

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE
İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI**

**Hazırlayan
Zeliha TUĞUZ**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH**

Doktora Tezi

**Haziran 2019
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE
İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI**

(Doktora Tezi)

**Hazırlayan
Zeliha TUĞUZ**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH**

**Haziran 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Zeliha TUĞUZ

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Zeliha TUĞUZ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH danışmanlığında **Zeliha TUĞUZ** tarafından hazırlanan “**Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

17/06/2019

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH

Üye : Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN

Üye : Prof. Dr. Hülya ÇENGEL KASAPOĞLU

Üye : Prof. Dr. Emin EMİNOĞLU

Üye : Doç. Dr. Galip GÜNER

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..16../..07../2019 tarih ve ...29.... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..16../07../2019

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Orta Türkçe döneminin batı kolu içerisinde yer alan Kıpçak Türkçesi; Memluk Kıpçak Türkçesi, Kuzey Kıpçak Türkçesi ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi olmak üzere üç kola ayrılmıştır. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazılan edebî, ticari, hukuki, ilmî, tarihî metinler Ermeni Bagratid Devleti'nin 11. yüzyılda yıkılmasından sonra Kafkaslarda ve Anadolu'nun kuzeydoğusunda yaşayan ve dönemin Kıpçak coğrafyası olan Kırım ve Doğu Avrupa'ya göç eden Ermeniler ve Gregoryan mezhebini kabul eden Hristiyan Kıpçaklar tarafından meydana getirilmiştir. 1521-1699 yılları arasında, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile meydana getirilen bu eserler günümüze kadar ulaşmış, ancak Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi 17. yüzyıldan itibaren Slav dilleri içinde eriyip kaybolmuştur.

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazıya geçirilmiş bu metinler, birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların içinde düşünüldükleri alan olarak nitelendirilen kavram alanlarına göre incelendiğinde özellikle isim söz varlığının zenginliği dikkat çekicidir. Akrabalık, askerlik, astroloji, astronomi, avcılık, bitki, biyoloji, coğrafya, çevre ve şehircilik, din, edebiyat, eğitim, eğlence, farmakoloji, felsefe, filoloji, fizik, giyim kuşam, hayvan, hukuk, inşaat, jeoloji, kimya, kuyumculuk, matematik, meslek, meteoroloji, mimari, müzik, renk, sanat, siyaset, sosyoloji, spor, tarım, taşıt, tıp, ticaret, yiyecek- içecek ile ilgili isimler incelenmiştir. Belli bir alandaki birbiriyle ilişkili sözcüklerin kavram alanlarıyla ele alındığı bu tezde tespit edilen isimlerin hangi kavram alanı başlığı altında incelendiği eşdizimlilik (collacation) yöntemiyle belirlenmiştir. Eşdizimlilik yöntemiyle metindeki isimlerin hangi sözcüklerle kullanıldığı tespit edilmiş; kullanım sıklığından ziyade tespit edilen isimlerin hangi sözcükleri tercih ettiğine bakılarak bu sözcükle birlikte oluşturduğu bağlam kapsamında kavram alanları belirlenmiştir.

Oldukça hacimli olan Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri incelenirken Aleksandr Garkavets'in Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi eserlerinin söz varlığını içeren eserleri “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I”, “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II”, “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III” esas alınmıştır. Garkavets'in bu üç ciltlik eseri; yaklaşık 30.000 sayfa olan Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin ilk basılı eseri Alış Bitigi'ni, 3 tarihi kroniği, beş adet Zebur kitabı (Viyana, Krakow, Paris, Venedik, St. Petersburg nüshaları), Havari Pavel'in mektupları, Vartabed Anton'un dört vaaz

kitabı, azizlerin hayat hikâyeleri, astrolojiyle ilgili birkaç kitap, bir paskalya takvimi ve on iki hayvanlı Türk takviminin listesi olmak üzere dinî eserlerin tamamını, filolojik eserlerin tamamını, bu alandaki tek edebi eser Hikmetli Hikâr'ın Hikâyesi'nin tamamını, Andrey Torosoviç'in yazdığı “Taynı filosofskogo kamnya” (Felsefe Taşının Sırları) adlı eserden bazı bölümleri içermektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin tarihi, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin özellikleri, içeriği, nüshaları, bulundukları yerler ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde tarama yöntemiyle tasnif edilen isimler bağlam içerisinde anlamlandırılmış, bağlı oldukları bağlam örnekleri Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve ait oldukları kavram alanlarında sınıflandırılmıştır. Çalışma konusu olan bu isimler Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metinlerindeki anlamları ile karşılaştırılarak art ve eş zamanlı bir çalışma ortaya konmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde çalışma sonucunda elde edilen bulgular özetle toplu bir şekilde verilmiştir. En sonda ise söz varlığını içeren bağlamsal ve alfabetik dizin verilmiştir.

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi ile tanışmamı sağlayan, bilgisini, desteğini ve emeğini esirgemeyen, sabırla yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH'a; yüksek lisanstan itibaren yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Ali TAN'a; Eski Rusça ve Eski Ukraynaca metinlerin çevirisinde yardımcı olan Darya Hocoğlu'na, her zaman arkamda olan ve bana güç veren meslektaşım, hayat arkadaşım, can yoldaşım Akif TUĞUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma TÜBİTAK-BİDEB 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı tarafından desteklenmiştir.

Zeliha TUĞUZ

Kayseri, Haziran 2019

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI

Zeliha TUĞUZ

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi, Haziran 2019
Danışman: Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH**

ÖZET

1521-1699 yılları arasında, Karadeniz'in kuzeyinde, Ermeni harfleri kullanılarak din, tarih, hukuk, edebiyat, dil, kimya gibi birçok farklı konuda Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinler, Türk dili ve tarihi alanında önemli bir yere sahiptir. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazıya geçirilmiş bu eserler, kavram alanlarına göre incelendiğinde özellikle isim söz varlığında zengin bir görünüm sergilemektedir. Çalışmamızda tespit edilen isimler akrabalık, askerlik, astroloji, astronomi, barınma, bitki, biyoloji, coğrafya, çevre ve şehircilik, din, edebiyat, eğitim, eğlence, farmakoloji, felsefe, filoloji, fizik, giyim kuşam, hayvan, hukuk, inşaat, jeoloji, kimya, kuyumculuk, matematik, meslek, meteoroloji, mimari, müzik, oyun, renk, psikoloji, sanat, siyaset, sosyoloji, spor, tarım, teknoloji, tıp, ticaret, ulaşım, yer-yön, yiyecek- içecek, zaman gibi başlıklar altında alt-üst anlamlılık ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin tarihi, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin özellikleri, içeriği, nüshaları, bulundukları yerler ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde ise tarama yöntemiyle tasnif edilen isimler tek başına değil, diğer sözcüklerle birlikte bir bağlam (context) içerisinde anlamlandırılmış ve ait oldukları kavram alanlarında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar yapılırken ismin geçtiği cümleler ve öbekler Türkiye Türkçesine çevrilerek klasik bir sınıflandırma çalışmasının önüne geçilip madde başı olan isimlerin öncelikli anlamlarının belirlenmesi ve diğer sözcüklerle kurduğu anlam ilişkilerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünü bağlamsal ve alfabetik dizin izlemiştir.

Yaklaşık otuz bin sayfa olan Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri incelenirken bu metinlerin çok büyük bir kısmına eserinde yer veren Aleksandr Garkavets'in Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerini içeren eserleri "Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I,

Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II, Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III” esas alınmıştır. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde tespit edilen isimler Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metinleriyle karşılaştırılarak art ve eş zamanlı bir çalışma ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi, tarihî Türk lehçelerinde isim, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde isim, isimlerin kavram alanları.

CONCEPTUAL FIELDS OF THE NOUNS IN KIPCHAK TURKISH WITH ARMENIAN LETTERS

Zeliha TUĞUZ

**Erciyes University, Social Sciences Institute
Doctorate Thesis, June 2019
Supervisor: Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH**

ABSTRACT

Between the 1521-1699, in the northern part of the Black Sea, the texts about religion, history, law, literature, language, chemistry; written in Kipchak Turkish by using Armenian letters have an important place in Turkish language and history. These texts, which have been written with Kipchak Turkish by using Armenian letters show detailed appearance especially in the noun vocabulary when they are examined according to conceptual areas. The nouns detected in our study has been examined within the framework of hyponymy- hyperonymy, under headings, such as relationship, army, astrology, astronomy, botanic, biology, geography, environment and urbanism, religion, literature, education, entertainment, pharmacology, philosophy, philology, physics, clothing, zoology, law, construction, geology, chemistry, mathematics, profession, meteorology, architecture, music, color, psychology, art, politics, sociology, sport, agriculture, technology, medicine, trade, transportation, direction, food-drink, time.

In the first part of our two-part study, the information were given about the history of Kipchak Turkish with Armenian Letters speakers, the characteristics, contents, copies, locations of the all contexts and all the works on these contexts. In the second part the nouns classified by the scanning method are not examined alone, but in the context with the other words, and they are classified in the concepts of which they belong to. While these classifications are being made, sentences and phrases that include the noun, translated into Turkish Turkey. In addition to determining the primary meanings of the nouns, it is aimed to reveal the meaning relations that has established with other words to avoid a classical classification work. The results of this study were followed by contextual and alphabetical index.

Approximately thirty thousand pages of Kipchak Turkish texts written by the Armenian letters are examined, this study is based on the books of Aleksandr Garkavets,

“Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I, Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II, Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III” which includes a large part of Kipchak Turkish texts written by the Armenian letters. The nouns that existed in the Kipchak Turkish texts written by the Armenian letters, compared with Göktürk, Uygur, Karahan, Harezmi and Çağatay Turkish texts to show diachronic and synchronic aspect of these nouns.

Key Words: Kipchak Turkish with Armenian letters, nouns in the ancient Turkish dialects, the nouns in Kipchak Turkish with Armenian letters, conceptual fields of the nouns.

İÇİNDEKİLER

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL ONAY	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR.....	xl
GİRİŞ.....	1
Tezin Konusu	1
Tezin Kapsamı	3
Tezin Bölümleri	4
Yöntem.....	5

1. BÖLÜM

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ

1.1. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Tarihçesi.....	9
1.2. Ermeni Harfli Kıpçakça Eserler ve Üzerine Yapılmış Çalışmalar	10
1.2.1. Tarihî Kronikler	11
1.2.1.1. Kamenets Vakayinamesi	11
1.2.1.1.1. Kamenets Vakayinamesi'nin Nüshaları	11
1.2.1.1.1.1. Kamenets Vakayinamesi'nin Venedik Nüshası	11
1.2.1.1.1.2. Kamenets Vakayinamesi'nin Paris Nüshası	12
1.2.1.1.2. Kamenets Vakayinamesi'nin Venedik ve Polonya Nüshası.....	13
1.2.2. Mahkeme Tutanakları ve Hukuk Belgeleri	13
1.2.2.1. Mahkeme Tutanakları.....	13
1.2.2.2. Töre Bitigi	15
1.2.3. Filolojik Eserler	17
1.2.4. Dinî Eserler	17
1.2.4.1. Algış Bitigi.....	18

1.2.5. Edebî Eserler.....	19
1.2.6. Doğa bilimleri ile ilgili eserler.....	20

2. BÖLÜM

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI

2.1. Akrabalık İsimleri.....	21
2.1.1. Kan Bağıyla Kurulan Akrabalık İsimleri	27
2.1.1.1. Kan Bağıyla Kurulan 1. Derece Akrabalık İsimleri	27
2.1.1.1.1. Aile Üyeleri.....	28
2.1.1.1.1.1. Ebeveyn	28
2.1.1.1.1.1.1. Anne	29
2.1.1.1.1.1.2. Baba.....	31
2.1.1.1.1.1.3. Evlat	33
2.1.1.1.1.1.3.1. Erkek Evlat	35
2.1.1.1.1.1.3.2. Kız Evlat	36
2.1.1.1.2. Kan Bağıyla Kurulan 2. Derece Akrabalık İsimleri	37
2.1.1.2.1. Büyükbaba-Büyükanne.....	37
2.1.1.2.1.1. Büyükbaba/ Dede	37
2.1.1.2.1.2. Büyükanne/ Nine	38
2.1.1.2.2. Kardeş.....	38
2.1.1.2.2.1. Erkek Kardeş.....	40
2.1.1.2.2.2. Kız Kardeş.....	41
2.1.1.2.2.3. İkiz Kardeş.....	41
2.1.1.2.3. Torun	41
2.1.1.3. Kan Bağıyla Kurulan 3. Derece Akrabalık İsimleri	42
2.1.1.3.1. Amca	42
2.1.1.3.2. Dayı	43
2.1.1.3.3. Teyze	43
2.1.2. Evlilik Yoluyla Oluşan Akrabalık İsimleri	44
2.1.2.1. Gelin- Damat	44
2.1.2.1.1. Gelin	44
2.1.2.1.2. Damat.....	44

2.1.2.2. Karı-Koca.....	45
2.1.2.2.1. Karı	46
2.1.2.2.2. Koca	48
2.1.2.3. Dünür	52
2.1.3. Dinî Törenlerle Kurulan Akrabalık İsimleri	52
2.1.4. Özlük- Üveylik Durumuna Göre Akrabalık İsimleri.....	52
2.1.5. Töre- Hukuk ile Kurulan Akrabalık İsimleri.....	53
2.1.6. Gayrimeşru Akrabalık İsimleri.....	53
2.1.7. Hısım- Yakınlık.....	54
2.1.8. Aile Üyelerinden Yoksunluk.....	54
2.2. Askerlikle İlgili İsimler.....	56
2.2.1. Asker	56
2.2.1.1. Okçu	57
2.2.1.2. Piyade	57
2.2.1.3. Savaşçı	58
2.2.1.4. Silahlı.....	59
2.2.1.5. Süvari	60
2.2.1.6. Topçu.....	61
2.2.1.7. Özel Asker	61
2.2.2. Askerlik	62
2.2.3. Düşman-Müttefik	63
2.2.3.1. Düşman	63
2.2.3.2. Müttefik.....	66
2.2.4. Ordu.....	66
2.2.4.1. Askerî Birlik	67
2.2.4.2. Komuta.....	68
2.2.5. Savaş	68
2.2.5.1. Silah	71
2.2.5.1.1. Ateşsiz Silahlar	72
2.2.5.1.1.1. Delici Ateşsiz Silahlar.....	73
2.2.5.1.1.2. Kesici Ateşsiz Silahlar	75
2.2.5.1.1.3. Yıkıcı Ateşsiz Silahlar	77
2.2.5.1.2. Ateşli Silahlar	78

2.2.5.2. Savunma Araç ve Gereçleri.....	79
2.2.5.2.1. Kalkan.....	79
2.2.5.2.2. Zırh.....	79
2.2.5.3. Silah Kılıfları	80
2.2.5.4. Silah Parçaları	81
2.2.6. Zafer.....	81
2.2.6.1. Muzaffer.....	82
2.2.6.1.1. Kahraman.....	82
2.2.6.2. Ganimet.....	83
2.2.7. Barış	83
2.3. Astroloji ile İlgili İsimler	86
2.4. Astronomi ile İlgili İsimler	89
2.4.1. Ay... ..	89
2.4.2. Güneş	89
2.4.3. Gök.....	91
2.4.4. Yıldız.....	92
2.5. Avcılıkla İlgili İsimler	93
2.5.1. Av Malzemeleri.....	94
2.6. Bitki İsimleri.....	95
2.6.1. Bitkinin Bölümleri	96
2.6.1.1. Çiçek.....	96
2.6.1.1.1. Çiçek Çeşitleri	98
2.6.1.2. Kök	99
2.6.2. Bitki Çeşitleri	100
2.6.2.1. Ağaç	100
2.6.2.1.1. Ağacın Bölümleri	102
2.6.2.2. Fidan.....	104
2.6.3. Tarım Bitkileri	104
2.6.4. Otlar.....	104
2.6.4.1. Yabani Otlar	105
2.6.4.2. Şifalı Otlar	107
2.6.5. Diken- Çalı	108
2.6.6. Sazlık.....	109

2.7. Biyoloji ile İlgili İsimler	110
2.8. Coğrafya ile İlgili İsimler	110
2.8.1. Yeryüzü Şekilleri	116
2.8.1.1. Çukur Yerler	116
2.8.1.1.1. Hendek	116
2.8.1.1.2. Kuyu	117
2.8.1.1.3. Uçurum	117
2.8.1.1.4. Vadi	118
2.8.1.2. Düz Yerler	118
2.8.1.3. Geçit	119
2.8.1.4. Yüksek Yerler	120
2.8.1.5. Suların Oluşturduğu Yeryüzü Şekilleri	121
2.8.1.5.1. Kıyı	121
2.8.1.6. Ada	123
2.8.2. Yeryüzü Şekillerinin Arazi Özellikleri	123
2.8.2.1. Ağaçlık Yer	123
2.8.2.1.1. Orman	124
2.8.2.2. Bataklık	124
2.8.2.3. Çalılık	125
2.8.2.4. Çayırılık Yer	125
2.8.2.5. Kurak Yer	126
2.8.2.6. Sazlık	126
2.8.3. Yeryüzü Suları	126
2.8.3.1. Akarsu	129
2.8.3.1.1. Akarsu ile İlgili İsimler	131
2.8.3.2. Göl	131
2.8.3.3. Deniz	132
2.8.3.3.1. Dalga	133
2.8.3.4. Kaynak Sular	134
2.8.4. Afetler	135
2.8.4.1. Doğal Afetler	135
2.8.4.1.1. Jeolojik Doğal Afetler	135
2.8.4.1.1.1. Deprem	135

2.8.4.1.2. Meteorolojik Doğal Afetler	136
2.8.4.1.2.1. Sel.....	136
2.8.4.1.2.1.1. Girdap	137
2.8.4.1.2.2. Tufan.....	137
2.8.4.2. İnsan Kaynaklı Afetler	138
2.8.4.2.1. Yangın.....	138
2.9. Çevre ve Şehircilik ile İlgili İsimler.....	140
2.9.1. Çevre.....	140
2.9.2. Yerleşim Birimleri.....	141
2.9.2.1. Yerleşke.....	141
2.9.2.2. Mahalle.....	141
2.9.2.3. Köy- Oba	142
2.9.2.4. Kasaba.....	142
2.9.2.5. Şehir.....	143
2.9.3. Yol	147
2.9.3.1. Sokak- Cadde.....	147
2.9.4. Çöplük	148
2.9.5. Harabe	148
2.10. Din ile İlgili İsimler	148
2.10.1. Tanrı	149
2.10.2. Peygamber.....	155
2.10.2.1. Hz. İsa.....	155
2.10.3. Kutsal Ruh	168
2.10.4. Teslis	169
2.10.5. Hz. Meryem.....	170
2.10.6. Kutsal Kitap	171
2.10.6.1. Vahiy	172
2.10.7. Melek-Şeytan.....	172
2.10.7.1. Melek	172
2.10.7.2. Şeytan	172
2.10.7.2.1. Şeytanlık	174
2.10.8. İnanç	174
2.10.8.1. İnanç Sahibi Olma	176

2.10.8.1.1. Salih.....	177
2.10.8.2. İnanç Sahibi Olmama	178
2.10.9. Fânîlik.....	180
2.10.10. Ebedîlik.....	181
2.10.10.1. Ebedî Dünya	183
2.10.10.1.1. Cehennem	183
2.10.10.1.2. Cennet	184
2.10.11. Ruh.....	187
2.10.12. Kutsallık	189
2.10.13. Amel.....	190
2.10.13.1. İbadet.....	191
2.10.13.1.1. Dua	192
2.10.13.1.1.1. Dua Eden	197
2.10.13.1.1.2. Beddua.....	198
2.10.13.1.2. Oruç	198
2.10.13.1.3. Sadaka.....	198
2.10.13.1.3.1. Sadaka Veren	200
2.10.13.1.4. Şükür Etme.....	200
2.10.13.1.4.1. Müteşekkîr	201
2.10.13.1.5. Tapma- Tapınma	201
2.10.13.1.5.1. Tapınan.....	202
2.10.13.1.6. Tövbe Etme.....	202
2.10.13.1.7. Mesh Etme	202
2.10.13.1.7.1. Mesh Eden.....	203
2.10.13.1.7.2. Mesh Edilen.....	203
2.10.13.2. İbadet Edemeyen	203
2.10.14. Günah	204
2.10.14.1. Günah Çeşitleri	206
2.10.14.2. Gunahtan Arınma	209
2.10.14.3. Günahkâr.....	210
2.10.14.4. Günahsız	212
2.10.15. Mağfiret.....	213
2.10.16. Lütuf	215

2.10.17. Kader- Kismet.....	215
2.10.18. Dinî Semboller	216
2.10.18.1. Haç.....	216
2.10.19. Dinî Törenler.....	217
2.10.19.1. İlâhi.....	217
2.10.19.2. Vaftiz	218
2.10.19.3. Kurban- Adak	218
2.10.19.4. Dinî Törenle İlgili Malzemeler	220
2.10.20. Cemaat.....	220
2.11. Edebiyat ile İlgili İsimler	221
2.11.1. Sözlü Edebiyat	221
2.11.1.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri	228
2.11.2. Yazılı Edebiyat.....	229
2.11.2.1. Yazı.....	229
2.11.2.2. Edebî Türler	232
2.12. Eğitim ile İlgili İsimler.....	233
2.12.1. Eğitim- Öğretim.....	233
2.12.1.1. Okuma-Yazma	235
2.12.1.2. Araştırma-İnceleme	236
2.12.1.3. Bilgilendirme	236
2.12.1.4. Soru-Cevap	237
2.12.1.4.1. Soru	237
2.12.1.4.2. Cevap	238
2.12.2. Eğitim-Öğrenim Durumu	238
2.12.2.1 Eğitim-Öğrenim Görenler	238
2.12.2.2. Eğitim-Öğrenim Görmeyenler	239
2.12.3. Başarı.....	241
2.12.4. Eğitim Materyalleri.....	242
2.12.4.1. Kitap	242
2.12.4.1.1. Kitapla İlgili İsimler	243
2.12.4.2. Sahife	243
2.12.4.4. Belge	243
2.12.4.5. Defter	244

2.13. Eğlence ile İlgili İsimler	245
2.13.1. Oyun.....	247
2.13.1.1. Oyun Malzemeleri.....	248
2.13.1.2. Oyuncak	248
2.14. Farmakoloji ile İlgili İsimler	248
2.14.1. Çâre- Dermân- Şifâ	248
2.14.1.1. Çâre	248
2.14.1.2. Dermân.....	249
2.14.1.3. Şifâ	249
2.14.1.3.1. Şifasız	250
2.14.2. İlaç.....	251
2.14.2.1. Bitkisel İlaçlar	251
2.14.2.2. Uyuşturucu	252
2.14.2.3. Zehir	252
2.14.3. Tedavi	253
2.14.3.1. İyileşme	253
2.15. Felsefe ile İlgili İsimler	254
2.15.1. Bilgi Felsefesi (Epistemoloji)	255
2.15.1.1. Bilgi.....	255
2.15.1.1.1. Bilgelik	257
2.15.1.2. Doğru- Yanlış.....	258
2.15.1.2.1. Doğru	258
2.15.1.2.1.1. Doğruluk.....	259
2.15.1.2.2. Yanlış- Yanlışlık.....	260
2.15.1.3. Düşünce	261
2.15.1.4. Gerçek- Gerçeklik	264
2.15.1.5. Gizem- Gizlilik.....	265
2.15.1.6. Yol- Yöntem.....	266
2.15.2. Varlık Felsefesi (Ontoloji).....	267
2.15.2.1. Varlık.....	267
2.15.2.2. Öz.....	268
2.15.2.3. Asıl	269
2.15.2.4. Hiçlik	269

2.15.3. Ahlak Felsefesi (Etik)	270
2.15.3.1. Ahlak- Ahlaksızlık.....	270
2.15.3.2. Ayıp	271
2.15.3.3. İyilik- Kötülük.....	272
2.15.3.3.1. İyi- İyilik	272
2.15.3.3.2. Kötü- Kötülük	274
2.15.4. Sanat Felsefesi (Estetik)	275
2.16. Filoloji ile İlgili İsimler	275
2.16.1. Dil.....	275
2.16.1.1. Anadil.....	277
2.16.1.2. Ad.....	277
2.17. Fizik.....	279
2.17.1. Optik	279
2.17.1.1. Işık	279
2.17.1.2. Gölge.....	280
2.17.2. Mekanik Fizik	281
2.17.2.1. Kuvvet	281
2.17.2.2. Ağırlık	284
2.17.3. Termodinamik Fizik.....	285
2.17.3.1. Isı	285
2.17.3.2. Sıcaklık.....	286
2.17.4. Metafizik.....	286
2.18. Giyim Kuşamla İlgili İsimler	286
2.18.1. Giyim Çeşitleri	289
2.18.1.1. Başlık- Şapka	289
2.18.1.2. Üst Giyim	291
2.18.1.2.1. Üst Dış Giyim	291
2.18.1.2.2. Üst İç Giyim.....	296
2.18.1.3. Alt Giyim.....	297
2.18.1.4. Aksesuar.....	298
2.18.1.4.1. Atkı-Şal-Bere.....	298
2.18.1.4.2. Baş Örtüsü- Peçe.....	299
2.18.1.4.3. Kemer- Bağ.....	299

2.18.1.4.4. Toka	302
2.18.1.5. Çanta	303
2.18.1.6. Ayakkabı	305
2.18.2. Giysi Aksesuarları	307
2.18.3. Giysi Bölümleri	308
2.18.4. Giyim Malzemeleri	309
2.18.4.1. Kumaş Çeşitleri	309
2.18.4.1.1. Değerli Kumaş.....	309
2.18.4.1.2. Sıradan Kumaş.....	312
2.18.4.1.3.Yünlü Kumaş	315
2.18.4.1.4. Deri.....	316
2.18.4.1.5. Kıl	318
2.18.4.1.6. Kürk	319
2.18.5. Dikiş	320
2.18.5.1. Dikiş Malzemeleri.....	320
2.19. Hayvan İsimleri.....	322
2.19.1.Hayvan Sınıflandırmaları	324
2.19.1.1. Omurgalılar	328
2.19.1.1.1. Balıklar	328
2.19.1.1.2. Kurbağalar	332
2.19.1.1.3. Sürüngenler	333
2.19.1.1.3.1. Yılan.....	334
2.19.1.1.4. Kuşlar.....	335
2.19.1.1.4.1. Kuş Familyasının Alt Grupları	335
2.19.1.1.4.2. Genel Kuş Adları.....	338
2.19.1.1.4.3. Kuş Çeşitleri.....	339
2.19.1.1.4.3.1. Koşucu Kuşlar	339
2.19.1.1.4.3.2. Uçucu Kuşlar	340
2.19.1.1.4.3.2.1. Av Kuşları	340
2.19.1.1.4.3.2.2. Etil Kuşlar	341
2.19.1.1.4.3.2.3. Güvercingiller	342
2.19.1.1.4.3.2.4. Ötücü Kuşlar.....	342
2.19.1.1.4.3.2.5. Su ve Bataklık Kuşları	343

2.19.1.1.4.3.2.6. Tavukgiller.....	344
2.19.1.1.4.3.2.7. Yüzücü ve Dahıcı Kuşlar	345
2.19.1.1.4.3.2.8. Kuş Yavruları.....	346
2.19.1.1.5. Memeliler	347
2.19.1.1.5.1. Kemirgenler	347
2.19.1.1.5.2. Otoburlar	350
2.19.1.1.5.2.1. Tek Tırnaklılar	350
2.19.1.1.5.2.1.1. Evcil Tek Tırnaklılar	351
2.19.1.1.5.2.1.2. Yabani Tek Tırnaklılar	355
2.19.1.1.5.2.2. Çift Tırnaklılar	355
2.19.1.1.5.2.2.1. Evcil Çift Tırnaklılar	356
2.19.1.1.5.2.2.2. Yabani Çift Tırnaklılar	364
2.19.1.1.2.3. Hortumlular	366
2.19.1.1.5.3. Etoburlar.....	366
2.19.1.1.5.3.1. Evcil Etoburlar	366
2.19.1.1.5.3.2. Yabani Etoburlar.....	367
2.19.1.1.5.4. Karışık Beslenenler	370
2.19.1.1.5.4.1. Evcil Karışık Beslenenler	370
2.19.1.1.5.4.2. Yabani Karışık Beslenenler	370
2.19.1.2. Omurgasızlar	372
2.19.1.2.1. Solucanlar	372
2.19.1.2.2. Eklembacaklılar	373
2.19.1.2.2.1. Kabuklular	373
2.19.1.2.2.2. Çokayaklılar.....	373
2.19.1.2.2.3. Örümcekler	373
2.19.1.2.2.4. Böcekler	374
2.19.1.3. Mitolojik Hayvanlar	376
2.19.2. Hayvanların Bölümleri	377
2.19.2.1. Hayvanların Uzuvarları	377
2.19.2.1.1. Kanat.....	377
2.19.2.1.2. Kuyruk.....	378
2.19.2.2. Kemiksi Yapılar	378
2.19.2.2.1. Boynuz	378

2.19.2.2.2. Gaga	378
2.19.2.2.3. Tırnak- Toynak.....	379
2.19.2.3. Deri- Tüy- Kürk	379
2.19.3. Hayvanların Salgısı ve Dışkısı	380
2.19.4. Hayvan Yavruları.....	380
2.19.5. Hayvanlara Özgü Eşyalar.....	381
2.19.6. Sürü.....	382
2.20. Hukukla İlgili İsimler	384
2.20.1. Hukukla İlgili Genel İsimler.....	384
2.20.1.1. Adalet	384
2.20.1.1.1. Adil	385
2.20.1.1.2. Adaletsiz.....	385
2.20.1.1.2.1. Adaletsizlik.....	386
2.20.1.2. Hak	388
2.20.1.2.1. Haklı.....	388
2.20.1.3. Hukuk.....	389
2.20.1.4. Kanun.....	389
2.20.1.4.1. Kanunsuzluk	391
2.20.1.5. Sistem- Düzen	392
2.20.1.5. Yargı.....	394
2.20.1.5.1. Yargı Yerleri	396
2.20.1.5.1.1. Mahkeme	396
2.20.1.5.1.1.1. Dava.....	399
2.20.1.5.1.1.1.1. Davacı	400
2.20.1.5.1.1.1.2. Davalı	400
2.20.1.5.1.1.2. İfade- Şikayet - Talep.....	401
2.20.1.5.1.1.2.1. İfade	401
2.20.1.5.1.1.2.2. Şikayet.....	401
2.20.1.5.1.1.2.3. Talep	401
2.20.1.5.1.1.3. Hukuki Yükümlülük.....	402
2.20.1.5.1.1.4. Kanıt.....	402
2.20.1.5.1.1.5. Karar- Kararname	402
2.20.1.5.1.1.5.1. Af- Bağışlanma.....	404

2.20.1.5.1.1.5.2. Ceza.....	404
2.20.1.5.1.1.5.3. Suç.....	407
2.20.1.5.1.1.5.3.1. Suç Çeşitleri	409
2.20.1.5.1.1.5.3.1.1. Aldatma.....	409
2.20.1.5.1.1.5.3.1.2. Cinayet	410
2.20.1.5.1.1.5.3.1.3. Hainlik- İhanet	410
2.20.1.5.1.1.5.3.1.3. Hakaret	411
2.20.1.5.1.1.5.3.1.4. Haydutluk	411
2.20.1.5.1.1.5.3.1.5. Hırsızlık.....	412
2.20.1.5.1.1.5.3.1.6. Hile	412
2.20.1.5.1.1.5.3.1.7. İftira	412
2.20.1.5.1.1.5.3.1.8. Küfür	413
2.20.1.5.1.1.5.3.1.9. Rüşvet.....	413
2.20.1.5.1.1.5.3.1.10. Sahtekârlık.....	414
2.20.1.5.1.1.5.3.1.11. Yalan	414
2.20.1.5.1.1.5.3.1.12. Zina.....	416
2.20.1.5.1.1.5.3.2. Suçlu	416
2.20.1.5.1.1.5.3.2.1. Cani	418
2.20.1.5.1.1.5.3.2.2. Düzenbaz.....	418
2.20.1.5.1.1.5.3.2.3. Eşkıya	418
2.20.1.5.1.1.5.3.2.4. Hakaret Eden	418
2.20.1.5.1.1.5.3.2.5. Haydut- Harami	419
2.20.1.5.1.1.5.3.2.6. Hırsız	420
2.20.1.5.1.1.5.3.2.7. Katil.....	421
2.20.1.5.1.1.5.3.2.8. Kaçak	422
2.20.1.5.1.1.5.3.2.9. Kanunsuz	422
2.20.1.5.1.1.5.3.2.10. Küfür Eden	422
2.20.1.5.1.1.5.3.2.11. Sahtekâr	423
2.20.1.5.1.1.5.3.2.12. Sapkın.....	423
2.20.1.5.1.1.5.3.2.13. Soyguncu.....	423
2.20.1.5.1.1.5.3.2.14. Yalancı	424
2.20.1.5.1.1.5.3.2.15. Zampara.....	424
2.20.1.5.1.1.5.3.3. Suçsuz	424

2.20.1.5.1.1.3. Tanık	425
2.21. İnşaatla İlgili İsimler	427
2.21.1. Yapı Bölümleri.....	427
2.21.1.1. Duvar	427
2.21.2. Yapı Malzemeleri.....	429
2.21.2.1. Ahşap	429
2.21.2.2. Çamur	431
2.21.2.3. Kerpiç	432
2.21.2.4. Kum	432
2.21.2.5. Taş	432
2.21.2.6. Toprak.....	435
2.21.3. Boya	436
2.21.4. İnşaat Malzemeleri	437
2.21.4.1. Metal Malzemeler.....	437
2.21.4.2. Metal Olmayan Malzemeler	438
2.21.5. İnşaat Aletleri.....	439
2.22. Jeoloji ile İlgili İsimler	441
2.22.1. Taş.....	441
2.22.1.1. Kireç Taşları.....	442
2.22.2. Madenler	442
2.23. Kimya ile İlgili İsimler.....	443
2.23.1. Elementler	443
2.23.2. Alaşımlar	446
2.23.3. Bileşikler	447
2.23.3.1. Su	447
2.23.3.2. Buhar	447
2.23.3.3. Köpük.....	447
2.23.3.4. Buz	448
2.24. Kuyumculukla İlgili İsimler.....	448
2.24.1. Cevher.....	448
2.24.1.1. Değerli Taşlar	449
2.24.1.1.1. Organik Bileşenli Değerli Taşlar	451
2.24.2. Değerli Madenler	452

2.24.3. Takılar	456
2.25. Matematikle İlgili İsimler	460
2.25.1. Sayılar	460
2.25.1.1. Doğal Sayılar	461
2.25.1.1.1. Tek Sayılar	461
2.25.1.1.2. Çift Sayılar	461
2.25.1.1.2.1. Çift'lik İfade Eden İsimler.....	461
2.25.1.2 Sıra Sayıları	462
2.25.1.3. Üleştirme Sayıları.....	462
2.25.1.4. Kesirler.....	462
2.25.1.4.1. Bütün.....	462
2.25.1.4.2. Yarım	462
2.25.1.4.3.Parça	462
2.25.2. Ölçü.....	463
2.25.2.1. Uzunluk Ölçüleri	464
2.25.2.1.1. Uzunluk Ölçü Birimleri.....	464
2.25.2.1.1.1. Standart Olan Uzunluk Ölçü Birimleri.....	464
2.25.2.1.1.2. Standart Olmayan Uzunluk Ölçü Birimleri	465
2.25.2.2. Ağırlık Ölçüleri.....	466
2.25.3. Matematiksel İşlemler	467
2.25.3.1. Toplama- Artış	467
2.25.3.2. Çıkartma- Eksilme	468
2.25.3.3. Çarpma	469
2.25.3.4. Bölme	470
2.25.4. Matematiksel İfadeler	470
2.25.4.1. Eşitlik- Eşitsizlik.....	470
2.25.4.1.1. Eşitlik	470
2.25.4.1.2. Eşitsizlik.....	471
2.25.5. Geometri.....	471
2.25.5.1. Geometrik Şekiller	471
2.26. Meslek İsimleri.....	472
2.26.1. Askerlikle İlgili Meslekler.....	474
2.26.2. Astroloji ile İlgili Meslekler	476

2.26.3. Avcılıkla İlgili Meslekler	476
2.26.4. Balıkçılıkla İlgili Meslekler	477
2.26.5. Bilimle İlgili Meslekler	477
2.26.5.1. Araştırmacı	478
2.26.5.2. Mucit	478
2.26.6. Büyücülükle İlgili Meslekler	478
2.26.7. Denizcilikle İlgili Meslekler	479
2.26.8. Dinle İlgili Meslekler	480
2.26.8.1. Hristiyan Din Adamları	480
2.26.8.2. Müslüman Din Adamları	483
2.26.9. Eğitim öğretmele İlgili Meslekler	484
2.26.9.1. Bilgin	484
2.26.9.2. Danışman	484
2.26.9.3. Dilci	485
2.26.9.4. Öğretmen	485
2.26.9.5. Kâtip	485
2.26.9.6. Konuşmacı	486
2.26.9.7. Öğretmen	488
2.26.9.8. Şair- Yazar	488
2.26.9.9. Tercüman	488
2.26.9.10. Usta	489
2.26.10. Emniyet- Güvenlikle İlgili Meslekler	490
2.26.10.1. Bekçi	490
2.26.10.2. Casus	491
2.26.10.3. Gözetici- Gözcü	491
2.26.10.4. Koruma	493
2.26.10.5. Muhafız	493
2.26.10.6. Nöbetçi	494
2.26.11. Esnaf ve Zanaatkâr	494
2.26.11. 1. Ayakkabıcı	494
2.26.11.2. Aydınlatmayla İlgili Meslekler	496
2.26.11.3. Çömlekçi	496
2.26.11.4. Eyerci	496

2.26.11.6. Kervansarayıcı.....	497
2.26.11.7. Kasap.....	497
2.26.11.8. Kuyumcu.....	497
2.26.11.9. Marangoz	498
2.26.11.10. Metal İşleri.....	498
2.26.11.11. Sadakçı	499
2.26.11.12. Tamirci.....	499
2.26.11.13. Terzi.....	499
2.26.11.14. Yorgancı.....	500
2.26.12. Felsefeyle İlgili Meslekler.....	500
2.26.13. Gümrük- Vergi ile İlgili Meslekler	501
2.26.14. Hayvancılıkla İlgili Meslekler	502
2.26.15. Hizmet Sektörü ile İlgili Meslekler	503
2.26.15.1. Bakıcı.....	503
2.26.15.2. Hizmetçi	504
2.26.15.3. Irgat.....	505
2.26.15.3. İşçi.....	506
2.26.15.4. Tedarikçi.....	507
2.26.15. Hukukla İlgili Meslekler	507
2.26.15.1. Yargıç	507
2.26.15.2. Jüri.....	508
2.26.15.3. Kanun Uygulayıcılar	509
2.26.16. İletişimle İlgili Meslekler	510
2.26.17. İnşaatla İlgili Meslekler	511
2.26.18. Madencilikle İlgili Meslekler	511
2.26.19. Müzik ve Dansla İlgili Meslekler.....	512
2.26.20. Nakliye Hizmetleriyle İlgili Meslekler	513
2.26.21. Sağlıkla İlgili Meslekler	513
2.26.21.1. Hekimlik.....	513
2.26.21.2. Ebe	516
2.26.22. Sanat- Kültürle İlgili Meslekler	516
2.26.24. Tarım ve Ormancılıkla İlgili Meslekler.....	517
2.26.25. Tekstille İlgili Meslekler.....	518

2.26.26. Ticaretle İlgili Meslekler	519
2.26.27. Yasal Olmayan Meslekler	521
2.26.28. Yeme- İçmeyle İlgili Meslekler	522
2.26.29. Yönetimle İlgili Meslekler	523
2.27. Meteoroloji ile İlgili İsimler	526
2.27.1. Hava	526
2.27.1.1. Açık Hava	527
2.27.1.2. Bulutlu Hava	527
2.27.1.3. Rüzgârlı Hava	528
2.27.1.4. Sıcak Hava	529
2.27.1.5. Soğuk Hava	530
2.27.1.6. Yağışlı Hava	532
2.27.1.6.1. Yağış Türleri	532
2.27.1.6.1.1. Çiğ	532
2.27.1.6.1.2. Dolu	532
2.27.1.6.1.3. Kar	533
2.27.1.6.1.4. Kıracağı	533
2.27.1.6.1.5. Yağmur	533
2.27.1.6.2. Yıldırım- Şimşek	534
2.27.1.6.3. Gök Gürültüsü	535
2.27.1.6.4. Kuraklık	536
2.28. Mimariyle İlgili İsimler	536
2.28.1. Askerî Mimari	536
2.28.1.1. Kale	536
2.28.1.2. Burç	537
2.28.1.3. Zindan	537
2.28.2. Dinî Mimari	537
2.28.2.1. Kilise	537
2.28.2.1.1. Kilisenin Bölümleri	540
2.28.2.1.2. Kilise Eşyaları	540
2.28.2.2. Kutsal Yerler	540
2.28.2.3. Mescit	541
2.28.2.4. Sinagog	541

2.28.2.5. Şapel	542
2.28.2.6. Tapınak	542
2.28.3. İçtimai Mimari.....	542
2.28.3.1. Aşevi	542
2.28.3.2. Değirmen	543
2.28.3.3. Genelev	543
2.28.3.4. Kervansaray	544
2.28.3.5. Köprü	544
2.28.3.6. Set- Baraj	545
2.28.4. Sivil Mimari	545
2.28.4.1. Ambar	545
2.28.4.2. Barınak.....	545
2.28.4.3. Çadır.....	546
2.28.4.4. Çardak.....	547
2.28.4.5. Çiftlik Evi.....	547
2.28.4.6. Ev	548
2.28.4.6.1. Evin Dış Bölümleri.....	551
2.28.4.6.1.1. Avlu.....	551
2.28.4.6.1.1.1. Çit	551
2.28.4.6.1.2. Çatı.....	551
2.28.4.6.1.3. Merdiven	552
2.28.4.6.1.4. Sundurma	552
2.28.4.6.1.5. Eşik	553
2.28.4.6.1.6. Kapı.....	554
2.28.4.6.2. Evin İç Bölümleri	556
2.28.4.6.2.1. Banyo- Tuvalet.....	556
2.28.4.6.2.2. Giriş	557
2.28.4.6.2.3. Kiler	557
2.28.4.6.2.4. Oda.....	557
2.28.4.6.2.4.1. Kapı- Pencere	558
2.28.4.6.2.4.2. Direk.....	558
2.28.4.6.3. Ev Eşyaları	559
2.28.4.6.3.1. Aydınlanma Araçları	561

2.28.4.6.3.1.1. Aydınlanma Malzemeleri.....	561
2.28.4.6.3.2. Kilitleme Gereçleri.....	561
2.28.4.6.3.3. Mutfak Eşyaları	563
2.28.4.6.3.3.1. Bardak- Kadeh.....	563
2.28.4.6.3.3.2. Çatal- Bıçak.....	564
2.28.4.6.3.3.3. Eleğ	566
2.28.4.6.3.3.4. Kase-Tabak	567
2.28.4.6.3.3.5. Çömlek- Testi	567
2.28.4.6.3.3.6. Kazan- Kapak	568
2.28.4.6.3.3.7. Kova-Fıçı	569
2.28.4.6.3.3.8. Şişe.....	570
2.28.4.6.3.3.9. Tepsi.....	570
2.28.4.6.3.3.10. Tulum.....	570
2.28.4.6.3.3.10. Mutfak Eşyalarının Parçaları.....	571
2.28.4.6.3.3.11. Mutfak Araç-Gereçleri.....	572
2.28.4.6.3.3.12. Mutfağın Bölmeleri.....	572
2.28.4.6.3.3.12.1. Ocak.....	572
2.28.4.6.3.4. Örtüler	574
2.28.4.6.3.5. Özbakım Eşyaları	575
2.28.4.6.3.6. Temizlik Eşyaları.....	576
2.28.4.6.3.7. Yatak Odası Eşyaları	576
2.28.4.6.3.8. Yastıklar	581
2.28.4.6.3.9. Mobilyalar	582
2.28.4.7. Hayvan Barınma Yerleri	583
2.28.4.8. Konaklama Yeri	584
2.28.4.9. Köşk.....	585
2.28.4.10. Saray.....	585
2.28.4.11. Sığınak.....	586
2.29. Müzikle İlgili İsimler	586
2.29.1. Ses.....	586
2.29.2. Şarkı.....	588
2.29.3. Müzik Aletleri	589
2.30. Renk İsimleri	591

2.30.1. I. Derece (Ana) Renkler	591
2.30.1.1. Kırmızı	591
2.30.1.2. Mavi.....	592
2.30.1.3. Sarı.....	593
2.30.2. II. Derece (Ara) Renkler	593
2.30.2.1. Yeşil	593
2.30.3. III. Derece Renkler	594
2.30.3.1. Mor	594
2.30.3.2. Kahverengi.....	594
2.30.4. Nötr Renkler	594
2.30.4.1. Beyaz	594
2.30.4.2. Gri.....	595
2.30.4.3. Siyah	596
2.30.5. Karışık Renkler	596
2.30.6. İnsanların Ten Rengiyle ilgili İsimler	597
2.31. Sanatla İlgili İsimler	597
2.31.1. Biçim	598
2.31.2. Güzellik.....	598
2.31.3. Çirkinlik	600
2.32. Siyasetle İlgili İsimler	601
2.32.1. Güç	601
2.32.2. Hâkimiyet	601
2.32.2.1. Hükümdarlık	602
2.32.2.1.1. Hükümdarlık Alametleri.....	603
2.32.2.1.2. Buyruk	604
2.32.2.1.3. Makam- Huzur.....	605
2.32.2.1.4. Hükümdar	605
2.32.3. İktidar	611
2.32.4. Yönetim	611
2.32.4.1. Yerel Yönetim.....	611
2.32.4.2.1. Yöneticiler	612
2.32.4.2.2. Yönetilenler	618
2.32.4.2.2.1. Halk.....	618

2.32.4.2.2.2. Ulus.....	618
2.33. Sosyolojiyle İlgili İsimler	624
2.33.1. İnsan.....	624
2.33.1.1. Cinsiyete Göre İnsan İsimleri	630
2.33.1.1.1. Kadın- Kadınlık	630
2.33.1.1.2. Erkek.....	634
2.33.1.1.3. Dönme	637
2.33.1.2. Yaş Dönemine Göre İnsanlar	638
2.33.1.2.1. Bebek.....	638
2.33.1.2.2. Çocuk- Çocukluk	639
2.33.1.2.3. Genç- Gençlik.....	641
2.33.1.2.4. Orta Yaş.....	642
2.33.1.2.5. Yaşlı- Yaşlılık	643
2.33.1.3. Medeni Durum Bildiren İsimler	645
2.33.1.3.1. Bekâr	645
2.33.1.3.2. Evli	645
2.33.1.3.3. Dul	646
2.33.2. Sosyal İlişkilere Göre İsimler	647
2.33.2.1. Adaşlık.....	647
2.33.2.2. Akranlık	647
2.33.2.3. Antdaşlık	647
2.33.2.4. Arkadaşlık.....	648
2.33.2.4.1. İş Arkadaşı	651
2.33.2.4.2. Oda Arkadaşı	651
2.33.2.5. Denklik	652
2.33.2.6. Dindaşlık	653
2.33.2.7. Fikirdaşlık.....	653
2.33.2.8. Hemşehrilik.....	654
2.33.2.9. Irkdaşlık.....	654
2.33.2.10. Komşuluk.....	655
2.33.2.11. Misafirlik.....	656
2.33.2.12. Tanışıklık	657
2.33.2.13. Yoldaşlık	658

2.33.3. Topluluk	659
2.33.3.1. Kalabalık.....	660
2.33.4. Yerli- Yabancı.....	660
2.33.4.1. Yerli	660
2.33.4.2. Yabancı	661
2.33.4.3. Sığınmacı.....	661
2.33.5. Şehirli- Köylü	662
2.33.5.1. Şehirli	662
2.33.5.2. Köylü	663
2.33.6. Sosyal Sınıflar ve Statüler.....	663
2.33.6.1. Üst Düzey Sınıf Ve Statüler	663
2.33.6.1.1. Soyluluk	663
2.33.6.1.1.1. Soylular.....	664
2.33.6.1.2. Zengin Olanlar	664
2.33.6.1.3. Güç ve İmtiyaz Sahibi Olmakla İlgili İsimler	666
2.33.6.1.3.1. Güç ve İmtiyaz Sahibi Olanlar.....	666
2.33.6.1.3.1.1. Sahip.....	667
2.33.6.1.3.1.2. Sahibe	668
2.33.6.1.3.2. Tanınmış Olanlar	668
2.33.6.2. Alt Düzey Sınıf Ve Statüler	668
2.33.6.2.1. Yoksulluk.....	668
2.33.6.2.1.1. Yoksul	670
2.33.6.2.2. Kölelik.....	673
2.33.6.2.2.1. Köle	674
2.33.6.2.2.1.1. Kadın köle.....	675
2.33.6.2.2.2. Azatlık.....	676
2.33.7. Sosyal Yardımlaşmayla İlgili İsimler.....	677
2.33.7.1. Yardım	677
2.33.7.2. Yardımcı	678
2.33.8. Toplumsal Adetlerle İlgili İsimler	678
2.33.8.1. Hediyeleşme	679
2.33.8.1.1. Hediye	679
2.33.9. Sosyal Olaylar	680

2.33.9.1. Nişan	680
2.33.9.2. Düğün	681
2.33.9.3. Evlilik	682
2.33.9.4. Cenaze ile İlgili İsimler	682
2.33.9.4.1. Yas Tutanlar.....	683
2.34. Sporla İlgili İsimler	684
2.35. Tarımla İlgili İsimler	684
2.35.1. Ekim-Dikimle İlgili İsimler.....	684
2.35.2. Tarım Alet ve Araçları.....	685
2.35.3. Tarım Yapılan Yerler.....	687
2.35.3.1. Bağ	687
2.35.3.2. Bahçe	688
2.35.3.3. Ekilebilir Alan	689
2.35.3.4. Ekili Alan	689
2.35.3.5. Tarla	690
2.35.4. Tohum.....	690
2.35.5. Hasılat.....	691
2.36. Taşıtlarla İlgili İsimler.....	692
2.36.1. Kara Taşıtları.....	692
2.36.1.1. Kara Taşıtlarının Parçaları.....	693
2.36.2. Deniz Taşıtları.....	693
2.36.2.1. Deniz Taşıtlarının Bölümleri.....	694
2.36.2.2. Deniz Taşıtlarının Parçaları.....	695
2.37. Tıp ile İlgili İsimler	696
2.37.1. İnsan Vücudu	696
2.37.1.1. İnsan Vücudunun Bölümleri.....	696
2.37.1.1.1. Baş- Boyun.....	697
2.37.1.1.1.1. Baş.....	697
2.37.1.1.1.1.1. Yüz.....	698
2.37.1.1.1.1.1.1. Ağız	701
2.37.1.1.1.1.1.2. Burun	704
2.37.1.1.1.1.1.3. Göz	704
2.37.1.1.1.1.1.4. Kulak.....	706

2.37.1.1.1.1.2. Beyin.....	706
2.37.1.1.1.2. Boyun.....	707
2.37.1.1.1.2.1. Boğaz	707
2.37.1.1.1.2.2. Ense	708
2.37.1.1.2. Gövde.....	708
2.37.1.1.2.1. Gövdenin Bölümleri.....	708
2.37.1.1.2.1.1. Bel.....	708
2.37.1.1.2.1.2. Göbek.....	709
2.37.1.1.2.1.3. Göğüs	709
2.37.1.1.2.1.4. Karın	711
2.37.1.1.2.1.5. Omuz.....	711
2.37.1.1.2.1.6. Sırt.....	713
2.37.1.1.2.2. İç Organlar	713
2.37.1.1.2.2.1. Boşaltım Sistemi Organları.....	714
2.37.1.1.2.2.2. Dolaşım Sistemi Organları.....	714
2.37.1.1.2.2.3. Gastrointestinal Sistem Organları	715
2.37.1.1.2.2.3. Genital Sistem Organları	715
2.37.1.1.2.2.4. Hemotoloji Organları.....	717
2.37.1.1.2.2.5. Solunum Sistemi Organları	717
2.37.1.1.2.2.6. Ürogenital Sistem Organları.....	717
2.37.1.2. Sistemler.....	718
2.37.1.2.1. Boşaltım Sistemi.....	718
2.37.1.2.1.1. Boşaltım Sistemi Salgıları.....	718
2.37.1.2.2. Dolaşım Sistemi.....	718
2.37.1.2.3. Duyu Sistemi	719
2.37.1.2.3.1. Duyu Sistemi Salgıları	719
2.37.1.2.4. Hematoloji Sistemi	720
2.37.1.2.5. Kas ve Kemik Sistemleri.....	721
2.37.1.2.5.1. Kas Sistemi.....	721
2.37.1.2.5.2. Kemik Sistemi.....	721
2.37.1.2.5.2.1. Yüzde Bulunan Kemikler	722
2.37.1.2.5.2.1.1. Yüzde Bulunan Yassı Kemikler	722
2.37.1.2.5.2.2. Gövdede Bulunan Kemikler	722

2.37.1.2.5.2.2.1. Gövdede Bulunan Yassı Kemikler	722
2.37.1.2.5.3. Kollar ve Bacaklar	723
2.37.1.2.5.3.1. Kol	723
2.37.1.2.5.3.1.1. Kolun Bölümleri	723
2.37.1.2.5.3.1.1.1. El.....	725
2.37.1.2.5.3.1.1.1.1. Elin Bölümleri	728
2.37.1.2.5.3.2. Bacak.....	729
2.37.1.2.5.4. Eklem	732
2.37.1.2.5.5. Deri.....	733
2.37.1.2.5.6. Kıl.....	734
2.37.1.2.5.6.1. Yüzdeki Kıllar	734
2.37.1.2.5.6.2. Tüy	736
2.37.1.2.5.7. Tırnak	736
2.37.1.2.6. Sindirim Sistemi.....	736
2.37.1.2.6.1.Sindirim Sistemi Salgıları	736
2.37.1.2.7. Sinir Sistemi.....	738
2.37.1.2.8. Solunum Sistemi.....	740
2.37.1.2.8.1. Solunum Sistemi Salgıları	740
2.37.1.2.9. Üreme Sistemi	741
2.37.1.2.9.1. Kadın Üreme Sistemi.....	741
2.37.1.2.9.1.1. Doğum	741
2.37.1.2.9.1.1.1. Doğum Sancısı	741
2.37.1.2.9.1.1.2. Doğurmak	742
2.37.1.2.9.1.1.3. Doğurgan	742
2.37.1.2.9.1.1.4. Düşük	742
2.37.1.2.9.1.2. Hamile	742
2.37.1.2.9.1.3. Kızlık	743
2.37.1.2.9.1.4. Menstruasyon	744
2.37.1.2.9.2. Erkek Üreme Sistemi.....	744
2.37.1.2.9.2.1. Erkek Üreme Sistemi Salgıları	745
2.37.1.2.9.3. Kısır- Kısırlık	745
2.37.2. Patoloji (Hastalıklıbilim) ile İlgili İsimler.....	745
2.37.2.1. Hastalık Belirtileri	748

2.37.2.2. Bulgular.....	752
2.37.2.3. Hastalıklar	756
2.37.2.3.1. Duyu Sistemi Hastalıkları	756
2.37.2.3.2. Hematoloji Sistemi Hastalıkları	757
2.37.2.3.3. Kas ve İskelet Sistemi Hastalıkları.....	758
2.37.2.3.4. Psikolojik/ Psikiyatrik Hastalıklar	759
2.37.2.3.5. Sindirim Sistemi Hastalıkları	760
2.37.2.3.6. Sinir Sistemi Hastalıkları	760
2.37.2.3.7. Deri ve Zührevi Hastalıklar	762
2.37.2.3.8. Enfeksiyonel Hastalıklar	764
2.37.2.3.8.1. Viral Enfeksiyonlar	764
2.37.2.3.9. Nörolojik Hastalıklar.....	765
2.38. Ticaretle İlgili İsimler	765
2.38.1. Alışveriş	765
2.38.1.1. Alış	767
2.38.1.1.1. Alıcı	767
2.38.1.2. Satış	767
2.38.1.2.1. Satıcı.....	768
2.38.1.3. Faiz	768
2.38.1.4. Gelir	768
2.38.1.5. Gider.....	769
2.38.1.6. Geçim.....	769
2.38.1.7. Kazanç.....	769
2.38.1.8. Kâr	770
2.38.1.9. Zarar	770
2.38.1.10. Takas	771
2.38.2. Para.....	772
2.38.2.1. Parasal İşler	774
2.38.2.1.1. Fiyat	774
2.38.2.1.2. Hesap.....	775
2.38.2.1.3. Ücret.....	776
2.38.2.1.4. Bahşiş	776
2.38.2.1.5. Maaş	777

2.38.2.1.6. Ödeme	777
2.38.2.1.6.1. Ödeyen	778
2.38.2.1.7. Tahsilat	778
2.38.2.1.8. Kira	778
2.38.2.2. Parasal İşlemler	779
2.38.2.2.1. Borç	779
2.38.2.2.1.1. Borçlu	780
2.38.2.2.2. Rehin	781
2.38.2.2.3. Emanet	782
2.38.2.2.4. Senet	782
2.38.2.2.5. Kefalet- Teminat	782
2.38.2.2.5.1. Kefil	783
2.38.2.2.6. Zam	784
2.38.3. Mal- Mülk	784
2.38.3.1. Taşınabilir Mal	786
2.38.3.2. Taşınamaz Mal	786
2.38.3.3. Hazine	787
2.38.3.4. Ortaklık	788
2.38.3.4.1. Ortak	788
2.38.3.4.2. Pay- Hisse	789
2.38.3.4.2.1. Hissedar	790
2.38.4. Vergi	790
2.38.4.1. Gümrük	792
2.38.4.2. Vergiye Tabi Olanlar	792
2.39. Yiyecek- İçecek ile İlgili İsimler	792
2.39.1. Yiyecek	793
2.39.1.1. Temel Gıdalar	795
2.39.1.2. Bitkisel Yiyecekler	796
2.39.1.2.1. Baharatlar	796
2.39.1.2.2. Kuruyemiş	798
2.39.1.2.3. Meyve ve Sebzeler	798
2.39.1.2.3.1. Meyve	798
2.39.1.2.3.2. Sebze	804

2.39.1.2.4. Tahıllar	806
2.39.1.3. Hayvansal Yiyecekler.....	808
2.39.1.3.1. Et -Balık.....	809
2.39.1.3.2. Süt Ürünleri.....	810
2.39.1.4. Mineraller	811
2.39.1.5. Yağlar	811
2.39.1.6. Yemek İsimleri	812
2.39.1.7. Yemek Malzemeleri	813
2.39.2. İçecek İsimleri.....	814
2.39.2.1. Su	815
2.39.2.2. Süt.....	816
2.39.2.3. Fermente Edilmiş İçecekler.....	816
2.39.2.4. İkramlık İçecekler	817
2.39.3. Yeme- İçme Durumu	818
2.39.3.1. Açlık- Tokluk.....	818
2.39.3.1.1. Açlık	818
2.39.3.1.2. Yemekten Yoksunluk	819
2.39.3.1.3. Tokluk.....	820
2.39.3.2. Susuzluk	821
SONUÇ.....	823
ALFABETİK DİZİN	832
KAYNAKLAR	892
ÖZGEÇMİŞ	898

KISALTMALAR

AB	: Algış Bitigi
AH	: Atebetü'l-Hakayık
Alm.	: Almanca
AO	: Altın Ordu Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler
Ar.	: Arapça
B	: Batı yüzü
BK	: Bilge Kağan Yazıtı
bk.	: bakınız
BN	: Babürnâme
BV	: Baytaratü'l-Vâzih
C.	: Cilt
CC	: Codex Cumanicus
çev.	: çeviren
Çin.	: Çince
ÇTS	: Çağatay Türkçesi Sözlüğü
D	: Doğu yüzü
DLT	: Divānū Lûgati't-Türk
DM	: Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye
DS	: Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü
ed.	: editör
EDPT	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
EHKT	: Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi
Erm.	: Ermenice
ET	: Eski Türkçe
ETY	: Eski Türk Yazıtları
EUTG	: Eski Uygur Türkçesi Grameri
EUTS	: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
EUTSV	: Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı

EYun.	: Eski Yunanca
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
G	: Güney yüzü
GB	: Güneybatı yüzü
GD	: Güneydoğu yüzü
GT	: Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)
haz.	: Hazırlayan
HŞ	: Hüsrev ü Şîrîn
HTS	: Harezmi Türkçesi Sözlüğü
IB	: İrk Bitig
İKPÖ	: İyi ve Kötü Prens Öyküsü
İM	: İrşâdü'l- Mülûk ve's-Selâtîn
İML	: İbnü Mühennâ Lügati
K	: Kuzey yüzü
Kar.	: Karay/Karayim Türkçesi
KB	: Kutadgu Bilig
KE	: Kışasü'l-Enbiyâ
KFT	: Kitâb Fi'l-Fıkh Bi'l-Lisâni't-Türkî
Kİ	: Kitâbü'l-İdrâk li-lisânü'l-Etrâk
KK	: El-kavânînu'l-küllîyye li-zabtî'l-lügati't-Türkiyye
KM	: Kitab-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî
KPN I	: Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie I
KPN II	: Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie II
KPN III	: Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie III
KES	: Kitâbü'l-Ef'âl
KT	: Kül Tigin Yazıtı
KTS	: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
KYB	: Kırım Sahasına Ait Yarlık ve Bitikler

Lat.	: Latince
Leh.	: Lehçe
LM:	: Leylî vü Mecnûn
Mac.	: Macarca
ME	: Mukaddimetü'l-Edeb
MM	: Mu'înü'l-Mürîd
Moğ.	: Moğolca
NF	: Nehcü'l-Ferâdis
NH	: Nevâdirü'n-Nihâye
OKTS	: Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı
OT	: Orta Türkçe
OTG	: Orhon Türkçesi Grameri
RKT	: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası)
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
S.	: Sayı
Skr.	: Sanskritçe
Sogd.	: Soğdca
SSL	: Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî
ŞT	: Şecere-i Terâkime
T	: Tonyukuk Yazıtı
TB	: Töre Bitigi
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük
TTAS	: Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TZ	: Et-Tuhfet'üz-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye
Ukr.	: Ukraynaca

Üİ	: Üç İtigsizler
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
YED	: Yusuf Emirî Divanı
YTS	: Yeni Tarama Sözlüğü
Yun.	: Yunanca
yy.	: yüzyıl

GİRİŞ

Tezin Konusu

Çalışmanın konusu, 1521-1699 yılları arasında Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazılıp günümüze kadar ulaşmış olan metinlerden taranan isimlere ilişkin dil malzemesinin Türkiye Türkçesine çevrilmiş örnek cümleler ışığında incelenmesi ve kavram alanlarına göre sınıflandırılmasıdır.

Bir dil hakkında araştırma yaparken o dilin sözcüksel (lexical) ve dilbilgisel (grammatical) yapıların ortaya konması büyük önem taşımaktadır. Sözcükler tek başına değil, diğer sözcüklerle birlikte bir bağlam (context) içerisinde gerçek anlamını kazandığı göz önüne alındığında, bu çalışma, klasik bir sınıflandırma çalışmasının önüne geçerek madde başı olan isimlerin diğer sözcüklerle ne gibi anlam ilişkileri kurduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Sadece örnek cümleler değil, isimlerin yer aldığı söz öbekleri de verilerek söz konusu isimlerin kurduğu çeşitli anlam ilişkileri tespit edilmiştir. Böylece madde başı olan isimlerin anlam tercihi (semantic preference) sergilenmiş, sonraki çalışmaların konusu olabilecek söylem ezgisi (discourse prosody) çalışmaları için temel veriler ortaya konmuştur.

Çalışmada söz konusu madde başı olan isimle eşdizimlilik gösteren bir grup sözcüğün ortak ve farklı anlam özellikleri ile bu sözcük grubunun hangi bağlamlar çevresinde daha çok yoğunlaştığı gösterilmiştir. Örneğin, metinlerde geçen *gül* ve *gülâf* sözcüklerinin her ikisi Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanılan “gül” anlamına gelmektedir. Metinlerdeki isimler cümle içinde anlamlandırılıp kavram alanlarına göre tasnif edilirken aynı zamanda *gül* ve *gülâf* sözcüklerinin anlam tercihi görünümleri de ortaya konulmaktadır. *Gül* sözcüğü sıklıkla Hz. İsa’nın kanının tasvirinde mecazi anlamda kullanılırken Türkiye Türkçesi ve diğer çağdaş Türk dillerinde kullanımdan düşmüş olan *gülâf* incelenen metinlerde işlek olarak botanik terim olan “gül” anlamında kullanılmıştır. Yüzeysel bir tarama ile elde edilemeyecek bu gibi anlam tercihi bulguları

çalışmanın sadece sözcüksel (lexical) değil, anlam bilimsel (semantic) yönünü de ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

Tezin Amacı ve Önemi

Çalışmada Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinden elde edilen isimlere ilişkin dil malzemelerinin belirlenmesi, Türkiye Türkçesine çevrilmiş cümleler ve söz öbekleri bağlamında anlamlandırılması ve isimlerin tespit edildiği eserlerin konusuna, kavram alanlarına odaklanılarak o alanlara uyan söz varlığı temelinde anlam ilişkileri dikkate alınarak yorumlanması amaçlanmıştır.

İsimlerin anlamı verilirken içinde bulunduğu metnin bağlamına titizlikle dikkat etmek bu çalışmada en çok önemsenen kısımdır. Bu sayede bu metinlerle ilgili daha önce yapılan çalışmalardaki hataları düzeltme şansı da doğmaktadır. Örneğin Garkavets tarafından “kolsuz, sakat” olarak anlamlandırılan *xolsuz* (III, 871) sözcüğü bütün metinlerde taranmış ve *Zera bilirbiz, ki yerdegi dacar tüzülgen, ki tenimizdir, buzulsar tüzövümüz, Tejriden bardır dacar, xolsuz yasagan, meñilik, kökte.* (I, 473) “Biz dünyadaki sarayın inşa edildiğini biliyoruz; binamız cennette tahrip olsa, ebediyette insan eli değmeden yapılmış Tanrı’nın sarayı vardır.” ya da *Tüştü taşgına tağdan xolsuz.* (II, 195) “Küçük taş parçası insan eli değmeden dağdan düştü.” örneklerinde olduğu gibi sözcüğün aslında “kolsuz, sakat” anlamında değil “insan eli değmeden” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu gibi çalışmalarla KPN III’te yapılan bazı anlamlandırma hataları da düzeltilmiştir.

İsimlerin kavram alanlarının belirlenmesi özellikle dil-kültür ilişkisini yansıtmaları bakımından sosyo-linguistik çalışmalar için kaynak niteliği taşımaktadır. Bir milletin dilindeki isimlerden hareketle o milletin toplumsal genetiği rahatlıkla tespit edilebildiğinden bir milletin gerek maddi gerekse de manevi-kültürel hayatına ait her türlü verinin izlerine dilde rastlamak mümkündür. Yeme içme, giyinme kültüründen inanış biçimlerine kadar her türlü sosyal malzeme dilde mutlaka sözcük temelinde bir iz bırakmaktadır.

Tezin amacı sadece Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerdeki isimlerin tespit edilip kavram alanlarına göre sınıflandırılması değil, yukarıda sözü edilen süreçle elde edilen bulguların Türkçenin tarihî lehçeleri ile karşılaştırılarak ve isimlerin Türkçenin tarihî seyri içindeki görünümünü sergileyerek Türkolojiye değer katan bir çalışma ortaya konulmasıdır.

Tezin Kapsamı

Oldukça hacimli olan Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinleri incelenirken bu alandaki en son ve en kapsamlı çalışma olması sebebiyle Aleksandr Garkavets'in Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi eserlerinin söz varlığını içeren eserleri “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I, Katalog i teksti pamyatnikov armyanskim pismom”, “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II, Pamyatniki dukhovnoy kul'turı” ve “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III, Kıpçakski slovar” esas alınmıştır.

1084 sayfadan oluşan “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I (Kıpçakça Yazılı Miras I)” adlı eserde;

- Algış Bitigi,
- 1519- 1889 yıllarına ait 109 el yazması,
- 3 vakayiname,
- 5 Zebur,
- Havari Pavel'in mektupları,
- 8 dua kitabı,
- 2 azizin hayat hikâyesi,
- 3 kanun kitabı,
- 3 hukuk belgesi
- teoloji, din ve kilise tarihi, uzay bilimi, gökbilim, hayvan yetiştiriciliği ve bitki ıslahı, kimya, tıp eserlerinden bölümler,
- takvimler,
- Kamenets- Podolsk, Lviv ve Stanislav'da yaşayan Kıpçak dilli Ermenilerin ve özel kişilerin yönetim belgeleri,
- 16- 17. yüzyıllara ait Ermeni harfli Kıpçak sözlüklerinin ve açıklama sözlüklerinin örnekleri yer almaktadır.

912 sayfadan oluşan “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II (Kıpçakça Yazılı Miras II)” adlı eserde;

- Karaimce Dua Kitabı,
- İncil'e ait dinî metinler,
- dualar,
- millî marşlar,

- vaazlar,
- Codex Cumanicus'a ait 50 bilmeceyi içeren koleksiyon,
- Lvivli Anton'un Kıpçakça vaazlarını içeren ve Viyana'da bulunan 3 cilt eseri (125 tane eser),
- Saint Petersburg, Lviv, Erivan ve Viyana'da bulunmuş 8 el yazması Ermenice İncil,
- diğer yazılı kaynaklardan derlenen Kıpçakça sözlükler,
- Ermenice Zebur'a ek olan Kıpçakça sözlük,
- sistem bilimi, felsefe, ilahiyat ve dil bilgisi ile ilgili Avedik'in hazırladığı, günümüzde Erivan'da muhafaza edilen kitaptan alınan diyaloglar bulunmaktadır.

1802 sayfadan oluşan “Kıpçakskoe pis'menne nasledie III (Kıpçakça Yazılı Miras III)” adlı eser, Kıpçakça Yazılı Miras I. ve II. ciltlerinin sözlüğü olarak hazırlanmıştır.

Dünyanın farklı kütüphanelerinde muhafaza edilen yaklaşık 30.000 sayfadan oluşan Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinin 25.000'den fazla sayfasını içerdiğinden Garkavets'in bu üç eseri tezin ana kaynağı olmuştur.

Tezde isim ile kastedilen bir oluş ve kılış bildiren fiilin dışında kalan ve isim gibi çekilebilen sözcük sınıflarının tümüne verilen yani isim, sıfat, zamir, edat, bağlaç ve ünlemi içine alan geniş kapsamlı isim soylu sözcükler değil; canlı ve cansız varlıkları, çeşitli somut ve soyut kavramları karşılayan sözcük türüdür. (Korkmaz, 2010: 7) Başka bir deyişle duyularla kavranır bir gerçekliği olan varlıkları, nesneleri ya da vasıfları ve manevi kavramları karşılayan sözcükler (Banguoğlu, 2007: 319) çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Tezin Bölümleri

Tezin giriş bölümünde tezin tanıtımı yapılmış, neden bu konunun seçildiği, tezin amacı, önemi, Türkolojiye katkısı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

İki bölümden oluşan tezin birinci bölümünde öncelikle Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi konuşurlarının tarihi hakkında bilgi verilmiştir. “Metinler Kıpçak Türkçesi bilen Ermenilerin mi yoksa Ermeni alfabesini kullanan Kıpçakların mı ?” tartışmalarına girmeyen tezde bu alanda yazılan diğer çalışmalarda geçen “Kıpçakça Konuşan Ermeniler¹” ya da “Gregoryan Kıpçaklar²” ifadeleri kullanılmamıştır. Devamında,

¹ Nadejda **Chirli**, *Algış Bitigi - Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı (An Armeno Kipchak Prayer Book)*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Hollanda 2005.

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metnlerinin özellikleri, içeriği, nüshaları, bulundukları yerler ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde tarama yöntemiyle tasnif edilen isimler tek başına değil, diğer sözcüklerle birlikte bir bağlam içerisinde anlamlandırılmış ve ait oldukları kavram alanlarında sınıflandırılmıştır.

İsimler sınıflandırılırken madde başı yapılan isimlerin geçtiği cümleler ve öbekler Türkiye Türkçesine çevrilerek klasik bir sınıflandırma çalışmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Madde başı olan isimler Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metnilerindeki anlamları ile karşılaştırılarak art ve eş zamanlı bir çalışma ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünde çalışma sonucunda elde edilen bulgular özetle toplu bir şekilde verilmiştir. En sonda ise söz varlığını içeren bağlamsal ve alfabetik dizin verilmiştir.

Yöntem

Tezde yöntem olarak tarama modeli kullanılmıştır. EHKT metniler ile ilgili en son yayın olması ve dünya kütüphanelerine dağılmış EHKT metnilerinin büyük bir bölümünü kapsamaması sebebiyle Aleksandr Garkavets'in eserleri taranmıştır. Metinlerde isme ait bulgular tespit edilmiş, Türkçe söz varlığına ait isimler kavram alanlarına göre tasnif edilmiştir. Tezin içerik yoğunluğuna rağmen Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metnilerinden alınan örnek cümleler ve yapılar Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metnilerinde tespit edilen isimlerden yola çıkarak bu isimlerle ilişkili, anlam yakınlığı olan kelimelerin sınıflandırılmasıyla oluşan bu çalışma, çeşitli anlam ilişkilerine göre düzenlenmiştir. Ana ve alt başlıklarda söz varlığının hacmi dikkate alınmamış, alfabetik bir düzenle başlıklar oluşturulmuştur. Başka bir deyişle söz varlığı içinde hangi alandaki isimler yoğunlukta ise o alanla ilgili ana ve alt başlıklar oluşturulmamış, metnilerin genelindeki isimler alt anlam, üst anlam, eş ve zıt anlam ilişkileri dikkate alınarak alfabetik olarak ilgili kavram alanlarında yer almıştır.

Abdülkadir Öztürk, "Ermeni Kıpçakçasıyla Yazılmış Kamanets Vakayinamesi (Çeviri-MetinGramer-Sözlük)", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

² Reşat **Genç** ve Gülnisa **Aynakulova**, "Türk (Kıpçak) Asıllı Ermeniler Üzerine", *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi BAL-TAM TÜRK LÜK BİLGİSİ* 3, Eylül, 2005.

Bu tez Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesine ilişkin metinlerin ses değerlerini ortaya koymayı amaçlamadığından, kullanılan örneklerde Aleksandr Garkavets'in yayımladığı metinler esas alınmakla birlikte yabancı dillerden gelen sözcüklerin gösterimi haricinde kalın /g/ (ğ), hırıltılı /h/ (h), damak n'si (ŋ) sesleri dışında transkripsiyon ile ilgili işaretlemeye gidilmemiştir.

Genel Türkoloji çalışmalarında olduğu gibi sadece alfabetik değil disiplinler arası çalışmalara zemin hazırlamak amacıyla kavramsal sınıflandırma yapılmış, aynı kavram alanındaki alt grup sözcükler kendi aralarında alfabetik sınıflandırılmıştır.

Madde başları verilirken belirli bir sistem üzerinden kontrollü ilerlemek için Aleksandr Garkavets'in "Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III" (KPN III) adlı sözlük çalışmasına gönderme yapılmıştır.

Madde başlarında alfabetik sıra gözetilmiş ancak aynı maddenin farklı yazılışları verilirken alfabetik sıra değil, metinlerdeki işlekliği temel alınmıştır. Örneğin *ayovuçi/ayavuçi* "koruyucu, hami, gözetici" (III, 187,180) madde başında çalışmanın tamamında alfabetik sıra gözetildiğinden öncelikle *ayavuçi* yazılmalıdır ancak yapılan incelemeler sonucunda *ayovuçi* sadece KPN III'te madde başı olarak verilmiş, metinlerin genelinde *ayovuçi* şekli kullanıldığı için madde başı verilirken öncelikle *ayovuçi* şekli verilmiştir.

Farklı yazılışlara sahip madde başları KPN III'teki sayfalarına gönderme yapılarak verilmiştir ancak KPN III'te aynı sayfada yer alan madde başları için aynı sayfa numarası tekrar yazılmamıştır.

KPN III'te verilen madde başlarının bazıları madde başı olarak verilmemiştir. Örneğin KPN III'te *barı-yoxu* (III, 223) ve *barı-yoxları* (III, 223) ayrı madde başı olarak verilmiştir ancak bu çalışmada bu gibi aynı anlama gelen ama sadece çokluk eki almış şekiller ayrı madde başı yapılmamıştır.

Madde başlarında sözcüğün farklı yazımları olarak verilen ancak tarafımızca yanlış yazıldığı düşünülen isimler madde başında verilmeyip dipnotta belirtilmiştir: *eşiklerin tapuñnuñ* (I, 226) "cehennem kapılarını" (tapux = tamux) örneğinde olduğu gibi.

Sözcüğün geçtiği bütün tamlamalar çalışmaya dâhil edilerek *k'esdañ dinin* (III, 968) "Hristiyan dinini", *k'risdân dinin* (III, 755) "Hristiyan dinini" örneğinde olduğu gibi sözcüklerin farklı yazılışlarını bir arada görme fırsatı sunulmuş, özellikle bu metinleri

konu alan ses bilgisi (phonology) alanında çalışacak araştırmacılar için sayısız dil malzemesi sunulmuştur.

Metin çevirilerinde bire bir çeviri yapılmasına özen gösterilmiş ancak sınırlı sayıda bir önceki cümleden/ satırdan sadece gerekli ön bilgi verilmiştir. Örneğin; *Aştım – da oştayox edi, izdedim – da tapılmadı yeri anıy.* (I, 46) “(Ormanı) aştım ve orada yoktu, onun bulunduğu yer bulunmadı.”

Metin çevirilerinde yapıya bağlı kalınmasına özen gösterilmiş ancak Türkiye Türkçesinde olmayan kullanımlarda *Zera da er eminlikimniy, kimge da men umsandım, xayısı yer edi ötmekimni benim, arttırdı etme maña aldamaxnı.* (I, 48; III, 70) “Benimle barış içinde olan, ona güvendiğim hatta ekmeğimi yiyen kişi bana olan iftiralarını arttırdı.” yerine “bana daha da iftira attı.” şeklinde çeviriler yapıldı.

Çalışmaya Türkçe ve Türkçeye yerleşmiş yabancı sözcükler dâhil edilmiş, Türkçeye yerleşmemiş Ermenice, Ukraynaca, Lehçe ve Rusça sözcükler çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Yabancı dillerden, özellikle Arapça ve Farsçadan gelen ve Türkçeleşmiş olan “filozofya (III, 526)” gibi isimlere çalışmada yer verilirken “filizofski/ filozofskiy (III, 526)” gibi Türkçeye yerleşmemiş isimlere yer verilmemiştir.

Metinlerde Türkçe yapım ekleriyle türetilen ancak Türk lehçelerinde yer edinmemiş yapılara yer verilmemiştir. Örneğin *klençi* (< Erm. *kle* - “dilemek, istemek”) “dilenci” (III, 705) gibi Ermeniceden türeyen ancak Türkçeye yerleşmemiş isimlere yer verilmemiştir.

EHKT metinlerinin genelinde isim tamlamalarında tamlayan ya da tamlananın aldığı ekler yazılmamıştır ancak metinleri Türkiye Türkçesine çevirirken *bezirgânlerniñ alış-beriş* (III, 1132) “bezirgânların alış-verişi” örneğinde olduğu gibi ekli şekilde çevrilmiştir.

Yabancı kökenli sözcüklerin hangi dilden alındığı kısaltma şeklinde anlamdan önce belirtilmiştir.

İsimlerin yer aldığı söz öbekleri/ tamlamalar verilirken anlam farkı yaratmayan *yoluñnu seniñ* (I, 40) “senin yolunu”, *yolları alarnıy* (I, 44) “onların yolları”, *bu yol* (III, 46) “bu yol”, *yolları anıy* (I, 33) “onun yolları”, *yollarımni benim* (III, 44) “benim yollarımı”

gibi yüzlerce tamlamaya çalışmada yer verilmemiştir. Sadece söz konusu isim ile ilgili sınırlı sayıda örnek varsa bu gibi örnekler verilmiştir.

1. BÖLÜM

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ

1.1. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Tarihçesi

Bu çalışmanın temel kaynaklarından olan “Kıpçakskoe pis'menne nasledie I” (Kıpçakça Yazılı Miras I) adlı eserin girişinde “Kıpçakça konuşan, yazan ve dua eden Ukrayna Ermenileri 400 yıl önce dünyadaki ilk Kıpçakça kitabı basmışlardır” başlığıyla Kıpçak dilli Ermenilerin tarihçesi hakkında bilgiler verilmiştir. Garkavets özellikle bu alanda büyük çalışmalar yapmış olan ve kendi eserinde yer verdiği tarihî bilgileri edindiği “Тюрки, їх мови та літератури” (Türkler, Onların Dili ve Edebiyatı) adlı kitabın yazarı ünlü doğubilimci Agatangel Kırımskiy'nin çalışmaları ışığında bu konuda ayrıntılı bilgiler vermiştir:

16- 17. yüzyıllarda Kamenets- Podolsk şehrinde Ermeni alfabesiyle yazılan, ancak Ermenilerce anlaşılmayan metinleri çözmeye çalışan A. Kırımskiy eserinde “Türk dilli Ermeni koloniler Galiçya- Podolsk Ukrayna'sına büyük ihtimalle Moğolların Altın Ordu çağında yaklaşık olarak 14. yüzyılda gelmişlerdir. 15. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu Kırım'daki Keefe (Feodosya) şehrini ele geçirdikten sonra diğer koloniler de Keefe'ye göç etmeye başlamıştır. Bundan dolayı Ermeniler Keefe'yi topluca terk etmiş, Ukrayna'daki Podolya (Merkezi Kamenets) ve Galiçya'ya (Merkezi Lviv) göç etmişlerdir. Günümüzde bu Ermeniler artık Türk dilli değildir, orada oturan diğer halklar gibi Ukraynaca, Rusça, Polonyaca konuşmaktadırlar. Ancak eski dönemlerde hangi dilde konuştuklarını Ermeni alfabesiyle yazılmış olan metinlerden öğrenebiliriz. Metinler mahkeme başta olmak üzere din ve tarih hakkındadır. Kamenets- Podolsk Ermeni mahkemesinin 32 kitabı 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar varlığını korumuş ve üniversitede bulunan Kiev Eski Zabıtlar Arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Arkeoloji Kurulu F. Korş, S. Sakov ve A. Kırımskiy'den, keşfedilen belgelerin incelenmesi istemiştir. 1896 yılında ortak çalışma sonucunda F. Korş dilbilimsel bir rapor

hazırlamıştır; fakat ne Kiev arşivlerinde incelenen metinler ne de Korş'un raporu yayımlanmıştır. Herkesten önce Kraelitz Greifenhurst 1912 yılında Avusturya'da benzer türden Türk – Ermeni metinlere bağlı çalışmasını yayımlamıştır. Paris'te de Milli Kütüphane'de 16. yüzyılda yazılmış olan hukuk alanındaki Türk – Ermeni belgeler Kamenets- Podolsk'taki Ermeni kolonisinin 1610-1612 yılları içeren vakayinamesinden bir parça bulunmaktadır (Garkavets, 2002: 6; Arslan, 2013: 89).

A. Kırımskiy, J. Deny ve T. Kovalskiy'nin çalışmalarına dayanarak Ermeni Kıpçakçasının 13- 14. yüzyıla ait Codex Cumanicus'un dilinin Lutsk Karaimlerinin diyalektine ve Kumukçaya benzediğini belirtmiştir. Garkavets ayrıca Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinleri üzerinde çalışmış olan Kırımskiy'nin öğrencisi Timofey Grunin'in "Kıpçak Dili. Onun Türk Dilleri Arasındaki Yeri" adlı doktora tezinden ve 2. Dünya Savaşı'nda kaybolan, 1559-1567 yıllarını kapsayan Kamenets- Podolsk Ermeni mahkemesinin en eski belgeler kitabından alınan ve yayınlanan 298 nottan bahsetmiştir (Garkavets, 2002: 6; Arslan, 2013: 90).

Ermenistan'ı terk eden Ermeniler Kırım ve Besarabiya'da Kıpçaklarla komşuluk etmiş, onların dillerini edinmiş ve daha sonra Ukrayna'ya göç etmişlerdir. Onlar bundan önceleri Ermenistan'da da Kıpçaklarla sıkı bir ilişkide bulunmuşlardır. Kıpçakların Ermeni- Gregoryen Hristiyanlığını kabul ettikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Hatta günümüzdeki Ariç köyünde 12. yüzyılda Hpçahavank (*Hpçah* "Kıpçak" + *vank* "manastır") adlı manastır bile kurulmuştur (Garkavets, 2002: 6; Arslan, 2013: 89).

Ermeni devleti Bagradit'in çöküşüyle Ukrayna'ya gelen Ermeni koloniler Kiev'deki Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde Mankerman olarak adlandırılmıştır. Kiev Ermenileri metinlere göre Kıpçakça konuştukları ve yerli Ermeni mahkemesinde vatandaşlık alma esnasında Kıpçakça ant içtikleri belirtilmiştir. Metinlerde bu dili konuşanlar konuştukları dili ilk olarak "xıpçah tili", sonra "bizim til" ve çevirmenlerin ileri sürdükleri karşılaştırmalı terminoloji uyumuna göre "tatarca" olarak üç şekilde ifade etmiştir (Garkavets, 2002: 7; Arslan, 2013: 91).

1.2. Ermeni Harfli Kıpçakça Eserler ve Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle, 16. ve 17. yüzyıllar arasında Kiev, Kamenets, Suçov, Şeret, Lviv, Lutsk ve Vladimir bölgelerinde meydana getirilen eserler, konuları bakımından altı başlıkta incelenmektedir (Garkavets, Hurşudyan, 2001: 595-600):

1. Tarihî kronikler
2. Hukuk belgeleri ve mahkeme tutanakları
3. Filolojik eserler
4. Dinî eserler
5. Edebî eserler
6. Doğa bilimleriyle ilgili eserler

1.2.1. Tarihî Kronikler

Günümüze üç vakayiname ulaşmıştır: “Kamenets vakayinamesi”, “Venedik vakayinamesi” ve “Polonya vakayinamesi”.

1.2.1.1. Kamenets Vakayinamesi

Kamenets vakayinamesi Ermeni papaz Agop tarafından 1582- 1621 yılları arasında Ermenice ve Kıpçakça olarak yazılmıştır. 1650-1652 yıllarında kardeşi Aksent düzeltmeler ve eklemeler yaparak kitabı tamamlamıştır. Kamenets vakayinamesinde Aksent abisi Agop’un kiliseleri kurmakla uğraştığını ve papaz Agop’un erken ölmesiyle ilgili kederinden de bahsetmiştir (Arslan, 2013: 92). Vakayiname Pravobrejny, Batı Ukrayna, Moldova, Eflâk’taki olayları ve 1430- 1652 yıllarını içeren Kamenets-Podolsk’taki olayları anlatmıştır. Kıpçakça bölümünde Polonya- Türk ilişkilerinin gergin olduğu dönemler, Hotin Savaşı ve Tsetsora Meydan Savaşı anlatılmıştır.

1.2.1.1.1. Kamenets Vakayinamesi’nin Nüshaları

1.2.1.1.1.1. Kamenets Vakayinamesi’nin Venedik Nüshası

Kamenets vakayinamesi iki nüshadır. Uzun nüshası Venedik’te bulunan Ermeni Mekhitarist Kütüphanesi’nde 1700 numarada muhafaza edilmektedir. Bu uzun nüshanın Kıpçakça bölümü 1611-1624 yılları arasında yaşanmış olayları anlatmaktadır (Garkavets 2002: 12). Bu nüsha Ermenice ve Ermeni-Kıpçakça bölümler ile birlikte Ermeni rahip Ghevond Alişan tarafından “Kamenits’, Taregirk’ hayots’ Lehasani ew Rumenioy” (Kamenets, Polonya ve Romanya Ermenilerinin Vakayinamesi) başlığıyla Venedik’te 1896’da yayınlanmıştır. Bu yayında Kıpçakça bölüm 68- 110 sayfalar arasında yer almaktadır (Schütz 1961: 141). Vakayinamenin Kıpçakça yazılan kısmının Kesora Savaşı ve Hotin savaşlarının anlatıldığı iki bölümü Edmond Schütz tarafından

“An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-1621” başlığıyla 1968 yılında yayınlanmıştır. Bu çalışmanın giriş bölümünde, Hotin Savaşı’nın tarihî arka planı; Lehçe vakayinameler, vakayiname yazarları ve Hotin Savaşı ile ilgili diğer Ermenice tarihî kaynaklar ele alınmaktadır. Devamında metnin transkripsiyonu İngilizce tercümesi verilmiştir. Bu bölümden sonra notlar, metnin dil özellikleri, sözlük, yazıcı Simeon’un günlüğünden alınan Genç Osman’ın Lehistan seferi ile ilgili bölüm, metnin tıpkıbasımı ve dizin bulunmaktadır (Schütz 1968; Çengel, 2012, 27).

Bu vakayinamenin geriye kalan Ermeni-Kıpçakça üç parçası (8918 - 106, 1157-12213 ve 158 - 1611) bir Macar Türkolog olan Istvan Vásáry tarafından 1969’da “Armeno-Kipchak Parts from the Kamenets Chronicle” başlığıyla makale olarak yayımlanmıştır. Bu çalışmada transkripsiyon, İngilizce tercüme ve dizin bulunmaktadır (Çengel, 2012, 28). Schütz ile Vásáry’nin yayınladığı kısmın tam kopyasını Garkavets “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I” adlı çalışmasında Rusça tercümesi ile birlikte verilmiştir (Garkavets, 2002: 535-567).

1.2.1.1.1.2. Kamenets Vakayinamesi’nin Paris Nüshası

Kamenets vakayinamesinin Paris nüshası kısa bir nüsha olup Paris Millî Kütüphanesi’nde 194 numarada kayıtlıdır. Bu nüshanın Kıpçakça bölümü Jean Deny tarafından 1957’de “L’Arméno-Coman et les Ephémérides de Kamieniec (1604-1613)” başlığıyla yayımlanmıştır. Çalışılan nüsha baştan ve sondan eksik olup 48a - 59b varakları arasını kapsamaktadır. 1604-1610 diliminin ilk yılları, 49a - 5’e kadar Ermenicedir. Bu bölümler M. F. Feydit tarafından Fransızcaya çevrilmiştir (Deny, 1957: 23). Çalışmanın sonuna 194 no’lu elyazmasının 60a-67a aralığını kapsayan başka bir vakayiname risalesi eklenmiştir (Deny, 1957: 24). Çalışmanın sözlük bölümünde, neşredilen metin dışında, 194 no’lu yazmadaki bulunan diğer veriler ile Macler kataloğundaki 176 no’lu yazmadan verilere yer verilmiştir (Deny, 1957: 42). Çalışmanın Fransızca giriş bölümü oldukça ayrıntılı bilgiler vermesi bakımından önemlidir. Giriş on bir bölümden oluşmaktadır:

1. Ermeni göçleri ve Kuman dili
2. Kamenets- Podolsk’taki Ermeni kolonisi
3. Kamenets Ermenilerinin dokunulmazlıkları ve Magdeburg Kanunu
4. Ermeni Kanunu

5. Ermeni Kanununun Ermeni-Kumanca çevirisi nasıl yapıldı?
6. Kamenets Ermeni kolonisinin arşivi
7. Din konusu
8. Ermeni- Kumanca metinler
9. Kamenets kroniğinin dil özellikleri
- 10 Söz varlığı
- 11 Ermeni-Kuman dilindeki Kamenets Ermeni kolonisinin kronikleri (Deny, 1957; Şenyüz, 2017: 49)

1.2.1.1.2. Kamenets Vakayinamesi'nin Venedik ve Polonya Nüshası

Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan 194 kayıtlı el yazması Venedik ve Polonya vakayinamelerinden Polonya vakayinamesi (Leh ulusunun vakayinamesi) G. Alişan; Venedik vakayinamesi Jean Deny tarafından yayımlanmıştır. Deny, bu vakayinamenin sadece Galiçya ve Podolya kısmına çalışmasında yer vermiştir. G. Alişan'ın çalışması Yaroslav Daşkeviç ve Edward Tryjarski tarafından 1981'de "La Chronique de Pologne"- un monument arméno-kiptchak de première moitié du XVII siècle" başlığıyla yeniden basılmıştır. Vakayinamelerin ikisi de çok kısa olup milattan sonraki yılları ve 1530- 1537 yıllarını anlatmaktadır (Garkavets, 2002: 13; Arslan, 2013: 92).

1.2.2. Mahkeme Tutanakları ve Hukuk Belgeleri

Batı Ukrayna Ermeni cemaatinin hukukî düzenlemelerini ve işlemlerini gösteren birçok belge günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan hukuk belgelerinin ve tutanakların sayfası 18 bini aşmaktadır. Evlilik anlaşmaları, tutanaklar, vasiyetnameler, doğum kaydı, dinî mevzular, kasa kaydı, adli kayıtlardan oluşan belgelerin çoğu Lviv, Viyana ve Varşova'nın arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Bu belgelerin arasında çoğu kaybolmuş tutanak ve belgelerden alıntılar mevcuttur (Garkavets, 2002: 15-16; Arslan, 2013: 93)

1.2.2.1. Mahkeme Tutanakları

Ermeni cemaatindeki adli vakalar, doğum kaydı, dinî mevzular, kasa kaydı gibi malî, idarî ya da adlî kayıtlar tutanak kitaplarında ya da ayrı tutanaklarla kayıt altına alınmaktaydı. Kamenets- Podolsk Ermeni Mahkemesinin tutanakları bu bölüm

içerisinden büyük bir önem teşkil etmektedir. Ermeni cemaatine ait 32 ciltten oluşan belgelerin bir cildi Kıpçakçadır. Bu belgeler Kamenets'ten Kiev'e getirilmiş ve 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Kiev Üniversitesi bünyesindeki Kiev Eski Zabıtlar Arşivlerinde muhafaza edilmiştir. 1944 yılında çıkan yangında bu evrakların bir kısmının yandığı belirtilmiştir. (Garkavets, 2002: 6; Çengel, 2012: 28) Kırımskiy, önceden Ermeni- Kıpçak yazılı anıtlar üzerinde çalışmış olan öğrencisi Timofey İvanoviç Grunin'i Kiev'deki bu belgeleri işlemekle görevlendirmiş ancak metinlerin transkripsiyonunu yapan Grunin 1933'te tutklanınca Grunin'in çalışmalarına el konulmuştur. Grunin daha sonra tamamladığı "Ego meste sredi tyurkskih yazıkov" (Kıpçak Dili. Onun Türk Dilleri Arasındaki Yeri) doktora tezinde Kamenets-Podolsk metinleri üzerinde durmuştur (Çengel, 2012: 28). Grunin, 1559-1567 yıllarını kapsayan, 2. Dünya Savaşı'nda kaybolduğu düşünülen Kamenets- Podolsk Ermeni mahkemesinin 298 tutanağının transkripsiyonlu metni, Rusça çevirisi, metinleri dil özellikleri ve sözlüğü ile birlikte "Dokumentı na polovetskom yazıke XVI v. (sudebnie aktı kamanets-podol'skoy armyanskoy obşçını)" adlı çalışmasıyla 1967'de Moskova'da yayımlamıştır. Bu eserin giriş bölümü de Deny'nin "L'Arméno-Coman et les Ephémérides de Kamieniec (1604-1613)" adlı eseri gibi oldukça kapsamlıdır. Kitabın uzun önsözünün ardından Daşkaveç'in "16. yüzyılda Kamenets- Podolsk Ermenileri" başlıklı yazısını eklemiştir.

Macar Türkolog-Ermenist Edmund Schütz, Lviv'de bulunan 441 numaralı evlilik sözleşmeleri ve vasiyetnamelerin bir kısmını ³ 1971'de "Armeno-Kiptschakische Ehekontrakte Und Testamente" başlıklı makalesiyle yayınlamıştır. Makalede bu belgelerin transkripsiyonları, Almanca çevirisi, sözlükçe ve elyazmasından dört sayfalık tıpkıbasım verilmiştir.

1977'de Y. Daşkeviç ve E. Tryjarski, "Pyat armyano-kıpçakskih dokumentov iz lvovskih kollektsiy (1599-1669)" adlı çalışmalarında özenle seçilmiş ⁴ beş Lviv vesikasını, transkripsiyonları, Rusça çevirisi sözlükçe ve tıpkıbasım ile birlikte

³ İki evlilik sözleşmesi: I. 1572 yılı (5v36-6v20); II. 1588 yılı (48r-8v5); beş vasiyetname III. 1572 yılı (7v26-8v), IV. ay. (10v9-10v20), V. ay. (11r1-11r15), VI. 1574 (16r17-20), VII. ay. (16v20-17r10)

⁴ "No 1 (İstanbul, 1599) büyük oranda Osmanlıca etkisi tespit edilmiştir. No 2 ve No 4 (Lviv, 1610-1656) o döneme kadar yayınlanan Ermeni-Kıpçakça metinlerde görülmeyen, ilginç söz varlığı tespit edilmiştir. No 3 (Lublin, 1626) bilinen, en batıda yazılmış Ermeni-Kıpçak eser ve No 5 (Kamenets-Podolsk, 1669) Kamenets metinleri arasında yazılmış bilinen en geç tarihli eser olup Kıpçakçanın çöküş içinde olduğu dönemi yansıtmaktadır. Bu belgeler bir araya getirilip karşılaştırıldığında, Ermeni-Kıpçakçanın son 70 yılını yansıttığı görülmektedir (Daşkeviç, Tryjarski 1977: 85; Şenyüz, 2017: 52).

yayımlamışlardır. 1979'da Y. Daşkeviç ve E. Tryjarski, “Tri Armyano-Kıpçakskih zapisi Lvovskogo duhovnogo suda 1625 g.” başlıklı makalesinde 1625 tarihli üç adet Lviv Ermeni mahkeme tutanağını da transkripsiyonları, Rusça çevirisi sözlükçe ve tıpkıbasımı ile birlikte yayımlamışlardır (Daşkeviç, Tryjarski 1979).

1.2.2.2. Töre Bitigi

1184-1213 yılları arasında Mihtar Goş tarafından yazılan *Armiyanskiy Sudebnik*, Polonya Kralı I. Sigizmund'un emriyle 1518- 1519 yılında Ermeniceden Latinceye, sonra Latineden Lehçeye ve 1523'te Lehçeden Kıpçakçaya tercüme edilmiştir. Bilinen üç nüshası bulunmaktadır:

1. Wroslaw'daki Ossolinski Ulusal Enstitü'de 1528 tarihli 1916 numaralı kayıt ile muhafaza edilen Wroslaw nüshası,
2. Paris Millî Kütüphanesi'nde 1568 tarihli 176 numaralı Lviv nüshası,
3. Viyana'daki Ermeni Mehitarist Kütüphanesi'nde 1575 tarihli ve 468 numaralı Kamenets nüshasıdır (Garkavets 2002; 14- 15).

“Töre Bitigi” üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, kitabın ortaya çıkışı ve yazılış amacının anlatıldığı “*Evelgi položen'ası Töre bitikiniñ*” başlığıyla başlayan on maddelik bölümdür. Kanunların ilk zamanlarda yazılı olarak uygulanmamasından kaynaklı Gregoryenlerin çok eleştirildiğinden, zamanla kanunların yazıya geçirilmesinin zorunlu kılındığından bahsedilmiştir. Daha sonra, yasaların gücü ve kaynağı, yargıçlığın nitelikleri, tanıklığın nasıl olması gerektiği, ant içmenin mahiyeti, dinsizlerin mahkemesine itibar edilmemesi vb. gibi konularda Hristiyanlığın bazı kaide ve kıssaları da referans gösterilerek bilgiler verilmiştir. Bu eserin ucunun açık bırakıldığı, değişen zaman ve mekâna ayak uydurulması amacıyla ve adalet kavramından ayrılmamak koşuluyla bazı yerlerinin yeniden düzenlenebileceği, hatta üzerine yeni kanunlar eklenebileceğine dair son sözler de söylendikten sonra hayata ilişkin asıl yasaların bulunduğu bölüme geçilmiştir (Korkmaz, 2014: 8)

Dünya işleriyle ilgili yasaların bulunduğu ikinci bölümde hükümdarların miras hukukunun nasıl olacağı, halefin hangi şartlara göre belirleneceği, kimlerin para basabileceği, bayındırlık hizmetleri veya idam suçlularının infazı gibi yetkilerin kimlerde olduğu, savaşlardan elde edilen ganimetlerin paylaşımının nasıl olacağı, kimlerin vergiye tabi olduğu, kimlerden ne kadar vergi alınacağı gibi konular

açıklanmıştır. Sonra yaşama ilişkin 124 madde verilmiş; ceza hukuku, aile hukuku, miras hukuku, eşya hukuku, ticaret hukuku, iş hukuku, borçlar hukuku, kamu hukuku gibi birçok hukuk alanı içerisine giren konulara değinilmiştir. Töre Bitiki'ne sonradan ilave edilen üçüncü bölümde yargıyla işi olan kişilerin uyması gereken kurallar ve çeşitli hukuk mevzuatları açıklanmıştır (Korkmaz, 2014: 11)

Töre Bitigi'nin Wroslaw nüshası ilk olarak Marian Lewicki ve Renata Kohnowa tarafından 1953'te "La version turqueiptchak du "Code des lois des Arméniens polonais" (Leh Ermenilerinin Kanunlar Kitabının Türk- Kıpçak Varyantı) yayınlanmıştır.

Bu eserle ilgili en kapsamlı çalışma 2003'te Aleksandr Garkavets önderliğinde yapılmıştır. "Töre Bitigi, Kıpçaksko-Polskaya Versiya Armyanskogo Sudebnika i Armyano Kıpçakskiy Protsessualniy Kodeks - Lvov, Kamenets-Podolskiy 1519-1594" adlı eseri on dört bölümden oluşmaktadır. Kazakça ve Rusça iki sütun halinde yazılan giriş bölümünde ön söz, iki resimleme, Mihtar Goş'un orijinal metni ile Kıpçak versiyonun bölümlerinin karşılaştırılması verilmiştir. Bu giriş bölümünden sonra, bir sütunda Wroslaw nüshasının esas alınıp diğer iki nüsha ile kritik edildiği metin, yanındaki sütunda Rusça çevirisi; üçüncü bölümde, sol sayfada Paris, sağda sayfada da Viyana nüshasının transkripsiyonu; dördüncü bölümde Lehçe ve Kıpçakça nüshalarına kaynaklık eden Ermenice metne A. Papovyan tarafından 1954'te yapılan Rusça çeviri yeniden düzenlenmiş ve sonuna küçük bir Ermenice-Rusça sözlük eklenmiştir. Beşinci bölümde 1519 tarihli Latince kanunnamenin orijinal metni Myro Kapral tarafından yapılan Ukraynaca çeviri ile birlikte; altıncı bölümde Sadok Baracz'ın, kanunnamenin Lehçe versiyonu üzerine yaptığı yayın Garkavets'in Rusça çevirisi ile; yedinci bölümde, Oswald Balzer tarafından Lviv Ermeni-Kıpçak mahkeme kayıtlarının Lehçe versiyonu üzerine yaptığı yayın, Garkavets tarafından yeniden düzenlenmiş ve Rusça çevirisi ile verilmiştir. Sekizinci bölümde Ermeni-Kıpçak versiyonun sözlüğü, dokuzuncu bölümde kanunnamenin Ermeni-Kıpçak versiyonunun Gayrat Sapargaliyev tarafından yapılmış Kazakça çevirisi ve Kıpçakça-Kazakça sözlük verilmiştir. On birinci bölümde Garkavets'in "Kıpçakça Konuşan Ermeniler ve 16- 17. yüzyıllarda Ermeni Harfleri ile Yazılan Kıpçakça Miras" adlı makale bulunmaktadır. Son bölümde Garkavets'in derlediği, Maksym Tsymbal'ın tamamladığı Ermeni-Kıpçak bibliyografyası ve içindekiler bölümü yer almaktadır (Garkavets 2003, 17-178; Şenyüz, 2017: 53-54).

1.2.3. Filolojik Eserler

1581 ve 1613'te Lviv'de yazılmış iki Kıpçakça gramer kitabı, birkaç açıklama sözlüğü ve beş Ermenice- Kıpçakça sözlük bu başlık altında incelenen eserlerdir. Gramer kitaplarının ilki 2267 kayıt numarası ile Erivan Matenadaran Kütüphanesi'nde ikincisi 84 kayıt numarası ile Viyana Mekhitarist Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Sözlükler; Lviv Üniversite Kütüphanesinde, Saint Petersburg'da Devlet Kütüphanesinde, Viyana'da Ulusal Kütüphanede, Ermeni Mehitarist Kütüphanesinde, Erivan Matenadaran Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Garkavets, 2002: 15-16).

Lviv Üniversite Kütüphanesinde bulunan 51 no'lu elyazmasının birinci bölümü; Saint Petersburg'da Devlet Kütüphanesinde 8 no'lu yazma; Viyana'da Ulusal Kütüphanede bulunan 3 no'lu ve 311 no'lu yazmalar; Viyana'da Ermeni Mehitarist Kütüphanesinde 84 no'lu; Erivan Matenadaran Kütüphanesinde Zebur'daki sözcüklerin açıklandığı 2267 no'lu Ermeni-Kıpçakça sözlük (Garkavets 1993: 21; Garkavets, Hurşudyan 2001: 599) bu gruptaki eserlerdendir.

Viyana'daki üç yazma⁵, Edward Tryjarski tarafından "Dictionnaire Arméno-Kiptchak D'après Trois Manuscrits des Collections Viennoises" dört fasikül hâlinde⁶ 1968-1972 yılları içinde yayımlanmıştır.

Aleksandr Garkavets, filolojik eserlerin tamamını 2007'de yayımladığı "Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II" adlı çalışmasının son üç bölümünde vermiştir. Garkavets, madde başları Ermenice olan sözlüklerde anlam verilmediği için eksik olduğu düşündüğü Kıpçakça sözcüklerin anlamını 2010'da yayımladığı "Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie III" eserinde vermiştir.

1.2.4. Dinî Eserler

Avrupa'nın kütüphanelerinde ve arşivlerinde bulunan beş adet Zebur kitabı (Viyana, Krakow, Paris, Venedik, St. Petersburg nüshaları), Havari Pavel'in mektupları, Vartabed Anton'un dört vaaz kitabı, biri Hollanda'da bulunan ve dokuz adet dua kitabından oluşan Alış Bitigi, azizlerin hayat hikâyeleri, astrolojiyle ilgili birkaç kitap, bir paskalya takvimi ve on iki hayvanlı Türk takviminin listesi bu başlık altında incelenen eserlerdir (Garkavets, 2002: 16).

⁵ Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunan 3 no'lu yazma, Viyana Mehitarist Kütüphanesi'ndeki 311 no'lu ve 84 no'lu yazma (Tryjarski 1968: 7).

⁶ (1. A-H harfleri, 1968; 2. I-K, 1968; 3. H-O, 1969; 4. P-Z, 1972)

Zebur üzerine ilk kısa çalışma 1912’de Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst⁷’a aittir.

Viyana nüshasının içinden 50/51 no’lu ilahiye aynen vermiş, devamında ise transliterasyonunu vermiştir (Şenyüz 2017: 57).

En kapsamlı çalışma Garkavets ve Hurşudyan’a aittir. “Armenian-Qypchaq Psalter written by Deacon Lussig drom Lviv 1575/1580” adlı eserde Lussig tarafından yazıya geçirilen Krakow Müzesi’ndeki 1575 tarihli yazma ile Viyana Millî Kütüphanesi’nde bulunan 1580 tarihli yazmayı karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir. İngilizce, Rusça ve Ermenice yazılan girişten sonra, ilk bölümde Ermeni harfli Eski Ermenice Zebur ile Krakow nüshasının, sağ sayfada ise Viyana nüshasının Latin harfli transkripsiyonu yer almaktadır. İkinci bölümde yine sol ve sağ sayfadaki içerik korunarak Kıpçakça metnin Ermeni harfli olarak dizilmiş metni bulunur. Üçüncü bölümde Lussig’in Zebur için hazırladığı bugün Erivan’da Matenadaran Kütüphanesi’nde 2267 kaydı ile muhafaza edilen sözlükçe yer almaktadır. Sözlükçe üç sütun halinde sunulmuştur. İlk sütunda Ermenice, ikinci sütunda Kıpçakça, üçüncü sütunda ise Kıpçakça verinin Latin harfli transkripsiyonu bulunmaktadır. Garkavets, geriye kalan üç Zebur yazmasını da 2002’de yayınladığı “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I” adlı çalışmasında yayınlamıştır. İtalya’daki eserler bölümünde; 306-373 sayfaları arasında Zekeriya oğlu Murad tarafından yazıya geçirilen 1629-1632 tarihli 11 numaralı Zebur’un tam metin transkripsiyonunu kısa Rusça tercüme ile; 373-443 sayfaları arasında Lussig tarafından çevrilen 1581 tarihli 359 numaralı Zebur’un tam metin transkripsiyonunu kısa Rusça tercüme ile; 589-660 sayfaları arasında Lussig tarafından çevrilen 1581 tarihli Zebur’un tam metin transkripsiyonunu vermiştir (Şenyüz, 2017: 58). Garkavets “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I” adlı eserinde Algış Bitigi hariç arşivlerde bulunan tüm dua kitaplarının⁸ tam metin transkripsiyonlarına ve dinî metin içeren pek çok metne yer vermiştir (Garkavets, 2002).

1.2.4.1. Algış Bitigi

Algış Bitigi, Ermeni harfli Kıpçakça yazılmış dinî eserlerin içinde bilinen basılmış tek kitaptır. Ayrıca genel Türk tarihi içinde basılmış ilk Türkçe kitap olma özelliği ile ayrı

⁷ Friedrich von Kraelitz-Greifenhorst’un bu konudaki çalışmaları için bk. “Studien zum Armenisch-Türkischen” (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften), Wien 1912; çev. Hakan Karateke, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar”, *Kebikeç, IV* İstanbul 1996, s. 13-33

⁸ Viyana M.K. no 143 (bk. s. 98-146), Viyana M.K. no 525 (bk. s. 210-246); Erivan M.K. no 2403 (bk. s. 272-302); Venedik M.K. no 1126 (bk. s. 518-535), Venedik M.K. no 1750 (ve Hristiyanlık ve inanç tarihi üzerine düşünceler ile) (bk. s. 589); Krakow U.M. no 2412 (bk. s. 771-801)

bir önem arz eder. Eldeki tek nüshası şu an Hollanda’da Leiden Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan B.U.878 G.9 nolu eser, 1618’de Lviv’da Ovanes Karmadanents tarafından basılmıştır. Eser, 172 sayfadan, her sayfa da 15 satırdan oluşmaktadır. Eserde Zebur’dan ve İncil’den bölümler, Ermeni kilisesi duaları, ilahiler, Ortodoks inancında günah çıkarma gibi bölümler yer almaktadır. Dili yalın ve sade olan eserde geçen 1100 sözcükten sadece 118’i yabancı dillerden alınmıştır. Bu yabancı sözcükler de özel isimler (peygamber, havari isimleri) ya da dinî terminolojiye aittir. EHKT konuşurlarının Türk olup olmadığı konusunda tartışmalar devam ederken bu eserde Kıpçak dil özellikleri ve söz varlığı çok büyük ölçüde korunduğu net bir şekilde ifade edilebilmektedir (Chirli 2005).

Algış Bitigi, ilk olarak Schütz’ün 1961’de yayımladığı “An ArmenoKipchak Print from Lvov (A.D. 1618)” başlıklı makale ile bilim dünyasına duyurulmuştur. Schütz 1962’de “Armeno-Kipchak Texts from Lvov (A.D. 1618)” başlıklı çalışmasıyla “Algış Bitigi”nden üç metnin transkripsiyonunu sözlükçesi ile birlikte yayınlamıştır. Kitapla ilgili en kapsamlı çalışma 2005 yılında Nadejda Chirli tarafından yapılmıştır. “Algış Bitigi – Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı (An Armeno-Kipchak Prayer Book)” metnin tamamının transliterasyonunu, Türkiye Türkçesine çevirisini, sözlükçesini, durum ekleri çerçevesinde dil malzemesi üzerine yapılan incelemeleri ve eserin tıpkıbasımını içermektedir.

Anton Vartabed’in Viyana’da bulunan bütün vaazlarının transkripsiyonlu metni Aleksandr Garkavets tarafından 2007 yılında “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie II” adlı çalışmasının üçüncü bölümü olan “Kıpçakskie prepovedi bogoslova Antona iz Lvova (1660-1662)”de verilmiştir.

1.2.5. Edebî Eserler

Bu kategorideki tek eser Doğu’da yaygın olan “Bilge Hikar’ın Kikâyesi” ya da “Bilge Akir Hakkındaki Menkıbe” olarak bilinen, hikmetli sözleri ve azizlerin efsanevi hayatlarını anlatan didaktik bir eserdir. Viyana’daki Ermeni Mekhitarist Kütüphanesi’nde 468 numarada kayıtlı el yazmanın 54-62. sayfaları arasında yer almaktadır. Eser üzerinde ilk çalışanlar Jean Deny ve Edward Tryjarski’dir (Deny ve Tryjarski 1964). 1964’te yayımlanan “Histoire du sage Hikar” dans la version armeno-kiptcak” başlıklı makalede metnin transliterasyonu, Fransızca tercümesi ve tıpkıbasımı yer almaktadır (Garkavets 2002: 16-18).

Eseri 1990’da Kudasov yayımlamıştır (Kudasov 1990). Garkavets 2002’de yayımladığı “Kıpçakskoe pis'mennoe nasledie I”in 175 ve 182. sayfaları arasında metnin transkripsiyonu, eserin giriş bölümünde de metinle ilgili bilgiler vermiştir (Garkavets 2002). Altınkaynak ve Altınsoy “Gregorian Kıpçak Metinlerinden Akıllı Hikar’ın Hikâyesi” başlıklı bildirilerinde metni orijinalinden tekrar okuyup Türkiye Türkçesi transkripsiyon alfabesi ile yayımlamışlardır (Altınkaynak ve Altınsoy 2007). Metin üzerine yapılmış son çalışma ise Galip Güner’e aittir. “Hikmetli Hikâr’ın Hikâyesi’nin Dil Özellikleri” başlıklı makalesinde metnin dilini yapım ekleri bakımından incelemiştir.

1.2.6. Doğa bilimleriyle ilgili eserler

1626-1631 yılları arasında Andrey Torosoviç’in yazdığı “Taynı filosofskogo kamnya” (Felsefe Taşının Sırları) adlı eser bu alanda bilinen tek eserdir. Eserde kimyasal deneyler, bahçe tarımı, meyvecilik, ıslahçılık, Eski ve Orta Çağ’ın önde gelen bilim adamlarının çalışmalarına yer vermiştir. (Garkavets, 2002: 18).

Eser üzerine yapılmış en önemli çalışma Tryjarski’nin 2005’te “Armeno-Kipchak texts in the Alchemical treatise by Andrzej Torosowicz (17th century)” adlı yayındır.

2. BÖLÜM

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİNDE İSİMLERİN KAVRAM ALANLARI

2.1. Akrabalık İsimleri

Türk toplumu, gelişmiş ve güçlü akrabalık ilişkilerinin olduğu bir toplum olduğundan akrabalık bildiren sözcükler bakımından dünyanın en zengin dillerinden biridir.⁹ Akrabalık bağı, kan bağıının haricinde evlilik, ant, dinî törenler ve evlat edinme yoluyla kurulmuştur.

Akrabalık adları; anne, baba ve kardeşler tarafından oluşumuna, akrabaların birbirine yakınlık derecelerine, medeni duruma, yaşa bağlı büyüklük küçüklük, cinsiyet, öz-üvey olma, birden fazla akrabalık adını karşılama durumuna, çokluk ve teklik anlamıyla kullanımına göre çeşitlilik arz etmektedir. EHKT metinlerinde akrabalık bildiren adlara çok sık rastlanmaktadır. Özellikle “Jagop surp Krikor Lusaworiçniñ atasının hızhardaşının oğlu edi (III, 38)” gibi uzun tamlamaların çokluğu dikkat çekmektedir.

Bu bölümde tespit edilen akrabalık adları, yakınlık derecelerine göre alfabetik olarak verilmiştir.

1.1. Soy

- **ata:** ata, ced (III, 199)

[ET:- **Krh:** ata **Har:** aťa **Çağ:** ata]

⁹ bk. Mehmet Ziya **Binler**, *Türk Dünyası Aile ve Akrabalık Terimleri Sözlüğü*, Selenga Yayınları, İstanbul 2006.

Tuncer **Gülensoy**, “Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1973-1974, s. 283-318.

Yong Song **Li**, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, Simurg Yayınları, İstanbul 1999.

Selim **Emiroğlu**, “Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 1691-1710.

İlk olarak Uygur metinlerinde¹⁰ “baba” anlamıyla tespit edilen sözcük “ata, ced” anlamıyla ilk olarak KB’de¹¹ tanıklanmıştır.

Sağa umsandılar atalarımız bizim, umsandılar sağa, da huthardıñ alarnı. (I, 38) “Bizim atalarımız sana güvendiler, sana güvendiler ve sen onları kurtardın.”

ata cınslarınıñ (III, 163) “insan türünün atası (Hz. İbrahim)”

ataları alarnıñ (I, 45) “onların ataları”

ataları kendileriniñ (I, 64) “onların ataları”

cınsına atalarınıñ kendiniñ (I, 51) “kendi atalarının soyuna”

neçik barça atalarım benim (I, 47) “benim bütün atalarım gibi”

oğlanların Adem atamınıñ (I, 45) “Adem atamın çocuklarını”

alnına atalarınıñ alarnıñ (I, 64) “onların atalarının önünde”

ata pokolenâsı (III, 163) “ata nesli”

ata turğuzuçı (III, 163) “Habakkuk Peygamber¹²”

atalarnıñ atası (III, 162) “ataların atası (Abba Baba¹³)”

atamız bizim (III, 163) “bizim atamız”

atası biyikteğiniñ (III, 163) “cennettekinin atası (Amram¹⁴)”

atası cınslarınıñ (III, 163) “insanların atası (Hz. İbrahim)”

atası eminlikniñ (III, 163) “barışın atası (Avşalom¹⁵)”

Hramela hajr ata (III, 163) “Romulus¹⁶ ata”

- **baba:** ata (III, 199)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: baba]

Birçok dilde¹⁷ “yaşlı ve saygın erkek, ata, baba” anlamına gelen sözcüğün “ata” anlamı taranan metinlerde ilk olarak EHKT’de tespit edilmiştir.

¹⁰ EUTS, 24.

¹¹ KB, 1227.

¹² Peygamber Elişa tarafından müjdelenen Habakkuk, MÖ 7. yy’da yaşamıştır. Tanah’taki on iki küçük peygamber kitaplarının sekizincisi olan Habakkuk kitabının, Yahudi ve Hristiyanlarca kutsal kitaba ait olduğu kabul edilmektedir.

¹³ Abba Baba, Hristiyanlık inancına göre Tanrı’nın sıfatlarından biridir. Tüm insanlar Tanrı’nın çocukları olduğu için Tanrı da onların babasıdır.

¹⁴ Eski Ahit’teki verilere göre Amram; Musa, Harun ve Meryem’in babasıdır.

¹⁵ İsrailoğullarının kurduğu İsrail Krallığı’nın üçüncü kralı ve Kudüs’ün kurucusu olan Davud’un 3. oğlu.

¹⁶ Hristiyanlığın ilk şehitlerindendir. Roma İmparatorluğu yönetimindeki Kuzey Afrika’da yaşayan Romulus, inancını yaydığı için ölüme mahkûm edilmiştir.

¹⁷ krş. Farsça *baba/babū* < Sanskritçe *baba* (baba, muhterem kişi, derviş), Çince *baba*, Yeni Yunanca *papá*, Fransızca *papa* vb.

Simawon zamanında kelmiş edih babamız bile Ilôvga da bir haç zaman olturduh. (III, 199) “Simawon zamanında Lviv’e atalarımızla gelmiştik ve bir süre (orada) yaşadık.”

- **keçken:** geçmiş, ata (III, 667)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Da algış yerine hargışın eksilmehniñ meñergeybiz. Ya aşahlarnı, ya sağıslarnı yöpsüngeybiz. Ya ündemehine yarlılarnıñ, haysı ki tölövün etserler uçmağına Teñriniñ. Ya aňmağına keçkenlerimizniñ.... Gajen tas boldu yaramagan da habulsuz ħurbanlarından utru, zera toğruluğ bile sunmas ediler. (I, 179- 180) “Dua yerine bedduanın azalmasını kabul edeceğiz. Ya düşkünleri ve hastaları koruyacağız. Ya Tanrı’nın cennetine diyet ödeyen muhtaçların seslenmesine ya da o fakirlerin cömertlikle doyurulduğu gibi geçmişlerimizin anılmasına... Doğrulukla sunmadıkları için işe yaramaz ve kabul görmez kurbanlarından (dualarından) dolayı Gajen öldü.”

- **keçmiş:** geçmiş, merhum ata (III, 667)

[ET:- K^{rh}: keçmiş Har: keçmiş Çağ: keçmiş]

“Merhum ata” anlamında ilk olarak TİEM’de ¹⁸ tanıklanan sözcük, EHKT metinlerindeki örneklerin tamamında çokluk eki ile tespit edilmiştir.

Tügenmehsiz da togru yazuçılarga yazdırgaysız, ki yazılğay atıñız siziñ da keçmişleriñizniñ meñilik difterge. (III, 1523) “Ebedi ve hakikatli yazıcılara yazdırın ki adınız ve geçmişleriniz sonsuza dek deftere yazılsın”.

Antiçken ħardaşlar bile, ki her yıhkün k’aroz eksik bolmagay, da k’arozdan soñra benim de keçmişlerimniñ canın aňgaylar. (III, 946) “Yeminli kardeşlerle her pazar vaaz eksik olmayacak ve vaazdan sonra benim geçmişlerimin ruhunu anacaklar.” (Vasil’in oğlu Lvovite/ Lvivite Pilip’in 4 Eylül 1038/1589 tarihli vasiyeti)

keçmişleri uçmağlı bolğay (III, 1541) “geçmişleri cennetlik olan”

keçmişlerniñ canın zrgel etmeğ bile (III, 455) “geçmişlerinin ruhunu ayak altına almakla”

keçmişlerniñ tirlik yemişine (III, 1718) “geçmişlerinin yaşam meyvesine”

keçmişler canlarınıñ ħurbanın (III, 667) “geçmişlerimizin ruhlarının (anma) kurbanını”

keçmişlerimniñ canın (III, 946) “geçmişlerimin ruhunu”

¹⁸ RKT, 31/49a2.

- **kindik/ gindik:** kuşak, nesil (III, 692)

[ET:- **Krh:- Har:** kindik **Çağ:** kindik]

ET’de *kintik/ kindik*¹⁹ biçimiyle “göbek” anlamında kullanılmış, Krh. metinlerinde tespit edilmemiştir. Sözcük Har. ve Çağ. metinlerinde aynı anlam ve görünümün haricinde “göbek, orta” anlamında da kullanılmıştır²⁰. CC’de²¹ ET gibi “göbek” anlamında kullanılmıştır. EHKT metinlerinde “akrabalık derecesi” belirten sözcüğün hemen hemen her cümlede “4. kindik” biçimiyle kullanılması diğer sayı bildiren sözcüklerle hiç kullanılmamış olması dikkat çekicidir.

Eger kimese neçik kimese neçik atadan, alay anadan ki kimeseniñ 4-ünçi kindikte uruğu-kökü bolmasa, anıñ igiliki kerek ki korol’nuñ haznasına berilgey. (I, 186, 710; III, 693, 1557) “Eğer bir kimsenin atadan anadan 4. kuşaktan soyu soppu/ varisi yoksa onun mülkiyeti kralın hazinesine verilecektir.”

4-ünçi kindikke dire (I, 204, 748) “dördüncü kuşağa kadar”

4 kindik yırañ bol- (I, 162; III, 692, 892) “dört kuşak uzak olmak”

az gindik (III, 692) “akrabalık derecesi uzak olan”

- **kök:** kök, soy (III, 722)

[ET:- **Krh:** kök **Har:** kök **Çağ:** kök]

İlk olarak DLT’de²² tespit edilmiş, CC’de²³ aynı biçim ve anlamda kullanılmıştır.

Surp Marianę ulu kökten edi. (III, 722) “Kutsal Meryem kadim soydan idi.”

kökünden yıñma (III, 722) “kökünü kazıma, soyunu kurutma”

kökleri milletlerniñ (III, 461) “milletlerin kökleri”

- **öbge:** (< Moğ.) ata (III, 1086)

[ET:- **Krh:- Har:** öbeke **Çağ:** öbüge]

İlk olarak CC’de²⁴ tespit edilmiştir.

Barça türlü bazar kerek... eger kimese satkay ya algay mülkler öbgelerinden ħalğan. (I, 199, 738) “Eğer biri atalarından miras kalan mülkleri satacak ya da alacaksa bunun için başka türlü bir satış gerekmektedir.”

¹⁹ ETG, 281; EUTS, 110; EDPT, 729.

²⁰ ÇTS, 635.

²¹ CC I, 48a/8.

²² DLT II, 284.

²³ CC I, 21b/15.

²⁴ CC II, 57b/22.

- **soy:** soy, kuşak (III, 1298)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: soy]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde²⁵ tanıklanmıştır.

Atasız, anasız, sağışlamagan soyun, haysınıñ ki ne başlanmañı bar künleriniñ, da uçı tirlikiniñ, oñşas bolgan Oğluna Teñriniñ, bar da halır k'ahana tıygısız meñilik. (I, 502)

“Babasızlar, anasızlar, soyu belirlenemeyenler; nasıl ki yaşamının ne başlangıcı ne sonu var, Tanrı’nın Oğlu’nu andırdığı gibi, sonsuza dek bir rahip olmaya devam eder.”

- **tamur:** köken, soy (III, 1377)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tamur]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Sen de maña ayt, kimsen sen ya seniñ tamuruñ haydandır? (I, 145) “Bana söyle, kimsin sen, senin kökenin neredendir?”

adamlarınıñ tamurun (I, 145, 250) “adamların soyunu”

seniñ tamuruñ da toğuşuñ (I, 250) “senin kökenin ve doğum yerin”

- **uruğ/ uruh:** akraba, soy, sülale (III, 1557)

[ET: uruğ Krh: uruğ Har: uruğ/uruh Çağ: uruğ/ uruh]

ET’den itibaren²⁶ “soy, nesil, döl” anlamlarıyla bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

akraba: *Oğçojn beriñiz Antronigge da Uneaga, uruğlarım menim da hızhardaşlarım.* (III, 110, 741) “Benim akrabalarım ve kızkardeşlerime, Andronicus’a ve Junia’ya merhaba deyin (onları karşılayın).”

Seniñ atañ, da anañ, da uruhuñ, bar milletiñ bizim erkimiz bile bardılar. (I, 251) “Senin baban, anan, akrabaların, bütün milletin bizim irademizle geldiler.

soy: *Eksildim men uruğlarımndan menim, bundan soñra salınıp haldı barça tirlikim menim* (I, 78, 848) “Soyum kurudu benim, bundan sonra benim bütün hayatım dağılıp kaldı / darmadağın oldu.”

sülale: *Tamasgosta uruğlarınıñ ağası Areda hannıñ közetir edi şehrine Tamasgosnuñ* (III, 40, 125, 930) “Şam Krallığının şehir merkezinde hilafet sahibi Aretas, Şam şehrini koruyordu.”

uruğlarınıñ ağası (III, 40, 125, 930) “sülalenin başı, büyüğü, söz sahibi”

²⁵ KTS, 240.

²⁶ BK, D9; KT, D10.

- **uruğ-kök/ uruh-kök:** akraba, soy, nesil, sülale, kabile (III, 1557)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Uruğ-kök/ uruh-kök yapısı *uruğ* ve *kök* olarak ayrı ayrı ET'den itibaren tanıklanmıştır ancak ikileme şeklinde diğer metinlerde rastlanmamış, sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

akraba: *Eger kimese neçik atadan, alay anadan ki kimeseniñ 4-ünçi kindikte uruğu-kökü bolmasa, anıñ igiliki kerek ki korol'nuñ haznasına berilgey* (III, 693, 1557) “Her kimin babadan, anadan, 4. göbekten akrabası yoksa onun malı mülkü kralın hazinesine verilecektir.”

kabile: *Uruğumuzdan-kökümüzden bolgay k'ahana* (III, 1557). “Rahip bizim kabilemizden olacaktır.”

soy: *Bardır seniñ neme uruhuñ-köküñ? – Bardır benim uruhum-köküm.* (I, 266) “Senin soyun sopun var mıdır? - Benim soyum sopum vardır.”

sülale: *Oğlum, seniñ sırtıñnı, yapuñuñnu hatınıña açma, anıñ üçün ki hatın kişi sır sahlamastır, alani eter hardaşlarına, uruğ-köküne, da seni tabalarlar* (III, 1557) “Oğlum, sırtını hanımına açma, kadınlar sır saklamazlar, sırtını kardeşlerine, sülalene söyler ve sonra seni kınarlar.”

kimeseniñ 4-ünçi kindikte uruğu-köki (III, 693, 1557) “bir kimsenin 4. kuşaktan akrabası”

- **yuvuñluñ/ yovuñluñ:** akrabalık (III, 1732, 1741)

[ET:- **Krh:** yawuñluñ, **Har:** yawuñluñ **Çağ:** yawuñluñ/ yawuñluñ]

İlk olarak TİEM'de²⁷ tanıklanmıştır.

Ne türlü ki töre körgüzüyür, jaranlıñ etkeyler anıñ igilikine ogulsız hızsıznuñ anıñkibik işke, da ol yuvuñluñta ol bolur yuvuñ (I, 748). “Kanunun gösterdiği gibi, bu gibi durumlarda, oğlu-kızı olmayanın mal varlığına mirasçı tayin ederler; bu akrabalıkta (miras hakkı olan) akraba olur.”

Eger kimese miskinlikten satsa kimesege tarlovların tüznüñ, na yovuñları satkannıñ bolurlar yovuñluñ bile, kensi hardaşlarınıñ aħçasın berip, bolurlar alma yat kişiden da erkli etmege. (I, 725) “Eğer bir kimse yoksulluktan tarlalarını bir kimseye satacak olsa satan kişinin akrabaları akrabalık hakkıyla kendi kardeşlerinin (akrabalarının) parasını verip yabancı kişiden (satın) alabilir ve mülk sahibi olabilir.”

²⁷ TİEM, 73 149r/8; RKT, 34/78a2.

- **züryât/ zurḥat/ züret:** [< Ar. *ḍurriyya(t)*] zürriyet, soy, soy sop, nesil (III, 1794, 1793)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: zürriyât]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır. Sözcüğün *zurḥat* şekli sadece KPN III’te tanıklanırken *züret* biçimi KPN III’te verilmemiş, metinlerde tanıklanmıştır.

nesil: *Arttırıyım züryâtınıznı siziñ, neçik yolduzlarınñ köplühü da neçik ḥumnu ḥırığında teñizniñ* (III, 142) “Gökteki yıldızlar ve sahildeki kum kadar neslinizi çoğaltayım.”

soy: *Canım benim anıñ bile tirilir, da züretim benim ḥuluḥ etkey añar.* (I, 39; III, 101) “Benim canım onunla dirilir, soyum ona hizmet eder.”

soy sop: *Barman kendi övüme da ne yermen, ne içermen angınça, ki Teñri maña belgili etkey züryâtım üçün, da benim algışım bolsun maña aş, da yaşlarım – içki* (III, 215)

“Tanrı bana soyumu sopumu belli edene kadar evimde ne yerim ne de içerim; öyle ki dualarım bana yemek, gözyaşlarım içecek olsun.”

barça züreti Israjelniñ (I, 39) “İsrail’in bütün nesli”

Istoriyası Adem atamızniñ da anıñ züretiniñ (I, 1042) “Adem atamızın ve onun soyunun hikayesi”

züryâtı ḥırsızlarınñ (I, 46; III, 277, 631) “hırsızların soyu”

züryâtım benim (III, 101) “benim soyum sopum”

2.1.1. Kan Bağıyla Kurulan Akrabalık İsimleri

2.1.1.1. Kan Bağıyla Kurulan 1. Derece Akrabalık İsimleri

Bilindiği üzere Türk kültürünün ve toplumsal hayatın temel unsurlarından biri aile kavramıdır. Türk töresinde aile, devlet ve millet kavramlarıyla birlikte ele alınmış; her üçüne de büyük önem verilmiştir. EHKT metinlerinde de ailenin önemi vurgulanmış, aile ile ilgili kavramlara sıkça yer verilmiştir.

- **öv-el:** ev halkıyla birlikte ev, aile (III, 481, 797, 1105)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Türk dili metinlerinde ayrı ayrı tespit edilen *öv* ve *el* sözcüklerinin ikileme biçimindeki kullanımı sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Meni eyem bile, övüm-elim bile oşkalit etti. (III, 1106) “Benim eşimle, ailemle alay etti.”

- **analı-oğullu:** analı oğullu (III, 92)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde *analı oğullu* yapısı sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Analı-oğullu aldadılar Sahagnı. (III, 92) “Analı oğullu İshak’ı kandırdılar.”

- **atalı-oğullu:** babalı oğullu (III, 165)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde *atalı oğullu* yapısı sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hanlıhına 2 hannıñ atalı-oğullu, haysı ki 2-siniñ de atı Zıgmunt ündelir. (I, 1063)

“Krallıkta babalı oğullu iki kralın ikisinin de adı Zıgmunt’tu.”

2.1.1.1.1. Aile Üyeleri

2.1.1.1.1.1. Ebeveyn

- **ata-ana:** ana-baba, ebeveyn (III, 91, 164)

[ET:- K_{rh}: ata-ana Har: ata-ana Çağ: ata-ana]

İkileme biçiminde ilk defa TİEM’de²⁸ tespit edilmiştir.

Tiyışlidir oğlanlar atasın-anasın sövgeyler, anıñ için ki ata-ana emgeklidir. (III, 486, 609) “Ebeveynlik zahmetli olduğu için çocuklar ana ve babalarını severler.”

- **oğuldaş:** ana-baba, ebeveyn (III, 1040)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içinde sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir örneği tespit edilmemiştir. (II, 816).

- **toğuruç:** ebeveyn, ana-baba (III, 1472)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sözcük ilk olarak CC’de²⁹ “anne, doğuran, doğuracak olan” anlamında tespit edilmiş ancak taranan tarihî kaynaklar içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tespit edilmiştir. Aşağıdaki örneklerin tamamında sözcüğün çokluk şekli “anne”den ziyade “anne-baba” şeklinde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir.

²⁸ TİEM, 73 58v/5; RKT, 26/13b1.

²⁹ CC II, 66a/22.

Zırgel etme meni atalıñ şağavatuñdan seniñ: ferâhanlanıyırmen yarlığamañıña seniñ men, ħaysı ki toğuruçılarımnan keri tüştüm. (I, 294) “Ana-babamdan ayrı düştüğüm gibi senin babalık (yüce) rahmetinden beni mahrum etme; senin merhametinle ben huzura eriyorum.”

Bizim toğuruçılarımıznı, emgekte bolganların, da yañşı etüçilerni bir yerde barçasın añğın. (I, 114, 992) “Bizim ana babalarımızın, bize emek edenlerin, iyilik edenlerin hepsini bir yerde an.”

bizim toğuruçılarımızga (I, 114) “bizim ana babalarımıza”

toğuruçılarnıñ üçün seniñ (I, 266) “senin anan baban için”

toğuruçılardan kensiniñ (I, 332) “kendisinin ana babasından”

- **toğurmañlıñ:** ebeveynlik (III, 1471)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 723) Taranan diğer tarihî kaynaklarda tespit edilmemiştir.

2.1.1.1.1.1. Anne

- **ana:** anne (III, 91)

[ET: ana Krh: ana Har: ana Çağ: ana]

İlk olarak Uygur metinlerinde³⁰ tespit edilen sözcük birçok dinde ve kültürde olduğu gibi Türk toplumunda da önem arz etmiş, bütün dönem eserlerinde sıkça yer almıştır.

CC’de³¹ olduğu gibi özellikle dinî metinlerde Hz. Meryem tasvirlerinde sözcük sıkça kullanılmıştır: *Ey, haybatlı da mañtovlu ari ana, dünyânıñ coharı, surp gojs Mariam, Ulu ħannıñ anası, yarıñlı kök, haybatlı çatır, surp gojs Mariam.* (III, 91) “Ey şanlı ve övgüye layık anne, dünyanın cevheri, kutsal Meryem, Hz. İsa’nın annesi, ışıklı cennet, heybetli çadır, Aziz bakire Meryem.”

Atam benim da anam benim ħoydular meni, da Biy yöpsündü meni. (I, 40) “Anam ve babam beni bıraktılar ama Rabb’im beni korudu.”

ana ülüşü (III, 91) “anne payı”

anam ħardaşı (III, 91) “annemin kardeşi, dayım”

³⁰ EUTS, 14.

³¹ CC II, 74b/8.

anam benim (I, 52) “benim annem”

ananıñ algıışı (III, 91) “annenin duası”

anası Eyemizniñ (I, 218) “Rabb’imizin annesi”

anası K’risdosnuñ (I, 776, 791) “Mesih’in annesi”

anası ħutharuçınıñ (I, 291) “kurtarıcımızın annesi”

ari ana (III, 91) “kutsal anne”

bir anadan (III, 91) “aynı anneden doğan”

k’risdân anasın (I, 170) “vaftiz annesini”

oğlunuñ anañnıñ seniñ (III, 91) “senin annenin oğlunun”

üstüne oğlunuñ anañnıñ seniñ (I, 51) “senin annenin oğlunun (kardeşinin) hakkında”

Teñri anası (III, 91) “Tanrı’nın annesi”

Ulu Ħannıñ anası (III, 91) “Yüce Han’ın annesi”

yarıñlı ana (III, 91) “kutsal anne”

zadasız anañnıñ (III, 91) “lekesiz (bakire) annenin (Hz. Meryem’in)”

- **analıñ:** analık (III, 92)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:- analığ]

Taranan metinler içinde ilk olarak LM’de³² tespit edilmiştir.

Etsin Allah üçün, Teñri üçün etsin kendine atalıñ da analıñ. (III, 83, 92, 165) “Allah aşkına, Tanrı aşkına ona babalık ve analık etsin.”

atalıñ da analıñ etmeg (III, 92, 165) “analık-babalık etmek”

analıñ şağavat (III, 92, 1344) “annelik şefkati”

- **toğuruçı:** doğuran, anne (III, 1472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük ilk olarak CC’de³³ *tuvurguçı/ tuvurdaçı* “anne” şeklinde tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde *Teñri toğuruçı Mariam* (I, 776), *Teñrini toğuruçı Gojs* (I, 499) gibi yapılar oldukça sık kullanılmıştır.

Neçik keçti bu dünyâdan Teñriniñ toğuruçı Gojs Mariam? (I, 467) “Tanrı’nın annesi Bakire Meryem bu dünyadan nasıl göçtü?”

ari toğuruçısı Teñriniñ (I, 270) “Tanrı’nın kutsal annesi”

³² ÇTS, 42.

³³ CC II, 66a/22.

ari Tejriniñ toğuruçısınıñ (I, 304) “kutsal Tanrı’nın annesinin”
hutharuçımızni bizim toğuruçı (I, 476) “bizim kurtarıcımızı doğuran”
seni toğuruçınıñ (I, 798) “seni doğuranın”
surp toğuruçısı Tejriniñ (I, 268) “Tanrı’nın kutsal annesi”
toğuruçı Söznı (I, 291) “Hz. İsa’yı doğuran”
toğuruçı Söznü zadasız (I, 569) “Hz. İsa’nın lekesiz anası”
toğuruçınıñ küniinde (I, 468) “Hz. Meryem’in zamanında”
toğuruçınıñ hutharuçımızniñ (I, 314) “kurtarıcımızın annesinin”
toğuruçısı Biyimizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ (I, 119, 997) “bizim Rabb’imiz İsa Mesih’in annesi”
toğuruçısı Tejriniñ (I, 288) “Tanrı’nın annesi”
zadasız toğuruçınıñ seniñ (I, 140, 216, 581) “senin lekesiz (bakire) annenin”

2.1.1.1.1.2. Baba

- **ata:** baba (III, 162)

[ET: ata **Krh:** ata **Har:** ata **Çağ:** ata]

Türk dili metinlerinde yer yer “dedelerden ve büyük babalardan her biri, kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri, ced” anlamında kullanılan *ata*; gerek diğer dönem eserlerinde gerekse EHKT metinlerinde daha çok “baba” anlamında kullanılmıştır.

Tarihî seyrinde ilk olarak Uygur metinlerinde³⁴ tanıklanan sözcük DLT³⁵ ve diğer dönem eserlerinde de aynı biçim ve anlamda tanıklanmıştır. CC’de³⁶ *ata* “baba” ve “Tanrı” anlamları tespit edilmiştir.

Hörmetle atañni seniñ da anañni seniñ. (III, 91) “Babana ve anana saygı duy.”

ata sartın (III, 162) “babanın kardeşi, amca”

atadır öksüzlerniñ (I, 58) “öksüzlerin babasıdır”

atanıñ algışı (III, 162) “babanın duası”

atası cınslarınıñ (III, 163) “ulusların babası, Hz. İbrahim”

atasınıñ artından (III, 162) “babasının ardından”

atasınıñ atı (III, 162) “babasının adı”

atamniñ meniñ artıñı (III, 162) “benim babamın artığı (fazla malı)”

³⁴ EUTS, 24; ETG, 43.

³⁵ DLT I, 86/24.

³⁶ CC I, 49a/2.

atamnıñ menim muştuluğu (III, 163) “babamın müjdesi”

atamnıñ menim sövünçlükü (III, 163) “babamın sevinci”

atasın öldürgen (III, 163) “babasını öldüren”

hardaşı atamnıñ (III, 163) “babamın kardeşi, amca”

hayın atası ble kensiniñ (II, 349) “kendi kayınbabasıyla”

hayn ata (III, 163) “kayınbaba”

hostovan ata (III, 163) “vaftiz baba”

kendiniñ ata ülüşü bile (I, 186) “kendisinin babasından kalan miras payıyla”

k’ristân atası (I, 161) “vaftiz babası”

övün atañnıñ seniñ (I, 49) “senin babanın evini”

- **atalıh:** babalık (III, 164)

[ET:- K^{rh}: atalıh Har: atalıh Çağ: atalıh/ atalığ]

İlk olarak KB’de³⁷ tespit edilen sözcük CC’de³⁸ “üvey baba, manevi baba” anlamlarına gelmektedir. *Atalıhım bar benim* (III, 165), *Atalıhı bar ošta anıñ* (III, 165), *Atalıhıñ bar seniñ* (III, 165) gibi yapılara sayılarının çok fazla oluşu sebebiyle yer verilmemiştir.

Kimde boldu atalıhıñ seniñ? (III, 165) “Babalık hakkına kimde sahip oldun?”

Ülüşsüz çıharma meni atalıh jaranklıhından. (III, 1798) “Babalık mirasından beni paysız çıkarma.”

atalıh algış (III, 165) “babalık dua”

atalıh da analıh etmeg (III, 165) “analık-babalık etmek”

atalıh til (III, 165) “atalık dil (anadil)”

haznasın atalıhıñnıñ (III, 19, 1405) “babalığın hazinesini”

- **baba:** baba (III,199)

[ET:- K^{rh}:- Har: baba Çağ: baba]

İlk olarak NF’de³⁹ görülen sözcük “yaşlı adam” anlamına da gelmekte olup⁴⁰ CC’de örneğine rastlanmamıştır.

Simawon zamanında kelmiş ediñ babamız bile Ilôvga da bir haç zaman olturduñ (III,199) “Babamızla Lviv’e Simeon zamanında gelmiştik ve orada bir süre yaşadık.”

babamıznıñ atı (III,199) “babamızın adı”

³⁷ KB, 1552.

³⁸ CC, 641.

³⁹ NF, 352/11.

⁴⁰ HATS, 72.

2.1.1.1.1.3. Evlat

- **oğul/ uğul:** evlat, çocuk, döl (III, 1039)

[ET: oğul **Krh:** oğul **Har:** oğul **Çağ:** oğul]

ET'de⁴¹ hem kız hem de erkek evlat için kullanılan sözçük EHKT metinlerinde yer yer erkek evlat için kullanılırken, dinî metinlerde *Almağlıh kim kimden? Oğul toğmağ bile ilgeri kelir Atadan.* (III, 61) “Veraset kimden kimedir? Babadan evlat doğmasıyla olur.” örneğinde olduğu gibi “evlat” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün *uğul* şekli sadece KPN III'te verilmiştir.

Bu türlü eki toğma hardaş oğlanları alışıp ediler (III, 82) “Böylece iki öz kardeş çocukları evlenmişler.”

adam oğlunun haznası (I, 172) “insanoğlunun hazinesi”

adam oğlunun holuna (I, 173) “insanoğlunun elinde”

andranig oğul (III, 97) “ilk doğan çocuk”

antranig oğul (III, 97) “ilk doğan çocuk”

barça oğlanları Teñriniñ (I, 54) “Tanrı'nın bütün çocukları”

barça oğlanlarına adamlarınıñ (I, 43) “insanların bütün çocuklarına”

der Asduacadur oğlu (I, 29) “Kutsal Tanrı'nın oğlu”

er oğul (III, 893) “erkek evlat”

er u hız oğlanlarımız (I, 165) “erkek ve kız çocuklarımız”

hanından oğlanlarınıñ alarnıñ (I, 54) “onların oğullarının kanından”

hırsızınıñ oğlu (III, 507, 1299) “hırsızın çocuğu”

hız oğlanlarınıñ er oğlanları (I, 158) “kız çocuklarının erkek çocukları”

hulnuñ oğlu (III, 1040) “kölenin çocuğu”

it oğlu (III, 1040) “it evladı”

naletleme oğul (III, 999) “lanet çocuk”

oğlanları biyençsizlikniñ (I, 45) “düşmanın çocukları” (mec.)

oğlanları yatlarınñ (I, 36) “yabancıların çocukları”

oğlanları Israjelniñ (I, 37) “İsrailoğulları”

oğlanları Atemniñ (III, 33) “Adem'in oğulları”

oğlanları Teñriniñ (I, 41) “Tanrı'nın çocukları”

oğlanlarım benim (I, 43) “benim çocuklarım”

oğlanların Adem atamniñ (I, 45) “Adem atamın çocuklarını”

⁴¹ KT, GD1.

oğlanların öldürgenlerini (I, 66) “katillerin çocuklarını”
oğlanlarına adamlarını (I, 55) “adamların çocuklarına”
oğlanlarının adamlarını tişleri (I, 55) “ademoğullarının dişleri”
oğlanlarının oğlanların (I, 1054) “çocuklarının çocuklarını”
oğulları şaytannın (III, 779) “şeytanın döller”
oğullar haramguluğunun da tas bolmağının (III, 531, 809, 1040, 1093) “şeytanlığın ve yıkımın çocukları”
oğulları oğlanlığının (III, 1037, 1040) “gençliğin çocukları”
orospı oğlu (III, 1040) “orospu çocuğu”
orospının oğlu (III, 507, 1299) “orospunun çocuğu”
torunlarının oğlanların (I, 1054) “torunlarının çocuklarını”
üsne oğlanlarının adamının (I, 66) “adamın çocuklarının üzerine”

- **oğulğına:** çocuk, yavrucuk (III, 1040)

[ET:- Krh: oğulğına Har:- Çağ:-]

İlk olarak Krh. metinlerinde⁴² tespit edilmiştir.

Zera ki, Oğulğınam, seni kördüm hadalgan...avağ, avağ, ki seni haçta kördüm, 1000 avağ... (I, 290) “Çünkü oğulcuğum, seni çarmıha çivilenmiş gördüm... eyvah, eyvah ki seni çarmıhta gördüm, bin kere eyvah...”

Oğulğınamni benim (I, 290) “benim oğulcuğumu” (Hz. İsa)

Oğulğınam benim (II, 212) “oğulcuğum benim (Hz. İsa)”

- **uruğ-kök/ uruh-kök:** evlat (III, 1557)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde ikileme şeklinde tespit edilen ismin *uruh-kök* biçimi KPN III’te tanıklanmıştır.

Uruğga-kökke tiygey 3 ülüş ölüden soğra, da hatunga 4-ünçü ülüşnü belgili yetkizgeyler barça igilikinden ne ki halsa. (III, 1557) “Miras kalan bütün malından üç hisseyi evlatlarına ve kalan dördüncü hisseyi eşine koşulsuz sağlamakla yükümlüdür.”

⁴² TIEM, 73 299r/2; RKT, 34/30a2.

2.1.1.1.1.3.1. Erkek Evlat

- **oğul/ uğul:** erkek evlat, oğul (III, 1039)

[ET: oğul **Krh:** oğul **Har:** oğul **Çağ:** oğul]

ET'den itibaren⁴³ EHKT metinlerinin genelinde “evlat” anlamının yanında “erkek evlat” anlamıyla kullanılmıştır.

Ol dünyâda dağın yohtur parehos, anda tamuhtan ne ata uğulnu bolur hutharma, ne oğul atanı, ne ana hızın, ne hız anasın, ne hardaş hardaşı... (I, 172) “O dünyada artık aracı yoktur, orada cehennemde ne baba oğulu ne oğul babayı; ne ana kızı ne kız anayı; ne kardeş kardeşi kurtarabilir...”

Eperden toğdu 2 oğul – P'ageğ da Egdan. (III, 1256) “Eper'den iki erkek evlat doğdu: Pageğ ve Egdan.”

Keldiler Ermenilikke Apraham milletinden hanlar, 4 oğul, haysın ki toğurdu Edura.(III, 468) “İbrahim soyundan krallar Ermenistan'a geldi, Edura dört oğul doğurdu.”

baştağlanmış oğul (III, 238) “ahlaksız oğul”

Gorha oğlanlarının (I, 49) “Karun(un) oğulları”

algışı Gorha oğlanlarının (I, 50) “Karun(un) oğullarının duası”

kendini oğlunun antın (I, 257) “kendi oğlunun yeminini”

kereksiz oğul (III, 680) “değersiz oğul”

k'ristân oğul (III, 755, 859) “vaftiz oğul”

hanı oğlanlarının da hızlarının kendilerinin (I, 78) “onların kızlarının ve oğullarının kanı”

Hotin pırkalabının oğlun⁴⁴ (I, 535) “Hotin komutanının oğlunu”

oğlanları Ep'remni (I, 64; III, 167, 248, 1215) “İbrahim'in oğulları”

oğlanlarına da hızlarına alarnı (I, 45) “onların oğullarına ve kızlarına”

Oğlu Atanı (III, 1039) “Tanrının oğlu, İsa Mesih”

oğlu çırağın (III, 1040) “çırağın oğlu, Abner⁴⁵”

oğlu cınsın (III, 1040) “halkın oğlu, Amon⁴⁶”

Oğul Tejrini (III, 726) “Tanrının Oğlu”

⁴³ BK, D5; KT, D5; KT, K12.

⁴⁴ Bu madde başında *menim oğlum* (III, 946) *oğulları alarnı* (III, 627) *pan Tomilonun oğulları* (III, 658), *Semni oğlanları / Sem oğlanları* (III, 1256) gibi özel isimle, zamirle ve sayı sıfatlarıyla kurulu tamlamalara sayılarının çok fazla oluşu sebebiyle bütün tamlamalara yer verilmemiştir.

⁴⁵ bk. İncil, 1 Samuel 14:50, 20:25.

⁴⁶ Yahuda Kralı Amon kötü bir kraldı. Amon, hüküm sürmeye başladığında yirmi iki yaşındaydı ve öldürülmeden önce sadece iki yıl (M.Ö. 642-640) kral oldu.

oğul yazılğan (III, 1040) “üvey oğul”
ol künde toğğan oğlan (I, 271) “o gün doğan oğlan çocuğu”
ögey oğul (III, 1088) “üvey oğul”
padşah oğlunuñ holun (I, 551) “padişahın oğlunun elini”
sanlı k’risdân oğul (III, 1236) “şanlı vaftiz oğlu”
oğlunuñ anañnıñ seniñ (I, 51) “senin ananın oğlunun (kardeşinin)”
Tamgacınıñ kiçi oğlu (III, 1040) “Tamgacının küçük oğlu”
tesla oğlu (III, 1040) “marangoz oğlu”
yüzünden oğlunuñ kensiniñ (I, 31) “kendi oğlu yüzünden”
yolduz oğlu (III, 1040) “yıldız(ın) oğlu, Varkos”

2.1.1.1.1.3.2. Kız Evlat

- **hız/ hz:** kız çocuk (III, 859)

[ET: kız **Krh:** hız **Har:** hız **Çağ:** hız]

ET’den itibaren⁴⁷ tespit edilen sözcük CC’de “kız çocuk” anlamının yanında daha çok “Bakire Meryem” anlamıyla kullanılmıştır. Çağdaş Türkçede “bakire kız” anlamındaki *kız oğlan* metinlerde sıkça “kız evlat” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün *hz* şekli sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Ekinçi tanıh, Mayram Toros hatını, bu türlü tanıhlıñ berdi, ki: «Ulu haftanı yığpaşkün keldi maña bu Kotlâr hızı Kas'a da başladı menden holma, ki kensin övüme prın'at etkeymen. (I, 949) “İkinci tanık, Toros’un karısı Meryem, tanık olarak şunları söyledi: ‘Paskalya haftası pazartesi günü bu Kotlar’ın kızı Kas’a bana geldi ve onu evime götürmemi istedi.’”

barça haybatı hızınıñ hannıñ içkertin, etekleri altunlu, tüzen bile etken da donatkan. (I, 49, 325) “etekleri altınlu elbise ile giydirilmiş ve donatılmış, içerdeki hanın kızının bütün şanı”

bir kişiniñ hızı (I, 149) “bir kişinin kızı”

er u hız oğlanlarımız (I, 165) “erkek ve kız çocuklarımız”

eşikine hızlarınıñ Sionnıñ (I, 62, 337) “Sion’nun kızlarının kapısına”

hardaşımnı hız (III, 811) “kız kardeşimi”

han hızı (III, 1271) “han kızı”

han hızınıñ hatına (I, 165) “han kızının katında”

⁴⁷ BK, K9.

hanı oğlanlarının da hızlarının kendilerinin (I, 78, 352) “onların kızlarının ve oğullarının kanı”

hız oğlanlarının er oğlanları (I, 158) “kız çocuklarının erkek çocukları”

hız-oğul (III, 863) “kız evlat”

hızı Curanın (I, 49) “Tyros⁴⁸’ın kızı”

hızları Jutanın (I, 50, 325) “Yahuda’nın kızları”

hızları hanlarnın (I, 49) “hanların kızları”

hızlarının er oğlanları (I, 697) “kızlarının erkek çocukları”

hızının oğlanları (I, 158) “kızının çocukları”

körklü hızı hannın (I, 165) “hanın gösterişli kızı”

oğlanlarına da hızlarına alarnın (I, 45) “onların oğullarına ve kızlarına”

- **hızgına:** küçük kız (III, 860)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: hızgına]

Sözcük ilk olarak EHKT metinlerinde geçmiş, daha sonraları son dönem Çağ. metinlerinde⁴⁹ tespit edilmiştir.

Erler da hatunlar, hartlar da igitler, çaḡ ki madḡaş hızgınalar surp yuḡövge yügürdüler (III, 860) “Erkekler ve kadınlar, yaşlılar ve gençler hatta küçük kızlar kutsal kiliseye koştular.”

madḡaş hızgınalar (III, 934) “genç kızlar”

2.1.1.2. Kan Bağıyla Kurulan 2. Derece Akrabalık İsimleri

2.1.1.2.1. Büyükbaba-Büyükanne

2.1.1.2.1.1. Büyükbaba/ Dede

Türk toplumlarında ata, dede gibi kavramlar büyük önem arz etmektedir. Gerek günlük gerekse siyasal yaşamda toplumsal statüyü ata, dede gibi kavramlar belirlediğinden metinlerde özellikle kişileri tanıtırken *dede* kavramına sıkça yer verilmiştir.

- **babu:** büyükbaba, dede (III, 199)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük; ET, Krh. ve CC’de sadece “baba” anlamı kaydedilirken Har. ve Çağ. metinlerinde “yaşlı adam” anlamıyla kullanılmıştır. EHKT coğrafyasında Rus dili ve

⁴⁸ Lübnan’ın Sûr şehri.

⁴⁹ ŞSL, 501.

kültürünün etkisiyle *babunun* “yaşlı Hristiyan kadın, kocakarı” anlamı taşıması beklenirken bunun aksine *babu* “dede” anlamında kullanılmıştır.

2 oğlanı uçmağlı canlı Andriy bile bolgan haldı pan Miklaşnıñ yanına neçik babularınıñ (III, 199) “Merhum Andriy’in iki oğlu, dedeleri gibi Efendi Miklaş’ın yanında kaldı.”

Isaj babu (III, 200, 621) “İsa dede”

babusu Ulu Karol cıсарnıñ (III, 135, 927) “Büyük imparator Karl’ın dedesi”

- **dede:** dede (III, 417)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: dede]

ET ve Krh. metinlerinde⁵⁰ “baba” anlamında kaydedilen sözcük, EHKT metinlerinin dışında son dönem Çağ. eserlerinde⁵¹ “büyük baba, dede” anlamında kullanılmıştır.

Eger ki 1000 dedeñiz de bolsa ya bañuçıñız K’risdoske, yoğsa yoğtur köp atañız. (I, 461) “Eğer bin dedeniz olsa ya da Mesih’i gözeteneğiniz yoksa hiç atanız yok demektir.”

2.1.1.2.1.2. Büyükanne/ Nine

- **mam/ mama/ mamay/ mamu:** büyükanne, nine (III, 943)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içinde ilk olarak ŞT’de⁵² “mama” özel ad olarak tespit edilmiştir. Sözcüğün *mamay* şekli *mama* ile birlikte “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 782, 783)

Hayşına men mam boldum da hayşını hollarım üsne benim pâstovat etiyrmen (III, 943)

“Hepsine ben büyükannelık ettim ve hepsini kendi ellerimle besledim.”

Beriyrmen tul hatunlarga Makrınanı tul, hayşı edi mamusu surp Parseğniñ. (II, 324)

“Aziz Parseg’in büyükannesi dul Makrina’yı dul kadınlara veriyorum.”

hart mamaga (III, 943) “yaşlı nine”

mama erevanlı (III, 493, 943) “Erivanlı nine”

uçmağlı canlı maması (III, 1125) “rahmetli ninesi”

2.1.1.2.2. Kardeş

- **hardaş/ kardaş:** kardeş (III, 811, 656)

[ET:- Krh:- Har: kardaş Çağ: kardaş]

⁵⁰ EDPT, 451; DLT III, 220.

⁵¹ ŞSL, 343.

⁵² ŞT, 103a/3.

ET'den itibaren⁵³ bütün dönem metinlerinde *karındaş*, DLT'de⁵⁴ *kadaş*, CC I'de⁵⁵ diğer dönemlerden farklı olarak *karandaş* tespit edilmiştir. Sözcüğün *kardaş* şekli sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Sövgaysen hardaşıñnı, neçik boyuñnı (III, 811) “Kardeşini (kendi) bedenini sevdiğin gibi seveceksin.”

ağa-hardaş (III, 41) “büyük kardeş”

aha-hardaş (III, 41) “büyük kardeş”

anam hardaşı (III, 91) “annemin kardeşi, dayım”

ari hardaşlar (III, 127) “kutsal kardeşler”

atasıñ hardaşı (III, 811) “babasının kardeşi, amcası”

eki hardaş oğlanları (III, 79) “iki kardeş çocukları”

eki toğma hardaşlar (III, 123) “iki öz kardeş”

han hardaşı (I, 1069) “hanın kardeşi”

hardaş körümlü (III, 811) “kardeş görünümlü (kardeş gibi)”

hardaş benim padşah (III, 811) “benim padişah kardeşim”

hardaş oğlu (III, 98, 811) “kardeş çocuğu, yeğen”

hardaş sövüklü (III, 811, 1302) “sevgili kardeşim”

hardaş sövükü (III, 811, 1302) “kardeş sevgisi”

hardaşı atanıñ (III, 811) “babanın kardeşi, amca”

hardaşı oğlu (III, 98, 811) “kardeşi oğlu, yeğeni”

hardaşım benim biyik (III, 811) “benim büyük kardeşim”

hardaşıñıñ eyesi (III, 51) “kardeşinin eşi, yengesi”

hardaşıñdan senıñ (I, 51) “senin kardeşinden”

hardaşları arasına kensiniñ (III, 121) “kendisinin kardeşleri arasında”

hardaşlarıma benim (I, 39) “benim kardeşlerime”

hardaşıñıñ yahşılıhları (III, 811) “kardeşin iyilikleri”

hız hardas (III, 811) “kız kardeş”

hızhardaşıñıñ oğlu (III, 811) “kız kardeşinin oğlu, yeğeni”

karınıñ hardaşıñıñ hızın (III, 417) “karısının kardeşinin kızını”

kerezmanların hardaşlarıñızınıñ (III, 516) “kardeşlerinizin mezarlarını”

kiçi hardaş (III, 811) “küçük kardeş”

⁵³ ETG, 46.

⁵⁴ DLT I, 407/1; DLT I, 86/3, DLT II, 102/27, DLT III, 143/24.

⁵⁵ CC I, 49a/8.

körümlü hardaş (III, 811) “kardeş görünümlü (kardeş gibi)”

neçik hardaş da sınar (I, 44) “kardeş ve dost gibi”

toğma hardaşı (III, 54) “öz kardeş (aynı anneden kardeş)”

ulu hardaş (III, 811) “büyük kardeş, ağabey”

Varteres Dudanın hardaşı kiçi (III, 811) “Varteres Duda’nın küçük kardeşi”

yaşlılıkları hardaşımın (III, 811) “kardeşimin iyilikleri”

2 toğma hardaş hatunları (I, 566) iki öz kardeş(in) hanımları”

- **hardaşlıh:** kardeşlik (III, 811)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ag}:]

DLT’de ⁵⁶ *kaşaşlıg/ kaşaşlık/ kaşaşlık*, Har. metinlerinde *karındaşlık/ kaşaşlıg/ kaşaşlık/ kayaşlıg/ kaşaşlık*, Ç^{ag}. metinlerinde *karındaşlık* tespit edilirken tarihî metinlerde hem “kardeşlik” hem de “hısım akraba olan” anlamları tanıklanmaktadır. Sözcük taranan metinlerde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kötür öçeşmehiñni yaratkanlarıñdan, açlıhni, hılıç kötürmeñni, afatni, hardaşlıhımızni bizim sahlâ tügel sövükte tirilme birlikte (I, 114, 992; III, 28, 36) “Yaratılanların üzerinden öfkeni, kıtlığı, savaşı, afeti götür; birlik içinde sevgi dolu yaşamak için kardeşliğimizi muhafaza eyle.”

bu hardaşlıhta Gojsnuñ (II, 314) “Bakire’nin bu kardeşliğinde”

sövük hardaşlıhınıñ (III, 811) “kardeşliğin sevgisi”

2.1.1.2.2.1. Erkek Kardeş

- **ağa/ aha:** ağabey (III, 39)

[ET: ağa K^{rh}:- H^{ar}: ağa/ aḡā Ç^{ag}: ağa]

İlk olarak Uygur metinlerinde⁵⁷ tespit edilmiş, diğer dönem metinlerinde de işlek olarak kullanılmıştır.

Borçludurlar ağa hardaşları bile hnazantlıh bile bel bağlap bar yürek bile çalışmaga (III, 250) “Onlar alçakgönüllülükle onlara güvenerek, ağabeyleri ile kalpten çalışmak zorunda.”

Nigol; Can oğlu, Sultannıñ ağası (III, 39, 456) “Nicol; Can’ın oğlu, Sultan’ın ağabeyi”

ağa-hardaş (III, 41) “büyük kardeş”

aha-hardaş (III, 41) “büyük kardeş”

⁵⁶ DLT I, 503/13.

⁵⁷ EUTS, 6.

2.1.1.2.2.2. Kız Kardeş

- **hız hardaş:** kız kardeş (III, 859, 862)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

Krh. metinlerinde *kız karındaş/ kız kadaş*, Har.'de *kız karındaş*, Çağ.'da *kız karındaş* tanıklanmış; *hız hardaş* ise taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Jagop surp Krikor Lusaworiçniñ atasınıñ hız hardaşınıñ oğlu edi (III, 961) “Jagop, Aziz Gregor Lusaworiç’in babasının kızkardeşinin oğluydu.”

kelinniñ hız hardaşı (III, 671) “gelinin kızkardeşi”

kiyövnüñ hız hardaşı (III, 702) “damadın kızkardeşi”

- **siñ(i)l:** küçük kız kardeş (III, 1271)

[ET: siñil **Krh:** siñil **Har:** siñil **Çağ:** siñil]

ET'den itibaren⁵⁸ incelenen tüm dönem eserlerinde tespit edilmiştir.

Ayttı han hızına: “Horhma, siñlim. Teñrim benim sahlar meni de, seni de ol horhulu acdahadan. (III, 1271) “Kralın kızına ‘Küçük kız kardeşim, korkma. Tanrım, beni ve seni de o korkunç ejderhadan korur.’ dedi.”

2.1.1.2.2.3. İkiz Kardeş

- **egiz:** ikiz (III, 470)

[ET:- **Krh:** êkiz, **Har:** ekiz/ êkiz/ ekkiz/ ikiz, **Çağ:** ekiz/ ikiz]

İlk olarak DLT'de⁵⁹ tespit edilen sözcük diğer dönemlerden farklı olarak sadece CC⁶⁰'deki yazılışıyla ortaklık göstermektedir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir örneği tespit edilmemiştir. (II, 715)

2.1.1.2.3. Torun

- **torun/ turn:** torun (III, 1485, 1510)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** torun]

İlk olarak EHKT'de tanıklanan sözcük, metinlerinde özellikle özel isimlerle sıkça kullanılmıştır. Sözcüğün *turn* şekli sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

⁵⁸ BK, D17; KT, D20.

⁵⁹ DLT I, 143/6.

⁶⁰ CC II, 80b/15b.

T'orkom da Ask'azan, torunları Hajgnıy da Ermeniler. (III, 498, 1484) “T'orkom ve Ask'azan Haik ve Ermenilerin torunlarıdır.”

Kevor torunlarına (I, 899) “Kevor’un torunlarına”

torunları Hajgnıy (I, 1051) “Haik’in torunları”

torunlarının oğlanların (I, 1054) “torunlarının çocuklarını”

torunun kensiniy (II, 272) “kendisinin torununu”

- **toruncuḥ:** torun çocuḡu (III, 1485)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{aḡ}:-]

Sözcük sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Varovanıdır ol da anatema ble de zagroconıy, ki torunlar alınmagay, tılko toruncuḥ. (III, 93, 1485) “Torun ve de torun çocuḡu ile evlenmek olamaz, bu garantilenmiş ve aynı zamanda aforoz tehdidi ile yasaklanmıştır.”

toruncuḥ hız (II, 737) “kız torun”

- **uruḡ:** torun (III, 1557)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{aḡ}:-]

Sadece EHKT metinlerinde “torun” anlamı tespit edilmiştir.

uruḡları uçmaḡlı canlı Halşčka Vanatovnanıy (III, 865) “merhum Halşčka Vanatovna’nın torunları.”

2.1.1.3. Kan Bağıyla Kurulan 3. Derece Akrabalık İsimleri

2.1.1.3.1. Amca

- **aḡa/ aha:** amca (III, 39)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}: aḡa/aḡā Ç^{aḡ}: aḡa]

ET *aḡa* “aile ve cemiyet içinde saygı ile anılan erkek”⁶¹, ET’den itibaren ⁶² metinlerde “aḡabey” anlamında kullanılmış olup KPN III’te verilen “amca” anlamının dışında metinlerde “aḡabey, büyük kardeş, yaşça büyük, bey, amir, başkan” anlamlarında kullanılmıştır.

- **aḡaça:** amca (III, 41)

⁶¹ Tietze 2002: 109.

⁶² EUTSV, 45.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük Çağ. metinlerinde⁶³ *ağace* “ağa hatunu, bey karısı” anlamında kullanılmış olup taranan diğer tarihî kaynaklarda bu anlamıyla tespit edilmemiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *ağaça ya atam hardaşı* “amca ya da babamın kardeşi” şeklinde verilmiştir. (II, 787)

- **biyağa:** amca (III, 287)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de “amca” anlamı tespit edilmiştir.

Donagan... berdi yük Trtat biyağasin. (III, 287, 436, 443) “Donagan ... amcası Trtat için garanti verdi.”

Badovskiyniñ biyağaları (III, 201, 287) “Badovsky’in amcaları”

*biyağası Habarikniñ*⁶⁴ (III, 150) “Kabarik’in amcası”

2.1.1.3.2. Dayı

- **dayı:** dayı (III, 417)

[ET: tağai/ tağay Krh: tağay Har: tağay Çağ: tağay/ tağayı/ tağa]

İlk olarak Uygur metinlerinde⁶⁵ *tağay/tağai* şekliyle karşılaştığımız sözcük tarihî dönemlerin tamamında işlek olarak kullanılmıştır.

Bu hızniñ dayısı ilen Gresko macanagdır. (III, 417, 656, 935) “Bu kızın dayısı ile Gresko bacanaktır.”

2.1.1.3.3. Teyze

- **bike:** teyze (III, 267, 293, 265, 1142)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Çağ. metinlerinde *bike/ bikeç* biçimiyle “hatun, hanım, saygıdeğer kadın; evli olmayan kız, çocuğu olmayan kız” anlamlarında kullanılmıştır.

bikesi Hropsime (III, 267, 598, 652, 785) “Hropsime teyzesi”

⁶³ ŞSL, 47.

⁶⁴ Metinlerde bu kullanıma benzer, özel isimle kurulmuş 27 tamlama tespit edildi.

⁶⁵ EUTS, 219.

2.1.2. Evlilik Yoluyla Oluşan Akrabalık İsimleri

2.1.2.1. Gelin- Damat

2.1.2.1.1. Gelin

- **kelin/ kilin:** gelin (III, 671)

[ET: keliñ **Krh:** kelin **Har:** kelin **Çağ:** kelin/ kilin]

ET'den itibaren⁶⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *kilin* şekli KPN III'te tanıklanmıştır.

Kelini taşınıp ketti övünden. (III, 1397) “Gelini evinden taşınıp gitti.” Ancak bu anlamının yanı sıra evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız anlamında da kullanılmıştır: *Kel že Lipandan, kelinim benim! Kel Lipandan! Kel! Bolursen taclagan başından Amannıñ* (III, 89) “Gel Lübnan, gelinim benim! Gel Lübnan! Gel! Umman'ın başındaki tacısın.”

*Drohomirniñ*⁶⁷ *kelini* (III, 1282) “Drohomir'in gelini”

kelin anası (III, 671) “gelin anası”

kelin atası (III, 671) “gelin babası”

kelin ħardaşı (III, 671) “gelin(in) kardeşi”

kelinni keltirgenler (III, 671, 892) “gelini getirenler”

kelinniñ ħız ħardaşı (III, 671) “gelinin kızkardeşi”

Ĥıymet Ĥačko ĥatunu Rak kelin (III, 858) “Kıymet; Kačko'nun eşi, Rak'ın gelini”

- **kelinlik:** gelinlik (III, 671)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Tiyişlidir, kiyövlük bolgay 16 yaşına, da kelinlik 14 yaşına bolgay. (I, 162) “Damatlık yaşının on altı, gelinlik yaşının on dört olması uygundur.”

2.1.2.1.2. Damat

- **kiyöv:** güvey, damat (III, 702)

[ET: küdegü **Krh:** küyegü/ küdegü **Har:** güyeg/ küyegü/ küdegü/ küvey **Çağ:** küyev/ küdegü]

⁶⁶ KT, K9.

⁶⁷ “kelin” maddesi ile ilgili özel isimlerle kurulmuş 63 tamlama tespit edildi.

ET'den itibaren⁶⁸ metinlerde kullanılan sözcüğün CC'de⁶⁹ *küyegü, kiyöv, küyöv* biçimleri tespit edilmiştir.

Keldi Turaç kiyövü da gile etti Çaplıçnıñ üstüne. (III, 1140) “Turaç’ın damadı geldi ve Çaplıç’i dava etti / Çaplıç’ten şikâyetçi oldu.”

*Ilyaş kiyövü*⁷⁰ (III, 702) “Ilyaş’ın damadı”

neçik kiyöv (I, 37) “damat gibi”

Yeremiy biyniñ kiyövləri (I, 537) “Yeremya peygamberin damatları”

68 kapitula. *Yeni kiyövlər üçün* (I, 197, 733) “69. Madde. Yeni damatlar hakkında”

69 Kapitula. *Yeni kiyövlərniñ* (I, 183, 704) “69. Madde. Yeni damatların”

- **kiyövlük/ kiyövlüh/ kiyövlük:** güveylik, damatlık, güvey olma (III, 702)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tacladı anı anası kensiniñ kününde, kiyövlühünde kensiniñ da kününde ferâhlikiniñ kensiniñ. (II, 382) “Onun sevinçli gününde, güvey olduğu günde, annesi ona taç taktı.”

ol kiyövlük üçün (I, 353) “o damatlık (konumu) için”

seniñ kiyövlüh sarayıña (I, 139) “senin damatlık sarayına”

yeni kiyövlüküne (I, 197) “yeni damatlığına”

yüzük kiyövlüh (III, 703) “damatlık yüzük”

2.1.2.2. Karı-Koca

- **birlendeş:** eş, hayat arkadaşı (III, 278)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, cümle içinde herhangi bir örneği tespit edilmemiştir. (II, 725)

barabardaş ya hatun, birlendeş (II, 725) “eş, ya da hanım, hayat arkadaşı”

- **sınar/ sinar:** eş, karı-koca, hayat arkadaşı (III, 1279)

[ET:- Krh:- Har: sinar Çağ: sinar]

İlk olarak KE’de⁷¹ tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde özel isimlerle üç yüz yirmi kadar tamlama kurmuştur. Sözcüğün *sinar* şekli sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

⁶⁸ EUTS, 120; EDPT, 703

⁶⁹ CC I, 49a/12; CC II, 58b/6b; 76a/15-16; 69b/10.

⁷⁰ “küyöv” maddesi ile ilgili özel isimlerle kurulmuş 196 tamlama tespit edildi.

Sövgeysen seniñ Teñriñni bar boyuñ bile da bar yürekiñ bile, da seniñ sıñarıñni, neçik boyuñnu (III, 1279) “Eşini ve bedenini sevdiğin gibi, bütün bedenle ve bütün kalbinle Rabbini seveceksin.”

kensi sıñarı bile Annica (III, 1279) “eşi Anika ile”

Eğine Agop sıñarı (III, 39) “Agop’un eşi EGINE”

er sıñarı bile kendiniñ (I, 34) “kendisinin kocasıyla”

sıñarları bile kendileriniñ (I, 40) “onların eşleri ile”

2.1.2.2.1. Karı

- **avrad:** [*< Ar. ‘avra(t)’*] karı, hanım, avrat (III, 175)

[ET:- **Krh:** ‘avrat **Har:** ‘avrat/ ‘avret **Çağ:** ‘avret]

ET *urağut* (kadın) ile birleştirilen tarihî metinlerde “özellikle kadının örtünmesi gereken yerleri” anlamına da gelen Arapça sözcük, ilk olarak Krh. metinlerinde⁷² karşımıza çıkmaktadır.

Şindi ese avradı Greskonuñ ölmüş. Gene Gresko İvaşkonuñ avradınıñ dohma ħardaşın alma ister. (III, 417, 656) “Şimdi ise Gresko’nun karısı ölmüş. Yine Gresko, karısı İvaşko’nun öz kardeşini almak ister.”

- **karı:** karı, hanım (III, 656, 662)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren “yaşlı” anlamında kullanılan sözcüğün, 15. yüzyıldan sonra “kadın, zevce” anlamı ağır basmıştır⁷³.

Gresko karınıñ ħardaşınıñ ħızın alıyır. (III, 656) “Gresko karısının kardeşinin kızı ile evlenir.”

karınıñ ħardaşı (III, 656) “hanımın kardeşi”

karınıñ ħardaşınıñ ħızın (III, 417, 656) “karısının kardeşinin kızını”

- **ħatun/ ħatın:** karı, eş (III, 828)

[ET: katun **Krh:** katun/ ħatun **Har:** ħatun/ ħātūn **Çağ:** ħatun/ ħātūn]

ET’den itibaren⁷⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

⁷¹ KE, 14v/5.

⁷² TİEM, 73 41v/4.

⁷³ EDPT, 644.

⁷⁴ BK, D10.

Erler, sövünüz hatunlarıңызni siziñ da açıtmañız alarnı. (III, 27) “Kocalar, karılarınızı seviniz ve onları incitmeyiniz.”

Çarskiy hatunu (III, 1548) “Çarski’nin karısı”

Hanna nemiç altınçı hatını (III, 85, 566) “Polonyalı kuyumcunun karısı Hanna”

habağçı hatunu (III, 659, 953) “kapıcı karısı”

Haçko hatunu (III, 858) “Kaçko’nun karısı”

hatunu Varte (III, 1589) “Varte’nin karısı”

Jisaj hatunu (III, 1589) “İsa’nın karısı”

oğlunuñ hatunu (III, 1559) “oğlunun karısı”

özge hatunnuñ erin (III, 828) “başka bir kadının kocasını”

Tuman hatunu (III, 1506) “Tuman’ın karısı”

Urijaşnıñ hatunu üçün (III, 1556) “Uriyaş’ın karısı için”

Toros hatını (I, 949) “Toros’un karısı”

- **hatunluğ:** eş, karılık, zevcelik (III, 828)

[ET:- K^{rh}: hatunluk Har:- Çağ:-]

İlk olarak TİEM’de⁷⁵ tanıklanan sözcük EHKT metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

T’eotosnuñ ölümünden soñra Margianos cesarlıhka alındı, aldı kendine Boğk’er marabedni hatunluhka. (III, 304, 948) Teodos’un ölümünden sonra imparatorluk Margianos’a verildi, kendisine manastırın baş rahibesini eş olarak aldı.

Barıñız da keltiriñiz bu hıznı maña. Eger volnıydır, alırmen kensin hatunluhka maña. A eger hul ese, satun alırmen kensin maña haravaşlıhka. (I, 142) “Gidiniz ve bu kızı bana getiriniz. Eğer özgürse, onu kendime zevceliğe alırım. Eğer köleyse onu kendime köle olarak alırım.”

hıznı oğluna berme hatunluhka (I, 1020) “kızı oğula eş olarak vermek”

anıñ hatunluhu (III, 828) “onun hanımı”

- **nöger:** (< Moğ. nökör) hanım, eş (III, 1027)

[ET:- K^{rh}: nöker Har: nöker Çağ: nöker]

İlk olarak TİEM’de⁷⁶ geçen sözcük CC’de “arkadaş, yoldaş, ortak”, Har. metinlerinde “arkadaş”, Çağ. ise “hizmetçi, kul, köle” anlamlarına da gelmektedir. EHKT

⁷⁵ TİEM, 73 30r/1.

⁷⁶ TİEM, 73 217v/5.

metinlerinde çok işlek olan sözcüğün, özel isimlerle kurulu tamlama sayısı oldukça fazladır.

Oğlum, bolmagay ki algaysen kendiñe tul hatunnu nöger. Kim bilir, arada neme talaş boldu ese ol burungi eyesin anar. Da sen hayğurup küstünürsen. (III, 1027) “Evladım, dul kadını kendine eş olarak alma. Kim bilir, aranızda bir olay olunca o eski kocasını anar, sen de kaygılanıp üzülürsün.”

Awedik ‘niñ oğlu da anıñ nögeri pani Hanuñna hızı Nastuñna (III, 176) “Awedik’in oğlu ve onun eşi Bayan Hanuñna’nın kızı Nastuñna”

pan Stepan nögeri Eğisapet (III, 473) “Efendi Stepan’ın eşi Elizabet”

2.1.2.2.2. Koca

- **er:** koca (III, 491)

[ET: er **Krh:** er/er **Har:** er **Çağ:** er/ er/ ir]

ET’den itibaren⁷⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ĥatun alıyırmen, erge barıyırmen. (III, 491) “Hatun alıyorum, kocaya varıyorum.” gibi cümleler evlilik olayının kadın ve erkek için farklı ifade tarzını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Ziĥat etti Parez krulêviç ble troyanski erinden kensiniñ. (III, 492, 1503) “Prens Paris ile (giderek) Troyalı kocasını terk etti.”

erge barma (II, 258) “kocaya varmak”

erge berilme (III, 491) “kocaya verilmek, evlendirilmek”

ĥatunlu er (III, 492) “evli adam”

tiri erine kensiniñ (I, 450) “kendisinin yaşayan kocasına”

troyanski erinden kensiniñ (III, 491) “kendisinin Truvalı kocasından”

- **eye/ ege/ iye/ ie:** koca, eş (III, 514, 469, 635, 601)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren⁷⁸ metinlerde “Tanrı” ya da “sahip” anlamında kullanılan sözcük bu anlamıyla ilk olarak EHKT metinlerinde kullanılmıştır. Sözcüğün *ege* ve *ie* biçimi, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 869)

⁷⁷ KT, D31.

⁷⁸ BK, K3.

Horhup eyemniñ ahından da hrer ettim. (III, 50) “Kocamın ahından korkup kabul ettim.”

Ol igilikni, ki hatun keltirdi eyesine kendiniñ. (I, 186) “O mülkü kadın kendisinin kocasına (baba evinden) getirdi.”

başın eyemniñ (III, 228) “kocamın başını”

evelgi iyesi (III, 514) “eski kocası”

*eyesi Saruñnanıñ*⁷⁹ (III, 514) “Saruñna’nın kocası”

hardaşınıñ eyesi (III, 51) “kardeşinin kocası”

- **hoca:** koca (III, 865)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: koca]

İlk olarak AH’ta “ihtiyar, yaşlı, kocamış” anlamında kullanılan sözcük 12. yy’dan itibaren Farsça *hodā* “efendi, ulu kişi” sözcüğü ile eşdeğer olarak kullanılmaya başlanmış, CC’de “mal sahibi, efendi, soylu”; Har.’de “yaşlı hoca, sahip, efendi, eşraf” anlamlarında kullanılmıştır. Ancak Çağ. metinlerinde EHKT metinlerinde olduğu gibi “koca, eş” anlamlarında kullanılmıştır.

Haçan ki haysı hız erge barsa kendiniñ ata ülüşü bile da ana ülüşü bile da hocası birgesine oğul-hızı bolmasa, bolur etme hokiparclar, anıñ üçün ki oğlanları yohtur, budur hardaşların da yovuñların. (I, 710, 1018) “Eğer bir kız babasının ve annesinin payıyla (mirasıyla) evlenirse ve eşi tarafından oğlu-kızı olmasa kendi çocukları olmadığı için kardeşlerini, akrabalarını varisleri olarak atayabilirler.”

- **hayın/ hayn:** kayın (III, 833)

[ET:- Krh: kayın- Har: kayın Çağ: kayın]

Eski Türkçe *kadın* sözcüğünden evrilen *kayın* sözcüğü “evlilik yoluyla akrabalık” bildirmektedir. Krh., Har. ve Çağ. döneminde “kayın” anlamının yanında “kardeş, amcazade, hısım, akraba” anlamlarında da kullanılmıştır. Sözcüğün *hayn* şekli KPN III’te tanıklanmıştır.

hayın anası (II, 630) “kayın annesi, kayın validesi”

hayın ata (II, 665) “kayın baba”

⁷⁹ Metinlerde bunun gibi özel isimlerle kurulu tamlamaların sayısı oldukça fazladır.

- **haynana/ hayın ana:** kaynana (III, 835)

[ET:- K^{rh}:- Har: kayın ana Çağ:-]

İlk olarak Har. metinlerinde⁸⁰ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilen sözcüğün açıklamasında “kelin anası” anlamı verilmiştir. (II, 725)

Na sorovu üsne kethoyalıhniñ cuvap etti pan Avedik, aytıp bu türlü, ki: «Maña hayın anamdan bu yazovga köre barça neme dosıt boldu, neden men anı da anıñ potomstvosun v'eçniy kvitovat etiyirmen». (II, 970) “Yaşlıların sorusu üzerine Sayın Avedik, ‘Bu kanuna göre bana her şey kaynanamdan kaldı, ben onu neden onun soyundan gelenlerin sonsuza dek borcunun bitmiş olduğunu kabul ediyorum.’ diyerek cevap verdi.

oğlunıñ haynanası (III, 109, 357, 592, 785, 1625) “oğlunun kaynanası”

kendiniñ haynanası (III, 338, 695) “kendi kaynanası”

*haynanası Egisapet‘niñ*⁸¹ (III, 473, 590) “Elizabet’in kaynanası”

- **haynata/ hayın ata:** kaynata, kayınbaba (III, 835)

[ET:- K^{rh}:- Har: kayın ata, Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁸² tespit edilen sözcük için “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *kelin atası* karşılığı verilmiştir. (II, 665)

Hayısı ki krorenkte yazılıptır 40 taler maña maya, ki maña haynatam berser kendi hızınıñ artından. (III, 299, 758, 1140) “Evlilik sözleşmesinde yazıldığı gibi kaynatam kendi kızının ardından bana kırk taler sermaye olarak vereceği yazılmıştır.”

Sürmedi meni haynatam. (III, 1337) “Kaynatam beni kovmadı.”

Hayın ata bolıyirmen. (II, 665) “Kaynata oluyorum.”

oğlunıñ haynatası (III, 976, 1319, 1757) “oğlunun kaynatası”

haynatası Tawit‘ (III, 1401) “Davut’un kaynatası”

hayın atası ble kensiniñ (II, 349) “kendisinin kaynatasıyla”

- **kelindeş:** elti (III, 671)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

1070 [1621], nojemper ayına. Surp Nigol pargentaki küni Jakub Skajenik hatunu da Zadig Skajenik hatunu, 2 toğma hardaş hatunları, canların Biy Tenrige sımardılar.

⁸⁰ İML 144

⁸¹ “haynana” maddesi ile ilgili özel isimlerle kurulmuş 14 tamlama tespit edilmiştir.

⁸² DLT I, 523-25, 523-27

Nede ki 2 kelindeşni 1 künde kömdüler birin bir yihövde, birsin birsi yihövde. (I, 566)
 “1070 [1621], Kasım ayında. Aziz Nikolas arefesinde Jakub Skajenik'in karısı ve Zadig Skajenik'in karısı, iki öz kardeşin karıları ruhlarını Tanrı'ya verdi. Her iki eltiyi, birini bir kiliseye diğerini başka bir kiliseye aynı günde gömdüler.”
kelindeş Hrut‘ (II, 819) “elti Ruth”

- **macanag:** bacanak (III, 935)

[ET:- **Krh:** **Har:** bacanağ **Çağ:** bacanağ]

İlk olarak İML⁸³’de tespit edilmiştir.

Bu hıznıñ dayısı ilen Gresko macanagdır. (III, 935) “Bu kızın dayısı ile Gresko bacanağıdır.”

- **yenge:** ağabeyin karısı (III, 1691)

[ET:- **Krh:** yenge **Har:** yenge **Çağ:-**]

İlk olarak DLT’de⁸⁴ tespit edilen sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **yezne:** ablanın kocası, enişte (III, 1706)

[ET: **Krh:** yezne **Har:-** **Çağ:** yezne/ yizne]

İlk olarak DLT’de⁸⁵ tespit edilen sözcük CC’de *yezne* ve *yizne* şekliyle geçmektedir.

Keldi Yoahim Zımırman da kvitovat etti Ustânanı Şltıñ hızın yüklühten stronı tulmarinden utru, ki yeznesine Ovaneske berip edi işleme (III, 1505) “Joahim Zımırman geldi ve Ustana’ya kızı Şiltyha’nın değerli taşının garantisi için bir makbuz imzalamış ve eniştesi Hovhannes’e işleme koymasını için vermişti.”

*yezne Çapliç*⁸⁶ (III, 695, 786) “eniştem Çapliç”

- **huda:** (<Moğ. *huda*) dünür (III, 892)

[ET:- **Krh:** **Har:-** **Çağ:-**]

Sözcük *huda* şekliyle Har. eserlerinde “hısım, akraba”; Çağ. metinlerinde ise “bacanak” anlamıyla kullanılmıştır. Bu anlamıyla ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Hudalar, kelinni küvürngenler. (III, 445, 892) “Dünürler, gelini eve sokarlar.”

⁸³ İML, 144.

⁸⁴ DLT III, 380/20.

⁸⁵ DLT III, 35/11.

⁸⁶ “yezne” maddesi ile ilgili özel isimlerle kurulmuş 15 tamlama tespit edilmiştir.

2.1.2.3. D n r

- ** udal h:** (<Moğ. * uda*) d n rl k (III, 892)

[ET:- Krh:- Har:  udalık  ağ:-]

Taranan tarih i metinler i inde ilk olarak ME’de⁸⁷ tanıklanmıştır.

 udal h sebebinden ortamızda s z bar edi. (III, 892) “Aramızda d n rl k sebebiyle bir anlaşma vardı.”

 udal h i ine (I, 162) “d n rl k durumunda”

 udal h hesebi (III, 584, 892) “d n rl k durumu”

 udal h kirgen (III, 694, 892) “d n rl k olan”

2.1.3. Din  T renlerle Kurulan Akrabalık İsimleri

- **k’risdan:** (<Yun. * ristian s*) vaftiz

[ET:- Krh:- Har:-  ağ:-]

Bu anlamıyla diğ er metinlerde tespit edilemeyen s zc k CC’de de sadece “Hristiyan” anlamıyla kullanılmıştır.

T’eotos  an, ki edi sanlı k’risd n oğul surp Johan Osgiperann . (III, 1236, 1420)

“İmparator Teodos, St Johan Osgiperan’ın şanlı vaftiz oğluydu.”

Nesdorn  k’risdan  ızı (III, 304) “Nesdor’un vaftiz kızı”

k’risd n atası (I, 161) “vaftiz babası”

k’risd n anasın (I, 170) “vaftiz annesini”

2.1.4.  zl k-  veylik Durumuna G re Akrabalık İsimleri

- ** gey:**  vey, evlatlık (III, 1088)

[ET:- Krh:  gey Har:  gey  ağ:  gey]

İlk olarak DLT’de⁸⁸ ge en s zc k t m d nem eserlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Varteres aldı, ne ki bar edir  gey anası  v ne: ne ik atası dezgahın, alay kensi  riberisin (III, 419) “Varteres  vey annesinin evinde babasının tezg hını, b t n kendi  teberisini, ne varsa aldı.”

 gey  ızı (III, 661, 971) “ vey kızı”

 gey ana (III, 449, 695, 1088, 1738) “ vey anne”

 gey ata (III, 787, 1088, 1757) “ vey baba”

⁸⁷ ME, 112/3.

⁸⁸ DLT I, 123/7.

ögey hardaş (III, 1088) “üvey kardeş”

ögey oğul (III, 457, 492, 522, 634, 1088) “üvey oğul”

Seferge Sultannıñ ögey oğlu (III, 1088) “Sefer Sultanın üvey oğlu”

- **toğma:** öz (kardeş) (III, 1468)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Çağ. metinlerinde “efendisinin evinde doğmuş köle ya da cariyeye çocuğu, köle” anlamına gelen sözcük EHKT metinlerinde sıkça kullanılmış, özellikle kardeşliği vurgulayan cümlelerde tespit edilmiştir.

Sara Aramnıñ hızı edi, da T'ara da Aram eki toğma hardaşlar edi. (III, 123) “Sara Aram’ın kızıydı ve T’ara ve Aram iki öz kardeşlerdi.”

eki toğma hardaşlar (III, 123) “iki öz kardeşler”

hardaşın senin toğma (III, 811) “senin öz kardeşin”

*Maruñnanıñ toğma hardaşı*⁸⁹ (III, 54, 950) “Maruka’nın öz kardeşi”

neçik hardaşın senin toğma (III, 811) “senin öz kardeşin gibi”

toğma hardaş (III, 302, 1468) “öz kardeş”

toğma hardaş oğlanları (III, 917) “öz kardeş çocukları”

üleşinmeñi hardaşlar arasına toğma (III, 1575) “öz kardeşler arasında taksim”

üleşinmeñleri toğma hardaşlarınıñ (I, 1031) “öz kardeşlerin mal paylaşımı”

2.1.5. Töre- Hukuk ile Kurulan Akrabalık İsimleri

- **can oğul:** (<Far. *cān*) evlatlık (II, 631)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *can oğul*, *oğul yazılğan* şeklinde verilmiştir. (II, 631)

Kaspar Asvadurnıñ can oğlu (III, 151) “Kaspar, Asvadur’un evlatlığı”

2.1.6. Gayrimeşru Akrabalık İsimleri

- **horanç:** (<?) piç (III, 875)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁸⁹ Eserlerde bunun gibi 61 tamlama tespit edilmiştir.

Yazıhlandılar, da düğül anıñ oğlanları ħorançlar, toğganlar yolsuz da ħolayına, ya ħaħutlangan. (I, 45) “Onlar günaha saplandılar ancak onların çocukları piç, ahlaksız doğan, sapık ya da dönme değildir.”

2.1.7. Hısım- Yakınlık

- **yuvuħ/ yovuħ:** yakın, akraba (III, 1740)

[ET:- **Krh:** yawuħ **Har:** yavuħ/ yawuħ/ yağuk **Çağ:** yawuħ/ yavık/ yavuħ]

ET *yaguk* “yakın” sözcüğünün⁹⁰ anlam gelişmesi yoluyla kazandığı yeni anlam, ilk olarak olarak TİEM’de⁹¹ tespit edilmiştir.

akraba: *Da aħırı ħatının ölgen kişiniñ yuvuħları bolmaslar kerı etmege.* (III, 61) “Akrabaları ölen kişinin eşini bundan sonra geri çevirmezler.”

yakın: *Yaħşı klevüçilerim benim da yuvuħlarım benim alnıma benim da turdular, da yuvuħlarım benim yıraħ boldular menden.* (I, 46) “Benim sevenlerim ve yakınlarım önümde durdular ve yakınlarım benden uzak düştüler.”

egirliksiz yovuħnu (III, 470) “dürüst yakını”

kendiniñ yuvuħların (III, 1458) “kendi yakınlarını”

yovuħlarımdan benim (I, 53) “benim yakınlarımdan”

2.1.8. Aile Üyelerinden Yoksunluk

- **anasız:** anasız (III, 93)

[ET:- **Krh:** anasız **Har:** anasız **Çağ:** anasız]

İlk olarak TİEM’de⁹² tespit edilmiştir.

Atasız, anasız, sağışlamagan soyun, ħaysınıñ ki ne başlanmaħı bar künleriniñ, da uçı tirlikiniñ, oħşař bolgan Oğluna Teħriniñ, bar da ħalır k’ahana tıyğsız meñilik. (I, 502) “Babasız, anasız, soyu belirlenemeyen; nasıl ki yaşamının ne başlangıcı ne sonu var, Tanrı’nın Oğlu’nu andırdığı gibi, sonsuza dek bir rahip olmaya devam eder.”

- **atasız:** babasız (III, 165)

[ET:- **Krh:** atasız **Har:** atasız **Çağ:** atasız]

İlk olarak KB’de⁹³ tespit edilen sözcük tarihî dönem metinlerinde de işlek olarak kullanılmıştır.

⁹⁰ KT, G13.

⁹¹ TİEM, 73 169r/1.

⁹² TİEM, 73 58r/2.

Atasız, anasız, sağışlamagan soyun, haysınıñ ki ne başlanmañı bar künleriniñ, da uçı tirlikiniñ, oñşas bolgan Oğluna Teñriniñ, bar da halır k'ahana tıyğsız meñilik. (I, 502)
 “Babasız, anasız, soyu belirlenemeyen; nasıl ki yaşamının ne başlangıcı ne sonu var, Tanrı’nın Oğlu’nu andırdığı gibi, sonsuza dek bir rahip olmaya devam eder.”

- **oğulsuz/ oğulsız:** oğulsuz (III, 1041)

[ET: oğulsuz **Krh:** oğulsuz **Har:** oğulsuz **Çağ:** oğulsuz]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Evet oğulsuz hoyman seni. Jovhannes bolsun oğluñ seniñ. (III, 1041) “Evet, seni oğulsuz bırakmam. Yohannes senin oğlun olsun.”

Her zaman edi Ata, da bolmadı atasız [= O©ulsız] Ata. (II, 241) “Her zaman Ata (Tanrı) idi, babasız [= oğulsuz (Hz. İsa’sız)] Ata (Tanrı) olmadı.”

- **oğulsuz-ızsız/ oğulsız-ızsız:** çocuksuz (III, 1041)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

A kimese bolsa oğulsuz-ızsız, da 4-ünçi kindikke dire bolgay yovuñ... ol yuvuñluhta ol bolur yovuñ. (I, 204) “Eğer bir kişinin çocuğu yoksa ve dördüncü göbekten akrabası varsa...bu akrabalıkta miras (hakkı) olur.”

igilikine oğulsız ızsızınıñ (I, 748) “oğlu-kızı olmayanın mal varlığına”

- **öksüz/ ögsüz:** öksüz (III, 1091, 1089)

[ET: ögsüz **Krh:** öksüz/ ögsüz **Har:** öksüz/ ögsüz **Çağ:** öksüz/ ögsüz]

Sözcük ET’den itibaren⁹⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *ögsüz* şekli KPN III’te tanıklanmıştır.

Haysı ki atadır öksüzlerniñ da yarguçısı tullarnıñ Teñri yerine arilikiniñ kendiniñ. (I, 58) “Tanrı kendisinin kutsal yerinde öksüzlerin babası, dulların yargıcıdır.”

- **öksüzlüñ:** öksüzlük (III, 1091)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İncelenen metinlerde ilk olarak EHKT’de tespit edilmiştir.

⁹³ KB, 5380.

⁹⁴ EUTG, 595.

Teyri sahlagay bizni bununki öksüzlühten! (II, 606) “Tanrı bizi böyle öksüzlükten korusun!”

2.2. Askerlikle İlgili İsimler

2.2.1. Asker

Türkçenin bilinen ilk yazılı metinlerinden itibaren coğrafi oluşumlar, sefer, harekât, silah ve teçhizat gibi savaşla ilgili konularda zengin bir askerî terminoloji geleneğine sahip olduğu bilinmektedir⁹⁵.

- **çerüv/ çörüv/ çeröv/ cerüv:** asker (III, 379, 356, 378, 458)

[ET: çerig **Krh:** çerig **Har:** çeri/ çerig/ çerik **Çağ:** çerig/ çerig/ çirig/ çirik]

ET’den itibaren⁹⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük CC’de⁹⁷ de “asker ve ordu” anlamıyla kullanılmıştır. ET söz içi ve söz sonu g/ğ sesi EHKT’de sızıcılaşarak dudaksıl v’ye dönüştüğünden diğer dönemlerde görülen *çerig* EHKT’de *çerüv* şeklindedir.

Horhmagaymen tümenler bile çerövünden alarnıñ, ki çöp-çövremni alıp da yarağlanıp sahlıyır ediler meni. (I, 31, 802) “Beni çepeçevre kuşatıp, silah doğrultup, tutsak etseler bile onların tümenlerce askerinden korkmayacağım.”

Çerüvnü ayırdı, rozşıkovat etti. (III, 379) “Asker(ler)i ayırdı, terhis etti.”

atlı çerüv (III, 379) “atlı asker”

atlı çörüvü (III, 167) “atlı askeri”

barça çerüvün hızılbaşnıñ (I, 246) “Kızılbaş’ın bütün askerini”

cerüv yarağların (I, 159) “asker silahlarını”

çagatı çerüvnüñ (III, 379) “askerin cephesi”

çerüv başı (III, 232, 379) “komutan”

çerüv başçıların alarnıñ (I, 97, 656) “onların ordu komutanlarını”

çerüv başlıhlarnı (I, 116) “komutanlarını”

çerüv başlıların alarnıñ (I, 216) “onların komutanlarını”

çerüv küçlü (III, 379) “güçlü asker”

çerüv yarağları (III, 380) “asker silahları”

hul çerüvde tutkan (I, 188) “savaş esiri”

⁹⁵ Süer **Eker**, “Sü ve Sü ile Yapılan Tarihi Askerî Terimler Üzerine Disiplinlerarası bir İnceleme”, *Türkbilig*, Sayı 12, 2006, s.105.

⁹⁶ OTG, 298; EDPT, 428.

⁹⁷ CC II, 61b/7.

nemiç çerüvünü başlılı (III, 380) “Polonya birliklerinin komutanı”

olah biyini çerüvü (III, 380) “Moldova hükümdarının ordusu”

tatar çerüvünü başlılı (III, 380) “Tatar birliklerinin komutanı”

tümen çerüvden (I, 590) “(bir) tümen askerden”

tümen çerüvünden alarnı (I, 211) “onların tümen(lerce) askerinden”

2.2.1.1. Okçu

- **oğçı:** okçu (III, 1046)

[ET: okçı **Krh:**okçı **Har:** okçı/ okçu **Çağ:** okçı]

ET’den itibaren⁹⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Alay bolıyır her zaman, ki oğlar, urunup artharı, kendi oğçılar üsne tüşiyirler. (II, 611)

“Her zaman öyle olur, oklar geri dönüp kendi okçuları üstüne düşerler.”

- **oğlavuçı:** okçu (III, 1046)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oğlavuçı boldu başlarına adamlarnı öktemlerni (III, 1046) “Kendini beğenmiş adamların başına okçu oldun.”

- **oğlu:** okçu (III, 1047)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcüğün KPN III’te “savaşçı, okçu” anlamı verilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir örnek cümlede tespit edilmemiştir. (II, 656)

2.2.1.2. Piyade

- **yayov:** piyade (III, 1673)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Sözcüğün yayov şekli sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Do tego ol künnü türk taborunda yazıldı 14 000 adam “saraydan-çıhma”... zera ol kerek bargay oğraşka ilgeri da şturumga yayov. (III, 1239) “Aynı gün, Türk taburunda “saraydan çıkma”14 bin kişi kaydedildi... piyadeler savaşa önde gitmek zorundadır.”

⁹⁸ EDPT, 80.

- **yayovlu:** piyade (III, 1673)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Abu alaman, ki bar edi nemiç obozunda, yayovlu 8000 edi, da raytarı atlı 2500 edi. (III, 18) “Polonya kampında olan bu Almanların sayısı piyade 8000 ve süvari 2500’di.”

Yayovlusundan öldü 5000. (III, 1673) “Beş bin piyade öldü.”

2.2.1.3. Savaşçı

- **hırğan:** savaşçı (III, 849)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hırğanı yazıhlının dolaştılar çövreme. (III, 849) “Günahkâr savaşçılar beni kuşattı.”

- **küreşçi:** savaşçı (III, 774)

[ET:- K_{rh}:- Har: küreşçi Çağ: küreşçi]

İlk olarak ME’de⁹⁹ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 729)

- **küreşdeş:** savaşçı (III, 379)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *küreşdeş bargan* “savaşçı” şeklinde verilmiştir. (II, 803)

- **oğraş:** savaşçı, asker (III, 1038)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biy uvatır oğraşlarını, Biy atıdır anıñ. (I, 37) “Rab askerleri yok eder, (çünkü) onun adı Rab’dır.”

⁹⁹ ME, 154.

- **oğraşçı:** savaşçı (III, 1039)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te geçen sözcük sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

oğraşçı zapas ya küreşdeş bargan (III, 379, 774) “savaşçı ya da küreş yapan”

ulu oğraşçı (II, 844; III, 1039, 1547, 1714) “büyük savaşçı”

küreş oğraşçıları (II, 829; III, 441, 774, 1039) “mücadele savaşçıları”

- **uruşçı:** savaşçı (III, 1559)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger ki uruşçı kimse de ese, taclanmastır. (I, 513) “Eğer savaşçı biri olsa da hükmetme hakkına sahip değildir.”

menim küçlü uruşçım (I, 1059) “benim güçlü savaşçım”

sınamaga uruşçıları (I, 1054) “savaşçıları sınamaya”

uruşçı hulunun Tawit’niñ (I, 379, 594) “Davut’un savaşçı kulunun”

2.2.1.4. Silahlı

- **hılıçlı:** kılıçlı (savaşçı) (III, 845)

[ET:- **Krh:** kılıçlı **Har:** kılıçlı **Çağ:-]**

İlk olarak KB’de¹⁰⁰ geçen sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 860)

- **süngülü:** mızraklı, süngülü, silahlı asker; savaşçı (III, 1337)

[ET: süngüglüg **Krh:- Har:** süngülü **Çağ:-]**

ET’den itibaren¹⁰¹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 870)

- **yarağlı:** silahlı, zırhlı, savaşçı, asker (III, 1649)

[ET: yaraklıg **Krh:** yarağlıg **Har:** yarağlıg/ yarağlı **Çağ:** yarağlık/ yaraklık/ yaraklıg]

ET’den itibaren¹⁰² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹⁰⁰ KB, 3046.

¹⁰¹ OTG, 309.

Hılıçım benim yegey et-hanından yarağlıların yası bolgan. (III, 510) “Benim kılıcım esir olan askerlerin etinden, kanından yiyecek.”

Ne zaman tambura urulsa, birden çıhkaylar hadir yarağlı barçası. (III, 1376) “Ne zaman davul çalınsa, bütün hazır silahlı savaşçılar birden çıkacaklar.”

Biy, neçik yarağlı biyençlikiñ bile seniñ tacladıñ bizni. (I, 32; III, 288, 1335, 1649) “Rab, zırhlı iyiliğinle bizi taçlandırdın.”

yaman yarağlı (III, 1636, 1649) “korkunç silahlı”

- **yaylı:** okçu (III, 1673)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan diğer tarihî kaynaklarda tanıklanmayan ve “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te burç anlamı verilen sözcüğün “savaşçı, okçu” anlamı sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 656)

2.2.1.5. Süvari

- **atlı:** atlı savaşçı, süvari (III, 167)

[ET:atlıg K^{rh}: atlıg/ atlıg Har: atlıg/ atlıg Çağ: atlı/ atlıg atlık/ atlıg]

ET’den itibaren¹⁰³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da atlılar çıhıp da birgelerine kün uzun huvalaşıy ediler. (III, 167) “Ve atlı savaşçılar çıkıp da gün boyu birbirlerini kovaladılar.”

atlı çörüvü (III, 167) “atlı askeri”

atlıların şumu (III, 167) “atlıların gürültüsü”

atlısı türknüñ (III, 167) “Türk’ün atlı askeri”

raytarı atlı (III, 18) “Alman süvari”

ricer atlı (III, 167) “atlı şövalye, süvari”

5 atlı tatar (III, 167) “Beş atlı Tatar askeri”

200 atlı (I, 581) “iki yüz atlı asker”

- **atlangan:** süvari, binici (III, 167)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

¹⁰² BK, D19.

¹⁰³ BK, D41, G1.

Atlanganlarını da atlarını saldı teñizge, boluşuçı, yöpsünüçim menim Biy. (I, 37; III, 167)

“Benim yardımcısı, koruyucu Rabb’im, süvarileri ve atları denize saldı.”

2.2.1.6. Topçu

- **topçu:** topçu (III, 1483)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Dağın da bizimkileri ol künnü dinsizniñ toplarına ħarşı zatoçit ettiler 2 top, da igi rihtovat etip, alay urdular, ki topçını 2 para etip, da barıp 1 paşanıñ çatırına urdu. (I, 560) “O gün bizimkiler dinsizlerin toplarına karşı iki topu öne sürdüler ve iyi nişan alıp hepsini vurdular, topçuları iki parçaya bölüp paşalardan birinin çadırını da vurdular.”

2.2.1.7. Özel Asker

- **baltacı:** baltacı (III, 212)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Önceleri sefer sırasında çalılık ve ormanlık yerleri temizlemek, yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri bindirip indirmekle, sonraları sarayın muhafız kıtası olarak adlandırılan *baltacı*, taranan diğer tarihî kaynaklarda tespit edilmemiştir.

Da kendi ħondikâr yanına ayttı ħalma 2000 solaħka da 4000 yeniçerige, alayje baltacıısına. (I, 558) “Ve hünkâr yanına 2 bin özel korumasına, 4 bin yeniçeriye ve aynı zamanda baltacıları kendi yanında kalmalarını emretti.”

- **solaħ:** sultanın kişisel koruması (III, 1292)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan diğer tarihî kaynaklarda tespit edilmemiştir.

Da kendi ħondikâr yanına ayttı ħalma 2000 solaħka da 4000 yeniçerige, alayje baltacıısına. (I, 558) “Ve hünkâr yanına 2 bin özel korumasına, 4 bin yeniçeriye ve aynı zamanda baltacıları kendi yanında kalmalarını emretti.”

- **spaġi/ spahi/ sbaġi/ zpahi:** (<Far. *sipāhī*) sipahi (III, 1311, 1250, 1791)

[ET:- Krh:- Har: sipāh Çağ: sipāh/ sipāhi]

İlk olarak HŞ'de¹⁰⁴ tespit edilen sözcük metinlerde sıkça geçmektedir.

Berdi kendine dağın 6000 yeniçeri, da 12 000 Urumeli spahisi, da 5000 Öteyağa spahisi, alay ki 27 000 adam boldu. (III, 556) “Kendine de altı bin yeniçeri, on iki bin Rumeli sipahisi ve beş bin Anadolu sipahisi daha verdi, hepsi yirmi yedi bin kişi oldu.”
Soğra bir spahisi povodnıy atın berdi. (III, 556) “Sonra bir sipahi ona yedek atını verdi.”

bir spahisi (I, 556) “bir sipahisi”

Öteyağa spahisi (III, 1102) “Anadolu sipahisi”

spahisi 3000 artıh-eksik (I, 560) “aşağı yukarı üç bin sipahisi”

zpahi başçıların (I, 223, 287) “sipahi komutanlarını”

300 spahi (I, 561) “üç yüz sipahi”

12 000 Urumeli spahisi (III, 1559) “on iki bin Rumeli sipahisi”

- **spahiliḥ:** (<Far. *sipāhī*) sipahilik (III, 1311)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: sipahilik]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Da eger ḥaysı neme yararlıḥ körgüzse, na spahiliḥ beriliyir kendine. (I, 558) “Eğer herhangi bir yarar gösterse ona sipahilik verilir.”

- **yeniçeri/ yeniçeri:** yeniçeri (III, 1679, 1690, 1691)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Yeniçeri ḥaçalmadı: yaralı edi. (III, 784) “Yeniçeri kaçamadı, yaralıydı.”

yeniçeri ağası (III, 40) “yeniçeri ağası”

yeniçeri üsküfü (III, 1579, 1690) “yeniçeri üsküfü¹⁰⁵”

Yusufbeg yeniçeri (III, 1690, 1739) “Yeniçeri Yusuf Bey”

500 yeniçeri bile (I, 562) “beş yüz yeniçeri ile”

2.2.2. Askerlik

- **çerüvçilik/ çerüvçülük/ çörüvçülük:** askerlik işi, askerî eğitim, askerî görev (III, 380, 404)

¹⁰⁴ HŞ, 2010.

¹⁰⁵ Yüksek aşamadaki yeniçeri subaylarının giydikleri, yarısı arkaya sarkan uzun sarık.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

askerî eğitim: *Yarlğa maña, Teñri! zera bastı meni uruş; her kün çerüvçilik hıynadı meni.* (III, 1559) “Bana merhamet et, ey Tanrım! Çünkü savaş beni bitkin düşürdü, her gün askerî eğitim bana eziyet oldu.”

askerî görev: *Eger ki hadirlense üstüme benim çerüvçilik, ħorħmagay yürekim benim.* (III, 380) “Eğer askerlik vazifem gelirse kalbimde korku olmayacaktır.”

askerlik: *Ol vaħtta övrenmiyirler edi çerüvçülükni.* (III, 380) “O zamanlarda askerliği öğrenmiyorlardı.”

2.2.3. Düşman-Müttefik

2.2.3.1. Düşman

- **duşman:** (<Far. *duşmān*) düşman (III, 445)

[ET:- Krh: düşman/ düşmend Har: düşmān/ düşman Çağ: duşmān/ düşmen]

İlk olarak TİEM’de¹⁰⁶ tanıklanmıştır. Özellikle *duşmanlarım benim* ibaresi EHKT’de yüzlerce kez geçmektedir.

Ĥuvıyım duşmanlarımnu benim, da yetişıyım alarga, da ĥaytmıyım alardan çah tügetkinçe alarnı (I, 36) “Düşmanlarımı kovalayayım, onlara yetişeyim ve onların hepsini yok edinceye kadar dönmeyeyim.”

alnına duşmanlarımnuı (III, 908) “düşmanlarımın önünde”

barça duşmanlarım benim (I, 32) “benim bütün düşmanlarım”

barça duşmanları anıı (I, 58) “onun bütün düşmanları”

başın duşmanımıznuı bizim (I, 59) “bizim düşmanımızın başını”

can duşmanından (III, 789) “can düşmanından”

duşman ĥarşı bolgan (III, 821) “karşı olan düşman”

duşman kibik (III, 727) “düşman gibi”

duşmandan bizim (III, 841) “bizim düşmandan”

duşmanları Eyemizniı (I, 46) “Rabb’imizin düşmanları”

duşmanlarım benim (I, 44) “benim düşmanlarım”

duşmanlarım üçün benim (I, 31, 60) “benim düşmanlarım için”

duşmanlarıma benim (I, 32, 53) “benim düşmanlarıma”

duşmanlarımdan benim (I, 33, 55) “benim düşmanlarımdan”

duşmanlarımız bizim (I, 54) “bizim düşmanlarımız”

¹⁰⁶ TİEM, 73 405v/7.

duşmanlarımızdan bizim (III, 734) “bizim düşmanlarımızdan”
duşmanlarımnu benim (I, 41; III, 910) “benim düşmanlarımı”
duşmanlarıñ üçün seniñ (I, 33; III, 821) “senin düşmanların için”
duşmanlarıñnu seniñ (I, 37) “senin düşmanlarını”
duşmannıñ yarağı (I, 33) “düşmanın silahı”
eski duşmannı (III, 908) “eski düşmanı”
eski duşmannıñ ağızından (III, 880) “eski düşmanın ağzından”
eski duşmannıñ felinden (III, 1724) “eski düşmanın kışkırtmasından”
eski duşmannıñ hilinganı bile (III, 502) “eski düşmanın (şeytanın) eylemleriyle”
eski duşmannıñ yamanlıhı üçün (III, 628) “eski düşmanın kötülüğü yüzünden”
hartaygan duşman (III, 445) “eski düşman”
haytkanına artharı duşmanlarımnuñ benim (I, 33) “benim düşmanlarımın geri dönenine”
haytkanına keri duşmanlarımnuñ benim (III, 767) “benim düşmanlarımın geri dönenine”
holuna duşmanlarıñ alarnıñ (I, 65) “onların düşmanlarının eline”
holuna duşmanlarıñ kendiniñ (I, 48) “kendi düşmanlarının eline”
holundan duşmanlarımnuñ benim (I, 42) “düşmanlarımın elinden”
holundan duşmanlarıñ (I, 35) “düşmanların elinden”
holundan duşmannıñ (I, 35) “düşmanın elinden”
hollarına duşmanlarıñ (I, 54) “düşmanlarının ellerine”
horhusundan duşmannıñ (I, 780) “düşmanın korkusundan”
hutharuçım benim duşmanlarımdan benim (I, 36) “düşmanlarımdan kurtaranım, kurtarıcım”
körümlü da körümsüz duşmandan (III, 749) “görünen ve görünmeyen düşmandan”
körümlü-körümsüz duşmannı (III, 741) “görünen ve görünmeyen düşmanı”
körünür-körünmes duşmanlar (III, 742) “görünen ve görünmeyen düşmanlar”
üstüne barça duşmanlarıñ kendiniñ (I, 33) “kendisinin bütün düşmanlarının üzerine”
üstüne duşmanlarımnuñ benim (I, 40, 61) “düşmanlarımın üzerine”
üstüne duşmanlarıñnuñ seniñ (I, 38) “senin düşmanlarının üzerine”
yürekine duşmanlarına hannıñ (I, 49) “hanın düşmanlarının yüreğine”
yüzünden duşmannıñ (I, 49) “düşmanın yüzünden”

- **hıstıruç/ hısturuç:** eziyet eden, düşman (III, 855)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biy, ne köp boldular hıstıruçılarım benim? (I, 31) “Rabb’im, benim düşmanlarım ne çok oldu?”

barça hıstıruçıları canımnı menim (I, 60) “benim canıma kasteden düşmanlarımın hepsi”

közge harşı hıstıruçılarımın menim (III, 748) “düşmanlarımın gözüne karşı”

hıstıruçılarımın menim (I, 34; III, 748) “benim düşmanlarımın”

holundan hıstıruçılarının alarnı (I, 65) “onların düşmanlarının elinden”

holuna hıstıruçılarımın (I, 40) “düşmanlarımın eline”

holuna hıstıruçılarımın menim (I, 42) “benim düşmanlarımın eline”

- **hıynavuç/ hıynavuç/ hıynavç/ hıynovç:** düşman, işkenceci (III, 859)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Biy, zere köp boldular hıynavuçılarım benim, da köpler boldular üstüme benim! (III, “855) “Rabb’im, düşmanlarım ne çok oldu ve çoğu üstüme geldiler.”

holundan hıynavuçılarının (III, 859) “düşmanların elinden”

- **hıvuç:** düşman (III, 910)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biy, Teğrim benim, saña umsandım; da hıthar meni barça hıvuçlarımdan benim, abra meni. (I, 32, 308) “Rabb’im, Tanrım, sana güvendim; beni bütün düşmanlarımdan kurtar, beni koru.”

hıvuçlarımdan benim (I, 301) “benim düşmanlarımdan”

harşı hıvuçlarıma benim (I, 387) “benim düşmanlarıma karşı”

- **öçeştürüç:** kin besleyen, öfke duyan, düşman (III, 1088)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hıtharuçım benim düşmanlarımdan benim, öçeştürüçilerimden. (I, 36)

“Düşmanlarımdan ve bana kin duyanlardan kurtarıcım.”

- **sürüçi:** def edici (düşman) (III, 1340)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Avazından uyat oğulnuñ da yamanlavuçınıñ da sürüçiniñ. (I, 820) “Oğlunu düşmanın ve def edicinin sesinden uyandır.”

- **yamanlavuç:** düşman (III, 1637)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Avazından uyat oğulnuñ da yamanlavuçınıñ da sürüçiniñ. (I, 820) “Oğlunu düşmanın ve def edicinin sesinden uyandır.”

2.2.3.2. Müttefik

- **oğraşdaş/ oğraştas:** silah arkadaşı (III, 1039)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sözcük taranan metinler içinde sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 803)

2.2.4. Ordu

- **çerüv/ çörüv/ çeröv/ cerüv:** ordu (III, 379, 356, 378, 458)

[ET: çerig K^{rh}:çerig Har: çeri/ çerig/ çerik Çağ: çerig/ çerig/ çirig/ çirik]

ET’den itibaren¹⁰⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ol oğrašta bizim çörüvde bar edi olağ boyarları – neçik Byçko, alay Nikorica da özgeleri, evet oğraş zamanda çıhıp obozdan da haçtılar da zradit ettiler. (I, 540) “O savaşta bizim orduda Bıçko, Nikoritsa gibi Moldova boyarları¹⁰⁸ da vardı; ama savaş zamanında ihanet ettiler ve ordugâhtan kaçtılar.”

Tatar hanı yerişti 130 miñ adam bile da kelip koşu bile turdu türk çörüvü artına (III, 719) “Tatar Hanı 130 bin kişi ile gelip yetişt ve Türk ordusunun arkasına yetişt.”

Anıñ üçün ki anıñkibik yeñi kiyövnü töre erkli etiyir anı çerövden, ki kendiniñ yeñi sövüklüsü bile sövüngeyler övlerine kensileriniñ. (I, 733) “Bu yüzden onun gibi yeni

¹⁰⁷ OTG, 298; EDPT, 428.

¹⁰⁸ Boyar, Rumen asilzadegânının unvanıdır (Pakalın 1971, 240).

10. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasında Slav ülkelerinde, özellikle de Rusya, Boğdan, Eflak ve Erdel’de toplumda ve devlet yönetiminde yer alan soylulukunvanı. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Бояре>

damadı kanun ordudan imtiyazlı kılar ki kendilerinin evlerinde yeni sevgilisi ile sevinirler.”

çerüvünüñ strajı ya obozu (III, 380) “ordunun karakolu ya da karargâhı”

hırılğan çerüv (I, 86) “zayıf ordu”

köktegi çerüv (III, 379) “cennetteki ordu”

ulu cerüv bile (I, 159, 168) “büyük ordu ile”

- **ordu:** ordu (III, 1061)

[ET: ordu **Krh:** ordu **Har:** ordu/ orda **Çağ:** ordu]

ET’den itibaren¹⁰⁹ metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 884).

2.2.4.1. Askerî Birlik

- **bölek/ bölük/ bülek:** bölük (III, 325, 326, 351)

[ET: bölük **Krh:** bölük **Har:** bölük/ bölek **Çağ:** bölük]

ET’den¹¹⁰ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Anda j soñra türkler barıp ormanda turdular bir bölük bolup. (III, 326) “Ondan sonra Türkler gidip ormanda bir bölük oluşturup durdular.”

barça bölük bile (III, 326, 1532) “bütün bölükle”

bölek başı (III, 230, 325) “bölük komutanı”

böleki k’ristanların (III, 84) “Hristiyanların bölüğü”

- **tabor/ tapor:** (< Mac. *tábor*) tabur, askerî birlik (III, 1363)

[ET: **Krh:- Har:- Çağ:** tapkur/ dapkur]

Taranan metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Kördüm taborların Araplarnıñ (III, 124) “Arapların askerî birliklerini gördüm.”

Bu Tomşa biy kendi taboru bile anda turup edi ol yerde (III, 257) “Bu Tomşa Bey kendi taburuyla o yerde durmuştu.”

Hoydu içine taborlarınñ alarnıñ da çövsine çatırlarınñ alarnıñ. (III, 372, 1363)

“Onların taburlarının içine ve çadırlarının çevresine yerleştirdi/ konuşlandırdı.”

Açıldı yer, da yuttu Tatannı da yaptı taborların Apironnuñ (III, 26, 118) “Yer yarıldı, Dathan’ı yuttu ve Apiron’un taburlarının üstünü örttü.”

¹⁰⁹ KT, K8.

¹¹⁰ EDPT, 339; EUTS, 50.

Pravê togru bardı Orinaga, taborga (III, 1169) “Doğruca tabura doğru gitti.”
ulu taborun türknüñ (I, 561) “Türklerin büyük taburunu”
seniñ taboruñ (I, 37) “(Tanrı’nın) senin taburuna”
taborların Araplarınñ (III, 764) “Arapların taburlarını”
taborları friştelerniñ Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin meleklerinin taburları”

2.2.4.2. Komuta

- **yerge:** komuta (III, 1699)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Haçan ki ol hanlar keltirdi añar könlük Teñriniñ, töreler da tohtalmañlar berip barçasına... kendiniñ yergesine beringenlerge, kerek etkeyler barçası da başha barçasına, ki anıñki buyruñları küçlü da neme eksitmiyin sañlagaylar. (I, 185)

“Tanrı’nın doğruluğunu getiren o krallar, herkese kanunlar ve anlaşmalar verip... kendi komutasına teslim olanlara bu emirlerin yürürlükte kalması ve hiçbir şekilde azaltılmaması için hepsinin ve her birinin ayrı ayrı yürütülmesini sağlayacaklar.”

2.2.5. Savaş

- **çerüv/ çörüv:** savaş (III, 379, 356, 378, 458)

[ET: çerig **Krh:** çerig **Har:** çeri/ çerig/ çerik **Çağ:** çerig/ çerig/ çirig/ çirik]

ET’den itibaren¹¹¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük anlam genişlemesi yoluyla EHKT metinlerinde “savaş” anlamında kullanılmıştır.

107 Kapitula. Kimese neme tirlik tapungay çerüvde. (I, 184) “107. Madde. Savaşta ganimet bulanlar (hakkında).”

107 kapitula. Tapunmañ üçün çerüvde igilik. (I, 203) “107. Madde. Savaşta ganimet bulmak hakkında.”

- **çerüvçülük/ çörüvçülüh:** savaşma (III, 380, 404)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Övrettiñ hollarımnı çerüvçilikke, da ettiñ bilekimni, neçik yay bazıñ (III, 380) “Sen ellerime savaşmayı öğrettin ve bileklerimi yay gibi güçlü yaptın?”

¹¹¹ OTG, 298.

- **çerüvlük:** savaş (III, 380)

[ET: **Krh:** çeriglik **Har:- Çağ:-]**

İlk olarak TİEM’de ¹¹² tespit edilmiştir.

Çerüvlükten da barça türlü baduhastan, haysı ki yazıhlarga köre keliyir bütün dünyâ üstüne. (III, 380) “Savaştan ve her türlü cezadan bütün dünya günahlarına göre üstüne gelir.”

- **küreş:** savaş, mücadele (III, 774)

[ET:- **Krh:- Har:** küreş **Çağ:** küreş]

İlk olarak Har. metinlerinde ¹¹³ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

küreş bargan (II, 803) “savaşçı”

küreş oğraşçıları (II, 829) “mücadele savaşçıları”

- **harşılık:** karşılık, direniş, kavga (III, 823)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Sınadım seni suvnuş harshilikinden. (III, 823) “Su yüzünden çıkan kavgalarda seni sınadım.”

barça harshılıhın anıñ bu dünyânıñ (II, 288) “bu dünyanın bütün kavgalarından”

harşılıh bile oğraş etken (I, 139, 581) “kavgayla mücadele eden”

harşılıhlarından tillerniñ (I, 42) “dillerin kavgasından”

harşılıhtan joğovurtnuş (I, 36) “halkın direnişinden”

- **hılıç:** savaş (III, 844)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren ¹¹⁴ metinlerde işlek olarak kullanılan sözcük taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

Bu yazıhlar üçün Teñri türlü-türlü yaman berir dünyânıñ üstüne: hılıç, açlıh, olcalıh, afat, nahlı ölüm. (III, 36) “Bu günahlar yüzünden Tanrı dünya üzerine çeşit çeşit kötülükler gönderir: savaş, kıtlık, esaret, doğal afet, ani ölüm.”

¹¹² TİEM, 73 227v/2.

¹¹³ ME, 225/8.

¹¹⁴ KT, K5.

- **oğraş/ ohraş:** mücadele, savaş (III, 1038, 1042)

[ET:- Krh:- Har: Çağ:]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oğraş etiy ediler biri biri ble da talaşp. (III, 1209) “Birbirlerine dalaşp mücadele ediyorlardı.”

çegat oğraşın (I, 622) “ön (saftaki) savaşı”

çagattagi oğraş (I, 299) “ön saftaki savaş”

çviçenêsi oğraşnıñ (III, 1038) “savaş eğitimi”

harşılıñ bile oğraş etken (I, 139, 581) “kavgayla mücadele eden”

kününe oğraşnıñ (I, 222) “savaş(ın) gününde”

kününe ohraşnıñ (I, 650) “savaş(ın) gününde”

oğraş etken (III, 1038) “savaşçı, güreşçi”

oğraş yerinde (I, 229) “savaş yerinde”

- **talaş:** kavga, dövüş, çatışma, dalaş, tartışma (III, 1372)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: talaş]

İlk olarak Çağ. metinlerinde¹¹⁵ tanıklanmıştır.

Biri birine söz artundan talaş etip te yaman sözler ayırlar. (III, 401) “Birbirlerine laf soktukten sonra ağız dalaşı edip kötü sözler söylerler.”

Hardeşlar kensin çıharı saldılar ki talaş uluga barmagay edir (III, 1372) “Kardeşleri kendisini kavga daha büyümesin diye dışarı çıkardılar.”

Hayşınıñ arasına talaş hoyurdu. (III, 888, 1372) “Aralarında bir kavga patlak verdi.”

Arada neme talaş boldu ese, ol burunğı eyesin anar. (III, 1027, 1372) “Ne zaman bir tartışma olsa o eski eşini hatırlar.”

hol ble talaş (III, 269) “el ile dövüş”

söz ble talaş (III, 269) “sözlü kavga”

talaş etmek (III, 1372) “bir tartışma başlatmak, kavga etmek”

talaş hol bile (III, 868, 1372) “el ile dövüş”

talaş söz bile (III, 1372) “sözlü kavga”

- **tövüş/ tüvüş:** dövüş, kavga, savaş (III, 1498, 1531)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: töğüş]

Taranan tarihî kaynaklar içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yüzünden anıñ çıhkaylar tövüşler. (III, 1498) “Onun yüzünden kavga çıkacak.”

¹¹⁵ ÇTS, 1069

Tövüş etiy ediler türk-tatar bile. (III, 1498) “Türk-Tatarlara savaşıyorlardı.”

tövüş kibik (III, 1498) “dövüş gibi”

hılıç tövüş (III, 845, 1498) “kılıç savaşı”

tövüş ulu (III, 528, 582) “büyük dövüş”

- **uruş:** dövüş, savaş, kavga, mücadele (III, 1559)

[ET: uruş K^{rh}: uruş Har: uruş Çağ: uruş]

ET’den itibaren¹¹⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Yarlığa maña, Teñri! zera bastı meni adam; kün uzun¹¹⁷ uruşlar incıttılar meni. (I, 54)

“Bana merhamet, ey Tanrım! Çünkü adam beni bitkin düşürdü, uzun mücadeleler bana eziyet oldu.”

Heç nemege külme: ol külmehten talaş bolur, da ol uruştan ölüm bolur (III, 769)

“Hiçbir şeye gülme, çünkü o gülmeden kavga çıkar, o kavgada da ölüm olur.”

Töresiz Maksimianos uruş eter edi Nigomita kermende, da K’risdosnu sövgenler anıñ holundan nahadagel bolurlar edi (III, 939, 997, 1021, 1559) “Kanunsuz Mağimian, Nigomita şehrinde savaşırdı, Mesihi sevenler onun elinden işkence görürlerdi.”

çagat uruşun (I, 63) “ön saftaki savaşın”

çagattagi uruş (I, 40; III, 1559) “ön saftaki savaş”

kününe uruşnuñ (III 167, 248, 1215) “savaş gününde”

uruş etüçiler (I, 171) “savaşçılar”

2.2.5.1. Silah

- **alet:** [*< Ar. āla(t)*] silah (III, 68)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de bu anlamda tanıklanmıştır.

Bahalı çekmenler u igi aletler biylerniñ bolgay, u añ çekmenler u ketenler çerüvçileriñ bolgay. (I, 700) “Pahalı kumaş ve iyi silahlar beylerin olacak, beyaz kumaş ve ketenler askerlerin olacak.”

- **tüzen:** silah, techizat (III, 1533)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içinde “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 765)

tüzenler ya yarağ-yasağlar (II, 765) “silahlar ya da silah-techizatlar”

¹¹⁶ EDPT, 239.

¹¹⁷ KPN I’de “künüzün uruşlar” (I, 54) KPN III’te “kün uzun uruşlar” şeklinde verilmiştir.

- **yarağ/ yarağ:** silah (III, 1648)

[ET: yarağ/ yarağ **Krh:** yarağ/ yarağ **Har:** yarağ/ yarağ **Çağ:** yarağ/ yarağ]

ET'den itibaren¹¹⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yaylarnı ufattı, yarağlarnı sindirdi da halhanlarnı küvürdü ot bile (I, 50; III, 798, 1648)

“Yaylarını parçaladı, silahlarını kırdı ve kalkanlarını ateşle yaktı.”

Yarağlarnı sindirgaladı. (III, 1648) “Silahlarını parçaladı.”

barça türlü yarağ (III, 1272, 1482) “her türlü silah”

çerüv yarağları (III, 380) “askerî teçhizat, silah”

duşmannıñ yarağı (III, 1522) “düşmanın silahı”

kendilerin yarağ da oğlar (I, 55) “onların silahı ve okları”

neçik yarağ (I, 105, 841) “silah gibi”

yarağ kötürgen (III, 745, 1114, 1648) “asker, savaşçı”

yarağ övü (III, 1105, 1648) “cephane”

yarağ- yasağ (III, 1189, 1649) “silah- teçhizat”

yarağı üçün artarlıñnıñ (III, 1293) “doğruluğun silahı için”

yarağıñnı da halhanıñnı senin (I, 43) “senin silahını ve kalkanını”

yer-yarağ (III, 1649, 1681) “eyer- silah”

2.2.5.1.1. Ateşsiz Silahlar

- **tayağ:** sopa, değnek, çubuk (III, 1402)

[ET: tayağ **Krh:** tayağ **Har:** tayağ/ tayağ **Çağ:** tayağ/ tayağ]

ET'den itibaren¹¹⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tek dinsiz han yüreklenip öçeşti da buyurdu yalañaçlatma da tövdürtme temir tayağlar bile ança, ki sövekleri köründü. (III, 1497) “Sonra dinsiz kral kızıp öfkeleni; soyunmasını ve demir sopalarla dövülmesini emretti, öyle ki kemikleri göründü.”

ağılsız pastırnıñ tayağın (III, 1123, 1484) “akılsız çobanın sopasını”

tayağ bile temir (I, 31; III, 776, 1221, 1403) “demir çubuk ile”

tayağ iyi (III, 758) “iyi sopa”

tayağ üsne egilgen (III, 276, 1657) “eğilmiş (bir) sopanın üstünde”

temir tayağlar bile (III, 93) “demir sopalarla”

ulu tayağın (III, 1402) “büyük sopanın”

1 de, 2 de tayağ bile (III, 635) “bir ya da iki sopa ile”

¹¹⁸ EUTS, 388; EDPT, 962.

¹¹⁹ EUTSV, 314.

- **yay:** yay (III, 1672)

[ET: yā **Krh:** ya **Har:** yā/ yay **Çağ:** yay]

ET'den itibaren¹²⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Beş tayler alıptır yay üçün, yeneçiden de bir sadahı. (III, 1672) “Yay ve ayrıca sadak için beş tayler almış.”

huvatın yaynıñ (I, 63) “yayın gücünü”

huvatlılarnıñ bazıñ yayları (I, 61) “güçlülerin sağlam yayaları”

neçik yay hañut (I, 65) “titrek yay gibi”

on eki yay (III, 1672) “on iki yay”

oñ temiri (III, 687) “ok ucu, okun ucundaki demir”

oñ-yay (III, 1050, 1646, 1672) “ok ve yay”

Türk yayı (III, 1672) “Türk yayı”

yay-oñ (III, 1646, 1672) “yay ve ok”

yay tartkan (III, 1672) “yay çeken”

yayıma benim (I, 49) “benim yayıma”

yayın kendiniñ horulğan (I, 32) “kendisinin kurulu yayı”

yaynıñ at üsne şelestit etmeñi (III, 1672) “yayın at üstünde ısıklık çalması”

yaynıñ şelestit etmeñi at üsne (III, 1672) “yayın at üstünde ısıklık çalması”

2.2.5.1.1.1. Delici Ateşsiz Silahlar

- **kertme:** mızrak (III, 684)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî kaynaklar içinde sadece EHKT metinlerinde “mızrak” anlamında tanıklanmıştır.

Yoñese birisi jolnirlerden kertme bile yaraladı yanındagi haburgasın anıñ. (II, 219)

“Askerlerden birisi onun döşündeki kaburgasını mızrak ile yaraladı.”

kertmeniñ aşıra yarası (I, 230) “mızrağın yarası ile”

- **kesmek:** bıçak, ok ucu (III, 687)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Imşah edi sözleri alarnıñ, ne ki cet', da kendileri – neçik kesmek (I, 53, 612) “Onların sözleri yağdan yumuşaktı fakat kendileri bıçak gibiydi.”

¹²⁰ EUTSV, 380; EDPT, 869.

Neçik yıltraganı kesmeklerniñ seniñ bargaylar, neçik yarıñı yıltragın hılıçıñnıñ seniñ. (I, 439) “Senin okunun ucunun parıldaması, senin kılıcının parıldayan ışığı gibi (hemen) ulaşacaklar.”

- **hazuñ/ hazıñ:** kazık (III, 842)

[ET: kazğuk/ kazuk **Krh:** kazğuk/ kazuk/ kazjuk/ kazujuk **Har:** kazuk/ kazık **Çağ:** kazuğ/ kazuk]

ET’den itibaren¹²¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Çörüvlerin hırdı, da haysı boyarnı hazuñka urdu, haysın suvda boğdu. (I, 537) “Askerleri yendi, bazı boyarları kazığa vurdu, diğerlerini de suda boğdu.”

- **mızrañ:** (< Ar. *mizrāk*) mızrak (III, 979)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî kaynaklar içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bunuñ ble kerek ki mızrañ ble oğraş etkeysen, budur haysı adamnı seniñ üsne yeberdi, ki saña yaman etkey. (II, 171) “Senin üzerine gönderdiği, sana kötülük edecek adamla mızrakla savaşman gerekir.”

uzun mızrañ üsne (II, 551) “uzun mızrak üzerine”

- **oñ:** ok (III, 1045)

[ET: ok **Krh:** ok **Har:** ok **Çağ:** ok]

ET’den itibaren¹²² bütün edebî eserlerde işlek bir şekilde kullanılan sözcük tarihî Türk damgaları araştırmalarında da önemli bir yere sahiptir.¹²³

3 oñnu beli artına suñup edir. (III, 1045) “Üç oku belinin arkasına sokmuş.”

Oñtan urmaga kledi. (III, 1046) “Okla vurmak istedi.”

oñ tartmañça bir yer (III, 1046) “ok talim yeri”

oñ-yay (III, 1050, 1646) “ok ve yay”

oñuñ seniñ (I, 46) “senin okun”

oñnuñ uçkan svistanâsı (III, 1046, 1539) “uçan okun ısılığı”

oñun kendiniñ (I, 32) “kendisinin okunu”

otlu oñlar (III, 1046) “ateşli oklar”

oñlar atkan (III, 31) “ok(lar) atan”

¹²¹ EUTSV, 175.

¹²² KT, D 33-36.

¹²³ bk. Tuncer **Gülensoy**, “Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları”, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1989.

oğlarım bile benim (I, 54) “benim oklarımla”
oğların seni (I, 49) “senin okların”
oğlarından eski düşmannın (I, 295) “eski düşmanın oklarından”
yay-oğ (III, 1646, 1673) “yay-ok”
4 butahlı temir oğnu (III, 342) “4 çıkıntılı demir ok”
47 deste oğ (III, 1045) “47 deste ok”

- **süngü/ söngü:** süngü (III, 1337, 1300)

[ET: süngü **Krh:** süngü **Har:** süngi/süngü/ süngü **Çağ:** süngü]

ET’den itibaren¹²⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Otlu teren çuğur, da ol çuğurnun içine otlı temirden hızovlu süngüler. (III, 863) “Derin ateş çukuru ve o çukurun içinde ateşli demirden kızgın süngüler (var).”

2.2.5.1.1.2. Kesici Ateşsiz Silahlar

- **bıçağ/ bıçak:** bıçak (III, 265)

[ET: bıçak/ piçek **Krh:** bıçağ/ bıçek **Har:** bıçağ/ bıçek **Çağ:** bıçağ]

ET’den itibaren¹²⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bıçağın çıhardı, ki hadagay edir kensin. (III, 788) “Onu delik deşik etmek için bıçağını çıkardı.”

bıçağ uçu (III, 1538) “bıçak ucu”

bıçağ ulu moskovnu (III, 265, 953) “Moskov’un büyük bıçağı”

hını kümüşlegen türk bıçağları (III, 953) “kını gümüş kaplama Türk bıçakları”

Macar bıçağı (III, 935) “Macar bıçağı”

stirski bıçağ (III, 265, 1320) “Styria¹²⁶ bıçağı”

stirskiy bıçağ (III, 265, 1320) “Styria bıçağı”

vaytovskiy bıçağ (III, 265, 1592) “Vaytovski bıçağı”

- **iti:** kılıç (III, 631)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

ET’den itibaren¹²⁷ bütün dönem metinlerinde “keskin, sivri” anlamlarıyla tanıklanan sözcük EHKT metinlerinde de *neci’k iti hılıç* (I, 55, 330, 399), *iti köz* (I, 153, 685), *munuğ kibik iti buyruğ* (I, 204), *iti horğu* (I, 748), *iti taşlardan* (I, 261) *neçik yülgüç iti*

¹²⁴ KT, D35.

¹²⁵ EDPT, 294.

¹²⁶ 1446’da Avustuya’nın Styria bölgesinde kurulan bıçak üretimi yapan fabrika.

¹²⁷ EUTSV, 157.

(I, 52, 397) örneklerinde görüldüğü gibi “keskin, sivri” anlamlarıyla kullanılmıştır. “Kılıç” anlamı ise ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Özellikle “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilen *ekiyanlı hılıç, iti* (II, 851) “iti: çift taraflı kılıç” tanımını anlamı daha da netleştirmiştir.

Bağladılar ağızların aslanlarını, söndürdüler hıvatın otnu, hutuldular ağızından itini, hıvatlandılar küçsüzlühten. (II, 249) “Aslanların ağızlarını bağladılar, ateşin gücünü söndürdüler, kılıcın ağızından kurtuldular, güçsüzlükten (kurtulup) güçlendiler.”

beline iti baylangan (I, 237) “beline kılıç bağlanan (kişi)”

iti ketken (III, 632) “kılıç taşıyan, savaşçı”

iti kötürmek (III, 632) “silahlı saldırı yapmak için kılıç kaldırmak”

- **hılıç/ hılıç:** kılıç (III, 844)

[ET: kılıç/ kılıç **Krh:** kılıç **Har:** kılıç/ kılınç/ kılış, **Çağ:** kılıç/ kılınç/ kılıç]

ET’den itibaren¹²⁸ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Boluşluhu bile Biy Tejriniñ da kendiniñ yaǵşı staran'esı bile dostat etti hılıçı bile Smolenskanıñ hıvatlı ħalasın. (I, 1066) “Rab Tanrı’nın yardımı ve kendisinin iyi çabası ile, Smolenska’nın güçlü kalesini kılıcı ile ele geçirdi.”

Alar yaǵsasarlar ağızları bile kendileriniñ, da hılıç bardır erinlerinde alarnıñ. (III, 845, 1643) “Onlar boş boş konuşsunlar, ne de olsa onların dudaklarında kılıç vardır.”

Men sikirip hılıçın üzdüm ħolundan. (III, 1582) “Ben ayağa fırlayıp kılıçla elinden kestim”

Ĥuṭḥar hılıçtan canımnı boyumnu menim da ħolundan itlerniñ yalgızın anamnıñ menim (I, 39; III, 1632) “Benim bedenimi, canımı kılıçtan; yalnız anamı da itlerin elinden kurtar.”

Eger yaman etseñ, ħorḥkın, zera düğül ki boş bağlaptır hılıçnı beline. (III, 205) “Eğer kötülük yaparsanız, korkun, çünkü o kılıcı beline boşuna bağlamamıştır.”

ağaç hılıç (III, 162, 845) “tahta kılıç”

burjonciy hılıc (III, 340) “yıkıcı kılıç”

ekiyanlı hılıç (II, 851) “çift taraflı kılıç”

hılıç ekiyanlı (III, 668) “çift taraflı kılıç”

hılıç frengi (III, 845) “Frenk kılıcı”

hılıçtan keçirme (III, 845) “kılıçtan geçirme”

hılıç namlı moskovnuñ (III, 845) “Moskov’un ünlü kılıcı”

hılıç oyunları (III, 380, 845) “kılıç oyunları”

¹²⁸ KT, K5.

hılıç sıyıрмаğ (III, 380, 845) “kılıç çekmek (kından sıyırmak)”

hılıç široki (III, 845) “geniş, enli kılıç”

hılıç tövüş (III, 845, 1498) “kılıç dövüşü”

hılıç yani (III, 845) “kılıcın keskin yanı”

hılıç yarası (III, 845, 1648) “kılıç yarası”

hılıçı bile kendilerinin (I, 48) “kendilerinin kılıcı ile”

hılıçım benim (I, 49, 54) “benim kılıcım”

hılıçımın benim (I, 37; III, 1670) “benim kılıcımı”

hılıçıñı senin (I, 43) “senin kılıcını”

opasanı hılıç bile (III, 845) “kılıcını kuşanmış”

plazovat etme hılıç bile (III, 845) “kılıçla vurma”

yalan hılıç (III, 845, 1629) “yalın kılıç”

- **hıncal:** (< Ar. *hancar*) hançer (III, 847)

[ET:- Krh:- Har: hançer/ hançer Çağ: hançer/ hançer]

İlk olarak KE’de¹²⁹ tanıklanmıştır.

Bir kimese törege turgay da töreni hörmetlemeyin yanından hılıçın ya hıncalın çeşmegey. (I, 207) “Mahkemeye çıkacak bir kişi yanından kılıcını ya da hançerini çözmesin (çıkarmasın), mahkemeye saygısızlık yapmasın.”

2.2.5.1.1.3. Yıkıcı Ateşsiz Silahlar

- **bozdoğan/ bozdohan/ buzdugan/ bızdıgan/ pozdoğan:** bozdoğan, başı sıra sıra çivilerle kaplı gürz (III, 324, 346)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

BTS’de “Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz” şeklinde açıklanan sözcük, Osmanlı Yeniçeri Teşkilatı hakkında yapılan çalışmalarda 1453-1617 döneminin yaygın silahları arasında verilmiştir.¹³⁰ “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *pozdoğan* şekli tespit edilmiştir. (II, 800)

Da Pel temir kiyip edi: bilir edi, ki Hajgnıñ oñu yerge tüşmes. Bar edi holuna Pelniñ horhulu kertmesin [=kertmesi] da bozdoğanı. (I, 1051) “Ve Pel demir zırhını giymişti çünkü Hajg’ın okunun yere düşmediğini bilirdi. Pel’in elinde korkunç mızrağı ve bozdoğanı vardı.”

bozdohan yürütüçi (II, 854) “bozdoğan taşıyıcı”

2 buzdugan nabıyanı altun bile (III, 346) “altın zincirle bağlı iki bozdoğan”

¹²⁹ KE, 239v/6.

¹³⁰ bk. Hakan Aydın, “Osmanlı Klasik Dönem Yeniçeri Teşkilatı (1453-1617)” Cumhuriyet Üniversitesi, FEF Tarih Bölümü, Sivas 2016.

- **hoç/ hoçar:** koçbaşı (III, 865)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

15. yüzyılın sonuna kadar kullanılan, kuşatılan bir şehrin veya kalenin sur ve kapılarını yıkmaya yarayan, ucunda bir koçun başına benzer demir topuz bulunan, ağır, direk biçimindeki savaş aracı¹³¹, taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmış, her iki şekli de KPN III'te madde başı olarak verilmiştir.

- **topuz/ topus:** topuz (III, 1484)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk TİEM'de¹³² tespit edilen sözcüğün *topuz* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te savaş aleti olarak verilmiştir. (II, 800)

topus kümüş içyine perozalı (III, 1484) (diken yuvalarının) içinde turkuaz (olan) gümüş topuz

2.2.5.1.2. Ateşli Silahlar

- **balyemez:** çapı büyük ve menzili uzun top (III, 212)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Hayı topnu atı «balyemez» edi da haçan hayda uruy edi ol kul'a, na 5 lokot uzunluğuna yerni hazar edi. (I, 560) “O topun adı “balyemez” idi ve o mermi nerereyi vursa yerde beş lokot¹³³ uzunluğunda/ derinliğinde çukur açardı.”

- **tüfek/ tüfenk/ tıfak/ tfek:** tüfek¹³⁴ (III, 1518, 1454, 1435)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak YED'de¹³⁵ tanıklanmıştır. Sözcüğün *tıfak/ tfek* şekli sadece KPN III'te verilmiştir.

Urdu tüfekten kendin çah köksüne da atıhardı kendin. (I, 556) “Göğsüne bir tüfeği ateşledi ve onu yere devirdi.”

bir alaman tüfekten (I, 556) “bir Alman (işi) tüfektele”

hışha tüfek (III, 1518) “kısa tüfek”

otu tüfenkniñ (II, 196) “tüfeğin ateşi”

¹³¹ BTS.

¹³² TİEM, 73 243r/3.

¹³³ ölçü birimi, 1 lokot= 1 dirsek = 59.4 cm

¹³⁴ TDK sözcüğün kökenini Farsça olarak göstermiş, ancak TTKBS'de sözcüğün Türkçe olduğu belirtilmiş ve DLT'de tanıklanan *tüweklik* “patlangıç için oyulan ağaç dalı” ile ilgili olduğu belirtilmiştir.

¹³⁵ ÇTS, 1168.

tüfek açhıçıları (III, 28) “tüfek emniyeti”
tüfekten urgan (III, 1638) “tüfekle vurulan”

- **top:** top (III, 1482)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlam sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Toplarını nabit etip ediler temirler bile da ol temirler bile urdular. (III, 995, 1482)

“Toplarını demirle yapmışlardı ve o demirlerle vurdular.”

Ol je künnü türk aşıra ulu toplardan uruy edi hazañ üsne da lisovçik üsne. (III, 924)

“Aynı gün Türkler çok büyük toplarla Kazaklar ve Lisovçiklere ateş ediyordu.”

Topnu topka lancuhlar bile klusovat etken edi. (III, 707) “Topu topa zincirlerle bağlamıştı.”

buronciy toplar (III, 339) “yıkıcı toplar”

2 top (III, 368) “iki top”

40 top (I, 558) “kırk top”

53 top (III, 601) “elli üç top”

2.2.5.2. Savunma Araç ve Gereçleri

2.2.5.2.1. Kalkan

- **halhan:** (< Moğ. *kalka*) kalkan (III, 797)

[ET: kalқан K^{rh}: kalқан/ kalқан Har: kalқан Çağ: kalқан/ kılқан]

ET’den ¹³⁶ itibaren metinlerde tespit edilen sözcük bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Martianos surp, nege deg zinawor edi, kledi urunma barça leşgerge duşmannıñ halhandan başha da zbroyeden, aytip: “Menim zbroyam dır nşanı surp haçnıñ” (III, 952) “Martianos bir savaşçı iken ‘Kutsal haç işareti benim zırhımdır.’ diyerek kalkan ve zırh olmadan tüm düşman ordusuyla savaşmak istedi.”

yarağıñnı da halhanıñnı senıñ (I, 43, 602) “senin silahını ve kalkanını”

2.2.5.2.2. Zırh

- **gübe:** (< Moğ. *cebe*) cebe, zırh (III, 556)

[ET:- K^{rh}: kübe Har: kübe Çağ: cibe/ cebe]

İlk olarak DLT’de ¹³⁷ tanıklanmıştır.

¹³⁶ EUTS, 163; EDPT, 621.

¹³⁷ DLT III, 15/14.

Jolner uruşta kimeseni holga salsa [=alsa], ton-oprahi da sagıt-sabası anıñ bolgay, a gübesi biyiniñ bolgay, u talannıñ kümüşü biylerniñ bolgay, bağır u temir da muñar oħşaş neme çerüvniñ bolgay. (I, 160) “Asker savaşta birini ele geçitse, üst başı ve çeşitli araç gereçleri onun olacak, zırhı beyinin olacak ve savaş ganimetinin gümüşleri beylerin olacak; her türlü küçük metal eşyalar ve ona benzer şeyler askerin olacak.”

- **temir:** demir zırh (III, 1410)

[ET:- Krrh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde tespit edilen *temir* “demir” taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “demir zırh” anlamında tanıklanmıştır.

Da Pel temir kiyip edi: bilir edi, ki Hajgnıñ oħu yerge tüşmes. Bar edi holuna Pelniñ horhulu kertmesin [=kertmesi] da bozdoğanı. (I, 1051) “Ve Pel demir zırhını giymişti çünkü Hajg’ın okunun yere düşmediğini bilirdi. Pel’in elinde korkunç mızrağı ve bozdoğanı vardı.”

2.2.5.3. Silah Kılıfları

- **hın/ hn:** kın, silah kılıfı (III, 847, 864)

[ET:- Krrh: kın Har: kın Çağ: kın]

İlk olarak DLT’de¹³⁸ tespit edilen sözcük diğer dönem metinlerinde de işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *hn* şekli KPN III’te verilmiştir. (III, 864)

Ayttı Jisus: – Haytar hılıçıñnı hınıña, dağın öldürme. Menmen Jisus, ki seniñ bile sözliyirmen. (I, 169) “İsa: ‘Kılıcını kınına geri koy ve artık öldürme. Ben İsa’yım, seninle konuşuyorum.’ dedi.”

hını kümüşlegen türk bıçaqları (III, 953) “kını gümüş kaplama Türk bıçakları”

kümüş hınlar (III, 847) “gümüş kınlar”

kümüşlegen hın (III, 847) “gümüş kaplama kın”

1 hın altunlagan (III, 847) “altın kaplama bir kın”

1 hın drutovıy aħ (III, 847) “bir beyaz telkâri kılıf”

1 vacok hın (III, 1582) “bir deri kın”

- **sadaħ/ sadağ:** sadak, ok ve yay çantası (III, 1215)

[ET:- Krrh:- Har:- Çağ: sadağ/ sadak]

İlk olarak Çağ. eserlerinde¹³⁹ tanıklanan sözcüğün *sadağ* şekli sadece KPN’te tanıklanmıştır.

¹³⁸ DLT III, 140-13

1 sadaḥ oḥları ble da türk yayı ble yeneçi 1 prostıy sadaḥ oḥ-yay ble (III, 1215, 1672, 1679) “Bir sadak ok ile birlikte Türk yayı ve yine bir düz sadak ok-yay.”

Oğlanları Ep‘remniñ, toldurup atkanlar da bek atkanlar, küñüne uruşnuñ ḥolların dadaḥlarına [=sadaḥlarına] ḥaytardılar (I, 339) “Savaş gününde İbrahim’in oğulları cephaneliklerini güçlü silahlarla doldurup ellerini (ok atmak için) sadaklarına götürdüler.”

Zera oḥta yazıḥlılar ḥordular yayların kensileriniñ, hadirlediler oḥların, sadaḥların da atmaga ḥarañguda alar üsne (III, 1215) “Çünkü işte bu zavallılar, karanlıkta onların üstüne atmak için kendi yayalarını kurdular, oklarını ve sadaklarını hazırladılar.”

oḥlarına sadaḥlarıñniñ seniñ (III, 1215) “senin sadaklarının oklarına”

sadaḥ bağlangan (III, 1215) “bağlanmış sadak”

1 prostıy sadaḥ (III, 1215) “bir sıradan sadak”

1 sadaḥ oḥlar (III, 1215) “bir sadak (ve) oklar”

10 som da 3 fli sadaḥ üçün (III, 1215) “on som¹⁴⁰ ve üç flori¹⁴¹ sadaḥ için”

2.2.5.4. Silah Parçaları

- **açḥıç:** tüfek emniyeti (III, 28)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcüğün “tüfek emniyeti” anlamı sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

tüfek açḥıçları (III, 28) “tüfek emniyetleri”

2.2.6. Zafer

- **yeñmeḥ:** zafer (III, 1693)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹⁴² tespit edilmiştir.

Ḥanı, ölüm, yeñmeḥiñ seniñ? (III, 1693) “Senin zaferin hani nerede ölüm?”

yeñmeḥ üçün da ḥıyın üçün alğış (I, 41) “zafer için ve kıyım için dua”

yeñmeḥiñ seniñ (III, 1693) “senin zaferin”

¹³⁹ ÇTS, 934.

¹⁴⁰ Şu anki Ukrayna Grivna’sına tekabül eden para birimi.

¹⁴¹ flori/ flöri, floru/ flörü, flörü/ frolü/ fli/ flu/ flü/ flü/ foli/ fri: 1. İlk olarak 1252’de Floransa’da şehir arması ile basılan 3.53 gram ağırlığında altın sikke. 2. 30 peni gümüşe tekabül eden Polonya para birimi.

¹⁴² CC I, 28b/22.

- **yeñmeñliñ:** zafer (III, 1693)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te de iki yerde tespit edilmiştir. (II, 807, 810)
Yeñmeñliñ üçün oğlunuñ sağmos Tawit’niñ. (I, 33, 804) “Davut’un oğlunun zaferi için ilahi.”

2.2.6.1. Muzaffer

- **yeñövsüz:** yenilmez, yenilgisiz (III, 1693)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 667)

- **yeñüçi:** kazanan, muzaffer (III, 1693)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Padşahlar da buyruñçılar, hetmanlar da jolnerler bile meni de yeñüçi etkeysen üsne körümsüz duşmannıñ. (I, 242) “Padişahlar ve yöneticiler, komutanlar ve askerler ile beni görünmeyen düşmanın üzerine muzaffer kıl.”

Toğru bolgaysen sözünge seniñ da yeñüçi yarguda saña. (III, 1693) “Sen sözünde doğru olacaksın ve mahkemede kazanan olacaksın.”

2.2.6.1.1. Kahraman

- **bağatır/ bahatır/ boğatır:** (< Moğ. *bağatır*) kahraman, yiğit (III, 203, 206, 303)

[ET:- Krh:- Har:bahādır/ bahādur/ bahātūr Çağ: bahadır/ bahādır/ bahādur/ badır/ batur]

İlk olarak CC’de¹⁴³ tespit edilen sözcük bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Dügül, ki köp çerüvi bile hutulur han, da ne bahatır huvatından kensiniñ. (III, 203)

“Han ne askerî güçle ne de kendisinin kahraman gücüyle kurtulur.”

boğatır menjı (III, 303) “cesur kahraman”

oğlu ulu boğatırnıñ Yojadı atlı (III, 303) “Joddai adlı büyük bir kahramanın oğlu”

¹⁴³ CC I, 449b/17; II, 73a/17.

2.2.6.2. Ganimet

- **doyumluḡ/ doyumluḡ:** ganimet, yağma yoluyla elde edilen mal-mülk (III, 440)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: toyumluḡ]

Sözcük EHKT metinlerinden sonra ŞSL'de¹⁴⁴ tespit edilmiştir.

Evet asrı ulu doyumluḡ çıḡardılar birlgelerine. (I, 537) “Yanlarında çok büyük bir ganimet çıkardılar.”

aşıra köp doyumluḡ (I, 546) “çok büyük ganimet sayesinde”

bir neme doyumluḡ (I, 550) “birçok ganimet”

- **olca/ olcan/ olcahan:** (< Moğ. *olcai*’) ganimet (III, 1052)

[ET:- Krh: olça Har: olca Çağ: olca/ olça]

İlk olarak CC'de¹⁴⁵ tanıklanmıştır.

Olcanıñ da talannıñ yarımı ḡanlıḡ bolḡay, andan da 10unçı berḡey yıḡövlerge, da yarımı çerüvnüñ bolḡay. (I, 159) “Ganimetin ve yağmanın yarısı hanlığın olacak, onun da onda biri kiliselere verilecek ve yarısı askerin olacak.”

- **talan:** savaş ganimeti, yağma (III, 1370)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: talan]

Uygur metinlerinde¹⁴⁶ *talım* tanıklanırken *talan* ilk olarak LM'de¹⁴⁷ tanıklanmıştır.

Çıḡtı biyiklikke da yesir etti yesirlikni talan üleşti, başḡışını da berdi oḡlanlarına adamlarınıñ (I, 59; III, 234, 874, 1371, 1664) “Tepeye çıktı ve tutsakları esir etti, ganimeti paylaştı, adamlarının oğullarına bahşış verdi.”

talannıñ kümüşü (I, 160) “savaş ganimetinin gümüşleri”

2.2.7. Barış

- **barışma:** barış, uzlaşma (III, 221)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcüğün isim fiil şekli sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Eger 2 kişi uruşsa da aralarına urgaylar ağırayaḡlı ḡatunnu, da ol urmaḡtan ḡatın kişini da oḡlanın vaḡtsiz keçirḡey, yarım başın tölemeḡ kerek ḡocasına ol ḡatunnuñ ya ne türlü bolsa barışma. (III, 190) “Eğer iki kişi kavgaya tutuşsa ve aralarında kalan

¹⁴⁴ ŞSL, 264.

¹⁴⁵ CC II, 74a/12.

¹⁴⁶ EUTS, 221.

¹⁴⁷ ÇTS, 1069.

hamile bir kadını vursalar, bundan dolayı kadın çocuğunu düşürse, uzlaşma için o kadının kocasına yarım başın tazminatını ödemeleri gerekir.”

barışma neme iş için (III, 221) “herhangi bir iş için uzlaşma”

- **barışmaḥ:** barışmak, uzlaşmak (III, 221)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçe ki duşman ediḥ, barıştıḥ Teḡri bile ölümü bile Oḡlunuḡ anıḡ, ne ḡadar daḡı artıḡ barışmaḡımızda bizim ḡuḡharılḡaybiz. (III, 221). “Nasıl ki düşmandık, Oḡlu'nun ölümüyle Tanrı ile barıştık, bundan sonra ne kadar süre barış içinde olursak kurtarılacağız.”

barışmaḡına Atanıḡ (110) “Ata'nın barışmasına”

barışmaḡımızda bizim (I, 449) “bizim barışmamızda”

- **barışlıḡ:** barış, anlaşma, ateşkes (III, 222)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

barış: *A vtım, paḡşah oḡlu dinsiz türk bile barışlıḡ etip, da turgan kendi placlarından odstupit ettiler.* (III, 14) “Bu arada padişahın oḡlu dinsiz Türkler ile barış yaptı ve saraylarına geri çekildi.”

anlaşma: *Abular kelip hetmanga oznaymit etip türknüḡ kondiciyaların barışlıḡka* (III, 18) “Bunlar komutana gelip Türklerin barış anlaşmalarını bildirdiler.”

ateşkes: *1061, sebdemper 28, yıḡpaşkün. Būḡüḡki künnü barışlıḡ boldu Olaḡ biyi ortasına da nemiç çerüvü ortasına... Da ol barışlıḡta yeberdi Tomşa nemiç yasırların da volnıy etti.* (I, 1069) “1061, 28 Eylül, Pazartesi. Bugün Moldova Beyi ve Polonya ordusu arasında bir ateşkes oldu... Bu ateştekte Tomşa (Moldova Beyi) Polonyalı tutukluları serbest bıraktı ve gönderdi.”

- **barışmaḡlıḡ:** barış, uzlaşma (III, 221)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ataḡa barışmaḡlıḡka, bizḡe arınmaḡka üleşiyir tenin da ari ḡanın kendiniḡ. (I, 277, 986) “Senin bedeninin ve kutsal kanın Ata'ya barışı, bize arınmayı paylaştırır.”

- **barışalmamaḥ**: uzlaşmazlık (III, 221)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Körüp... alarnıñ barışalmamaḥların da kirip aralarına... ettiḥ zhoda (III, 221). “Onların uzlaşmazlıklarını görüp aralarına girip anlaşma yaptık.”

- **barışsızlıḥ**: anlaşmazlık, bozuşma (III, 222)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 699, 715)

- **barıştırma**: barıştırma (III, 223)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tespit edilmiştir.

Eger yarguçı bolmasa stronalarnı barıştırmaga, soñra yarguçı aytmaḥ kerek, neçik ki törede yazgandır (I, 185). “Eğer tarafları barıştırma(k) için yargıç yoksa, kanunda yazıldığı üzere sonra yargıç çağırmak gerek.”
anıñ bile barıştırmaga (I, 491) “onunla barıştırmaya”

- **barıştıрмаḥlıḥ**: uzlaşma, mutabakat (III, 223)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 808)

ortada bolmaḥ ya barıştıрмаḥlıḥ (II, 808) “ortada olmak ya da mutabakat”

- **barıştıruçı/ barıştıruçı**: barıştırmacı, arabulucu (III, 223)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ki kimese kendiniñ k’ahanasın yaman sözler bile da hörmetsizlik bile uyalımagay, anıñkibik kişi, ki kendiniñ din atasın hörmetlemegey, ol yañılır Teñrige utru, anıñ üçün ki k’ahana holthaçıdır Teñriden, da yargusuna Teñriniñ barıştıruçıdır (I, 188). “Her kim kendi rahibini kötü sözlerle ve saygısızlıkla rencide etse, onun gibi kişiler kendi

papazına saygıda kusur etse, Tanrı'ya karşı hata eder; bu sebeple rahip Tanrı'dan ricacıdır ve Tanrı'nın yargısında barıştıdırıcıdır.”

barıştıruçı Teḡrini adamlar bile (I, 119) “Tanrı ile insanları barıştıdırıcı”

barıştıruçılar ya ortada bolganlar (III, 223) “barıştıdırıcılar ya da arabulucular”

Teḡriniḡ yargusuna barıştıruçı (III, 1418) “Tanrı'nın kararına arabulucu (olanlar)”

- **barıştıruçılıḡ:** arabuluculuk, uzlaşma (III, 223)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yoḡtur birisi de bununḡi k'risdân, ki bergey bununḡi titul miçnortluḡnuḡ, budur barıştıruçılıḡnuḡ. (II, 602) “Bunun gibi Hristiyan biri yoktur, bunun gibi dilekçenin başlığını verecek; (işte) arabuluculuk budur.”

- **bazlıḡ:** barış (III, 243)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴⁸ tanıklanmıştır.

Haybat biyiklikte Teḡrige, da dünyâḡâ eminlik dünyâḡâ, bazlıḡ adamlarga! (III, 244, 289, 487, 574) “Övgüler cennetteki Tanrı'ya, bu dünyaya sadakat, insanlara da barış (ver)!”

2.3. Astroloji ile İlgili İsimler

Gezegen ve yıldızların insanların üzerindeki etkisini yorumlayan astroloji ile ilgili bilgiler; tarihi belirtilmemiş (muhtemelen 1610-1652 yıllarına ait) Millî Kütüphane (*Natsional'naya Biblioteka*) Paris, 194 Nolu “*Kamenets-Podolsky'den rahip Agop ve Aksent kardeşlerinin toplanması*” başlıklı metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

- **köpyolduz/ köplük yolduz:** takımyıldızı (III, 732)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan *köpyolduz* “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 849)

köplük yolduzlar on eki tiri süretleri (II, 687) “on iki takımyıldızın canlı suretleri¹⁴⁹”

¹⁴⁸ CC I, 35b/18.

¹⁴⁹ Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık.

- **Aslan:** Aslan burcu (III 149)

[ET:- K^{rh}: arslan H^{ar}: arslan Ç^{ağ}: arslan]

Burç anlamında ilk olarak KB'de¹⁵⁰ tespit edilmiştir.

Zodiyak üsne köknüñ goydular Terezü ortasına Aslannıñ da Hıznuñ. (II, 493)

“Gökyüzünde burçlar kuşağında Aslan’ın ve Başak’ın ortasına Terazi koydular.”

5. *Aslan* (3522:263v; II, 676)

- **Balıh/ Balıg:** Balık burcu (III, 211)

[ET:- K^{rh}: balık H^{ar}:balık Ç^{ağ}: -]

Burç anlamında ilk olarak KB'de¹⁵¹ tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

12. *Balıh* (3522:263v; II, 795)

- **Buğa/ Ögüz:** Boğa burcu (III, 1091)

[ET:- K^{rh}: - H^{ar}: - Ç^{ağ}: -]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2. *Ögüz, Buğa* (3522:263v; II, 874)

- **Eçkimüñüz/ Eçkimüñüzi:** Oğlak burcu (III, 468)

[ET:- K^{rh}: - H^{ar}: - Ç^{ağ}: -]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

10. *Eçkimüñüz* (3522:263v; II, 661)

- **Egiz:** İkizler burcu (III, 471)

[ET:- K^{rh}: - H^{ar}: - Ç^{ağ}: -]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

Yegic [= Egiz] (3522:263v; II, 710)

¹⁵⁰ KB, 140, 834.

¹⁵¹ KB, 66, 1415.

- **Hışhaç/ Hışhaç:** Yengeç burcu (III, 854)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

4. *Hışhaç* (3522:263v; II, 755)

- **Hızoğlan/ Hız:** Başak burcu (III, 860,863)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Hızoğlan “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

Zodiyak üsne köknüñ goydular Terezü ortasına Aslannıñ da Hıznuñ. (II, 493)

“Gökyüzünde burçlar kuşağında Aslan’ın ve Başak’ın ortasına Terazi koydular.”

6. *Hızoğlan* (3522:263v; II, 779)

- **Hoy/ Hoyın/ Hojn:** Koç burcu (III, 883)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

1. *Hoyın* (3522:263v; II, 758)

- **Oğçı/ Yaylı/ Yay/ Yaylı-Oğlu:** Yay burcu (III, 1046, 1673)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

9. *Yaylı ya Oğçı* (3522:263v; II, 656)

- **Suvtökümi:** Kova burcu (III, 1336)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

11. *Suvtökümi* (3522:263v; II, 849)

- **Terezü/ Terezü:** (<Far. *tarāzū*) Terazi burcu (III, 1405)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Burç anlamı, taranan tarihî kaynaklarda sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zodiyak üsne köknüñ göydular Terezü ortasına Aslannıñ da Hıznuñ. (II, 493)

“Gökyüzünde burçlar kuşağında Aslan’ın ve Başak’ın ortasına Terazi koydular.”

7. Terezü (3522:263v; II, 775)

2.4. Astronomi ile İlgili İsimler

2.4.1. Ay

- **ay:** Dünya'nın uydusu olan gök cismi (III, 176)

[ET: ay **Krh:** ay **Har:** ay **Çağ:** ay]

ET’den itibaren¹⁵² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Güneşniñ isisi kündüz hızdırmas, da ne keçe aynıñ sovuğu ötmes (I, 973) “Güneşin ısısı gündüz ısıtmaz, ayın soğuğu gece etkilemez.”

Güneş kündüz saña yazıñ etmegey, da ne ay keçe. (III, 860) “Gündüz güneş, gece de ay sana eziyet etmesin.”

aynıñ kirgenleriniñ (I, 492) “yeni ay”

aynıñ sovuğu (I, 974) “ayın soğuğu”

aynıñ yarıñ bergeni (I, 864) “ayın ışık vereni”

aynıñ yarıñı (I, 1070) “ayın ışığı”

aynıñ yeñisi (III, 177, 1467) “yeni ay”

kirgeninde aynıñ (III, 177, 1467) “yeni ay”

neçik haramguluğu aynıñ (I, 464) “ayın karanlığı gibi”

toğmañında aynıñ (III, 177, 1467) “yeni ay”

yeñi ayıñ toğganına (I, 573) “yeni ayın doğmasında”

2.4.2. Güneş

- **güneş/ küneş:** güneş (III, 557)

[ET: küneş **Krh:** küneş/ küyaş **Har:** küneş **Çağ:** küneş]

ET’den itibaren¹⁵³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Özellikle dinî metinlerde yaşamın kaynağı anlamında İsa Mesih için sıkça kullanılmıştır: *Köründü bizge güneş biyiklikten yarıñlı etme haramguluğumuznu bizim (I, 371)* “Bizim karanlığımızı aydınlatmak için güneş tepeden göründü.”

Kimdir ol, ki benim güneşke oğşaşımnu yaşırdı (III, 1048) “Kim benim güneşe benzerliğimi gizledi?”

¹⁵² BK, G10.

¹⁵³ OTG, 305: IB, 57.

Kötürdü frişte 1 yaş oğlanı ki balhar edi güneş kibik (I, 1052) “Melek, güneş gibi parlayan bir yaşındaki oğlanı götürdü.”

çıhkanına güneşniñ (I, 76) “güneşin çıktığı yöne, doğuya”

çıhkanına küneşniñ (III, 389, 771, 773) “güneşin çıktığı yöne, doğuya”

güneş kibik yıltragen (II, 684) “güneş gibi parlayan”

güneş hongınça (III, 873) “gün batımı”

güneş togru K'risdos (III, 557) “gerçek güneş Mesih”

güneş yarış (III, 557, 748, 1424) “güneş ışığı”

güneş yarış bile teren (III, 557, 748, 1424) “parlak güneş ışığı ile”

güneşi aruvluñnuñ (III, 1418) “kutsallığın güneşi, kutsal güneş”

güneşniñ çıhkanı (II, 681) “doğu”

güneşniñ çevresi (III, 557) “güneşin çevresi”

güneşniñ çevresine bolgan hızıl (II, 763) “güneşin çevresinde olan kızılık”

güneşniñ kirgeninden (I, 79) “batıdan”

güneşniñ yarış kibik (I, 120) “güneşin ışığı gibi”

isiden güneşniñ (III, 1402) “güneşin ısısından”

isiliñ güneşniñ (III, 622) “güneşin ısısı”

isilikten güneşniñ (III, 710) “güneşin ısısından”

kirgenine diñre güneşniñ (I, 81) “batıya kadar”

neçik güneşniñ yarış (I, 120) “güneşin ışığı gibi”

yarış yıltragenından güneşniñ (I, 95) “güneşin parıldayan ışığından”

yarışlı güneş (I, 178) “parlak güneş”

- **kün:** güneş (III, 772)

[ET: kün **Krh:** kün **Har:** kün **Çağ:** kün]

ET'den itibaren¹⁵⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde genellikle yön belirttiği durumlarda “güneş” anlamında kullanılmış, bunun dışındaki durumlarda “güneş” sözcüğü tercih edilmiştir.

Barça uluslardan yığıştırdı alarnı, kün toğuşundan da künbatıştan (III, 773) “Onları güneşin doğuşundan batışına (doğudan batıya) bütün milletlerden toplayıp bir araya getirdi.”

¹⁵⁴BK, D5.

2.4.3. Gök

- **kök:** gök, gökyüzü, yeryüzünün üzerindeki hava katmanı, güneş, uhrevi sema (III, 721)

[ET: kök **Krh:** kök **Har:** kök **Çağ:** kök]

ET'den itibaren¹⁵⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Özellikle dinî metinlerde peygamberlerin mucizelerini anlatırken *Aşağhlattı kökni da endi* (III, 156) “Gökleri alçalıttı ve indi.”, *Ki tüzdüñ köknü da yerni* (I, 442) “Ki göğü ve yeri yarattın.”, *Ol sahat açıldı kök* (III, 26) “O anda gökler açıldı.” gibi örneklerle sıkça rastlanmıştır.

Kötürdüm kökke holumnu benim. “Ellerimi göğe kaldırdım.”

Keldi kökten ot da barçasın tas etti. (III, 110) “Gökyüzünden ateş yağdı ve hepsini yok etti.”

*Yarıñ köknüñ*¹⁵⁶ *bolıyır yarığlagan.* (III, 722) “Göğün ışığı (güneş) parlak olur.”

Da yeneçi Atanıñ haybatı bile kökke ağındıñ ol je ten bile. (III, 43) “Tanrının yüceliği ile yine aynı bedende göğe yükseldin.”

Minerler edi kökke da enerler edi antuntka. (III, 110) “Göğe yükselirlerdi ve yerin derinliklerine inerlerdi¹⁵⁷.”

Suvlu köknü ündiyir. (III, 722) “Yağmurlu göğü çağırıyor.”

acder köktegi (III, 36) “gökteki ejder yıldızı”

Atam benim köktegi (II, 163, 208) “benim cennetteki Ata'm”

barça kökler (III, 291) “bütün gökyüzü”

kök kökremeñ (III, 721) “gök gürlemek”

kök rengi (III, 721) “gök rengi, mavi”

köktegi teñri (III, 786) “gökteki Tanrı”

hırıgından köknüñ (III, 100) “ufuk çizgisinden”

köknü bilüçi (III, 272) “astrolog”

köknüñ kökremeñi (III, 346) “gök gürlemesi”

köknüñ köküne (I, 59) “göğün daha da yukarısına”

köknüñ yolduzundan (III, 1376) “göğün yıldızından”

kökün alarnıñ (I, 66) “onların göğünü”

köktegi uçmañnıñ (III, 112) “gökyüzündeki cennetin”

huşlar köktegi (III, 123, 302, 385, 1567) “gökteki kuşlar”

suvlu kök (III, 243, 297) “yağmurlu gökyüzü”

tenler köktegi (III, 1698) “gökyüzündeki canlılar”

yolduzsuz kök (II, 898) “yıldızsız gökyüzü”

¹⁵⁵ BK, D2.

¹⁵⁶ yarıñlı kök “güneş (III, 722)

¹⁵⁷ Mecazi anlamı: Cennete çıkarlardı ve cehenneme inerlerdi.

2.4.4. Yıldız

- **yolduz/ yılduz/ yulduz:** yıldız (III, 1716, 1726, 1735)

[ET: yultuz/yulduz **Krh:** yulduz **Har:** yılduz/ yulduz **Çağ:** yulduz/ ıldız]

ET'den itibaren¹⁵⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Köktegi yolduzlar beg çüst yügüriyirler. (III, 61, 410) “Gökyüzündeki yıldızlar çok hızlı hareket ediyorlar.”

acder köktegi (III, 36) “gökteki Ejder (Draco yıldızı¹⁵⁹)”

Araba beşyolduzu (III, 263, 122) “Büyükayı takımyıldızı”

Araba yolduzu (III, 122) “Büyükayı takımyıldızı”

atların 7 yulduznuş (I, 1042) “yedi yıldızın adlarını¹⁶⁰”

barça yolduzlarını (III, 1739) “bütün yıldızları”

barça yulduzlarını tizövünden (I, 573; III, 739, 1454, 1727) “bütün yıldızların düzeninden”

beşyolduz (III, 122, 263) “beş yıldız (takımyıldız)”

bölekleri yulduzlarını (I, 289) “yıldızların sürüleri”

Çolpan yolduz (III, 1739, 1789) “Çolpan yıldızı, Venüs”

Hayvan yolduzu (III, 576, 1726) “Zodyak, burç yıldızı”

köknün yolduzu (III, 1376) “göğün yıldızı”

Köpyolduz (III, 732) “Ülker yıldızı”

Köpyolduzlar (III, 732) “takımyıldızı, yedi yıldızlar”

köplük yolduzlar (III, 732) “takımyıldızı”

kümüş belbağ eki yarım yolduzlu (III, 1727) “iki yarım yıldız şeklinde gümüş kemer”

Taşı yulduzu (III, 169, 1789) “sabah yıldızı”

Tan yılduz (III, 169, 1789) “sabah yıldızı”

tüzme yolduz (III, 263) “takımyıldız”

ulu yolduznuş atı (III, 122, 161, 1547) “büyük yıldızın adı”

yariş uprecayoncu yolduz (III, 1739) “şafak yıldızı”

yedi bulargan yolduzlar (II, 716) “göçebe/ konumunu değiştiren yıldızlar” (Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn)

yolduz oğlu (III, 1726) “yıldız oğlu” (Barkos, Varkos, Varkaus, Varchue)

yulduzlarını köplüğü (III, 142) “yıldızların çokluğu”

yulduzlarını üsne bahkan (III, 358) “yıldızların üstüne bakan (falcı, astrolog)”

yolduzsuz kök (II, 898; III, 225, 512, 1631, 1727) “yıldızsız gökyüzü”

Yoviş yolduz (III, 1310, 1731, 1789) “gün yıldızı”

¹⁵⁸EUTSV, 412; EDPT, 922.

¹⁵⁹ Kuzey gök kutbuna yakın bir takımyıldızı.

¹⁶⁰ Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn.

- **huyruhlu yulduz:** kuyruklu yıldız

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Julis ayına huyruhlu yulduz çıhtı yarım keçede. (I, 1073) “Temmuz ayında gece yarısı kuyruklu yıldız (ortaya) çıktı.”

2.5. Avcılıkla İlgili İsimler

- **av:** av, tuzak (III, 169)

[ET: ab/ aw/ av Krh: aw Har: aw/ av Çağ: aw/ av]

ET’den itibaren¹⁶¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hesepdiler meni, neçik aslanı, ki hadirdir avga. (I, 35) “Tuzağa düşmeye hazır bir aslan gibi bana saldırmayı umuyorlardı.”

avı jvirentaların (III, 169) “vahşi hayvanların avı”

avından ulavuçının (III, 1262) “avcının avından”

hayvan avı (III, 576, 1280) “hayvan avı”

- **avdaş:** avcılık- balıkçılık arkadaşı (III, 173)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 832)

avdaş, bir yerde ulagan (II, 832) “av arkadaşı, aynı yerde tuzak kuran”

- **ulagan:** tuzak kuran, avcı (III, 1544)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 832)

bir yerde ulagan (II, 832) “aynı yerde tuzak kuran (av arkadaşı)”

- **ulama:** tuzak kurma, ağ kurma (III, 1544)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır.

¹⁶¹ EDPT, 3.

Köründiler maña, neçik aslan, ki hadirlenir ulama. (III, 340) “Bana avlanmaya hazır bir aslan gibi göründüler.”

ulamaga boyumnu benim (III, 1544) “benim bedenime tuzak kurmaya”

neçik balası aslanıñ, ki olturur ulama (III, 340) “tuzağa düşmüş bir aslan yavrusu gibi”

- **ulamah:** tuzak (III, 1544)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır.

Da ayıngaylar lovundan ya ulamağından şaytanıñ ulaganlar andan anıñ erkine. (III, 182) “Ve (böylece) şeytanın tuzağından ve ağından korkacaklar, onun gücüne karşı tuzak kuracaklar.”

- **ulanmah:** tuzağa düşmek, tuzağa düşürmek (III, 1545)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır.

Da Tawit’ [33, 64 sağmosta] aytır: bolsun stolları alarnıñ samolovka, da ulanmah, da yañılmağ, da tölöv alarga. (III, 1545) “Ve 33. 64. mezmurda Davut şöyle der: “Onların masaları onlara ağ, tuzak, aldatmaca ve intikam olsun.”

2.5.1. Av Malzemeleri

- **sırtmah/ sirtmeğ/ siltmeğ/ sitmeğ:** tuzak, kapan (III, 1280, 1272)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır. Sözcüğün *sirtmeğ*, *siltmeğ*, *sitmeğ* şekilleri KPN III’te verilmiştir.

Közüm benim her sahat Biydedirler, da ol çıkarır sırtmağtan ayağımı benim. (I, 40) “Gözüm her an Rab’dedir ve ayağımı kapandan o çıkarır.”

Sırtmağ hadirlediler ayağlarıma benim da aşah ettiler boyumnu benim, hazdılar alnıma benim teren çuğur da tüştüler kendileri anda. (I, 55) “Ayaklarıma tuzaklar hazırladılar ve bedenimi aşağıladılar, önüme derin çukur kazdılar ve kendileri oraya düştüler.”

köp türlü sırtmağlar bile (III, 174) “her türlü tuzaklarla”

sırtmağı ölümünñ (I, 35) “ölümün tuzağı”

sırtmağından avçılarınñ (III, 173) “avcılarının tuzağından”

sırtmağından avuçınınñ (III, 1262) “avcının tuzağından”

sırtmağından ulavuçınınñ (III, 173) “avcılarının tuzağından”

- **tutḥaḥ:** kapan, tuzak (III, 1513)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük ET'den itibaren metinlerde “tutsak, esir” anlamında tespit edilmiş ancak “kapan, tuzak” anlamı sadece EHKT'de tanıklanmıştır. Sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 755)

2.6. Bitki İsimleri

- **bitiṣ:** bitki, bitki örtüsü, bitki filizi (III, 283)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcüğün “bitki, bitki örtüsü, bitki filizi” anlamı ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yer, ḥaysı ki içse yamğurnu köp kez yağğan üsne anıḡ da toğursa bitiṣ faydalı alarga. (III, 519) “Yeryüzü, üzerine pek çok kez yağan yağmurları içse ve onlara faydalı bitkiler doğursa.”

Borlalıḡından Sotomnuḡdır borlası alarnıḡ, da bitiṣleri alarnıḡ Komordan. (III, 315, 712, 722) Onların asması Sodom'un bağından, bitkileri Gomora'dan.

Yegey yerni da barça bitiṣin yerniḡ alarnıḡ. (III, 283) “(Yangın) yeryüzünü ve yeryüzünün tüm bitki örtüsünü yutacak.”

barça bitiṣin yerniḡ (I, 54) “yeryüzünün tüm bitki örtüsünü”

barça bitiṣni (I, 263) “tüm bitki örtüsünü”

barça türlü bitiṣke (I, 191) “her türlü bitki örtüsüne”

bitiṣi yaṣotnuḡ (III, 283) “çayır-çimeni”

svojskiy bitiṣ (III, 283) “tarım bitkisi, ekili bitki”

türlü-türlü bitiṣ (I, 175) “çeşit çeşit bitkiler”

tüzde bitiṣni (I, 191) “düzluklerdeki bitkileri”

- **bitken:** bitki (III, 281)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde kullanılmıştır.

Bitkeni yazıḡlınıḡ neçik biçen çiçeklenme alarga. (I, 346) “Günahkârların bitkileri onlara saman çiçeklenmesidir.”

bitken tiriler (III, 281) “canlanmış bitkiler”

- **bitişken:** bitki (III, 283)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde kullanılmıştır.

Haysıldarılar tiri teprengenler? Ekige bölüniyir, ajsink'n bitişkenlerge da tınıhlı bitişkenlerge... (III, 283, 1422, 1439) “Hareket edebilen canlılar hangileridir? Bunlar ikiye ayrılır, yani bitkilere ve canlı bitkilere...”

üç huvatı bitişkenlerniñ (III, 283, 1428) “bitkilerin üç gücü (doğmak, çoğalmak, beslenmek)”

- **yeşil:** bitki (III, 1681)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** yeşil]

Sözcük ET, Krh. Har. metinlerinde ve CC’de “yeşil renk” anlamında kullanılmış, “bitki” anlamında ilk olarak EHKT’de tespit edilmiştir.

Buyur maña, Biy, neçik antamalucga, sağaymaga, ki buzgaymen töşekimni ağırlılarına köre da yürügeymen erkiñni etkenler bile yıhövünje seniñ yeşil çiçeklenip, dügül yazıñ bile yaprañlanıp. (III, 384) “Rab, (bir) felçiye buyur gibi iyileşmemi buyur ki ağrılarımın döşeğinin bozayım ve senin iradeni kılanlarla günahla yapraklanan değil, çiçekler açan bir bitki gibi senin kilisene gireyim.”

2.6.1. Bitkinin Bölümleri

2.6.1.1. Çiçek

- **çiçek:** çiçek (III, 383)

[ET: çeçek **Krh:** çeçek/ çiçek **Har:** çeçek/ çeçek/ çiçek **Çağ:** çiçek]

ET’den itibaren¹⁶² metinlerde tespit edilmiştir.

Sensen padşahlar çiçeği, şuşan, ki hurumagan çiçekni toğurduñ. (III, 383) “Zambak, sen kurumayan (çok yıllık) çiçekler doğurduğun için padişahlar çiçeğisin.”

bañça çiçeği (III, 208, 383) “bahçe çiçeği”

barça çiçekler pospoliti (II, 273) “bütün sıradan çiçekler”

barça ol körklü çiçekler (II, 397) “bütün o güzel çiçekler”

barça özge çiçeklerni (II, 463) “bütün başka çiçekleri”

bunuñki çiçekler (II, 215) “bunun gibi çiçekler”

bunuñki körklü çiçek prıozdobomy (II, 453) “bunun gibi dekore edilmiş gösterişli çiçek”

bürüşken çiçek (III, 338, 364, 1554) “buruşan (solan) çiçek”

çiçek atı (III, 161, 637) “çiçek adı”

¹⁶² AY, 400, 428, 677, 794, 881.

- çiçek bahçası* (III, 383) “çiçek bahçesi”
- çiçek bahçası* (III, 208, 383) “çiçek bahçesi”
- çiçek galonskanı* (II, 619) “çiçek dalı”
- çiçek körklü* (II, 216) “gösterişli çiçek”
- çiçek tütünli* (II, 469) “kokulu çiçek, aromatik çiçek”
- çiçeki Essenî* (III, 383) “Hz. İsa’nın çiçeği”
- çiçeki padişahların* (III, 383, 528, 923) “padişahların çiçeği/ kraliyet çiçeği¹⁶³”
- çiçeki padişahlının* (II, 463) “kraliyet çiçeği”
- çiçeki tüzünü* (I, 75, 662) “ovanın çiçeği”
- çiçeki uçmaının* (I, 169) “cennetin çiçeği”
- çiçeklerden majric cedrovı* (II, 269) “sedir ağaçlarının çiçeklerinden”
- çiçekni ölümsüz* (II, 216) “ölümsüz çiçeği”
- her çiçekke* (II, 154) “her çiçeğe”
- kendini özge çiçeklerini körklü isli* (II, 463) “onun güzel kokulu başka çiçekleri”
- körklü çiçek* (II, 216) “güzel çiçek”
- hurumagan çiçekni* (I, 223; III, 383, 1360) “kurumayan çiçek”
- ne kibik çiçek* (II, 154) “nasıl çiçek”
- neçik çiçek* (II, 216) “çiçek gibi”
- neçik çiçek körklü isli* (II, 398) “güzel kokulu çiçek gibi”
- neçik çiçek liliyanın aruv* (II, 301) “saf lilyum çiçeği gibi”
- novirag çiçekni* (III, 383, 747, 1026) “peygamber çiçeğini”
- özge çiçeklerini körklü isli* (III, 383, 923) “harika kokulu başka çiçekleri”
- padişahlar çiçeki* (I, 223) “padişahlar çiçeği”
- padişahların çiçeki* (III, 1360) “padişahların çiçeği/ kraliyet çiçeği”
- ruznı çiçeklerden* (II, 469) “farklı çiçeklerden”
- sanda 60 çiçek* (III, 930) “hesaptaki altmış çiçek”
- törmelenmegen çiçek* (III, 383, 1360) “solmayan çiçek”
- türlü-türlü çiçeklerge* (I, 212) “türlü türlü çiçeklere”
- türlü türlü çiçeklerini* (II, 338) “türlü türlü çiçekleri”
- uçmaının çiçeki* (I, 120, 224) “cennetin çiçeği”
- uçmaının çiçeklerinden* (I, 237) “cennetin çiçeklerinden”
- yeni çiçek* (II, 215) “yeni çiçek”
- 45 çiçek* (III, 1032) “kırk beş çiçek”
- 60 çiçek sanda* (III, 1234) “hesaptaki altmış çiçek”

¹⁶³ liliya/ lilyum: zambak

60 çiçek üsne (III, 959) “altmış çiçek üzerinde”

107 çiçek (III, , 959, 1538) “yüz yedi çiçek”

110 çiçek (III, 1124) “yüz on çiçek”

400 çiçek (III, 532, 757) “dört yüz çiçek”

2.6.1.1.1. Çiçek Çeşitleri

- **gül:** (<Far. gul) gül (III, 556)

[ET:- K_{rh}: gül Har: gül Çağ:gül]

İlk olarak AH'de¹⁶⁴ geçen sözcük EHKT metinlerinde daha çok Hz. İsa'nın kanını tasvir ederken kullanılmıştır. Metinlerde *gülâf* kadar işlek bir kullanıma sahip değildir.

Köriyirmen yolduznu, orbes krle Egleziasdes, 50 kluḥ: Neçik yolduz ertegi ortasında bulutnuḥ, köriyirmen anı... da neçik çiçek gülñüñ kününe evelbağarnıḥ, da neçik liliya, ḥaysı rıkalār üsne ketkenlerniḥ, da neçik temyan yaz kününde... köriyirmen. (II, 581) Egleziasdes¹⁶⁵, bölüm 50'de yazıldığı gibi, yıldızı görüyorum: bulutun ortasındaki sabah yıldızı gibi onu görüyorum... bahar günündeki gülün çiçeği gibi, ırmakların üstünde giden zambak (nilüfer) gibi, bahar günündeki kekik gibi... görüyorum.

gülñüñ rengi (II, 611) “gülün rengi”

- **gülâf:** (<Far. gul) gül (III, 556)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁶⁶ tespit edilen sözcük, *gül* sözcüğüne kıyasla metinlerde daha fazla kullanılmıştır.

Anḥ da unutma aḥkanın gülâf rengine ari ḥanıññıñ da aşahlagannı teḥrilik başıññı. (I, 113) “Tanrı'nın başının öne eğilmesini ve gül renginedeki kutsal kanının akmasını unutma ve hatırla.”

baḥça gülâfñıñ (III, 556) “gül bahçesi”

gülâf puçkası (III, 556) “gonca gül”

gülâf tibi (III, 556, 1436) “gül(ün) kökü”

gülâf tereki (I, 956) “gül fidesi, ağacı”

gülâfñı tutungan kendi gülâf terekine (I, 956) “kendi gül fidanına tutunmuş gülü”

gülâfñıñ butaḥın (I, 956) “gülün dalını”

ol gülâf (I, 956) “o gül”

yeşil gülâf (I, 956) “yeşil gül”

¹⁶⁴ AH, 342.

¹⁶⁵ Eski Ahit'te bahsedilen Hazreti Süleyman'nın yazdığına inanılan kitap.

¹⁶⁶ CC I, 42a/17.

2.6.1.2. Yaprak

- **yapraḥ:** yaprak (III, 1646)

[ET: yapırğak/ yapırkāk/ yalbirğak/ **Krh:** yapurğak/ yapurğak/ yaprak **Har:** yawurğak/ yapurğak/ yaprak/ yafraḥ/ yafraḡ **Çağ:** yapurğak/ yaburğak/ yapurğan/ yapırğak/ yapurak/ yaprak/ yapraḡ/ yafraḥ]

ET'den itibaren¹⁶⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da bolgay ol neçik terek, ki tikiliptir barganına suvlarnıñ, ḡaysı ki yemişin kendiniñ vahtına bergey, da yapraḡı anıñ tökülmegey da barça, ne ki etse, oñarılğay añar. (I, 30; III, 1491, 1584) “Meyvesini mevsiminde veren, yapraḡı dökülmeyen ne olursa olsun kendini iyleştiren, suyun yanına dikilmiş bir ağaç gibi olmalıdır.”

yapraḡnıñ şelesçenêsi (III, 1646) “yapraḡın hışırtısı”

yapraḡnı tökme (III, 1490, 1646) “yaprak dökme”

terekniñ yapraḡı (III, 972) “ağacın yapraḡı”

2.6.1.2. Kök

- **kök:** bitki kökü (III, 722)

[ET:- **Krh:- Har:** kök **Çağ:-**]

“Bitki kökü” anlamı ilk olarak HKT'de¹⁶⁸ tespit edilmiştir.

Toḡtattıñ kökün alarnıñ, da toldurdu yerni. (III, 722) “Onların köklerini güçlendirince yeryüzünü onlarla doldu.”

borla kökü (III, 722) “asma kökü”

- **tamur:** bitki kökü (III, 1377)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Sözcüğün “bitki kökü” anlamı taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Hörmetle Biyiñni seniñ toḡru da helâl işlegeniñden da çıḡar añar yemiş seniñ toḡru tamurlarıñdan. (I, 180) “Dürüst ve helal amellerinden dolayı Rabb'ine hürmet göster ve ona senin helal köklerinden meyve çıkar.”

skorupâstı / skorupêstıy tamur (III, 1377) “kabuğu andıran bitki kökü”

- **tib:** kök (III, 1436)

[ET: tüp **Krh:** tüp **Har:** tüp **Çağ:** tüp/ tüb/ tib]

¹⁶⁷ EUTS, 285.

¹⁶⁸ HKT, 249b/3.

ET'den itibaren¹⁶⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da eger ki ol butağlardan hayısları sığaladılar, da sen, ki kiyik zeytünü ediy, aşlandıñ alarnıñ yerine da ülişlü boldıñ tibden ya maticadan... (III, 1779) “Ve eğer o dallardan hangilerini kırdılsa sen bir yabancı zeytini onların yerine aşıladın ve zeytin ağacının kökünden ya da ana gövdesinden çoğalttın.”
gülâf tibi (III, 556, 1436) “gül(ün) kökü”

2.6.2. Bitki Çeşitleri

2.6.2.1. Ağaç

- **ağaç/ ahaç:** ağaç (III, 40, 50, 55)

[ET: ığaç/ yığaç **Krh:** ağaç/ yığaç **Har:** ağaç/ yığaç **Çağ:** ağac]

ET'den itibaren¹⁷⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcüğün *ahaç* şekli sadece KPN III'te verilmiştir. Metinlerde tespit edilen *sosna* (III, 1296) “çam ağacı”; *şimşir* (III, 1353); *tal* (III, 1370) “söğüt ağacı”; *glog* (III, 545) “ardıç” gibi ağaçla ilgili olmasına rağmen ağaç sözcüğü ile tamlama kurmayan isimler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Ağaştan edi Ademniñ ölümü, yene ağaştan boldu tirilmeñi. (III, 33) “Adem'in ölümü ağaştan idi, dirilmesi de yine ağaştan oldu.”

ağaç atı (III, 40, 160, 354, 359, 545, 555, 980, 1296, 1353) “ağaç adı”

ağaç eraneli (III, 492) “mübarek ağaç”

ağaç üsne (III, 819, 991) “ağaç üstünde”

ağaçnı zeytinnüñ (III, 1676) “zeytinin ağacını”

ağaştan janp'ud şet'im (III, 40, 640) “çürümeyen akasya ağacından (çok sağlam ağaştan)”

biyençli ağaçlar (III, 991) “güzel ağaçlar”

biyik ağaç (III, 41, 209, 266, 290, 750) “büyük ağaç”

çedrön ağaç (III, 40, 354, 1024) “sedir ağacı”

cedrovı ağaç (III, 1024) “sedir ağacı”

çipris/ çipris ağaç (III, 40, 359) “selvi ağacı”

çum ağacı (III, 40, 407) “kızılcık ağacı /mersin ağacı”

çetlevük ağacı (III, 40, 382, 443) “findık ağacı”

hamış ağacı (III, 40, 799) “kamış ağacı”

havağ (ağaçı) (III, 829, 867, 888) “kavak ağacı”

¹⁶⁹ AY, 402.

¹⁷⁰ BK, G11; T, 1K1.

hoğa ağacı (III, 829) “karakavak ağacı”
hoz ağacı (III, 40, 888) “ceviz ağacı”
kölke ağaç tibi (III, 40, 709, 724) “ağaç dibi gölgesi”
mirk‘anıñ ağacı (III, 975) “murt ağacı”
mirhanıñ ağacı (III, 975) “murt ağacı”
nóci ağac (III, 40, 620, 1024) “selvi ağacı”
ol ağaç (III, 1400) “o ağaç”
ormandagi ağaçlar (III, 40, 1064) “ormandaki ağaçlar”
pelüt ağacı (III, 40, 1128, 1333) “palamut ağacı (meşe)”
selvi ağacı (III, 1249) “selvi ağacı”
tirlik ağacı ölümsüzlüñnün (III, 40) “ölümsüzlüğün hayat ağacı”
yavor ağacı (III, 40) “çınar ağacı”
yedlovıy ağaç (III, 40) “ladın ağacı”
1 neçe ağac (III, 1170) “herhangi bir ağaç”
3-4 ağaç (III, 40) “üç dört ağaç”
20 ağaç (III, 41) “yirmi ağaç”

• **terek:** ağaç, fidan (III, 1423)

[ET: tiregük **Krh:** tirek/ tiregü/ tirgük **Har:** tirek/ tirgük **Çağ:** tirek]

İlk olarak Uygur metinlerinde¹⁷¹ tespit edilen sözcük CC’de *tirek* “ağaç” anlamında değil, “direk, destek, mesnet” anlamlarında kullanılmıştır.

Saldı terekin kendiniñ çağ tenizge diñre, çağ ırmaqlarğa diñre butaqları anıñ. (I, 66)

“Ağacını denize kadar, ağacın dallarını ırmaklara kadar genişletti.”

alma tereki (III, 83) “elma ağacı”

armud tereki (III, 135) “armut ağacı”

badem terekine (I, 175) badem ağacı

bademniñ tereki (II, 821) “bademin ağacı”

borla tereki alarnıñ (I, 54) “onların asma fidanı”

borla terekiniñ butaqlı (III, 315) “üzüm fidanının dalı”

borla terekiniñ macıcası (III, 722) “asma fidanının ana gövdesi”

erük tereki (III, 499, 1301) “erik ağacı”

heyva tereki (III, 578) “ayva ağacı”

incir tereki (III, 617) “incir ağacı”

habağ tereki (III, 779) “kabak fidanı”

¹⁷¹ EUTS, 240.

hurma tereki (III, 899) “hurma ağacı”
neçik madğaş tereklerin fipannıñ (I, 41) “Lübnan’ın taze fidanları gibi”
neçik terek (I, 30; III, 1491, 1584) “ağaç gibi”
neçik zeytün tereki yemişli (III, 1689) “üstü meyve dolu zeytin ağacı gibi”
nur tereki (III, 1028) “nar ağacı”
şeftelü tereki (III, 1301) “şeftali ağacı”
terek atı (III, 928) “ağaç adı”
terek yeri (III, 203, 1697) “ağaçlık yer”
terekniñ yaprağı (III, 972) “ağacın yaprağı”
yaban incir tereki (III, 617) “yabani incir ağacı”
yaman incir tereki (III, 617) “yabani incir ağacı”
yeñi tikme zeytün tereki (III, 1439) “yeni dikilmiş zeytin ağacı”
yemişidir ol terekniñ (III, 1377) “o ağacın meyvesidir”
zeytin terek tolu yemişli (III, 1689) “üzeri meyve dolu zeytin ağacı”
zeytün tereki (III, 1689) “zeytin ağacı”
zeytün terekleri (III, 1779) “zeytin ağaçları”

2.6.2.1.1. Ağacın Bölümleri

- **butağ/ budağ/ butağ/ butah/ budağ/ buhat/ bular:** budak, dal, sürgün (III, 341, 332, 341, 341, 333, 334, 334)

[ET: butık **Krh:** butağ/ butık **Har:** butağ/ butağ/ budağ **Çağ:** butak]

ET’den itibaren¹⁷² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *budağ/ butah buhat/ bular* şekilleri KPN III’te tanıklanmıştır.

Kirgenge salıy ediler butağlarını ayağları tibine, sındırıp butağlarını ağaçtan. (III, 819)

“(Kudüs’e) girişinde, ağaçlardan dallar kopararak ayaklarının altına ağaç dalları atıyorlardı.”

biyik-biyik butağ (III, 291) “büyük büyük dal(lar)”

borla terekiniñ butağı (III, 315) “üzüm fidesinin dalı”

budağı yamanlarnıñ (I, 817) “kötülerin dalı (mec.)”

butağ igit (III, 342, 915) “taze sürgün”

butağları anıñ (I, 66) “onun dalları”

butağlarından aşğa (III, 148, 238) “dallarından aşağıya”

butağtan çıñkan oğlum benim (III, 341) “(benden) dal gibi çıkan oğlum”

gülâfnıñ butağı (III, 556) “gülün dalı”

¹⁷² EUTSV, 105.

igit butağ (III, 915, 934) “taze sürgün”
igit butağ bir yıllığ (III, 916) “bir yıllık genç sürgün”
igit butağ yıldalığ (III, 281, 916) “yılığ genç sürgün”
madğaş butağları anığ (III, 639, 934, 1424) “onun taze sürgünleri”
ol butağlardan haysıları (III, 158) “o dallardan hangileri”
olivniğ butağları (III, 434) “zeytin dallarını”
yeği butağı zeytinnüğ (III, 1779) “zeytinin yeni budağı”
yemişsiz butağ (III, 1690) “meyvesiz dal”

- **çubuh:** çubuk, ince dal (III, 406)

[ET: çubık Krh: çibık Har:- Çağ: çibık]

ET’den itibaren¹⁷³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Alğay çubuh da huluna [= holuna] tüvgey. (III, 740) “Çubuk alacak ve eline vuracak.”
Evet anı yeberiyir, neçik pnâk ağaçniğ yeberiyir çubuhnu, da çiçekni, da yemişni. (II, 237) “Evet, ağacın gövdesinin dalını, çiçeğini, meyvesini gönderdiği gibi onu gönderir.”
taze çubuh üstünden (III, 1666) “taze dal üstünden”
3 çubuh (III, 1542, 1792) “üç çubuk”

- **habuh:** ağaç kabuğu, kabuk (III, 781)

[ET:- Krh:- Har: kabuk Çağ: kabuk]

“Ağaç kabuğu” anlamı ilk olarak CC’de¹⁷⁴ tespit edilmiştir.

Habuhnu ağaçtan yontıyırmen (III, 40, 781) “Ağaçtan kabuğu yontuyorum.”
hoz habuhu (III, 888) “ceviz kabuğu”
ol habuh (III, 1075) “o kabuk”
özge habuh (III, 888) “başka kabuk”

- **hobuz:** kabuk, kurumuş yaprak (III, 864)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Oğlannıñ esi alaydır, neçik çovrağ: bermegeysen, ki murdar suv kelgey da hatışılğay birgesine, ya hobuz yerlerine, ya yaman işitkey, ya oğlannıñ esi bulğangay. (I, 161)
 “Çocuğun zihni pınar gibidir, kurumuş yaprak ya da pis suyun gelip de arasına karışmasına, kötü söz işitmesine, çocuğun zihninin bulanmasına izin vermeyeceksin.”

¹⁷³ EUTSV, 118.

¹⁷⁴ CC I, 53a/21

2.6.2.2. Fidan

- **tikilgen:** fidan (III, 1439)

[ET: **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥaysıldarılar tınıhsız bitişkenler? Yaş biçenler, da tikilgenler, da terekler yemiş berüçiler, da özge bu türölüler. (III, 283, 1689) “Ruhsuz bitkiler hangileridir? Yeşil otlar, fidanlar, meyve veren ağaçlar ve bunun gibiler.”

2.6.3. Tarım Bitkileri

- **mamuḥ:** (<Far. *pambuk*) pamuk (III, 943)

[ET:- **Krh:** pamuk **Har:** mamuḥ **Çağ:** mamuk]

İlk olarak DLT’de¹⁷⁵ tespit edilmiştir.

Soḡra yeniçeriler ble zarbi saldırdıḥ ol mamuḥlarnı, da Yakub, alıp ol mamuḥlarnı, ḥaldı Stımbolda. (III, 1769) “Sonra yeniçerilerle o pamukları zorla boşalttık ve Yakub o pamukları alıp İstanbul’da kaldı.”

üç ḥap mamuḥ (III, 802) “üç balya pamuk”

bir ştuka mamuḥ bezi (III, 264) “bir parça pamuklu bez”

on lokot mamuḥ bezi (III, 264) “on lokot pamuklu bez”

beş ḥap mamuḥ (III, 470) “beş balya pamuk”

ḥızıl mamuḥ (II, 854) “kırmızı pamuk”

mamuḥ ipi (III, 943) “pamuk ipi (ipliği)”

mamuḥ kibik (II, 664) “pamuk gibi”

- **kenebir:** (<Yun. *kanavırion*) kenevir (III, 677)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Sözcük sadece KPN III’te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir
yüz ḥulaç kenebir ipi (III, 893) “yüz kulaç kenevir ipi”

2.6.4. Otlar

- **ot:** ot (III, 1076)

[ET: ot **Krh:** ot **Har:** ot **Çağ:** ot]

İlk olarak Uygur metinlerinde¹⁷⁶ tespit edilen sözcük CC’de “yabani bitki, ot” anlamında kullanılmıştır.

¹⁷⁵ DLT I, 380/2, III 346/27.

¹⁷⁶ EUTS, 144.

isli ot (III, 1076) “kokulu ot, tütsü”

isli ot atı (II, 711) “kokulu ot adı”

hargâ otu (I, 272; III, 812) “karga otu”

huru ot (II, 856) “kuru ot”

neme ot (III, 1076) “herhangi bir ot”

yaş ot (II, 689) “yeşil ot”

- **yeşil:** yeşillik (III, 1681)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: yaşıl]

Sözcüğün “yeşillik” anlamı ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Neçik yağmur üstüne yeşilniñ, neçik yağış üstüne biçenniñ, ki atın Eyemizniñ sarnagaybiz. (I, 45, 320) “Yeşilliğin üstüne yağan yağmur gibi, otun üstündeki çiğ gibi Rabb’imizin adını söyleyeceğiz (zikredeceğiz).”

2.6.4.1. Yabani Otlar

- **biçen:** ot, kuru ot (III, 265)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Anadolu ağızlarında *biçenek* “otlak” şeklinde¹⁷⁷ geçen sözcük ilk olarak CC’de¹⁷⁸ tanıklanmıştır.

Adamnıñ neçik biçendir künleri kendiniñ neçik çiçeki tüznüñ, ol türlü çiçeklengey. (I, 75, 662) “İnsanın günleri ot gibidir yeryüzünün çiçeklenmesi gibi çiçeklenecektir.”

Bolsunlar neçik biçen alar damdagi haysı ki nege diñre ovuçka kelmiyin hurudu. (III, 414, 1082, 1105) “Onlar avuca gelmeden kuruyup giden damdaki kuru otgibi olsunlar.”

bir araba biçen (III, 268) “bir araba kuru ot”

neçik biçen (I, 45) “kuru ot gibi”

neçik yağış üstüne biçenniñ (I, 45) “otun üstündeki çiğ gibi”

neçik biçen yerde (I, 61) “yerdeki ot gibi”

ol biçenni (III, 688) “o kuru otu”

yaş biçenler (III, 265) “taze otlar”

- **çayır:** çayır, mera (III, 373)

[ET:- Krh:- Har: çayır Çağ: çayır]

İlk olarak KE’de¹⁷⁹ tespit edilmiştir.

¹⁷⁷ TTKBS, 143.

¹⁷⁸ CC I, 55b/20.

Biz yene – adamları anıñ da hoyunları çayırlarınıñ anıñ. (II, 356) “Biz yine (de) onun halkıyız ve onun çayırlarının koyunlarıyız.”

çayır- çimen yeri (III, 373) “çayır- çimen yeri”

çayırlarga köktegi (II, 445) “cennetteki çayırlara”

çayırlarını hıtharmañnıñ (II, 321) “kurtuluşun çayırlarını”

- **çimen:** çimen (III, 385)

[ET: çimgen **Krh:** çümgen **Har:** çimgen **Çağ:-**]

ET’den itibaren metinlerde işlek olarak kullanılmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 848).

çayır- çimen yeri (II, 848) “çayır çimen yeri”

- **yeşillik/ yeşilliğ:** yeşillik (III, 1682)

[ET:- **Krh:- Har:** yaşillık **Çağ:-**]

İlk olarak ME’de¹⁸⁰ tespit edilmiştir.

Ağaç ol yeşil kesilgen yeşilliğın kensiniñ tas etmedi. (III, 1682) “Yeşilken kesilen o ağaç, kendi yeşilliğini yok etmedi.”

barça yeşilliğ tüzñüñ (II, 493) “ovanın tüm yeşilliği”

çıhargan yeşillikten (II, 559) “yeşillikten çıkan”

yeşilliği tüzñüñ (II, 493) “ovanın yeşilliği”

- **yaşlığ:** yeşillik (III, 1670)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 703).

- **yaşot:** taze ot, yeşil ot, çimen (III, 1670)

[ET: yaş ot **Krh:** yaş ot **Har:** yaş ot **Çağ:-**]

EHKT metinlerinde birleşik bir görünüm sergileyen sözcük ilk olarak Uygur metinlerinde¹⁸¹ tespit edilmiştir.

Östürdü biçenni tağlarda, yaşotnu hulanmañına adamlarınıñ. (III, 895) “İnsanlarına hizmetine (sunulması için) dağlarda ot, çimen büyüttü.”

¹⁷⁹ KE, 3r/13.

¹⁸⁰ ME, 162/7.

¹⁸¹ IB, 17.

barça yaş otun ulusunuñ alarnuñ (I, 847) onların halkının bütün taze otlarını”

bitişi yaşotnuñ (II, 752) “taze otun yerden bitmesi”

neçik yaş ot (I, 45) “taze ot gibi”

tüzdegi yaş otta (I, 39) “düzlükteki çimlerde”

yaşot atı (II, 758) “taze ot adı”

yaşot çalmag (III, 366, 1670) “taze ot biçmek”

yaşot farbirlerniñ (II, 621) “boyacıların taze otu”

yeşil yaşottan (II, 559) “yeşil taze ottan”

2.6.4.2. Şifalı Otlar

- **ħarançuħ:** yabani yulaf (III, 810)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 686)

kukol gam ħarançuħ (II, 686) “karamuk ya da yabani yulaf”

- **ħaşlavuçı:** ısırgan (otu) (III, 826)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük tarihî metinlerde tanıklanmamış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 745)

ħaşlavuçı (III, 826) “ısırgan (otu)”

- **ħıcı/ ħci/ ħeci:** hardal tohumu, hardal otu (III, 844; II, 800)

[ET:- Krh: kıcı Har: kıcı Çağ: kıcı]

İlk olarak DLT’de¹⁸² geçen sözcüğün *ħci/ ħeci* şekli KPN III’te verilmiştir.

Keldiler frist`eler, da izdediler mgrdut`iunnu da inamın, da tapmadılar... eriyir da opranıyr, neçik bir ħıcınıñ urluħu, yığlar, da sıħtar, da aytar: «Seniñ yaratılğanlarıñdanmen da sıfatıñdan. Yarlıga mañıa»? (I, 236, 531) Melekler geldiler, inancını ve imanını istediler, bulamadılar; bir hardalın tohumu gibi aşınır, yok olur; ağlar sızlar ve “Senin tecellinden ve yarattıklarındanım. Merhamet et bana.” der.

ħıcınıñ urluħınıñ bir bürükün (I, 236) “hardalın tohumunun bir tanesini”

¹⁸² DLT III, 238/8.

- **humlaḥ:** şerbetçiotu (III, 898)

[ET:- K_{rh}: kumlaḥ Har:- Çağ:-]

DLT'de¹⁸³ “Kıpçak illerinde yetişir, yaprağı fasülye yaprağına benzer, sarmaşık gibi bir ot” anlamı verilen sözcük diğer dönem metinlerinde tespit edilmemiştir.

Da ol humlaḥnı da, ne ki de ḥalıp ese, Pomahaykonuḥ, bergey Kasparga. (III, 898) “Ve Pomagayko'nun tüm şerbetçiotunu, ne kadar kalmışsa, Kaspar'a versin.”

bir tretinnik aşlıḥ, da bir tretinnik humlaḥ, da bir tretinnik övüş (III, 898) “bir tretinnik tahıl, bir tretinnik şerbetçiotu ve bir tretinnik beyaz yulaf”

2.6.5. Diken- Çalı

- **çırpı:** çalı çırpı (III, 396)

[ET:- K_{rh}: Har: Çağ: çırpı]

TT'de de işlek olarak kullanılan *çalı çırpı* ikilemesi ilk olarak CC'de¹⁸⁴ “çalı, çalı çırpı, ince kuru dallar” anlamında tespit edilmiştir.

Eksildiler, neçik tütün, künlerim, da söveklerim, neçik çırpı, ḥurudular. (I, 844) “Günlerim duman gibi tükendi, kemiklerim çalı çırpı gibi kurudu.”

- **çör:** diken (III, 404)

[ET:- K_{rh}: çör Har: çör Çağ: çor/ çör]

İlk olarak DLT'de¹⁸⁵ *çor* “sarılğan bitki” anlamında tespit edilmiş olup diğer dönem metinlerinde sıklıkla “ufak çöp” anlamında kullanılmıştır.

İzde, Biy, men buzulgannı, taspolgannı çör u çöp içine da yaman balçılḥ içine avlangan da kömülgen. (I, 229) “Ya Rab, diken ve çöp içinde kaybolmuş, kötü balçık içinde tuzaga düşmüş ve gömülmüş ben günahkârı gözet!”

- **sançlı:** diken (III, 1235)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sözcüğün isim şekli sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Arıt, Biy, sançlı yazılın yürekimniḥ benim. (III, 1235) “Ya Rab, kalbimdeki günah dikenlerini temizle!”

- **tegenek:** diken (III, 1407)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

¹⁸³ DLT I, 475/16.

¹⁸⁴ CC II, 81a/3

¹⁸⁵ DLT III, 122/1.

İlk olarak CC'de¹⁸⁶ *tigenek* şeklinde tespit edilen sözcük CC'de Hz. İsa'nın dikenli tacının tasvir edildiği metinlerde görülmüştür.

Añ, unutmayan Biy, yarıhlı hızıl tonnu da tigenekten venecni. (III, 1552) “Unutmayan Rabb'i, parlak kırmızı elbise ve dikenden taçla hatırla.”

tegeneklerin kensileriniñ (III, 1715) “onların dikenlerini”

tegeneklerin kendileriniñ (I, 55) “onların dikenlerini”

tegenek üslübü (III, 1408, 1580) “diken görüntüsünde”

- **tiken:** diken (III, 1438)

[ET: tiken **Krh:** tiken/ tikken **Har:** tiken **Çağ:** tiken]

İlk olarak Uygur metinlerinde¹⁸⁷ tespit edilmiş, diğer dönem metinlerinin tamamında işlek olarak kullanılmıştır.

Arit, Biy, tiken yazıñnı yürekimden menim. (III, 1235) “Ya Rab, kalbimden günah dikenlerini temizle!”

tiken yerinde (III, 426) “diken yerinde”

- **tikenlik:** diken (III, 1438)

[ET:- **Krh:- Har:** tikenlik **Çağ:-]**

İlk olarak KE'de¹⁸⁸ tespit edilen sözcük EHK T metinlerinde “dikenlik yer” anlamının dışında genellikle Hz. İsa'nın dikenli tacını tasvir ederken kullanılmıştır.

Körme seni ħannı [ħani] men, anañ, umsanır edim, başıñ taclangan kördüm, ögövlü, da hali tikenlik bile bolduñ ayblangan, seniñ yarıhlı yüzüñe sililer [silar] bile urulgan. (III, 1268, 1438) “Ben, annen, seni kral olarak görmeyi hayal ederdim, övgüye layık şekilde başını taçlanmış gördüm, (ama) şimdi sen dikenli tac ile ayıplanmış, sille ile nurlu yüzüne vurulmuş oldun.”

2.6.6. Sazlık

- **ħamiş:** kamış (III, 799)

[ET: ħamiş **Krh:** ħamiş **Har:** ħamiş **Çağ:** ħamiş]

ET'den itibaren¹⁸⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ħuruttu Biyimiz bu çamurlarnı, yandırdı bu ħamişlarnı. (III, 367, 1076) “Rabbimiz bu çamurları kuruttu, bu kamışları yaktı.”

¹⁸⁶ CC II, 57a/23.

¹⁸⁷ AY, 476/1.

¹⁸⁸ KE, 18r/13.

¹⁸⁹ IB, 10, 38.

Arapistan hamişı iskegen (III, 124, 623, 799) “tatlı Arap kamışı”

boş içli hamiş (III, 603, 799) “içi boş kamış”

hamiş ağacı (III, 40, 799) “kamış ağacı”

hamiş kibik (III, 1203) “kamış gibi”

neçik hamiş (I, 37) “kamış gibi”

2.7. Biyoloji ile İlgili İsimler

Biyoloji bilim dalı, tarihî metinlerde genellikle botanik ve zooloji olmak üzere iki alt bölümde incelenmiştir. Ancak EHKT metinlerinin hacim ve içerik bakımından çok zengin olan içeriği, çalışmayı sadece bu iki alanda yürütmeyi imkânsız kılmıştır. Metinlerdeki bilgi birikiminin yoğun oluşuna bağlı olarak biyolojinin alt dallarından Anatomi (Tıp bölümü içinde), Botanik (Bitki İsimleri bölümünde), Fizyoloji (Tıp bölümü içinde), Patoloji (Tıp bölümü içinde), Zooloji (Hayvan İsimleri bölümünde) münferit birer bilim dalı olarak çalışmamızda yer almıştır.

2.8. Coğrafya ile İlgili İsimler

- **dünyâ/ dünya:** (< Ar. dunyâ) dünyâ (III, 447)

[ET:- **Krh:** dünya/ dünyâ **Har:** dünyâ **Çağ:** dünyâ]

İlk olarak KB'de¹⁹⁰ tespit edilen sözcüğün CC'de *dünye* şekli¹⁹¹ de tespit edilmiştir

Eger açılısam, saña neme heç aytman, zera benimdir dünyâ tügelliki bile kendiniñ. (I, 51) “Eğer öfkelensem sana hiçbir şey söylemem, çünkü dünya tamamıyla benimdir.”

barça dünyâgâ (I, 681) “bütün dünyaya”

bitik bütün dünyeye (III, 671) “bütün dünya için bildiri (evrensel mesaj)”

Biy dünyânı tutuçı (III, 285, 1512) “dünyanın efendisi Rab”

bu dünyâ üsne (II, 126) “bu dünya üzerinde”

bu dünyâda (III, 844) “bu dünyada”

bu keçövlü dünyâdan (I, 549) “bu fani dünyadan”

bütün dünyâ üstüne (III, 380) “bütün dünya üstünde”

bütün dünyânıñ Biyi (III, 352, 1418) “bütün dünyanın Rabb'i”

bütün dünyânıñ Teñrisi (I, 957) “bütün dünyanın Tanrı'sı”

çağ hırıgına dünyânıñ (I, 37) “dünyanın ucuna/ sonuna kadar”

dünyâ ademileri (I, 681) “dünya insanları”

dünyâ yargusun (I, 681) “dünyevi mahkemeyi”

¹⁹⁰ KB, 5926.

¹⁹¹ CC II, 70a/21, 73a/15.

dünyânın coharı (III, 91) “dünyanın cevheri”
dünyânın Eyesi (III, 448) “dünyanın Efendisi (Rabb’i)”
dünyânın üstüne (III, 36) “dünyanın üstüne”
dünyânın yaratılğanının künleri (I, 681) “dünyanın yaratıldığı günleri”
himleri dünyânın (I, 36, 988) “dünyanın temelleri”
keçövlü dünyadan (I, 972) “fani dünyadan”
hıtharılmağı dünyânın (I, 992) “dünyanın kurtarılması”
sövkün dünyânın (I, 127) “dünyanın sevgisini, dünyevi sevgiyi”
taglarına dünyânın (III, 1365) “dünyanın dağlarına”
ululuğu dünyânın (I, 62) “dünyanın büyüklüğü”
üstüne barça dünyânın (I, 978) “bütün dünyanın üstünde”
yazıhını dünyânın (I, 981) “dünyanın günahını”

- **huru:** kara, kara parçası (III, 900)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET *kuruğ* “kuru, kurumuş” ET’den itibaren¹⁹² metinlerinde kullanılmış ancak “kara, kara parçası” anlamı ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Berdi añar buyruğ kensinden yaratılğanlar üsne da sezikli canavarlar üsne, hayısı ki teñizde da huruda ediler. (III, 901) “Denizde ve karada yaşayan kendisi tarafından yaratılan ve sezgisi olan hayvanlar üzerine ona yetki verdi.”

Kim haytardı teñizni huruga, da özen ötleş aştılar ayağlar bile. (I, 58) “Kim denizi karaya çevirdi ve (bu sayede) yaya olarak nehir(ler)i aştılar.”

hırtlar her türlü suvda hem huruda bolgan, hımzit etken (III, 900, 901) “hem her türlü suda hem de karada yaşayan, hizmet eden kurtlar”

- **tüz/ düz:** yeryüzü (III, 1531)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET “düz, doğru, düzgün” anlamına gelen sözcük EHKT metinlerinde “düz arazi, ova” anlamlarının yanı sıra “yeryüzü” anlamında da kullanılmıştır. Sözcüğün *düz* şekli KPN III’te tanıklanmıştır.

Bilirmen men barça huşlarını köktegi, körkü tüzlerini mendedir. (I, 51) “Gökteki bütün kuşları ben bilirim, yeryüzünün ihtişamı bendedir.”

¹⁹² EDPT, 652.

- **yer:** dünya, yeryüzü, toprak, konum, alan, arazi, memleket (III, 1694)

[ET: yer **Krh:** yer/ yer/ yèr **Har:** yer/ yèr/ yir **Çağ:** yer/ yèr]

ET'den itibaren¹⁹³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Biy biyiklengen da horhulu, han ulu üsne barça yerniñ. (I, 50) “Tanrı, büyük ve bütün yeryüzü üzerinde korku salan yüce bir handır.”

Neçik hoyuluğu toprañnıñ ki yayılıptır üsne yerniñ dagılğaylar sövekleri alarnıñ yuvuñ tamuñka. (I, 651) “Onların kemikleri, yeryüzüne yayılan toprağın kasveti gibi cehenneme yakın dağılacaktır.”

Yerni kopitosu bile at hazıyır. (III, 160) “At yeri toynağıyla kazıyor.”

Aştım – da oştı yoñ edi, izdedim – da tapılmadı yeri anıñ. (I, 46) “(Ormanı) aştım ve orada yoktu, onun bulunduğu yer bulunamadı.”

Kim ki sözler yazılñ sınarı üçün, anı açılñ yerge sürgey edim (III, 24) “Kim eşine/ arkadaşına iftira atarsa, onu açık alana sürecektim.”

Balçılñ tuzlu yer, tuzlu yer, haydan tuz çıñar. (III, 1694) “Balçıklı tuzlu arazi, oradan tuz çıkar.”

Yerge suñuyırmen, tikiyırmen. (III, 1694) “Toprağa (sopayı) sokuyorum, dikiyorum.”

Tutup kensin urdu yerge. (III, 1694) “Kendisini tutup yere vurdu.”

abrov yeri (III, 18) “korunma yeri”

açılñ yer (III, 24) “açık alan, savunmasız alan”

alğış yeri (III, 76, 1695) “dua yeri (kilise)”

apegalarnıñ yeri (III, 116, 1695) “keşişlerin yeri (manastır)”

arituçı yer (III, 133) “(günahlardan) arındırıcı yer”

ari yer (III, 128) “kutsal yer”

asacañ yer (III, 146, 1695) “asacak yer (darağacı)”

avadanlıñ yapkan yerler (III, 170) “alet edevat yapan yerler”

bagnıstı yer (III, 201) “bataklık yer”

bahça yer (III, 208) “bahçelik yer, bahçe”

balçılñ tuzlu yer (III, 211) “balçıklı tuzlu yer”

balçılñ yer (III, 1694) “balçıklı yer”

barabar yer (III, 1694) “aynı hizada olan yer”

barça sekinlerin yerniñ (I, 63) “yeryüzünün bütün sakinlerini”

barça yazılñlılar yerdegi (I, 63) “yeryüzündeki bütün günahkârlar”

barça yerde (I, 33, 50) “her yerde”

barça yerde (I, 55) “bütün yeryüzünde”

¹⁹³ BK, D2.

barça yerler (III, 101, 221) “bütün yerler”
baş yer (III, 1725) “ana mekân”
başha yer (III, 1725) “başka yer”
bek sovuḥ yer (III, 346) “çok soğuk yer”
bespêçnı yerge (III, 1694) “olturup güvenli yer”
bir türlü yerde (III, 14) “bir çeşit yerde”
bir yerde emgen (III, 1778) “süt kardeşi”
biyik yer (III, 112, 208, 229) “büyük yer”
çayır-çimen yeri (III, 373) “çayır çimen yeri”
çarn yer (III, 360) “kötü yer”
çihkan yer (III, 394, 1696, 1697) “toplantı yeri”
çiniḥkan yer (III, 394, 1696, 1697) “toplantı yeri”
çiçek yeri (III, 384) “çiçek yeri”
çovraḥlanmagan yer (III, 1694) “susuz yer”
çviçonı/ çviçonıy yer (III, 393, 1696) “eğitim yeri”
dağın biyik yer (III, 291) “daha büyük yer”
divar bile optoçonıy yer (III, 1696) “duvarla çevrili yer”
felan yer (III, 331, 1787) “falan yer”
geleci yeri (III, 1708) “konuşma yeri”
heç yer (III, 1736) “hiçbir yer”
heceplik yeri (III, 116, 1695) “iffet yeri”
ḥamışlı yer (III, 205) “kamışlı yer”
ḥanlıḥları yerniḥ (III, 277) “yeryüzünün hanlıkları”
ḥariblerniḥ yeri (III, 360) “gariplerin yeri”
ḥarındagi yer (III, 263, 1265, 1694) “karındaki yer”
ḥızıl yer (III, 210) “kırmızı toprak”
ḥaysı yer (III, 70) “hangi yer”
ḥonacag yer (III, 175) “konaklayacak yer”
ḥonar yer (III, 116) “konar-göçer yer”
ḥuru yer (III, 1694) “kurak arazi”
içine yerniḥ (I, 63) “yerin içine”
kapnica kibik yer (III, 230, 1714) “mabet gibi bir yer”
maşḥaralıḥ yeri (III, 1696) “maskaralık yeri (sahne)”
menim haḥ yerim (III, 562, 1696) “benim hak ettiğim yer”
nemli yer (III, 205, 1801) “ünlü yer”

ne bir türlü yer (III, 14) “bu türlü yer”
oğ tartağça bir yer (III, 1696) “ok atma yeri”
olturğan yeri (III, 136) “koltuk”
ot yeri (III, 1076) “yangın yeri”
özge yerden (III, 1719) “başka yerden”
özge yerde (III, 1696) “başka yerde”
peşe yeri (III, 393, 394, 1696) “toplantı yeri”
semiz yer (III, 1694) “bereketli yer (toprak)”
söz yeri (III, 1708) “konuşma yeri”
suvlu yer (III, 1697) “sulu yer”
taglı yer (III, 1696) “dağlık yer”
taşlı yer (III, 1696) “taşlı yer”
taş yer üsne (III, 21) “taş zemin üstüne”
Teñri yeri (III, 1790) “Tanrı yeri (cennet)”
terek yeri (III, 203, 1697) “ağaçlık yer”
teren yer (III, 303) “derin yer”
terenliğine yerniñ (III, 250) “yerin derinliğine”
tınç yer (III, 1457, 1697) “sakin yer”
tınçlıñ yer (III, 1697) “dinlenme yeri”
tibine yerniñ (III, 157) “yerin dibine”
toğunçları yerniñ (I, 50) “yeryüzünün (yeni) doğanları”
töre yeri (III, 1697) “mahkeme yeri”
turacag yer (III, 175, 1708) “konuşma yeri”
tuvar ħara yeri (III, 1697) “büyükbaş hayvan yeri”
tuzlu yer (III, 211, 1694) “tuzlu yer (toprak)”
tüz yer (III, 357, 1697) “düz yer, ova”
uçtagi yerge (III, 137) “uçtaki yere”
ulukün ophodit etmeğ yeri (III, 1697) “pazar günlerini kutlama yeri”
üç yığılgan/ yığıngan yer (III, 1697) “üçlü bileşim yeri”
üsne yerniñ (III, 32) “yerin üzerinde”
üsne yüzüne yerniñ (I, 30) “yeryüzünün üstünde”
üstne yüzüne yerniñ (I, 62) “yeryüzünün üzerinde”
üstüne yüzünüñ yerniñ (I, 34) “yeryüzünün üstünde”
üstüne barça yerniñ (III, 57, 1694) “bütün yeryüzüne”
yaman yer (III, 1697) “kötü yer”

- yaş otlu tüz yerde* (III, 24, 262) “yeşil otlu düz yerde, ovada”
- yer hızıl* (III, 1694) “kırmızı toprak”
- yer-kök* (III, 1702) “yer-gök”
- yer tibi* (III, 386, 1695) “yer altı”
- yer turacag* (III, 1697) “mola yeri”
- yer üsne* (III, 178, 179) “yer üstünde”
- yer üstü* (III, 32, 1695, 1715, 1736) “yeryüzü”
- yer üstne* (I, 54) “yeryüzüne”
- yer yaşotsuz* (III, 1697) “çimensiz yer”
- yer yüzünün* (III, 189) “yer yüzünün”
- yerde yürügen* (III, 1694) “karada yaşayanlar (canlı sınıflandırması)”
- yeri anı* (I, 46) “onun yeri, konumu”
- yeri canavarının* (III, 1696) “canavarın yeri”
- yeri ferâhlikni* (III, 1696) “mutluluğun yeri”
- yeri tıncılı* (III, 1697) “dinlenme yeri”
- yerimin belgisi* (III, 197, 252) “yerimin konumu”
- yerinde Mısırlıların* (I, 65) “Mısırlıların memleketinde”
- yerni-köknü Yaratıcı* (III, 1702) “yeri göğü yaradan”
- yerni sövgen* (III, 1694) “yerini seven (bitki)”
- yerni-köknü hanı* (III, 1702) “yerin göğün hanı”
- yerni tibi* (III, 110) “yerin dibine”
- yığın yeri* (III, 1709) “toplanma yeri”
- yığılgan yer* (III, 1707) “toplanılan yer”
- yığıngan yer* (III, 1698, 1707) “toplanılan yer”
- yuvaşların yerni* (III, 1740) “yeryüzünün sakinlerini”
- yuvgan yer* (III, 110, 1739) “yıkama yeri”
- yuvunmağ yerleri* (III, 1716) “yikanma yerleri, hamam”
- 1 lokot yer* (III, 1716) “bir lokot yer”
- 1 mil yerde* (III, 257) “bir mil yerde”
- 1 türlü özge artılışı yer* (III, 140) “bundan daha başka bir yer”

2.8.1. Yeryüzü Şekilleri

2.8.1.1. Çukur Yerler

- **çoğur/ çuğur/ çuħur/ çuhur/ çoğor:** çukur (III, 398, 407)

[ET:- K^{rh}: çukur Har: çukur Çağ: çukur]

İlk olarak CC'de¹⁹⁴ tespit edilmiştir. Sözcüğün *çuhur* ve *çoğor* şekilleri sadece KPN III'te verilmiştir.

Kim kimge çoğur h̄azsa, kendi tüşer. (III, 398) “Kim başkasına çukur kazsa kendi düşer.”

Yeberdiñ çovrahlar çuğurlarına, tağların arasına aħkaylar suvlar. (III, 55) “Çukurlarına pınarlar gönderdin; dağların arasında sular akacak.”

3 kün tüvdü tek... çuħurga 3 künden... (I, 148) “Üç gün boyunca dövdü... Üç günden (sonra) çukurda.”

batkan çoğur (III, 238, 398, 1766) “bataklık çukur”

çoğur içine (III, 1379) “çukur içine”

çoğur h̄aramğulu (III, 61, 121) “karanlık çukur”

çoğuru yazıhlınıñ (III, 398) “günahkârın çukuru”

çuğuru yazıhlınıñ (III, 398) “günahkârın çukuru”

çuğuruna buzuhluñnuñ (I, 53) “kokuşmuşluğun çukuruna”

çuğuruna buzulmañnuñ (III, 398, 489) “kokuşmuşluğun çukuruna”

çuğurundan zabunluñnuñ (I, 47) “hastalığın çukurundan”

tağlar arasına çoğur (III, 1365, 1664) “dağların arasında çukur”

teren çoğur (I, 55) “derin çukur”

teren çuğurga (I, 32) “derin çukura”

tibdegi çuğur (III, 398) “dipteki çukur”

tibdeki çuğur (III, 398) “dipteki çukur”

yerdegi çuğurlar (III, 398) “yerdeki çukurlar”

2.8.1.1.1. Hendek

- **or:** hendek (III, 1060)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:or]

İlk olarak CC'de¹⁹⁵ tespit edilmiştir.

Başları yıraħ tağdan koticcâ bolup edi or aşag. (III, 1060) “Başları, yüksek dağdan aşağı hendeğe yuvarlandı.”

¹⁹⁴ CC II, 39b/7.

¹⁹⁵ CC II, 80b/27.

2.8.1.1.2. Kuyu

- **huyu/ hoyu:** kuyu (III, 910)

[ET: kuduğ **Krh:** kuyuğ/ kuğuğ/ kuğuğ/ kuğı **Har:** kuyı/ kuyu/ kuğı/ koğı/ koğu **Çağ:** koyı/ kuyı/ kuyuğ/ kuyuk/ kudık/ kuğuğ/ kuğuk]

ET'den itibaren¹⁹⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Battırmaların meni aylanganı ya vırları suvlarnı, da boğmaları meni tıbsızlıkı terenlikniñ huyu yapması ağzın kendiniñ üstüme benim. (I, 60) “Suların bükümleri ya da girdapları beni batırmaları, dipsiz yerlerin derinlikleri ağzını benim üstüme kuyu yapıp beni boğmaları.”

2.8.1.1.3. Uçurum

- **çıñ:** uçurum (III, 394)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Körgüzdü ekinçi uçun murnuñ Ovanesniñ habağ bolgan çıñ yanına. (III, 394, 757) “Uçurum(un) yanında, dışarıda olan Hovhannes'in taş duvarının ikinci ucunu gösterdi.”

- **tıbsız:** dipsiz yer, uçurum (III, 1437)

[ET:- **Krh:** tüpsüz **Har:** tüpsüz **Çağ:** tüpsüz]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak KB'de¹⁹⁷ tespit edilmiştir.

Zera töküldü çövreme suvlar çağ boynuma dire benim, da tıbsızlar müdarasız hapsadılar meni. (III, 323, 405, 922, 1437) “Çünkü sular boynuma gelene kadar etrafıma döküldü ve uçurumlar doyumsuzca her yanıma sardı.”

- **tıbsızlık/ tipsizlik:** uçurum, derin yer (III, 1437)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yeberdiñ üstne teñizniñ atlarıñı seniñ, müşhüllendiler yeñüçi suvları tıbsızlıkniñ. (III, 1437) “Denizin üzerine atlarını gönderdin, derinliklerin muzaffer suları zorlandılar.”

teren tıbsızlıkinden yerniñ (I, 61) “dünyanın derin yerlerinden”

terenliğinden tıbsızlıkniñ (III, 392, 1391) “uçurumun derinliğinden”

tıbsızlıkine tamuñnuñ (III, 365) “cehennemin uçurumuna”

tıbsızlıkine yerniñ (I, 57) “yeryüzünün derin yerlerine”

¹⁹⁶ AY, 434/23.

¹⁹⁷ KB, 211.

- **terenlik:** derin yer, derinlik (III, 1425)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Toğrululuğun seniñ – neçik tağlar, Teñri, könüliküñ seniñ – neçik terenlikler köp! (I, 44)

“Tanrı’m, senin doğruluğun dağlar gibidir, senin adaletin derin yerler gibi çoktur (derindir).”

terenlikine teñizniñ (I, 59) “denizin derinliğine”

terenlikinden yerniñ (I, 61) “yerin derinliğinden”

terenlikinden suvlarnıñ köp (I, 59) “büyük suların derinliğinden”

tıbsızlıki terenlikniñ (III, 19, 239) “uçurumun derinliği”

tıpsızlıkine terenlikniñ (I, 37) “uçurumun derinliğine”

ulu terenlihte (III, 1647) “büyük oyukta”

2.8.1.1.4. Vadi

- **dere:** (<Far. *dara/darra*) dere, iki dağ arasındaki çukur (III, 423)

[ET: Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Dere, hayda ki suvgına ahar tağ arasına. (III, 423, 1335) “Dere, küçük akarsunun aktığı dağ arasındır.”

teren dere (II, 758) “derin dere (vadi)”

- **eñiş/ eniş/ engiz/ engis/ yeñiş/ yeñiz:** vadi, yamaç (III, 489, 490, 1693)

[ET:- Krh:- Har:- iniş Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹⁹⁸ tespit edilen sözcüğün *eniş/ engiz/ engis* şekilleri “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir (II, 792). Sözcüğün *yeñiş/ yeñiz* şekilleri KPN III’te tanıklanmıştır.

Eñişler köp etkeyler aşılıh. (III, 470, 489) “Yamaçların her yerine tahıl ekilecek”.

eñiş haygulu (III, 489, 1447) “keder vadisi” (dinî metinlerde)

2.8.1.2. Düz Yerler

- **avlaḥ:** geniş alan (düzlük) (III, 174)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

¹⁹⁸ CC I, 39b/6.

Bu anlamda ilk olarak CC'de¹⁹⁹ tespit edilen sözcük Çağ. metinlerinde “av yeri, avın bol olduğu yer” anlamında kullanılmıştır. EHKT metinlerinde sıklıkla sıfat olarak kullanılmıştır.

Çıhardı meni avlaḥka. (III, 174) “Beni geniş bir alana çıkardı.”

- **avlaḥlḥ:** düzlük (III, 174)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük metinlerde “ferahlık, genişlik, özgürlük” anlamlarında da tespit edilmiştir.

Barır edim men avlaḥlḥta, zera buyruḥuḥnu seniḡ izdedim. (I, 84, 140) “Senin buyruğunu takip ettiğim için düzlüğe vardım. (mec. Senin buyruğunu takip ettiğim için ferahlığa çıktım.)”

- **tüz/ düz:** düz yer, düzlük, ova (III, 1531)

[ET:- K^{rh}: tüz Har: tüz Çağ: tüz]

İlk olarak DLT'de²⁰⁰ bu anlamıyla tespit edilen sözcük CC'de “bozkır, kıraç, ıssız yer” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün *düz* şekli KPN III'te tanıklanmıştır.

Tüzler köp etserler aşıḥlarnı, çaḥırgaylar da algışlagaylar. (I, 58) “Ovalar tahılları bereketli kırsalar, seslenecekler ve dua edecekler.”

çiçeki tüznüḡ (I, 75, 662) “ovanın çiçeği”

Orus tüzü (III, 1532) “Rus düzlükleri”

suvlu tüz (III, 1335) “sulu ova, bataklık”

tüzde bitiş (III, 1532) “düzlükte/ ovada ekim-dikim”

tüzlerine ormannıḡ (III, 1532) “ormanın düzlüklerinde”

tüzünde Dajannıḡ (I, 65) Taneos'ın²⁰¹ düzlüklerinde

2.8.1.3. Geçit

- **keçit:** geçit (III, 667)

[ET: keçüḡ/ keçik K^{rh}: keçüt Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren²⁰² tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, ayrıca bölüm başlıklarında tespit edilmiştir (II, 792).

Duna keçiti (III, 444) “Tuna geçidi”

Turlu keçiti üçün (I, 563) “Dinyester geçidi hakkında”

¹⁹⁹ CC II, 57b/19b.

²⁰⁰ DLT III, 123/13.

²⁰¹ Taneos/ Zoan/ Soan; Mısır'da, Nil deltasında bulunan antik bir şehirdir. (III, 413)

²⁰² AY, 492/6; EUTSV, 175.

- **keçmeḡliḡ:** geçit (III, 667)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te iki yerde geçmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 650, 669)

2.8.1.4. Yüksek Yerler

- **baş:** doruk, zirve (III, 231)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sözcüğünün “doruk, zirve” anlamı taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiş, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te de madde başı olarak verilmiştir. (II, 813)

tağ üstü, başı üstünde (III, 813) “dağın üstü, bir dağın başında”

üsne başlarınıḡ tağlarınıḡ (I, 61) “dağların zirvelerinin üzerinde”

- **biyiklik/ biyikliḡ/ böyüklük:** yükseklik (dağ, tepe) (III, 292)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinlerde nicelik bildirerek “büyüklük” anlamında kullanılan sözcük bu anlamıyla ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Çıhtı biyiklikke da yasır etti yasırnı, talan üleşti, başhışnı da berdi oğlanlarına adamlarınḡ. (I, 59; III, 234, 874, 1371, 1664) “Tepeye çıktı ve tutsakları esir etti, ganimeti paylaştı, adamlarının oğullarına bahşış verdi.”

- **ör:** küçük dağ, tepe (III, 1099)

[ET: K^{rh}:- Har: ör Çağ: ör]

Sözcük “küçük dağ, tepe” anlamında ilk olarak ME’de²⁰³ tespit edilmiştir. KPN III’te *ör* için “kiçi tağ” açıklamasını vermiştir.

Çıhtıḡ Tatarlıḡka da turduḡ ör üstne. (III, 1099, 1399) “Tatar topraklarına çıktık ve tepenin başında durduk.”

tağlar da barça örler (I, 864) “dağlar ve bütün tepeler”

- **tağ/ tah:** dağ (III, 1365)

[ET: tağ K^{rh}: tağ/ dağ Har: tağ/ dağ Çağ: tağ/ dağ]

²⁰³ ME, 10/3.

ET'den itibaren²⁰⁴ itibaren bütün dönem metinlerinde tanıklanmış, CC'de²⁰⁵ *tav* şekli tespit edilmiştir.

Çıhardı alarnı tağına arilikiniñ kendiniñ. (I, 65) “Onları kendisinin kutsal dağına çıkardı.”

arasına tağlarnıñ (III, 1142) “dağların arasında”

aşağa tağnıñ (III, 1365) “dağın aşağısı (yamacı)”

eki tağı mecânı (III, 1365) “iki bakır dağı”

himleri tağlarnıñ (I, 36) “dağların temelleri”

tağ arası (III, 121) “dağ arası, vadi”

tağ hırıǵı (III, 1365) “dağın yamaç kenarı”

tağ Sion (I, 50, 62) “Sion²⁰⁶ dağı”

tağına ari anıñ (I, 31, 50) “onun kutsal dağına”

tağına Eyemizniñ (I, 39) “Rabb’imizin dağına”

tağında ari (I, 48) “kutsal dağında”

tağlar öktemlengen (I, 58) “kibirlenen dağlar”

tağları Sionnuñ (I, 50; III, 1443, 1657) “Sion’un dağları”

tağlarına dünyâniñ (III, 1365) dünyanın dağları

tah tibi (III, 1366) “dağın aşağı kısmı (eteği)”

teşkirilgenine tağlarnıñ (I, 49) dağların alt üst oluşuna

üsne başlarınıñ tağlarnıñ (I, 61) “dağların zirvelerinin üzerinde”

- **tağgına:** küçük dağ, tepe (III, 1366)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 674)

tağ arası ya tağgına (II, 674) “dağ arası ya da küçük dağ”

2.8.1.5. Suların Oluşturduğu Yeryüzü Şekilleri

2.8.1.5.1. Kıyı

- **kınar/ knar:** (<Far. kanār) kenar, kıyı (III, 703, 707)

[ET:- Krh:- Har: kenār Çağ: kenār]

²⁰⁴ BK, G7, G8.

²⁰⁵ CC, 60a/27.

²⁰⁶ KPN III’te Sion maddesi için üç anlam verilmiştir. 1) Hermon Dağı’nın bir başka adı; 2) Kudüs’ün güneydoğu tepesinde Jebusluların kalesi, Davut’un şehri, Rab’bin yaşadığı kutsal dağ; 3) Kudüs’ün bir başka adı (III, 1271)

İlk olarak AO'da²⁰⁷ tanıklanmış, *knar* biçimi sadece KPN III'te tespit edilmiştir. (III, 707)

Ḥaysıları ki Turlu kınarı bile yürüp, da bizimkilerine yançarkadan atıy ediler, da bermesler edi ol yerde suvga kelme bizimkilerine. (I, 559) “Onlar Dinyester kıyısı boyunca ilerleyip bizimkilere ateş ettiler ve orada suya yaklaşmalarına izin vermediler.”
Da starosta Kalinovskiy atı bile boğuldu kınarına suvunuḡ, zera kınarı suvunuḡ berehistiy edi, da bolmadı çıhma. (I, 545) “Müdür Kalinowski, atıyla birlikte, nehir kıyısında boğuldu, çünkü kıyı dikti ve (oradan) çıkamadı.”
kınarına suvunuḡ (III, 703) “suyun kıyısına”

- **ḥırğı/ ḥırḥı/ ḥırığ/ ḥırıḥ:** kıyı, kenar, sahil (III, 850)

[ET:- **Krh:** kırığ/ kırağ **Har:** kırak/ kırağ/ kıraḡ/ kıra /kırığ **Çağ:** kırak/ kırağ/ /kırığ]
 İlk olarak TİEM'de²⁰⁸ tespit edilmiştir. Sözcüğün *ḥırḥı* şekli KPN III'te, *ḥırıḥ* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te tanıklanmıştır. (II, 741)
Arttırıyım züryâtıñıznu siziḡ, neçik yolduzlarınḡ köplühü da neçik ḥumnu ḥırığında teñizniḡ (III, 142) “Gökteki yıldızlar ve sahildeki kum kadar neslinizi çoğaltayım.”
aḡın suvnuḡ ḥırığı (III, 61, 329) “akarsuyun kıyısı”
barça ḥırığlarına yerniḡ (I, 56) “yeryüzünün bütün kıyılarına”
suv ḥırğısı (III, 1333) “su kenarı, nehir kıyısı”

- **yağa/ yaḥa:** yaka, kıyı (III, 1625)

[ET: yaḥa **Krh:- Har:** yaḥa **Çağ:** yaḥa]
 ET'den itibaren²⁰⁹ metinlerde tespit edilmiştir.
Keldi Öteyaḥadan bir babas. (III, 1102) “Anadolu'dan (denizin diğer tarafından) bir papaz geldi.”
öteyaḥa (III, 1625) “suyun diğer yakası, Anadolu”
suvnuḡ yağasına (I, 165) “suyun kıyısına”
yaḥasına aḡın suvnuḡ Papelonnuḡ (III, 1625) “Babil'in nehir kıyısında”
yağasına teñizniḡ (I, 506) “denizin kıyısında”

- **yalı:** (< Yun. *yiáli*) yalı, kıyı (III, 1633)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** yalı]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT'de tespit edilmiştir.

²⁰⁷ AO II, 54.

²⁰⁸ TİEM, 73 48r/3.

²⁰⁹ EUTS, 280.

Rıka çüst hapyır, ne ki yalıısına tapıyır. (III, 1633) “Nehir, kıyısında ne bulsa aniden yakalıyor.”

Da Hantemir murza 80 miñ tatar bile kelip zaraz Turlunu keçip beri yanga da qoşu bile turdu Turlu yalıısı bile da yolun Kamenecniñ tuttu. (I, 552) “Kandemir Mirza 80 bin Tatarla gelip Dinyester’i geçer geçmez diğer tarafta Dinyester nehrinin kıyısında konakladı ve Kamaniçe’ye doğru yola çıktı.”

Turlu yalıısı (I, 552) “Dinyester kıyısı”

2.8.1.6. Ada

- **ada:** ada (III, 29)

[ET:- Krh:- Har: adağ/ adak Çağ: adağ/ adak]

İlk olarak ME’de²¹⁰ tanıklanmıştır.

Haysı adaga aytkaymen: “Yap meni horhıusu alnına Teñriniñ?” (III, 29) “Hangi adaya “Tanrı’nın korkusundan beni O’nun huzurunda örtün.” diyebilirim?”

- **otraç:** ada (III, 1078)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de²¹¹ tespit edilen sözcük metinlerde özellikle *T’arsız* ile birlikte kullanılmıştır.

Hanları T’arsızniñ da otraçlarınıñ ħurbannı sungaylar añar. (I, 61; III, 1078, 1237, 1391) “Tarsız²¹²’in ve adaların hükümdarları ona kurbanı sunacaklar.”

Atasınıñ atı Ropen edi da anasınıñ Cipura, Zk’ariovd otraçından. (III, 357, 1784) “Babasının adı Ropen’di ve annesinin adı Cipura’ydı, Zk’arvad²¹³ adasından.”

2.8.2. Yeryüzü Şekillerinin Arazi Özellikleri

2.8.2.1. Ağaçlık Yer

- **tereklik:** ağaçlık, koruluk (III, 1424)

[ET:- Krh: tireklik Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de²¹⁴ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 762)

²¹⁰ ME, 129/1.

²¹¹ CC II, 58a/16

²¹² İspanya’da bir şehir.

²¹³ Akdeniz’in doğusunda, Suriye’nin, Tartus eyaletine bağlı ada. https://tr.wikipedia.org/wiki/Arwad_Adası

²¹⁴ DLT I, 511/6.

2.8.2.1.1. Orman

- **orman:** orman (III, 1064)

[ET:- **Krh:** orman **Har:** orman **Çağ:** orman]

İlk olarak CC'de²¹⁵ tespit edilen sözcük diğer dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Avazı Eyemizniñ uvatır ormanlarını, da uvatır Biy ormanların Lipanannıñ. (I, 41)

“Rabb’imizin sesi ormanları ve Lübnan’ın ormanlarını un ufak eder.”

barça kazanlar ormandagi (I, 51) “ormandaki bütün canavarlar”

Leskovca ormanı (III, 919) “Leskovets Ormanı”

neçik aslan ormanında kendiniñ (I, 33) “kendi ormanındaki aslan gibi”

neçik ormandagi ağaçlarını (III, 212, 364) “ormandaki ağaçlar(ı) gibi”

neçik ormanı Lipanannıñ (I, 46; III, 291) “Lübnan’ın ormanı gibi”

ormandagi ağaçlar (III, 40, 1064) “ormandaki ağaçlar”

ormandagi baltalar bile (I, 63) “ormandaki baltalarla”

ormandagi kiyik yaban (III, 1064, 1618) “ormandaki yabani geyikler”

ormanın Teñriniñ (III, 342) “Tanrı’nın ormanını”

toñuzu ormannıñ (III, 700, 1064) “ormanın yaban domuzu”

toñuz ormandagi (I, 66) “ormandaki domuz”

tüzlerine ormannıñ (III, 95, 1532, 1064) “ormanın düzlüklerinde”

tüzüne ormandagi (III, 95, 642, 1064) “ormandaki düzlüğe”

ulu ormanın Gatesniñ (III, 92, 446) “Kadeş’in büyük ormanını”

2.8.2.2. Bataklık

- **balçıñ/ barçıñ:** bataklık (III, 210)

[ET:- **Krh:** balçık **Har:** balçık **Çağ:** balçık]

İlk olarak DLT’de²¹⁶ tespit edilmiştir.

Kimese kimese bile yolga çıñsa ya bargay, alardan ħaysına neme satmaga [=satama] yoluħsa: attan neme yıñılmaħ, albo atı köprüden tüşkey, ya arabası balçıñta ħalgay da çıñma bolmagay, ya anıñkibik araba aħtarılma ya sıngay,– yoldaşı salıp ketmegey. (I, 196) “Birisi başka birisiyle yola çıksa ya da bir yere yürüse onlardan biri attan düşse, atı köprüden düşse, ya da arabası bataklığa sapsansa ve çıkamasa, arabası ters dönse ya da kırılma, bunun gibi talihsizlikler yaşasa yoldaşı onu bırakıp gitmemeli.”

²¹⁵ CC I, 40a/4.

²¹⁶ DLT I, 467/1.

- **çamur:** bataklık (III, 367)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: çamur]

İlk olarak Kİ'de²¹⁷ tespit edilmiştir.

Huruttu Biyimiz bu çamurlarnı, yandırdı bu hamışlarnı. (II, 584) “Rabb’imiz bu bataklığı kuruttu, sazlığı yaktı.”

- **suvlu tüz:** bataklık (III, 1335)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 796)

- **suvlu yer:** sulu yer, bataklık (III, 1335)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 810)

2.8.2.3. Çalılık

- **tegeneklik/ tekeneklik:** dikenlik, çalılık (III, 1408)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Keldiler üstüme, neçik çulu, yandılar, palayladılar, neçik tegeneklik. (III, 1408) “Bana arılar gibi saldırdılar, dikenlik gibi parladılar, yandılar.”

tekeneklik yerni (I, 799) “çalılık yerini”

2.8.2.4. Çayırılık Yer

- **biçenlik:** otlak (III, 266)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk kez CC’de²¹⁸ tespit edilmiştir.

Üleşkeyler saban tüzlerin, biçenlikler, da özge yerlerin, ne ki kerekleri bardır, her biri bilgey, ne üsne oltturuptır. (I, 199; 738, 1031) “Düzlükler için saban, otlaklar, başka

²¹⁷KTS, 46.

²¹⁸CC II, 61b/5-6.

yerler... kendilerine ne lazımsa paylaşacaklar, böylelikle her biri neyin üstünde oturduğunu (neye sahip olduğunu) bilecek.”

- **yaşlıh:** çimenlik, otluk alan (III, 1670)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 703).

2.8.2.5. Kurak Yer

- **yabanlıh/ yabanlıq:** (<Far. yābān) çöl, bozkır, kırsal (III, 1618)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** yābānlıq]

İlk olarak Çağ. metinlerinde²¹⁹ tespit edilmiştir.

Zera ne kün toğuşunda, ne kün batışına, da ne yabanlıqında tağların; evet Teğri yarguçıdır. (I, 63) “Çünkü hem doğuda hem batıda hem dağların kırsalında, evet, Tanrı hâkimdir.”

körkün yabanlıqnı (I, 58) “bozkırın görkemi”

neçik yer yabanlıhta da suvsuzluhta, hayda ki yohtur kendinde yol (I, 57) “hiçbir yolu olmayan kuraklıkta ve çölde bir yer gibi”

turmaşsız yabanlıh (III, 1618) “ıssız bozkır”

yabanlıhta beslengen (III, 1618) “bozkırda avlanan”

2.8.2.6. Sazlık

- **hamışlıh:** sazlık, kamışlık (III, 799)

[ET: kamışlığ **Krh:** kamışlığ **Har:** kamışlığ **Çağ:** kamışlık]

ET’den itibaren²²⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Öçeş kazanına hamışlıhını, yığınlarına ögüzlerini da böleklerine ineklerini. (I, 59; III, 326, 614, 799, 1087) “Kamışlığın canavarına öküz sürüleri ve inek sürüleri için öfke saçın.”

hamışlıh arası (III, 120) “kamışlık arası”

2.8.3. Yeryüzü Suları

- **suv/ sov/ su:** su, akarsu (III, 1333, 1294, 1325)

[ET: sub **Krh:** suw/ suf **Har:** suw/ suv/ su **Çağ:** suw/ suv/ su]

²¹⁹ ÇTS, 1216.

²²⁰ AY, 608/13.

ET'den itibaren²²¹ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Çıhardı suvnu hayadan da ahtırdı, neçik rika. (III, 64) “Kayadan suyu çıkardı, nehir gibi akmasını sağladı.”

Da yeberdi üstüne alarnıñ Biy sovun teñizniñ. (I, 313) “Rab, onların üstüne denizin suyunu gönderdi.”

ağın su (II, 865) “akan su, akarsu”

avazından suvlarınñ köplühünden (I, 64) “suların çokluğunun sesinden”

aylanganı ya vırları suvlarınñ (III, 19, 187) “suların bükümleri ya da girdapları”

çerpat etme suvnu (III, 378) “su serpme”

çovrağ suvlarına (I, 48) “kaynak sularına”

çovrağ suvuna (III, 572) “kaynak suyuna”

distilovanıy suv (III, 429, 771) “damıtılmış su”

göllü suvlar (III, 550) “göl suları”

hliyniñ suvu (III, 387, 588) “kilin suyu, killi yapışkan su”

jac suvu (III, 314, 603, 757, 769, 1292, 1796) “kezzap suyu (sülfirik asit)”

ketkenleri ağın suvlarınñ (III, 61) “akarsuların akışları”

kınarına suvunuñ (III, 703) “suyun kıyısına”

kiçi suv (III, 121) “dere, küçük akarsu”

hara suv (III, 110) “kirli, küllü su”

hurugan suv (III, 571) “kuruyan su”

neçik suv (I, 55) “su gibi”

Nilös suv (III, 1334) “Nil nehri

Prut suvu (III, 244) “Prut Nehri²²²,”

rikaları suvlarınñ (III, 1458) “suların ırmakları”

Selovam suvuna (III, 1256) “Silvan²²³ suyuna”

strumênesi suvnuñ (III, 1324) “suyun fışkırması, çağlayan su”

suv bayahı (III, 239) “normal su”

suv bürk (III, 351, 1333) “su püskürtme²²⁴,”

suv içine (III, 305) “su içinde”

suv içinde (III, 461) “su içinde”

suv hırğısı (III, 1333) “su kenarı, nehir kıyısı”

²²¹ BK, D10.

²²² Tuna Nehri'nin Ukrayna'nın batısından kaynağını alan, Moldova ve Romanya'dan geçen bir kolu. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Prut>

²²³ Kudüs'te Silvan Çeşmesi.

²²⁴ Hristiyanlıkta temiz bir vücut, temiz bir zihin, temiz bir hayat için özel günlerde, rahibin kilisenin merdiveninden su püskürtmesi ritüeline denir.

suv tıyırmanı (III, 1334, 1453) “su değirmeni”
suv üsne (III, 204, 275, 429, 1284, 1313) “su üstüne, suyun üstüne”
suv yığını (III, 550) “su birikintisi, gölet”
suvda yürüyenler ya barganlar (III, 1334) “suda gidenler ya da yaşayanlar”
suvdan bitken (III, 281, 1333, 1335) “suda büyüyen (yosun vb...)”
suvdagi yüzüçiler (III, 1481) “sudaki yüzücüler”
suvlardan taşkın köplerniñ (I, 42) “büyük sel sularının”
suvları alarnıñ (III, 336) “onların suları”
suvların teñizniñ (I, 43) “denizin sularını”
yeñmeñleri suvlarınıñ antuntknuñ (III, 1467) “derin sularının zaferleri”
suvlarınıñ köplühünde (I, 64) “suların çokluğunda”
suvnuñ Getronnuñ (III, 543) “Getron’un²²⁵ suyu”
suvnuñ içi (III, 386, 393) “suyun içi”
suvu jacnıñ (III, 314, 603, 757, 769, 1292, 1796) “kezzap suyu (sülfirik asit)”
suvun Selovmanıñ (III, 350, 626) “Silvan’ın suyu”
suvunda tınçlıhıñ (I, 39; III, 262) “hayat suyunda”
taşkın suv (III, 1324, 1334) “taşmış akarsu, sel”
tatlı suv (III, 1399) “tatlı su”
taje suv (III, 1404) “taze su, içimi tatlı su”
terenlikinden suvlarınıñ köp (I, 59) “büyük suların derin yerlerinden”
turgan suv (III, 550, 1334) “durgun su”
tuz suvu (III, 242) “tuzlu su”
üstü suvnuñ (III, 134, 1333) “suyun yüzeyi”
yeñüçi suvları tıbsızlıkniñ (I, 59) “derinliklerin muzaffer suyu”
yerden çıñkan isi suv (III, 1334) “yeraltından çıkan sıcak su²²⁶”

- **tamçı:** damla (III, 1376)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: tamçı /tamcı]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde²²⁷ tespit edilmiştir. Sözcük Anadolu ağızlarında hâlâ işlek olarak kullanılmaktadır²²⁸.

²²⁵ Kudüs ve Zeytin Dağ’ı arasındaki vadi.

²²⁶ “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te “kaplıca” olarak verilmiştir (II, 848)

²²⁷ Kİ, 97.

²²⁸ DS, 10.

Köknüñ yolduzundan, yamğurnuñ tamçısından u teñizniñ ħumundan artıhtır menim yazıqlarım. (III, 1376, 1537) “Benim günahlarım göğün yıldızından, yağmurun damlasından ve denizin kumundan daha fazladır.”

ekişer tamçı (III, 191, 476, 1376) “ikişer damla”

- **tamla:** damla (III, 1377)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tamla]

Sözcüğün isim şekli ilk olarak EHKT’de tespit edilmiştir.

Abovim barça yaratkanlar, ħaysı dırlar da ħaysı bolsarlar, Teñriden başħa bardırlar, neçik tamla. (II, 240) “Çünkü, bütün yaratılanlar başka başkadırlar, bir damla gibi Tanrı’dan farklıdırlar.”

2.8.3.1. Akarsu

- **aħın/ ağın/ aħn:** akarsu (III, 60)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de ²²⁹ “sel, yağmur suyu” anlamında tespit edilmiş, “akarsu” anlamında ise taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tespit edilmiştir. Sözcüğün *aħn* şekli sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Terenlikler terenden sarnadılar saħa avazına aħınlarıñniñ seniñ. (III, 60) “Uçurumlar derinliklerden senin akarsularının seslerine dua ettiler.”

Tolumen yazıħ bile da sansız yamanlıħ bile, ki ağınına töresizlikniñ, tolgun kibik, tolganıyırmen. (III, 61) “Günahla ve sayısız kötülükle doluyum, kanunsuzluğun akarsuyunda dalga gibi dolanıp duruyorum.”

- **aħınsuv/ aħın suv:** akarsu (III, 61)

[ET:- Krh: aħın Har:- Çağ:-]

İlk olarak TİEM’de ²³⁰ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Saħla men ħuluñnu seniñ... aħınsuvdan, ħuvatlı yağmurdan. (III, 61) “Ben kulunu akarsudan, kuvvetli yağmurlardan ... koru.”

aħar suvlar (III, 54) “akarsular”

aħın su (III, 55, 61, 423, 602, 612, 1325) “akarsu”

aħın suv kibik (III, 804) “akarsu gibi”

²²⁹ DLT I, 77/21.

²³⁰ TİEM, 73 312r/8.

aḥin suvlar (III, 61) “akarsular”

aḥin suvlar arasına (III, 150) “akarsular arasında”

aḥin suvlarına Bağdatlılarının (III, 61) “Bağdatlıların akarsularına”

aḥin suvların huzurluquḥnuḥ seniḥ (I, 44) “senin huzurunun akarsularını”

aḥin suvnuḥ hırıḡı (III, 61, 329) “akarsuyun kıyısı”

aḥin suvnuḥ Papelonnuḥ (III, 61) “Babil’in akarsuyunun”

aḥin suvu Teḥriniḥ (I, 57) “Tanrı’nın akarsuyu”

- **çay:** çay (III, 373)

[ET:- K^{rh}:- say Har:- Ç^ğ: çay]

ET’de²³¹ say “taşlık” anlamına gelen sözcük zamanla anlam genişlemesi yoluyla DLT’de²³² tespit edilen “dar dere içi” ve “ırmak” anlamına gelmiştir.

Ḥaytardı ḥanga çayların alarnıḥ da yaḡmurların alarnıḥ, ki içmegeyler. (I, 65)
“İçmesinler diye çaylarını ve yağmurlarını kana çevirdi.”

- **dere:** (<Far. *dara*) dere (III, 423)

[ET:- K^{rh}:- Har: dere Ç^ğ:-]

İlk olarak KE’de²³³ tespit edilmiştir.

Taḡ arası, ḥayda ki kiçi suv aḥar ya dere. (II, 716) “Küçük bir su ya da derenin aktığı dağ arası.”

- **ırmah/ ırmah:** ırmak (III, 639)

[ET:- K^{rh}:- Har: ırmak Ç^ğ: ırmak]

İlk olarak İML’de²³⁴ tespit edilmiştir. Sözcüğün *ırmah* şekli KPN III’te tanıklanmıştır.

Zera urar edi ḥayanı, da aḥar edi suvlar, da ırmahlar keterler edi kendinden. (III, 55)

Çünkü o kayaya vururdu, sular akardı ve ırmaklar kendiliğinden akardı.

üstüne ırmahlarını (I, 39) “ırmakların üstüne”

- **özen:** nehir, dere (III, 1108)

[ET: özen K^{rh}:- Har: özen Ç^ğ:-]

ET’den itibaren²³⁵ tanıklanan sözcük CC’de²³⁶ “vadi” anlamında, AO’da²³⁷ “nehir, akarsu” anlamında tanıklanmıştır.

²³¹ EUTSV, 277.

²³² DLT III, 158/14.

²³³ KE, 147r/11.

²³⁴ İML, 180.

Sen ahtırdıñ çovrahlarnı da aħın suvlarnı, sen ħuruttuñ özenlerni muħkâm. (I, 63)

“Pınarları ve akarsuları sen akıttın, güçlü nehirleri sen kuruttun.”

4 özen çıħar uçmaħtan. (I, 271) “Cennetten dört nehir akar.”

özenin imşahlılığınñ seniñ (III, 600, 612) “senin alçakgönüllülüğünün nehiri”

özenleri töresizlikniñ (I, 35, 594) “günahkârlığın nehirleri”

- **suvğma:** küçük akarsu (III, 1335)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 815)

Dere, ħayda ki suvğma aħar tağ arasına. (II, 815) “Dere, küçük akarsunun aktığı dağ arasındır.”

2.8.3.1.1. Akarsu ile İlgili İsimler

- **aħma:** akış (III, 62)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 694, 740).

- **aħmaqlıħ:** akış (III, 62)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: akmaklık/ akmağlığı]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak Çağ. metinlerinde²³⁸ tespit edilmiştir.

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilen sözcük, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 719).

2.8.3.2. Göl

- **göl/ kül:** göl (III, 550, 769)

[ET: köl K^{rh}: köl Har: köl Çağ: köl]

ET’den itibaren²³⁹ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

²³⁵ EDPT, 289.

²³⁶ CC II, 73a/8-9.

²³⁷ AO IV, 21.

²³⁸ ÇTS, 26.

²³⁹ KT, D34, K2.

Biy Isus K'ristos, çovrahi tatlılıhni, yarlığan üstümüzge, gölü sövünçlükni, sahlâ bizni yazıhtan. (III, 550, 1304) “Rab İsa Mesih, iyiliğin kaynağı, üzerimize rahmet, sevincin gölü, bizi günahlardan koru.”

bagnistu yer ya kül (III, 769) “bataklık yer veya göl”

göl suvlu (III, 550, 1334, 1335) “sulu (henüz kurumamış) göl”

2.8.3.3. Deniz

- **teñiz/ teniz:** deniz (III, 1414)

[ET:- **Krh:** teñiz/ teñiz/ tiñiz **Har:** teniz/ teniz/ tiniz **Çağ:** teñiz/ tēñiz/ tiñiz]

İlk olarak DLT’de²⁴⁰ tespit edilmiştir.

Zera kirdi p'arawon arabalar bile, da atları bile, da taqlama yaraqlılar bile içine teñizni. (I, 37) “Çünkü Firavun arabaları, atları ve seçilmiş askerleri ile denizin içine girdi.”

Bayladıñ tenizni sözünj-buyruhuñ bile. (I, 669) “Bir buyruğunla denizi bağladın.”

antuntkuna dire teñizni (III, 31) “denizin dibine kadar”

bu teñiz ulu da avlañ (III, 36) “büyük ve dingin bu deniz”

içine teñizni (I, 37) “denizin içine”

huvatına teñizni (III, 1397) “denizin kuvvetine”

suvları teñizni (I, 37) “denizin suları”

suvların teñizni (I, 43) “denizin sularını”

suvların içine teñizni (I, 37) “denizin sularının içine”

suvun teñizni (I, 37) denizin suyunu”

teñiz balıñı (III, 1415) “deniz balığı”

teñiz buzuçı (III, 1415) “denizleri yok eden (Tanrı’nın sıfatı)”

teñiz içinde (III, 14) “deniz içinde”

teñiz kibik (III, 914) “deniz gibi”

teñiz otlu (III, 60) “ateşli deniz”

teñiz rengi (III, 1186, 1415) “deniz rengi”

teñiz sitleri (III, 1415) “balık ağları”

teñiz talğalangan (III, 1373) “dalgalı deniz”

teñiz tolğunları (III, 1415) “deniz dalgaları”

terenlikine teñizni (I, 59) “denizin derin yerlerine”

ululuğun teñizni (I, 57) “denizin büyüklüğünü”

üstüne teñizni (I, 39) “denizin üzerine”

yürekine teñizni (I, 49) “denizin yüreğine”

²⁴⁰ DLT I, 100/18.

- **teñizliḥ:** açık deniz, deniz çevresi (III, 1415)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Özgeden özgege keltirme, neçik teñizden teñizliḥ ya adamdan adamlıḥ. (III, 32, 1110, 1415) “Denizden denizlik ya da adamdan adamlık gibi başkadan başkaya getirmek.”

- **tıbsızlık/ tipsızlık:** derinlik, dipsizlik (III, 1437)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yeberdiñ üstne teñizniñ atlarıñı senin, müşhüllendiler yepüçi suvları tıbsızlıkniñ. (III, 159, 1437) “Denizin üzerinde atlarını gönderdin, derinliklerin muzaffer suları zorlandılar.”

Teñiz yaptı alarnı, boğuldular tipsızlıkine terenlikniñ, neçik taşlar. (I, 37) “Deniz onları örttü, taşlar gibi derinliğin dipsizliğinde boğuldular.”

tıbsızlıkine tamuḥnuñ (III, 365) “cehennem derinliğine”

tıbsızlıki terenlikniñ (III, 19, 239) “uçurumun derinliği”

2.8.3.3.1. Dalga

- **talğa:** dalga (III, 1373)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: talğa/ talgak]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde²⁴¹ tespit edilmiştir.

Ḥuṭḥar ḥorḥulu teñiz talğasınıñ zorundan, tolğunlarından yazıḥlarımnıñ menim. (III, 1373) “Korkunç deniz dalgasının gücünden, benim günahlarımnın dalgalarından kurtar.”

ḥorḥulu teñiz talğası (III, 1373) “korkunç deniz dalgası”

- **tolğun:** dalga (III, 1478)

[ET:- Krh:- Har: tolğun Çağ: tolqum]

İlk olarak KE’de²⁴² tespit edilmiştir.

Teñiz tolğunlarda yaslanıyırmen, dalğalanıyırmen, ya yel bile sürüniyirmen. (III, 1478, 1665) “Deniz dalgalarında yaslanıyorum, dalgalanıyorum ya da rüzgârla sürükleniyorum.”

avazın tolğunlarıñıñ anıñ (I, 57) “onun dalgalarının sesini”

bulğanganın tolğunlarıñıñ anıñ (III, 1397) “onun dalgalarının bulanmasını”

²⁴¹ KTS, 55.

²⁴² KE, 3r/11.

taşhınlığın tolğunların anı (III, 1397) “onun dalgalarının taşkınlığını”

teñiz tolğunları (III, 1478) “deniz dalgaları”

tolğun etüçi (III, 1478) “dalga yapan”

tolğun kibik (III, 61) “dalga gibi”

tolğunları anı (III, 110) “onun (denizin) dalgaları”

tolğunların senin (I, 48) “senin dalgaların”

2.8.3.4. Kaynak Sular

- **bulağ:** bulak, kaynak (III, 334)

[ET: /bulğag/ bulğak **Krh:** bulak **Har:** bulak/ bulağ **Çağ:** bulak/ bulağ]

ET’den itibaren²⁴³ metinlerde tespit edilmiştir.

Inanırmen u tapunurmen surp Errortut ‘iunnu üç boyda da bir Teñrilikte, Biy [=Bir] buyruhta, bir hörmette, bir hıvatta u bir haybatta, düğül aşah Oğul Atadan, ne Ari Can Oğuldan, yaratılmagan, ari u yazıhsız, ne bir türlü sağış bile yetövsüz u tergövsüz toğuruçı Ata, yalgız Oğulnuñ köñü Teñri, toğgan yalgız Oğul, Atadan köñü Teñri, çıhkan, bulağ kibik. (I, 795) “Kutsal Üçlünün üç ruhta bir tanrılık, bir buyruk, bir saygı, bir kuvvet ve bir yücelik inancına inanıyorum ve iman ediyorum; ne Oğul Ata’dan aşağı ne de Kutsal Ruh Oğuldan; yaratılmamış, saf ve günahsız, herhangi bir fikirle idrak edilemeyen ve bilinmeyen yaratıcı Ata, bir Oğlunun gerçek Tanrısı, gerçek Tanrı Ata’dan bir kaynak su gibi çıkan, tek doğan oğul.”

- **çovrağ/ çoğrağ:** kaynak, pınar (III, 400)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC’de²⁴⁴ *çoğrağ* ve *çokrak* tanıklanmıştır.

Köründiler çovrağları suvnuñ, da belgili boldular himleri dünyânıñ. (I, 36; III, 26, 1458) “Suyun kaynağı göründü ve dünyanın temelleri belli oldu.”

çovrağ közü (III, 401, 463, 541) “pınarın gözü”

çovrağ hıazma (III, 401, 739) “(kaynak su bulmak için) kuyu kazma”

çovrağ suvlarına (I, 48) “kaynak sularına”

çovrağı ölümsüzlüknüñ (I, 129) “ölümsüzlüğün pınarı”

çovrağı tatlılıñıñ (III, 401) “iyiliğin kaynağı”

çovrağı tirlikniñ da ölümsüzlüknüñ (I, 126) “yaşamın ve ölümsüzlüğün pınarı”

çovrağı tirlikniñ (I, 44) “yaşamın pınarı”

²⁴³ BK, D29.

²⁴⁴ CC II, 73a/8, II 57a/12.

çovraḥlanmagan yer (III, 1694) “susuz yer”

çovraḥlarından Israjelniḡ (I, 59) “İsrail’in pınarlarından”

çovraḥlarını pırhıldı-pırhıldı (III, 1142) “köpük köpük (akan) pınarları”

közü çovraḥnıḡ (I, 711) “pınarın gözü”

közü çovraḥnıḡ (III, 401, 747) “pınarın gözü”

ölümsüz çovraḥtan (I, 237, 532) “ölümsüzlük pınarından”

- **çovraḥkına:** küçük kaynak (III, 401)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *kiçkine neme çovraḥkına* “küçük kaynak gibi küçük” şeklinde verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 849)

2.8.4. Afetler

2.8.4.1. Doğal Afetler

- **afat:** [*< Ar. āfa(t)*] afet, doğa olaylarının sebep olduğu yıkım (III, 36)

[ET:- Krh:- Har: āfet/ afet Çağ: āfet]

İlk olarak KE’ de²⁴⁵ tanıklanmıştır.

Bu yazıḥlar üçün Teḡri türlü-türlü yaman berir dünyânıḡ üstüne: ḥılıç, açlıḥ, olcalıḥ, afat, nahlı ölüm (III, 36) “Bu günahlar yüzünden Tanrı dünya üzerine çeşit çeşit kötülükler gönderir: savaş, açlık, esaret, afet, ani ölüm.”

2.8.4.1.1. Jeolojik Doğal Afetler

2.8.4.1.1.1. Deprem

- **titremeḥ:** deprem (III, 1450)

[ET:- Krh: titremek Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC’de²⁴⁶ tespit edilmiştir.

Ḥorḥuttu kensilerin üç sahatka ḥaramḡuluḥ ble, yer titremeḥ ble, çatlamaḥı ḥayaları ble... (II, 527) “Onları üç saatte karanlıkla, depremle, kayaların çatlamasıyla... korkuttu.”

Yer titremeḥ üçün (I, 547) “Deprem hakkında (bölüm başlığı)”

²⁴⁵ KE, 203r/5.

²⁴⁶ CC I, 27b/16.

- **titremehliḥ:** deprem (III, 1450)

[ET:- K_{rh}: titremeklik Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TİEM'de²⁴⁷ tespit edilmiştir.

Povstat etserler cıns cınsar üsne da padşah padşah üsne, açlıḥ, ölet, da bolsar yer titremehliḥ yer yerden, ḥaysı ki yıllarda ulu jal ble işittiḥ da kördüḥ. (II, 201) “Eski zamanlarda ulusların başka uluslar üzerine, padişahın padişah üzerine yükseldiğini; büyük acılarla açlık, salgın hastalık ve deprem olduğunu işittik ve gördük.”

yer titremehliḥ (III, 1450) “yerin sallanması”

2.8.4.1.2. Meteorolojik Doğal Afetler

2.8.4.1.2.1. Sel

- **aḥın/ aḡın/ aḥn:** sel (III, 60)

[ET:- K_{rh}: aḡın Har: Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT'de²⁴⁸ tespit edilmiştir. Sözcüğün *aḡın/ aḥn* şekli KPN III'te tanıklanmıştır.

Yügürmegey üstüne ḥorḥkannıḥ çovraḥ aḥın ot bile ḥarışılğan, Teḡrim benim. (III, 60) “Tanrı'm benim, yangınla karışmış sel korkanın üstüne gitmesin.”

- **talḥın:** taşkın (III, 1373)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük sadece KPN III'te tanıklanmış, eşanlamlısı olarak da *taşḥın* sözcüğü verilmiştir.

- **taşḥın:** taşkın (III, 1397)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: taşḥın]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde²⁴⁹ tespit edilmiştir.

Biy taşḥınlarını olturğuzur da aşahlatır, ḥanlıḥ etkey Biy meḡilik. (I, 41) “Rab taşkınları dindirir ve alçaltır, Rab sonsuza dek egemenlik sürecektir.”

suvlardan taşḥın köplerniḥ (III, 580) “büyük sel sularındandan”

- **taşḥınlıḥ/ taşḥılıḥ:** suyun taşkınlığı, azgın su (III, 1397)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

²⁴⁷ TİEM, 73 441r/7.

²⁴⁸ DLT I, 77/21.

²⁴⁹ KTS, 265.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Sen eyelik etersen hıvatlarına teyizniñ, taşhıllıñın tolğunlarınıñ anıñ sen aşahlatırsen.

(I, 344) “Denizin gücüne sen hükmedersin, dalgalarının azgınlığını sen dindirirsin.”

taşhınlıñın tolğunlarınıñ anıñ (I, 628) “onun dalgalarının azgınlığını”

- **ulu suv:** sel (III, 1334)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bügüñgi künnü keldi asrı ulu suv, alay ki şeherniñ Orus habahınıñ blamkaların buzdu, alayje blamkalar üsne vejalar bar edi, ahtardı çağ tibiñ üst etti. (III, 300) “Bugün büyük bir sel geldi, Rus şehrinin giriş kapılarını tahrip etti, kapıların üstünde kuleler vardı, onları alt üst edip yıktı.”

asrı ulu suv (III, 253) “çok güçlü bir sel”

suvnu tökülgen (III, 155) “sel”

ulu suvlar (III, 1334) “seller”

2.8.4.1.2.1.1. Girdap

- **aylangan:** girdap, büküm (III, 186)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Battırmassınlar meni aylanganı ya vırları suvlarnıñ, da boğmassınlar meni tıbsızlıki terenlikniñ huyu yapmasın ağzın kendiniñ üstüme menim. (I, 60) “Suların bükümleri ya da girdapları beni batırmassınlar, dipsiz yerlerin derinlikleri ağzını benim üstüme kuyu yapıp beni boğmassınlar.”

aylanganı suvlarnıñ (III, 187) “suların bükümleri”

2.8.4.1.2.2. Tufan

- **dufan:** (< Ar. *tūfān*) tufan (III, 444)

[ET:- Krh: tūfān Har: tūfān Çağ: tūfān]

İlk olarak TiEM’de²⁵⁰ tespit edilmiştir.

Bu türlü sürgeysen alarnı dufanıñ bile seniñ da öçeşmeñiñ bile seniñ müşhülletkeysen alarnı. (I, 67; III, 889) “Yani onları senin tufanıyla süreceksin , senin gazabınla onları sıkıntıya sokacaksın.”

dufan asrı (I, 34) “büyük tufan”

harnıñ hıvatlı dufanıñdan (I, 124, 231) “karın kuvvetli tufanıñdan”

²⁵⁰ TiEM 73, 289v/7.

2.8.4.2. İnsan Kaynaklı Afetler

2.8.4.2.1. Yangın

- **ot:** yangın, ateş (III, 1075)

[ET: ot **Krh:** ot **Har:** ot **Çağ:** ot]

ET'den itibaren²⁵¹ bütün dönemlerde kullanılmıştır.

Ilôvda ot boldu Spas küni da ulu zararlar boldu t'v. 943, okosdos 6 (III, 1075) “6 Ağustos 943 [1494] tarihinde, Kurtuluş gününde Lviv’de büyük bir yangın oldu.”

Biy öçeşmeği bile kendini muşhullatkay alarnı, da ot yegey alarnı. (I, 38) “Rab gazabıyla onları zor duruma düşürecek ve yangın onları yok edecek.”

Ulu ot tüştü kermende. (III, 1076) “Şehre büyük bir ateş düştü.”

küydürgen ot (I, 66) “kavurucu ateş”

soşsuz ot (III, 1076) “sonsuz alev”

tamuşnuş otu (III, 1076) “cehennemin ateşi”

uçhun otka (III, 1541) “kıvılcım ateşine”

uçhunların otnu (III, 725, 1540) “ateşin kıvılcımlarını”

uçhunlarına otnu (I, 36; III, 1541) “ateşin kıvılcımlarına”

uçhunlu ot (III, 1541, 1634) “kıvılcımlı/ harlı ateş”

uçhunlu otka (I, 36; III, 1541) “kıvılcımlı/ harlı ateşe”

uçhunlu otnu (III, 1452) “kıvılcımlı/ harlı ateşi”

ulu ot (III, 1076) “büyük yangın”

yalınına otnu (I, 38) “ateşin alevine”

- **yalın/ yahın:** alev (III, 1633, 1623)

[ET: yalın **Krh:** yalın **Har:** yalıñ/ yalın **Çağ:** yalın]

ET'den itibaren²⁵² bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmış, *yahın* şekli KPN III'te tanıklanmıştır.

Ansızım çıhtı bir tañ adam, bir kazan kibik, açıp ağzın, otlu yalın çıhar edi ağzından. (III, 1383) “Aniden garip bir adam çıktı, canavar gibi ağzını açıp ağzından alevler çıkarıyordu.”

otlu yalın (III, 1383) “alev”

yalın kibik (III, 1721) “alev gibi”

yalınına otnu (I, 38) “ateşin alevine”

²⁵¹ BK, D22, D27; KT, D27, D37.

²⁵² EUTS, 281.

- **uçhun:** kıvılcım (III, 1540)

[ET:- **Krh:** uçgun **Har:** uçgun/ uçkun **Çağ:** uçkun /uçkun]

İlk olarak CC'de²⁵³ tespit edilmiştir.

Yohsa eger ki aç ese duşmanıñ seniñ, ötmek ber añar; da eger ki susamış ese, suv ber añar: bunu etip, uçhunların otnuñ yığarsen başına anıñ. (III, 1540) “Eğer ki açsa düşmanın senin, ona ekmek ver ve eğer susamışsa ona su ver: bunu yaparak ateşin kıvılcımlarını onun başına toplarsın.”

Kökredi Biy kökten, da Biyiktegi berdi avazın kendiniñ hrad da uçhun otka. (III, 1541) “Rab cennetten gürlledi ve Yüce Rab, dolu ve kıvılcım ateşine bağırarak seslendi.”

tütün uçhunlu (III, 1541) “kıvılcımlı/alevli duman”

uçhunlarına otnuñ (III, 1541) “ateşin kıvılcımlarına”

uçhunlu ot (III, 1541, 1634) “kıvılcımlı/ harlı ateş”

- **kül/ köl:** kül (III, 769)

[ET:- **Krh:** kül **Har:** kül **Çağ:** kül]

İlk olarak DLT'de²⁵⁴ tespit edilen sözcük bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *köl* şekli KPN III'te tanıklanmıştır.

Kül ble septi başın (III, 1259) “Başına kül serpti.”

Kül ble pulpovat etiyirler başnı (III, 769) “Başına kül serpiştiriyorlar.”

kül bolma (III, 769, 1393) “yanıp kül olma”

kül etmek (III, 1393) “kül etmek, yakmak”

- **tuman/ duman:** duman (III, 1506, 444)

[ET: tuman **Krh:** tuman **Har:** tuman/ duman **Çağ:**tuman/ duman]

ET'den²⁵⁵ itibaren bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *duman* “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 802)

Yohsa toğrunuñ canı haybatlıdır da yarıhlı, neçik güneş, da yazıhlınıñ canı tumandır, da haramgulu, da toludur barça yamanlıh bile. (I, 235) “Aksi takdirde doğru insanın ruhu mübarek ve güneş gibi parlaktır; günahkârın ruhu bütün kötülüklerle dolu dumandır ve karanlıktır.”

²⁵³ CC II, 58a/15b.

²⁵⁴ DLT I, 337/12.

²⁵⁵ IB, 15.

- **tütün/ bütün:** duman (III, 1530, 352)

[ET: tütün **Krh:** tütün **Har:** tütün **Çağ:** tütün]

ET'den itibaren²⁵⁶ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır. CC'de²⁵⁷ *tütgen* “duman” şekli tespit edilen sözcüğün *bütün* şekli sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 708)

Çıhtı tütün öçeşmeğinden anıñ, da ot yüzünden anıñ yaltradı, da uçhunlar tüşti andan. (III, 1530, 1670) “Öfkesinden (yüzünden) dumanlar çıktı, yüzünde alevler parladı ve ondan kıvılcımlar düştü.”

neçik tütün (I, 46) “duman gibi”

tütün uçhunlu (III, 1541) “alevli duman”

tütünden çıhkan yerden (III, 710) “yerden çıkan dumandan”

venconkalar asılgan tütün üsne (III, 1530) “duman üzerine asılı (tütsülenen) pastırmalar”

- **otlu suv:** lav (III, 61)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Otlı suv añın kibik kelip da üstlerine töküliyür. (III, 61) “Lavlar nehir gibi gelip üstlerine dökülüyor.”

2.9. Çevre ve Şehircilik ile İlgili İsimler

2.9.1. Çevre

- **çövre/ çevre/ çüvre:** çevre (III, 404)

[ET:- **Krh:- Har:** çevre **Çağ:-]**

İlk olarak CC’de²⁵⁸ tanıklanmıştır.

Barça cınslar kezdiler çövreme. (I, 405) “Bütün halklar çevremde dolaşılar.”

at çüvresine (III, 405) “at(ın) çevresine”

çöp-çövremni (III, 333, 883, 1257, 1274) “çepeçevremi”

çövreme benim (I, 39; III, 502) “benim çevremde”

çövresine anıñ (I, 51; III, 1533) “onun çevresinde”

çövresine çatırlarınıñ alarnıñ (III, 372, 1363) “onların çadırlarının çevresine”

çövresine Erusağemniñ (I, 66) “Kudüs’ün çevresinde”

çövresine hoyunlarımınıñ benim (III, 158) “benim koyunlarımın çevresine”

²⁵⁶ EUTSV, 354.

²⁵⁷ CC II, 60b/14.

²⁵⁸ CC I, 7a/19.

Eyemizniñ çövresine (I, 42; III, 1363) “Rabb’imizin çevresinde”

güneşniñ çövrəsi (III, 557) “güneşin çevresi”

güneşniñ çövresine bolgan hızıl (III, 339, 557, 1194) “güneşin etrafında olan kırmızı (parıltı)”

plot çevresine (I, 956) “çit çevresine”

şehar çövresine (I, 55) “şehir çevresinde”

- **tire:** çevre, civar (III, 1443, 1444)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tire]

Sözcüğün “çevre, civar” anlamı ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Bazıh kök sövünsün sövünmeñ bile barça yerde tağları Sionnuñ, tiresi yarımkeçeniñ şeheri hannuñ ulu. (I, 50, 325) “Cennet katı, Sion Dağları, yüce hanın şehrinin kuzey eteklerinin çevresi her yer sevinçle sevinir.”

2.9.2. Yerleşim Birimleri

2.9.2.1. Yerleşke

- **turmağ:** yerleşke, yerleşim yeri, ikamet (III, 1509)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İsim olarak sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Neçik ki ferâh bolgaylar saña barçası, haysılarınıñ ki turmağları kendileriniñ sendendir. (I, 69) “İkametleri sende olanlar huzurlu olsunlar.”

Yol körgüzdü alarga yolga togru, ki bargaylar şeherge turmağlarına kendileriniñ. (I, 79) “Şehir yerleşim yerlerine varmaları için onlara yol gösterdi.”

Bulardılar alar yabanlıhta, suvsuzluhta, yollarına, şehar turmağlarına tapmadılar. (I, 79) “Onlar çölde, susuzlukta, yollarda yoldan çıktılar, şehir(deki) yerleşim yerlerini bulamadılar.”

turmağları alarnıñ (III, 1186) “onların yerleşim yerleri”

turmağları bile kendileriniñ birge (I, 78) “onların birlikte kaldıkları ikâmet yerleri”

turmağlarından kendileriniñ (I, 80) “kendi ikâmet yerlerinden”

2.9.2.2. Mahalle

- **mahale/ mağale:** [< Ar. *maḥalla(t)*] mahalle, yerleşim bölgesi (III, 937)

[ET:- Krh:- Har: maḥalle/maḥal Çağ: maḥalle/ maḥle/ maḥallet]

İlk olarak CC’de²⁵⁹ tespit edilmiştir.

²⁵⁹ CC I, 40a/11.

Yohtur eksiklik çetenlerine alarnıñ, da ne çahırıñ mahalesina alarnıñ. (III, 382, 478)

“Ne onların çitlerinde eksiklik var ne de onların mahallesine zarar veriyoruz.”

Uzun mahalede (I, 535) “Uzun mahallede”

mahalelerinden alarnıñ (III, 148) “onların mahallelerinden”

aşağasın Ermeni mahalesin (III, 154) “Ermeni mahallesinin aşağısı”

Mitkonuñ mahalesi (III, 937) “Mitko’nun mahallesi”

Uzun Ermeni mahale (III, 1572) “Uzun Ermeni mahallesi”

yogartın Uzun mahalede (III, 1572) “yukarıki Uzun mahallede”

yol üsne ma©alede (II, 195) “yol üstündeki mahallede”

2.9.2.3. Köy- Oba

- **avlu:** (< Yun. *avli*) köy, oba (III, 175)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “köy, oba” anlamı tespit edilmiştir.

Ferâh bolgay pustalıñ ta barça turuçıları kendiniñ, ferâh bolgaylar bölekleri da avluları Getarnıñ. (I, 645) “Oranın tüm sakinleri ve vahşi yaşam huzurlu olacak ve dahi Getar’ın yaşadığı köylerin halkları (da) huzurlu olacaklar.”

2.9.2.4. Kasaba

- **şehçik/ şehçih/ şeğçik/ şeğçih:** (< Far. *şehr*) kasaba (III, 1350, 1349)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. Sözcüğün *şehçik* şekli KPN III’te verilmiştir.

Murdar tasip Olañ milleti, keçip Turlunu beri yanga, da küvdürdüler Braha şehçihni. (I, 1067) “Aşağılık ve bağınaz Moldovalılar öte yakada Dniester’i geçip Braha²⁶⁰ kasabasını yaktılar.”

bir şeğçiklerde (I, 439) “aynı kasabalarda”

Nazaret’ şeğçihniñ (I, 457) “Nasıra²⁶¹ kasabasının”

özge yene şeğçikler (II, 499) “başka yeni kasabalar”

şeğçik kiçi (I, 463) “küçük kasaba”

- **şehgine:** (< Far. *şahr*) küçük şehir, kasaba (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

²⁶⁰ Khotyn kalesinin karşısında, Dinyester Nehri’nin kıyısında yer alan yerleşim yerinin kuruluş yılı bilinmemektedir (III, 327)

²⁶¹ Nasıra, Modern İsrail’in kuzeyinde, Aşağı Celile bölgesinde tarihî bir kasaba.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 882).

2.9.2.5. Şehir

- **kermen:** (<Far. *kermān*) kale şehir, şehir (III, 684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:]

İlk olarak metinlerdeki anlamıyla CC’de²⁶² *kermen* “şehir, kale” şeklinde tespit edilen sözcük Kıpçak Türkçesi metinlerinde²⁶³ yine aynı anlamla; Har. metinlerinde *kirmān* “İran’ın güneyindeki dağ”, Çağ. metinlerinde *kirman* “İran’da bir eyalet ve bu eyalet merkezinin adı” anlamlarıyla geçmektedir.

Bularniñ vahtına yasaldı Andioḱ kermen da Urha. (III, 684) “Bunların zamanında, Antakya ve Urfa kale-şehirleri yeniden inşa edildi.”

Bardı kendiniñ kermenine Gabatovgiaga. (III, 533) “Kendi şehrine, Kapadokya’ya vardı.”

Andioḱ atlı kermende (III, 168, 684) “Antakya adlı şehirde”

bir ulu kermen (III, 914, 1106) “büyük bir şehir”

Bistrica kermen (III, 280, 1192) “Bistrita şehri”

Ep’esos/ Ep’esos kermen (III, 490) “Efes şehri”

Erusağem kermenine (III, 934) “Kudüs şehrine”

Gorint’os kermen (III, 684) “Gorintos şehri”

Isgandarea kermenine (III, 842, 639) “İskenderiye şehrine”

kermen eli (III, 684) “şehir halkı”

kermen töresi (III, 684) “şehir mahkemesi”

kermen töresine nemeckiy (III, 684) “Alman (Magdeburg) şehir mahkemesinde”

kermenden çıharı (III, 882) “şehirden dışarı”

kermenlerniñ obıçayı bile (III, 1029) “şehrin göreneklerine göre”

kermenniñ Ilôvnuñ (III, 684) “Lviv şehrinin”

kermenniñ Kamenecniñ (III, 684) “Kamaniçe şehri”

kermenniñ poveti (III, 684) “şehir mülkiyeti”

kermenniñ töresi bile (III, 684) “şehrin kanunları ile”

kermenniñ tutovuna (III, 684, 1514) “şehrin arazisine”

hartları kermenniñ (III, 823) “şehrin büyükleri”

²⁶² CC II, 71a/6.

²⁶³ Kİ, 45.

Mısır kermen (III, 684) “Mısır şehri”
Nigomita kermende (III, 939, 997, 1559) “Nikomedya²⁶⁴ şehrinde”
Ninowe kermen (III, 684, 1022) “Ninova şehri”
Ninowe kermenni (III, 150) “Ninova şehrinin”
ol kermenni (III, 914) “o şehrin ortasında”
ol kermenni (III, 914) “o şehrin adı”
Sbp’ahan kermen (III, 684) “İsfahan şehri”
Vilnâ kermen (III, 684) “Vilna²⁶⁵ şehri”
Zk’ariovd kermenge (III, 684) “Kiryot şehri”

- **kermenli**: şehir (III, 684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haçan ki ol hanlar keltirdi ahar könülük Tenrini, töreler da tohtalmağlar berip barçasına... kendine beringenlerge, budur kermenliherge, da salalarga, da özge yerlerge, da kendini yergesine beringenlerge, kerek etkeyler barçası da başha barçasına, ki anıki buyruğları küçlü da neme eksitmiyin sağlagaylar. (I, 185, 708)
 “Tanrı'nın doğruluğunu getiren o krallar, herkese kanunla belirlenen anlaşmalar verip... kendisine verilenlere, şehirlere, köylere, başka yerlere, kendi komutasına teslim olanlara bu emirlerin yürürlükte kalması ve hiçbir şekilde azaltılmaması için hepsinin ve her birinin ayrı ayrı yürütülmesini sağlayacaklar.”

- **şehr/ şeğr/ şehir/ şahr**: (<Far. *šahr*) şehir (III, 1349, 1350)

[ET:- Krh:- Har: şehr/ şehir Çağ: şehr]

İlk olarak CC'de²⁶⁶ *šaar* şeklinde tespit edilmiştir.

Da berdi kensin atası ustaga ahl ovrenme, da yırahlattı anı şeherden on dört mil yer. (I, 141) “Babası onu ustaya akıl öğrenmeye (çırak olarak) verdi ve onu şehirden on dört mil uzağa gönderdi.”

anası şehirlerini (III, 91, 126, 1349) “şehirlerin anası, başkent”

Andiok' şehirine (I, 142) “Antakya şehrinde”

Baba atlı şehir (III, 199) “Baba adlı şehir”

bekli şehir içine (III, 250) “müstahkem bir şehir içinde”

²⁶⁴ Nikomedya Marmara Denizi'ne açılan İzmit Körfezi'nin ucunda Bitinya kralı I. Nikomedes tarafından kurulan şehir, ilk olarak MÖ 712/11'de bir Megara kolonisi olarak oluşturulmuş ve erken Antik dönemde Astakos adıyla bilinmektedir.

²⁶⁵ 1939'a kadar Litvanya'nın başkenti olan şehir (III, 1600).

²⁶⁶ CC I, 39b/23.

- biylihiñe şehrimizniñ* (III, 329) “şehrimizin saltanatında”
- bizim şehrimizge* (I, 142) “bizim şehrimize”
- Buzov şehrine* (III, 347) “Buzau şehrine”
- egeğecpan şehr yihövnüñ* (III, 470) “şehir kilisesinin koruyucusu”
- Ek‘iyas atlı şeherde* (III, 476) “İskenderun adlı şehirde”
- ges şeherde* (III, 190) “şehrin yarısında”
- Ilôv şehr peredmistâsından* (III, 109) “Lviv şehir banliyösünden”
- Ilôv şeheriñ ermeni ağalarına* (III, 526) “Lviv şehrinin Ermeni yöneticilerine”
- Ilev şeheriñ ant içken kethoyaların buyruhu bile* (I, 147) “Lviv şehrinin jüri büyüklerinin emriyle”
- Jandiok‘ şehrinde* (I, 141) “Antakya şehrinde”
- Kamenec şehrinde* (III, 257) “Kamaniçe şehrinde”
- habah çıharısına şeheriñ* (I, 194) “şehrin kale dışında kalan kısmında, varoşlarda”
- Haran şehrinden* (III, 119) “Harran şehrinde”
- hutlu Ilôv şehrine* (I, 295) “kutlu Lviv şehrine”
- Lagon şehrinden keltirgen humaş* (III, 911) “Lakonya şehrinde getirilen kumaş”
- Mısır şehrinde* (I, 125) “Mısır şehrinde”
- murların şeheriñ* (I, 143) “şehrin taş duvarlarını”
- neçik itler, da kezserler şehr çövsine* (I, 55, 331) şehir etrafında gezen köpekler gibi
- ol şeherde* (III, 439) “o şehirde”
- özden şehr* (III, 1350) “muhteşem şehir (Rion²⁶⁷)”
- Papelon şehrinde* (I, 125) “Babil şehrinde”
- Roma şehrinden* (III, 1556) “Roma şehrinde”
- Sodom-Komor şeheriñ* (I, 145) “Sodom- Gomore şehrini”
- şahab şeheriñ* (III, 492) “şehrin saymanı”
- şahır yuhövü* (III, 1350) “şehir kilisesi”
- şeger delalı* (III, 1350) “şehir tellalı”
- şehr artına* (III, 137) “şehir dışına”
- şehr atı* (III, 1350) “şehir adı”
- şehr biyi* (III, 284, 1350) “şehir yöneticisi”
- şehr çövsine* (III, 24) “şehir çevresinde”
- şehr habağları* (III, 1464) “şehir (ana) kapıları”
- şehr turmağlarına kendileriñ* (III, 19) “kendilerinin şehir yerleşimlerinde”

²⁶⁷ Eski şehir Atina'nın 78 km güneybatısında yer alan Korint Körfezi girişindeki şehir.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Korint>

şeherden çıharı (III, 391) “şehirden dışarı (şehrin dışında)”
şeherden haçhınçı (III, 788) “şehirden kaçan, kaçak
şeheri hannuñ ulu (I, 50, 325) “hanın büyük şehri”
şeherin Teñriniñ (I, 50, 325; III, 61) “Tanrı’nın şehrini”
şehesine ari atalarımızniñ bizim (I, 654) “bizim atalarımızın kutsal şehrinde”
şehesine Eyemizniñ (I, 61, 336) “Rabb’imizin şehrinde”
şehesine padşahnıñ (I, 295) “padişahın şehrinde”
şehesine Tamasgosnuñ (III, 40, 125, 930) “Şam şehrine”
şehesine Teñrimizniñ bizim (I, 50) “bizim Tanrı’mızın şehrine”
şehesinde Kamenecniñ (I, 209) “Kamaniçe’nin şehrinde”
şeherleri cuvutluñnuñ (I, 60) “Yahudiliğin şehirleri”
şeherniñ blamkaları (III, 300) “şehrin kapıları”
şeherniñ içine (I, 193) “şehrin içinde”
şeherniñ duvarların (I, 142) “şehrin duvarlarını”
şeherniñ Orus habaħınıñ blamkaların (III, 300) “Rus şehrinin giriş kapılarını”
şeherniñ pisarı (III, 1350) “şehrin kâtibi”
şeherniñ töresi (III, 1350, 1494) “şehir mahkemesi”
şeherniñ ululuğuna (III, 89) “şehrin büyüklerine”
şehir çövresine (I, 56) “şehir çevresine”
ulu şehirde olturgan arhiaħpaş (III, 91, 126, 1349) “büyük bir şehirde oturan
 başpiskopos”
Vedna şehir üstüne (III, 523) “Viyana şehri üzerine”
Yerusagem şehriniñ (III, 545) “Kudüs şehrinin”
Zamoscâ şehesine (III, 169) “Zamosc²⁶⁸ şehrinde”
5 şehir (III, 624) “beş şehir”

- **şehirlîh:** (<Far. *şahr*) şehir, kentsel yerleşim yeri (III, 684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 700)

- **anaşehir:** (<Tür. *ana* +Far. *şahr*) başkent (III, 93)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

²⁶⁸ Polonya’nın doğusunda bulunan Lublin Voyvodalığında 1580 yılında kurulan şehir. (III, 1765)

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Dimot'eoska burungi bitik yazıldı Ławotigeadan, ħaysı ki anaşehridir Bagadianacilerniġ. (I, 512) "Timoti'ye ilk mektup Frigyalıların başkenti Laodikeia'dan yazıldı."

2.9.3. Yol

- **yol:** yol (III, 1724)

[ET: yol **Krh:** yol **Har:** yol **Çağ:** yol]

ET'den itibaren²⁶⁹ tüm dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Teñriden ħorħusuz adam bile, ne elden uyalmas kişi bile yolga çıġma, da ne ötmek te yeme anıġ kibik bile. (III, 101) "Tanrı'dan korkmayan bir adam ile, insanlardan utanmayan kişiyle yola çıkma ve onun gibi biriyle ekmek yeme."

barça yaman yollardan (III, 1725) "bütün kötü yollardan"

nêvcênçnı yol (III, 633) "kötü yol"

teñri yolu üçün (III, 705, 1418) "Tanrı yolu için"

yol üstü (III, 1200, 1581) "yol üstü"

yolga bargan (II, 521) "yola çıkan"

yolga barmaġ (III, 1724) "yolculuġa çıkmak"

yolga ketmeġ (III, 689, 1724) "yola çıkmak"

yolnu cuhutlarnıġ (II, 543) "Yahudilerin yolunu"

yolnuġ aġırın (III, 44) "yolun yükünü"

2.9.3.1. Sokak- Cadde

- **oram:** sokak, cadde (III, 1061)

[ET:- **Krh:** oram **Har:** oram **Çağ:** oram]

İlk olarak AH'de²⁷⁰ tanıklanmıştır.

Tek buyurdu ħan oramlardan keltirme bir antamaluc da ħoyma aralarına. (I, 1058)

"Hükümdar, sokaklardan bir sakat getirilmesini ve aralarına koyulmasını emretti."

Evet alġış etiġ ediler övlerinde kensileriniġ, yolda, oramda da tüzde. (II, 369, 644)

"Evet, kendi evlerinde, yolda, sokakta, düzlükte dua ediyorlardı."

balçıġnı oramlarnıġ (I, 36) "sokakların çamuru"

oramlar safi altundan (II, 246) "saf altından sokaklar"

²⁶⁹ KT, K9; T 1G9, 1D6.

²⁷⁰ AH, 399.

2.9.4. Çöplük

- **çöplük/ çöplüh:** çöplük (III, 404)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biy miskinletir, da Biy ululatır, aşah eter öktemlerni चाह yerge diḡre, da biyik eter zabunlarnu çöplüh^{ten}. (I, 61) “Rab, (dilerse) sefil eder, Rab, (dilerse) yüceltir, kibirlileri ta yerin dibine kadar aşağı eder, perişan olanları çöplükten çıkarır.”

yıḡılmaḡı çöplük^{nüñ} (III, 404) “çöplüğün yıḡılması”

2.9.5. Harabe

- **yemirmeh:** harabe, yıkım (III, 1689)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tespit edilmiştir.

Sövdü ol barça sözlerin yemirmeh^{nüñ} da tillerni hilleli. (I, 52) “O yıkımın bütün sözlerini ve hileli dilleri sevdi.”

2.10. Din ile İlgili İsimler

- **din:** (< Ar. *dīn*) din, inanç (III, 427)

[ET:- K^{rh}: dīn Har: dīn Çağ: dīn]

İlk olarak KB’de²⁷¹ tespit edilmiştir.

Ol Bohdan maḡa köp yaman sözler zatat etip edi, maḡa dinsiz ayttı da dinge başladı dohonât etme heç [hep] yergeden. (III, 428) “O Bogdan bana çok kötü sözler söylemişti, bana dinsiz dedi ve boş yere dine küfretmeye başladı.”

din atası (III, 427) “manevi babası, vaftiz babası”

dinden ḡaytkan (III, 428) “dinden dönen”

dinimizniḡ körkü (III, 1109, 1751) “dinimizin güzelliḡı”

dinⁱⁿ tanmaḡ (III, 428) “dini deḡiştirmek”

din tanmaḡnıḡ antı (III, 428) “din deḡiştirmenin yemini”

k’eşdan dinⁱⁿ (III, 968) “Hristiyan dinini”

k’risdân dinⁱⁿ (III, 755) “Hristiyan dinini”

surp Lusavoriçniḡ uḡajp’ar [= uḡḡap’ar] dinⁱⁿniḡ (III, 1543) “Aziz Lusavoriç’in Ortodoks inancının”

urum din^{ine} (III, 1610) “Yunan inancına”

3 dinden (III, 428) “üç dinden”

²⁷¹ KB, 2436.

2.10.1.Tanrı

- **Allağ/ Allah:** (< *Ar. allāh*) Allah (III, 83)

[ET:- K^{rh}: Allāh Har: Allāh Çağ: Allāh]

İlk olarak RKT'de²⁷² tespit edilmiştir. Metinlerde tamlamalar tespit edilmemiştir ancak *Allağ bilir* (III, 83) "Allah bilir." gibi yapılar yer almıştır.

Etsin Allah üçün, Teñri üçün etsin kendine atalığ da analığ. (III, 83, 92) "Allah aşkına, Tanrı aşkına ona analık ve babalık yapsın."

- **Ata:** Ata, Tanrı (III, 163)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sözcük "Ata Tanrı, Tanrı" anlamında ilk olarak CC'de²⁷³ tespit edilmiştir.

Da yeneçi Atanıñ haybatı bile kökke ağındıñ ol je ten bile. (III, 43) "Ve yine aynı bedende Ata'nın yüceliği ile göğe yükseldin."

ata hörmətli (III, 163) "saygıdeğer Ata'mız

Ata köktegi (I, 129) "cennetteki Ata"

Ata şağavadı bile (III, 163) "Ata lütfuyla"

Ata Teñri barını tutuçı (III, 164) "her şeye kadir Ata Tanrı"

Ata toğuruçı (III, 1472) "yaratıcı Ata"

Atadan yalgız toggan (III, 164) "Ata'dan tek doğan"

Atam benim köktegi (III, 163) Benim cennetteki Ata'm

Atanıñda Oğlunuñ da Ari Cannıñ... (III, 163) "Baba, oğul ve kutsal ruhun..."

Atası Eyemizniñ Jisus K'risdosnuñ (III, 163, 222) "Rabb'imiz İsa Mesih'in Ata'sı"

Aziz da biyençli sövüklüsü Ata Teñriniñ (I, 246) "Ata Tanrı'nın aziz ve güzel sevgilisi"

Biy da Oğlu Atanıñ yalgız toggan Jisus K'risdos (III, 286) "Rab ve Tanrı'nın tek doğan oğlu İsa Mesih"

ne bir türlü sağış bile yetövsüz u tergövsüz toğuruçı Ata (I, 795) "herhangi bir fikirle idrak edilemeyen ve bilinmeyen yaratıcı Ata"

Oğlu Atanıñ (III, 1039) "Ata'nın Oğlu"

sözü Atanıñ (I, 281) "Ata'nın sözü (Hz. İsa ?)"

Teñri Ata (III, 1416) "Teñri Ata"

²⁷² RKT, 35/44a1.

²⁷³ CC II, 74b/14-15.

- **Teŋri/ Teŋr / Taŋri/ Tanrı:** Tanrı (III, 1415, 1381)

[**ET:** Teŋri **Krh:** Teŋri/ Teŋri/ Tanrı/ Taŋri **Har:** Teŋri/ Taŋri/ Tiŋri **Çağ:** Teŋri/ T ŋri/ Tiŋri]

ET'den itibaren²⁷⁴ b t n d nem metinlerinde i lek olarak kullanılmı tır.

CC'de *T ŋer, T ŋeri, T ŋir, T ŋiri, T ŋri* gibi farklı yazılı lar tespit edilmi tir.

 aysılardır lar?  lk-evelgi barlı  bolmayan da  l ms z Teŋridir, ki dir Biy biylerni , da Teŋri teŋrilerni , da Pad ah pad ahların . (III, 224) “Bunlar hangileridir?  lki, varlık olmayan ve  l ms z olan Tanrı’dır   nk  o rablerin Rabb²⁷⁵i, tanrıların Tanrı’sı, padi ahların Padi ah’ıdır.”

a ı  tarbiyatına Teŋrini  (III, 24) “Tanrı’nın bilinen do asına”

algı lı Biy Teŋri me i me ilik (III, 79) “ebed  m barek Rab Tanrı”

alnına Teŋrini  (III, 24, 108, 114) “Tanrı’nın huzurunda”

alnına Teŋrisini  Aprahamn  (III, 43) “ brahim’in Tanrı’sının huzurunda”

alnına Teŋrini  Israjelni  (III, 29) “ srail’in Tanrı’sının huzurunda”

a ın suvu Teŋrini  (I, 57) “Tanrı’nın nehirleri”

anası K’risdosn  da bizim Teŋrimizni  (I, 120) “Mesih’in ve bizim Tanrı’mızın annesi”

Apraham Teŋrisi (III, 1537) “ brahim’in Tanrısı”

ari Teŋri (III, 128) “kutsal Tanrı”

ari Teŋri to urgan (III, 128) “kutsal Tanrı do uran”

arilikine Teŋrini  (I, 62) “Tanrı’nın masumlu una”

ari To uru ısı Teŋrini  (III, 128) “Tanrı’nın kutsal do urana”

atin Teŋrimni  benim (I, 60) “benim Tanrı’mın adını”

atın Teŋrimizni  bizim (I, 49) “bizim Tanrı’mızın adını”

atına Teŋrisini  Jagopn  (I, 38) “Yakup’un Tanrı’sının adına”

atına Teŋrimizni  bizim (I, 38) “bizim Tanrı’mızın adına”

bar a arileri Teŋrini  (I, 105) “Tanrı’nın b t n g nahsızları”

bar a fri teleri Teŋrini  (I, 54) “Tanrı’nın b t n melekleri”

bar a o lanları Teŋrini  (I, 54) “Tanrı’nın b t n o ulları”

bar a surpların Teŋrini  (III, 89) “Tanrı’nın t m azizleri”

bar a teŋrilerni  (III, 34) “b t n Tanrı’ların”

ba  ı ından Teŋrini  (III, 20, 112) “Tanrı’nın l tfu, hediyesi”

bolu lu u Teŋrini  (I, 32) “Tanrı’nın yardımı”

²⁷⁴ BK, D1.

²⁷⁵ “Bey” olarak ge en yerler T rk e  ncil’de “Lord” olarak  evrilmi tir.  rne in “lordların Lord’u”. Bu  alı mada metnin s ylemine uygun olarak “Rab”  eklinde  evrilmi tir.

buzulmahsız boyurmağı bile Teğriniñ (III, 30) “Tanrı’nın bozulmayan buyruğı ile”
 bütün dünyânıñ Teğrisi (III, 30) “bütün dünyanın Tanrı’sı”
 dacarından Teğriniñ (III, 87) “Tanrı’nın tapınağından”
 doğruluğı Teğriniñ (III, 613) “Tanrı’nın doğruluğı”
 esliliki bile Teğriniñ (III, 35) “Tanrı’nın muhakemesi ile”
 İsrajelniñ Teğrisi (I, 62) “İsrail’in Tanrısı”
 işlerin Teğriniñ (I, 50) “Tanrı’nın işlerini”
 hanlıhına K’risdosnuñ da Teğriniñ (III, 113) “Mesih’in ve Tanrı’nın hükümdarlığında”
 horhusu Teğriniñ (I, 44) “Tanrı’nın korkusu”
 benim Teğrim (III, 16) “benim Tanrı’m”
 oğlanları Teğriniñ (I, 41) “Tanrı’nın oğulları”
 Oğlu Teğriniñ (I, 105) “Tanrı’nın Oğlu”
 Oğlu Teğriniñ da Sözü Jisus K’risdos (I, 130) “Tanrı’nın oğlu ve sözü İsa Mesih”
 Oğlun Teğriniñ (III, 108) “Tanrı’nın Oğul’unu”
 ol Teğrige (III, 67) “o Tanrı’ya”
 övüne Teğriniñ (I, 53) “Tanrı’nın evine, kiliseye”
 özge Teğri (I, 54) “başka Tanrı”
 sağmos²⁷⁶u Teğrimizniñ bizim (III, 76) “Tanrı’mızın ilahileri”
 sahlagan orenk’in Teğriniñ (II, 644) “Tanrı’nın hükmüne uyan”
 sanına köre friştelerine Teğriniñ (I, 45) “Tanrı’nın meleklerinin sayısına göre”
 Sözü Teğriniñ (I, 513) “Tanrı’nın sözü (Hz. İsa)”
 sözün Teğriniñ (I, 508) “Tanrı’nın sözünü”
 sözün Teğriniñ aytovsuz (III, 32) “Tanrı’nın tarifsiz sözünü”
 söziniñ Teğriniñ (I, 494) “Tanrı’nın sözünün”
 şahavatlı Biy Teğrimni (III, 1381) “merhametli Rabb’imi”
 şehriniñ Teğriniñ (I, 50, 325) “Tanrı’nın şehrini”
 şehrine Teğrimizniñ bizim (I, 50) “bizim Tanrı’mızın şehrine”
 tamaşasına övünüñ Teğriniñ (I, 40, 48) “Tanrı’nın evinin temaşasına”
 tensiz tarbiyatı Teğriniñ (III, 25) “Tanrı’nın vücut bulmamış hâli”
 Teğri alnına (I, 30, I, 37; III, 81) “Tanrı huzurunda”
 Teğri anası (III, 91) “Tanrı annesi”
 Tèğri Ata (III, 1416) “Ata Tanrı”
 Teğri huvatlıların (I, 66) “güçlülerin Tanrı’sı”
 Teğri İsrajelniñ (I, 59) “İsrail’in Tanrısı”

²⁷⁶ mezmur: Zebur’u oluşturan ilahilerin adı (III, 1223)

- Teñri teñrilerniň* (III, 1418) “tanrıların Tanrı’sı”
- Teñri yat* (I, 45) “yabancı Tanrı”
- Teñri yolun* (III, 17) “Tanrı yolunu”
- Teñri yürekimniň benim* (I, 62) “gönlümün Tanrı’sı”
- Teñriden horhusuz adam* (III, 101) “Tanrı’dan korkmayan adam”
- Teñrige biyiktegi* (I, 55) “Yücelerdeki Tanrı’ya”
- teñrilerni altından da kümüşten, yezden da temirden, ağaçtan da taştan* (II, 178)
“altından, gümüşten, pirinçten, ağaçtan ve taştan yapılmış tanrılarını”
- teñrilerniň Biyi* (I, 51) “tanrıların Rabb’i”
- teñrilerge yat* (I, 49) “yabancı tanrılara”
- Teñrim benim* (I, 31, 46, 48; III, 17, 55, 60, 75, 103) “Tanrı’m benim”
- Teñrime benim* (III, 48) “benim Tanrı’m”
- Teñrimiz bizim* (I, 51, 54) “bizim Tanrı’mız”
- Teñriniň adamı* (III, 112) “Tanrı’nın kulu”
- Teñriniň algışın* (III, 76, 91) “Tanrı’nın duasını”
- Teñriniň alnına* (III, 24) “Tanrı’nın huzunda”
- Teñriniň baduhasın* (III, 52) “Tanrı’nın bedduasını, azabını”
- Teñriniň buyruhu* (III, 273) “Tanrı’nın buyruğu”
- Teñriniň buyruhun* (III, 71) “Tanrı’nın buyruğunu”
- Teñriniň canı* (III, 30) “Tanrı’nın ruhu”
- Teñriniň inamı* (III, 259) “Tanrı’nın inancı”
- Teñriniň horhulu yargusunun alnına* (III, 564) “Tanrı’nın korkunç yargısının huzurunda”
- Teñriniň huvatları* (III, 43, 50) “Tanrı’nın gücü”
- Teñriniň yargu küniüne* (III, 637) “Tanrı’nın yargı gününde”
- Teñriniň yargusun* (III, 24) “Tanrı’nın yargısını”
- Teñriniň yetizi* (III, 75) “Tanrı’nın takdiri”
- Teñriniň yüzü* (III, 86) “Tanrı’nın yüzü”
- Teñrisi atamnıň benim* (I, 37) “atamın Tanrı’sı”
- Teñrisi Jagopnuň* (I, 50) “Yakup’un Tanrı’sı”
- Teñrisi Israjelniň* (I, 55) “İsrail’in Tanrı’sı”
- Teñrisi huvatlılarınıň* (I, 66) “güçlülerin Tanrı’sı”
- Teñrisine Aprahamnıň* (I, 50) “İbrahim’in Tanrı’sına”
- Teñrisine Jagopnuň* (I, 63, 66) “Yakup’un Tanrı’sına”
- Teñrisinde kendiniň* (I, 31) “kendisinin Tanrı’sında”

tirlikinden Teğriniñ (III, 95) “Tanrı’nın dirliğinden, düzeninden”
Töresi Teğrisiniñ kendiniñ (I, 46) “onun Tanrı’sının adaleti”
uçmağına Teğriniñ (III, 101) “Tanrı’nın cennetine”
yalğan teğrileri (III, 22) “uydurma tanrıları”
yağlangan Teğri bar bardan eksiksiz (III, 479) “her varlıktan eksiksiz, mesh edilmiş Tanrı”
yaratkan Teğriniñ (III, 94) “Tanrı’ın yarattığı”
yarlıgovuçı Teğrimiz bizim (III, 1660) “bizim merhametli Tanrı’mız”
yazıhsız Teğrige (III, 70) “günahsız Tanrı’ya”
yüzünden Teğriniñ (III, 29) “Tanrı’nın yüzünden”
yüzüne Teğriniñ (I, 48) “Tanrı’nın yüzüne”

• **teğrilik/ teğrilih:** ilahi, ilahiyat, tanrısal, tanrısallık, tanrı (III, 1419)

[ET:- Krh: teğrilik/ teğrilig Har: tağrılık Çağ: tağrılık]

İlk olarak CC’de²⁷⁷ *têgrilik* şeklinde tespit edilmiştir.

Parehosluhka alırmen seniñ teğrilik yergeñni, ne ki de hıldın bu dünyâda. (III, 844)

“Senin bu dünyada oluşturulan ilahi düzenini koruma altına alırım.”

Burungi, ari nşhark’nıñ tögerekliki Ata Oğul Ari Cannıñ tögereklikin körgüzür, neçik ol tögerekli Teğriliki ten bile bir boldu, hayıs ki Ata Teğri istedi, Ari Can tiledi, Oğul ten bile birlendi. (III, 1489) “Öncelikle kutsal gücün çemberi Baba-Oğul-Kutsal Ruh çemberini (üçlemesini) gözetir; nasıl ki o, Ata Tanrı istediği ve Kutsal Ruh dilediği için bütüncül Tanrısallığı vücut buldu, Oğul vücut ile can buldu.”

ari Teğriliki (I, 224) “kutsal Tanrısallığı”

ari Teğrilikiñniñ alnına (I, 280) “kutsal Tanrısallığının huzurunda”

askanın Teğrilik başıñnıñ (I, 227) “ilahî başının (haç üzerine) asılmasını”

aşağlagannı Teğrilik başıñnı (I, 113) “ilahî başının aşağı düşmesi (aşağılanması)”

barça Teğrilik yergeleriñni (I, 230) “bütün ilahî düzenlerini”

barça tügelliki Teğrilikniñ (III, 94) “Tanrısallığın bütünlüğü”

başlamağı Teğrilikniñ (III, 236) “Tanrısallığın başlangıcı”

bir teğrilik (I, 128) “tek başına var olan Tanrısallık”

bir Teğrilikte (I, 109, 134) “tek Tanrılıkta”

biyiktegi Teğrilik otuñ bile (III, 293, 375) “Cennetteki ilahî ateşinle”

cnotaları Teğrilikniñ (III, 1467) “Tanrısallığın faziletleri”

ekinçi Teğrilik otuñ bile (I, 373) “ikinci ilahî ateşinle”

²⁷⁷ CC II, 71a/12-13.

istnosta da naturadan Tevriulikniñ (II, 232) “Tanrısalılığın doğasından ve özünden”
 işine köre Tevriulikniñ (II, 144) “Tanrı’nın işine göre”
 huluğun Tevriulikniñ (II, 144) “Tanrısalılığın hizmetini”
 huvatı bile Tevriulikniñ (II, 183) “Tanrısalılığın kuvvetiyle”
 obyâvênası bile Tevriulikniñ (II, 160) “Tanrısalılığın duyurusu ile”
 öçeşmeği Tevriulikniñ (II, 144) “Tanrı’nın öfkesi”
 Oğluğun ari Tevriuliki (III, 128) “Oğlunun kutsal Tanrılığı”
 ol tögerekli Tevriuliki (III, 1489) “o kapsayan/ kapsamlı Tanrılığı”
 otu Tevriulikniñniñ seniñ (I, 111) “senin Tanrısalılığının ateşi”
 seniñ ari Tevriulikiñe (I, 279) “senin kutsal Tanrısalılığına”
 seniñ barça Tevriulik yergeñe köre (I, 226) “senin bütün ilahi düzenine göre”
 seniñ Tevriulik geleçileriñni (I, 112) “senin Tanrısal sözlerini”
 seniñ tevriulik şnorķ’uñ (I, 230) “senin ilahi merhametine”
 seniñ tevriulik yergeñni (III, 844) “senin ilahi düzenini”
 seniñ Tevriulikniñe (III, 908) “senin tanrılığına”
 seniñ yetövsüz Tevriulikniñe (I, 131) “senin idrak edilemeyen (muazzam) Tanrılığına”
 şağavatın Tevriulikniñ (II, 142) “Tanrısalılığın merhameti”
 şükürlüküñe seniñ Tevriulikniñniñ (I, 955) “senin Tanrı oluşunun şükürlüğüne”
 tarbiyatı ble Tevriulikniñ (III, 277) “Tanrısalılığın doğasıyla”
 ten zadasız Tevriulik da tügel adam (III, 1519) “eksiksiz Tanrısal vücut ve mükemmel insan (Hz. İsa)”
 teñi zadasız Tevriulikniñ (I, 114) “Tanrılığın mükemmel vücut bulmuş hâli”
 Tevriulik haybatı bile (I, 166) “ilahi şanıyla”
 Tevriulik huvatı bile (I, 981) “ilahi güç ile”
 obêtnicalarnı Tevriulikniñ (I, 141) “Tanrı’nın yeminlerini”
 Tevriulik otu (I, 120) “Tanrılık ateşi”
 Tevriulik sövüküñniñ (I, 127) “Tanrı sevgisinin”
 Tevriulik suvun bile (I, 231) “ilahi suyunla”
 Tevriulik yarıñı (I, 223) “Tanrılık nuru”
 Tevriulik yergeleriñni (I, 124) “Tanrısal düzenlerini”
 Tevriulik yeri (III, 965) “Tanrılık yeri”
 Tevriulikniñ alnına (I, 129) “Tanrısalılığın huzurunda”
 Tevriulikniñ K’risdosnuñ (III, 981) “Mesih’in Tanrılığını”
 Tevriulikniñ yarıñlı (I, 125) “nurlu Tanrısalılığın”
 Tevriulikni Ari Cannıñ (II, 236) “Kutsal Ruh’un tanrısalılığını”

Teḡrilikiñniñ alnına (I, 276) “Tanrısallığının huzurunda”

Teḡrilikniñ naturası (II, 182) “Tanrısallığın doğası”

Teḡrilikniñ yaḡsı da ulu (II, 132) “yüce ve iyi Tanrısallığını”

tıyovsuz ḡorḡulu Teḡrilikiñniñ alnına (I, 127) “senin her daim korku veren Tanrısallığının huzurunda”

tirgizüçi Teḡrilik (III, 1445) “hayat veren Tanrısallık”

üç boy Teḡrilik (III, 1575) “üçleme, teslis”

yaḡsı Canı Teḡrilikniñ (II, 232) “Tanrısallığın iyi Ruh’u”

yetövsüz Teḡrilikiñe seniñ (I, 291) “senin idrak edilemeyen (muazzam) Tanrılığına”

yüzü Teḡrilikniñ (II, 225) “Tanrı’nın yüzü”

1 Teḡrilikte (I, 157) “tek Tanrılıkta”

2.10.2. Peygamber

- **elçi:** peygamber (III, 482)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren tarihî metinlerde *ilçi*, *elçi*, *elçi* “devlet adamı, hükümdar, bey, elçi” anlamlarında tespit edilmiştir ancak “peygamber” anlamı ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Elçimiz bizim Jisus kirdi bizim üçün garkına köre Melk’isetegniñ boldu k’ahanayabed meñilik. (I, 502) “Bizim peygamberimiz İsa bizim için Melkisedek²⁷⁸’in manastırına girdi ve sonsuza dek piskopos oldu.”

2.10.2.1. Hz. İsa

- **Biy:** Rab, Hz. İsa (III, 285)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu anlamda ilk olarak CC’de²⁷⁹ tespit edilmiştir.

Biy öldürür, da Biy tirgizir, endirir tamuḡka da çıḡarır tamuḡtan. (I, 61) “Rab öldürür, Rab diriltir, cehenneme indirir ve cehennemden çıkarır.”

adam sövüçi Biy (I, 100; III, 1086, 1099, 1301, 1626) “kullarını seven Rab”

algışlı Biy (III, 79) “mübarek Rab”

ari Biy (III, 126, 1462) “kutsal Rab”

ari u ari Biyimiz (III, 1537) “kutsal Rabb’imiz”

aşagerdleri Biyimizniñ (III, 1186) “Rabb’imizin askerleri”

²⁷⁸ “Doğruluk Kralı” olan Melkisedek, Şalem Kralı ve yüce Tanrı’nın kâhiniydi.
<https://www.hristiyanurk.com/forums/topic/melkisedek-kimdir/>

²⁷⁹ CC II, 74b/13.

atamniñ benim Biyi (III, 163, 285) “benim babamın Rabb’i”
barça tamarları teniniñ Biyimizniñ (III, 350) “Rabb’imizin vücudunun bütün damarları”
barça yaşıllıqlarınıñ Biyi (III, 1418) “bütün iyiliklerin Rabb’i”
barçadan yaşı da şagavatlı Biy Jisus K’risdos (III, 220) “hepsinden iyi ve merhametli Rab İsa Mesih”
barçaga ħudretli Biy (III, 103) “her şeye gücü yeten Rab”
barçanı tirgizüçi Biy (III, 1444) “her şeye hayat veren Rab”
barçasından algışlı Biy (III, 219) “hepsinden mübarek Rab”
barçasından bilüçi Biy (III, 1637) “herkesten bilgili Rab”
barın ayavuçı Biy (III, 220) “hepsini koruyucu Rab”
barını ayovuçı Biy (III, 187) “hepsini koruyucu Rab”
barına yarlıgovuçı Biy (III, 220) “hepsini bağışlayıcı Rab”
bilmehlihlerniñ Biyi (I, 61; III, 271, 285, 1418) “ilimlerin Rabb’i, her şeyi bilen Rabb”
Biy barını tutuçı (III, 1537) “hepsine sahip Rab”
Biy da Oğlu Atanıñ yalgız toggan Jisus K’risdos (III, 286) “Rab ve Tanrı’nın tek doğan oğlu İsa Mesih”
Biy dünyânı tutuçı (III, 285, 1512) “dünyanın efendisi Rab”
Biy Eyemizden (III, 285) “Rabb’imizden”
Biy Jisus (III, 286) “Rab İsa”
Biy Jisus K’risdos (III, 650) “Rab İsa Mesih”
Biy Isus K’ristos (522, 550, 1304) “Rab İsa Mesih”
Biy kibik könü (III, 286) “Rab gibi gerçek”
Biy kökte (III, 721) “cennetteki Rab”
Biy ħan meñi meñilik (I, 34) “ebedî hükümdar Rab”
Biy ħuṭharuçı (III, 1551) “kurtarıcı Rab”
Biy ħuvatlı (I, 39) “kuvvetli Rab”
Biyimiz da Teñrimiz bizim Jisus K’risdos (III, 45) “Rabb’imiz ve Tanrı’mız İsa Mesih”
Biy Yisus K’risdos (III, 153) “Rab İsa Mesih”
Biyi barça biylerniñ (III, 285) “tüm rablerin Rabb’i”
Biyi barça yaratkanınıñ (III, 30) “tüm yarattıklarının Rabb’i”
Biyi barçanıñ (III, 219, 285, 1418) “hepsinin Rabb’i”
Biyi biylerniñ (III, 285, 575, 1418, 1433) “rablerin Rabb’i”
Biyi biylerniñ biyi (III, 285, 575, 1418, 1433) “rablerin Rabb’i”
Biyi haybatnıñ (III, 285, 1418) “övgünün Rabb’i”
Biy(i) ħuvatlılarnıñ (I, 39; III, 127, 286, 448, 487) “güçlülerin Rabb’i”

- Biyi hıvatlılarının* (I, 50) “güçlülerin Rabb’i”
- Biyi hıvatnı* (III, 712) “gücün Rabb’i”
- Biyi tirlikni* (III, 287) “yaşamın Rabb’i”
- Biyi yerni da köknü* (III, 287) “yerin ve göğün Rabb’i”
- Biyiktegi k’ahana da toğru könü vartabed Biyimiz Jisus K’risdos* (III, 293) “yüce rahip ve adil-gerçek öğretmen Rabb’imiz İsa Mesih”
- Biyim benim* (III, 665 197 397) “benim Rabb’im”
- Biyim K’risdos* (III, 397) “Rabb’im (İsa) Mesih”
- Biyim benim Jisus Krisdos* (III, 111) “Rabb’im İsa Mesih”
- Biyimiz bizim Jisus K’risdos* (III, 433, 450, 782) “bizim Rabb’imiz İsa Mesih”
- Biyimiz bizim* (I, 33; III, 584) “bizim Rabb’imiz”
- Biyimiz bizim hıtaruçı Jisus K’risdos* (III, 286) “Bizim Rabb’imiz kurtarıcı İsa Mesih”
- Biyimiz Jisus* (III, 1669) “Rabb’imiz İsa”
- Biyimiz Jisus K’risdos* (III, 90, 286, 293, 470, 1435, 1629) “Rabb’imiz İsa Mesih”
- Biyimiz Jisus K’risdosnu* bizim (III, 85) “bizim Rabb’imiz İsa Mesih’in”
- Biyimiz K’risdos* (III, 487, 660) “Rabb’imiz (İsa) Mesih”
- Biyimizni anası* (III, 99) “Rabb’imizin annesi”
- Biyimizni ari teni* (III, 74) “Rabb’imizin kutsal vücudu”
- Biyimizni teni* (III, 80) “Rabb’imizin vücudu”
- Biyini kelme* (III, 286) “Rabb’in gelişi “
- bütün dünyânı Biyi* (III, 352, 1418) “bütün dünyanın Rabb’i”
- canı eraneli Biyimiz K’risdosnu* (III, 492) “mübarek Rabb’imiz Mesih’in ruhu”
- haybatını Biyimiz K’risdosnu* (III, 285) “Rabb’imiz (İsa) Mesih’in şanının”
- haybatlı Biy* (III, 575) “şanlı Rab”
- ilgeri körge Biy* (III, 609) “ileriye gören Rab”
- ilgertin körge Biy* (III, 610) “ileriye gören Rab”
- inamlı Biy* (III, 285) “inançlı Rab”
- Kerezmanına Biyimizni* (III, 1026) “Rabb’imizin mezarına”
- köksüne Biyimizni* (III, 1488) “Rabb’imizin göğsüne”
- köktegi Biy* (III, 723, 1418) “cennetteki Rab”
- könü Teñri Jisus K’risdos Biyimiz* (I, 99) “gerçek Tanrı İsa Mesih Rabb’imiz”
- hıtaruımız Biyimiz Jisus K’risdos* (III, 904) “kurtarıcımız Rabb’imiz İsa Mesih”
- hızus Biyimizni* (III, 890, 1418) “Rabb’imizin kuzusu”
- benim yarlıgıvı Biyim* (III, 1466) “benim bağışlayıcı Rabb’im”
- miacin Oğlu Biy Teñrini* (III, 970, 1418) “Rabb’in biricik oğlu”

Oğlu Biy Teñriniñ (III, 1418) “Rabb’in oğlu”
mojnıy Biy (III, 985) “güçlü Rab”
şağavatlı Biy (III, 1633) “merhametli Rab”
teñrilerniñ Biyi (I, 51) “tanrıların Rabb’i”
tıyğovsuz algışları Biyniñ (III, 1462) “Rabb’in sürekli övgüleri”
tronosu tibine Biyimizniñ (III, 1503) “Rabb’imizin tahtının altında”
yalğız Biyimiz bizim Jisus K’risdos (III, 1632) “bizim tek Rabb’imiz İsa Mesih”
yalğız Biy (III, 1419, 1632) “tek Rab”
yarlıgovuçı Biy (III, 113, 115) “bağışlayıcı Rab”

• **Biy Teñri:** Rab Tanrı, Hz. İsa (III, 285)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de²⁸⁰ tespit edilmiştir.

Şahavatlı Biy Teñrimni da hıtharuçımnı, aşahlıh bile holıyırmen da yalbarıyırmen, ki yarıhlatkaysen yürekimni benim da ahılımnı tanımağlıhka da bilmehliħke ol işlerni. (III, 1381) “O (mübarek) bilgi ve anlayış için kalbimi ve aklımı aydınlatmanı alçakgönüllülükle istiyorum ve merhametli Rabb’ime ve kurtarıcıma yalvarıyorum.”

algışlı Biy Teñri meñi meñilik (III, 79) “sonsuz dek kutsanmış Rab”

algışlı Biy Teñrisi Israjelniñ (I, 61) “İsrail’in mübarek Rabb’i”

algışlı Biy Teñri Israjelniñ meñi meñilik (III, 176) “İsrail’in sonsuz dek mübarek Rabb’i”

alnına Biy Teñrimniñ (III, 688) “Rabb’min önünde”

ari Biy Teñri (III, 220) “kutsal Rab Tanrı”

atına Biy Teñriniñ (III, 1523) “Rab Tanrı’nın adına”

barlıhı Biy Teñrimizniñ bizim (II, 574) “bizim Rab Tanrı’mızın varlığı”

Biy Teñri (I, 53) “Rab Tanrı”

Biy Teñri algışlı (III, 79) “mübarek Rab Tanrı”

Biy Teñri atalarımızniñ bizim (III, 287) “bizim atalarımızın Rab Tanrı’sı”

Biy Teñri yalğız (III, 575, 1419) “tek Rab Tanrı”

Biy Teñri hıvatlılarınıñ (III, 127, 286) “güçlülerin Rab Tanrı’sı”

Biy Teñri hıvatlı (III, 127, 286) “güçlü Rab Tanrı”

Biy Teñrim (III, 115) “Rab Tanrı’m”

Biy Teñrimiz bizim (III, 75, 89) “bizim Rab Tanrı’mız”

Biy Teñrisi Israjelniñ (I, 61) “İsrail’in Rab Tanrı’sı”

²⁸⁰ CC II, 74b/13.

Biy Teñrim benim (I, 34; III, 286, 1488) “benim Rab Tanrı’m”
Biy Teñrim benim Jisus K’risdos (III, 287) “benim Rab Tanrı’mİsa Mesih”
Biy Teñriniñ buyruğu (III, 1521) “Rab Tanrı’nın buyruğu”
Biy Teñriniñ elçisi (III, 1522) “Rab Tanrı’nın meleği”
Biy Teñriniñ holuna (III, 562) “Rab Tanrı’nın eline”
Biy Teñriniñ on buyruqları (III, 343) “Rab Tanrı’nın on buyruğu”
haybatına Biy Teñriniñ (III, 1663, 1700) “Rab Tanrı’nın şanına”
menim Biy Teñrim (III, 1445) “benim Rab Tanrı’m”
miacin Oğlu Biy Teñriniñ (III, 970, 1418) “Rab Tanrı’nın biricik oğlu”
Oğlu Biy Teñriniñ (III, 1418) “Rab Tanrı’nın oğlu”
opêkasına Biy Teñriniñ (III, 1522) “Rab Tanrı’nın korumasına”
yahşı etüçi Biy Teñri (III, 85, 462, 559, 1651, 1660) “şifa veren Rab Tanrı”
yügünme bu yahşılılı üçün Biy Teñrige (II, 277) “bu iyilik için Rab Tanrı’ya şüküt etme”

- **Biyiklengen:** yüceltilmiş Tanrı, yüce Tanrı (Hz. İsa) (III, 292)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biyiklengen, Biyiktegi; Teñri teñrilerniñ, Biy sözledi, ündedi yerni kün toğuşundan çağ batışına künnüñ. (III, 1418) “Yüce Tanrı, cennetteki Tanrı; Tanrıların Tanrısı, Tanrı konuştu, doğudan batıya kadar yeryüzüne seslendi.”

hul biyiklengen (III, 893) “yüce Tanrı’nın hizmetkârı (Apetar)”

Asduac Biyiklengen (III, 146) “En Yüce Tanrı”

atına Eyemizniñ biyiklengen (III, 294) “Yüce Rabb’imizin adına”

- **Biyiktegi:** en yüksek tepedeki Tanrı, cennetteki Tanrı (Hz. İsa) (III, 22)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Neçe keret açığlattılar anı pustalıhta, öçeştirdiler Biyikteginini suvsuzluhta! (III, 22) “Kaç kere ona çölde acı çektirdiler, Yüce Tanrı’yı susuzlukla kızdırdılar.”

Sungın Teñrige hurban algışniñ da tügelle Biyiktegige niyetiñni seniñ (I, 51) “Tanrıya övgünün kurbanını sun, Yüce Tanrı’ya olan sözünü tamamla (tut).”

Ata’sı biyiktegininiñ (III, 163, 293, 1800) “Yüce Tanrı’nın Ata’sı”

markare Biyiktegininiñ (III, 293) “Yüce Tanrı’nın peygamberi”

yarlıgamağundan Biyiktegininiñ (I, 38) “Yüce Tanrı’nın merhametinden”

- **Eye:** Rab, Hz. İsa (III, 514)

[**ET:** idi/ ige / iye **Krh:** idı/ ıde/ eye /iye **Har:** idı/ idi/ eđi/ eđi/ ede/ ege/ eye **Çağ:** idi/ iye/ iyge/ eye/ ige/ ege/ egè/ ike]

ET'de²⁸¹ önce “sahip” daha sonra “Tanrı” anlamı kazanan sözcük ET'den itibaren metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Bu eşiki Eyemizniñdir, da toğrular kirerler mundan. (III, 506) “Bu Rabb'imizin kapısıdır ve salihler buradan girerler.”

algışın Eyemizniñ (III, 73, 75) “Rabb'imizin duasını”

algışnı Eyemiz Tenrimizniñ bizim (I, 47; III, 76) “bizim Rabb'imizin duası”

alnına Eyemizniñ (III, 64, 75) “Rabb'imizin huzurunda”

antına Eyemizniñ köre (III, 108) “Rabb'imizin sözüne göre”

Atası Eyemizniñ Jisus K'risdosnuñ (III, 163, 222) “Rabb'imiz İsa Mesih'in Ata'sı”

atı bile Eyemizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ (III, 189)) “Rabb'imiz İsa Mesih'in adı ile”

atı Eyemizniñ (III, 257) “Rabb'imizin adı”

atı Eyemizniñ algışlı (III, 79, 573) “Rabb'imizin mübarek adı”

atına Eyemizniñ (I, 38, 47) “Rabb'imizin adına”

atına Eyemizniñ biyiklengen (III, 294) “Yüce Rabb'imizin adına”

atına Eyemizniñ biyiktegi (I, 32) “Yücelerdeki Rabb'imizin adına”

atına Eyemizniñ bizim (III, 122, 127) “bizim Rabb'imizin adına”

atına Eyemizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ (III, 102, 184) “Rabbimiz İsa Mesih'in adına”

avazı Eyemizniñ (III, 92, 446, 725) “Rabb'imizin sesi”

avazı Eyemizniñ hıvatlı (I, 41) “Rabb'imizin kuvvetli sesi”

ayağ holuna Eyemizniñ (III, 20, 404) “Rabb'imizin elinde(ki) kadeh”

ayağın Eyemizniñ (III, 179) “Rabb'imizin kadehini”

ayağnı Eyemizniñ (III, 145) “Rabb'imizin kadehi”

barça hulları Eyemizniñ (III, 146) “Rabb'imizin bütün kulları”

barça hulları Eyemizniñ Biyniñ (III, 286, 514) “Rabb'imizin bütün kulları”

barça yolları Eyemizniñ (I, 40) “Rabb'imizin bütün metodları”

birğısı Tenriniñ (III, 596) “Tanrı'nın borazanı”

Biy Eyem (III, 285) “Rabb'im”

bizim Eyemiz Jisus K'risdos (III, 369) “bizim Rabbimiz İsa Mesih”

boluşluğu Eyemizniñ (III, 263, 312) “Rabb'imizin yardımı”

buyruğu Eyemizniñ (I, 37; III, 343) “Rabb'imizin buyruğu”

²⁸¹ EDPT, 41.

buyruğun Eyemizniñ (I, 31) “Rabb’imizin buyruğunu”
canı Eyemizniñ (III, 191, 285) “Rabb’imizin ruhu”
düşmanları Eyemizniñ (I, 46) “Rabb’imizin düşmanları”
dünyânın Eyesi (III, 448) “dünyanın Efendisi (Rabb’i)”
eğleri Eyemizniñ (III, 431, 489) “Rabb’imizin kolları”
eşiki Eyemizniñ (III, 506) “Rabb’imizin kapısı”
eşikine övünüñ/ öviniñ Eyemizniñ (III, 743) “Rabb’imizin evinin kapısında”
Eye Teñri (III, 514) “Rab Tanrı”
Eyeñda seniñ (III, 150) “senin Rabb’inde”
Eyeme benim (III, 219, 514) “benim Rabb’ime”
Eyemiz Jisus K’risdos (III, 38, 181) “Rabb’imiz İsa Mesih”
Eyemiz K’risdos (III, 356) “Rabb’imiz (İsa) Mesih”
Eyemizniñ Biyni (III, 514) “Rabb’imizin Rabb’i”
Eyemizniñ çevresine (I, 42; III, 1363) “Rabb’imizin çevresinde”
Eyemizniñ Oğlu (III, 285) “Rabb’imizin Oğlu”
Eyemizniñ üstüne (I, 43; III, 66) “Rabb’imizin üstünde”
Eyemniñ alnına (III, 45) “Rabb’imin huzurunda”
friştesi Eyemizniñ (I, 44; III, 194) “Rabb’imizin meleği”
haybatın Eyemizniñ (III, 480) “Rabb’imizin övgüsünü”
işi üçün Eyemizniñ (III, 455, 601) “Rabb’imizin işi için”
işlerin Eyemizniñ (I, 64) “Rabb’imizin işlerini”
könenmeñin Eyemizniñ (I, 40) “Rabb’imizin ihtişamını”
közü Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin gözü”
küni Eyemizniñ (III, 309) “Rabb’imizin günü”
kününe Eyemizniñ Jisus K’risdosnuñ (III, 190) “Rabb’imiz İsa Mesih’in gününde”
haçı ble Eyemiz bizim Jisus K’risdosnuñ (III, 641) “bizim Rabb’imiz İsa Mesih’in haçı ile”
hardaşları Eyemizniñ (III, 862) “Rabb’imizin kardeşleri”
hıyınlanganı Eyemizniñ (III, 153, 858) “Rabb’imizin işkencesi”
holuna Eyemizniñ (III, 156) “Rabb’imizin elinde”
horhkanları Eyemizniñ (III, 312) “Rabb’imizden korkanları”
Horhuçısın Eyemizniñ (I, 35) “Rabb’imizden korkanını”
horhusu Eyemizniñ (I, 37; III, 878) “Rabb’imizin korkusu”
horhusun Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin korkusunu”
hulunıñ Eyemizniñ (I, 44) “Rabb’imizin kulunun”

hıvatin Eyemizniñ (I, 56) “Rabbimizin gücünü”
hıvatların Eyemizniñ (III, 74) “Rabbimizin güçlerini”
naçinâsın Eyemizniñ (III, 144) “Rabbın damarlarını”
Oğlu Teñriniñ da Eyemizniñ (III, 264) “Rabb’imizin ve Tanrı’nın Oğlu”
orenk’in Eyemizniñ (I, 37; III, 579) “Rabb’imizin kanunlarını”
ögütünden Eyemizniñ (III, 192) “Rabb’imizin öğüdünden”
ölümün Eyemizniñ (III, 428) “Rabb’imizin ölümünü”
övüne Eyemizniñ (I, 39, I, 40; III, 514) “Rabb’imizin evine (kiliseye)”
stolundan Eyemizniñ (III, 179) “Rabb’imizin masasından”
sözü bile Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin sözüyle”
sözü Eyemizniñ (I, 79) “Rabb’imizin sözü”
sözleri Eyemizniñ (III, 26) “Rabb’imizin sözleri”
taborları friştelerniñ Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin meleklerinin taburları”
tagına Eyemizniñ (I, 39) “Rabb’imizin dağına”
tanıhlılı Eyemizniñ (I, 37) “Rabb’imizin şahitliği”
toğruluğu Eyemizniñ (I, 37) “Rabb’imizin doğruluğu”
tenine da hanına Eyemizniñ (III, 145) “Rabb’imizin vücuduna ve kanına”
töresi Eyemizniñ (III, 59) “Rabb’imizin kanunu”
Ulukünü hıyınınıñ Eyemizniñ (III, 153, 241, 858) “Rabb’imizin Kıyam Yortusu (Paskalya günü)”
utrusuna Eyemizniñ (III, 81) “Rabb’imizin karşısına”
yahşılığın Eyemizniñ (I, 31) “Rabb’imizin iyiliğini, güzelliğini”
yarlığamağı bile Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin mağfiretiyle”
yarlığamağı da şagavatı Eyemiz Teñriniñ (III, 489) “Rab Tanrı’mızın bize lütfu ve merhameti”
yargusu Eyemizniñ (I, 37) “Rabb’imizin adaleti”
yüzü Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin yüzü”

- **Köktegi:** gökteki (cennetteki) Tanrı, Hz. İsa (III, 723)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu anlamda sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

*Yıgğanına Kökteginiñ hanlarını üsne anıñ harkibiklenser Sağmonda*²⁸². (III, 144, 817)

“Göktekinin kralları topladığında onların üzerine Salmon Dağı’ndaki gibi kar yağsa.”

²⁸² Her Şeye Gücü Yeten, kralları dağıtırken, Sanki **Salmon Dağı**’na kar yağıyordu. Ey Başan Dağı, Tanrı Dağı! Ey Başan Dağı, dorukları ulu dağ! Ey ulu dağlar, niçin ... <https://incil.info/kitap/Mezmurlar/68>

- **Ḥan:** Lord, Hz. İsa (III, 800)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Meñi Ḥandır kökte. (III, 966) “Cennetteki ebedi Kral’dır.”

Kimdir bu Ḥan haybatlı? (I, 39) “Bu mübarek Kral kimdir?”

Biy Ḥan meñi meñilik (I, 34, I, 37; III, 800) “ebedî Kral Rab”

Ḥan ulu üstne barça yerniñ (I, 50; III, 801) “tüm yeryüzünün büyük Kral’ı”

işlerin köktegi Ḥannıñ (III, 800) “cennetteki Kral’ın işleri”

Ḥan haybatlı (I, 39) “mübarek Kral”

Ḥanı ḥanlarınñ (III, 800) “kralların Kral’ı”

Ḥanım benim da Teñrim benim (I, 31, 49) “Kral’ım benim, Tanrı’m benim “

- **Oğul:** Oğul, Hz. İsa (III, 1039)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Hristiyanlıktaki “üçleme” inancının ikinci unsuru olan *Oğul* ilk olarak CC’de²⁸³ tespit edilmiştir.

Ata Teñri istedi, Ari Can tiledi, Oğul ten bile birlendi. (III, 625) “Tanrı istedi, Kutsal Ruh diledi, Oğul vücut buldu.”

Ata Oğul Ari Can ḥoranına (III, 875) “Baba- Oğul- Kutsal Ruh sunağına”

Biy da Oğlu Atanıñ yalgız toggan Jisus K’risdos (III, 286) “Rab ve Tanrı’nın tek doğan oğlu İsa Mesih”

Oğlu Atanıñ (III, 1039) “Ata’nın Oğlu”

Oğul Teñri (III, 1040) “Oğul Tanrı”

Oğul Teñriniñ (III, 726) “Tanrı’nın Oğlu (Oğul’u)”

Oğlun Teñriniñ (III, 108) “Tanrı’nın Oğlunu”

Oğlu Teñriniñ (I, 105) “Tanrı’nın Oğlu”

Oğlu Teñriniñ da Sözü Jisus K’risdos (I, 130) “Tanrı’nın oğlu ve sözü İsa Mesih”

Teñriniñ Oğlu K’risdos (I, 372) “Tanrı’nın Oğlu Mesih”

Teñriniñ Oğlun (I, 157) “Tanrı’nın Oğlunu”

turmaḥı bile Oğulnuñ (III, 372) “Oğul’un dirilişi ile”

²⁸³ CC II, 61b/10-11.

- **Jisus/ Jesu/ Esu/ Jesue/ Jisu/ Jesusi/ Jisusi/ Judos** (III, 643, 642, 647) Hz. İsa

[ET:- K^{rh}: ‘İsā Har: ‘İsā Çağ: ‘İsā]

İlk olarak CC’de²⁸⁴ *Yesus* olarak geçen sözcük metinlerde daha çok *Jisus K’risdos* şeklinde geçmektedir.

Eger ki kimse sövmese Biy Jisusnu, bolsun ħarğışlı. (III, 948) “Her kim Rab İsa’yı sevmezse lânetlensin.”

Biy Jisus (III, 286) “Rab İsa”

Biyimiz Jisus (III, 1669) “Rabb’imiz İsa”

elçimiz bizim Jisus (III, 482) “bizim peygamberimiz İsa

Ħarğışlı Jisus (III, 285) “lanetli İsa”

tamaşalı da haybatlı Jisus (I, 118) “mucizelerle dolu ve mübarek İsa”

tügellevüçi Jisuska (III, 207) “irade sahibi İsa’ya”

yahşı etüçi Jisus (I, 114) “şifa veren İsa”

- **Jisus K’risdos:** İsa Mesih

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de²⁸⁵ tespit edilmiştir.

Ħolarmen seni, Biy Jisus K’risdos, Oğlu Teñriniñ tiri, ħaysı ki bek tamaşalıñ ettiñ Gana Kalilijada. (III, 650) “Seni isterim ey Rabb’im İsa Mesih, Tanrı’nın Oğlu, nasıl ki Kana²⁸⁶ Celile²⁸⁷’de mucizeler gösterdin.”

Atası Eyemizniñ Jisus K’risdosnuñ (III, 163, 222) “Rabb’imiz İsa Mesih’in Ata’sı”

atı bile Eyemizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ (III, 189)) “Rabb’imiz İsa Mesih’in adı ile”

atına Eyemizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ (III, 102, 184) “Rabbimiz İsa Mesih’in adına”

atına Jisus K’risdosnuñ (III, 110) “İsa Mesih’in adına”

barçadan yahşı da şağavatlı Biy Jisus K’risdos (III, 220) “hepsinden iyi ve merhametli Rab İsa Mesih”

barçasından yahşı Jisus K’risdos (I, 112) “hepsinden iyi İsa Mesih”

barını tutuçı Jisus K’risdos (III, 222) “her şeye kadir İsa Mesih”

Biy da Oğlu Atanıñ yalgız toggan Jisus K’risdos (III, 286) “Rab ve Tanrı’nın tek doğan oğlu İsa Mesih”

Biy Jisus K’risdos (III, 650) “Rab İsa Mesih”

Biy Teñrim benim Jisus K’risdos (I, 111) “benim Rabb’im İsa Mesih”

²⁸⁴ CC II, 69b/15.

²⁸⁵ CC II, 63b/35.

²⁸⁶ Celile’de Hz.İsa’nın ilk mucizesini gerçekleştirdiği kent. (III, 536)

²⁸⁷ İsrail’in kuzeyinde bir bölge (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Celile>)

Biyiktegi k'ahana da tođru kōnū vartabed Biyimiz Jisus K'risdos (III, 293) “Yüce rahip, adil ve gerçek öğretmen Rabb'imiz İsa Mesih”

Biyim da Teñrim Jisus K'risdos (I, 113) “Rabb'im ve Tanrı'm İsa Mesih”

Biyim Jisus K'risdos, ħaysı Teñri da adamsen (III, 30) “Tanrı ve insan olan Rabb'im İsa Mesih”

Biyim benim Jisus Krisdos (I, 122) “benim Rabb'im İsa Mesih”

Biyimiz bizim Jisus K'risdos (I, 104) “bizim Rabb'imiz İsa Mesih”

Biyimiz bizim ħutgaruçı Jisus K'risdos (III, 286) “bizim Rabb'imiz kurtarıcı İsa Mesih”

Biyimiz da Teñrimiz bizim Jisus K'risdos (I, 100; III, 45) “Rabb'imiz ve Tanrı'mız İsa Mesih”

Biyimiz Jisus K'risdos (III, 1400) “Rabb'imiz İsa Mesih”

Biyimiz Jisus K'risdosnuñ bizim (III, 85) “bizim Rabb'imiz İsa Mesih'in”

bizim Eyemiz Jisus K'risdos (III, 369) “bizim Rabbimiz İsa Mesih”

Eyemiz Jisus K'risdos (III, 38, 181) “Rabb'imiz İsa Mesih”

kününe Eyemizniñ Jisus K'risdosnuñ (III, 190) “Rabb'imiz İsa Mesih'in gününde”

hamparcumundan Jisus K'risdosnuñ (III, 150) “İsa Mesih'in yükselişinden”

Jisus K'risdos ħutharuçımız bizim (III, 1769) “bizim kurtarıcımız İsa Mesih”

Jisus K'risdosnuñ (I, 271) “İsa Mesih'in”

kōnū Teñri Jisus K'risdos Biyimiz (I, 99) “gerçek Tanrı İsa Mesih Rabb'imiz”

kōnū Teñri Jisus K'risdos (I, 137) “gerçek Tanrı İsa Mesih”

ħaçı ble Eyemiz bizim Jisus K'risdosnuñ (III, 641) “bizim Rabb'imiz İsa Mesih'in ħaçı ile”

ħutharmaĥı ötleş Jisus K'risdosnuñ (III, 138) “İsa Mesih'in kurtarması ile”

ħutharuçı Jisus K'risdosnu (I, 126) “kurtarıcı İsa Mesih'i”

ħutharuçım benim Jisus K'risdos (I, 122) “benim kurtarıcım İsa Mesih”

ħutharuçımız Biyimiz Jisus K'risdos (III, 904) “kurtarıcımız Rabbimiz İsa Mesih”

naslodşe atın Ođluñnuñ seniñ Jisus K'risdosnuñ (III, 264) “senin Oğul'unun İsa Mesih'in güzel adını”

Oğlu Teñriniñ da Sözü Jisus K'risdos (I, 130) “Tanrı'nın oğlu ve Sözü İsa Mesih”

toğuruçısı Biyimizniñ bizim Jisus K'risdosnuñ (I, 118) “bizim Rabb'imiz İsa Mesih'i doğuran”

yahşı etüçi da haybatlı ħutharuçım benim Jisus K'risdos (I, 122) “şifa veren ve mübarek kurtarıcım benim İsa Mesih”

yalğız Biy Jisus K'risdos (I, 110) “tek Rab İsa Mesih”

yalğız Biyimiz bizim Jisus K'risdos (III, 1632) “bizim tek Rabb'imiz İsa Mesih”

yalgız toĝgan Jisus K'risdos (I, 103) “tek doĝan İsa Mesih
yaratuĝım benim Jisus K'risdos (III, 1652) “benim yaratıcım İsa Mesih”
ulu ħuvatı Biyimiz Jisus K'risdosnuĝ (I, 121) “Rabb’imiz İsa Mesih’in büyük gücü”

- **K'risdos/ Krisdos/ K'ristos/ K'risto'½s/ Kristos/ K'risdosi:** (İsa) Mesih (III, 755)
[ET:- K'rh:- Har:- Çaĝ:-]

İlk olarak CC'de²⁸⁸ *Kristus, Hristoz, Hristus* şeklinde tespit edilmiştir.

K'risdos keldi dñnyâĝâ, ol Ari Cannı yene berdi ademilerge. (III, 1653) “Mesih dünyaya geldiğinde, Kutsal Ruh’u yine insanoĝluna verdi.”

adam sövüĝi K'risdos (I, 122) “kullarını seven Mesih”

anası K'risdosnuĝ (I, 277) “Mesih’in annesi”

Ari canı K'risdosnuĝ (I, 281) “Mesih’in kutsal ruhu”

azad etüĝi K'risdos (III, 755) “Kurtarıcı İsa”

Biyim K'risdos (III, 397) “Rabb’im Mesih”

Biyimiz K'risdos (III, 1653) “Rabb’imiz Mesih”

jarut'ıunına K'risdosnuĝ (III, 669) “Mesih’in dirilişine”

K'risdosnuĝ Awedaranına (I, 265) “Mesih’in İncil’ine”

K'risdosnuĝ Haĝı bile (I, 262) “Mesih’in Haĝı ile”

K'risdosnuĝ ħulları (III, 755) “Mesih’in kulları”

K'risdosnuĝ övü (III, 755) “Mesih’in evi”

K'risdosnuĝ surp Haĝın (I, 262) “Mesih’in kutsal Haĝını”

K'risdosnuĝ surp nışanın (I, 262) “Mesih’in kutsal işaretini”

K'risdosnuĝ yargu küñüne III, 102) “Mesih’in yargı gününde”

K'risdosnuĝ yargusu (III, 756) “Mesih’in adaleti”

ħanı K'risdosnuĝ (I, 281) “Mesih’in kanı”

ħıynı K'risdosnuĝ (I, 281) “Mesih’in kıymı”

teni K'risdosnuĝ (I, 281) “Mesih’in bedeni”

Teĝriniĝ Oĝlu K'risdos (I, 372) “Tanrı’nın Oĝlu Mesih”

tüĝellevüĝi K'risdoska (III, 207) “irade sahibi Mesih’e”

yariĝ köñü K'risdos (III, 1655) “gerçek ışık Mesih”

yarlıĝovuĝı, şaĝavatlı da köñü ari ulu turganına K'risdosnuĝ (III, 1660) “Mesih’in baĝıřlayıcı, merhametli ve gerçek, kutsal, yüce mekânına”

²⁸⁸ CC II, 63a/39.

- **Hozu:** Tanrı'nın Kuzusu, Hz. İsa (III, 1039)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İnsanoğlunun günahının kefareti için kanını çarmıhta akıtması ve bir anlamda, Tanrı'nın insanların günahları için oğlunu kurban etmiş olmasından dolayı mecazlaşan bu sözcük²⁸⁹ ilk olarak CC'de tespit edilmemiştir.

Hozusu Tejriniñ, Biyim da Tejrim Jisus K'risdos, hayı ki soyulduñ haç üstüne da kötürdüñ yazıñnı dünyadan. (I, 226) "Tanrı'nın Kuzusu, Rabb'im ve Tanrı'm İsa Mesih; nasıl ki haçın üstünde katledildin ve günahı dünyadan götürdün."

Hozusu Tejriniñ (I, 103, 110, 575) "Tanrı'nın Kuzusu"

Hozu aruv da bütün (III, 144) "günahsız ve mükemmel Kuzu"

- **Hutharuçı/ Hutharuçu:** kurtarıcı (Hz. İsa) (III, 904)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de²⁹⁰ tespit edilmiştir.

San edi maña, ki erigiy edim da ahın keçkiy edim, neçik ölü toğgan oğlan, hayı ki hanuz tügel hasil bolmas anasınıñ harnında, ne ki bununki horhulu avaznı işitkey edim tatlı gelecili hutharuçımnıñ ağızından! (III, 494) "Annesinin rahminde tam olarak olgunlaşmamış ölü doğan bir çocuk gibi ortaya çıkıyordum, yok oluyordum; bunun gibi korkunç sesi tatlı sözlü Kurtarıcımızın ağızından dinliyordum, bu bana bir şerefti."

at'oruna kendi hutharuçımnıñ (III, 169) "bizim kurtarıcımızın tahtına"

Biy hutharuçı (III, 1551) "kurtarıcı Rab"

Jisus K'risdos hutharuçımnıñ bizim (III, 1769) "bizim kurtarıcımız İsa Mesih"

kendi analoyiñ doçêsnı hutharuçımnıñ bizim (III, 92) "bizim kurtarıcımızın kendi bozulabilir şeceresi"

hutharuçı algışlı (III, 904) "mübarek kurtarıcı"

hutharuçımnıñ benim (I, 39) "benim kurtarıcım"

hutharuçımnıñ benim duşmanlarımdan benim (I, 36) "düşmanlarımdan kurtaranım, kurtarıcım"

hutharuçımnıñ [=hutharuçısı] yüzümnüñ benim (I, 48) "benim yüzümün kurtarıcısı"

hutharuçımnıñ Biyimiz Jisus K'risdos (III, 904) "kurtarıcımız Rabb'imiz İsa Mesih"

hutharuçısı alarnıñ (III, 312) "onların kurtarıcısı"

hutharuçısı bütün dünyânıñ (III, 904) "bütün dünyanın kurtarıcısı"

hutharuçısı dünyânıñ (III, 904) "dünyanın kurtarıcısı"

²⁸⁹ bk. Yuhanna 1:29, Yuhanna 1:36.

²⁹⁰ CC II, 61b/3-4, 69b/7-8.

hutharuçısından kendini (I, 39) “kendisinin kurtarıcısından”

şahavatlı Biy Teñrimni da hutharuçımni (III, 1381) “merhametli Rabb’imi ve kurtarıcımı

tatlı gelecili hutharuçımni ağızından (III, 571) “tatlı sözlü kurtarıcımın ağızından”

ustavnê hutharuçı (III, 904) “daimi kurtarıcı”

- **Mesia/ Mesiaş:** (< Ar. *masīh*) Mesih (III, 967)

[ET:- K^{rh}: Mesīh Har: Mesīh/ Mesih Çağ: Mesīh/ Mesihā]

CC’de *Misiha* olarak geçen sözcük İslami dönem eserlerinden ilk olarak TİEM’ de²⁹¹ tespit edilmiştir.

Men toğurdum... Gojs Mariamnı, da ol sizge berdi Mesiaşnı barça cınslardan pojondanıy. (III, 103, 1659) “Ben doğurdum... Bakire Meryem’i ve o size bütün halkların istediği Mesih’i verdi.”

Mesia K’risdosnu (II, 530) “Mesih’i”

kendi haçnı Mesianıy (II, 553) “Mesih’in kendi haçını”

toğru kelmeñi üçün Mesianıy (II, 580) “Mesih’in doğruca gelmesi için”

Mesia bizim (II, 623) “bizim Mesih”

kelgeni Mesianıy (II, 629) “Mesih’in geleni”

Mesianıy şehrine (II, 388) “Mesih’in şehrine”

2.10.3. Kutsal Ruh

- **Ari Can:** (<Far. *cān*) Kutsal Ruh (III, 129)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de²⁹² *Ari Tın* “Kutsal Ruh” şeklinde tespit edilmiştir.

İçir, Biy, ferâh etüçi ayağı Ari Canıñnıy seniñ, haysı ki susapmen saña. (III, 179) “Ey Rab, sana susadığım için senin ferahlatıcı Kutsal Ruh’unun kadehini içir.”

Salmagın meni, Biy, yüzünden seniñ da canıñnı Ari seniñ çıñarmagın menden. (I, 52) “Rabb’im beni senin yüzünden uzaklaştırma ve Kutsal Ruh’u, benden uzaklaştırma.”

Algışlı Ari Canı köñü Teñriniñ (I, 123) “gerçek Tanrı’nın mübarek Kutsal Ruh’u”

Ari Can sövükü bile (II, 253) “Kutsal Ruh sevgisi ile”

Ari Can sövükü vêçnı (II, 244) “ebedî Kutsal Ruh sevgisi”

Ari Can Teñri (II, 251) “Kutsal Ruh Tanrı”

Ari Canı K’risdosnuñ (I, 114) “Mesih’in Kutsal Ruh’u”

²⁹¹ TİEM, 7342v/4.

²⁹² CC II, 70a/11, 76a/17, 69/a19.

- Ari Cannı Yebergen* (III, 129) “Kutsal Ruh'u Gönderen (Tanrı)”
- Ari Cannıy engen küniüne* (I, 109) “Kutsal Ruh'un (yeryüzüne) iniş gününe”
- Ari Canıynı köktegi* (I, 123) “cennetteki Kutsal Ruh'unu”
- Ari Canıynı seniñ* (I, 126) “senin Kutsal Ruh'unu”
- Ari Cannıy birlikinden* (I, 157) “Kutsal Ruh'un birliğinden”
- Ari Cannıy ferâhlikile bile* (I, 128) “Kutsal Ruh'un huzuru ile”
- Ari Cannıy şnork'undan* (I, 149) “Kutsal Ruh'un merhametinden”
- Ari Cannıy yargı etmege ölülerge da tirilerge* (I, 133) “Kutsal Ruh'un ölüleri ve dirileri yargılaması”
- Ata Oğul Ari Cannıy atına* (I, 166, 252) “Baba-Oğul-Kutsal Ruh adına”
- Atına Atanıñ Oğulnuñ da Ari Cannıy* (I, 661) “Baba-Oğul-Kutsal Ruh adına”
- başhışından Ari Cannıy* (I, 119) “Kutsal Ruh'un lütfundan”
- dacarı Ari Cannıy* (II, 265) “Kutsal Ruh'un sarayı”
- işi ble Ari Cannıy* (II, 308) “Kutsal Ruh'un işiyle”
- könü Ari Canıy* (I, 113) “gerçek Kutsal Ruh'un”
- körümsüz başhışın Ari Canıynıñ seniñ* (I, 100) “senin Kutsal Ruh'unun görünmeyen lütfunu”
- haznalar ble Ari Cannıy* (II, 272) “Kutsal Ruh'un hazineleriyle”
- öviñdürüçi Ari Can* (III, 129) “öviñç kaynağı Kutsal Ruh”
- poħocenâsı Ari Cannıy* (II, 244) “Kutsal Ruh'un kökeni”
- prıbitoku Ari Cannıy* (II, 305) “Kutsal Ruh'un sığınağı”
- spravası artından Ari Cannıy* (II, 269) “Kutsal Ruh'un işinden sonra”
- şağavatından da başhışından bu Ari Cannıy* (II, 251) “bu Kutsal Ruh'un merhametinden ve lütfundan”
- şnorhk'un Ari Cannıy* (I, 120) “Kutsal Ruh'un lütfunu”
- türlü-türlü başhışlar ble Ari Cannıy* (II, 272) “Kutsal Ruh'un çeşit çeşit lütuflarıyla”

2.10.4. Teslis

- **üçlüh:** üçleme, teslis (III, 1574)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de²⁹³ tespit edilmiştir.

Añlanmasızdır Teñri. Evet ħuvatka köre nıñanlattılar ari atalar, ki Üçlüh da birdir. (II, 666, 897) “Tanrı anlaşılmazdır. Güce göre kutsal papalar teslisin bir (vahdet) olduğunu belirlediler.”

²⁹³ CC II, 59a/7b, 74a/15.

barabar Üçlüh (II, 897) “birlikte teslis (Baba- Oğul- Kutsal Ruh)”

Üçlüh ari (II, 830) “kutsal Teslis”

Üçlüh bile (II, 716) “Teslis ile”

2.10.5. Hz. Meryem

- **Mariam/ Mariyam/ Meriam:** Meryem (III, 950, 967)

[ET:- **Krh:** Meryem **Har:** Meryem **Çağ:** Meryem]

İlk olarak CC'de²⁹⁴ *Maryam, Maria, Mariam* şeklinde tespit edilen sözcük İslami dönem Türk eserlerinde ise ilk olarak TİEM'de²⁹⁵ tespit edilmiştir.

Mariam toğurdu K'risdosnu Pet'gehemde. (III, 1398) “Hz. Meryem, Mesih'i Beytullahim'de²⁹⁶ doğurdu.”

algış Mariam Asduacacinni (I, 96) “Tanrı'nın annesi Meryem'in duası”

ari gojs Mariam (I, 109) “kutsal bakire Meryem”

barçadan algışlı ari gujs, Tejrini toğurgan ari Mariam (I, 218) “herkesten mübarek kutsal bakire, Tanrı'yı doğuran kutsal Meryem”

barçadan algışlı Mariam (I, 120) “herkesten mübarek Meryem”

barçadan algışlı sirpuhi dayma gojs Asduacacin Mariam (I, 105) “herkesten mübarek her daim kutsal Tanrı'nın annesi bakire Meryem”

barçadan ögövlü da haybatlı, ari da zadasız gojs Asduacacin Mariam (I, 120) “herkesten şanlı ve mübarek, kutsal ve lekesiz bakire Tanrı'nın annesi Meryem”

buzulmagan gojsn Mariam (I, 108) “bozulmayan bakire Meryem”

Gojs Mariam (III, 1659) “bakire Meryem”

gujs Mariamdan toğgan (III, 1419) “bakire Meryem'den doğan”

haybatlı da algışlı dayma ari gojs Asduacacin Mariam (I, 104, 217) “her daim şanlı ve mübarek kutsal Tanrı'nın annesi bakire Meryem”

könü, algışlı u ari aruv gojs, Asduadzadzin Mariam (I, 120) “salih, kutsal ve tertemiz bakire, Tanrı'nın annesi Meryem”

harnın Mariamnı (III, 866) “Meryem'in karnını”

harnında surp Gojs Mariamnı (III, 1413) “kutsal bakire Meryem'in rahminde ”

sanlı Mariam (III, 950) “ünlü Meryem”

Surp Gojs Mariam (I, 119) “Aziz Bakire Meryem”

surp Asduacacin gojs Mariam (I, 119) “Tanrı'nın annesi aziz bakire Meryem”

²⁹⁴ CC I, 35b/6, II 63b/33, II 62a/9.

²⁹⁵ TİEM, 73 41v/4.

²⁹⁶ Beytullahim ya da Betlehem; Filistin özerk bölgesinde, Batı Şeria'da, Hz. İsa'nın doğduğu yer kabul edilen şehir. (I. Samuel, 17/12; Matta, 20/31, 21/9, 15, 22/42; Markos, 10/47; Luka, 18/38)

surp gojs Mariam Asduacacinge (I, 130) “Tanrı'nın annesi aziz bakire Meryem'e”

Surp Mariam (I, 131) “Aziz Meryem”

surp Mariam Rotunda (III, 1206) “Aziz Meryem Rotunda”²⁹⁷,

toğgan ari gojs Mariamdan (I, 126) “Aziz Bakire Meryem'den doğan”

yalbarmahı bile aruv da buzulmagan her kez ari gojs Mariamnıñ (II, 282) “her zaman tertemiz ve bozulmayan kutsal bakire Meryem'in duasıyla”

yürekine ari gojs Mariamnıñ (I, 133) “Aziz Bakire Meryem'in yüreğinde”

zadasız gojs Mariam bile (I, 121) “lekesiz bakire Meryem ile”

- **Teñritoğurgan:** Meryem Ana (III, 1419)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Haybatlı Biy, yöpsün yalbarganın huluñnuñ seniñ, da tügelle yañşılıhka holthamı menim, parehosluhu bile ari Teñritoğurgannıñ... (I, 523) “Ey şanlı Rab, kulunun yalvarışını kabul et, kutsal Meryem Ana'nın şefaati ile benim duamı hayırlısıyla tamamına erdir...”

2.10.6. Kutsal Kitap

- **bitik:** kutsal kitap (III, 282)

[ET:- Krh: bitig/ bitik/ biti Har: bitig/ bitik Çağ:-]

İlk olarak CC'de²⁹⁸ *bitiüv* “kutsal yazılar” ve *bitik* “İncil” anlamında kullanılırken TİEM'de²⁹⁹ “Kur'an-ı Kerim, Zebur, Tevrat, İncil” anlamında, RKT'de³⁰⁰ “Levhi Mahvuz, İncil, Kur'an-ı Kerim” anlamında kullanılmıştır.

Hulañım bile yazıhlımen: Teñri buyruğuna, surp Awedaranga, Ari Bitikler u Teñriniñ 10 buyruğuna hulañ hoymıyırmen. (III, 311) “Kulaklarımla günah işledim: Tanrı'nın emirlerini, Kutsal İncil'i, Kutsal Kitaplar ve Tanrı'nın 10 emrini dinlemedim.”

bitikleri arilikiñniñ seniñ (III, 282) “senin kutsallığının kitapları”

bitikniñ huvatın (III, 26) “kutsal kitabın gücü”

Ari Bitik (III, 127) “Kutsal Kitap, İncil”

türk Bitik (III, 176) “Türkçe Kutsal Kitap”

²⁹⁷ Yuvarlak ve kubbeli yapı. (III, 1206)

²⁹⁸ CC II, 74b/10, 62b/6.

²⁹⁹ TİEM, 73 2v/2, 73 241v/7, 73 345r/3, 73 224v/5.

³⁰⁰ RKT, 33/71b3, 12a/3, 28/44a1.

2.10.6.1. Vahiy

- **belgilik/ belgilih:** vahiy (III, 253)

[ET:- Krh: belgölüg/ belgölük Har:- Çağ:-]

ET “belirli, görünen, belli bir alametle donatılmış” anlamındaki sözcük ilk olarak TIEM’de “ayet” anlamında kullanılmıştır.

Zera Teğrisi Eyemizniñ bizim Jisus K’risdosnuñ, Ata hörmetniñ, bergey sizge canın eslilikniñ da belgilikniñ bilmehi. (I, 484) “Çünkü, bizim İsa Mesih Rabb’imizin Tanrı’sı, hürmetin Ata’sı, bize ruhun bilgeliğini ve vahiyin bilgisini verecek.”

2.10.7. Melek-Şeytan

2.10.7.1. Melek

- **elçi:** melek (III, 482)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de³⁰¹ “melek” anlamında kullanılmıştır.

Biy Teğriniñ elçisi kelip buyruğun tügenlep, anıñ barçanı odnât etip, da kendin aldı opêkasına Biy Teğriniñ. (III, 1522) “Rab Tanrı’nın meleği gelip onun emrini yerine getirip her şeyi götürüp Rab Tanrı’nın koruması altına aldı.”

elçisi sövünçlüñ bermehniñ (III, 531) “müjde veren melek”

kelgeyler frişteler/ elçiler Mısırdan (III, 588) “Mısır’dan gelecek melekler”

2.10.7.2. Şeytan

- **hibılıq/ hiblik/ hbliq:** şeytan, iblis, kötü ruh (III, 843, 844, 842)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Berkeyt meni ağırılanmağlarından hibılıqlarınıñ. (III, 843) “Şeytanların baskısından beni güçlendir.”

ağırılanmağlarından hibılıqlarınıñ [hibilik’larning] (I, 131) “şeytanların baskısından”

ağırlılığından hbliqlarınıñ (I, 525) “şeytanların baskısından”

yarımı eşek yarımı şadı hiblik (II, 817; III, 843, 1344, 1656) “yarı eşek yarı maymun iblis”

- **şaytan/ şaydan:** (< Ar. *şayṭān*) şeytan (III, 1348)

[ET:- Krh: şeyṭān Har: şeyṭān Çağ: şeyṭān]

³⁰¹ CC I, 17a/10.

İlk olarak TİEM’de³⁰² tespit edilen sözcük CC’de tarihî metinlerden farklı olarak *şeytan* şeklinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *şaydan* şekli KPN III’te verilmiştir.

Alar sövükü için başladılar, da şeytan bulgadı sövükünü içine aldamağlıhını da aruvsuzluğunu, egri biyenmeğliğini da yamannı. (I, 570; III, 289) “Onlar aşkı uğruna başladılar, ama şeytan aşkın içine aldatma, ahlaksızlık, kötü niyet ve kötülük karıştırdı.”

ayağın şeytanlarının (III, 179) “şeytanların kadehini”

beg itili şeytanlarga harşı (III, 632) “çok keskin şeytanlara karşı (şeytani silah)”

dikiy şeytanlar (III, 327) “zalim şeytanlar”

köp yaman şeytanlar (III, 455) “çok kötü şeytanlar”

oğulları şeytannın (III, 779) “şeytanın dölleri”

stolundan şeytanlarının (III, 179) “şeytanların masasından”

şeytanlar bile sözlegen (III, 370) “şeytanlarla konuşan, müneccim”

şeytanlarga tapungan (III, 1349) “şeytanlara tapınan”

şeytanlarının buyruğısı (III, 344) “şeytanların efendisi”

şeytanlarının ulusu (III, 344) “şeytanların ulusu”

şeytannın erkine (III, 50) “şeytanın iradesine”

şeytannın harşılamağı (III, 87, 462) “şeytanın müdahalesi”

ulamağından şeytannın (III, 182) “şeytanın tuzağından”

şeytan içine kirgen deli adamının (III, 694) “içine şeytan giren deli adamın”

barça şeytanlığ halabalarından (III, 794) “bütün şeytanlık kargaşasından”

türlü-türlü sınağattan şeytannın (III, 865) “şeytanın türlü türlü sınamalarından”

barça çerüvü şeytandan navidzonıy (III, 1005) “şeytandan etkilenen bütün askeri”

şeytan övü (III, 1104) “şeytanın tapınağı”

şeytannın atı (III, 1349) “şeytanın adı” (Asmodeus³⁰³)

ulamağından şeytannın (I, 514) “şeytanın inletmesinden”

- **yec/ yek:** şeytan, kötü ruh (III, 1684, 1686)

[**ET:** yek/ yek **Krh:** yek/ yek **Har:** yek **Çağ:-**]

ET’den itibaren³⁰⁴ metinlerde geçen sözcük CC’de³⁰⁵ *yék* şeklinde tespit edilmiş, İslamiyetin etkisiyle zaman içinde yerini *şeytan* sözcüğüne bırakmıştır.

Harbedni yek aldı, seni de alır tez. (III, 1686) “Harbed’i şeytan aldı, seni de yakında alır.”

³⁰² TİEM 73, 265v/9.

³⁰³ Cehennemde hüküm süren yedi “Efendi Şeytan”dan biri şehveti simgeleyen Asmodeus’tur. (III, 1349)

³⁰⁴ AY, 788, 819.

³⁰⁵ CC II, 69a/10.

2.10.7.2.1. Şeytanlık

- **haramguluḥ/ haraṅguluḥ/ haraṅguluḥ/ haraṅhuluḥ:** şeytanlık (III, 809)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinlerde “karanlık” anlamında işlek olarak kullanılan sözcük EHKT metinlerinde mecazlaşarak “şeytanlık” anlamında kullanılmıştır.

Bolsun yolları alarnıḡ haramguluḡta da azmaḡlıḡta da friştesi Eyemizniḡ ḡuvḡay alarnı. (III, 194) “Onların yolu şeytanlık ve azgınlıktan geçer, Rabb’imizin meleḡi onları kovacaktır.”

barça haramguluḡlar dinsizlerniḡ (II, 276) “dinsizlerin bütün şeytanlıkları”

bu haraṅguluḡnuḡ duşmannıḡ yamanlıḡları bile (I, 487) “bu şeytanlıḡın duşmanının kötülükleri ile”

buyruḡundan haramguluḡnuḡ (II, 316) “şeytan(lık)ın buyruḡundan”

haramguluḡlarnıḡ ḡolundan (III, 77) “şeytanlıḡın elinden”

haraṅguluḡ oḡlu (I, 157) “şeytan(lık)ın oḡlu”

oḡullar haramguluḡnuḡ da tas bolmaḡnıḡ (III, 1040) “şeytanlıḡın ve yıkımın çocukları”

- **şaytanlıḡ:** (< Ar. *şayṭān*) şeytanlık (III, 1348)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biyi ḡuvatlılarınıḡ, eminlet boyumuznu bizim, barça şaytanlıḡ, ḡalabalarından, da dünyâlık yubanmaḡından. (I, 772) “Ey güçlülerin Rabb’i, her türlü şeytanlıktan, kargaşalardan ve dünyevi eğlencelerden ruhumuzu emin kıl!”

şaytanlıḡ sözlemeḡ (III, 703) “iftira”

şaytanlıḡ etme (III, 1229) “şeytanlık etmek”

2.10.8. İnanç

- **inam/ inâm:** inanç, iman (III, 613)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinlerde *inanç/ inanç* şeklinde “güvenilir, itimat” anlamlarıyla tespit edilmiş; “inanç, iman” anlamı EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüḡün *inâm* şekli KPN III’te verilmiştir.

Teḡriniḡ inamı adam oḡlunuḡ yürekine berkinip alarnıḡ canını yarıḡlatır. (III, 259) “Tanrı’nın inancı, insanoḡlunun yüreğinde güçlenip, onların ruhunu aydınlatır.”

Emḡeniḡiz, bek boluḡuz inamıḡızda, çüstleniḡiz, ḡuvatlanıḡız. (III, 410; I 470) “Çalışınız, imanınızı sağlam tutunuz, hızlanınız, güçleniniz.”

aldamaḥsız inamdan (III, 70) “hilesiz inançtan”
ari inam (III, 127) “kutsal inanç”
artarlıḥına inamnıḥ (III, 298) “inancın doğruluḡuna”
aruv inam (III, 143) “saf, kutsal inanç”
bizim inamımız üçün (III, 504) “bizim inancımız için”
canı bile inamnıḥ (III, 1551) “inancın ruhu ile”
çerüv başına inamnıḥ (III, 207) “inancın kumandanına (İsa Mesih’e)”
doḡru inam (III, 613) “doḡru inanç”
hnazantlıḥına inamnıḥ (III, 123, 1499) “inancın itaatine”
inamı anıḥ (III, 281) “onun inancı”
inamı Teḡriniḥ (III, 1717) “Tanrı’nın inancı”
inamın k’risdânlarınıḥ (III, 961) “Hristiyanların inancını”
inamnıḥ seniḥ (III, 498) “senin inancın”
inamına Awedarannıḥ (III, 997) “Yeni Ahit’in inancına”
inamnıḥ inamı (II, 706) “imanın imanı, hakiki iman”
inamnıḥ orenk’inden (III, 613) “inancın hukukundan”
ḥor inam (III, 234, 309) “kötü inanç”
ḥuluḥuna inamnıḥızınıḥ siziḥ (III, 520, 1331) “sizin inancınızın hizmetine”
ḥuvatlı inamım bile (III, 647) “güçlü inancım ile”
ölçövün inamnıḥ (III, 1255) “inancın ölçüsü”
tarçasın inamnıḥ (III, 1046, 1558) “inancın kalkanını”
tanıḥlar inamlarıḥ (III, 613) “tanıkların güvenilirliḡi”
tanıḥlıḥı könü inamnıḥ (III, 89) “gerçek imanın kanıtı”
tawanank’ı inamnıḥ (III, 1401) “inancın itirafı”
Teḡriniḥ inamı (III, 259) “Tanrı’nın inancı”
toḥtalḡanı inamnıḥ seniḥ (III, 1473) “senin inancının dayanaḡı”
vıznanêsi inamnıḥ (II, 795) “inancın itirafı”
zadasız inamnı (III, 943) “hatasız inancı”
zbroyasın inamnıḥ (III, 773) “inancın zırhını”

- **inamlıḥ/ inâmlık:** inanç, sadakat (III, 613)

[ET:- Krh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Bizim bu ayılğan işler hatına haysı ki tanırlar, ki inamlıhka arzanidirler, sövük bizge, da inamlı, da süvüklü bizge. (I, 206, 752) “Bizim bu söz konusu işler katında (güvenilir) tanıklar, bizim için sevgi, inanç ve merhamet gibi inanca lâyıktırlar.”

dağın artıh inâmlikim üçün (III, 613) “daha fazla inancım için”

dağın yahşı inâmliki üçün (III, 613) “daha güzel inancı için”

hörmetin inamlıhını (I, 1043) “inancın hürmetini”

2.10.8.1. İnanç Sahibi Olma

- **inamlı/ inamli:** inançlı (III, 613)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de³⁰⁶ tespit edilmiştir. Sözcüğün *inamli* şekli KPN III’te verilmiştir.

Sen açığı bağından ölümünü açtı inamlılarga köktegi hanlıhını. (I, 124) “Sen inananları ölümün acı veren zincirinden (kurtararak) onlara cennetteki hükümdarlığını açtın.”

egri inamlılar (I, 829) “dürüst olmayan inanç sahipleri”

inamlılarda yerni (I, 74) “yeryüzünün inananları”

inamlıları bile dünyânı (I, 844) “dünyadaki inanç sahipleri ile”

toğru inamlılarga (I, 588) “dürüst inanç sahiplerine”

- **inangan:** inanan, inançlı (III, 613)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de³⁰⁷ tespit edilmiştir.

*Bolmagaysiz oğşaş barça inanganlarga, haysıları ki Magetoniyaadırlar da Ak’ajıya*³⁰⁸ *da.* (III, 53) “Makedonya ve Yunanistan’daki inananlara benzemeyiniz.”

barça inanganlarga (III, 138) “bütün inananlara”

barçaga inangan (III, 219) “hepsine inanan(lar)”

bolvanga inanganlarını (I, 157) “putperestler”

egri inanganlarga (III, 234, 309) “dürüst olmayan inanalara”

hor [horh] inanganlarga (III, 234, 309) “kötü inançlılara”

hıtharılmahı üçün barça inanganlarını (I, 121) “bütün inananların kurtarılması için”

inanganlarına kendini (III, 77) “kendisine inananlara”

inanganlarına kendini (III, 77) “onun inananlarına”

keçken canlarına inanganlarını (I, 140) “geçmiş inananların ruhlarına”

³⁰⁶ CC II, 59a/2b.

³⁰⁷ CC I, 7a/26.

³⁰⁸ Romalıların Yunanistan’a verdiği isim. (III, 53)

kimniñ inanganı (III, 614) “kimin inanani”

K’risdoska inanganlarnıñ (I, 255) “Mesih’e inananların”

seniñ inanganından burun (I, 251) “senin inananlarından önce”

yahşı inanganı Ata Teñriniñ (I, 246) “Ata Tanrı’nın güzel inanani”

2.10.8.1.1. Salih

- **artar:** salih (III, 137)

[ET:- K’rh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Sen, Teñri, hoymadıñ abaşharank’ artarlar üçün Aprahamga, Sahagga, Jagopka, haysıları ki yazılı etmediler saña. (III, 15) “Tanrı’m, sana karşı günah işlemeyen İbrahim, İshak ve Yakup gibi tövbekâr salihler için (nimet) koymadın.”

Köp tarlıhları bardır artarlarnıñ, barçadan hutharır alarnı Biy. (I, 115) “Salihlerin çok sıkıntıları vardır, Rab onları hepsinden kurtarır.”

artarnıñ canı (I, 532) “salihlerin ruhu”

- **artarlangan:** salih (III, 137)

[ET:- K’rh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Bundan sonra artarlanganlar ol inamdan ötleş eminlikni tutalıñ alnına Teñriniñ Eyemiz Jisus K’risdos ötleş bizim. (I, 449) “Bundan sonra salihler, Rabb’imiz İsa Mesih vasıtasıyla o inanca göre Tanrı’nın huzurunda barışı muhafaza edelim.”

- **könü/ köni:** salih (III, 726)

[ET: köni K’rh: köni Har: köni Çağ:-]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde “gerçek, doğru” anlamında kullanılan sözcük EHKT’de dinî anlam kazanarak *salih* anlamında kullanılmıştır.

Ne 1 kez kimese yalga tutmagay sözlövüçi adamnı yarguda, da yalğanlıñ bile yengey köñünü. (I, 1007) “Hiç kimse bir kez bile mahkemede birini parayla tutmasın ve salih birisini yalan dolanla (mahkemede) yenmesin.”

dağın köñüler (III, 726) “daha salihler”

könünün hanın (I, 176) “salihlerin kanını”

- **toğru/ doğru:** salih (III, 1468)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: toğrı/ toğru]

EHKT metnlerinin haricinde bu anlam ŞSL'de³⁰⁹ “salih, sadık, takva ehli” anlamlarıyla kaydedilmiştir.

Zera tanır Biy yolun toğrularnıñ, yolları hırsızların taspolgaylar. (I, 30) “Rab salihlerin yolunu tanıdığı için hırsızların yolları yok olacaklar.”

barça toğrularnıñ (I, 140) “bütün salihlerin”

toğrunıñ canın (I, 235) “salih bir kişinin ruhunu”

hurbanına toğrularnıñ (I, 215) “salihlerin kurbanına”

müñüzü toğrularnıñ (I, 63) “salihlerin boynuzu”

yılların toğrularnıñ (I, 62) “salih kişilerin yıllarını”

2.10.8.2. İnanç Sahibi Olmama

- **dinsiz:** (< *Ar. dīn*) dinsiz, kâfir (III, 428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metnlerinde tanıklanmıştır. Metinlerde *dinsiz Julianos* (III, 646), *dinsiz Lipianos* (III, 924), *dinsiz tatar* (III, 1208) gibi sıfatlara sıkça rastlanmıştır.

Kel, Biy, da hıvatlanmasın adam, yargulangaylar dinsizler alnıña seniñ (I, 309). “Gel Rabb'im, insanoğlu egemen olmasın, kâfirler senin huzurunda yargılsın.”

Hara yüzü hayttılar dinsizler. (III, 806) “Dinsizler utanç içinde geri döndüler.”

Ol Bohdan maña köp yaman sözler zadat etip edi, maña dinsiz ayttı. (III, 580) “O Bogdan bana çok kötü sözler söyledi, bana dinsiz dedi.”

almağundan anıñ holundan dinsizlerniñ (II, 278) “onun dinsizlerin elinden alınmasından”

babaları dinsizlerniñ (III, 199) “dinsizlerin rahibi”

barça dinsizlerni (II, 227) “bütün dinsizleri”

barça haramguluqlar dinsizlerniñ (II, 276) “dinsizlerin bütün şeytanlıkları”

baş dinsizlerge (I, 36, 312) “dinsiz önderlerine”

bu dinsizlerge (II, 237) “bu dinsizlere”

cinsına cuhutlarnıñ da dinsizlerniñ (II, 225) “Yahudilerin ve dinsizlerin ulusuna”

dinsiz töreleri (I, 695) “dinsiz mahkemeleri”

dinsiz töresi (III, 428) “dinsizlerin kanunu, hukuku”

dinsizler arasına (I, 88; II, 137)) “dinsizler arasında”

³⁰⁹ ŞSL, 248.

dinsizler alnına törege turmaga (I, 149) “dinsizler huzurunda mahkemeye çıkmak”
dinsizler üstüne (I, 159) “dinsizler üstüne (asker salmak)”
dinsizlerniñ doktorları (I, 678) “dinsizlerin doktorları”
dinsizlerniñ holundan (III, 1408) “dinsizlerin elinden”
dinsizlerniñ tanıhlılı (I, 688) “dinsizlerin tanıklığı”
dinsizlerniñ teñrisi (III, 430) “dinsizlerin tanrısı”
dinsizlerniñ töresi (I, 695) “dinsizlerin mahkemesi”
dinsizlerniñ zıçıayı ble (III, 434) “dinsizlerin ayini ile”
dinsizniñ toplarına ħarşı (III, 1772) “dinsizlerin toplarına karşı”
filisop‘alar dinsizlerniñ (II, 257) “dinsizlerin filozofları”
grubı dinsizler (III, 19) “dinsizler(in) tabutu”
gurk‘ları dinsizlerniñ (III, 85) “dinsizlerin putları”
ħalp dinsizlerniñ (I, 237) “hileci dinsizlerin”
inamsız-dinsizler (III, 583) “inançsız- dinsizler”
kensileriniñ dinsizlerni (II, 267) “onların dinsizlerini”
keri bolmaħı k‘risdānlarnıñ dinsizlerden (I, 694) “Hristiyanların dinsizlerden geri kalması”
köp dinsizler arasına (II, 264) “tamamen dinsizler arasında”
köp dinsizlerni (III, 47) “bütün dinsizleri”
nějbojnı dinsizler (II, 235) “ateist dinsizler”
sağışın dinsizlerniñ (I, 318) “dinsizlerin düşüncesini”
üstüne barça dinsizlerniñ (III, 314) “bütün dinsizlerin üzerine”
üstne dinsizlerniñ (I, 50) “dinsizlerin üzerine”

- **dinsizlik:** (< *Ar. dīn*) dinsizlik, imansızlık (III, 428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bunuñ üçün tapunıyım saña dinsizlikte da atıña seniñ sağmos aytıyım. (I, 36) “Bu yüzden sana tapınayım ve dinsizliğin olduğu yerlerde senin adına ilahiler söyleyeyim.”

“Biy sövüklü, arıt benim yazıħlarımnu”, – alay je men de ħolarmen, arıt benim dinsizlikimni da töresizlikimni. (III, 67) “‘Sevgili Rab, günahlarımı temizle’– beni imansızlığımdan ve kanun tanımazlığımdan temizlemenı dilerim.”

köp dinsizliklerine köre alarnıñ (III, 22, 834) “onların bütün imansızlığına karşılık”

- **inamsız:** inançsız, dinsiz (III, 613)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Alaysa, til tek belgirtmeḥ üçündür düḡül inanganlar üçün, yoḥsa inamsızlar üçün; evet markarelik düḡül inamsızlar üçün, yoḥsa inamlılar üçün. (I, 468) “Böylece, dil sadece inananlar için değil ayrıca kâfirler için ve dahi peygamberlik sadece inançsızlar için değil aynı zamanda inançlılar içindir.”

inamsız-dinsizler (III, 583) “inançsızlar- dinsizler”

- **inamsızlıḡ/ inâmsizlik/ inamsizliq:** inançsızlık (III, 614, 613, 614)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ki evelden küfür berüçi edim, da körelmevüçi, da duşmanlavuçi, yoḥsa taptım yarlıḡamaḡlıḡ, zera anı biliksizlikten da inâmsizlikten eter edim. (III, 271, 446, 614) “Ben eskiden küfür ederdim, kinci ve düşmanlık besleyen biriydim ama bir af şansı buldum; çünkü bunu cahillikten ve inançsızlıktan yapardım.”

inamsızlarga ḡarşı (I, 562) “inançsızlara karşı”

tas bolganlar inamsızlıḡı üçün kensilerinin (I, 451) “kendi inançsızlıkları yüzünden yok olanlar”

volnı inamsızlardan (I, 602) “bağımsız inançsızlardan”

2.10.9. Fânilik

- **keçövlü/ kecövlü:** gelip geçici, fâni (III, 668, 663)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tespit edilen sözcüğün *keçövlü* şekli KPN III’te verilmiştir. Metinlerde *bu keçövlü dünyâda* (I, 127), *keçövlü ḡuluḡ* (I, 227) örneklerinde olduğu gibi sıfat olarak sıkça kullanılmıştır.

Ki keçövlümen bu dünyadan. (III, 80, 668) “Çünkü bu dünyada gelip geçiciyim.”

K’risdos buyurup aytyır: «Dünyâ keçövlüdür». (I, 265) “Mesih şöyle buyurur: ‘Dünya fânidir.’”

- **keçövlük:** geçicilik (III, 668)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Keçövlükten keçövsüzlükke eltermen. (I, 235) “Fânilikten ebedîliğe ulaştırırım.”

keçövlüknü övretüçiler (II, 572) “fâniliḡi (fâni bilgileri) öğretenler”

- **ölümlü:** ölümlü, fâni (III, 1097)

[ET: ölümlüg **Krh:- Har:** ölümlüg **Çağ:** ölümlüg]

ET'den itibaren³¹⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Zera kerek ki bu keçövlü kiygey keçövsüzlükni da bu ölümlü ki kiygey ölümsüzlükni. (I, 470) “Çünkü geçicinin, kalıcılıkla hemhâl olması; bu ölümlünün, ölümsüzlükle hemhâl olması gerekir.”

- **ölümlüh:** ölümlü, fâni (III, 1097)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC'de³¹¹ *ölümlüh/ ölümlüh* şeklinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 780)

- **toprahlı:** fâni, ölümlü (III, 1484)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “fâni” anlamında kullanılmıştır.

Da hali prespêçenstvo bile üleşiniyirsên hol bile toprahlılarga.(I, 111) “Ve dikkatlice el yordamıyla ölümlülere paylaştırırsın.”

2.10.10. Ebedîlik

- **keçövsüzlük:** ebedîlik, ölümsüzlük (III, 668)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yohsa haçan bu ölümlü kiyse ölümsüzlükni da keçövlü keçövsüzlükni, ol vahtta bolsar ol söz, ki yazıldı, ki basıldı ölüm yenilmehke. (I, 470; II, 570) “Aksi takdirde ölümlü ölümsüzlüğü ve fâni ebedîliği giyse, o zaman bu söz, ölüm yenilgiye baş eğdi olarak yazıldı.”

- **ölümsüz/ ölümsiz/ ülümsüz:** ölümsüz, ebedî (III, 1097, 1576)

[ET:- **Krh:** ölümsüz **Har:** ölümsüz **Çağ:** ölümsüz]

İlk olarak KB'de³¹² tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde özellikle Tanrı'nın sıfatı olarak sıkça kullanılmıştır.

³¹⁰ EUTSV, 253.

³¹¹ CC II, 79a/2, 73a/13.

³¹² KB, 1527.

Ari Teŋri, ari da ɣuvatlı, ari da ölümsüz, ki ɣaçlandıŋ bizim üçün, yarlığa bizge. (I, 109)
 “Kutsal Tanrı, kutsal ve güçlü, kutsal ve ölümsüz; bizim için çarmıha gerildiğinden bizi bağışla.”

Da berirler aŋar içme ölümsüz çovrahtan, meŋi suvdan, da ölümsüz bolur artarnıŋ canı. (I, 237, 532) “Ona ölümsüzlük pınarından içecek, ebedî sudan verirler ve böylece salihlerin ruhu ölümsüz olur.”

Ari Teŋri, ari küçlü, ari ülümsüz, ki kömüldüŋ bizim üçün, yarlığa bizge. (I, 109)
 “Kutsal Tanrı, kutsal ve güçlü, kutsal ve ölümsüz; bizim için gömüldüğünden bizi bağışla.”

- **ölümsüzlük/ ölümsüzlüh/ ölümsüzliħ:** ölümsüzlük, ebedîlik (III, 1098)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Sözcüğün *ölümsüzliħ* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 718)

Buzulmagan gojsn Mariam, Teŋrini toŋurgan, tapunıyır ari yıĝöv, ɣaysından ki berildi ötmeki ölümsüzlükñüŋ da ɣanı bizge ferâh etüçi bizni, beriŋiz alĝış aŋar can yırtı bile. (I, 108) “Bozulmayan bakire Meryem, Tanrı doğuran, ölümsüzlüğün ekmeği ve bizi ferahlatan kanı verilen kutsal kilisede ibadet ediyor, ona can havli ile dua ediniz.”

çovraħı ölümsüzlükñüŋ (I, 129) “ölümsüzlüğün pınarı”

çovraħı tirlikñüŋ da ölümsüzlükñüŋ (I, 126) “yaşamın ve ölümsüzlüğün pınarı”

ötmeki ölümsüzlükñüŋ (I, 108) “ölümsüzlüğün ekmeği”

meŋilik ölümsüzlükke (I, 227) “ebedî ölümsüzlüğe”

tirlik ağaçı ölümsüzlükñüŋ (III, 40) “ölümsüzlüğün hayat ağacı”

- **meŋilik/ meŋgilik:** ebediyet, sonsuzluk (III, 966)

[ET: meŋgülüg Krh: meŋjülüg Har:- Çağ:-]

İlk olarak Uygur metinlerinde³¹³ tespit edilen sözcük CC’de³¹⁴ *meŋjülük/ meŋjülük/ meŋgilik* şeklinde geçmiştir. Sözcüğün *meŋgilik* şekli KPN III’te verilmiştir.

Aç maŋa ɣarşı eŋikin tirlikñüŋ da meŋilik yolun körgüz maŋa, küvür meni padşahlıħ eŋikiŋa. (III, 507) “Hayatın kapılarını bana aç ve ebediyet yolunu göster, beni kraliyet kapısından girdir.”

bu künden çaħ meŋilikke (III, 79) “bu günden sonsuza kadar”

³¹³ EUTSV, 228.

³¹⁴ CC II, 71a/3.

eşikleri meñilikniñ (I, 39) “sonsuzluğun kapıları”
künleri meñilikniñ (I, 45) “sonsuzluğun günleri”
meñi meñilik (I, 33, 38, 45, 46; III, 30, 74, 966) “sonsuz sonsuzluk (sonsuz dek)”
meñilik yolun (III, 507) “ebediyet yolunu”
meñilikten burun (III, 966) “ebediyetten önce”
tirlikin meñilikniñ (III, 74) “sonsuzluğun yaşamı”

2.10.10.1. Ebedî Dünya

- **aḫiret:** [*< Ar. āḫira(t)*] ahiret (III, 61)

[**ET:**- **Krh:** āḫiret **Har:** āḫiret **Çağ:** āḫiret]

İlk olarak TİEM³¹⁵ ve RKT’de³¹⁶ tespit edilmiştir.

Men podeşly kimsemen, bugün bu dünyâdamen, tañda ol dünyâgâ barsam kerek, zera böğün dünyâ, yarın aḫiret. (I, 931) “Ben yaşlı biriyim, bugün bu dünyadayım yarın öteki dünyada olmam gerek, çünkü bugün dünya, yarın ahiret.”

2.10.10.1.1. Cehennem

- **çoğur/ çuğur/ çuhur/ çuhur/ çoğor:** cehennem (III, 398)

[**ET:**- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Coğrafya bölümünde açıklaması yapılan sözcük EHKT metinlerinde mecazlı bir anlam kazanarak “cehennem” anlamında kullanılmıştır. Sözcüğün *çuğur*, *çuhur* ve *çoğor* şekli sadece KPN III’te verilmiştir.

Ḥaytarmagın yüzüñnü seniñ menden, oḫşagaymen alarga, ki kimler tüşerler çuğurga. (III, 398) “Yüzünü benden geri çevirme (yoksa) ben cehenneme düşenlere benzeyeceğim.”

- **tamuḫ:** cehennem (III, 1377)

[**ET:** tamu **Krh:** tamuḡ/ tamu **Har:** tamuḡ **Çağ:** tamuḡ/ tamuḫ/ tamu]

ET’den itibaren³¹⁷ metinlerde sıkça geçen sözcük EHKT metinlerinde de işlek olarak kullanılmıştır.

Sındırğaladiñ eşiklerin tamuḫnuñ azadlıḫ berdiñ canlarga, ki Atemden beri anda ediler. (I, 226; III, 257, 507, 1377) “Cehennem kapılarını kırdın, Hz. Âdem’den beri orada olan ruhlara özgürlük verdin.”

açıḡlı tarlıḫından tamuḫnuñ (III, 23) “cehennemin acı veren sıkıntısından”

³¹⁵ TİEM, 73 108v/3.

³¹⁶ RKT, 26/91a1.

³¹⁷ EUTSV, 306; EDPT, 503.

antuntknuş tamuḥundan (III, 365, 1390) “çukurun cehenneminden”
börülerni tamuḥnuş (I, 320) “cehennemin kurtlarını”
çaḥ tamuḥnuş tibine (I, 54) “cehennemin dibine kadar”
eşiklerin tamuḥnuş (III, 507, 1377) “cehennemin kapılarını”
ḥolundan tamuḥnuş (I, 51) “cehennemin elinden”
ḥorḥusun tamuḥnuş (III, 259) “cehennemin korkusunu”
otu ble sönmegen tamuḥta (III, 1300) “cehennemin sönmeyen ateşi ile”
sasımış tamuḥnuş (III, 402, 1743) “cehennemin kokmuşu/ günahkârı”
tamuḥ eşiki (III, 507) “cehennem kapısı”
tamuḥ otu (III, 1076) “cehennem ateşi”
tamuḥnuş açısından (III, 21) “cehennemin kederinden”
tamuḥnuş ortasına (III, 807) “cehennemin ortasına”
tamuḥnuş otu (III, 367, 1076) “cehennemin ateşi”
tamuḥnuş yançılmaḥı (III, 1377, 1640) “cehennemin yok edilmesi”
tamuḥtagi şaytanlar (III, 1377) “cehennemdeki şeytanlar”
tibdeki tamuḥka dire (III, 488) “dipteki cehenneme kadar”
tibsizlikine tamuḥnuş (III, 365) “cehennemin uçurumuna”
toḥharlıḥı tamuḥnuş (III, 1486, 1755) “cehennemin azabı”
toḥharlıḥları tamuḥnuş (III, 405) “cehennemin azapları”

- **tibsizlik/ tıpsızlık:** cehennem (III, 1437, 1443)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük, EHKT metinlerinde mecazlı bir anlam kazanarak “cehennem” anlamında kullanılmıştır.

Terenliḥinden tibsizlikniḥ ḥaytarırmen da arasından tişleriniḥ anı çıḥarı tartıyım. (I, 59)
 “Cehennemin derinliğinden geri dönüyorum ve dışlarının arasından onu tutup dışarı çekiyorum.”

2.10.10.1.2. Cennet

- **kök:** cennet (III, 721)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Dünya tarihindeki en eski metinlerden itibaren birçok dinî inanca göre, Tanrı’nın ikamet ettiği gökyüzüne gönderme yaparak “Tanrı’nın gökyüzünde bulunduğu yer” yani

“cennet” anlamını kazanan sözcük, karşılaştırma yapılan tarihî dönem metinlerinde ilk olarak CC’de³¹⁸ “cennet” anlamında tanıklanmıştır.

Tenri kökten bahtı barça oğlanlarına adamların körme, ki bar mıdır kimese ahlılı, ki izdegey Tenrini. (I, 53) “Tanrı’yı arayan akıllı birinin olup olmadığını görmek için Tanrı cennetten ademoğullarına baktı.”

Algış ya Biy kökte (III, 721) “Cennette(ki) Tanrıyı övün.”

ari köktegi (III, 1111) “kutsal cennetteki”

ari köktegi oblubênêci (III, 128) “kutsal cennetteki sevgili”

ari hanlıhı köknüñ (III, 127) “cennetin kutsal hanlığı”

Ata köktegi (I, 129) “cennetteki Ata”

Atamız bizim köktegi (III, 992) “cennetteki Ata’mız”

bazıh kök (I, 50; III, 243, 297, 721) “cennet katı”

bınyatlı kök (III, 243, 297, 721) “gerçek cennet”

çayırılar köktegi (III, 373) “cennetteki çayırılar”

empireyski kökke (III, 488, 721) “yüce cennete”

eşiki köknüñ (III, 506, 831) “cennetin kapısı”

Han köktegi (III, 999) “cennetteki Kral”

kök olturğuçı (III, 1053) “cennet tahtı”

köklerniñ kökü (III, 721) “cennetin en yüksek mertebesi”

kökte turgan (III, 722) “cennette bulunan (Tanrı’nın sıfatı)”

Ari Canıñnı köktegi (III, 789) “cennetteki Kutsal Ruh’unu”

köktegi Ata (III, 1418) “cennetteki Ata”

köktegi başhıştan (III, 755) “cennetteki hediyeden”

köktegi bırıgılar (III, 1392) “cennetteki borazanlar”

köktegi Biy (III, 1418) “cennetteki Rab”

köktegi çerüvlerni (III, 1306, 1679) “cennetteki askerlerini”

köktegi dünyâ (III, 154) “cennetteki âlem”

köktegi öz (III, 1108) “cennetteki öz”

kökten engen (III, 946) “cennetten inen” (Tanrı’nın sıfatı)

köktegi ferâhliklerden (III, 1792) “cennetteki mutluluklardan”

köktegi frişteler u ademiler (III, 1537, 1743) “cennetteki melekler ve insanlar”

köktegi Jerusağem (III, 155) “cennetteki Kudüs”

köktegi Han (III, 1418) “cennetteki Kral” (Tanrı)

köktegi hanlıhını (III, 23) “cennetteki krallığını”

³¹⁸ CC II, 63a/27.

köktegi hanlıhına senin (III, 1579) “senin cennetteki krallığına”

köktegi hıvatlılar (III, 1462) “cennetteki güçlüler”

köktegi Teñri (III, 786, 1418) “cennetteki Tanrı”

köktegi teprengen (III, 723) “cennetteki canlılar”

köktegi yarguçu/yarguçu (III, 723, 1654) “cennetteki yargıç”

K’risdostan Jisustandır köktegi (III, 1498) “cennetteki İsa Mesih’tendir”

padşah ari köktegi (III, 1418) “kutsal cennetteki Kral”

Surp Asduacacinnin kökke alınganı (III, 721) “Kutsal Bakire Meryem’in cennete kabulü”

Teñrige kökteki (I, 860) “cennetteki Tanrı’ya”

- **köklük:** cennet (III, 722)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Surp Jovhanneste bardır şeğەر Aḡateznin – k’rûsobrasus bulay aytkan, ki köklüknün yeşilin, rengin kensinin ... oḡşaştır k’orolaḡarovga. (III, 56) “Aziz Yohannes’te Akates’in şehri vardır; burada krizopras denen cennet yeşili taş... k’orolaḡarov³¹⁹ a benzer.”

köklüknün yeşili (III, 722) “cennetin yeşili”

- **ḡartaymasız/ ḡartaymaḡsız:** öldükten sonraki ebedi hayatta yaşlanmadan kalma (III, 824)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *ḡartaymaḡsız* şekli KPN III’te verilmiştir.

Meñilik tınçlıḡta turuptırlar ḡartaymasız da köktegi uçmaḡka yettiler. (III, 824) “Onlar yaşlanmadan ebedî yaşam içinde dirilerek gökteki cennete ulaşırlar.”

- **uçmaḡ:** (<Sogd. *wštmğ*) cennet (III, 1541)

[ET:- K^{rh}:- K^{rh}: uçmak/ uçmaḡ/ uçtmaḡ/ uştmaḡ Har: uçmak/ uçmaḡ/ uçtmaḡ/uştmaḡ/ uştmaḡ/ uçmaḡ/ uçmaḡ/ uştmaḡ/ uştmaḡ Çağ: uçmak/ uçmaḡ/ uştmaḡ/ uştmaḡ/ uştmaḡ]

İlk olarak DLT’de³²⁰ tespit edilmiştir.

³¹⁹ Akik gibi yarı değerli taş, krizopras.

³²⁰ DLT I, 118/24.

Ari tum vağtına yarlıgamaḥ eşiki açılıştır da uçmaḥ eşiki barça k'risdanlarga. (III, 507)
 “Kutsal komünyon sırasında mağfıret kapısı ve cennet kapısı bütün Hıristiyanlara açıktır.”

altunu uçmaḥnıḡ (III, 87) “cennetin altını”

ari uçmaḥ (III, 128) “kutsal cennet”

eşiki uçmaḥnıḡ (III, 507) “cennetin kapısı”

köktegi uçmaḥnıḡ (III, 112) “gökyüzündeki cennetin”

köktegi uçmaḥka (III, 824) “gökyüzündeki cennete”

köktegi uçmaḥnıḡ açhıçı (III, 28) “gökteki cennetin anahtarı”

meḡi uçmaḥına (I, 37) “ebedî cennetine”

sövükün uçmaḥnıḡ (III, 259) “cennetin sevgisini”

Teḡriniḡ uçmaḥına (III, 1703) “Tanrı’nın cennetine”

uçmaḥ eşiki (III, 507, 1659) “cennet kapısı”

uçmaḥına Teḡriniḡ (III, 101) “Tanrı’nın cennetine”

uçmaḥnıḡda seniḡ (III, 111) “senin cennetinde”

uçmaḥnıḡnı seniḡ (III, 849) “senin cennetini”

uçmaḥnıḡ açhıçları (III, 28) “cennetin anahtarları”

uçmaḥnıḡ çiçeki (III, 384) “cennetin çiçeği”

uçmaḥnıḡ içine (III, 1628) “cennetin içine”

uçmaḥnıḡ tuzu (III, 991, 1517) “cennetin tuzu”

2.10.11. Ruh

- **can:** (<Far. *cān*) ruh (III, 454)

[ET:- K^{rh}: cān Har: cān Çağ: cān]

İlk olarak KB’de³²¹ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinin çoğu dinî içerikli olduğu için metinlerde sıkça kullanılmıştır.

Yaman can, arzani düğülseñ benim sağışımñı bilme. (III, 145) “Kötü ruh, sen benim düşüncelerimi bilmeye layık değilsin.”

Tenleriñiz siziñ dacarıdır canñıḡ. (III, 412) “Vücudunuz ruhunuzun sarayıdır.”

ağrıḡımñı canımñıḡ benim (III, 48) “ruhumun acısını”

ağrıḡına canımñıḡ benim (III, 369) “ruhumun acısına”

aruv can (III, 143) “saf ruh”

aşaḡ canda (III, 454) “mütevazı ruhta”

biyke aruvsuz canlarnıḡ (III, 267) “kirli ruhların hanımı”

³²¹ KB, 4211.

canı bile inamnı (III, 1551) “inancın ruhu ile”
canı kiçi oğlannı (III, 455) “küçük çocuğun ruhu”
canım benim (I, 32, 39) “benim ruhum”
canım üsne (III, 138) “ruhumda”
canımız bizim (I, 54) “bizim ruhumuz”
canımnı benim (I, 39) “benim ruhumu”
canımnı benim barlı (III, 225) “benim ruhumun varlığı”
canımnı tınçsızlı (III, 48, 1458)) “ruhumun hastalığını”
canlarımız bizim (III, 173) “bizim ruhlarımız”
canların arilerinin kendin (III, 143) “onun masumlarının ruhlarını”
canların hılların kendin (I, 43) “kendi kullarının ruhlarını”
canların yarlılarınnı senin (I, 63) “senin fakirlerinin ruhlarını”
canlarınnı sizin (I, 60) “sizin ruhlarınız”
canların adamların (III, 410) “insanların ruhlarının”
canların hakimlik (III, 455) “ruhların hekimliği”
çektiri canların adamların (III, 1310) “insan ruhunun ayırt edici özellikleri”
hastalıkları canın (III, 37) “ruhun hastalıklarını”
keçmişler canlarının hurbanın (III, 667) “geçmişlerimizin ruhlarının (anma) kurbanını”
keçmişlerimnin canın (III, 946) “geçmişlerimin ruhunu”
keçmişlerin canın zrgel etme (III, 455) “geçmişlerinin ruhunu ayak altına almakla”
köp yaman canlar (III, 325) “çok kötü ruhlar”
menim canımdan (III, 271, 809) “benim ruhumdan”
neçik ol obludnı canlar (III, 1219) “o aldatıcı ruhlar gibi”
sosamış/ susamış canların (III, 29) “susamış ruhları”
tınılından canınnı (I, 36) “ruhunun nefesinden”
yasovuçısı tüşkünlüğü (III, 30) “insan ruhunun düşkünlüğünün kurtarıcısı”
yeñirtmeğli (III, 67, 503, 1681) “ruhun tazelenmesiyle”
zararı canın (III, 141) “ruhun zararı”

- **tınılı:** ruh (III, 1458)

[ET:- K_{rh}: tınığ Har:- Çağ: tınık]

İlk olarak DLT’de³²² tanıklanmıştır.

³²² DLT II, 40/13.

Berirmen sizge yürek yeni, da can yeni hoysarmen ortanzda [= ortanzga] sizi, da harrmen ta yüreklerin teninden sizi, da berirmen sizge yrekni tenni, da tnmn benim hoysarmen ortasına [= ortanzga] sizi. (II, 182; III, 1067) “Size yeni bir yürek vereceğim, ortanıza yeni ruh koyacağım ve sizin bedeninizden ta yüreklerinizi ıkaracağım, bedeninizin yüreğini size (geri) vereceğim ve ortasına benim ruhumu koyacağım.

bara tirilerni tnları (I, 125, 233) “btn yaayanların ruhları”

2.10.12. Kutsallık

- **alglı/ allı:** mbrek, kutsal (III, 79)

[ET: K_{rh}:- Har: ağ:-]

İlk olarak CC’de³²³ tespit edilmi, diğer dnem eserlerinde tespit edilmemitir.

Alglıdır Teri, aysı ki keri etmedi algmn benim, da ne yarlıgamaın kendini menden. (III, 75) “Tanrı mbrektir, nk ne benim dualarımı ne de kendi merhametini benden geri evirdi.”

- **arilik/ arili/ arılı:** kutsallık, saflık, iffet (III, 131, 129)

[ET: arığlığ K_{rh}: arığlığ Har: arığlığ/ arığlık ağ: arığlığ]

ET’den itibaren³²⁴ metinlerde tanıklanan szck, EHKT metinlerinde pek ok din terminolojiye karılık gelecek ekilde kullanılmıtır. Szcğn *arili/ arılı* ekli “Ermenice İncil iin Kıpaka Szlk” te verilmitir. (II, 725)

Oruunuzu aruv da arilik bile salayız. (III, 144) “Orucunuzu temizlik ve kutsallıkla koruyunuz.”

aılmalıına arilikini anı (I, 41) “onun kutsallığının hatırasına”

arilikinden kendini (I, 38) “onun kutsallığından”

aruv arilik (III, 143) “saf kutsallık”

bara arilikten u aruvlutan (III, 130) “btn kutsallık ve saflıktan”

dacarıda haybatlı arilikini seni (III, 129) “senin kutsallığının anlı tapınağında”

eikinde arilikni (III, 506) “kutsallığın kapısında/ giriinde”

tagına arilikini kendini. (III, 43) “kendisinin kutsal dağına”

turacaları basılmagan ariliklerni (I, 288) “kutsallığın (ayak) basılmamı konağı”

ulu, krk, haybatlı arilikini [=ariliki] seni (I, 274) “senin yüce, grkemli, mbarek kutsallığın”

³²³ CC II, 63b/27.

³²⁴ EDPT, 218.

yerine arilikiniñ anıñ (I, 39) “onun kutsallığının yerinde”

yıñövnüñ 7 ariliki (III, 130) “kilisenin yedi kutsalı”

- **aruvluñ:** kutsallık, (ahlaki) temizlik, namus (III, 144)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de³²⁵ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde sıkça kullanılmıştır.

Yeyñmeñ joğovurt üçün, ki aruvluñtan yırañlanıp ediler. (III, 144) “Ahlaklı olmaktan uzaklaşan cemaatin için dua.”

aruvluñ bile beslengen (III, 144, 262) “kutsallıkla beslenen”

aruvluñ bile tirilmeñ (III, 144) “namusuyla yaşamak”

aruvluñnuñ anası (III, 144) “saflığın annesi”

aruvluñta tıngan (III, 1418) “kutsallıkta dinlenen”

aruvluñ bile tirilmeñ (III, 138) “namusuyla yaşamak”

aruvluñnu kiygen (III, 144) “kutsallık ile giydirilmiş”

barça arilikten u aruvluñtan ħaysı (III, 130) “bütün kutsallık ve saflıktan hangisi”

kirlenmegen aruvluñ (III, 144) “kirlenmeyen kutsallık”

roskoş aruvluñundan anıñ (III, 144, 725) “onun ihtişamlı doğruluğundan”

2.10.13. Amel

- **emel/ amal:** (< Ar. ‘amal) amel (III, 196, 88)

[ET:- Krh: ‘amel/ ‘amel Har: ‘amel Çağ: ‘amel]

Ar. “çalışma, iş” anlamına gelen sözcük KB’dan³²⁶ itibaren incelenen metinlerde “bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları” anlamını kazanmıştır.

Ber alarga, Biy, emeline köre alarnıñ, töresizliklerine köre barganlarnıñ alarnıñ töle alarga. (I, 41) “Ey Rab, onların amellerine göre ver, onların takipçilerinin kanunsuzluğuna göre onlara karşılık ver.”

emeli poşmanlıñnıñ da ħosdovanut ‘iunnıñ (I, 132) “pişmanlığın ve tövbenin ameli”

emeli yazıñnıñ (I, 132) “günahkârın ameli”

emeline köre kendiniñ (I, 793) “kendisinin ameline göre”

barça yañşı emelden (I, 112) “bütün iyi amelden”

yañşı emel bile (I, 129) “iyi amel ile”

yañşı emel hasilleri (I, 799) “iyi amel ile ortaya çıkanları”

³²⁵ CC II, 70a/8.

³²⁶ KB, 6271.

- **işlegen:** amel (III, 629)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük sadece EHKT metinlerinde “bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları” anlamında kullanılmıştır.

Hörmetle Biyiñni seniñ toǵru da helâl işlegeniñden da çıǵar aña yemiş seniñ toǵru tamurlarıñdan. (I, 180) “Dürüst ve helal amellerinden dolayı Rabb’ine hürmet göster ve ona senin helal köklerinden meyve çıkar.”

2.10.13.1. İbadet

- **yügünç:** tapma, önünde eğilme, ibadet (III, 1743)

[ET: yükünç Krh: yükünç Har:- Çağ:-]

Sözcük ET’den itibaren³²⁷ tanıklanmış, DLT’de³²⁸ “Kıpçak lehçesinde namaz” anlamına geldiği vurgulanmış, bu dönemden itibaren de Har. ve Çağ. metinlerinde *yükün-* “secde etmek, baş eğmek” fiil olarak tespit edilmiş, isim şekli tanıklanmamıştır. CC’de³²⁹ ve EHKT metinlerinin çoğu yerinde “saygı, hürmet” anlamı ön plana çıkmıştır.

Yügünç u haybat yöpsündü köktegi friştelerden u ademilerden. (III, 1743) “Gökteki meleklerin ve insanoğlunun ibadetini ve övgüsünü kabul etti.”

Yügünç etmemdir atamñıñ teñrilerine; yüğünürmen da tapunurmen dünyâni yaratuçısına, da atamñıñ yalğan teñrilerine inanmam. (III, 1743) “Ben babamın tanrılarına tapmam; dünyanın yaratıcısına ibadet ederim ve taparım, babamın sahte tanrılarına inanmam.”

hızılbaşlarınñ yığövü, hayda ot hoyup yüğünç eterler (III, 862) “ateş yakıp secde ettikleri Kızılbaşların tapınağı”

on eki kez yüğünç etmek (III, 1743) “(günde) on iki kez önünde eğilmek”

- **yügünmeñ:** ibadet etmek (III, 1743)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haçan ki kleseler barmaga yargu alnına, evel alǵış bile Teñriden holthā etmege kerek, eger erki bolsa Teñriniñ, da könülük bile yeñse, da asımlı bolsa, töreni utup, Teñrige yüğünmeñ kerek, zera ol berir usluqu.(I, 687) “Mahkeme huzuruna çıkmak isterlerse, önce Tanrıdan dua ile istemek gerek, eğer Tanrı buna razı olursa, doğrulukla

³²⁷ EUTSV, 414; EDPT, 913.

³²⁸ DLT II, 25/24.

³²⁹ CC II, 73a/4-5, 13.

kazansa ve mahkemeyi kazanıp kârlı çıksa, Tanrı'ya ibadet etmek gerek çünkü o verir bilgeliği.”

yügünmehte erinleri ble aytma (III, 1743) “ibadet ederken (duaları içten değil) dudaklar hareket edecek şekilde okuma”

yügünme bu yahşılıhı üçün Biy Tenrige (II, 277) “bu iyilik için Rabb’e ibadet etme”

- **yügünmeħliħ/ yügünmeklik:** ibadet (etme) (III, 1743)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne türlü saña, Biy, yügünmeserbiz ya ne türlü sözler yügünmeħlihte ħulansarbiz! (III, 895) “Ey Rab, sana nasıl ibadet etmemeliyiz ya da ibadet ederken hangi sözleri kullanmalıyız?”

algış yügünmeħliħ Ata Oğul Ari Cannıñ ħörmetine (I, 239) “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un ħürmetine dua ederek ibadet etme”

bir til bile algış yügünmeħliħ Ata Oğul Ari Cannıñ ħörmetine (I, 239) “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un ħürmetine bir dilde dua ederek ibadet etme”

yügünmeklik seniñ ħanlıħıña (I, 168) “senin ħükümdarlığına itaat etmek”

yügünmeħni seniñ Oğluña da Tenrige bizim (II, 266) “bizim Tanrı’mıza ve Oğluna ibadetini”

menilik yügünmeħ Oğluña seniñ (II, 277) “senin Oğluna sonsuz ibadet”

2.10.13.1.1. Dua

- **algış/ algış/ algış:** dua, övgü (III, 73)

[ET: alkış K^{rh}: alkış Har: alkış Çağ: alkış/ aşkış]

ET’den itibaren³³⁰ işlek olarak kullanılmıştır.

Algışlıyım Biyni her sahat, her sahat algışı anıñ ağzıma menim. (III, 73) “Ben Rabb’e her saat dua edeyim, onun duası her saat ağzımdadır.”

algış berüçi (III, 74) “dua eden”

algış bitiki (III, 74, 282) “dua kitabı”

algış Biyimiz Jisus Krisdosga ħarşı (III, 74) “Rabb’imiz İsa Mesih için yapılan dua”

algış Biyimizniñ ari tenine da ari ħanıña ħarşı (III, 74) “Rabb’imizin kutsal vücudu ve kutsal kanı için yapılan dua”

algış etmeħ (III, 77) “dua etmek”

algış keçegi yatkanında (III, 74) “gece yatarken edilen dua”

³³⁰ EUTSV, 52.

- algış övü* (III, 75, 1104) “dua evi, tapınak, kilise”
- algış şapatkinnüñ* (III, 75) “Cumartesi duası”
- algış tum zamanında* (III, 76) “komünyon³³¹ sırasında dua”
- algış yeri* (III, 76) “dua yeri, tapınak, kilise”
- algış yeñi* (I, 47; III, 76) “yeni (bir) dua”
- algış zamanında* (III, 76) “dua sırasında”
- algışı alarnıñ* (III, 76) “onların duası”
- algışı anıñ* (III, 176) “onun duası”
- algışı Gorha oğlanlarınıñ* (I, 50) “Karun(un) oğullarının duası”
- Algışı nawadagidniñ dacarnıñ Tawit’niñ* (I, 41) “Davut’un tapınağın kutsanmasının duası”
- algışı sağmosnuñ* (III, 75) “mezmur duası”
- algışı Tawit’ten* (I, 47) “Hz. Davut’un duası”
- algışım benim* (III, 75, 76) “benim duam”
- algışın Eyemizniñ* (III, 73, 75) “Rabb’imizin duasını”
- algışın da tirlikin meñilikniñ* (III, 74) “sonsuzluğun yaşamını ve duasını”
- algışın Eyemizniñ* (III, 73, 75) “Rabb’imizin duasını”
- algışın miskinlerniñ* (I, 33) “fakirlerin duasını”
- algışına aşahlanganlarınıñ* (III, 74) “muhtaçların dualarına”
- algışına tatlılıhıñıñ* (I, 38) “iyiliğinin duasına”
- algışın Eyemiz Teñrimizniñ bizim* (I, 47; III, 76) “bizim Rabb’imizin duasını”
- algışın senin* (III, 494) “senin duanı”
- algışlarıñızni sizniñ* (III, 75) “sizin dualarınızı”
- algışın oñuçılar* (III, 75) “dua edenler”
- anıñ ħurbanın algışın* (III, 75) “onun duasının adağı”
- ari algışta* (III, 74) “kutsal duada”
- ari tumnuñ algışından* (III, 76) “kutsal komünyonun duasından”
- arzani algışınızda siziñ* (III, 74) “sizin değerli duanızda”
- atanıñ algışı* (III, 162) “babanın duası”
- atanıñ-ananıñ algışın* (III, 76) “ananın babanın duasını”
- avazına algışımnuñ benim* (I, 31, 40) “benim duamın sesine”
- avazlı algış* (III, 74) “yüksek sesli dua”
- aziz algış* (III, 74) “kutsal dua”

³³¹ Hristiyanlıkta Hz. isa’nın kanını simgeleyen şarabı ve bedenini simgeleyen ekmeği paylaşma töreni.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Efkaristiya>

barça algışını senin (I, 33) “senin bütün dualarını”
barça algışların anın (III, 74) “onun bütün dualarını”
canlı algışını senin (III, 74) “senin manevi duanı”
çatırın algışın (III, 74) “dua çadırını”
çıhkanı üçün Movsesnin Mısırdan da İsrajel oğlanları üçün algış (I, 37) “Musa’nın Mısır’dan çıkışı ve İsrailoğulları için dua”
ertegi algış (III, 74) “sabah duası”
ertengi algışta (III, 74) “sabahki duada”
frişteler algışı (III, 74) “melekler duası”
keçegi algış (III, 74) “geceki dua”
keçegi algıştan sonra (III, 74) “geceki duadan sonra”
kensi ari algışınızda (III, 115) “kendi kutsal duanızda”
ne türlü algışda (III, 75) “her türlü duada”
sonğu algışını (III, 75) “son duayı”
Teñriniñ algışın (III, 76, 91) “Tanrı’nın duasını”
tıyğovsuz algışları Biyniñ (III, 1462) “Rabb’inin sürekli övgüleri”
tum algışları (III, 76) “komünyon duaları”
tüş algış (III, 76) “yatmadan önceki dua”
üstüne algışlarının alarnıñ (I, 43) “onların dualarının üzerinde”

- **algışlama:** dua etmek (III, 78)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hadirdir yürekim benim, Teñri, hadirdir yürekim algışlama da sağmos aytma saña haybatım bile benim. (I, 55, 79) “Tanrı’m, benim yüreğim sana dua etmeye, bütün hürmetimle sana ilahiler söylemeye hazırdır.”

- **algışlamañ:** dua, yalvarış (III, 78)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Köni, ki algışlamañ bile algışlıyım seni. (III, 142) “Gerçekten, yalvarışla dua edeyim sana.”

algışlamañ yuñövnüñ (III, 488) “kilisenin duası”

algışlamañ haçnıñ (III, 689) “haçın duası”

- **algışlanmaḥ:** dua edilme, kutsanmak (III, 78)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK^T'de tanıklanmıştır.

Berildi saḡa markarelik bile algışlanmaḡtan. (III, 78) “Sana dua edilmekten peygamberlik verildi.”

algışlanmaḡından ḡolnuḡ (III, 78) “ellerini başın üzerine koyarak kutsama”

algışlanmaḡı yıḡövnüḡ (III, 1254) “kilisenin kutsanması”

- **ḡolmaḡ:** dua etmek, dua (III, 871)

[ET:- K^{rh}: ḡolmaḡ H^{ar}: kolmak Ç^ğ:-]

İlk olarak CC'de³³² tespit edilmiştir.

İḡit, Biy, avazına ḡolḡamnuḡ benim ḡolmaḡımda maḡa senden, kötürgende ḡollarımnı benim sarayıḡda ari seniḡ. (I, 40) “Rabb'im, senin kutsal sarayına ellerimi kaldırdığımda benim duamın sesini, senden isteḡimi iḡit.”

saḡlıḡnı ḡolmaḡlar (III, 1249) “saḡlık için dualar”

- **ḡolḡa/ ḡulḡa:** dua, yalvarış, niyet, arzu (872, 896)

[ET:- K^{rh}: ḡolḡu H^{ar}: ḡolḡa/ ḡolḡu Ç^ğ:-]

İlk olarak KB'de³³³ tespit edilmiştir.

ḡolarmen senden, yarıḡlı ana, bol ḡolḡhada men yazıḡlı üçün. (III, 91) Ey kutsal anne, sana yalvarıyorum, ben günahkâr için dua et.

ḡol Eyemizden, da ol bergey saḡa ḡolḡhasın yüreḡiḡniḡ. (III, 1275) Rabb'imizden iste! O sana yüreḡinin arzusunu verecektir.

Ey ata, iḡit maḡa da ber ḡolḡhamnı benim. (III, 514) “Ey peder, beni dinle ve benim isteḡimi bana ver.”

Biy, iḡit algışma benim, ḡulaḡ ḡoy ḡolḡhama benim könülıküḡ bile seniḡ. (III, 423) “Rab, dualarımı duy, senin doğruluḡunla benim duama kulak ver.”

avazına ḡolḡamnuḡ benim (I, 40) “benim duamın sesine”

barça ḡolḡaḡnı seniḡ (I, 38) “senin bütün dualarını”

bizim tıyovsuz ḡolḡhamıznı (III, 1464) “bizim aralıksız duamızı”

k'ahananıḡ ḡolḡhasın (III, 1121) “rahabin duasını”

ḡolḡa etmek (III, 872) “dua etmek, yalvarmak”

ḡolḡa sunmaḡ (III, 190) “dua sunmak”

³³² CC I, 20b/18.

³³³ KB, 4275.

holthaların alarnıñ (III, 74) “onların dualarını”
holthama benim (III, 75) “benim duama”
holthamıznı bizim (I, 37; III, 638) “bizim duamızı”
holthamıznıñ bizim (III, 628) “bizim duamızın”
holthamnı benim (III, 128) “benim duamı”
holthay seniñ (III, 782) “senin duan”
holthayız sizin (III, 872) “sizin duanız”
holthasın yürekiñniñ seniñ (I, 45; III, 1275) “senin yüreğinin arzusunu”
holthasına köre kendiniñ (III, 93) “kendisinin duasına göre”
holthasına Osep’niñ (III, 130, 1081) “Yusuf’un duasına”
holthasına T’obiyaşnıñ da Saranıñ (III, 1238) “Tobias’ın ve Sara’nın duasına”
plaçlivıy holthı (III, 872) “ağlamaklı dua, gözyaşlı dua”
seniñ sanlı da temyanlı holthayı (III, 775) “senin ünlü ve tütsü kokulu duana”
üç igitniñ holthası (III, 606) “üç gencin duası”

- **sarnamağ:** yalvarmak, dua etmek (III, 1242)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biy, sarnadım saña, da işit maña, baħkın avazına alğışımniñ benim sarnamağında benim saña. (I, 92, 366) “Rabb’im sana yalvardım, işit beni; sana yalvarışımnda duamın sesine kulak ver.”

surp haçnı sarnamağ ble (II, 380) “kutsal haça dua etmekle”

- **yalınç:** yalvarış, niyaz (III, 1633)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: yalın]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *yalınç bolma* “niyaz etme” şeklinde verilmiştir. (II, 877)

- **yalbarmağ:** yalvarmak, yakarmak, yalvarış (III, 1630)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: yalbarmağ]

İlk olarak CC’de³³⁴ tespit edilmiştir.

İşit, Teñri, yalbarmağında benim saña, ħorħusundan duşmannıñ ħutħar canımni benim. (I, 57) “Ey Tanrı, benim sana yalvarışımı işit, düşmanın korkusundan canımı kurtar.”

³³⁴ CC I, 24b/18.

yalbarmahı bile aruv da buzulmagan her kez ari gojs Mariamnıñ (II, 282) “her zaman tertemiz ve bozulmayan kutsal bakire Meryem’in duasıyla”

holthası da yalbarmahı abaşharoğlarnıñ (III, 15) “tövbekârların duası ve yalvarması”

- **yalbargan:** yalvarış, dua (III, 1630)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Işit, Teñri, holthama, Teñri, yalbarganıma benim saña, horhusundan duşmannıñ huthtar canımnı benim. (I, 780) “Tanrı’m sana duamı, yalvarışımı işit, düşmanın korkusundan canımı kurtar.”

avazına yalbarganımnıñ bizim (I, 219) “bizim yalvarışımızın sesine”

keçeği algışımıznı da yalbarganımnıñ (I, 132) “geceki duamızı ve yalvarışımızı”

yalbarganın dostunıñ (III, 1459) “dostunun yalvarışını”

yalbarganımnıñ bizim (I, 212) “bizim yalvarışımızı”

yalbarganın hulıñnıñ seniñ (I, 523) “senin kulunun duasını”

2.10.13.1.1.1. Dua Eden

- **algışçı:** duacı, dua eden (III, 77)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde³³⁵ tespit edilmiştir.

Na hali men de neçik ini algışçısı Biylikiniñ köplühünden bu azgınanı çıhardım. (I, 661) “Şimdi ben dua edenlerin en küçüğü olarak Rabliğinin yüceliğinden bu azıcığı çıkardım.”

algışçı yerinde (II, 433) “duacı yerinde”

- **holthaçı:** yalvaran, dua eden, ricacı (III, 872)

[ET:- Krh: koltğuçı/ koltğuçı Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB’de³³⁶ “muhtaç, dilenci” anlamında tespit edilmiştir.

Snâtin yuhövüne na budovanê flörü 20, anda j k’ahanasına, ki canım üçün holthaçı bolgay, 10 flörü. (III, 872, 1289) “Ruhum için duacı olsun (diye) Snatin Kilisesi’ne inşaatı için 20 flori, oradaki papaza 10 flori.”

holthaçı Teñriden (I, 188) “Tanrı’dan ricacı”

³³⁵ KTS, 7.

³³⁶ KB, 2093.

2.10.13.1.1.2. Beddua

- **ħarġış/ ħarġš/ ħarhış:** beddua (III, 812, 813, 812)

[ET:- **Krh:** ħarġış **Har:** ħarġış/ ħarkış **Çağ:** ħarġış]

İlk olarak DLT'de³³⁷ tespit edilmiştir.

Oğlum, söv atañnı da anañnı, ki toġurdu seni, da almagaysen alarnıñ ħarġışın, zera Teñriniñ, da atanıñ, da ananıñ alġışı birdir. (III, 91) “Oğlum seni doğuran ananı ve babanı sev ve onların bedduasını alma, zira Tanrı'nın ve babanın-ananın duası birdir.”

alarnıñ ħarġışın (III, 91) “onların bedduasını”

alay ħarġışı (III, 92) “(onların) bütün bedduası”

ħarġışı alarnıñ (III, 812) “onların bedduası”

ħarġışın Ewanıñ (III, 76) “Havva'nın bedduasını”

Nesdornıñ ħarġışın (III, 541) “Nestor'un bedduasını”

2.10.13.1.2. Oruç

- **oruç/ uruç:** (<Far. *orōḥa*) oruç (III, 1068)

[ET:- **Krh:- Har:** oruç **Çağ:** oruç]

İlk olarak CC'de³³⁸ tespit edilen sözcük daha sonraki dönemlerde sıkça kullanılmıştır.

Sözcüğün *uruç* şekli KPN III'te verilmiştir.

Etmediler bir aşlar da, barçası aştan da içmeñten başħa oruç etiy ediler. (III, 152)

“Hiçbir yiyecek hazırlamadılar ve hepsi yiyecek ve içecek olmadan oruç tutuyorlardı.”

ari oruç (III, 128) “kutsal oruç”

aruv oruç (III, 144) “bozulmamış oruç”

hafta [hawta] oruçunda (III, 1068) “hafta orucunda³³⁹”

oruç beş küñ (III, 450) “beş gün oruç”

oruç küñü (III, 507) “oruç günü”

surp Agopnıñ oruçuna (III, 1068) “Aziz Yakup'un orucuna”

surp Asduadzadzinniñ erkli oruçuna (III, 1068) “Kutsal Bakire Meryem'in yüce orucuna”

2.10.13.1.3. Sadaka

- **başħış/ baħşış/ başħş:** (<Far. *baħşış*) sadaka, karşılıksız verilen (III, 235)

[ET:- **Krh:** baħşış **Har:** baħşış **Çağ:** baħşış]

İlk olarak TIEM'de³⁴⁰ tespit edilmiştir.

³³⁷ DLT I, 274/18.

³³⁸ CC I, 15a/10.

³³⁹ 30 Aralık ile 5 Ocak arası tutulan oruç. (III, 1069)

Haysı ki çeşüçisen bağluların, başhış berüçi barçasına, bugün holthası aşıra ari hartnı çes meni de bağından ölümünü. (I, 131) “Nasıl ki zincire vurulmuşların kurtarıcısın, herkese karşılıksız verensin, bu aziz ihtiyarın duasının yüzü suyu hürmetine ölümün bağından beni çöz.”

başhış berüçi (II, 840) “sadaka veren”

- **bermehliḥ:** sadaka, vermek için adanmış şey (III, 260)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük bu anlamıyla “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 865)

- **bermehliḥkine:** sadaka, vermek için adanmış şey (III, 260)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 872)

- **berne:** bağış, sadaka (III, 261)

[ET:- Krh:- Har: bërne Çağ: berne]

İlk olarak NE’de³⁴¹ tespit edilmiştir.

Ḥurbanlarga da bernelerge biyenmediḡ; ḥulah tohtattıḡ maḡa; bütöv ḥurban da yazıḡ üçün klemediḡ. (III, 351) “Kurbanlara ve sadakalara razı olmadın, bana kulak verdin, günahlara kefarete olması için bütün kurbanları (da) istemedin.”

- **sadaḡa:** [< Ar. *şadaqa(t)*] sadaka (III, 1215)

[ET:- Krh: şadaḡa Har: şadaḡa Çağ: şadaḡa]

İlk olarak TİEM’de³⁴² tespit edilmiştir.

Bolsun seniḡ sadaḡaḡ yapuḡ, da Ataḡ seniḡ, ki köriyir yapuḡ, tölövün eter saḡa açıḡ. (III, 24) “Senin sadakan gizli olsun, gizlilik içinde yapılanı gören Tanrı’n seni açıkça ödüllendirir.”

³⁴⁰ TİEM, 73 38v/6.

³⁴¹ NE, 82/2.

³⁴² TİEM, 73 72v/6.

Oğlum, haçan sadağa berseñ, yarlını açıtma: bergenin Tenrige habul düğüldür. (I, 176)
 “Sadaka verdiğin zaman fakiri incitme (aksi takdirde) sadakan Tanrı tarafından kabul değildir.”

sadağa bermegenler (I, 446) “sadaka vermeyenler”

sadağa bermeh (I, 530) “sadaka vermek”

sadağa etkeniñni (I, 182) “sadaka verdiğini”

sadağa etüçilerge (I, 534) “sadaka verenlere”

sadağa sövüçi (I, 173) “sadaka (vermeyi) seven(ler)”

sadağanızdan sizniñ (I, 181) “sizin sadakanızdan”

yapuñ sadağa (I, 182) “gizli sadaka”

7 türlü sadağa (I, 576) “7 türlü sadaka”

2.10.13.1.3.1. Sadaka Veren

- **sadağaçı:** (< Ar. *şadaḳā*) sadaka veren (III, 1215)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Kim aruy, açış köñüllüdür, ol adam sadağaçıdır; da kim ki akahdır, eger barlı ese de, essizdir. (I, 178) “Her kim kalbi temiz, eli açıksa o insan sadaka verendir ve her kim varlıklı olmasına rağmen açgözlüyse onun akli yoktur.”

2.10.13.1.4. Şükür Etme

- **şükür:** (< Ar. *şukr*) şükür (III, 1361)

[ET:- K_{rh}: şükür/ şükr Har: şükür/ şükr Çağ: şükür]

İlk olarak KB’de³⁴³ tespit edilmiştir.

Hartı, igiti, on eki yaşındagi oğlanlar – barçası ulu sövünçlük bile da ferâhlik bile şükür berdiler. (III, 1668) “Yaşlısı, genci, on iki yaşındaki çocuklar, büyük bir sevinç ve mutlulukla şükrettiler.”

Seniñ üçün işittim, ki hasta ediñ, yoḥsa, şükür Tenrige, ki seniñ biylikini sağ taptım. (III, 1385) “Hasta olduğumu duydum, yine de Tanrı’ya şükür ki, senin beyliğini henüz sağken idrak ettim.”

şükür bermeh (II, 129) “şükür etme”

- **şükürlük:** (< Ar. *şukr*) şükür, şükran (III, 1361)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

³⁴³ KB, 1033.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biz ne türlü algışda şükürlük sungaybiz? (III, 75) “Biz hangi dualarda şükranlarımızı sunacağız?”

şükürlük barça adamlar üçün (III, 1630) “bütün insanlar adına şükretme”

şükürlük Teñrige (III, 1532) “Tanrı'ya şükür”

ulu şükürlük ble (II, 225) “büyük şükürle”

2.10.13.1.4.1. Müteşekkir

- **şükürlü:** (< *Ar. şukr*) şükreden (III, 1361)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biy, çıhar zındandan canımnı menim, şükürlümen atıñdan seniñ. (I, 92) “Rab, senin adına şükredenim, beni zındandan çıkar.”

2.10.13.1.5. Tapma- Tapınma

- **tapunmaḥ:** tapmak, tapınmak, ibadet (III, 1387)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de³⁴⁴ tespit edilmiştir.

Tizi üsne çöküp açıl başı bile da yüzü üsne tüşüp, sıfatın kün toğuşuna etip, aytkay evel tapunmaḥın. (III, 402) “Diz üstü çöküp, başı açık bir şekilde, yüz üstü eğilip, yönünü doğuya çevirerek önce ibadetine niyet edecek.”

Zera kimese yoḥtur, ki ölümde aḥgay seni ya tamuḥta tapunmaḥ etkeyler saña (III, 111) “Ölümde seni anacak ya da cehennemde sana tapacak kimse yoktur.”

Teñrige tapunmaḥlıñıñ (III, 877) “Tanrı'ya tapınmanın”

avazına sövünçlüknüñ, tapunmaḥnıñ (I, 48) “sevincin, tapınmanın sesine”

- **tapunmaḥlıḥ:** tapınmak, hürmet etmek (III, 1387)

[ET: Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Biyıklendi atı anıñ yalgız, tapunmaḥlıḥ aḥar kökte da yerde. (III, 1387) “Gökyüzünde ve yeryüzünde ona tapınma (var), yalnız onun adı yüceltili.”

tapunmaḥlıḥ sunma (I, 143) “hürmet sunma”

Teñrige tapunmaḥlıñıñ (III, 1357) “Tanrı'ya tapınmanın”

³⁴⁴ CC II, 74b/15.

2.10.13.1.5.1. Tapınan

- **tapunuçı:** tapan, tapınan (III, 1387)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tapunuçı boluñuz Eyemizge, ki tatlıdır, zera meñiliktir yarlıgamañı anıñ. (I, 77, 421)

“Rabb’imize tapan olunuz çünkü o şirindir, onun mağfireti ebedîdir.

Bunu anlap biliniz, ki barça bornig, ya murdar, ya akah, haysı ki malına tapunuçıdır, yoñtur dediçstvosu hanlıhına K’risdosnuñ da Teñriniñ. (I, 486; III, 941) “Bunu şöyle anlayıp biliniz ki hiçbir zampara, aşağılık, malına tapan açgözlünün Tanrı’nın ve Mesih’in krallığında mirası yoktur.”

- **yügünçi:** tapan, hürmet eden (III, 1743)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde³⁴⁵ tespit edilmiştir.

Tiyişlidir ol adamga, ki tağlarga da taşlarga açkay kendiniñ işin küstünmeñ bile Teñriniñ alnına, yarlıgar Teñri da körümsüz etmes, zera anıñ hanı bile satun alğanbiz, da haçka yügünçi, da awazandan toğgan. (I, 236) “Tanrı’nın huzurunda, dağlara taşlara kendi müşkilini üzüntüyle açan o insanı Tanrı görmezden gelmez çünkü biz haça tapan ve vaftiz teknesinden (yeniden) doğanlar onun kanıyla satın alacağız.”

2.10.13.1.6. Tövbe Etme

- **poşmanlıñ/ poşomanlıñ/ poşumanlıñ:** (<Far. *paşmān*) tövbe, pişmanlık (III, 1162)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: pişmānlık/ peşmānlık]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Poşmanlıñ eterler edi alnına Teñriniñ. (III, 499) “Tanrı’nın huzurunda tövbe ederlerdi.”

Añtırgın yürekimden benim poşmanlıñ yaşın. (III, 64) “Yüreğimden pişmanlık gözyaşlarını akıt.”

emeli poşmanlıñnıñ da hoşdovanut ‘iunnun (I, 132) “pişmanlığın ve tövbenin ameli”

poşmanlıñnıñ aruvluñuna (I, 218) “tövbe etmenin saflığına”

poşmanlıñnıñ seniñ (II, 167) “senin pişmanlığın”

2.10.13.1.7. Mesh Etme

- **yağlamañ:** mesh etmek (III, 1622)

³⁴⁵ KTS, 332.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da yeberdi Biy friştesin kendiniñ, da kötürdü meni sürükünden hoylarınıñ atamnıñ benim, da yağladı meni yağlamağına yağınıñ kendiniñ. (I, 372) “Rab kendi meleğini gönderdi, benim Atamın koyunlarının sürüsünden beni uzaklaştırdı ve kendi yağıyla beni mesh etmek için yağladı.”

2.10.13.1.7.1. Mesh Eden

- **yağlanan:** mesh eden (III, 1622)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Biy huvat joğovurtuna kendiniñ, işanç hutharmağınañ yağlaganına kendiniñ. (III, 907) “Rab, cemaatinin gücüdür ve kurtuluşun inancı, onu mesh edenin üzerinedir.”
yarlıgamağınañ yağlaganına anıñ (I, 36) “onu meshedene rahmet etmeyi”

2.10.13.1.7.2. Mesh Edilen

- **yağlanan:** mesh edilmiş, kutsanmış (III, 1622)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yağlanganıma benim da markarelerime benim yazılhanmağız. (I, 76) “Benim kutsanmışlarıma (müritlerime) ve peygamberlerime zarar vermeyiniz.”
Tirgizdi Biy yağlaganın kendiniñ. (I, 38) “Rab kendi kutsanmışlarını (müritlerini) yeniden diriltti.”
yağlanganıñni senıñ (I, 70) “senin kutsanmışlarını”

2.10.13.2. İbadet Edemeyen

- **arisiz:** kirli (cünüp, lohusa) (III, 130)

[ET: arıgsız Krh: arıgsız/ arıgsuz/ arıksız Har: arıgsız Çağ: arıgsız]

ET’den itibaren³⁴⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hatun, haçan ki alsa toğumu erinden kensiniñ da toğursa oğlunu, 7 kün arisiz bolsun. (III, 130) “Bir kadın, kocasından hamile kalsa ve çocuğunu doğursa yedi gün boyunca kirli sayılacaktır.”

³⁴⁶ EUTSV, 63.

2.10.14. Günah

- **aruvsuzluḡ/ aruvsuzluḡ/ arovsuzluḡ:** günahkârlık, ahlaksızlık (III, 145, 135)

[ET: arıḡsızlıḡ **Krh:** arıḡsızlık **Har:** arıḡsızlık **Çaḡ:** arıḡsızlık]

ET'den itibaren³⁴⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥaytar artıḡsılıḡımdan toḡruluḡka, aruvsuzluḡtan aruvluḡka. (III, 144) “Beni suç işlemekten doḡruluḡa, ahlaksızlıktan ahlaklı olmaya sevk et.”

aruvsuzluḡ artından (III, 467) “günahkârlığın ardından”

- **aşıḡan:** günah (III, 157)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaḡ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Kelip ḥosdovanel bolıyıḡ aşıḡanlarımıznı. (III, 157) “Gelip günahlarımızı itiraf ediyoruz.”

barça aşıḡanları anıḡ (I, 42) “onun bütün günahları”

sözü üçün aşıḡanlarımnıḡ benim (I, 38) “benim günahlarımın sözü için”

- **dinsizlik:** (< *Ar. dīn*) günah (III, 428)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaḡ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Asrı ulu dinsizliktir, anıḡ üçün ki Teḡri sözledi da yazdı anar: «Yalḡan tanıḡlıḡ bermegin» (I, 162) “Çok büyük günah olduḡu için Tanrı söyledi ve onlar yazdı: “Yalan tanıklık etmeyin.”

Yuv meni yazıḡımdan da temizle yaman da iḡrençi dinsizlikimden. (III, 1411) “Beni günahlarımdan temizle ve beni kötülükten ve aşağılık inançsızlığımdan temizle.”

artmaḡından dinsizlikniḡ (II, 183) “dinsizliḡin artmasından”

bu ḡadar dinsizlikni (III, 1581) “bu kadar günahı”

köp u ulu dinsizlik (III, 1537) “çok sayıda ve büyük günah”

benim dinsizlikimni (III, 67) “benim günahımı”

sansız dinsizlik bile (I, 287) “sayısız günahla”

- **töresizlik/ töresizliḡ:** günah, günahkârlık (III, 1495)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaḡ:-]**

Sözcük “günah, günahkârlık” anlamıyla sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

³⁴⁷ EUTSV, 63.

Barça töresizlikimden benim hıthardın meni. (I, 47) “Beni bütün günahlarımdan kurtardın.”

Haytar yüzüñnü senin yazıhlarımdan benim da barça töresizlikimni benim arıt menden. (I, 52) “Günahlarımdan yüzünü çevir ve bütün günahlarımı benden arıt.”

barça töresizlikimni benim (I, 52) “benim bütün günahlarımı”

kensilerinin töresizliklerin (III, 133) “onların günahlarını”

özenleri töresizlikniñ (I, 35, 594) “günahkârlığın nehirleri”

- **yañılğan:** günah (III, 1642)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yohsa ol sahat keldi Gep‘as Andiok‘ka, harşı turdum añar, zera kok neçik ki yañılğan kibik edi. (III, 96, 708, 1642) “Bununla birlikte, o anda, Gepas Antakya'ya geldi, günah işlemiş olduğu iddia edildiğinden ben ona karşı durdum.”

Çeşövsüz bağlar çövreleptirler meni, yedi keret yañılğanlarım benim yeñdiler meni. (I, 121) “Çözölemeyen bağlar beni çevrelediler, günahlarım beni yedi kez yendiler.”

- **yazıh:** günah (III, 1674)

[ET: yazuğ/ yazuk Krh: yazuk Har: yazuk/ yazık Çağ: / yazuğ/ yazuk]

ET’den itibaren³⁴⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ari da aruv töşeklerin murdarladılar yat yazıh bile. (III, 144) “İffetli ve kutsal yataklarını yabancı günahları ile kirlettiler.”

Yazıh etmegeymen tilim bile benim. (I, 47) “Dilimle günah işlemeyeceğim.”

ağır da yaman yazıhlarıma köre (III, 43) “ağır ve kötü günahlarıma göre”

aldovuci yazıhtan (III, 1459) “aldatıcı gūnahtan”

bağlovundan yazıhlarımnıñ (III, 382) “günahlarımın bağından”

barça hırsızlıhın yazıhımnıñ benim (I, 42) “günahımın bütün hırsızlığını”

barça yazıhımnı benim (I, 40) “benim bütün günahımı”

bu murdar yazıhlar ble türlü-türlü (III, 367) “bu çeşit çeşit pis günahlar ile”

çöpreli yazıhlarımnı (I, 228) “pis günahlarımı”

eşikin yazıhınnıñ (III, 1579) “günahın kapısını”

benim yazıhlarım (III, 1376) “benim günahlarım”

sançhı yazıhın yürekimniñ benim (III, 1235) “yüreğimin günah dikenini”

töşekine yazıhlarımnıñ benim (III, 350) “günahlarımın döşeginde”

³⁴⁸ EDPT, 985.

ulu yazıh (I, 38) “büyük günah”
yazıhı anıh (I, 34) “onun günahı”
yazıhım benim (I, 55) “benim günahım”
yazıhımdan benim (I, 51) “benim günahımdan”
yazıhın anıh (I, 42) “onun günahını”
yazıhları ağızlarının alarnıh (I, 56) “onların ağızlarıyla işledikleri günahları”
yazıhlarım benim (I, 51) “benim günahlarım”
yazıhlarımıznu bizim ilgerigi (I, 66) “bizim gelecekteki günahlarımızı”
yazıhlarımnu benim (I, 42) “benim günahlarımı”
yüzünden yazıhlarımnuh benim (I, 46) “benim günahlarım yüzünden”

2.10.14.1. Günah Çeşitleri

Bu bölümde *egirlik* “yalan, adaletsizlik, sahtekârlık, sahtecilik, sahte, ikiyüzlülük, hile, kötü, suç, kanunsuzluk” (III, 470) gibi madde başlarını “Hukuk Bölümü”nde “Suçlar” alt başlığında vermeyi daha doğru bulduk. Kanuni olarak suç teşkil etmeyenleri ise “Günah Çeşitleri” başlığında vermeyi uygun bulduk.

- **aylandırmahlıh**: sapkınlık (III, 186)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

*Ki ornu*³⁴⁹ *umsasızlıhka da aylandırmahlıhka halmagay.* (I, 184) “Böylece kararları umutsuzluğa ve sapkınlığa kalmayacak (verdiği mahkeme kararlarında umutsuzluğa ve sapkınlığa yer olmayacak).”

- **azdırmah**: azdırmak, yoldan çıkarmak (III, 192)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Horhmagaysen... Neme bar, ki uçar harağguda azdırmahından şaytannıh yarımkünde. (III, 194, 1642) “Korkmayasın... Bir şey var ki öğle vakti şeytanın yoldan çıkarmasıyla sisin pusun içinde uçar.”

azdırmahından hılınuçınıh töresizlikni (III, 192, 1245) “kanunsuzluk yapanların baştan çıkarmasından”

- **azdırmahlıh**: baştan çıkarmak (III, 192)

³⁴⁹ *orenk* > *or* (III, 1060)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ki boylarının kendilerini umsasın kestiler, da çıhara berdiler boyların azdırmahlıhka işine barça murdarlıhının akahlıh bile. (III, 53) “Böylece kendi ruhlarından umutlarını kestiler ve ruhlarını, bütün iğrençliğin açgözlülüğü ile baştan çıkardılar.”

- **azmahlıh:** sapkınlık, azmak (III, 194)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Bar menden keri, şaytan! azmahlıhım menimsen! (III, 32) “Benden geri dur, şeytan! Benim sapkınlığımsın!”

azmahlıhından devlerni (III, 194) “devlerin azmalarından”

- **buzulmağ:** bozulmak, bozulmuşluk, yozlaşmışlık, çürümüşlük (III, 349)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kim hutharır buzulmağtan tirlikiğini seni. (I, 211) “Senin hayatını bozulmaktan kim kurtarır?”

Heç yergeden yaşırdılar maña sırtmağ buzulmağlarında kendilerini da heç yergeden tabaladılar canımnı benim. (I, 44) “Boş yere kendi çürümüşlüklerinde bana tuzak kurdular ve boş yere beni suçladılar.”

Battılar dinsizler buzulmağlarında kendilerini, ki ettiler sırtmağ, haysı ki yaşırdılar, tutkay ayahların alarnı. (I, 33) “Dinsizler kendi yozlaşmışlıklarında battılar, sanki ayaklarını kapan bir tuzak kurdular.”

dünyâni buzulmağı (I, 175) “dünyanın bozulmuşluğu”

- **buzulmağlıh/ muzulmağlıh:** bozulmuşluk, yozlaşmışlık (III, 349)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hazğan meñilik, da tirilgeysen soñguga dire, da körmegeysen buzulmağlıhını. (I, 822) “Ebediliği kazan; sonsuza kadar yaşayacaksın ve yozlaşmışlığı görmeyeceksin.”

Zera hoymısarsen canımnı benim tamuhta da bermisersen ariye seni körme muzulmağlıhını. (I, 35) “Çünkü, benim ruhumu cehenneme koymayacaksın ve senin masumlarının bozulmuşluğu görmesine izin vermeyeceksin.”

- **bögövremlîh:** sarhoş olmak (III, 324)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Holarmen, yarlıgovuçı da yahşî etüçi Biy, oyağ da ferâh hadirle meni da övret mağa (160) barmaga yahşî yollarına seniğ... hali sürgin bögövremlîhni menden. (I, 528)
 “Bağışlayıcı ve şifa veren Rabb’im, yalvarıyorum; beni ayık ve ferah bir şekilde hazırla ve senin güzel yollarına ulaşmayı bana öğret... şimdi sarhoşluğu benden uzaklaştır.”

- **esiriklik:** sarhoşluk (III, 502)

[ET:- Krh:- Har: esrûklük Çağ: esrûklük/ esrûklik]

İlk olarak ME’de³⁵⁰ tespit edilmiştir.

Aniğ üçün ki esiriklikten barça yaman toğar da bolur. (I, 187) “Bu yüzden bütün kötülükler sarhoşluktan doğar ve (sarhoşluktan) olur.”
Esirikliktir barça yamanlıhni başı. (I, 713) “Bütün kötülüklerin başı, sarhoşluktur.”

- **esirmeğ:** sarhoşluk (III, 502)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde rastlanmıştır.

Az çağır içme surptur, evet artıhsî esirmeğtir da yazıh. (III, 502) “Az şarap içmek kutsaldır ama fazlası sarhoşluktur ve (bu da) günahıdır.”

- **esirmeğliğ:** sarhoşluk (III, 502)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Esirmeğliğ, neçik sövük te, radi köp sözliyir, oyağlıh sustluğ söviyir. (III, 502)
 “Sarhoşluk, aşk gibi neşeli bir şekilde çok konuşmayı; ayıklık, sessizliği sever.”

- **yaman bahmağlıh:** kıskançlık (III, 1636)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera belgilidir işi tenniğ; bulardır: itlik, borniglik, murdarlıh, azmağlıh, grabaşdliğ, caduluğ, nenavist, pağillik, yüreklenmeğliğ, hagaraglıh, ekiyüzçülük, hercuacoğluğ, yamanbahmağlıh, öldürmeğliğ, cimrilik, rısvaylıh da dağı ne ki buğar oğşaştir. (I, 483)
 “Zira bedeninin işleri bellidir; zamparalık, fahişelik, ahlaksızlık, sapkınlık, putperestlik,

³⁵⁰ ME, 49/6.

cadılık, kin, hasetlik, öfke, kavga, ikiyüzlülük, kıskançlık, katillik, cimrilik, rezillik ve buna benzer şeylerdir.”

- **yaşıldırmaḥ:** yanıltma, aldatma (III, 1642)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥolarmen sizden, ḥardaşlar, bilme alarnı, kimler ki hercowacogluḥ da yaşıldırmaḥ eterler çıḥarı vartabedliḥten, ḥaysın ki siz övrenipsiz da ayırılıḥız alardan. (III, 1642)

“Kardeşler, sizden bölücülük yapan ve aldatanları, öğrendiğiniz öğretilerin ötesine geçenleri ve onlardan ayrı olanları tanımanızı istiyorum.”

yaşıldırmaḥından şaytannıḥ (III, 194, 1642) “şeytanın kandırmasından”

2.10.14.2. Günahtan Arınma

- **arınmaḥ:** arınma, günahtan temizlenme (III, 131)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de³⁵¹ tespit edilmiştir.

Algışlı K’risdos, Oğlu Teḥriniḥ, ḥaysı ki ḥurban bolduḥ bugün bu dünyâda, Ata bile barışmaḥka, da bizge arınmaḥka, da boşatlıḥka yazıḥlarımıznıḥ. (I, 114) “Mübarek Mesih, Tanrı’nın oğlu, bugün bu dünyada Ata Tanrı ile barışmamız, arınmamız ve günahlarımızın affı için kurban oldun.”

arınmaḥka da ḥuṥharılmaḥka canımnıḥ benim (I, 114) “ruhumun kurtarılmasına ve arınmasına”

yazıḥlarınıḥ arınmaḥı (III, 396) “günahların arınması”

- **arınmaḥlıḥ:** arınma, günahtan temizlenme (III, 131)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Algışlarbiz seni, ki ḥanıḥnı seniḥ berdiḥ bizge arınmaḥlıḥka. (I, 241) “Sana dua ederiz, çünkü bizim günahlardan temizlenmemiz için kanını döktün.”

- **arıtmaḥ:** arıtma, günahlardan arındırma (III, 131)

[ET:- Kṛh: arıtmak Har: arıtmak Çağ: arıtmak]

İlk olarak CC’de³⁵² tespit edilmiştir.

³⁵¹ CC I, 12a/16-17.

³⁵² CC I, 32a/15.

Sunarsiz eçkini yazıhlarıñız üçün, arıtmağ sizin üçün. (I, 386) “Sizin arınmanız ve günahlarınız için kurban (keçi) sunarsınız.”

arıtmağı üçün kensinin (I, 318) “kendisinin günahlarından arıtması için”

arıtmağın (yuhövde) Sogomonnuğ (I, 619) “Süleyman’ın (kilisede) günahlarından arınması”

kününde arıtmağının (III, 131) “günahların arındırıldığı günde”

2.10.14.3. Günahkâr

- **aruvsuz/ aruvsız:** günahkâr, ahlaklı olmayan, manen kirli (III, 145)

[ET: arıgsız **Krh:** arıgsız **Har:** arıgsız **Çağ:** arıgsız]

ET’den itibaren³⁵³ metinlerde tespit edilmiştir.

Haysı ki aruvsuz kibik toğduñ bütün ten bile da tügel Teñrilik bile... añar haybat meñi meñilik, amen. (I, 289) “Nasıl ki mükemmel vücut ve eksiksiz tanrısallık ile günahkâr olarak doğdun... ona ebedî övgüler olsun, amen.”

Yovuñlanmadı maña, kim aruvsuz edi yüreki bile. (III, 145) “Kalbi kirli olan bana yaklaştı.”

aruvsuz kibik (I, 289) “ahlaksız gibi”

- **aruvsuzluğ:** günahkârlık, manevi kirlilik (III, 145)

[ET: arıgsızlığı/ arıgsızlık **Krh:** arıgsızlığı **Har:** arıgsızlığı **Çağ:-]**

ET’den³⁵⁴ itibaren bütün dönem eserlerinde tespit edilmiştir.

Aruvsuzluğ, itlik, bornigliğ etipmen fikirim bile, meğ. (I, 134) “Ben bilerek günahkârlık, zamparalık, fahişelik ettim.”

aruvsuzluğun canımın menim (I, 129) “benim ruhumun kirliliğini”

aruvsuzluğ bile (I, 235) “kirlilik ile”

aruvsuzluğum menim (I, 289) “benim günahkârlığıım”

- **murdar:** (<Far. *murdār*) günahkâr, ahlaksız (III, 989)

[ET:- **Krh:** *murdār* **Har:** *murdār* **Çağ:** *murdar / mundār*]

İlk olarak CC’de³⁵⁵ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde sıklıkla “kirli, pis” anlamlarıyla sıfat olarak tespit edilmiştir.

E, Dimot’e, sağla sımarlagannı, keri bol murdarlardan. (III, 168, 682) “Ah, Timothy, emanetini sakla ve ahlaksızlardan uzak dur.”

³⁵³ EUTS, 19.

³⁵⁴ EUTS, 19.

³⁵⁵ CC I, 45a/23.

Zera eger ki arilerge ħorħulu başħıŧlar bile, ne tŧrlŧ bolħay men mŧrdarga? (I, 243)
 “Çŧnkŧ eĝer masumlara korkunç lŧtuflar (vereceksen) ben gŧnahkâra ne tŧrlŧ (ŧeyler) olacak?”

- **murdarlıħ:** (<*Far. mŧrdâr*) gŧnah, gŧnahkârlık (III, 989)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaĝ:** murdarlık/ mundârlık]

İlk olarak CC³⁵⁶ de “ahlaksızlık, iffetsizlik, fahiŧelik” anlamıyla tespit edilmiŧtir.

Evet borniglik da barħa mŧrdarlıħ ya akahlıħ aŧılmasın sizin arañızga. (III, 112) “Evet, zina ve tŧm gŧnahlar ya da aĝgŧzlŧlŧk sizin ićinizde anılmasın.”

Kŧrŧniyirmen elĝe aruv, da tolu men yazıħnıħ kiri bile ...da tolu men mŧrdarlıħ bile. (I, 229) “İnsanlara temiz gŧrŧnŧyorum (ama) gŧnahın kiri ile doluyum ...ve gŧnahkârlıkla doluyum.”

aruvlangan her tŧrlŧ mŧrdarlıħtan (III, 144) “her tŧrlŧ gŧnahıtan arınan”

- **yamanlangan:** kŧtŧlŧk yapan, gŧnahkâr (III, 1637)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaĝ:-]**

Taranan tarihî metinler ićinde sadece EHK T metinlerinde tanımlanmıŧtır.

Aħ, barħasından bilŧći Biy, yamanlanganlarına kŧre cuhutlarınħ da sınaganlarına kŧre p‘arise cilerniħ. (I, 226) “Herkesten bilgili Rab, Yahudilerin (size) kŧtŧlŧk yapanlarını Farisilerin (sizi) sınayanlarını hatırla”

yamanlanganların cuhutlarınħ (III, 1637) “Yahudilerin gŧnahkârlarını”

- **yazıħlı:** gŧnahkâr (III, 1676)

[ET: yazukluĝ **Krh:** yazukluĝ/ yazukluĝ **Har:** yazukluĝ/ yazukluĝ/ yazukluĝ/ yazuklu **Çaĝ:** yazugluĝ/ yazukluĝ]

ET’den itibaren³⁵⁷ metinlerde sıkça kullanılmıŧtır.

Arzani ettiħ men yazıħlını da arzanisiz ħuluħnu kećirme bu aĝır da ħaramĝu kećeni eminlikte da ħolaylıħta. (III, 43) “Ben gŧnahkârı ve sana layık olmayan kulunu sana layık ettin, bu aĝır ve karanlık geceyi kolay ve saĝ salim gećirmemi saĝla.”

baĝlovundan yazıħlarımnıħ (III, 205, 382) “gŧnahlarımnın baĝlarından”

barħa yazıħlılar yerdegi (I, 63) “yeryŧzŧndeki bŧtŧn gŧnahkârlar”

barħa yazıħlılarga (III, 179, 1281) “bŧtŧn gŧnahkârlara”

barħa yazıħlıları dŧnyânıħ (III, 20, 404, 1522) “dŧnyanın bŧtŧn gŧnahkârları”

³⁵⁶ CC II, 66b/21.

³⁵⁷ EUTSV, 395.

bileki yazıhlınıñ da yamannıñ (I, 34) “günahkârın ve kötünün bileği (gücü)”
çuğuru/ çoğuru yazıhlınıñ (III, 398) “günahkârın çukuru (cehennem)”
eminlikine yazıhlılarnıñ (I, 62) “günahkârların huzuruna”
hanından yazıhlınıñ (I, 55) “günahkârın kanından”
hırğanı yazıhlınıñ (III, 849) “günahın savaşı/ günahkâr savaşı”
holundan yazıhlınıñ (I, 60) “günahkârın elinden”
ıncıtmahından yazıhlınıñ (I, 53) “günahkârın eziyetinden”
köp ululuğu yazıhlılarnıñ (I, 45) “günahkârların çokluğu/büüklüğü”
köpyazıhlı (III, 732) “çok günahkâr”
orğan(lar)ı yazıhlınıñ (III, 1062) “günahkârın ipleri”
otaına yazıhlılarnıñ (I, 342, 626; III, 404) “günahkârların mekânına”
ölümü yazıhlınıñ (I, 43) “günahkârın ölümü”
tişlerin yazıhlılarnıñ (I, 31) “günahkârların dişlerini”
yamanlıklar üstüne yazıhlılarnıñ (I, 32) “günahkârlardaki kötülükler”
tas bolganın yazıhlılarnıñ (I, 46) “günahkârların yok olanına”
tişlerin yazıhlılarnıñ (III, 446) “günahkârların dişlerini”
yazıhlı yamanlıkı kendiniñ (III, 32) “onun günahkâr kötülüğü”
yazıhlınıñ canı (I, 235) “günahkârın ruhu”
yoluna yazıhlılarnıñ (I, 270) “günahkârların yolunda”

2.10.14.4. Günahsız

- **ari/ arı:** günahsız, masum (III, 126)

[ET: arıg **Krh:** arıg/ arıg **Har:** arıg/ arı/ aru **Çağ:** arıg/ arıq/ arı]

ET’den itibaren³⁵⁸ metinlerde tanıklanan sözcük metinlerde onlarca yerde *barça arileri anıñ* (I, 43), *barça arileriñ seniñ* (I, 42) gibi tamlamalarda tespit edilmiştir.

Zera sen yalgız arisen, yalgız Biyimiz bizim Jisus K’risdos. (I, 274) “Sadece bizim Rabb’imiz İsa Mesih, sadece sen masumsun.”

alına arileriñniñ seniñ (I, 52) “senin günahsızların/ azizlerinin önünde”

yığınlarında arileriñ (III, 128) “günahsızların cemaatinde”

- **aruv/ arov/ aruf:** günahsız, masum (III, 143, 135)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC’de³⁵⁹ tespit edilen sözcük, metinlerde onlarca “*aruv adam, algış aruv, aruv arilik, aruv din, aruv can, aruv gojs Mariam, aruv inam, aruv oruç, aruv sağış,*

³⁵⁸ EDPT, 213.

arov ten, aruv avazdaş, aruv balağuz, aruv çargov, aruv fikir, aruv köñül, aruv han gibi sıfat tamlamaları kurmuştur. Sözcüğün *aruf* şekli KPN III'te verilmiştir.

Könü Teñri, sağmos aytıyım saña algış bile, aruvu Israjelniñ. (I, 61) “Gerçek Tanrı, İsrail’in günahsız, sana duayla ilahiler söyleyeyim.”

boyun aruvlarınıñ kensiniñ (III, 143) “kendi masumlarının bedenini”

canların arileriniñ kendiniñ (III, 143) “onların masumlarının ruhlarını”

- **yazıhsız:** günahsız (III, 1676)

[ET: yazuksuz **Krh:** yazuksuz **Har:** yazuksuz **Çağ:** yazuksuz/ yazuksuz]

ET'den itibaren³⁶⁰ metinlerde tanıklanmıştır.

Añar dire yazıhsız edi, ne tenine hastalıñ ya tınsızlıñ heç neme yoñ edi. (III, 1459) “O zamana kadar, o günahsızdı ve onun vücudunda herhangi bir hastalık ya da rahatsızlık yoktu.”

- **yazıhsızlıñ:** günahsızlık (III, 1676)

[ET:- **Krh:- Har:** yazıksızlık **Çağ:-]**

İlk olarak CC'de³⁶¹ tespit edilmiştir.

Küter edi alarnı ahılı bile yürekiniñ kendiniñ, yazıhsızlıñı holunuñ kendiniñ yol körgüzür edi alarga. (I, 66; III, 776) “Onları yüreğinin akli ile güderdi ve elinin günahsızlığı ile yol gösterirdi.”

2.10.15. Mağfiret

- **boşatlıñ/ boşatlıñ:** af, bağışlanma (III, 319)

[ET: **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

San, haysına ki boşatlıñ boldu yazıhlarına da yapuldular barça aşinganları anıñ. (I, 42) “Ne mutlu onlara ki günahları bağışlandı ve bütün suçları gizlendi.”

ari boşatlıñıñ (III, 127) “kutsal affın”

boşatlıñı üçün bizim yazıhlarımızıñıñ (III, 115) “günahlarımızın bağışlanması için”

t'umluñ berme yazıhlarga boşatlıñ üçün (III, 1506) “günahların bağışlanması için şükran kurbanı sunmak”

³⁵⁹ CC II, 70a/8.

³⁶⁰ EUTSV, 395.

³⁶¹ CC II, 70b/15-16.

- **yarlıgamaḥ/ yarlıhamah**: mağfiret, rahmet, şefaet, bağışlama (III, 1659)

[ET: yarlıkamak **Krh**: yarlıkamak **Har**: yarlıkamak/ yarlıkamak **Çağ**: yarlıkamak]

ET'den itibaren³⁶² bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *yarlıhamah* şekli KPN III'te verilmiştir.

Men de yarlıgamamaḥımnı alardan övrendim, da benim yarlıgamaḥım alarnıñ üstünedir. (III, 1659) “Ben de bağışlamamayı onlardan öğrendim ve benim rahmetim onların üstündedir.”

K'risdos, sensen eşiki yarlıñnıñ da berüçi meñilik yarlıgamaḥnı. (III, 1659) “Ey Mesih, aydınlığın kapısı ve sonsuz rahmet verici sensin.”

Bolsun yarlıgamaḥıñ seniñ, Biy, üstümüzge biznim, neçik umsandıñ saña. (I, 43) “Rabb'im, senin şefaatin bizim üstümüze olsun, çünkü biz sana güvendik.”

köplühüne köre yarlıgamaḥıñnıñ seniñ (I, 32) “senin rahmetinin çokluğuna göre”

meñilik tiri yarlıgamaḥı anıñ (1576) “onun sonsuz yaşam mağfireti”

tatlı yarlıgamaḥıñdan seniñ (III, 157, 1454) “senin güzel rahmetinden”

ululuḥıña köre yarlıgamaḥıñnıñ seniñ (I, 51, 292) “senin merhametinin büyüklüğüne göre”

yarlıgamaḥ eşiki (III, 507) “mağfiret kapısı”

yarlıgamaḥı bile Eyemizniñ (I, 43) “Rabb'imizin mağfiretiyle”

yarlıgamaḥı da şağavatı Eyemiz Teñriniñ (III, 489) “Rab Tanrı'mızın bize lütfu ve merhameti”

yarlıgamaḥı tatlılıḥıñnıñ seniñ (I, 42) “senin iyiliğinin rahmeti”

yarlıgamaḥın kendiniñ (III, 75) “kendi merhametini”

yarlıgamaḥına anıñ (I, 43) “onun rahmetine”

yarlıgamaḥına Teñriniñ (I, 52) “Tanrı'nın merhametine”

yarlıgamaḥından Biyikteğiniñ (I, 38) “Yüce Tanrı'nın merhametinden”

yarlıgamaḥıña köre seniñ (I, 32, 39) “senin şefaatine göre”

yarlıgamaḥıñnı seniñ (I, 47, 50) “senin rahmetini”

- **yarlıgamaḥlıḥ**: merhamet, mağfiret (III, 1659)

[ET: yarlıkamaklık **Krh**: yarlıkamaklık **Har**:- **Çağ**:-]

İlk olarak Uygurca metinlerde³⁶³ tespit edilmiştir.

Yovuḥlanalıḥ bundan soñra açılıḥlıḥ bile alnına olturğuçınıñ başlısınıñ anıñ, ki yöpsüngeybiz yarlıgamaḥlıḥ da tapkaybiz başlıs kerekli zemanede. (III, 25) “Bundan

³⁶² AY, 184/12.

³⁶³ EUTSV, 390.

sonra onun lütfunun tahtının huzuruna dürüstlükle yaklaşalım ki doğru zamanda merhamet ve lütuf bulalım.”

en ulu yarlıgamaḫlıḫ (III, 1659) “en yüce merhamet”

yarlıgamaḫlıḫ Eyemizniḫ (III, 1659) “Rabb’imizin merhameti”

2.10.16. Lütuf

- **baḫşıḫ/ baḫşıḫ/ baḫşıḫ:** (<Far. *baḫşıḫ*) lütuf (III, 235)

[ET:- Krh: baḫşıḫ Har: baḫşıḫ Çağ: baḫşıḫ]

Far. *baḫşıḫ* “bahşediş, ihsan, karşılıksız verme”, ilk olarak AH‘de³⁶⁴ tanıklanmıştır.

Zera bilirbiz baḫşıḫların Eyemizniḫ bizim Jisus K‘risdosnuḫ. (I, 475) “Zira bizim Rabb’imiz İsa Mesih’in lütfunu biliriz.”

alnına olturğuçunuḫ baḫşıḫsınıḫ anıḫ (III, 25, 1053) “onun lütfunun tahtının önünde”

baḫşıḫ berüçi barçasına (III, 382) “herkese lütuf veren”

baḫşıḫ üleşüçi (III, 235, 1576) “bahşış paylaştırıcı (lütfedici)”

baḫşıḫından Ari Cannıḫ (I, 119) “Kutsal Ruh’un lütfundan”

körümsüz baḫşıḫın Ari canıḫnıḫ seniḫ (I, 100) “senin Kutsal Ruh’unun görünmeyen lütfunu”

şağavatından da baḫşıḫından bu Ari Cannıḫ (II, 251) “bu Kutsal Ruh’un merhametinden ve lütfundan”

tolu baḫşıḫ ble (III, 1216) “lütufla dolu”

türlü-türlü baḫşıḫlar ble Ari Cannıḫ (II, 272) “Kutsal Ruh’un çeşit çeşit lütuflarıyla”

üleştürüçisi baḫşıḫlarınıḫ (III, 235, 1576) lütufların paylaştırıcısı

2.10.17. Kader- Kismet

- **ḫısmetsizliḫ:** [< Ar. *ḫisma(t)*] kısmetsizlik, talihsizlik (III, 855)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan diğer tarihî kaynaklarda tespit edilmemiştir.

Eger kimese neme bergey yıḫövge yaḫşı köḫülde – borlalıḫ, ya öv, ya tiyirmen, ya saban eri, ya muḫar köre özge neme, ḫaysı yıḫövge neme berseler, da ol yıḫöv ḫısmetsizliḫinden ya özge neme satamadan küygey, eger kermende bolsa ya salada anıḫkibik yıḫöv... (I, 201) “Eğer bir kimse kiliseye can u gönülden bir şeyler verse- bağ, ya da ev, ya da pulluk, ya da buna benzer şeyler kiliseye verseler ve o kilise kısmetsizliğinden ya da başka şeyden dolayı o şeyleri satamadan yansa, bunun gibi kilise şehirde ya da köyde olsa...”

³⁶⁴ AH, 57.

- **nasip:** (< Ar. *naşīb*) nasip, kismet (III, 1002)

[ET:- K^{rh}:- Har: naşīb Çağ: naşīb]

İlk olarak HŞ'de³⁶⁵ tespit edilen sözcük sonraki dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır. *Sahla zağalsızlıhını da körgin toğruluhnu, zera bardır nasipi adamnıñ eminlik etiüçiniñ.* (I, 46; III, 31) “Masumiyeti koru ve doğruluğu gör, çünkü barışsever insanın (bunda) nasibi vardır.”

2.10.18. Dinî Semboller

2.10.18.1. Haç

- **haç:** (< Far. *haç*) haç (III, 783)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin ve insanlığı ezelî günahından kurtarmak için çektiği acıları hatırlatan en önemli sembol olan *haç* ilk olarak CC'de³⁶⁶ tespit edilmiştir.

Eki türlü orinagdır ant: 1-i hoşdovanut'ıundur, 1-si dinin tanmahtır... dinin tanmahtıñ antı budur, ki hoygay holunu haç üstüne... (III, 105) “İki yemin örneği vardır: Birincisi tövbe yeminidir, birinci dinini değiştirmektir... dinini değiştirme yemini şöyle olur, elini haçın üstüne koyarsın...”

ağacı surp haçnıñ (III, 528) “kutsal haçın ağacı”

algışlamahtı haçnıñ (III, 689) “haçın kutsanması”

algışlı haçnıñ bile senin (III, 79) “senin mübarek haçın ile”

ari haç (III, 127) “kutsal haç”

ari nşanı surp haçnıñ (III, 128) “kutsal haçın kutsal işareti”

bir haç (III, 560) “bir haç”

kavalerleri surp haçnıñ (III, 661) “kutsal haçın şövalyeleri”

körüngeñi Biyimizniñ surp Haçnıñ (III, 783) “Rabbimiz'in Kutsal haçının görüntüsü”

K'risdosnuñ haçı (III, 1377) “Mesih'in haçı”

Kûd haç (III, 783) “Kutsal haç”

haç altun (III, 339) “altın haç”

haç kibik (III, 783) “haç gibi”

haç znakı (III, 783) “haç işareti”

haçı K'risdosnuñ (III, 457) “Mesih'in haçı”

monıtanı altun möhürleme haç bile (III, 981) “haç ile mühürlenmiş altın para”

³⁶⁵ HŞ, 1933.

³⁶⁶ CC I, 35b/11; CC II, 61b/34-35.

nışanı bile ari haçıñnıñ seniñ (III, 741) “senin kutsal haçının işareti”

surp haçıñ üçün seniñ (I, 37) “senin kutsal haçın için”

surp haçka (III, 783) “kutsal haça”

tirlik keltirgen surp haç (III, 673) “hayat veren kutsal haç”

2 haç ulu (III, 783) “iki büyük haç”

- **haç:** (<Far. *çārmīh*) çarmıh (III, 783)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İşkence ve eziyetin, korkunç bir ölümün simgesi olan çarmıh haç şeklinde olduğu için CC’de³⁶⁷ olduğu gibi EHKT metinlerinde *haç* “çarmıh” anlamında da kullanılmıştır.

Ah, ah, ki seni haç üsne kördüm, miñ kez avañ men anaña, yangan yürekke! (III, 55)

“Ah, ah! Seni çarmıhta gördüm, bin kez eyvah annene, yanan yüreğe!”

ağaçına haçıñ (III, 41) “çarmıhın ağacına”

haç üsne (III, 55) “çarmıh üstünde”

haçı yeñleri [= eñleri] üsne kötürgen (III, 490) “omuzlarında taşınan çarmıhı”

tirlik keltirüçi haçıñ üsne (III, 291) “hayat veren çarmıhta”

- **but/ pud:** (<Far. *but*) put (III, 341, 1184)

[ET:- Krh: but Har: but Çağ: büt]

İlk olarak KB’de³⁶⁸ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde çok seyrek kullanılmıştır.

Uyalgaylar barçası, haysıları ki yerni öperler gürk’larga da haysıları ki ögünürler yongan butlarına kendileriniñ. (I, 348) “Tapınaklarda yeri öpenler ve kendi yaptıkları putlarla övünenler utanacaklar.”

yongan pudları bile kendileriniñ (I, 65) “kendi yaptıkları putlar ile”

2.10.19. Dinî Törenler

2.10.19.1. İlahi

- **sarnamañ:** ilahi (III, 1242)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yırların da sarnamañların surp Asduacacinniñ, yazgan edi bu bitikte, ki aytmazbiz yıñövümüzde bizim. (I, 584) “Kutsal Bakire Meryem’in şarkılarını ve ilahilerini bu kitapta yazmıştı ancak bizim kilisemizde seslendirmeyiz.”

³⁶⁷ CC II, 63b/25-26.

³⁶⁸ KB, 3753.

alarnıñ sarnamañları (II, 229) “onların ilahileri”
barça sarnamañı şaraganlarnıñ (II, 200) “kilise ilahilerinin bütün ilahileri”
biyençli sarnamañnı (II, 389) “güzel ilahiyi”
can sarnamañı bile (I, 487) “ruh(un) ilahisi ile”
ne kibik sarnamañlar friştelelniñ (II, 417) “meleklerin ilahileri gibi”
neçik friştelelniñ ulu sarnamañ ble (II, 417) “meleklerin büyük ilahileri ile”
sarnamañ sövük üçün (I, 49, 393) “sevgi üzerine ilahi”
Sarnamañı Movses markarenıñ (I, 54, 398) “Musa peygamberin ilahisi”
sarnamañlar ble friştelelniñ (II, 266) “meleklerin ilahileri ile”

- **yır:** ilahi (III, 1718)

[ET: ır/ yır **Krh:** yır **Har:** ır **Çağ:** ır/ yır]

ET’den itibaren³⁶⁹ metinlerde tanıklanmıştır.

Biy Teñri berse, frişteler ble sarnarbiz yır “*Ferâh kökte! Aleluia! Aleluia!* (II, 404)
 “Rab Tanrı verse, meleklerle ilahi söyleriz “Huzur cennette! Haleluya! Haleluya!”
canlı yır bile (I, 212) “ruhani bir ilahi ile”
serovpelerniñ yırın (III, 1718) “Serafimlerin ilahisini”
yeñi yır (I, 100) “yeni ilahi”

2.10.19.2. Vaftiz

- **çayañanmañ:** “vaftiz; yıkanma, arınma” (III, 374)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 805)

2.10.19.3. Kurban- Adak

- **ħurban:** (< Ar. *kurbān*) kurban, adak (III, 898)

[ET:- **Krh:** *kurbān* **Har:** *kurbān* **Çağ:** *kurbān*]

İlk olarak CC’de³⁷⁰ tespit edilmiştir.

Sunuñuz ħurbanın toğrulıñnuñ da umsanıñız Biyge. (I, 31) “Doğruluğun kurbanını sununuz ve Rabb’e güveniniz.”

Saņa dayma ħurban bolıyıñ. (I, 277) “Sana her zaman kurban oluruz.”

anıñ ħurbanın alğıñnıñ (III, 75) “onun duasının adağı”

³⁶⁹ İKPÖ, 71/3.

³⁷⁰ CC II 70b/14.

- ari ħurbanlar* (II, 136) “kutsal kurbanlar”
- ari ħurbannı* (III, 115) “kutsal kurbanı”
- aruv ħurban* (III, 144) “temiz kurban”
- barça ħurbanıñnı seniñ* (I, 38) “senin bütün kurban(lar)ını”
- bütöv ħurban* (I, 47; III, 351) “bütün kurban”
- bütöv ħurbannı tüzelgen* (I, 58, 86) “tam yağlı kurbanlar”
- çağırın ħurbanlarınıñ* (I, 54) “kurbanların şarabını”
- çağırın ħurbannıñ* (III, 600) “kurbanın şarabını”
- gurk‘ ħurbanların* (III, 1096) “tapınak kurbanlarını”
- keçmişler canlarınıñ ħurbanın* (III, 667) “ölmüş ruhların kurbanını”
- könü ħurban* (III, 726) “salih kurban”
- ħurban etme* (III, 898) “kurban etme”
- ħurban etüçi* (III, 235) “kurban eden kişi”
- ħurban keçegi* (III, 76) “geceki kurban (dua)”
- ħurban ħansız* (III, 802) “kansız kurban”
- ħurban sunmaganlar* (III, 1521) “kurban sunmayanlar”
- ħurban tiri, könü* (III, 899) “gerçek, canlı kurban”
- ħurbanın Apelnıñ, Nojnıñ da Aprahamnıñ* (III, 116) “Apel’in, Nuh’un ve İbrahim’in kurbanını”
- ħurbanın gurk‘larnıñ* (III, 1129) “tapınakların kurbanını”
- ħurbanına artarlıhıñıñ* (III, 105) “doğruluğun kurbanına”
- ħurbanına toğrularnıñ* (III, 105) “doğruların kurbanına”
- ħurbanıñnı seniñ* (III, 1098) “senin kurbanını”
- ħurbanların seniñ* (I, 51) “senin kurbanlarını”
- ħuvurulğan ħurban* (III, 883) “kavrulmuş kurban”
- ol ħurbannı* (III, 896) “o kurbanı”
- semizliki ħurbanlarınıñ* (III, 899) “kurbanların semizliği”
- semizlikin ħurbannıñ* (III, 1150) “kurbanın semizliğini”
- seniñ ħurbanıñnı* (III, 239) “senin kurbanını”
- yaramagan da ħabulsuz ħurban* (III, 782) “değersiz ve kabul edilemez kurban”
- yazıñ üçün ħurban* (III, 899) “günah için kurban (günahlara kefarete için kurban)”

2.10.19.4. Dinî Törenle İlgili Malzemeler

- **yağ/ yah:** yağ, mesh yağı (III, 1620, 1623)

[ET: yağ **Krh:** yağ **Har:** yağ **Çağ:** yağ]

ET'den itibaren³⁷¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmış, EHKT'deki dinî metinlerde saygınlık ve sevinç işareti olarak görülmüş, kutsama ritüellerinin yanı sıra hastaları iyileştirmek, yaraları tedavi etmek amacıyla kullanılmıştır.

Yağladın yağ bile başımın benim. (I, 39) “Yağla başımı yağladın.”

Neçik yağ, ki ener başka da sahalına Aharonnu, sahalından ener köksüne kiyinişini anı. (III, 488, 723) “Harun’un başına ve sakalına, sakalından göğsünde(ki) kıyafetlerine akan yağ gibi.”

yağı bile ferâhlikni (I, 49) “mutluluğun yağıyla”

yağı bile sövünçlükni (I, 499) “sevincin yağı ile”

yağım bile ari benim (III, 128, 1625) “benim kutsal yağım ile”

yaşşı isili ari-ari yağın bile (III, 127) “güzel hoş kokulu kutsal yağ ile”

2.10.20. Cemaat

- **kelüçi:** kilise üyesi (III, 674)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 710)

- **ulukündeş/ kündeş:** pazar ayinine katılanlar, bayram gibi kutlamalara katılanlar (III, 1548, 773)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 868)

- **yığın:** cemaat (III, 1708)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “cemaat” anlamıyla tanıklanmıştır.

Yığıştırmagaymen yığınların alarnı hanlı da aymagaymen atların alarnı erinlerimde benim. (III, 111) “Onların kanlı cemaatini bir araya getirmeyeceğim ve adlarını ağzıma almayacağım.”

alarnı yığını (III, 1394) “onların cemaati”

³⁷¹ EUTS, 279; EDPT, 895.

ari yığın (III, 128) “kutsal cemaat”
sağışın yığınlarını (I, 43; III, 69) “cemaatin düşüncesini”
yığın içinden (III, 448, 1178) “cemaat içinden”
yığın övü (III, 1105) “cemaat evi”
yığının benim (III, 297) “benim cemaatim”
yığının alarnıñ hanlı (I, 35) “onların kanlı cemaati”
yığınlarında arilerniñ (III, 128) “günahsızların cemaatinde”
yığının sövgen (III, 1301) “cemaatini seven”

2.11. Edebiyat ile İlgili İsimler

- **sözlülük:** dil, edebiyat (III, 1310)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 689)

2.11.1. Sözlü Edebiyat

- **aytuş/ aytış:** söyleyiş, söz, konuşma (III, 190, 189)

[ET:- Krh: aytış Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de³⁷² “hatır sorma” anlamıyla kullanılmış, diğer dönem eserlerinde fiil olarak tespit edilmiştir.

İşitkey yer aytuşun ağzımnıñ benim. (I, 44) “Yeryüzü benim ağzımdan çıkan sözü işitecek.”

aytuşu Eyemizniñ (I, 43) “Rabb’imizin konuşması”

avazına aytuşunuñ anıñ (III, 190) “onun söyleyişinin sesine”

aytuşum benim (III, 849) “benim söyleyişim, benim sözüm”

can aytışı bile (III, 190) “can söyleyişiyle, manevi söyleyişle, içten gelen söyleyişle (dua)”

harşı aytuşlar (III, 819) “karşı söyleyişler”

tınmañı aytuşnuñ (III, 1459) “sözünün kesilmesi”

- **geleci/ galaci:** (< Moğ. *kele*) söz, sözcük, lakırdı (III, 539)

[ET:- Krh: kelecü Har: kelecü/ kelecü Çağ:-]

İlk olarak DLT’de³⁷³ tespit edilmiştir.

³⁷² DLT I, 113-13.

³⁷³ DLT I, 445/9.

Yohtur sözler da yohtur geleciler, haysıların ki işitilmegey avazları alarnı. (I, 37)

“Onların sesleri işitilmediği için sözler ve sözcükler yoktur.”

boş gelecı (III, 1307, 1631) “boş lakırdı”

eski gelecı (III, 1002) “eski konuşma”

gelecı eltip keltirgen (III, 540, 672) “haberci, gazeteci”

gelecı etken (III, 730) “geveze”

gelecı keltirgen elçi (III, 672) “haber getiren elçi”

gelecı keltirgenler (III, 540, 670) “haberciler”

gelecı yeri (III, 1061) “konuşma yeri”

gelecide prokurator (III, 540) “konuşmacı, temsilci”

gelecide usta (III, 540) “konuşmada usta”

gelecileri alarnı (I, 37; III, 539, 850) “onların sözleri”

gelecileri anı (III, 850) “onun sözleri”

gelecileriñni seniñ yaħşı (I, 49; III, 64, 539) “senin güzel sözlerin”

menjny gelecide (III, 879) “cesurca konuşmada”

özge gelecileri arasına (III, 539) “diğer konuşmaları arasında”

yergesiz gelecı etken (III, 1052, 1308) “uygunsuz söz eden”

yergesiz gelecileri (I, 133, 283) “yersiz sözleri”

- **söz:** sözcük, söyleyiş, ifade, konuşma, efsane, masal, vaaz, nasihat (III, 1304)

[ET: söz **Krh:** söz **Har:** söz **Çağ:** söz]

ET’den³⁷⁴ itibaren bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Sözleri Eyemizniñdir sözler ari, neçik de kümüş tañlangan da sınılgan, yerden arıtılğan da açılğan 7 keret toprahtan. (I, 34) “Seçilmiş ve arındırılmış gümüş gibi, yerden temizlenmiş ve yedi kat topraktan çıkarılmış kutsal sözler Rabb’imizin sözleridir.”

açıh söz (III, 24, 1304) “açık, anlaşılır söz”

adam sözün (III, 257) “insanoğlunun özünü”

alnına sözünñniñ seniñ (I, 32) “senin sözünün önünde”

arıh söz (III, 1304) “kötü söz”

Awedarannıñ sözüne köre (III, 1690) “Yeni Ahit’in sözüne göre”

Awedarannıñ sözlerin (II,131) “Yeni Ahit’in sözlerini”

baçnıy sözler (III, 200) “temkinli sözler”

barça sözlerin (I, 52) “bütün sözlerin”

barça sözlerin ağızıñnıñ menim (I, 51) “ağızımdan (çıkan) bütün sözlerini”

³⁷⁴ IB, 7,11.

belgili etmeği sözleriñniñ (III, 253) “sözlerinin ifade edilmesi”
belgiliki sözünñniñ seniñ (III, 253) “senin sözünün belgesi”
bir söz bile (I, 67) “bir söz ile”
bir söz tamam da tügel (III, 1306, 1519) “tam ve doğru bir söz”
birlenmeğ bile sözü Teñriniñ (I, 282) “Tanrı’nın sözü ile birleşmek”
biyençli sözleri ağızınıñ benim (I, 38) “ağızımın güzel sözleri”
biyenövlü sözleri ağızınıñ benim (III, 288) “ağızımın beğenilen sözleri”
bolmagay söz ağızına anıñ (III, 1305) ağızında sözü olmayan, konuşmayan (adam)
boş sözlerni (I, 283) “boş sözlerini”
bu ari sözünge köre (III, 128) “bu kutsal sözüne göre”
bu söz (III, 112) “bu söz”
bu sözler ble (II, 126) “bu sözler ile”
etilgeni sözlerniñ (III, 510, 1305) “sözlerin iletilmiş olanı”
hillâlı da aldavuçı söz bile (III, 71, 586, 1305) “hilekâr ve aldatıcı sözler ile”
kensi biyiniñ sözü bile (III, 1305) “efendisinin adına”
K’risdosnıñ sözü (III, 755) “Mesih’in sözü”
haysı sözlerde (II, 124) “hangi sözlerde”
haytmaşsız sözden (III, 837) “geri dönüşü olmayan söz”
hışha söz (III, 854) “kısa söz”
neme sözü (III, 278) “herhangi bir sözü”
Ovanes sözüne köre (III, 776) “Ovannes’in sözüne göre”
seskendürüçi sözlerden (I, 995) “rahatsız edici konuşmalardan”
söz eltkenler (III, 485, 1305) “haberciler, ulaklar, peygamberler”
söz hırıştırgan (III, 817) “sözleriyle ortalık karıştıran”
söz saluçı (III, 1232, 1306) “iftiracı, dedikoducu”
söz yahşı (III, 800) “güzel söz”
söz yığıştıruçı (III, 114) “söz toplayıcı, dedikoducu”
sözde usta (II, 797) “söz söylemede usta”
sözden haytmagan (III, 837) “sözden dönmeyen”
sözün Teñriniñ (III, 122, 257) “Tanrı’nın sözünü”
sözler ari (I, 34) “kutsal sözler”
sözler bile körelmegen (III, 735) “bilinmeyen sözlerle”
sözlerge yamanlıhniñ (I, 57) “kötülüğün sözlerine”
sözleri ağızınıñ anıñ (I, 44) “onun ağızının sözleri”
sözleri alarnıñ (I, 53) “onun sözleri”

sözleri erinlerini alarnı (I, 56) “onun ağzının sözleri”
sözleri Eyemizni (II, 131) “Rabb’imizin sözleri”
sözleri töresizlerni (I, 57) “kanunsuzların sözleri”
sözleri için Kuşânı (I, 32) “Kuşan’ın sözleri için”
sözlerin algışni (I, 35) “duanın sözlerini”
sözlerine arakellerni, markarelerni, sargawakların (I, 277) “habercilerin, peygamberlerin, diyakozların sözlerine”
sözlerine köre (II, 141) “sözlerine göre”
sözlerinden başha (III, 1305) “sözlerinden başka/ sözcükler olmadan”
sözlerini için erinlerini seni (I, 297) “senin dudaklarından dökülen sözlerin için”
sözü etüçi (III, 734) “şair, dilci”
sözü [=sözün] könlükni (I,84) “gerçeğin sözünü”
sözü teşkirme (III, 832) “sözü değiştirme, bozma”
sözü töresizlikni (I, 48; III, 48) “kanunsuzluğun sözü”
sözünü üsne söz (III, 140) “sözünün üstüne söz”
sözü anı (III, 850) “onun sözü”
sözü Ari Cannı (III, 1416, 1304) “Kutsal Ruh’un sözü, Hz. İsa”
sözü Atanı (I, 281; III, 1304, 1418) “Tanrı’nın sözü, Hz. İsa”
sözü bile Eyemizni (1,43) “Rabb’imizin sözü ile”
sözü bile buyruğunun seni (I, 274) “senin buyruğunun sözü ile”
sözü bile körelmeşizliğin (I, 80; III, 735) “kötülüğün sözleri ile”
sözü ble Teğrini (II, 142) “Tanrı’nın sözü ile”
sözü da sıfatı Atanı (III, 1304, 1418, 1445) “Tanrı’nın sözü ve özellikleri”
sözü Eyemizni (I, 79) “Rabb’imizin sözü”
sözün kensini (I, 43) “kendisinin sözü”
Sözü Teğrini (I, 1306) “Tanrı’nın Sözü, Hz. İsa”
sözü için aşinganlarımni benim (I, 38) “benim günahlarımın sözü için”
sözü için erinlerini seni (I, 35) “senin dudaklarının sözü için”
sözüm bile benim (I, 55) “benim sözümle”
sözüme benim (I, 31) “benim sözüme”
sözümde benim (I, 55) “benim sözümde”
sözün anı (I, 75) “onun sözünü”
sözün frišten (I, 289) “meleğin sözünü”
sözün hreşdagnı (I, 290) “meleğin sözünü”
sözün kendini (I, 64) “kendisinin sözünü”

sözün kendiniñ ari (I, 77) “kendisinin kutsal sözünü”
sözün kensiniñ (III, 117) “kendisinin sözünü”
sözün Teñriniñ (I, 79) “Tanrı’nın sözünü”
sözün togruluñnuñ (I, 42) “doğruluğun sözünü”
sözüne ağızımniñ benim (I, 53) “benim ağızımdan çıkan sözlere”
sözünje köre seniñ (I, 83) “senin sözüne göre”
sözünden müşkülüñniñ (I, 71) “müşküllüğün sözünden”
sözünniñ buyruñu bile (I, 982) “sözünün buyruğuyla”
sözünni seniñ (I, 83) “senin sözünü”
şçıpliviy söz (III, 1551) “ince söz, acı söz, alaycı söz”
talaş söz bile (III, 1372) “sözlü kavga”
tatlı söz (III, 1306) “hoş söz”
tatlı sözler bile (I, 981) “hoş sözler ile”
Teñriniñ sözün (III, 1690) “Tanrı’nın sözünü”
Teñriniñ sözün aytkanlarını (I, 992) “Tanrı’nın sözünü anlatanları”
teren yürekten söz (III, 745) “derin içten söz”
tez haytkan sözden (III, 793, 1307) “sözünden çabuk dönen”
toguruçı Sözni (I, 291) “Hz. İsa’yı doğuran ”
türlü-türlü beg sözler (III, 249) “her türlü sert sözler”
türlü-türlü sözlerden igrençli (II, 159) “her türlü iğrenç sözlerden”
türlü-türlü sözlerim bile (I, 284) “çeşit çeşit sözlerim ile”
ustalıñ söz (III, 298) “ustaca söylenmiş söz”
uvajit etmegen sözni (III, 793, 1307) “sözünü tutmayan, sözü dikkate almayan”
yaman sözler (I, 47; III, 401) “kötü sözler”
yaman sözleri (III, 735) “kötü sözleri”
yat söz (III, 362, 1671) “yabancı söz, yabancı dil”
yılannıñ sözü bile (III, 71) “yılanın sözüyle”

- **söz-buyruğ:** emir telakki edilen söz, buyruk (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bayladıñ tenizni sözün-buyruñuñ bile. (I, 669) “Bir buyruğunla denizi bağladın.”

- **söz-geleci:** söz-lakırdı, laf-söz (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ki bergey Lazar hatunga 4 fli Baryamda, artıh sözü-gelecisi bolmagay hatunnuñ Lazarga. (III, 1307) “Kadının bundan sonra Lazar’a lafı-sözü olmaması için Lazar Paskalya’da kadına 4 fli verecek.”

söz-geleci (III, 849) “söz-lakırdı”

- **sözgine:** kısa söz, kısa ve öz anlatım (III, 1307)

[ET:- Krh: sözgine Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de³⁷⁵ tanıklanan ve diğer dönem eserlerinde tanıklanmayan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 689)

- **sözleme:** sözle ifade etme, konuşma yeteneği (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Menim kibik kimese sözleme bolmas da bilmes. (I, 178) “Kimse benim gibi ifade edemez ve ifade etmeyi bilmez.”

bınyatsız sözleme (III, 16, 298, 1562) “geçersiz konuşma”

belgili sözleme (III, 253) “açıkça ifade etme”

bilgen sözleme (III, 1308) “kehanette bulunma”

küfür sözlememege (III, 768) “küfür söylememeye”

köp sözleme (III, 730) “çok konuşma”

köp sözleme küfür (III, 768) “çok küfür etme”

tamaşa sözleme (III, 1735) “hikâye anlatma”

tez haytkan sözden (III, 793) “sözünden çabuk dönen”

ulu sözleme (III, 730) “görmeli konuşma”

- **sözlemeḡ:** konuşmak, telaffuz etmek (III, 1309)

[ET:- Krh:- Har: sözlemek Çağ: sözlemek]

İlk olarak CC’de³⁷⁶ tespit edilmiştir.

³⁷⁵ DLT III, 359/7.

³⁷⁶ CC I, 16b/18.

Oğlum, ickili bolsañ, sahlâ tiliñni köp sözlemehten: saña yahşı bolur, da uslu ündelirsen. (I, 177) “Oğlum; içkili olsan, gevezelik etmekten dilini sakın, sana böylesi yakışır ve böylece uslu biri olarak çağrılırsın.”

köp sözlemeḡ (III, 1643) “boş konuşmak, çok konuşmak, gevezelik etmek”

ḡarşı sözlemeḡ (III, 820) “itiraz, anlaşmazlık”

özge türlü sözlemeḡ (III, 680, 1309) “başka türlü söylemek”

şaytanlıḡ sözlemeḡ (III, 1309, 1343, 1349) “dedikodu yapmak”

ulu sözlemeḡin kensiniḡ (I, 805) “kendisinin büyük konuşmasını”

ulu sözlemeḡinde kendiniḡ (I, 34, 309, 378, 592,) “kendisinin büyük konuşmasında”

yaman sözlemeḡ (I, 446) “kötü konuşmak”

yaman sözlemeḡni (II, 149) “kötü konuşmayı”

- **sözlemeḡliḡ:** söyleyiş, konuşma (III, 1309)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 761)

ḡarşı sözlemeḡliḡ (II, 780) “karşı söyleyiş”

- **sözdaş:** muhatap, konuşmacı (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har: sözdeş Çağ:-]

İlk olarak ME’de³⁷⁷ tanıklanan ve diğer dönem eserlerinde tanıklanmayan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 761)

- **sözleşdeş:** konuşma ortağı, birlikte anlatan (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 861)

- **sözlü/ sözli:** konuşma yeteneğine sahip, sözlü anlatım (III, 1309)

[ET: sözlüg Krh: sözlüg Har: sözlüg/ sözli Çağ: sözlüg/ sözlük]

ET’den itibaren³⁷⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

³⁷⁷ ME, 89/2.

³⁷⁸ EUTSV, 290.

Nedir çektiri canlarını adamların? Esli da sözlüdür. (III, 1310) “İnsan ruhunun ayırt edici özellikleri nelerdir? O akıllı ve konuşma yeteneğine sahiptir.”

menjny/ menjny sözlü (III, 965) “cesur konuşan”

ornatılğan sözlü (III, 752, 1065) “süslü konuşan”

sözlü/ közlü barça ariler (III, 219) “konuşma/ öngörü özelliğiyle donatılmış salihler, azizler”

sözlü usta (III, 1306, 1561) “konuşmada usta”

ulu sözlü (III, 47) “büyük konuşan”

yalğan sözlü (III, 134, 249, 1631) “yalan konuşan”

2.11.1.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri

- **mani/ mane:** (< Ar. *maʿāni*) kıssa, masal, hikaye (III, 945)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Ar. “anamlı söz”den ödünçlenen sözcük EHKT metinlerinde “kıssa, masal, hikaye” anlamlarında kullanılmıştır.

Aşaqlatıym manilerge hulaşımı. (I, 50) “Hikayelere kulak vereyim.”

mani bile sözlegen (III, 1308) “hikaye ile anlatan”

mani oşşaş (III, 1048) “hikaye gibi”

maniler bile sözlegen III, 1308, 1310) “hikayelerle anlatan”

maniler sözlevüçi (III, 1309) “hikaye anlatıcısı”

- **tamaşa söz:** (< Ar. *tamāṣā*) kurmaca söz, hikâye (III, 1374)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 861)

tamaşa sözler, haysı ki bolğan düğüller (II, 674) “gerçek olmayan kurmaca sözler (hikayeler)”

2.11.2. Yazılı Edebiyat

2.11.2.1. Yazı

- **bitik/ bitig:** yazı, yazma (III, 282)

[ET: bitig **Krh:** bitig/ bitik/ biti **Har:** bitig/ bitik **Çağ:** bitig/ bitik]

ET'den itibaren³⁷⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Barça eslileri Bağdatnı bolmadılar bitikni sarnama da ne megnut'unun açma. (III, 20) “Bağdat'ın bütün akıl adamları yazıyı okuyamadı, içeriğini de yorumlayamadı.”

Huvatlıdır Biy horhuçlarına kendini da bitiklerin kendini övretir alarga. (I, 40) “Rab kendisinden korkanlara güçlüdür ve onlara kendi kutsal yazılarını öğretir.”

Çövresine bitig de yazıp, töre möhürün hoydurupbiz beklik üçün. (III, 405) “Çevresine yazı yazıp sağlam olması için mahkeme mührünü koydurmuşuz.”

bitikler şırçaperagan (III, 1359) “genelge (şeklindeki) yazılar”

harcunk' harabitik bile (III, 569) “kara yazı ile yazılmış büyü kitabı”

şırçaperagan bitiki dearn der Movses gat'oğigostan keltirgen (III, 1359) “Gregoryen Ermeni Kilisesi patrikinden getirilen Hazreti Musa'nın genelgesi”

yarguçını mührü(nün) tibine bitik (III, 282) “hâkimin mührünün altındaki yazı”

- **bitiksiz:** yazısız, kayıtsız, makbuzsuz (III, 282)

[ET:- **Krh:- Har:** bitiksiz **Çağ:-]**

İlk olarak KE'de³⁸⁰ tespit edilmiştir.

Kimsege klesen tirlikiñni bermege, bitiksiz, möhürsüz, tanıhsız berme. (III, 282, 985)

“Eğer birine mülkünden vermek istersen, yazısız, mührsüz, tanıksız verme.”

- **çertmeḡ:** yazmak; çizmek, çizim (III, 379)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 872)

- **çertöv:** işaret, çentik, kertik (III, 379)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 821)

³⁷⁹ BK, GB1.

³⁸⁰ KE, 163v/21.

- **holbitik:** el yazması, belge (III, 871)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da buzdu holbitikin bizim hagaraglıhumızın buyruğu bile kensini, haysı ki bizge hagarag edi. (III, 871) “Bize muhalefet olmasına rağmen kendi buyruğu ile bizim anlaşmazlığımızın belgesini ortadan kaldırdı.”

- **holyazov:** el yazması, kayıt, belge (III, 872)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Tözümlükü bolgay benim hesezsiz yazırlarına da buzgay holyazovun yazırlarının meni. (I, 119) Benim sayısız günahlarıma sabırlı ol ve günahlarımın kaydını yok et.”
holyazovumnu yazırlın (III, 872) “günahlarımın belgesini”

- **yazgan:** yazı, yazılı (III, 1674)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, metinlerde genellikle *8 hağıt ayrı-ayrı yazgan* (III, 791) “ayrı ayrı yazılan sekiz kağıt” örneğinde olduğu gibi sıfat olarak kullanılmıştır.

Zera yazgandır: ferâh bol. (III, 1145) “Çünkü şöyle yazılıdır: huzurlu ol.”

Ari Yazgan (III, 128) “kutsal yazı”

diyatikni yazgan (III, 1473) “vasiyet (yazılı irade)”

- **yazov/ yazu/ yazuv:** yazı (III, 1677, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Men, Agop baron Butağ oğlu, Biy Teğrini yazırlı hulu, yazdım bu yazuvnu kendi holom bile. (I, 149) “Ben Baron Butak oğlu Agop, Rab Tanrı’nın günahkâr kulu, bu yazıyı kendi elimle yazdım.

Oh, oh, oh, holom çirir, yazovum sizge jışadag halır. (III, 1042) “Oh, oh, oh, elim çürüyor, yazım size hatıra kalır.”

Biy, alıştır meni yahşılıhka, buz yazırlımın yazovun. (III, 82) “Rabb’im, beni iyiliğe alıştır, günahlarımın yazısını yok et.”

Ari Yazov (III, 1677) “Kutsal Yazı”

Ari Yazovu (III, 128) “Kutsal Yazıları”

Ari Yazovlar (III, 1677) “Kutsal Yazılar”

Ari Yazu (II, 186, 274) “Kutsal Yazı”

beklîki tibine burungi yazovnuñ (III, 250) “önceki kaydın sağlamlığı sayesinde”

bınyatlı yazov (III, 297, 1677, 1787) “geçerli, yasal kayıt”

bir bitik ermeni yazov ihövnüñ haznadan çıhkan (III, 355) “kilisenin hazinesinden çıkan Ermeni yazısıyla yazılmış bir kitap/mektup”

buzmagın nışan yazovun /yazovnu Tawit’niñ (III, 1023) “Davut’un yok edilemez işaretinin yazısı/nı”

buzulgan yazov (III, 349, 1677, 1678) “yasadışı kayıt”

difterdegi yazovga köre (III, 426) “defterdeki yazıya göre”

ermeni yazovu (III, 578) “Ermeni yazısı”

keçken işlerni hakıyetlegen yazov aşıra (III, 158, 664) geçmiş olayları anlatan yazıyla

kensi vlasnıy yazovu bile yazgan (III, 173) “kendi el yazısı ile yazılmış”

menim hol yazovum bile (III, 444) “benim el yazımla”

nabıcê yazovga çıharmah (III, 1677) “satın alma makbuzu çıkarmak”

Nışan yazovu Tawit’niñ (I, 35) “Davut’un unutulmaz kitabı

peşesi yazovlarnıñ (III, 1677) “yazı sanatı (hat)”

peşesi yazovnuñ (III, 1677) “yazı sanatı (hat)”

Tawit’niñ nışan yazov (I, 54) “Davut’un unutulmaz yazısı”

yazov tizüçilerden (III, 1678) “kâtiplerden, yazarlardan”

yazovga çıharmah (III, 392) “yazılı açıklamada bulunmak”

yazovga sığılmagan (III, 1677) “yazıya sığmayan”

Yazovları Ari (III, 1677) “Kutsal Yazıları”

Yazovu Ari (III, 1677) “Kutsal Yazı”

yazovu suçnuñ (III, 1667) “suç kaydı”

yazovun nışannıñ (III, 1023) “işaretin yazısını”

yazu ble adamnıñ (II, 302) “el yazısı”

yazuga köre (II, 183) “yazıya göre”

- **yazovlu:** yazılı, kayıtlı olan (III, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Tutundu antına vevşıstkim dosit etme, neçik yazovludur. (III, 1678) “Kaydedildiği şekliyle, yemini tamamen gerçekleştirmeye karar verdi.”

- **yazovsuz:** kayıtsız, yazısız (III, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

kayıtsız: Helbet, hilleliki üçün alarnıñ yazovsuz etersen alarnı. (I, 62) “Tabi, onların hile yapmaları için onları kayıt dışı bırakırsın.”

yazısız: Keldiler hardaşları hatına, da ferâhlandılar, da 1er oveçka bağışladılar da 1-er altın 4-er sbliḥ³⁸¹ yazovsuz. (III, 1251) “Kardeşlerinin yanına geldiler, mutlu oldular ve birer koyun, birer altın, dörder tane gümüş parayı yazısız bağışladılar.”

2.11.2.1.2. Harf

- **yazov:** harf, sembol (III, 1677, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Evelgi yazovdur, ḥaysı ki barçasında baştır, ne türlü cuvutta alef, urumda Alfa, ladinde A. (III, 14, 198) “İlk harftir; İbranice Alef, Yunanca Alfa, Latince A'da olduğu gibi her şeyin başıdır.”

avazsız yazov (III, 172) “ünsüz harf”

avazlı yazovnu (III, 172) “ünlü harfi”

avazlı yazovnuñ (III, 172) “ünlü harfin”

tekrar avazdaş ya ekinçi, ḥaysı ki bir yazov eki yazovnuñ yerin tutkay (III, 1677) “bir harfin iki harfin yerini tutması gibi tekrarlanan ya da çift olan (ünsüzler)”

2.11.2.2. Edebî Türler

- **bitik:** mektup (III, 282)

[ET:- Krh: bitig/ bitik/ biti Har: bitig/ bitik Çağ: bitig/ bitik]

İlk olarak KB'de³⁸² “mektup, ferman” anlamıyla tanıklanmıştır.

Yazdı Apkar ḥan Dıperios ḥanga bitik. (III, 118) “Abgar Han Tiberyus Han'a bir mektup yazdı.”

Kiçi T'eotos padşah yazdı bitik T'eosgoroska Ağek'sandriysk'iy Hajrabedge. (III, 545)

“İmparator Küçük Teodos, İskenderiye Patrik'i Dioscorus'a mektup yazdı.”

bitik biri birine yebergen (III, 282, 274) “birbirine gönderilen mektup

çasut bitikleri (I, 537) “casus mektupları”

bitik süreti (III, 282) “mektubun bir kopyası”

³⁸¹ gümüş para (III, 1251)

³⁸² KB, 2780.

ekinçi bitik (III, 1189) “ikinci mektup”
kensiniñ bitikine (III, 538) “kendisinin mektubunda”
Surp Bitikler (III, 128) “Kutsal Mektuplar”
yazgan bitik (III, 791) “yazılı mektup”

- **yazov:** mektup (III, 1677, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Men Yaşko baron Göğçe Petre oğlu yazdım bu yazovnu yoğargi nemiç [tovaganına>] tuvaganına köre t'v. 1102-sine. (I, 209) “Ben Baron Gökçe Petre oğlu Yaşko bu mektubu Polonya takvimine göre yıl 1102’de yazdım.”

açhıç yazov (III, 245) “mektup açacağı”

2.12. Eğitim ile İlgili İsimler

2.12.1. Eğitim- Öğretim

- **çınıhmaḥ:** (<Çin. chên) eğitim, alıştırma, becerilerin geliştirilmesi (III, 394)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük 1630 tarihli Ermeni-Kıpçak Sözlük’ün başlangıç kısmında (I, 305, 869) ve “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 862)

çınıhmaḥ bile övrenge (I, 305, 869; II, 862) “alıştırmayla öğrenen”

- **keṇeṣ:** tavsiye, görüşme, istişare (III, 677)

[ET: keṇeṣ/ keṇiṣ **Krh:** keṇeṣ/ keṇeṣ **Har:** keṇeṣ **Çağ:** keṇeṣ/ keṇeṣ/ kiṇeṣ/ giṇeṣ]

ET’den itibaren işlek olarak kullanılmıştır.

Bügüñgi bitiklerde bizim yazma da yeṇi baştan berkitmege keṇeṣ ettiḥ. (III, 82, 1046)
 “Bugünkü kayıtları yeni baştan yazmayı ve sağlamlaştırmayı istişare ettik.”

keṇeṣleri bile (III, 677) “görüşmeleri üzerine”

keṇeṣimiz bile bizim (III, 677) “bizim istişarelerimiz üzerine”

- **ögüt/ övüt:** öğüt, uyarı, ders (III, 1089, 1108)

[ET: öt **Krh:** ögüt/ övüt **Har:** ögüt **Çağ:** ögüt]

ET’de³⁸³ *öt* şekli tespit edilmiş, *ögüt* şekli DLT’den itibaren metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

³⁸³ EDPT, 36.

ders: *Öğüt tür bu igit hatunlarga, ki işitmegeyler yaman barawlarga.* (III, 605) “Bu, kocakarıları dinlememmeleri için genç kadınlara bir derstir.”

öğüt: *Oğlum! Salınma öğütünden Eyemizniñ da umsasızlanma, azarlanıp andan.* (III, 192) “Oğlum! Rabbin öğüdünden uzaklaşma ve onun tarafından cezalandırıldığında umutsuzluğa düşme.”

uyarı: *Yöpsünüñüz öğütin anıñ, ki öçeşlenmegey Biy.* (I, 31; III, 1393) “Onun uyarısını kabullenin ki Rab öfkelenmesin.”

Öğüt beriyir edim yahşılıñ ble neçik hardaşka. (III, 1090) “Kardeşe öğüt verir gibi güzellikle öğüt veriyordum.”

bizim öğütümüz üçün (III, 1089 “bizim öğüdümüz için”

öğüt tutovlu nema (III, 1012) “öğüt tutan şey”

öğüt u töre (III, 1090) “talimat(lar) ve yasa(lar)”

öğütümnü benim (I, 51) “benim öğüdümü”

öğütin anıñ (III, 805) “onun öğüdünü”

öğütünden K’risdosnuñ (III, 1515) “Mesih’in öğüdünden”

yahşı öğüt (III, 1217) “güzel öğüt”

- **övrnmeñ:** öğrenmek (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bilip övrnmeñ u sarnap esine almañ asrı aslamdır ademilerge. (III, 149) “İnsanlar için bilip öğrenmek ve okuyup anlamak çok yararlıdır.”

övrnmeñ bile bilmēñ (III, 269, 1107) “öğrenme yoluyla elde edilen bilgi”

- **övrnmeklik/ övrnmēñliñ:** öğrenim, tahsil (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Añ yarıñtır, da andan ademiler alır başlıñ usnuñ da biliklikniñ, peşeniñ da tillerniñ, da övrnmeklikni, da barça türlü şnork’nu. (I, 532) “Beyaz ışıktır, insanlar aklın ve bilgeliğin hediyesini, zanaati ve dilleri, tahsili ve her türlü merhameti ondan alır.”

övrnmēñliñ da vlasnıy erki (II, 186) “kendi iradesi ve tahsili”

- **yarıñçılıñ:** eğitim, aydınlanma, aydınlatma (III, 1655)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 751)

2.12.1.1. Okuma-Yazma

- **bitik:** okuma yazma, yazma (III, 282)

[ET:- Krh:- Har: bitik Çağ:-]

Bu anlamıyla ilk olarak KE’de³⁸⁴ tespit edilen sözcük diğer dönem eserlerinde “kitap, defter, yazı, makbuz” gibi anlamlarla tanıklanmıştır.

Bitik bilmegenler kerek bilgeyler barçası bir til bile algış yügünmeñliñ Ata Oğul Ari Cannıñ hörmetine. (I, 239) “Okuma-yazma bilmeyenlerin hepsi, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un hürmetine bir dilde dua ederek ibadet etmeyi kesinlikle öğreneceklerdir.”

bitik bilmegenler (III, 641) “okuma yazma bilmeyenler”

bitikke bermek (III, 282) okuma yazma öğrenmesi için okula vermek

bitik bile töre berme (III, 150) “yazılı kanun koyma”

- **sarnamañ:** okumak (III, 1242)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Men kelginçe hulañ hoy sarnamañlarga, övündürmeñliñke, vartabedliñke. (I, 511) “Ben gelene kadar okumalara, tavsiyelere, öğretilenlere kulak ver.”

her zaman sarnamañ Ari Yazovnu (II, 298) “her daim İncil’i okumak”

- **yazov/ yazu:** yazı yazma, okuma yazma (III, 1677, 1678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Etiyim saña ululuñ, ki seni övretkey Teñriniñ yergelerine da övretkey saña yazov. (III, 1107, 1677) “Sana Tanrı’nın düzenini ve yazı yazmayı öğreterek sana büyüklük yapayım.”

Nat‘anijel edi añıllı da övrengeñ yazuda. (II, 512) “Nathanael akıllıydı ve okuma yazma biliyordu.”

³⁸⁴ KE, 149 r/19.

2.12.1.2. Araştırma-İnceleme

- **bağılmağ:** bakılmak, incelenmek (III, 208)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Eger ermeni emanetni hoyuçı bolgay, na kendiniñ töresine özge cıstan ötleş bağılmağ kerek. (III, 208) “Eğer bir Ermeni emanet koyacak olursa başka bir milletin yasalarına da bakılması gerekir.”

eñ burun bağılmağ (III, 813) “öncelikle incelenmesi gereken”

- **tergemeğ/ tergemek:** araştırma, soruşturma, denetleme (III, 1426)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

araştırma: Neçik anlar fikir materiasız da körümsüzni? Çuvdan, işitmekten ya körmek bile etilgenlerni tergemeğ bile anlarya fikirniñ etilmeliği bile... (III, 510, 957, 1427)

“Düşünce, maddesiz ve görünmez olanı nasıl anlar? Sesle, işitme ya da görme ile, araştırma yoluyla, düşüncelerin iletilmesiyle...”

denetleme: Töreni ceht bile tergemeğ kerek. (III, 1494) “Kanunu titizlikle denetlemek gerek.”

soruşturma: Yargu barça işlerniñ tergemekidir. (I, 684) “Yargı bütün davaların soruşturulmasıdır.

fikir bile tergemeğ (III, 525) “düşünerek soruşturma, araştırma”

tergemeğine köre (III, 734) “denetimine göre”

- **tergöv:** araştırma, inceleme, soruşturma (III, 1427)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Tergediler töresizlikni, hadirlediler tergövnü. (III, 1425) “Kanunsuzluğu araştırdılar, soruşturmayı hazırladılar.”

Yoğese könülük bile tergöv bolsar. (I, 151) “Aksi takdirde adaletle inceleme olacaktır.”

tergöv bolmak (III, 1427) “soruşturma altında olmak, değerlendirilecek olmak”

2.12.1.3. Bilgilendirme

- **çuvlamağ:** bilgilendirmek, açıklamak (III, 408)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 723, 781)

2.12.1.4. Soru-Cevap

2.12.1.4.1. Soru

- **sorov:** soru, sorgulama, soruşturma, araştırma (III, 1296)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük ET’den itibaren *sorığ*, *soruğ*, *soruğ/soruğ/sorağ/sorağ* şeklinde tespit edilmiş ancak *sorov* biçimi sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

İlk olarak DLT’de³⁸⁵ tespit edilen sözcük bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

soru: *Sorov, ki: gunk’ – ol sağıt neden edi, ki K’risdos arak’ellerniñ ayağın yuvdu içine?* (III, 620) Soru: Mesih(in) havarilerinin içinde ayaklarını yıkadığı kap neyden yapılmıştır?

soruşma: *Jisus, hayı ki oğlan zamanıña toktorlar bile sorov etken Eski Töreden.* (III, 433, 1242) “İsa çocukken doktorlarla Eski Ahit hakkında soruşurdu.”

soruşturma: *Anğın, barçaga hıdretli Biy, turganıñnı Gajıap’anıñ alnına da sorov etkenin Anaşnıñ.* (III, 93) “Her şeye gücü yeten Rabb’i, Kayafa³⁸⁶’nın önünde duranı ve Anna³⁸⁷’nın (İsa’yı) soruşturmasını an.”

sorov etme (III, 464) “soru sormak”

sorov u cuvaplar (III, 1537) “soru ve cevaplar”

- **soruş:** soru (III, 1296)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bütün dönem eserlerinde fiil olarak tespit edilen sözcük sadece EHKT metinlerinde isim olarak kullanılmıştır.

Köptengi zamanlarında bar edi soruş filozoflar arasına. (II, 474) Eski zamanlarda filozoflar arasında karşılıklı soru sormak vardı.

körklü soruş (III, 1296) “mükemmel soru”

yeni soruş (III, 1296) “yeni bir soru”

³⁸⁵ DLT I, 374-24.

³⁸⁶ En başından beri İsa’yı öldürmeyi öneren Yahudi din adamlarının başı Kayafa (Caiaphas), İsa’nın duruşması sırasında Sanhedrin’e başkanlık ederek onu küfürle suçladı ve idama mahkum etti. (İncil, 2016; 53-56: Matta26, 3-57) Ayrıca havarilerden Peter ve John’un da davasını yönetti. (III, 534)

³⁸⁷ Aşer oymağından Fanueli’in kızı Anna, oruç tutup gece gündüz tapınaktan ayrılmadan Tanrı’ya tapınırdı. Hz Meryem, Hz İsa’yı Tanrı’ya adamak için Yeruslaim’e getirdiğinde Anna ortaya çıkarak herkese Hz. İsa’dan söz etmeye başladı. (İncil, 2016; 106: Luka, 36-37)

2.12.1.4.2. Cevap

- **cuvap/ cuwab/ cuap/ cuğap/ cuğab/ çuvap:** (< *Ar. cevāb*) cevap (III, 464, 463)

[ET:- **Krh:** cevāb **Har:** cevāb **Çağ:** cevāb]

İlk olarak KB'de³⁸⁸ tespit edilmiştir.

Eger biz k'risdānlar 1-i birimizni sövmeseḡ, ne dj^{3/4}uvap bergeybiz Teḡriniḡ alnına. (I, 163) “Eğer biz Hristiyanlar bir birimizi sevmezsek Tanrı'nın huzurunda ne cevap vereceğiz?”

Oğlum, ḡayda seni ündemeseler ḡörmetlep, anda barma, da kimese senden söz sormasa, anda cuap berme. (I, 177) “Oğlum, eğer sana hürmet edip seni davet etmezlerse oraya gitme, kimse sana soru sormazsa ona cevap verme.”

Bergeyler cuwab, kimler azarlarlar meni söz bile, zera men sözüḡe seniḡ umsandım. (I, 853) “Kimler beni sözle azarlasa cevap verecekler; çünkü ben senin sözüne güvendim.”

2.12.2. Eğitim-Öğrenim Durumu

2.12.2.1 Eğitim-Öğrenim Görenler

- **bilikli:** bilgili kişi (III, 270)

[ET: biliglig/ biligligi **Krh:** biliglig/ biligligi **Har:** biliglig/ biligligi **Çağ:** biliglig]

ET'den³⁸⁹ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ayttı surp Krikor: “Jarut'iun ne ṣaḡavat bile körünser?” – Ayttı friṣte: “Jarut'iun bolsa, daḡın birlenmeḡ yoḡtur közü bile biri birine yaḡşı baḡmaḡ, ṣaḡavat – sövük, her dayım Teḡrini anmaḡ u maḡtamaḡ, da biliksizler kerek barçası, bilikliler bolup, Teḡriden algaylar es u aḡıl, da bitik bilmegenler kerek bilgeyler barçası bir til bile alḡış yügünmeḡliḡ Ata Oḡul Ari Cannıḡ ḡörmetine. (I, 239) “Aziz Gregor sordu: "Ne tür bir merhametle kıyamet ortaya çıksın?" - Melek şu cevabı verdi: "Kıyamet olsa, artık birleşmek, birbirinin gözlerine iyi bakmak, merhamet- sevgi, her an Tanrı'yı anmak ve övmek olmayacak; ve tüm cahiller bilgili olacak, Tanrı'dan anlayış ve akıl alacak ve okuma-yazma bilmeyenlerin hepsi, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un hürmetine bir dilde dua ederek ibadet etmeyi kesinlikle öğreneceklerdir.”

- **oḡuçı:** okur, okuyucu (III, 1050)

[ET:- **Krh:** okıçı/ okuḡuçı **Har:** okuḡuçı **Çağ:** okuḡuçı]

İlk olarak KB'de³⁹⁰ tanıklanan sözcük sadece KPN III'te verilmiştir. (III, 1050)

alḡışnı oḡuçılar (III, 1050) “dua okuyucular”

³⁸⁸ KB, 125.

³⁸⁹ EUTS, 42; EDPT, 341.

³⁹⁰ KB, 36.

- **övründeş:** sınıf arkadaşı (III, 1107)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiştir. (II, 670)

2.12.2.2. Eğitim-Öğrenim Görmeyenler

- **acemi** (< Ar. *a^ccam*) cahil, okuma yazma bilmeyen (III, 35, 36)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

TİEM’den itibaren metinlerde temel anlamı olan “Arap olmayan, Arapçadan başka bir dilde olan ” anlamında tanıklanırken “cahil, okuma yazma bilmeyen” anlamı ilk olarak LM’de³⁹¹ tespit edilmiştir.

E, igit, bizni acemi mi tutıyırsen? Kensiñ mi acemisen? (III, 35) “E, genç adam, bizi cahil mi sanıyorsun? Yoksa kendin mi cahilsin?”

- **acemilik/ acamilik:** (< Ar. *a^ccam*) acemilik, tecrübesizlik, deneyimsizlik (III, 35)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera esliliki bile Teñriniñ tanımadı dünyâ eslilik bile Teñrini, biyendi Teñri acemilik bile k’arozel etmeñ bile ħuṭḥarmaga inanganlarını. (III, 35) “Tanrı’nın (sonsuz) bilgeliğine rağmen dünya Tanrı’nın bilgeliğini tanımadı (ancak) Tanrı inananları kurtarmak için tecrübesizlikle vaaz verenleri beğendi (onlardan razı oldu).”

Yığı yoluhur kişiler berme hakimlikke, anıñ üçün acemilikten ya övrenmemehinden hakimniñ ya biliksiz bermehinden hakimlikni kişini öldürgey. (I, 201)

“Deneyimsizlikten, hekimin (tıp ilmini) öğrenmemesinden ya da hekimlik bilgisinin eksikliğinden (cahilliğinden) insanları öldüreceği için rastgele kişilere hekimlik mesleği verilmemelidir.”

Oy-vay ulu acemilikime! (III, 36) “Yazıklar olsun benim büyük acemiliğime!”

- **biliksiz:** bilgisiz, cahil (III, 271)

[ET: biliksiz K^{rh}: biligsiz H^{ar}: biligsiz/ bilikisiz/ bilgüsiz Ç^ğ: biligsiz/ bilgüsüz]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

bilgisiz: *Eger kimese biliksiz ese, övrensın.* (I, 152) “Eğer bir kimse bilgisiz ise öğrensin.”

³⁹¹ ÇTS, 5.

cahil: *Klemen, ħardaşlar, ki biliksiz bolmagaysiz yuĥlaganlar üçün, ki ħayġurmagaysiz, neċik özgeler, ħaysılarında yoĥtur umsa.* (III, 1735) Kardeşler, gaflet uykusundakiler yüzünden cahil kalmanızı, ümidi olmayanlar için kederlenmenizi istemem.
biliksiz bermehinden hakimlikni (I, 201) “hekimlik bilgisinin eksikliğinden”
biliksiz bolma (III, 45, 93) “cahil olma”

- **biliksizlik/ biliksizliĥ:** bilgisizlik, cahillik, cehalet (III, 271)

[ET: biliksizlik **Krh:** biliksizlik **Har:** biliksizlik/ biligsizlik **Çaġ:** biliksizlik]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

bilgisizlik: *Mahana etip benim biliksizlikimni da tenimniĥ tınĥsızlıĥını.* (III, 1458)
 “Benim bilgisizliğimi ve bedenimin zayıflığını bahane etmiş.”

cahillik: *Tas et benim canımdan ħaramġulu yazıĥını da biliksizlikni.* (I, 128) “Ruhumun karanlık günahını ve cahilliğini yok et.”

cehalet: *Yüz körüp, u orunĥ alıp, da biliksizlikten könü yargunu egri eterler.* (I, 151)
 “Müsamaha göstererek ve rüşvet alarak cehaletten doğru adaleti yanlış yaparlar.”

biyiksizlikimniĥ [=biliksizlikimniĥ] benim (I, 39) “benim bilgisizliğimi”

- **bilmeĥsiz:** bilgisiz, cahil (III, 271)

[ET: bilmeksiz **Krh:- Har:- Çaġ:-]**

İlk olarak Uygur metinlerinde ³⁹² tespit edilen sözcük diğer dönemlerde *bilmeslik/bilmezlik* şeklinde tespit edilmiştir.

Klese külümsüz taĥıy ediler, predĥê bilmeĥsiz da külmeĥsiz taĥlaganı vıznavat etiyirler, ĥaçan ki, ĥöküp alınına, aytıyırlar: Oġçler, T‘akawor! (III, 271, 1365) “Her ne kadar gülmeksizin onu taĥlandırırsalar da yine de bilgisiz ve yüzünde gülümseme olmayan taĥlananı takdim ediyorlar ve önüne ĥöküp ‘Sevin, Kral!’ diyorlar.

- **bilmemeĥ:** cehalet, bilgisizlik (III, 271)

[ET:- **Krh:- Har:- Çaġ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

bilgisizlik: *Körer prostaknı, bilmegen orenk’in Teĥriniĥ, birden anı toġdurur [= toldurur] köktegi aĥıl ble, ki tüşmegey yazıĥ içine bilmemeĥten.* (III, 1476) “Ahmaġı ve Tanrı’nın kanununu bilmeyeni görür, onu hemen gökteki akıl ile doldurur ki bilgisizlikten günaha girmesin.”

cehalet: *Törede bilmemeĥ keĥmes.* (III, 271) “Mahkemede cehalet geçerli değildir.”

³⁹² EUTSV, 90.

- **bilmemeḥliḥ:** bilgisizlik (III, 271)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Küçü bile bizim barça ermenilerin, buyruḥ etiyirmen da buyuruyurmen könülük bile yetkizmeḥliḥ, ki ne bir de [yarḡuga] yuvuḥ kelmegey da ketmegey, tek ançaḥ bizim buyruḡumuz bile, da buyruḥ etermen barça bilmemeḥliḥni. (I, 186, 711) “Bizim bütün Ermenilerin gücüyle adalet ve hukuki yükümlülük ile buyruk veriyorum ve buyuruyorum, bizim buyruḡumuz haricinde mahkemeye hiçbir akraba, yakın gelmeyecek ve gitmeyecek, bu konuda bilgisizliği gideriyorum.”

- **bilmemiş:** bilgisiz, cahil (III, 272)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde isimleşmiş şekli tanıklanmıştır.

Bilmemiş bolıyirmen. (III, 272) “Bilgisiz oluyorum.”

- **övrnmemehliḥ:** öğrenmemek (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yıḡı yoluḡur kişiler berme hakimlikke, anıḡ için acemilikten ya övrnmemehinden hakimniḡ ya biliksiz bermehinden hakimlikni kişini öldürgey. (I, 201) “Acemilikten, hekimliği (tıp ilmini) öğrenmemekten ya da hekimlik bilgisinin eksikliğinden (cahilliğinden) insanları öldüreceği için rastgele kişilere hekimlik mesleği verilmemelidir.”

2.12.3. Başarı

- **yerişim:** başarı (III, 1702)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: erişim]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ne için barça ḡorḡıyirmen men künnüḡ yamanına, zera töresizlikim yerişimniḡ benim çövreme boldılar benim?» (I, 50) “Benim başarımın günahı benim etrafımı sarmışken kötü zamanda niçin bu kadar korkuyorum?”

2.12.4. Eğitim Materyalleri

2.12.4.1. Kitap

- **bitik/ bitig:** kitap (III, 282)

[ET: bitig **Krh:** bitig/ bitik/ biti **Har:** bitig/ bitik **Çağ:** bitig/ bitik]

ET'den itibaren³⁹³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Anıñ üçün yazıp hoyduñ Töre bitikini, her vağt, holumuzga alıp, eslegeybiz töremizni. (III, 504) “Kanun kitabını, her zaman elimizin altında olması, kanunlarımızı hatırlatması için yazıp koyduk.”

Yohsa bitiklerimiz bizim sızsiz, yazılğan yürekimizge bizim, bildirgen da sarnalğan barça adamlardan. (III, 1242) “Bütün insanlar tarafından bilinen ve okunan, kalplerimizde yazılı olan kitaplarımız sizsiniz.”

algış bitiki (III, 72) “dua kitabı”

Araradz k' bitiki (III, 125) “Yaradılış kitabı”

ari bitiklerde (III, 66) “kutsal kitaplarda”

bir bitik ermeni yazov iñövnüñ haznadan çıhkan (III, 355) “kilisenin hazinesinden çıkan Ermeni yazısıyla yazılmış bir kitap/mektup”

bu bitikniñ (III, 426) “bu kitabın”

bu bitikni yazdırganga da yazganga (III, 79) “bu kitabı yazdırana ve yazana”

burungi bitik (III, 93) “birinci kitap”

der Krikor Ulu ahpasññ bitiki (III, 63) “Saygıdeğer Büyük Piskopos Krikor'un kitabı”

ganonk' bitikleri (III, 536) “kanun kitapları”

ganunk' bitikleri (III, 536) “kanun kitapları”

gat'ogigosnuñ işhanut' iun bitigi (III, 282) “katolikos'un³⁹⁴ yüksek zümre kitabı”

istoria bitiki (III, 625) “tarih kitabı”

nemiş bitiki opravnıy kümüş bile (III, 1193) “gümüş çerçeve içinde Lehçe yazılmış kitap”

orenk' bitikleri (III, 1062) “hukuk kitapları”

orhnek' bitiki (III, 282, 526) “hukuk kitabı”

prezviskosu bitikniñ ilgeri yazılğan (III, 282) “kitabın başlığının adı”

Romanıñ bitiki (III, 1196) “Roma (Tarihi'nin) kitabı”

töre bitiki (III, 282) “hukuk kitabı”

ulu bitik (III, 282) “büyük kitap”

urumça bitik (III, 1253) “Rumca kitap”

³⁹³ EDPT, 303.

³⁹⁴ Patrik, Ermeni Gregoryen olarak bilinen Ermeni Apostolik Kilisesi başkanı (III, 538)

2.12.4.1.1. Kitapla İlgili İsimler

- **başlıh:** kitap/ yazı başlığı, şiir başlığı (III, 237)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Başlıhları bardır 355... 2600 dundur. (I, 271; III, 237, 1381) “355 başlığı vardır... 2600 sözcüktür.”

Başlıhları bardır 233... 17. 1600 dundur. (I, 271; III, 1380) “233 başlığı vardır... 1600 sözcüktür.”

2.12.4.2. Sahife

- **bitik/ bitig:** sahife, yazılı kağıt (III, 282)

[ET: bitig K^{rh}: bitig/ bitik/ biti H^{ar}: bitig/ bitik Ç^ğ: bitig/ bitik]

ET’den itibaren³⁹⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tal tereklerinin arasına astıh bitiklerimizni bizim. (III, 1370) “Söğüt ağaçlarının arasına sahifelerimizi astık.”

almarı bitiklerini (III, 84) “sahifelerin sandığı”

bitikler hutısı bile (III, 282) “kâğıtların kutusu ile”

cuvutluhka yazılğan bitikler (III, 238) “İbranilere yazılmış sahifeler”

2.12.4.4. Belge

- **bitik/ bitig:** belge, kayıt (III, 282)

[ET:- K^{rh}: bitig/ bitik/ biti H^{ar}: bitig/ bitik Ç^ğ: bitig/ bitik]

İlk olarak TIEM’de³⁹⁶ tanıklanmıştır.

belge: *Kethoyalıh destür berdiler anıhki bitikni sarnama.* (III, 419) “Yaşlılar Konseyi bu belgenin okunması için izin verdiler.”

kayıt: *Tiyesidir emdiden sonra bitik bile yöpsünmege törelerni, tañlap barçanı ari bitiklerden.* (III, 485) “Bundan böyle kanunları kutsal kitaplardan seçerek kayıt altında korumak gerekir.”

bitik bütün dünyeye (III, 671) “bütün dünya için bildiri (evrensel mesaj)”

bitiki Gûrgi Erusağemni (III, 549, 554) “Julius Constantius’un belgesi”

boşatlıh bitigi (III, 319) “boşanma belgesi”

bügüngi bitiklerde (III, 350) “bugünkü kayıtlarda”

³⁹⁵ EDPT, 303.

³⁹⁶ TIEM, 73 241v/6.

- **yarlıh:** ferman, emir, buyruk, bildirge (III, 1660)

[ET: yarlıg **Krh:** yarlıg/ yarlık **Har:** yarlıg/ yarlık **Çağ:** yarlıg/ yarlık]

ET'den itibaren³⁹⁷ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Şagavatlı Biy, yeber yalbarmahı bile aruv da buzulmagan her kez ari gojs Mariamnıñ, seni toğuruçınıñ, da barça arileriñniñ seniñ yarlıhıñnı da toğru ħuluñnu canıma benim, ki barça eksiklikimni benim könülük bile maña körgüzgey, ħaysıların ki maña aytma kerek tügel, boluşkay da övretkey tolu yaş bile da uvalgan yürek bile. (II, 282)

“Merhametli Rabb'im, seni doğuranın, her zaman tertemiz ve bozulmayan kutsal bakire Meryem'in ve senin bütün azizlerinin duasıyla senin buyruğunu ve salih kulunu benim ruhuma gönder ki başkalarının bana söylemesine gerek kalmadan benim bütün kusurlarımı bana doğrulukla göstere; gözü yaşlı, kalbi kırık olan bana öğretsin ve yardım etsin.”

tiri yarlıh (II, 289) “Kadınların Hz. Meryem için itiraz bildirgesi”

- **yazov/ yazuv:** belge (III, 1677, 1678)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Antına dosit etkey, ne ki yergesidir yazovuna köre. (III, 105) “Kanundaki belgeye göre antlaşmayı yerine getirecek.”

Töre işitip da ayttı sarnamaga yazuvun. (III, 1242) “Mahkeme dinledi ve belgeyi okumasını söyledi.”

2.12.4.5. Defter

- **difter/ diftar/ defter/ divter/ düfter/ difder/ düvter/ tivter:** (< Ar. *daftar*) defter (III, 426, 430, 447, 448, 1452)

[ET:- **Krh:- Har:** defter **Çağ:** defter]

İlk olarak CC'de³⁹⁸ *taftar* şeklinde tespit edilmiştir.

Da bardılar ħadige, da yazdırdılar difterge. (III, 789) “Ve kadiya vardılar, deftere yazdırdılar.”

Yene 1 kimese klegey törede zapisin sarnatmaga düfterniñ açığından, 3 sbgdır. (I, 207)

“Yine bir kimse, mahkemede kilitli defterdeki kayıtları okutmak isterse, (bunun bedeli) 3 sbg'dir.”

³⁹⁷ AY, 157/17.

³⁹⁸ CC I, 40b/5

Ağzım benim ayt kay toğrululuğunu senin, her kün ögövlükünü senin, neçik ki ustatlıq neme bilgey edim difderden. (III, 586) “Ağzım her zaman senin doğruluğunu, senin övgünü söyleyecektir çünkü ben yazdıklarında (defterinde) herhangi bir kurnazlık öğrenemiyorum.”

barça zapislerni da difterlerimni (III, 1767) “bütün kayıtları ve defterlerimi”

bu düfter ermeni töresini (I, 182) “Ermeni mahkemesinin bu defteri”

bu difterni (III, 1198, 1738) “bu defteri”

bundan soñragi difter (III, 1295) “bundan sonraki defter”

difterdegi yazovga köre (III, 426) “defterdeki yazıya göre”

difterime köre (III, 798) “defterime göre”

difteri jışadaglarnıñ surp Yerusagemge yebergen (III, 426) “Kutsal Kudüs’e gönderilen hatıraların (hediyelerin) defteri”

difteri oğormut iun (III, 1026) “merhamet defteri”

difterine soñgusuzda ölümsüz tirlikni (III, 1294) “sonsuz ve ebedi hayat defterine”

difterinden seniñ tirlikni (I, 60) “senin varlığının defterinden”

düfterniñ artına yazılğan (III, 1739) “defterin arkasına yazılan”

düvterinde anı (II, 604) “onun defterinde”

hardaş difterimizge yazılğan bolgay (III, 310) “kardeşlik defterimize yazılı olan”

meñilik difterde (I, 276) “sonsuz defterde”

protokul difteri (III, 426, 1183) “protokol defteri”

oğulluğ düfterinden buzulğanlar (I, 241) “oğulluk defterinden günahkâr olanlar”

vêçniy difter (III, 426) “ebedi defter”

voytluğ difter (III, 426, 1614) “voytluk³⁹⁹ defteri”

yıllıh difter (III, 426, 1717) “yıllık kitap”

- **düftergine:** (< Ar. *daftar*) küçük defter (III, 447)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük; KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.13. Eğlence ile İlgili İsimler

- **eglençih:** eğlence, sevinç (III, 471)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

³⁹⁹ voyt: şehri yöneten başkan (III, 1614)

Bahmanız, k'arozçılar, dünyâ üsne da udavatsa bolmanız eglençih̄te anıñ. (II, 509; III, 471) “Vaizler dünya üzerine bakmayınız ve onun eğlencesine bakmayınız.”

- **eglenmeh̄:** eğlenmek (III, 471)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haçan ki barça k'ahanalıñ zh̄lopit bolsa da hatunları ble tenge da eglenmeh̄ke svêckiy haytsalar, nizac bolsarlar jogovurtta. (I, 151; III, 1785) “Ve tüm rahipler hanımları ile başı dertte olsa ve eğlenmeye teslim olsalar, cemaatte bir hiç olurlar.”

- **yubançık:** eğlence (III, 1733)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 755)

- **yubanlıñ:** sevinç, keyif, zevk (III, 1733)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Boşluñka bolmaslar k'ahanalar, da bu garknı üstlerine alıyırlar düğül yubanlıñka ya roşkoşka, k'aw lici. (III, 1733) “Rahipleri boşlukta olmazlar ve onlar eğlenmek ya da zevk için değil, Allah korusun, manastırın sorumluluğunu alıyorlar.”

- **yubanmañ:** eğlence, sevinç, zevk (III, 1733)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Hulañ etmedim saña bar h̄uvatım bile benim, yoñese erinçeklik bile, da yubanmañ bile [keçirdim barça] zamanlarımını benim. (I, 293) “Var gücümle sana kulak vermedim, zamanımı tembellik ve eğlence ile geçirdim.”

barça yubanmañı tenniñ (II, 250) “bedenin bütün zevki”

barça yubanmañları (+ roşkoşları) köknüñ (II, 306) “cennetin bütün eğlenceleri”

barça yubanmañlarıñ seniñ (I, 48) “senin bütün sevinmelerin”

dünyâlik yubanmañından (III, 448, 487, 794, 1734) dünyevi zevklerden

meñilik yubanmañını (II, 471) “sonsuz sevinci”

neme podobnı yubanmañka uçmañnıñ (III, 1151) “ilahi saadet gibi bir şeye”

oyanganlar yubanmañından (III, 1734) “mutluluktan uyananlar”

türlü-türlü yubanmaḥnı (III, 866, 1496, 1734) “çeşit çeşit eğlenceyi, zevki”
yeri yubanmaḥnı (II, 307) “sevincin yeri”
yubanmaḥın dünyânı (II, 263) “dünyanın eğlencesini”
yubanmaḥın yuhövnü (III, 1734) “kilisenin sevincini”
yubanmaḥından keçelik (I, 100, 977) “gecelik eğlenceden”
yubanmaḥlar türlü-türlü (II, 265) “çeşit çeşit eğlenceler”
yubanmaḥların dünyânı (II, 430) “dünyanın zevklerini”
yubanmaḥnı da bahçası övünmeḥni aytılmagan (II, 308) “söylenmeyen övgünün ve sevincin bahçesi”
yubanmaḥta köknü (II, 305) “cennetin sevincinde”
yubanmaḥtan başḥa bar fikir bile (III, 196) “eğlenceden başka var olan fikirle”

- **yubanmaḥlıḥ**: eğlence, keyif (III, 1734)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

Uçmaḥta türlü-türlü yubanmaḥlıḥ bolur edi. (II, 495) “Cennette çeşit çeşit eğlence vardır.”

Baḥşı köknü neçik ḥanlıḥtır (+ uçmaḥtır), zera andan, neçik uçmaḥta ya kökte, dir barça yubanmaḥlıḥ, budur rozkoşları, ḥaysı köz körmedi, ḥulaḥ işitmedi da yüreki adamnı fikir etme bolmadı. (II, 306) “Cennetteki hanlık göğün hediyesidir, çünkü hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir insanın yüreğinin hissetmediği bütün keyif, bütün zevk cennette ya da göktedir.”

2.13.1. Oyun

- **oyun**: oyun, dans (III, 1085)

[ET: oyun Krh: oyun Har: oyun Çağ: oyun]

ET’den itibaren⁴⁰⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Kimese biyendirmede anı sınırlarından ḥarsızlıḥ bile baḥma ḥatın kişige, ya oyunga kirmege, ya artıḥsı külmege, ne türlü övrençiktir oḥlanlarga. (I, 1055) “Kimse onu dostlarının hanımlarına kötü gözle bakma, oyuna katılma ya da aşırı gülme gibi erkekelerin alışlageldiği davranışları yapmaya razı edemedi.”

maḥara oyun (III, 1085) “eğlenceli dans”

ḥılıç oyunları (III, 380) “kılıç oyunları”

oyun ḥarsız (III, 795) “kötü oyun (kumar)”

⁴⁰⁰ EUTS, 145; EDPT, 274.

2.13.1.1. Oyun Malzemeleri

- **zar:** (< *Ar. zār*) zar (III, 1768)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Üleştiler tonlarımın aralarına kensilerini, da tikilmegen tonum üsne benim zar atarlar edi. (I, 810) “Giysilerimi kendi aralarında paylaştılar ve benim dikilmemiş giysilerimin üzerinde zar atıyorlardı.”

2.13.1.2. Oyuncak

- **oyunçağ:** oyuncak (III, 1085)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: oyunçuk]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde⁴⁰¹ tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir. (II, 752)

oyunçağı oğlanların/ oğlannın (II, 877) “çocukların/ çocuğun oyuncağı”
igit oyunçağ övü (II, 779) “genç erkekler için oyun yeri”

2.14. Farmakoloji ile İlgili İsimler

2.14.1. Çâre- Dermân- Şifâ

2.14.1.1. Çâre

- **çare:** (< *Far. çāra*) çare, ilaç, tedavi (III, 369)

[ET:- K_{rh}: çare Har: çâre Çağ: çâre]

İlk olarak KB’de⁴⁰² tespit edilmiştir. Metinlerde *Tanıñmen sizge, eger çare bolgay edi, közüñüzñü de çıharıp sizin da bergey ediñiz maña.* (III, 369, 1236) “Ben size şahidim, eğer çare olsaydı gözlerinizi çıkarıp bana verirdiniz.” örneğinde olduğu gibi “çözüm yolu” anlamını içeren cümleler de tespit edilmiştir.

Da adam oğluna çare yoğ. (I, 246) “Ve ademoğluna çare yok.”

özge çarem (III, 369) “başka çarem”

- **çare-derman:** (< *Far. çāra* + *Far. darmān*) çare derman (III, 369)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Sadece EHKT metinlerinde tespit edilen ikileme özellikle belli kalıplarda kullanılmıştır.

⁴⁰¹ KTS, 207.

⁴⁰² KB, 1183.

Allah saħlasın! Çare-derman yok muñar destür, ceħan yıkılsa. (III, 369, 457) “Allah korusun! Cihan yıkılsa, buna çare- derman yoktur.”

Allah saħlasın! Çare-derman yok muñar destür. Ceħan yıkılsa. (III, 369) “Allah esirgesin! Cihan yıkılsa bile buna çare-derman (bulmak) için kesinlikle izin yoktur.”

2.14.1.2. Dermân

- **derman/ terman:** (< *Far. darmān*) dermân (III, 417, 1406)

[ET:- Krh: derman Har: dermân Çağ: dermân]

İlk olarak AH'de⁴⁰³ tespit edilmiştir.

Teñri ħuvatlılarnıñ, ħaytıp baħkın kökten da kör, da derman etkin borlalıħka bu da derman etkin buñar. (I, 66) “Ey güçlülerin Tanrı'sı, dönüp cennetten aşağıya bak ve gör, bu bağa derman bahşet.”

Bolsun künleri anıñ eksik, da termanın anıñ. (I, 80, 424) “Onun günleri sayılı ve dermânı eksik olsun.”

derman neme (III, 31) “dermân gibi şey”

derman etmeħ (III, 417, 840) “(derdine) dermân olmak”

- **dermanlıħ:** (< *Far.*) dermanlık (III, 418)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 662)

2.14.1.3. Şifâ

- **oñalmahlıħ:** şifa (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ĥoydu barçasına oruç beş kün cumluħ bile, ki bir neme yemegeyler ne türlü Ninueciler, ne bile ki boldu oñalmahlıħ alarga. (I, 589) “Hepsine sabırla (tutulacak) beş gün orucu zorunlu kıldı, Ninova sakinleri hiçbir şey yemeyecekleri için şifa buldular.”

- **oñaltma:** şifâ, çâre, iyileştirmek, düzeltmek (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

⁴⁰³ AH, 50.

çâre: *Hannıñ eşikine barıp aytsañ, ki hakimmen, da bolmasañ oñaltma, ulu belâga tüşersen.* (I, 265) “Hükümdarın kapısına varıp ben hekimim desen ve çâre bulamazsan başın büyük bir belaya girer.”

düzeltmek: *Bu yerni oñaltma kerek:* (II, 193) “Bu yeri düzeltmek gerek:”

iyileştirmek: *Alay je kerek oñaltma hastalıhını canıñ.* (II, 257) “Ruhun hastalığını iyileştirmek gerek.”

şifâ: *Köpler kelip kördüler, tanlandılar da ayttılar: «Kimse bunu bolmas oñaltma, tek Mariamnıñ Oğlu bolur oñaltma».* (I, 264) “Çoğu gelip gördüler, şaşırdılar ve “Kimse şifa vermez, sadece Hz. Meryem’in oğlu şifa verir.” dediler.”

- **oñaltmahlılığ:** şifâ (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hali men, yazıhlı, ol ari da haybatlı sözleriñe köre holıyırmen senden, adam sövüçi Teñri, turguz men yıhılğanı, arıt men kirlini yazıh bile, bunıñ bile bergeysen maña boşatlıh da oñaltmahlılığ. (I, 123) “Şimdi ben günahkâr (kulun), senin kutsal ve mübarek sözlerine göre senden istiyorum, ey kullarını seven Tanrı, ben yıkılmışı ayağa kaldır, ben günahla kirlenmişim temizle, bana mağfiret et ve şifâ ver.”

2.14.1.3.1. Şifasız

- **oñalmaşsız:** tedavi edilemez, şifasız (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Sansızdır yazıhlarım benim, aytovsuzdur töresizlikim benim, oñalmaşsızdır yaralarım benim köktegi yolduzdan da teñizniñ humundan artıhtır benim sansız da murdar yaman yazıhlarım. (I, 525) “Günahlarım sayısızdır, suçlarım söylemeyecek kadar çoktur, yaralarım şifasızdır, benim pis kötü günahlarım gökteki yıldızdan ve denizin kumundan çoktur.”

- **sağaymaşsız:** şifasız, devasız (III, 1217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zamannı sağaytmaşsız yeberiyim üstlerine alarnıñ, kazanların anabadnıñ, ki o yarı bu yarı tarthalağaylar alarnı yerge dire. (I, 824) “Onların üstüne zamanın şifasız

hastalığını, çölün canavarlarını göndereyim ki onları yeryüzünde o yana bu yana çekiştirsinler (parçalasınlar).”

2.14.2. İlaç

- **ot:** ilaç (III, 1076)

[ET: ot **Krh:** ot **Har:** ot **Çağ:** ot]

ET’den itibaren⁴⁰⁴ metinlerde tespit edilmiştir.

haçan aytsaň hakimge: «Tıncsızlıhım bar», – na ol bilir, da tanır, da oňaltır otlar bile. (I, 174) “Eğer hekime gidip “Hastalığım var” desen, işte o bilir ve anlar; ilaçlar ile iyileştirir.”

Eger ki ölüm otu neme içseler, alarga neme zararlı bolmagay. (III, 1076) “Eğer ölüm ilacı gibi bir şey içseler (de) onlara zarar vermez.”

ot berüçi (III, 1076) “ilaç verici, şifacı”

- **ota:** ilaç, iksir (III, 1076)

[ET: **Krh:- Har:- Çağ:]**

ET metinlerden itibaren *otaçı* “hekim, tabip” bütün metinlerde yer almakla birlikte “ota” sözcüğü tespit edilmemiştir. KB’de *ota-* “tedavi etmek” fiili tespit edilmiş ancak isim şekline rastlanmamıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 705)

- **melhem/ milhem:** (< Ar. *malham*) merhem (III, 963, 978)

[ET:- **Krh:- Har:** merhem **Çağ:** merhem/ melhem]

İlk olarak HŞ’de⁴⁰⁵ tanıklanmıştır.

Kerek hastanı tınc yerde uzaqlama da anda melhemler ble sürtmege, haysı ki tiri küümüş ble napuşçonıy, da alay uzağ hoy tutulsun türlü-türlü sovuhtan, çağ ki hastalıh ol terge aylansa, ki teni anıñ barça yeñilensin. (III, 963) “Hasta, sakın bir yerde yatırılmalı ve cıva (canlı gümüş) ile doymuş merhemlerle ovulmalı ve bu hastalık tere dönüşene (terle dışarı atılana) kadar o kadar uzun süre soğuktan korunsun ki bütün vücudu yenilensin.”

2.14.2.1. Bitkisel İlaçlar

- **balsam/ balasam:** (<Lat. *balsam*) balsam, odunsu bitkilerden elde edilen reçinelerden yapılan ilaç (III, 212, 210)

⁴⁰⁴ EUTS, 144.

⁴⁰⁵ HŞ, 2090.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁴⁰⁶ tespit edilen sözcük diğer dönem eserlerinde tespit edilmemiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *balsam*, *oleyok* “aromatik yağ” ile birlikte verilmiştir. (II, 838)

Srpui Malgorenta (reguladan surp Tomenigosnu), haysı ulu arilikinden öldü da teni anıñ uzun sahlamañı öçün vıpodroşit ettiler da balasam ble yağlap. (II, 327) “Aziz Margarita (Aziz Dominic'in emriyle) yüce kutsallığından öldüğü için ve bedenini uzun süre muhafaza etmek için balsamla yağlayıp içini temizlediler.”
ne ki balsam (II, 175) “balsam gibi”

2.14.2.2. Uyuşturucu

- **afion:** (< Ar. *āfyūn*) afyon (III, 37)

[ET:- Krh:- Har: afyon Çağ: afyon/ efyūn]

İlk olarak HŞ'de⁴⁰⁷ tespit edilmiştir.

Özgeleri afion yiyirler, neçik türkler. (II, 540) “Diğerleri Türkler gibi afyon çiğniyorlar.”

2.14.2.3. Zehir

- **açilik:** zehir (III, 20)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Borlası alarnıñ borlası açilikniñ da salımı alarnıñ leğilıñından ötnüñ. (I, 54) “Onların asması zehrin asmasıdır ve onların salkımları ödün safrasındandır.”

- **ağu:** zehir (III, 49)

[ET: ağı Krh: ağı Har: ağı Çağ: ağı]

ET'den itibaren⁴⁰⁸ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Da ki yılan duşmanıdır anıñ, çıñıyır yoğarı terek üsne, haçan ki bolmasa anda pelikan, da ağı bile öldürıyır oğlanların da haçıyır. (II, 161) “Ve yılan onun düşmanı olduğu için (yavrularını) yukarı ağaç üzerine çıkarır, çünkü yukarıda olmasa (yılan) yavrularını zehir ile öldürür ve kaçır.”

ağuları iñniñ (I, 286, 994) “yılanların zehri”

ağuları oñ yılanlarınıñ (I, 91, 650) “ok yılanlarının zehirleri”

⁴⁰⁶ CC II, 66a/4.

⁴⁰⁷ HŞ, 991.

⁴⁰⁸ İKPÖ, 38/24.

ağunu hargışlı yılanın (II, 618) “lanetli yılanın zehrini”

ağusu ijni (I, 222) “yılanın zehri”

ağusu yijni (I, 448) “yılanın zehri”

kensilerinin yaman ağularına (I, 572) “onların kötü zehirlerine”

sürkülgenlarni ağusu (II, 752) “sürünenlerin zehri”

kensilerinin yaman ağularına (I, 572) “onların kötü zehirlerine”

- **ağuluḥ:** zehirlilik (III, 50)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 736)

2.14.3. Tedavi

- **sağaymaḥliḥ:** tedavi, iyileşme (III, 1217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Zabunlandım da aṣaḥ boldum asrı, künüzün ḥayḡulu yürür edim, zera boyum benim tolu boldu ḥıyın bile da yoḥtur sağaymaḥliḥ tenime benim. (I, 46, 605) “Halsizleştım ve aşırı bitkin düştüm, gündüzleri kaygılı yürürdüm çünkü vücudum işkence izleriyle doldu ve bedenim için bir tedavi yoktur.”

sağaymaḥliḥı alarni (I, 71) “onların tedavisi”

- **sağaytmaḥ:** tedavi (III, 1218)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bu sövekler ötleṣ bolurbiz aṇlama söveklerni pravdjivı... ḥaysı küç ya heç sağaytmaḥı yoḥtur. (III, 530) “Bu kemikler kullanılarak biz gerçek kemiği anlayabiliriz... nasıl ki tedavisi zor ya da imkânsızdır.”

2.14.3.1. İyileşme

- **oṇalma:** iyileşme (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

A eger ki anıñkibik nañıslıñ sağılıña ol salaçınıñ boldı ese, ki bolmagay oñalmaga da añsañ ħalğay, anı yargıçılar bañkaylar ol işten. (I, 714) “Ve eğer o köylünün sağılığına bunun gibi zarar olduysa, iyileşme olmayacak ve aksak kalacaksa, yargıçlar bu meseleyi ele almalılar.”

- **sağayma:** şifa bulma (III, 1217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Öçeşmeñi ajdahanıñ çağır alarnıñ, yüreklenmeñi iñniñ çaresiz sağayma bolmas. (III, 990) “Ejderhaların öfkesi, onların şarabı, yılanın hiddetlenmesi (karşısında) çaresiz, şifa olmaz.”

- **sağaymañ:** iyileşmek, şifa bulmak, şifa (III, 1217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yoñtur sağaymañ tenime menim yüzünden öçeşmeñiñniñ seniñ. (I, 46, 605) “Senin öfken yüzünden benim vücuduma şifa bulunmaz.”

başña sağaymañtan (I, 54) “başka şifadan”

- **sağaytma:** iyileştirme (III, 1218)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Eger soñur esem, bolursen meni yarıñlatma. Da eger ħasta esem, bolursen meni sağaytma. Eger ölüp kömülüp esem, bolursen meni ölümden tirgizme. (I, 292) “Eğer körsem beni aydınlat. Ve eğer hastaysam beni iyileştir. Eğer ölüp gömülmüşsem, beni ölümden dirilt.”

2.15. Felsefe ile İlgili İsimler

- **filozofiya/ pilosofiya:** (< Ar. faylasūf/ fīlasūf < EYun. *philósophos*) felsefe (III, 526, 1138)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

AH'den itibaren metinlerde *feylesof/ filosof/ feylesuf* “filozof tespit edilmiş ancak *filozofiya/ pilosofiya* taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ne için haytarmassen, panê filozofe, aħçanı, ħaysı borçlusen? Bunu seni övretiyir pilosofiya seniñ, ki algaysen faydasın özgesiniñ? (II, 199) “Ne için Efendi filozofa borçlu olduğun akçeyi geri ödemiyorsun? Felsefe başkasının faydasını gözettiği için sana bunu öğretir.”

teren filozofiyanı (II, 329) “derin felsefeyi”

2.15.1. Bilgi Felsefesi (Epistemoloji)

2.15.1.1. Bilgi

- **belgi:** bilgi, haber, işaret (III, 252)

[ET: belgü **Krh:** belgü/ belgü **Har:** belgü **Çağ:** bēlgü]

ET’den itibaren⁴⁰⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

bilgi: *Hali ħayda barıym, bilmen, yerimniñ belgisi maña eşkâre düğül.* (III, 197, 252)

“Şimdi nereye gideyim, bilmiyorum, nerede olduğum belli değil.”

işaret: *Bu belgi körümdür, ki derman yoħtur buñar maña.* (III, 252) “Bu işaret aşıkârdır, belli ki bundan bana derman yoktur.”

- **belgilik/ belgiliħ:** gösterge, işaret (III, 253)

[ET: belgülük **Krh:** belgülüg/ belgülük **Har:** belgülig/ belgülüg/ bilgülük **Çağ:** bēlgülük]

ET’den itibaren⁴¹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

gösterge: *Belgiliki sözüñniñ seniñ yarılılı da yollı eter oğlanlarnı.* (I, 855) “Sözlerinin göstergesi (davranışa dökülmesi) çocuklarını aydınlatır ve terbiyeli yapar.”

işaret: *Asrı ulu suv... alıp 2 tiyirmenni ħala tibine bolgan zevşüstkim ketti, alay ki yerleri de belgiliħ bolmadı.* (III, 253) “Çok güçlü sel... kale dibinde olan iki değirmeni alıp tamamen sürükledi, öyle ki yerlerinden bir işaret bile kalmadı.”

- **bilik:** bilgi, yetki (III, 270)

[ET: bilig **Krh:** bilig **Har:** bilig/ bilik **Çağ:** bilig/ bilig]

ET’den itibaren⁴¹¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ĥaçnıñ tayemnicalarını belgili etiyirler, badaraknı sunıyırlar... da barça işler üsne godnı da bilik. (II, 133) “Haçın gizemlerini aşıkâr ediyorlar, kurbanlarını sunuyorlar... bütün vazifelere uygun ve bütün vazifelere üzerinde yetki/bilgi sahibi.

⁴⁰⁹ AY, 170/5.

⁴¹⁰ EUTSV, 85.

⁴¹¹ BK, K4, 5.

- **biliklik:** bilgi, veri (III, 270)

[ET: biliglig **Krh:** biliglig/ biliglik **Har:** biliklig/ biliglig **Çağ:** biliglig/ biliglig]

ET'den itibaren⁴¹² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

bilgi: *Anı algış etermen, ki sövükünüz sizin dağın da dağın artıh köp bolgay biliklikten da barça eslikten.* (III, 504) “Sizin sevginizin bilgidен ve bütün sağduyudan daha da çok olması için dua ediyorum.”

veri: *Törelerni ermeniçeden tatarçaga köçürüldi, da andan soñra latinge, ne türlü ki hanlıhka biliklik boldu.* (III, 270) “Kanunları Ermeniceden Tatarcaya tercüme edildi, ondan sonra da Latinceye; böylelikle hükümdarlıkta (kanunlarla ilgili) veri (birikimi) oldu.”

menilik işniñ biliklikli (I, 184) “sonsuz görevin bilgisi”

- **bilingen:** bilinen, mâlum (III, 271)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ol çahta yarguçılar anıñkibik işni bahmañ kerek tanılıhka köre da bilingenlerine köre. (I, 740) “O zamanda hâkimlerin bu gibi davalara delillere ve bilinenlere göre bakmaları gerekir.”

- **bilinmeñliñ:** beyân, bildirim (III, 271)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Hayısı bazarnıñ bilinmeñliñi bolmañ kerek ermeni yarguçılarınıñ alnına. (I, 199) “Satış işlerinin beyânı Ermeni hâkimlerin huzurunda yapılması gerekir.”

- **bilmeh:** bilgi, ilim, kavrama, öğrenme (III, 271)

[ET: bilmek **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Uygur metinlerinde⁴¹³ tespit edilen sözcük sonraki dönemlerde fiil olarak tespit edilmiştir.

bilgi: *Zera, bilip da klep eger ki yazıñ etseñ yöpsünmeñten soñra könülükñü bilmehni, andan soñra kerekmes dağı yazıñ üçün ħurban.* (III, 704) “Biz gerçeğin bilgisini aldıktan sonra bilerek ve isteyerek (kasten) günah işledikten sonra o günah için artık kurban gerekmez.”

⁴¹² AY, 131/2.

⁴¹³ EUTSV, 90.

ilim: *Bergey sizge Canın eslilikniñ da belgilikniñ bilmehi bile kensiniñ.* (III, 253) “Size ruhun sağduyusunu ve kendi ilminin işaretini verecek.”

kavrama: *Teñri bilmehlihlerniñ Biyi, Teñri hadirler kendiniñ ahlı bile bilmehni yaratkanlarına kendiniñ.* (I, 61) “Tanrı, ilimlerin Rabb’ı! Tanrı kendi akli ile yarattıklarına kavrama (iradesini) ayarlar.”

öğrenme: *Tamaşalı boldu bilmehiñ seniñ menden.* (III, 387) “Senin benden öğrenmen gösterişli oldu.”

kapitulanıñ bilmehi (III, 654) “hukuk maddesinin bilgisi”

kendi kendinden bilmeh (III, 269) “kendi kendine öğrenme”

pevnê bilmeh (III, 601) “gerçek bilgi”

- **bilmehliñ/ bilmeklik:** bilgi, farkındalık, bilinç, bilmek, bilgelik (III, 271)

[ET:- Krh:- Har: bilmeklik Çağ: bilmeklik]

İlk olarak KE’de⁴¹⁴ tespit edilmiştir.

bilmek: *Bilmehliñ ökteletir, yohsa sövük yasar.* (III, 1092) “Bilmek insanı gururlandırır, sevgiyse insana düzen verir.”

bilgelik: *Sen zera evelgi adamnı yarattıñ tarbiyatlı da yazıhlı, ahlı bile anlamañka tügel işlerni, da yetiz bilmehliñ bile körkeyttiñ kendin.* (III, 1388) “Sen doğal ve günahkâr ilk insanı yarattın, bütün işleri kavraması için akılla ve mükemmel bir bilgelikle güzelleştirdin.”

bilgi: *Kün künnüñ ahtırır sözün, da keçe keçeniñ körgüzür bilmehliñin.* (III, 64) “Gündüz, gündüzün sözünü söyler; gece, gecenin bilgisini ortaya koyar.”

bilmehliñ dünyâsına kensiniñ (III, 285) “(Tanrı’nın) bilgi dünyasına”

bilmehliñ yazıhlı (III, 727) “günahın bilinci”

bilmehlihlerniñ Biyi (I, 61; III, 271, 285, 1418) “ilimlerin Rabb’i, her şeyi bilen Rabb”

bilmehliñten Biy (III, 285, 1418)) “her şeyi bilen Rab”

bularğı atlı bilmehliñten (III, 682) “bunun gibi bilgiden”

isi bilmehliñniñ kensiniñ (III, 621) “onun bilgisinin kokusu”

2.15.1.1.1. Bilgelik

- **ahlılıñ:** (< Ar. ‘aql) bilgelik (III, 59)

[ET:- Krh:- Har: ‘aqlılık Çağ: ‘aqlılık]

İlk olarak HŞ’de⁴¹⁵ tanıklanmıştır.

⁴¹⁴ KE, 42r/6.

⁴¹⁵ HŞ, 1511.

Ağzım benim sözleser ahıllıhını, da sağışları yürekimniñ benim– tertipni. (III, 1406)

“Benim ağzım bilgelik söylese ve yüreğimin fikri tertip (söyler).”

- **biliklik:** bilgelik (III, 270)

[ET: biliglig **Krh:** biliglig/ biliglik **Har:** biliklig/ biliglig **Çağ:** biliglig/ biliglig]

ET’den itibaren⁴¹⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ol biliklikni, ki tarbiyatımızdan bar edi, yamanlıh söndürdü, da tügel yaratılğan ademini yarım dıh etti. (I, 150) “O bilgelik, tabiatımızda vardı, kötülük onu söndürdü ve eksiksiz yaratılan insanoğlunu yarım bıraktı.”

yemiş berüçi da östürüçi biliklik bile Teñrinñ (III, 511, 1102) “rızk veren ve rızkı büyüten Tanrı’nın bilgeliğiyle”

- **bilüçiliñ/ biliçiliñ:** bilginlik, bilgelik (III, 272, 270)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yeber, Biy, yarıhıñni da yarıhlat yürekimni, sağışımni yarıhlı bilüçiliñ bile, haraңgu yazıhlarımni tas et. (III, 272, 366) “Rabb’im, nurunu gönder ve yüreğimi, düşüncemi nurlu bilgeliğinle aydınlat, karanlık günahlarımı yok et.”

Haýsı biliçiliñni övreniyirsen? (III, 272) “Hangi bilgeliği öğreniyorsun?”

2.15. 1.2. Doğru- Yanlış

2.15.1.2.1. Doğru

- **artar:** doğru, dürüst (III, 137)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Artarsen sen, Biy, da toğrudur yargıñ seniñ. (III, 137) “Rabb’im sen doğrusun, senin adaletin de doğrudur.”

ağzı artarnıñ (III, 57) “dürüstün ağzı”

- **toğru/ doğru:** doğru, dürüst (III, 1468)

[ET: toğrı/ toğru **Krh:** toğrı **Har:** toğrı/ toğru/ doğru **Çağ:** toğrı/ toğru]

ET’den itibaren⁴¹⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

⁴¹⁶ AY, 131/2.

⁴¹⁷ EUTSV, 331, 332.

“Toğrudur Biy Teñrimiz bizim, da yohtur kendinde egirlik” (III, 287, 1469) “Bizim Rab Tanrı’mız doğrudur ve onda yanlışlık yoktur

ağzı toğrunuñ (I, 46; III, 57) “doğru konuşanın ağzı/dili”

canlar da tınıhlar toğrularnıñ (I, 96) “doğruların canları ve ruhları”

cınsı toğrularnıñ (I, 34) “doğruların ulusu”

hutharılmañı toğrularnıñ (I, 46) “dürüst kişilerin kurtuluşu”

otañına toğrularnıñ (I, 82) “doğruların otağına”

palaclarında toğrularnıñ (I, 129) “doğruların sarayında”

payına toğrularnıñ (I, 88) “doğruların payına”

sağışına toğrularnıñ (I, 81) “doğruların fikirlerine”

toğrularıñ bile seniñ (I, 60) “senin doğruların ile”

üstüne toğrularnıñ (I, 43) “(gözü) doğruların üzerinde”

üstüne toğrularnıñ (I, 43) doğruların üstüne

2.15.1.2.1.1. Doğruluk

- **artarlıh/ artarlıq/ atarlıh:** doğruluk, dürüstlük (III, 138, 165)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ayınıñız artarlıh bile da yazıñ etmeñiz. (III, 182) “Doğrulukla ayılınız ve günah işlemeyiniz.”

Artarlıhıñnı seniñ men unutmadım. (III, 1505) “Senin dürüstlüğünü unutmadım.”

artarlıhı Teñriniñ (I, 448) “Tanrı’nın doğruluğu”

artarlıhına köre anıñ (III, 292) “onun (Tanrı’nın) adaletine göre”

artarlıhına tirlikniñ (I, 449) “yaşamın doğruluğuna”

artından artarlıhıñnı, inamnıñ, sövükniñ, eminlikniñ, aruvluñnuñ (III, 1079)

“doğruluğun, inancın, sevginin, barışın, iffetin ardından”

eşikin artarlıhıñnıñ (III, 507) “doğruluğun kapısını”

hurbanına artarlıhıñnıñ (III, 105) “doğruluğun kurbanına”

möhür artarlıhına inamnıñ (III, 298) “inancın doğruluğunun mührü”

yarağı üçün artarlıhıñnıñ (III, 1293) “doğruluğun silahları için”

ol türlü biriniñ artarlıhı bile (I, 449) “o türlü birinin dürüstlüğü ile”

- **könülük:** doğruluk (III, 727)

[ET: könilik/ könilig Krh: könilik/ könilig Har: könilik Çağ:-]

ET'den itibaren⁴¹⁸ tespit edilmiştir.

Zera yohtur ağızlarına alarnıñ köñülük, da yürekleri alarnıñ boşanıptır. (I, 32) “Onların ağızında doğruluk yoktur ve onların yürekleri boşalmıştır.”

köñülük üçün (I, 49) “doğruluk için”

- **toğruluh:** doğruluk, dürüstlük (III, 1470)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Açıñız maña eşikin toğruluhnuñ ki kirgeymen anda da tapungaymen Eyamizge. (III, 507) “Doğruluğun kapısını bana açınız ki oraya gireyim ve Rabbimize ibadet edeyim.”

artından toğruluhnuñ (I, 47) “doğruluğun ardından”

eşikin toğruluhnuñ (III, 507) “doğruluğun kapısını”

eşikin yarıhlı toğruluhnuñ (III, 1579) “nurlu doğruluğun kapısını”

hurbanın toğruluhnuñ (I, 31) “doğruluğun kurbanını”

sözün toğruluhnuñ (I, 42) “doğruluğun sözünü”

toğruluhu Eyemizniñ (I, 37) “Rabb’imizin doğruluğu”

toğruluhumnu benim (I, 51) “benim doğruluğumu”

toğruluhuna köre seniñ (I, 44) “senin doğruluğuna göre”

toğruluhunu seniñ (I, 47) “senin doğruluğunu”

toğruluhnuñ atı üçün kendiniñ (I, 39) “kendi doğruluğunun adı için”

toğruluhuma köre benim (I, 32) “benim doğruluğuma göre”

toğruluhuna köre anıñ (I, 32) “onun doğruluğuna göre”

toğruluhuna seniñ (I, 32) “senin doğruluğuna”

töreçisi toğruluhnuñ (I, 33) “doğruluğun hâkimi”

yollarından toğruluhnuñ (I, 31) “doğruluğun yollarından”

2.15.1.2.2. Yanlış- Yanlışlık

- **egri:** yanlış (III, 471)

[ET: egri/ egri Krh: eğri Har: eğri Çağ: eğri/ egri]

ET'den itibaren⁴¹⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yüz körüp, u orunç alıp, da biliksizlikten köñü yargunu egri eterler. (I, 151) “Müsamaha göstererek ve rüşvet alarak cehaletten doğru (olan) adaleti yanlış yaparlar.”

töreçiniñ egri buyurganın (I, 185; III, 471, 728) “yargıcın yanlış hüküm verenini”

⁴¹⁸ EUTSV, 201.

⁴¹⁹ EDPT, 112.

egrini toğrutma (I, 305) “yanlış düzeltme”

egrisini toğrutma (I, 305) “yanlış düzeltme”

- **yanlış/ yanlış/ yanlış:** yanlış (III, 1643, 1641, 1642)

[ET: yanlış/ yanlış **Krh:** yanlış **Har:** yanlış/ yanlış **Çağ:** yanlış/ yanlış/ yanlış]

ET’den itibaren⁴²⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiştir. (II, 808, 853)

gramatika, ya hırmağ, egrisini toğrutma, yanlışını çıkarma ya körksizni körklü etmeğ (I, 305; II, 882) “dil bilgisi ya da bozmak, yanlış düzeltme, yanlış çıkarma ya da çirkin olanı güzel yapmak”

- **yanlışlı:** yanlışlık (III, 1643)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Barça neme iş yanlışlı bile boldu. (I, 517) “Her şey yanlışlıkla oldu.”

yanlışlılığına bunun (I, 517) “bunun yanlışlığına”

yanlışlılığına yazovumnu (I, 296) (alın)yazımın yanlışlığına

- **yanlışsız:** yanlışsız, hatasız (III, 1643)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiştir. (II, 669)

2.15.1.3. Düşünce

- **fikir:** (< Ar. *fikr*) fikir, düşünce, akıl yürütme, zihin (III, 524)

[ET:- **Krh:** fikr **Har:** fikr/ fikir **Çağ:** fikr/ fikir]

İlk olarak AH’de⁴²¹ tespit edilmiştir.

akıl yürütme: *Unuttular işlerin anı, da fikir etmediler sağışına anı.* (III, 24) “İşlerini unuttular ve onun düşüncesi hakkında akıl yürütmediler.”

düşünce: *Algışlı Ata, ari Teğri, arıt fikirimni benim.* (I, 123) “Mübarek Ata, kutsal Tanrı benim düşüncelerimi arıt.”

⁴²⁰ EDPT, 950.

⁴²¹ AH 296.

zihin: *Vay maña! Vay maña, ki bularıpmen fikirim bile da tolu men yazıñ bile da barça yamanlıñ bile.* (I, 123) “Vay bana! Vay bana ki zihnim bulanmış ve ben kötülük ve günahla doluyum.”

- **sağınç:** düşünce, hayal (III, 1219)

[ET: sağınç **Krh:** sağınç/ sākınç **Har:** sağınç **Çağ:** sağınç]

ET’den itibaren⁴²² metinlerde tespit edilmiştir.

Eger ki kliyirsen sağınç, tedı canı könülükñüñ, ħaysı yalğan da zradit etme bolmas. (III, 1219) “Eğer gerçeğin ruhunu düşünme yetisi istiyorsan, yalan ve ihanet etme olmaz.”

- **sağış/ sağız:** düşünce, fikir, muhakeme, düşünme, görüş, akıl yürütme (III, 1219, 1222)

[ET: sağış **Krh:** sağış **Har:** sağış/ sağış **Çağ:** sağış]

ET’den itibaren⁴²³ metinlerde tespit edilmiştir.

fikir: *Çıñkay can alardan, da ħaytkaylar andoñ toprañka, da ol küñden tas bolgay barça sağışları alarnıñ.* (III, 97) “Onlardan çan çıkacak ve geri toprağa dönecekler ve o günden sonra onların bütün fikirleri yok olacak.”

fikir alışverişi: *Saldılar meni da hali yene çövremni aldılar, sağış ettiler aşahlatma meni yerge.* (III, 434) “Beni bıraktılar ve o an yine çevremi sardılar, beni nasıl aşağılayacakları konusunda fikir alışverişi yaptılar.”

görüş: *Aşıhtılar, da unuttular işlerin anıñ, da fikir etmediler sağışına anıñ.* (III, 525) “Acele ettiler, onun işlerini unuttular ve onun görüşü hakkında fikir yürütmediler.”

düşünce: *Öç sañlap ançañ sağış eter öldürmege Gajinnıñ ħardaşın alır.* (III, 94) “İntikam duygusuyla Kayım’in kardeşini öldürmek düşüncesiyle (yanına) alır.”

anıñkibik sağışta (III, 466) “bunun gibi fikirlerde”

barça sağışınıñ seniñ (I, 38) “senin bütün düşünceni”

barça sağışlarım bile (I, 670) “bütün düşüncelerimle”

bir sağışta (III, 274) “aynı görüşte”

bu dünyânıñ sağışı bile (II, 204) “bu dünyanın fikri ile”

bu sağışını (III, 559) “bu düşünceyi”

bu türlü ħıynlı sağış (III, 858) “bunun gibi acı veren düşünce”

esli sağışı bile kensiniñ (III, 940) “onun akıllı fikri ile”

kiçi sağış (III, 690) “küçük (bir) fikir”

⁴²² İKPÖ, 56/5, EUTS, 194, EDPT, 812.

⁴²³ EUTSV, 270, EDPT, 816.

- könülük sağış etken* (III, 728) “adil düşünen”
- könülükñü sağış etmeğ* (III, 297, 458, 525, 728) “gerçeklik hakkında akıl yürütmek”
- ol sağış bile* (III, 701) “o düşünceyle”
- öldürmeğliğ sağıştan* (III, 1096) “cinayet düşüncesinden”
- özge türlü sağış* (III, 794) “başka türlü düşünce”
- sağış etüçi* (III, 1219) “düşünür”
- sağış fikirli* (III, 1219) mutabakat
- sağış Eyemizniğ* (I, 43) “Rabb’imizin görüşü”
- sağış yamannığ* (III, 735) kötülerin düşüncesi
- sağış yürekiniğ anığ* (I, 43) “onun yüreğinin sesi (mec.)”
- sağışma benim* (III, 860) “benim fikrime”
- sağışın buyruğçılarnığ* (I, 43) “emir verenlerin fikri”
- sağışın dinsizlerniğ* (I, 43) “dinsizlerin düşüncesi”
- sağışın miskinniğ* (I, 310) “zavallıların düşüncesi”
- sağışın sağışçılarnığ* (III, 580) “düşünürlerin düşüncesini”
- sağışın yığınlarnığ* (I, 43; III, 69) “cemaatin düşüncesini”
- sağışına toğrularnığ* (I, 306) “salihlerin düşüncesine”
- sağışlagan sağış bile kendiniğ* (I, 940) “onun makul düşüncesi ile”
- sağışları adamlarnığ* (I, 63) “insanların düşüncesi”
- sağışları yürekimniğ benim* (I, 313) “yüreğimin sesleri”
- sağışların tas etüçi* (II, 184) “fikirleri yok eden”
- sağışlarına Teğriniğ* (III, 897) “Tanrı’nın düşüncelerine”
- sağışlarından kendileriniğ* (I, 309) “onların düşüncelerinden”
- sağışlarından kensileriniğ* (III, 834) “kendilerinin düşüncelerinden”
- sağışlarından yürekleriniğ kendileriniğ* (I, 32) “onların düşüncelerinin sesinden”
- seniğ kiçi sağışınığ* (III, 1219) “senin ufak fikrini”
- stolları bezirğânlarınığ ya sağış⁴²⁴ etkenlerniğ* (III, 264) “tüccarların ya da düşünürlerin tabloları”
- ten sartın sağış* (III, 456) “manevi düşünce”
- ulu sağışta* (III, 465) “büyük düşüncede”
- ulu sağışniğ friştesi* (III, 1417) “yüce düşüncenin meleşi”
- yağış sağış bile* (III, 1219) “güzel fikirlerle”
- yaman sağış* (II, 266) “kötü düşünce”
- yaman sağıştan* (I, 670) “kötü düşünceden”

⁴²⁴ satığ= sağış (yazım hatası)

- **sağışlamaḥ:** düşünme, muhakeme (III, 1220)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Nedir çektiri canlarınḥ adamlarınḥ? Esli da sözlüdir, üç çonstkalı, ki sağışlamaḥı çüstlü edi. (III, 410, 454, 1310) “İnsan ruhunun ayırt edici özellikleri nelerdir? Hızlı düşünme yeteneği olduğundan o akıllı ve konuşma yeteneğine sahiptir, üç bölümden oluşur.” *toḡru sağışlamaḥ bile* (III, 1469) “doğru muhakemeyle”

- **sağışlı:** düşünceli (III, 1221)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Zera düḡüldürler gurk'ları alarınḥ, neçik Teḡrimiz bizim, yoḥsa duşmanlarımız bizim yaman sağışlılar. (I, 54, 329, 612) “Onların tanrıları bizim Tanrı'mız gibi değildir, bizim duşmanlarımız kötü düşüncelidirler.”

- **sağışsız:** düşüncesiz, düşünceye sığmayan (III, 1221)

[ET:- Kṛh:- Har: sağışsız/ sağışsız Çağ:-]

İlk olarak MN'de⁴²⁵ tanıklanmıştır.

Sağışsız ḥıynaldı, ol kendi ḥaçlandı, öldü, kömüldü. (I, 783) “Düşüncesizce eziyet edildi, çarmıha gerildi, öldü, gömüldü.”

Aytovsuzdur ulu, körklü haybatınḥ senin, ol türlü öpken u öçeşmeḥindir yazıḥlılar üstüne, ol ḥadar da sağışsızdır senin yarlıḡamaḥınḥ senin kristânlarına. (I, 442) “Senin yüce, görkemli şanın tarifsizdir, aynı şekilde öfken ve gazabın günahkârların üzerinedir ve bir o kadar da düşünceye sığmaz.”

2.15.1.4. Gerçek- Gerçeklik

- **artar:** gerçek (III, 137)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Baḥar yazıḥlı artarga da ḥıçıldatır üsne anınḥ tişlerin kensininḥ. (III, 371, 1448)

“Günahkâr gerçeḡe bakar ve onlara dişlerini gıcırdatır.”

alani artar (III, 66) “aleni gerçek”

⁴²⁵ MN, 2/11.

- **köni/ könü:** gerçek (III, 726)

[ET: köni **Krh:** köni **Har:** köni **Çağ:-**]

ET'den itibaren⁴²⁶ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Yargusu Eyemizniñ köniüdür, da toğrudur ol. (I, 37) “Rabb’imizin adaleti gerçektir ve o doğrudur.”

Evet duşman kibik boldum sizge, ki könüni sözledim. (III, 727) “Evet düşman gibi oldum size ve gerçeği söyledim.”

könünü egri etme (I, 176) “gerçeği yanlış yapmak”

- **könülük/ könülük:** gerçeklik, gerçek (III, 727)

[ET: könilik/könilig **Krh:** könilik/könilig **Har:** könilik **Çağ:-**]

ET'den itibaren⁴²⁷ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Hörmeti padşahnıñ könülükñü söviyir. (III, 1111) “Hürmetli padişah (majesteleri) gerçeği seviyor.”

könülükñü belgili etken (III, 1047) “gerçeği belli eden”

könülükü yüzünün anıñ (I, 33) onun yüzünün gerçekliği

könülükün senin (I, 55) “senin gerçekliğin”

könülükünñü senin (I, 47, 48) senin gerçekliğini

10 könülühleri Arisdodelniñ (III, 1012) “Aristoteles’in on gerçekliği”

2.15.1.5. Gizem- Gizlilik

- **yapuh/ yapıh/ yapuğ:** gizli, sır (III, 1646)

[ET:- **Krh:** yapığlıg **Har:** yapuğ/ yapuk **Çağ:** yapuğ/ yapuk]

DLT'den itibaren⁴²⁸ arihî metinlerde “kapalı, örtülü” anlamındaki sözcük EHKT metinlerinde mecazlaşarak “gizli, gizemli” anlamını kazanmıştır. Sözcüğün *yapuh* şekli metinlerde sıfat olarak tespit edilmiştir. (I, 182)

Sen, Biy, könülükñü sövdün, körünmegenlerni da yapuğlarnı ahlılñ bile senin körgüzdün maña. (I, 52) “Sen, Rabb’im, gerçeği sevdin, görünmez ve gizlenmiş olan aklınla bana gösterdin.”

Tenri yapuğnu biliçi (I, 687) “gizli olanı bilen Tanrı”

yapuğlar bilüçi Tenrige (I, 212) “sırları bilen Tanrı’ya”

⁴²⁶ İKPÖ, 55/2; AY, 136/8.

⁴²⁷ EUTSV, 201.

⁴²⁸ DLT III, 49/12.

- **yapuhluḥ**: gizlilik, gizem, sır (III, 1647)

[ET:- K^{rh}: yapığlıḡ H^{ar}:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT'de⁴²⁹ “kapalı” anlamında tanıklanmış, “gizlilik, gizem, sır” anlamı EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Helbet, Teḡri izder bunu, zera ol terger yapuhluḥun yürekimizniḡ bizim. (I, 49) “Elbette Tanrı bunu gözetir, çünkü o yüreğimizin sırlarını bilir.”

ulu yapuhluḥ (III, 1647) “büyük gizem”

yapuhluḥun bile seniḡ (I, 35) “senin gizliliğinle”

2.15.1.6. Yol- Yöntem

- **yol**: yol, yöntem (III, 1724)

[ET:- K^{rh}: yol H^{ar}: yol Çaḡ: yol]

ET'den itibaren metinlerde işlek olarak kullanılan sözcüğün “yöntem” anlamı ilk olarak TIEM'de⁴³⁰ tanıklanmıştır.

Yoluḡnu seniḡ, Biy, körgüz maḡa da izleriḡni seniḡ övret maḡa. (I, 39) “Rabb'im senin yolunu göster bana, izlerini öğret bana.”

barḡa yollarına kensileriḡni (III, 137) “onların bütün yollarına”

barḡa Teḡriḡniḡ yollarından (III, 179) “Tanrı'nın bütün yollarından”

kensi yolu bile (III, 1725) “kendi yoluyla”

neḡik töre yolu (III, 1493, 1725) “mahkeme yolu (yasal olarak)”

toḡru yolḡa (III, 140) “doḡru yola”

yol körgüzüḡim benim (I, 53) “benim yol gösterenim”

yolu Teḡriḡniḡ (II, 572) “Tanrı'nın yolu”

yolu tözümlüknüḡ (II, 560) “sabrın yolu”

yolun ḡuḡharılmaḡniḡ (II, 560) “kurtuluşun yolunu”

yolun surp Awedaranniḡ (II, 545) “kutsal Yeni Ahit'in yolunu”

yollarıḡ ḡuḡharılmaḡniḡ (III, 96) “kurtuluşun yollarını”

yolunda kendiniḡ (III, 194) “onun yolunda”

yoluna yazıḡlılarıḡniḡ (I, 270) “günahkârların yoluna”

yürümeḡinde kendiniḡ yolunda (II, 524) “onun yolunda yürümek, onun izinden gitmek”

⁴²⁹ DLT III, 49/12.

⁴³⁰ TIEM, 73 211v/9.

2.15.2. Varlık Felsefesi (Ontoloji)

2.15.2.1. Varlık

- **barlıh/ barlıq/ varlıh/ harlıh:** varlık (III, 223, 1587, 569)

[ET:- Krh: barlık Har: barlık Çağ: barlık/ barlığ]

İlk olarak AH'de⁴³¹ tanıklanmıştır.

Haysılardırlar seziklengen da tenli barlıhlar? İlk ekige bölünür seziklengen barlıhlar bu– kendi teprengenge da teprenmegenge, da teprenmegenlerniñ bardırlar, ki öz tarbiyatından, da bardırlar, ki peşelengen, taşlar, da topraqlar, da bularga oğşaşlar, da ki teprenseler– küç bile, da tügöl tarbiyat bile. (III, 765, 1134) “Duyu organlarıyla algılanabilen, somut varlıklar hangileridir? Duyu organlarıyla algılanabilen varlıklar öncelikle hareketli ve hareketsiz olarak ikiye ayrılır. Toprak, taş ve buna benzeyen varlıklar, doğası gereği hareketsizlerdir ve bunlar kendi doğaları gereği değil, ancak kuvvet uygulandığında hareket ederler.”

anlanmaz barlıhına köre (III, 113) “anlaşılmayan varlığına göre”

barlıhı işkilli (III, 225, 628) “varlığı şüpheli”

bar etüçi barça barlıhlarnı (III, 215) “bütün varlıkları var eden” (Tanrı'nın sıfatı)

barlıh tenli, teprengen, tiri, tınıhlı, seziklihli, sözlü, ölümlü (III, 31) “somut, hareketli, yaşayan, hisli, sezgili, konuşan, ölümlü varlık”

barça barlıhlardan (II, 897) “bütün varlıklardan”

barça barlıhlarnıñ (II, 660) “bütün varlıkların”

barça varlıhlarnıñ (III, 161) “bütün varlıkların”

barça barlıhlarnıñ sebep (III, 1249) “bütün varlıkların sebebi”

barlıh bolmagan (III, 308) “canlı olmayan”

barlıh tenli (III, 1265, 1422) “somut varlık”

barlıh tensizler (III, 332, 406, 454) “soyut varlıklar”

barlıhı Biy Teñrimizniñ bizim (II, 574) “bizim Rab Tanrı'mızın varlığı”

barlıhına köre (III, 113, 508, 872) “varlığına göre”

barlıhından Atanıñ (I, 578) “Ata'nın varlığından”

barlıhından tarbiyatın (II, 711) “tabiatın varlığından”

barlıhka köre (III, 1723) “varlığa göre”

bir barlıh (I, 581) “bir varlık”

bizim barlıhımızda bolgan (I, 587) “bizim varlığımızda olan”

bizim barlıhımızdan bolganın (I, 587) “bizim varlığımızdan olanın”

bolmagan barlıhınıñ (II, 665) “olmayan varlığın”

⁴³¹ AH, 5.

canımın menim barlıhı (III, 225) “benim ruhumun varlığı”
çektiri barlıhın (III, 190, 225, 376) “varlığın tanımı”
dünyânın barlıqında (I, 526) “dünyanın varlığında”
ekinçi tensiz barlıhlar (III, 1414) “ikinci soyut varlıklar”
etilmegen barlıh bile (II, 665) “yaratılmamış varlıkla”
etilmegen barlıhka (III, 510) “yaratılmamış varlıkta”
gerçekten barlıhlar (III, 225) “gerçek varlıklar”
ilk-evelgi barlıh (III, 224, 508) “ilk varlık”
kendi barlıhından Atanın (I, 219) Tanrı’nın kendi varlığından
könü barlıhlar (III, 542, 726) “gerçek varlıklar”
özge barlıhtan (I, 219) “başka varlıktan”
peşelengen teprenmegen barlıhlar (III, 771, 956, 1134) “üretilen hareketsiz varlıklar”
seziklengen barlıhlar (III, 765, 1134) “algılanabilen varlıklar”
seziklengen da tenli barlıhlar (II, 899) “algılanabilen ve somut varlıklar”
süreti barlıhının anı (I, 499; III, 392, 1338) “onun varlığının sureti”
tenli barlıhlar (III, 765, 1134) “somut varlıklar”
tensiz barlıh (III, 225) “soyut varlıklar”
teprengen barlıh (III, 225) “hareket eden canlı”
teprenmegen barlıhlar (III, 676) “hareket etmeyen canlılar”
toğru barlıhlar (III, 225) “doğru varlıklar”
üçünçi tensiz barlıhlar (III, 1414) “üçüncü soyut varlıklar”

- **tirlik**: varlık (III, 1447)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamıyla sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. *Haysıların ki harağulanıptır yürekleri aların, da yatlanıptırlar andagi tirlikinden Teğrinin*. (III, 95) “Onların yürekleri kararmıştır ve Tanrı’nın onlardaki varlığından uzaklaşmışlardır.”

dünyânın tirliki (III, 1448) “dünyanın varlığı, maddi varlıklar”

dünyâlık tirlikimiz (III, 1448) “dünyevi varlıklarımız, maddi varlıklar”

2.15.2.2. Öz

- **öz**: öz, kendinden olan (III, 1108)

[ET: öz K^{rh}: öz H^{ar}: öz Ç^ğ: öz]

ET'den itibaren⁴³² metinlerde tespit edilmiştir.

Neçege bölünür barlıh? Beşe. Haysılardırlar? İlk-evelgi, etilmegen barlıh, ki bar edi, da bar, da halır menilik, ki dir Tenri, ki dağın özdendir, ne ki barça barlıhlardan, da üsttir, ne ki fikirimizden da sağışlarımız. (III, 224) “Varlık kaç bölünür? Beşe. Bunlar nelerdir? İlk- evvel yaratılmamış varlık, sonsuza kadar var olacak, düşünce ve anlayışımızın üstünde olduğu gibi tüm varlıklardan üstün olan, varlığı kendinden olan Tanrı’dır.”

öz kökte (I, 62) “köğün özünde”

köktegi öz (III, 1108) “cennetteki öz”

öz tarbiyatından (II, 899) “öz doğasından”

öz zaman (III, 1108) “gerçek zaman”

2.15.2.3. Asıl

- **asıl:** (< Ar. *aşl*) asıl (III, 148)

[ET:- **Krh:** asl/ asıl **Har:** asl/ asıl **Çağ:** asl/ asıl]

İlk olarak KB’de⁴³³ tespit edilmiştir.

Bunda kelgeniñizniñ asılı nedir? (III, 148) “Buraya gelişinizin aslı nedir?”

2.15.2.4. Hiçlik

- **heç:** (< Far. *hīç/hēç*) hiç, değersiz, boş, yok (III, 578)

[ET:- **Krh:** hīç/ hiç **Har:** hīç **Çağ:** hīç/ hēç]

İlk olarak KB’de⁴³⁴ tespit edilmiştir.

Helbet, heçtir her adam. (I, 47) “Elbette, her insan hiçtir (değersizdir).”

Heçten neme etti. (III, 579) “Yoktan var etti.”

Ol heç etkey alarnı, haysı ki hıstırıyrlar bizni. (I, 56) “O (Tanrı), bizi kısıtiranları yok edecek.”

heçke körmeh (III, 579) “değersiz görmek (hor görmek)”

heçke berilmehler (III, 579) “değersiz görülmek”

heç neme (III, 579) “değersiz şey”

heç yergeden (I, 57) “hiç yerden, boş yere”

heç etme (III, 580) “hiç etmek, yok etmek”

⁴³² EDPT, 278.

⁴³³ KB, 6091.

⁴³⁴ KB, 203.

- **heçlik:** (< *Far. hīç/hēç*) hiçlik (III, 580)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biy tanır sağışın adamların, ki heçliktedirler. (I, 72) “Rab, hiçlikte olanların düşüncelerini tanır.”

heçliklerinde kendilerinin (I, 39) “kendilerinin hiçliklerinde”

heçlikine kendinin (I, 52) “kendinin hiçliğine”

2.15.3. Ahlak Felsefesi (Etik)

2.15.3.1. Ahlak- Ahlaksızlık

- **töresizlik/ töresizliḡ:** ahlaksızlık (III, 1495)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Metinlerde *töresizlikleri bile kensilerinin* (III, 350, 1213), *töresizlikim için benim* (III, 423), *töresizliki kendinin* (III, 488), *töresizlikleri kendinin* (III, 488, 1408), *töresizliğin kendinin* (III, 586), *töresizlikimizni bizim* (III, 773), *töresizliḡni senin* (III, 798), *töresizlikleri bile kensilerinin* (III, 1213) gibi onlarca tamlama tespit edilmiştir.

Töresizlik bile başladı da yazıḡ bile toḡurdu meni anam benim. (I, 52) “Ahlaksızlıkla başladı, günahla doğurdu beni annem.”

Oṡta başladı töresizlikni, yükledi aḡını da toḡurdu egirlikni. (I, 32; III, 42) Orada başladı ahlaksızlık, acıya hamile kaldı adaletsizliḡi doğurdu.

töresizliklerinde kendilerinin (III, 350, 1213) “onların ahlaksızlığında”

- **yolsuz:** ahlaksız (III, 1728)

[ET:- K_{rh}: yolsuz Har: yolsuz Çağ: yolsuz/ yolsız]

İlk olarak AH'de⁴³⁵ tespit edilen mecazlı kullanım, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te adlaṡmış olarak verilmiş ancak metinlerde sıfat olarak tespit edilmiştir. (II, 668)

- **yolsuzluḡ:** ahlaksızlık (III, 1728)

[ET:- K_{rh}: yolsuzluḡ/ yolsuzluḡ Har: yolsızlık Çağ:-]

İlk olarak TİEM'de⁴³⁶ tespit edilmiştir.

⁴³⁵ AH, 412.

⁴³⁶ TİEM 73, 390r/1.

Zira men menden bilirmen yolsuzluğumnu da aşınmağımı oğlanlığımdan benim. (I, 293; III, 1729) “Çünkü ben çocukluğumdan beri olan ahlaksızlığımı ve suçlarımı bilirim.”

2.15.3.2. Ayıp

- **ayb:** (< *Ar.* ‘ayb) ayıp, utanç (III, 180, 187)

[ET:- K_{rh}:- ‘ayb Har:- ‘ayb Çağ:- ‘ayb/‘ayıb]

İlk olarak KB’de⁴³⁷ tespit edilmiştir.

ayıp: *Bah boyuma benim, da huthar meni, da duşmanlarım için huthar meni. Zera sen bilirsen rusvayımı benim, uyatımı benim da aybımı benim.* (I, 830) “Bak ruhuma benim, beni kurtar, düşmanlarım için beni kurtar; çünkü sen benim bütün rezilliklerimi, utancımı ve ayıbımı bilirsin.”

utanç: *Sen munda aytmasa yazıyıñı k’ahanaga, anda alani bolsar. Oldır ulu ayb.* (I, 164) “Sen burada günahını rahibe itiraf etmesen ve bu (günah) ortaya çıksa; bu büyük bir utançtır.

ulu ayb (I, 164) “büyük utanç”

- **ayblama:** (< *Ar.* ‘ayb) ayıplama, kınama, suçlama (III, 180)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İsim şekli diğer dönem metinlerinde tanıklanmayan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiştir. (II, 787)

- **ayblandırma:** (< *Ar.* ‘ayb) utandırma (III, 181)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İsim şekli diğer dönem metinlerinde tanıklanmayan sözcük sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Inamsız, bolmassen meni ayblandırmaga. (III, 181) “İnançsız, (kimsenin önünde) beni utandıramazsın.”

- **ayblanmağ/ ayıblanmağ:** (< *Ar.* ‘ayb) ayıplanmak, utandırmak (III, 181)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İsim şekli diğer dönem metinlerinde tanıklanmayan sözcük sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

⁴³⁷ KB, 1328.

Dağın artışı tolundu boyumuz bizim ayblanmağ bile, haysıları ki ayblıy ediler bizni. (I, 117) “Dahası, ruhumuz bizi ayıplayanların ayıplaması (utanç) ile doldu.”

- **ayblı:** (< *Ar.* ‘ayb) utanç verici, rezil (III, 181)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Menim için sağışlıyır ediler, haysıları ki oturup ediler eşiklerde, meni ayblı eterler ediler. (III, 181) “Kapı önlerinde oturup benim hakkımda yorum (dedikodu) yapıyorlardı, beni rezil ediyorlardı.”

- **ayblagan:** (< *Ar.* ‘ayb) ayıplanan (III, 181)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ağ, ilgeri körge Biy, çıhara berilgeniñni Jutadan da ayblaganların k’ahanaların. (I, 113)

“İleriye gören Rab, Yahuda’dan atılıverileni ve papazların ayıplananlarını hatırla.”

2.15.3.3. İyilik- Kötülük

2.15.3.3.1. İyi- İyilik

- **tatlı:** iyi (III, 1399)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde “iyi” anlamı tanıklanmıştır. *Tatlıdır Biy her birine, da sağavatı anıñ üsne barça yaratkanlarınñ kendiniñ. (III, 1399) “Rab, herkese karşı iyidir ve O'nun şefaati bütün yattıklarının üzerinedir.”*

- **tatlılığ:** iyilik, yardımseverlik (III, 1400)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “iyilik, yardımseverlik” anlamıyla kullanılmıştır.

Tatlılığnı, öğütñü da bilmehñi övret maña, zera buyruğñnu seniñ men sahladım. (I, 84)

“İyiliği, akıllı olmayı, bilgili olmayı bana öğret, çünkü ben senin emirlerini yerine getirdim.”

Buzuldular da murdarlandılar töresizlikleri bile kendileriniñ, kimse yoğtur, ki etkey tatlılığnı. (I, 34) “Kendi ahlaksızlıklarında bozuldular ve kirlendiler, onlara iyilik edecek kimse yok.”

algışına tatlılıhıñnıñ senıñ (I, 38) “senin iyiliğinin duasına”
avaz bile tatlılıhıñnıñ (I, 66) “iyiliğin sesi ile”
senıñ tatlılıhıñnı (I, 128) “senin iyiliğini”
tatlılıh zamanında (I, 112) “iyilik zamanında”
tatlılıhına köre Teñrilikiñniñ (I, 140) “Tanrılığının iyiliğine göre”
tatlılıhıñ bile senıñ (I, 145) “senin iyiliğinle”
ulu senıñ tatlılıhıñnıñ erkiñ (I, 241) “senin iyiliğinin yüce gücü”
yüzüñniñ senıñ tatlılıhıñdan (I, 35) “senin yüzünün iyiliğinden”
yarlıgamañıñnıñ tatlılıhı bile senıñ (I, 129) “senin lütfunun iyiliğiyle”

• **yağşı:** iyi, iyilik (III, 1626)

[ET: yakşı **Krh:** yakşı/ yahşı **Har:** yahşı **Çağ:**]

ET’den itibaren⁴³⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ahıllı Atanıñ Jisus, ber maña ahıl yağşını sağıslama, da sözleme, da etmege alnıña senıñ her sahat, da yaman sağıstan da hılınmañtan hutñar meni . (I, 276) “Ata’nın bilgeliği İsa, bana senin huzurunda her saat iyiliği düşünmeyi, söylemeyi ve etmeyi nasip et ve kötü düşünceden ve eylemlerden beni kurtar.”

Yoñtur kimese, ki etkey yağşını. (I, 53) “İyilik edecek kimse yok.”

işniñ yağşısın (I, 278) “işinin iyisini”

yağşını hılınan (I, 288) “iyilik eden”

• **yağşılıh:** iyilik (III, 1627)

[ET:- **Krh:** yağşılık **Har:** yağşılık **Çağ:** yağşılık/ yağşılığ]

İlk olarak TIEM’de⁴³⁹ tanıklanmıştır.

Köpler aytırlar, ki: Kim körgüzgey bizge yağşılıhın Eyemizniñ? (I, 31) “Hepsi ‘Rabb’imizin iyiliğini bize kim gösterecek?’ diye sordular.”

barça yağşılıhka (III, 1577) “bütün iyiliğe”

barça yağşılıhlarnıñ Biyi (III, 1418) “bütün iyiliklerin Rabb’i”

eñ soñ yağşılıhıñnı senıñ (III, 1293) “senin en son iyiliğini”

kendiniñ yağşılıhıñnı (III, 706) “kendisinin iyiliğini”

klevüçi yağşılıhıñnı (III, 705) “iyiliği isteyen, hayırsever”

kökün yağşılıhıñnıñ (III, 296) “iyiliğin kökünü (yüreğine dik)”

hardaşniñ yağşılıhları (III, 811) “kardeşinin iyilikleri”

⁴³⁸ EUTS, 281.

⁴³⁹ TIEM, 73 48r/5.

menim yahşılığında (III, 1520) “benim iyiliğimde”
tolu yahşılığ bile (III, 1479) “iyilikle dolu”
yahşılığ bile namazat etüçi (III, 269) “iyilikle dua eden”
yahşılığ bile yalbaruçı (III, 870) “iyilikle yalvaran”
yahşılığları hardaşımın (III, 811) “kardeşinin iyilikleri”

2.15.3.3.2. Kötü- Kötülük

- **yaman:** kötü, kötülük, kötü niyetli (III, 1635)

[ET: yaman **Krh:** yaman **Har:** yaman **Çağ:** yaman]

ET’den itibaren⁴⁴⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

kötü: *Dolaştılar çevreme yamanlar, haysılarına yoh edi san.* (I, 47) “Sayısız kötüler çevremde dolaştılar.”

kötülük: *Sanı yalgız yazıh ettim, Biy, da yamanı alnıña seniñ ettim.* (I, 52) “Rabb’im, tek başıma günah işledim ve senin önünde kötülük yaptım.”

bileki yazıhlınıñ da yamanınıñ (I, 34) “günahkârın ve kötünün gücü”

kününe yamanınıñ (I,40) “kötülüğün gününe, zamanına”

tanıhları yamanların (I, 44) “kötülerin, kötülüğün tanıkları”

yaman etüçi (I, 35) “kötülük eden”

yamanıma menim (I, 44) “benim kötülüğüme”

yıgınları yamanların (I, 39) “kötülüğün cemaatleri”

yıgının yamanların (I, 40) kötülüğün cemaatinin

yuvuħlanmaħına maħa yamanların (I, 40) “kötülerin bana yakınlaşmasına”

- **yamanlıħ:** kötülük (III, 1637)

[ET:- **Krh:- Har:** yamanlıħ **Çağ:** yamanlıħ]

İlk olarak CC’de⁴⁴¹ tanıklanmıştır.

Teñrim menim saħladı meni menim anmeğliħım bile da seni tas etti seniñ yamanlıħıña köre. (III, 103) “Tanrım beni masumiyetimden dolayı korudu ve seni kötülüğünden dolayı yok etti.”

Yıgıyım yamanlıħlarını barça üsne alarnıñ da oħlarıım bile menim tüğelliyim alarnı. (I, 54)

alay yamanlıħnı (III, 162) “bütün kötülüğü”

⁴⁴⁰ EUTSV, 385.

⁴⁴¹ CC I, 38b/9.

barça yamanlıhnıñ başı (III, 502) “bütün kötülüklerin başı”
künlerin yamanlıhnıñ (III, 398) “kötülüğün günlerini”
künlerini yamanlıhtan (III, 156) “kötülüğün günlerini”
maticası barça yamanlıhnıñ (III, 48) “tüm kötülüklerin kökü”
Natannıñ yamanlıhın (III, 114) “Natan’ın kötülüğü”
sansız yamanlıh bile (III, 61) “sayısız kötülük ile”
yamanlıh bile (I, 38) “kötülük ile”
yamanlıh etüçi (III, 630, 1637) “kötülük eden kişi”
yamanlıh hılingan (III, 1637) “kötülük yapan”
yamanlıh yığıstıruçı (III, 391) “kötülük toplayan”
yamanlıhı üçün anda turganlarınıñ (III, 49) “orada yaşayanların kötülüğü yüzünden”
yazılıh yamanlıhı kendiniñ (III, 32) “onun günahkâr kötülüğü”

2.15.4. Sanat Felsefesi (Estetik)

Bu bölümle ilgili isimler “Sanat ile İlgili İsimler” başlığında incelenmiştir.

2.16. Filoloji ile İlgili İsimler

2.16.1. Dil

- **til:** dil, lisan (III, 1440)

[**ET:** til/ tıl **Krh:** til **Har:** til **Çağ:** til]

ET’den itibaren⁴⁴² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Köp hıyn bile çıhardıh hıpçağ tiline ermeni Sağmosnu, yamanlamañız, zera hudretimiz bunça edi, artıñın K’risdos tügellegey. (I, 11) “Büyük bir acı ile, Ermeni Zebur’u Kıpçak diline tercüme ettik; kötülemeyiniz çünkü gücümüz sadece bu kadardı, bundan sonrasını Mesih tamamlayacak.”

Da anda unuttular Ekibdaci 1/2i tilni, da Ermeni tilin Ekibdosta unutup ediler. (III, 33)
 “Ve orada Mısırlıların dilini unuttular ve Ermeni dilini (de) Mısır’da unutmuşlardı.”

Ahpaş ol yuhövnüñ atlı Valerios, Frangistanda toğup, bilmedi tilin afrinskanıñ. (III, 37)
 “Valerios adlı o kilisenin papazı Avrupa’da doğmuş, Afrikalıların dilini bilmiyordu.”

Adem atamızıñ tili (III, 33) “Adem Atamızın dili”

adam tiliñe (III, 32) “insanların dilinde”

aların tili (III, 241, 1440) “onların dili”

aların latin tiline (III, 102) “onların Latin diline”

añlamağ tillerni (III, 1440) “dillerini anlamak”

⁴⁴² T, 1K8.

- ari til* (III, 128) “kutsal dil”
- asori tilde* (III, 96, 150) “Süryani dilinde”
- atalıh til* (III, 165, 1454) “ataların konuştuğu dil, anadil”
- evelgi tilni* (III, 1440) “eski dilini”
- barça til* (III, 286) “her dil”
- bir til bile* (III, 641, 1440) “bir dil ile”
- bizim ermeni tilinde* (III, 14, 498) “bizim Ermeni dilinde”
- Ekibdaci tilni* (III, 33) “Mısır dilini”
- epraeci tili bile* (I, 271) “İbrani diliyle”
- ermenî tili* (III, 498) “Ermeni dili”
- ermenî tilinden* (I, 11) “Ermeni dilinden”
- frang tilin* (III, 530) “Frenk dilini”
- jindinski tilinden* (III, 430) “Hint dilinden”
- haytarmaḥ tillerni* (III, 1440) “dillerini tercüme etmek”
- ḥıḇḇaḥ tili* (I, 11; III, 848) “Kıpçak dili”
- ḥbtî tili bile* (I, 271) “Kipti diliyle”
- latin tili* (III, 915) “Latin dili”
- latin tiline* (III, 777) “Latin diline”
- nemiç tili* (III, 498, 1013) “Lehçe”
- nemiç tiline* (III, 721) “Lehçeye”
- öçlü tilleri bile* (III, 1088) “kin tutan dilleriyle”
- pambasank‘ tilge* (III, 1116, 1440, 1785) “iftiracı dile”
- siriyski tilinde* (III, 657) “Süryani dilinde”
- til hilleli* (III, 1440) “hilekâr dil”
- til yazıḥı* (III, 46) “dille işlenen günah”
- tili ble siriyski* (III, 267) “Süryani dilince”
- tili bile saşkan* (III, 269, 768, 1244 1440) “yanlış konuşan, kötü konuşan, geveze”
- tili ble trogloditskim* (III, 1440) Troglodytae⁴⁴³ dilinde
- tili vartabedlerniḡ* (III, 754, 1435) “öğretmenlerin dili”
- tilim bile benim* (I, 47) “benim dilimle”
- tilin afrinskanıḡ* (III, 37, 1586) “Afrikalıların dilini”
- tilinçe cuhutlarnıḡ* (III, 1441) “Yahudilerin diliyle”
- Tilinden ermeniniḡ* (I, 11) “Ermenilerin dilinden”
- tiliḡni seniḡ* (I, 43) “senin dilini”

⁴⁴³ Kızıldeniz'in batı kıyısında, Arap Yarımadası'nın güneybatısındaki ilkel bir kabile. (III, 1503)

tiller cucizêmskiy (III, 362) “yabancı diller”
tilleri alarnıñ (III, 632) “onların dilleri”
tilleri bile kendileriniñ (III, 1082) “kendilerinin dilleriyle”
tillerimiz bizim (III, 539, 800) “bizim dillerimiz”
tillerin adamlarnıñ (III, 171) “insanların dillerini”
tillerin kendileriniñ/ kensileriniñ (III, 20) “kendilerinin dillerini”
tillerinden tayganların (III, 1440) “kendi dilinden sapanların”
tillerni pambasoğlarnıñ (III, 1428) “iftiracının dillerini”
urum tili bile (III, 114, 694) “Rum diliyle, Rumcayla”
urum tilinde (III, 119) “Rum dilinde”
ustat til (III, 1440) “sinsi (konuşan) dil”

2.16.1.1. Anadil

- **atalıñ til:** anadil (III, 165)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Neçik küçtür beg, aytıyır Parseğ hayrabad, atalıñ tilni, haysın oğlanlığından övreniyirbiz, unutma da özgesin yine övrenmege. (III, 1454) “Parseğ, çocukluktan öğrendiğimiz ana dili unutmanın ve yeniden bir başkasını öğrenmenin çok zor olduğunu söyler.”

2.16.1.2. Ad

- **at:** ad (III, 160)

[ET: at Krh: at/ ad Har: at/ ad Çağ: at/ ad]

ET’den itibaren⁴⁴⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Atıñ üçün seniñ, Biy, arıt yazıñlarımını menim, ki köp boldular. (I, 40) “Rabb’im, senin adının yüzü suyu hürmetine, benim çok olan günahlarımı temizle.”

açıñnıñ/ açığnıñ ya zavalnıñ atı (III, 21) “acının ve kederin adı”

at tibine tüşken (III, 161) “itibarsız kişi”

Ata Oğul Ari cannıñ atına (I, 166) “Baba Oğul ve Kutsal Ruh adına”

atasınıñ atı (III, 162) “babasının adı”

atın Eyemizniñ (III, 1079) “Rabb’imizin adını”

atına Jisus K’risdosnuñ (III, 110, 448) “İsa Mesih’in adına”

atıña seniñ (I, 52) “senin adına”

⁴⁴⁴ BK, D7.

atına Teğrimizniñ bizim (III, 161) “bizim Tanrı’mızın adına”
atıña Teğriniñ (III, 161) “Tanrı’nın adına”
atıñnı ari seniñ (I, 63) “senin kutsal adını”
atlar barça varlıqlarınıñ (III, 161) “bütün varlıkların adı”
arilerniñ atına (III, 782) “azizlerin adına”
babasniñ atı (I, 573) “papazın adı”
bahalı taş atı (III, 1240, 1344, 1395) “pahalı, değerli taş adı”
balıñ atı (III, 211) “balık adı”
boginâ atı (III, 303) “tanrıça adı”
cadularniñ, yaman kişilerin atı (III, 451) “cadıların ve kötü kişilerin adı”
canavar atı (III, 1096) “hayvan adı”
çatırın atıñnıñ seniñ (I, 63) “senin adına olan çadırını”
çıpçıñ atı (III, 161) “küçük kuş adı”
frişte atı (III, 161) “melek adı”
gurk’ atı (III, 161) “tapınak adı”
haybatı üçün atıñnıñ seniñ (I, 66) “senin adının şanı için”
huş atı (III, 902) “kuş adı”
isi ot atı (III, 161) “sıcak ateşin adı”
kazan atı (III, 161) “vahşi hayvan adı”
ölçöv atı (III, 161) “ölçü adı”
pevnıy bir at (III, 161) “sağlam bir ad”
sonğugi han atı (III, 549) “sonuncu kralın adı”
taş atı (III, 960, 1356) “taş adı”
Tawit’niñ atı (III, 995) “Davut’un adı”
Teğri atı (III, 161) “Tanrı adı”
terek atı (III, 928) “ağaç adı”
teşkirilgen at (III, 161) “(başka bir şey yerine) değiştirilen ad”
özge neme yerine at (III, 161) “başka bir şey yerine ad (zamir)”
ulu yolduznuñ atı (III, 122, 1547) “büyük yıldızın adı”
yamannıñ atı (III, 21) “kötülüğün adı”
yağşı at (III, 408) “iyi ad”
yaman at (III, 1013) “kötü ad”
yarım at (III, 161) “yarı ad (zamir)”
yaşot atı (II, 758) “yeşillik adı”
yılan atı (III, 1715) “(bir) yılan adı”
yıllarınıñ atı (III, 161) “yılların adı”

2.17. Fizik

2.17.1. Optik

2.17.1.1. Işık

- **ışığ:** ışık, güneş ışığı, parlaltı, parlaklık (III, 639)

[ET: yaşuk **Krh:** yaşık **Har:** yaşık **Çağ:** ışıq]

ET'den itibaren⁴⁴⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Belgili yariş yarattı, kündüzden keçeni ayırdı, saç bizge, Biy, keçede ışıqların seziklikni. (I, 138) “Aşikâr bir ışık yarattın, gündüzden geceyi ayırdın; Rabb'im, geceleyin hissiyatın ışıklarını saç bize.”

- **yariğ:** ışık, parlaltı, parlaklık (III, 1654)

[ET: yaruk **Krh:** yaruk **Har:** yaruk **Çağ:** yaruğ]

ET'den itibaren⁴⁴⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

yariş yolu könülükni (I, 113) “gerçeğin parlak yolu”, *yariş hızıl tonuynu* (I, 113) “parlak kırmızı kıyafetini” *yariş da togru yol* (I, 123) “parlak ve doğru yol” gibi sıfat tamlamalarına yer verilmemiştir.

Toğruluğu Eyemizniñ tüzdür, da ferâh eter yürekni, buyruğu Eyemizniñ yariştir, da yariş berirler közlerge. (I, 37) “Rabbimizin doğruluğu dosdoğrudur ve yüreği ferahlatır, Rabbimizin buyruğu ışıktır ve gözlere ışık verir.”

Yariş keldi dünyege. (III, 1655) “Işık (Tanrı Oğlu İsa) dünyaya geldi.”

alğışına Ata Yarişniñ (I, 100) “Ata ışığın duasına”

anası Yarişniñ (I, 119) “ışığın anası”

Atası Yarişniñ (I, 122) “ışığın Ata'sı”

bu körümlü yariş bile (I, 100) “bu gösterişli ışıkla”

can yarişni (I, 118) “ruh ışığını”

ertegi yarişka (I, 100) “sabah ışığına”

eşiki yarişniñ (III, 507, 1418) “ışığın/ aydınlığın kapısı”

güneş yarişniñ (I, 112) “güneş ışığının”

güneşniñ yarişi kibik (I, 120) “güneşin ışığı gibi”

haybatında yarişniñ (I, 165) “ışığın yüceliğinde”

könü yariş (I, 122) “gerçek ışık”

hızı yarişniñ (I, 108) “ışığın kızı”

neçik güneşniñ yarişi (I, 120) “güneşin ışığı gibi”

⁴⁴⁵ EUTSV, 392.

⁴⁴⁶ EUTSV, 391.

neçik yariḥ (I, 45) “ışık gibi”
oğlanları yariḥnıḡ (I, 100) “ışığın oğulları”
teḡrilik yariḥı bile (I, 120) “Tanrılık ışığı ile”
yariḥ ble köknüḡ otoçonu (I, 169) “göğün ışığıyla çevrili”
yariḥ bile otnuḡ (I, 64) “ateşin ışığıyla”
yariḥ haybatlı (III, 1655) “yüce ışık”
yariḥ könü (III, 1655) “gerçek ışık”
yariḥ közü (III, 1655) “ışık kaynağı, güneş”
yariḥ ögövlü da haybatlı (I, 122) “övgüye layık ve şanlı ışık”
yariḥ saçılmaḡı (III, 1655) “ışığın saçılması”
yariḥ tiparı (III, 1655) “ışık kisvesi”
yariḥ ulu (II, 162) “yüce ışık”
yariḥı ble yeḡi inamnıḡ (II, 219) “yeni inancın ışığı ile”
yariḥı Eyemiz Teḡriniḡ (I, 71) “Rab Tanrı’mızın ışığı”
yariḥı közlerimniḡ benim (I, 46) “benim gözlerimin ışığı”
yariḥı meḡilik (II, 218) “sonsuz ışığı”
yariḥı toḡruluḡnuḡ körmek ökteḡlik ble (II, 140) “doğruluğun ışığını gururla görmek”
yariḥıdır inamnıḡ (II, 130) “inancın ışığıdır”
yariḥın kensiniḡ (II, 202) “kendisinin ışığını”
yariḥnı toḡruluḡnuḡ (II, 140) “doğruluğun ışığını”
yariḥına yüzüḡnüḡ seniḡ (I, 71) “senin yüzünün ışığına”
yariḥıḡnı seniḡ (I, 48) “senin ışığını”
yüzüḡnüḡ seniḡ ... yariḥnı (I, 44) “senin yüzünün ışığını”

2.17.1.2. Gölge

- **kölge/ kölke/ kölege/ kölege/ költke/ gölke/ gölge:** gölge (III, 724, 723, 550)

[ET: kölge/ kölike **Krh:** kölik/ kölike **Har:** kölige/ kölege/ kölge **Çaḡ:** kölge/ kölege]

ET’den itibaren⁴⁴⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Klese de barsam men içine kölgeleriniḡ ölümnüḡ, ḡorḡmandır yamandan, zera sen, Biy, benim bilesen. (I, 39) “O dilese de ben ölümün gölgelerinin içine girsem, kötülükten korkmuyorum, çünkü sen Rabb’im benimlesin.”

adamlarınıḡ tütünüḡ kölgeleriniḡ üsne (II, 624) “insanların dumanının gölgesinin üzerinde”

içine kölgeleriniḡ ölümnüḡ (I, 39) “ölümün gölgelerinin içinde”

⁴⁴⁷ EUTS, 115.

kölegeleri ölümün (I, 820) “ölümün gölgeleri”
kölegesine hanatlarıñnıñ seniñ (I, 44) “senin kanatlarının gölgesinde”
kölegesine surp Asduacacinnıñ (I, 445) “Kutsal Bakire Meryem’in gölgesinde”
kölgesi ölümün (I, 49) “ölümün gölgesi”
kölgesi tibine ari haçıñnıñ seniñ (I, 140) “senin kutsal haçının gölgesinin altında”
kölgesi tibine hanatıñnıñ (I, 128) “kanatlarının gölgesi altında”
kölegesidir meñilikniñ (I, 492) “sonsuzluğun gölgesidir”
kölgeñ tibine seniñ (I, 242) “seni gölgen dibine”
kölgesi başımñ menim (I, 366) “benim başımın gölgesi”
kölgesi tibine bu ternañ (II, 394) “bu dikenin gölgesinde”
kölgesi tibine menim (II, 394) “benim gölgemde”
kölgesi tibine surp yığövnüñ (I, 131) “kutsal kilisenin gölgesi altında”
kölegesine hanatlarıñnıñ (I, 35) “kanatlarının gölgesinde”
kölgesinde ölümün (I, 137) “ölümün gölgesinde”
hıvatlı kölgesi tibine oñuñnıñ seniñ (III, 127) “senin sağ elinin güçlü gölgesi altında”
neçik gölge (I, 80) “gölge gibi”
neçik kölege (I, 844) “gölge gibi”
neçik kölge (I, 349) “gölge gibi”
neçik kölge kibik (I, 367) “gölge gibi”
ortasına kölgesiniñ ölümün (II, 469) “ölümün gölgesinin ortasında”
sañlavuçı oñuñnıñ kölgesin (I, 138) “onun koruyucu sağ elinin gölgesinde”

2.17.2. Mekanik Fizik

2.17.2.1. Kuvvet

- **küç:** güç, şiddet, baskı (III, 765)

[ET: küç Krh: küç Har: küç Çağ: küç/ güç]

ET’den itibaren⁴⁴⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Emdi benim küçüm heçtir seniñ alnıña, ki yeñildim saña. (I, 251) “Şimdi benim gücüm senin huzurunda bir hiçtir çünkü sana yenildim.”

ağça küçü bile tañlagan (I, 153) “maddi gücü ile seçilen”

anıñ küçün (I, 165) “onun gücünü”

ari bitiklerniñ küçün (I, 684) “kutsal kitapların gücü”

ari bitiklerniñ küçünden (I, 150) “kutsal kitapların gücünden”

⁴⁴⁸ BK, D8.

barça yarguğunı küçünün kücü (I, 205, 750) “bütün yasaların gücünün gücü (olağanüstü gücü)”

kendini helâl küçünden (I, 164) “kendisinin helal yolla kazanılmış maddi gücünden”

kendini küçine (I, 199) “kendinin gücüne”

küç-basınç (III, 228, 766) güç- baskı

küç bile bolgan (III, 765) “zorla yapılan”

küç etüci (I, 196) “güç uygulayan, zor kullanan”

küçlü [= kücü] huvatım benim (I, 47) “benim kuvvetimin gücü”

kücü barça törelerni (III, 765) “bütün yasaların gücü”

kücü bile yazılğan töreni (III, 765) “yazılı hukukun gücü ile”

küçüme köre (III, 766) “gücüme göre”

küçümüzden çıkarı (III, 45, 93) “gücümüzün ötesinde”

küçüne köre (I, 700) “gücüne göre”

nışanı küçünün barça törelerni (I, 149) “bütün yasaların gücünün işareti/ göstergesi”

seniñ holuñnuñ küçün (I, 162) “senin kolunun gücünü”

Teñrilik küçünden (I, 247) “Tanrılık gücünden”

Teñriniñ küçüne (I, 165) “Tanrı’nın gücüne”

töreniñ kücü (III, 1493) “hukukun üstünlüğü, gücü”

töreniñ küçüne (I, 195) “yargının gücüne

- **huvat:** [< Ar. *kuwwa(t)*] kuvvet, güç (III, 905)

[ET:- **Krh:** kuvvet/ kuvvet **Har:** kuvvet **Çağ:** kuvvet/ kuvve]

İlk olarak AH’de⁴⁴⁹ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde sıkça kullanılmıştır.

Teñri huvatnıñ, haytıp bañ kökten da kör, şağavatlan bu borlalıhka. (III, 909) “Gücün Tanrı’sı, cennetten dönüp bak da gör, bu bağa rahmet et.”

barça huvatın p’arawonnıñ (I, 37) “firavun’un bütün kuvvetini”

barça huvattan (II, 127) “bütün güçlerden”

bilek huvatnıñ (III, 906) “bilek gücünün”

bir huvatta (II, 138) “aynı güçte”

bunyatlı huvatında anıñ (III, 1063) “onun sağlam gücünde”

çovrañı huvatnıñ (III, 906) “gücün kaynağı”

köktegi huvatlılardan sanlı da toprañtan hasil kelgenlerden alğışlı (I, 119) “gökteki kuvvetlilerden (daha) şanlı ve topraktan hasıl olanlardan (daha) mübarek”

küçlü [= kücü] huvatım benim (I, 47) “benim kuvvetimin gücü”

⁴⁴⁹ AH, 196.

- huvat berüçi* (III, 906) “güç veren”
- huvat ble ulu* (II, 164) “büyük bir kuvvetle”
- huvat etkenniñ* (II, 136) “güç uygulayanın”
- huvat hol bile* (III, 907) “elle uygulanan güç”
- huvatı holunuñ Eyemizniñ* (II, 183) “Rabb’imizin kolunun kuvveti”
- huvatı mejilik* (II, 166) “sonsuz kuvveti”
- huvatım benim* (III, 906) “benim kuvvetim”
- huvatın köknüñ* (II, 164) “göğün kuvveti”
- huvatına yerniñ* (I, 45) “yeryüzünün kuvvetine”
- huvatından bilekiñniñ seniñ* (I, 37) “senin bileğinin gücünden”
- huvatından huluñnuñ [=holuñnuñ] seniñ* (I, 47) “senin kolunun kuvvetinden”
- huvatı hutħarılmahımnıñ benim* (III, 907) “benim kurtarılmamın gücü”
- huvatı ölümniñ* (III, 907, 1096) “ölümün kuvveti”
- huvatı Teñrilikniñ* (II, 411) “Tanrılığın gücü”
- huvatın avazniñ* (III, 1208) “sesinin gücünü”
- huvatın Eyemizniñ* (I, 56) “Rabb’imizin gücünü”
- huvatın Tamasgosnuñ* (III, 930) “Şam Krallığının gücünü”
- huvatına Teñriniñ* (III, 1293) “Tanrı’nın gücüne”
- huvatından şaytannıñ* (II, 626) “şeytanın gücünden”
- huvatnı kesme* (III, 908) “gücünü kesme”
- huvattan kesilme* (III, 907) “kuvvetten kesilme”
- ölçövsüz ulu huvatında* (III, 1095) “ölçüsüz yüce kuvvetinde”
- surp Marianeniñ huvatın da tanıhlılıñın* (III, 200) “Aziz Mariane’nin gücünü ve şahitliğini”
- tayaħı huvatnıñ* (I, 49) “gücün sopası”
- Teñri huvatnıñ* (III, 909) “gücün/ güçlülerin Tanrı’sı”
- Teñrilik huvatı bile* (III, 17) “Tanrılık gücüyle”
- Teñriniñ huvatları* (I, 50) “Tanrı’nın kuvvetleri”
- üç huvatı bitişkenlerniñ* (III, 283, 1428) “bitkilerin üç gücü (doğmak, çoğalmak, beslenmek)”

- **huvatlıħ:** (< Ar. *kuwwat*) güç, kuvvet (III, 909)

[ET: -Krh: -Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne üçün bolmassen? Anıñ üçün bolmam, zera yohtır hıvatlıhım. (II, 896) “Niçin yapmıyorsun? Çünkü yapamam, zira gücüm yok.”

hıvatlıhın anıñ (I, 87, 431) “(Tanrı’nın) O’nun gücünü”

- **hıvatlılıh:** (< *Ar.kuwwat*) güç, kuvvetli olma durumu (III, 909)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 726)

hıvatlılıh bile (II, 726) “güç ile”

- **hıvatsızlıh:** (< *Ar.kuwwat*) güçsüzlük, kuvvetsizlik (III, 910)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *hıvatsızlıhlar ya küçsüzlihlr* şeklinde eş anlamlısı ile birlikte verilmiştir. (II, 861)

K’risdos özge neme düğöldür, tek hıvatı Tejriniñ da ahıl, essizliki Tejriniñ keçiyir ahılın adamlarnıñ, hıvatsızlıhı anıñ barça hıvattır. (II, 524) “Mesih, Tanrı’nın kuvveti ve aklından başka bir şey değildir; Tenrı’nın akılsızlığı (bile) insanoğlunun aklını geçer ve onun kuvvetsizliği bile bütün kuvvetlerin üstündedir.”

2.17.2.2. Ağırılık

- **ağır:** ağır, ağırılık (III, 43)

[ET: ağır K^{rh}: ağır Har: ağır Çağ: ağır/ ağır]

ET’den itibaren⁴⁵⁰ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Oğlum, yalğan söz da yalğançılıh alay ağırdır, neçik horgaşın. (I, 177) “Oğlum, yalan söz ve yalancılık kurşun kadar ağırdır.”

ağırlıhından hblıqlarnıñ (I, 525) “şeytanların baskısından”

horgaşından ağır (I, 135) “kurşundan ağır”

- **ağırlanmağ/ ağırlanmaq:** ağırılık, yük (III, 45)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁴⁵⁰ BK, D2.

Emgendi boyum benim ağırılanmaḥka, toḥtat meni sözüne seniḡ. (I, 83) “Ruhum ağırlığın altında eziyet çekti, beni senin sözünle güçlendir.”

ağırılanmaḥlarından ḥıblıqlarınıḡ (I, 131) “şeytanların baskısından”

- **ağırlıḡ:** ağırlık, yük (III, 45)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ağ}: ağırlık]

ET’de *ağırlıḡ* “saygıya değer, kıymetli”, K^{rh}.’da ‘hürmet, ikram, itibar, saygı’, H^{ar}.’de “yavaşlık, hürmet, saygı, değer, kıymet” anlamlarıyla kullanılmıştır. Bu anlamda ilk olarak KFT’de⁴⁵¹ tanıklanmıştır.

Klemen anar ağırılıḡ etme. (III, 45) “Ona ağırlık etmek (yük olmak) istemiyorum.”

Körgüzdün joḡovurtuḡa ağırılıḡnı. (III, 260) “Halkına senin ağırlığını gösterdin.”

ağırılıḡı artundan (III, 45) “ağır şartlar ardından”

ağırılıḡın kensiniḡ (III, 506) “kendisinin yükünü”

ağırılıḡından ḥblıqlarınıḡ (I, 525) “şeytanların ağırlığından/ baskısından”

ağırılıḡtan yazılıḡlarınıḡ boyumuznuḡ (III, 45) “ruhlarımızın günahlarının ağırlığından”

her türlü ağırılıḡlarından (I, 100) “her türlü ağırlıklarından”

tanmaḥlıḡınıḡ ağırılıḡı (III, 71) “inkarın ağırlığı”

2.17.3. Termodinamik Fizik

2.17.3.1. Isı

- **isi/ issi:** sıcak, sıcaklık, ısı (III, 622, 624)

[ET: isig K^{rh}: isig H^{ar}: isig/ issig/ isi Ç^{ağ}: ısıḡ/ ısı]

ET’den itibaren⁴⁵² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Algışlaḡız, barça yeller, ot da isi. (I, 214) “Bütün rüzgarlar, ateş ve sıcaklık (Rabb’e) dua ediniz.”

ol olturḡuḡunuḡ isisinden (I, 170) “o tahtın ısısından”

- **isilik/ isiliḡ:** sıcaklık (III, 622)

[ET: isiglig K^{rh}: isiglig H^{ar}: isiglig Ç^{ağ}: ısıḡlıḡ/ ısıḡlıḡ]

ET’den itibaren⁴⁵³ metinlerde tespit edilmiştir.

Bulut toḡıyır isilikten güneşniḡ. (III, 710) “Güneşin sıcaklığından bulut doğuyor.”

İsilikin sövükünüḡ toḥtat yürekime. (I, 228) “Sevginin sıcaklığını yüreğime işle.”

isiliḡ gunaşniḡ (III, 622) “güneşin ısısı”

⁴⁵¹ KTS, 4.

⁴⁵² IB, 54; EUTS, 98; EDPT, 246.

⁴⁵³ EUTSV, 155.

isiliki adam sövüklüküñnüñ seniñ (I, 799) “senin insan sevgisinin sıcaklığı”

isilihiña Teñriniñ (III, 622) “Tanrı’nın sıcaklığına”

otuna da isilikine yer tibiniñ (I, 287) “cehennemin ve ateşin sıcaklığına”

2.17.3.2. Sıcaklık

- **hızov:** sıcak, ısı (III, 863)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hırığından köknüñdür çıñkanı anıñ... da kimse bolmas, ki yaşıñgay hızovundan anıñ. (I, 596) “Gökyüzünün kenarından çıkandır... kimse yoktur ki onun sıcağından gizlenebilsin.”

Da kim bolsa, ki yaşıñgay hızovundan anıñ? (II, 430) “Kim onun ateşinden gizlenebilir?”

çamiç ya hızov bile urulğan borla (II, 779) “kuru üzüm ya da sıcaktan kurumuş üzüm bağı”

hızov bile harışış (III, 863) “ısı ile karışık”

hızov bile urulmağ (II, 758) “sıcaktan etkilemiş olmak”

hızov bile ya hurgah bile urulğan (II, 754) “sıcaklık ya da kuraklık ile vurulan”

ustalı hızovdan (II, 733) “sıcaktan bitkin, yorgun”

2.17.4. Metafizik

- **yüzleme:** hayalet (III, 1752)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Alay oğ, neçik yüzleme, keziyir adam, helbet, heç yergeden buşurganıyır, hazğanıyır da bilmes, kimge yığıştırıyır. (I, 47, 322) “Gerçekten de, şüphesiz her insanın bir hayalet gibi geziyor, boş yere hiddetleniyor, kimin için biriktirdiğini bilmeden (çalışıp) kazanıyor.”

2.18. Giyim Kuşamla İlgili İsimler

EHKT metinlerinin geneliyle kıyaslandığında bu bölümde Türkçenin Ukraynaca, Lehçe ve Rusça sözcüklerle çok daha fazla etkileşim halinde olduğu tespit edilmiştir.

- **espap/aspap/ ispap:** (< Ar. *eṣwāb*) esvap, giysi (III, 197, 150, 624)

[ET:- Krh:- Har: esbāb Çağ: esbāb]

İlk olarak KE'de⁴⁵⁴ tespit edilmiştir.

Da haçan ki Lapan övde dügül edi, alıp barça aspapın kendiniñ hatunları ble da oğlanları ble bardı andan. (II, 349) “Lapan evde olmadığına, bütün giysilerini topladı, eşleri ve çocuklarıyla birlikte ondan ayrıldı.”

• **kiyiniş:** giysi, giyim (III, 701)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Yattı kiyinişi bile töşek üsne. (III, 701) “Yatağa giysisiyle yattı.”

ağ rengli kiyiniş (III, 55, 925) “beyaz renkli giysi”

apeğa kiyinişi (III, 701) “keşiş giysisi”

belbağsız kiyiniş (III, 252) “kemersiz giysi”

bisur da burnatnı kiyinişi anıñ (III, 281) “onun ketenden yapılmış kahverengi giysisi”

ipek bağıalı kiyiniş üsne (III, 1352) “ipekten yapılmış pahalı giysi üzerine”

k'ahanaj kiyinişi (III, 201, 649) “papaz giysisi”

k'ahanalıñ kiyiniş dörtgüllü (III, 201, 441, 649) “papazların omuzlarının üstüne örttüğü dikdörtgen şeklinde giysi”

kiyiniş bile altunlu tüzülgen da şöretlengen (I, 49; III, 86, 87) “altınla bezenmiş ve görkemli giysi”

kiyiniş içinde haçlar ble yazgan (III, 175) “haç şekilleri çizili giysi içinde”

kiyiniş her türlü (III, 701) “her türlü giysi”

kiyiniş yerine (III, 1213) “giysi yerine”

kiyinişi atnıñ (III, 160, 290) “atın koşumu”

kiyinişi k'estânlikniñ (III, 702, 969) “Hıristiyanlığın giyim şekli”

kiyinişi bile honarhlıñnıñ (III, 86) “alçakgönüllülüğün giysisi ile”

kiyinişim benim (III, 386) “benim giysim”

kiyinişimni benim (III, 844) “benim giysimi”

kiyinişin toynıñ (III, 522) “düğün giysisini”

kiyinişine altınlı körkeytken da arıtkan (III, 86, 87, 356) “arıtılmış ve altınla süslenmiş giysisine”

kiyinişin den seniñ (III, 857) “senin giyinişinden”

kiyinişler bile altundan (III, 265) altın(dan yapılmış) giysiler ile

köksüne kiyinişiniñ anıñ (III, 488, 723, 1225) “giysisinin göğüs kısmına”

hanlı kiyinişin kensiniñ (III, 654, 1735) “kendisinin kanlı giysisini”

⁴⁵⁴ KE, 66v/20.

hatun kiyinişi (III, 702, 1104) “kadın giyimi”

hatun kiyinişi baş üsne (III, 385) “başa örtülen kadın giyimi”

hatunların kiyiniş bile altundan, inciden (III, 86, 737) “giysileri altından, inciden yapılmış hanımları”

neci’k kiyinişniş yapovu (II, 76) “giysisinin örtüsü gibi”

neçik üst kiyinişi (III, 1646) “üst giyim gibi”

oğşaşsız kiyiniş (III, 1049) “benzersiz giysi”

şöhretli kiyiniş (III, 354, 702, 1358) “muhteşem giysi”

tibdegi kiyiniş (III, 1119) “ayakkabı”

türlü-türlü kiyinişlerden (III, 86) “çeşit çeşit giysilerden”

türlü-türlü kiyinişler bile (III, 265) “çeşit çeşit giysilerle”

üst kiyiniş (III, 702) “üst giyim”

üstüne kiyinişimniş benim (I, 39; III, 162, 1439) “benim giysimin üzerinde”

vzoristiy kiyiniş (III, 1617) “desenli giysi”

yımşah da öktek kiyiniş (III, 1092, 1717) “görmeli giysi”

- **oprah:** çamaşır, elbise (III, 1058)

[ET:- K^{rh}:- oprak Har: oprak Çağ: oprak]

İlk olarak AH’de⁴⁵⁵ tanıklanmıştır.

Ol salada bir çovrah bar edi, haysı ki ol zamannı hız oğlanlar oprahların çayhıyır ediler. (I, 259) “O köyde bir su kaynağı vardı, o zamanlar kız çocukları (orada) çamaşırlarını yıkıyorlardı.”

ağ oprah (III, 903) “beyaz çamaşır”

özge oprahlar inçe (III, 1482) “başka ince çamaşırlar”

10 kesek ağ oprah (III, 1058) “on parça çamaşır”

- **ton-oprah:** giysi, üst baş (III, 1482)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İkileme şeklinde ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Nico Hanuskoga da berdiğ ton-oprahtan. (III, 1482) “Hanusko’ya birkaç çamaşır verdik.”

Hucta yatkanların bahkaylar ton-oprahların, aşinsuvun. (III, 159) “Düşkünler evinde yatanların üstüne başına, yiyecek içeceklerine bakacaklar.”

⁴⁵⁵ AH, 330.

- **tüzen:** kıyafet, elbise, donanım (III, 1533)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu anlamda ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Barça haybatı hızının hannı içkerten, etekleri altunlu, tüzen bile etken da donatkan. (I, 49, 325) “İçerdeki hanın kızının bütün şanı; etekleri altınla elbise ile giydirilmiş ve donatılmış.”

2.18.1. Giyim Çeşitleri

2.18.1.1. Başlık- Şapka

- **börk:** börk, başlık (III, 326)

[ET:- Krh: börk Har: börk/ börük Çağ: börk/ börük]

İlk olarak DLT’de⁴⁵⁶ tanıklanmıştır.

Hartları körseñ, borkün çıhar da tur ayañ üsne anıñ alına da sıyla anı. (III, 327, 1281) “Eğer yaşlı birilerini görürseniz, borkünü çıkar, onun önünde ayakta dur ve onu onurlandır.”

börk hadife huyruğlar bile potşitıy (III, 327) “kuyruk kürkle sarılı kadife börk”

börk ogunoklu (III, 1036) “kuyruklu börk”

börk samorodnı hunduz (III, 327, 898, 1233) “tek parça kunduz börk”

börk şkarlatnıy kiş huryuğu bile (III, 327, 910) “samur kuyruklu skarlet⁴⁵⁷ börk”

börkü üçün (III, 1193) “börkü için”

hadife börk (III, 327, 790) “kadife börk”

hağıt börk (III, 791, 1599) “pamuk börk”

hara hadife yalan börk hatun kişiniñ (III, 327) “siyah kadifeden sade kadın başlığı”

hatun kişiniñ borkü (III, 828) “kadın başlığı”

ol borknü (III, 1378) “o borkü”

1 börk susar bile podbit etken (III, 1332) “sansar postu ile sarılı bir börk”

1 yeñi borkümni (III, 1517) “bir yeni borkümü”

3 hara börk-şlık (III, 327, 1357) “üç kürklü kara börk”

173 börk (III, 528) “yüz yetmiş üç börk”

- **börk-çepec:** takke (III, 327)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

⁴⁵⁶ DLT I, 349/21.

⁴⁵⁷ parlak kırmızı renkli (kumaş) (III, 1282)

börk-çepec tabinovi, altun nağışlı, zajivani, samur huyruhları bile (III, 327, 910)
 “altın nakışlı, ikinci el, samur kuyrukları ile dekore edilmiş, tabinovi takke”

- **bulut:** (kadın) baş örtüsü (III, 337)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde “(kadın) baş örtüsü” anlamında sadece EHKT metinlerinde KPN III’te tespit edilmiştir.

bir paşpağ bulut, şarabasız (III, 337) “püskülsüz bir baş örtülü başlık”

bulut paşpağ (III, 337, 1124, 1347) “baş örtülü başlık”

- **kalpak:** kalpak (III, 651)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: kalpağ/ kalpak/ kalbağ]

İlk olarak AL’de⁴⁵⁸ tespit edilmiştir.

Bir hara kalpakım podbitiy tas boldu. (III, 762) “Kenarı dikişli bir kara kalpağım kayboldu.”

26 hara kalpak (III, 651) “yirmi altı kara kapak”

- **paşpağ/ paşpah/ paşbağ/ başbağ/ başbah/ başpağ:** (evli kadınların taktığı) başlık (III, 1124, 237)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bunuñ üsne biylikinizde benim bardır tusnahta: 1 haç 1 paşpağ mazgap bile... (I, 969)
 “Ayrıca, yönetiminizde(ki) emanette eşyalarım var: bir haç, başlığı ile bir başbağ...”

altun paşpağ (III, 1125) “altın başlık”

bir holıy paşpağ prostıy iş (III, 590) “basit yapılmış, örtüsü olmayan başlık”

bir paşpağ bulut, şarabasız (III, 337) “baş örtülü püskülsüz bir başlık”

bulut paşpağ (III, 337, 1124, 1347) “baş örtülü başlık”

paşpağ kawarsalı (III, 661) “kavarsalı⁴⁵⁹ başbağ”

paşpağnıy glabdonu (III, 545) “başlığın örgü şeridi”

- **telşiy/şiy:** işlemeli takke (III, 1410, 1355)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁴⁵⁸ AL, 314.

⁴⁵⁹ evli kadınların başının üstündeki örtüleri bağlayan ince kumaştan taç (III, 661).

Taranan tarihî metinler içinde sadece KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

atlas telşiy (III, 1410) “saten takke”

2.18.1.2. Üst Giyim

2.18.1.2.1. Üst Dış Giyim

- **ton:** giysi, dış giyim, üst giyim, elbise, pelerin, cüppe, kaftan, ceket (III, 1480)

[ET: tön **Krh:** ton **Har:** ton **Çağ:**ton]

ET'den itibaren⁴⁶⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır

Erenlerge tiymestir hatın kişiniñ tonu içine yürüme. (III, 492) “Erkeklerin bir kadın giysisi içinde gezmesi yakışık almaz.”

Bıçağ bile tonun keskeleptir. (III, 687) “Bıçakla ceketini kesmiş.”

Lagon şehirinden keltirgen humaş, hatun kişige, ton, ki üstten kiyer. (III, 911) “Lakonya⁴⁶¹ şehrinden getirilen kumaşla yapılmış pelerin(i), kadınlar üstten giyer.”

alçağ ton ya teşikli (III, 69) “değersiz ya da delikli elbise”

ağ ton içinde (II, 212) “beyaz elbise içinde”

ağ tonlarını (III, 458) “beyaz kıyafetleri”

arhawani ustaşari ton (III, 126) “mor ustaşari⁴⁶² kıyafet”

ayuv ton (III, 190) “ayı kürkünden kaftan”

bahalı tonlar (I, 160) “pahalı kıyafetler”

bahalı tonlar altun ipi bile (I, 262) “altın ipiyle işlenmiş değerli kıyafetler”

beş ton (III, 99, 986) “beş kıyafet”

bir kök yalan lunckiy ton (III, 930) “basit bir mavi Londra işi elbise”

bir hızıl lunckiy ton hadife bile (III, 930) “bir kırmızı kadife Londra işi elbise”

bir muhayar yapov ton (III, 986) “bir tiftik üst giyim”

bir tikken ton, sayan nemiç işi, hızıl hadife rıtıy (III, 709, 1201, 1247) “eteği Polonya işi, fitilli kırmızı kadifeden dikilmiş kıyafet”

bir tiyin ton mohilôv işi (III, 980) “bir Mogilev⁴⁶³ işi sincap kürklü kaftan”

bir ton – inderek atlas (III, 616) “uzun kollu geniş, saten bir elbise”

bir ton – yezdi inderek (III, 616) “uzun kollu geniş, yezdi⁴⁶⁴ kumaştan bir elbise”

⁴⁶⁰ OTG, 311.

⁴⁶¹ Lakonia, Yunanistan'ın Mora bölgesinde bir şehir.

⁴⁶² Hareli veya krep gibi şık kumaş. (Büyük usta Szary tarafından yapılan kumaş) Garkavets “deve ya da keçi kılından yapılmış kumaş” açıklamasını soru işaretiyle birlikte vermiştir (III, 1562)

⁴⁶³ Mogilev/ Mahilyov bugün Belarus sınırları içinde yer alan kürk giyim üretimiyle ünlü şehir

⁴⁶⁴ İran'ın orta kısmındaki Yezd Eyaleti'nin yönetim merkezi olan şehir; Zerdüşt dininin merkezi, eşsiz mimari yapıları ve ipekli el dokumaları ile meşhurdur. 1272'de şehri ziyaret eden Marco Polo,

bir ton– yezdi şam inderek (III, 616) “uzun kollu geniş, Şam’da üretilen yezdi kumaştan bir elbise”

bu haybatlı tonnu (I, 167) “bu mübarek giysiyi”

bu Teğriniñ tonun (I, 168) “bu Tanrı’nın giysisini”

bu tonga (III, 33) “bu kıyafete”

burungi yarıhlı tonnu (I, 129) “ilk nurlu giysisini”

*çatma*⁴⁶⁵ *ton* (III, 373) “çatma giysi”

eki ton: evelgisi adamaşka barşçovıy, ekinçisi çamlit hızıl (III, 227, 367) “birincisi pancar rengi kadife, ikincisi kırmızı kamlot⁴⁶⁶ kumaştan iki üst giyim”

eki ton keñ yezdi hadüfeleri bile (III, 790) “yezdi kadifeli iki geniş kaftan”

eki züf yapov tonga (III, 588) “iki yünlü kumaştan kaftana”

er kişiniñ tonun (I, 154) “erkek adamın kıyafetini”

eski bazıñ tonlar bile (III, 28) “eski kaba giysilerle”

etekine tonnuñ (III, 1290) “kaftanın eteğine”

gezi ton (III, 539) “hareli yanardöner kumaştan elbise”

haybatlı ton ipkin (I, 167; III, 620) “muhteşem bir mor kaftan”

hrubı/ hrubıy ton (III, 266, 739) “basit kıyafet”

ine işi, vzorlar bile tonlar (III, 614) “iğne işi, desenli elbiseler”

ipkin ton (II, 211) “mor kaftan”

hanlıñ tonlar (I, 159) “hükümdarlık kıyafetler”

hanlıñ tonlar bile (III, 85) “hükümdarlık kıyafetlerle”

hara ton (III, 806) “siyah elbise”

hatın kişiniñ tonu içine (I, 196) “kadın kıyafeti içinde”

*hıldan ton*⁴⁶⁷ (III, 266) “kıldan elbise”

hıldan tonlar bile (III, 145) “hayvan kılından kaftanlarla”

horosan tükü ton tibirtin (III, 875) Horasan kürkü yün kıyafet

keltirme Moskovdan bir tiyin ton hımdızları bile (III, 898, 1452) “Moskova’dan getirme kunduz kürkleri ile sincap kürkünden kıyafet”

kiyinmegen tonlar içinde (II, 134) “giyilmemiş kıyafetler içinde”

körklü tonlar bile (I, 173) “gösterişli kıyafetlerle”

köksü üsne tonunuñ anıñ (III, 1225) “onun kıyafetinin göğüs kısmının üzerinde”

K’risdosnuñ tonu üçün (I, 166; III, 1072) “Mesih’in elbisesi hakkında”

şehrin ipekli dokumalarından bahsetmiştir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Yezdi>) Yezdi kumaş, bu şehirde üretilen özellikle ipekli ve pamuklu kumaş türleri için kullanılmıştır. (III, 1706)

⁴⁶⁵ dekoratif, ipekli kumaş (III, 373).

⁴⁶⁶ deve veya keçi kılı kumaş (III, 367)

⁴⁶⁷ Yas zamanı giyilen kötü kıyafet. (III, 844)

- lnâniy ton* (III, 925) “keten elbise”
- makoviy ton* (III, 938) “gelincik çiçeği desenli/renkli kıyafet”
- neçik yapov tonnu* (I, 80) “dikili kıyafeti gibi”
- ornatılğan ton* (III, 1065) “süslenmiş elbise”
- padşah tonları* (II, 211) “hükümdar elbiseleri”
- padşahlıḡ tonu* (III, 1112) “hükümdarlık kaftanı”
- padşahlıḡ hızıl tonnu* (II, 211; III, 330) “kırmızı hükümdarlık kaftanı”
- teri ton* (III, 1481) “deri üst giyim”
- teriden üst ton* (III, 1138) “deriden üst giyim (ceket, kaftan, manto...)”
- teyin ḡarnı ton* (III, 814, 1452, 1481) “sincap derisi/kürkü giysi”
- tib ton* (III, 997) “alt iyim, iç giyim”
- tibdegi ton burnatnıy ipek ḡumaşından* (III, 339) “kahverengi ipek kumaştan alt giyim”
- tikilmegen tonum üsne* (III, 162) “dikilmemiş kıyafetlerimin üzerinde”
- tikken ton makoviy* (III, 938) “gelincik çiçeği işlemeli kaftan”
- toḡugan ton* (III, 1481) “dokunmuş elbise”
- toḡulğan ton* (III, 668) “dokunmuş elbise”
- ton adamaşka papujastıy* (III, 1119) “kadife papujastıy⁴⁶⁸ (rengi) kaftan”
- ton adamaşka popelâtıy pisaklık* (III, 1140) “kül rengi kadifeden gelinlik”
- ton angurya* (III, 99, 1201) “tiftik üst giyim”
- ton atlas câlovıy pisaklık* (III, 1140) “ten rengi saten gelinlik”
- ton atlas lâcivert* (III, 911) “lacivert saten elbise”
- ton burnatnıy ipek ḡumaşından* (III, 912) “ipek kumaştan kahverengi elbise”
- ton çvurnitnıy muḡayer* (III, 411, 986) “dört iplikli, yünden kaftan”
- ton kümüş haçkalar ble* (III, 559) “gümüş kancalı kaftan”
- ton hızıl adamaşka* (III, 32) “kırmızı kadife kaftan”
- ton-opraḡ* (I, 160; III, 1058) “giysi-çamaşır”
- ton makoviy* (III, 938) “gelincik çiçeği desenli/renkli kıyafet”
- ton muḡayar* (III, 986) “keçi yününden kaftan”
- ton muravskiy kök tikken* (III, 989) “mavi işlemeli Moravya işi kaftan”
- ton papuškovi y ustaşariden* (III, 1119) “kurutulmuş tütün rengi ustaşarı kaftan”
- ton şeher muḡayeri morayeşil* (III, 982) “şehirden gelen mor-yeşil renkli yünlü elbise”
- ton türlü-türlü renglerden* (III, 1194) “çeşit çeşit renklerde kıyafet”
- ton yeşil kanafaca, ḡadife kştalt, altun pasamanlar bile* (III, 1123) “altın süslemeli, kadife döşeli yeşil kanvas kaftan”

⁴⁶⁸ papağan rengi? (III, 1119)

- ton yezdi paskovatiy* (III, 1123) “yezdi kumaştan çizgili kaftan”
- tonlar içine bağalı* (II, 173) “pahalı kıyafetler içinde”
- tonların kensiniñ* (III, 62) “kendi giysilerini”
- tonlarını bahkan* (III, 207, 1227, 1481, 1597) “kıyafet satıcısı”
- tonların körkeymeñi bile* (III, 86) “elbiselerinin güzelliğiyle”
- tonnu cirani* (III, 450) “koyu kırmızı elbise”
- tonnu gezi* (III, 540) “hareli yanardöner kumaştan elbiseyi”
- tonnuñ eteki* (III, 509, 1481) “kaftanın eteği”
- tonumnu benim* (III, 162) “benim elbisemi”
- tonunuñ anıñ* (III, 488) “onun kıyafetinin”
- tülkü ton* (III, 1482) “tilki kürkünden kaban”
- türlü-türlü renglerden ton* (III, 201, 1194) “çeşit çeşit renklerde kıyafet”
- uçu tonnuñ Sawuğnuñ* (II, 191) “Saul⁴⁶⁹’un kıyafetinin ucu”
- üç ton, üçüsü de gezi* (III, 540) “üçü de hareli yanardöner kumaştan üç elbise”
- üst ton* (III, 553, 1144) “üst giyim”
- üst tonu* (III, 702) “üst giyimi”
- üst tonnu* (III, 350) “üst giyimi”
- üsttegi tonu ħumaş burnatnıy* (III, 339, 1482) “üzerindeki kahverengi kumaş kaftan”
- vloşênne tonlar* (II, 174) “saçtan yapılmış kıyafetler”
- yaman ton üsne* (II, 125) “kötü kıyafet üzerine”
- yaman yazıhlı tonların Barasgewiniñ* (I, 262) “Barasgevi’nin kötü, günahkâr kıyafetlerini”
- yariñ hızıl tonuñnu* (I, 113) “parlak kırmızı kıyafetini”
- yariñlı ton bile* (I, 120) “parlak kıyafetle”
- yariñlı tonlar içinde kiyingen* (II, 139) “parlak kıyafetler giyen (melekler)”
- yaslı ton içine* (II, 195) “(siyah) yas kıyafeti içinde”
- yat tonu* (III, 1482) “yabancı kıyafeti”
- yırtıl ton* (III, 442) “yırtık kıyafet”
- jengâri ton lunckiy* (III, 1482) “sarı-yeşil (pas rengi) Londra işi kaban”
- 1 adamaşka ton* (III, 1481) “bir kadife kaftan”
- 1 ton* (III, 255) “bir kıyafet”
- 1 ton adamaşka şkarlatovıy masc* (III, 954) “bir kadife skarlet renginde elbise”
- 1 ton kaçorovıy masc yezdi* (III, 648, 954) “yezdi kumaştan bir kaçorovıy rengi elbise”
- 1 ton hızıl züf* (III, 861, 1481) “kırmızı yünlü kumaştan bir kaftan”

⁴⁶⁹ İsrail Kralı Kenyamite Kish’in oğlu. (III, 1247)

- 1 ton muḥayer arhawani (III, 126) “yünlü, mor renkte bir kıyafet”
- 2 muḥayer ton: 1 ustaşari, 1 smıkavka tiyin bile. (III, 986, 1288) “iki pamuklu giysi; biri ustaşari, biri kendir ipinden sincap kürklü”
- 2 rengamüz ustaşari ton (III, 1194) “iki tane renkli ustaşari kumaştan elbise”
- 2 ton: 1-i yezdi da birsi angurya muḥayırı (III, 760, 1482) “biri yezdi kumaştan diğeri Angora tiftiğinden iki üst giyim”
- 2 ton şiroka kitayka (III, 699) “iki geniş Çin ipeğinden üst giyim”
- 2 ton yezdi dupla (III, 445) “iki çift yezdi kumaştan elbise”
- 2 ton ḥatunnuḥ: 1-i ḥızıl vloskiy, da birsi kök lunckiy (III, 930) “iki kadın elbisesi: Bir kırmızı Moldova işi, diğeri Londra işi mavi”
- 3 ton: 2-si lunckiy, 3-ünçisi muravskiy (III, 930) “ikisi Londra işi, üçüncüsü Morovya işi üç elbise”
- 3 tonnuḥ uçu (III, 1481) “üç kaftanın (etek) ucu”
- 3 üst ton, 2-isi ḥara ustaşari podşitıy tiyin bile (III, 1481) “ikisi sincap kürkü ile dekore edilmiş siyah ustaşari kumaştan üç üst giyim”
- 4 tib tonu muḥayar (III, 986) “dört alt giyim”
- 10 ton (III, 652) “on kıyafet”

- **tongına:** giysi (III, 1482)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 774)

üst tongına (II, 774) “üst giyim”

- **ḥaftan:** (< Ar. *ḥaftān*) kaftan (III, 790)

[ET:- Krh: kaftan Har: kaftan Çağ: kaftan]

ET**kap-ton* sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen sözcük ilk olarak ⁴⁷⁰’de tanıklanmıştır.

Biylikinizge kelipmen, ḥaysı ki ḥatınım, salıp meni, ketti bir kölmek içine da bir ḥaftan içine, bilmen, ne veçten utru. (III, 294) “Beyliğinize gelmişim, karım bir gömlek ve kaftan giyip ne sebepten ötürü bilmiyorum, beni terk edip gitti.”

boğosi ḥaftan (III, 304, 790) “sıkı dokunmuş kumaştan kaftan”

ḥaftan narinci (III, 790, 1002, 1610, 1801) “turuncu kaftan”

1 ḥaftan, uzunluḥu tizge dire (III, 790) “uzunluğu dize kadar bir kaftan”

⁴⁷⁰ DLT III, 109/9.

- **kebenek/ kopenâk:** kebenek (III, 663, 714)

[ET: **Krh:- Har:** kepenek **Çağ:** kepenek/ keypenek]

İlk olarak İML'de⁴⁷¹ tanıklanmıştır.

kebenek mor 6 guz bile kümüş (III, 556, 663) “altı gümüş düğmeli mor kebenek”

6 fli kopenâk veçinden (III, 663) “kobenek başına altı fli”

- **yağmurluḥ:** yağmurluk (III, 1623)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III'te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

bir kök yağmurluḥ, esleri kümüs (III, 503, 1623) “gümüş kol düğmeleri olan mavi bir yağmurluk”

zof hızıl orta yağmurluḥ (III, 1623, 1794) “flanel taklidi pamuklu kumaştan kırmızı, orta genişlikte yağmurluk”

2.18.1.2.2. Üst İç Giyim

- **kölmek:** gömlek (III, 724)

[ET: köñlek **Krh:** köñlek **Har:** köñlek/ könlek **Çağ:-]**

ET'den itibaren⁴⁷² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Alaydır, yırttım kölmekin, zera meni yıhıp da tövüp buğuyur edir. (III, 1378) “Öyledir, gömleğini yırttım çünkü beni yere yıkıp, dövüp boğuyordu.”

altun kölmek (III, 88, 724) “altın (işlemeli) gömlek” (gelinden damada hediye)

bir kölmek içine (III, 294) “bir gömlek içinde (bir gömlek giyip)”

dört kölmek (III, 399, 1465) “dört gömlek”

eki kiyöv kölmeki... birsi yağası glabdonlu, da birsi aḥ kölmek tikken (III, 545) “iki damat kömleği; birisinin yakası işlemeli diğeri beyaz dikili gömlek”

eki kölmek (III, 321) “iki gömlek”

kölmek k'ahananın ketennden (III, 724) “papaz(ın giydiği) keten(in)den gömlek”

kölmek yeñleri ipek bile naḥışlı (III, 999) “yenleri ipek ile nakışlı gömlek”

kölmek yezdi sargawark'nın (III, 724) “rahip yardımcısının yezdi kumaştan gömleği”

kölmeki Vartannın yırtkan (III, 660) “Vartan'ın yırtık gömleği”

k'ragal kölmeki hızıl (III, 751) “kırmızı, kürsü gömleği”

naḥışlıḥ kölmek (III, 724) nakışlı gömlek

⁴⁷¹ İML, 167.

⁴⁷² EDPT, 732.

ruboktan da döl bentten kölmeklerini (II, 636) peçe gibi ince şeffaf ipek kumaştan ve tül bentten gömleklerini
üç eski kölmek (III, 540) “üç eski gömlek”

2.18.1.3. Alt Giyim

- **etek:** etek, giysi (III, 508)

[ET: Krh: etek Har: etek/ itek Çağ: etek/ eteg/ iteg/ itek]

İlk olarak DLT’de⁴⁷³ tespit edilmiştir.

Kel, oğlum, da işit maña, da inan K’risdoska, haysı ki anıñ atı bile barça hastalarını oñaltkaysen. Zera ol ölüleri turguzdu, da soñurlarga yarıñ berdi, da hastalarını oñalttı. Haysı ki etekine tiygen hatın 12 yıl tınçsızlıñnıñ içine edi, ol sahat oñaldı. (I, 1055) “Gel oğlum, beni dinle ve Mesih’e inan, nasıl ki onun adıyla bile bütün hastaları iyileştirirsin. Çünkü ölüleri o diriltti, körlere ışık verdi, hastaları iyileştirdi. Hatta onun eteğine değen 12 yıldır hasta olan kadın, o saat iyileşti.”

barça haybatı hızının hannıñ içkertin, etekleri altunlu, tüzen bile etken da donatkan (I, 49, 325) “etekleri altın elbise ile giydirilmiş ve donatılmış, içerdeki hanın kızının bütün şanı”

etek hırıñı (II, 855) “etek kenarı”

eteki kiyiniñniñ (II, 275) “kıyafetinin eteği”

etekine tonnuñ (II, 764) “kaftanın eteğine”

etekleri altunlu (III, 88, 436) “altın işlemeli etekleri”

plaşç eteki (II, 707; III, 1482, 1538) “pelerin eteği”

tonnuñ eteki (II, 282, 699) “kaftanın eteği”

- **sayan:** etek (III, 1247)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Beriyirbiz kensine 4 lokot keten, da 1 muhayir sayan, da bir kölmek. (III, 1247) “Biz kendisine dört lokot keten, bir keçi yününden etek ve bir kömlek veriyoruz.”

bir tikken ton, sayan nemiç işi, hızıl hadüfe rıtıy (III, 709, 1201, 1247) “eteği Polonya işi, fitilli kırmızı kadifeden dikilmiş kıyafet”

muhayir sayan (III, 986) “yünlü kumaştan etek”

⁴⁷³ DLT I, 68/18.

- **çaşhur:** (<Far. *çakşūr*) çakşır, şalvar (III, 371)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 717)

çaşhur bağı (II, 717) “şalvar bağı”

2.18.1.4. Aksesuar

2.18.1.4.1. Atkı-Şal-Bere

- **yağlıh:** yağlık, şal, eşarp (III, 1622)

[ET: Krh:- Har: yağlık Çağ: yağlık/ yağlığ]

İlk olarak ME’de⁴⁷⁴ tanıklanmıştır.

Çıhardı Alek’sianos barmağından yüzükün kendiniñ, da çürgeledi altun yağlıh içine, da berdi kelinge (III, 1752) “Aleksianos kendi parmağından yüzüğünü çıkardı, altın işlemeli bir mendil içine sardı ve gelin verdi.”

alaca yağlıh prostıy (III, 66) “basit alaca havlu”

altı yağlıh bil bile tikken (III, 267, 1622) “beyaz iplikte işlenmiş altı yağlık”

baş örtövü, yağlıh kibik (III, 230) “eşarp gibi baş örtüsü”

bir ştuka teferuk yağlıhı (III, 1622) “tek parça kesme havlu”

bir yağlıh vişivanıy (III, 202) “işlemeli bir eşarp”

bir yağlıh vişivanıy çöp-çövrasi (III, 403, 1622) “çevresi işlemeli bir yağlık”

koştovniy yağlıhlar (III, 719) “pahalı eşarplar”

yağlıh kök alaca prostıy (III, 66) “birkaç renkli iplikten dokunmuş, mavi, sıradan yağlık”

yağlıh ipek bile (III, 999) “ipekli eşarp”

yağlıh ah ipek bile nahışlı (III, 999, 1100) “beyaz ipek nakışlı eşarp”

bir ştuka teferuk yağlıhı (III, 1405) “bir parça bölünmüş yağlığı”

1 yağlıh (III, 1525) “bir yağlık”

türk yağlıhı (III, 1525) “Türk yağlığı”

türk yağlıhı şivanıy (III, 1607) “işlemeli Türk yağlığı”

kiçi yağlıh nahışlı (III, 1622) “nakışlı küçük eşarp”

- **salma/ salmia/ salmina:** atkı (III, 1232)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁴⁷⁴ ME, 178/8.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Çıhtı bardı, ayırıldı menden canım benim, neçik ki söker salaşnı, da boldum men neçik culhanıñ valôk tkaçki salmiasına yuvuñ kesmeñke. (I, 422) “Yıkılan bir kulübe gibi, ruhum benden ayrıldı, çıktı gitti, dokumacının bezinde dokuma atkısı gibi kesilmek üzere oldum.”

2.18.1.4.2. Baş Örtüsü- Peçe

- **çit:** baş örtüsü, yazma (III, 386)

[ET:- Krh: çit Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de “Çin kumaşı” anlamında tespit edilen sözcük, “baş örtüsü, yazma” anlamında ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Çit 284, haysı ayttıñ bağlama bir tenk içine da möhürlediñ publiçnıy möhür bile. (III, 386) “284 baş örtüsünü bir balya içinde bağlanmasını söyledik ve kamu mührü ile mühürledik.”

- **yapov/ yabov:** örtü, peçe (III, 1645)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁴⁷⁵ tanıklanmıştır.

Ol yapov bar yürekleriniñ üsne alarnıñ. (III, 286) “Onların yüreklerinin üstünde o örtü var.”

Yalañaçlandı, ki uyatınıñ yapovun Adem atamıznıñ harşısına yırtkay. (I, 583) “Utancın peçesini Adem atamızın karşısında yırttığı için çıplak kaldı.”

başındagi yapov (III, 232) “başındaki örtü”

neci k kiyinişniñ yapovu (II, 76) “kıyafetinin örtüsü gibi”

yapovunğa yüzüñnüñ seniñ (I, 42, 600) “senin yüzünün peçesinde”

2.18.1.4.3. Kemer- Bağ

- **bağ:** bağ, kemer (III, 201)

[ET: bağ Krh: bağ Har: bağ Çağ: bağ]

ET’den itibaren⁴⁷⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Metinlerde “bağlantı, ilişki bağ” gibi anlamlar kazanarak *Çeşti bağlarını yüreklerinden.* (III, 202) “Çözdü bağlarını yüreklerinden.” gibi cümlelere sıkça rastlanmıştır.

⁴⁷⁵ CC, 596.

⁴⁷⁶ EUTSV, 77.

2-inçi, keltirdiler ol bağ bile övine Annanıñ, da ħulu şapla berdi K'risdosnuñ yüzüne. (I, 576) “İkinci olarak (Mesih’i) o bağla Anna’nın evine getirdiler ve Mesih’in yüzüne büyük bir tokat attı.”

bağı yazıñnıñ (I, 84) “günahın bağı (mec.)”

bağları beşikniñ (III, 263) “beşiğin bağları”

bağlarından yazıñların (I, 111) “günahların bağlarından (mec.)”

bel bağ (III, 202) “bel bağı, kemer”

çaşşur bağı (II, 717) “şalvar bağı”

çeşövsüz bağlar (I, 121) “çözölemeyen bağlar”

saç bağ (III, 202) “saç bağı, toka”

şabla bağınıñ bracarları kümüş (III, 327) “kılıç kemerinin gümüş halkaları”

tatlı bağ (I, 244) “tatlı bağ (mec.)”

- **bağlov:** bağ (III, 205)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Çeşkin meni de, köpyazıñlını, bağlovundan yazıñların (I, 141; III, 205, 382) “Ben büyük günahkârı, günahlarımın bağlarından çöz.”

- **belbağ/ belbah/ belbağ/ behbah:** kemer (III, 251, 252, 252, 247)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu birleşik sözcük kalıplaşmış şekilde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *behbah* şekli KPN III’te verilmiştir. (III, 247)

Bir belbağ keltirdi Türkten sitkovıy 12 ges talerge. (III, 251) “On iki buçuk talere Türk diyarından örgü işlemeli⁴⁷⁷ bir kemer getirdi.”

altun belbağ (II, 773) “altın kemer”

belbağ altunlagan (III, 653) “altın yıldızlı kemer”

belbağ kibik (II, 845) “kemer gibi”

belbağ kümüş altunlagan (III, 251) “altın yıldızlı gümüş kemer”

belbağ kümüş drutovıy (III, 443) “telkârî gümüş kemer”

belbağ ħadife ekiyüzlü (III, 476) “çift taraflı kadife kemer”

belbağ obruçovıy altunlu (III, 1031) “altınlı çember kemer”

belbağ puklastıy (III, 1185) “kalkık plakalı gümüş kemer”

belbağın padşahlıñnıñ (II, 178) “hükümdarlığın kemerini”

⁴⁷⁷ Telkârî tarzında işlenmiş.

bir belbağ hotarma, birsi nemiç işi (III, 881) “bir kemer parçalarına ayrılmış halde, diğeri Polonya işi”

bir kümüş belbağ (III, 356) “bir gümüş kemer”

bir kümüş belbağ, hotarma çiçekler, uçu bile altunsuvlu (III, 881) “ucu altısuyuna batırılmış çiçekleri monte edilmemiş, gümüş bir kemer”

dört deste hayış belbağ (III, 251) “dört deste deri kemer”

drutovi belbağ bernadinski (III, 245) “Bernardine tarzı telkâri kemer”

eki kümüş belbağ: biri altunsuvlu, da birsi aḡ (III, 251) biri altın kaplamalı, diğeri beyaz iki gümüş kemer

kümüş belbağ altınlagan 3 somtaş (III, 251) “üç somtaş ağırlığında altın yaldızlı gümüş kemer”

kümüş belbağ, 25 kesek, uçu da toğası bile (III, 251) “bir ucu ve tokası ile birlikte yirmi beş parçadan meydana gelen gümüş kemer”

kümüş belbağ bernadinskiy (III, 245) “Bernardine tarzı gümüş kemer”

kümüş belbağ, kozackiy iş (III, 251) “Kazak işi gümüş kemer”

kümüş belbağ yolduzlu (III, 251) “yıldızlı gümüş kemer”

kümüş belbağ pancır (III, 1117) “gümüş kemer(li) zırh”

kümüşü belbağnıḡ (III, 389) “kemerin gümüğü”

kündelik belbağım kümüş (III, 251) “gündelik gümüş kemerim”

on yedi kesek uçu bile kümüş belbağ, çiçekli altunsuvlu, ḡulaḡları bağırđan (III, 384) “uçları gümüş, çiçekleri altın suyuna batırılmış, kulakları bakırdan on yedi parçadan oluşan kemer”

osaconıy belbağ (III, 1070) “taşlarla süslenmiş kemer”

puklastıy kümüş belbağ (III, 1185) “kalkık plakalı gümüş kemer”

sekiz deste belbağ (III, 251) “sekiz deste kemer”

ulu belbağ kozackiy (III, 251) “Kazak işi büyük kemer”

üsttegi belbağ (II, 672) “üstteki kemer”

üsttegi belbah (III, 251) “üstteki kemer”

2 kümüş altınsuvlu belbağ (III, 237, 1582) “iki altın yaldızlı gümüş kemer”

2 kümüş belbağ (III, 1031) “iki gümüş kemer”

4 kümüş belbağ (III, 553) “dört gümüş kemer”

- **ḡuşaḡ:** kuşak, kemer (III, 902)

[ET:- Krh: kuruşak Har:- Çağ: kuruşak]

İlk olarak DLT'de⁴⁷⁸ tespit edilmiştir.

Bolgay aḡar neçik ton, ki kiyer, neçik ḡuşaḡ, ki baylandı her kez beline. (I, 80) “Ona üzerine giyeceği giysi olur, her defasında beline bağlayacağı kuşağı olur.”

atlas yovurḡan, ortası altın ḡuşaḡtan (III, 1742) “ortası altın (sırmalı) kuşaktan saten yorgan”

beş kök ḡuşaḡ keḡ da igi (I, 904) “geniş ve iyi beş mavi kuşak”

bursa ḡuşaḡı (III, 902) “Bursa kuşağı”

ipek ḡuşaḡ bile (III, 740) “ipek kuşak ile”

ḡırḡ bursa ḡuşaḡı (III, 339) “kırk Bursa kuşağı”

ḡuşaḡ mor sitkovıy (III, 902, 1273) “örgü işlemeli mor kuşak”

musul ḡuşaḡı (III, 902) “Musul kuşağı”

on ḡuşaḡ bursanıḡ (III, 339, 620) “Bursa’dan on kuşak”

Türkten yüz ḡuşaḡ çinovatiy (III, 902) “Türk illerinden yüz pirinç kemer”

tar ḡuşaḡ (III, 1387) “dar kuşak”

tor ḡuşaḡı ḡızıl ipekli Stımbolnuḡ (III, 1484) “İstanbul’un kırmızı ipekli ince örgülü kuşağı”

1 ḡuşaḡ almuḡadem (III, 84) “zarif bir kuşak”

1 kök bursa ḡuşaḡı eski (III, 577, 1798) “bir eski mavi Bursa kuşağı”

2 ḡuşaḡ (III, 1793) “iki kuşak”

2 ḡuşaḡ Bursanıḡ kök (III, 317, 339) “Bursa’dan iki mavi kuşak”

34 kök keḡ ḡuşaḡ (III, 847, 902) “otuz dört mavi geniş kuşak”

43 ḡızıl ḡuşaḡ çinovatiy (III, 385) “kırk üç kırmızı pirinç kemer”

48 ḡuşaḡ bursanıḡ, keḡ, ipekli (III, 339) “geniş, ipekli kırk sekiz Bursa kuşağı”

- **uçḡur:** uçkur (III, 1541)

[ET:- K^{rh}: iç ır Har: iç ır Çaḡ:-]

İlk olarak DLT'de⁴⁷⁹ tespit edilmiştir.

uçḡur ḡızıl ipekli (III, 620, 1541) “kırmızı ipekli uçkur”

2.18.1.4.4. Toka

- **saçbaḡ/ saçpaḡ/ saçbah:** saç bağı, saç tokası (III, 1214)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaḡ: saç bağı]

⁴⁷⁸ DLT I, 464/26.

⁴⁷⁹ DLT I, 321/20.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük taranan metinler içinde KPN III’te ve “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 761, 798, 878)

saçnı tutkan saçbağ (II, 845; III, 355, 1214) “saçı tutan saç bağı”

bir saçbağ, altı butağ (III, 1214) “altı telli bir saç bağı”

- **toğa:** toka, kemer ya da kayış tokası (III, 1468)

[ET:- K^{rh}: toğu **Har:** toka **Çağ:** toka]

İlk olarak DLT’de⁴⁸⁰ tespit edilmiştir.

belbağ toğası bile (III, 1468) “kemer tokası ile”

kümüş belbağ, 25 kesek, uçu da toğası bile (III, 251) “bir ucu ve tokası ile birlikte yirmi beş parçadan meydana gelen gümüş kemer”

- **uç-toğa:** uç- toka, kopça (III, 1541)

[ET:- K^{rh}:- **Har:**- **Çağ:**-]

Bu birleşik yapı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

ulu belbağ, 6 somtaş, Krakovnuğ, uçu-toğası bile, altunsuvlu 2-si de (III, 1541)

“Krakov’dan uç tokası ile ikisi de altın suyuna batırılmış, 6 somtaş ağırlığında büyük kemer”

2.18.1.5. Çanta

- **canta:** (< Far. *tança*) çanta (III, 457)

[ET:- K^{rh}:- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **hap:** çuval, torba, balya (III, 802)

[ET: kab **Krh:** kab **Har:** kap **Çağ:** kap]

ET’den itibaren⁴⁸¹ tüm dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Kemide üç hap mamuğ yatıptır. (III, 802) “Gemi üç balya pamuk bulunmaktadır.”

beş hap mamuğ (III, 470) “beş balya pamuk”

bir hap burç (III, 338) “bir torba karabiber”

bir hap mazu (III, 959) “bir çuval mazu⁴⁸²”

⁴⁸⁰ DLT III, 226/21.

⁴⁸¹ EDPT, 578.

bir hap temyan (III, 327) “bir torba kekik”

hıl hap (III, 802) “kıl çuval”

122 hap koc (III, 708) “yüz yirmi iki balya battaniye”

- **hapçuḥ/ hapḥuḥ:** kese, torba, para çantası (III, 803)

[ET: kabçuk/ kapçuk **Krh:** kapçuk **Har:** kapçuk **Çağ:** kapçuk]

ET'den⁴⁸³ itibaren metinlerde tespit edilmiş, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *hapçuḥ* < *hapḥuḥ* açıklaması verilmiştir. (II, 688)

Hoyıy ediñiz faydalarınızga siziñ, neçik hapçuḥka teşikli. (II, 625) “Gelirlerinizi sanki delikli torbaya koyuyordunuz.”

Do tego, sbgnı devşirip, hapçuḥlarga sanap hoyuyır ediḥ. (III, 425) “Dahası, para toplayıp, sayıp para çantalarına koyuyorduk.”

altun hapçuḥ içine (III, 688, 1579) “kese içinde altın”

bir hapçuḥ içine ruñny bahar (III, 206) “bir kese içinde farklı baharatlar”

bir hapçuḥ tayler (III, 803) “bir kese para”

bir hapçuḥta (II, 440) “aynı çantada”

keten hapçuḥ (II, 681; III, 688, 1579) “keten para çantası”

hapçuḥnuñ ululuḥuna köre (III, 1549) “çantanın büyüklüğüne göre”

üç hapçuḥ boş (III, 803) “üç boş çanta”

1 hapçuḥ temyan (III, 1412) “bir torba kekik”

1 olaḥ hapçuḥu üvüs (I, 565) “bir torba Moldova yulafı”

3 hapçuḥ mazu (III, 959) “üç torba mazu”

- **hapçuḥkına/ hapçuḥkuna:** kese, cüzdan (III, 803)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

hapçuḥkuna taler möhürlü (III, 803) “mühürlü para kesesi”

- **haptırğa/ haptırğa:** torba (III, 805)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** kapturğay]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁴⁸² Bir çeşit yemiş.

⁴⁸³ EUTS, 166; EDPT, 581.

Meni de tıvdü, da tonumnu da yırttı üstime, da 3 sm, 1 hızıl fli ol vaht aldılar üstimden haptırğam bile. (III, 805) “Beni dövdü, üstümdeki kıyafetimi yırttı ve o zaman üstümdeki 3 som ve 1 altın floriyi torbamla(birlikte) aldılar.”

- **tor:** küçük file (III, 1484)

[ET: tor **Krh:** tor **Har:** tor **Çağ:** tor/ tur]

ET’den itibaren⁴⁸⁴ bütün tarihî dönemlerde “ağ, tuzak” anlamları tespit edilmiş olup “küçük file (çanta)” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

hızıl tor, hulangan (III, 1484) “kullanılmış kırmızı file”

- **torba/ dobra:** torba (III, 1484, 432)

[ET:- **Krh:**- **Har:** tobra **Çağ:** tobra]

İlk olarak NF’de⁴⁸⁵ tanıklanmıştır.

Olağ ulusuna taladılar da anda torba tas boluptur. (III, 1370) “Moldova halkını soydular ve orada torba yok olmuştur.”

torbalar ble ağır (II, 506) “ağır torbalar ile”

torbası telâtinden tikken (III, 1409) “dana derisinden dikilen torbası”

- **yançıl/ yançuğ:** para kesesi (III, 1640)

[ET: yançuk **Krh:** yançuk/ yançuğ **Har:** **Çağ:** yançuk]

ET’den itibaren⁴⁸⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Dört som sbgam yançılım bile tas boldu. (III, 1640) “Dört sbg’em kesemle birlikte kayboldu.”

bir deste yançıl hızıl (III, 418, 1640) “bir deste kırmızı cüzdan”

on eki ulu yançıl macar işi (III, 1640) “Macar işi on iki büyük cüzdan”

yançıl sırma muşk bile (III, 991, 1640) “misk ile sırmalı cüzdan”

yançıl tiküçi (III, 1440, 1640) “cüzdan dikici (terzi)”

yançıl üsne (III, 147) “cüzdan üstünde”

2.18.1.6. Ayakkabı

- **ayağlıl:** ayakkabı (ayaklar için tasarlanmış şey) (III, 180)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

⁴⁸⁴ EUTSV, 336.

⁴⁸⁵ NF, 405/2.

⁴⁸⁶ EUTS, 283; EDPT, 945.

İlk olarak KE’de tespit edilen sözcük “kadehlik” anlamıyla kullanılmıştır. Yukarıda verilen anlamda sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 871)

- **başmaḥ**: ayakkabı (III, 237)

[ET: başmak **Krh**: başmak **Har**: başmak **Çağ**: başmak]

ET’den itibaren⁴⁸⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

A eger anıḡki işçi bolsa, ki başḡhargay biḡme her türlü işlerni, alay etik, başmaḥ, çizma da her türlü işler, ki hadirni bergey ustasına, anıḡ haḡı bolgay 15 sbg nakladdan başḡa.

(I, 913) “Eğer etik, ayakkabı, çizme gibi her türlü biçme işini başarabilecek bir işçi olsa, ustasına karşı her daim hazır olsa, onun hakkı gider haricinde 15 sbg’dir.”

başmaḡlar üçün (III, 237) “ayakkabılar için”

- **çarıḡ**: çarık (III, 369)

[ET: çaruk **Krh**: çaruk **Har**: çaruk **Çağ**: çaruk]

ET’den itibaren⁴⁸⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcük sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

bir kufa ges olaḡ çarıḡ (III, 369) “yarım kufa Moldova işi çarık”

- **çizma/ cizma**: çizme (III, 396, 462)

[ET:- **Krh**:- **Har**:- **Çağ**:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

A eger anıḡki işçi bolsa, ki başḡhargay biḡme her türlü işlerni, alay etik, başmaḥ, çizma da her türlü işler, ki hadirni bergey ustasına, anıḡ haḡı bolgay 15 sbg nakladdan başḡa.

(I, 913) “Eğer etik, ayakkabı, çizme gibi her türlü biçme işini başarabilecek bir işçi olsa, ustasına karşı her daim hazır olsa, onun hakkı gider haricinde 15 sbg’dir.”

- **etik/ etig**: etik, çizme (III, 509)

[ET: etük/ etük **Krh**: etik/ etük **Har**: edük/ etük/ ötük **Çağ**: edük/ edik/ etük/ etik]

ET’den itibaren⁴⁸⁹ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Neḡe ki etikiḡ ayaḡıḡadır, baskın tegerenekni da yol aç ayaḡıḡa. (I, 176; III, 1009) “Eğer çizmen ayağındaysa dikenlere bas ve ayağına yol aç.”

bir cüft eski etik (III, 602) “bir çift eski etik”

⁴⁸⁷ EDPT, 382.

⁴⁸⁸ EDPT, 428; EUTSV, 111.

⁴⁸⁹ İKPÖ, 142; EUTS, 78.

bir cüft etik sahtân tikken (III, 509) “tabakalanmış deriden dikilmiş bir çift etik”

etik kibik (II, 791; III, 1161) “çizme gibi”

etik hayış (II, 757; III, 204, 1150) “çizme kayışı”

etik türk üslupünde (I, 912) “Türk tarzı çizme (sanatı)”

etikler hızıl ostroğlar ble altunlu (III, 1074) “altın mahmuzlarıyla kırmızı çizme”

etiklerinin nalı bile (III, 999) “çizmenin nalı (pençesi) ile”

iç etik (III, 509) “iç etik”

podvonzka etikniş (III, 202) “çizmenin bağı”

1 cüft etik (III, 465) “bir çift etik”

2 cüft etik (III, 465) “iki çift etik”

20 cüft hızıl Birlad sahtânından etikler (III, 1227) “yirmi çift kırmızı Birlad⁴⁹⁰ derisinden çizmeler”

- **içetik:** iç etik (III, 602)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Keltirdi bir cüft eski etik da bir cüft içetik. (III, 602) “Bir çift eski etik ve bir çift iç etik getirdi.”

- **terlik:** terlik (III, 1428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de “teri çekmek için eğerin ya da palanın altına koyulan keçe”, Har. metinlerinde “gömlek”, Çağ. metinlerinde “fanila ter bezi” anlamlarında kullanılmış olup “ayağa giyilen terlik” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

1 cüft terlik (III, 1428) “bir çift terlik”

2.18.2. Giysi Aksesuarları

- **düğme/ tüvme/ tülme/ tüyme/ töyme/:** düğme (III, 447, 1530, 1524, 1531, 1498)

[ET:- Krh: tügme Har: tügme Çağ: tügme/ tükme]

İlk olarak DLT’de⁴⁹¹ tespit edilmiştir.

kümüş altunlagan dügmeler (III, 447) “altın suyuna batırılmış gümüş dügmeler”

sinçatıy tüvme (III, 1271) “mat düğme”

şışkatiy tüvme (III, 1354) “koni şeklinde düğme”

⁴⁹⁰ Romanya’da bir şehir.

⁴⁹¹ DLT I, 433/13.

tülme şişkatıy (III, 1530) “koni şeklinde düğme”

2 tonluḥ tüvme (III, 1482) “kaftanlık iki düğme”

12 düğme moşonc Türkten (III, 447) “Türk diyarından on iki pirinç düğmeleri”

- **es:** tutturmalık, kol düğmesi (III, 501)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

bir kök yağmurluḥ, esleri kümüs (III, 503, 1623) “gümüş kol düğmeleri olan mavi bir yağmurluk”

2.18.3. Giysi Bölümleri

- **içlik:** içlik (III, 603)

[ET:- **Krh:** içlik **Har:** Çağ: içlik]

İlk olarak DLT’de⁴⁹² tespit edilmiştir.

bir sırma yağa inci bile tizgen, içliki hızıl yezdi (III, 371, 1280) “altın iplikle işlenmiş inciler dizilmiş, içliḡi kırmızı yezdi kumaştan bir yaka”

- **yağa/ yaḡa:** yaka (III, 1621, 1625)

[ET:- **Krh:** yaḡa **Har:** yaḡa **Çağ:** yaḡa]

İlk olarak DLT’de⁴⁹³ tespit edilmiştir.

bir sırma yağa inci bile tizgen, içliki hızıl yezdi (III, 371, 1280) “altın iplikle işlenmiş inciler dizilmiş, içliḡi kırmızı yezdi kumaştan bir yaka”

eki kiyöv kölmeki... birsi yaḡası glabdonlu, da birsi aḡ kölmek tikken (III, 545) “iki damat kömleḡi; birisinin yakası işlemeli diğeri beyaz dikili gömlek”

- **yeḡ:** yen, giysi kolu (III, 1690)

[ET:- **Krh:** yèn **Har:** yeḡ/ yeḡ/ yin **Çağ:** yeḡ/ yeḡ/ yin]

İlk olarak DLT’de⁴⁹⁴ tespit edilmiştir.

1 cüft yeḡ, aḡız inci bile tizgen (III, 1691) “manşeti incilerle çevrili bir çift yen”

inci yeḡ aḡızlar 12 mıḡal (III, 1691) “yen manşeti için on iki mikkal⁴⁹⁵ inci”

yeḡ aḡızlar incisi tügel (III, 1691) “incileri tam yen manşeti”

yeḡ atlas şkarlatnıy (III, 1691) “saten skarlet yen”

⁴⁹² DLT I, 102/14.

⁴⁹³ DLT I, 189/2.

⁴⁹⁴ DLT II, 187/3.

⁴⁹⁵ 4.64 g cinsinden değerli metallerin ve taşların ağırlık birimi (III, 979).

yeň vidrovıy (III, 1691) “deri/kürk yen”

kölmek yeňleri ipek bile nahışlı (III, 999) “yenleri ipek ile nakışlı gömlek”

- **yeňgine:** yen, giysi kolu (III, 1691)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III’te madde başı olarak verilmiştir. (III, 1691)

2.18.4. Giyim Malzemeleri

2.18.4.1. Kumaş Çeşitleri

2.18.4.1.1. Değerli Kumaş

- **altembas/ altenbas/ altınbaş/ altınbas/ altımbas:** altın veya gümüş iplikli kalın desenli işlemeli ipek kumaş (III, 84, 85)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

KPN III’te verilen bilgiye göre “altın+bez” sözcüklerinin birleşiminden oluşan sözcük⁴⁹⁶ Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te bütün biçimleriyle verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 708, 772).

- **atlas:** (< Ar. *aṭlas*) atlas, saten kumaş (III, 167)

[ET:- Krh: aṭlaş Har: atlas Çağ: aṭlas]

İlk olarak KB’de⁴⁹⁷ tespit edilmiştir.

atlas florenskiy (III, 167) “Floransa işi atlas”

atlas hızıl (III, 167) “kırmızı atlas kumaş”

atlas mentlik susar boğozları bile podbitiy (III, 167) “boyun kısmı sansar kürkü ile sarılı atlas manto”

atlas yovurğan, ortası altın huşahtan (III, 1742) “ortası altın (sırmalı) kuşaktan saten yorgan”

bir ton – inderek atlas (III, 616) “uzun kollu geniş, saten bir elbise”

katanka vlosânı atlas (III, 1610) “yumuşacık saten kumaştan katanka”

kişler bile potşitiy (III, 698) “kızıl samurla sarılı kızıl saten pelerin/manto”*kolpaçok atlas*

kolpak atlas şkarlatnıy kiş huryuğu bile (III, 711) “samur kuyruklu saten skarlet kalpak”

letnik atlas câlovı / çâlovı atlas (III, 167) “ten rengi saten kadın elbisesi”

⁴⁹⁶ KPN III, 84.

⁴⁹⁷ KB, 4958.

plaşçik al atlas al kişler bile potşitıy (III, 698) “kızıl samurla sarılı kızıl saten pelerin/manto”

popelâstıy atlas (III, 167) “kül rengi/ gri atlas kumaş”

ton atlas câlovıy pisaklık (III, 1140) “ten rengi saten gelinlik”

ton atlas lâcvert (III, 911) “lacivert saten elbise”

vişnôvıy kiş huryuğu bile (III, 711) “samur kuyruklu vişne rengi saten başlık” *yuvurğan*

türk sereserinden, ortası, çövreşi yeşil atlas florentin (III, 527, 1260) “ortası ve çevresi yeşil Florensa sateni Türk işi seraser yorgan”

- **ipek/ ipeg:** ipek (III, 620)

[ET:- **Krh:- Har:** yipek **Çağ:** yipek/ ifek/ ipek]

İlk olarak CC’de⁴⁹⁸ *ipek/ yibek* şeklinde tespit edilmiştir.

*Beripmen kensine emanet benim vlasnıy eki börümnü da 20 deste bereta bıçağ da bir lidra balfa*⁴⁹⁹ *ipek.* (III, 245) “Ona benim kendi iki kürkümü, yirmi deste beretta bıçak ve bir lidra Belh ipeği emanet verdim.”

balfa ipek (III, 620) “Belh ipeği”

baş örtövü inçke hızıl ipekten (III, 230, 447, 1100, 1177, 1622) “ince kırmızı ipekten baş örtüsü”

glabdonlu; eki çarşov ipek bile tikken (III, 370) “ipekle dikilmiş, işlemeli iki çarşaf”

beş lidra balfa ipek (III, 211) “beş lidra Belh ipeği”

bir minder, yüzü hızıl ipek bile tikken (III, 861, 973) “yüzü kırmızı ipekten dikilmiş bir minder”

bursa ipeki (III, 339) “Bursa ipeği”

eki çarşov ipek bile tikken (III, 370) “ipekle dikilmiş iki çarşaf”

eki kez hızartkan ipek (III, 657, 860) “iki kez kırmızıya boyanmış ipek”

eki lidra ipek: biri hızıl, birsi hâra has (III, 824) “biri kırmızı, birisi saf siyah iki lidra ipek”

eki som bir lidra balfa ipek için (III, 211) “bir lidra Belh ipeği için iki som”

emgeki için 3 lidra ipek (III, 1201) “emeğine karşılık üç lidra ipek”

inçke hızıl ipekten (III, 861, 1100) “hassas kırmızı ipekten”

ipek bağalı kiyiniş üsne (III, 1352) “pahalı ipek giysilerde”

ipek guzikler 10 flilüh (III, 556, 620) “on florilik ipek düğmeler”

ipek hvozdkovıy (III, 588) “ipek karanfil”

⁴⁹⁸ CC I, 46b/2.

⁴⁹⁹ Belh, Afganistan’ın kuzeyinde yer alan kadim bir yerleşim yeri.

- ipek işlegen hurt* (III, 620, 900) “ipek işleyen kurt, ipekböceği”
- ipek işlevüçi* (III, 620, 630, 1133) “ipek işleyen, sanatçı”
- ipek humaş* (III, 620, 652, 668, 897) “ipek kumaşı”
- ipek huşah bile* (III, 740) “ipek kuşaklı”
- ipeklerni tügel* (III, 620) “bütün ipek kumaşları”
- Kefelinin ipeki* (III, 620, 663) “Kefeli’nin ipeği”
- kölmek yenleri ipek bile nahışlı* (III, 999) “kol kısımları ipek işlemeli gömlek”
- has ipek 10 lidra hara* (III, 620, 824) “on lidra siyah saf ipek”
- hızıl ipek örgen* (III, 861, 1100) “kırmızı ipek iplik”
- nehalça yüzü prostıy ipek bile tikken* (III, 999) “kılıfı basit ipek işlemeli at nalı şeklinde yastık”
- tibdegi ton burnatnı ipek humaşından* (III, 1437) “kahverengi ipek kumaştan yapılmış iç çamaşırı”
- töşek yüzü hızıl ipek bile* (III, 861, 1496) “kırmızı ipekli döşek yüzü”
- üç gezlo hara ipek bile tikilgen, eki gezlo hızıl ipek bile* (III, 543) “üç siyah ipekle, iki kırmızı ipekle dikilmiş gömlek”
- veneckiy ipek* (III, 620, 1595) “Venedik ipeği”
- yağlıh ah ipek bile nahışlı* (III, 999) “beyaz ipekle süslenmiş yağlık”
- yağlıh ipek bile nahışlı* (III, 999, 1100) “ipekle süslenmiş mendil”
- 1 lidra⁵⁰⁰ ipek* (III, 1201) “bir lidra ipek”
- 3 lidra ipekni* (III, 1496) “üç lidra ipeği”
- 3 lidra hırmızı ipek* (III, 922) “üç lidra kırmızı ipek”
- 4 lidra burgan ipek* (III, 338, 620) “dört lidra bükülmüş ipek kumaş”
- 9 lidra ipek hızıl* (III, 922) “dokuz lidra kırmızı ipek”
- 13 gan [kan?] ipek* (III, 536) “on üç balya ipek”
- 205 lidra renk ipek 4-er fliden* (III, 65, 922, 1194) “her biri dörder floriden iki yüz beş lidra renkli ipek”
- 400 lokot ipek snor* (III, 1290) “dört yüz lokot ipek kordon”

- **çatma:** ipekli kumaş (III, 373)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: çatma]

İlk olarak CC’de *çalma* “baş örtüsü, tülbent” anlamında kullanılmış olup günümüzde Anadolu ağızlarında da *çatma* “baş örtüsü, tülbent” anlamında kullanılmaktadır⁵⁰¹.

⁵⁰⁰ ağırlık ölçüsü, 1 lidra =326 gr.

⁵⁰¹ TTKBS, 224.

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde “ipekli kumaş” anlamında tanıklanmıştır.

çatma ton (III, 373, 1481) “ipekli giysi”

eki yastıh, yüzü çatma (III, 373) “kılıfı ipekli kumaştan iki yastık”

2 çatma hali igi Türkten (III, 373, 796) “Türklerden iki iyi ipekli halı”

- **sırma/ sirma:** sırma, altın iplikle işlenmiş altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel, bu tellerle işlenmiş olan (III, 1280)

[ET:- K^{rh}:- Har: sırma Çağ:-]

İlk olarak CC⁵⁰²’de tespit edilmiştir.

boğma sırma incili (III, 304, 1280) “incili sırma kolye”

altun çepec sırma bramka bile (III, 1280) “sırma çemberli altın kapak”

türk sırması (III, 1280) “Türk işi sırma”

2.18.4.1.2. Sıradan Kumaş

- **basma:** basma, renkli pamuklu kumaş (III, 229)

[ET:- K^{rh}:-Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te tespit edilmiştir.

basma yuvurğan (III, 1742) “basma yorgan”

bir basma yeñi yuvurğan Türkten (III, 229, 1742) “Türk işi yeni bir basma yorgan”

yuvurğan altun basma (III, 229) altın sırmalı basma kumaştan yorgan

- **bez:** bez, sıradan kumaş (III, 263)

[ET: böz K^{rh}: böz Har:böz/ biz/ böz Çağ: böz/bez]

ET’den itibaren⁵⁰³ metinlerde tanıklanmıştır.

ağ bez (III, 263) “beyaz bez”

bez litvanıñ (III, 263) “Litvanya bezi”

bir ştuca litvanıñ bezi hızıl (III, 924) “bir parça kırmızı Litvanya bezi”

bir ştuca mamuğ bezi (III, 943) “bir parça pamuklu bez”

dört ştuca inçke domovıy bez (III, 263) “dört parça ev yapımı ince bez”

on lokot mamuğ bezi (III, 264) “on lokot pamuklu bez”

1 kölmeklik bez (III, 724) “bir gömleklik bez”

⁵⁰² CC II, 60a/7.

⁵⁰³ EUTS, 50.

10 lokot mamuḥ bezi (III, 943) “on lokot pamuklu bez”

- çekmen: bez, kumaş, çuha (III, 375)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: çekmen]

İlk olarak CC’de⁵⁰⁴ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde sıkça kullanılmıştır.

Naş üsne bahalı çekmen yayılğan bolgay. (III, 1004) “Naaş üzerinde pahalı bez yayılmış olmalı.”

aḥ çekmenler (III, 54) “beyaz kumaşlar”

aşah çekmenler (I, 160) “düşük kalite kumaşlar”

bahalı çekmenler (I, 700) “pahalı kumaşlar”

bir ḥarı çekmen (III, 813) “bir dirsek ölçüsünde bez”

bir lokot çekmen (III, 393) “bir lokot bez”

çekmen ḥadıfe kıştalṭlar bile (III, 375, 760) “kadife eklemeli kumaş”

çekmen nahavica (III, 375, 997) “çuha pantolon”

doloman çekmen açıḥ lazurovı kümüş altunsuvlu tüymeleer ble (III, 434) “gümüş yaldızlı düğmeli, açık mavi doloman⁵⁰⁵ kumaşı”

eki postav çekmen burnatnıy faylendiş (III, 375, 519) “iki parça kahverengi ince Londra bezi”

ḥızıl çekmen ḥara tük bile (III, 422) “siyah kürk ile kaplı kırmızı kumaş”

lunckiy çekmen (III, 375, 930) “Londra işi kumaş”

lunckiy jengâri çekmen (III, 1798) pas rengi Londra işi kumaş”

muravskiy çekmen (III, 375, 989) “Moravya⁵⁰⁶ işi kumaş”

plaşçç uzun çekmen gvozdkovıy (III, 375, 588) bez Gvozdkova uzun pelerin

ponçoḥlar çekmenden (III, 1156) “bezden pantolonlar”

şalovar kök çekmenden (III, 1346) “mavi bezden şalvar”

yeşil-ḥaraca çekmen (III, 375, 1007, 1681) “koyu yeşil bez”

yedi arşın muravskiy çekmen kök (III, 136, 989) “yedi arşın mavi Moravya bezi”

1 şalovar kök çekmenden (III, 375) “mavi bezden bir şalvar”

1 jupan ḥızıl çekmen (III, 1800) “kırmızı bezden bir jupon⁵⁰⁷

1 jupanlıḥ lunckiy çekmen (III, 1800) “bir juponluk Londra işi kumaş”

4 ton: eksi yezdi, üçünçisi muḥayar, 4-ünçisi çekmen (III, 1706) “dört elbise: ikisi Yezdi kumaştan, üçüncüsü tiftik, dördüncüsü çuha”

⁵⁰⁴ CC II, 64a/20.

⁵⁰⁵ Osmanlı askerleri (yeniçeri) tarafından giyilen yünlü pelerin.

⁵⁰⁶ Adını Çek Cumhuriyeti’nin kuzeybatısından doğan nehirden alan eyâlet. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Moravya>

⁵⁰⁷ Kadınların giydikleri uzun yelek biçiminde elbise.

9 lokot faynlindiş çekmen (III, 519) “dokuz lokot ince Londra işi kumaş”

18 ulu arşin Ilôv ölçövu lunckiy çekmen kök reng igi (III, 136, 1094) “Lviv ölçüsüyle on sekiz büyük arşin⁵⁰⁸ mavi renkte iyi Londra bezi”

- **çit:** pamuklu kumaş (III, 386)

[ET:- K^{rh}:- çit Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁵⁰⁹ tespit edilen sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

çit yuvurganga (III, 386) “yorgan için kumaş”

- **haraça:** seyrek dokunmuş kaba yünlü kumaş (III, 806)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde, KPN III’te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

nahavica haraça (III, 806, 997) “kaba yünlü kumaştan pantolon”

- **iski/ işki:** kundak bezi, kundak (III, 623, 628)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Na bu cuhutka alay körünüy, neçik ki iski içine bir oğlannıñ teninden çimdirip te. (I, 1052) “Kundak bezine sarılmış bir bebeğin etini çimdiklemek gibi, işte bu Yahudi’ye apaçık görünür.”

yağlıh, ki işki üsne bolur (III, 623) “kundak üzerinde olan büyük mendil”

- **kölmeklik:** gömleklik malzeme, kumaş (III, 724)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

1 kölmeklik bez (III, 724) “bir gömleklik kumaş”

- **tonluh:** giysilik kumaş, malzeme (III, 1482)

[ET:- K^{rh}:- tonluh Har:- tonluh Çağ:- tonluh]

⁵⁰⁸ Eski Rusya’da 4 farklı arşin bulunmaktaydı. Örneğin en büyük arşin ölçüsü: 72 cm, en küçük olan: 18 cm.

⁵⁰⁹ DLT III, 120/6.

İlk olarak DLT'de⁵¹⁰ “elbiselik” anlamıyla kullanılmıştır.

Da kiyöv keltiriyir halat: evel Teñriniñ alğışın, da 40 mıtħal bilezük, da 1 hızıl floriniñ ağırı zıncıl, da 1 tonluħ adamaşka. (III, 795) “Damat hilât olarak ne getirir: evvelâ Tanrı’nın duasını, kırk mikkal bilezik, 1 saf altın flori ağırlığında zincir ve bir elbiselik kadife kumaş.”

1 tonluħ adamaşka (I, 970) “bir elbiselik kadife kumaş”

1 tonluħ muħayir (III, 1482) “bir elbiselik yünlü kumaş”

2 tonluħ tüvme (III, 1122, 1530) iki elbiselik düğme

4 tonluħ kniblikler kümüş (III, 707, 1482) “dört elbiselik gümüş düğmeler”

60 tonluħ ħara zayec (III, 1774) “atmış kıyafetlik (ceket, kaftan...) siyah tavşan derisi”

- **üşkülü/ üskülü:** (< Yun. skouli) keten, keten bezi (III, 1579)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁵¹¹ tespit edilen sözcük günümüzde Anadolu ağızlarında hâlâ kullanılmaktadır⁵¹².

Körüp anıñ paçarızlıħın, da sattırdıħ 200 oħa üskülüsin. (III, 1111) “Onun çaresizliğini görüp 200 okka keten sattırdık (satmasına yardım ettik).”

Sattırdılar dörter sbg oħasın üskülümnüñ. (III, 1585) “Ketenimin okkasını dörder sbg'ye sattırdılar.”

1 val üskülü (III, 761) “bir balya keten”

3 val üskülü (III, 1585) “üç balya keten”

7 val üskülü (III, 1585) “yedi balya keten”

- **yaħalıħ:** yakalık kumaş, malzeme (III, 1621)

[ET:- Krh:- Har:yaħalıħ Çağ:-]

İlk olarak ME'de⁵¹³ tanıklanmıştır. KPN III'te madde başı olan *yaħalıħ*, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

puplikler yağalıħ (III, 1186, 1621) “yakalık püsküller”

2.18.4.1.3.Yünlü Kumaş

- **ħaftanlıħ/ ħavtanlıħ:** kaftanlık (yünlü) kumaş (III, 790, 830)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁵¹⁰ DLT II, 11/10.

⁵¹¹ CC I, 46a/24.

⁵¹² bk. TTAS

⁵¹³ ME, 85/3.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

2 *letnik muḥayer, ḥavtanlıḥlar* (III, 790, 920) “keçi yünü kumaştan dokunmuş, kadın giyim için iki kaftanlık kumaş”

2 *muḥayer ḥavtanlıḥlar* (III, 986) “keçi yünü kumaştan dokunmuş iki kaftanlık kumaş”

7 *letnik muḥayer, ḥavtanlıḥlar* (III, 790, 920) “keçi yünü kumaştan dokunmuş, kadın giyim için yedi kaftanlık kumaş”

- **tiftik/ tivtik:** (< Ar. *taftik*) tiftik (III, 1437, 1451)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ: tiftik]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Sözcüğün *tivtik* şekli KPN III’te verilmiştir.

Ḥoyar ḥarnı, neçik tiftikni, da tumannı, neçik toznu, saçtı. (I, 94) “Karı tiftik gibi, dumanı toz gibi dağıttı.”

neçik yağmur üstüne tiftikniḡ ya volnanıḡ (I, 61) “tiftiğin ve yapacağının üstüne düşen yağmur gibi”

tiftik françlası (III, 530, 1000) “tiftik saçığı”

tiftik işlevüçi (III, 561) “tiftik işleyen”

tiftikten işlevüçi (III, 630) “tiftiği işleyen”

- **yün/ yüm/ yum:** yün, tüy, kıl (III, 1746, 1736)

[ET: yün K^{rh}: yün/ yuḡ H^{ar}: yün/ yün Ç^ğ: yün/ yün]

ET’den⁵¹⁴ itibaren metinlerde tespit edilmiştir.

Ḥoyar ḥarnı, neçik yünnü, da ḥaraḡguluḡnu, neçik toznu, saçar. (III, 1506) “Karı yün gibi, sisi toz gibi dağıtır.”

Alıp ḥanın buḡanıḡ da eçkilerniḡ suv bile, da yün [yum] bile hıızıl, da ajzok‘ bile, almarnı da barça joḡovurtnu kropit etti. (III, 84) “Boğanın ve keçilerin kanını su ve kızıl yün ile alarak tüm insanların üzerine serpti.”

ḥoy yümü (III, 1746) “koyun yünü”

şersçi/ şerşti deveniḡ, yümü (III, 1746) “devenin yünü, tüyü”

2.18.4.1.4. Deri

- **kön:** gön, işlenmemiş deri (III, 725)

[ET: kön K^{rh}: kön H^{ar}: kön Ç^ğ: kön]

ET’den itibaren⁵¹⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

⁵¹⁴ EUTS, 307.

kön varunkoviy (III, 725) “garantili kalite deri”

otuz kön varunkoviy (III, 1590) “otuz garantili kalite deri”

yetmiş kön varunkoviy (III, 1590) “yetmiş garantili kalite deri”

- **körpe:** kuzu derisi (III, 740)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}:- Ç_{ağ}:-]

DLT’de “zamanından sonra doğan yeni hayvan” anlamında kullanılan sözcük ilk olarak CC’de⁵¹⁶ “iki üç aylık kuzu derisi” anlamıyla tespit edilmiştir.

Osaçovat etti 300 körpeni ipek huşah bile 60 taylerge. (III, 740) “300 kuzu derisi ile ipek kuşak için 60 tayler değer biçti.”

körpe blanı (III, 300, 740) “kuzu derisi tabaka”

anguryalı körpe (III, 100, 740) “angora kuzu derisi”

- **hayış:** kayış, deri, kösele (III, 835)

[ET:- K_{rh}: koğış H_{ar}: koğuş/ kayış Ç_{ağ}:-]

İlk olarak DLT’de⁵¹⁷ tespit edilmiştir.

Sekiz deste belbağ 24 hroş, dört deste hayış belbağ 1 fli. (III, 251) “Sekiz deste kemer 24 groş⁵¹⁸ dört deste deri kemer 1 fli.”

belbağım hayış (III, 953) “deri kemerim”

beş aḡ hayış yügen (III, 835, 1742) “beş beyaz kayış dizgin”

etik hayışı (II, 757) “çizme köselesi”

hayıştan hamçı (II, 884; III, 798, 835) “kayıştan kamçı”

- **hayışkına:** küçük kemer (III, 835)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}:- Ç_{ağ}:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 722)

- **teri:** deri (III, 1427)

[ET: teri K_{rh}: teri/ teri H_{ar}: teri/ teri Ç_{ağ}: teri/ teri]

⁵¹⁵ EUTSV, 200.

⁵¹⁶ CC II, 56a/10.

⁵¹⁷ DLT I, 369/16; II, 355/20.

⁵¹⁸ groş: Eski dönemlerde Ukrayna’da kullanılan altın para birimi. 1 groş: 4,25 gram altına tekabül ediyordu; sonraları peni, kuruş gibi küçük değerdeki bozukluklar için kullanılmaya başlandı.

ET'den itibaren⁵¹⁹ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Volnıy bazarda erk yohtur kimesege teri almaga. (III, 496) “Serbest piyasada kimsenin deri satın alma izni yoktur.”

boş hoy terisi bile (II, 748) boş koyun derisiyle

naht teri (III, 725, 999, 1427) “hazır deri”

ol elli ečki terilerinin husuru (III, 1427) “o elli keçi derisinin kusuru”

puzdra kosmatıy teri bile (III, 717, 1188) “tüyle kaplı, derili mücevher kutusu”

saç ble teri (III, 269) “saçlı deri, post”

teri saç bile (II, 772, 1213, 1427) “saçlı deri, post”

teri ton (III, 1427) “deri üst giyim”

teriden plaşç (II, 801) “deri manto”

teriden ton (II, 801) “deriden üst giyim”

teriden üst ton (II, 801) “deriden üst giyim, deri ceket, deri manto”

yalovica terisi varunkovıy (III, 1428) “garantili inek derisi”

12 teri varunkovıy (III, 1428) “on iki garantili, kaliteli deri”

14 teri ečkiniñ (III, 468) “on dört keçi derisi”

120 teri (III, 890, 1427) “yüz yirmi deri”

240 teri hozunuñ (III, 890, 1427) “iki yüz kırk kuzu derisi”

300 tuvar terisi (III, 1428) “üç yüz davar derisi”

2.18.4.1.5. Kıl

- **hıl:** keçi gibi hayvanların tüyünden yapılmış veya dokunmuş olan, kıl (III, 844)

[ET: kıl **Krh:** kıl **Har:** kıl **Çağ:** kıl]

ET'den itibaren⁵²⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Aşahlattım oruç bile canımni benim, da boldular maña bu yeñillikke, ettim kiyinişimni benim hıldan da boldum kültkü alarga. (I, 59) “Ruhumu oruçla terbiye ettim, kıyafetlerimi keçi kılından yaptım ve onlara alay konusu oldum.”

hıldan kiyinişi (I, 257) “kıldan kıyafet”

hıldan ton (II, 754) “keçi kılından kıyafet”

hıl ton (II, 759; III, 265, 739, 844, 1480) “keçi kılı(ndan yapılmış) kıyafet”

⁵¹⁹ IB, 44.

⁵²⁰ EDPT, 614.

2.18.4.1.6. Kürk

- **börü:** kurt kürkü (III, 327)

[ET: böri **Krh:** böri **Har:** böri/börü **Çağ:** böri]

ET'den itibaren⁵²¹ bütün dönem metinlerinde “kurt” anlamıyla tanıklanan sözcüğün “kürk” anlamı EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

dört börünüñ yarımı (III, 327) “dört kurt kürkünün yarısı”

eki moskov börüsü (III, 327, 982) “iki Moskov kurt kürkü”

- **körk/ kürk/ körük:** kürk (III, 737, 774, 740)

[ET:- **Krh:** kürk **Har:** kürk **Çağ:** kürk]

İlk olarak DLT'de⁵²² tespit edilmiştir.

Körük teşkirdim birgesine, da istöv berip edir maña 1 tayler. (III, 625) “Birisıyla kürk takas ettim, bana bir tayler üstüne para vermişti.”

körk blan (III, 737) “kürk tabaka”

- **tük:** kürk, yün (III, 1523)

[ET: tü **Krh:**tü/ түк **Har:** tü/ түк **Çağ:**tük]

ET'den itibaren⁵²³ metinlerde tanıklanmıştır.

Stimbollu ermeni Alvat Çelebiyge beriptir satma bir blan öşek nafasından... na bu түк üsne pan Bobrik alıptır Ayvatıydan nahd sb 60 hızıl fli. (III, 996) “İstanbul Ermeni Alvat Çelebi satmak için bir tabaka eşek derisi vermiş... ve dahi bu kürk üzerine Efendi Bobrik, Ayvatıy'dan nakit 60 altın florin almış.”

al түлкү түк (III, 523, 1524) “kırmızı tilki kürkü”

bir eski түк түлкү (III, 1523) “eski bir tilki kürkü”

eski susar түк (III, 1185, 1523) “eski sansar kürkü”

ferece zerdeva түк bile podşityy (III, 523) “sansar kürkü ile dekore delmiş kadın pelerini”

ferece al түлкү түк bile podşityy (III, 523, 1524) “kızıl tilki kürkü ile dekore edilmiş kadın pelerini”

hızıl çekmen hара түк bile (III, 422) “siyah kürk ile kaplı kırmızı kepenek”

tүк baraniy (III, 218, 1523) “koç yünü”

1/2 blam krulikoviyy түк (III, 300, 759) “yarım tabaka tavşan kürkü”

3 түлкү (III, 1523) “üç tilki (kürkü)”

⁵²¹ BK, D11.

⁵²² DLT I, 353/18.

⁵²³ IB, 3.

2.18.5. Dikiş

- **tikiş:** dikiş (III, 1439)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Keldiler bezirgânlar da keltirdiler haybatlı ton ipkin K'risdoska lâyiḡ, keltirdiler da çöküp ḡoydular bu haybatlı tonnu. Kördü ḡan bu tonnu, heç tikişi yoḡ. (I, 167; III, 1439, 1481) “Tüccarlar geldi ve Mesih'e layık gösterişli mor bir kaftan getirdiler, bu şanlı kaftanı eğilip koydular. Hükümdar bu kaftanın hiç dikişi olmadığını gördü.”

tikiş peşe (III, 397, 1439) “dikiş işi, dikiş mesleği”

2.18.5.1. Dikiş Malzemeleri

- **çirmamaḡ:** yumak (III, 396)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir (II, 841).

çirmamaḡ bile (II, 841) “yumak ile”

- **igne/ ine:** iğne (III, 606, 614)

[ET: yigne/ yingne **Krh:** yigene/yigne **Har:** igne/ yigne **Çağ:**iğine/ yigne/ igine]

ET'den itibaren⁵²⁴ metinlerde tespit edilmiştir.

Daḡı ḡolaydır devege igneniḡ deligden keçme, ne ki ḡocaga kökteḡi ḡanlıḡka kirme. (III, 606) “Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin bir adamın cennetin krallığına girmesinden daha kolaydır.”

- **ip:** ip (III, 619)

[ET: yıp **Krh:** yip/ yıp **Har:** yip/ yif **Çağ:** yip/ yib/ ip]

ET'den itibaren⁵²⁵ metinlerde tespit edilmiştir.

Yoḡese buyruḡ etti anası altun ipinden kefinlik da kefinledi Johanesni. (I, 257) “Yoksa annesi altın ipinden kefenlik emretti ve Yohannes'i kefenledi.”

altun ipinden tonun (I, 257) “altın ipinden kıyafetini”

bahalı tonlar altun ipi bile (I, 262) “altın ipiyle işlenmiş değerli kıyafetler”

ipni skarlatnı (II, 397) “skarlet ipi”

mamuḡ ipi (III, 943) “pamuk ipi”

⁵²⁴ EUTS, 296; EUTSV, 401, 403.+

⁵²⁵ İKPÖ, 41/3.

mazgab tebesinde da uçunda barı 107 çiçek, incisi uvağ, ip üsne tizgen (III, 959)
 “başlığının üstünde ve ucunda, incisi küçük, ip üzerine dizilmiş tamamı yüz yedi çiçek”
mularlarnıñ ipi (III, 987, 1093) “duvarcıların ipi”
neçik iplerden klubok (II, 311) “iplerden yapılmış yumak gibi”
yüz hulaç kenebir ipi (III, 677, 893) “yüz kulaç kenevir ipi”

- **iplik:** iplik (III, 620)

[ET:- Krh: yiplük Har: yiplük Çağ: yiplik]

İlk olarak RKT’de⁵²⁶ tespit edilmiştir.

bir ges funt mamuğ ipliki (III, 943) “yarım funt pamuk ipliği”

bir oħa iplik (III, 1046) “bir okka iplik”

- **örge:** ip, iplik (III, 1100)

[ET:- Krh: örge Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁵²⁷ tespit edilmiştir. Metinlerde sıklıkla “örölmüş” anlamındaki sıfatfiil olan *örge*⁵²⁸ herhangi bir cümle içinde tespit edilemediğinden “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te bulunan tamlalamalar verilmiştir. (II, 694).

inçe örge (II, 690; III, 615) “ince iplikler”

hızıl ipek örge (II, 770; III, 861) “kırmızı ipek iplik”

örge yüge (III, 1099) “ip dizgin”

örge kolce (II, 686) “ip halka”

- **hılıç:** kılıç⁵²⁹, dokuma mekiği (III, 844)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren⁵³⁰ metinlerde işlek olarak kullanılan sözcük taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamda kullanılmıştır.

Ağaç hılıç bile telni atıp, alay yamanlıñı toħıyırmen. (III, 1229, 1753) “Ahşap mekikle ipliği atıp bütün kötülüğü dokuyorum.”

- **hıptı/ hıptı:** makas (III, 848, 890)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁵²⁶ RKT, 26/24a2.

⁵²⁷ DLT I, 108/1; 195/17.

⁵²⁸ KPN III, 86, 441, 772, 1026, 1099, 1290, 1742...

⁵²⁹ Dokumacılıkta kullanılan, cetvele benzer bir araç. (TTAS)

⁵³⁰ KT, K5.

İlk olarak CC'de⁵³¹ tespit edilmiştir.

Menim hıptımnı pozıçıt etip edir da bermedi, men de bu çakuçnu aldım kensinden hıptım yerine. (I, 876) “Benim bıçağımı ödünç almıştı ve vermedi, ben de ondan makasım yerine çekicini aldım.”

- **oymaḥ:** yüksük⁵³² (III, 1084)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ: oymaḥ]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde⁵³³ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir (II, 801).

- **tel:** tel, iplik (III, 1409)

[ET:- Kṛh:- Har: tel Çağ:-]

İlk olarak HŞ'de⁵³⁴ tespit edilmiştir.

Ağaç hılıç bile telni atıp, alay yamanlıḥnı toḥıyırmen. (III, 1229, 1753) “Ahşap mekikle ipliği atıp bütün kötülüğü dokuyorum.”

teller bile altun vıṣıvanıy /vıṣıvanı (III, 87, 1409, 1607) “altın telle işlemeli”

tel ṣıy (III, 1409) “telle işlenmiş takke”

2.19. Hayvan İsimleri

EHKT metinlerinde evcilleştirilmiş ve yabani hayvanlar ile ilgili pek çok isim tespit edilmiştir. Gündelik yaşamla ya da hayvancılıkla ilgili metinlerin dışında astroloji, tarih ve ticaretle ilgili metinlerde de karşımıza çıkmaktadır.

- **canavar:** (< Far. *cānvar/cānāvar*) hayvan (III, 456)

[ET:- Kṛh:cānvar/ canvar Har: cānvār/ cānavār/ cānver Çağ: cānvar/ cānver]

İlk olarak AH'de⁵³⁵ tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde sıkça kullanılmıştır.

Berdi aṇar buyruḥ kensinden yaratılḡanlar üsne da sezikli canavarlar üsne, ḥaysı ki teṇizde da ḥuruda ediler. (III, 901) “Denizde ve karada yaşayan kendisi tarafından yaratılan ve sezgisi olan hayvanlar üzerine ona yetki verdi.”

aruv canavarlardan 7-ṣer (I, 1050) “yedişer tane kutsal hayvanlardan”

⁵³¹ CC I, 43a/21.

⁵³² Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde gereç.

⁵³³ KTS, 207.

⁵³⁴ HŞ, 1325.

⁵³⁵ AH, 6.

barça canavar (I, 822) “bütün hayvanlar”
barça türlü canavar münjüzlü da münjüzsüz (I, 192, 722) “boynuzlu veya boynuzsuz her çeşit hayvan”
canavar kviçanesi (III, 456) “hayvan sesi, inlemesi”
canavar atı (III, 1096) “hayvan adı”
canavarlar kibik (I, 164, 250) “hayvanlar gibi”
canavarlarga tilsiz (I, 822) “dilsiz hayvanlara”
canavarların alarnıñ (I, 409) “onların hayvanlarını”
canavarların barçası (I, 577) “hayvanların hepsi”
canavarların ... hanı (I, 508) “hayvanların kanı”
işsiz canavarlarga (I, 263) “işsiz-güçsüz hayvanlara”
hanı bile canavarların (I, 498) “hayvanların kanıyla”
öldürüçi canavarnı (I, 152, 683) “öldürücü hayvanı, vahşi hayvanı”
özge canavarlarını (II, 595) “başka hayvanları”
neçik canavar (I, 260) “hayvan gibi”
sezikli canavarlar (I, 1042; III, 1264) “sezgileri kuvvetli hayvanlar”
tırnağı canavarnıñ (III, 1461) “hayvanın tırnağı (toynağı, pençesi)”
yemeği krukarnıñ da canavarların ekibdacilernıñ (II, 181) “mısırlıların hayvanlarının ve kuzgunların yemeği”
yeri canavarnıñ (III, 1567, 1671) “hayvanın yeri/yuvası”
yük kötürgen canavar (III, 745, 1745) “yük taşıyan hayvan, yük hayvanı”

• **hayvan/ hayman/ hayvan:** (< Ar. *hayawān*) hayvan (III, 576, 839)

[ET:- Krh:- Har: hayvān Çağ: hayvān]

İlk olarak MM'de⁵³⁶ tespit edilmiştir. Sözcüğün *hayman* biçimi KPN III'te verilmiştir.

Bunuñki ahılsız hayvannı özge hayvanlar arasına tapmassen, neçik oveçka. (III, 839)

“Bir koyun gibi böyle akılsız bir hayvanı, diğer hayvanlar arasında bulamazsın.”

Men heçke boldum da bilmedim, neçik hayvan. (I, 62) “Ben bir hayvan gibi değersiz oldum ve anlamadım.”

adam-hayvan (III, 32, 576, 1221, 1410) “insanlar ve hayvanlar”

alay hayvandan (II, 624) “bütün hayvanlardan”

ahılsız hayvannı (II, 638) “akılsız hayvanı”

aruv hayvanların (II, 610) “kutsal hayvanların”

barça hayvanlar (I, 51, 610, 668) “bütün hayvanlar”

⁵³⁶ MM, 239/1.

barça hayvanların senin (III, 839) “senin bütün hayvanların”
bir hayvan (II, 638) “bir hayvan”
bunuñkibik hayvanlar (II, 610) “bunun gibi hayvanlar”
çağ hayvanga dire (I, 90) “hayvanlara kadar”
hayvan avı (III, 576, 1280) “hayvan avı”
hayvan tişi (III, 576, 1448) “hayvan dişi”
hayvan yegen (III, 576) “hayvanlar tarafından yenmiş”
hayvanlar arasına (II, 599) “hayvanlar arasında”
hayvanların afeklerinden (II, 609) “hayvanların davranışlarından”
hayvanların alarnıñ (I, 65) “onların hayvanlarını”
jolobuna hayvanların (II, 609) “hayvanların yemliğine”
neçik hayvan (I, 62, 621) “hayvan gibi”
özge hayvanlar arasına (II, 638) “başka hayvanlar arasında”
özge sözsüz hayvanlardan (II, 137) “ başka konuşamayan hayvanlardan”
pobojnıy hayvan (II, 610) “Tanrı’ya adanmış hayvan”
sözsüz hayvanlarga (I, 294) “konuşamayan hayvanlara”
sözsüz hayvanların (II, 609) “konuşamayan hayvanların”
toñuz-hayvanlarga (I, 529; III, 1482) “domuz ve (onun gibi küçükbaş) hayvanlara”
türlü-türlü hayvanlarga (I, 128) “türlü türlü hayvanlara”

- **hayvangma:** (< Ar. *hayawān*) küçük hayvan, hayvancağız (III, 577)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Zera neçik bizni ħuvatı ble kensiniñ yarattı, alay je ahlı ble kensiniñ da opatnostu ble kensiniñ kütiyir, neçik hayvangınaların kensiniñ. (II, 355) “Zira kendi akli ve gözetimiyle hayvancağızlarını güttüğü gibi bizi kendi gücüyle yarattı.”

Hayvangınalar bu biliy ediler ħörmetleme yaratuçısın kensileriniñ. (II, 535) “Küçük hayvanlar (bile) kendi yaratıcılarına saygı duymayı biliyorlardı.”

2.19.1. Hayvan Sınıflandırmaları

Metinlerde *ħarınları üsne yürügenler, uçar ħanatlılar* (I, 864) gibi yapılar tespit edilmiş olup tamlama özelliği gösterdikleri için çalışmamızın dışında tutulmuştur.

- **avlaħtırnaħlı:** uzun tırnaklılar (III, 174)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Avlaḥ “büyük, geniş, hacimli” ve tırnaḥ sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan zoolojik terim sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥaysıdırlar avlaḥtırnaḥlılar? Ekige bölünür: külüşmegenge da külüşkenge. (I, 900; III, 770) “Uzun tırnaklılar hangileridir? Gülenler ve gülmeyenler olarak ikiye ayrılır.”

- **aḡulu(lar):** zehirli hayvanlar (III, 50)

[ET: aḡuluḡ **Krh:** aḡuluḡ **Har:** aḡuluḡ **Çaḡ:** aḡuluḡ/ aḡulu]

ET'den itibaren⁵³⁷ bütün dönemlerde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te de madde başı olarak verilmiştir. (II, 736)

Ḥaysıdırlar sürkülgenler? İlk yılan dır sürkülgen, yer üstüne çekilgen, ḥarnının üstüne sürkülür da dır uzunbiçişli, beş örüm alır sürkülmeḥte, da dır aḡulu, da saçsız tenli... (II, 899) “Sürüngenler hangileridir? Öncelikle ilk sürüngen, yeryüzünde sürünen yilandır, karnının üstünde sürünür ve uzun bir şekli vardır, beş tur sarılır sürünürken ve zehirlidir, bedeni kılsızdır.”

- **butlu(lar):** uzun bacaklılar (III, 342)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çaḡ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Kimseler butlular, da kimseleri tırmavuçıtırnaḥlı, kimseleri yerge yürügenler, kimseleri suvda yürügen, da özgeler havada uçanlar. (II, 899) “Kimileri uzun bacaklı, kimileri tırmık pençeli, kimileri yerde yürüyenler kimileri suda yüzenler ve diğerleri havada uçanlardır.”

- **dörtayaḥlı(lar)/ törtayaḥlı(lar):** dört ayaklı(lar) (III, 441, 1495)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çaḡ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *törtayaḥlı/ törtayaḥlılar* şeklinde verilmiş; ancak herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 838, 881)

Da ḥaysıdırlar tügel sezikliler? Tügel sezikliler dirler tügel tiriler, da ayrılırlar yügürümge, sürkülgenge, dörtayaḥlılarga, da yüzgenlerge, [da ekiayaḥlılarga]. (II, 899) “Tam hisliler hangileridir? Tam hisliler tam canlı olanlardır, bunlar yürüyenlere, sürüngenlere ve yüzen dört ayaklılara, yüzenlere ve iki ayaklılara ayrılır.”

⁵³⁷ EUTSV, 48.

- **ekiayahlı(lar):** iki ayaklı(lar) (III, 474)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ĥaysılardırlar ekiayahlılar? Ekige bölünürler: egriyürügenlerge yırtlıhanatlarga da togruyürügenlerge yayovga. (II, 900) “İki ayaklılar hangileridir? Bunlar ikiye ayrılır: paytak yürüyenlere ayırıkkanatlılara ve dik yürüyenlere yayaya.

egriyürügenler ekiayahlılar (II, 900) “iki ayaklı olup paytak yürüyenler”

keñtırnaħlı ekiayahlıga (II, 900) “geniş tırnaklı iki ayaklılar”

toğruyürügen ekiayahlılar (II, 900) “dik yürüyen iki ayaklılar”

- **ħışħaayahlı:** kısa bacaklılar (III, 854)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da ĥaysılardırlar ititırnaħlılar? Neçik aslan, da ĥaplan, ayuv, da bōrüler, da bōrūħatırına, it, tülkü, çahāl, ĥoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oħşaşlar, evet dirler kimler ĥışħaayahlılar, neçik vevūrka, sıçħan, da kret, da borsuk... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerlerdir; sincap, fare ve köstebek ve porsuk gibiler kısa bacaklı olarak adlandırılır.”

- **keñtırnaħlı:** geniş tırnaklılar (III, 678)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ĥaysılardırlar küliüşmegen keñtırnaħlılar? Gabigdir, ki dir dōrtayahlı. (I, 900) “Gülmeyen geniş tırnaklılar hangileridir? Dört ayaklı maymun buna örnektir.”

- **münjüzlü(ler):** boynuzlu hayvanlar (III, 992)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ĥaysılardırlar çataltırnaħlı, ajsink‘n tuvartırnaħlı? Tuvār-ōgüz, ki budur sığır, da suvsıgırı, da zurafaj, da münjüzlüler, da sırnalar, da ĥoyınlar, da eçkiler, da özge bu türlüler. (III, 372, 441, 1274, 1516, 1793) “Çataltırnaklı başka bir deyişle çift toynaklılar hangileridir? Büyükbaş hayvanlardır ki bunlar; sığır, manda, zürafa, boynuzlular, dağ keçileri, koyunlar, keçiler ve bunun gibi hayvanlardır.”

- **sıhyümlü:** sık tüylüler (III, 1275)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar egriyürügenler ekiayaḥlılar? Uçanlardırlar ki dırlar inçketırnaḥlılar da ititırnaḥlılar tırmavuçıayaḥlılar da sıhyümlüler da havada yürügenler. (I, 900; III, 633, 807, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince (yürüyücü) tırnaklılar, yakalayıcı tırnaklılar, tırmalayıcı ayaklılar ve sık tüylüler ve havada gidenlerdir.”

- **teriayaḥlı(lar):** deri ayaklı(lar) (III, 1428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar dörtayaḥlılar? Çerayaḥlılar bölünürler dörtke, ajsink'n tuvartırnaḥlığa, atayaḥlılar, teriayaḥlılarga da ititırnaḥlılarga. (II, 900; III, 165, 632, 1428) Dört ayaklılar hangileridir? Başka bir deyişle, dörtayaḥlılar dörde bölünür: çift tırnaklılar, tek tırnaklılar, deri ayaklılar ve pençe tırnaklılar.

- **yırtlıḥanat(lar):** ayrıkkanatlı(lar) (?) (III, 1720)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar ekiayaḥlılar? Ekige bölünürler: egriyürügenlerge yırtlıḥanatlarga da toḡruyürügenlerge yayovga. (II, 900) “İki ayaklılar hangileridir? Bunlar ikiye ayrılır: paytak yürüyenlere ayrıkkanatlılara ve dik yürüyenlere yayaya.

- **yırtuçı:** yırtıcı hayvan (III, 1720)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: yırtguçı/ yırtıcı]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de adlaşmış olarak tespit edilmiştir.

Erte börü, yırtuçı, da keçe berser yemeḥ alarga. (II, 183) “Sabah kurt, yırtıcı hayvan ve gece onlara yemek verse.”

- **yügürüm(ler):** karada yürüyenler (III, 1744)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün adlaşmış çokluk biçimine “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te rastlanmıştır. (II, 731)

Da ħaysılardırlar tügel sezikliler? Tügel sezikliler dirler tügel tiriler, da ayrılırlar yügürümge, sürkülge, dörtayahlılarga, da yüzgenlerge, [da ekiayaahlılarga]. (II, 899) “Tam hisliler hangileridir? Tam hisliler tam canlı olanlardır, bunlar yürüyenlere, sürünenlere ve yüzen dört ayaklılara, yüzenlere ve iki ayaklılara ayrılır.”

- **yüzgen(ler):** yüzenler, suda yaşayanlar (III, 1751)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da ħaysılardırlar tügel sezikliler? Tügel sezikliler dirler tügel tiriler, da ayrılırlar yügürümge, sürkülge, dörtayahlılarga, da yüzgenlerge, [da ekiayaahlılarga]. (II, 899) “Tam hisliler hangileridir? Tam hisliler tam canlı olanlardır, bunlar yürüyenlere, sürünenlere ve yüzen dört ayaklılara, yüzenlere ve iki ayaklılara ayrılır.”

2.19.1.1. Omurgalılar

2.19.1.1.1. Balıklar

EHKT metinlerinde balık isimlerinin çeşitliliği dikkat çekecek düzeydedir. Sadece deniz balıkları değil; tatlısu balığı isimleri de metinlerde sıkça yer almıştır.

- **balıĥ/ balıĥı/ balıĥ:** balık (III, 211, 212)

[ET: balak/ balık/ balıĥ Krh: balık Har: balık Çağ: balık]

ET’den itibaren⁵³⁸ tüm dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Biylik etiĥiz balıĥlar üsne teĥizniĥ, da ĥuĥlarnıĥ köknüĥ, da barĥa ĥayvanlar üsne, ĥaysı ĥolgatsa bolıyırlar yer üsne. (III, 399) “Denizdeki balıkların, gökteki kuşların ve yeryüzünde sürünen her canlının üzerinde egemenlik kurdunuz.”

azulaĥ balıĥ (II, 760) “azıcık balık”

balıĥ atı (III, 211) “balık adı”

balıĥ boĥka içine bir ĥarıĥ eksik (III, 814) “fıçı içinde bir karış eksik balık”

balıĥ söveki (II, 879) “balık kemiği”

balıĥ tutuĥı (II, 832) “balık tuatan, balıkçı”

balıĥların teĥizniĥ (I, 33, 804) “denizin balıklarını”

balıĥnıĥ içine (I, 787) “balığın içine”

balıĥnıĥ igisi (III, 605) “balığın iyisi”

barĥa balıĥların alarnıĥ (I, 77) “onların bütün balıklarını”

ĥızıl-alaca balıĥ/ ĥızılalacabalıĥ (III, 862) “kızılalacabalık”

⁵³⁸ EUTSV, 78.

özge balıhlar (II, 900) “başka başka balıklar”

teñiz balıhı (II, 869) “deniz balığı”

tekirbalıhı (III, 1409) “mersin balığı”

ulu balıh (II, 771) “büyük balık”

ulu balıhlar (I, 101) “büyük balıklar”

ulu-ulu balıhlar (II, 900) “büyük büyük balıklar”

85 balıhnıñ tişi tobol içine möhürlü (III, 211, 1448) “mühürlü torba içinde seksen beş balığın dişi”

utka bile ulavuçı balıhnı (II, 873) “olta ile balık avlayan avcı”

- **balıhkına:** küçük balık (III, 212)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bardırlar balıhkınalar kiçi, haysı ki pinnas ündiyirler, skorupa içinde toğıyrlar. (II, 157) “Adına “pinnas” denilen küçük balıklar vardır, kabuk içinde doğarlar.”

kiçi balıhkınalarnı (II, 536) “küçük balıkçıları”

- **çortan/ çortanbalıh:** turnabalığı (III, 400)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

2 boçka bu yer balıhı, tuzlu, çortan Mankermenniñ... tuzlu çortanbalıh Mankermenniñ. (III, 400) “İki fiçı bu yerin balığı; tuzlu Kiev turnası ... tuzlu Kiev turna balığı.”

bir boçkada çortanbalıh tuzlu (III, 400) “bir fiçı tuzlu turna balığı”

- **halhanbalıhı/ halhan balıhı:** kalkanbalığı (III, 798)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haysıldırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'an⁵³⁹ dır, ki çövürligendir barça bu dünyâyı, vêlorıblar da zeyrekler, ajsink'n ulu-ulu balıhlar da yonuzbalıhı, yılanbalıhı, halhanbalıhı, hılıçbalıhı, hızılalacabalıh da sarıköbekbalıh, da üsgümrübalıhı, tekirbalıhı da özge balıhlar türlü-türlü da sansız süretler... (II, 900) “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz canavarıdır, balinalar ve akıl ihsan

⁵³⁹ İncilde bahsedilen su canavarı (<https://bg.wikipedia.org/wiki/Левиафан>)

edilen canlılar⁵⁴⁰, diğ er bir deyişle yunusbalığı, yılanbalığı, kalkanbalığı, kılıçbalığı, kızılalacabalık, sarı karınlı balık, uskumru balığı, tekirbalığı ve diğ er balıklar,  eşit  eşit ve sayısız g r nt de canlılar...”

- ** arabalı :** karabalık (III, 806)

[ET:- K rh:- Har:-  ağ:-]

Taranan tarih i metinler i inde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Beş bo ka balı :    s   ortan da ekisi  arabalı . (III, 400) “Beş kasa balık:     turnabalığı ve ikisi karabalık.”

- ** ılı balı :** kılı  balığı (III, 845)

[ET:- K rh:- Har:-  ağ:-]

Taranan tarih i metinler i inde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da  aysılardırlar y zgenler suvda? İlk lowiat‘andır, ki   v rilgendir bar a bu d ny yı...  ılı balı ,  ızılalacabalı  da sarık bekbalı , da  sg mr balı , tekirbalı  da  zge balı lar t rl -t rl  da sansız s retler... (III, 622) “Ve hangileri suda y zenlerdir?  lki b t n d nyayı  evreleyen deniz canavarıdır... kılı balığı, kızılalacabalık...  eşit  eşit ve sayısız g r nt de canlılar...”

- ** ızılalacabalı /  ızıl-alaca balı :** kızılalacabalık (III, 862)

[ET:- K rh:- Har:-  ağ:-]

Taranan tarih i metinler i inde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da  aysılardırlar y zgenler suvda? İlk lowiat‘andır, ki   v rilgendir bar a bu d ny yı, v lorıblar da zeyrekler, ajsink‘n ulu-ulu balı lar  ızılalacabalı  da sarık bekbalı , da  sg mr balı , tekirbalı  da  zge balı lar t rl -t rl  da sansız s retler... (II, 900) “Ve hangileri suda y zenlerdir?  lki b t n d nyayı  evreleyen deniz canavarıdır, balınalar ve akıl ihsan edilen canlılar... kızılalacabalık, sarı karınlı balık, uskumru balığı, tekirbalığı ve diğ er balıklar,  eşit  eşit ve sayısız g r nt de canlılar...”

- **sarık bekbalı :** sarı karınlı balık (III, 1241)

[ET:- K rh:- Har:-  ağ:-]

Taranan tarih i metinler i inde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

⁵⁴⁰ S zl kte **zeyrek** “zeki, zeka ile donatılmış” (III, 1779) şeklinde a ıklandığından c mlede **zeyrek** “akıl ihsan edilen canlılar” şeklinde  evrilmiştir.

Da ħaysılardırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'andır, ki çövrilgendir barça bu dünyâyı... sarıköbekbalıĥ... da özge balıĥlar türlü-türlü da sansız süretler... (III, 622)
 “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz canavarıdır... sarı karınlı balık... çeşit çeşit ve sayısız görüntüde canlılar...”

- **sazan:** sazan (III, 1247)

[ET:- Krh:- Har: sazin Çağ:-]

İlk olarak KE'de⁵⁴¹ tespit edilmiştir.

igi sazan (III, 1247) “iyi sazan”

ħuru sazan (III, 1247) “kurutulmuş sazan”

1 sazan 1 flige (III, 1247) “bir florine bir sazan”

- **tekirbalıĥı:** mersin balığı (III, 1409)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da ħaysılardırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'andır, ki çövrilgendir barça bu dünyâyı, vêlorıblar da zeyrekler... tekirbalıĥı da özge balıĥlar türlü-türlü da sansız süretler... (II, 900) “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz canavarıdır, balinalar ve akıl ihsan edilen canlılar... tekirbalığı ve diğer balıklar, çeşit çeşit ve sayısız görüntüde canlılar...”

- **tuĥubalıĥ/ tuĥubalıĥ:** çuka balığı (mersin balığı) (III, 1504)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III'te verilmiştir.

bir beçka tuĥubalıĥ (III, 245, 1504) “bir fiçı mersin balığı”

2 boçka tuĥubalıĥ (III, 1504) “iki fiçı mersin balığı”

- **üşgümrübalıĥı:** (< Yun. *skúmbrion*) uskumru (III, 211)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da ħaysılardırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'andır, ki çövrilgendir barça bu dünyâyı... üşgümrübalıĥı, tekirbalıĥı da özge balıĥlar türlü-türlü da sansız süretler... (III, 622) “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz

⁵⁴¹ KE, 36v/21.

canavarıdır... uskumru balığı, tekirbalığı ve diğer balıklar, çeşit çeşit ve sayısız görüntüde canlılar...”

- **yayınbalıh:** yayınbalığı (III, 1673)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III'te verilmiştir.

yayınbalıh... kensi vlasnıy sbgma tuzlap... (III, 1673) “yayınbalığı... tuzlayıp kendi parası için...”

- **yonuzbalıh:** (< Ar. yūnus) yunus balığı (III, 211)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'andır, ki çövrilgendir barça bu dünyâyı, vêlorıblar da zeyrekler, ajsink'n ulu-ulu balıhlar da yonuzbalıhı... türlü-türlü da sansız süretler... (III, 622) “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz canavarıdır, balinalar ve akıl ihsan edilen canlılar, diğer bir deyişle yunusbalığı... çeşit çeşit ve sayısız görüntüde canlılar...”

- **yılanbalıh:** yılanbalığı (III, 1716)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar yüzgenler suvda? İlk lowiat'andır, ki çövrilgendir barça bu dünyâyı... yılanbalıhı... da özge balıhlar türlü-türlü da sansız süretler... (III, 622, 1751) “Ve hangileri suda yüzenlerdir? İlki bütün dünyayı çevreleyen deniz canavarıdır... yılanbalığı... ve diğer balıklar, çeşit çeşit ve sayısız görüntüde canlılar...”

2.19.1.1.2. Kurbağalar

Kurbağa, Firavun ve çevresinin başına gelen musibetleri hatırlatan dinî metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

- **bağa/ baha:** (III, 203, 206) kurbağa

[ET: bağa Krh: bağa Har: bağa Çağ: bağa]

ET'den itibaren⁵⁴² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yeberdi alarnıñ üsne itçibini, da yedi alarnı, da bağa bile buzdu alarnı. (I, 65) “Onların üzerine itsineği gönderdi, itsineği onları ısırdı ve kurbağalarla onları yok etti.”

⁵⁴² EDPT, 311; EUTSV, 77.

- **hurbaha/ ğurbağa:** karakurbağası (III, 898)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT'de⁵⁴³ tanıklanmıştır.

Sansız süretler, da suiti, da tozbağa, hurbaha da öz cınsın kazank'lar, ki bardırlar suv içinde. (III, 662, 1751) “Sayısız çeşitlilikte canlılar, fok balığı, kaplumbağa, kurbağa başka türden canavarlar su içinde yaşarlar.”

2.19.1.1.3. Sürüngenler

- **sürkülgen:** sürüngen (III, 1339)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haysıldırlar sürkülgenler? İlk yılan dır sürkülgen, yer üstüne çekilgen, harnının üstüne sürkülür. (III, 1339, 1460) “Sürüngenler hangileridir? Öncelikle ilk sürüngen, yeryüzünde sürünen yılanıdır, karnının üstünde sürünür.”

sürkülgenlerniñ ağısu (II, 752) “sürüngenlerin zehri”

yer üsne da suv üsne sürkülgenler (III, 1339) “kara ve deniz sürüngenleri”

- **tozbağa:** kaplumbağa (III, 1488)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Sansız süretler, da suiti, da tozbağa, hurbaha da öz cınsın kazank'lar, ki bardırlar suv içinde (III, 662, 1751) “Sayısız çeşitlilikte canlılar, fok balığı, kaplumbağa, kurbağa, başka türden canavarlar su içinde yaşarlar.”

- **yarımsürkülgen:** yarı sürüngen (III, 1658)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bardırlar dağın özge yarımsürkülgenler. (I, 900; III, 633, 854) “Daha başka yarısürüngenler vardır.”

- **yerniñ aslangınası:** bukalemun (III, 150)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

⁵⁴³ DLT III, 122/16.

Bardırlar dağın özge yarımşürkülgenler, neçik yerniñ aslangınası... da özge bular kibik. (II, 890) “Daha başka yarısürüngenler vardır, mesela bukalemun... ve de bunlar gibi.”

2.19.1.1.3.1. Yılan

Yılan ile ilgili cümlelere genellikle dinî metinlerde, yılanın Hz.Havva’yı kandırıp cennetten atılmasına sebep olmasıyla ilgili hikâyelerde rastlanmaktadır. Ancak metinlerde geçen “kral yılan, yılanların padişahı, kobra yılanı, karayılan, okyılanı” gibi yılan isimleri, metinlerdeki sözcük kullanımının ne denli çeşitlilik arz ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

- **yılan:** yılan (III, 1715)

[ET: yılan **Krh:** yılan **Har:** yılan **Çağ:** yılan/ ılan /ılan]

ET’den itibaren⁵⁴⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Eger ki burungi anamız Jeva yılannıñ sözü bile bolmasa edi, aldanmışar edi, da Teñriniñ buyruğın Jewa tutar edi. (III, 71) “Eğer büyük anamız Havva yılanın sözüne inanmasaydı, aldanmasaydı Tanrının emrini tutardı.”

ağunu ħarğışlı yılannıñ (II, 618) “lanetli yılanın zehrini”

padşahı yılanlarınıñ (III, 383) “yılanların padişahı (Şahmeran)”

şiki yılannıñ (III, 1353) “yılanın tıslaması”

yılan atı (III, 1715) “(bir) yılan adı”

- **ark‘ajig yılan:** kral yılan (III, 133)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ohşıyırlar ark‘ajig yılanga. (III, 133) “Kral yılanı benziyorlar.”

- **k‘arp yılanı:** kobra yılanı (III, 36)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Üsne ij da k‘arp yılanlarınıñ barsarsen sen, ayağ tibine bassarsen aslanı da adğdağanı. (III, 36, 637) “Yılan ve kobra yılanının üzerine gidersen, aslanı ve ejderhayı da ayak altına alırsın.”

⁵⁴⁴ IB, 8.

- **harayılan:** karayılan (III, 810)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Yüreklenmeği alarnıñ oğşaşına köre yılannıñ, neçik harayılan, ki yumuptur hulağların kendiniñ. (I, 55) “Onların kızgınlığı karayılan gibi yılanın kulaklarını kapatmasına benzer⁵⁴⁵.”

- **ohyılan:** okyılanı (III, 1050)

[ET:- Krh: okyılan Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT’de⁵⁴⁶ tanıklanmıştır.

Itilediler tillerin kendileriniñ neçik yılan, da ağuları ohyılanların ağuları iñniñ tibine erinleriniñ alarnıñ. (III, 49) “Onlar bir yılan gibi kendi dillerini keskinleştirdiler ve okyılanlarının zehiri (gibi zehirleri) dudaklarının altındadır.”

ağuları oğ yılanların (I, 91, 650) “ok yılanlarının zehirleri”

yüreklenmeği ohyılanların (I, 54) “okyılanlarının hiddetlenmesi”

2.19.1.1.4. Kuşlar

2.19.1.1.4.1. Kuş Familyasının Alt Grupları

Kuşlarla ilgili ayrıntılı bir sınıflandırma yapılmış ve açıklanan madde başları da ilgili kuş türleriyle örneklenmiştir. Örneğin *Haysılardırlar egriyürügenler ekiayahlılar? Uçanlardırlar, ki dırlar inçketırnağlılar da ititırnağlılar tırmavuçıayahlılar da sıhyümlüler da havada yürügenler; da dır padşah alarnıñ harağuş; da ayrılırlar toğruburunlarga da toğrutırnağlılarga da egriburunlarga da egritırnağlılarga* (III, 1469)*Haysılardırlar toğruburnular? P’ûnig, calam, turna, toğlu, legleg, indik, pava, ördek, horuz, keklik, turac, gak’aroj, salam keklik, hopal ya hrivaç, küğürçi, humrı, bedene...* (III, 768, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince/ yürüyücü tırnaklılar, yakalayıcı tırnaklılar, tırmalayıcı ayaklılar ve sık tüylüler ve havada gidenlerdir ki onların padişahı kartaldır. Onlar da düz gagalılar ve düz tırnaklılara; kıvrık gagalılar ve kıvrık pençelilere ayrılırlar. Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, findık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildirgin...”

⁵⁴⁵ Onların kızgınlığı yılanın zehrine benzer. Yılan sakın durur ancak gerektiğinde zehri hazırır.

⁵⁴⁶ DLT III, 29/26.

- **egriburun:** kıvrık gagalılar (III, 472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırlar egriyürügenler ekiayaḥlılar? Uçanlardırlar ki dırlar inçketırnaḥlılar da ititırnaḥlılar tırmavuçıayaḥlılar da sıhyümlüler da havada yürügenler; da dır padşah alarnıḡ ḥaraḥuş; da ayrılırlar toḡruburunlarga da toḡrutırnaḥlılarga da egriburunlarga da egritırnaḥlılarga. (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince (yürüyücü) tırnaklılar, yakalayıcı tırnaklılar, tırmalayıcı ayaklılar ve sık tüylüler ve havada gidenlerdir ki onların padişahı kartaldır. Onlar da düz gagalılara ve düz tırnaklılara; kıvrık gagalılara ve kıvrık pençelilere ayrılırlar.”

- **egritırnaḥlı:** kıvrık pençeliler (III, 472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırlar egriyürügenler ekiayaḥlılar... ayrılırlar toḡruburunlarga da toḡrutırnaḥlılarga da egriburunlarga da egritırnaḥlılarga. (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir... Onlar da düz gagalılara ve düz tırnaklılara; kıvrık gagalılara ve kıvrık pençelilere ayrılırlar.”

- **egriyürügen:** paytak yürüyenler (III, 472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırlar egriyürügenler ekiayaḥlılar? (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir?”

- **inçketırnaḥlı:** ince (yürüyücü) tırnaklılar (III, 615)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırlar egriyürügenler ekiayaḥlılar? Uçanlardırlar, ki dırlar inçketırnaḥlılar... (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince (yürüyücü) tırnaklılar...”

- **ititırnaḥlı:** keskin pençeliler (III, 632)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haysıldarılar egriyürüngenler ekiayahlılar? Uçanlardırlar ki dırlar inçketırnaahlılar da ititırnaahlılar tırmavuçıayahlılar da sıhyümlüler da havada yürüngenler... (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince (yürüyücü) tırnaklılar, yakalayıcı tırnaklılar, tırmalayıcı ayaklılar ve sık tüylüler ve havada gidenlerdir...”

- **tırmavuçıayahlı:** tırmalayıcı ayaklılar (III, 1460)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haysıldarılar egriyürüngenler ekiayahlılar? Uçanlardırlar, ki dırlar inçketırnaahlılar da ititırnaahlılar tırmavuçıayahlılar... (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır ve ince (yürüyücü) tırnaklılar, yakalayıcı tırnaklılar, tırmalayıcı ayaklılardır...”

- **tırmavuçıtırnaahlı/ tırmavuçı tırnaahlı:** tırmık pençeliler (III, 1460)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Kimsele butlular, da kimseleri tırmavuçıtırnaahlı, kimseleri yerge yürüngenler, kimseleri suvda yürüngen, da özgeler havada uçanlar. (II, 899) “Kimileri uzun bacaklı, kimileri tırmık pençeli, kimileri yerde yürüyenler kimileri suda yüzenler ve diğerleri havada uçanlardır.”

- **toğruburnu/ toğruburun:** düz gagalılar (III, 1469)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haysıldarılar egriyürüngenler ekiayahlılar? Uçanlardırlar... da ayrılırlar toğruburunlarga da toğrutırnaahlılarga da egriburunlarga da egritırnaahlılarga. (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır... ve düz gagalılara ve düz tırnaklılara; kıvrık gagalılara ve kıvrık pençelilere ayrılırlar.”

- **toğrutırnaahlı:** düz pençeliler (III, 1470)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırırlar egriyürüngenler ekiayahlılar? Uçanlardırlar... da ayrılırlar toğruburunlarga da toğrutırnaḥlılarga da egriburunlarga da egritırnaḥlılarga. (III, 1469) “İki ayaklı olup paytak yürüyenler hangileridir? Bunlar uçanlardır... ve düz gagalılara ve düz tırnaklılara; kıvrık gagalılara ve kıvrık pençelilere ayrılırlar.”

- **uzuntırnaḥlı:** uzun pençeliler (III, 1573)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *uzuntırnaḥlılar* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 796)

2.19.1.1.4.2. Genel Kuş Adları

- **çipçih/ çipçih/ çipçih:** serçe gibi küçük kuşların genel adı (III, 394)

[ET:- Kṛh:- Har: çipçuk Çağ:-]

İlk olarak KE’de⁵⁴⁷ tespit edilmiştir.

Da dır padşahu yılanlarını k’arp, ki dır hörmətli, bahalı daş başında, ki dır çipçih yumurtası ḥadar. (III, 747, 1026, 1460, 1540) “Ve yılanların kralı kobradır, saygıdeğerdir, başında kuş yumurtası büyüklüğünde kıymetli bir taş vardır.”

Teşkirildin tağlarda, neçik çipçih. (I, 34) “Kuş gibi dağlara kaçıştın.”

çipçih atı (III, 161) “küçük kuş adı”

çipçih avazı (III, 171, 394) “kuş sesi”

çipçih burnu (III, 340, 394) “kuş gagası”

çipçih sıçmaḥı (III, 394, 1273) “kuş dışkısı”

çipçihlar bile bilgen sözleme (III, 394, 1308) “kuşlarla konuşma (cadılık yapma)”

çipçihlardan sormaḥ (III, 394) “kuşlara sormak (cadılık)”

çipçihnin boynun (III, 323, 1604) “kuşun boynu”

eki çipçih madğaş (I, 263) “iki yavru kuş”

her türlü çipçih (III, 1400) “her türlü küçük kuş”

ḥanatı çipçihnin (III, 926) “kuşun kanadı”

neçik çipçih yalğız öv üsne (I, 74, 665) “evlerin üstündeki yalnız kuş gibi”

neçik çipçih (I, 309, 647) “kuş gibi”

topraḥ ḥazuçı çipçih (III, 842, 1483) “toprak kazıcı kuş”

⁵⁴⁷ KE, 130r/13.

- **huş:** kuş (III, 902)

[ET: kuş **Krh:** kuş **Har:** kuş **Çağ:** kuş]

ET'den itibaren⁵⁴⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Anda uçar huşları köknüñ uya hoygaylar da içinden hayalarnıñ bergeyler avazların kendilerini. (III, 1539) “Göğün kuşları orada uçarlar, yuva yaparlar ve kayaların içinde öterler/ ses verirler.”

altun huşlar (III, 902) “altın kuşlar”

ari huş (III, 128) “kutsal kuş”

barça uçar huşlarga köktegi (I, 66; III, 28, 1539) “gökte uçan bütün kuşlara”

barça huşlarını köktegi (I, 51) “gökteki bütün kuşları”

bir cüft altın huş (III, 902) “bir çift altın kuş”

huş atı (III, 902) “kuş adı”

huş yürütmek (III, 1750) “tavuk ya da kümes hayvanları yetiştirmek”

huşları üçmañnıñ (III, 902) “cennetin kuşları”

huşlarına köknüñ (III, 1339) “cennetin/ göğün kuşlarına”

siti huşlarınıñ (III, 1273) “kuşların tuzağı”

uçar huş (III, 902) “uçan kuş”

uçar huşların köknüñ (I, 33) “gökyüzünün uçan kuşlarını”

ulu-ulu huşlar (III, 1498) “büyük büyük kuşlar”

- **uçar:** kuş (III, 123, 302, 385, 1567)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Anda uçarları köknüñ balalar çıhargaylar. (III, 123, 302, 385, 1567) “Göğün kuşları orada yavrularını çıkaracaklar.”

Hoydular tenlerin hullarınıñ seniñ yaman uçarlarına köknüñ (III, 1412) “Senin kullarının cesetlerini göğün canavar kuşlarına verdiler.”

2.19.1.1.4.3. Kuş Çeşitleri

2.19.1.1.4.3.1. Koşucu Kuşlar

- **devehuşu:** devekuşu (III, 425)

[ET:- **Krh:** tēwi kuş **Har:**- **Çağ:**-]

⁵⁴⁸ IB, 3...

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT'de⁵⁴⁹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 745)

2.19.1.1.4.3.2. Uçucu Kuşlar

2.19.1.1.4.3.2.1. Av Kuşları

- **keklik:** keklik (III, 669)

[ET: kekelik **Krh:** keklik **Har:** keklik **Çağ:** keklik]

ET'den itibaren⁵⁵⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılan keklik, pek çok türü ile EHKT metinlerinde yer almaktadır.

Ḥaysıldırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

- **salam keklik:** fındık tavuğu (III, 1230)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Zooloji ile ilgili çağdaş bilimsel metinlerde tavukgillerin alt familyasında verilen “fındık tavuğu”, kendi türündekilere göre oldukça küçük bir yapıya sahip olduğu için o dönemde tavukgillere nispetle daha küçük bir yapıya sahip olan keklik çeşiti olarak değerlendirildiği düşünülmektedir. Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

- **toḥlu:** toy kuşu, toklu (III, 1473)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Bütün dönem metinlerinde “altı aylıktan bir yaşına kadar kuzu” anlamında kullanılmış olup “toy kuşu” anlamında ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

⁵⁴⁹ DLT I, 331/25.

⁵⁵⁰ EUTS, 104.

Ḥaysılandırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagahılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabani güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

- **turaç:** (<Far. *turāc*) turaç, Kafkas kekliği (III, 1508)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılandırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagahılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabani güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

2.19.1.1.4.3.2.2. Etil Kuşlar

- **ḥaraḥuş/ ḥarağuş/ ḥuş ḥara**⁵⁵¹: kartal (III, 806, 902)

[ET: kara kuş Krh: kara kuş Har: karakuş Çağ: kara kuş]

Bilindiği üzere kartal, Türk toplumlarında önemli bir yer edinmiş, Türklerin milli sembollerinden biri olmuştur. Tarihî Türk devletlerinde kartal ve diğer yırtıcı kuşlar hâkimiyeti, gücü, otoriteyi, yiğitliği, koruyucu ruhu, asaleti, iyiliği, özgürlüğü temsil etmenin yanı sıra hükümdar veya beylerin koruyucu ruhu ve hukuki sembolü olarak da kullanılmıştır.⁵⁵² EHKT metinlerde bu anlamları ile birlikte kartal, kuşların padişahı olarak geçmiştir. ET'den itibaren⁵⁵³ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçik ḥaraḥuş, kerdi ḥanatların kensiniñ, da yöpsündü ḥaraḥuşkınâların kensiniñ, da, kötürüp, uçturıy edi üsne yağırları arasına kensiniñ. (I, 45; III, 1541) “Bir kartal gibi kanatlarını gerdi ve kendi küçük kartal yavrularını aldı ve kendi kürek kemikleri arasındaki boşluğun üzerinde uçturuyordu.”

neçik ḥaraḥuş (I, 45) “kartal gibi”

nimi ḥaraḥuş (III, 987) “dilsiz kartal”

tezeki uçar ḥaraḥuşnuñ (III, 808, 1153) “uçan kartalın gübresi”

tırnaḥ neçik ḥaraḥuşnuñ (III, 1448) “kartalın pençesi gibi”

⁵⁵¹ Kartal ve ona benzeyen sungur, doğan, atmaca, laçin gibi kuşlar genel olarak ‘karakuş’ olarak adlandırılmıştır (Koçak, 2012: 65)

⁵⁵² Ögel, 1995: 547.

⁵⁵³ IB, 3.

2.19.1.1.4.3.2.3. Güvercingiller

- **humrı/ ğumrı/ humrı/ humri:** (< Ar. *kumrî*) kumru (III, 898, 559, 600)

[ET:- **Krh:**- **Har:** *humrî Çağ:* *humrı/ humrî*]

İlk olarak KE'de⁵⁵⁴ tespit edilmiştir.

Haysıldırılar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, tohlu, legleg, indik, pava, ördek, horuz, keklik, turac, gak'aroj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, humrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

- **kügürçi/ kügürçin/ kügürçün/ gügürçi/ gügürçin/ gükürçin:** güvercin (III, 768, 556)

[ET: *kögürçün/ kögürçün* **Krh:** *kökürçün* **Har:** *kögerçün/ kögercin/ kögerçin* **Çağ:** *kögerçin*]

ET'den itibaren⁵⁵⁵ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmış; özellikle dinî metinlerde saflığı ve temizliği temsil etmiştir. *Ol sağat Ari can keldi ap-ağ kügürçin kibik.* (III, 768) “O saatte Kutsal Ruh bembeyaz bir güvercin gibi geldi.”

Yuhlatır edim anı haraḥuṣnuḥ da kügürçinniḥ moḥundan yastıḥlar üstüne aḡar dire, ki boldu 7 yaṣına. (III, 980) “Onu yedi yaşına gelene kadar kartal ve güvercin tüyünden minderler üzerinde uyuturdum.”

ap-ağ kügürçin kibik (III, 768) “bembeyaz güvercin gibi”

kügürçinniḥ moḥundan (III, 769) “güvercinin tüyünden”

kügürçin satkanları (III, 56, 1713) “güvercin satanları”

kügürçinniḥ balasın (III, 1716) “güvercin yavrusunu”

ḡanatları kügürçinniḥ (I, 59) “güvercinin kanatları”

2.19.1.1.4.3.2.4. Ötücü Kuşlar

- **ḡarḡa:** karga (III, 812)

[ET: *ḡarḡa* **Krh:** *ḡarḡa* **Har:** *ḡarḡa/ ḡarḡa* **Çağ:** *ḡarḡa/ ḡarḡa*]

ET'den itibaren⁵⁵⁶ bütün dönem metinlerinde kullanılan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 850)

⁵⁵⁴ KE, 68v/5.

⁵⁵⁵ EUTS, 114.

⁵⁵⁶ EUTS, 81.

- **ḫarlığaç:** kırlangıç (III, 817)

[ET: ḫarlığaç **Krh:**ḫarğılaç/ ḫarlığaç **Har:** ḫarluğaç **Çağ:** ḫarluğaç/ ḫarlanguç]

ET'den itibaren⁵⁵⁷ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçik ḫarlığaç ol türlü cıvıdar edim. (III, 462, 817, 1462) “Bir kırlangıç gibi cıvıldardım.”

2.19.1.1.4.3.2.5. Su ve Bataklık Kuşları

- **ḫaz:** kaz (III, 839)

[ET: ḫaz **Krh:** ḫaz **Har:** ḫaz **Çağ:** ḫaz]

ET'den itibaren⁵⁵⁸ metinlerde tespit edilen sözcük; “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 850)

- **keyege:** yaban ördeği, yeşilbaşlı ördek (III, 689)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” *ördek* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 687)

- **legleg/ legleg:** (<Ar. *laqlaq/ laklak*) leylek (III, 917)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** leglek]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁵⁵⁹ tespit edilmiştir.

Da uyası leglegniñ [laglagnın>leglegnın] tolu işançıdır alarnıñ. (I, 634; III, 123, 302, 385, 1567) “Ve leyleğin (yavruları) dolu yuvası onların umududur.”

- **ördek/ ördek:** ördek (III, 1099)

[ET: ödirek **Krh:** ördek **Har:** ördek **Çağ:** ördek]

ET'den itibaren⁵⁶⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ḥaysılardırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek... (III, 768, 1100, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek...”

⁵⁵⁷ EUTS, 169.

⁵⁵⁸ AY, 4/12.

⁵⁵⁹ KTS, 172.

⁵⁶⁰ EUTS, 146.

- **turna:** turna (III, 1510)

[ET: turnya **Krh:** turna **Har:** turna **Çağ:** turna]

ET'den itibaren⁵⁶¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ḥaysılardırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

2.19.1.1.4.3.2.6. Tavukgiller

- **horoz/ ḥoruz/ ḥorsuğ:** (< *Far. ḥurōs/hrōs*) horoz (III, 879)

[ET:- **Krh:- Har:** ḥoros/ ḥorūs **Çağ:** ḥorūs/ ḥorūs]

İlk olarak CC'de⁵⁶² tespit edilen sözcüğün *horoz* ve *horsuğ* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 650)

Ḥaysılardırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava, ördek, ḥoruz, keklik, turac, gak'araj, salam keklik, hopal ya hrivaç, kügürçi, ḥumrı, bedene. (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu, ördek, horoz, keklik, turaç (Kafkas kekliği), sülün, fındık tavuğu, yabancı güvercin ya da tahtalı güvercin, güvercin, kumru, bildircin.”

- **indik/ indik tavuḥu:** (< *Ar. hindi*) hindi, hint tavuğu (III, 616)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar toğruburnular? P'ûnig, calam, turna, toḥlu, legleg, indik, pava.... (III, 768, 1469) “Düz gagalılar hangileridir? Anka kuşu, devekuşu, turna, toy kuşu, leylek, hindi, tavuskuşu ...”

indik tavuḥu (II, 791) “hindi (hint tavuğu)”

- **tavuḥ/ tavuğ/ taḥaḡu:** tavuk, horoz (III, 1400, 1369)

[ET: taḡıḡu **Krh:** taḡaḡu/ taḡuḡ/ taḡuḡu **Har:** taḡaḡu/ daḡuk/ taḡuḡ/ taḡuḡ/ tawuḡ/ tavuḡ **Çağ:** taḡaḡu/ daḡuk/ taḡuḡ/ taḡuḡ/ taḡuḡ/ tawuḡ/ tavuḡ/ tavuḡ/ tavıḡ]

⁵⁶¹ IB, 61.

⁵⁶² CC I, 55a/17.

ET'den itibaren ⁵⁶³ metinlerde tespit edilmiştir. EHKT metinlerinin Ermenistan Nüshasının ilk sayfasında yer alan “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”nde *tavuh* maddesinin önünde *t‘ahugu* verilmiştir. (I, 269)

Biyimiz Jisus K‘risdos buyurıyır surp Awedaranda, aytıp: “Her kez saht bolunuz, zera bilmessiz, ne zamanda kelir sizge ölüm: keçeden mi, yarımkeçede mi, tavuh çağırğanda mı yohsa erte. (III, 1400) “Rabbimiz İsa Mesih Kutsal Yeni Ahit’te şöyle buyurur: Ölümün size gece mi, gece yarısı mı, horoz öttüğünde mi, ne zaman geleceğini bilemezsiniz; bu sebeple her zaman ihtiyatlı olunuz.”

tavuh çipçelerin (II, 184) “tavuk civcivlerini”

52 tavuh (III, 1400) “elli iki tavuk”

2.19.1.1.4.3.2.7. Yüzücü ve Dalıcı Kuşlar

- **pelikan:** (<Fr. pèlican) pelikan (III, 1129)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

K‘risdos ohşıştır ol huşka, haysı ki ündeliyir pelikan. (II, 160) “Mesih pelikan denen bu kuşa benzer.”

bu pelikannın adeti (II, 160) “bu pelikanın alışkanlığı”

- **suv kanâsı:** (<Ukr. kanâ) su çaylağı (III, 653, 1333)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 832)

- **suv harağu:** deniz kartalı, balıkkartalı (III, 806, 1334)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 832)

- **teñiz kazanı:** (< Erm. gazan) büyük karabatak (III, 1415)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁵⁶³ OTG, 309.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 727)

Teñiz kazanı, haysı ki toyumsuz yiyir. (III, 842, 846, 1025, 1415) “Büyük karabatak doyumusuz yer.”

2.19.1.1.4.3.2.8. Kuş Yavruları

- **çipçe:** kuş yavrusu, civciv (III, 385)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinlerde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçe kez kledim yığıştırma oğlanlarıñnı seniñ, ne türlü ki yığıştırır tavuñ çipçelerin kendiniñ hanatları tibine. (II, 184) “Kaç defa tavuğun civcivlerini kendi kanatlarının altına topladığı gibi senin çocuklarını da (kanatlarımın altına) toplamak istedim.”

Anda uçar huşlar köktegi çipçelerin çıhargaylar. (I, 76, 350, 634; III, 123, 302, 385, 1567) “Orada uçan gökteki kuşlar yavrularını çıkaracaklar.”

üstüne çipçeleriniñ kendiniñ (I, 45, 320, 603) “kendi yavrularının üzerine”

- **huşkına:** kuş yavrusu, küçük kuş (III, 903)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: kuşkına]

İlk olarak LM’de⁵⁶⁴ de tespit edilen sözcük özellikle dinî metinlerde geçmektedir.

Yürümedi yer üsne, neçik huşkına uçmañnıñ. (II, 466) “Cennetin küçük kuşu gibi yeryüzünde yürümedi.”

huşkınası Teñriniñ (II, 466) “Tanrı’nın küçük kuşu”

neçik huşkına uçmañnıñ (II, 469) “cennetin küçük kuşu gibi”

- **haraşuşkına:** küçük kartal, kartal yavrusu (III, 808)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haraşuş barça özge huşlar üsne dağı igi pilnovat etiyir oğlanları ya haraşuşkinaları kensiniñ. (III, 808) “Kartal, tüm diğer kuşlar içinde kendi yavrularına yani küçük kartallarına en iyi göz kulak olan kuştur.”

⁵⁶⁴ ÇTS, 674.

2.19.1.1.5. Memeliler

EHKT’de oldukça zengin bir görünüm sergileyen hayvan adlarının en kalabalık sınıfı memelilerdir. Metinlerde bu türle ilgili ansiklopedik bilgiler verilmiş, verilen bilgiler ilgili hayvanlarla örneklendirilmiştir.

2.19.1.1.5.1. Kemirgenler

Bu gruptaki hayvanlar biyoloji ile ilgili metinlerin haricinde postlarının ticari değeri sebebiyle ticaretle ilgili metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

- **çaravurt:** cırlak sıçan (III, 369)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bardırlar dağın özge yarımsürkülgenler, neçik yerniñ aslangınası da yaşçurkalar, yaşçerica, çaravurt, sıçhangına da özge bular kibik. (II, 890) “Daha başka yarısürüngeleler vardır, mesela bukalemun, kertenkeleler, yeşil (zümrüt) kertenkele, cırlak sıçan, fındık faresi ve de bunlar gibi.”

- **kirpi:** kirpi (III, 697)

[ET: kirpi K^{rh}: kirpi H^{ar}: kirpi Ç^ğ: kirpi]

ET’den itibaren⁵⁶⁵ metinlerde tespit edilmiştir.

Kirpiler, yij, ki tez yuvalar. (III, 697) “Kirpiler, oklu kirpiler hızlı yuvarlanır.”

- **kiş:** samur (III, 698)

[ET: kiş K^{rh}: kiş H^{ar}: kiş Ç^ğ: kiş]

ET’den itibaren⁵⁶⁶ metinlerde tespit edilen sözcük daha çok kürk ticareti ile ilgili metinlerde tespit edilmiştir. Kürk ticaretinde postu en değerli sayılan bu memeli türü dünya geneline bakıldığında Kıpçak sahasında yaşadığından “kiş karnı” ibaresi konuyla ilgili pek çok yerde geçmektedir.

Eki hırh kiş satıptır munda. (III, 698, 851) “Burada kırk iki samur kürkü satmış.”

beş cüft kiş (III, 465) “beş çift samur (kürkü)”

bir cüft kiş uçuz-bahalı (III, 698, 1542) “ortalama fiyatta bir çift samur kürkü”

bir şuba kiş harnı (III, 698) “bir samur kürkünden ceket”

börk şkarlatnıy kiş huryuğu bile (III, 327, 910) “samur kuyruklu skarlet börk”

⁵⁶⁵ EUTS, 111.

⁵⁶⁶ OTG, 304.

eki letnik muḡayar ŧeher kiŧ ḡarnı bile potŧitiy (III, 986, 1350) “iki tiftik kumaŧtan yapılmıŧ samur kürkü sarılı kadın elbisesi”

kiŧ ḡarnı (III, 698) “samur karnı (kürkü)”

kiŧ pupoklar (III, 698) “samur kürkleri”

kolpaçok atlas viŧnôviy kiŧ ḡuryuḡu bile (III, 711) “samur kuyruklu viŧne rengi saten başlık”

kolpak atlas ŧkarlatniy kiŧ ḡuryuḡu bile (III, 711) “samur kuyruklu saten skarlet kalpak”

plaŧçik al atlas al kiŧler bile potŧitiy (III, 698) “kızıl samurla sarılı kızıl saten pelerin/manto”

plaŧç rasoviy burnatniy kiŧ pupoklar bile (III, 698, 1186) “samur kürküyle yapılmıŧ bol, kahverengi pelerin/manto”

ŧuba kanaface kiŧ ḡarnı tibine (III, 698, 814, 1360) “altı samur kürklü kanvas ceket”

ŧuba züf burnatniy kiŧ ḡarnı podŧitiy (III, 698, 1360, 1794) “samur kürkü yamalı kahverengi ince yünlü kumaŧtan ceket”

1 ton kanaface, üŧ smıkavka, kiŧ ḡarnı bile (III, 1288) “üstü kendir ipiyle dokunmuŧ, altı samur kürkünden, kanvas üst giyim”

- **köcen:** gelincik (III, 721)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da ḡaysılardırlar ititırnaḡlılar? Neçik aslan, da ḡaplan, ayuv, da börüler, da börüḡatırına, it, tülkü, çahāl, ḡoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oḡŧaŧlar... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, kır tavşanı, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerler...”

- **ḡoyan:** kır tavşanı (III, 885)

[ET:- Krh:- Har: ḡoyan Çağ: ḡoyan]

İlk olarak CC’de⁵⁶⁷ tespit edilmiştir.

Taḡlar biyiktir marallarga da ḡayalar iŧançı ḡoyanlarga. (III, 885, 948) “Daḡlar kızıl geyikler için yüksektir ve kayalar tavşanları sığınak(tır).”

- **ḡunduz/ ḡundız/ ḡonduz:** kunduz (III, 898, 847, 874)

[ET: ḡunduz Krh: ḡunduz Har: ḡunduz Çağ: ḡunduz]

⁵⁶⁷ CC I,42b/23.

Doğal hayattan ziyade giyim kuşam ve ticaretle ilgili metinlerde geçen sözcük ET'den itibaren⁵⁶⁸ metinlerde tanıklanmıştır.

Şuba inçke kanafacoviy hornostay bile potşıtiy, artı bruşka farbovanıy, honduzlar bile... (III, 1360) “İnce kanvasımsı kumaştan kakım⁵⁶⁹ kürkü sarılı ceket, kunduz kürkleri ile boyalı kürkler...”

börk samorodnı hunduz (III, 898, 1233) “tek parça kunduz şapka”

keltirme Moskovdan bir tiyin ton hunduzları bile (III, 898, 1452) “Moskova'dan getirme kunduz kürkleri ile sincap kürkü üst giyim”

honduz samorodnıy (III, 327, 1233) “bütün (tek parça) kunduz”

türk hunduzları (III, 898, 1525) “Türk kunduzları”

üç hunduz dört talerliḥ (III, 898) “dört taler değerinde üç kunduz”

- **sıçhan/ çıçhan/ sıçhn:** sıçan, fare (III, 1273, 387, 1267)

[ET: sıçğan/ sıçkan **Krh:** sıçğan **Har:** sıçğan/ sıçkan/ sıçan **Çağ:** sıçğan/ sıçkan]

ET'den itibaren⁵⁷⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Da ḥaysılardırlar ititırnaḥlılar? Neçik aslan, da ḥaplan, ayuv, da börüler, da börüḥatırḡına, it, tülkü, çaḥal, ḥoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oḥşaşlar, evet dirler kimler ḥışḥaayahlılar, neçik vevürka, sıçhan, da kret, da borsuk... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerlerdir; sincap, fare ve köstebek ve porsuk gibiler kısa bacaklı olarak adlandırılır.”

sıçhan il (I, 269) “sıçan yılı

sıçhn il (I, 269) “sıçan yılı

- **sıçhangına:** fındık faresi (III, 1273)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bardırlar daḡın özge yarımsürkülgenler, neçik yerniḡ aslangınası da yaşçurkalar, yaşçerica, çaravurt, sıçhangına da özge bular kibik. (II, 890) “Daha başka yarısürüngenler vardır, mesela bukalemun, kertenkeleler, yeşil (zümrüt) kertenkele, cırlak sıçan, fındık faresi ve de bunlar gibi.”

⁵⁶⁸ EUTSV, 208.

⁵⁶⁹ Bir tür gelincik (Mustela erminea).

⁵⁷⁰ AY, 343/ 22.

- **tavşan/ davşan/ tavişhan/ tuşhan:** tavşan (III, 1400, 417, 1511)

[ET: tabışğan **Krh:** tavişğan **Har:** tavuşkan/ tavişğan **Çağ:** tavuşkan/ tabuşkan]

ET'den itibaren⁵⁷¹ metinlerde tanıklanmıştır. Ermenistan Nüshasının ilk sayfasında yer alan On İki Hayvanlı Türk Takviminde *tavşan* maddesini önünde *t'uşhan* verilmiştir. (I, 269) Sözcüğün *davşan* şekli "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük"te teklik ve çokluk şekliyle iki yerde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 818)

- **tiyin/ teyin:** sincap (III, 1452)

[ET: teyen **Krh:** tiyiñ **Har:** tiyin **Çağ:** tiyin]

ET'den itibaren⁵⁷² metinlerde tespit edilen sözcük, özellikle kürkçülükle ilgili metinlerde karşımıza çıkmaktadır. "565 moskov tiyini" örneği sincap kürkünün ticaret hacmini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

2 muḥayer ton: 1 ustaşari, 1 smıkavka tiyin bile. (III, 986, 1288) "iki pamuklu giysi; biri ustaşari, biri kendir ipinden sincap kürklü"

al tiyin (III, 64, 1452) "kırmızı sincap"

bir blam tiyin ḥarnı (III, 300, 814, 1452) "bir tabaka sincap derisi"

bir tiyin ton mohilôv işi (III, 980) "bir Mogilev işi sincap kürklü kaftan"

teyin ḥarnı ton (III, 814, 1452, 1481) "sincap karnı (derisi/kürkü) giysi"

tiyin ton (III, 898, 1452) "sincap kürkünden giysi"

1 bečka da 1 uzulğına işlemegen teyin (III, 1572) "bir fıçı ve bir çıkın işlenmemiş sincap derisi"

565 moskov tiyini (III, 982, 1452) "565 adet Moskova sincap kürkü"

2.19.1.1.5.2. Otoburlar

2.19.1.1.5.2.1. Tek Tırnaklılar

- **atayaḥlı(lar):** tek tırnaklılar (III, 165)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar dörtayaḥlılar? Çerayaḥlılar bölünürler dörtke, ajsink'n tuvartırnaḥlıga, atayaḥlılar, teriayaḥlılarga da ititırnaḥlılarga. (II, 900; III, 165, 632, 1428) Dört ayaklılar hangileridir? Başka bir deyişle, dörtayaḥlılar dörde bölünür: çift tırnaklılar, tek tırnaklılar, deri ayaklılar ve pençe tırnaklılar.

⁵⁷¹ T, 1G1.

⁵⁷² BK, K12, G12.

- **tomruhayahlı(lar):** tek tırnaklılar (III, 1480)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysılardırlar tomruhayahlılar? Neçik at, da ḥatır, da eşek, da özge bular kibik. (III, 1480) “Tek tırnaklılar hangileridir? At, katır, eşek ve bunlar gibiler.”

2.19.1.1.5.2.1.1. Evcil Tek Tırnaklılar

- **at:** at (III, 159)

[ET: at Krh: at/ at Har: at/ at Çağ: at/ at]

ET’den itibaren⁵⁷³ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Çıharıp çomaḥın, da suçsuz bir da bir daḡın urup başıma, da meni attan yıḥtı. (III, 273, 1712) “Sopasını çıkarıp suçsuz yere bir daha başıma vurdu ve beni attan düşürdü.”

Atım hali açın öliyir. (III, 26) “Atım şimdi açlıktan ölüyor.”

aḥ atnıḡ arḥasın (III, 1621) “kır atın arkasını”

at anası (III, 159) “kısırak”

at araba (III, 159, 1639) “at arabası”

at araba avazı (III, 552, 1528) “at arabasının sesi”

ayḡır at (III, 160, 182) “aygır at (erkek at)”

at ayḡır (III, 160, 182) “aygır at (erkek at)”

at çüvresine (III, 405) “at(ın) çevresine”

at hnoyu (III, 589) “at gübresi”

at ıstaynası (III, 160) “at ahır”

at-it (III, 166, 576, 806) “atlar ve itler, atlar ve diğer hayvanlar”

at kök morozovatiy (III, 722) “demir kır at”

at kök tüklü (III, 1523) “gök tüylü at”

at kopitosu (III, 160) “at toynağı”

at-ḥara (III, 166, 1516) “atlar ve diğer büyükbaş hayvanlar”

at lisıy (III, 160) “alnı beyaz benekli at”

at saçı (III, 160) “at saçı, yele”

at tezeki (III, 160, 1435) “at gübresi”

at tırnaḥı (III, 160, 1461) “at tırnağı (toynağı)”

at üsne (III, 160, 1672) “at üstüne”

at üsne yügürmeḥ (III, 1744) “at üstünde dörtnala gitmek”

at yeri (III, 160) “at eyeri”

⁵⁷³ BK, K11...

- atı yerli* (III, 1681) “eyerli atı”
- atımın nalları* (III, 999) “atımın nalları”
- atlar-arabalar* (III, 1432) “atlar- arabalar”
- atlarını çınıhtırgan* (II, 794) “at terbiyecisi”
- atlarını kütken* (III, 160) “atları güden/ at çobanı”
- atlarının ayağlarının avazı* (III, 160) “atların ayaklarının sesi”
- atlarının böleki* (III, 160, 326) “atların sürüsü”
- atlarının kemisi* (III, 160, 674) “atları taşıyan gemi”
- atnın art ayağı* (III, 764) “atın arka ayağı”
- atnın aybı* (III, 180) “atın kusuru”
- atnın huyruğu* (III, 160, 1482) “atın kuyruğu”
- atlarının ozdobası* (III, 160) “atın süslemeleri”
- evelgi at* (III, 1675) “öndeki at”
- batalları atlarının* (III, 160, 238) “atların sürüleri”
- bir at vronıy* (III, 442, 1647) “bir yağız at”
- erkek atlar* (III, 160, 326) “erkek atlar”
- gorçıçatıy at* (III, 548) “açık doru at”
- ınidi at* (III, 589) “doru at”
- hlıhlı at* (I, 1014) “koşumlu at”
- ozdobnı kiyinişi atnın* (III, 160) “atın koşumu/ giyimi”
- ozdobônıy atlar* (III, 160) “koşumlu/ giyimli atlar”
- plovıy at* (III, 160) “konur⁵⁷⁴ at”
- satlıh at* (III, 469) “satılık at”
- semiz da berk atlı* (III, 167, 248, 1215, 1476) “semiz ve güçlü atlı”
- teñizniñ atlarıñnı seniñ* (III, 1467) “senin denizinin atlarını”
- türk atı* (III, 160, 1525) “Türk atı”
- türk atlarından* (I, 561) “Türk atlarından”
- yağşı işçi at* (III, 626) “iyi, çalışkan at”
- yerlegen at* (III, 160) “eyerlenmiş at”
- yaynıy at üsne şelestit etmeği* (III, 1672) yayın at üstünde ıslık çalması
- yaynıy şelestit etmeği at üsne* (III, 1672) yayın at üstünde ıslık çalması
- zrija dropâtıy at* (III, 160, 1792) “alaca at”

⁵⁷⁴ Açık sarı at. (Küçük, 2009: 1839)

- **alaşa:** (< *Moğ.* alaşa) alaca at (III, 67)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda ilk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerinde⁵⁷⁵ geçen sözcük EHKT metinlerinde KPN III'te "at" anlamıyla tek yerde kullanılmış, önüne Ukraynaca renk bildiren bir sözcük almıştır.

mışastiy alaşa (III, 978) "kır at"

- **aygır:** aygır, erkek at (III, 182)

[ET: adgır **Krh:** aygır **Har:** aygır **Çağ:** aygır]

ET'den itibaren⁵⁷⁶ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmış, EHKT metinlerinde KPN III'te verilmiştir.

aygır at (III, 160, 182) "aygır at"

at aygır (III, 160, 182) "aygır at"

- **baytal:** kısarak (III, 241)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III'te ve "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük" te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

baytal rıjıy (III, 241, 1202) "al kısarak"

baytal sövüçi (II, 801; III, 241, 1301) "kısarak seven, damızlık"

baytalları atlarını (II, 776) "atların kısarakları"

- **baytalmaçı:** damızlık kısarak (III, 241)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **eşek/ öşek/oşak':** eşek (III, 506, 1102, 1074)

[ET: eşkek/ eşgek **Krh:** eşek/ eşgek/ eşyek **Har:** eşek/ eşek **Çağ:** eşek]

⁵⁷⁵ bk. Sağıol, Güliden, "Tarihi Şivelerde At Donları", Tütk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık (ed. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul, 1995.

⁵⁷⁶ BK, K11.

Kökeni hakkında pek çok tartışma olan sözcük⁵⁷⁷ ET'den itibaren⁵⁷⁸ işlek olarak kullanılmıştır. Genelde günlük hayatta binek ve yük taşıyıcısı olarak kullanılmış derisi nadiren ticari metinlerde geçmiştir.

Suħlanmagın övüne sıñarıñnıñ seniñ... da ne tuvarlarına anıñ, da ne eşeklerine anıñ, da ne barça hayvanlarına anıñ. (III, 839) “Arkadaşının evine, davarlarına, eşeklerine ve bütün hayvanlarına tamah etme.”

eşek avazı (III, 171, 506) “eşek sesi (anırması)”

eşek balası (III, 210, 506, 763) “sıpa”

eşek başı (III, 229, 506) “eşek başı”

eşek çahırmañı (III, 506) “eşek anırması”

eşekniñ çlunoku (III, 506) “eşeğin cinsel organı”

kiyik eşek (III, 506, 700, 1618) “yabani eşek”

blan öşek nafasından (III, 300, 506, 996) “eşek derisi tabaka”

yaban eşeklerini (III, 506, 700, 1618) “yaban eşeklerini”

yarımı eşek yarımı şadı ħıblık (II, 817; III, 843, 1344, 1656) “yarı eşek yarı maymun iblis”

yarım adam yarım eşek (III, 32, 845, 963, 1048, 1288) “yarı insan yarı eşek”

104 oşak nafası (III, 996) “yüz dört eşek derisi”

500 eşeki (I, 1054) “beş yüz eşiği”

1000 tişi eşek (I, 1054) “bin dişi eşek”

- **ħatır:** katır (III, 827)

[ET:- **Krh:** katır **Har:** katır/ katır **Çağ:** katır]

İlk olarak DLT'de⁵⁷⁹ tespit edilmiştir.

Bolmañız neçik at da ħatır, zera yoħtur alarga eşlilik. (I, 42; III, 57, 864) “Olmayınız at ya da katır; zira yoktur onlarda fikir.”

kiçi ħatır (III, 827) “küçük katır”

- **tay:** tay (III, 1401)

[ET:- **Krh:** tay **Har:** tay **Çağ:** tay]

İlk olarak DLT'de⁵⁸⁰ tespit edilen sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. Metinlerde geçen *tay turgan ya ħarşı bolgan* (II, 780) “muhalif olan ya da karşı duran” söz grubu ile *tay* sözcüğünün ilişkili olduğu düşünülmektedir.

⁵⁷⁷ TTKBS, 343-344.

⁵⁷⁸ AY, 34/11; EUTS, 77.

⁵⁷⁹ DLT, III, 302/19.

2.19.1.1.5.2.1.2. Yabani Tek Tırnaklılar

- **birmüjüzlü:** gergedan (III, 280)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçik hasrettir birmüjüzlü / 1-müjüzlü çovraḥ suvlarına, ol türlü hasrettir canım benim saḡa, Teḡri. (I, 48; III, 572) “Nasıl ki gergedan kaynak sularına hasrettir, benim canım da aynı öyle sana hasrettir, ey Tanrı.”

- **kergerden/ k‘erk‘erden/ gegerden:** (<Far. *karkadan*) gergedan (III, 663, 656, 542)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tespit edilmiştir.

Ḥuṡḡar meni ağzından aslanıḡ, müjüzünden karkardanıḡ. (I, 39; III, 992) “Aslanın ağzından, gergedanın boynuzundan beni kurtar.”

müjüzünden karkardanıḡ (I, 39; III, 992) “gergedanın boynuzundan”

neçik oḡlanları k‘ark‘ardanıḡ (I, 41) “gergedanın yavruları gibi”

2.19.1.1.5.2.2. Çift Tırnaklılar

- **çataltırnaḡlı:** çift tırnaklılar (III, 372)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırılar çataltırnaḡlı, ajsink‘n tuvartırnaḡlı? Tuvır-öḡüz, ki budur sığır, da suvsığır, da zurafaj, da müjüzlüler, da sırnalar, da ḡoyınlar, da eçkiler, da özge bu türlüler. (II, 900; III, 372, 441, 1274, 1516, 1793) “Çataltırnaklı başka bir deyişle çift toynaklılar hangileridir? Büyükbaş hayvanlardır ki bunlar; sığır, manda, zürafa, boynuzlular, daḡ keçileri, koyunlar, keçiler ve bunun gibi hayvanlardır.”

- **tuvartırnaḡlı/ tuvar tırnaḡlı:** çift toynaklılar (III, 1516)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥaysıldırılar dörtayaḡlılar? Çerayaḡlılar bölünürler dörte, ajsink‘n tuvartırnaḡlıḡa, atayaḡlılar, teriayaḡlılarga da ititırnaḡlılarga. (III, 165, 632, 1428) “Dört ayaklılar hangileridir? Başka bir deyişle, dörtayaḡlılar dörde bölünür: çift tırnaklılar, tek tırnaklılar, deri ayaklılar ve pençe tırnaklılar.”

⁵⁸⁰ DLT, III, 158/5.

2.19.1.1.5.2.2.1. Evcil Çift Tırnaklılar

- **bızov:** buzağı (III, 299)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Tarihî lehçelerin tamamında *buzagu* şeklinde tanıklanan sözcüğün *buzav* şekli ilk olarak CC'de⁵⁸¹ tanıklanmıştır.

Biyençli bolıyım Tejrige, neçik bızov yaşı /igit. (I, 830; III, 1008, 1517) “Genç bir buzağı gibi Tanrı’ya hayran olayım.”

altun bızov çövresine (II, 125) “altın buzağı etrafında”

anıñ bızovnu altun (II, 302) “onun altın buzağısını”

bızov tiparı (III, 299, 1347, 1443) “buzağı deseni, şekli”

bızov yaşı (I, 619) “genç buzağı”

bızovlar semiz (II, 125) “semiz buzağılar”

bu zuhvalı bızovlar üsne (II, 125) “bu küstah buzağılar üzerine”

çövresine bızovnuñ (II, 125) “buzağının çevresinde”

inek bızovları (III, 299) “inek buzağıları”

ol altun bızovnu (II, 126) “o altın buzağılar”

Tejriniñ bızovnu (II, 299) “Tanrı’nın buzağısını”

zuhvalı bızovlar (II, 125) “küstah buzağılar”

- **bızovgına/ bızovgınâ:** küçük buzağı (III, 299)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Öldü yazırlarımız üçün bizim neçik bızovgınâ. (II, 537) “(Kurban edilen) buzağı gibi bizim günahlarımız için öldü.”

- **bızovlu:** gebe inek (III, 299)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Satuçı kimesege inek kerek aluçığa tutungay, ki anıñkibik inektir, ki her yıl bızovlu bolur. (I, 1026) “Satıcı kişinin alıcıya sattığı inengin her yıl gebe kalan bir inek olduğunu açıklaması gerekir.”

- **buğa/ buha:** boğa, damızlık erkek sığır (III, 333)

[ET: buka Krh: buka/ boğa Har: boğa Çağ: boğa]

⁵⁸¹ CC I, 54a/27.

ET'den itibaren⁵⁸² bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Çöp-çövmni aldılar canavarlar köp, da semiz buğalar çövmni aldılar. (I, 38; III, 333, 883, 1257, 1274) “Birçok hayvan ve iri boğalar beni kuşattı.”

buğalar semiz (I, 38) “semiz boğalar”

hanı buğaların (I, 504) “boğaların kanı”

- **dana:** dana (III, 414)

[ET:- **Krh:**- **Har:** tana **Çağ:** tana]

İlk olarak KE'de⁵⁸³ tespit edilen sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te teklik ve çokluk şekliyle verilmiş ancak herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 714)

- **deve/ töve:** deve (III, 425, 1497)

[ET: tabi/ tebe **Krh:** teve/ tëve/ tëvi/ tevi/ tevey/ tewey/ tewe/ teve/ tive/ tivi **Har:** tëve/ tewe/ teve/ tiwe/ tive/ dive **Çağ:** tëve/ tive]

ET'den itibaren⁵⁸⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Dağı holaydır devege igneniñ deligden keçme, ne ki hocaga köktegi hanlıhka kirme. (III, 606) “Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin bir adamın cennetin krallığına girmesinden daha kolaydır.”

deve balaları (III, 210, 425) “deve yavruları”

deve guzlarnı (II, 247; III, 556) “deve hörgüçlerini”

deve üsne (II, 471) “deve üstünde”

deve yercegi (III, 425, 1681) “deve eyeri”

devege ine teşikinden keçmege (II, 187, 246) “devenin iğne deliğinden geçmesi”

şersçi deveniñ (III, 1352, 1746) “devenin tüyü”

şerşti deveniñ (III, 1352, 1746) “devenin tüyü”

- **eçki/ ekçi:** keçi (III, 467, 474)

[ET: ečkü **Krh:** ečkü/ ečkü **Har:** ečkü/ ekçi **Çağ:** içkü/ içki/ üçkü/ üçki/ öçkü/ öçki]

ET'den itibaren⁵⁸⁵ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

⁵⁸² BK K,10.

⁵⁸³ KR, 128r/8.

⁵⁸⁴ T, 48.

⁵⁸⁵ EUTS, 68.

Metinlerde adak ya da kurban olarak geçen bu sözcük dinî metinlerde sıkça kullanılmaktadır. Örneğin İsrail kabilelerinin günah sunusu için yüz boğa, iki yüz koç, dört yüz kuzu ve keçi adandığı kaydedilmektedir. (III, 467)

Zera bolmas edi hanı buğaların da eçkilerniñ kötürme yazıhını. (III, 467) “Çünkü boğaların ve keçilerin kanı günahları temizlemezdi.”

dikiy erkek eçki (III, 467) “yabani teke”

eçki volnası (III, 468) “keçi kılı”

elli eçki terisi (III, 468, 902) “elli keçi derisi”

erkek eçki (III, 467, 1618) “teke”

hanı eçkilerniñ (III, 467) “keçilerin kanı”

hanın eçkileriñniñ seniñ (I, 51) “senin keçilerinin kanını”

kiyik eçkilerniñ soyulmañı (III, 131, 467, 700, 1298) “yaban keçilerinin kurban edilmesi”

yaban eçki (III, 468) “yaban keçisi”

yaban erkek eçki (III, 468, 1618) “erkek yaban keçisi”

14 teri eçkiniñ (III, 468) “on dört keçi derisi”

- **eçkimüñüz:** dağ keçisi (boynuzlu keçi) (III, 468)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te madde başı yapılmış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilen *eçkimüñüzletser* fiili ile ilişkilendirilmiştir. (II, 661)

- **ğu:** koyun (III, 559)

[ET:-K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük Ermenistan Nüshasının ilk sayfasında yer alan On İki Hayvanlı Türk Takviminde *hoy* maddesiyle birlikte verilmiştir. (I, 269)

- **hoç:** koç, koyun (III, 865)

[ET: koç K^{rh}: koç Har: koç Çağ: koç]

ET’den itibaren⁵⁸⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

⁵⁸⁶ EDPT, 589, 592; EUTSV, 192.

Bütöv hurbannı tüzelgen sunıyım saña hoçlar bile da temyan bile da saña sunıyım tovarlar bile da eçkiler. (I, 58, 86) “Sana kokulu otlarla beslenmiş koçlardan davarlardan ve keçilerden tam yağlı kurbanlar sunayım.”

hoçları hoyunlarnıñ (I, 58, 332) “koyunların koçları”

oğlanların hoçlarnıñ (I, 41) “koyunların yavrularını”

- **hoçhar:** koç, koyun (III, 865)

[ET: koçnar **Krh:** koçnar **Har:** koçkar **Çağ:** koçkar]

ET’den itibaren⁵⁸⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. EHKT metinlerinin Ermenistan Nüshasının ilk sayfasında yer alan “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”nde *hoçhar* maddesi verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (I, 269)

- **hoy:** koyun, küçükbaş hayvan (III, 883)

[ET: koy **Krh:** koy **Har:** koy **Çağ:** koy]

ET’den itibaren⁵⁸⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yol berdi, neçik hoylarga, joğovurtuna kensiniñ da çıhardı alarnı, neçik hoylarnı, pustalıhka. (III, 883) “O çobanın koyunlarına rehberlik etmesi gibi kendi kavmine yol gösterdi ve onları bozkıra çıkardı.”

Harğıslı bolgay her kişi, kimniñ ki bolgay hoyları arasına erkek eçki ya hozu bir yaşar, da bergey Eyemizge hurban sahatnı, arıhñı, sağısñnı. (III, 1232, 1667) “Her kim ki küçükbaş hayvanları arasında erkek keçi ya da bir yaşında kuzu vardır ve (buna rağmen) Tanrı’mıza sakat, zayıf, sağlıklı olanı kurban ederse lanetlenir.”

bölekler hoylarnıñ (III, 883) “koyunların sürüleri”

hoçları hoyunlarnıñ (II, 891) “koyunların koçları”

hoy huyruhlu (III, 883) “kuyruklu koyun”

hoy sahlavuçı (III, 883) “koyun yetiştiricisi”

hoylar stadosu (III, 883) “koyun sürüsü”

hoylarnıñ hlivi (III, 883) “koyunların ağılı”

hozuları hoyunlarnıñ (I, 640) “koyunların kuzuları”

neçik hoynu soyulmahlıhka (I, 49) “kurbanlık koyun gibi”

tışı hoy (III, 883) “dişi koyun”

5000 hoyu (I, 1054) “beş bin koyunu”

14 000 hoyu (I, 1054) “on dört bin koyunu”

⁵⁸⁷ EDPT, 592.

⁵⁸⁸ EDPT, 631.

- **hoyun/ hoyn/ hoyın:** koyun (III, 887, 886)

[ET: koyun **Krh:- Har:** koyun **Çağ:** koyı/ koyın/ koyun]

ET'den itibaren⁵⁸⁹ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Ey tutuçası Israjelniñ, bahkın, ki yol körgüziyirsen, neçik hoyunlarına Jovsep 'niñ. (I, 66)

“Ey İsrail'in sahibi, bak, Hz. Yusuf'un koyunlarına gösterdiği gibi (halkına) yol gösteriyorsun.”

çövresine hoyunlarımniñ benim (III, 158) “benim koyunlarımın çevresine”

hoçları hoyunlarniñ (I, 58) “koyunların koçları”

hoyunları çayırlarınıñ anıñ (III, 373) “O'nun çayırlarının koyunları”

hoyunları kütövünüñ (III, 373) “O'nun otlağının koyunları”

hoyunlarıñ kütövünüñ seniñ (I, 66; III, 776) “senin otlağının koyunları”

hoyunlarıñniñ kütövləriñde seniñ (I, 62, 337) “senin koyunlarının otlağında”

hoyunlarıñ bıçılamañı (II, 773) “koyunların kırılması”

hoyunlarıñ saçları (III, 888, 1213) “koyunların yünleri”

neçik hoyunlar (I, 51) “koyunlar gibi”

semiz hoyunlar (III, 874) “semiz koyunlar”

sütü hoyunlarniñ (I, 45) “koyunların sütü”

tişi hoyunlar (III, 888, 1449) “dişi koyunlar”

yıllıñ hoyun (III, 1448) “bir yaşındaki koyun”

- **hoyunğma:** kuzu (III, 888)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 830)

- **hozu/ huzu:** kuzu (III, 890, 910)

[ET: kozı **Krh:** kozı/ kuzı **Har:** kozı/ kuzı **Çağ:** kozı/ kuzı]

ET'den itibaren⁵⁹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Keltirgey hozunu yıldagını da kügürçiniñ balasın ya horlıçkanıñ hurbannı. (III, 1716)

“Bir yaşındaki kuzuyu ve güvercin ya da kumru yavrusunu kurban olarak getirecek.”

beslengen hozu (III, 262, 890) “besili kuzu”

bir çerek hozu (III, 377, 498, 890, 1758) “bir çeyrek kuzu”

⁵⁸⁹ BK D, 11.

⁵⁹⁰ EUTSV, 198.

eki aḡ blan ḡozunuḡ (III, 300, 890) “iki beyaz kuzu derisi”
könü ḡozusu Teḡriniḡ (III, 726) “Tanrı’nın gerçek kuzusu”
ḡozu aruv (III, 144) “kutsal kuzu”
ḡozularınıḡ yılḡısı (III, 1716) “kuzuların sürüsü”
ḡozusu Biyimizniḡ (III, 890, 1418) “Rabb’imizin kuzusu (Hz. İsa)”
ḡozusu Teḡriniḡ (III, 890, 1418) “Tanrı’nın kuzusu (Hz. İsa)”
neḡik tümen semiz ḡozular (III, 1524) “on bin semiz kuzu gibi”
tümen-tümen ḡozular semirgen (III, 1524) “on binlerce semiz kuzu”
yıldagi ḡuzu (III, 1716) “bir yaşında kuzu”
240 teri ḡozunuḡ (III, 890, 1427, 1623) “240 kuzu derisi”

- **inek:** inek (III, 614)

[ET: inek **Krh:** inek/ inek/ inek **Har:** inek **Çaḡ:** inek]

ET’den itibaren⁵⁹¹ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Pastuḡlar barḡa ḡeredanı sürmiyirler... Kim bilsin, kimniḡ inekleridir buzovlarga tarıḡıyırılar? (III, 1389) “Çobanlar bütün sürüyü otlatmaya götürmüyorlar... Buzaḡıları özleyen ineklerin kimin olduğunu nasıl bilsin?”

böleklerine ineklerniḡ (I, 59) “ineklerin sürülerine”

eki inek bızovları (III, 299, 615) “iki inek buzaḡısı”

inek emḡeki (III, 402, 615) “inek memesi”

inek yalovıy (III, 615, 633) “inek yavrusu, buzaḡı”

külü ineklerniḡ (I, 504) “ineklerin külü”

oboradagi inek (III, 1030) “ahırdaki inek”

oboradagi inekler (III, 1030) “ahırdaki inekler”

yaḡı ineklerniḡ (I, 45) “ineklerin yaḡı”

3 inek (III, 981) “üç inek”

- **köḡek:** deve yavrusu (III, 720)

[ET:- **Krh:** köḡek **Har:-** **Çaḡ:-**]

İlk olarak TİEM’de⁵⁹² tanıklanan sözcük Kıpçak Türkçesi ile yazılan birçok eserde⁵⁹³ tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde sadece KPN III’te geçen sözcüğün metinlerde örneğine rastlanmamıştır. (III, 720)

⁵⁹¹ IB, 41.

⁵⁹² TİEM, 73 196r/5.

⁵⁹³ KTS, 160.

- **ögüz:** öküz (III, 1090)

[ET: öküz **Krh:** öküz **Har:** öküz **Çağ:** öküz]

ET'den itibaren⁵⁹⁴ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Eger ol, kimniñ ki ögüzü edi, da bilgey, ki ivaş tigül edi, da yaman hılıhlı edi. (III, 634, 846) “Öküzün sahibi öküzün sakın olmadığını ve kötü huylu olduğunu bilecek.”

acemi ögüz (III, 35, 1091) “acemi öküz”

etin ögüzleriñniñ seniñ (I, 51) “senin öküzlerinin etini”

oğurluğ ögüz (III, 1041) “çalıntı öküz”

ol ögüzniñ arthargi ayağına (III, 141) “o öküzün arkadaki ayağına”

ortağlılı ögüzlerimiz (III, 1068) “ortak öküzlerimiz”

ögüz ıstaynası (III, 864, 1091) “öküz ahır”

ögüz hıara horbası (III, 591) “büyükbaş hayvanların omuz başı”

ögüz muñramahı (III, 1091) “öküz böğürmesi”

ögüzniñ ağzı (III, 47, 1091) “öküzün ağzı”

ögüzniñ [pa]şçekası (III, 1091) “öküzün ağzı”

ögüzniñ zolçı (III, 1091) “öküz ödü”

ögüzniñ zolçu (III, 1091) “öküz ödü”

ne hadar ögüz (III, 478) “kaç öküz”

nêusvoyonı ögüz (III, 35, 1091) “ehlileşmemiş öküz”

tuvar-ögüz (III, 1091) “büyükbaş hayvan”

yıgınlarına ögüzleriñ (III, 326, 614, 1087) “öküzlerin sürülerine”

2000 ögüz (I, 1054) “iki bin öküz”

200 işlegen ögüzleri (I, 1054) “iki yüz iş yapan öküzü”

- **sığır:** sığır (III, 1274)

[ET:- **Krh:** sığır **Har:** sığır **Çağ:** sığır]

İlk olarak DLT'de⁵⁹⁵ tespit edilmiştir.

Pokropit etti alarnı hanı ble sığırniñ da suvu ble zobanıñ. (II, 390; III, 322, 1788)

“Onları sığır kanı ve kutsal su kabındaki su ile meshetti⁵⁹⁶.”

hanın sığırlarıñ (II, 390) “sığırların kanını”

sığırlar köp da semiz (I, 38; III, 333, 1257, 1274) “çok sayıda semiz sığır”

⁵⁹⁴ OTG, 307.

⁵⁹⁵ DLT II, 79/21.

⁵⁹⁶ Meshetme ya da yağ sürme dinsel planda saygınlık ve sevinç işareti olarak görülür; aynı zamanda iyileştirme ya da kutsama ritüellerinde kullanılırdı (<http://www.hristiyanforum.com/forum/showthread.php?t=338090>).

- **suvşıǵırı:** manda (III, 1336)

[ET:- **Krh:** suw sǵırı **Har:- Çaǵ:-]**

İlk olarak DLT’de⁵⁹⁷ tespit edilmiştir.

Ǵaysılardırlar ǵataltırnaǵlı, ajsink’n tuvartırnaǵlı? Tuvır-öǵüz, ki budur sǵır, da suvsǵırı, da zurafaj, da münüzlüler, da sırnalar, da ǵoyınlar, da eǵkiler, da özge bu türlüler. (III, 372, 441, 1274, 1516, 1793) “Çataltırnaklı başka bir deyişle çift toynaklılar hangileridir? Büyükbaş hayvanlardır ki bunlar; sǵır, manda, zürafa, boynuzlular, daǵ keçileri, koyunlar, keçiler ve bunun gibi hayvanlardır.”

- **tuvar/ tovar/ tvar/ dvar/ davar:** davar, küçükbaş hayvan (III, 415, 1516)

[ET: tabar/ tavar **Krh:** tawar/ tavar/ tıvar **Har:** tawar/ tavar/ tıvar/ towar/ davar **Çaǵ:** tavar]

ET’den itibaren⁵⁹⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır. ET metinlerde “mal mülk” anlamı varken DLT’den itibaren “hayvan” anlamı kazanmıştır.

Kim ki ǵuǵur açkay ya ǵuyu da yapmagay ol ǵuǵurnı ya ǵuyunı da anda tüşkey kimeseniñ tuvarı, eyesi ol ǵuǵurnıñ ya ǵuyunıñ tölegey ol tuvarnı da ol tuvarnıñ terisin kensine alǵay, töre bulay aytıyır. (III, 1644) “Herhangi birisi ǵukur ya da kuyu açsa ve o ǵukuru ve kuyuyu yapmasa (aǵzını kapatmasa) bir kimsenin davarı oraya düşse, o ǵukurun ya da kuyunun sahibi davarın karşılığını ödeyecek, o davarı ve o davarın derisini kendisine alacaktır; kanun böyle söyler.”

dvar kenc (III, 615) “yaşı küçük davar”

tuvar eyesine (III, 96) “davar sahibine”

tuvar ǵeñ (III, 614, 633, 1516) “yaşı küçük davar”

tvar ǵeñ (III, 1634) “yaşı küçük davar”

tuvar poǵu (III, 1153, 1516) “davar gübresi”

tuvar tırnaǵlı (III, 1516) “çift tırnaklı (toynaklı)”

tuvar jılası (III, 849, 1516) “davar kırbacı”

300 tuvar terisi (III, 1428, 1516) “300 davar derisi”

1000 tovar (I, 1054) “bin davar”

3000 tuvarı (I, 1054) “üç bin davarı”

⁵⁹⁷ DLT I, 364/8.

⁵⁹⁸ AY, 136/15; İKPÖ, 14/3.

- **tuvar Һara:** büyükbaş hayvan (III, 354, 1516)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

A eger anıqibik tuvar Һara bolsa yırahtın belgisiz kişiniñ, anıqibik tuvar Һaranı andan ötleş, kim burun kördü ol bulargan tuvarnı, kerek algay tuvarnı da tanıqlatkay ҺonşuluҺka. (III, 95) “Ve eğer birisi kimin olduğu belli olmayan, uzakta büyükbaş hayvan bulsa ve ilk önce hayvanı görse hayvanı komşularına göstermesi gerek.”

Dinsiz tatar olaҺ bile bir bolup keldiler Kamenec Һeheri çövresine, yürüp aldılar tuvar Һaranı, ademini, Һaysın kestiler, Һaysın aldılar, nede ki bizim ermeni tayfasın köpün aldılar Yazlovcadan kelgende, hem surp Һaç yıhövün de yandırdılar. A bu Mehmet Keri sultan edi. (I, 1069) “Dinsiz Tatarlar Moldova ile bir olup Kamaniçe’nin çevresine geldiler; büyükbaş hayvanların, insanların bazılarını katlettiler bazılarını yanlarına aldılar, Yazlovka’dan geldiklerinde Ermeni halkının çoğunu ele geçirdiler ve Kutsal Һaç kilisesine ateş açtılar. İşte bu Mehmed-Giray sultanı.”

bulargan tuvar Һara (III, 334, 469) “başiboş büyükbaş hayvan”

eyesı ya biyi tuvar Һaranıñ (III, 284, 514) “büyükbaş hayvanların ağası ya da sahibi”

tuvar Һara yeri (II, 811) “büyükbaş hayvan yeri”

tuvar Һara müñüzlü (III, 1516) “boynuzlu büyükbaş hayvanlar”

- **ut:** sığır (III, 1565)

[ET: Krh: Har: Çağ: ut]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır. EHKT metinlerinin Ermenistan Nüshasında yer alan “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”nin ikinci maddesi olan *ut ilinin* karşısında *buğa/ sığır* verilmiştir. (I, 269)

ut ili (I, 269) “inek yılı”

2.19.1.1.5.2.2.2. Yabani Çift Tırnaklılar

- **kiyik/ kiy/ k’i/ k’iy:** geyik, yabani hayvan, av hayvanı (III, 700, 699)

[ET: kiyik Krh: keyik Har: keyik/ kiyik/ keşik Çağ: kēyik/ kiyik/ keyik]

ET’den itibaren ⁵⁹⁹ takip edilen sözcük genellikle “vahşi hayvan” anlamıyla kullanılmıştır. EHKT metinlerinde “Yabani, yaban, kaba, vahşi, doğada kendiliğinden yetişen” gibi anlamları da tespit edilmiş; *Kiyik canavarlarını bolur ivaşlatma.* (III, 635) “Vahşi hayvanları ehlileştirir.” *kiyik eçkilerniñ soyulmaҺı* (III, 396, 1298, 1674) yaban keçilerinin kurban edilmesi”, *kiyik eşek* (III, 1618) “yaban eşegi”, *kiyik Һanatlı* (III, 700,

⁵⁹⁹ T, 1G1.

801) “yırtıcı büyük kuş”, *kiyik toğuz* (III, 700, 1482) “vahşi domuz”, *kiyik zeytünü* (III, 158, 1779) “yabani zeytin” örneklerinde olduğu gibi sıfat örnekleri çalışmada yer almamıştır. Sözcüğün *kiy/ k‘i/ k‘iy* şekilleri sadece KPN III’te tanıklanmıştır. (III, 699)

Ol oğ, ki kiyikniñ üsne atıldı. (III, 166) “O ok, geyiğin üzerine atıldı.”

Ormandagi da kiyik yaban kütüldü. (III, 1064, 1618) “Ormandaki yabani hayvanlar takip edildi.”

Menimdir barça kazanlar ormandagi, kiyikler tağdagi da barça hayvanlar. (I, 51) “Ormandaki bütün canavarlar, dağdaki yabani hayvanlar ve bütün hayvanlar benimdir.”

kiyikler tağdagi (III, 700, 1366) “dağdaki vahşi hayvanlar”

kiyik tağların (III, 700, 1366) “dağların vahşi hayvanları”

kiyiki tüzünü (III, 700, 1064) “ovanın vahşi hayvanları”

kiyik yaban (III, 700) “yabani geyik”

kiyik yabandagi (I, 66) “ormandaki yabani hayvan”

- **maral:** (< Moğ. *maral*) maral, geyik (III, 948)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ: maral]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHK^T’de tanıklanmıştır.

Tohtattıñ ayağlarımını benim, neçik maralınıñda üstüne biyikliklerniñ turğuzduñ meni. (III, 948) “Bir maralın ayaklarını güçlendirdiği gibi ayaklarımı güçlendirdin ve yüksek yerlerde beni durdurdun.”

biyik marallar (III, 885, 948) “büyük marallar”

- **sığın/ ağin:** bir tür geyik (III, 1274, 42)

[ET: sığın K^{rh}: sığın H^{ar}: sığın Ç^ğ: sığın]

ET’den itibaren⁶⁰⁰ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır. Sözcüğün *agın* şekli muhtemelen bir yazım hatası olup KPN III’te verilmiştir.

Çövreme boldular benim sığınlar köp, da buğalar semiz hapsadılar meni. (II, 125)” Birçok semiz boğa ve geyik çevreme doluştular ve etrafımı sardılar.”

- **zurafaj:** (< Ar. *zurāfa*) zürafa (III, 1793)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ: -]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK^T’de tanıklanmıştır.

Haysılardırlar çatalturnağlı, ajsink’n tuvarturnağlı? Tuvar-ögüz, ki budur sığır, da suvsıgırı, da zurafaj, da münjüzlüler, da sırnalar, da hoyınlar, da eçkiler, da özge bu

⁶⁰⁰ BK B,5.

türlüler. (II, 900; III, 372, 441, 1274, 1516, 1793) “Çataltırnaklı başka bir deyişle çift toynaklılar hangileridir? Büyükbaş hayvanlardır ki bunlar; sığır, manda, zürafa, boynuzlular, dağ keçileri, koyunlar, keçiler ve bunun gibi hayvanlardır.”

2.19.1.1.2.3. Hortumlular

- **fil:** (< Ar. *fil*) fil

[ET:- **Krh:- Har:** fil/ pîl **Çağ:** fil/ pîl]

İlk olarak CC’de⁶⁰¹ tespit edilmiştir.

Hayıslardırlar teriayahlılar? Neçik fil, da deve, da özge bular kibik. (II, 900)
“Deriayaklılar hangileridir? Fil, deve ve bunlar gibilerdir.”

fil burnu (II, 775) “fil burnu”

fil söveklerinden (II, 878, 889) “fil kemiklerinden”

filler üsne biy (II, 877) “filler üstündeki lider (binici)”

fillerni bahkanlar usta (II, 877) “fillerle ilgilenen ustalar”

hanına filniñ (II, 162) “filin kanına”

2.19.1.1.5.3. Etoburlar

2.19.1.1.5.3.1. Evcil Etoburlar

- **it:** it (III, 630)

[ET: it **Krh:** it/ it **Har:** it **Çağ:** it]

ET’den itibaren⁶⁰² bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

İt, ki salgay kendi eyesin da artıñdan kelgey, taş al da ur, ki artıñdan kelmesin. (III, 631) “Köpek, kendi sahibini bırakıp senin ardından gelecek, taş al ve at ki ardından gelmesin.”

*it başlı adam*⁶⁰³ (III, 631) “it başlı insan”

it terisi (III, 631) “it derisi”

it tişi (III, 631) “it dişi”

itniñ çağırmañı (III, 631) “itin havlaması”

itniñ pişçanêsi (III, 631) “itin havlaması”

⁶⁰¹ CC I, 41a/11.

⁶⁰² BK G,10.

⁶⁰³ Oğuz Kağan destanlarının önemli bir bölümünde Türkler, "Köpek başlı insanlar"ın yani "İt-Barak"ların ülkelerine akınlar yapmaktaydı. (Ögel, 1989: 191) Eski Türk destanlarında sözü edilen bu yaratıklar, Asya’nın kuzeybatısında yaşayan köpek başlı insana benzeyen yaratıklardır.

- **kedi:** (< *Lat. cattus/ catta*) kedi (III, 668)

[ET:- **Krh:** **Har:** **Çağ:** kedi]

Kökeni tartışmalı olan ve taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 768)

- **maçı/ maşı:** kedi (III, 934)

[ET: maçı **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET⁶⁰⁴ *maçı* “kedi” CC’de ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerinde⁶⁰⁵ tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar ititırnahlılar? Neçik aslan, da haplan, ayuv, da börüler, da börühatırgına, it, tülkü, çaçal, hoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oğşaşlar... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerler...”

2.19.1.1.5.3.2. Yabani Etoburlar

Bu başlıktaki isimler metinlerde genel olarak *hapsavuçı* (III, 805) “yırtıcı” ve *yırtuçı* (III, 1720) “yırtıcı (hayvan)” olarak geçmiştir.

- **aslan:** aslan (III, 149)

[ET: arslan **Krh:** arslan **Har:** arslan **Çağ:** arslan]

ET’den itibaren⁶⁰⁶ bütün dönem metinlerinde tanıklanan sözcük EHKT metinlerinde gücün, zaferin, iyinin kötüyü yenmesinin, kuvvet ve kudretin sembolü olmuştur.

Teyrinin şağavatı bile ol aslan ayaqları bile çoğur hızdı sanlı Mariamga. (III, 398)

“Tanrı’nın lütfuyla, o aslan ayakları (pençeleri) ile mübarek Meryem için çukur kazdı.”

ağzıların [= ağızların] aslanlarını (II, 249) “aslanların ağızlarını”

aslan avazı (II, 806) “aslan sesi (kükremesi)”

aslan anguryalı (III, 100) “Angora aslanı”

aslan balası (II, 776) “aslan yavrusu”

aslan balası Juta (II, 402) “genç aslan Yahuda”

aslan tişisi (II, 816) “aslan(ın) dişisi”

balası aslanının (I, 35; III, 340, 585) “aslanın yavrusu”

⁶⁰⁴ EDPT, 765.

⁶⁰⁵ CC I, 54b/8; KTS, 175.

⁶⁰⁶ OTG, 294.

neçik aslan (I, 32, 38) “aslan gibi”
neçik aslan ormanında kendini (I, 33) “kendi ormanındaki aslan gibi”
neçik aslanı ki hadirdir avga (I, 35) “avlamaya hazır bir aslan gibi”
neçik aslan, ki hadirler ulama (III, 340) “ava hazır bir aslan gibi”
neçik balası aslanın, ki olturup busulup (I, 35) “oturup pusmuş (saklanmış) bir aslan yavrusu gibi”
neçik balası aslanın, ki olturur ulama (III, 340) “tuzağa düşmüş bir aslan yavrusu gibi”
neçik Tanielge aslanlar arasına olturğan (II, 293) “aslanlar arasında oturan Daniyel’e”
tişlerin aslanların (I, 55) aslanların dişlerini
ulu aslan (II, 364) “büyük aslan”
uyaları aslanın (II, 850) “aslanın yuvaları”

- **bars/ p‘ars:** pars (III, 226, 1122)

[ET: bars **Krh:** bars **Har:** bars **Çağ:-**]

ET’den itibaren⁶⁰⁷ bütün dönem metinlerinde tanıklanan sözcüğün Ermenistan Nüshasının ilk sayfasında yer alan “On İki Hayvanlı Türk Takvimi”nde hem *bars* hem de *p‘ars* şekli verilmiştir. (I, 269)

- **börü:** kurt (III, 327)

[ET: börü **Krh:** böri **Har:** böri/ börü **Çağ:** böri]

ET’den itibaren⁶⁰⁸ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır. Türklerin çevik, hareketli ve güçlü olması bakımından hayat tarzları ile benzerlikler kurduğu kurt; liderliğin, egemenliğin, yiğitliğin ve ilahi bir güç olarak aydınlığın sembolü olmuştur. EHKT metinlerinde Hristiyanlığın da etkisiyle “börü”daha önceki dönemlerdeki tanrısal gücünü kaybetmiş, ticaretle ilgili metinlerde kürkleri ile ön planda olmuştur.

Çıhara berildim men dinsizlerin holuna, neçik hoy börüler arasına da neçik uçar huş holuna avçılarının. (III, 121, 390) “Koyunların kurtların arasına ve uçan kuşun avcılarının eline düşmesi gibi dinsizlerin eline düştüm.”

Arap börüsü (III, 327, 1199) “Arap kurdu⁶⁰⁹,”

börü hapsovuçı (III, 327) “yırtıcı kurt”

börülerni tamuhnuş (I, 320) “cehennem kurtlarını”

igi börülerden bolma yırtılğan (III, 1720) “iyi kurtlar tarafından parçalanmış olan”

⁶⁰⁷ KT D, 20.

⁶⁰⁸ BK D, 11.

⁶⁰⁹ Koyun gibi uzun ve sık yünlü, güçlü bir kurt (III, 124)

- **börühatır:** katır iriliğinde kurt (III, 327)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük için Garkavets “yeleli kurt [kurt + katır], kurt mu katır mı olduğu (uzaktan seçilemeyen) hayvan” açıklaması yapmıştır. (III, 827)

Börühatır, ya ki börüdür, da kiçi hatırğa oğşar. (III, 327, 827) “Börükatır aslında kurttur (ama) küçük bir katıra benzer.”

- **börühatırgına:** katır iriliğinde kurdun yavrusu (III, 327)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar ititırnağlılar? Neçik aslan, da haplan, ayuv, da börüler, da börühatırgına, it, tülkü, çağal, hoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oğşaşlar... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerler...”

- **haplan:** kaplan (III, 804)

[ET: kaplan **Krh:** kaplan **Har:** kaplan **Çağ:** kaplan]

ET’den itibaren⁶¹⁰ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar ititırnağlılar? Neçik aslan, da haplan, ayuv, da börüler, da börühatırgına, it, tülkü, çağal, hoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oğşaşlar... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar, katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerler...”

- **tülkü/ tilki:** tilki (III, 1524)

[ET: tülkü **Krh:** tülkü/ tilki **Har:** tülkü/ tülkü/ tülkü **Çağ:** tülkü]

ET’den itibaren⁶¹¹ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır. Kürkü için avlanan tilki EHKT metinlerinde özellikle giyim kuşamla ilgili metinlerde tanıklanmıştır.

Beriptir mağa 3 tülkü da bir eski tük tülkü. (III, 1523) “Bana üç tilki (kürkü)ve eski bir tilki kürkü vermiş.”

al tülkü tük (III, 523, 1524) “kırmızı tilki kürkü”

bir şariy hazukka tülkü bile podşitiy (III, 577) “tilki kürküyle yamalanmış gri bir kazak”

⁶¹⁰ EUTSV, 167.

⁶¹¹ IB, 46.

delûra tülkü (III, 422) “tilki kürkü ile kaplı giyim”

fereziya tülküler (III, 524, 552) “tilki kürkünden kadın pelerini”

tülkü ton (III, 1482) “tilki kürkünden kaban”

ülüşleri tülküleri (I, 57) “tilkilerin payı”

İ şlık tülkü (III, 1357) “bir tilki kürkü şapka”

- **suv aslanı:** denizaslanı (III, 149)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 698)

2.19.1.1.5.4. Karışık Beslenenler

2.19.1.1.5.4.1. Evcil Karışık Beslenenler

- **çoçha:** domuz (III, 398)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

TT ağızlarında⁶¹² “domuz” anlamının yanı sıra “çocuk” anlamında kullanılan sözcük ilk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁶¹³ tanıklanmıştır.

Biz körmedih, ki kim sındırdı çoçhanıñ ayağın, tek kördüh, ki övü yanı bile ketiyir edir çoçha da hanın yahtı tüvârine. (III, 446) “Biz domuzun ayağını kimin kırdığını görmedik, sadece domuzun evin yanında gittiğini ve onun kanının duvarlara bulaştığını gördük.”

çoçhanıñ ayağın (III, 446) “domuzun ayağını”

tişi çoçha (III, 398, 1448) “dişi domuz”

arutkan çoçha (III, 132) “temizlenmiş domuz”

2.19.1.1.5.4.2. Yabani Karışık Beslenenler

- **ayuv:** ayı (III, 190)

[ET: adığ **Krh:** adığ/ ayığ **Har:** ayığ **Çağ:** ayığ/ ayık/ ayuk]

ET’den itibaren⁶¹⁴ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Da haysılardırlar ititurnağlılar? Neçik aslan, da haplan, ayuv, da börüler, da börühatırgına, it, tülkü, çahal, hoyan, maçı, köcen, kirpi da özge bularga oğşaşlar... (III, 633, 854, 1658, 1664) “Keskin pençeliler hangileridir? Aslan, kaplan, ayı, kurtlar,

⁶¹² DS III, 1256; 1033.

⁶¹³ KTS, 43, 53.

⁶¹⁴ IB, 6.

katır iriliğinde kurdun yavrusu, köpek, tilki, çakal, yabani tavşan, kedi, gelincik, kirpi ve buna benzerler...”

ayuv ton (III, 190) “ayı kürkünden kaftan”

- **maymud/ meymun/ meymun:** (< Ar. *māymūn*) maymun (III, 959, 961)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁶¹⁵ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *şadı* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 767, 800)

- **şadı:** maymun (III, 1344)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 767, 800)

yarımı eşek yarımı şadı hıblık (II, 817; III, 843, 1344, 1656) “yarı eşek yarı maymun iblis”

- **toñuz/ tuñuz:** domuz (III, 1482)

[ET: toñuz Krh: toñuz Har: toñuz Çağ: toñuz/ toñız]

ET’den itibaren⁶¹⁶ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Huvıy edi toñuznu ciki itler ble kensiniñ. (III, 427) “Kendisinin vahşi köpekleri domuzu kovalıyordu.”

Yemeklenme barabar boldum toñuz-hayvanlarga da oñşadım alarga. (III, 217, 1687)

“Domuz ve diğer hayvanlarla birlikte yemek yedim ve onlar gibi olmaya başladım.”

bir kesek toñuz etin (II, 344) “bir parça domuz etini”

erkek toñuz (III, 496) “erkek domuz”

kiyik toñuz (III, 700) “vahşi domuz”

neçik altun kolce toñuznuñ burnuna (III, 709) “domuzun burnundaki altın halka gibi”

sıfatına toñuznuñ (III, 443) “domuz kılığına (girmek)”

toñuz eti (III, 1482) “domuz eti”

toñuz-hayvanlar (III, 1482) “domuz ve diğer küçükbaş hayvanlar”

toñuz ormandagi (III, 700, 1064) “ormandaki domuz”

toñuzu ormannıñ (III, 700, 1064) “ormanın domuzu”

8 polot’ toñuz eti (III, 1155) “sekiz polot domuz eti”

⁶¹⁵ CC I, 54b/15.

⁶¹⁶ OTG, 311.

2.19.1.2. Omurgasızlar

2.19.1.2.1. Solucanlar

- **hurt:** kurt, solucan (III, 899)

[ET: kurt **Krh:** kurt **Har:** kurt **Çağ:** kurt]

ET'den itibaren⁶¹⁷ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Ĥutĥar otlu tamuĥundan da ölümsüz ĥurtlarından. (I, 114) “Ateşli cehenneminden ve ölümsüz kurtlarından kurtar.”

böleki sönövsüz ĥurtnuĥ (III, 47) “ölümsüz kurtların sürüsü”

bulğanç ĥurtlar (III, 69, 336, 900) “pis kurtlar”

irinli ĥurtlar (III, 621, 900) “(kokuşmuş yaradaki) irinli kurtlar”

ipek işlegen ĥurt (III, 620, 900) “ipek işleyen kurt, ipekböceği”

ĥabaĥnı yegen ĥurt (II, 797) “kapıyı yiyen/ kemiren kurt”

ĥurt bile ĥurtlangan (III, 621, 900) “kurtlanmış”

ĥurt buzgan (III, 385, 900, 1776) “kurt yemiş, bozuk, çürümüş (şey)”

ĥurt ĥızıl (III, 380, 384) “kızıl solucan”

ĥurt yegen (III, 900) “kurt yemiş (şey)”

ĥurt yarada bolgan (III, 900) “yarada oluşan kurt”

ĥurtlar bile tolu bolgan (III, 900) “kurtlanmış”

ĥurtlar her türlü suvda hem ĥuruda bolgan, ĥımsit etken (III, 900, 901) “her türlü suda hem de karada yaşayan, hizmet eden kurtlar”

otlu yuĥusuz ĥurtlar (III, 56) “ateşten yapılmış, her daim hareket eden (eziyet eden) kurtlar”

sasımız [= sasımı] ĥurtlar (III, 21, 46) “kokuşmuş kurtlar”

zârnkaların ĥurtlarını (III, 900, 1769) “tahılların kurtları (buğday bitleri)”

sürkülgen ĥurt (III, 1336, 1339) “sürünen kurt”

- **ĥurtkına/ ĥurtkınâ:** kurtçuk (III, 900)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te her iki biçimiyle birlikte verilmiştir. (II, 831)

Ĥaysı edi neĥik ĥurtkına nendzn közlerinde adamlarınĥ. (II, 546) “İnsanların gözündeki pis kurtçuklar gibi idi.”

⁶¹⁷ OTG, 305.

- **tarahhırt:** bir çeşit kurt (III, 1387)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oшта, leşi ölümün sende sasıyır, tarahhırtlar da çirimeh. (II, 196, 633) “Orada ölümün leşi senden, kurtlardan ve çürümekten (dolayı) kokuyor.”

2.19.1.2.2. Eklembacaklılar

2.19.1.2.2.1. Kabuklular

- **hışhaç/ hşhaç:** yengeç (III, 854, 891)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren CC de dâhil olmak üzere bütün dönem eserlerinde “kıskaç, kerpeten, mengene” anlamlarıyla tespit edilen sözcük, Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁶¹⁸ “yengeç” anlamıyla tespit edilmiştir.

Haysıldarılar sürkülgenler? İlk yılan dır sürkülgen, yer üstüne çekilgen, harnının üstüne sürkülür... da özge dağın köpayahlılar, neçik hışhaçlar, da arhaplar, da pavuklar, harıncalar, da sarıncalar, da özge bu türlüler... (II, 899) Sürüngenler hangileridir? Öncelikle ilk sürüngen, yeryüzünde sürünen yilandır, karnının üstünde sürünür... Ve daha başka çokayaklılar vardır; yengeçler, akrepler, örümcekler, karıncalar, çekirgeler ve bu türdeki diğerleri...

2.19.1.2.2.2. Çokayaklılar

- **köpayahlı(lar):** çok ayaklılar (III, 731)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da özge dağın köpayahlılar, neçik hışhaçlar, da arhaplar, da pavuklar, harıncalar, da sarıncalar, da özge bu türlüler... (II, 899) Ve daha başka çokayaklılar vardır; yengeçler, akrepler, örümcekler, karıncalar, çekirgeler ve bu türdeki diğerleri...

2.19.1.2.2.3. Örümcekler

- **arhap:** (< Ar. ‘akrab) akrep (III, 134)

[ET:- Krh:- Har: ‘akreb Çağ: ‘akreb]

İlk olarak NF’de⁶¹⁹ tespit edilmiştir.

⁶¹⁸ KTS, 146.

⁶¹⁹ NF, 346/17.

Da özge dağın köpayahlılar, neçik hışhaçlar, da arhaplar, da pavuklar, harıncalar, da sarınçhalar, da özge bu türlüler... (II, 899) “Ve daha başka çokayaklılar vardır; yengeçler, akrepler, örümcekler, karıncalar, çekirgeler ve bu türdeki diğerleri...”

2.19.1.2.2.4. Böcekler

Bu bölümdeki sinek gibi hayvanlar genel olarak *hanatlı* (III, 801) “kanatlı” olarak adlandırılmıştır.

- **atçibini/ at çibini:** at sineği (III, 166)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 794)

- **bit:** bit (III, 281)

[ET: bit **Krh:** bit **Har:** bit **Çağ:** bit]

ET’den itibaren⁶²⁰ bütün dönem metinlerinde tanıklanmış; “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak ve kurduğu iki tamlama ile birlikte verilmiştir. (II, 794)

uşağ bit (II, 737) “küçük bit”

bit uşağ (II, 694) “küçük bit”

- **bürçe/ barça:** pire (III, 351, 220)

[ET:- **Krh:** bürge **Har:** bürge **Çağ:** bürge]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT’de⁶²¹ tanıklanan sözcüğün her iki şekli de “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 750)

- **çibin:** sinek, tatarcık⁶²² (III, 383)

[ET: çibin **Krh:** çibun/ çipun **Har:** çibin/ çibın **Çağ:** çibin/ cibin/ çipin]

ET’den itibaren⁶²³ metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 796)

⁶²⁰ EUTSV, 94.

⁶²¹ DLT I, 427/22.

⁶²² Sıcak ülkelerde yaşayan, türlü hastalıklara yol açan küçük bir sinek, yakarca (*Phlebotomus*).

⁶²³ EUTSV, 115.

- **itçibin/ itçibini/ it çibini:** bir çeşit sinek (III, 631)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Yeberdi alarnıñ üsne itçibini, da yedi alarnı, da bağa bile buzdu alarnı. (I, 65) “Onların üzerine itsineği gönderdi, itsineği onları ısırđı ve kurbağalarla onları yok etti.”

- **komar:** sivrisinek (III, 711)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Ayttı, da keldi itçibini da komar barça bile çeklerine alarnıñ. (I, 351) “Dedi ve onların tüm sınırlarına sinek ve sivrisinekler geldi.”

hanatlı komar kibik (II, 767) “kanatlı sivrisinek gibi”

- **köbelek:** kelebek (III, 720)

[ET:- **Krh:** kebeli **Har:** kelebek **Çağ:** köpelek/ göbelek]

İlk olarak DLT'de⁶²⁴ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklaması ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 686)

bir cıns sarañça ya köbelek (II, 686) “bir tür çekirge ya da kelebek”

- **küye:** güve (III, 777)

[ET:- **Krh:** küye **Har:** küye **Çağ:** güye]

İlk olarak DLT'de⁶²⁵ tespit edilmiştir.

Anı küye buzgay ya çıçhan yegey. (III, 777) “Onu güve yok edecek ya da fare yiyecek.”

- **harınca:** karınca (III, 814)

[ET:- **Krh:** karınçak/ karınçka/ karınça **Har:** karınçka/ karınçğa/ karınça **Çağ:** karınçka/ karınca]

İlk olarak DLT'de⁶²⁶ tespit edilmiştir.

Da özge dağın köpayahlılar, neçik hışhaçlar, da arhaplar, da pavuklar, harıncalar, da sarınçhalar, da özge bu türlüler... (II, 899) Ve daha başka çokayaklılar vardır; yengeçler, akrepler, örümcekler, karıncalar, çekirgeler ve bu türdeki diğerleri...

⁶²⁴ DLT I, 448/15.

⁶²⁵ DLT III, 170/9.

⁶²⁶ DLT I, 501/21.

- **hımırsha/ hımırsıha:** karınca (III, 847)

[ET:- **Krh:- Har:** kımırsa **Çağ:** kamurska/ kamurğa]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde⁶²⁷ *kımırsağı, kumruska, kumursağa, kumursuğa, kumuruska* biçimleriyle tespit edilmiştir. Günümüzde Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karakalpak Türkçesi gibi çağdaş lehçelerde kullanılmakta olan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 806)

- **sinek/ senek:** sinek (III, 1270, 1258)

[ET: singek/ sişek **Krh:** sişek **Har:** sişek **Çağ:** sişek]

ET’den itibaren⁶²⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

Ayttı, da keldi itçibini da sinek barça bile çeklerine / povetlerine alarnıñ (III, 1270) *Dedi ve onların tüm sınırlarına/ topraklarına sinek ve sivrisinekler geldi.*

- **sivrisinek:** sivrisinek (III, 1273, 1341)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** sivrisinek]

Kıpçak Türkçesi metinlerinde *sivri/süvrü çibin* yapısı tanıklanırken *sivrisinek* ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Sivrisinek, uzun ayaqlı, kendi kiçidir, tüzde bolur, uçar, adamnı tişler. (II, 806)

“Sivrisinek uzun ayaklıdır, küçüktür, karada yaşar, uçar, insanı ısırır.”

2.19.1.3. Mitolojik Hayvanlar

- **acdaha/ açdaha/ acdaha/ acdağ / ajdaga/ acder:** (<Far. *ajdahā*) ejderha (III, 36, 20, 35, 195)

[ET:- **Krh:- Har:** ejdeha **Çağ:** ejdehār/ ejdehā/ ejderha/ ejder]

İlk olarak CC’de⁶²⁹ tanıklanan ejderha EHKT metinlerinde kötülüğün sembolü olarak geçmiştir. Dinî metinlerde Hz. Musanın sopasını ejderhaya çevirdiği hikâyede sık sık kullanılmıştır.

Eger inansañız Teñrime menim da k’risdân bolsañız Ata Oğul Ari canñıñ atına, halôh öldüriyim bu horhulu acdahanı, sizniñ duşmanıñıznu. (I, 166) “Eğer benim Tanrı’ma inanırsanız ve Baba Oğul ve Kutsal Ruh adına Hristiyan olursanız bu korkunç ejderhayı şimdi öldüreyim.”

başı hargışlı acdahanıñ (III, 513) “lanetli ejderha”

⁶²⁷ KTS, 144.

⁶²⁸ EUTS, 206; EDPT, 838.

⁶²⁹ CC I, 54b/12.

başın acdahaların (I, 63; III, 36) “ejderhaların başını”

başın acdahanın (I, 63) “ejderhanın başını”

gam acder (III, 36) “keder getiren ejderha”

ol horhulu acdaha (III, 1271) “o korkunç ejderha”

öçeşmeği acdahaların (III, 36, 989, 1050) “ejderhaların öfkesi”

yüreklenmeği acdahaların (I, 54) “ejderhaların öfkelenmesi”

- **birmüğüz:** tek boynuzlu at (III, 280)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yasadı, neçik birmüğüznü, arilikin anı, yerde tohtattı anı meşilik. (I, 66) “Onun kutsallığı tek boynuzlu atı yaptığı gibi yaptı, onu sonsuza dek yeryüzüne tayin etti.”

2.19.2. Hayvanların Bölümleri

2.19.2.1. Hayvanların Uzuvarları

2.19.2.1.1. Kanat

- **hanat:** (< Moğ. *kana*) kanat (III, 801)

[ET: kanat/ kanat **Krh:** kanat **Har:** kanat **Çağ:** kanat]

ET’den itibaren⁶³⁰ işlek olarak kullanılmıştır.

Bergey edi kimese maña hanatlar, neçik kügürçinnin, ki uçkay edim, kötürülgey edim, yırışlanıp, tohtağay edim yabanlıhta. (I, 53) “Bana küvercin gibi kanatlar verselerdi uçardım, giderdim, uzaklaşıp yerleşirdim ıssız yerlere.”

altı hanatlılar (III, 85) “altı kanatlı hayvanlar”

dört hanatlı (III, 801) “dört kanatlı hayvan”

gölgesine hanatlarının anı (III, 1552) “onun kanatlarının gölgesine”

kiyik hanatlı (III, 700, 801) “yabani kanatlı (yaratık), yırtıcı büyük kuş”

kölegesi tibine hanatlarının (III, 1754) “kanatlarının gölgesinin dibine”

kölegesine hanatlarının seni (I, 56) “senin kanatlarının gölgesinde”

hanatlarına kendinin (I, 45) “kendi kanatlarına”

hanatların kendinin (I, 45) “kendi kanatlarını”

hanatların şumu (III, 801) “kanatlarının gürültüsü”

hanatların avazı (III, 801) “kanatlarının sesi”

hanatların titremeği (III, 801) “kanatlarının titremesi”

hanatların yayılmağı (III, 801) “kanatlarının yayılması/ gerilmesi”

⁶³⁰ IB, 3; AY, 307/3.

2.19.2.1.2. Kuyruk

- **huyruḫ/ hoyruḫ/ huryuḫ:** kuyruk (III, 910)

[ET: ḫudruk/ ḫudruḡ **Krh:** ḫudruk/ ḫudruk **Har:** ḫudruk/ ḫuyruk/ ḫuyruḡ **Çağ:** ḫuyruk/ ḫuyruḡ]

ET'den itibaren⁶³¹ metinlerde tanıklanan sözcük en çok at ve kürk ticareti yapılan hayvanların tasvirinde kullanılmıştır.

Ripiy, ki yabuşur tonga, ormanda öser, ya atnıḫ huyruḫuna yabuşur. (III, 910, 1071, 1198) “Devedikeni kıyafetlere yapışır, ormanda yetişir, atın kuyruḫuna yapışır.”

atnıḫ huyruḫu (III, 1369) “atın kuyruḫu”

börk ḫadife huyruḫlar bile potšitıy (III, 327) “kuyruk kürkle sarılı kadife börk”

börk şkarlatnıy kiş huryuḫu bile (III, 327, 910) “samur kuyruklu skarlet börk”

kolpaçok atlas višnôvıy kiş huryuḫu bile (III, 711) “samur kuyruklu vişne rengi saten başlık”

kolpak atlas şkarlatnıy kiş huryuḫu bile (III, 711) “samur kuyruklu saten skarlet kalpak”

ḫoy huyruḫlu (III, 883, 910) “kuyruklu koyun”

pava huyruḫu kibik (III, 910, 1125, 1187) “tavus kuşunun kuyruḫu gibi”

samur huyruḫları (III, 910, 1233) “samur kuyrukları”

2.19.2.2. Kemiksi Yapılar

2.19.2.2.1. Boynuz

- **müñüz:** boynuz (III, 992)

[ET: müyüz **Krh:** müñüz **Har:** müñüz/ muynuz/ moynuz **Çağ:** moñuz]

ET'den itibaren⁶³² metinlerde tanıklanan sözcük EHKT'de özellikle dinî etinlerde tanıklanmıştır.

Ḫuṭḫar meni ağzından aslannıḫ, müñüzünden kerkerdannıḫ. (I, 39; III, 992) “Aslanın ağzından, gergedanın boynuzundan beni kurtar.”

ḫıñır müñüzüne (III, 848) “sol boynuzunda”

2.19.2.2.2. Gaga

- **burun:** gaga (III, 339)

[ET: burun **Krh:** burun **Har:** burun **Çağ:** burun]

ET'den itibaren⁶³³ metinlerde tanıklanmıştır.

Burnu ble teşer ḫaburgasın kensiniḫ. (III, 782) “Kaburgalarını gagasıyla deşer.”

burnu iti (II, 490) “sivri gagası”

⁶³¹ IB, 50.

⁶³² EUTSV, 234.

⁶³³ EDPT, 366.

2.19.2.2.3. Tırnak- Toynak

- **tırnak:** tırnak, pençe, toynak (III, 1461)

[ET: tırnak/ tırnak **Krh:** tırnak **Har:** tırnak/ tırnak/ dırnak **Çağ:** tırnak/ tırnak]

ET'den itibaren⁶³⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Biyençli bolıyım Teñrige, neçik bızov igit, ki bitiyir münüzü da tırnağı. (I, 60; III, 1517)

“Boynuzları ve toynaklarını büyüten genç bir buzağı gibi Tanrı’ya hayran olayım.”

at tırnağı (III, 1461) “at tırnağı (toynağı)”

tırnağı canavarnıñ (III, 1461) “hayvanın tırnağı (toynağı, pençesi)”

tırnağ neçik ħaraħuşnuñ (III, 1461) “kartalın pençeleri gibi”

- **tuyah/ tuyag:** toynak, tırnak (III, 1517)

[ET: tuñak **Krh:** tuyag **Har:** tuynak/ tuyak / toynak **Çağ:** tuynak/ tunağ/ toynağ/ toynak/ toyak]

ET'den itibaren⁶³⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Biyençli bolgay Teñrige, ne ki bızov yaş, ħaysı ki keltirir münüzler da tuyahlar. (I, 619)

“Boynuzları ve toynaklarını büyüten genç bir buzağı gibi Tanrı’yı hoşnut edecek.”

2.19.2.3. Deri- Tüy- Kürk

- **tük:** tüy, yün (III, 1523)

[ET: tü **Krh:** tü/ түk **Har:** tü/ түk **Çağ:** түk]

ET'den itibaren⁶³⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Ħaysı atlar tükleri bile mânovanıy: biri kök, da ekinçi hnidiy, üçünçi cisaviy. (III, 1523)

“Bu atlar tüyleri(nin rengi)ne göre adlandırılır: Biri gök, ikincisi doru, üçüncüsü kestane doru (renginde).”

tük baraniy (III, 218, 1523) “koç yünü”

- **teri:** deri, post (III, 1427)

[ET: teri **Krh:** teri/ teri **Har:** teri/ teri **Çağ:** teri/ teri]

ET'den itibaren⁶³⁷ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Yağnı da terini yoħ bahasına sattı. (III, 206) “Yağı ve deriyi yok pahasına sattı.”

boş ħoy terisi bile (III, 1427) “boş koyun derisiyle”

eçki terisi (II, 833) “keçi derisi”

ol elli eçki terileriniñ ħusuru (III, 1427) “o elli keçi derisinin kusuru”

⁶³⁴ IB, 44.

⁶³⁵ EDPT, 519.

⁶³⁶ IB, 3.

⁶³⁷ IB, 44.

- **sahrı:** sağı, işlenmiş deri (III, 1224)

[ET:- **Krh:** sağı **Har:** sağı **Çağ:** sağı]

İlk olarak DLT'de⁶³⁸ tespit edilen sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

150 sahrı (III, 1224) “yüz elli işlenmiş deri”

2.19.3. Hayvanların Salgısı ve Dışkısı

- **örmeşüh/ ormaşuh:** örümcek ağı (III, 1100, 1064)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Azarlamah bile yazıh üçün ögütlediñ adamnı, oprattıñ, neçik örmeşühnı. (I, 47; III, 1100, 1126) “Günahları yüzünden cezayla cezalandırdın, örümcek ağı gibi insanları yok ettin.”

Zamanı yıllarımıznıñ bizim tıyğısız, neçik örmeşüh. (III, 1100, 1705) “Bizim yıllarımızın süreleri örümcek ağı gibi engellenemez.”

- **tezek:** tezek (III, 1434)

[ET: tezek **Krh:** tezek **Har:** tezek **Çağ:** tezek]

ET'den itibaren⁶³⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tas boldular alar çovrahına Tovranıñ da boldular neçik tezek yerde. (III, 401) “Onlar Dora'nın kaynağında yerdeki tezek gibi yok oldular.”

at tezeki (III, 160, 1435) “at gübresi”

tezeki uçar ħaraħuşnuñ (III, 808, 1153) “uçan kartalın tezeği”

2.19.4. Hayvan Yavruları

- **bala:** yavru (III, 209)

[ET:- **Krh:** bala **Har:** bala **Çağ:** bala]

İlk olarak DLT'de⁶⁴⁰ “kuş yavrusu” anlamında tespit edilmiştir.

Kim berir canavarlarga aş, balalarına ħargalarınıñ, ki sarnarlar alnına. (I, 863) “Kim senin huzurunda yüksek sesle yalvaran kargaların yavrularına, hayvanlara yemek verir?”

aslan balası (III, 149, 209) “aslan yavrusu”

aslan balasına (II, 402) “aslan yavrusuna”

⁶³⁸ DLT I, 421/26.

⁶³⁹

⁶⁴⁰ DLT III, 91/26.

aslan balası Juta (III, 341) “aslan yavrusu Yahuda”
balalarına hargalarını (I, 94) “kargaların yavrularına”
balası aslanın (III, 340, 585) “aslanın yavrusu”
balası üsne anı (II, 378) “onun (eşegin) yavrusu üstünde”
deve balaları (III, 210, 425) “deve yavruları”
eşek balası (III, 210, 506, 763) “eşek yavrusu”
kügürçini balasın (II, 628; III, 1716) “güvercin yavrusunu”
neçik balası aslanın (I, 35, 136, 297, 806) “aslanın yavrusu”

- **oğlan:** yavru (III, 1039)

[ET: oğlan **Krh:** oğlān/ oğlan **Har:** oğlan **Çağ:** oğlan]

ET’den itibaren⁶⁴¹ metinlerde tanıklanmıştır.

Da ki yılan duşmanıdır anı, çihıyır yoğarı terek üsne, haçan ki bolmasa anda pelikan, da ağu bile öldürüyir oğlanların da haçıyır. (II, 161) “Yılan onun düşmanıdır, yukarı ağaç üzerine çıkar, eğer orada pelikan olmasa yavrularını zehirle öldürür ve kaçar.”

neçik oğlanları k’ark’ardannı (I, 41) “gergedanın yavruları gibi”

oğlanların hoçlarını (I, 41) “koçların yavrularını”

2.19.5. Hayvanlara Özgü Eşyalar

- **ağızlıh/ ağızlıh/ ağızlıh:** ağızlık (III, 47)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 704, 838, 862)

- **boyundruh/ boyunduruğ/ buyundruğ:** boyunduruk (III, 324, 344)

[ET: boyunduruk **Krh:** boyunduruk **Har:** boyunduruk **Çağ:-]**

ET’den itibaren⁶⁴² metinlerde tespit edilmiştir.

Çeşiyih bağların alarnı da salıyih bizden boyunduruğun alarnı. (I, 31, 307, 375)

“Bağlarını çözüyoruz ve onların boyunduruğunu bizden salıveriyoruz.”

⁶⁴¹ BK, K1.

⁶⁴² EUTS, 49; EDPT, 387.

- **yügen:** dizgin (III, 1742)

[ET: yükün **Krh:** yügün **Har:** yügen **Çağ:**]

ET'den itibaren⁶⁴³ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Bolmañız neçik at da hatır, ki yohtur alarga ahl, yügende da nohtada hıstırırsen yañaqların alarnıñ, ki saña heç neme tıymaslar. (I, 42, 318, 601, 789) “At ya da katır gibi olmayınız çünkü onlarda akıl yoktur, onların yanaklarını dizginlerle ve yularla sıkıştırırsınız böylece sana hiçbir şekilde engel olmazlar.”

beş ahl hayış yügen (III, 835, 1742) “beş beyaz kayış dizgin”

örgeñ yügen (III, 1099) “ip dizgin”

yügen çerkes işi örgeñ altınlagan (III, 1742) “Çerkes eseri hasır yaldızlı dizgin”

yügen sahtândan (III, 1742) “deriden dizgin”

yügen torkmşovıy (III, 1742) “kayış dizgin”

1 hızıl yügen (III, 1742) bir kırmızı dizgin

2.19.6. Sürü

- **bölek:** sürü (III, 325)

[ET: bölük **Krh:** bölük **Har:** bölük/ bölek **Çağ:** bölük]

ET'den itibaren⁶⁴⁴ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Da Teñri eminlikniñ, ki çıhardı ölümdeñ kütüçisin bölekniñ ulunu hanı bile meñilik antnuñ, Biyimizni bizim Jisus K'risdosnu. (III, 326) “Barışın Tanrı'sı sürünün yüce çobanını, bizim Rabb'imiz İsa Mesih'i, sonsuz antın kanıyla ölümdeñ kurtardı.”

atların böleki (III, 160, 325) “atların sürüsü”

böleklerine ineklerinñ (I, 59) “ineklerin sürülerine”

bölekler hoylarınñ (III, 883) “koyunların sürüleri”

böleki sönövsüz hurtnuñ (III, 47) “ölümsüz kurtların sürüsü”

böleklerine tişilerinñ (III, 326) “dişilerin (dişi hayvanların) sürülerine”

- **kütöv:** sürü (III, 776)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC'de⁶⁴⁵ tespit edilmiştir.

Ol kendidir Biy Teñrimiz bizim, biz joğovurtu holunuñ anıñ da hoynları kütövlerniñ anıñ. (I, 73, 347) “O kendisi bizim Rab Tanrı'mızdır, biz onun avcunun içindeki cemaati ve sürülerinin koyunlarıyız.”

⁶⁴³ EUTSV, 414.

⁶⁴⁴ AY, 199/12.

⁶⁴⁵ CC II, 63a/40.

hoyunlar kütövünün anı (I, 74, 349) “onun sürüsünün koyunları”

hoyunları kütövünün (III, 373) “sürüsünün koyunları”

hoyunların kütövünün seni (I, 66, 341) “senin sürünün koyunlarının”

hoyunlarının kütövelerinde seni (I, 62, 337) “senin koyunlarının sürülerinde”

jogovurtu da hoyunların kütövünün seni (I, 66, 341) “senin cemaatinin ve sürünün koyunlarının”

- **sürük:** sürü (III, 1340)

[ET: sürüg Krh: sürüg Har: sürüg/ sürü Çağ:]

ET’den itibaren⁶⁴⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Habul etmen övünden seni ögüzlerini, da ne sürüklerinden seni eçkilerni. (I, 51) “Ne senin sürülerinden keçilerini ne de evinden öküzlerini kabul ederim.”

sürüklerinden seni (I, 51) “senin sürülerinden”

sürüklerini hlivleri (III, 1340) “sürülerin ahırları”

sürükünde hoyunların (I, 66) “koyunların sürüsünde”

- **yığın:** sürü (III, 1708)

[ET: yığın Krh: yığın Har: yığın Çağ: yığın]

ET’den itibaren⁶⁴⁷ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Öçeş kazanına hamışlıhın, yığınlarına ögüzlerini da böleklerine ineklerini. (I, 59) “Kamışlığın canavarına öküz sürüleri ve inek sürüleri için öfke saçın.”

- **yığlı:** sürü (III, 1711)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Horhmagın, yığlı kiçkine! zera biyendi Atanız sizi bermege sizge uçmağın. (III, 1711)

“Küçük sürü, korkmayın! Çünkü Babanız size cenneti vermeyi lütfetti.”

- **yılhı:** hayvan sürüsü (III, 1716)

[ET: Krh: yılkı Har: yılkı Çağ: yılkı]

ET’den itibaren⁶⁴⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hatıştır meni hozularının yılhısı bile. (III, 1716) “Beni, kuzuların sürüsünün arasına kat.”

⁶⁴⁶ İKPÖ, 65/6.

⁶⁴⁷ AY 175/22.

⁶⁴⁸ EDPT, 925.

bu yılḥıñ üsne (I, 957) “bu sürünün üzerinde”

yılḥı ögüz (III, 1716) “öküz sürüsü”

4-er yılḥı ögüz (III, 1571) “dörder sürü öküz”

2.20. Hukukla İlgili İsimler

- **şaryat:** [< Ar. *şarīʿa(t)*] şeriat, İslam hukuku (III, 1348)

[ET:- **Krh:** şerīʿāt/ şerīʿāt/ şerīʿat **Har:** şerīʿat **Çağ:** şerīʿat]

İlk olarak TİEM’de⁶⁴⁹ tanıklanmıştır.

Drüst u könü şaryat yarlınıñ canıdır. (I, 175) “Gerçek ve doğru şeriat yoksulların canıdır (umududur).”

2.20.1. Hukukla İlgili Genel İsimler

2.20.1.1. Adalet

- **könülük:** adalet (III, 727)

[ET: könilik/ könilig **Krh:** könilik/ könilig **Har:** könilik **Çağ:-]**

ET’den itibaren⁶⁵⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Metinlerde *könülüküñe senıñ* (I, 40...), *könülük bile* (I, 40, 45...), *könülüküñnü senıñ* (I, 41, 47...), *könülüküñ bile senıñ* (I, 42, 53...), *könülüküme menim* (I, 44...), *könülüküñ senıñ* (I, 44, 47...), *könülüküñ üçün senıñ* (I, 50...), *könülükün kendiniñ* (I, 55...) gibi onlarca tamlama tespit edilmiş; Tanrı’nın ya da Mesih’in adaletinden bahseden bu tamlamalara ve çeşitlerine aşağıda yer verilmemiştir.

Kendi yargular dünyâni toğruluh bile da joğovurtun kendiniñ könülük bile. (I, 33) “O dünyayı ve kendi cemaatini doğrulukla ve adaletle yargılar.”

Bıy, köktedir yarlıgamaḥıñ senıñ, könülüküñ senıñ çaḥ bulutlarga diñre. (I, 44) “Rabb’im, senin mağfiretin göktedir, senin adaletin bulutlara kadardır.”

barça könülükü anıñ (I, 36) “onun bütün adaleti”

könülüküñ üçün senıñ (I, 50) “senin adaletin hakkında”

könülüküne orenk’niñ (III, 1337) “hukukun adaletine”

üstüne könülükñüñ (I, 35) “adaletin üstüne”

yaḥşı könülükümüz üçün (III, 985) “iyi adaletimiz için”

⁶⁴⁹ TİEM, 73 42v/8.

⁶⁵⁰ EUTSV, 201.

- **töre:** adalet (III, 1494)

[ET: törü **Krh:** törü **Har:** töre **Çağ:** töre]

ET'den itibaren⁶⁵¹ “örf, adet, kanun, nizam...” anlamlarıyla tarihî metinlerde tespit edilmiştir.

Köp kez işittik panbas özge milletten, ki yohtur k'risdânlarda töre. (III, 1115) “Çok defa başka milletten Hristiyanlarda adalet olmadığına dair iftiralar işittik.”

K'risdosnuñ töresi (III, 1493) “Mesih'in adaleti”

Töresi Teğrisiniñ kendiniñ (I, 46) onun tanrısının adaleti

- **yargu:** adalet (III, 1653)

[ET: yargu **Krh:** yargu **Har:** yargu **Çağ:** yargu/ yargı]

ET'den itibaren⁶⁵² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Kel, Teğri, da yargula yarguñnu seniñ, aḡgıñ tabalamahñı. (I, 63) “Gel Tanrı'm, senin adaletini yargıla, hakarate uğradığını hatırla.”

barça yargusun (II, 163) “bütün adaletini”

K'risdosnuñ yargusu (III, 756) “Mesih'in adaleti”

Teğriniñ yargusu (II, 163) “Tanrı'nın adaleti”

yargu övretüçi (III, 1697) “adalet öğretene”

yargusu Eyemizniñ (I, 37) “Rabb'imizin adaleti”

yargusundan kendiniñ (III, 76) “onun adaletinden”

yargusunun alnına K'risdosnuñ (I, 589) “Mesih'in adaletinin huzurunda”

2.20.1.1.1. Adil

Bu bölüm içerisinde değerlendirilen “sağ/ sah/ saḡ “meşru, hukuki, adil, haklı” (III, 1217, 1223, 1224), *buyla* “adil, dürüst” (III, 342), *könü/ köni* “doğru, dürüst, adil” (III, 726) gibi sözcükler metinlerde sıfat olarak kullanıldığından çalışmada bu sözcüklere yer verilmemiştir.

2.20.1.1.2. Adaletsiz

Bu bölüm içerisinde değerlendirilen *könülüksüz* “adaletsiz, haksız” (III, 728); *egri* “adaletsiz” (III, 471) *egri töre* (III, 471) “adaletsiz yargı” örneğinde olduğu gibi sadece sıfat olarak tespit edilmişken; *könüsüz* “adaletsiz, haksız, yasadışı, kanunsuz” (III, 728)

⁶⁵¹ BK, D2.

⁶⁵² EDPT, 963.

genellikle *könüsüz kişiden* (III, 18, 30), *könüsüz erden* (III, 18, 30) kullanımında olduğu gibi sıfat olarak kullanılmış, bir örnekte adlaşmış isim olarak kayda geçmiştir.

- **könüsüz:** adaletsiz (III, 728)

[ET: könisiz **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET'de⁶⁵³ tanıklanan sözcük diğer dönem eserlerinde tanıklanmamıştır.

Teñri benim alğışıma! tözme, zera ağzı yazıhlınıñ, ağzı yazıhlınıñ da könüsüzñüñ açıldı benim üstüme. (I, 1057) “Tanrı’m benim; duama, yalvarışma (kulak ver) günahkârın ve kanunsuzun ağzı benim üzerime açıldı.”

2.20.1.1.2.1. Adaletsizlik

- **egirlik/ egirliñ/ yegirlik:** adaletsizlik, kanunsuzluk (III, 470, 1686)

[ET:- **Krh:** egirlik **Har:** eğrilik/ igrilik **Çağ:** egrilik]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TİEM’de⁶⁵⁴ tespit edilmiştir.

Teñri inamlıdır, da yoñtur anda egirlik; toğru da könüdür Biy. (I, 54; III, 470) “Tanrı inançlıdır ve onda adaletsizlik yoktur; O salih ve doğrudur.”

- **könüsüzlük/ könüsüzlüh:** adaletsizlik, haksızlık, kanunsuzluk (III, 729)

[ET:- **Krh:** könisizlik **Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TİEM’de⁶⁵⁵ tespit edilmiştir.

adaletsizlik: *Dügöl ki neme könüsüzlük bolgay Teñri, ki unutkay etkeniñizni siziñ da sövüküñüzñü, haysın ki körgüzdüñüz atına anıñ, ki hörmetler ediñiz arilerni da hörmetliyorsız.* (III, 729) Tanrı’nın adaletsizlik yapması, sizin (onun için) yaptıklarınızı ve sevginizi unutmaması mümkün değildir...

haksızlık: *Öktemler könüsüzlük ettiler maña asrı, yoñsa orenk’iñden seniñ men sapmadım.* (III, 472) “Kibirli olanlar bana haddinden fazla haksızlık yaptılar; yoksa senin kurallarından ben sapmadım.”

kanunsuzluk: *Çıhkay, neçik yağdan, könüsüzlükleri alarnıñ, zera yürüdüler alar sağışlarına köre yürekleriniñ kendileriniñ.* (III, 1620) “Yağdan (kıl) çeker gibi onların kanunsuzluğu da (ortaya) çıkacak; çünkü onlar gönüllerinin sesine göre hareket ettiler.”
yamanlıñı da könüsüzlühñü seniñ (III, 798) “senin kötülüğünü ve adaletsizliğini”
könüsüzlüklerin kensileriniñ (III, 1512) “onların kanunsuzluğunu”

⁶⁵³ AY, 70/15.

⁶⁵⁴ TİEM 73, 404v/1.

⁶⁵⁵ TİEM, 7322v/2.

- **hıñırlıh/hınırılıh:** adaletsizlik, haksızlık (III, 848)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Men sana hıñırlıh etmen. (III, 848) “Ben sana adaletsizlik yapmam.”

Hıñırlıh köründü kensilerine. (III, 848) “Onlara haksızlık yapıldı.”

- **toğrusuz:** adaletsiz (III, 1470)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Teñrim benim, hıthar meni holundan yazıhlınıñ, holundan töresizniñ da toğrusuznuñ.

(I, 60, 619) “Tanrı’m benim, beni günahkârın elinden, kanunsuzun ve adaletsizin elinden kurtar.”

Yazıh yazıh ble kötürülmes, ahlısızniñ dır bu egirlik etme, toğrusuz bolma, yazıh etme.

(II, 168) “Günah günahla temizlenmez, bu akılsızın düşüncesidir, sahtekarlık yapma, adaletsiz olma, günah işleme.”

menim toğrusuzluhum (I, 292, 795) “benim adaletsizliğim”

- **toğrusuzluh:** haksızlık, adaletsizlik (III, 1470)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Toğrusuzluhtan bizim yuvunup, ahlagan sumênâmızni bizim sahlagaybiz. (III, 62) “Biz adaletsizlikten ykanıp vizdanımızı aklayarak koruyacağız.”

Dağın uludur toğruluhuñ seniñ, ne ki benim toğrusuzluhum. (I, 795) “Senin adaletin, benim adaletsizliğimden daha yücedir.”

yuvmaħka toğrusuzluhumuznu bizim (III, 922) “bizim adaletsizliğimizi yıkamaya”

toğrusuzluhumuznu bizim (III, 1582) “bizim adaletsizliğimiz”

- **toğruluhsuz:** haksızlık, adaletsizlik (III, 1470)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Haytıñız da pokutovat etiñiz barça toğruluhsuzdan siziñ. (III, 1470)

“Adaletsizliğinizden dönünüz ve tövbe ediniz.”

2.20.1.2. Hak

- **erk:** hak (III, 595)

[ET: erk **Krh:** erk/ erk **Har:** erk/ irk **Çağ:** êrk/ irk]

ET'den⁶⁵⁶ itibaren metinlerde tanıklanmıştır.

Mihnonun erki bolgay ol övge eger satma, eger başhışlama, eger tusnah hoyma. (III, 235) “Mikno'nun o evi satma, hediye etme ya da rehin bırakma hakkı vardır.”

- **töre:** hak (III, 1493)

[ET: törü **Krh:** törü **Har:** töre **Çağ:** töre]

ET'den itibaren⁶⁵⁷ “örf, adet, kanun, nizam...” anlamlarıyla tarihî metinlerde tespit edilmiştir.

12 kapitula. Töreləri salaçılarını (I, 188) “12. Madde. Köylülerin hakları”

12 Kapitula. Salaçı töresi üçün (I, 703) “12. Madde. Köylülerin hakları konusunda”

72 Kapitula. Töresi huluşçılarını (I, 705) “72. Madde. Çalışanların hakları”

80 Kapitula. Töreləri peşekârlarını (I, 705) “80. Madde. Esnafların hakları”

94 Kapitula. Töresi yalga tutkan hullarını (I, 705) “94. Madde. Kiralanan hizmetkârlar yasası (hizmet için işe alımlarda)”

104 Kapitula. Töresidir bezirgânlıkını da kebitçilerin (I, 705) “104. Madde. Tüccarlığın ve esnafların haklarıdır”

105 Kapitula. Töresi peşekârlarını (I, 705) “105. Madde. Esnafların hakları”

115 Kapitula. Töresi öksüzlerin (I, 706) “115. Madde. Öksüzlerin hakları”

120 Kapitula. Añlamañı yergesi ermeni töresini (I, 706) 120. Madde. Ermeni mahkemesinin sisteminin anlaşılması”

2.20.1.2.1. Haklı

- **artarlangan:** doğrulanan, doğruluğu ortaya çıkan, haklı (III, 137)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ne hadar dağı artıñ artarlanganımızga bizim hali hanı bile anıñ hutulgaybiz anıñ bile öçeşmeñten andaki. (I, 449) “Daha da haklı çıkınca onun kanı ile ondaki öfkeden kurtaracağız.”

⁶⁵⁶ BK, D 14.

⁶⁵⁷ BK, D2-3-4...

2.20.1.3. Hukuk

- **töre:** hukuk (III, 1494)

[ET: törü **Krh:** törü **Har:** töre **Çağ:** töre]

ET'den itibaren⁶⁵⁸ “örf, adet, kanun, nizam...” anlamlarıyla tarihî metinlerde tespit edilmiştir.

Tiyesidir k'risdân hanlarına, ki barça işi da yergesi töre bile bolgay da kimesege küç-basınç etmegey. (III, 228, 766) “Hristiyan krallarının tüm işleri ve uygulamaları hukuka uygun olacağı ve kimseye baskı yapmayacağı belirtilmiştir.”

egzekutoru töreniñ (III, 1493) “hukukun uygulayıcısı”

könü töre (III, 726) “gerçek hukuk, gerçek yargı”

töre çerüvnüñ (III, 319) “askerî hukuk”

töre sahllovuçu /sahllovuçı /sahlavuçı (III, 1493) “hukukun koruyucusu”

töre yergesi (III, 1699) “hukuki işlem” (adli prosedür)

töreniñ küçü (III, 1493) “hukukun üstünlüğü, gücü”

tügel töre (III, 1474) “genel hukuk”

yazılğan törege köre (III, 1676) “yazılı hukuka göre”

2.20.1.4. Kanun

- **töre:** kanun, yasa (III, 1494)

[ET: törü **Krh:** törü **Har:** töre **Çağ:** töre]

ET'den itibaren⁶⁵⁹ “örf, adet, kanun, nizam...” anlamlarıyla tarihî metinlerde tespit edilmiştir.

Ol törege köre, haysına ki anıñki mülk berilgendir. (III, 1494) “O kanuna göre, onlara bunun gibi mülk verilmelidir.”

alpovud / alpovut töresi (III, 1494) “üst sınıf insanların kanunu”

aşharhagan töreler (III, 158) “laik kanunlar”

aşharhagan töresi (III, 158) “laik kanunu”

evelgi töre (III, 1493) “eski kanun”

başlanmañı barça töre bitikleriniñ (I, 149) “bütün kanun kitaplarının başlangıcı”

bitik bile töre berme (III, 150) “yazılı kanun koyma”

bu işniñ töresini (III, 1493) “bu işin kanunu”

çareli töre (III, 369) “uygulanabilir kanun”

çaresiz töre (III, 369) “uygulanamayan kanun”

⁶⁵⁸ BK, D2-3-4...

⁶⁵⁹ BK, D2-3-4...

- cuhut töresin* (III, 1494) “Yahudi kanunlarını”
- dinsiz töresi* (III, 1493) “pagan kanunu”
- kendilerinin töresi bile* (III, 1493) “kendilerinin kanunu ile”
- kermennin töresi bile* (III, 684) “şehrin kanunları ile”
- hala töresi* (III, 1494) “kale (şehir) kanunu”
- Movses töresi* (III, 1493) “Musa'nın Kanunu”
- potrebny töre* (III, 1494) “gerekli kanun”
- toğru töre* (I, 101; III, 1469) “doğru kanun”
- Töre bitiki* (I, 149, III, 14, 282) “Kanun kitabı”
- töre bitikinin açığı* (III, 28) “kanun kitabının anahtarı”
- töre bile hoygan* (III, 1493) “töre ile yapılan, yasal”
- töre bile yargulangan* (III, 154) “kanunla yargılanan”
- töre etken işlerge* (III, 439) “kanun uygulanan işlerde”
- töre hoyma* (II, 879; III, 297, 885) “kanun koyma”
- töre hoyulgan* (III, 887) “koyulan kanun”
- töre yanına* (III, 1493) “kanun önünde”
- törelere ermeninin* (III, 1493) “Ermenilerin kanunu ile”
- törelere göre* (III, 1493) “kanunlara göre”
- törelere hanların* (III, 1493) “hükümdarların kanunları”
- töresi bile kendilerinin ermenilerinin* (III, 14) “Ermenilerin kendi kanunları ile”
- töresi bile kermennin da Marimborknıy* (III, 1494) “şehrin ve Magdeburg'un kanunları ile”
- töresi ermeninin* (III, 1494) “Ermenilerin kanunu”
- törelere ermenilerinin* (I, 11) “Ermenilerin kanunları”
- törelere tiyirmennin* (III, 1493) değirmenler hakkında kanunları
- törelere da tohtatmaqları korol'ların da knâjataların* (I, 184) “kralların ve prenslerin yasaları ve kararları”
- yazgan töre* (III, 1674) “yazılı kanunlar”
- yazmagan töre* (III, 1493, 1674) “yazılı olmayan kanun”
- yeñi köñü Töre k'ristânların* (III, 1679) “Hristiyanların yeni gerçek kanunu”
- yoğargi törede* (III, 1493) “önceki kanunda”
- 35 Kapitula. Töresi bahçaların da rol'aların* (I, 703) “35. Madde. Bahçeler ve tarıma elverişli toprakların yasası”
- 36 Kapitula. Töresi küydürmeñin da pojarnıy* (I, 704) “36. Madde. Kundaklama ve yangın yasası”

84 Kapitula. Töresi hucıların. (I, 705) 84. Madde. Barınakların (Hayır Kurumlarının) yasaları”

85 Kapitula. Töresi vank‘larının. (I, 705) 85. Madde. Manastırların yasaları”

108 Kapitula. Köptengi borçlarının töresi (I, 706) 108. Madde. Uzun süredir devam eden borçların yasası”

- **biliklik:** yasa (III, 270)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren “bilgelik” anlamında tespit edilen sözcük sadece EHKT metinlerinde “yasa” anlamıyla tanıklanmıştır.

4-ünçi, bu vahtlarda biliklik (ki) eksildi, ki biliklik bolsa edi, bolur ediñ sınap da tañlap zemanesine köre. (I, 150) “Dördüncü olarak, bu zamanlarda yasalar azaldı; yasalar olsaydı onu zamana göre değerlendirmiş ve seçmiş olurduk.”

2.20.1.4.1. Kanunsuzluk

- **töresizlik/ töresizliñ:** kanunsuzluk, kanunen yanlış olan şey, haklardan yoksunluk (III, 1495)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB’de⁶⁶⁰ “nizamsızlık” anlamında kullanılan sözcük EHKT metinlerinde bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Metinlerde *töresizlikleri bile kendilerinin* (I, 34)/ *töresizlikleri bile kensilerinin* (III, 1213)

“onların kanunsuzluğu ile”, *töresizliki alarnıñ* (III, 1620) “onların kanunsuzluğu”, *töresizliklerinde kendilerinin* (I, 53) “kendilerinin kanunsuzluğunda”, *töresizlikim/ töresizliklerim benim* (III, 44) “benim kanunsuzluğum”, *töresizliki kendiniñ* (III, 48) “onun kanunsuzluğu”, *töresizlikimden benim* (I, 51) “benim kanunsuzluğumdan”, *töresizlikimni benim* (I, 42, 51) “benim kanunsuzluğumu”, *töresizlikleri üçün kendilerinin* (III, 104) “onların kanunsuzlukları yüzünden”, *töresizliklerim benim* (I, 46) “benim kansuzluğum”, *töresizliklerin kendilerinin* (III, 133) “onların kanunsuzluklarını” gibi yüzlerce tamlama tespit edilmiştir.

kanunsuzluk: *Huñar meni alardan, kimler ki hılnıyırar töresizlikni, erenlerden han töküçilerden abra meni.* (I, 55) “Kurtar beni kanunsuzluk yapanlardan, koru beni kana susamış erkeklerden.”

⁶⁶⁰ KB, 4603.

kanunen yanlış olan şey: *Keri turuñuz menden, barçanız, ki hılınıyrsız töresizlikni.* (I, 32) “Benden geri durunuz, çünkü siz kanunen yanlış olan şeyi yapıyorsunuz.”

ağınuna töresizlikniñ (III, 61) “kanunsuzluğun akışında”

azdırmañından hılınıuçınıñ töresizlikniñ (III, 192, 1245)

pohorşenâsından /pogorşenâsından /pogorşenêsinden töresizlik etkenniñ (III, 192, 1245) “kanunsuzluk edenlerin yozlaşmasından”

söznü töresizlikniñ (I, 48; III, 48) “kanunsuzluğun sözü”

tayılmañtan töresizlik etkenlerniñ (III, 1245) “kanunsuzluk edenlerin doğru yoldan ayrılmasından”

töresizlik etkenlerniñ (III, 192) “kanunsuzluk edenlerin”

2.20.1.5. Sistem- Düzen

- **tizöv:** düzen, sistem (III, 1454)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera körklürektir ol ħumañtan da barça yıldızlarınñ tizöviinden. (I, 573) “Çünkü onlar o kumañtan ve bütün yıldızların düzeninden daha güzeldirler.”

- **tüzen:** düzen, sistem (III, 1533)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ki ettiñ köknü da yerni, da barça tüzenlerin alarnıñ, barını. (I, 776) “Çünkü sen göğü ve yeri ve onların bütün düzenini yarattın.”

- **tüzenlik:** düzen, dirlik düzenlik (III, 1533)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne sahat ki aytsalar, ki: “Eminlik da tüzenliktir”, – ol sahat kes-kenete yetişkey alarga taspolmañ, neçik tolğatmañı ħatınnıñ, da ħutulmagaylar. (I, 496; III, 1478) “Ne zaman “barış ve dirlik düzenlik” deseler o zaman ölüm onlara hemen yetişecek ve bir kadının doğum sancısı gibi, kurtlamayacaklar.”

Kim ki markare’ızlık eter, adamlarga sözler tüzenlikni. (I, 468; III, 1108) “Her kim kehanette bulunur(sa), adamlara düzeni anlatır.”

- **tüzgün:** düzen, sistem (III, 1534)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de isim olarak bu anlamda tanıklanmıştır.

Haysı ki ettiñ köknü da yerni da barça tüzgünün anıñ. (I, 523) “Nasıl ki sen göğü ve yeri ve onların bütün düzenini yarattın.”

- **tüzme:** düzen, sistem (III, 1534)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Berdi maña Biy tüzme, da dügül buzma. (I, 479) “Rab bana bu düzeni bozmayı değil, düzen verdi.”

tüzme yolduz (III, 263) “takımyıldız”

- **yerge:** sistem, düzen (III, 1699)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

sistem: *Eger yaman köjülden öldürdü ese, na yergesine töreniñ tiyişlidir anıñkibik işlerni bañmañ bile, igi bilmeh kerek, da ne türlü ki töre körgüzüyür gilege köre.* (I, 193) “Eğer kötü niyetle öldürdüyse hukukun sisteminde belirtilmiştir; bu gibi işleri iyi bilmek gerek ve şikayete göre dikkate almak gerektir.”

düzen: *Etiyirmen yerge benim igilikimde.* (III, 1699) “Benim mallarımı bir düzene koyuyorum.”

añlamañ yergesi ermeni töresiniñ (I, 706) “Ermeni mahkemesinin sisteminin anlaşılması”

barça teñrilik yergeleriñni (I, 230) “bütün ilahi düzenlerini”

bir yerge bile (III, 1699) “bir sistem ile”

öv yergesi (III, 1699) “ev düzeni”

seniñ barça teñrilik yergeñe köre (I, 226) “senin bütün ilahi düzenine göre”

seniñ teñrilik yergeñni (III, 844) “senin ilahi düzenini”

ten yergesinden (III, 1699) “vücut sisteminden”

Teñriniñ yergelerine (III, 1107, 1677) “Tanrı’nın düzenini”

teñrilik yergeleriñni (I, 124) “Tanrısal düzenlerini”

töre yergesi (III, 1699) “hukuki işlem” (adli prosedür)

yerge bile barabarlarkanlarga (III, 1699) “bir düzenle eşitlenenelere”

yergesin dünyâniñ (III, 197) “dünyanın düzenini”

yergesine töreniñ (III, 1699) “hukukun düzenine”

- **yergelik:** düzen, sistem (III, 1700)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Friştelerniñ yergeliki bile toldurdun, Teñri, seniñ ari yühöviñnü. (I, 109, 278) Tanrı(m), senin kutsal kiliseni, meleklerin düzeni ile doldurdun.”

barça yühöv yergelikin 1267 “bütün kilise düzenini”

frişteler yergeliki bile (I, 220) “meleklerin düzeni ile”

friştelerniñ yergeliki (I, 109) “meleklerin düzeni”

her biriniñ yergelikine köre (I, 585) “her birinin düzenine göre”

k’ahana yergelikine köre Melk’isetegniñ (III, 1700) “Melk’iseteg’in rahip sırasına göre”

kendi erkiniñ yergeliki bile (I, 492; III, 1479) “kendi gücünün düzeniyle”

yergelikleri üçün yühövnüñ (I, 584) “kilisenin düzeni hakkında”

türlü-türlü yergelik (I, 661) “farklı farklı düzen”

yergelikine köre Ermeni surp yühövnüñ (III, 1700) “kutsal Ermeni kilisesinin düzenine göre”

yergelikine köre Melk’iseetegniñ (I, 243) “Melk’iseteg’in düzenine göre”

yergelikine köre yühövnüñ (II, 150) “kilisenin düzenine göre”

yergelikinde ahlılı gojslarnıñ (I, 122) “bilge bakireler sırasında”

yühöv yergeliklerine bizim (I, 584) “bizim kilise düzenlerinde”

yühövümüznüñ yergelikin (I, 581) “kilisemizin düzenini”

Yergeliki Jarewelicniñ (III, 641) Doğu’nun düzeni (Doğu’dan Batı’ya kadar olan düzen)

yergelikine köre ermeni surp yühövnüñ (I, 100, 666) “kutsal Ermeni kilisesinin düzenine göre”

2.20.1.5. Yargı

- **töre:** yargı (III, 1493)

[ET: törü K^{rh}: törü H^{ar}: töre Ç^ğ: töre]

ET’den itibaren⁶⁶¹ “örf, adet, kanun, nizam...” anlamlarıyla tarihî metinlerde tespit edilmiştir.

Yene ne üçün aytaqlar cuhutlarga anoren evel ki ayttı: «töreden kimeseni öldürmegin»?

(I, 271) “Yine, niçin önceden adaletsiz Yahudilere “kimseyi yargılamadan öldürmeyin (yargısız infaz etmeyin)” dediler?”

egri töre (III, 471) “adaletsiz yargı”

horhusun töre küñünüñ (III, 495) “yargılama (mahşer) gününün korkusu”

⁶⁶¹ BK, D2-3-4...

töre dekreti (III, 421, 1494, 1607) “yargı emri, kararnamesi”

töre etmege (I, 125) “yargılamaya”

töre küniinde (I, 127) “yargılama (mahşer) gününde”

- **yargu:** yargı (III, 1653)

[**ET:** yargu **Krh:** yargu **Har:** yargu **Çağ:** yargu/ yargı]

ET’den itibaren⁶⁶² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Eger ki togru da togruluḡnu sözleseñiz edi, na togru yargu eter ediñiz oḡlanlarına adamlarñı. (I, 55) “Eğer doğru ve doğrulukla konuşsaydınız, insanoğullarını doğru yargıladınız.”

aldamasız yargu (III, 33) “hilesiz yargı”

Atañ yargu etmege (I, 276) “Ata Tanrı’nın yargılaması”

K’risdosnuñ yargu küniine (III, 102) “Mesih’in yargı gününde”

könü yargunu (III, 271) “doğru yargıyı”

künü yargusu (II, 642) “yargı günü”

ḡorḡulu yarguñ alñıa senıñ (I, 284) “senin huzurunun korkunç yargılamasında”

ḡorḡusun yarguñnuñ (III, 985) “yargının korkusunu”

ḡorḡusun yarguñnuñ senıñ (I, 294) “senin yargının korkusunu”

ḡorḡulu yargusu soñḡuḡi künnüñ (II, 166) “son günün korkunç yargısı”

oḡrularñı yargusu (III, 1039) “hırsızların yargılanması”

oḡrunuñ yargusu (III, 1039) “hırsızın yargılanması”

soñḡu yargusuna anıñ (I, 589) “onun son yargılanmasında”

Teñriniñ ḡorḡulu yargusunıñ alñına (III, 564) “Tanrı’nın korkunç yargısının huzurunda”

Teñriniñ yargu küniine (III, 637) “Tanrı’nın yargı gününde”

Teñriniñ yargusun (III, 24) “Tanrı’nın yargısını”

yargu alñına (III, 81) “yargı huzurunda”

yargu etme (III, 189) “yargılama”

yargu etmege ölülerge da tirilerge (I, 283) “ölüleri ve dirileri yargılaması”

yargu küniine (III, 102) “yargı gününde, mahşer gününde”

yargu küniinde (II, 641, 642) “yargı gününde”

yarguñ senıñ (III, 137) “senin yargın (Hz. İsa)”

Yargusu küni (II, 165) “yargı günü”

⁶⁶² EDPT, 963.

- **yarguçılıh/ yarguçuluḥ:** yargılanma, yargı (III, 1654)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne üçün Teḡri hawsar berdi yarguçılıḥni? (I, 1005) “Tanrı neden herkese eşit yargılanma (hakkı) verdi?”

boyruḥun yarguçılıḥnuḡ (I, 153) “yargının emrini”

boyruḥu yarguçuluḥnuḡ (III, 1654) “yargının emri”

- **yargulama:** yargılama (III, 1654)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kelmelidir ol ten bile da haybat bile Atasınıḡ yargulama tirilerni da ölülerni, ḡaysınıḡ ki ari da ölümsüz ḡanlıḡına yoḡtur soḡḡu. (I, 278; III, 1040) “Kutsal ve ölümsüz hanlığında bir son olmadığından aynı beden ve Ata Tanrı’nın görkemi ile dirileri ve ölüleri yargılama için gelmelidir.”

igi yargulama (III, 1022) “iyi yargılama”

yargulama joḡovurtun kendiniḡ (I, 51) “kendi cemaatini yargılama”

yargulama joḡovurtun kensiniḡ (I, 107) “kendi cemaatini yargılama”

yargulama joḡovurtuḡnu seniḡ toḡruluḡ bile da miskiniḡni seniḡ könülük bile (I, 61) “senin cemaatini doğruluk, zavallını dürüstlikle yargılama”

yargulama ölülerni da tirilerni (I, 122) “ölüleri ve dirileri yargılama”

yargulama yerni (I, 73) “yargılama yeri”

2.20.1.5.1. Yargı Yerleri

2.20.1.5.1.1. Mahkeme

- **töre:** mahkeme (III, 1493)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren tanıklanmış ancak sadece EHKT metinlerinde “mahkeme” anlamı tespit edilmiştir.

Burungi törede anıḡ gileyin işitti. (III, 1494) “Mahkemenin ilk oturumunda, onun iddiasını dinledi.”

Töre erk berdi duvar tutmaḡa. (III, 496) “Mahkeme duvar inşa etmeye izin verdi.”

algan kişini keri etmege töre bile ol mülklerden (III, 682) “mahkeme aracılığıyla o gayrimenkullerden alıcıyı men etmek

ari töre (III, 128) “kutsal mahkeme”

bungi töre alnına (III, 337) “mevcut mahkeme huzurunda”
duhovniy töre (III, 444, 1494) “dini mahkeme”
goronciy töre (III, 1494) acil mahkeme
her töre (III, 578) “her mahkeme”
hatun ki törege ündelgen (I, 750) “mahkemeye çağrılan kadın”
horhu töreni (III, 1494) “mahkemenin korkusu”
ilgergi / ilgeri töre (III, 609) “yüce mahkeme”
isi töre (III, 1494) “acil mahkeme”
kermen töresi (III, 684, 1494) “şehir mahkemesi”
k'ristân töresi (III, 1493) “Hristiyan mahkemesi”
Maydemburskiy töre (III, 958) “Magdeburg⁶⁶³ mahkemesi”
ol borçnu töre bile izdemegen (I, 745) “o borcu mahkeme emri ile takip etmeyen”
potrebniy töre (III, 1164) “talep üzerine mahkeme”
soḡu töreni (III, 111) son mahkemeyi
şeherniñ töresi (III, 1494) şehir mahkemesi
töre alnına (III, 132, 435, 1176) “mahkeme önünde, mahkeme huzurunda”
töre alnına keltirmek (III, 1494) “mahkeme huzuruna çıkarmak”
töre bile baḡılğan (I, 193; III, 208) “mahkeme tarafından bakılan (dava)”
töre bile baḡmaḡ (I, 187) “mahkeme yoluyla bakmak”
töre bile yargūlğan (II, 711) “mahkeme tarafından yargılanan, sanık”
töre dekreti (II, 819) “mahkeme kararı”
töre duhovniy (III, 1494) “dini mahkeme”
töre gayniy kriminalniy (III, 539) “açık ceza mahkemesi”
töre işi (I, 156, 694) “mahkeme işi, dava”
töre hatına (III, 122) “mahkeme önünde”
töre möhürün (III, 885) “mahkeme mührünü”
töre pisarı (II, 679, 856; III, 1055) “mahkeme kâtibi”
töre şrankaları (III, 1359) “mahkeme tartışmaları”
töre unimentaları (III, 1494) “mahkeme dosyaları”
töre yeri (II, 708; III, 1193) “mahkeme yeri”
töre yolu (III, 1493, 1725) “mahkeme yolu”
töre zapisin (III, 1611) “mahkeme kaydını (vasiyetini)”
törege ündelgen kişi (III, 1494) “mahkemeye çağrılan kişi”

⁶⁶³ Almanya'nın kuzeydoğusunda, Elbe Nehri'nin kenarında konumlanan şehir Orta Çağ'ın sonlarına doğru hızla büyüyerek Avrupa'nın en büyük merkezlerinden biri olmuştur.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Magdeburg>

töreniñ mocu da möhürü tibine (III, 1494) “mahkemenin mührü ve gücüyle”

töreniñ tapkanı bile (III, 1494) “mahkeme tarafından belirlenen, yargısal denetime tabi”

töreniñ yırahlılı (I, 726) “mahkemenin uzaklığı”

üçüncü töre (III, 1574) “üçüncü mahkeme oturumu”

yıhöv töresin (I, 158) “dinî mahkemeyi”

yuhöv töresi (III, 1494) “dinî mahkeme”

118 Kapitula. Töreden apel'ovat etme (I, 706) “118. Madde. Mahkeme kararına itiraz etmek”

121 Kapitula. Kimler ki hörmetlemesler töreni. (I, 706) “12. Madde. Mahkemeye saygısızlık edenler hakkında”

- **yargu:** mahkeme (III, 1653)

[ET:- **Krh:** yargu **Har:** yargu **Çağ:-**]

ET’den itibaren metinlerde tanıklanmış ancak “mahkeme” anlamı ilk olarak CC’de⁶⁶⁴ tespit edilmiştir.

Yargudan ögütlenmeñ kerek. (III, 1653) “Mahkemece cezalandırılmak gerek.”

Neñik toğru bolgaysen sözünñde seniñ da yeñüçi yarguda saña. (I, 52) “Nasıl ki sen sözünde doğru olacaksın ve mahkemede kazanan olacaksın.”

antsız yarguga (III, 110) “yeminsiz mahkeme”

biyik yarguga (III, 291) “üst mahkemeye”

can yargusu (III, 456) “dinî mahkeme”

dünyâ yargusu (III, 448) “dünyevi mahkeme”

dünyâdagi yargunı (III, 0448) “dünyevi mahkemeyi”

ermenı yargusu (III, 1653) “Ermeni mahkemesi”

ostatnı yargusunda (II, 641) “son mahkemesinde”

yargu başı (III, 1653) “mahkeme başkanı”

yargu işlerini (III, 504) “mahkeme işlerini”

yarguga kelgenler (III, 1653) “mahkemeye gelenler”

yargunu toğru etmege (III, 1653) “mahkemeyi haklı çıkarmaya”

yargunun alnına (III, 471) “mahkeme huzurunda”

yargunun işi (III, 1653) “mahkemenin işi, dava”

⁶⁶⁴ CC II, 63a/12.

2.20.1.5.1.1.1. Dava

- **davi/ devi:** (< Ar. *daʿwāʾ*) dava, hukuki anlaşmazlık, iddia (III, 416, 419)

[ET:- **Krh:** dā'va/ da'vi **Har:** da'vî/ davā/ da'vā **Çağ:** dā'vî/ da'vā/ da'vi]

İlk olarak KB'de⁶⁶⁵ tanıklanmıştır.

dava: *Könülük bu türlü körgüziyir da belgili töre yanına barçasına bolmaḡ kerek, ki kendi yarguḡı ni bir deviniḡ yargusun etme bolmastır.* (I, 749) “Adalet bu şekilde uygun görür; mahkeme herkes tarafından açıkça görülecek şekilde yapılmalı, çünkü yargıcın tek başına bir davanın kararını vermesi doğru olmaz.”

hukuki anlaşmazlık: *Daḡı da 2 adamniḡ arasına ḡalaba u devi bolgay, K'risdos kendi öḡüt berir, yar(19v/174v)ḡuga barmıyın, yolda barışmaga, ki neme arada hagaraglıq bolmagay.* (I, 687) “Ayrıca iki kişi arasında bir uyuşmazlık ve hukuki bir anlaşmazlık olduğunda, Mesih'in kendisi bize mahkemeye gitmememizi, yolda barışmamızı öğütler, böylece aralarında bir çatışma olmayacaktır.”

iddia: *Bügünden arı emin bolgaylar barça eski borçlardan da heseblerden da barçadan davileri bolmay biri birine.* (III, 416) “Bugünden sonra bütün eski borçlar ve faturalar hakkında birbirlerine karşı iddiada bulunmayacaklarından emin olsunlar.”

deviden yamanlarnıḡ (I, 61; III, 148) “kötülerin davasından”

daviler neçik borçtan, alay je talaşlardan (III, 416, 1372) “borçtan ya da kavgadan (açılan) davalar”

deviniḡ arasına (I, 204, 748) “davanın arasında”

- **töre:** dava (III, 1493)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “dava” anlamı tespit edilmiştir.

Daḡı da yazarbiz apegalar, u melezler, da k'ahanalar üçün, ki töre alnına kelmegeyler, ki ant içmeḡ işi bolmagay, a eger töre işi bolsa, tiyişlidir alarnıḡ ḡardaşları ya yuvuḡları kelgeyler töre alnına. (I, 156, 694) “Ayrıca keşişler, rahip yardımcıları ve rahipler hakkında mahkemeye gelmemeleri için yazıyoruz, böylece ant içme işi olmayacaktır, eğer dava olsa onların kardeşleri ve akrabaları mahkeme huruna çıkmalıdır.”

kiçi töre (I, 194; III, 690) “küçük dava”

töre etme (III, 1494) “dava et”

ulu töre (I, 194; III, 1547) “büyük dava”

⁶⁶⁵ KB, 1895.

2.20.1.5.1.1.1. Davacı

- **daviçi:** (< Ar. *da'vā*) davacı (III, 416)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak TİEM'⁶⁶⁶de tanıklanmıştır.

Deviçiniz sizin şeytan, neçik aslan, çağırıyor, yürüyor da izdiyor, ki kimni yutkay. (II, 198, 238) “Sizin davacınız şeytandır; tıpkı bir arslan gibi kükrüyor, yürüyor kimi yesem diye (etrafını) izliyor.”

deviçin ble senin (II, 351) “senin davacınla”

- **izdövüçi/ izdevüçi/ izlövüçi:** davacı, şikâyetçi (III, 637)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Kimse dağı borçnu izlövüçi/ izdevüçi bolmagay, ne yovuğdagiler, da ne yırağdagiler, a kim ki klese izdeme ol borçnu Hanustan, na uyatlı halgay törenin alnına. (III, 637, 1568)

“Hiç kimse; ne yakın akrabaları, ne de uzak akrabaları borçtan şikâyetçi olmayacak; her kim Hanus'tan o borcu talep etse mahkeme huzurunda rezil olacak.”

2.20.1.5.1.1.1.2. Davalı

- **cuvapçı:** (< Ar. *cawāb*) davalı (III, 464)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük KPN III'te madde başı olarak verilmiştir.

- **cuvapkâr/ cuapkâr:** (< Ar. *cawāb* + Far. *kār*) davalı, sanık (III, 464, 463)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Tutundu cuvapkâr bolmaga. (III, 464) “Sanık olarak alıkondu.”

Holdu dilacia cuapkâr. (III, 464) “Sanık gecikme istedi.”

- **davili:** (< Ar. *da'vā*) davalı (III, 416)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Kirik dağı davili edi som gs, anı saldığ törege. (III, 416) “Kirik yarım grivna yüzünden hâlâ davalıydı, onu mahkemeye gönderdik.”

⁶⁶⁶ TİEM, 73 24v/4.

2.20.1.5.1.1.2. İfade- Şikayet - Talep

2.20.1.5.1.1.2.1. İfade

- **tanıhlıh/ tanıhlh:** ifade (III, 1380)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁶⁶⁷ “ifade” anlamında tespit edilmiştir.

Dağı da dinsizlerniñ tanıhlıhı keçmestir k'risdânlar üstüne, neçe köp bolsalar da, eger ki könü de aytsalar. (III, 411) “Ayrıca; çok sayıda da olsalar, doğru da söyleseler dinsizlerin ifadesi Hristiyanlar üzerinde geçerli değildir.”

bu tanıhlıhını (III, 45) “bu ifadeleri”

bu tanıhlıhlar (III, 1107) “bu ifadeler”

köplühü tanıhlarnıñ (III, 81) “ifadelerin çokluğu”

tanıhlıhka köre Boğos arak'ealniñ (III, 932) “Havari Paul'un ifadesine göre”

2.20.1.5.1.1.2.2. Şikayet

- **izdöv:** şikâyet (III, 637)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Anıqibik kimse öktekleniptir da heç neme bilmestir, yoğsa hızıyır izdövge da sözine hagaraglıhınıñ. (III, 735) “Onun gibiler şikâyet ve sözlü kavgalar yüzünden öfkeleniğinden kibirlenmiştir ve hiçbir şey bilmiyorlardır.”

2.20.1.5.1.1.2.3. Talep

- **holthā/hulthā:** istek, dilekçe, talep (III, 872, 896)

[ET:- Krh: koltğu Har: koltğa/ koltğu Çağ:-]

İlk olarak KB'de⁶⁶⁸ tespit edilmiştir.

Mat'eos awedaraniç yazdı Awedaranın kendiniñ Erusağem kermenine epraeci tili bile 8 yıldan sonra hamparcumunuñ Jisus K'risdosnuñ da tügelledi holthası bile Erusağem yihövünüñ. (I, 271) “Evangelist Matta, Yeni Ahit'i Kudüs şehrinde, İsa Mesih'in yükselişinden 8 yıl sonra İbranice yazdı ve Kudüs kilisesinin talebi üzerine tamamladı.”

holthası aşıra Sahagnıñ (III, 872) “Sahakov'un talebi üzerine”

holthası bile surp Jovanes elçiñniñ (I, 282; III, 482) “Aziz Hovannes elçinin talebi ile”

holthası üsne Aleksiosnuñ (III, 72) “Alehis'in talebi üzerine”

holthasından Sdep'annos gat'ağigosnuñ (III, 970) “Stefanos Katolikos'un talebinden”

tügellevüçi holthamni benim 1521) “benim icra edilecek talebimi”

⁶⁶⁷ CC I, 28a/16.

⁶⁶⁸ KB, 4275.

2.20.1.5.1.1.3. Hukuki Yükümlülük

- **yetkizmeklik/ yetkizmeḥliḥ**: hukuki yükümlülük, kovuşturma (III, 1705)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

hukuki yükümlülük: *Men olturguzıyırmen töreni küçü bile Biy Teḡriniḡ, da küçü bile bizim töremizniḡ, korolumuznuḡ, da benim küçüm bile, voytnuḡ, da küçi bile bu 6 ermeniniḡ, ḡaysı ki benim ḡatıma oltururlar, da küçü bile bizim barça ermenilerniḡ, buyruḡ etiyırmen da buyuruyırmen könülük bile yetkizmeḥliḡ. (I, 711)* “Ben Rab Tanrı’nın gücüyle yasaları belirliyorum, bizim töremizin, kralımızın, benim gücüm, voytun, benim yanımda yer alan bu altı Ermeni’nin, bizim bütün Ermenilerin gücüyle adalet ve hukuki yükümlülük ile buyruk veriyorum ve buyuruyorum.”

kovuşturma: *Yeneçi, ḡaçan ki 2-si kelseler yarḡu alnına da biri birine ayb bergeyler borç üçün ya özge nemeler üçün, bizmilanip, a eger eki yandan ki taniḡları bolmasa, ol çaḡta anıḡkibik işlerni, kimni ki ündeptirler da tangay nemeni, ale ündegenge düḡül, kerek aytlgay yetkizmeklik aḡar, ol yan, ki ündelgendir, kerek kendi ant içkey, ündegen kiḡige tüḡellegey töre bile. (I, 185)* “Yine, eğer iki kişi mahkeme huzuruna gelse ve birbirini borç ya da başka şeyler yüzünden kızıp suçlasalar ve eğer her iki tarafın da tanıkları olmasa, o zaman, davanın açıldığı ve inkarın olduğu davalarda davacıya değil, ayrıca ona kovuşturma anlatılmalıdır, davacının ant içip kanun önünde davacının tüm ödemesini yapmalıdır.”

2.20.1.5.1.1.4. Kanıt

- **taniḡlıḡ/ taniḡlıḡ**: kanıt, delil (III, 1380)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sınadılar, açığılattılar Teḡrini Biyikteḡi da taniḡlıḡın anıḡ saḡlamadılar. (III, 22) “En yücedeki Tanrı’yı sınadılar, üzdüler ve onun (Tanrısallığının) delilini muhafaza etmediler.

bir türlü taniḡlıḡ bile (III, 1171) “bir çeşit kanıtlarla”

taniḡlıḡı könü inamnıḡ (III, 89) “gerçek imanın kanıtı”

tüḡel taniḡlıḡ (III, 1519) “salih kanıt”

2.20.1.5.1.1.5. Karar- Kararname

- **bitik/ bitig**: celp, karar, kararname (III, 282)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren metinlerde tanıklanan sözcük bu anlamıyla sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yebergeyler töreden bitik. (III, 1407) "Mahkemeden bir celp gönderecekler."

ayırılmaḥ bitigi (III, 319) "boşanma kararı"

ayırılmaḥ bitiki (III, 184, 282) "boşanma kararı"

boşatlıḥ bitiki (III, 184, 282) "boşanma kararı"

padşah bitik (III, 282) "kraliyet kararname"

tanıḥlıḥ bitiki (III, 415) "tanıklık kararnamesi"

- **buyurgan:** karar, kararname, hüküm (III, 344)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Buyurgandır anıḡkibik oḡlanları, atasınıḡ-anasınıḡ igilikinden ülüḡsüz bolgay. (I, 189)

"Onun gibi çocukları, ana babaları misasından paysız bırakacağı hükmü verilmiştir."

Biyimizniḡ buyurganına köre (I, 661) "Rabb'imizin hükmüne göre"

buyurganı töreniḡ (III, 344) "mahkemenin kararı"

buyurganına Teḡriniḡ (I, 735) "Tanrı'nın hükmüne"

buyurganıdan töreniḡ (I, 730) "mahkemenin kararından"

Teḡriniḡ buyurganına köre (I, 198) "Tanrı'nın hükmüne göre"

töre bile buyurgan (I, 188) "mahkeme ile verilmiş karar"

töreçi buyurganın (I, 749) "yargıcın kararını"

töreçiniḡ egri buyurganın (I, 185; III, 471, 728) "yargıcın yanlış hüküm verenini"

- **toḡtatmaḥ:** kararname (III, 1475)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ḥaçan töreleri da toḡtatmaḥları korollarınıḡ da kn'azlarıḡ, alay, neçik özge işler ölümlü, ne 1 kez alay keḡeşli da uslu toḡtalğan bolgay. (I, 184) "Diğer fâni işler gibi kralların ve prenslerin yasaları ve kararnameleri bir zamanlar mantıklı ve akıllıca belirlenmiş olacak."

- **toḡtatmaḥlıḥ:** hüküm, karar (III, 1475)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Yarıhlı biy da biy Zigmunt, Tejriniñ süvükü bile korol' pol'skiy, ulu kn'az Litvaniñ, da Orusnuñ, Prusnuñ, dağın da özge uluslarınñ biyi da dediçi, etiyir aytmağlıñ töreler üsne da tohtatmağlıñ ermenilerniñ munıñkibik başlamağ bile da bu sözler bile. (I, 184, 706)
 “Aydın (açık görüşlü) Bey ve Bey Sigmund, Tanrı’nın sevdiği Polonya Kralı, Litvanya’nın Büyük Dükü; Rus’un, Prusya’nın ve milletlerin beyi ve halefi Ermenilerin haklarını ve hükümlerini bu ilke ve sözlerle ilan ediyor.”

2.20.1.5.1.1.5.1. Af- Bağışlanma

- **boşatmağlıñ:** af, bağışlama (III, 319)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Arzani düğöldür bir boşatmağlıñ, da tılko öçeşmeğliñ. (II, 170; III, 319, 1088) “Sadece kızgınlık değil, bir af da uygun değildir.”

2.20.1.5.1.1.5.2. Ceza

- **azarlama:** (<Far. *āzār*) cezalandırmak (III, 191)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yeberdi kökten da tirgizdi meni, hoydu maşharalıñka, ki basarlar edi meni azarlamaga, kimler basar meni. (III, 955) “Beni gökten gönderdi ve diriltti, beni aşağılamak isteyenler beni cezalandırmak için aşağılardı.

- **azarlamağ:** (<Far. *āzār*) ceza, cezalandırmak (III, 191)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Azarlamağınñdan seniñ, Tejrisi Jagopnuñ, yuñladılar da kimler atlanıp ediler atlarga. (III, 192) “Yakup'un Tanrısı, senin cezalandırmandan (gazabından) atlara binmiş olanlar gaflete düştüler.”

Azarlamağ bile yazıñ üçün öğütlediñ adamnı, oprattıñ. (I, 47; III, 1100, 1126)
 “Günahları yüzünden cezayla cezalandırdın, adamları yok ettin.”

- **azarlanmağ:** (<Far. *āzār*) cezalandırılmak (III, 192)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tözdünüz de azarlanmaḥka da tarlıḥka rısvay bolup. (III, 420) “Rezil olup cezalandırılmaya ve sıkıntıya tahammül ettiniz.”

azarlanmaḥım benim (III, 192, 579) “benim cezalandırılmam”

- **caza/ ceja:** (< Ar. *cazā*?) ceza (III, 457)

[ET:- K_{rh}: *cezā/ cezā/ ceza*’ H_{ar}: *cezā/ cazā* Ç_{ağ}: *cezā*]

İlk olarak AH’de⁶⁶⁹ tanıklanmıştır.

Atası oğlunun yañılğanı üçün cezasın tartma bolmas. (I, 189) “Babası oğlunun suçu yüzünden ceza çekmez.”

Meni tutup da köp cejaga keltirdiler. (III, 457) “Beni yakalayıp birçok cezaya maruz bıraktılar.”

90 Kapitula. Ayblagan oğrunu, ya anıñ cezası nedir. (I, 183, 705) “90. Madde. Suçlanan hırsızın ya da onun cezası nedir?”

ḥilinganına köre cezasın tartmaḥ (I, 196) “suça göre ceza çekmek”

- **itilik:** ceza, kılıçla ceza (III, 632)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}:- Ç_{ağ}:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “ceza, kılıçla ceza” anlamında tanıklanmıştır.

Kimler ki utru bolsa, itilik kirgey aralarına. (I, 573) “Kimler karşı çıksa kılıçla cezaya maruz kalacaktır.”

- **ḥaruv:** ceza (karşılık) (III, 824)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}:- Ç_{ağ}:-]

CC’de⁶⁷⁰ “ödül, tazminat” anlamlarıyla tanıklanan sözcüğün “ceza (karşılık)” anlamı taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

“Yüreklenme sansız yazıḥlarım üçün, Biyim, da ḥaruv etme maña. (I, 227) Rabb’im, sayısız günahlarım yüzünden bana kızma ve bana ceza verme.”

- **ögüt/ övüt:** ceza, kınama (III, 1089, 1108)

[ET: öt K_{rh}: ögüt H_{ar}: ögüt Ç_{ağ}: ögüt]

ET’den itibaren⁶⁷¹ metinlerde tanıklanan ve “nasihat” anlamında kullanılan sözcük EHKT metinlerinde “ceza, kınama” anlamlarında kullanılmıştır.

⁶⁶⁹ AH, 464.

⁶⁷⁰ CC I, 23a/18; I, 22a/8.

Yaşırma bolmagaylar bizim ağır ögütümüz tibine. (III, 44) “Bizim ağır cezamızın (tehdidi) altında bir şey gizli olmayacaktır.”

ağır öğüt (III, 1089) “ağır ceza”

meñilik öğüt (III, 514) “sonsuz ceza”

oğşaş ögüt bile ögütleme (III, 1048) “benzer ceza ile cezalandırmak”

ögütü artında Egianıñ (III, 52) “Elias’ın cezasının ardında”

ögütü olturuşnuñ ermeni töresiniñ (III, 1090) “Ermeni Mahkemesi’nin kürsüsünün cezası

Teñriniñ ögütü (III, 1090) “Tanrı’nın cezası (gazabı)”

ulu ögütnü (III, 438) “büyük cezayı”

yaman ögütke (III, 894) “kötü cezaya”

- **ögütleme:** cezalandırmak (III, 1090)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger sezse töreçiniñ egri buyurganın, könülüksüz, ögütlemege anı bolur. (I, 185; III, 471, 728) “Eğer yargıcın yanlış hüküm verdiğinin farkına varırsa, onu cezalandırır.”

- **ögütlemeh:** cezalandırmak (III, 1090)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Töre anı ögütlemeh kerek şağavatsız, ayamınça. (I, 199; III, 1494) “Mahkemenin onu acımasızca ve insafsızca cezalandırması gerekir.”

egirlikine köre ögütlemeh (I, 196) “yanlışlığına göre cezalandırmak”

furka bile ögütlemeh (I, 722) “çarmıha germekle cezalandırmak”

ögüt bile oğşaşlı ögütlemeh (I, 191, 721) “münasip cezayla cezalandırmak”

zından bile ögütlemeh (I, 189) “zindanla cezalandırmak”

61 kapitula. Oğrunu ögütlemeh üçün (I, 731) “60. Madde. Hırsız cezalandırmak hakkında”

90 kapitula. Ögütlemeh üçün oğrunu (I, 200) “90. Madde. Hırsız cezalandırmak hakkında”

⁶⁷¹ EDPT, 36; EUTSV, 251.

- **ögütlenmeḥ:** cezalandırılmak (III, 1090)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Alay töre yanına ögütlenmeḥ kerek anıḡkibik yaman etüçiler. (I, 731) “Böylece yasaya göre, onun gibi kötü niyetli suçluların cezalandırılması gereklidir.”

furka bile ögütlenmeḥ (I, 196) “çarmıha germekle cezalandırılmak”

töre bile ögütlenmeḥ (I, 197) “kanunla cezalandırılmak”

tamaḡı bile ögütlenmeḥ (I, 193) “boğazlanarak (ölümle) cezalandırılmak”

yargudan ögütlenmeḥ (I, 198) “mahkeme tarafından cezalandırılmak”

2.20.1.5.1.1.5.3. Suç

- **aşınğan:** suç (III, 157)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Teḡri, sen tanıdıḡ essizlikimni benim, da aşınğanım benim senden yapılmadı. (I, 59)

“Tanrı’m, sen benim akılsızlığımı bildin ve günahlarım senden saklı değildir.”

baduhasnı aşınğanımıznıḡ bizim (III, 201, 856) “bizim suçlarımızın cezasını”

- **aşınmaḡ:** suç, suç işlemek, kötü davranış, günah (III, 158)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Zira men menden bilirmen yolsuzluḡumnu da aşınmaḡımni oḡlanlıḡımdan benim. (I, 293; III, 1729) “Çünkü ben çocukluḡumdan beri olan ahlaksızlığımı ve suçlarımı bilirim.”

- **artıḡsılıḡ:** suç, kabahat (III, 140)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

kabahat: *Ḥaytar artıḡsılıḡımdan toḡruluḡka, kirlenmeḡten aruvluḡka.* (III, 140) “Beni kabahatimden doğruluḡa, kirlenmekten temizliḡe yönelt.”

suç: *Eger kim de ki ḡılınsa ölümlü işni ya artıḡsılıḡını, kendi berinmeḡ kerek tir ölümge, budur, ki neme oḡurlansa, furka bile ögütlenmeḡ kerek.* (I, 196) “Eğer kim sonu ölümle biten bir iş ya da suç işlerse onun da ölüm cezasına çarptırılması gerekir.”

- **aşınmaahlılığ:** suç (III, 158)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ölgen yazıh bile da töresiz aşınmaahlılığ bile, közden salma meni. (I, 113) “Fani günahlarla, kanunsuz suçlarla beni gözden çıkarma.”

- **ayb:** (< Ar. ‘ayb) suç (III, 180)

[ET:- Krh: ‘ayb Har: ‘ayb Çağ: ‘ayb/‘ayib]

İlk olarak KB’de⁶⁷² tespit edilen sözcük diğer dönem metinlerinde “ayıp, kusur” anlamıyla tanıklanmıştır.

Da alar ese turarlar, ulu yüz aybları bile başların asıp kensi haçak ‘likleri bile. (I, 180)
“Onlar ise iktidarsızlıklarından dolayı büyük yüz kızartıcı suçları ile başlarını eğip duruyorlardı.

- **borç/ borc:** (<Sogd. *pwrç*) suç, hata (III, 314)

[ET: Krh: Har: Çağ:]

İlk olarak CC’de “borç” anlamıya tanıklanan sözcük, Krh. Har. ve Çağ.metinlerinde de “borç” anlamıyla tanıklanmış; ilk olarak EHKT metinlerinde “suç, hata” anlamıyla tanıklanmıştır.

Boşat bizge borçumuznu bizim, neçik ki biz boşatırbiz bizim borçlularımızga. (III, 319)
“Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, bizim suçlarımızı bağışla.”

- **suç/ suc:** suç, kabahat, hata, günah (III, 1325)

[ET: suy Krh: suç Har: suç Çağ: suc]

ET’den itibaren⁶⁷³ metinlerde tanıklanmıştır.

Könü, ki tövdüh kensin suçuna köre. (III, 1325) “Doğru, suçuna göre onu dövdük.”

Haçkonuñ suçun körmediler. (III, 1325) “Kaçko’nun hatasını görmediler.”

suç etkenlerge (III, 1491) “suç işleyenlere”

suçuna köre (III, 229, 1491) “suçuna göre”

kiçi suçlar (III, 109) “küçük suçlar”

biyiniñ suçu (III, 284) “efendisinin suçu”

suçumuz üçün bizim (I, 782) “bizim suçumuz yüzünden”

yazovu suçnuñ (III, 1667) “suç kaydı”

⁶⁷² KB, 1328.

⁶⁷³ EUTSV, 294.

- **yañılğan:** suç, hata (III, 1642)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

1 Kapitula. Evelgi, yañılğanlar hanlıh olurguçka da biylerine harşı. (I, 702) “1. Madde.

İlk olarak, kraliyet tahtına ve prenslerine karşı işlenen suçlar.”

atasınıñ-anasınıñ yañılğanın (I, 718) “babasının annesinin hatasını”

atasınıñ yañılğanı üçün (I, 717) “babasının suçu yüzünden”

evelgi yañılğanlar (I, 182) “eski suçlar”

ne türlü yañılğanlarga (I, 152) “ne çeşit suçlara”

oğlunıñ yañılğanı üçün (I, 189) oğlunun suçu yüzünden

ol yañılğanına köre (I, 186) “o suçuna göre”

ol yañılğanına köre ağır (I, 711) “o ağır suçuna göre”

yaman işlerni yañılğanın 1636 suçlunun kötü işlerini

yañılğanına köre hulluğu (I, 183; III, 897) suçuna göre hizmet etme (ceza)

yañılğanı üçün (III, 1642) “suçu yüzünden”

yañılğanına köre tözmeğ (III, 1499, 1642) suçuna göre ceza

2.20.1.5.1.1.5.3.1. Suç Çeşitleri

2.20.1.5.1.1.5.3.1.1. Aldatma

- **aldamağ:** aldatma, kandırma (III, 70)

[ET:- Krh: aldamağ Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁶⁷⁴ tespit edilmiştir.

Zera da er eminlikimniñ, kimge da men umsandım, hayı yer edi ötmekimni menim, arttırdı etme maña aldamağnı (I, 48) “Benimle barış içinde olan, ona güvendiğim hatta ekmeğimi yiyen kişi bana attığı iftiraları arttırdı.”

Da sahlı bizni aldamağından duşmannıñ barçadan yeñüçi huvatı bile ari haçıñnıñ seniñ. (I, 137) “Senin herkesi yenecek kuvveti olan kutsal haçınla bizi düşmanın aldatmasından koru.”

aldamağından duşmannıñ (I, 134) “düşmanın aldatmasından”

adamlarınıñ aldamağları bile (I, 486) “insanların aldatmacalarıyla”

ol aldamağ ayılğan işte (I, 205) “bahsi edilen işteki aldatma”

yalğan aldamağ bile (I, 492) “yalanla kandırmak”

yaman kişilerinñ aldamağından (I, 276; III, 1459, 1724) “kötü kişilerin kandırmasından

ustatlıh bile aldamağ (I, 486) “kurnazlıkla kandırmak”

⁶⁷⁴ CC I, 10b/21.

- **aldamaḥlıḥ:** aldatma, dolandırıcılık, günaha sokma, baştan çıkarma (III, 70)

[ET:- K_{rh}:aldamaḥlıḥ Har:- Çağ:-]

İlk olarak TİEM’de⁶⁷⁵ tespit edilmiştir.

Alar sövükü için başladılar, da şeytan bulḡadı sövükünün içine aldamaḥlıḥnı da aruvsuzluḡnu, egri biyenmeḥliḥni da yamannı. (I, 570; III, 289) “Onlar aşkı uğruna başladılar, ama şeytan aşkın içine aldatma, ahlaksızlık, kötü niyet ve kötülük karıştırdı.” *barça aldamaḥlıḥ bile* (I, 497) “bütün aldatmalarla”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.2. Cinayet

- **öldürmeḥliḥ/ öldürmeklik:** cinayet, öldürmek (III, 1096)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

A eger esirik kişi kimeseni öldürgey, ol çaḡta töre bile baḡmaḥ kerek anıḡki öldürmeḥliḥni câht bile da sormaḡ kerek, budur anıḡkibik öldürmeḥliḥ yaman saḡış bile saḡış etip ya özge sebepten bolḡay. (I, 713) “Eğer sarhoş bir kişi birisini öldürürse, o zaman mahkeme bu gibi cinayeti iyice araştırmalı ve bu gibi cinayetin kötü niyetle ya da başka bir nedenden dolayı mı gerçekleştiğini bulmalı.”

adam öldürmeḥliḥ (I, 1013) “adam öldürmek”

öldürmeḥliḥ saḡıştan klep (I, 742) “kasıtlı cinayet”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.3. Hainlik- İhanet

- **ḡarsızlıḥ:** hainlik (III, 819)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kimese biyendirmede anı sınarlarından ḡarsızlıḥ bile baḡma ḡatın kiḡige, ya oyunga kirmeḡe, ya artıḡsı külmeye, ne türlü övrençiktir oḡlanlarga. (I, 1055) “Kimse onu dostlarının hanımlarına hainlikle bakma, oyuna katılma ya da aşırı gülme gibi erkekelerin alışlageldiği davranışları yapmaya razı edemedi.”

- **ḡayınlıḥ/ ḡayılḡ:** (< Ar. ḡā’in) hainlik (III, 834, 833)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁶⁷⁵ TİEM 73, 106r/5.

Töresizlik, yamanlıh da yazılıh bar alarda da aralarına alarnı, da ne eksilmedi mahalelerinden alarnı ası da hayınlıh. (I, 53, 612) “Onların aralarında kanunsuzluk, kötülük ve günah var, onların mahallelerinden hainlik ve hırs eksilmedi.”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.3. Hakaret

- **artıhsılıh:** hakaret (III, 140)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. *Nek övüme artıhsılıh etiyirsen?* (III, 140) “Neden evime hakaret ediyorsun?”

kimler ki artıhsılıh eter korolnuh olturğuçuna harşı (III, 140) “kraliyet tahtına karşı hakaret edenler”

- **ayb:** (< Ar. ‘ayb) hakaret, onur kırma (III, 180, 187)

[ET:- Krh: ‘ayb Har: ‘ayb Çağ: ‘ayb/‘ayıb]

İlk olarak KB’de⁶⁷⁶ tespit edilen sözcük diğer dönem metinlerinde de daha çok “ayıp, kusur” anlamıyla tanıklanmıştır.

Yene bir kimese ki yerliler bolgay, da 1-i 1-ine utru hörmetine ayb bergey, ya honah yerlige [ayb bergey], anıhkibik işte, kim ki yatmaga klemese, anıhkibik kişi, yerli de bolsa, bolur kensine töre satın almaga, berip 14 sbgnı da töre alnına anıhkibik aybdan çıhmaga. (I, 207) “Yine yerel halktan birileri birbirinin saygınlığına hakaret etse ya da konuk oranın yerlisine hakaret etse ve böyle bir dururmda hapis yatmak istemezse, böyle kişiler oranın ahalisi de olsa o suçtan beraat etmek için 14 sbg verip mahkemeye para cezası ödemek zorundadır.”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.4. Haydutluk

- **haraşçılıh/ harağçılıh:** haydutluk, eşkıyalık (III, 807)

[ET: Krh: Har: Çağ: karakçılık]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Alay oh, eger kimese kişini ogurlagıy edi ya haraşlagıy edi haraşçılıh bile, haçan Yeni da Eski Töre ol türlü buyurur, anıhkibik ölüm bile tas bolgay. (I, 1032) Bu nedenle, eğer bir kişi başka birine hırsızlık yapsa ya da haydutluk yaparak yağmalarsa, Yeni ve Eski Ahit bunun gibilerin öldürülerek yok edilmesini emreder.

⁶⁷⁶ KB, 1328.

2.20.1.5.1.1.5.3.1.5. Hırsızlık

- **hırsızlıh:** (< Ar. *ḥayr*) hırsızlık (III, 852)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Maña, Yolbeyge, hırsızlıh zadavad ettiler. (III, 852) “Ben Yolbey’i, hırsızlıkla suçladılar.”

- **oğruluḥ/ oğurluḥ:** çalmak, hırsızlık (III, 1039)

[ET:- K^{rh}: oğrılık/ oğurluḥ/ oğruluk Har: oğruluk/ oğrılık Çağ: oğrılık/ oğruluk]

İlk olarak KB’de⁶⁷⁷ tespit edilmiştir.

Oğurluḥ 3 türlüdür: ki ḥaraḥçılıḥ eter tağlarda, yol üstüne; bardır, ki borlalıhta, tarlovlarga kirir; bardır yine bezirgânlar arasına, ki artıḥsı alır da eksik berir. (I, 162)

“Hırsızlık üç türdür: (Birincisi) dağlarda eşkıyalık eder, (ikincisi) bağa, tarlalara girer, (üçüncüsü) yine bezirgânlar arasındadır; fazla alır, eksik verir.”

oğurluḥ etmege (III, 1039) “hırsızlık yapmaya”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.6. Hile

- **hillelik/ hilleliḥ/ hillâlîḥ/ hillâlîk/ hillâlîḥ:** [< Ar. *ḥīla(t)*] hile (III, 586)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ḥarḡış, da lâğılıḥ, da hillelik toludur aḡzına anıḡ. (I, 33) “Onun aḡzı beddua, acılık ve hilelik doludur.”

hilleliki üçün alarnıḡ (III, 1678) “onların hileleri yüzünden”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.7. İftira

- **çaḡmaḡlıḥ:** iftira (III, 366)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanan sözcük sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 835)

- **iftira/ ifdira:** (< Ar. *ftirāʾ*) iftira (III, 604)

[ET:- K^{rh}: irtirî Har:- Çağ: iftirā]

İlk olarak TİEM’de⁶⁷⁸ tanıklanmıştır.

⁶⁷⁷ KB, 334.

⁶⁷⁸ TİEM, 73 97r/5.

Huṭḥar meni iftirasından adamların, da saḥlıyım buyruḥuṇnu seniḡ. (III, 604)
 “İnsanların iftirasından beni kurtar ki senin buyruklarına sahip çıkayım.”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.8. Küfür

- **küfür:** (< Ar. *kufr*) küfür, sövgü (III, 768)

[ET:- **Krh:** küfr **Har:** küfr/ küfür **Çağ:** küfr/ küfür]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TiEM’de⁶⁷⁹ tanıklanmıştır.

Haysıların ki çıḥara berdim şaytanga, ki ögütlengeyler küfür sözlememege. (III, 42)
 “Küfür etmemeye (söz verenleri) cezalandırılmaları için şeytana teslim ettim.”

küfür berüçi (III, 768) “küfür eden”

küfür sözlememege (III, 1090) “küfür etmemeye”

- **sökmeh/ soḥmah:** sövmek, küfür (III, 1299, 1291)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC’de⁶⁸⁰ tespit edilmiştir.

Uyalgaylar ḥırsızlar da engeyler tamuḥka, da tilsiz bolgaylar erinler hilleli, kimler ki sözlerler edi toḡru üçün egirlikni öktekliklerinde da sökmehlerinde kendileriniḡ. (I, 42)
 “Hırsızlar utanacaklar ve cehenneme inecekler, kendi küfürlerinde ve kibirliliklerinde kullanmak için doğru yerine yalan söyleyenlerin hilekar ağızları dilsiz olacak.”

- **sökünç:** küfür, sövme (III, 1300)

[ET: söküş **Krh:** sökünç/ söküş **Har:** sökünç/ sögünç **Çağ:** sökünç/ sögünç]

ET’den itibaren⁶⁸¹ tanıklanmıştır.

Yazıḥlımen aḡzım u tilim bile: boṣ sözlerni sözlepmen, yalgannı aytıpmen, panbas etipmen, sökünç beripmen, ḥarḡapmen. (I, 133, 283) “Ben ağızımla ve dilimle günah işledim: Boş sözler söylemişim, yalan söylemişim, çekıştirmişim, küfür etmişim, kötü söz söylemişim.”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.9. Rüşvet

- **orunç:** rüşvet (III, 1069)

[ET: urunç **Krh:** urunç **Har:** urunç **Çağ:-]**

ET’den itibaren⁶⁸² metinlerde tespit edilmiştir.

⁶⁷⁹ TiEM 73, 67r/7.

⁶⁸⁰ CC I, 5b/4.

⁶⁸¹ EUTSV, 289.

⁶⁸² EDPT, 234.

Yarguda oltursan, orunç alma altın ya inci, bu egirlik bile könünü egri etme, yoğese töreni könü et, da könünün hanın töktürdün ese, senin de tökerler. (III, 726, 1490)
 “Mahkemede oturursan (söz sahibi olursan) altın ya da gümüş rüşvet alma, bu kanunsuzlukla adaleti yanıltma, kanunu gerçek şekilde uygulamadığın takdirde, dürüst olanın kanını döktürdün ise senin de kanını dökerler.”

Kimse orunç bermesin yarguçıga da sıñarının igilikin damâhlik bile almasın, zera damâhlikten barça yaman ilgeri kelir. (I, 687) “Kimse yargıca rüşvet vermesin ve eşinin dostunun mallarını açgözlülükle almasın çünkü bütün kötülükler açgözlülükten ileri gelir.”

orunç aluçı (III, 1069) “rüşvet alan”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.10. Sahtekârlık

- **egirlik/ egirlih/ yegirlik:** adaletsizlik, sahtekârlık (III, 470, 1686)

[ET: K^{rh}: egrilik/ egrilik Har: egrilik Çağ: egrilik/ igrilik]

İlk olarak KB'de⁶⁸³ tanıklanmıştır.

adaletsizlik: *Teñri inamlıdır, da yoğtur anda egirlik; toğru da könüdür Biy.* (I, 54; III, 470) “Tanrı inançlıdır ve onda adaletsizlik yoktur; O salih ve doğrudur.”

sahtekârlık: *Sövdün toğruluhnu da körelmediñ egirlikni.* (I, 49) “Doğruluğu sevdin ve sahtekarlığı göremedin.”

bu egirlik bile (III, 726) “bu sahtekârlık ile”

egirlik etüçiler (III, 470) “sahtekârlık yapanlar”

egirlik övrençiki (III, 470) “sahtekârlık alışkanlığı”

egirliklerin kendilerini (III, 699) “onların adaletsizliğini”

holundan töresizniñ da egirlik etüçiniñ (III, 470) kanunsuzun ve sahtekârın elinden

holundan töresizniñ da egirlik etüçiniñ (III, 470) “kanunsuzun ve sahtekârın elinden”

üsne barça yamanlıhniñ egirlikiniñ adamlarnıñ (III, 252) “adamların bütün kötülüğünün ve sahtekarlığının üstüne”

2.20.1.5.1.1.5.3.1.11. Yalan

- **egirlik/ egirlih/ yegirlik:** yalan (III, 470, 1686)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Uyalgaylar hırsızlar da engeyler tamuğka, da tilsiz bolgaylar erinler hilleli, kimler ki sözlerler edi toğru üçün egirlikni öktekliklerinde da sökmehlerinde kendileriniñ. (I, 42)

⁶⁸³ KB, 4202.

“Hırsızlar utanacaklar ve cehenneme inecekler, kendi iftiralarında ve kibirliliklerinde kullanmak için doğru yerine yalan söyleyenlerin hilekar ağızları dilsiz olacak.”

- **yalğan:** yalan, aldatma (III, 1631)

[ET: yalğan **Krh:** yalğan **Har:** yalğan **Çağ:** yalğan]

ET’den itibaren⁶⁸⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Bu madde başı ile ilgili tamlamalarda yalan sözcüğü genellikle sıfat olarak kullanıldığından aşağıda verilmemiştir. *bulğahlıh etken yalğan hardaşlar* “huzursuzluk/kargaşa çıkaran sahte kardeşler (III, 335)” gibi kullanımlarda ise daha çok “sahte” anlamında kullanıldığından bu türlü kullanımlara bölümde yer vermedik.

Yazıhlımen ağzım u tilim bile: boş sözlerni sözlepmen, yalğannı aytıpmen, panbas etipmen, sökünç beripmen, hargapmen. (I, 133, 183) “Ben ağzımla ve dilimle günah işledim: Boş sözler söylemişim, yalan söylemişim, çekiştirmişim, küfür etmişim, kötü söz söylemişim.”

- **yalğançılıh:** yalancılık (III, 1631)

[ET:- **Krh:**- **Har:** yalğançılık **Çağ:-**]

İlk olarak TİEM’de “sihirbazlık, büyücülük” anlamıyla tanıklanmış, “yalancılık” anlamı ilk olarak KE’de⁶⁸⁵ tespit edilmiştir.

Oğlum, yaman u yalğançı ademiden haç, zera akahlıh da barça yaman neme yalğançılıhtan toğar. (I, 178; III, 1631) “Oğlum, kötü ve yalancı adamdan kaç, çünkü açgözlülük ve tüm kötü şeyler yalancılıktan doğar.”

- **yalğanlıh:** yalan (III, 1632)

[ET:- **Krh:** yalğanlıh **Har:-** **Çağ:-**]

İlk olarak RKT’de⁶⁸⁶ tespit edilmiştir.

Yalğanlıh bile barmanız biri biriñiz bile, yoğsa sözleşiñiz könülük bile. (I, 687)

“Yalanlarla birbirinize gitmeyiniz sadece doğruluk ile konuşunuz.”

barça yalğanlıh (III, 263) “bütün yalanlar”

⁶⁸⁴ EUTS, 281.

⁶⁸⁵ KE, 202v/3.

⁶⁸⁶ RKT, 34/40b1.

2.20.1.5.1.1.5.3.1.12. Zina

- **itlik/ itliḥ:** zina (III, 633)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük Çağ. eserlerinde⁶⁸⁷ “köpeklik, itçe davranış” anlamında tespit edilmiştir.

Yedinçi: itlik etme da kimeseniḥ ḥatununa köz ḥoyma. (I, 748) “Yedinci: Zina yapma ve kimsenin kadınına göz koyma.”

A eger kimese tutulsa oḡurluḥta, ya itliḥ(20r)te, ya adam öldürmeḥte, ya ḥarahçılıḥta, da alani bolgay ol yaman iş ya lıcası, da, kim ki tutup keltirdi, tanıḥı bolmagay, tiyesidir aḡar antnı bermege. (I, 155) “Eğer bir kimse hırsızlıktan, zinadan, adam öldürmekten ya da haydutluktan tutuklansa, o kötü işi ya da suçu aleni olmasa, her kim tanığı olmadan tutup getirdiyse onun ant vermesi gerekir.”

itlik etüçi ḥatunga (I, 135) “zina eden kadına”

itlik etkenlerge (I, 157) “zina edenlere”

itlik üçün (I, 162) “zina için”

itlik etmege (II, 157) “zina etmeye”

itlik etken (II, 228) “zina eden”

itlik etmeḥ ble (II, 572) “zina etmekle”

2.20.1.5.1.1.5.3.2. Suçlu

Metinlerde geçen *baş yevüçi* (I, 153), *kişi öldürüçi* (III, 31), *ḥan töküçi* (III, 800) *yaman ḥılınanlar* (III, 800, 846), *yaman etüçi* (I, 196) *zarar etüçi* (III, 1635) gibi tamlamaları madde başı olarak almadık.

- **borçlu:** (<Sogd. *pwrç*) suçlu (III, 314)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

TİEM‘den itibaren metinlerde “borçlu” anlamında tanıklanan sözcük sadece EHKT’de “suçlu” anlamında tanıklanmıştır.

A kim ki erki bile egri eter yargunu, kendi borçlu ḥalır köktegi yarguçuḡa. (I, 687) “Her kim mahkemeyi bilinçli bir şekilde saptırırsa, kendisi cennetteki hakime karşı suçlu olur.”

- **sebepçi:** (<Ar. *sebeb*) suçlu (III, 1248)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

⁶⁸⁷ ÇTS, 549.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Navet aḥḥamni, altınımı, kümüüşümnü menden alda[p al]dı da kensi ketti şherden, zaçım oldur sebepçi hörmetimni tas etkenime. (I, 948) “Hatta paramı, aştınımı, gümüüşümü beni kandırıp aldı ve şehirden gitti; buna bağlı olarak onurumun yok olmasının suçlusu odur.”

- **suçlu:** suçlu, fail, sanık (III, 1325)

[ET:- Krrh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. Metinlerde sıklıkla sıfat olarak kullanılmıştır.

Baḥar yazıhlı toḡruḡa da kler öldürme anı, evet Biy hoymas anı ḥoluna anıḡ da suçlu etmes anı, ne vaḥtta yargulasa anı. (I, 46) “Günahkâr olan dürüst olana bakar ve onu öldürmek ister; fakat Rab onu günahkârın eline vermez ve ne zaman onu yargılsa yargılasın onu suçlu bulmaz.”

bizim üçün suçlu (I, 220) “bizim adımıza suçlu”

ölümge suçlu bolḡan adam (III, 1325) “idama mahkum adam”

suçlu bolma bir işte (II, 364) “bir işte suçlu olmak”

suçlular üsne (III, 147) “suçlular hakkında

suçlularını öğütleme (II, 168) “suçluları cezalandırma”

suçuna köre (III, 229, 1491) “suçuna göre”

yazıḥka suçlu (III, 1325, 1675) “cezaya layık suçlu”

- **yañılḡan:** suçlu (III, 1642)

[ET:- Krrh: yañılḡan Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁶⁸⁸ geçmiştir.

Ne türlü yañılḡanlarga ḡanonk‘ta pokuta u ḥorḥu bar, ol türlü törede bar. (III, 1642) “Bu türlü suçlulara kanunlarda olduğu gibi, genel kanunda da kefaretilkurtuluş var.”

korol‘nuḡ olturḡuḡuna utru yañılḡan da kendiniḡ biyine (I, 711) “kralın tahtına ya da efendisine karşı suç işleyen kişı”

ne türlü yañılḡanlarga (I, 1005) “ne çeşit suçlulara”

yañılḡanına köre ḥulluḡu (III, 897) “suç için sorumluluk (ceza)”

yazıhlı yañılḡan (I, 189) “günahkâr suçlu”

yañılḡanlarnıḡ işlerde (I, 202) “suçluların işlerinde”

2 ḥolun yañılḡanıḡı (I, 202) “suçlunun iki elini”

⁶⁸⁸ DLT III 388-12

2.20.1.5.1.1.5.3.2.1. Cani

- **harsız:** kötü, cani (III, 819)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Ne üçün sözlediñ, bir harsız kibik? (I, 1054) “Neden bir cani gibi konuştun?”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.2. Düzenbaz

- **aldavuçı:** aldatan, kandıran, baştan çıkaran (III, 71)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. Metinlerde *aldavuçı sözler bile* (I, 432) “aldatıcı sözlerle” örneğinde olduğu gibi genellikle sıfat olarak kullanılmıştır.

Aldandım aldavuçıdan da boldum yasır harnı üsne yürügenden. (I, 232) “Baştan çıkaranlara aldandım ve ve karnı üzerinde (sürünerek) yürüyene esir oldum.”

aldangan aldavuçılardan (II, 740) “baştan çıkaranlardan”

aldavuçısı dünyânıñ (II, 570) “dünyanın aldatıcısı”

esni aldavuçı (I, 515) “düşünceleri kandıran”

söz bile aldavuçı (III, 269) “sözle kandıran”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.3. Eşkıya

- **yırtuçı:** eşkıya, soyguncu (III, 1720)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne oğrular, ne akahlar, ne cimriler, ne pambas etüçiler, ne küç bile yırtuçılar hanlıñın Teñriniñ meñermesler. (I, 462) “Ne hırsızlar ne açgözlüler ne cimriler ne iftira edenler ne güç kullanan eşkıyalar Tanrı’nın hanlığını kazanırlar.”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.4. Hakaret Eden

- **azarlavuçı:** (<Far. *āzār*) hakaret eden, küfreden, kötü niyetli (III, 192)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Pañıllıki öviñniñ seniñ yedi meni, azarlamah azarlavuçılardıñdan seniñ tüştiler üstüme menim. (I, 830) “Senin evinin kıskançlığı beni tüketti, sana küfredenleri cezalandırmak bana düştü.”

ataların-anaların azarlavuçılar (I, 446) “anne babalarına küfredenler”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.5. Haydut- Harami

- **harami:** (< Ar. *ḥarām*) soyguncu, hırsız (III, 568)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: ḥarāmî]

İlk olarak GT⁶⁸⁹de tanıklanmıştır.

Biyim maña bu atnı berip edir, da meni rozbit ettiler haramiler. (III, 568) “Bu atı bana efendim vermişti ama soyguncular beni soydular.”

Harami bastı erimni. (III, 568) “Haramiler kocama saldırdı (öldürüldü).”

- **ḥarahçı/ ḥarahçı/ ḥarahji:** haydut, eşkıya, harami (III, 807)

[ET:- Krh: karakçı Har: karakçı Çağ: karakçı]

İlk olarak KB⁶⁹⁰de tespit edilmiş, EHKT metinlerinde sıkça sıfat olarak kullanılmıştır. Metinlerde tespit edilen *ol ḥarahçı oğruğa* (I, 525) “o haydut hırsıza” gibi sıfat tamlamalarına yer verilmemiştir.

Sağındıḥ, ki ḥarahçılar edi. (III, 465) “Onların haydutlar olduğunu düşündük.”

eksi ḥarahçıların (I, 262) “haydutların ikisi”

ḥarahçı bile barabar ölümge kelgen (I, 568) “haydutla beraber ölüme giden”

neçik ol ḥarahçını (I, 243) “o haydut gibi”

neçik ḥarahçını haç üsne asılğan (I, 292) “çarmıha gerilen haydut gibi”

oḡ yanındagi ḥarahçının ḥaytmaḥın (III, 1641) “sağ yanındaki haydutun geri dönmesini”

ol ḥarahçıların (I, 201) “o haydutları”

2 ḥarahçı 2 yanına (I, 574) “her iki yanındaki iki haydut”

91 kapitula. Töresi üçün oğrularnı da ḥarahçıların (I, 200, 739) “91. madde. Hırsızın ve soyguncuların yargılanması hakkında”

- **taratur:** soyguncu (III, 1388)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger ol taratur yaman köñülden etti ese, tamaḥı bile ögütlenmeḥ kerek. (I, 193) “Eğer o soyguncu art niyetle suç işlediye, asılarak cezalandırılması gerekir.”

⁶⁸⁹ ÇTS, 437.

⁶⁹⁰ KB, 1737.

2.20.1.5.1.1.5.3.2.6. Hırsız

- **hırsız/ hırsız:** (< Ar. *ḥayr*) hırsız (III, 852, 891)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** hırsuz]

İlk olarak Çağ. metinlerinde⁶⁹¹ tespit edilmiştir.

Övretiyim töresizlerge yolunu senin, da hırsızlar sana haytkaylar. (I, 611) “Kanun tanımazlara seni yolunu öğreteyim de hırsızlar sana dönsünler.”

bileklerin hırsızların (I, 604) “hırsızların bileklerini”

bu türlü hırsızlar (I, 30) “bu çeşit hırsızlar”

k’engeşine hırsızların (I, 270) “hırsızların yanına”

keleşine hırsızların (I, 30) “hırsızların yanına”

köplühüne köre hırsızlarının aların (I, 32; III, 27, 1718) “onların hırsızlarının çokluğuna göre”

köptengi hırsız (III, 732, 852) “eski hırsız”

hırsızın oğlu (III, 852, 1039) “hırsızın oğlu”

öktemlengenine hırsızın (I, 33) “hırsızın kibirlenenine”

yolları hırsızların (I, 30) “hırsızların yolları”

yüzünden hırsızların (I, 594; III, 1754) “hırsızların yüzünden”

züryâtı hırsızların (I, 46; III, 277, 631) “hırsızların soyu”

züreti hırsızların (I, 604) “hırsızların soyu”

- **oğru/ oğur/ oğrı/ oğuru:** hırsız, soyguncu, yankesici, yağmacı (III, 1039, 1041)

[ET: oğrı **Krh:** oğrı **Har:** oğrı **Çağ:** oğrı]

ET’den itibaren⁶⁹² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Esin üstüne tut, ki oğru yuvuḥlanmagay sana. (I, 172) “Aklına başına al ki hırsız sana yaklaşmasın.”

anıḡkibik oğrunu (I, 191) “onun gibi hırsız”

ayblagan oğrunu (I, 183, 705) “suçlanan hırsız”

her 1-i oğrunu (I, 200) “hırsızın herbiri”

keçegi oğru (III, 1039) “geceki hırsız”

oğru kibik (I, 202) “hırsız gibi”

oğrularga ḥarşı (I, 449) “hırsızlara karşı”

oğrunun oğlu (III, 631, 1427, 1448) “hırsızın oğlu”

oğrunun 2 ḥolun kesmeḡ (I, 189) “hırsızın iki elini kesmek”

⁶⁹¹ ÇTS, 469.

⁶⁹² EDPT, 90.

oğrularnıñ yargusunu (I, 159) “hırsızların yargılanmasını”

oğrularnıñ yargusun (I, 1013) “hırsızların yargılanmasını”

oğrunuñ yargusu (III, 1039) “hırsızın yargılanması”

ol oğru (III, 1498) “o hırsız”

34 kapitula. Oğru üçün, ki keçe övde tapkay. (I, 191) “34. Madde. Gece evde yakalanan hırsız hakkında”

61 Kapitula. Ögütlemge oğrunu. (I, 183, 196) 61. Madde. Hırsızı cezalandırmak (hakkında)”

61 kapitula. Oğrunu ögütlemeh üçün (I, 731) “60. Madde. Hırsızı cezalandırmak hakkında”

90 kapitula. Ögütlemeh üçün oğrunu (I, 200) “90. Madde. Hırsızı cezalandırmak hakkında”

91 Kapitula. Yargusu oğrunuñ. (I, 183) “91. Madde. Hırsızın yargılanması”

91 kapitula. Töresi üçün oğrularnıñ da harağçılarnıñ (I, 200, 739) “91. Madde. Hırsızın ve soyguncuların yargılanması hakkında”

- **oğurlavuçı:** adam kaçıran, hırsız (III, 1041)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 802)

adam oğurlavuçı (II, 802) “adam kaçıran”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.7. Katil

- **öldürüçi/ öldürüçü:** öldürücü, katil, silahlı soyguncu (III, 1096)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger kimese aytsa kimesege, ki kişi öldürüçisen, da anı üsne yetkirme bolmagay, ol kişi kensi ol işniñ içine halır, da ulu curum bile anıñkibik kişini, ki yetkirme bolmagay aytkan aybnu, anı töre ögütlemeh kerek. (I, 196) “Eğer bir kişi bir kişiye sen katilsin dese ve bu durum tespit edilmese, büyük bir suç ile o kişi zan altında kalır, eğer ifade edilen suçu tespit edilmese onu kanunla cezalandırmak gerek.”

adam öldürüçiler (I, 171) “adam öldürenler”

anıñkibik öldürüçi (I, 198) “onun gibi katiller”

öldürüçiya davikâr bolma (III, 1096) “katile dava açma”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.8. Kaçak

- **haçhın:** kaçak, firari (III, 787)

[ET:- **Krh:** kaçğın **Har:** kaçğın **Çağ:** kaçğun]

İlk olarak DLT'de⁶⁹³ tespit edilmiştir.

Men munda şherde osâdlymen, haçhın kimese düğülmen. (III, 788) “Ben burada şehirde yerleşim, kaçak biri değilim.”

- **haçhınçı:** kaçak, firari (III, 788)

[ET:- **Krh:** kaçğunçı **Har:- Çağ:-]**

İlk olarak Krh. metinlerinde⁶⁹⁴ tespit edilmiştir.

Şherden haçhınçı düğülmen. (III, 788) “Ben şhirden (kaçan) bir kaçak değilim.”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.9. Kanunsuz

- **töresiz:** kanunsuz, kanun tanımaz, kanunlara uymayan (III, 1493)

[ET: törüsüz **Krh:** törüsüz **Har:- Çağ:-]**

ET'den itibaren⁶⁹⁵ metinlerde tespit edilmiştir.

Olturmıyım men olturğuşuna heçlikniş, da töresizler bile men kirmiyim. (III, 580)

“Yokluğun tahtına oturmayayım ve kanunsuzlar arasına girmeyeyim.”

holundan töresizniş da togrusuznuş (I, 60) “kanunsuzun ve adaletsizin elinden”

sözleri töresizlerniş (I, 57) “kanunsuzların sözleri”

töresiz aşınmaşlıh bile (III, 158) “kanunsuz suçlarla”

töresizler arasına (III, 580) “kanunsuzlar arasında”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.10. Küfür Eden

- **küfürçi/ küfürçü/ küfürüçi:** (< *Ar. küfr*) küfür eden, söven (III, 768)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan ve “kâfir” anlamında da kullanılan sözcükten, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *tili bile saşkan ya küfürçi* açıklamasıyla “küfür eden” anlamı çıkmaktadır. Metinlerde sıkça geçen *küfürçi adam* (I, 175) gibi sıfat tamlamalarına yer verilmemiştir.

Sordu surp Asduadzadzin: – Kimlerdir bular? Ayttı Kapriel: Alardır, ki yaman murdar küfürçüdürler. (I, 171) “Tanrı'nın annesi Meryem sordu: -Bunlar kimlerdir? Gabriel: “Onlar kötü, pis küfür edenlerdir.” dedi.”

⁶⁹³ DLT I, 21/10.

⁶⁹⁴ EDPT, 591.

⁶⁹⁵ AY, 547/46.

2.20.1.5.1.1.5.3.2.11. Sahtekâr

- **hilleli:** [< Ar. *hîla(t)*] hilekâr, sahtekâr (III, 586)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Metinlerde *til bile hilleli* (III, 1088) “hilekâr dili ile”, *hillâlî da aldavuçı söz bile* (III, 1305) “hileli ve aldatıcı söz ile”, *til hilleli* (III, 1440) “hileli dil” gibi tamlamalar sıkça kullanılmıştır.

hilekâr: *Erni han töküçini da hillelini murdar etersen, Biy. (I, 32)* “Rabb’im, kan dökeni ve hilekâr sen cezalandırırsın.”

sahtekâr: *cınstan, ki düğüil ari, adamdan yazıhlıdan, hilleliden huthar meni. (III, 31)* “Temiz olmayan cinsten, günahkâr insandan, sahtekardan beni kurtar.”

barça erinlerni hillelilerinî (I, 34) “bütün hainlerin ağzını”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.12. Sapkın

- **azuç:** azıtan (yoldan çıkan) (III, 194)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 696)

2.20.1.5.1.1.5.3.2.13. Soyguncu

- **soyuç:** soyguncu, haydut (III, 1298)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yügürgey biri biriniñ artından, ki anı klep öldürgey, da ol, anı hıvıyır, haytıp, ol anı öldürgey, ol, ki anı hıvıyır edi, yeneçi harağçılar da soyuçılar, ki klegeyler öldürmege yolçunnu da yürüen kişini emin, da alar, ayap tamahların, haysın ki harağçılar öldürme kledi, haytıp, alar ol harağçıları öldürgeyler... Munıñkibik sebepler bile ayılğan bolur öldürmeñliñ sağıştan klep, alay, neçik hılıç bile etilgen bolgay. (I, 741, 742) “Biri diğerinin ardından yürüyüp (takip edip) öldürmek istese ve peşine düştüğü kişi dönüp onu takip eden kişiyi öldürse ve yine haydutlar ve soyguncular yolcuyla ve barışçıl niyetli gezgin birini öldürmek istese, bu kişiler hayatlarını kurtarmak için onları öldürmek isteyen haydutları, tam tersine, onlar haydutları öldürse... Birisi bunun gibi sebeplerle kasıtlı olarak öldürürse, kılıçla kasıtlı bir cinayet işlemiş gibi olur.”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.14. Yalancı

- **yalğançı:** yalancı (III, 1631)

[ET:- **Krh:** yalğançı **Har:** yalğançı **Çağ:** yalğançı]

İlk olarak RKT'de⁶⁹⁶ tespit edilmiştir.

Oğlum, yalğan ant içme, ki künlerin eksilmegey: yalğançının künleri eksilir. (I, 176)

“Oğlum, yalan ant içme ki günlerin eksilmesin: yalancının günleri eksilir.”

yalğançılar üsne (I, 509) “yalancılar üzerine”

2.20.1.5.1.1.5.3.2.15. Zampara

- **it:** zampara, ahlaksız (III, 630)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de “zampara, ahlaksız” anlamı tanıklanmıştır.

Eger körseñ edi oğrularnı, yügürür ediñ alar bile da itler bile hoyar ediñ payıñnı seniñ.

(I, 51) “Eğer hırsızları görseydin onlarla yürürdün ve zamparalarla payını ortaya koyardın (paylaşırdın).”

bu it işke (II, 157) “bu ahlaksız işe”

deli it (III, 631) “zampara, ahlaksız”

hara yüzlü it (III, 631) “kara yüzlü zampara”

hırsız it (III, 631)) “hırsız it”

it bahası (II, 825) “zina bedeli”

it hartı (III, 631) “yaşlı zampara”

neçik itler (I, 55) “zamparalar gibi”

2.20.1.5.1.1.5.3.3. Suçsuz

- **suçsuz:** suçsuz, günahsız, masum (III, 1325)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Metinlerde *suçsuz hıyınlardan* (I, 293), *suçsuz ari hanıñnıñ tökülmehi üçün* (I, 279), *bu suçsuz hıyına* (I, 284), *menim yalğız toğgan suçsuz hozum* (I, 289) gibi yerlerde “günahsız” anlamında sıfat olarak kullanılmıştır.

Bir cuhutnuñ yanından çıhardı şablasın, suçsuz-günahsız keldi urdu üstimizge da Diradurnu yaraladı. (III, 1326) “Bir Yahudi'nin yanından kılıcını çıkardı, bizim suçumuz günahımız yokken üstümüze geldi, bize saldırdı ve Diradur'u yaraladı.”

⁶⁹⁶ RKT, 743.

2.20.1.5.1.1.5.3.3.1. Masumiyet

- **suçsuzluḡ/ suçsuzluq:** suçsuzluk, masumiyet (III, 1326)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Yednak ki toḡurgan oḡlanımnıñ sebepçisi bolgaymen ölümüne, anı klernen inkviziciyası bile suçsuzluḡumnu vivedit etme da ḡolarmen. (I, 948) “Ancak öz çocuḡumun ölümüne sebep olduḡum konusunda soruşturma ile suçsuzluḡumun kanıtlanmasını talep ediyorum.”

suçsuzluḡuñnu seniñ (I, 45) “senin suçsuzluḡunu”

anıñ suçsuzluḡun (I, 940) “onun suçsuzluḡunu”

2.20.1.5.1.1.3. Tanık

- **tanıḡ:** tanık, şahit (III, 1380)

[ET: tanuḡ Kṛh: tanuḡ Har: tanuḡ Çaḡ: tanuḡ/ tanıḡ/ tanuḡ]

ET'den itibaren⁶⁹⁷ metinlerde tespit edilmiştir.

Neçik törege kelgenlerge 2 ya 3 tanıḡ kerektir. (III, 101) “Mahkemeye gelenlere iki ya da üç tanık gereklidir.”

Kirkor Rak oḡlu urdu ḡotinde yatkan yerime başıma da yaraladı... tanıḡlarım da bardır, ki yatkanıma urdu benim başıma. (III, 1671) “Rak'ın oḡlu Krikor yattıḡım yerden başıma vurdu ve yaraladı; başıma yatarken vurduḡuna dair tanıklarım vardır.”

Tenḡri tanıḡtır muḡar. (III, 108) “Tanrı buna şahittir.”

anıñki tanıḡlarını (III, 181) “bu gibi tanıkları”

arak'eller üçün tanıḡ (III, 95) “havariler için tanık”

ari tanıḡ (III, 128) “kutsal tanık”

bir tanıḡ (III, 95) “bir tanık”

ol tanıḡlar (III, 111) “o tanıklar”

tanıḡları yazıḡnıñ (I, 40) “günahın tanıkları”

tanıḡları bolḡay köñü (III, 1638) “doḡru tanıkları olan”

tanıḡları yamanlarınıñ (I, 44) “kötülerin tanıkları”

yalḡan tanıḡ (III, 1631) “yalancı tanık”

- **tanıḡlıḡ/ tanıḡlıḡ:** tanıklık, şahitlik (III, 1380)

[ET:- Kṛh: tanuḡluḡ Har: tanuḡluḡ/ tanuḡluḡ Çaḡ: tanuḡluḡ/ tanuḡluḡ/ tanuḡluḡ]

İlk olarak DLT'de⁶⁹⁸ tespit edilmiştir.

⁶⁹⁷ EDPT, 518.

Neçik er kişiniñ 2-3 tanıhlılı keçkey, alay oñ [hörmetli] hatunlardan 2 ança – 4 ya 6. (III, 93) “Erkeklerin iki ya da üç kişinin tanıklığı geçerli sayılırken [hürmet edilen] kadınların iki katı yani dört ya da altı kişi (tanıklığı geçerlidir).”

Könü tanıhlılı hatına haldırmañ kerek, bañmamamañ kerek anıñ sözlerine, kim ki ayblar anıñki tanıhlarnı. (I, 709) “Dürüst tanıklıklara bağı kalmak ve itibarsız tanıkların sözlerine dikkat etmemek gerekir.”

ademiler tanıhlılı (III, 33) “insanların tanıklığı”

antı tibine bu türlü tanıhlılı (III, 108) “yemin altında tanıklık”

belgili tanıhlılı bile (III, 252) “belgeli tanıklık ile”

dinsizlerniñ tanıhlılı (III, 411, 428) “dinsizlerin tanıklığı”

egri tanıhlılı (III, 471) “yalan tanıklık”

er kişiniñ 2-3 tanıhlılı (I, 154) “iki-üç erkeğin tanıklığı”

hatun kişiniñ tanıhlılı (III, 828) “hatun kişinin tanıklığı”

keçken tanıhlılı üstne Jasap’nıñ (I, 66) Jasap’ın eski şahitliği üzerine

könü tanıhlılı (III, 726) “güvenilir kanıt”

surp Marianeniñ hıvatın da tanıhlılıñ (III, 200) “Aziz Mariane’nin gücünü ve şahitliğini”

tanıhlılı bitiki (III, 146) “tanıklık belgesi”

tanıhlılı üçün (III, 1459) “tanıklığı için”

tanıhlılı Eyemizniñ (I, 37; III, 59) “Rabb’imizin tanıklığı”

tanıhlılıñ anıñ (I, 65) “onun tanıklığını”

tanıhlılıña alarnıñ (III, 601) “onların tanıklığına”

tanıhlılıña seniñ (III, 52) “senin tanıklığına”

tanıhlılıka köre (III, 271) “tanıklığa göre”

tanıhlılıñdan seniñ (III, 638) “senin tanıklığından”

tohtagan ademiler bile tanıhlılı (III, 101) “güvenilir insanların tanıklığıyla”

yalğan tanıhlılı (III, 1631) “yalancı tanıklık, yalan yere yemin”

- **tanıhlılısız:** tanıksız, kanıtsız (III, 1381)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Mundan övrendi yıñöv ganonk’u, ki tanıhlılısız alğışlamagaylar ahpas. (III, 78, 1381)

“Kilise tanık olmadan piskopos atanamayacağını kanunlardan öğrendi.”

2.21. İnşaatla İlgili İsimler

- **tüzmeḥ:** inşaat, yapı (III, 1534)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 723)
yergeli tüzmeḥke (II, 739) “belli bir düzeni olan yapıya”

- **tüzmeḥliḥ:** yapı, inşaat, konut (III, 1535)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 723, 741, 765)

- **tüzmelik:** yapı, bina (III, 1535)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Dağı da inam himdir, da barça ḥılinganı k’risdanların tüzmelikidir bu dacarnıḥ. (I, 161; III, 1535) “Yani inanç kilisedir ve Hristiyanların bütün eylemleri bu sarayın binasıdır.”

- **tüzöv:** yapı, bina (III, 1535)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Zera bilirbiz, ki yerdegi dacar tüzülgen, ki tenimizdir, buzulsar tüzövümüz, Teḡriden bardır dacar, ḥolsuz yasagan, meḡilik, kökte. (I, 473) “Biz dünyadaki sarayın inşa edildiğini biliyoruz; binamız tahrip olsa cennette, ebediyette insan eli değmeden yapılmış Tanrının sarayı vardır.”

2.21.1. Yapı Bölümleri

2.21.1.1. Duvar

- **duvar/ divar/ dıvar/ dovar/ düvar/ düvâr/ düver/ tuvar/ tüvâr:** (<Far. *divār*) duvar (III, 446, 430, 431, 439, 1516, 1530)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: dīvār]

İlk olarak CC'de⁶⁹⁹ tanıklanmıştır.

Barıñız, hıynañız k'risdânlarnı, haysın ki tutsañız, öldürüñüz da alarnıñ hanı bile şeherniñ duvarların boyatıñız. (I, 142) “Gidiniz, Hıristiyanlara işkence ediniz, yakaladığınızı öldürün ve onların kanı ile şehrin duvarlarını boyayınız.”

barça duvarların anıñ (I, 629) “onun bütün duvarlarını”

baş duvarga (III, 1663) “ana duvara”

çövreleyen nema dıvar kibik (III, 409) “duvar gibi çevreleyen şey”

divar bile optoçonıy yer (III, 1696) “duvarla çevril yer”

dovarınıñ rohunda (III, 446) “duvarın çıkıntısında (köşesinde)”

duvar tutmag (III, 446, 712) “duvar inşa etmek”

duvar üsne tutulgan (III, 446) “duvar üzerine tutunan” (tırtıl gibi böcekler için)

duvar yanına (III, 886) “duvar(ın) yanına”

duvar zili (III, 446, 712) “duvar halısı”

duvarınıñ yanı (I, 894) “duvarın yanı”

düvâriniñ alnına (III, 1716) duvarının önüne

duvarları Erusağemniñ (I, 52, 611, 774) “Kudüs’ün duvarları”

duvarlarımız arasına (I, 894) “duvarlarımız arasında”

duvarlarında anıñ (I, 53) “onun duvarlarında”

duvarnı hañutlangan (I, 56) “yıkılmak üzere olan duvarı”

eki duvar (III, 393) “iki duvar”

mularlarnıñ ipi, ölçövu, ki dıvarlarnı ölçerler (III, 987, 1093) “ duvarcıların duvarları ölçtüğü ipi, ölçüsü”

neçik duvar taştan (I, 37, 312) “taştan duvar gibi”

ortası duvarnıñ (III, 718, 1166) “duvarın ortası”

övümnüñ duvarına (III, 1745) “evimin duvarına”

övümnüñ düveri (III, 1409) “evimin duvarı”

şeherniñ duvarların (I, 142) şehrin duvarlarını

taş duvar (III, 1396) “taş duvar”

1 tüvâr (III, 446) “bir duvar”

2 zili duvarnıñ (III, 446) “iki duvar halısı”

4 duvarı (I, 553) “dört duvarı”

⁶⁹⁹ CC I, 50b/25.

2.21.2. Yapı Malzemeleri

2.21.2.1. Ahşap

- **ağaç/ ahaç/ ahaç:** tahta, kereste, kalas, kazık, ağaçtan yapılan, ahşap (III, 40, 50, 55)

[ET: ığaç/yığaç **Krh:** ağaç/ yığaç **Har:** ağaç/ yığaç **Çağ:** ağac]

ET'den itibaren⁷⁰⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Eki ağaç ulu, ne üsne ulu kemi tohtalıptır. (III, 41) “İki büyük kereste üzerine gemi yerleştirilmiş.”

ağaç bent (III, 244) “tahta çubuk”

ağaç çanaḥ (III, 41, 221, 367, 400, 760, 1132) “ahşap çanak”

ağaç içine (III, 41) “ahşap içine”

ağaç hılıç (III, 162, 845, 1229) “tahta kılıç”

ağaç kibit (III, 41, 663) “ahşap dükkân”

ağaç sağıtlar (III, 41, 1221) “ağaç eşyalar, gemiler”

ağaçlar spoyonı / spoyonu bir birine (III, 40, 1313) “birbirine bağlı ağaçlar (sal)”

ağaç tepsi bile (I, 1044) “ahşap tepsi ile”

ağaç üsne (III, 819, 991) “kereste üstünde”

ağaç yolulmagan (III, 41) “ham, cilasız ahşap”

ağacı surp haçnıḡ (III, 528, 1206) “Kutsal Haç'ın ağacı”

ağacına haçnıḡ (III, 41) “haçın ağacına”

ağaçtan janp'ud set'im (III, 40, 640) “çürümeyen akasya ağacından/ çok sağlam ağaçtan”

aḡaç üsne (I, 149) “kereste üstüne”

baltanıḡ ağacı (III, 212, 1237) “baltanın sapı”

biyik ağaç (III, 41, 209, 266, 290, 750) “büyük kereste”

dörtgüllü ağaç (III, 441, 858) “dört köşeli ağaç”

gurk' ağaçtan (III, 41, 555) “ahşap put”

iti ağaç (III, 41, 977) “ucu sivri tahta”

oşçep ağacı (III, 1074) “mızrak sapı”

pilovanıḡ ahaç (III, 40) “rendelenmiş ağaç, talaş”

rınna ağaçtan (III, 1200) “ahşah oluk”

stolpnıḡ ağacı (III, 283, 746, 762, 1321) “sütunun kerestesi”

stupanıḡ ağacı ne bile töverler (III, 41) “harç karıştırılan ahşap sopa”

şçep ağacı (III, 40) “mızrak sapı”

⁷⁰⁰ BK, G11.

tkaçniŋ ağaçı (III, 41) “dokuma tezgâhının kirişi”

tkaçniŋ bazıĭ ağaçı (III, 1464) “dokuma tezgâhının kalın kirişi”

uçlu ağaç (III, 41, 48, 524, 669, 857, 1073, 1086, 1098) “sivri tahta, kazık”

yelken ağaçı (III, 41, 1687) “yelken direği”

1 ağaç sinicaga (III, 693, 1271) “bir parça kesilmiş kütük”

3 ağaç listva starosvêckiy (III, 924) “üç ahşap duvar rafı”

13 ağaç tegene (III, 1407) “on üç ahşap yalak”

20 cüft ağaç strimen (III, 41) “yirmi çift ahşap merdiven”

24 ağaç taler (III, 41) “yirmi dört ahşap levha”

- **çüv:** küçük kazık (III, 411)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *hazıĭ* ile birlikte verilip açıklaması yapılmıştır, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 874)

- **hazuĭ/ hazık:** sopa, kazık (III, 841, 842)

[ET: *kazĭğuk/ kazuk* **Krh:** *kazĭğuk/ kazuk/ kazıĭuk/ kazunuk* **Har:** *kazuk/ kazık* **Çağ:** *kazuĭğ/ kazuk*]

ET’den itibaren⁷⁰¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Çeteni der Haçadurnuĭ naĭilicc’a boluptur publiçniy yol üsne övünüĭ uĭolundan daĭı beri, tedı ustupit etip ol naĭılônıy çetenniĭ burungi hazuĭhun roĭdan ekinçi singan hazuĭhtan snor tuttu da ol je snor bile toĭru tarttı çah Donig övünüĭ hranicasına deg. (III, 934) “Sayın Kaçadur’un çiti evinin köşesinin ötesindeki kamuya ait yola kaçmış; böyle olunca eğimli çitin ilk kazığını geri çekip ikinci kırık kazıktan ip tuttu ve o aynı iple doğrudan Donig’in evinin sınırına kadar uzattı.”

neçik hazıĭ (II, 874) “kazık gibi”

ulu hazıĭ (II, 882) “büyük kazık”

eki yüz kolotiy hazuĭlar (III, 711) iki yüz kazık, mandal

hazuĭ üsne (I, 550) “kazık üzerine”

- **otun:** odun (III, 1078)

[ET: *otuĭ* **Krh:** *otuĭ/ otun* **Har:** *otuĭ/ otun/ odun* **Çağ:** *otuĭ*]

ET’den⁷⁰² itibaren bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

⁷⁰¹ EUTSV, 175.

Suylar ulu boldu, ki Visla köp otun da köp övler yıhıp keldi. (I, 1077) Büyük bir sel oldu, Visla (nehri) birçok odunu ve birçok evi yıkıp götürdü.”

neçik otun (I, 563) “odun gibi”

otunga da biçenge barganlarını (I, 563) “odun ve samana (toplamaya) gidenler”

otun çapkanda balta bile (I, 201, 1032; III, 368) “balta ile odun kestiğinde”

- **tayağ:** sopa, değnek, çubuk, destek (III, 1402)

[ET: tayağ **Krh:** tayağ **Har:** tayağ/ tayağ **Çağ:** tayağ/ tayağ]

ET’den itibaren⁷⁰³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

tayağ bile temir (I, 31; III, 776, 1221, 1403) “demir çubuk ile”

tayağ igi (III, 758) “iyi (bir) sopa”

tayağ üsne egilgen (III, 276, 1657) “eğilmiş sopanın üzerinde”

tayağın senin (I, 39; III, 1402) senin sopan

temir tayağlar bile (III, 93) “demir sopalarla”

ulu tayağın (III, 1402) “büyük sopanın”

1 de, 2 de tayağ bile (III, 635) “bir ya da iki sopa ile”

- **tayanacag:** dayanak, destek (III, 1403)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** tayancağ]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 790)

2.21.2.2. Çamur

- **balçığ/ barçığ:** balçık, çamur (III, 210)

[ET:- **Krh:** balçık **Har:** balçık **Çağ:** balçık]

İlk olarak DLT’de⁷⁰⁴ tespit edilmiştir.

Çelig dir slunce zêmne, zera balçıhtan çıhıyr. (III, 1778) “Çelik yeryüzünde güneştir, çünkü balçıktan çıkar.”

balçığ bile tolu (III, 210, 269) “balçıkla dolu (yer)”

balçığını oramların (I, 36) “sokakların çamuru”

balçıhtan etkenleri bile (III, 341, 1114) “kilden yaptıkları (putlar) ile”

barçıhtan öv (I, 257) “balçıktan ev”

yaman balçığ içine (III, 175, 402) “pis çamur içinde”

⁷⁰² EUTSV, 246.

⁷⁰³ EUTSV, 314.

⁷⁰⁴ DLT I, 467/1.

- **çamur:** çamur (III, 367)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** çamur]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi eserlerinde⁷⁰⁵ tespit edilmiştir.

Sen pokutanı küin küinden salıyırsen da bir çamurda yatıyırsen. (III, 367) “Sen tövbeni günden güne uzaklaştırıyorsun ve (sanki) bir çamurda yatıyorsun.”

bu çamur ble aruvsuz (III, 367) “bu temiz olmayan çamur ile”

2.21.2.3. Kerpiç

- **kerpiç/ kerpıc:** kerpiç (III, 684)

[ET: kerpiç **Krh:** kerpiç **Har:** kerpiç/ kepriç/ kirpiç **Çağ:** kerpiç/ kirpiç]

ET’den itibaren⁷⁰⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hurudu, neşik kerpıc, hıvatum benim, tilim tañlayıma yabuştı, da toprağına ölümniün küvürdüler meni. (III, 1385, 1618) “Gücüm kuvvetim kerpiç gibi kurudu, dilim damağıma yapıştı ve ölümün toprağına çevirdiler beni.”

kerpiçten stolp üsne (III, 489) “kerpiç bir sütun üzerinde”

2.21.2.4. Kum

- **hum/ kum/ yum:** kum (III, 897, 762, 1736)

[ET: kum **Krh:** kum **Har:** kum **Çağ:** kum]

ET’den itibaren⁷⁰⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Sanadım alarnı, da artıñ humdan köplendiler. (III, 897) “Onları hesapladım, kumdan daha fazla çoğaldılar.”

teñizniñ humundan (III, 1376) “denizin kumundan”

2.21.2.5. Taş

- **taş/ daş:** taş, kaya (III, 1395, 415)

[ET: taş **Krh:** taş/ daş **Har:** taş/ daş **Çağ:** taş/ daş]

ET’den itibaren⁷⁰⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Aldı ol taşnı eski duşman da saldı ked Ortananga. (III, 643, 668) “Eski düşman o taşı aldı ve Ürdün Nehrine attı.”

Cuhutlar bu taşnı ündiyirler bareterñ. (III, 221) “Yahudiler bu taşta “bareterk” derler.”

bir taş ulu (III, 831) “büyük bir taş”

⁷⁰⁵ KTS, 46.

⁷⁰⁶ EUTSV, 179.

⁷⁰⁷ İKPÖ, 36/7.

⁷⁰⁸ BK, K8.

bu taşı fundamentiñ (III, 621) “vakıfın bu taşı”
çakuçu taş sindürüçılarnıñ (III, 364, 1278, 1396, 1678) “taş kırıcılarının çekici”
neçik duvar taştan (I, 37; III, 1709) “taş duvar gibi”
glazovı taş (III, 545) “yuvarlak büyük taş”
kerezmanınıñ taşı (III, 669) “mezarın taşı”
taşnı kerezmannıñ (III, 950) “mezarın taşı”
kiçi taş (III, 1573) “küçük taş”
kupa taş (III, 275, 1322) “taş yığın(ı)”
*mur taştan*⁷⁰⁹ (III, 1709) “taş duvar”
on ekinçi taş (III, 1186) “on ikinci taş”
*parhovaty*⁷¹⁰ *taş* (III, 1122) “berbat taş”
plaz taşlar (III, 1078, 1144) “kesme taşlar, bloklar”
taş atmaş strelbası (III, 162, 1323, 1395) “taş atma mekanizması/ mancınığı”
taş evelgi gruntovı yuhoövnüñ (III, 553) “kilisenin ilk temel taşı”
taş budovanê (III, 1396) “taş bina”
taş duvar (III, 1396) “taş duvar”
taş granâstıy (III, 551) “taş yüzey”
taş kebit (III, 663, 891, 1396) “taş dükkân”
taş habağ (III, 779, 1396) “taş kapı”
taş hala (I, 172) “taş kale”
taş öv (III, 1396) “taş ev”
taş pinagertniñ üstüne (III, 1141) “taş tabletin üzerine”
taş sindürüçi (III, 987, 1396) “taş kırıcı”
taş strelbası (III, 162, 1323, 1395) “taş mancınığı”
taş üsne (III, 1396) “taş üzerinde”
taş vengelnı (III, 1596) “temel taşı”
taş yarası (III, 1648) “taş yarası”
taş yer üsne (III, 21, 48) “dikili taş”
taş yonuçı (III, 987, 1396, 1730) “taş yontucu”
taşlar arası (III, 121, 830, 1395) “taşlar arası”
taşlar bile tüzülgen (III, 221) “taşla dizilmiş”
taşlar hoygan steşka (III, 339, 885, 1396) “taş döşeli yol”
taşlar yığılgan (III, 1396) “taş yığını”

⁷⁰⁹ Ukraynacada *mur* sadece “taş duvar” için kullanılmaktadır. Bu cümlelerde “mur taştan” anlatımı güçlendirmek için kullanılmıştır.

⁷¹⁰ Çağdaş Ukraynacada argo sözcük olarak geçmektedir.

taşların çatlanmağı (III, 373) “taşların parçalanması”

taştan gürk (III, 555, 1698) “taş tapınak”

taştan hazgan bardağ (III, 221, 839, 960, 1396) “taştan oyulmuş bardak/ mermer bardak”

taştan toçonıy (III, 221) “oyma taş, işlenmiş taş”

taştan yığöv kibik (III, 1663) “taştan kilise gibi”

tıyrman taşı (III, 148, 980, 1396) “değirmentası”

tibindegi taşın (III, 1453) “yerin altındaki taşı”

tikili taş (III, 1396) “sütun, heykel, dikili taş”

*toçanka*⁷¹¹ *lar taştan* (III, 1466) “taştan yontulmuş kase, kavanoz, vazo gibi eşyalar”

uşah taş (III, 897, 1396, 1564) “küçük taş”

vem taştan (III, 551, 1595) “taş sunak”

yapov taştan (III, 804) “taş kapak”

yoğargi taş svitlica (III, 1068) “yukarıdaki taş oda”

1 taş kebit uçmağlı canlı atamdan halgan (III, 958) “rahmetli babamdan kalan bir taş dükkân”

- **taşgına:** küçük taş, çakıl (III, 1397)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ol zaman, haçan ki kiçi taşgına seniñ üsne tüşse, barça yığmağıñ seniñ de seni anıñ ble toprağka haytarır. (II, 632) “O zaman, küçük taşlar senin üstüne düşse senin bütün biriktirdiklerin, seni onlarla birlikte toprağa gönderir.”

ol taşgına (II, 632) “o küçük taş”

- **haya:** kaya (III, 830)

[ET: kaya Krh: kaya Har: kaya Çağ: kaya]

ET’den itibaren⁷¹² tespit edilmiştir.

Teñiz yaptı alarnı, battılar antuntknuñ terenine, neçik haya. (III, 110) “Deniz onları kapladı, bir kaya gibi derinliklerin dibine battılar.”

beg haya (II, 450) “sağlam kaya”

bek haya üsne (II, 452) “sağlam kaya üzerine”

bu haya üsne (II, 450) “bu kaya üzerine”

⁷¹¹ Ukraynacada artık kullanımdan düşmüş sözcük. Onun yerine *выточенная* kullanılmaktadır.

⁷¹² IB, 40...

çatlamahı hayaları ble (II, 527) “kayaların çatlamasıyla”
huçanê hayalar arasından (III, 830) “kayalar arasından gelen ses, yankı”
içinden hayaların (I, 76) “kayaların içinden”
haya arası (III, 120, 121, 830, 1665) “kaya arası”
haya plazı kibik (II, 850; III, 259, 830) “kaya bloğu gibi”
hayası boluşluğun (Apeneher) (III, 312) “yardımın kayası (Avner)”
haya üsne yazma (III, 830) “kaya üzerine yazı”
hayaları yuhövnü (II, 132) “kilisenin kayaları”
hayası buçhağın (I, 144) “köşenin kayası”
taşlı hayadan (I, 45) “taşlı kayadan”
turuçları hayanın (I, 87) “kayanın sakinleri”
üstne hayanın (I, 47) “kayanın üstünde”
yuvuh hayaga (I, 222) “yakın kayaya”

2.21.2.6. Toprak

- **toprah/ toprah/ toprağ:** toprak (III, 1483)

[ET: toprak **Krh:** toprağ/ toprağ/ tofrağ **Har:** toprağ/ tofrağ **Çağ:** toprağ/ tofrağ/ tofrağ/ toprağ]

ET’den itibaren⁷¹³ metinlerde tanıklanmıştır.

Huthardın canımni benim ölümnden, közlerimni benim yaşlardan, ayağlarımni benim azmağlıhtan. (I, 55) “Benim canımı ölümnden, gözlerimi gözyaşlarından, ayaklarımı kötü yola sapmaktan kurtardın.”

açılğan 7 keret toprahtan (I, 34) “yedi kez arıtılmış topraktan”

çağ toprağka (I, 393) “toprağa kadar”

halınlıhı toprağın (I, 286) “toprağın kalınlığı”

hızıl toprağ (III, 440, 861, 1483) “kızıl toprak”

hoyuluğu toprağın (I, 436) “toprağın koyuluğu”

köktegi huwatlılardan şanlı da toprahtan hasil kelgenlerden algışlı (I, 119) “gökteki kuvvetlilerden (daha) şanlı ve topraktan hasil olanlardan (daha) mübarek”

neçik toprağ (I, 409) “toprak gibi”

toprağ hazuçı çıpçı (III, 842) “toprak kazıcı kuş”

toprağına ölümün (I, 38, 597; III, 1385, 1618) “ölümün toprağına”

toprağında tirilernin (I, 399) “dirilerin toprağında”

toprağka dire (III, 276) “toprağa kadar”

⁷¹³ AY, 632/4.

toprahtan bolgan (III, 1483) “topraktan olan”

toprahtan toğan (III, 1484) “topraktan (küllerinden) doğan (anka kuşu)”

7 keret toprahtan arıtilgan (I, 593) “yedi kez arıtılmış topraktan”

- **toz:** toz (III, 1488)

[ET: toz **Krh:** toz **Har:** toz **Çağ:** toz/ tos]

ET’den itibaren⁷¹⁴ tüm dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Uvatıyım alarnı, neçik toznu alnına yelniñ, neçik balçıñnı oramlarnıñ, basıyım alarnı. (I, 36, III, 210, 1061) “Rüzgârın önündeki toz gibi onları ezeyim, sokakaların çamuru gibi onları ayakaltı edeyim.”

hızıl zafran kibik toz (III, 1758) “kırmızı safran gibi toz”

neçik toz alnına yelniñ (I, 44, 319) “yelin önündeki toz gibi”

neçik tozu yaznıñ (III, 1488) “yazın tozu gibi”

2.21.3. Boya

- **çiçek:** boya (III, 383)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

ET’den itibaren metinlerde yer alan sözcük “boya” anlamıyla sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Tonu hızıl köriyirmen hanlı, dügül purpura, neçik teniz balıñnıñ, dügül çiçek ble boyagan. (II, 394) “Onun kırmızı kıyafetini kanlı görüyorum, balığın denizi gibi mor değildi, kırmızı renk boyayla boyanmamıştı.”

çiçek hızıl (III, 380, 861) “kırmızı boya”

harşıdagi çiçek (III, 822) “karşıdaki (kırmızı) boya”

hızıl çiçek (III, 852) “kırmızı boya”

neçik çiçek boyacıñnıñ (II, 138) “boyacının boyası gibi”

- **boya:** boya (III, 323, 321)

[ET: bodug **Krh:** boduğ/ boduğ **Har:** boyag/ boğag **Çağ:** boyag/ boyak]

ET’den itibaren⁷¹⁵ metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 720)

boya işlevüçi (II, 720) “boya üreticisi”

⁷¹⁴ IB, 15.

⁷¹⁵ EUTSV, 95.

- **boyov:** boya (III, 323, 321)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁷¹⁶ tanıklanmıştır.

Arlı-berli çölmekni holda oynatma, ki boyov harışkay. (III, 134, 323) “Çömleği elinde ileri geri oynatma yoksa boya karışacak.”

çiçek boyovu (III, 234) “çiçek boyası, bitki boyası”

- **çivit:** çivit (III, 386)

[ET:- Krh: çüvüt/ çüwüt Har:- Çağ: çivit]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT'de⁷¹⁷ tanıklanmıştır.

Men Haçeres Lardin oğlunu çivitine neme zağallı etmiyirmen da neme harıştırmıyirmen. (III, 386, 1759) “Ben Lardin'in oğlu Kaçares'in çivitine herhangi bir hasar vermiyorum ve hiç karıştırmıyorum.”

bir hantar çivit (III, 386) “bir kantar çivit”

110 ohaçivit (III, 386) “yüz on okka⁷¹⁸ çivit”

2.21.4. İnşaat Malzemeleri

2.21.4.1. Metal Malzemeler

- **çüv:** dübel, çivi, mih (III, 411)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 696)

- **hadağ/ hadağ:** çivi, mih (III, 788)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: kadağ]

İlk olarak CC'de⁷¹⁹ tespit edilmiştir.

Añ, biyiklengen, biyikleğeniñni tirlik keltirüçi haçın üsne da hadağlaganıñni hadağlar bile. (III, 291) “Haçın üstünde çivilerle çivilenmiş, hayat veren yüce Tanrı'yı yücelt, unutma.”

bir faska şindel hadağı (III, 518) “bir kova çatı çivisi”

horhulu hadağlar bile (III, 299) “korkunç çivilerle”

temir ble hadağlar ble hadagan haç üsne (II, 565) “demir çivilerle çarmıha çivilenen”

⁷¹⁶ CC I, 8b/25.

⁷¹⁷ DLT III, 162/17.

⁷¹⁸ 1 okka: 400 dirhem ağırlık

⁷¹⁹ CC II, 63b/23.

temirli hadağlar bile (III, 1411) “demir (tırnaklı) çivilerle”

üç hadağ ble hollarnı da ayahların hadağlagan K'risdosnuş (III, 789) “elleri ve ayakları üç çivi ile çivilenen Mesih'in”

- **mıh:** (<Far. *mīχ*) mih (III, 977)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC'de⁷²⁰ tanıklanmıştır. EHKT metinlerinde *mıhla-* fiili metinlerde tanıklanmış ancak *mıh* sözcüğü “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir. (II, 693, 774, 801)

mıh ya sançkan nema (II, 699) “mıh ya da batırılan şey”

sürünçeş neme, mıh ya iti ağaç (II, 760) “engel olan şey, hıh ya da keskin ağaç

2.21.4.2. Metal Olmayan Malzemeler

- **balaguz/ balahus/ balahuz/ bağuz:** balmumu, mum (III, 210, 205)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁷²¹ tanıklanmıştır.

Men, neşik suv, töküldüm, da tağıldılar barça söveklerim benim, da boldu yürekim benim neşik balaguz erilgen içine yürekimniş benim. (I, 38; III, 210) “Su gibi dağıldı bütün kemiklerim, sanki yüreğimin içine eritilmiş balmumu dökmüşler gibi yüreğim yandı.”

aruv balaguz (III, 143) “temiz balmumu”

balaguz erigen (III, 493) “erimiş mum”

eki bezmenbalaguz (I, 913) “iki bezmen⁷²² balmumu”

elli kamen Ilôvnuş smalcovanıy balaguz (III, 652) elli Lviv kameni erimiş balmumu

hırh kamen çiy balaguz (III, 386) “kırk kamen ham balmumu”

neşik balaguz (I, 55) “mum gibi”

on kamen Kamenecniş sırovı balaguz (III, 652) “on kamen ham Kamaniçe balmumu”

safı balaguz (III, 1216) “saf, rafine balmumu”

sırovıy balaguz (III, 386, 1280) “ham balmumu”

yişpanskiy balaguz (III, 210, 1503) “İspanyol balmumu (mühür mumu)”

2 bezmen balaguz (I, 912) “iki bezmen balmumu”

2 kamen Ilôvnuş smalcovanıy balaguz (III, 210, 1288) “iki kamen eritilmiş Lviv balmumu”

⁷²⁰ CC I, 51b/22.

⁷²¹ CC I, 41a/14.

⁷²² Bezmen: el tartısı (Rusça, Ukraynaca)

3 *bezmen balağuz* (I, 911) “üç bezmen balmumu”

10 *hroşluğ yeşil balağuz* (III, 210, 1681) “on groşluk yeşil mum”

20 *kamen çiy balağuz ham* (III, 798) “yirmi kamen işlenmemiş ham balmumu”

23 *Ilôv kameni çiy balağuz* (III, 652, 1216) “yirmi üç Lviv kameni (ağırlığında) ham balmumu”

- **orğan/ urgan:** urgan, ip (III, 1062, 1556)

[ET:- Krh: örgen Har: örgen Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁷²³ tespit edilmiştir.

Orğanlar saldılar sırtmağ ayağlarım menim. (III, 1062) “Onlar ayaklarıma tuzak kurmak için urganlar saldılar.”

orğan(lar)ı yazıhnıñ (III, 202) “günahın ipleri”

orğan(lar)ı yazıhlınıñ (III, 1062) “günahkârın ipleri”

- **tutğal:** tutkal, yapışkan reçine (III, 1513)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tutgal]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ol dabanagnı ağaçtan ayttı Biy Teñri tutğal ble içkertin da dışardan yağlatma, ki keçmegey suv. (II, 304) “Rab Tanrı, ahşap sandığı su geçirmemesi için içinden ve dışından reçine ile yağla (sıva) dedi.”

2.21.5. İnşaat Aletleri

- **bırov:** burgu (III, 299)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁷²⁴ tanıklanmıştır.

Tikme 1 terek şeftelü da 1 terek erük biri birinden bir harış yırağ, na haçan eksi de yerden eki lokot biyiklihte bolsalar, ol zaman butağın şeftelünün, bırovlap erük terekine jlobovatıy bırov bile, küvürme erük terekine. (I, 955) “Bir şeftali fidesi ve bir erik fidesini birbirinden bir karış uzaklığa dakin, ikisi de yerden iki lokot uzunluğa eriştiğinde, o zaman şeftalinin dalını burgulayarak erik ağacına sondavâri bir burgu ile (aşıl原因arak) erik ağacına çevirin.”

jloboşistıy bırov bile (I, 956) sondavâri bir burgu ile

ulu bırov (III, 299) “büyük burgu”

⁷²³ DLT I, 195/17.

⁷²⁴ CC I, 43b/16.

- **çakuç:** (<Far. çakuş) çekiç (III, 364)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:- çekük]

İlk olarak DLT⁷²⁵’de tanıklanmıştır.

Menim hıptımnı pozıçit etip edir da bermedi, men de bu çakuçnu aldım kensinden hıptım yerine. (III, 848) “Benim bıçağımı ödünç almıştı ve vermedi, ben de ondan makasım yerine çekicini aldım.”

çakuç bile urgan (III, 364, 1555) “çekiç ile dövülmüş”

çakuçu taş sindiruçlarnıñ (III, 364, 1278, 1678) “taş kırıcılarının çekici”

eñ ulu çakuçu kovalnıñ (III, 364, 719) “demircinin en büyük çekici”

temirçi çakuçı (III, 364, 1411) “demirci çekici”

ulu çakuçları bile (I, 63) büyük çekiçleriyle

ulu çakuçlar bile (III, 364) büyük çekiçler ile

- **hırmavuç:** kazıyıcı (III, 852)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 882)

- **keskiç:** keski (III, 686)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bolmagay harsız, bolmagay yürekli, bolmagay duşmanlavuçı, bolmagay uruçı, bolmagay keskiç yığıştıruçı, yoħsa ħarib sövüçi, yaħşı sövüçi, ivaş, aşah, artar, surp, tözümlü. (I, 515) “Arsız olmasın, kızgın olmasın, düşmanlık besleyen olmasın, vuran olmasın, keski toplayıcısı olmasın; aksine garipleri seven, iyiliği seven, yavaş, alçak gönüllü, doğru, aziz, sabırlı (olsun).”

- **ögöv:** ege, törpü (III, 1088)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

1 ulu pila, 1 klamer, 1 şnur, 1 ulu topor, 1 ögöv, 1 ulu biroov, 1 ulu tolota... (III, 1137) “Bir büyük testere, bir klamer⁷²⁶, bir (bağ) halat, bir büyük balta, bir ege, bir büyük burgu, bir büyük keski...”

⁷²⁵ DLT II, 287/8.

⁷²⁶ Demir veya ahşap levhaların sabitlenmesi için montaj plakası. Çatı kaplamacılar tarafından kullanılır.

- **teşüçi:** delici (keski) (III, 1433)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 688)

2.22. Jeoloji ile İlgili İsimler

22.1. Genel Jeoloji

2.22.1. Taş

- **taş/ daş:** taş (III, 1395, 415)

[ET: taş **Krh:** taş/ daş **Har:** taş/ daş **Çağ:** taş/ daş]

ET’den itibaren⁷²⁷ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Töreçiniñ övü alnına bir ulu taş keseki bar edi. Yoḥsa surp Jagop ḥargadı ol taşnı, ki alay ol taş ufaldı, neçik topraḥ. (I, 245) “Yargıcın evinin önünde büyük bir yaş parçası vardı. Aziz Yakup o taşta beddua edince o taşın tamamı toprak gibi ufaldı.”

Oḡlum, Teḡriniñ buyruḡuna dayma ḥulaḥ ḥoy da eski duşmandan ḥorḥma: Teḡriniñ buyruḡu yaḥşı ademige taş ḥaladır. (I, 176) “Oḡlum, Tanrı’nın buyruḡuna daima kulak ver ve eski düşmandan korkma: Tanrı’nın buyruḡu iyi insana taş kale gibidir.”

açıtaş/ açı taş (III, 27, 21) “şap”

acı taş (III, 20) “acı taş, şap”

çağmaḥ taşı (III, 753) “çakmak taşı”

çaḥmaḥ taşı (III, 365) “çakmak taşı”

çaḥmat taşı (III, 1396) “çakmak taşı”

dört fuçı Drabizonnuñ açıtaş (III, 27, 441) “dört fiçı Trabzon acı taşı”

iti taşlardan (I, 261) “(kenarı) keskin taşlardan”

kerezmanniñ taşı (I, 155) “mezarın taşı”

kremenniñ taşı (III, 753, 1121) “çakmak taşı”

neçik dıvar taştan (I, 595) “taştan duvar gibi”

ol açıtaşnı (III, 532) “o acı taşı”

ol ulu taşnı (I, 242) “o büyük taşı”

on eki ḥantar açıtaş (III, 27, 801) “on iki kantar acı taş”

taşların ḥatlanmaḥı (I, 155) “taşların çatlaması”

taşların tüşmeḥinden (I, 231) “taşların düşmesinden”

taştan yığöv kibik (I, 257) “taştan kilise gibi”

tibindegi taşın (I, 197) “altındaki taşın”

üstündegi taşın (I, 197) “üstündeki taşın”

⁷²⁷ BK, K8.

2.22.1.1. Kireç Taşları

- **kireç:** (<Far. *girac*) kireç (III, 694)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de tanıklanan sözcük Kıpçak Türkçesi ile yazılan eserlerinin birçoğunda⁷²⁸ tanıklanmıştır.

Üstün çölmekniñ keten bile bahlama, da üstüne çöprekniñ söndürmegeni kirec ezgen sepme, da üst bile ahaçtan ol kirecni yapma, ki bek turgay. (III, 694) “Çömleğin üstünü ketenle bağlama, bezin üstüne toz haline getirilmiş söndürülmemiş kireç sepme, o tahta ile kirecin üstünü örtme ki sağlam olsun.”

- **mermer/ marmur:** (< Ar. *marmar*) mermer (III, 960, 952)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak KE'de⁷²⁹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *mermer, taş atı* şeklinde verilmiştir.

Tohtattıñ ayağlarımni menim, neçik mermerni, da üstüne biyikliklerniñ turguzduñ meni. (I, 595) “Mermer gibi ayaklarımı güçlendirdin ve yüksek yerlerde beni durdurdun.”

Ol marmur tibine tapulgan edi hazna ulu, 100 000 altun hızıl. (II, 226) “O mermerin altında yüz bin kızıl altın (olan) büyük bir hazine bulunmuştu.”

marmur üsne (II, 226) “mermer üstünde”

bir suv sağıtıñ içine mermer taşından (I, 258) “mermer taşından yapılmış bir su kabının içinde”

2.22.2. Madenler

- **kömür:** kömür (III, 724)

[ET: kömür K_{rh}: kömür Har: kömür Çağ: kömür/ kimür/ kêmür]

ET'den itibaren⁷³⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Salğaysen üsne alarnıñ kömürlerin otnuñ da yıhkaysen alarnı. (III, 725) “Onların üzerin ateşin kömürlerini göndereceksin ve onları yıkacaksın.”

kömür otlı (III, 1077) “yanan kömür”

kömür yatıñ otlı (III, 1077) “üstünde ateş bulunan kömür”

kömürü bile pelüt ağacınıñ (III, 1128, 1333) “meşe ağacının (odun) kömürü ile”

kömürlerin otnuñ (III, 725) “ateşin kömürlerini”

⁷²⁸ CC I, 44b/5; KTS, 149.

⁷²⁹ KE, 146v/19

⁷³⁰ AY, 544/14.

2.23. Kimya ile İlgili İsimler

2.23.1. Elementler

- **antimonyum:** (<Fr. *antimoine*) antimon⁷³¹ (III, 109, 757, 1333)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Antimonyumnuş suvu bile terdjibe üçün içirme ol krokumnu. (III, 757) “O safranı deney için antimon suyuna doyum.”

antimonyumnuş rektifikovanıy suvu içine altunnu solvovat etme (III, 1195) “sıfırlanmış antimonyum suyu içinde altın solvatu”

antimonyumnuş suvu (III, 109, 757, 1333) “antimonun suyu”

safi antimonyumdan (III, 54) “saf antimundan”

- **bağır/ bahır/ pağhır:** bakır (III, 203, 206, 1113)

[ET: bakır Krh: bakır Har: bakır Çağ: bakır]

ET’den itibaren⁷³² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *pağhır* şekline “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te rastlanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 847)

Zera uvattı eşikni bağırdan da beklövün temirden uvattı. (I, 79) “Çünkü bakırdan kapısını, demirden kilidini paramparça etti.”

Çeligden bolıyır bahır. (III, 376) “Bakır çelikten oluyor.”

bağır hāzanga (I, 251) “bakır kazana”

bağır ulu çölmek (III, 402) “büyük bakır çömlek”

bağır tepsi (III, 1423) “bakır tepsi”

on yedi kesek uçu bile kümüş belbağ, çiçeği altunsuvlu, hulaḥları bağırdan (III, 894) “on yedi parça uçlu, çiçeği altın suyuna batırılmış, kulpları bakırdan gümüş kemer”

- **kügürt/ kükürt/ gügürt:** (<Far. *gūgird*) kükürt (III, 769, 556)

[ET:- Krh:- Har:- kükürd Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak KE’de⁷³³ tanıklanmıştır.

Yağgay üstüne alarnıñ sırtmaḥ, ot da kügürt. (I, 34, 378, 592) “Onların üstüne tuzak, ateş ve kükürt yağacak.”

⁷³¹ Antimon, kimyasal bir elementtir (Sembölü Sb, atom numarası 51). Parlak gri olan bu element esas olarak doğada bulunan sülfid mineraldir. Antimon bileşikleri eski çağlardan beri bilinmektedir ve kozmetik alanda kullanılmıştır. İlkel kültürlerde, tozu göz rahatsızlıklarını tedavi etmek için kullanılmıştır. Genellikle Arapça sürme adıyla anılır. (<https://en.wikipedia.org/wiki/Antimony>)

⁷³² EDPT, 317.

⁷³³ KE, 40v/21.

kügürt suvu (III, 86, 462, 769, 1333) “kükürt suyu”

kügürtü çeligni (III, 376) “çeliğin kükürtü”

kügürtü pilisopaların (III, 391, 1796) “filozofların kükürtü”⁷³⁴, filozofların felsefe taşı”

*otlu kükürt*⁷³⁵ nü (I, 145) “yanıcı kükürtü”

- **halay:** kalay, lehim (III, 795)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁷³⁶ tanıklanmıştır.

Hoysun pan Gureğ voyt 13 cantnar halaynı aşığa. (III, 154, 355) “Efendi Gureg, on üç kantar kalayı aşağı koysun.”

halay avadanlıhı (III, 169) “kalay yapma aleti”

halay avadanlıhı kamen 6 gs (III, 170, 795) “altı buçuk taş ağırlığında kalay eşyalar”

- **horgaşın/ hurgaşın/ horhaşın:** kurşun (III, 875, 899)

[ET: koroğın Krh: kuruğın/ korşun/ koşun Har:kurgaşın/ kurguşın/ kurşun Çağ: kurguşun/ kurguşun]

Moğ. *qorğaljin* ile ortak olan sözcük ET’den itibaren⁷³⁷ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün *hurgaşın* şekli sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 682)

Munı işitip, han buyurdu hazan keltirme içkeri, da içine horgaşın toldurup, eritme. (I, 1059) “Bunu işitince, han içeri kazan getirmelerini, içini kurşun doldurup eritmelerini buyurdu.”

horgaşından ağır (I, 135) “kurşundan ağır”

Ne türlü adamdır bu, ki otnu söndürdü da horgaşınını suvuttu. (I, 1059) “Bu nasıl bir adamdır ki ateşi söndürdü ve (erimiş) kurşunu soğuttu.”

ges kamen horgaşın (III, 876) “yarım kamen kurşun”

horgaşınınnı seni (I, 1060) “senin kurşununu”

lina horgaşın bile (III, 674, 876) “ipin ucunda kurşun olan (suyun derinliğini ölçen) alet”

⁷³⁴ Latince “yanan taş” anlamındaki kükürt, eski çağlardan beri gizemli ve büyüleyici bir madde kabul edilmiş, simyacılar tarafından maddeleri altına çevirdiği varsayılan “felsefe taşı” olarak görülmüştür. <https://www.makaleler.com/kukurt-nedir-nerelerde-kullanilir>

⁷³⁵ “Atları gördü ve sümbül mavi ve sarı kükürt göğüs zırhları vardı, onların binicileri ve atların başları; aslan başları gibi, ateş ve duman ve kükürt fışkırıyordu kendi ağzından. Bu üçüncü salgında; ağzından duman ve kükürt çıkan yangında, erkeklerin üçüncü bölümü öldü.” (kükürt: III, 769)

⁷³⁶ CC I, 42b/12.

⁷³⁷ EDPT, 656.

neçik ħorğaşın (I, 37, 177, 381) “kurşun gibi”

neçik ħorhaşın (I, 587) “kurşun gibi”

1 ħorğaşın (I, 1047) “bir kurşun”

3 ştıp ħorğaşın (III, 1359) “üç parça kurşun”

• **temir:** demir (III, 1410)

[**ET:** temir **Krh:** tamür/ temür **Har:** temür/ timür/ temir **Çağ:** têmir/ temür/ timür/ dimür]

ET’den itibaren⁷³⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tas bolupmen men tutmaħından temir bığovlarnıñ. (I, 981) “Demir kelepçelerin beni tutsak etmesinden yok olmuşum.”

alarnıñ ħol bığovları bile temirden (I, 103) “demir el zincirleri (kelepçeler) ile”

bağından temir bığovlarnıñ (I, 669) “demir zincirlerin bağından”

bıçaħ ulu moskovnuñ opravny temir bile (III, 953) “demirle çerçevenmiş büyük Moskova bıçağı”

iskralarnı temirniñ (II, 358) “demirin kıvılcımlarını”

kovalnıñ ulu temir (II, 850) “demircinin büyük demiri”

küçlü bağından temirniñ (I, 274) “güçlü demir bağından”

ħızgan temir (II, 683) “kızgın demir”

ħol bağı bile temirden (I, 865) “demirden kelepçeler ile”

ħol bığovları bile temirden (I, 103; III, 232) “demirden el zincirleri (kelepçeler) ile”

neçik oħ temiri (I, 824) “okun ucundaki demir gibi”

okruhlıy temir (II, 696) “yuvarlak demir”

oħ temirleriñniñ (I, 824) “okun ucundaki demirlerin”

oşcep temiri (II, 822, 869) “mızrak demiri”

otlu temirden ħızovlu süngüler (III, 863) “ateşli demirden kızgın süngüler”

saban temiri (II, 757; III, 918, 1212) “saban demiri”

tayaħ bile temir (I, 31; III, 776, 1221, 1403) “demir çubuk ile”

temir ble ħadaħlar ble ħadagan ħaç üsne (II, 565) “demir çivilerle çarmıha çivilenen”

temir golenâlar üsne (II, 196) “demir bacaklar üzerinde”

temir hartovny / hartovanıy (II, 714) “sertleştirilmiş demir”

temir ħızgan (II, 825) “kızdırılmış demir”

temir rengi (II, 714) “demir rengi”

temir tayaħlar bile (III, 93) “demir sopalarla”

temir tırmovıçlar bile (III, 1460) “demir tırmıklarla”

⁷³⁸ EDPT, 508.

temirden hızmış olturğuç (I, 170) “kızgın demirden taht”

temirden terekler (III, 148) “demirden direkler”

teñrilerni altından da kümüşten, yezden da temirden, ağaçtan da taştan (II, 178)

“altından, gümüşten, pirinçten, ağaçtan ve taştan yapılmış tanrıları”

tizliñ temir (II, 854, III, 1145) “demir dizlik”

zıncıllar temir (II, 175) “demir zincirler”

4 butağlı temir oñnu (III, 1045) “4 çıkıntılı demir ok”

2.23.2. Alaşımlar

- **çelig:** çelik (III, 376)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: çelik]

Taranan tarihî metinler içinde Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde “çocukların oynadığı çelik çomak” anlamında tanıklanmış, “çelik” anlamı ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Bulay añlanıyır: Çeligden da jacdan bolıyır cohar. (III, 462, 1231) “Buradan anlaşılıyor ki değerli taş, çelikten ve sülfattan meydana gelir.”

kügürtü çeligniñ (III, 376) “çeliğin kükürtü”

soluciyası çeligniñ (III, 1292) çeliğin çözünmesi

2 lot çeligge (III, 532) iki lot çeliğe

- **yez/ cez:** pirinç (III, 1705, 458)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁷³⁹ tanıklanan sözcük Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde de tanıklanmıştır. Sözcüğün *cez* şekli KPN III’te verilmiştir.

Zera uvattı eşiklerni yezden da beklövün temirden uvattı. (III, 250) “Çünkü pirinçten kapısını, demirden kilidini paramparça etti.”

gatunk yez başlı 499 deste (III, 237) “pirinç başlı dört yüz doksan dokuz deste "Gattung" marka bıçak”

neçik yez (III, 171) “pirinç gibi”

sarı yez (III, 1705) “sarı yez”

teñrilerni altından da kümüşten, yezden da temirden, ağaçtan da taştan ki körmesler da işitmesler, alğışlar ediñ (II, 178) “altından, gümüşten, pirinçten, ağaçtan ve taştan yapılmış tanrıları”

ulu yez çırağlıñ (III, 1705) büyük bronz şamdan

⁷³⁹ CC II, 65v/34.

yezden tasnıñ avazına (III, 1706) “pirinçten yapılmış tasın sesine”

120 deste cvilink yez başlı (III, 245) “yüz yirmi deste pirinç başlı zwilling bıçak”

2.23.3. Bileşikler

2.23.3.1. Su

- **suv/ sov/ su:** su (III, 1333, 1294, 1325)

[ET: sub **Krh:** suw/ suf **Har:** suw/ suv/ su **Çağ:** suw/ suv/ su]

ET’den itibaren⁷⁴⁰ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Bahçalarda türlü-türlü bitiş u terekler bolur yerde tikken, da 1 suvdan bitip ilgeri kelir.

(I, 175) “Bahçelerde çeşit çeşit bitkiler ve ağaçlar olur, sadece sudan bitip yükselir.”

antimoniyumnıñ suvu (III, 109, 757, 1333) “antimonun suyu”

jac suvu (III, 757) “sülfür suyu”

kügürt suvu (III, 86, 462, 769, 1333) “kükürt suyu/ kükürtlü su”

suvga döndürme (III, 440, 1329) “suya dönüştürme”

2.23.3.2. Buhar

- **tınıh:** buhar (III, 1458)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “buhar” anlamında tanıklanmıştır.

Jacnı ortaçahtı yandırma, zera yahın [= yalın] kerekmes, tek tınıh. (III, 1067, 1458, 1796) “Kükürtü orta ateşte yakma çünkü alev gerekmez sadece buhar (gerekir).”

2.23.3.3. Köpük

- **köbük:** köpük (III, 720)

[ET: köpig **Krh:** köpük **Har:** köpük **Çağ:** köpük/ köfük]

ET’den itibaren⁷⁴¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Haytıp körer surp Asduacacin otlı teñiz, kügürtlü, da ortasına ulu çuğur, da teren, da keñ, da haramğuluñ, da otlı hara köbük keliyir üstüne. (I, 171) “Kutsal Bakire Meryem dönüp ateşli, kükürtlü, ortasında büyük bir çukur olan, derin, kahverengi, karanlık denizi görür ve alevli kara köpük üstüne doğru gelir.”

⁷⁴⁰ BK, D10.

⁷⁴¹ EUTSV, 201.

2.23.3.4. Buz

- **buz:** buz (III, 345)

[ET:- **Krh:** buz **Har:** buz **Çağ:** buz]

İlk olarak DLT'de⁷⁴² tespit edilmiştir.

Viher de, haysı salıyr ağaçlarını da övlerni yıhıyr, ündeliyr Ari Yazovda dz³/an, sağmos 148: ot da hrad, har da buz gvaltovniy. (II, 428) “Kasırğa, ağaçları savuruyor, evleri yıkıyor; İncil’de ruh olarak adlandırılıyor, mezmur 148: ateş ve dolu, kar ve buz güç kullanarak.”

2.24. Kuyumculukla İlgili İsimler

2.24.1. Cevher

- **öz:** öz (III, 1108)

[ET:öz **Krh:**öz **Har:** öz **Çağ:**öz]

Sözcük ET’den itibaren⁷⁴³ metinlerde tespit edilmiştir.

Suħlançlıdır ol, ne ki altun, da, ne ki bahalı taş, özden, köp tatlıdır ol, ne ki bir kesek çıbal. (I, 37) “O, altın ya da pahalı taş gibi arzu edilendir, özdendir; bir parça bal gibi çok tatlıdır.”

köktegi öz (II, 863) “cennetteki öz”

- **taş/ daş:** cevher, değerli taş (III, 1395, 415)

[ET: taş **Krh:** taş/ daş **Har:** taş/ daş **Çağ:** taş/ daş]

ET’den itibaren⁷⁴⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Metinlerde *Da keltirirler ahar badmudjanın Aharonnu on eki haşı bile körkeytken.* (I, 237) “Aaron’un on iki değerli taşla bezenmiş kaftanını getirirler.” cümlesinde olduğu gibi onlarca yerde *taş* yerine *haş* sözcüğü kullanılmıştır. Bu kullanımlarda da coğrafik bir terim olan ya da inşaat malzemesi olarak kullanılan taşın değil, sadece değerli taş anlamının olduğu yerlerde kullanılması dikkat çekicidir.

Balhıyr başı ağır taşlardan da altın-inciden, neçik güneş. (III, 86, 212) “Başı, değerli taşlar ve altın-incilerden güneş gibi parlıyor.”

Altundan da bahalı haşlardan yasagan trumna içine yathızdırıp kendin, da topraħka arzani ettiler kendin. (III, 1396) “Onu altından ve değerli taşlardan yapılmış bir tabut içine koyup toprağa (defnetmeye) hazır ettiler.”

altun taşı (III, 87) “altın taşı”

⁷⁴² DLT III, 123/1.

⁷⁴³ OTG, 307.

⁷⁴⁴ BK, K8.

başı ağır taşlardan (III, 86) “büyük değerli taşlar”
bağalı taşını rezat etüçi (III, 1197) “pahalı taş kesicisi (altın- elmas ustası)”
bahalı daş (III, 206, 383, 747) “pahalı, değerli taş”
bahalı taş (I, 37; III, 206, 746, 1320, 1344, 1395, 1801) “pahalı taş”
bahalı taş atı (III, 1240, 1344, 1395) “pahalı, değerli taş adı”
bahalı taşını rezat etüçi (III, 206, 1396) “pahalı taş kesici”
bahalı taştan yonma (III, 1730) “pahalı, değerli taştan yontulmuş, pahalı taştan kesme”
bahasız taşlar (III, 84) “değersiz taşlar”
bliskanêsi bahalı taşların (III, 1320) “değerli taşların ışıltısı”
covfer taş (III, 206, 463, 746, 1395, 1801) “mücevher taş”
doğuzunçı taş (III, 98) “dokuzuncu taş (ametist)”
hıdmik‘ar daşı (III, 844) “elmas taşı”
hıdmik‘ar taşı (III, 165, 844) “elmas taşı”
manella taşlı türk işi (III, 945) “Türk işi taşlı bilezik”
nişan yüzüğü perelif taş bile (III, 1131) “yanardöner taşlı nişan yüzüğü”
sardion taş (III, 1243, 1761) “sardion⁷⁴⁵ taş”
tac bahalı taştan (III, 1364) “değerli taşla yapılmış taç”
taş atı (III, 960, 1356) “taş adı”
ulu mineli yüzük, prostıy iş, kök taşı bile (III, 973, 1753) “mavi taşlı, basit işçilikli, büyük mineli yüzük”
yacint taş (III, 1619) “sümbül⁷⁴⁶ taş”

- **köz:** değerli taş (III, 746)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu anlamıyla sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *bahalı taş ya köz* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 654)

2.24.1.1. Değerli Taşlar

- **almas:** (< Ar. *almās*) elmas (III, 84)

[ET:- Krh:- Har: elmās Çağ: elmās]

İlk olarak CC’de⁷⁴⁷ tanıklanmıştır.

⁷⁴⁵ Kahverengi- kırmızı renkte, mineralli, genellikle yarı değerli olarak kullanılan taş.

⁷⁴⁶ kırmızı yakut

⁷⁴⁷ CC I, 47a/15.

Yazıhı Jutajnuñ yazılğandır kriç ble temirniñ (paznok >) turnağ [ternah] üsne deamıntnuñ ya almasnuñ. (II, 547) “Yahuda'nın günahı bir demir keskinin turnağı ile daymınt⁷⁴⁸ın ya da (başka bir deyişle) elmasın üzerine yazılmıştır.”

almas taş (III, 84) “elmas taş”

almas taşlar içinde bağalı (II, 505) “pahalı elmas taşlar içinde”

almas taşları (II, 505) “elmas taşları”

bir yüzük süvrü almas taşı bile 20 talerliñ (III, 84) “sivri elmas taşlı 20 talerlik bir yüzük”

neçik taş almasnuñ (II, 236) “elmas taş gibi”

- **ametist/ amethisdos/ amethistos/ amet'sovs:** (< Yun. *amethystos*) ametist (III, 89)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan *ametist* “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te “bahalı taş atıdır” açıklamasıyla verilmiştir.(II, 770)

Toñuzunçı taş dır amethistos, ermeniçe amet'sovs. Bu taş skarlatnıdır, bolıyır fıyalkovı da, rojanıy da, kesmeñke holay. (II, 562) “Ametist dokuzuncu taştır, Ermenice “amet'sovs” derler. Bu taş parlaktır, mor ve pembe olur, kesmesi kolay.”

- **turkus/ turkuz:** (<Fr. *turquoise*) turkuaz (III, 1509)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT'de tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiştir.

yüzük altun turkuz ble (III, 1509, 1753) “turkuaz taşlı altın yüzük”

yüzük turkus kiçi (III, 1509, 1753) “küçük turkuaz taşlı yüzük”

yüzük turkuz bile (III, 1509) “turkuaz taşlı yüzük”

- **yañut/ yahud/ yağut/ yağut:** (< Ar. *yāqūt*) yakut (III, 1628)

[ET:- Krh: yāqūt/ yaqūt Har: yāqūt/ yaqūt Çağ: yāqūt/ yaqūt]

İlk olarak KB'de⁷⁴⁹ tanıklanmıştır.

Yazmas: “neçik rubin”, – tek yazıyır: “yılbrañ”, – evet añıl anı körgüziyir, ki kerek bolgay: “yañut kibik, yılbrañ”. (III, 1209, 1674) “Yakut gibi” yazmaz, sadece ‘parlak’ yazar ancak “yakut gibi parlak” olmalıdır.”

nıñan yüzükü kök yağut (III, 1753) “gök yakut (safir) nişan yüzüğü”

2 yüzük hızıl yağutlar bile (III, 1628) “kırmızı yakutlu iki yüzük”

⁷⁴⁸ elmas

⁷⁴⁹ KB, 4395.

4 yüzük altun: 1-isi kök yağut, 2 hızıl yağut, 1-isi almas (III, 1628) “biri gök yakut, ikisi kırmızı yakut, biri almas; dört altın yüzük”

2.24.1.1.1. Organik Bileşenli Değerli Taşlar

- **inci:** inci (III, 616)

[ET: yënçü **Krh:** yinçü/ yüncü **Har:** yincü/ yinçü/ yünçü/ inçü **Çağ:** yinçü/ yünçü/ inçü/ incü]

ET’den itibaren⁷⁵⁰ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

A dağı da, anar ne ki eyesi arttırdı, eger altın kibik, eger kümüş, inci kibik, anı anar barça kerek bergeyler (III, 14) “Ve böyle altın, gümüş, inci gibi kocasının biriktirdiği her şeyi ona vermek zorundadırlar.”

altın-inci (III, 85) “altın-inci”

altun-inci (III, 87) “altın-inci”

başbağ, incisi altını bile (III, 1124) “incisi altınıyla birlikte baş bağı”

bir sırma yağa inci bile tizgen, içliki hızıl yezdi (III, 371, 1280) “altın iplikle işlenmiş inciler dizilmiş, içliği kırmızı yezdi kumaştan bir yaka”

boğma sırma incili (III, 304, 1280) “incili sırma kolye”

bramkanıñ indj³/isi (III, 1186) “çemberin incisi”

inci yeñ ağızlar 12 muthal (III, 1691) “yen manşeti için on iki mikkal inci”

kiyiniş bile altundan, inciden (I, 145) “altın-inciden yapılmış kıyafetle”

hatunlarını kiyiniş bile altundan, inciden (III, 86, 737) “kıyafetleri altından, inciden yapılmış hanımları”

holbagları inci (III, 715, 871) “inci bilezikler”

mazgab tebesinde da uçunda barı 107 çiçek, incisi uvağ, ip üsne tizgen (III, 959)

“başlığının üstünde ve ucunda, incisi küçük, ip üzerine dizilmiş tamamı yüz yedi çiçek”

neçik jaman altun, inciler ble bağalı saconıy (II, 581) “pahalı incilerle bezenmiş altın bir vazo gibi”

tek 3 inci eksik (III, 1124) “sadece üç incisi eksik (baş bağı)”

ulu inci danelı (III, 616) “büyük inci taneli”

yeñ ağızlar incisi tügel (III, 1691) “incileri tam yen manşeti”

zincil inciler bile (III, 1131) “incilerle bezenmiş zincir”

1 cüft yeñ, ağız inci bile tizgen (III, 1691) “manşeti incilerle çevrili bir çift yen”

1 tac incisi taşı bile rehim (III, 1195, 1364) “taşı ve incileri ile birlikte rehin bir taç”

60 çiçek sanda, inci bile (III, 1234) “incili atmış tane (sayıda) çiçek”

⁷⁵⁰ BK, K3.

100 dane uryanskiy inci snor üsne altın hozalar bile (III, 616) “kordon üzerinde altından kozalar ile yüz tane doğu incisi”

250 dane inci uryental (III, 616) “iki yüz elli tane oryantal inci”

2.24.2. Değerli Madenler

- **altın/ altın/ altun:** altın (III, 85, 86)

[ET: altun **Krh:** altun **Har:** altun **Çağ:** altun]

ET’den itibaren ⁷⁵¹ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Oğul bolgiy edi da künde 10 hantar altın tas etkiy edi. (III, 85) “Bir oğlum vardı ve günde 10 kantar altın kaybederdi.”

altın bardağ (III, 85, 221) altın bardak

altun çiçek topları (III, 1482) altın çiçek topları

altın gezlo (III, 543) “altın gömlek”

altın-inci (III, 85, 616) “altın-inci”

altın kibik (III, 14) “altın gibi”

altın-kümüş (III, 86, 87) “altın-gümüş”

altın koltka (III, 711) “altın küpe”

altın hozalar bile (III, 616) “altın kozalarla”

altın puntalları (III, 329, 902, 1186) altın puntalları ⁷⁵²

altın yüzük (III, 85, 1752) “altın yüzük”

altın zıncıl (III, 85, 1379) “altın zincir”

teñrilerni altından da kümüşten, yezden da temirden, ağaçtan da taştan (III, 85)

“altından, gümüşten, pirinçten, ağaçtan ve taştan yapılmış tanrılarını”

altından puzdra (III, 1188) “altından mücevher kutusu”

altınından Arapistannıy (I, 61; III, 85, 125) “Arabistan’ın altınından”

altun belbağ (II, 773; III, 251) “altın kemer”

altun bile aruv altundan (I, 571) “saf altından altın ile”

altun bızov çövresine (I, 216) “altın buzağının çevresinde”

altun cempeller (III, 86) “altın zincirler”

altun çepec (III, 377) “altın kapak”

altun çepec sırma bramka bile (III, 1280) “sırma çemberli altın kapak”

altun-inci (I, 256) “altın-inci”

altun ipi örgeñ (III, 86) “altın ipe örülü”

⁷⁵¹ BK K3, K11; KT, G5, GB1.

⁷⁵² Toka biçiminde madalyondan bir süs (III, 1186).

- altun ipinden kefinlik* (I, 257) “altın ipinden kefenlik”
- altun ipinden tonun* (I, 257) “altın ipinden elbisenin”
- altun kölmek* (III, 88, 724) “altın (işlemeli) gömlek” (gelinden damada hediye)
- altun-kümiş* (III, 86, 87) “altın-gümüş”
- altun ħoran* (III, 86) “altın sunak”
- altun ħuşlar* (III, 902) “altın kuşlar”
- altun mazgab* (III, 959) “altın kapak”
- altun nahışlı* (III, 327, 910) “altın nakışlı”
- altun rengli* (II, 563) “altın renkli”
- altun sınagan otta* (II, 597) “ateşle test edilmiş (arındırılmış) altın”
- altun suvlu çiçek* (III, 88) altın kaplama çiçek motifi
- altun şişe* (I, 261) “altın şişe”
- altun taşı* (III, 87) “altın taşı”
- altun tkanka* (II, 830) “altın kumaş”
- altun vêk* (III, 87) “altın çağ”
- altun vıbornı* (III, 87) “mükemmel altın”
- altun yağlı içine* (III, 1752) “altın işlemeli mendil içinde”
- altun yüzük* (I, 237, 532) “altın yüzük”
- altundan şişeni* (I, 261) “altından şişeyi”
- altunnuş üsne* (III, 86) altının üzerinde
- altunnuş yahı* (III, 87) “altının yağı (altın suyu)”
- altunu uçmaĥnıĥ* (III, 87) “cennetin altını”
- atlas yovurĥan, ortası altın ħuşaĥtan* (III, 1742) “ortası altın (sırmalı) kuşaktan saten yorgan”
- bahalı tonlar altun ipi bile* (I, 262) “altın ipiyle işlenmiş pahalı kıyafetler”
- barça altunnu* (I, 85, 302) “bütün altını”
- bir cüft altın ħuş* (III, 902) “bir çift altın kuş”
- çepec altın ipinden* (III, 377) “altın ipinden başlık”
- kesek-kesek altun blâĥlar asılĥan* (II, 736) “asılı ince ince kesilmiş altın levhalar”
- kiyiniş bile altundan, inciden* (I, 145) “altın-inciden yapılmış kıyafetle”
- kiyinişler bile altundan* (I, 250; III, 265) “altın(dan yapılmış) kıyafetler/ takılar ile”
- kleynotlar altun* (III, 87) “altın mücevherler”
- ĥaç altun* (III, 339) “altın haç”
- ĥatunlarını kiyiniş bile altundan, inciden* (III, 86, 737) “kıyafetleri altından, inciden yapılmış hanımları”

hızıl altunlarını (III, 123) “kızıl altınları”

hızımın altunların (III, 87) “kızımın altınlarını”

hotarma çiçekler, uçu bile altun suvlu (III, 251, 881) “ucu altın suyuna batırılmış demonte çiçek (şeklinde takı)”

letnikniñ uçu altun bile ozdobônıy (III, 87) ucu (etekleri) altın sıрма ile süslenmiş yazlık elbise

monıtanı altun möhürleme haç bile (III, 981) “haç ile mühürlenmiş altın para” *teñrilerni*

neçik altun kolce toñuznuñ burnuna (III, 709) “domuzun burnundaki altın halka gibi”

neçik jaman altun, inciler ble bağalı saconıy (II, 581) “pahalı incilerle bezenmiş altın bir vazo gibi”

purvar altından (III, 668) “altından buhurdan”

renkine altunnuñ (I, 59) “altının renginde”

safi altun ble (II, 577) “saf altın”

slujbanı altundan da kümüşten (III, 87) “altın ve gümüş porselenleri”

teller bile altun vışıvanıy /vışıvanı (II, 774; III, 1409, 1607) “altın işlemeli tellerle”

vâdro safi altundan (II, 577) “saf altından kova”

vezne altunnuñ (III, 87) “altın terazisi”

yuvurğan altun basma (III, 229) “altın sırmalı basma kumaştan yorgan”

2 altun yüzük (III, 973, 1753) “iki altın yüzük”

42 altın çiçek (III, 827) “kırk iki altın çiçek”

- **kümüş/ kömüş:** gümüş (III, 771)

[ET: kümüş **Krh:** kümüş/ kümiş **Har:** kümüş/ kümiş **Çağ:** kümüş/ kümiş]

ET’den itibaren ⁷⁵³ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Gurk’ları dinsizlerniñ altın da kümüştür, hol işleridir oğlanlarınıñ adamlarınıñ. (III, 85)

“Dinsizlerin putları altın ve gümüştedir, insanoğlunun el işidir.”

altın-kümüş (III, 86) “altın-gümüş”

altun-kümüş (III, 87) “altın-gümüş”

belbağ kümüş altunlagan (III, 251) “altın yaldızlı gümüş kemer”

belbağ kümüş drutovıy (III, 443) “telkâri gümüş kemer”

bir kümüş belbağ (III, 356) “bir gümüş kemer”

bir kümüş belbağ, hotarma çiçekler, uçu bile altunsuvlu (III, 881) “ucu altısuyuna batırılmış çiçekleri monte edilmemiş, gümüş bir kemer”

⁷⁵³ BK K3, K11; KT G5, GB1.

- doloman çekmen açılı lazurovi kümüş altunsuvlu tüymeleer ble* (III, 434) “gümüş yaldızlı düğmeli, açık mavi doloman kumaşı”
- dört kümüş kubok biri biri içine* (III, 273) “biri birinin içinde dört gümüş bardak”
- eki kümüş belbağ: biri altunsuvlu, da birsi aḥ* (III, 251) biri altın kaplamalı, diğeri beyaz iki gümüş kemer
- kebenek mor 6 guz bile kümüş* (III, 556, 663) “altı gümüş düğmeli mor kebenek”
- kümüş altunlagan dügmeler* (III, 447) “altın suyuna batırılmış gümüş dügmeler”
- kümüş belbağ altunlagan 3 somtaşı* (III, 251) “üç somtaşı ağırlığında altın yaldızlı gümüş kemer”
- kümüş belbağ, 25 kesek, uçu da toḡası bile* (III, 251) “bir ucu ve tokası ile birlikte yirmi beş parçadan meydana gelen gümüş kemer”
- kümüş belbağ bernadinskiy* (III, 245) “Bernardine tarzı gümüş kemer”
- kümüş belbağ eki yarım yolduzlu* (III, 1727) “iki yarım yıldız şeklinde gümüş kemer”
- kümüş belbağ, kozackiy iş* (III, 251) “Kazak işi gümüş kemer”
- kümüş belbağ pancır* (III, 1117) “gümüş kemer(li) zırh”?
- kümüş belbağ yolduzlu* (III, 251) “yıldızlı gümüş kemer”
- kümüş kubok armut macar işi* (III, 135) Macar işi gümüş armut kupa
- kümüş hınlar* (III, 847) “gümüş kınlar”
- kümüşü belbaḡnıḡ* (III, 389) “kemerin gümüğü”
- kümüşün kendiniḡ* (I, 35) “kendisinin gümüşünü”
- kündelik belbaḡım kümüş* (III, 251) “gündelik gümüş kemerim”
- hını kümüşlegen türk bıçaḡları* (III, 953) “kını gümüş kaplama Türk bıçakları”
- miḡleri altınnıḡ da kümüşnüḡ* (I, 301) “binlerce altın ve gümüşün”
- nemiç bitiki opravnıy kümüş bile* (III, 1193) “gümüş çerçeve içinde Lehçe yazılmış kitap”
- on yedi kesek uçu bile kümüş belbağ, çiçeki altunsuvlu, ḡulaḡları baḡırdan* (III, 384, 894) “on yedi parça uçlu, çiçeḡi altın suyuna batırılmış, kulpları bakırdan gümüş kemer”
- puklastıy kümüş belbağ* (III, 1185) “kalkık plakalı gümüş kemer”
- slujbanı altundan da kümüşten* (III, 87) “altın ve gümüş porselenleri”
- şabla baḡınıḡ bracarları kümüş* (III, 327) “kılıç kemerinin gümüş halkaları”
- talannıḡ kümüşü* (I, 160) “savaş ganimetinin gümüşleri”
- teḡrilerni altından da kümüşten, yezden da temirden, aḡaçtan da taştan* (III, 85) “altından, gümüştan, pirinçten, aḡaçtan ve taştan yapılmış tanrılarını”
- ton kümüş haçkalar ble* (III, 559) “gümüş kancalı kaftan”

2 k  m    alt  nsuvlu belba   (III, 237, 1582) iki alt  n yald  zlı g  m    kemer

2 k  m    belba   (III, 1031) ‘‘iki g  m    kemer’’

4 k  m    belba   (III, 553) ‘‘d  rt g  m    kemer’’

4 tonlu   kniblikler k  m    (III, 707, 1482) ‘‘d  rt elbiselik g  m    d   meler’’

50 fl  l  k i  lemegen k  m    (III, 158, 740) ‘‘50 florinlik i  lenmemi   g  m   ’’

- **k  m   skine:** k    k g  m    par  ası (III, 771)

[ET:- **Krh:- Har:-   a  :-**]

Taranan tarih  i metinler i  inde sadece EHKT’de tan  klanm   tır.

Belba   k  m    altunlu... ufah k  m   skineleri, guzlar... (III, 771, 999) ‘‘Altınl   g  m    kemer,... k    k g  m    par  aları, d   meler...’’

2.24.3. Takılar

- **bilez  k/ bilez  k/ blez  k:** bilezik (III, 270, 296, 300)

[ET: bilers  k/ bilerz  k **Krh:** bilez  k/ bilez  k **Har:** bilez  k/ bilezik **  a  :** bilez  k/ bilezik]

ET’den itibaren⁷⁵⁴ b  t  n d  nem metinlerinde i  lek olarak kullanılm   tır.

Da kiy  v keltiriyir   alat: evel Te  rini   alg    n, da 40 m    al bilez  k, da 1 h  z  l florini   a   r   zinc  l, da 1 tonlu   adama   a. (III, 795) ‘‘Damat hil  t olarak ne getirir: evvel   Tanrı’nın duasını, kırk mikkal bilezik, 1 saf alt  n flori a  r  lı  ında zincir ve bir elbiselik kadife kuma  .’’

bir bilez  k (III, 861) ‘‘sekiz kırmızı incili bir bilezik’’

buran bilez  k (III, 270) ‘‘burma bilezik’’

s   ar blez  k (III, 1279) ‘‘(bir)   ift bilezik’’

- **bo  ma:** gerdanlık, kolye (III, 304)

[ET:- **Krh:- Har:-   a  :-**]

Taranan tarih  i metinler i  inde sadece EHKT’de tan  klanan s  zc  k, ‘‘Ermenice   ncil i  in Kıp  ak  a S  zl  k’’te verilmi  , herhangi bir c  mle i  inde tespit edilmemi  tir. (II, 760)

bo  ma s  rma incili (III, 1280) ‘‘incili s  rma gerdanlık’’

inci bo  ma (III, 304) ‘‘inci gerdanlık’’

⁷⁵⁴ AY, 187/5; EUTSV, 90.

- **boyunçaḡ/ boyunçaḡ/ bonçaḡ:** gerdanlık, kolye (III, 323, 322, 313)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 864, 883)
altun boyunçaḡ (III, 324) “altın kolye”

- **ḡolbaḡı:** bilezik (III, 871)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

On ḡızıl fli korallar ble ḡolbaḡı. (III, 715) “On altın florine mercanlar ile bezeli bilezik.”
ḡolbaḡları inci (III, 871) “inci bilezikler”
6 ḡızıl flori ḡolbaḡları (III, 871) “altı altın florin (değerinde) bilezikler”

- **sırça:** bilezik (III, 1279)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çaḡ:-]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde “cam” anlamında tespit edilen sözcüğün “bilezik” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. Bugün Anadolu ağızlarında⁷⁵⁵ “renkli camdan bilezik” anlamında kullanılmaktadır.

1 sırça kümüş kiyövge, 1 somtaş. (III, 1279) “Bir somtaş ağırlığında bir gümüş bilezik damatta.”

- **sırğa:** küpe (III, 1279)

[ET:- K_{rh}:- Har: ısırğa/ ısırka Çaḡ: ısırğa]

İlk olarak ME’de⁷⁵⁶ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 700)
eki sırğa (III, 1280) “iki küpe”

- **tac:** (< *Ar. tāc*) taç (III, 1364)

[ET:- K_{rh}: tāc Har: tāc Çaḡ: tāc]

İlk olarak KB’de⁷⁵⁷ tanıklanmıştır.

⁷⁵⁵ DS, 10.

⁷⁵⁶ ME, 82/1.

⁷⁵⁷ KB, 5463.

Padşah tacnı başın üsne yürütiyir, ki storozdur da egzekutoru töreniñ, oturup yerinde Teñriniñ. (III, 473, 1493) “Padişah yasanın koruyucusu ve uygulayıcısı olduğu için başına taç giyer ve Tanrı'nın yerine oturur.”

ari tac (III, 128) “kutsal taç”

başımıznıñ tacı (I, 130) “başımızın tacı”

tac bahalı taştan (I, 38; II, 848) “pahalı taştan taç”

tacdan başqa (III, 233, 1364) “taçtan başka”

tac kiydirüçiler (II, 733) “taç giydirciler”

tac hoyganlar (II, 733) “taç giydirciler”

tacı zviçenstvonuñ (II, 693) “zaferin tacı”

tacın yarıñnıñ (I, 273) “ışığın tacını”

tacı mahtanmañımıznıñ bizim (I, 495) bizim övgümüzün tacı

tegenek tac (I, 576) “diken taç”

tegenekten tacnı (I, 568) “dikenden tacını”

ternadan tac (III, , 299, 1365) “dikenden taç”

1 tac eski, altun sırmalı (III, 1026) “altın sırmalı, eski bir taç”

1 tac incisi taşı bile rehim (III, 1195, 1364) “taşı ve incileri ile birlikte rehin bir taç”

• **yüzük:** yüzük (III, 1752)

[ET:- **Krh:** yüzük **Har:** yüzük **Çağ:** yüzük]

İlk olarak DLT’de⁷⁵⁸ tespit edilmiştir.

Oğlum, ħaysı ki altın yüzük seniñ düğül, anı barmañıña ħoyma, da ħaysı ton-opraħ seniñ düğül, anı kiyme, da ol at, ħaysı ki seniñ düğül, atlanma, ki kültkü bolmagaysen. (I, 176) “Oğlum, altın yüzük senin değilse parmağına takma, eğer kıyafet senin değilse onu giyme, eğer o at senin değilse binme ki seninle alay etmesinler.”

altın yüzük (I, 237, 532) “altın yüzük”

altun yüzük yılan sıfatı (III, 1753) “yılan şeklinde altın yüzük”

altundan möhür yüzükü (III, 1753) “altından mühür yüzüğü”

bir yüzük süvrü almas taşı bile 20 talerlıħ (III, 84) “sivri elmas taşlı 20 talerlik bir yüzük”

dört yüzük ulu, üçüsü taşlı (III, 1753) “üçü taşlı dört büyük yüzük”

eki altun yüzük, biri kiçi, ħaşsız (III, 826, 1752) “biri küçük kaşsız iki altın yüzük”

eki yüzük altun: biri aħ kümüş möhürlü, da ekinçisi ħızıl sklâniy möhür (III, 985, 1753) “biri beyaz gümüş mühürlü, ikincisi parlak altın mühürlü iki altın yüzük”

⁷⁵⁸ DLT III, 18/26.

- eki yüzük deament* (III, 430) “iki elmas yüzük”
- eki yüzük diyamentoviy rezanlı* (III, , 430) “elmas topuzlu iki yüzük”
- eki yüzük modlicanı* (III, 1753) tapınağın iki yüzüğü
- K‘risdosnuñ yüzüğü* (I, 250) “Mesih’in yüzüğü”
- möhür yüzüğü* (III, 985) “mühür yüzüğü”
- nişan yüzüğü* (III, 1023) “nişan yüzüğü”
- nişan yüzüğü kök yağut* (III, 1753) “gök yakut (safir) nişan yüzüğü”
- nişan yüzüğü perelif taş bile* (III, 1131) “yanardöner taşlı nişan yüzüğü”
- ol yüzüklerini* (III, 508) “o yüzükleri”
- yedi altın yüzük, üçüsü haşlı* (III, 706, 1752) “üçü kaşlı yedi altın yüzük”
- yüzük altın turkuz ble* (III, 1509) “turkuaz taşlı altın yüzük”
- yüzük cıtrın* (III, 359 “sitrin⁷⁵⁹ (taşlı) yüzük”
- yüzük eski* (III, 1752) “eski yüzük”
- yüzük kiyövlüh* (III, 703, 1752) “damatlık yüzük”
- yüzük nşannı* (III, 1023, 1753) “nişan yüzüğü”
- yüzük pamet* (III, 1113) “unutulmaz yüzük”
- yüzük rubinoviy tablica* (III, 1753) “yakut plakalı yüzük”
- yüzük taşsız* (III, 1753) “taşsız yüzük”
- yüzük turkus kiçi* (III, 1509) “küçük turkuaz taşlı yüzük”
- yüzük yıldız 3 diyamencik ortasına, da taşı tüşüptür.* (III, 1753) “taşı düşmüş, ortasında yıldız şeklinde üç küçük elmas olan yüzük.”
- yüzük 4 hızıl florilük* (III, 1752) “dört altın florinlik yüzük”
- yüzükler bağalı* (I, 500) “pahalı yüzükler”
- yüzükler barmağları üsne* (II, 173) “parmaklarındaki yüzükler”
- 1 altın yüzük* (III, 1122) “bir altın yüzük”
- 2 altın yüzük... ekinçisi ulu mineli yüzük, prostıy iş, kök taşı bile* (III, 973, 1753) “iki altın yüzük... bunlardan ikincisi büyük mineli, basit işlemeli, mavi taşlı (yüzük)”
- 2 yüzük hızıl yağutlar bile* (III, 1628) “kırmızı yakutlu iki yüzük”
- 2 taylerliş yüzüknü* (III, 1122) “iki taylerlik yüzüğü”
- 2 yüzüküm* (III, 1096) “iki yüzüğüm”
- 4 yüzük altın: 1-isi kök yağut, 2 hızıl yağut, 1-isi almas* (III, 1628) “biri gök yakut, ikisi kırmızı yakut, biri almas; dört altın yüzük”

⁷⁵⁹ Birçok hastalığın tedavisinde kullanılan, rengi sarıdan açık kahverengine doğru giden taş <http://www.degerlitaslar.gen.tr/sitrin-citrine.html>

2.25. Matematikle İlgili İsimler

Bu bölümdeki madde başları, metinlerin neredeyse tamamında *beş avazlı, beş aylıh, beş kez, beş örüm* örneklerinde olduğu gibi sıfat olarak; geri kalanında da *Sohur soğurnu yürütse, eksi de çoğurga tüşserler*. (III, 398, 1750) “Kör körü yürütse ikisi de çukura düşer.” örneğinde olduğu gibi belgisiz zamir olarak kullanıldığı için örnek cümle ve tamlamalara yer verilmemiştir.

2.25.1. Sayılar

- **san:** sayı, rakam, numara, ölçü, hesap (III, 1234)

[ET: san **Krh:** san **Har:** san **Çağ:** san]

ET’den itibaren⁷⁶⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Sanın bolman bilmege. (III, 1234) “Bunların sayısı bilmiyorum.”

san bile az (III, 477) “sayıca az”

sanga salma (III, 1229) “hesaplamaya tabi tutma”

sanına köre frıştelerine Tenriniñ (I, 45) “Tanrı’nın meleklerinin sayısına göre”

sanın künlerimniñ benim (I, 47) “günlerimin sayısını”

60 çiçek sanda, inci bile (III, 1234) “incili atmış tane (sayıda) çiçek”

- **sansız:** sayısız (III, 1236)

[ET: sansız **Krh:** sansız **Har:- Çağ:** sansız]

ET’den itibaren⁷⁶¹ metinlerde tespit edilmiştir.

Metinlerin çoğunda sıfat olarak kullanılmıştır.

Hayı ki yolduzlardan köknüñ köptürler yazıqlarım benim da humundan teñizniñ sansızdır, sajadan haradır, horğaşından ağırdır, tağlardan biyiktir. (I, 135, 998)

“Günahlarım göğün yıldızlarından çoktur, denizin kumundan sayısızdır (çoktur), kurumdan kara, kurşundan ağır, dağlardan büyüktür.”

- **sansızlıh:** sayısız, sonsuz (III, 1237)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 663, 7171)

⁷⁶⁰ EUTSV, 272.

⁷⁶¹ AY,155/22.

2.25.1.1. Doğal Sayılar

Bu bölümde diğer bölümlerde gözetilen alfabetik sıralama gözetilmemiş, madde başları sayı sırasına göre verilmiştir.

bir (III, 272), *iki* (III, 474), *üç* (III, 1573), *dört/ tört* (III, 440), *beş* (III, 263), *altı* (III, 84), *yedi* (III, 1685), *sekiz/ sekis* (III, 1255), *toğuz/ toğuz* (III, 1476, 1472), *on* (III, 1054), *on beş* (III, 93), *igirmi* (III, 605), *otuz* (III, 1078), *hırh* (III, 851), *elli* (III, 484), *altmış/ altmış/ altmış* (III, 85, 86), *yetmiş* (III, 1705), *seksen/ seksen* (III, 1256), *toğsan/ toğsan* (III, 1473, 1471), *yüz* (III, 1751), *miñ* (III, 973), *tümen* (III, 1524) “on bin”

2.25.1.1.1. Tek Sayılar

- **teg/ tek/ tek:** tek (III, 1408)

[ET: tek **Krh:** tek/ tek **Har:** tek **Çağ:** tek/ tək/ tik]

ET’den itibaren ⁷⁶² metinlerde işlek olarak kullanılmış olup “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 846)

2.25.1.1.2. Çift Sayılar

- **ekili:** çift, ikili (III, 476)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kimese kendiniñ erki bile munıñkibik işni etkey, ekili barça işni, kimge ziyan etti, añar tölöv bolgay. (I, 191, 721) “Kim kendi isteği ile bunun gibi işi kasten yaptıysa, kime zarar verdiyse ona iki kat fazla ödemek zorundadır.”

2.25.1.1.2.1. Çift’lik İfade Eden İsimler

- **sınar/ sinar:** çift (III, 1279)

[ET:- **Krh:- Har:** sınar **Çağ:** sınar]

İlk olarak KE’de ⁷⁶³ tespit edilmiştir. Sözcüğün *sınar* şekli sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Oğurlaptır menden 1 haşuñ kümüş, haysı ki sınarın körgüzdü. (III, 1279) “Benden çiftini gördüğü bir (çift) gümüş kaşık çaldı.”

bir sınar (III, 1279) “bir çift”

sınar blezük (III, 1279) “(bir) çift bilezik”

97 sınar (III, 1279) “doksan yedi çift”

⁷⁶² İKPÖ, 15/2.

⁷⁶³ KE, 14v/5.

2.25.1.2 Sıra Sayıları

birinçi (III, 277), *burungi* (III, 340), *ekinci* (III, 476), *üçünçi/ üçüncü/ üçinçi* (III, 1574), *dörtünçi/ dörtünçü* (III, 441), *beşinci* (III, 263), *altınçı* (III, 85), *yedinci* (III, 1685), *sekizinci* (III, 1255), *toħuzınçı/ toħuzunçı/ toğuzunçu/ toğuzunçı* (III, 1476, 1472), *onınçı/ onuncu* (III, 1055), *on birinçi* (III, 277), *igirminçi* (III, 605), *otuzunçı* (III, 1078), *ellinci* (III, 484)

2.25.1.3. Üleştirme Sayıları

birer (III, 275), *ekişer* (III, 476), *üçer/ üçşer* (III, 1573, 1574), *dörter* (III, 389, 478, 1585), *beşer* (III, 263), *altışar* (III, 86), *yedişer* (III, 1685), *igirmişer* (III, 605), *otuzar* (III, 1078), *hırhar* (III, 851), *ellişer* (III, 484), *altmışar* (III, 86), *mişer* (III, 974)

2.25.1.4. Kesirler

2.25.1.4.1. Bütün

barça/ barçâ (III, 219) “tüm, bütün”, *barı* (III, 221) “hepsi, tümü”, *barı-tügel* (III, 223) “tamamı”, *bütöv* (III, 351) “bütün”, *bütün* (III, 351) “bütün”, *büz-bütün* (III, 352) “büsbütün”, *töğerek* (III, 1488) bütün, tam, *töğereklik/ töğerekliḫ* (III, 1489) “tamlık, bütünlük”, *tügel/ dügel* (III, 1518) “tamamı”, *tügellik/ tügelliḫ* (III, 1521) “bütünlük, tamlık”

2.25.1.4.2. Yarım

yarı (III, 1654) “yarı, yarım”, *yarım* (III, 1656) “yarım”, *yarımdıḫ* (III, 1657) “yarım”, *yarımlıḫ* (III, 1658) “yarım”, *yarımışar* (III, 1661) “yarımşar”, *yartı* (III, 1661) “yarı, orta, yarım, yarım-da-yarım (III, 1657) “yarı yarıya”

2.25.1.4.3. Parça

- **kesek:** parça (III, 685)

[ET:- **Krh:** kesek/ kesek **Har:** kesek **Çağ:** kesek/ kesek/ kisek]

İlk olarak DLT’de⁷⁶⁴ tanıklanmıştır.

Metinlerde *bir kesek toħuz etin* (II, 344) “bir parça domuz etini”, *bir kesek ötmek için* (II, 271) “bir parça ekmek için” *ulu kesek ḫorgaşını* (II, 358) “büyük parça kurşunu”, *1 kesek çıbal* (II, 886) “bir parça bal”, *14 kesek yağnı* (III, 686) “on dört parça yağı”, *10 kesek aḫ oprah* (III, 1058) “on parça çamaşır” gibi sıfat tamlamaları metinlerde sıkça kullanılmıştır.

⁷⁶⁴ DLT I, 391/23.

Kesheledi tonun kensiniñ 12 kesekke. (II, 384) “Kendi kıyafetini on iki parçaya kesti.”

kesek-kesek çöplevüçi (III, 403 1240) “parça parça eşya toplayan”

kesek kibik (III, 345) “parça gibi”

kesekler altundan (I, 213) “altından parçalar”

kesekleri ol hayvannıñ (I, 139) “o hayvanın parçaları”

kesekleriniñ hesebin (III, 988) “parçaların hesabını”

ol kesekni (II, 216) “o parçayı”

1 kesek azbarımdan (III, 141) “çiftliğimden bir parça”

2.25.2. Ölçü

- **ölçmeñliñ:** ölçü (III, 1093)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ölçmeñliñi ne hadardır? Ölçövsüz, da harersiz, da sansızdır. (II, 897) “Onun ölçüsü nedir? Ölçüsüz, kararsız ve hesaplanamaz.”

- **ölçöv:** ölçü, boyut (III, 1093, 1095)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne türlü ölçöv bile? (II, 897) “Ne çeşit bir ölçü ile?”

ölçöv bile (I, 47, 66) “ölçü ile”

ölçövü aşılnıñ (II, 771) “tahılın ölçüsü”

- **ölçü:** ölçü, boyut (III, 1093, 1095)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC’de⁷⁶⁵ *ölçe* şeklinde tanıklanmıştır.

Bolmagay seniñ bir hapçuhta türlü-türlü, ne ulu, da ne kiçi gvithler [= gvihtler]; da bolmagay övünge seniñ ölçü ulu ya kiçi; terezü bolsun seniñ pravcivı da togru. (II, 440)

“Aynı kesede çeşit çeşit olmasın, ne büyük ne de küçük ağırlıklar; senin evinde büyük ya da küçük ölçü olmasın, doğru ve düzgün terazi olsun.”

⁷⁶⁵ CC I, 17b/23.

2.25.2.1. Uzunluk Ölçüleri

Metinlerde geçen *uzun* (III, 1572) “uzun”, *hışha* (III, 854) “kısa”, *yırağ* (III, 1718) “uzun” gibi sözcükler sıfat olarak kullanıldığı için çalışmaya dahil edilmemiştir.

- **uzunluğ/ uzunluq:** uzunluk, boy (III, 1572)

[ET:- **Krh:** uzunluğ **Har:** uzunluğ/ uzunluğ **Çağ:** uzunluğ]

İlk olarak TİEM’de⁷⁶⁶ tespit edilmiştir.

Atı «balyemez» edi da haçan hayda uruy edi ol kul'a, na 5 lokot uzunluğuna yerni hazar edi. (I, 560) “Adı “balyemez” idi ve o mermi nerereyi vursa yerde beş lokot uzunluğunda/ derinliğinde çukur açardı.”

uzunluğ için keçeniğ (I, 273) “gecenin uzunluğ yüzünden

uzunluğun kündüzünüğ (I, 274, 981) “gündüzün uzunluğunu”

1 haftan uzunluğ tizge dire (III, 790) “uzunluğ dize kadar bir kaftan”

- **yırağlığ:** uzaklık (III, 1719)

[ET:- **Krh:** yırağlığ **Har:** yırağlığ **Çağ:** yırağlığ/ yırağlığ/ ırağlığ]

İlk olarak DLT’de⁷⁶⁷ tespit edilmiştir.

Köni, ki övlerni, da tarlovlarnı, da bahçalarnı, haysı habağ çıharısına şeherniğ yatıptır, töreniğ yırağlığ bile, yovuğları 7 yılga dirin bolurlar yovuğ bolmaga. (I, 726) “Şehir kapılarının dışında bulunan evlere, tarlalara ve bahçelere miras hakkı, mahkemeden uzak olmaları nedeniyle, akrabalarının 7 yıla kadar yakın olacağı doğrudur.”

2.25.2.1.1. Uzunluk Ölçü Birimleri

2.25.2.1.1.1. Standart Olan Uzunluk Ölçü Birimleri

- **arşın/ arşın:** (<Far. *arışn*) arşın (III, 136)

[ET:- **Krh:** arşın **Har:** arşın **Çağ:** arşın]

İlk olarak CC’de⁷⁶⁸ tanıklanmıştır.

5 çerek arşınığ plac kensi vlasnıy da cêciçnıy mülkünden berip bağışladı. (III, 376)

“Kendi kişisel miras kalmış olan mallarının beş çeyrek arşın yeri verip bağışladı.”

yedi arşın muravskiy çekmen kök (III, 136, 989) “yedi arşın mavi Moravya bezi”

18 ulu arşın Ilôv ölçövü lunckiy çekmen kök reng iyi (III, 136, 1094) “Lviv ölçüsüyle on sekiz büyük arşın mavi renkte iyi Londra işi bezi”

⁷⁶⁶ TİEM, 73 208v/7.

⁷⁶⁷ DLT III, 51/19.

⁷⁶⁸ CC I, 43a/22.

- **mil/ mila:** (< Lat. mille) mil (III, 972)

[ET:- Krh:- Har: mil Çağ: mīl]

İlk olarak HŞ'de⁷⁶⁹ tanıklanmıştır.

Da berdi kensin atası ustaga ahıl övrenme, da yırahlattı anı şeherden on dört mil yer. (I, 141) “Babası onu ustaya akıl öğrenmeye (çırak olarak) verdi ve onu şehirden on dört mil uzağa gönderdi.”

frang mili (III, 972) “Frenk mili”

hesepsiz milalar (II, 616) “hesapsız miller”

neçe mil şeğerden (II, 607) “şehirden çok mil (uzakta)”

12 mil (III, 972) “on iki mil”

2.25.2.1.1.2. Standart Olmayan Uzunluk Ölçü Birimleri

- **çılaçıl:** serçe parmak uzunluğu kadar uzunluk birimi (III, 393)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 763, 797, 849)

bir lokot çekmen altı çılaçıl (III, 393) “bir lokot bez altı çılaçık”

- **harı:** dirsek (III, 813)

[ET: karı Krh: karı Har: karı Çağ: karı]

ET'den itibaren⁷⁷⁰ metinlerde tanıklanmıştır.

Eñ burun bahılmañ kerek, neçiktir terezüler, neçiktir funtlar, neçiktir harılar da ölçünmeñi barça türlü humaşnıñ, ki bolgaylar köñü da tügel işler köñüsün bezirgânlıkniñ. (III, 813) “Her şeyden önce, tüm tüccarların dürüst ve eksiksiz tüccarlık yapmaları için terazi gibi, funt gibi, dirsek gibi bütün kumaş ölçüm araçlarına bakılması gerekir.”

yerden bir harı biyik (III, 154) “yerden bir dirsek yüksek”

beş harı yarım (III, 813) “beş yarım dirsek (ölçüsünde)”

bir harı çekmen (III, 813) “bir dirsek (ölçüsünde) bez”

- **harış:** karış (III, 814)

[ET:- Krh: karış Har: karış Çağ: karış]

İlk olarak DLT'de⁷⁷¹ tanıklanmıştır.

⁷⁶⁹ HŞ, 3014.

⁷⁷⁰ EDPT, 644-645.

Tikme 1 terek şeftelü da 1 terek erük biri birinden bir ħarış yırar. (I, 955) “Bir şeftali fidesi ve bir erik fidesini birbirinden bir karış uzaklığa dakin.”

balıĥ boĥka içine bir ħarış eksik (III, 814) “fıçı içinde bir karış eksik balık”

- **ħulaç:** kulaç (III, 893)

[ET:- K_{rh}:- ħulaç Har:- ħulaç Çağ:- ħulaç]

İlk olarak DLT’de⁷⁷² tespit edilmiştir.

Oğlum, eger övüĥ biyik, uzun ese yedi ħulaç, boyuĥnu egip kir. (III, 569) “Oğlum, eğer eviniz büyükse, yedi kulaç yükseklikte ise, boynunun eğip gir.”

bir ħulaç biyik (I, 236) “bir kulaç büyüklüğünde (yüksekliğinde)”

yüz ħulaç kenebir ipi (III, 677, 893) “yüz kulaç kenevir ipi”

1 ħulaç biyik (I, 530) “bir kulaç büyüklüğünde (yüksekliğinde)”

2-4 ħulaç (III, 1326) “iki- dört kulaç”

- **taban:** fit⁷⁷³ (III, 1362)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te aşağıdaki tamlamalarla birlikte verilmiştir. (II, 697)

Altı ayaĥ tabanıdır. (II, 880; III, 166) “Altı ayak tabanı ölçüsündedir.”

miĥ ayaĥ tabanıdır ya mil (II, 806) “bin ayak tabanı ya da mildir”

2.25.2.2. Ağırılık Ölçüleri

- **ħantar:** (< Ar. *ķinṭār*) kantar (III, 802)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁷⁷⁴ tanıklanmıştır.

Parilus 30 ħantar çamiç yal keltirdi Adırnadan Kamenecke. (III, 1628) “Parilus Edirne’den Kamaniçe’ye otuz kantar kuru üzüm getirdi.”

bir ħantar çivit (III, 386) “bir kantar çivit”

mazu sbgsı 4 ħantar (III, 959) “dört kantar mazu parası”

on eki ħantar açıtış (III, 27, 801) “on iki kantar şap”

10 ħantar altın tas etkiy edi. (III, 85) “Bir oğlum vardı ve günde 10 kantar altın kaybederdi.”

12 ħantar açıtış (III, 802) “on iki kantar şap”

⁷⁷¹ DLT I, 369/15.

⁷⁷² DLT I, 358/20.

⁷⁷³ feet: 30,5 santimetrelik uzunluk ölçüsü birimi.

⁷⁷⁴ KTS, 126.

- **tartov:** tartı, ağırlık (III, 1392)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Helbet, heçtirler oğlanları adamların, yalgandırılar oğlanları adamların, tartovlarından kendilerinin yazıhlanırlar. (I, 57) “Gerçekten, insanoğlu önemsizdir, insanoğlu yalandır, kendi ağırlıklarından günah kazanırlar.”

- **yük:** yük, ağırlık (III, 1745)

[ET: yük Krh: yük/ yüğ Har: yük Çağ: yük]

ET’den itibaren⁷⁷⁵ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Keliñiz maña, barça emgengenler da yük kötürgenler, da men tındırırmen sizni.” (III, 1579) “Bana geliniz tüm emektarlar ve yük taşıyanlar, ben sizi rahat ettiririm.”

2.25.3. Matematiksel İşlemler

2.25.3.1. Toplama- Artış

- **artmañ:** artmak (III, 141)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da oşta artmañından yamannıñ turdu bir kimese alnına yığınñıñ da ayttı: – Menmen ħart adam da eskirgen künlerim bile, da atım benim Vdemial ündelir. (I, 570) “Ve orada kötülüğün artmasından dolayı bir kişi kalabalığın önünde durdu ve konuştu: “Zamanı geçen yaşlı adam benim ve benim adım Vdemial’dır.”

artmañına inamıñızñıñ siziñ (I, 477) “sizin inancınızın artmasına”

artmañından dinsizlikniñ (II, 183) “dinsizliğin artmasından”

artmañından yamanlıñıñ (I, 571) “kötülüğün artmasından”

cınsıñ artmañı (III, 141, 460) “soyun çoğalması”

- **artmañlıñ:** artmak, çoğalmak (III, 141)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ħaydan ki barça ten bağlanıp da oñşaş bolup barça boğunlar bile barıp kelmehleri bile sezdirmeñke köre, ölçöv bile her biriniñ ülüşüne köre, artmañlıñın teniniñ eter yasamañına boyun kensiniñ sövük bile. (I, 486; III, 306) “Kendi bünyesinde her beden,

⁷⁷⁵ EUTSV, 414.

bir araya gelmiş olan bütün üyeleri ile sezgilerine göre hareket ederek, bedenini sevgiyle yaratması için kendisine düşen paya göre bedenini çoğaltır (üzer).”

- **artıhsı:** artı, fazla (III, 140)

[ET:- **Krh:** artıksı **Har:** artıksı **Çağ:** artıksı]

İlk olarak TİEM’de⁷⁷⁶ tespit edilmiştir.

Söyünüz Biyni, barça arileri anıy, zera toğruluhnu izder Biy da töler alarga, haysıları ki artıhsı eterler ökteplikni. (I, 42) “Rabb’i ve onun tüm azizlerini seviniz, çünkü Rab doğruluğu izler ve kibirlerini arttıranlara karşılığını (cezasını) verir.”

2.25.3.2. Çıkartma- Eksilme

- **eksik/ eksig/ egsig:** eksik (III, 477)

[ET: egşik/ eksük/ egşik **Krh:** egşik/ eksük **Har:** eksük/ eksük/ iksük/ öksük **Çağ:** eksük]

ET’den⁷⁷⁷ itibaren metinlerde tespit edilmiştir.

A eger ki ol oğlannıy öldürgen yaşı 12-den eksik bolgay, bolsa 10 ya 11, ol çahta anıy başınıy yarımı tölenmeh kerek. (I, 187) “Eğer öldürülen o oğlanın yaşı on ikiden eksik olsa, örneğin on ya da on bir, o zaman onun başının bedelinin yarısının ödenmesi gerekir.”

bizim eksik bilgenimizge (I, 581) “bizim eksik bilenimize”

eki som on sbg eksik (III, 478) “iki somdan on sbg eksik”

eksik 60 yaşından (III, 478) “altmış yaşından eksik”

spahisi 3000 artıh-eksik (I, 560) “eksiğiyle fazlasıyla (aşağı yukarı) üç bin sipahisi”

5 lottan az eksik (III, 478) “beş lottan az eksik”

- **eksiklik/ eksikliḥ:** eksiklik (III, 477)

[ET:- **Krh:** eksüklüg **Har:** eksüklük **Çağ:** eksüklük]

İlk olarak CC’de⁷⁷⁸ tespit edilmiştir.

Ol çahta ol satuçı ya bal bile tügellegey, ya sbg bile tölegey balnıy eksiklikin. (I, 194)

“O zaman o satıcı balın eksikliğini ya bal ile ya da para ile tamamlayacak.”

10-dan eksik (I, 187) “ondan eksik”

eksiklikin yazıḥnıy (I, 582) “günahın eksikliğini”

⁷⁷⁶ TİEM, 73 54v/4.

⁷⁷⁷ EUTS, 70.

⁷⁷⁸ CC II, 59a/17.

2.25.3.3. Çarpma

- **keret/ krat/ kret:** [< Ar. *karra(t)*] kere, defa (III, 680, 752, 753)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ: kerret]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT'de tanıklanmıştır.

Evet znac' ki Biy Teḡri kendi tövüy edi dinsizlerni, ki bu ḡadar 4 keret 100 000 adam bile da 300 top bile nemiçke da ḡazaḡka neme etelmedi. (I, 561) “Evet, açıkça görülüyor ki Rab Tanrı dinsizleri yendi, dört kere yüz bin kişi ve üç yüz top ile Lehlere ve Kazaklara hiçbir şey yapıl(a)madı.”

bir keret (III, 1112) “bir kere”

bunça keret (III, 339) “çok kere”

dört keret yüz miḡ (III, 681) dört kere yüz bin (dört yüz bin)

köp keret (I, 250) “çok kere”

on keret yüz miḡ talent (III, 1372) “on kere yüz bin talent”

tümen keret (III, 1524) “bin kere”

üç keret (III, 681) “üç kere”

yedi keret (III, 1642) “yedi kere”

3 keret (III, 1571) “üç kere”

7 keret (III, 788) “yedi kere”

- **kez:** kez, kere (III, 689)

[ET: kezig K^{rh}: kez H^{ar}: kez Ç^ğ: kez]

ET'den itibaren⁷⁷⁹ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Bedros arak'el Teḡriden işitti, ki 70 kez 7 yazıḡlansa, boşat aḡar. (III, 689) “Havari Petros, Tanrı'dan, biri yedi kez yetmiş defa günah işlese, onu affedeceğini duydu.”

eki kez (III, 689) “iki kez”

eki kez ḡızartkan ipek (III, 657, 860) “iki kez kırmızıya boyanmış ipek”

neçe kez (III, 689) “çok kez”

30-una 30 kez (I, 172) “otuz kere otuz”

80-ine 80 kez (I, 172) “seksen kere seksen”

100-üne 100 kez (I, 172) “yüz kere yüz”

⁷⁷⁹ EUTS, 108.

2.25.3.4. Bölme

- **bölmeh:** bölme, bölmek (III, 326)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 688)

- **bölmehli:** bölme, bölmek (III, 326)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

aranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *bölmehli*ler şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 719)

2.25.4. Matematiksel İfadeler

2.25.4.1. Eşitlik- Eşitsizlik

2.25.4.1.1. Eşitlik

- **barabarlamah:** (<Far. *bar ā bar*) eşitlemek, denkleştirmek (III, 217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 787)

- **barabarlangan:** (<Far. *bar ā bar*) eşit, denk, eşitlenen (III, 217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 742)

- **barabarlatgan:** (<Far. *bar ā bar*) eşitlenen, denklenen, eşitlenen (III, 217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 824) *yerge bile barabarlatkanlarga* (II, 824) “bir düzenle eşitlenenlere”

- **barabarlatma:** (<Far. *bar ā bar*) eşitleme (III, 217)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 825)

- **barabarlıh:** (<Far. *bar ā bar*) eşitlik (III, 217)

[ET:- Krh:- Har:barābarlık Çağ:-]

İlk olarak ME'de⁷⁸⁰ tanıklanmıştır.

Bu zemanede siziñ artıñız alarnıñ eksiklikine; ki alarnıñ da artıñlıhı bolgay siziñ eksikliñizge, ki bolgay barabarlıh. (I, 475) “Bu zamanda sizin fazlanız onların eksikliğine, onların fazlalığı sizin eksikliğinize eklensin ki eşitlik olsun.”

barabarlıhka köre (I, 498) “eşitliğe göre”

2.25.4.1.2. Eşitsizlik

- **barabarsız:** (<Far. *bar ā bar*) eşitsizlik (III, 218)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 759)

2.25.5. Geometri

- **şekil/ çak'il:** (<Ar. *şekl*) şekil (III, 1350, 364)

[ET:- Krh:- Har: şekl Çağ: şekl]

İlk olarak HŞ'de⁷⁸¹ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 794)

2.25.5.1. Geometrik Şekiller

- **altıkünç/ 6 künç:** altı yüzlü cisim, altıgen (III, 85, 773)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Asıyıl bu taşnı da dügül altıkünçde.(III, 85) “Altıgen olmayan bu taşı asıyoruz.”

- **altıkünçlü:** altıgen (III, 85)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Eger ki bolmasa altıkünçlü kesken, ostritsa bolıyr yarıl uçlarından. (III, 85, 1073)

“Altıgen kesilmiş olmazsa, parlak uçlarından keskinleştirilecek.”

⁷⁸⁰ ME, 109/7.

⁷⁸¹ HŞ, 3561.

- **tekirmi:** yuvarlak, daire (III, 1409)

[ET: tegirmi **Krh:** tegirme **Har:** tegirmi **Çağ:-**]

ET'den itibaren⁷⁸² tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 694)

- **tögerek:** daire, yuvarlak (III, 1488)

[ET:- **Krh:** tegrek **Har:** dekerek **Çağ:** tekerük]

İlk olarak DLT'de⁷⁸³ tanıklanan sözcüğün “daire, yuvarlak” anlamı taranan tarihi metinler içinde sadece EHKT'de tanıklamıştır. EHKT metinlerinde “tam, bütün” anlamında sıfat olarak tespit edilen sözcüğün “daire, yuvarlak” anlamı KPN III'te verilmiştir.

- **tögereklik/ tögerekliḥ:** yuvarlaklık (III, 1489)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

İlk olarak EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün “yuvarlaklık” anlamı sadece KPN III'te verilmiş; EHKT metinlerinin tamamında “tamlık, bütünlük” anlamı tespit edilmiştir.

2.26. Meslek İsimleri

Bu bölümde *artıḥ bilüçi* (II, 799) “astrolog”, *avaz berüçi* (II, 820) “şarkıcı”, *balıḥ uluçi* (III, 211) “balık avcısı”, *balıḥ tutuçi* (II, 832) “balık tutan, balıkçı”, *cuḡab eltken* (III, 464) “haberci”, *ilgeri yügürgen* (III, 482) “öncü, haberci”, *ilgeri yügürüçi* (III, 1744) “öncü, haberci”, *köknü bilüçi* (II, 799) “astrolog” *suv aluçılar* (III, 88) “sucular”, *suv taşıḡan* (III, 1334, 1397) “su taşıyıcısı”, *atlarnı çınıḡtırgan* (III, 160) “at terbiyecisi”, *atlarnı küten* (III, 160) “atları güden, at çobanı”, *ot berüçi* (III, 1076) “şifacı”, *sımarlamaḡnı saḡlavuçi* (III, 207, 1227, 1276, 1481) “avukat”, *töre saḡlovuçu/ saḡlovuçi/ saḡlavuçi* (III, 1493) “(hukukun koruyucusu) yargıç” *töre bilüçi* (III, 635) “yargıç” *orenk' bilüçi* (III, 635) “yargıç”, *töre ḡulu* (III, 967, 1037, 1602, 1615) “mübaşir”, *orenk' ḡoyuçi* (I, 33) “kanun koyucu”, *yol körgüzüçi* (III, 1727) “kılavuz, rehber”, *yolduzga baḡuçi* (II, 678) “astrolog”, *yolduzlarnıḡ üsne baḡkan* (II, 808) “astrolog” gibi tamlama şeklindeki meslek isimlerine yer verilmemiştir.

⁷⁸² EUTS, 231;

⁷⁸³ DLT I, 477/9.

- **çalışmağ:** çalışmak, uğraşmak, çabalamak (III, 366)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK^T'de tanıklanmıştır.

Nege diğre zamanım bardır çalışmağka ol meñilik tirlik üçün. (I, 284) “O sonsuz hayat için nereye kadar çalışmaya zamanım vardır?”

- **iş:** iş, eylem (III, 625)

[ET: iş K^{rh}: iş Har: iş Çağ: iş]

ET'den itibaren⁷⁸⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

İş yerin tapsın. (III, 1698) “Yeter ki iş yerini bulsun”

Barça neme iş yanlıslıh bile boldu. (III, 1643) “Bütün eylemler yanlışlıkla oldu.”

ağır iş (III, 43) “ağır iş”

barça işin alarnıñ (I, 43) “onların bütün işini”

barça işleriñni seniñ (I, 64) “senin bütün işlerini”

bunuñkibik iş (III, 1727) “bunun gibi iş”

eşikinde işiniñ (III, 506) “işinin kapısında”

iş bağası (III, 625) “iş maliyeti”

iş/ işniñ küñü (III, 625) “iş günü”

iş it (III, 625) “kötü iş, zulüm, kötülük”

iş üsne (III, 1555) “iş üstünde”

işi anıñ (I, 45) “onun işi”

işin Eyemizniñ (I, 40) “Rabb'imizin işini”

işin körmege (III, 625) “görevini yerine getirmeye”

işine köre hollarınıñ (I, 40) “ellerinin yaptıklarına göre”

işler ölümlü (III, 625) “ölümlü işler”

işlerin Eyemizniñ (I, 64) “Rabb'imizin işlerini”

işlerin Teñriniñ (I, 50, 57) “Tanrı'nın işlerini”

işlerine köre alarnıñ (I, 57) onların işlerine göre

işniñ potrebaları (III, 625) “işin gereksinimleri”

işniñ uçu (III, 625) “işin ucu”

iş yednat etmege III, 626) “iş koordine etmeye”

hol işleriñni seniñ (I, 64) “senin el işlerini”

yaman iş (III, 1636) “kötü iş

⁷⁸⁴ BK, D9.

- **ötmekdeş:** meslektaş (III, 1103)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 786)

2.26.1. Askerlikle İlgili Meslekler

- **başlıh:** komutan (III, 237)

[ET:- **Krh:** başlıg **Har:** başlıg/ başlık **Çağ:** başlıg/ başlık]

İlk olarak KB’de⁷⁸⁵ bu anlamda tanıklanmıştır.

Do tego ol zamanda Vaslovda yatıp edi bizim çerüv, tek 400 adam, haysınıj ki başlıhları Yiriy Potockiy edi. (I, 538) O zaman komutanı Iriy Pototsky olan dört yüz kişilik askerî birlik Vaslui⁷⁸⁶’de kaldı.

bizim nemiç çerüvünüj başlıhı (I, 545) “bizim Polonya birliklerinin komutanı”

çerüv başlıhlar (III, 232, 379) “komutanlar”

çerüv başlıhlarnı (I, 116) “asker komutanlarını”

tatar çerüvünüj başlıhı galga-sultan (III, 380) “Tatar birliklerinin komutanı”

türk çerüvünüj başlıhı (I, 545) “Türk birliklerinin komutanı”

- **çavuş:** çavuş, (III, 373)

[ET: çabış **Krh:** çavuş **Har:** çavuş **Çağ:** çāvüş]

ET’den itibaren⁷⁸⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da bar edi halada 4 hazañ. Ol 4 hazañnı keserler edi çavuş alına. (I, 91) “Ve Kalede dört Kazak vardı, o dört Kazak’ı çavuşun önünde öldürdüler.”

Ahmet çavuş (III, 51) Ahmet Çavuş

ol çavuş bile 1 alpavud (I, 536) “o çavuşla birlikte bir asilzade”

türk çavuşu bile (I, 91) “Türk çavuş ile”

ki türk çavuşları (I, 561) “Türk çavuşları”

100 çavuş (I, 561) “yüz çavuş”

- **çerüvçi:** kumandan (III, 380)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁷⁸⁵ KB, 2301.

⁷⁸⁶ Romanya’nın doğu tarafındaki tarihî şehir.

⁷⁸⁷ T, 1B7.

Bahalı çekmenler u iyi aletler biylerniñ bolgay, u aḡ çekmenler u ketenler çerüvçileriñ bolgay. (I, 700) “Pahalı kumaş ve iyi silahlar beylerin olacak, beyaz kumaş ve ketenler kumandanların olacak.”

- **miñbaş/ miñ baş/ miñler başı:** binbaşı (III, 974)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yeberdi Eğiagimni miñbaşnıñ övü üsne. ((II, 342; III, 473, 974) “Binbaşının evine Eliyakim’i gönderdi.”

- **miñbaşlıḡ/ miñ başlıḡ:** binbaşılık görevi (III, 974)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 779)

- **miñlerbaş/ 1000-lerbaşı:** binbaşı (III, 974, 13)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bu türlü sağışlasınlar bizni adamlar, neçik ḡuluḡçıların K’risdosnuñ da miñlerbaş sağışlarına Teḡriniñ. (III, 897, 974) “Mesih’in kullarını, Tanrının binbaşlarını düşündüğü gibi insanlar da bizi öyle düşünsün.”

Ḥaytıp izdelir aralarına 1000-lerbaşılarınıñ, ki ḡaysı inamlı tapulgay. (III, 974) “Sadık olanlar binbaşlarının aralarına dönüp önderlik ederler.”

- **suvbaşı:** komutan (III, 1335)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Soñra suvbaşınıñ ademileri da Ḥabaş milleti kirdiler Jarut’iunga, da töve-töve ḡaḡanlarını sürdüler çıḡarı. (I, 1064) “Daha sonra komutanın adamları ve Habeşiler Jarut’iun’a girdiler ve hükümdarları döve döve şehrin dışına sürdüler.”

- **yüzbaşçı:** yüzbaşı (III, 1752)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Lungianos yüzbaşıcığa, haysı ki vloçnâ ble teşti haburğasın anıñ, berdi suvnu da hanın. (II, 527) “Mızrakla kaburgasını delen Yüzbaşı Lungiyanos’a suyu ve kanı verdi.”

- **yüzbaşı/ yüzbaşılı/ yüz başlı/ yüzler başı:** yüzbaşı (III, 237, 1752)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Añ da unutma avazıñnı, ki ayttıñ: “Eli, Eli”, da hadaganın haburğañ arasına yüzler başı. (III, 782, 788) “Yüzbaşı kaburganın arasına mızrak sokarken “Tanrım, Tanrım” diye bağırıldığını hatırla ve unutma.”

2.26.2. Astroloji ile İlgili Meslekler

- **yolduzçı/ yolduzuçı:** astrolog (III, 1727)

[ET: yultuzçı Krh: yulduzçı Har: / yulduzçı/ yulduzçu Çağ:-]

ET’den itibaren⁷⁸⁸ metinlerde tespit edilmiştir. Sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 678)

2.26.3. Avcılıkla İlgili Meslekler

- **avçı/ avuçı/awçı/ oçı:** avcı (III, 173, 175, 1033)

[ET: abçı/ avçı Krh: avçı Har: avçı Çağ: avçı]

ET’den itibaren⁷⁸⁹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Canlarımız bizim hutuldular, neçik çıpçih sırtmağından avçılarnıñ. (III, 173) “Ruhlarımız avcıların tuzağından kurtulan bir kuş gibi kurtuldular.”

Çıhara berildim men dinsizlerniñ holuna, neçik hoy börüler arasına da neçik uçar huş holuna avçılarnıñ. (III, 121, 390) “Koyunların kurtların arasına ve uçan kuşun avcılarının eline teslim olması gibi dinsizlerin eline teslim oldum.”

oçılarnın teñrisi (III, 303) “avcılarının tanrısı”

sırtmağından avuçınıñ (III, 1262) “avcının tuzağından”

holuna avçılarnıñ (III, 121, 390) “avcılarının eline”

- **kiyikçi:** avcı (III, 701)

[ET: keyikçi Krh:- Har:- Çağ: kiyikçi]

Sözcük ET⁷⁹⁰, Çağ. ve EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

⁷⁸⁸ EUTS, 305; EDPT, 924.

⁷⁸⁹ EUTS, 25.

⁷⁹⁰ EUTS, 108.

Kiyikke çıhkanda kiyikçiler da oğ atkaylar kiyikke ormanda ya tüzde ol sağış bile, ki kiyikni urgay. (III, 701) “Avcılar ava çıktıklarında, ormanda ya da düzlükte av hayvanlarına ok atarlar ki hayvanı vursunlar.”

- **huşçı:** kuş avcısı (III, 903)

[ET: kuşçı **Krh:** kuşçı **Har:** kuşçı **Çağ:** kuşçı]

ET’den itibaren⁷⁹¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Avçadırlar iti bile da hılıçı bile da huşçıdırlar. (III, 903) “Onlar iki yanlı kılıç ve kılıçları ile avcı ve kuş avcısıdırlar.”

- **ulavuçı/ ulovçı:** avcı (III, 1545)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ol hutğargay meni avından ulavuçınıy. (III, 1262) “Avcının tuzağından beni o kurtaracak.”

balıh uluçı (III, 211) “balık avcısı”

neçik çipçih sırtmağından ulavuçınıy (III, 173) “avcıların tuzağındaki kuş gibi”

sırtmağından ulavuçınıy (III, 173) “avcıların tuzağından”

utka bile ulavuçı balıhını (II, 873) “olta ile balık avlayan (avcı)”

ventka bile ulavuçı balıhını (III, 211, 269, 1262) “olta ile balık avlayan (avcı)”

2.26.4. Balıkçılıkla İlgili Meslekler

- **balıhçı:** balıkçı (III, 211)

[ET: balıgçı **Krh:- Har:** balıhçı **Çağ:** balıgçı/ balıgçı]

İlk olarak Uygurca metinlerde⁷⁹² tespit edilmiştir.

Toldurdu can ble pobojni balıhçı Bedrosnu, da boldu ksônje arak’eallerniñ, başı surp yuhövnüñ anıy ari. (III, 211, 760) “O dindar balıkçı Petros’u (kutsal) ruh ile doldurdu; havarilerin prensi, kutsal kilisesinin başkanı oldu.”

2.26.5. Bilimle İlgili Meslekler

- **fizikçi:** (<Lat. *physica*) fizikçi (III, 527)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁷⁹¹ İKPÖ, 189; EUTS, 188.

⁷⁹² EUTS, 32.

Ne ki kolvêk bar huvatı yaşıotlarda, çiçeklerde, ağaçlarda, kruşêçlerde da taşlarda, bunu barça fizikçiler ündiyirler can. (II, 429) “Bütün fizikçiler; çimlerde, çiçeklerde, ağaçlarda, cevherlerde ve kayalarda var olan güce ruh diyorlar.”

2.26.5.1. Araştırmacı

- **tergövuçi/ tergevüçi:** araştırmacı, denetleyici (III, 1427)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera tiridir sözi Tejriniş da belgirtüçi, da iti barça eki yanlı hılıştan... da tergövuçidir esni da sağışnı yürekniş. (I, 501) “Tanrı’nın sözü diridir ve belirgindir, iki yanı keskin kılıştan daha keskindir; yüreğin ve aklın düşüncesini denetleyendir.”

teren tergövuçi (III, 1424, 1427) “derin analizci, araştırmacı”

tergövuçi yapuğlarnı (I, 129) “gizemleri araştıran”

tergövuçi yapuğnu (III, 1419, 1427) “gizem araştıran”

2.26.5.2. Mucit

- **tapuçi:** mucit (III, 1336)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

...k’spıs etmeş bile, yaman sözlemeş bile, Tejrini klememeş bile, duşman etmeş bile, ökteklik bile, kendilerine biyenmeş bile, tapuçılar yamanlıhka, ataların-anaların azarlavuçılar... (I, 446) “...dedikodu etmekle, kötü konuşmakla, Tanrı’yı istememekle, düşman edinmekle, kibirlenmekle, kendilerini beğenmekle, kötü şeylerin mucidi, ana babasına kötü davrananlar...”

2.26.6. Büyücülükle İlgili Meslekler

- **bağmağlıh:** falcılık, büyücülük (III, 208)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ey, ki etkeysen maşa bağmağlıh, ey, ki toldurgaysen sözüñ hreşdagnıñ, ki yazıhsızsen, baskaysen zorlu ölümnü da bergeysen tekrar ölüden turmaş, avah, avah. (I, 290) “Ey, eğer bana büyücülük yaparsan, ey, eğer elçinin sözünü tamamlarsan ve eğer günahsızsan, zorlu ölümü zelil edersin ve ölüyü tekrar ayağa kaldırırsın, eyvah, eyvah!”

her türlü bağmağlıh (III, 136, 208, 1613) “büyücülük”

- **cadu:** (<Far. *cādū*) cadı (III, 451)

[ET:- **Krh:** *cādū* **Har:** *cādū* **Çağ:** *cādū*]

İlk olarak TİEM'de⁷⁹³ tanıklanmıştır.

Cadu, ki kerezman yanına yatıp znak baħar ölüden. (III, 451) “Cadı(lar) mezarın yanına yatıp ölüden bir işaret arar.”

cadu bile naklad etken (III, 451, 998) “cadıyla ödeme yapan”

cadularnı, yaman kişilernı atı (III, 451) “cadıların ve kötü kişilerin adı”

caduluħlarından cadularnı (I, 131) “cadıların cadılıklarından”

caduluħundan ħatunlarnı (I, 231) “kadınların cadılığından”

ol avazın cadunı cardar (III, 59, 366, 451, 457, 1076) “bilge cadının o sesini”

- **caduluħ:** (<Far. *cādū*) cadılık (III, 451)

[ET:- **Krh:** *cādūluk* **Har:** *cādūlık/ cādūluk* **Çağ:** *cādūluk/ cādūluğ*]

İlk olarak TİEM'de⁷⁹⁴ tanıklanmıştır.

Da berkeyt meni açığılıından eski duşmannı zulumundan peliarnı, seskenmeħinden şaytannı, ağırılanmaħlarından ħıbilıqlarnı [ħıbilik'larning], aħtarılmaħından övnü, hilleliklerinden adamlarnı, caduluħlarından cadularnı, şaşħın fikirlerden, igrençi sağış etmeħinden. (I, 131) “Eski düşmanın kızgınlığından, Belial⁷⁹⁵'ın zulmünden, şeytanın korkutmasından, iblislerin bunaltmasından, evin yıkılmasından, insanların hilelerinden, cadıların cadılıklarından, sapkın fikirlerden, iğrenç olanı düşünmekten beni sakın, beni onlara karşı güçlendir.”

barça türlü caduluħlar (III, 451) “her türlü cadılık”

türlü-türlü caduluħ (III, 409) “çeşit çeşit cadılık”

caduluħ etme (III, 394, 1308) “cadılık yapma(k)”

caduluħlarından cadularnı (III, 452) “cadıların cadılıklarından”

caduluħundan ħatunlarnı (I, 231) “kadınların cadılığından”

2.26.7. Denizcilikle İlgili Meslekler

- **kemiçi:** gemici (III, 674)

[ET: kemiçi/ kemiçi **Krh:** kimiçi/ kemiçi **Har:** kemeçi/ kemiçi **Çağ:** kemiş]

ET'den itibaren⁷⁹⁶ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

⁷⁹³ TİEM, 73 360/8.

⁷⁹⁴ TİEM, 73 315v/6.

⁷⁹⁵ İbranice İncil'de geçen şeytani varlık. <https://en.wikipedia.org/wiki/Belial>

⁷⁹⁶ EDPT, 722.

Keminiñ üstü, hayda kemiçi oturup közetir. (III, 1580) “Keminin üstünde gemici oturup (etrafı) gözetir.”

tez kemiçiler (III, 419) “hızlı gemiciler”

2.26.8. Dinle İlgili Meslekler

2.26.8.1. Hristiyan Din Adamları

- **ata:** patrik, papaz (III, 162)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde“ papaz, patrik” anlamı tanıklanmıştır.

Atamız bizim surp Krikor Lusavoriç... yüzüm saña toprağ, dinîmizniñ körkü da başımızniñ tacı. (I, 130) “Patrikimiz Aziz Gregor Lusavoriç... yüzüm sana toprak (olsun), dinimizin güzelliği ve başımızın tacı!”

Teyriden da ari atalardan hargışlıdırlar. (III, 1417) “Tanrı ve kutsal papazlar tarafından lanetlidirler.”

atalarnıñ başı (III, 163, 230) “baş patrik”

evelgi ata (III, 163) “baş patrik”

- **arhiaḥbaş/ arhiaḥpaş/ arhiaḥpaş:** başpiskopos (III, 126)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yazıldı Ilôv şehrine, kölegesine surp Asduacacinniñ, gat’ogigosluḥuna der Sdep’anosnuñ, aḥpaşlıḥına der Krikor arhiaḥpaşniñ Vanlı. (I, 445) “Lviv şehrinde, kutsal Bakire Meryem’in gölgesinde, katolikosluğa Sayın Stepanos, piskoposluğa Vanlı Başpiskopos Sayın Krikor yazıldı.”

mitropeleanıñ arhiaḥpaşı (I, 206) “ana kentin başpiskoposu”

ulu şeherde olurgan arhiaḥpaş (II, 804) “büyük bir şehirde oturan başpiskopos”

- **aḥpaş/ aḥbaş/ aḡbaş:** piskopos (III, 62)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bilgin, ki neçe ḥıyınlar berdim Ant’imos aḥpaşka bu künlerden burun! (III, 109)

“Geçmişte (bu günlerden önce) piskopos Antimos’a çok eziyet ettim, bunu böylece bil!”

Biyik asdicanları bardır aḥpaşlarınıñ. (III, 146) “Piskoposların büyük rütbeleri vardır.”

aḥpaşları da ḥanı franglarınıñ (III, 530) “Frenklerin piskoposu ve kralı”

aḥpaşnıñ ḥulları arasına (III, 431) “psikoposun çalışanları (hizmetlileri) arasında”

Amarinos aḥpaşka (III, 89) “piskopos Amarinos’a”

Anicacılı aḥpaş Nigoğajos Yakub oğlu T’orosovic (III, 100) “lanet piskopos Nikolay Yakub’un oğlu Torosoviç”

der Jovsep’ aḥpaş (III, 646) “Sayın Piskopos Josef”

der Krikor Ulu aḥpaşnıñ bitiki (III, 63) “Sayın Büyük Piskopos Krikor’un kitabı”

En ulu aḥpaş Erusağemniñ Jovagim atlı (III, 644) “Jovagim adlı Kudüs’ün en büyük piskoposu”

Frangnıñ aḥpaşı (III, 530) “Frenklerin piskoposu”

Jovagim aḥpaş (III, 644) “Piskopos Jovagim”

nemiç aḥpaşnıñ (III, 63) “Leh piskopos”

ulu aḥpaş (III, 63) “yüce piskopos”

Ulu der Krikor aḥpaş (III, 63) “Sayın Piskopos_Krikor”

yaman sektalı aḥpaş (III, 63) “kötü mezhepli piskopos”

- **aḥpaşlıḥ:** piskoposluk (III, 63)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yazıldı bu Töre bitiki, ḥaysı ki aḥlanıyır «Ganunk’», asrı ayız [=aziz] da tügel orinagdır, ḥaysı ki tügellendi ermeni tvagan 1024 sanına, tegdemper ayınıñ 20-sine, memleketinde Franknıñ, şehesinde Kamenecniñ, padşahlılığına nemiçniñ k’risdân Stefan Batoriy, ḥaysı ki aḥlıyır, biyliḥine şherimizniñ Briskiy pan Mikolaynıñ, gat’ağigosluḥuna der Krikorisniñ, aḥpaşlıḥına der Barsamnıñ. (I, 209) “Bu Kanun kitabı, “Yasalar” olarak bilinir; çok değerli ve eksiksiz bir örnek olarak yazıldı. Ermeni takviminde 1024 yılında [1575] aralık ayının yirmisinde, Frenk memleketinin Kamanice şehrinde, Hristiyan Stephen Batory’un Polonya krallığında; ki şehrin yönetiminde Pan Mikolay Brisky, katolikosluğunda Sayın Krikor, başpiskoposluğunda Sayın Barsam’ın anıldığı dönemde tamamlandı.”

ari aḥpaşlıḥ (III, 127) “kutsal papazlık, piskoposluk”

aḥpaşlıḥına der Krikor arhiaḥpaşnıñ vanlı (III, 123, 754) “Vanlı Başpiskopos Saygıdeğer Krikor’un psikposluḥuna”

- **babas:** (< Yun. *papás*) papaz, rahip (III, 199)

[ET:- Krh:- Har: papas Çağ: bapas]

İlk olarak CC'de⁷⁹⁷ tanıklanmıştır.

Bir babas künde 3 kez tum eter edi; da bu düğündür tügel sövük üçün Teğrige utru, yoğsa kensilerinin haybatı üçün eterler. (I, 572) “Bir papaz günde üç defa Hz. isa'nın kanını simgeleyen şarabı ve bedenini simgeleyen ekmeği paylaşma töreni yapardı ve bunu Tanrı'ya olan sevgisi için değil, kendilerinin saygınlığı için yapardı.”

babas alnına (197) “papazın huzuruna”

babas oğlu (III,199) “papazın oğlu”

babasları alarnıñ (I, 74) “onların papazları”

babasları dinsizlerniñ (III,199) “dinsizlerin⁷⁹⁸ rahibi”

babaslarıñ seniñ (I, 648; III, 364) senin papazların

babaslarıñ babadyası (I, 171) “papazların karısı”

babaslarıñ hörmeti üçün (I, 509) “papazların hürmeti için”

babasnıñ atı (I, 573) “papazın adı”

babasnıñ hatına (III,195) “papazın huzuruna, papazın önüne”

cınsınıñ babasların (I, 182) “milletin papazlarını”

ermenı babası/ babasları (III,199) “Ermeni papazı/ papazları”

gurk' babası (III,199) “pagan papazı”

Ĥazancı babas (III,199) “Kazancı rahip”

nemiç naceyasınıñ babasları (I, 549) “Polonya ulusunun rahipleri”

orus babasları (III,199) “Rus rahipleri”

Orus yıñövünüñ Pâtnicanıñ babası (III, 199, 1188) “Aziz Paraskeva Rus kilisesinin papazı”

şehەرlerge köre babaslar (I, 515) “şehirlere göre rahipler”

türk babası (III,199) “Türk papazı”

- **ħarabaşlı:** karabaş, keşişrahip (III, 806)

[ET:- Kşh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 649)

- **kerüçi:** çarmıha geren⁷⁹⁹ (III, 684)

[ET:- Kşh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

⁷⁹⁷ CC II, 62b/1.

⁷⁹⁸ Dinsiz ifadesi genellikle Müslümanlar için kullanılmaktadır.

⁷⁹⁹ Hristiyanlık inancına göre günahları bağışlayan rahip (III, 684)

Soñra boldu k'ahanajyabed Erusağemde da baş haçka kerüçilerge K'risdosnu. (I, 1044)
 “Sonra Kudüs'te yüksek rahip, Mesih'i çarmıha gerenlere de lider oldu.”

- **arıtucu:** günahlardan arındırıcı, rahip (III, 132)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Alğışlarbiz Ari Cannı tügellevüçini da arıtuçını sezikli orinagnıñ. (III, 1521) “Kutsal Ruh'u yaratana ve tensel görüntüsünü günahlardan arındırana (papaza) dua ederiz.”

- **sürtücü:** günahları silen, rahip (III, 1340)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *babas*, *arıtucu* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 879)

- **kefinlevüçi:** ölüleri temizleyip kefenleyen (III, 669)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 707)
kefinlevüçi ölünü (II, 707) “ölüyü kefenleyen”

- **alğışlavuçı:** kutsayıcı, kutsayan (III, 79)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 835)

2.26.8.2. Müslüman Din Adamları

- **müfti:** (< *Ar. müfti*) müftü, Müslümanlarda üst düzey din adamı (III, 992)

[ET:- Krh:- Har: müftî Çağ: müftî]

İlk olarak MM'de⁸⁰⁰ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 808, 877)

⁸⁰⁰ MM, 228/3.

2.26.9. Eğitim öğretimle İlgili Meslekler

2.26.9.1. Bilgin

- **bilikli:** bilgili (III, 270)

[ET: biliglig/ biligligi **Krh:** biliglig/ biligligi **Har:** biliglig/ biligligi **Çağ:** biliglig]

ET'den⁸⁰¹ itibaren metinlerde tespit edilmiştir.

Orenk'ke bilikli etkin meni, Biy, yolların könülükünün senin, da holıyım anı her vaht sahat (I, 83) “Beni hukuka bilgili (yetkili) yap Rabb'im, her zaman senin doğruluk yolunu isteyeyim.”

- **bilüçi/ biliçi:** bilgin, bilgili (III, 272, 270)

[ET:- **Krh:- Har:** bilici **Çağ:-]**

İlk olarak KE'de⁸⁰² tespit edilmiştir.

Bilüçileri bile orenk'niñ sözliyirmen. (III, 1307) “Kanunun bilginleri ile konuşuyorum.”

barçasından bilüçi (III, 1418) “hepsinden bilgili”

dağın biyik bilüçi (II, 698) “daha büyük bilgin”

teren bilüçi (II, 780) “derin bilgi sahibi”

teren bilüçiler (II, 759) “derin bilgi sahibi olanlar”

yapuhnu bilüçi/biliçi (III, 1647) “gizliyi bilen (Tanrı'nın sıfatı)”

2.26.9.2. Danışman

- **keñeşçi:** danışman (III, 678)

[ET: keñeşçi **Krh:** kiñeşçi **Har:- Çağ:-]**

ET'den itibaren⁸⁰³ metinlerde tespit edilmiştir.

Da barçanıñ Eyesi sövdi anı, zera keñeşçidir Teñri bile usluluñ. (I, 573) Hepsinin Rabb'i onu sevdi çünkü Tanrı bilgelikle danışmanlık eder.”

- **ögütçi:** uyarıcı, nasihat eden, akıl hocaları (III, 1090)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Tabaladılar meni duşmanlarım benim kün uzun, da ögütçilerim benim bile ant içerler edi. (III, 106) “Düşmanlarım bana gün boyu küfrettiler ve akıl hocalarım benimle ant içerlerdi.”

ögütçi beğamlarga (III, 247, 1337) “cahillere akıl hocaları”

yahşı ögütçi (III, 67) “iyi akıl hocaları”

⁸⁰¹ EUTS, 42; EDPT, 341.

⁸⁰² KE, 56r/16.

⁸⁰³ EDPT, 734.

2.26.9.3. Dilci

- **tilçi:** dilci, konuşmacı (III, 1441)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Adamga tilçiğe oñarılmağay üsne yerniñ, adamnı yazıhlı yamanlıhı kendiniñ ular tas bolmañlıhka. (III, 32, 1441) “Dil bilen (konuşmacı) kişiye yeryüzünde rahat verilmeyecektir, günahkâr kişiye kendi kötülüğünün ağı onu yok etmek için tuzak kuracaktır.”

çüst tilçi (III, 410) “hızlı konuşmacı”

2.26.9.4. Eğıtmen

- **çınıhtıruçı/ çınıhtıruçı:** eğıtmen, eğıtici, akıl hocası (III, 394)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 796, 862)

2.26.9.5. Kâtip

- **bitikçi:** yazıcı, kâtip (III, 282)

[ET: bitigeçi/ bitgeçi/ bitkeçi **Krh:** bitigçi/ bitkeçi **Har:** bitigçi/ bitikçi/ bitkeçi **Çağ:** bitigçi/ bitigci/ bitküçi/ bitgüçi/ bitiküçi]

ET’den itibaren⁸⁰⁴ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Bitikçi, uslu, ağıllı bolğay, da ari bitiklerniñ küçün igi bilgey, [da barça ademilikni yağşı bilgey], ki yargunu toğru etkey. (I, 153, 1005) “Kâtip akıllı ve uslu olacak, kutsal kitapları iyi bilecek ve insan doğasını iyi bilecek ki mahkemeyi doğru yönlendirsin.”

bu türlü bitikçiler (I, 1062) “bu türlü yazıcılar”

- **bitikçilik/ bitikçiliğ:** kâtiplik (III, 282)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ağzım benim atkay toğrulıuñnu seniñ, her kün ögövlüküñnü seniñ, neçik düğül ki hilleliñni neme bilir edim bitikçilikniñ. (I, 61, 335) “Ağzım her zaman senin

⁸⁰⁴ EUTSV, 94.

doğruluğunu, senin övgünü söyleyecektir çünkü ben kâtipliğin herhangi bir hilesini öğrenemiyorum.”

- **yazuçı/ yazıcı:** yazıcı, kâtip (III, 1678, 1674)

[ET:- K^{rh}: yazıgçı Har: yazıcı Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁸⁰⁵ tanıklanmıştır.

Keldi Harbed da Sultan, kördü holuma ol çımdırğannı, da aldılar, da berdiler yazuçığa başış. (III, 393) “Harbed ve Sultan geldi, elimde o maşayı gördü ve kâtibe hediye olarak verdi.”

ari yazuçı (III, 128) “kutsal yazıcı”

bundagi tamğada bolgan yazuçılar (III, 337 “buradaki gümrükte çalışan kâtipler”

eski yazuçı Tertulianos (III, 1714) “eski kâtip Tertuliyanos”

haligi yazuçı (III, 635) “şimdiki kâtip”

Ivaşko Jagop oğlu yazuçı (III, 634) Yakup’un oğlu kâtip İvaşko”

Ivaşko yazuçı (III, 1678) “kâtip İvaşko”

Moşko cuğut tamğacı yazuçısı (III, 983) “gümrük kâtibi Yahudi Moşko”

Nayim cuhut evel bolgan tamğada Kamenecte yazuçı (III, 1006) “eskiden Kamanice’de gümrükte kâtip olan Yahudi Naim”

özge yazuçılarga (III, 924) “başka yazıcılara”

tezyazuçı yazuçınıñ (I, 49) “kâtibin çabuk yazanı”

tügenmeşsiz da toğru yazuçılarga (III, 1523) “ebedi ve hakikatli yazıcılara”

ustalıñ malariski yazuçılarnıñ (III, 941) “sanatsal yazarların ustalığı”

yazılıñ yazuçını (III, 1552 “günahkâr yazıcıyı”

yazuçısı Ermeni duhovnınıñ töresiniñ (III, 444) “Ermeni mahkemesinin zabıt kâtibi”

- **yazuçılığ:** yazıcılık, kâtiplik (III, 1678)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Lukaş Haçko oğlu bolup bu yerde zgodnê ağalıñ aşıra yazuçılığa obranıy. (III, 1678)

“Kaçko’nun oğlu Lukaş, burada kıdemlilerin oy birliğiyle kâtipliğe seçilmiş.”

2.26.9.6. Konuşmacı

- **aytuçı/ aytıçı:** konuşmacı, hatip (III, 189)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: aytıkcı]

⁸⁰⁵ DLT III, 55/8.

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Da ne ki sözliyirbiz, düğül ki ademilik övrenmehten aytuçılarnıñ sözinden. (III, 34, 1050)

“Konuşmacıların sözüyle insanlık öğrenmekten bahsetmiyoruz.”

yaman aytuçınıñ (III, 1200, 1637) “iftiracı”

yaman aytuçılar üçün (III, 1635) “iftiracılar için”

- **sözçi:** hatip, konuşmacı, vaiz (III, 1307)

[ET: sözçi **Krh:** sözçi **Har:** sözcü **Çağ:** sözcü/ sözçi]

ET⁸⁰⁶ itibaren metinlerde tespit edilmiştir.

Ol türlü sargawarklar da [bolgaylar] mirny, bolmagay 2 türlü sözçi, bolmagay çağır sövüçi, bolmagay kesek-kesek çöplevüçi. (I, 510) “Benzer şekilde, rahip yardımcıları mütevazi olmalı; iki türlü konuşan, şarap seven ve açgözlü (parça parça eşya toplayan) olmamalı.”

köp sözçi (II, 690) “boş konuşmacı, çok konuşan”

yalğan sözçi (II, 741) “yalan konuşan”

yalğan sözçiler (I, 510) “yalan konuşan”

yaman sözçi (I, 510) “kötü hatip”

- **sözlevüçi/ sözlövüçi/ sözlüçi:** konuşmacı, hatip (III, 1309, 1310)

[ET: sözlegüçi **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET⁸⁰⁷ ve EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Tas eter Biy barça erinlerni hillelilerniñ da tilni ulu sözlevüçi (I, 593) “Rab, büyük konuşmacıların diline ve hilekarların dillerini yok eder.”

hroznı sözlevüçi (III, 1309) “dehşetli konuşmacı”

maniler sözlevüçi (III, 1309) “hikâye anlatıcı, masal anlatıcı”

teren sözlevüçi (III, 1309) “anamlı konuşmacı, derinden konuşan”

ulu sözlevüçi (I, 34) “büyük konuşmacı”

harşı sözlevüçi (III, 820) “karşı düşünceden konuşmacı”

tez sözlövüçi Hndi milleti (III, 587, 1309) “hızlı konuşan Hint milleti”

tahimli sözlövüçi Ermeni milleti (III, 1309) “hoş konuşan Ermeni milleti”

yaman sözlevüçi/ sözlövüçi (III, 1440) “kötü konuşan, küfürbaz”

⁸⁰⁶ AY, 682/14.

⁸⁰⁷ AY, 177/13.

2.26.9.7. Öğretmen

- **övertüçi:** öğretmen, eğitici (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Neçik ulu vartabed da övertüçi başlamağundan dünyânıñ körmegen, da ne işitken, zakladat etiyir bugün yeñi akademianı, haysında övertiyir aşagerdlerin kensiniñ teren filozofıyanı. (II, 389) “Nasıl ki dünyanın başlangıcından (itibaren) görmeyen ve de işitmeyen yüce öğretmen ve öğretici, bugün yeni bir akademi kuruyor ve orada kendi öğrencilerine engin felsefe bilgisini öğretiyor.”

anıñ övertüçisi (III, 852) “onun öğretmeni”

barça övertüçilerimden benim (I, 85) “benim bütün öğretmenlerimden”

barçanı övertüçi (II, 781) “herşeyi öğretici”

igige övertüçi (I, 246) “iyiye öğreten”

keçövlükñü övertüçiler (II, 572) “fâniliği(fâni bilgileri) öğretenler”

yargu övertüçi (II, 682) “adalet öğreten”

- **körgüzüçi:** gösteren, öğretmen (III, 736)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Evet sen, adam tenleşim benim, yol körgüzüçim benim. (I, 53) “Evet sen, benim tendeşim, yol göstericim benim.”

yol körgüzüçim benim (I, 53) “benim yol gösterenim”

yol körgüzüçileri anıñ (I, 59) “onun yol göstericileri”

2.26.9.8. Şair- Yazar

- **tüzgen:** şair, yazar (III, 1534)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 858)

2.26.9.9. Tercüman

- **tilmaç/ tılmaç/ tılmaç:** tercüman, çevirmen (III, 1455, 1465)

[ET:- Krh: tılmaç/tilmaç Har: tılmaç tilmeç Çağ: tilmec]

İlk olarak KB'de⁸⁰⁸ tanıklanmıştır. Sözcüğün *tlumaç* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 734, 735)

Da igi tlımaç yoh edi alarnıñ arasına, bolmas edi haytarmaga frang tilin hağan tiline, ne türlü ki kerek edi. (I, 570) Onların arasında tercüman yoktu, gerekliydi ancak Latinceyi Yunancaya çeviremiyorlardı.

Otvinovskiy atlı tlımaç (I, 536) “Otvinovski adlı tercüman”

- **tlmaçlıh/ tlımaçlıh/ tlımaçlıh** tercümanlık, çevirmenlik (III, 1455)

[ET:- Krh:- Har: tilmeçlik Çağ:-]

İlk olarak ME'de⁸⁰⁹ tespit edilmiştir.

Nede ki men, Aksent der Krikor oğlu da, renkodaynıy hulu edim elçiniñ neçik tılmaçlıhka. (I, 1071) “Ben, Saygıdeğer Krikor'un oğlu Aksent, tercümanlıkta elçinin sadık kulu idim.”

2.26.9.10. Usta

- **usta:** (<Far. *ustā*) usta (III, 1560)

[ET:- Krh:- Har: usta Çağ: usta]

İlk olarak CC'de⁸¹⁰ *osta* şeklinde tanıklanmıştır.

Haysı biliçiliñni övreniyirsen?.. Ne övreniyirsen sen ustañ yanına? (III, 272) “Hangi bilgeliği öğreniyorsun?.. Ustanın yanında ne öğreniyorsun?”

anıñ ustaların (I, 303) “onun ustalarının”

Bandelewon ustasından kensiniñ (III, 191) “kendisinin Pantaleon ustasından”

gelecide usta (III, 540) “konuşmada usta”

Nesdornuñ ustaların (I, 303) “Nestorian ustalarını”

sözde usta (II, 797) “söz söylemede usta”

sözlü usta (III, 1306, 1561) “konuşmada usta”

Tawit usta (III, 1561) “Davut usta”

tükçiniñ ustası (III, 1523) “kürkçü ustası”

türk ustası (II, 704) “Türk ustası”

usta hörmetli (II, 650) “hürmetli usta”

usta kibik (II, 872) “usta gibi”

ustaların başı (II, 869) “ustaların başı”

ustası esli canların (I, 138) “akıl sahibi ruhların ustası”

⁸⁰⁸ KB, 162.

⁸⁰⁹ ME, 227/6.

⁸¹⁰ CC I, 45a/27.

- **ustalıh/ ustalık:** (<Far. *ustā*) ustalık (III, 1560)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Anda j kürdüm dinsizniñ köprüsün, ki aşıra ustalıh bile işlegen edi. (I, 563) “Sonra kafirlerin köprüsünü gördüm, büyük bir ustalıkla yapılmıştı.”

ustalıq tügel (I, 682) “mükemmel ustalık”

barça ustalıqnı (I, 682) “bütün ustalığı”

hıvatlı ustalıh bile (I, 552) “büyük bir ustalıkla”

ustalıhı malariski yazuçılarnıñ (III, 941) “sanatsal yazarların ustalığı”

2.26.10. Emniyet- Güvenlikle İlgili Meslekler

2.26.10.1. Bekçi

- **bañuñı/ bañıñı:** bekçi (III, 209, 208)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger ki kimese kendi övine gospodar bolma bilmes ese, neçik yihövine Teñriniñ bañuñı bolgay? (III, 209) “Eğer birisi kendi evinde ev sahipliği yapamazsa nasıl Tanrı’nın kilisenine bekçi olacak?”

yığınnı bañuñı (III, 750) “bekçi”

- **bekçi/ begçi:** bekçi (III, 247, 247)

[ET:- Krh:- Har: bekçi Çağ: bekçi]

İlk olarak ME’de⁸¹¹ tanıklanmıştır.

Bekçi şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş ancak herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 650)

Bardır kensilerinde begçi frişteler, neçik tanıhlıñ beriyir surp Krikor. (II, 415) “Aziz Gregor’un şahitlik ettiği gibi onlarda bekçi melekler vardır.”

- **eşikçiliñ:** bekçilik (III, 507)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Evelgi aşdicandır... eşikçiliñke, budur trnaban, ħaysı edi povinostu uzañlamañ yuñövnü da açmañ. (II, 148) “Bekçilikte ilk aşama... ki kapıcı buna denir, görevi kiliseyi kilitlemek ve açmaktır.”

⁸¹¹ ME, 233/4.

- **közetçi/ közetüçi:** bekçi (III, 749, 750)

[ET: közetçi/ közetçi/ küzetçi **Krh:** küdezçi/ küdezçin **Har:** közetçi **Çağ:-**]

ET'den itibaren⁸¹² metinlerde tespit edilmiştir.

Körüüyüm, ki bu közetçi yahşsı mı közetiyr. (III, 749) “Bu bekçi iyi gözetiyor mu bir bakayım.”

2.26.10.2. Casus

- **çaşut/ çaşut/ çaşud/ çaşıt:** casus (III, 371)

[ET: çaşut **Krh:- Har:** cāsūs/ cāysūs **Çağ:** cāsūs]

ET'den itibaren⁸¹³ metinlerde tespit edilmiştir.

Çasut bitikleri tapıldı yanlarına. (III, 371) “Yanlarında casus mektupları bulundu.”

çaşut yol (III, 371) “casusluk metodu”

çaşut opatrovanêsi (III, 371, 1056) “casus gözetimi”

- **çaşutluḥ:** casusluk (III, 372)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** cāsūsuluk]

İlk olarak GT'de⁸¹⁴ tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 705)

2.26.10.3. Gözetici- Gözcü

- **ayovuçı/ ayavuçı:** koruyucu, gözetici (III, 187, 180)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ayovuçı yaratkannı, saḥla canımnu da tenimni benim seniḡ ari ḥaçıḡ bile aldovuçı yazıḡtan, sinamaḡından eski duşmannıḡ, da yaman kişilerniḡ aldamaḡından, da barça tınsızlıḡtan canımnu u tenimni. (III, 1459) “Yarattıklarını gözetici, benim ruhumu ve bedenimi koru, ruhumu ve bedenimi senin kutsal haçınla aldaticı günahıtan, eski düşmanın (şeytanın) sınamasından ve kötü kişilerin kandırmasından ve bütün hastalıklardan koru.”

ayovuçı Biy (III, 187) “Koruyucu Tanrı”

ayovuçı yaratkanlarıḡnıḡ (III, 187) “yarattıklarının koruyucusu”

barçanı ayovuçı (III, 219, 221, 1418) “hepsinin koruyucusu”

barın ayavuçı / barını ayovuçı Biy (III, 187) “hepsini koruyucu Rab”

⁸¹² İKPÖ, 198; EDPT, 758.

⁸¹³ AY, 220/2.

⁸¹⁴ ÇTS, 192.

- **közet:** gözetici, gözcü, gözetim (III, 749)

[ET: küzet **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak “karakol” anlamıyla Uygurca metinlerde⁸¹⁵ “gözetici, gözetim” anlamlarıyla EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Haçan honaḥ kelse ḥumaş bile honaḥ övine da storoj tutsa ol ḥumaşka, da ol közet kötürgey üsne, ki igi közetkey ol ḥumaşnı, da anıḥ közetmeḥinden ziyan bolgay ḥumaşka, ne türlü iş bile de boldu ese, anıḥkibik ziyannı közetüçi tölemeḥ kerek. (I, 203)

“Eğer bir konuk gelse kumaşlarla, konuk evinde o kumaşlara bekçi tutsa ve o kumaşı iyi gözetmesi için bir gözcü götürse ve onun gözetimindeyken kumaşlara zarar gelse, her ne oldu ise bu zararı közetıcının ödemesi gerekir.”

Barçanı ayovuçı Biy, ḥoygın közet közlerime benim ari ḥorḥuḥnu seniḥ, ki artıḥsı baḥmagaymen, da ḥulaḥlarım bile yaman sözlerni işitmegeymen, da aḡzım bile yalḡan sözlemegeymen, da yürekim bile yaman saḡıḡlamagaymen. (I, 129) “Herkesi koruyucu Rab, senin kutsal korkunun yüzü suyu hürmetine benim gözlerime bir gözcü koy ki kötü gözle bakmayayım, kulaklarım kötü sözleri işitmesin, aḡzım yalan söylemesin, yüreğimle kötü düşünmeyeyim.”

- **közetçi/ közetüçi:** gözetici (III, 749, 750)

[ET: közetçi/ közetçi/ küzetçi **Krh:** küdezçi/ küdezçin **Har:** közetçi **Çağ:-]**

ET’den itibaren⁸¹⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Közetüçiḥni seniḥ yuḥu yeḥmes, zera baḥuḥıḥ seniḥ çırım etmes. (III, 209, 396) “Senin gözetıcini uyku yenmez çünkü senin bakıcın günah işlemez.”

surp Mik’ajel ḥaysı edi közetüçi vıbranı adamların Eyemizniḥ da barça sinagogların cuhutların (II, 493) “Rabbimizin seçilmiş kullarının ve Yahudilerin bütün sinagoglarının gözetıcisi Aziz Mikail”

- **közlevüçi:** gözcü (III, 751)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tayandırırım ya közlevüçi bolıym. (III, 751) “Ya destek olayım ya gözcü olayım.”

⁸¹⁵ EUTS, 125.

⁸¹⁶ İKPÖ, 198; EDPT, 758.

2.26.10.4. Koruma

- **saḫlavuḫı/ saḫlovuḫı/ saḫlovuḫı:** koruyucu (III, 1227)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- ağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Saḫlavuḫılardırlar dünyâga. (III, 332, 425, 531, 676, 809, 1227, 1348, 1393, 1431, 1546, 1652, 1663, 1684) “Onlar dünyanın koruyucularıdır.”

2.26.10.5. Muhafız

- **abrovuḫı/ abravuḫı:** (< Moğ. *abura-/ avra-*) muhafız, koruyucu (III, 17, 18)

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Boldu benim abrovuḫım da övü işançımın, küñüne tarlıḫımın benim boluşuḫım benim. (I, 56) “Benim yardımcım, dar günümde koruyucum ve umudumun hanesi oldu.”

Tagıtkın alarnı ḫuvatıḫ bile seniḫ da salgın alarnı, zera sensen abravuḫım benim, Biy. (I, 56) “Onları gücünle dağıt ve gönder çünkü sensin benim koruyucum.”

- **közetçi/ közetüçi:** muhafız (III, 749, 750)

[ET: közetçi/ közetçi/ küzetçi **K^{rh}:** küdezçi/ küdezçin **H^{ar}:** közetçi ağ:-]

ET’den itibaren⁸¹⁷ metinlerde tespit edilmiştir.

Bar közetçiler bile, ki seni közetkeyler. (III, 749) “Seni gözetten muhafızlar var.”

Ol da anı közetçi ḫoydu bağça üstüne da berdi ḫoluna oḫ-yay. (III, 749) “O da onu bahçeye bekçi olarak koydu ve eline ok-yay verdi.”

- **ḫapıcı:** kapıcı, bekçi, nöbetçi (III, 804)

[ET: kapıḫçı **K^{rh}:** kapuḫçı **H^{ar}:** kapuḫçı ağ: kapuḫı]

ET’den⁸¹⁸ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Türk padşahı yeberdi 500 çavuş da ḫapıcı Turlunuḫ beri yanına, ki tatarnı töve-töve sürüy ediler Nemiç veliyatından Olaḫ veliyatına. (III, 804, 1595) “Türk padişahı 500 çavuş ve muhafız gönderdi ve Tatarı, Polonya vilayetinden Moldova vilayetine savaşa savaşa sürüyorlardı.”

eşik ḫapıcı (III, 804) “kapı nöbetçisi”

baş ḫapıcı (III, 230) “sultanın muhafız komutanı, sultanın koruması”

⁸¹⁷ İKPÖ, 198; EDPT, 758.

⁸¹⁸ EDPT, 584.

2.26.10.6. Nöbetçi

- **baħuči/ baħıçı:** nöbetçi, gözetleyici (III, 209, 208)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

3 baħuči kemide olturup yoğarı. (III, 290) “Üç nöbetçi geminin üst tarafında oturmuş.”

- **eşikçi:** kapı nöbetçisi, nöbetçi (III, 507)

[ET:- K^{rh}:- Har: eşikçi/ işikçi Çağ: eşikçi]

İlk olarak KE’de⁸¹⁹ tespit edilmiştir.

Da haçan ki sezdi kendiniñ ölümün, ündedi yuvuñ eşikçini, da algışladı kensin. (I, 257)

“Nasıl ki kendi ölümünü sezdi, yakındaki kapı nöbetçisine seslendi, ona dua etti.”

Buyruñ etti eşikçiğe, ki ol yerden çıħargay edi Johanesni. Yoħsa Johanes ħolma başladı eşikçiden, ki: – Yarlığa maña da meni bu yerden çıħarma... (I, 257) “Nöbetçiye Yohannes’i o yerden çıkarmasını emretti. Ancak Yohannes nöbetçiye: ‘Bana merhamet et, beni bu yerden çıkarma...’ diye yalvarmaya başladı.”

- **ħabaħçı:** kapıcı, kapı nöbetçisi (III, 779)

[ET: kapağçı K^{rh}: kapağçı Har: kabağçı Çağ:-]

ET’den⁸²⁰ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Keldi İstaşko ıkrayinadan, da tanıdı Bağdasarda atnı ħabaħta, da tanıħlattı ħabaħçı bile, ki bu at benimdir. (III, 779) “İstaşko Ukrayna’dan geldi ve Bağdasarda girişin önünde atını tanıdı ve nöbetçiye ‘Bu at benimdir.’ dedi.”

ħabaħçı ħarısı (III, 779) “kapıcı karısı”

ħabaħçı ħatunu (III, 659, 953) “kapıcı karısı”

2.26.11. Esnaf ve Zanaatkâr

2.26.11. 1. Ayakkabıcı

- **çizmaçı/ çzmaçı:** ayakkabı, çizme tamircisi (III, 397, 411)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Matiy çizmaçı (III, 397, 957) “çizmeci Matiy”

⁸¹⁹ KE 111r/4..

⁸²⁰ İKPÖ, 182.

- **çizmaçılığ:** çizmecilik (III, 397)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Ortağ boldum Edilbey bile peşege tikişniñ, çizmaçılığ. (III, 397, 1439) Edilbey ile dikiş içinde, çizmecilik içinde ortak oldum.

- **etikçi:** etikçi, ayakkabıcı (III, 509)

[ET:- Krh: etükçi Har:- Çağ: itükci]

İlk olarak DLT’de⁸²¹ tespit edilmiştir.

Habağçıhardaki etikçi Haçadur, ki Jovanesniñ hızın Hanuñnanı aldı, ki artıñ adı ble Žerebec anılır. (III, 645, 779, 950, 1799) “Şehrin dışındaki etikçi Kaçadur, Hovannes’in kızı Hanuknan’ı aldı ve böylece o artık Jerebec olarak anılır.”

cihası etikçilerniñ (III, 354) ayakkabıcıların dükkânı

Donovak etikçi (III, 509) “etikçi Donovan”

etikçi oğlu (III, 1485) “etikçi(nin) oğlu”

etikçilerniñ kancanakı (III, 653) “etikçilerin dükkânı”

etikçiniñ oğlu (III, 969) “etikçinin oğlu”

Haragöz etikçi (III, 807) “etikçi Karagöz”

Jovanes etikçi Kirkanın hardaşı (III, 643, 694) “Kirkan’ın kardeşi etikçi Hovannes”

Jownan etikçi (III, 646) “etikçi Yovnan”

Mgrdiç etikçi (III, 969) “etikçi Mıgırdiç”

etikçi Tükçiniñ oğlu (III, 1261, 1523) “etikçi Tükçi’nin oğlu”

I orus etikçi Solonenkiy atlı (III, 1292) “Solonenki adlı Rus etikçinin oğlu”

- **etikçilik:** ayakkabıcılık (III, 509)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Andan soñra ustası yanına kensin övretken etkey etikçilik 5 hafta. (III, 509) “Ondan sonra ustası yanında beş hafta ayakkabıcılık öğrenecek.”

⁸²¹ DLT II, 49/5.

- **bapuççı:** (< *Far. pāpūṣ*) ayakkabıcı (III, 214)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. Metinlerde *bapuç/papuç* sözcüğüne rastlanmamış, *bapuççı* ise sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **sabonçı:** (< *Ar. ṣābūn*) sabuncu (III, 1212)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Olaḫlı Kirkor Sabonçı Mardirosnuḫ kiyövü toy etiyir edi. (I, 940) “Martiros'un damadı Moldovalı Sabuncu Kirkor düğün yapıyordu.”

2.26.11.2. Aydınlatmayla İlgili Meslekler

- **çıraḫçı:** (< *Far. çerāḡ*) mum, kandil yakan (III, 395)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük sadece KPN III’te madde başı olarak verilmiştir.

2.26.11.3. Çömlekçi

- **çölmekçi:** çömlekçi (III, 402)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Na yoh mıdır buyruḫu çölmekçiniḫ hlina üsne, ki ol hlinadan etme saḡıt? (III, 402)

“Çömlekçinin alet edavat yapacağı kile sözü geçmez mi?”

neçik saḡıt çölmekçiniḫ (I, 31) “çömlekçinin alet edavatı gibi”

2.26.11.4. Eyerçi

- **yerçi:** eyerci, koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse (III, 1681)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: igerçi]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanan sözcük ilk olarak KPN III’te madde başı olarak verilmiştir.

2.26.11.5. Hamamcı

- **yılısuvçı:** hamamcı (III, 1716)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 689)

2.26.11.6. Kervansaraycı

- **karvasaraçı:** (< *Far. kārṡān* + *Far. serāy*) kervansaraycı (III, 658)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁸²² tanıklanan sözcük KPN III’te madde başı olarak verilmiştir.

Marko karvasaraçı (III, 658) “Kervansaraycı Marko”

2.26.11.7. Kasap

- **ḡasap:** (< Ar. ḡaṣṣāb) kasap (III, 824)

[ET:- Krh:- Har: ḡaṣṣāb Çağ: ḡaṣāb]

İlk kez CC’de⁸²³ tanıklanmıştır. EHKT metinlerinde *ḡasap* sözcüğünün “kurban etme, öldürme, kan dökme” anlamları da tespit edilmiş ancak “kasap” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 858)

2.26.11.8. Kuyumcu

- **altınçı/ altınçı/ altınçı/ altınçı:** kuyumcu (III, 85, 87)

[ET: altınçı Krh:- Har: altınçı Çağ: altınçı]

ET’den itibaren⁸²⁴ kullanılmıştır. Sözcüğün *altınçı* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 830)

Bügüngi zupelnıy törege keldiler obliçn'e uccivıy Bedros Šnal oğlu da Kirkor Simon oğlu neçik starşıyları bu işke obranıy da yanlarına bolgan ḡardaşlarnıy na im'e: Milko Mamoçko, Simon Mamoçko, Altınçı Sergiy Yakub oğlu bile, Boğdan Ovanes oğlu da... (I, 906) “Bugünkü eksiksiz mahkemeye şahsen bu davaya seçilen yaşlılar saygın Şinal’in oğlu Petros, Simon’un oğlu Kirkor ve onların yanında olan kardeşlik üyeleri, yani Milko Mamoçko, Simon Mamoçko, Yakub’un oğlu Kuyumcu Sergey ile birlikte, Hovhannes’in oğlu Bogdan ve...”

altınçı Hricko Ohas oğlu (III, 85, 597) “Ohas’ın oğlu kuyumcu Hricko”

Altınçı Sergiy (III, 85, 1261) “kuyumcu Sergey”

⁸²² KTS, 129.

⁸²³ CC I, 44a/29.

⁸²⁴ EUTG, 550.

altınçılar da tükçiler ermeni töresiniñ (I, 912) “Ermeni yargısının kuyumcuları ve keçeleri”

altunçı peşesinde iş işleme (III, 87, 1133) “kuyumculuk işinde takı yapma”

Bernat altunçı (III, 87, 261) “kuyumcu Bernat”

Hanna nemiç altınçı hatını (III, 85, 566) “Polonyalı kuyumcunun karısı Hanna”

Hricko altunçı (III, 87, 597) “kuyumcu Hricko”

Ivanaşko altınçı (III, 85, 634) “kuyumcu İvanaşko”

küresi altunçının, ne içine altun eritir (II, 883) “kuyumcunun içinde altın erittiği kabı”

Manug yenişehirli altınçı (III, 947, 1681) “Yenişehirli kuyumcu Manug”

Stas altunçı (III, 626, 865, 1317) “kuyumcu Stas”

Üsemi altınçı (III, 1579) “kuyumcu Üsemi”

2.26.11.9. Marangoz

- **teşer:** marangoz, oymacı (III, 1430)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **teşerlik/ teşerliḥ:** marangozluk (III, 1430)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Kerekli ya yahşı peşekârlıḥ topraḥ bile işlenmeḥtir, daḡı da temirçiliḥ, teşerliḥ da teslâlıq. (I, 160, 702) “Demircilik, marangozluk ve ahşap işçiliği de toprağı işlemek gibi gerekli ve güzel zanaatlardandır.”

2.26.11.10. Metal İşleri

- **bıçaḡçı:** bıçakçı (III, 265)

[ET:- K^{rh}:- Har: bıçakçı Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁸²⁵ tanıklanmıştır. KPN III’te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **temirçi:** (< Moğ. *temir*) demirci (III, 1411)

[ET: temirçi K^{rh}: temürçi Har: temürçi Çağ: timürçi]

Sözcük ET’den itibaren⁸²⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

⁸²⁵ CC I, 44a/30.

Peşekârlar arasına artıh hõrmette bolgay temirçi da teslâ. (I, 160) “Zanaatkarlar arasında demirci ve marangoz daha saygıdeğer olacaktır.”

temirçi çakuçı (III, 364) “demirci çekici”

- **temirçilik/ temirçilih:** (< *Moğ. temir*) demircilik (III, 1411)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kerekli ya yahşı peşekârlıh topraḥ bile işlenmehtir, daḡı da temirçilih, teşerlih da teslâhıq. (I, 160, 702) “Demircilik, marangozluk ve ahşap işçiliği de toprağı işlemek gibi gerekli ve güzel zanaatlardandır.”

2.26.11.11. Sadakçı

- **terkeşçi:** (< *Far. tırkaş*) okluk yapan, sadakçı (III, 1428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Terkeşçide bar 10 1/2 taler 2000 sbge. (III, 1365, 1428) “Sadakçıda on buçuk taler ve iki bin sbg var.”

2.26.11.12. Tamirci

- **yamavuçı/ yamuvuçı:** tamirci (III, 1638)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 757, 770)

2.26.11.13. Terzi

- **tiküçi:** terzi (III, 1440)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tiküci]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılan eserlerde⁸²⁷ tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 883)

yançih tiküçi (II, 883) “cüzdan diken”

⁸²⁶ EUTS, 233.

⁸²⁷ KTS, 275.

2.26.11.14. Yorgancı

- **yorgancı/ yovurgancı:** yorgancı (III, 1731, 1742)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Simon Yovurgancı Svêty Yan tibinden, vank’ ermeni habah çıhary şpitalinde turgan. (III, 1342, 1732) “Svêty Yan Ermeni yörekentinin manastırının bakımevinde yaşayan yorgancı Simon”

Kirkor yorgancı (III, 696, 1731) “yorgancı Krikor”

2.26.12. Felsefeyle İlgili Meslekler

- **filozof/ filozov/ filozovf/ filojof/ filojov:** (< EYun *phílos* + EYun *sophós*) filozof (III, 526)

[ET:- K^{rh}: filosuf/ feylesuf Har:- Çağ:-]

İlk olarak AH’de⁸²⁸ tanıklanmıştır.

Napriklad, haçan ki güneş çıhsa kök üsne bizim, barça yolduzlar birden sahlanırlar, zera ulu yarıhı haramgulatıyr kiçi, neçik filozovlar aytıyrlar. (II, 464) “Örneğin, filozofların söylediği gibi ne zaman güneş gökyüzüne çıksa bütün yıldızlar birden saklanır çünkü büyük ışık küçükleri karanlıkta bırakır.”

Soriyrlar filozovflar kensileri arasına. (II, 349) “Filozoflar kendi aralarında soruşuyorlar.”

alay filozoflarnıñ (II, 339) “bütün filozofların”

dinsizlerniñ filozofları (II, 452) “dinsizlerin filozofları”

eski filozoflar arasına (II, 428) “eski filozoflar arasında”

filozoflar arasına (II, 474) “filozoflar arasında”

filozoflar alay (II, 276) “bütün filozoflar

filozovları urumlarıñ (II, 489) “Rumların filozofları”

panê filozofe (II, 199) “Bay Filozof”

ol filozoflarga köre (II, 411) “o filozoflara göre”

Galisdrados ulu filozov (II, 476) “büyük filozof Kalistratus”

ulu filozof Pitagoras (II, 433) “büyük filozof Pitagoras”

- **sağışçı:** düşünür (III, 1220)

[ET:- K^{rh}: sakışçı Har: sakışçı Çağ: sakışçı]

İlk olarak KB’de⁸²⁹ tespit edilmiştir.

⁸²⁸ AH, 203.

Tas etiyim eslilikin eslilerniñ da sağışın sağışılarnıñ heç etiyim. (III, 580, 1220) “Ben bilgelerin bilgeliğini yok edeyim ve düşünürlerin düşüncesini yok edeyim.”

2.26.13. Gümrük- Vergi ile İlgili Meslekler

- **tamğaçı/ tamğacı/ tamhaçı:** gümrükçü (III, 1376, 1377)

[ET: tamğaçı **Krh:** tamğaçı **Har:** tamğaçı **Çağ:** tamğaçı]

ET’den itibaren⁸³⁰ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Tiymestir ant tamğaçıga, ne cimrige, da barça alani yazıhlılarga. (III, 108) “(Ne) gümrükçünün ne de cimrinin ve tüm aleni günahkârların yeminleri kabul edilir.”

Pan Krikor, hayısı ki oğludur pan Sarkis Tamğaçıniñ. (III, 755, 1376) “Efendi Krikor, gümrükçü Efendi Sarkis’in oğludur.”

baş tamğaçılar (III, 1376) “baş gümrükçüler”

eski tamğaçı (III, 503) “eski gümrükçü”

Fedor orus tamğacısı (III, 522, 1376) “Rus gümrükçü Fedor”

Hotin tamğacısı Hektor (III, 582) “Hotin gümrükçüsü Hektor”

Kirkor Tamğaçı oğlu (III, 696, 1376) “gümrükçünün oğlu Krikor”

oğlu Sarkis Tamğaçıniñ (III, 755, 1376) “gümrükçünün oğlu Sarkis”

Sarkis Tamğaçı (III, 1242) “gümrükçü Sarkis”

tamğaçı başı (III, 230, 1376) “gümrükçü başı”

Tamğacınıñ kiçi oğlu (III, 1377) “gümrükçünün küçük oğlu”

tamğacısı starostanıñ (III, 656) “başkanın gümrükçüsü”

uçmağlı canlı Erepsime Sarkis tamğaçı hatunu (III, 493, 1241) “gümrükçü Sarkis’in karısı merhum Erepsima”

Tomaziy Albertiy tamğacısı Orus memleketiniñ (III, 960) “Rus memleketinin gümrükçüsü Alberto Tomasi”

- **tamğaçılığ:** gümrük memurluğu, vergi tahsildarlığı (III, 1376)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Preşkocad etiy edi añar tamğaçılığ. (III, 1376) “Onlar vergi tahsilatına engel oluyorlardı.”

⁸²⁹ KB, 2218.

⁸³⁰ KT, K13.

- **yasahçı:** vergi toplayan memur, haraç toplayıcı (III, 1662)

[ET:- Krh:- Har: yasakçı Çağ:]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak Har. metinlerinde⁸³¹ tespit edilmiştir.

Keldi Lazar Kirkor oğlu da protestovatca boldu yasağçılarga harşı. (III, 1662) “Kirkor oğlu Lazar geldi ve vergi toplayıcılarına karşı çıktı.”

yasahçı başı (III, 230, 1662) “baş vergi tahsildarı”

2.26.14. Hayvancılıkla İlgili Meslekler

- **çoban:** (<Far. şūpān) çoban (III, 397)

[ET:- Krh: çoban Har: çūbān/ şubān/ çūpān Çağ: çūbān/ şubān/ çopān]

İlk olarak DLT’de⁸³² tanıklanmıştır.

Yoḥese ertesına çobanlar keldiler başhışları bile. (I, 11) “Ertesi gün hediyeleri ile çobanlar geldiler.”

çoban başı (III, 230, 397) “çoban başı”

çoban hoylarnıñ (III, 397) “koyunlarının çobanı”

on üç igi çoban kojuñu (III, 397, 720) “on üç iyi (durumda) çoban gocuğu”

yahşı da könü çoban (III, 398) “iyi ve dürüst çoban”

- **ḥoyçı/ ḥoçı:** çoban (III, 885, 865)

[ET: koyçı/ koñçı Krh: koyçı Har: koyçı Çağ: koyçı/ koyıcı]

ET’den⁸³³ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır. KPN III’te yer alan “ḥoğçı” şekli muhtemelen bir yazım hatasıdır. (III, 867)

Bir bolup frışteler bile da ḥoyçılar bile haybatlap ayttılar P‘ark‘ ‘i parcunsmu. (III, 1122) Melekler çobanlarla birlikte övgüyle “En büyük zafer” dediler.”

Andriy biyniñ ḥoyçısı (III, 98) “Andriy Bey’in çobanı”

- **kütövçi:** çoban (III, 776)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁸³⁴ tanıklanmıştır.

Da birden bu ferâhlikniñ kensiniñ sebebin adam cınsına ayttılar biri ötleş kensilerinin arasından, ḥaysı körünüp kütövçilerge keçe, ki trodanı kensilerinin pilnovat etiy ediler, ulu yarıhta. (I, 315) “Ve birden onların sürüsüne göz kulak olan çobanlara gece büyük

⁸³¹ KYB I, 14.

⁸³² DLT I, 402/12.

⁸³³ OTG, 248.

⁸³⁴ CC II, 61b/2.

ışıkta görünen, kendilerinin arasından herhangi biri bu mutluluğun sebebini insanoğluna söyledi.”

- **kütiçi/ kütüçi/ kütövçi:** çoban (III, 776)

[ET: küteçi **Krh:** kütçi **Har:- Çağ:-]**

ET’de⁸³⁵ ve KB’de⁸³⁶ tanıklanmıştır.

Ey kütüçisi İsrailniñ, baħkın, ki yol körgüzüyürsen, neçik hoyunlarına Jovsep’niñ. (III, 776) “Ey İsrail’in çobanı, bak, Hz. Yusuf’un koyunlarına gösterdiği gibi (halkına) yol gösteriyorsun.”

kütüçisin bölekniñ ulunu (III, 326) “sürünün yüce çobanını”

- **sürüçi:** çoban (III, 1340)

[ET: sürçi **Krh:- Har:** sürüçi **Çağ:** süriçi]

ET’den itibaren⁸³⁷ metinlerde tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 709)

ögüz sürüçi (II, 709) “öküz çobanı”

2.26.15. Hizmet Sektörü ile İlgili Meslekler

2.26.15.1. Bakıcı

- **baħuçı/ baħıçı:** bakıcı (III, 209, 208)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK’de tanıklanmıştır.

Yeber, Biy, emin frişteñni baħuçı da közetüçi boyuma menim. (III, 209) “Rabbim sadık meleğini bakıcı ve gözetici olarak benim halkıma gönder.”

baħuçı huclarnı (I, 199) “manastır odalarının bakıcısı”

baħuçıñ seniñ (III, 209, 396) “senin bakıcın”

- **baħuçılığ:** bakıcılık (III, 209)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK’de tanıklanmıştır.

Buyur berme, Biyim, tul kimselerge da öksüzlerge yardımçı da boluşuçı da yarlı-çaresizlerge baħuçılığ (I, 280) “Rabbim, dul kimselere, öksüzlere yardımcı ve gözetici olmama; zavallı çaresizlere bakıcılık etmeme izin verin.”

⁸³⁵ EUTSV, 218.

⁸³⁶ KB, 1412.

⁸³⁷ EUTSV, 296.

2.26.15.2. Hizmetçi

- **hızmetkâr/ hızmetkâr:** (< Ar. *ḫidma(t)*) hizmetçi, uşak (III, 862, 863)

[ET:- Krh:- Har: hızmetkâr Çağ: hızmetkâr/ hızmetkâr]

İlk olarak NF'⁸³⁸ tanıklanmıştır.

Unutmağın avazın hızmetkârlarınıñ seniñ. (I, 63) “Senin hizmetçilerinin sesini unutma.”

hızmetkârlar hatun kişi (II, 877) “kadın hizmetçiler”

- **hullukçı/ hulluhçu/ huluhçı/ hulahçı:** hizmetçi, hizmetli (III, 896, 897, 895)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: kullukçı]

İlk olarak CC'⁸³⁹ tanıklanmıştır.

Yeberdiler k'ahanajyabedler Erusağemge bitik bile Annanı, ki ol künlerde huluhçısı edi yihövnüñ. (III, 103) “Yüksek rahipler o günlerde kilisenin hizmetlisi Anna'ya bir mektup gönderdiler.”

Sen ferâh bol da süvünçlü, barça friştelerniñ başı, ki ölümsüz Teñriniñ huluhçısısen, da anı haybatlarsen, da sağışı seniñ biledir! (I, 169) “Sen huzurlu ve sevinçli o bütün meleklerin başı, çünkü sen ölümsüz Tanrı'nın hizmetçisisin ve onu översin.”

anıñkibik huluhçılar (I, 189) “onun gibi hizmetçiler”

başın öldürgen erksiz hulnuñ ya huluhçınıñ (I, 190) “başından öldürülen kulun ya da hizmetçinin”

erksiz hulun ya huluhçısın (I, 190) “özgür olmayan kulunu ya da hizmetçisini” Ermenilerniñ

huluhçı dinsiz (I, 189) “dinsiz köle”

huluhçılarını surp yuhövnüñ (II, 149) kutsal kilisenin hizmetlileri”

huluhçını Aprahamnıñ (II, 591) “İbrahim'in hizmetçisini”

huluhçısı Andriasnıñ (III, 369) “Andrias'in hizmetçisi”

huluhçısı Genk'racoc yihövnüñ (III, 541) “Genk'racoc kilisesinin hizmetlisi”

huluhçısı Holubnuñ (III, 590) “Holub'un hizmetçisi”

huluhçısı yihövnüñ (III, 103) “kilisenin hizmetçisi”

huluhçısın anıñ (III, 1687) “onun hizmetçisini”

közü huluhçınıñ (III, 267) “kölenin gözü”

yıllıñ huluhçımını (III, 1687) “yıllık tuttuğum hizmetçimi”

uçmağlı canlı At'aniniñ huluhçısın (III, 1789) “rahmetli Atain'in hizmetçisini

⁸³⁸ NF, 140/9.

⁸³⁹ CC I, 45a/5.

yalga tutkan huluḥçılar (III, 1628) “yevmiye ile tutulan hizmetçiler”

yalga tutkan huluḥçıları üçün (I, 188) “yevmiye ile tutulan hizmetçileri hakkında”

yoldaşları da huluḥçıları friştelerniḡ (II, 132) “meleklerin yoldaşları ya da hizmetkârları”

24 kapitula. Kimese ki erksiz hulun ya huluḥçısın öldürgey (I, 190) “24. Madde. Özgür olmayan kölenin ya da hizmetçinin öldürenler (hakkında)”

72 Kapitula. Töresi huluḥçılarnıḡ (I, 705) “72. Madde. Çalışanların hakları”

- **hul-ḥutan:** hizmetçiler (III, 895, 903)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tiymestir hul-ḥutannıḡ aḥçasın kesmege yalından da keçiktirmege yalga tutkannıḡ. (I, 1029; III, 56) “Hizmetçilerin parasını gündeliğinden kesmek ve gündelikçilerin parasını geciktirmek doğru değildir.”

Rozkazat etiyir hul-ḥutanına Norses övde. (III, 895) “Norses evde hizmetçilerine söylüyor.”

Hul-ḥutanına töleme kerek 3 yıl üçün, ne ki kelse. (I, 966) “Hizmetçilere gerektiği gibi 3 yıl ödemesi gerektir.”

72 kapitula. Töresi hul-ḥutannıḡ (I, 734) “Madde 72. Hizmetçilerin Yasası”

2.26.15.3. Irgat

- **yalçı/ yalçı:** ırgat, gündelikçi, hizmetçi (III, 1630)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁸⁴⁰ tanıklanmıştır.

Bardır eki cüvt ögüzlerim. Bir cüvt ble men işliyirmen... ekinçi cüvt ble yalçım. (II, 608) “Bir çift öküzüm vardır, bir çiftle ben çalışıyorum... ikinci çiftle benim ırgatım çalışıyor.”

Men anı bilmen, ani köriyirmen; bolur, anıḡ övüne yalçısı ya özge kimsesi açıp çıḡargay. (III, 311) Ben onu bilmem, onu görüyorum; onun evinden çekip çıkardığı kişi gündelikçisi ya da başka bir kimse olabilir.”

Et meni neçik bir yalçılarındın seniḡ, Biyim, Biy, meḡa saḡa yerden kökke dire. Amen. (I, 529) “Rabb’im beni senin hizmetçilerinden biri et; Rab, tövbe ediyorum sana yerden göğe kadar. Amin.”

⁸⁴⁰ CC II, 82b/17.

2.26.15.3. İşçi

- **işçi:** işçi (III, 626)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:- işçi]

İlk olarak KB'de⁸⁴¹ tespit edilmiştir.

Kelir bunun atası Rupen da tutar işçiler, ki borla çevresin işlemege. (I, 1062) “Bunun babası Rupen üzüm bağının çevresini işlemek için işçiler tuttu.”

adetleri işçilerin (II, 423) “işçilerin adetleri”

anıykibik işçilerden biri (I, 1033) “bu gibi işçilerden biri”

işçilerine kendisinin (II, 507) “kendisinin işçilerine”

işçileri aklıllı da inamlı (II, 144) “akıllı ve inançlı işçileri”

işçisi Kasparın (III, 659, 1472) “Kaspar’ın işçisi”

menim işçim (III, 1088) “benim işçim”

Pavle Donagan işçisi (III, 1126) “Donagan(ın) işçisi Pavle”

özge işçiler ble (II, 422) “başka işçiler ile”

tedbirli işçi (II, 798) “tedbirli işçi”

Teyrinin işçileri (I, 461) “Tanrı’nın işçileri”

Tomas hazan işçisi (III, 840, 1480) “kazan işçisi Tomas”

yaşlı işçi (III, 626) “iyi işçiyi”

yaman işçilerin (I, 43) “kötü işçilerin”

101 kapitula. İşçiler için yalga tutkan ne işke de bolsa (I, 201) “101. Madde. Her türlü işe alınan işçiler hakkında”

- **işçilik:** işçilik (konumu) (III, 626)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Huluğ ettim işçilik hatına. (III, 626) “Onun işçisi olarak görev yaptım.”

Stas altunçı, ki Anksentlerde Hoctehniş işçilik eter edir. (III, 1317) “Anksentlerde Kosteh’in evinde işçi olarak çalışan kuyumcu Stas”

- **yalçı/ yalçı:** gündelik işçi, gündelikçi (III, 1630)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁸⁴² tespit edilmiştir.

⁸⁴¹ KB, 206.

⁸⁴² CC II, 82b/17.

Alarnıñ hızı anıñkibik işni yalçılar bile etken bolgay. (III, 311) “Onların kızı, bunun gibi işi işçiler ile birlikte yaptı.”

Falko yalçı (III, 517) “gündelik işçi Falko”

Fedko Yolbeyniñ yalçısı (III, 522) “Fedko, Yolbey’in gündelik işçisi Fedko”

neçik bir yalçılarıñdan seniñ (I, 529) “senin işçilerinden biri gibi”

yalçım benim (II, 608) “benim gündelikçim”

2.26.15.4. Tedarikçi

- **saḥlavuçı/ saḥlovuçı/ saḥlovuçu:** tedarikçi (III, 1227)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Etiler Erusağemni neçik salaşın yemiş saḥlavuçılarnıñ. (I, 66, 341; III, 1230)

“Kudüs’ü, meyve tedarikçilerinin sığınağı haline getirdiler.”

ḥoy saḥlavuçı (III, 883, 1227) “koyun yetiştiricisi”

yemiş saḥlavuçılarnıñ (III, 1689) “meyve yetiştiricisi”

2.26.15. Hukukla İlgili Meslekler

- **ḥadı:** (< Ar. *ḳādī*) kadı (III, 789)

[ET:- Krh: *ḳazı* Har: *ḳādī/ ḳāzī/ ḳāzı* Çağ: *ḳādī/ ḳazī/ ḳāzı*]

İlk olarak KB’de⁸⁴³ tanıklanmıştır.

Da bardılar ḥadige, da yazdırdılar difterge. (I, 1064) “Ve kadıya vardılar, deftere yazdırdılar.”

2.26.15.1. Yargıç

- **yarguçı/ yarguçu:** yargıç (III, 1653)

[ET:- Krh:- Har: *yarguçı* Çağ: *yarguçı/ yargucı*]

İlk olarak CC’de⁸⁴⁴ tanıklanmıştır.

Yarguçı ḥartları bile kermenniñ baḥmaḥ kerek, kimniñ hranicası içine artıḥ öldürgen kişi yatıptır ya ḥaysı kermenniñ tutovuna bolgay. (III, 1514) “Şehrin yaşlı yargıçlarının, katilin kimin sınırları içinde yattığına ya da hangi şehrin mülkiyetinde olacağına bakması gerekir.”

Dinsiz yarguçı yapuḥ yaş tüşürdü. (III, 1666) “Dinsiz yargıç gizlice gözyaşı döktü.”

barça yarguçıñıñ küçiniñ küçi (III, 220) “bütün yargıçların gücünün gücü”

⁸⁴³ KB, 5329.

⁸⁴⁴ CC I, 45b/13.

egri yarguçı (III, 421, 471) “dürüst olmayan yargıç”
ermenî yarguçılar (III, 498) “Ermeni yargıçlar”
köktegi yarguçı/yarguçı (III, 723, 1654) “cennetteki yargıç”
yarguçılar(ı) Edomnuñ (I, 37) “Edom’un yargıçları”
ol türlü yarguçılarga (III, 101) “o türlü yargıçlara”
olturğuçu yarguçılarnıñ (III, 293, 875, 1053) “yargıçların kürsüsü”
yarguçı toğru (III, 1683) “dürüst yargıç”
yarguçılarnıñ eksiklikinden (III, 1654) “yargıçların eksikliğinden”
yarguçınuñ mühürü(nüñ) tibine bitik (III, 282) “hâkimin mühürünün altındaki yazı”
yarguçısı tirilerniñ da ölülerniñ (III, 1096, 1654) “dirilerin ve ölülerin yargıcı”
yarguçısı tullarnıñ (I, 58) “dulların yargıcı”

- **töreçi:** yargıç, hukukçu (III, 1494)

[ET: törüçi Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’de⁸⁴⁵ ve EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Rişvet soñraytıyr közlerin töreçiniñ. (III, 1198) “Rüşvet yargıcın gözlerini kör eder.”
Surp gojs açıl avaz bile cuvap berdi töreçiğe. (III, 23) “Kutsal bakire net bir sesle, yargıca cevap verdi.”
töreçiniñ egri buyurganın (III, 471, 728) “yargıcın yanlış hüküm verenini”
töreçisi toğruluqnuñ (I, 33) “doğruluğun hâkimi”
voyt töreçileri bile (III, 198) “voyt yargıçları ile”
3 töreçi (III, 791) “üç yargıç”

2.26.15.2. Jüri

- **antiçken/ andıçken/ andıçken:** jüri üyesi (III, 109, 96)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Pan Lukaş Hrickovicni ekinçi yılga voyt ettiler, da der Apraham oğlu pan Isajnu yeñi antiçken. (I, 535) “Efendi Lukas Hrickovicni ikinci yıl voyt, Saygıdeğer İbrahim oğlu Efendi İsa yeni jüri seçildi.”
antiçken kişi (III, 109) “yemin eden kişi (jüri)”
andıçken hardaşlar (III, 1556) “jüri üyesi kardeşler”
antiçken hardaşlar bile (III, 946) “jüri üyesi kardeşlerle”
antiçkeni Ermeni töresiniñ (I, 566) “Ermeni mahkemesinin jürisi”

⁸⁴⁵ EUTS, 250; EDPT, 534.

antiçkenler alnına (I, 876) “jüri üyelerinin huzurunda”
antiçkenlerin ermeni töresini (I, 880) “Ermeni mahkemesinin jüri üyeleri”
bizim antiçken hardaşlarımızga (III, 1556) “bizim jüri kardeşlerimize”
eki antiçken (III, 109) “iki jüri üyesi”
eki inamlı antiçken (III, 109) “iki yeminli jüri üyesi”
inamlı antiçken (III, 613) “yeminli jüri üyesi”
kensi antiçken kollegaları bile (III, 109) “kendi jüri meslektaşları ile”
yeñi antiçkenler (I, 548) “yeni jüri üyeleri”
Zanu antiçken hart (III, 787, 1765) “yaşlı jüri Zanu”
Zanu Haçko oğlu antiçkeni ermeni töresini (III, 1765) “Ermeni mahkemesinin jürisi Kaçko oğlu Zanu”
2 antiçkeni Ermeni töresini (III, 208) “Ermeni mahkemesinin iki jürisi”
2 antiçken (I, 876) “iki jüri üyesi”

- **antiçkenlîh:** jüri üyeliği, ant içme görevi (III, 109)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.26.15.3. Kanun Uygulayıcılar

- **calat:** (< Ar. *callād*) cellat (III, 453)

[ET:- Krh:- Har: cellād Çağ: cellād]

İlk olarak KE’de⁸⁴⁶ tanıklanmıştır.

Neçik ki keldiler calatlar ol oğlanı öldürmege, tek ansızım üzöldü bağları beşikni, da oğlan tiri teni bile uçup ağındı kökke da hoşuldı ol canlarga. (III, 263) “Cellatlar o çocuğu öldürmek için geldi, aniden beşiğin bağları kesildi ve çocuk bedeniyle uçup cennete, o ruhlara yükseldi.”

bir calatlardan (II, 211) “cellatlardan biri”

calatlar tamuñnu (II, 165) “cehennemin cellatları”

calatlarnıñ holları (I, 251) “cellatların elleri”

calatnıñ hılıçından (II, 542) “celladın kılıcından”

ol calatlar (II, 165) “o cellatlar”

ol okrutnı calatlar (II, 211) “o acımasız cellatlar”

töresiz calatlar (II, 129) “kanun tanımaz cellatlar”

usta calat (III, 1561) “usta cellat”

⁸⁴⁶ KE 163r/12.

- **calatlıh:** (< Ar. *callād*) cellatlık (III, 453)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yasır sürüliyirmen huluḥka can duşmanına, calatlıh etiyir üstüme, eltiyir hıyın üstüme, yerine bağışlap salıyır zındanga. (I, 232) “Can düşmanına köle olarak sürgün ediliyorum, bana cellatlık (işkence) ediyor, üstüme eziyetler gönderiyor, bağışlamak yerine zindana gönderiyor.”

2.26.16. İletişimle İlgili Meslekler

- **ulaḥ/ ulaq:** ulak (III, 1544)

[ET: ulaḥ Krh: ulaḥ Har: ulaḥ/ ulaq Çağ: ulaḥ]

ET’den itibaren⁸⁴⁷ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Da Erusaḡem biyiniḡ ulaḥı 16 künde keldi Erusaḡemden Sdımbolga da ḥolu bile yazgan bitikin keltirdi ḥondikarga, ḥaysında ki yazgan edir, ki Ermeni milleti 11 miletni bastı. (I, 1064) “Ve Kudüs Bey’inin ulaḡı Kudüs’ten İstanbul’a on altı günde geldi, Ermeni milletinin on bir milleti yendiğini yazan kendi eli ile yazdığı mektubu hünkâra getirdi.”

- **ündevüçi/ ündövüçi:** ulak, haberci (III, 1578, 1579)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Aşah köriünürmen anar ne türlü ündövüçi. (III, 1741) “Ben onlara bir çeşit ulak gibi hakir görünürüm.”

Yap, Biy, eşikin yazıḥnıḡ da aç maḡa eşikin yarıḥlı toḡruluḡnıḡ seniḡ, ki ḥorḥu bile da tügel sövük bile bargaymen artıḡdan, ündevüçimniḡ, yaratuçımnıḡ benim. (III, 1579) “Rabb’im, günahın kapısını kapat ve senin nurlu doğruluğunun kapısını aç bana ki korkuyla değil, tam bir sevgi ile ardından geleyim, habercim, yaratıcım benim.”

- **yeberüçiliḥ:** postacılık (III, 1684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 675)

⁸⁴⁷ EUTSV, 359.

2.26.17. İnşaatla İlgili Meslekler

- **boyaçı:** boyacı (III, 322)

[ET:- Krh:- Har: boyağçı Çağ: boyağcı/ boyakcı]

İlk olarak CC'de⁸⁴⁸ tespit edilmiştir.

Zera oldur neçik ot yandırıcı da neçik çiçek boyağını, da ol tursar arıtma kümüşnü da altunnu, da arıtır oğulları Leweanı, da eritir alarnı, neçik altunnu da kümüşnü. (II, 138) “Çünkü o ateşin yandırıcısı, boyacının boyası gibidir; o gümüşü ve altını arıttığı gibi Levi'nin oğullarını arıtır, eritir.”

- **taşçı:** taş ustası, duvarcı (III, 1397)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi⁸⁴⁹ ile yazılan eserlerde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 881)

- **sındırıcı:** kırıcı, taş ustası (III, 1278)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 696, 881)

çakuçu taş sındırıcılarını (III, 364, 1278, 1396, 1678) “taş ustalarının çekici”

taş sındırıcı (III, 987, 1396) “taş kırıcı”

taş sındırıcılarını (II, 881) “taş kırıcılarının”

- **yonuçı/ yanuçı/ yesnuçı:** yontucu (III, 1730, 1641, 1703)

[ET:- Krh:- Har: yoniçi Çağ:-]

İlk olarak KE'de⁸⁵⁰ tanıklanan sözcük; “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 881)

taş yonuçı (II, 881; III, 987, 1396, 1730) “taş yontucu”

2.26.18. Madencilikle İlgili Meslekler

- **çarışuçı:** madenci (III, 369)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcüğün “madenci” anlamı sadece KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

⁸⁴⁸ CC I, 27b/11.

⁸⁴⁹ DM, 112.

⁸⁵⁰ KE, 163v/9.

2.26.19. Müzik ve Dansla İlgili Meslekler

- **çalıcı:** çalgıcı (III, 366)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:- çalı]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ki işitmegey ol avazın çalıcınıñ esli da almagay ot ot berüçi ağıllıdan (I, 55) “Akıllı çalgıcının sesini işitmeyecek ve şifacı bilgeden iksir almayacak.”

çalıcılar bile (I, 737) “çalgıcılar ile (birlikte)”

ol avazın çalıcınıñ (III, 59, 366, 451) “çalgıcının o sesini”

- **köçek:** köçek (III, 720)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük sadece KPN III’te tespit edilmiş, metinlerde örneğine rastlanmamıştır. (III, 720)

- **hobuzçı:** kopuz çalan (III, 864)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde⁸⁵¹ tespit edilmiştir.

Hobuzçı bar edir birgemizge, da övde oturup içiy ediñ. (III, 864) “Aramızda kopuzcu vardı ve evde oturup içiyorduk.”

Bar edir ortamızga Hrihor hobuzçı bile ortağıñ ögüzlerimiz. (III, 1068) “Kopuzcu Grikor ile aramızda ortak olduğumuz öküzlerimiz vardı.”

Hrihor hobuzçı orus (III, 597, 864) “kopuzcu Rus Grikor”

- **oyunçı/ oyunçu:** oyuncu, çalgıcı, müzisyen (III, 1085)

[ET: oyunçı K^{rh}:- Har: oyunçı/ oyunçu Çağ: oyunçı]

İlk olarak Uyurca metinlerde⁸⁵² tespit edilen sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 683)

- **nağaraçı:** (< *Far. nağara*) nakkareci, nakkare çalan (III, 997)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Alardan soñra k’ahanalar, neçik rohmistırlar da yüzbaşılar. Alardan soñra sargawaklar da gisasargawaklar da özgeleri, haysı ki rotalarga huluñ etiyirler, neçik

⁸⁵¹ MT, 120.

⁸⁵² EUTS, 145

horonjılar, nağaraçılar, da özge kiçi hluluḡka rota içine her biri naznaçonıydır. (II, 147)
 “Onlardan sonra rahipler, komutanlar, yüzbaşılar. Onlardan sonra diyakozlar⁸⁵³, diyakoz yardımcıları ve bayrak taşıyanlar, nakkareciler gibi birliklere hizmet eden başkaları ve birlik içinde başka küçük hizmetlerde bulunanların her biri görevlendirilmiştir.”

- **yırlavuçi:** şarkıcı (III, 1719)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir. (II, 712)
maşharalıḡ yırlavuçi (II, 719)

2.26.20. Nakliye Hizmetleriyle İlgili Meslekler

- **arabaçi:** arabacı (III, 122)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Çaḡtılar anıḡ alnına eki ḡardaşnı, Bedrosnu da Jovhannesni, karvaliuşlarnı, budur arabaçılarnı ya poçtarlarnı. (II, 554) “Onun huzurunda iki kardeşi, Petros’u ve Yohannes’i, rehberleri, arabacıları ya da postacıları cezalandırdılar.”
arabaçılar üsne biy (II, 768) “arabacıların amiri”

- **sürüçi:** sürücü (III, 1340)

[ET:- Krh: sürgüçi Har:- Çağ:-]

İlk olarak RKT’de⁸⁵⁴ tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 768)
araba sürüçi (II, 768) “araba sürücüsü”

2.26.21. Sağlıkla İlgili Meslekler

2.26.21.1. Hekimlik

- **doktor/ toktor:** (<Fr. *docteur*) doktor (III, 433, 1472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır ancak EHKT metinlerinde geçen *doctor* (III, 432) “öğretmen” ile karıştırılmamalıdır.

⁸⁵³ Hristiyanlıkta, papaz yardımcısı.

⁸⁵⁴ RKT, 37/74b2.

Doktorunıñ hañrasından da çıñmadım ol vahtnı, düğül ki yaralayay edim kensin. (III, 433) “O vakit doktorun salonundan çıkmadım ki onu yaralayayım.”

Jisus, hañsı ki oğlan zamanıña toktorlar bile sorov etken Eski Töreden. (III, 433, 1242)

“İsa çocukken doktorlarla Eski Ahit hakkında soruşurdu.”

dinsizlerniñ doktorları (I, 150) “dinsizlerin doktorları”

Yendriy Abrik İlöv doktoru (III, 18) “Lviv doktoru Yondriy Abrik”

- **hakim/ jakim:** (< Ar. *ḥakīm*) hekim (III, 562, 640)

[ET:- K^{rh}: *ḥakīm*/ hakim H^{ar}: *ḥakīm* Ç^{ağ}: *ḥakīm*]

İlk olarak CC’de⁸⁵⁵ tanıklanmıştır.

Bar edi bir cuhut Gesariyada atlı Jovsep’, ulu jakim. (III, 562) “Gesariya’da Yusuf adlı Yahudi büyük bir hekim vardı.”

Yığı yoluñur kişiler berme hakimlikke, anıñ üçün acemilikten ya övrenmemehinden hakimniñ ya biliksiz bermehinden hakimlikni kişini öldürgey. (I, 201)

“Deneyimsizlikten, hekimin (tıp ilmini) öğrenmemesinden ya da hekimlik bilgisinin eksikliğinden (cahilliğinden) insanları öldüreceği için rastgele kişilere hekimlik mesleği verilmemelidir.”

Atanak’i hakim (III, 165) “hekim Atanaki”

Bandelewon hakim (III, 213) “hekim Pantaleon”

biliksiz bermehinden hakimlikni (I, 201) “hekimlik bilgisinin eksikliğinden”

canlarnıñ hakimliki (III, 455) “ruhların hekimliği”

hakim bahası (III, 206, 562) “hekim ücreti”

hakimi cannıñ (I, 164) “ruhun hekimi”

övrenmegen da tügel bilmegen hakimlerniñ (III, 411) “eğitimsiz ve tamamen cahil hekimlerin”

övrenmegen ta tügel bilmegen hakimniñ (III, 411) “eğitimsiz ve tamamen cahil hekimin”

- **hakimçilik:** (< Ar. *ḥakīm*) hekimlik (III, 562)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ağ}:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hakimçiliğiñ seniñ kerekmes maña. (I, 268) “Senin doktorluğun bana gerekmez.”

⁸⁵⁵ CC II, 63a/16.

- **hakimlik:** (< Ar. *ḥakīm*) hekimlik, tedavi (III, 562)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hoy hakimlik yaralangan da yirinlengen canıma da çürge yaraların men yaralangannıy. (I, 121) “Yaralı ve irinlenmiş ruhuma hekimlik yap ve ben yaralının yaralarını iyileştir.”

biyinizniy hakimliki (I, 168) “Rabb’inizin hekimliği”

canımızniy hakimliki (I, 164) “ruhumuzun hekimliği”

canlarnıy hakimliki (III, 455) “ruhların hekimliği”

hakimlik közge (II, 828) “göz tedavisi”

yaman hakimliki bile (III, 562) kötü hekimliği ile”

- **oñaltuçı:** şifacı, hekim (III, 1055)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da körgüz yaman sağış etüçilerge, ki sensen oñaltuçı saña inanganlarga. (I, 1058) “Ve kötü düşünenlere göster çünkü sana inanlara sensin şifacı.”

- **otacı:** şifacı, doktor, hekim (III, 1076)

[ET: otacı Krh: otacı Har: otacı Çağ:-]

ET’den itibaren⁸⁵⁶ metinlerde tespit edilmiştir.

Lugas awedaraniç peşesi bile otaçı, hakim edi, 72 arak’ellerden edi, da soñra Bogos arak’elge şegert boldu. (I, 271) “Evangelist Luka şifacı, hekimdi; yetmiş iki havaridendi ve Havari Bogos’un öğrencisiydi.”

- **sağaytuçı:** iyileştirici, şifacı (III, 1218)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Sağaytuçısı ağırlıñ Ewanıy, parehos bolgıñ, holgıñ, yalbargıñ. (I, 288) “Havva’nın ağrıların iyileştiricisi; aracı ol, iyileştir, dua et.”

⁸⁵⁶ EDPT, 44.

2.26.21.2. Ebe

- **toğuruç:** ebe (III, 1472)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁸⁵⁷ “anne, doğuran, doğuracak olan” anlamında tespit edilen sözcük, taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “ebe” anlamıyla tanıklanmıştır.

Hayı ki toğuruçılar, faydalı bolurlar toğurmaḥka. (II, 731) “Nasıl ki ebeler doğuma yardımcı olurlar.”

2.26.22. Sanat- Kültürle İlgili Meslekler

- **muzıka:** (<Fr. *musique*) müzisyen (III, 991)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Da anda yasap ediler çardaḥ kibik maystat, da ḥarşısına 2 fil üsne muzika, davul-zurna çalıy ediler. (I, 559) “Ve orada çardak gibi bir gölgelik inşa ettiler ve karşısına iki fil üzerinde müzisyenler, davul- zurna çalışıyorlardı.”

- **naḥaş:** (< Ar. *naḥḥāṣ*) nakkaş (III, 998)

[ET:- Krh:- Har: nakkaş Çağ: nakkaş]

İlk olarak KE'de⁸⁵⁸ tanıklanmıştır.

Andan soḡra Apkar ḥan ündetti Zate atlı naḥaşnı. (I, 167) “Ondan sonra Abgar Han Zate adlı nakkaşı çağırttı.”

cardar naḥaş (III, 457) “usta nakkaş”

Ḥaçeres Yolbey Naḥaş oḡlu (III, 1725) “nakkaş Yolbey'in oğlu Kaçares”

Varteres Yolbey Naḥaş oḡlu (III, 1590) “nakkaş Yolbey'in oğlu Varteres”

Yahud Yolbey Naḥaş ḥatunu (III, 1623) “nakkaş Yolbey'in hatunu Yahud”

Yolbey Naḥaş (III, 998) “nakkaş Yolbey”

Yolbey Naḥaş sınıarı Yahud (III, 998) “nakkaş Yolbey'in eşi Yahud”

3 cardar naḥaşka (I, 167) üç usta nakkaşa

- **naḥışçı:** (< Ar. *naḥış*) ressam, sanatçı (III, 999)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 821)

⁸⁵⁷ CC II, 66a/22.

⁸⁵⁸ KE, 239r/19.

2.26.24. Tarım ve Ormancılıkla İlgili Meslekler

- **bağçaçı/ bağçaçı:** (<Far. *bāğ*) bahçıvan (III, 208, 203)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiştir.

borla bağçaçısı (III, 315) “bağla ilgilenen kimse, bahçıvan”

- **bağçaçılığ:** (<Far. *bāğ*) bahçecilik, bahçıvanlık (III, 208)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bağçaçılığ etiyrbiz. (III, 208) “Bahçecilikle uğraşıyoruz.”

- **borlaçı:** bağcı (III, 316)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren Uygur metinlerinde⁸⁵⁹ *borçı/ borlukçı*; Krh metinlerinde⁸⁶⁰ *borçı* şeklinde tespit edilen sözcük *borlaçı* şeklinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Borlaçı boldum. (II, 661) “Bağcı oldum.”

- **çaluç/ çalıçı:** ekin biçen, orakçı (III, 366)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Haydan ki toldurmadı huçağın çaluçı da ne hulaçın kensiniñ, ki bürtükñü yığar ediler. (I, 858)

“Orakçı kendi kucağını ve kulacını doldurmadığı için tahıl tanelerini yığarlardı.”

- **çayağavuçı:** sulayıcı (III, 373)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te tespit edilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 829)

- **suvaruçı:** sulayıcı (III, 373)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

⁸⁵⁹ İKPÖ, 173; EUTS, 47

⁸⁶⁰ KB, 103.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümlede tespit edilmemiştir. (II, 829)

- **tiyirmençi/ tiyermençi/ tiyirmençi:** değirmenci (III, 1453, 1462, 1464)

[ET:- K^{rh}:- Har: tegirmençi Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁸⁶¹ tanıklanan sözcüğün *tiyermençi* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 835)

Keldi Pavel tiyirmençiniñ hatunu orus Mihno bile Haçkoviç da jadat ettiler yoğarı yazılğan tiyirmennuñ çinçi üçün. (I, 872) “Değirmenci Pavel’in Rus karısı Mikhno, Kaçkoviç ile birlikte geldi ve yukarıda yazılan (adı geçen) değirmenin kirası için (para) talep ettiler.”

Leşko tiyirmençi (III, 919) “değirmenci Leşko”

orus tiyirmençi (I, 873) “Rus değirmenci”

Pavel tiyirmençi (III, 1126) “değirmenci Pavel”

Vasko tiyirmençi (III, 1591) “değirmenci Vasko”

2.26.25. Tekstille İlgili Meslekler

- **basuçı:** basımcı, desenci (III, 229)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 789)

- **kiydirüçi:** giydirici (III, 700)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

tac kiydirüçi (II, 733) “taç giydirici”

tac kiydirüçiler (II, 733) “taç giydiriciler”

- **kürkçi:** kürkü (III, 774)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi eserlerinde⁸⁶² tespit edilen sözcük sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

⁸⁶¹ CC I, 18a/18.

- **tükçi/ tükçü/ tüğçi/ tuğçi:** kürkçü (III, 1523)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Men neçik tükçiniñ ustası zeznat etiyirmen, ki teri üç künden artıñ turdu suv içine, na buzulur. (III, 1523) “Ben bir kürkçü ustası olarak beyan ediyorum ki deri üç günden fazla suyun içinde kalırsa işte bozulur.”

Asvadur tükçi (III, 152, 1523) “kürkçü Asvadur”

Aydin tükçi (III, 181, 1523) “kürkçü Aydın”

Haçko tükçi (III, 368, 1523) “kürkçü Kaçko”

Matis tükçi (III, 1523) “kürkçü Matis”

neçik altınçılar da tükçiler ermeni töresiniñ (I, 912) “Ermeni mahkemesinin kuyumcuları ve kürkçüleri gibi”

Serhiy Haçeres tükçi oğlu (III, 785) “kürkçü Kaçares’in oğlu Sergius”

Stepan tükçi orus (III, 1523) “Rus kürkçü Stepan”

tükçiler ceñı (III, 1523) “kürkçü dükkânı”

2.26.26. Ticaretle İlgili Meslekler

- **bezirgân:** (< *Far. bāzīgān*) bezirgân, tüccar (III, 264)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: bezirgân]

İlk olarak CC'de⁸⁶³ tanıklanmıştır.

Keldiler bezirgânlar da keltirdiler haybatlı ton ipkin K'risdoska lāyıñ. (III, 1439, 1481)
“Tüccarlar geldi ve Mesih'e layık gösterişli bir mor kaftan getirdi.

bezirgân kişisi (III, 264) tüccar adam

bezirgân satkan ħumaşnı ħalp bolğay ya çirik (III, 396) “tüccar tarafından satılan sahte veya bozuk kumaşı”

bezirgânlar arasına (I, 162) “bezirgânlar arasında”

bezirgânlarnıñ alıñ-berıñ (III, 1132) “bezirgânların alıñ-veriñi”

stolları bezirgânlarnıñ ya sağıñ etkenlerniñ (III, 264) “tüccarların ya da düşünürlerin tabloları”

- **bezirgânlık/ bezirgenliñ/ bezirgânlıñ:** (< *Far. bāzīgān*) bezirgânlık (III, 264)

[ET:- Krh: bezirgenlik Har:- Çağ:-]

İlk olarak TİEM'de⁸⁶⁴ tanıklanmıştır.

⁸⁶² Kİ, 56; KFT, 1029.

⁸⁶³ CC II, 60b/36.

Eñ burun bahılmağ kerek, neçiktir terezüler, neçiktir funtlar, neçiktir harılar da ölçünmeği barça türlü humaşnıñ, ki bolgaylar könü da tügel işler köñüsün bezirgânlikniñ. (III, 813) “Her şeyden önce, tüm tüccarların dürüst ve eksiksiz tüccarlık yapmaları için terazi gibi, funt gibi, dirsek gibi bütün kumaş ölçüm araçlarına bakılması gerekir.”

- **delal/ dellal:** (< Ar. *dallāl*) arabulucu, komisyoncu (III, 417)

[ET:- Krh:- Har: dellāl Çağ: dellāl]

İlk olarak KE’de⁸⁶⁵ tanıklanan sözcük KPN III’te tespit edilmiştir.
pan Zahno... şeger delalı (III, 417) “şehir tellalı Efendi Zakno”

- **delâllih:** (< Ar. *dallāl*) arabuluculuk, komisyonculuk (III, 417)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Sarnamasbiz Biyimiz üçün, ki hınamhos yürügey, ki yarmarklarga yürügey ya delâllih [dalalñ] etkey, neçik haligi gurk‘aworlar etiyirler. (I, 560) “Biz, şimdiki putperestlerin ettiği gibi arabuluculuk alsın başını gitsin, açık pazarlara gidilsin, komisyonculuk yapılsın diye Rabb’imize dua etmeyiz.”

- **hañuçı:** para basıcı (III, 792)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger ki kimese yaşırın sbg ya fli hañsa da anı sezgeyler, anıñkibik hañuçı sbg ya fli kerek 2 holun keskeyler yañılğannıñ. (I, 202) “Eğer sbg ya da fli gibi para basan bir kişi gizlice sbg ya da fli bassa ve bunu anlasalar, bu suç işleyenin iki elinin kesilmesi gerekir.”

hañuçı añça (III, 56) “akçe basıcı”

- **kebitçi:** dükkân sahibi, esnaf, satıcı (III, 663)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁸⁶⁴ TİEM, 73 409r/6.

⁸⁶⁵ KE, 75r/7.

Bezîrgânlar da kebitçiler könü etüçi bezîrgânlîklerin kendîleriniñ alay teprenmeñ kerekirler da borçludirlar, ne türlü hanlıñ olturğuş ne türlü taptı da hoydu kendiniñ, alay kermende, neçik kermençihlerde, da barça yollarda. (I, 202, 743, 1033)
starşıyları kebitçileriniñ (III, 663, 1317) “esnafın kîdemi”
104 Kapitula. Tôresidir bezîrgânlîkniñ da kebitçileriniñ (I, 705) “104. Madde. Tüccarlığın ve esnafın haklarıdır”

- **satkan:** satıcı (III, 1246)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Stollarnı aħça kesüçileriniñ yıñhaladı da stoleclerin küğürçin satkanlarını. (III, 56, 687)
 “Akçe kesenlerin masalarını ve güvercin satanların tezgahlarını parçaladı.”

- **satuçı/ satıcı:** satıcı (III, 1246, 1245)

[ET: satıççı Krh: satıççı Har: satıççı Çağ: satıççı]

ET’den itibaren⁸⁶⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Zera düğülbiz neçik özgeler, ki satuçı bohurlar sözün Teñriniñ. (III, 1246) “Çünkü Tanrı’nın sözü ile ticaret yapan diğerleri gibi değiliz.”

Satuçı anıñkibik ögüznü töre hatına borçludur anıñkibik ögüznü berme ol aluçığa sabanga ya arabaga sinamaga. (III, 122) “Satıcı, bu gibi öküzü mahkemenin huzurunda o alıcıya sabanda ya da arabada denemesine izin vermelidir.”

2.26.27. Yasal Olmayan Meslekler

- **orospı:** (<Far. *ruspî*) orospu (III, 1065)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: rūspî]

İlk olarak GT’de⁸⁶⁷ tanıklanmıştır.

Biri birine söz artından talaş etip te yaman sözler ayırlar, da ayblar berirlar, hörmetine tiyip, ki sen yaman kişisen, ya oğurusen, ya ħarahçisen, ya taratursen, ya ħalpsen, ya ħaçhınçisen, ya orospı oğlusen, anda kensi ya orospı erisen, ya itsen, ya it oğlusen, neçik talaş arasna. (I, 763) “Birbirlerine söyledikleri sözlerin ardından kavga edip hakaret ederler, saygınlığına laf söyleyip kavga sırasında sen kötü kişisin, ya hırsızısın, ya haydutsun, ya soyguncusun, ya hilecisin, ya kaçaksın, ya orospu çocuğusun ya da oradasın, ya orospu kocasısın ya it oğlusun gibi kötü sözler söylerler.”

⁸⁶⁶ EDPT, 801.

⁸⁶⁷ ÇTS, 927

orospı oğlu (III, 1040) “orospu çocuğu”
orospı övü (II, 695) “orospu evi, genelev”
orospı sövüçi (II, 860, 862) “orospu düşkün”
orospılar bile beslengen (II, 694) “orospılar ile beslenen”
orospıların ağası (II, 694) “genelev işletmecisi”
orospıların övü (II, 847) “orospuların evi, genelev”
orospının oğlu (III, 507, 1299) “orospunun çocuğu”
orospoğlu (III, 1065) “orospu çocuğu”
starası orospıların (II, 694) “orospuların başı”

- **tilençi/ dilençi:** dilenci (III, 1441)

[ET:- **Krh:- Har:** tilençi **Çağ:** tilençi/ dilençi]

İlk olarak KE’de⁸⁶⁸ tanıklanmıştır.

Men yarlı da tilençimen, Teñri, sağışla meni, boluşuım da abravuım benim, da sen, Teñrim benim, keçikmegin. (I, 392) “Ben muhtaç ve dilenciyiyim, Tanrım, beni sakın, yardımcım ve koruyucum sensin, Tanrı’m gecikmeyesin.”

Men yarlı da dilençimen, Teñri, sağışla meni, boluşuım da abravuım benim, da sen, Teñrim benim, keçikmegin. (I,606) “Ben muhtaç ve dilenciyiyim, Tanrım, beni sakın, yardımcım ve koruyucum sensin, Tanrı’m gecikmeyesin.”

- **tlençilik/ dilençilik:** dilencilik (III, 1465)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde⁸⁶⁹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 809)

2.26.28. Yeme- İçmeyle İlgili Meslekler

- **aşçı:** aşçı (III, 157)

[ET: aşçı **Krh:** aşçı **Har:** aşçı **Çağ:-]**

ET’den⁸⁷⁰ itibaren metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 722, 760)

⁸⁶⁸ KE, 124R/3.

⁸⁶⁹ KTS, 276.

⁸⁷⁰ EUTS, 23.

- **aşçıbaşı:** aşçı başı (III, 157)

[ET:- Krh:- aşçı başı Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB'de⁸⁷¹ tanıklanmıştır.

Yürekli di kuşmistr, budur aşçıbaşı, da grozit etme başlar. (I, 312) “Aşçıbaşı olan şef sinirlendi ve tehdit etmeye başladı.”

- **çörehçi:** çörekçi (III, 404)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük KPN III'te madde başı olarak verilmiştir.

çörehçi anguryalı cuvut (III, 404) “Angoralı Yahudi çörekçi”

- **ötmekçi:** ekmekçi, fırıncı (III, 1103)

[ET:- Krh:- etmekçi Har:- etmekçi Çağ:-]

İlk olarak DLT'de⁸⁷² tanıklanmıştır.

Bardı ötmekçiler arasına ötmek almağa. (III, 121) “Ekmekçilerin yanına ekmek almaya gitti.”

2.26.29. Yönetimle İlgili Meslekler

- **buyruhçı/ buyrıhçı/ boyruhçı:** yönetici (III, 343, 342)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Buyruhçıları joğovurtnuş yığıldılar alnına Tenrisiniş Aprahamnuş. (III, 43) “Halkın yöneticileri İbrahim'in Tanrı'sının huzurunda toplandılar.”

Asrı huvatlandılar buyruhçıları alarnuş. (III, 593) “Onların hükümdarları çok kuvvetlendiler.”

buyruhçılar alnına (II, 434) “yöneticiler(in) önünde, huzurunda”

buyruhçıları joğovurtnuş (II, 461) “halkın yöneticileri”

buyruhçısı eminlikniş (III, 487) “huzurun efendisi”

buyruhçısı ölümünü da tirlikniş (III, 344) “ölümün ve yaşamın efendisi”

şaytanlarnuş buyruhçısı (III, 344) “şeytanların efendisi”

⁸⁷¹ KB, 2877.

⁸⁷² DLT II, 48/27, 49/10.

- **buyruhlu:** yetkili (III, 344)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 708)

- **buyurgan:** yönetici (III, 344)

[ET:- K^{rh}:- Har:buyurgan Çağ: buyurgan]

İlk olarak KE’de⁸⁷³ tanıklanan sözcüğün “yönetici” anlamı KPN III’te verilmiştir.

- **buyuruç:** emir veren (III, 345)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 793)

- **elçi:** elçi (III, 482)

[ET: elçi/ ilç K^{rh}: ilç Har: elçi/ ilç Çağ: elçi/ ilç]

ET’den itibaren⁸⁷⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Andan soñra, kermenniñ çövrerin alıp, yebergey kermenge elçi: ‘Beriniñiz yağşılığ bile’. (I, 159) “Ondan sonra kale şehrin çevresini kuşatıp elçi göndecek: ‘(Şehri) güzellikle veriniz.’”

Nemiç elçisi ketti korol’dan Türkke. (III, 482) “Polonya elçisi kraliyetten Türk topraklarına gitti.”

elçi der Simonnu (III, 1073) “Saygıdeğer Elçi Simon”

elçi Kohanskiy (III, 708) “elçi Kohanski”

elçiler hajrabedinden Rımanıñ da hanından franglarnıñ (III, 530) “Roma ve İmparatoru Roma Patriği büyükelçileri”

holthası bile surp Jovanes elçiniñ (III, 482) “Aziz Hovannes elçinin talebi ile”

hulu elçiniñ (III, 754) “elçinin hizmetçisi”

Korol’ Zıgmuntnuñ elçisi Opalinckiy (III, 1056) “Kral Sigismund’un elçisi Opalinski”

Olağ biyiniñ elçileri (III, 257) Moldova Bey’inin elçileri”

Olejko elçi (III, 1052) “elçi Oleyko”

Papanıñ elçisi (I, 206) “Papa’nın elçisi”

Tatar elçisi (III, 482) “Tatar elçisi”

⁸⁷³ KE, 116r/20

⁸⁷⁴ EUTSV, 149.

ulu elçi (III, 482) “büyük elçi”

ulu elçiler (I, 178) “büyükelçiler”

- **elçibaşı:** baş büyükelçi (III, 482)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB’de⁸⁷⁵ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *elçibaşı* ile birlikte verilen *ellibaşlı/ ellibaşı* maddesinin yazım hatası olduğu düşünüldüğü için madde başında verilmedi. (II, 815)

Elçibaşı; yeberdiler hajrabadleri Rımanıñ ahpaşlar da han– biylerin elçi hanına hağanlarınıñ. (III, 482) “Roma’nın patrikleri, piskoposlar ve hükümdar, hükümdarların hükümdarına (imparatora) yöneticilerin elçisini; büyükelçi gönderdiler.”

- **elçiliğ:** elçilik, büyükelçilik (III, 483)

[ET:- Krh:- Har: elçilik Çağ: elçilik]

İlk olarak NF’de⁸⁷⁶ tanıklanmıştır.

Yıhpaskün Batista oğlu Kostantin, haysı ki elçiliğke yürüy edi, keldi nemiç elçisi bile. (I, 558) “Pazartesi günü, elçiliğe gelen Baptista’nın oğlu Constantine, Polonya elçisiyle geldi.”

ne elçiliğ ble (III, 483) “hangi elçilikle”

- **haznadar:** [< Ar. *ḫazāna(t)*] hazinedar (III, 841)

[ET:- Krh:- Har: hazîne-dâr Çağ:-]

İlk olarak NF’de⁸⁷⁷ tanıklanmıştır.

Ahpaşlar; dağı da ulu küçlü biyler: Krisdof Şidlovdan, voyvoda da starosta Krakovnuñ da hanlıhumıznuñ bizim kancleri... Mikolay Şidlovcadan Sındemirskiy, hanlıhumıznuñ bizim haznadarı... (I, 206) “Piskoposlar ve daha büyük güçlü beyler: Bizim krallığımızın en yüksek memuru, Krakov’un voyvodası ve başkanı Şidlov’dan Krisdof ...bizim krallığımızın hazinedarı Şidlov’dan Mikolay Sındemirskiy...”

pisarı padşah haznadarınıñ (III, 841, 1141) “padişah hazinedarının kâtibi”

- **snator:** (<Lat. *senator*) senatör (III, 1277)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁸⁷⁵ KB, 2703.

⁸⁷⁶ NF, 131/8.

⁸⁷⁷ NF, 367/17.

Bir sinator mojny Kornelius Agripa zbudovat etti yuhöv bir okruhlı ulu harç ble da ündedi anı Panteon, budur yuhöv barça teñrilerniñ. (II, 289) “Güçlü bir senatör (olan) Kornelyus Agrippa

devasa bütçe ile yuvarlak bir tapınak inşa ettirdi ve ona Panteon adını verdi; bu, bütün tanrıların tapınağı anlamına gelir.”

Lucius Marcius sinator üçün Romanıñ (II, 432) “Roma’nın senatörü Lucius Marcius”

Roma sinatornuñ (II, 275; III, 523) “Roma’nın senatörü”

zacnı sinatornu Romanıñ (II, 307; III, 1259) “Roma’nın saygın senatörü”

sinatorları ble joğovurtunuñ kendiniñ (II, 163) “kendi halkının senatörleri ile”

sinatorları Cicilianıñ (II, 333) Sisilya’nın senatörleri”

yağşı sinatornuñ (II, 350) “iyi senatörün”

sinatorlar arasına (II, 350) “senatörler arasında”

sinator hatunlarga (II, 470) “senatör hanımlarına”

sinatorları ol ulu Biyniñ (II, 566) “o yüce hükümdarın senatörleri”

- **yeberilgenliñ:** büyükelçilik, elçilik (III, 1684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te teklik ve çokluk şekilleriyle verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 675)

2.27. Meteoroloji ile İlgili İsimler

2.27.1. Hava

- **hava/ hafa/ hajas:** (<Far. *hawā*) hava (III, 572)

[ET:- Krh: havā Har: havā Çağ: havā]

İlk olarak CC’de⁸⁷⁸ tanıklanmıştır. Sözcüğün *hafa* şekli sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 685)

Hajas şekli ise tahminimizce bir yazım yanlışdır. (III, 561)

Haçan ki alğış etkende Mariam körer Zosimos cıknawor, ki bir kimse havadan aşığa-aşığa turuptur, neçik ki yerden bir harı biyik. (III, 154) “Meryem dua ederken keşiş Zosimos’u havadan aşağı (doğru), yerden bir dirsek yüksekliğinde durduğunu görür.”

hava kibik (II, 814) “hava gibi”

havada uçanlar (III, 573, 1460) “havada uçanlar”

havada uçunlar (II, 685) “havada uçanlar”

⁸⁷⁸ CC I, 36a/2.

havada yürüyenler (III, 573, 633, 807, 1469) “havada gidenler”
havadan çevrelengen (III, 406, 573) “havayla çevrelenen”
havaga barmaḥ (II, 796) “havaya uçmak”
havanın sovuḥluğu için (III, 498, 573, 1297) “havanın soğukluğu yüzünden”
ḥarişılmagan neçik hava (I, 288) “hava gibi karışmayan”

2.27.1.1. Açık Hava

- **açıḥlıḥ**: açık hava (III, 25)

[**ET**: açukluk **Krh**: açukluk/ açıklık/ açukluk **Har**: açukluk **Çağ**: açukluk]

ET’den itibaren⁸⁷⁹ metinlerde tespit edilmiştir.

Algışlaḥız, buz da açıḥlıḥ, zemheri da ḥar. (I, 655) “Buz ve açık hava, kara kış ve kar, (Rabb’e) dua ediniz.”

2.27.1.2. Bulutlu Hava

- **bulut/ blut**: bulut (III, 336)

[**ET**: bulıt **Krh**: bulıt/ bulut **Har**: bulıt/ bulut **Çağ**: bulıt/ bulut]

ET’den itibaren⁸⁸⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Biy, köktedir yarlıḡamaḥın senin, könülükün senin çaḥ bulutlarga diḡre. (I, 44)
 “Rabb’im senin merhametin göktedir, senin adaletin ta bulutlara kadardır.”

bulut ḥalın (II, 825) “koyu renk bulut”

bulut içine (II, 326) “bulut içinde”

bulut içinde köknün (II, 166) “göğün bulutu içinde”

bulut tibine ari (II, 461) “kutsal bulut altında”

bulut yarıḥlı (II, 415) “parlak bulut”

bulutka diḡre (I, 330) “buluta kadar”

bulutlar tibine (II, 259) “bulutlar(ın) altında”

bulutlar üsne (II, 396) “bulutlar(ın) üstünde”

bulutlarga dek (II, 196) “bulutlara kadar”

bulutları köknün (II, 327) “göğün bulutları”

bulutların yelleri (III, 1645) “bulutların rüzgarları”

bulutta köknün (II, 166) “göğün bulutunda”

çaḥ bulutka dire havanın (I, 36; III, 101, 1076) “gökyüzünün bulutuna kadar”

ḥalın bulut (II, 801) “koyu renk bulut”

⁸⁷⁹ EDPT, 24.

⁸⁸⁰ IB, 52, 53.

halin bulut zruşıtcâ bolgan (III, 796) “yükselen koyu renk bulut”

harangu bulut (I, 1069) “karanlık bulut, sis”

kelgen bulutta (II, 164) “gelen bulutta”

kökremehten bulutnuñ (I, 124) “buluttan gelen gök gürlemesinden”

neçik bulut (II, 293) bulut gibi”

ortasında bulutnuñ (II, 581) “bulutun ortasında”

yagmurlu bulut (I, 787) “yağmurlu bulut”

- **bulutluğ:** bulutluluk (III, 337)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tirile toğarlar ölgenler, sağaygaylar yaralanganlar, oñalırlar yaralar, kötürülürler buzulmağlar, yer berir muşhulluğ, eksilir küstünmeğliñ, haçar haramğuluğ, ayırılır tunuğluğ, keri bolur halın haramğu, oñalır temnost, tügenir bulutluğ... (I, 131) “Ölenler dirilip (yeniden) doğarlar, yaralananlar iyileşirler, yaralar iyileşir, kokuşmuşluklar giderilir, zorluk(lar) yer verir, üzüntüler eksilir, karanlıklar uzaklaşır, boğucu sıcaklık gider, kalın sis tabakası çekilir, karanlık(lar) düzelir, bulutluluk (bulutlu hava) sona erer...”

2.27.1.3. Rüzgârlı Hava

- **fırtına/ fırtuna/ furtuna:** (< İt. *fortuna*) fırtına (III, 527, 533)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Surp Nigol her zaman teñizge rozkazovat etiy edi, ki kensiniñ fırtunasın sustlatkay. (III, 1333) “Aziz Nicholas her zaman deniz kendi fırtınasını sakinleştirmesi için emrederdi.”

Ayttı, da turdu yel da fırtına. (III, 110) “O söyledi, rüzgar ve fırtına durdu.”

fırtına etüçi (III, 1478) “fırtına çıkaran”

- **yel:** yel, rüzgâr (III, 1686)

[ET: yil K^{rh}: yil/ yel/ yel Har: yil/ yel/ yel Çağ: yil/ yel/ yel]

ET’den itibaren⁸⁸¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Yel ulu bek da hıvathı, haysı tağlarını çöwüriyir da hayalarını sındırıyır. (III, 406)

“Rüzgar sert ve kuvvetli, öyle ki dağları dolanıyor ve kayaları kırıyor.”

barça yellər (I, 214) “bütün rüzgarlar”

⁸⁸¹ TTKBS, 1111.

hanatları üsne yelniñ (III, 801) “rüzgârın kanatları üzerinde”

hanatlarında yellerniñ (I, 36) “rüzgârların kanatlarında”

neçik toz alnına yelniñ (I, 36, 44) “yelin önündeki toz gibi”

neçik yel toznu ki yağdırır üstne yüzüne yerniñ (III, 1621) “yeryüzüne toz yağdıran yel gibi”

üç yandan yel (III, 1573) “üç taraftan (esen) rüzgâr”

yaman bürkken yel (I, 127) “kötü saran rüzgâr (çok kuvvetli rüzgâr)”

yel küçlü III, 679) “güçlü rüzgâr”

yeliñni seniñ (I, 37) “senin yelini”

- **yelgine:** esinti (III, 1687)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ağ}:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te birkaç tamlama ile verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 852, 856)

yelgine yeñil (II, 856) “hafif esinti”

yeñil yelgine (II, 852) “hafif esinti”

2.27.1.4. Sıcak Hava

- **isi/ issi:** sıcak hava (III, 622, 624)

[ET: isig K^{rh}: isig H^{ar}: isig/ issig/ isi Ç^{ağ}: ısığ/ ısı]

ET’den itibaren⁸⁸² işlek olarak kullanılmıştır.

Uzun da küç yol bile keterbiz, tağlar bile da isiler bile. (III, 622) “Dağlara ve sıcak havaya rağmen uzun ve zor bir yolda gideriz.”

- **hurğah/ hurhağ:** sıcak hava (III, 899)

[ET: kurkağ K^{rh}: kurgak H^{ar}: kurgak/ kurağ Ç^{ağ}: kurağ/ kurağ]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “sıcak hava” anlamıyla kullanılmıştır.

Algışlañız, sovuñlar da hurhağ [=hurğah], yağış da har, algış. (I, 214) “Soğuklar, sıcak havalar, yağış ve kar (Rabb’e) dua ediniz; dua.”

⁸⁸² IB, 54; EUTS, 98; EDPT, 246.

- **tunuḥluḥ:** boğucu sıcaklık (III, 1506)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tirile toğarlar ölgenler, sağaygaylar yaralanganlar, oḡalırlar yaralar, kötürülürler buzulmaḥlar, yer berir muṣḥulluḥ, eksilir küstünmeḥliḥ, ḥaçar ḥaramḡuluḥ, ayırılır tunuḥluḥ, keri bolur ḥalın ḥaramḡu, oḡalır temnost, tügenir bulutluḥ... (I, 131) “Ölenler dirilip (yeniden) doğarlar, yaralananlar iyileşirler, yaralar iyileşir, kokuşmuşluklar giderilir, zorluk(lar) yer verir, üzüntüler eksilir, karanlıklar uzaklaşır, boğucu sıcaklık gider, kalın sis tabakası çekilir, karanlık(lar) düzelir, bulutluluk (bulutlu hava) sona erer...”

2.27.1.5. Soğuk Hava

- **ayazlıḥ:** ayazlı hava, soğuk hava (III, 180)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Boldum men neçik tulum şişken, zera artarlıḥıḡnı senıḡ men unutmadım. (III, 1505) “Ben soğuk havadaki tulum gibi oldum çünkü senin doğruluḡunu unutmadım.”

- **buz:** buz (III, 345)

[ET:- Krh: buz Har: buz Çağ: buz]

İlk olarak DLT’de⁸⁸³ tespit edilmiştir.

Algışlanıḡ, buz da açıḥlıḥ, zemheri da ḥar. (I, 655) “Buz ve açık hava, kara kış ve kar, (Rabb’e) dua ediniz.”

- **buzluk:** buzul (III, 347)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Erit buzluḡun yazıḥlarımnıḡ menim. (III, 347) “Günahlarımnın buzulunu erit.”

- **serevunluḥ:** (<Moğ. *serigün*) serinlik (III, 1260)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Çömdüḡ ḥannıḡ içine, ki biz boyulmagaybiz ḥorḥulu otu içine da sasımıṣ tamuḥnuḡ da kirgeybiz serevunluḡuna senıḡ padşahlıḡnıḡ. (III, 402, 895, 1260, 1743) “Kendi

⁸⁸³ DLT III, 123/1.

kanının içine çömdün ancak biz korkunç ateşin ve kokuşmuş cehennemin içinde boğulmayacağız; senin padişahlığının serinliğine gireceğiz.”

- **sovuḥ/ suvuḥ:** soğuk (III, 1297)

[ET: soğık/ soğık **Krh:** soğık **Har:** sawuk/ sawuk/ sovuḥ **Çağ:** savuk/ savuḡ]

ET’den itibaren⁸⁸⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ulu sovuḥ ble buzlasar suv, isiden güneşniñ yene tayar. (III, 1402) “Acı soğuk ile donan su yine güneşin ısıyla erir.”

aynıñ sovuḥu (III, 1296) “ayın soğuğu”

bek sovuḥ yer (III, 346) “çok soğuk yer”

imşanmaḥı sovuḥnuñ (III, 1297) “soğğun yumuşaması”

- **sovuḥluḥ/ suvuḥluḥ:** soğukluk (III, 1297, 1336)

[ET:- **Krh:- Har:** sawukluk/ sovuḥluk/ savukluk **Çağ:** sovuḡluḡ/ sovuḡluk/ sovuḥlık]

İlk olarak HŞ’ de⁸⁸⁵ tespit edilmiştir.

Ermenilik memleketine yoḥtur zeytün terekleri havanıñ sovuḥluḥu üçün. (III, 498, 573, 1297) “Hava soğuk olduğu için Ermeni memleketlerinde zeytin ağaçları yoktur.”

alnına sovuḥluḥunuñ anıñ (I, 94) “onun soğukluğunun karşısında”

2.27.1.4. Sisli Hava

- **ḥaraṅḡu/ ḥaramḡu/ ḥaraṅḡu/ ḥaraṅḡı:** sis (III, 808)

[ET: ḥaraṅḡu/ ḥaraṅḡu **Krh:** ḥaraṅḡu/ ḥaraṅḡu **Har:** ḥaraṅḡu/ ḥaraṅḡu **Çağ:** ḥaraṅḡu]

ET’den itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

2-inçi tabağada ḥalın ḥaraṅḡudur da tuman asrı. (III, 808, 1506) “İkinci tabakada kalın sis ve çok duman vardır.”

ḥalın ḥaramḡu (III, 796, 808) “kalın sis (tabakası)”

bek ḥaramḡu (III, 808) “çok koyu sis (tabakası)”

daḡın ḥaramḡu (III, 808) “daha yoğun sis”

- **tuman/ duman:** sis, pus (III, 1506, 444)

[ET: tuman **Krh:** tuman **Har:** tuman **Çağ:** tuman]

ET’den itibaren⁸⁸⁶ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

⁸⁸⁴ EUTS, 208.

⁸⁸⁵ HŞ, 3391.

⁸⁸⁶ IB, 15.

Hoyar ħarnı, neçik tiftikni, da tumannı, neçik toznu, saçtı. (I, 94) “Karı yün gibi, pusu toz gibi dağıttı.”

2-inçi tabağada ħalın ħarangudur da tuman asrı, da ħorħusundan titrer. (I, 238) “İkinci tabakada kalın sis ve çok duman vardır ve korkusundan titrer.”

tuman ħalın (I, 237) “kalın sis (tabakası)”

2.27.1.6. Yağışlı Hava

- **yağış:** yağış (III, 1621)

[ET: yağış **Krh:** yağış **Har:- Çağ:** yağış]

ET’den itibaren⁸⁸⁷ metinlerde tespit edilmiştir.

Yağışına anıy ferâh bolur bitişi anıy. (I, 57) “Onun yağışıyla bitki örtüsü rahatlar.”

yağış keltirgenler (II, 866) “yağış getirenler”

- **yağma:** yağış (III, 1622)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 868) *bol yağma* (II, 868) “bol yağış”

2.27.1.6.1. Yağış Türleri

2.27.1.6.1.1. Çiğ

- **yağış:** çiğ (III, 1621)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Engey, neçik yağmur üstüne tiftikniñ ya volnanıñ, neçik yağış, ki yağtırır yerde. (I, 61)

“Yeryüzüne yağan yağmur gibi, tiftiğin ve yapağının üstüne düşen çiğ gibi inecek.”

neçik yağış üstüne biçenniñ (I, 44) “otun üstündeki çiğ gibi”

2.27.1.6.1.2. Dolu

- **dolu/ tolu:** dolu (III, 435, 1479)

[ET:- **Krh:** tolu **Har:- Çağ:-]**

İlk olarak DLT’de⁸⁸⁸ tespit edilmiştir.

⁸⁸⁷ EUTSV, 381; EDPT, 908.

⁸⁸⁸ DLT I, 139/19.

Algışlañız Biyni yerde, çuğurlar da barça terenler, ot da dolu, ħar da buz, yel da dufan, ki etersiz sözün anıñ. (I, 97) “O’nun sözünü eden çukurlar ve bütün derinlikler, ateş ve dolu, kar ve buz, rüzgâr ve tufan; Rabb’i yeryüzünde övünüz.”

2.27.1.6.1.3. Kar

- **ħar:** kar (III, 806)

[ET: kar **Krh:** qar **Har:** qar **Çağ:** qar]

ET’den itibaren⁸⁸⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Nede ki boluşluħu bile Biy Teñriniñ şeherden kendilerin duşmannı ħuvdular, alay ki her biri her yarı ħaçıp da ħar içine ħalıy ediler, da bizimkileri yerişip artlarından ħırıy ediler kendilerin, alay ki ħırıldı artıħ-eksik ne ki 2 miñ adam (III, 806) “Rab Tanrı’nın yardımıyla onların şehirlerinden düşmanı kovdular, öyle ki her biri her yere kaçıp kar içinde kalıyorlardı, bizimkiler de arkalarından yetişip onları öldürüyorlardı, öyle ki aşağı yukarı iki bin adam öldürüldü.”

ħardan aħ (I, 52) “kardan beyaz”

2.27.1.6.1.4. Kırağı

- **ħırağu/ ħıravu/ ħırovu/ ħrağu:** kırağı (III, 849, 852, 890)

[ET: kırağu **Krh:** kırāğu **Har:** kırağu **Çağ:** kırağu/ kırav]

ET’den itibaren⁸⁹⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Urdu gargud bile borlahıħların alarnıñ da incir tereklerin alarnıñ ħıravu bile. (I, 65; III, 849) “Onların bağıını dolu ile incir ağaçlarını kırağı ile vurdu.”

neçik ħıravu (I, 44) “kırağı gibi”

neçik ħırovu (III, 190) “kırağı gibi”

2.27.1.6.1.5. Yağmur

- **yağış:** yağmur (III, 1621)

[ET: yağış **Krh:** yağış **Har:-** **Çağ:** yağış]

ET’den itibaren⁸⁹¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Zera da kök yağış etserler yüzünden Teñriniñ Sinada alnına Teñriniñ Israjelniñ. (I, 58)

“İsrail’in Tanrı’sının önünde, Sina’da gökyüzü Tanrı’nın yüzünden yağmur yağıdırır.”

neçik yağış (I, 61) “yağmur gibi”

⁸⁸⁹ KT, D 35.

⁸⁹⁰ EUTSV, 183.

⁸⁹¹ EUTSV, 381; EDPT, 908.

- **yağmur/ yamğur:** yağmur, çise (III, 1623)

[ET: yağmur/ yamğur **Krh:** yağmur **Har:** yağmur **Çağ:** yağmur]

ET'den itibaren⁸⁹² bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Kim kiydirdi köknü bulutlar bile, hadir eter yağmurnu yerge. (I, 94) “Kim gökyüzünü bulutlarla donattıysa yeryüzüne yağmuru hazır eder.”

hıvatlı yağmurdan (I, 231) “güçlü yağmurdan”

köktegi yağmurlar (I, 101) “gökteki yağmurlar”

muhkâmlıhından yağmurnuñ (I, 94) “yağmurun güçlüğünden”

hıvatlı yağmur bile (I, 124) “kuvvetli yağmurla”

küçlülükünden yağmurnuñ (III, 767, 987) “yağmurun güçlüğünden”

yağmur keltirganlar (III, 1623) “yağmur getirenler

yamğurnuñ tamçısından (III, 1376) “yağmurun damlasından”

neçik yağmur (I, 44) “yağmur gibi”

neçik yağmur üstüne yeşilniñ (I, 45, 320) “yeşilliğin üstüne yağan yağmur gibi”

neçik yağmur üstüne tiftikniñ ya volnanıñ (I, 61) “tiftiğin ve yapağının üstüne düşen yağmur gibi”

2.27.1.6.2. Yıldırım- Şimşek

- **yaltramağ:** yıldırım (III, 1634)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

Köründüler yaltramağlarıñ seniñ dünyâda, muşhullandı da titredi yer. (I, 64) “Dünyada senin yıldırımların göründü, yeryüzü zor durumda kaldı ve titredi (deprem oldu).”

- **yaltrım/ yıltrım:** yıldırım (III, 1635, 1717)

[ET:- **Krh:- Har:** yıldırım **Çağ:** yıldırım]

İlk olarak NF'de⁸⁹³ tespit edilmiştir.

Asrı ulu horhulu kök kökremehler boldu keçe bile, alay ki neçe yarı yıltrım [yıltrım] urdu şehir içine hem otlı, hem otsuz, evet otlusı küvdüirdü neçe yerde. (I, 544) “Gece çok büyük, korkunç gök gürlemeleri oldu, şehrin içine hem ateşli hem de ateşsiz çok fazla yıldırım düştü ve ateşli olanları bazı yerlerde yangına neden oldu.”

yıltrım bile urulğan (III, 269, 1558, 1717) “yıldırım çarpan”

⁸⁹² EUTS, 283; EDPT, 903.

⁸⁹³ NF, 30/5.

- **yaş:** yıldırım (III, 1666)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Biy Teğrim, sahlâ meni, huluşnu seniñ, şağavatlı holuñ bile... anşızın yaş yaşnamahtan da otlu yıltrimdan... (I, 124) “Rab Tanrı’m beni, senin kulunu, merhametli kollarınla beklenmedik yıldırım parlamasından ve ateşli yıldırımdan koru...”

- **yaşnamaḥ:** yıldırım (III, 1670)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Çıhtı tütin öçeşmeḥinden anıñ, da ot yüzünden anıñ yaltradı, da yaşnamaḥlar kesildi (I, 36) “Onun öfkesinden duman çıktı, yüzünden ateş saçtı ve yıldırımlar yok oldu.”

neçik yaşnamaḥ (I, 54) “yıldırım gibi”

yaşnamaḥ kibik (III, 632) “yıldırım gibi”

yaşnamaḥın kensiniñ (III, 569) “onun yıldırımını”

yaşnamaḥın kendiniñ (I, 36) “onun yıldırımını”

2.27.1.6.3. Gök Gürültüsü

- **kökremeḥ:** gök gürültüsü (III, 723)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁸⁹⁴ tespit edilmiştir.

Asrı ulu ḥorḥulu kök kökremeḥler boldu keçe bile, alay ki neçe yarı yıltrim [yılıtm] urdu şehir içine hem otlu, hem otsuz, evet otlusu küvdürdü neçe yerde. (I, 544) “Gece çok büyük, korkunç gök gürlemeleri oldu, şehrin içine hem ateşli hem de ateşsiz çok fazla yıldırım düştü ve ateşli olanları bazı yerlerde yangına neden oldu.”

köknüñ kökremeḥi bile (III, 346, 500) “gök gürültüsü ile”

- **kökremeḥliḥ:** gök gürültüsü (III, 723)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 832)

⁸⁹⁴ CC I, 28a/5.

2.27.1.6.4. Kuraklık

- **hurgah/ hurhağ:** kurak (III, 899)

[ET: kurkağ **Krh:** kurgak **Har:** kurgak/ kurak **Çağ:** kurağ/ kurak]

ET'den itibaren⁸⁹⁵ metinlerde tespit edilmiştir.

hızov bile ya hurgah bile urulgan (II, 754) “sıcaklık ya da kuraklık ile vurulan”

- **hurgahlıh:** kuraklık (III, 899)

[ET: **Krh:** **Har:** **Çağ:** kurağlıg]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 838)

- **huruluğ:** kuraklık (III, 901)

[ET:- **Krh:** kuruğluğ **Har:** kuruğluğ **Çağ:** kuruğluğ]

İlk olarak DLT'de⁸⁹⁶ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 873)

2.28. Mimariyle İlgili İsimler

2.28.1. Askerî Mimari

2.28.1.1. Kale

- **hala:** [(< Ar. *kal'a(t)*] kale (III, 794)

[ET:- **Krh:**- **Har:** kal'a **Çağ:** kal'a]

İlk olarak CC'de⁸⁹⁷ tanıklanmıştır.

Yene boldu Ulu Kazimir, haysı ki Ilôvnuş ulu halasın da kiçi halasın yasadı, da çövredegi murlarnı yasadı. (III, 611) “Lviv'in büyük kalesini ve küçük kalesini, etrafındaki taş duvarları yaptıran yine Büyük Kasimir oldu.”

kermenniş halasın (I, 247) “şehrin kalesini”

hala artına (I, 91) “kale ardında”

hala pisarı (III, 794) “kale (şehir) memuru”

hala storojları (III, 794) “kale muhafızları”

halaga Romanıñ (II, 336) “Roma'nın kalesine”

halaları kensilerini (II, 505) “kendilerinin kaleleri”

halanıñ çövresin (I, 247) “kalenin çevresini”

⁸⁹⁵ EUTSV, 209.

⁸⁹⁶ DLT I, 503/20.

⁸⁹⁷ CC I, 39b/24.

oḥṣaṣ ḥalaga (I, 451) “benzer kaleye”

taṣ ḥala (I, 172) “taş kale”

2 tiyirmenni ḥala tibine bolgan (III, 253) “kale dibinde olan iki değirmeni”

2.28.1.2. Burç

- **burc/ burç/ murc:** (< Ar. *burc*) burç (III, 338, 990)

[ET:- **Krh:** burc **Har:** burç/ burç **Çağ:** burc]

İlk olarak KB’de⁸⁹⁸ tanıklanan sözcüğün *murc* şekli sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 670)

Dolaşıyız Sionnu, ḥapsayız anı da çövreleṣiz burcların anıṣ. (I, 50) “Sion’u dolaşın (etrafını kuşatın), onu alın ve burçlarını kuşatın.”

2.28.1.3. Zindan

- **zindan/ zndan:** (< Far. *zindan*) zindan (III, 1783)

[ET:- **Krh:** zindan/ zindān **Har:** zindān **Çağ:** zindān]

İlk olarak KB’de⁸⁹⁹ tanıklanmıştır.

Anıṣ üçü’n ki ac ʿedi – yedirmediyiz, yalaṣac ʿedi – kiydirmediyiz, zındanda edi – baḥmadıyız, ḥarib edi – ündemediyiz. (I, 164) “Bu yüzden, açtı yedirmediniz, çıplaktı giydirmediniz, zindandaydı bakmadınız, kimsesizdi (onu) çağırmadınız.”

Herovtesniṣ zındanında (II, 616) “Herovtes’in zindanında”

uzaḥ zındanda (I, 205) “kilitli zindanda”

yamannıṣ zındanıdan (I, 112) “kötünün zindanıdan”

zından biyi (II, 689) “zindan amiri”

zındandan tenniṣ (II, 626) “bedenin zindanıdan”

zındannıṣ buḥḥaḥına (I, 251) “zindanın köşesinde”

zındannıṣ içine (I, 258) “zindanın içinde”

zındannıṣ terecesine (I, 144) “zindanın penceresinde”

2.28.2. Dinî Mimari

2.28.2.1. Kilise

- **yıḥöv/ yiğöv/ yıḥüv/ yoğöv/ yuḥöv/ yühöv/ yuğöv/ iḥöv/ yaḥov:** kilise (III, 1713, 1734, 1735, 1746)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

⁸⁹⁸ KB, 834.

⁸⁹⁹ KB, 893.

İlk olarak CC'de⁹⁰⁰ tespit edilen sözcüğün *yogöv* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 865)

Ayıtıym atıñnı seniñ ħardaşlarıma menim, içine yıhövnüñ algışlıyım seni. (I, 39) “Senin adını kardeşlerime söyleyeyim, kilisenin içinde sana dua edeyim.”

arak‘ellerniñ ari yığövü (I, 110) “havarilerin kutsal kilisesi”

arak‘ellerniñ yığövüne (I, 216) “havarilerin kilisesine”

ari yığöv (I, 108) “kutsal kilise”

ari yıhövnü (I, 295) “kutsal kiliseyi”

ari yıhövden (III, 105) “kutsal kiliseden”

barça yıhöv yergelikin (III, 1267) “bütün kilise düzenini”

bu surp yığövñüñ içine (I, 133) “bu kutsal kilisenin içinde”

eminlik bile yığövñüñ (I, 112) “kilisenin barışı ile”

Ermeni yığövñüñ yergelikine köre (I, 108) “Ermeni kilisesinin düzenine göre”

Ermeni yıhövüne (III, 40) “Ermeni kilisesine”

ħolthası bile Erusağem yıhövñüñ (III, 934) “Kudüs kilisenin talebi üzerine”

ħuluħ etüçilerge surp yığövge (I, 131) “kutsal kiliseye hizmet edenlere”

ħuluħçısı yıhövñüñ (III, 103) “kilisenin hizmetçisi”

ħuluħta bolganlarını surp yığövñüñ (I, 114) “kutsal kilisenin hizmet edenlerini”

ini yığövlər (I, 111, 241) “küçük kiliseler”

kölgesi tibine surp yığövñüñ (I, 131) “kutsal kilisenin gölgesi altında”

Lawotigecilerniñ yıhövüne (III, 81) “Laodikyalıların⁹⁰¹ kilisesinde”

Orus yıhövñüñ Pâtnicanıñ babası (III, 199, 1188) “Aziz Paraskeva Rus kilisesinin papazı” *özge arı-berileri barı yıhövlerniñ* (III, 51) “bütün kiliselerin diğer eşyaları, mülkleri”

özge yıhövlerni (III, 45) “başka kiliseleri”

Sogomonnuñ yığövñüñ eşiki (I, 264) “Süleyman’ın kilisesinin kapısı”

surp Asduacacın yıhövü azbarı (III, 681) “Kutsal Bakire Meryem Kilisesi avlusu”

Surp Nigol yıhövñüñ içkerisiniñ sklepen'esin (I, 535) “Aziz Nikolaos kilisesinin içerisinin tonozu”

surp yığövñü yasaganlarga (I, 131) “kutsal kiliseyi yapanlara”

surp Nigolnuñ yıhövüne (III, 78) “Aziz Nikol’un kilisesine”

surp yıhövñüñ potrebasına (III, 370) “kutsal kilisenin ihtiyacına”

⁹⁰⁰ CC II, 61a/11.

⁹⁰¹ Laodikya, Denizli’nin 6 km kuzeyinde MÖ 3. yüzyılın ortalarında Seleukos Kralı II. Antiokhos tarafından karısı Laodike adına kurulan ve Hristiyanlığın ilk 7 kilisesinden birine sahip olan kent. www.denizli.gov.tr/laodikya

- surp yihöv* (III, 105) “kutsal kilise”
- yergelikine köre ermeni surp yığövnüñ* (I, 100) “kutsal Ermeni kilisesinin düzenine göre”
- yığöv başı* (II, 703) “kilisenin ana bölümü”
- yığöv eşiki alına* (I, 259) “kilise kapısı önünde”
- yığöv eşiki üsne* (I, 260) “kilise kapısı üzerinde”
- yığöv eşikine* (I, 260) “kilise kapısında”
- yığöv ulukünü* (II, 763) “kilisenin kutsal günü (pazar günü)”
- yığövge harşı* (II, 882) “kiliseye karşı”
- yığövge huluñ etkenler* (II, 865) “kiliseye hizmet edenler”
- yığövlər üsne* (I, 33) “kiliseler üzerinde”
- yığövüne arilerniñ* (I, 103) “kutsalların kilisesine”
- yığövüne surp Johannes mıgırdiçniñ* (I, 260) “Aziz Yohannes Mıgırdiç’in kilisesine”
- yığövünde Teğrimniñ menim* (I, 263) “benim Tanrı’mın kilisesinde”
- yihöv başı* (III, 1714) “kilisenin ana bölümü”
- yihöv ganonk’i* (III, 1714) “kilise kanunları”
- yihöv üstüne* (III, 105) “kilise üzerinde”
- yihöv/ yuhöv yargusu* (III, 1714) “dinî mahkeme”
- yihövde bolgan ajoslar* (III, 51) “kilisede bulunan kutsallar”
- yihövde ulu* (I, 44) “büyük kilisede”
- yihövnü talagan* (III, 1714) “kiliseyi soyan”
- yihövnüñ joğovurtu* (III, 1714) “kilisenin cemaati”
- yihövümüzniñ yergeliki* (III, 1700) “kilisenin düzeni”
- yihövüñe seniñ* (III, 108) “senin kilisene”
- yihövüne Teğriniñ* (III, 209) “Tanrı’nın kilisenine”
- yihövnüñ bölükleri* (III, 326, 995) “kilisenin tüm şubeleri”
- yihövnüñ için* (III, 29) “kilisenin içini”
- yihövnüñ 7 ariliki* (III, 130) “kilisenin yedi ayini”⁹⁰²
- yogöv/ yihöv /yığöv posluhasına* (III, 1714) “kilise hizmetine”
- yuhöv töresi* (III, 1494) “kilise kanunu”

⁹⁰² vaftiz, onay, kefare/tövbe, cemaat, düğün, rahiplik, ölmekte olanın vücuduna kutsal yağ sürme ayini.

2.28.2.1.1. Kilisenin Bölümleri

- **çaṇlḥ:** çan kulesi (III, 367)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Pçolalar körklü yuḥövgine balağuzdan ettiler, duvarları da paviment, tereceler, pıkrıçê da çaṇlḥ körüniy edi, seğan da, ḥaysı üsne ari teni edi alardan ḥoyulgan. (II, 535)

“Arılar gösterişli şapeli balmumundan yaptılar, duvarları ve taş döşeme zeminleri, pencereler, kapaklar ve çan kulesi görünüyordu.”

2.28.2.1.2. Kilise Eşyaları

- **çaṇ:** çan (III, 367)

[ET: çaṇ K^{rh}:- Har:- Çağ: çaṇ]

ET’den itibaren⁹⁰³ metinlerde tanıklanmıştır.

Bulardır, ki, çaṇ avazın işitip, kelmeler algışına, erinçeklik etip. (I, 170) “Bunlar ki çan sesini işitip üşengeçlik edip duaya gelmezler.”

alay nemiç yḥövləri, çaṇları bile (I, 539) “çanları ile bütün Polonya kiliseleri”

keçeği çaṇ (I, 922) “akşam çanı”

Surp Nigol yḥövlünḡ ulu çaṇnıḡ (I, 537) “Aziz Nikol Kilisesinin büyük çanının”

1 çaṇ tibine (I, 905) “bir çan altında”

- **çaṇgına:** küçük çan (III, 367)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

kiçi çaṇgına (III, 367) “küçük çan”

2.28.2.2. Kutsal Yerler

- **ari/ arı:** kutsal mekân (III, 126)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren⁹⁰⁴ metinlerde tanıklanan sözcük sadece EHKT metinlerinde “kutsal mekân” anlamında tespit edilmiştir.

Sen arilerde sığınpsen da ögövlükü İsrailniḡ. (I, 38) “İsrail’in övgüsü (övinç kaynağı), kutsal mekânlara sığınmışsın.”

⁹⁰³ EDPT, 424.

⁹⁰⁴ EDPT, 213.

- **arılıh/ arilik/ arilih:** kutsal mekân (III, 129, 131)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren⁹⁰⁵ metinlerde tanıklanan sözcük sadece EHKT metinlerinde “kutsal mekân” anlamında tanıklanmıştır.

Bu türlü arilerde körüniyiş saña. (I, 57) “Bu türlü kutsal yerlerde sana görünürüz.”

ariliki arilerniñ (III, 129) “kutsalların kutsal mekânı”

seniñ arilikiñden (III, 130) “senin kutsal mekânından”

2.28.2.3. Mescit

- **mecit / meçit:** (< Ar. *mascid*) mescit (III, 962, 961)

[ET:- Krh: *mascid/ mescid* Har: *mescid* Çağ: *mescid*]

İlk olarak KB'de⁹⁰⁶ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *mecit*, *türk yığövü* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 805)

- **minare:** [< Ar. *manāra(t)*] minare (III, 973)

[ET:- Krh: Har: *menāre* Çağ: *mināre*]

İlk olarak KE'de⁹⁰⁷ tanıklanmıştır.

Hayı ki Türkte ol zaman bolgan kişiler aytıyır ediler, ki aşıra köp minareleri türklerniñ ahtarıldı neçik Stimbolda, alay özge yerlerde. (I, 547) “O zamanlar Türk topraklarında olan insanlar, Türklerin birçok minaresinin İstanbul ve diğer yerlerde yıkıldığını söyledi.”

2.28.2.4. Sinagog

- **sinagog/ sinagogi/ sinagoga:** (< Yun. *synagōgós*) sinagog (III, 1277)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ne j anıyırız Mik'ajel üçün, hayı neçik eski sinagogilerni cuhutlarnıñ bağıy edi, albo sahlıy edi. (II, 294) “Yahudilerin sinagoglarına bakan hatta koruyan Mikail'i neden anırsunuz?”

sinagoga bağlagan (II, 624) “sinagoga bakan”

sinagogi cuhutlarnıñ (II, 461) “Yahudilerin sinagogu”

⁹⁰⁵ EDPT, 218.

⁹⁰⁶ KB, 5486.

⁹⁰⁷ KE, 41r/8.

surp Mik'ajel haysı edi közetüçi vıbranı adamların Eyemizniñ da barça sinagoglarnıñ cuhutlarnıñ (II, 493) “Rabb’imizin seçilmiş kullarının ve Yahudilerin bütün sinagoglarnın gözeticiisi Aziz Mikail”

2.28.2.5. Şapel

- **yıḥövgine/ yığövgine/ yuḥövgine:** şapel (III, 1714, 1735)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 864)

kiçkine yığövgine (II, 864) “küçük şapel”

kiçkine yıḥövgine (II, 864) “küçük şapel”

2.28.2.6. Tapınak

- **yıḥöv/ yığöv:** tapınak (III, 1734, 1713)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 805)

türk yığövä (II, 805) “Türk tapınağı (mescit)”

- **yılısuv/ yulusuv:** tapınak (III, 1716, 1736)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *yılısuvlar ya taştan gürk* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 649)

2.28.3. İçtimai Mimari

2.28.3.1. Aşevi

- **aşhana:** (< *Tür. aş* + *Far. xāna*) lokanta (III, 158)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Barça neme, ne ki satılır bazarda ya aşhanada, yeñiz. (III, 1383) “Pazarda ya da lokantada satılan her şey(i) yiyiniz.”

2.28.3.2. Değirmen

- **tiyirmen/ tiyermen/ tiyirmen/ tiyırman:** değirmen (III, 1452, 1462, 1464)

[ET: tegirmen K^{rh}: tegirmen H^{ar}: tegirmen Ç^ğ: tēgirmēn]

ET'den itibaren⁹⁰⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

Haber etkey pan voytka belgili bolmaḥ üçün, tıyirmennin işlememeḥınıḥ. (III, 252)

“Değirmenin çalışmadığı konusunun bilinmesi için Bay Voyt'a haber verecek.”

anıḡkibik tiyirmenni (I, 197) “onun gibi değirmeni”

arendası tiyirmennin (III, 1453) “değirmenin kirası”

ermenı tiyirmeninden yoḡarı (III, 1289 “Ermeni değirmeninden yukarı”

ḡol tiyirmen(i) (III, 869) “el değirmeni”

kerekleri tiyirmennin (III, 679 değirmen ihtiyaçları

ol tiyirmenni (I, 194) “o değirmeni”

suv tıyırmanı (III, 1334, 1453) “su değirmeni”

suv tiyirmenlerin (I, 194) “su değirmenlerini”

tıyırman staw (III, 1318 değirmen göleti

tıyırman taşı (II, 714; III, 980, 1396, 1453) “değirmen taşı”

tiyirmennin çinçi (III, 394, 1453) “değirmenin kirası”

töresi tiyirmennin (III, 1453) “değirmen kanunu”

töreleri tiyirmennin (III, 1493) “değirmenin kanunları”

2 tiyirmenni ḡala tibine bolgan (I, 542) “kale dibinde olan iki değirmeni”

47 Kapitula. Suv tiyirmenleri üçün (I, 704) “47. Madde. Su değirmenleri hakkında”

54 Kapitula. Kim ki tiyirmen yalga tutkay (I, 183, 729) “54. Madde. Değirmen kiralayanlar hakkında”

70 kapitula. ḡol tiyirmennin (I, 197)

2.28.3.3. Genelev

- **orospıḡana:** (<Far. *ruspī*) genelev (III, 1065)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 695)

⁹⁰⁸ EUTS, 231; EDPT, 486.

- **orospı övü:** (< *Far. ruspī*) genelev (III, 1065)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK_T'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 695)

orospı övü (II, 695) “orospu evi, genelev”

orospıların övü (II, 847) “orospuların evi, genelev”

2.28.3.4. Kervansaray

- **karvasara/ karvasaray/ karavasara:** (< *Far. kārṽān* + *Far. serāy*) kervansaray (III, 658, 656)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁹⁰⁹ tanıklanan sözcüğün *karvasara/ karavasara* şekilleri sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Alay oğ töre hanga buyurur ulu rikalar üstüne köprüler yapmaga, karvasaraylar yapmaga da can övleri. (I, 159) “Aynı şekilde töre hükümdarın büyük ırmaklar üzerine köprü yaptırmasını, kervansaraylar ve yardım evleri yaptırmasını emreder.”

2.28.3.5. Köprü

- **köprü:** köprü (III, 732)

[ET: köbrük/ köbrüg/ köprüg K_{rh}: köprüg Har: köprüg/ köprü Çağ: köprüg/ köprük/ köprü]

ET'den itibaren⁹¹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Men bolmasam edir, köprüden Haçkonu salır edir. (III, 1228) “Ben olmasaydım, Kaçko'yu köprü'nün üzerinden atardı.”

dinsizniñ köprüsün (I, 563) “dinsizlerin köprüsünü”

köprü Turlu üsne yasalğan (I, 552) “Dinyester üstüne inşa edilen köprü”

köprü'nün ortasın (I, 563) “köprü'nün ortasına”

türk köprüsünün harşısına (I, 557) “Türk köprüsünün karşısına”

köprüsü nemiçniñ (I, 563) “Polonya'nın köprüsü”

köprüge kelgen zamanda (I, 563) “köprüye geldiği zamanda”

suv üstü köprü kibik (I, 545) “su üstünde köprü gibi”

⁹⁰⁹ KTS, 129.

⁹¹⁰ EUTSV, 198.

2.28.3.6. Set- Baraj

- **yıgın:** baraj, set (III, 1708)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “baraj, set” anlamında tanıklanmıştır.

Can hıvatıñnıñ yüreklenmeñiñniñ seniñ, yarıldılar suvlar, yıgın turdular, neçik duvar taştan. (I, 37) “Senin öfkenin can kuvvetiyle sular yarıldılar, taştan duvar gibi set oldular.”

2.28.4. Sivil Mimari

2.28.4.1. Ambar

- **ambar/ hambar/ rambar:** (<Far. *anbār*) ambar, ahır, depo (III, 89, 1192)

[ET:- Krh:- Har: anbār Çağ: anbār]

İlk olarak KE’de⁹¹¹ tanıklanmıştır.

İçirir tağların ambarlarından kendiniñ, yemişinden işiniñ kendiniñ tolgay yer. (I, 76)
“Ambarlarından dağları içirir, eserlerinin meyvesinden yeryüzü doyar.”

İçirir tağların hambarlarından kendiniñ, yemişinden işiniñ kendiniñ tolgay yer. (I, 634)
“Ambarlarından dağları içirir, eserlerinin meyvesinden yeryüzü doyar.”

İçirir tağların rambarlarından kendiniñ, yemişinden işiniñ kendiniñ tolgay yer. (I, 350, 420)
“Ambarlarından dağları içirir, eserlerinin meyvesinden yeryüzü doyar.”

- **indir:** ambar (III, 616)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da indirimizden yaramagan da kereksiz nemeni heç etip Teñrige sunmıyñ. (I, 182)
“Ambarımızda işe yaramayan ve gereksiz şeyleri gözden çıkarıp Tanrı’ya sunmayız.”
ilgergisin indiriñniñ (III, 616) “ambarın ilerisini”

2.28.4.2. Barınak

- **abrov:** (< Moğ. *abura-/ avra*) barınak, korunma yeri (III, 18)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Abrov yeri, haran da azbar-çeteni yoñtur. (III, 18) “Herhangi bir barınak, ahır veya çit yoktur.”

⁹¹¹ KE, 66v/21.

Baş huçta abrov yerin yasamahtan harc ettim 16 tayler. (III, 18) “Manastırın korunma yerinin imarı için, 16 tayler harcadım.”

abrov yeri (III, 18, 1663) “korunma yeri”

- **tugan:** barınak, baraka (III, 1504)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

CC’de⁹¹² “dükkân” anlamında kullanılan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.28.4.3. Çadır

- **çadır:** çadır (III, 372)

[ET:- K^{rh}: çatır/ çaşır/ çaçır Har: çatır/ çadır/ çadır Çağ: çadır]

İlk olarak DLT’de⁹¹³ tespit edilmiştir.

Biy, kim turgay çatırında seniñ, ya kim sıgıngay tağıña ari seniñ? (I, 34) “Rabb’im, senin çadırında kim bulunacak, senin kutsal dağına kim sığınacak?”

çatırın alğışnıñ (III, 74) “dua çadırını”

çatırın atıñnıñ seniñ (I, 63) “senin adına olan çadırını”

çatırın kendiniñ (I, 37; III, 772) “kendi çadırını”

çatırına anıñ (III, 75) “onun çadırına”

çatırına / çatırlarına / çatırlarında Getarnıñ (III, 343, 1702) “Getar’ın çadırlarında”

çövresine çatırlarınıñ alarnıñ (III, 372, 1363) “onların çadırlarının çevresine”

haybatlı çatır (III, 91) “heybetli çadır”

çatırına Matiamnıñ (III, 124, 1467) “Matiam’ın çadırına”

çatırlarına Matiamnıñ (III, 124, 1467) “Matiam’ın çadırlarında”

yapovunda çatırına kendiniñ (I, 40)

çatırın Jovsep’niñ (I, 65) “Josef’in çadırını”

- **otağ/ otağ:** çadır, göçebe çadırı, otağ (III, 1076)

[ET:- K^{rh}: otağ Har: otağ Çağ: otağ/ otak]

İlk olarak DLT’de⁹¹⁴ tespit edilmiştir.

çadır: Bolgaylar turmağları *alarnıñ pusta, da otağına alarnıñ kimese bolmagay, ki turgay.* (III, 1186) “Onların yerleşim yerleri ıssız yerde olsun ki onların çadırında hiçbir canlı olmasın.”

⁹¹² CC I, 39b/28.

⁹¹³ DLT I, 406/11.

⁹¹⁴ DLT III, 208/13.

göçebe çadırı: *Sığındırdı otağına alarnıñ cınsın İsrajelniñ* (III, 746) “İsrail milletini onların göçebe çadırına sığındırdı.”

otağ: *Bölekin friştelerniñ yeber, Biy, otağına huluñnuñ seniñ.* (I, 131) “Tanrım, senin kulunun otağına meleklerin sürüsünü gönder.”

yurt: *Urdu barça ilgerigilerin Mısırlılıarnıñ, başlap barça hazğançılardan alarnıñ otağına K‘amanıñ* (I, 65) “K‘aman’ın yurdunda, onların bütün balıkçılarından başlayarak Mısırlıların tüm ilk doğanlarını öldürdü.”

barça otaqların Jagopnuñ (I, 68) “Agop’un bütün çadırlarını”

otağın kendiniñ Biyiktegi (III, 127) “cennetteki kendi çadırını”

*otağıña seniñ*⁹¹⁵ (I, 48) senin otağına

yer- otağ (I, 40, 316) “yer-yurt”

yerin otağıñnuñ (I, 40) “otağının yerini”

2.28.4.4. Çardak

- **salaş/ şalas:** çardak, gölgelik, kulübe (III, 1230, 1346)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Çıhtı bardı, ayırıldı menden canım benim, neçik ol, ki söker salaşnı. (I, 78, 422; III, 1232) “Yıkılan bir çardak gibi ruhum benden ayrıldı, çıktı gitti.”

Biyik bolgaymen da üleşkeymen tarlıñnı da salaşın övnüñ ölçkeymen. (I, 849) “Büyük olacağım; sıkıntıyı paylaşıacağım ve evin gölgeliğini ölçeceğim.”

Pastuqlarnıñ salaşı (III, 1230) “çobanların kulübesi”

2.28.4.5. Çiftlik Evi

- **azbar:** çiftlik, çiftlik evi, çiftlik arazisi, avlu (III, 192)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerinde⁹¹⁶ tanıklanmıştır.

Olturıy edi borksüz azbarında kensiniñ (III, 327, 503) “Kendi avlusunda borksüz oturuyordu.”

Sattım 1 kesek azbarımdan. (III, 141) “Çiftliğimden bir parça sattım.”

Men artıñ yeri azbarından anıñ almyırmen (III, 1151) “Ben artık onun çiftliğinden toprak almayacağım.”

⁹¹⁵ “menim otağım (I, 131) benim otağım; *otağın kendiniñ* (III, 50) kendisinin otağını; *otaqları alarnıñ* (III, 43, 50, 60) onların otağı; *otaqları alarnıñ* (I, 50) onların çadırları; *otağıñ seniñ* (III, 48, 67) senin otağın” gibi yapılarla sıkça rastlandığından bu yapılarla yer verilmemiştir.

⁹¹⁶ KTS, 19.

Avaknuñ azbarı (III, 411) “Avak’ın çiftlik evi/çiftliği”

azbar içine (III, 1231) “avlu içinde”

Kirkornuñ azbarı (III, 525) “Kirkor’un çiftlik evi/çiftliği”

Haçkonuñ azbarı (III, 557) “Kargaşada Kaçko’nun çiftlik evi”

surp Asduacacin yihövu azbarı (III, 681) “Kutsal Bakire Meryem Kilisesi avlusu”

2.28.4.6. Ev

- **öv/ ev / üv:** ev (III, 1103)

[**ET:** eb/ eb/ ew/ ew **Krh:** öw/ ev/ èw/ ew/ üv/ üw **Har:** öw/ ev/ ew/ öy **Çağ:** ev/ èv/ew/èw/ èf/ öy/ üy]

ET’den itibaren⁹¹⁷ metinlerde tespit edilmiştir.

Tek ölgende eyem ayttı, ki Haçko oğluma bolgay övlerim. (III, 1104) “Ölürken sahibim ‘Evlerim, oğlum Kaçko’ya kalacak.’ dedi.”

algış övü (III, 75, 1104) “dua evi, tapınak, kilise”

avlaḡ öv (III, 174, 1104) “geniş ev (kır evi)”

başḡa üv (III, 1104) “başka ev”

bereketinden öviḡniñ seniñ (III, 600, 612) “senin evinin bereketinden”

bir yaman boş öv (I, 259) “boş bir kötü ev”

boygan öv (III, 1104) “boyahane”

büyük ev (III, 1104) “büyük ev, konak”

can övleri (I, 159) “yardım evleri”

eşiki övünüñ Eyemizniñ (III, 506) “Rabbimizin evinin (kilisenin) kapısı”

eşikine övünüñ (III, 743) “evinin girişine”

ev sahibi (III, 512) “ev sahibi”

Eyemizniñ övünüñ eşiki (III, 506) “Rabbimizin evinin (kilisenin) kapısı”

gurk’ övü (III, 349) “pagan tapınağı, tapınak”

hadır üv (III, 559) “hazır ev, bitmiş ev”

haybatı övünüñ anıñ (I, 51) “onun evinin şanı”

iğilikiñden övüñnüñ seniñ (I, 57) senin (kutsal) evinin mülkünden”

igüt oyunçaḡ övü (II, 779) “genç erkekler için oyun yeri”

igütler övü (III, 1104) “gençler için mekân”

iş övü (III, 1104) “atölye”

kız evi (III, 1104) “kızların eğitildiği yer”

K’risdosnuñ övi (III, 105) “Mesih’in evi”

⁹¹⁷ BK-D32, BK-K14, KT-K1, T-1K6...

- hazna övü* (III, 1104) “hazine evi”
- honar öv* (III, 1104) “han”
- mêsta övü* (III, 697) “idari bina”
- orospî övü* (III, 148, 1104) “genelev”
- orospilarnî övü* (III, 148, 1104) “genelev”
- öv-azbar* (III, 1105) “ev ve çiftlik, eve bitişik toprak parçası”
- öv içi* (III, 1103) “ev içi”
- öv-el* (III, 481, 797, 1105) “aile”
- öv murovanî* (III, 1104) “taş ev”
- öv ortağ* (III, 1105) “çitle çevrelenmiş ev”
- öv- otağ* (II, 697) “ev- yurt”
- öv öveye* (III, 1104) “ev sahibi”
- öv övyesi* (III, 1104) “ev sahibi”
- öv popravkaları* (III, 1054, 1104) “ev onarımları”
- öv spreñti* (III, 1104) “ev eşyası, züccaciye”
- öv tüzüçi* (III, 1105, 1535) “evi idare eden”
- öv üsne palac* (III, 1105) “evin üst kattaki salonu”
- öv üstü* (III, 1105) “ev(in) üstü, çatı”
- öv üveye* (III, 1104) “ev sahibi”
- öv üviye* (III, 1104) “ev sahibi”
- öv yalı* (III, 1105, 1628) “ev kirası”
- öv yergesi* (III, 1699) “ev düzeni”
- övde ösken* (III, 1104) “uysal, evcimen, evcil”
- övde toğgan* (III, 1105) “mirasçı”
- övine Annanî* (III, 103) “Anna’nın evine”
- övine Apimelik ‘nî* (I, 52) “Apimelik’in evine”
- övləri algasalanğannı* (I, 63) “şaşırmışların, hayrete düşmüşlerin evi”
- övləri damâhlarnı* (III, 73) “açgözlülerin evi”
- övü Aharonnu* (I, 90) “Harun’un evi”
- övü Israjelnî* (I, 82, 357) “İsrail halkının evi”
- övü işançnu* (I, 317) “umudun evi”
- övü Teğrini* (III, 95) “Tanrı’nın evi, kilise”
- övü üçün Eyemiz Teğrimizni* (I, 88) “bizim Rabb’imiz Tanrı’mızın evi için”
- övün Teğrini* (III, 1104) “Tanrı’nın evini, kiliseyi”
- övnü bağkan* (III, 1104) “evi geçindiren kişi”

övün atañnıñ senıñ (I, 49) “senin babanın evini”
övün kendiniñ Biyiktegi (III, 127) “kendisinin cennetteki evi”
övün Teñriniñ (III, 1104) “Tanrı’nın evini (kiliseyi)”
övüñe senıñ (I, 32) “senin evine”
övüne Zadignıñ (III, 115) “Zadig’in evine”
övünüñ azbarına (III, 788) “evin avlusuna”
övüñnüñ senıñ (III, 1103) “senin evinin”
övnüñ tebesi (III, 1104) “evin tepesi, üstü (çatısı)”
padşahlıñ övü (III, 1104) “saray”
pañıllıñ övüñe (III, 192) “hasetlik evine”
pañıllıñ övüñnüñ (III, 192) “evinin hasetliği”
pañıllıñ öviñniñ (III, 192) “evinin hasetliği”
semizlikinden övüñnüñ senıñ (I, 44) “senin evinin bolluğundan”
şaytan övü (III, 1104) “şeytan evi”
şöğretin [=şöhretin] övüñnüñ senıñ (I, 40) “senin evinin şöhretini”
tamaşasına övünüñ Teñriniñ (I, 40, 48) “Tanrı’nın evinin temaşasına”
töreçiniñ övü alnına (I, 245) “yargıcın evinin önünde”
yarağ övü (III, 1105) “cephanelik”
ulu övler (III, 1105) “büyük evler”
üsne öviniñ İsrajelniñ (III, 108) “İsrail (halkının) evinin üstüne”
üsne öviniñ Utanıñ (III, 108) “Uta’nın evinin üstüne”
vênzanêsi övnüñ (II, 697) “evinin tavanı”
vônzanêsi övnüñ (II, 697) “evinin tavanı”
vlascivi öv (III, 1105) “çiftlik evi”
yıgın övü (III, 1105) “toplantı evi”
yoğargı övünde (III, 154) “yukarıdaki evinde”

- **övgine:** küçük ev (III, 1106)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Soñra bardıñ folvarkka humnada bolgan, hayda ki bar edi övgine. (I, 925) “Sonra Humna’da (içinde) küçük bir ev bulunan çiftlik evine vardık.”

ol övgine (I, 1060) “o küçük ev”

2.28.4.6.1. Evin Dış Bölümleri

2.28. .4.6.1.1. Avlu

- **yurt:** eve bitişik toprak parçası, avlu (III, 1738)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

avlu: *Sattıḡ bir kesek yurt.* (III, 706) “Avlunun bir kısmını sattık.”

eve bitişik toprak parçası: *Do tego daḡın bahçadagi yarım yurtnu bizim övümuzde bolgan, ki bolgay ol da Norsesniḡ da anıḡ potomoklarınıḡ meḡilik.* (III, 1738) “Ayrıca, bizim eve eklenen, bahçedeki toprak parçasının yarısı sonsuza kadar Norses’in ve onun soyundan gelenlerin olacak.”

2.28.4.6.1.1.1. Çit

- **çeten/ çeten:** çit (III, 382, 375)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ne üçün söktüḡ çetenin anıḡ? Nek buzduḡ çetenin anıḡ? Üzerler anı keçkenler yol üstünde. (I, 66; III, 382, 664) “Ne için onun çitini yıktın? Neden onun çitini bozdun? Yoldan geçenler onu koparırlar.”

azbar-çeten (III, 18, 192) “çitle çevrilmiş çiftlik”

çetenni salıngan (I, 56, III, 446) “yıkılmış çiti”

çetenlerine alarnıḡ (III, 382, 478) “onların çitlerinde”

- **yapu:** parmaklık, çit (III, 1646)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren metinlerde “örtü” anlamında kullanılmış olup “parmaklık, çit” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Aytıyrlar vartabedler ki kök yapudan dır ayılğan, anıḡ üçün ki etiyir yapu neçik bı bizim aramızga da Bıy Teḡriniḡ. (III, 1646) “Öğretmenler bizim ve Tanrı arasında bir çit oluşturmak için gökyüzü çitten yapılmıştır diyorlar.”

2.28.4.6.1.2. Çatı

- **yapuv/ yapov:** tavan, çatı (III, 1645, 1647)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 884)

rezanı başına yapov (II, 884) “oyma topuz üzerinde tavan”

üsttegi yapov (II, 683) “üstteki çatı”

2.28.4.6.1.3. Merdiven

- **ağgıç/ ağgıç/ ağgıç:** merdiven, basamak (III, 112, 100)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁹¹⁸ *ağingüç/ ağingüç* şeklinde tespit edilmiştir.

Inam açhıcıdır köktegi uçmañnıñ da ağgıçdır biyiklikniñ, ki ne turlu minmeñ kerek da açıp uçmañnı kirmeñ kerek. (III, 28, 112) “İnanç, gökteki cennetin anahtarı ve cennet tepelerinin merdivenidir; bu sebeple o basamaklardan çıkmak ve cennete girmek gerek.”
ağgıçtan ağgıçka (III, 112) “basamaktan basamağa, adım adım”

- **başhıç/ başgıç/ başhıç:** basamak, merdiven (III, 229)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: başkıc/ başkıc]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde “basamak, merdiven” anlamında tespit edilmiştir.

Ayttı Biy Biyime menim: Oltur sağıma menim, çağ hoyıyım duşmanlarıñnı seniñ başhıç ayağlarıña seniñ. (I, 80, 355) Tanrı, Mesih'e benim sağıma otur, düşmanlarını senin ayağının altına merdiven yapayım.” dedi.

başhıçına ayağlarıñnıñ anıñ (I, 74, 348) “onun ayaklarının basamağına”

horan başgıçı (II, 810; III, 229, 875, 1149, 1150) “mimber, kürsü”

- **merdiven/ merdiven:** (<Far. *nardubān*) merdiven (III, 967, 960)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁹¹⁹ tanıklanmıştır.

Anıñ üçün bügüñgi Awedaranda bardır hoyulgan, neçik merdiven sekiz aşdıcan, haysından barça surplar çıhtılar kökke. (I, 593) “Bu yüzden bugünkü Yeni Ahit'te Bütün azizlerin cennete çıktığı sekiz aşamadan oluşan merdiven vardır.”

2.28.4.6.1.4. Sundurma

- **kölgelik:** şemsiye, gölgelik, sundurma (III, 724)

[ET: kölgelik Krh: kölikelik/ kölgelik/ kölikelik Har:- Çağ:-]

⁹¹⁸ CC II, 82b/6.

⁹¹⁹ CC I, 51a/24.

ET'den itibaren⁹²⁰ metinlerde geçen sözcük "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük"te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 792)

2.28.4.6.1.5. Eşik

- **eşik:** eşik, kapı önü, kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak, giriş, geçit, kapı çerçevesinin alt ve üst kısımları, bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı (III, 506)

[ET: ışık **Krh:** eşik/ ışık **Har:** eşik **Çağ:**eşik/ eşik/ eşig/ ışig]

ET'den itibaren⁹²¹ metinlerde tespit edilmiştir.

bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı: *Hahıyırmen hali, zera açıhtır eşikiñ.* (III, 506) "Şimdi kapıyı çalıyorum çünkü eşğin açık olduğunu biliyorum."

eşik: *Ol yarlı, haysi ki eşikiñde yatıp edi.* (III, 506) "O zavallı senin kapının eşğinde yatmıştı."

geçit: *Sözleserlar duşmanları alarnıñ alar bile eşikte.* (III, 506) "Düşmanları, onlar ile geçitte konuşsalar."

giriş: *2-inçi yeneçi yetti Serhiy eşikine da yeneçi tövdü.* (III, 506, 1240) "Serhiy ikinci kez girişte beni yakaladı ve yine dövdü."

kapı önü: *Menim üçün sağışlıyır ediler, haysıları ki oturup ediler eşiklerde, meni panbas eterler edi, haysıları ki içer ediler çağırnı.* (I, 59) "Şarap içerken kapı önlerinde oturup benim hakkımda yorum yapıyorlardı, bana iftira atıyorlardı."

kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak: *Olturup edim eşik üstüne, na çıhtı Harbetlerden Kumpelniñ oğlu da çağırıp sökkeliyir edi: "Hırsızñıñ oğlu! Orospınıñ oğlu!", – dağın köp yaman sözler ayttı.* (III, 507, 1299) "Merdivende oturmuştum Harbetlerden Kumpel'in oğlu bağırarak küfür ediyordu: Hırsızın oğlu! Orospunun oğlu! " diye bir sürü kötü söz söyledi."

eki yanı eşikniñ (III, 506, 1158) "eşğin iki yanı"

eşikine hızınıñ Sionnuñ (I, 33) "Sion'un kızının eşğinde"

eşikine övünüñ (III, 743) "evinin girişine"

eşikinde arilikniñ (III, 506) "kutsallığın kapısında/ girişinde"

eşikinden ölümünüñ (I, 33) "ölümün eşğinden"

Jarut 'iunnuñ eşiki (III, 506) "kıyametin girişi, kıyamet kapısı"

taş eşikni (I, 535) "taş eşği"

⁹²⁰ AY, 34/24.

⁹²¹ EUTSV, 156; EDPT, 260.

2.28.4.6.1.6. Kapı

- **eşik:** kapı (III, 506)

[ET: ışık **Krh:** eşik/ ışık **Har:** eşik **Çağ:** eşik/ eşik/ eşig/ ışig]

ET'den itibaren⁹²² metinlerde tespit edilmiştir.

Eşikin yürekniñ bizim anar açkaybiz. (III, 507) “Bizim kalbimizin kapısını ona açacağız.”

aşağ eşikni (III, 506) “aşağı kapıyı”

beclövün eşikleriniñ seniñ (III, 506) “senin kapılarının sürgüsünü”

beclövüçün eşikiñniñ seniñ (I, 863) “senin kapılarının sürgüsünü”

biyler eşiki (III, 506) “soyluların kapısı”

eşik alnı (III, 506) “kapının önü”

eşik hıpacı (III, 804) “kapı nöbetçisi”

eşik üsne tirek (II, 691) “kapı üzerinde(ki) direk”

eşik üstüne (III, 692, 718, 1158) “kapı üzerine”

eşikin anıñ (III, 1064) “onun kapısı”

eşiki köknüñ (III, 506, 831) “cennetin kapısı”

eşiki övünüñ Eyemizniñ (III, 506) “Rabb’imizin evinin (kilisenin) kapısı”

Eyemizniñ övünüñ eşiki (III, 506) “Rabb’imizin evinin (kilisenin) kapısı”

eşiki uçmañniñ (III, 507) “cennetin kapısı”

eşiki yarıñniñ (III, 507, 1418) “ışığın/ aydınlığın kapısı”

eşikin yürekimniñ menim (III, 1214) “yüreğimin kapısı”

eşikin toğruluhñniñ (III, 507) “doğruluğun kapısını”

eşikin yarıhlı toğruluhñniñ (III, 1579) “nurlu doğruluğun kapısını”

eşikin yazıñniñ (III, 1579) “günahın kapısını”

eşikin yürekniñ (III, 507) “yüreğin kapısını”

eşikin tirlikniñ (III, 507) “hayatın kapısını”

eşikine ölümñniñ (III, 506) “ölümün kapısına”

eşikinde işiniñ (III, 506) “işinin kapısında”

eşikinde pıritokñniñ (III, 506) “tapınağın kapısında”

eşikiñizni sizniñ (I, 39) “sizin kapınızı”

eşikleri meñilikniñ (I, 39) “sonsuzluğun kapıları”

Eyemizniñ eşiki (III, 506) “Rabbimizin kapısı”

kendi eşiki (III, 1397) “kendi kapısı”

han eşiki (III, 506) “hükümdar kapısı”

⁹²² EUTSV, 156; EDPT, 260.

mesta eşiki (III, 506, 967, 1188) “şehir kapısı”

padşahlıq eşiki (III, 507) “padişahlık kapısı”

rohlar /rohları eşikni (III, 546, 1076, 1077, 1202) “kapının boynuzdan yapılmış kolu”

Sogomonnuş eşikni (III, 1052) “Süleyman’ın (tapınağının) kapısı”

tamuş eşiki (III, 507) “cehennem kapısı”

uçmaş eşiki (III, 507, 1659) “cennet kapısı”

üç eşikler (III, 687) “üç kapı”

üstü eşikni (III, 507, 1051, 1580) “kapı pervazının üstü”

yapulgan eşik (III, 507) “kapalı kapı”

yarlıgamaş eşiki (III, 507) “mağfiret kapısı”

yigöv eşiki (III, 507) “tapınak kapısı”

yuhöv eşiki (III, 507) “tapınak kapısı”

yuhöv eşiki alnına (III, 381) “tapınak kapısının önünde”

- **habaḥ:** kapı, ana kapı, şehir kapısı (III, 779)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁹²³ tanımlanmıştır.

Şehir habaḥları tıyovlu edir. (III, 1464) “Şehir ana kapıları kilitlidir.”

Adam oğlunuñ teni bu türlüdür, ne türlü ki 1 kermen, da çövresine taş ḥala tartkay [= tartkan], da üsne 5 habaḥı bolgay: 1 habaḥı estir, 2inçisi közüdir, 3-ünçüsü ḥulaḥıdır, 4-ünçüsü ağzıdır, 5-inçisi ḥolu-ayaḥıdır. (I, 172) “İnsanoğlunun vücudu, çevresi taştan kaleyle çevrili bir kale-şehir gibidir ve üzerinde beş kapısı vardır: İlk kapısı zihindir, ikincisi gözdür, üçüncüsü kulaktır, dördüncüsü ağızdır, beşincisi kolları ve bacaklarıdır.”

Ahroney habaḥ çıḥartin (III, 51, 779, 1591) “Ahroney varoşu”

ayrı habaḥ (III, 187) “ayrı kapı”

çaḥ Nemiç habaḥlarına (I, 539) “Polonya varoşlarına kadar”

ekinçi uçun murnuñ Ovanesniñ habaḥ bolgan çıñ yanına (III, 394, 757) “Hovhannes’in uçurumun yanındaki kapısının diğer ucunu”

Ermeni habaḥ çıḥarı (III, 1342, 1732) “Ermeni varoşları”

hetmanniñ habaḥına (III, 1182) “komutanın kapısına”

habaḥ arḥartin (III, 141) “şehir kapısının arkasında, varoşlarda”

habaḥ çıḥarı (III, 779) “şehirlerin kale kapısı dışındaki alan, varoş”

⁹²³ CC, II 69a/1.

habaḥ çıḥarısı şeherniḡ (III, 779) “şehrin kale dışında kalan kısmı”

habaḥ çıḥarısına şeherniḡ (I, 194, 1025) “şehrin kale dışında kalan kısmında, varoşlarda”

habaḥnı yegen ḥurt (II, 797) “kapıyı yiyen/ kemiren kurt”

habaḥtan dıḡarı (III, 431, 1509) “kapıdan dışarı”

Krakov habaḥ çıḥarısı (III, 751, 752, 779) “Krakov şehir kapısının dışı”

Krakov habaḥ çıḥarısında (III, 751) “Krakov şehir kapısının dışında (varoşlarında)”

Krakov habaḥından (III, 523) “Krakov kapısından”

Krakov habaḥından İlôvnuḡ (III, 751) “Lviv’in Krakov kapısından”

İlôv habaḥ çıḥartın (III, 611) “Lviv varoşları”

Nemiç habaḥı çıḥarı (I, 537) “Polonya varoşları”

Orus habaḥı (III, 300, 352) “Rus kapısı”

Orus habaḥı artına (I, 1068) “Rus kapısı ardında”

Orus habaḥına (I, 542) “Rus kapısına”

şehar habaḥları (III, 1464) “şehir kapıları”

şeherniḡ Orus habaḥınıḡ blamkaların (III, 300) “Rus şehrinin giriş kapılarını”

taş habaḥ (III, 779, 1396) “taş kapı”

1 habaḥı (I, 172) “bir kapısı”

5 habaḥı (I, 172) “beş kapısı”

2.28.4.6.2. Evin İç Bölümleri

2.28.4.6.2.1. Banyo- Tuvalet

- **ayaḥyolu:** tuvalet (III, 180)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ḥarc etiptir... 10 som tek safi ayaḥyoluna yalgız. (III, 1216) “Sadece tuvalet için 10 som masraf etmiş.”

- **yılısuv/ yılı suv/ yulusuv/ yilusov:** hamam, banyo (III, 1716, 1736, 1717)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da atası yasattırdı ol biyik svitlicanıḡ alnına bir yılısuv da ayttı teslâlarga, ki eki terece bile etkeyler, da kendi ketti yıraḥ yolga. (I, 258) “Ve babası o büyük odanın önüne bir hamam yaptırdı, marangozlara iki bacalı yapsınlar dedi ve kendisi uzak yola gitti.”

yılısuvlar yuvunmaḥ yerleri (III, 1716) “yılanma yerleri (olan) hamamlar”

Haçkonuñ yılısuu (III, 342) “Kaçko’nun banyosu”
yılısuv hazanları (III, 1716) “banyo kazanları”
ulu yılısuv hazanı (III, 1716) “büyük banyo kazanı”

2.28.4.6.2.2. Giriş

- **hahra/ hağra:** giriş (III, 792)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Sözcük taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Hağrada 3 trabizon aşılh da bir boçka arış. (III, 792, 1500) “Girişte üç fiçı Trabzon buğdayı ve bir fiçı çavdar (var).”

hağranıñ üstü (III, 1580) “girişin üstü, çatısı”

2.28.4.6.2.3. Kiler

- **sekizduvar:** kiler, depo (III, 1255)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

sekizduvarda çullar da kortina (III, 717) “depoda(ki) çullar ve perdeler”

2.28.4.6.2.4. Oda

- **oda:** oda (III, 1033)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **otah/ otağ:** oda (III, 1076)

[ET:- Krh: otağ Har: otağ Çağ: otağ]

İlk olarak KB’de⁹²⁴ “oda” anlamda tespit edilmiştir.

Kirmiyim otahına övümnüñ menim. (I, 89) “Benim evimin odasına girmeyeyim.”

- **hahra/ hağra:** salon (III, 792)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁹²⁴ KB, 499.

Doktorun ھاھراسından da ھاھmadım ol vaھtnı, dögöl ki yaralagay edim kensin. (III, 433) “O vakit doktorun salonundan ھاھmadım ki onu yaralayayım.”

2.28.4.6.2.4.1. Kapı- Pencere

- **kepenk:** kepenk (III, 663)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

kepenk üsne (III, 663) “kepenk üzerinde”

- **ھاpank:** kepenk (III, 803)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Çıھاarganda kebitine ھاpanki üsne unuttum bir kümüş belbağ. (III, 803) “Dükkândan ھاھarken kepenkin üstünde bir gümüş kemer unuttum.”

- **ھاpı:** kapı (III, 804)

[ET: kapığ/ kapığ/ ھاpağ K^{rh}: ھاpuğ Har: ھاpuğ/ ھاpu Çağ: ھاpu]

ET’den itibaren⁹²⁵ tüm dönem metinlerinde işlek olarak kullanılan sözcük, KPN III’te verilmiş; herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

ھاpısı korolnuھ (III, 804) “kralın kapısı (sarayı)”

- **pencere:** (<Far. *bādgīra/bādcīra*) pencere (III, 1130)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 652)

2.28.4.6.2.4.2. Direk

- **tirek:** direk, sütun (III, 1443)

[ET: tiregük K^{rh}: tiregü/ tirek/ tirgük Har: tirgük/ tirek Çağ: tirek]

ET’den itibaren⁹²⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Oprandi yer da barھا turuھاıları anıھ, men toھtattım tirekin anıھ. (I, 63, 338) “Yeryüzü ve onun tüm sakinleri eskidi, yeryüzünün direğini ben istikrarlı kıldım.”

eşik üsne tirek (II, 691) “kapı üzerinde(ki) direk”

⁹²⁵ Yazıtlar; EDPT, 583; İKPÖ, 182; EUTS, 166.

⁹²⁶ EUTSV, 328.

neçik tirek tohtalgan da teprenmesiz (I, 502) “direk gibi sabitlenmiş ve hareketsiz”
rezanê tirekniş üstüne (II, 850) “oyma sütunun üzerinde”
tirek üsne rezanîy başında (II, 884) “sütunun üstünde oyma topuz”
tireki keminiş (III, 801, 841) “geminin direği”
tirekniş üstüne (III, 1197) “direğin üstünde”
yıhövnüñ 1 tirekine (I, 1052) “kilisenin bir direğine”

2.28.4.6.3. Ev Eşyaları

- **âriberi/ arı-beri/ eriberi:** öteberi, küçük eşya (III, 129,131, 197)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

öteberi: *Hali holarmen kensinden, ki maña kensi vlasnıy âriberimni maña haytargay.* (III,129) “Şimdi kendisinden bana kendi öteberimi geri vermesini isterim.”

eşya: *Ol, kim ki hoyuptır âriberini inamlı holga.* (I, 191; III, 129) “O ki eşyalarını inançlı ellere bırakmıştır.”

âriberiniş storozu (III, 129) “eşyaların vasisi”

barça âriberisin (III, 1231) “bütün ufak tefek eşyası”

özge arı-berileri (III, 131) “başka öteberileri”

- **partal:** eşya yığını, eski eşya (III, 1122)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: partal]

DLT’de⁹²⁷ *partu* “üste giyilen hırka” ilk olarak Çağ. metinlerinde⁹²⁸ “eşya yığını, eski eşya” anlamında tespit edilmiştir. Anadolu ağızlarında⁹²⁹ “giyinişi düzensiz, pis olan” anlamıyla da kullanılmaktadır.

Bıçağ da yüzük aldih, da halgan sbgmız ble partalımnı berdiş arabasına da kensimiz yayov

keliyir ediş arabası yanına, da yolda sezdiş, ki Zadig bizge ziyan etiptir partalımnı arasından 3 deste bıçağnı, 6 tayler ble 2 taylerliş yüzüknü çıkarıp alıp edir. (III, 1122)

“Bıçak ve yüzük aldık ve kalan paramız ile eski eşyamızı öküz arabasına koyduk ve kendimiz arabasının yanında yaya geliyorduk. Yolda fark ettik ki Zadig bize zarar vermiş; bizim eşyamız arasından üç deste bıçak, 6 ve 2 taylerlik yüzük çıkarıp almış.”

⁹²⁷ DLT I, 416/5.

⁹²⁸ BN, 106.

⁹²⁹ DS IX, 3402.

- **sağıt/ sahit/ sağıt:** alet, teçhizat, çanak çömlek, kap kakak, ev eşyası (III, 1221, 1224, 1223)

[ET:- Krh:- Har: sağıt Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁹³⁰ tanıklanan sözcüğün EHKT'de kullanım alanı oldukça geniştir. Bir eşya ya da nesne hakkında “haydan ki içerler, sağıt”, “haydan yuvunurlar, sağıt...” şeklinde açıklama verildiğinden sözcük metinlerde sıkça kullanılmıştır.

kap kakak: *Viçko bile yapıyırmen sağıtnı.* (III, 1599) “Kapaklı kap kakak yapıyorum.”

çanak çömlek: *Kütsersen alarnı tayağ bile temir; neçik sağıt çölmekçiniñ uvatsarsen alarnı.* (I, 31; III, 1221) “Onları demir çubuk ile idare edersin, bir çömlekçinin çanak çömleği gibi onları ezersin.”

eşya: *Keri alınmağ kerek ol sağıt.* (III, 681) “O eşyanın geri alınması gerek.”

ağaç sağıt (III, 41, 1221) “ahşap eşya, gemi”

ari u aruv sağıt (III, 128, 668) “kutsal ve saf kap”

çırağ sağıt (III, 395, 1221) “mum, kandil, چراغ gibi ışık veren araç”

çölmek sağıt bile (I, 1044) “taprak kap kakak ile”

çölmekten sağıt içine (I, 473) “topraktan çanak çömlek içinde”

erüçi sağıt (III, 499, 763, 774, 1221) “dökümhane eritme kabı”

her türlü sağıt (III, 1221) “her türlü eşya”

nağış sağıt (III, 998, 1222) “nakış eşyası”

neçik sağıt tas bolgan (I, 42) “kaybolan eşya gibi”

neme sağıt (III, 1013) “herhangi bir eşya”

ol sağıt (III, 1024) “o kap”

sağıtn ölümnüñ (I, 32) “ölümün eşyalarını (ok, yay, kılıç...)”

sağıt çölmekçiniñ (I, 31) “çömlekçinin alet edavatı”

sağıt-saba (III, 1212, 1222) “çeşitli araç gereçler, alet, edevat, ekipman, her türlü silah”

suv isiten sağıt (III, 623, 1221) “su ısıtan kap”

suv isitken sağıt (II, 848) “su ısıtan kap”

suv isitüçi sağıt (III, 623, 1221) “su ısıtıcı kap”

- **uşağ-tüfeh/ uşağ-tüveh:** ufak tefek eşyalar (III, 1564, 1566)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ol övde bolgan usyağ-tüvağ, necyik bağır-temir. (III, 1564) “O evde olan metal kap kakak gibi ufak tefek şeyler.”

özge uşağ-tüvehler (III, 1564) “diğer ufak tefekler (küçük eşyalar)”

⁹³⁰ CC II, 65b/31b.

2.28.4.6.3.1. Aydınlanma Araçları

- **baratir:** lamba, ışık veren araç (III, 218)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oyanınız, hadirleñiz yağ baratirleriñizge. (III, 218) “Uyanınız, lambalarınıza yağ hazırlayınız.”

2.28.4.6.3.1.1. Aydınlanma Malzemeleri

- **yağ/ yah:** kandil yağı (III, 1620, 1623)

[ET: yağ Krh: yağ Har: yağ Çağ: yağ]

ET’den itibaren⁹³¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Oyanınız, hadirleñiz yağ baratirleriñizge. (III, 218) “Uyanınız, lambalarınıza yağ hazırlayınız.”

2.28.4.6.3.2. Kilitleme Gereçleri

- **açhıç:** anahtar (III, 28)

[ET: açkaç Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak ET’de⁹³² tespit edilmiştir. Diğer dönemlerin hepsinde *açğu* şeklinde tespit edilmiştir.

Şahat, uçmañnıñ açhıçları sendedir. (III, 28) “Şahat, cennetin anahtarları sendedir.”

açhıç ahlılñıñ (I, 566) “aklın anahtarı”

açhıç işhanut’ıunnıñ (I, 566) “hâkimiyetin anahtarı”

açhıç ceh sunduñununıñ (I, 910) “dükkân sandığının anahtarı”

açhıçın kebitniñ (III, 28) “dükkânın anahtarını”

açhıç kebitniñ (III, 28) “dükkânın anahtarı”

açhıçın köknüñ hanlıñınıñ (I, 129) “cennetin hanlığının anahtarını”

açhıçları köktegi uçmañtan (I, 131) “gökteki cennetin anahtarları”

açhıçlarını köktegi uçmañnıñ (I, 129) “gökteki cennetin anahtarlarını”

açhıçlarını hanlıñından köknüñ (I, 450) “cennetin hanlığının anahtarlarını”

açhıçlarını yuhövnüñ (I, 148) “kilisenin anahtarlarını”

eki açhıç (I, 566) “iki anahtar”

köktegi uçmañnıñ açhıç (III, 28) gökteki cennetin anahtarı

ol açhıç ble (I, 357) “o anahtarla”

⁹³¹ EUTS, 279, EDPT, 895.

⁹³² EUTG, 547.

sizin açhıçlarıñız (I, 566) “sizin anahtarlarınız”

töre bitikiniñ açhıçı (III, 28) “kanun kitabının anahtarı”

uçmañnıñ açhıçınıñ tili (I, 566) “cennetin anahtarının dili”

uçmañnıñ açhıçları (III, 28) “cennetin anahtarları”

üç açhıç (III, 28, 1105) “üç anahtar”

- **açhıçlıh:** anahtarlık (III, 28)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiştir.

kümüş açhıçlıh (III, 28) “gümüş anahtarlık”

- **beklöv:** sürgü, kilit (III, 250)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ki bekeytti beklövün eşikleriñniñ seniñ. (III, 506) “Senin kapılarının sürgüsünü kuvvetlendirdi.”

- **beklevüç/ beklövüçi/ beklövüç:** mandal, sürgü, kilit (III, 250)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan *beklevüçi / beklövüç*

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 707)

Huvatlatti beklövüçün eşikiñniñ seniñ. (I, 863) “Senin kapılarının sürgüsünü kuvvetlendirdi.”

neçik beklövüç meñilikte (I, 856) “sonsuzluktaki kilit gibi”

- **uzañ:** kilit, sürgü (III, 1569)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Açhıç uzañka rast kelir. (III, 28, 1192, 1570) “Anahtar kilide denk gelir.”

Endim men terenlikine yerniñ, kördüm men uzañın anıñ, ki ediler neçik halhalar meñilik. (III, 250) “Ben yerin derinliklerine indim, sonsuz halkalar şeklinde olan onun kilidini gördüm.”

2.28.4.6.3.3. Mutfak Eşyaları

- **avadan/avandan:** mutfak eşyası (III, 169, 170)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **avadanlıh:** mutfak eşyası, mutfak araç gereci (III, 169)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ki ne ki sorsam, cuap bergey, da ne türlü adam, ki uslu da ahıllı bolgay, ki ne türlü avadanlıh aytsam, maņa tüzgey. (I, 178) “O kadar bilge ve akıllı olacak ki ne sorsam cevap verecek, ne çeşit araç gereç söylesem bana yapacak.”

halay avadanlıhı (III, 169) “kalay yapma aleti”

*halay avadanlıhı kamen*⁹³³ 6 gs (III, 170, 795) “altı buçuk taş ağırlığında kalay eşyalar”

yeņi avadanlıh yapkan yerler (I, 160) “yeni mutfak eşyası yapan yerler”

100 hızıl fliluk avadanlıh (III, 170) “100 altın florülük eşya”

- **temir-bağır/ temir-bahır/ bağır-temir:** demir ve bakırdan eşyalar, her türlü metal mutfak eşyası (III, 204, 1410)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ol övde bolgan uşah-tüveh, neçik bağır-temir. (III, 204) “O evde olan metal kap kakak gibi ufak tefek şeyler.”

2.28.4.6.3.3.1. Bardak- Kadeh

- **ayaḥ:** kadeh (III, 179)

[ET: ayak Krh: atak Har: aḍak/ ayak/ ayağ Çağ: ayak/ ayağ]

ET’den itibaren⁹³⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Bunu biyikletir, ayaḥ holuna Eyemizniḥ, çağır tolu, zadasız toldurgan. (I, 63) “Rabb’imizin elindeki şarap dolu kadehi eksiksiz doldurana yüceltir.”

ayaḥın Eyemizniḥ (III, 179) “Rabb’imizin kadehi”

ayaḥın seniḥ, neçik zülal (I, 39) “senin zülal gibi kadehin”

ayaḥın şaytanların (III, 179) “şeytanların kadehi”

⁹³³ Kamen: eski dönemlerde Ukrayna’da kullanılan “taş ağırlık birimi”. Ölçü birimleri 24, 30, 32, 36 pound şeklindedir. Örneğin 1 kamen: 24 pound/ 9,6 kg.

⁹³⁴ EDPT, 270.

bu ayaḥ (III, 179) “bu kadeh”

K'risdosnuḥ ayaḥından (III, 179) “Mesih'in kadehinden”

ol türlü ayaḥını (III, 179) “o çeşit kadehi”

- **bardaḥ/ bardağ/ bartah:** bardak (III, 221, 227)

[ET:- **Krh:** bardak **Har:** bardak **Çağ:** bardak]

İlk olarak CC'de⁹³⁵ tespit edilmiştir.

Surp Gojs neçik kanaldır, budur neçik bardaḥıdır köknüḥ, ḥaysından Teḥriniḥ ṣağavatu bizge plınut etiyir (III, 653) “Kutsal Bakire, bize Tanrı'nın lütfunun aktığı cennettin bardaḥının kanalıdır.”

altın bardaḥ (III, 85, 221) “altın bardak”

ekişer bardaḥ çini (III, 221) “ikişer çini bardak”

küümüş bardaḥ (III, 221, 1205) “gümüş bardak”

taştan ḥazgan bardaḥ (III, 221, 839, 960, 1396) “taştan oyulmuş bardak/ mermer bardak”

ulu bardaḥ (III, 221, 1466, 1546) “büyük bardak”

4 bardaḥ (III, 221, 1222) “dört bardak”

- **tolu:**kadeh (III, 1479)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Biliy edi Movses zviçayı üçün Teḥriniḥ öçeşkeniniḥ: pomstası anıḥ biri üsne turmas, evet neçik tolu bankêtte, koleyna, başlap evelgiden, barça ḥonaḥlarga da olturğanlarga yürüyir. (II, 612) “Musa Tanrı'nın öfkesinin ritüelini biliyordu: onun öfkesi yemek masasındaki kadeh gibi durmaz, sırayla, bütün konuklara ve oturanlara yürür(dü).

2.28.4.6.3.3.2. Çatal- Bıçak

- **bıçaḥ/ bıçak:** bıçak (III, 265)

[ET: bıçek/ piçek **Krh:** bıçak/ bıçek **Har:** bıçak/ bıçek **Çağ:** bıçak]

ET'den itibaren⁹³⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bıçaḥları yaman çıḥtı. (III, 1636) “Bıçakları kötü çıktı.”

Bıçaḥ bile tonun keskeleptir. (III, 687) “Kıyafeti bıçakla kesilmiş.”

bahalı opravnıy bıçaḥlar (III, 1059) “pahalı çerçeveli bıçaklar”

⁹³⁵ CC I, 52b/15.

⁹³⁶ EDPT, 294.

- bereta bıçağ* (III, 265) “beretta⁹³⁷ bıçak”
- bıçağ coherli* (III, 462) “mücevherle süslenmiş bıçak”
- bıçağ ulu moskovnuş opravnıy temir bile* (III, 953) “demirle çerçevenilmiş büyük Moskova bıçağı”
- bir cüft bıçağ macicovıy kiçi* (III, 265, 933) “bir çift küçük çalı bıçağı”
- bir cüft bıçağ koralovıy altunlagan, yeñi bağ bile* (III, 265, 715) “yeni kayışlı, mercan altın kaplama bir çift bıçak”
- bu hadar bıçağ* (III, 245) “bu kadar bıçak”
- cvelink bıçağ* (III, 265) “zwilling⁹³⁸ bıçak”
- cvilink bıçağ* (III, 265) “zwilling bıçak”
- cvilink bıçak* (III, 265) “zwilling bıçak”
- eki fasa bıçağ* (III, 518) “iki kasa bıçak”
- gatunk bıçağ* (III, 538) “Gattung” marka bıçak”
- kümüş bıçağları* (III, 237, 1582) “gümüş bıçakları”
- roğovıy bıçağ* (III, 265) “boynuz saplı bıçak”
- roh başı bıçağ* (III, 231, 1202) “boynuz başlı bıçak”
- rohovıy bıçağ* (III, 265) “boynuz saplı bıçak”
- sövek bıçağ* (III, 265, 1301) “kemik bıçak”
- 1 deste rohovıy bıçağ* (III, 1203) “bir deste boynuz saplı bıçak”
- 1 cüft bıçağ* (III, 465) “bir çift bıçak”
- 2 fasa bıçağ: biri stırskiy, hıara hınlı, da birsi macar, üç boy* (III, 265) “iki kasa bıçak; biri siyah kınlı Styria (bıçağı) ve diğeri üç boy Macar (bıçağı)”
- 2 lagvica stırskiy bıçağı* (III, 912, 1320) “iki kasa Styria bıçağı”
- 20 deste bereta bıçağ* (III, 245) “yirmi deste beretta bıçak”

• **çımdırğan/ çımdırğan:** maşa (III, 393)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Aşkermende ediğ, da Holubnuş eki çımdırğanı bar edi, haysı ki Holub ayttı: birin sattım bir hızıl flige. (III, 393) “Biz Akkerman’daydık ve Holub’un iki maşası vardı, Holub “Birini bir altın floriye sattım.” dedi.”

ol çımdırğanı (III, 393) “o maşayı”

on üç çımdırğan (III, 393) “on üç maşa”

⁹³⁷ Maestro Bartolomeo Beretta tarafından 1526’da İtalya- Lombardiya’da kurulmuş dünyanın en eski ve en büyük silah fabrikalarından biri.

⁹³⁸ 1731 de üretime başlamış, dünyanın en kaliteli bıçaklarını üreten Alman firma.

- **çömçe:** kepçe (III, 402)

[ET:- **Krh:** çömçe **Har:** çömçe **Çağ:** çömçe]

İlk olarak DLT'de⁹³⁹ tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **çömüç:** kepçe (III, 402)

[ET:- **Krh:** çömüç **Har:** çömüç **Çağ:** çömüç]

İlk olarak CC'de⁹⁴⁰ tanıklanan sözcük "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük"te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 826)

ot alma çömüç (II, 773) "ateş alma kepçesi"

- **haşuḥ:** kaşık (III, 826)

[ET: kaşuk **Krh:** kaşuk/ kaşık **Har:** kaşık **Çağ:** kaşuk/ kaşuḡ/ kaşşak]

ET'den itibaren⁹⁴¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Oğurlaptır menden 1 haşuḥ kümüş, ḥaysı ki sıñarın körgüzdü. (III, 1279) "Benden çiftini gördüğü bir (çift) gümüş kaşık çaldı."

kümüştən 12 haşuḥ (III, 1293) "on iki gümüş kaşık"

1 haşuḥ kümüş (III, 1279) "bir gümüş kaşık"

2 puzdra haşuḥ (III, 826, 1188) "iki sandık kaşık"

- **şış:** şiş (III, 1354)

[ET: şış **Krh:** şış **Har:** şış **Çağ:** şış]

ET'den itibaren⁹⁴² bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

kiçi şış (III, 1354) "küçük şiş"

2.28.4.6.3.3.3. Elek

- **elek:** elek, kalbur (III, 482)

[ET: **Krh:** elek **Har:** elek **Çağ:** èlek/ ilek]

İlk olarak CC'de⁹⁴³ tanıklanan sözcük "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük"te ve KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 800)

1 elek üstü (III, 1355) "bir elek üstü"

⁹³⁹ DLT I, 417/14.

⁹⁴⁰ CC I, 52b/29.

⁹⁴¹ EUTSV, 170.

⁹⁴² İKPÖ, 57/8.

⁹⁴³ CC I, 41b/17.

2.28.4.6.3.3.4. Kase-Tabak

- **çanaḥ:** çanak, kase (III, 367)

[ET: çanak Krh: çanak Har: çanak Çağ: çanak]

ET'den⁹⁴⁴ itibaren metinlerde kullanılmıştır.

ağaç çanaḥ (III, 41, 367, 400, 527) “ahşap çanak”

altı çini çanaḥ (III, 367, 385) “altı porselen kase”

farfuri çanaḥ ulu (III, 367, 518, 526) “büyük porselen kase”

14 ağaç çanaḥ (II, 855) “on dört ahşap çanak”

- **çanaḥ-ayaḥ:** kâse, yiyecek-içecek kabı (III, 367)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Köp incitirlar edi kendin atasınıḡ ḡulları, da ayblarlar edi kendin, da kültkü eterler edi, da çanaḥ-ayaḡnıḡ pomıyın başından aşığa toldururlar edi. (I, 256; III, 181, 367, 770)

“Kendi babasının hizmetçileri onu hep incitirlerdi, ayıplarlardı, onunla alay ederlerdi ve sulu yemeklerin kâsesini başından aşağı dökerlerdi.”

2.28.4.6.3.3.5. Çömlek- Testi

- **çölmek:** çömlek, testi (III, 402)

[ET:- Krh: çönek Har:- Çağ: çölmek]

İlk olarak DLT'de⁹⁴⁵ tespit edilmiştir.

Alip çölmekimni ottan saldı. (III, 402) “Çömleğimi alıp ateşten uzaklaştırdı.”

bâda çölmekine (II, 156) “şarap testisine”

bağır ulu çölmek (III, 402) “büyük bakır çömlek”

bu çölmeklerimizni bizim (I, 197) “bizim bu çömleklerimizi”

bu çölmekten (II, 156) “bu çömlekten”

çölmek içine polivanıy (III, 1154) “sırlı çömlek içinde”

çölmek sağıt bile (I, 1044) “taprak kap kacak ile”

çölmekler glinâny (II, 196) “kil çömlekler”

çölmeklerini hlinanıy (II, 196) “toprak çömleklerini”

çölmekten sağıt içine (I, 473) “topraktan çanak çömlek içinde”

eki araba yaşıḡ çölmek (III, 402) “iki araba yeşil çömlek”

içine çölmekniḡ (III, 445) “çömleğin içine”

⁹⁴⁴ EUTS, 59; EDPT, 425.

⁹⁴⁵ DLT II, 290/18.

neçik çölmek (II, 155) “çömlek gibi”

nêpolivanıy çölmek içine (III, 1602) “sırsız çömlek içine”

- **küf/ küp:** yere gömülen toprak küp, toprak testi (III, 768, 774)

[ET: küp **Krh:** küb **Har:** küb/ küp **Çağ:** küb/ küp]

ET’den itibaren⁹⁴⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Kimese kimseden küp satun alsa, ki çağır toldurur içine, eger ol küp yılına dire aħmasa, anıñki bazar tutulmaħ kerek. (I, 728) “Birisi birisinden küp satın alsa, içine şarap koysa, eğer o küp bir yıl içinde akıtmazsa, bunun gibi satış tamamlanmış olmalıdır.”

52 kapitula. Küpler üçün, ki çağır saħlarlar içine (I, 728) “Madde 52. Şarabın muhafaza edildiği küpler hakkında”

2.28.4.6.3.3.6. Kazan- Kapak

- **ħapħaħ:** kapak (III, 804)

[ET:- **Krh:** kapgak **Har:** kapak/ kapağ **Çağ:** kapak/ kabak/ kabağ]

İlk olarak DLT’de⁹⁴⁷ tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 770)

ħapħaħ, üst, yapov taştan (II, 770) “taştan yapılmış kapak, kapak”

- **ħazan:** kazan (III, 839)

[ET: **Krh:** kazğan **Har:** kazğan/ kazan **Çağ:** kazğan/ kazan/ gazan]

İlk olarak DLT’de “suyla aşınmış oyuklu zemin” anlamında tespit edilen sözcük “kazan” anlamında ilk olarak CC’de⁹⁴⁸ tespit edilmiştir.

Da alğış etkende munı köründü anar K’risdos, tutup ħolundan, kirdi ħazanga birgesine. K’risdos çıhtı – ħazan sovudu. Da surp Bandelewon başladı sağmos aytma. (I, 1059) “Dua ederken ona Mesih göründü, elinden tutup kazana girdi. Mesih çıktı, kazan soğudu. Ve Aziz Pantaleon ilahi okumaya başladı.”

bağır ħazanga (I, 251) “bakır kazana”

bir ulu yılısuv ħazanı (III, 839) “büyük bir banyo kazanı”

eki ħol ħazanı (III, 839) “iki el kazanı”

ħazan ayahları (II, 752) “kazan ayakları”

ħazan işçisi (III, 839) “kazan işçisi, bakırcı”

ħazan kibik (II, 774) “kazan gibi”

⁹⁴⁶ EUTSV, 217.

⁹⁴⁷ DLT,

⁹⁴⁸ CC I, 52b/27.

hazan kuḥēnnıy (III, 839) “mutfak kazanı”

hazan ulu (III, 839) “büyük kazan”

tişli temir et çıḥaruçı hazandan (II, 806) “kazandan et çıkarmaya yarayan dişli demir”

Tomas hazan işçisi (III, 1480) “kazan işçisi Tomas”

Türk hazanı (III, 839) “Türk kazanı”

ulu hazan (III, 719, 839) “büyük kazan”

ulu yılısuv hazanı (III, 1716) “büyük banyo kazanı”

yılısuv hazanları (III, 1716) “banyo kazanları”

- **yapov/ yabov:** kapak (III, 1645)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “kapak” anlamıyla “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 770)

yapov taştan (II, 770) “taştan kapak”

2.28.4.6.3.3.7. Kova-Fıçı

- **sapçaḥ:** kova, fıçı (III, 1237)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde⁹⁴⁹ tespit edilmiştir.

2 sapçaḥ çiybal satun aldım 14 somga. (III, 768) “14 soma 2 kova bal satın aldım.”

bir sapçaḥ çiğit (III, 388, 768) “bir kova süzme peynir”

3 sapçaḥ (III, 768) “üç fıçı”

- **sapçaçılḥ:** küçük kova, küçük fıçı (III, 1237)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te tespit edilmiştir.

1 sapçaçılḥ çibal (III, 1237) “bir küçük kova bal”

- **yasman:** fıçı (III, 1666)

[ET:- Krh: yasıman Har: yasman Çağ:-]

İlk olarak DLT’de⁹⁵⁰ tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

sarı yasman (III, 1666) “sarı fıçı”

⁹⁴⁹ KTS, 227.

⁹⁵⁰ DLT III, 38/1.

2.28.4.6.3.3.8. Şişe

- **şişe:** (<Far. *şīṣa*) şişe (III, 1354)

[ET:- Krh:- Har: şişe Çağ: şişe/ şūşe]

İlk olarak CC'de⁹⁵¹ tanıklanmıştır.

Sonra keltirdiler yarıklı adamlar altun şişe, da şişeniñ içi tolu han da yaş. (I, 261)

“Sonra kutsal insanlar, içi kan ve gözyaşı dolu altın şişe getirdiler.”

altundan şişeni (I, 261) “altından şişeyi”

2.28.4.6.3.3.9. Tepsi

- **tepsi:** tepsi (III, 1423)

[ET: tevsî Krh: tevsî Har:- Çağ: tebsî]

ET'den itibaren⁹⁵² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bu hatunga, haysı ki meni hali bağıyır, bergeyler kendine barça cnamnı: tepsilerni, konovlarnı, ne ese. (III, 358) “Şimdi bana bakan bu kadına, bütün kalaylı eşyalarımı: tepsileri, sürahileri verecekler.”

ağaç tepsi bile (I, 1044) “ahşap tepsi ile”

bağır tepsi (III, 1423) “bakır tepsi”

cinoviy tepsi (III, 446, 712, 1423) “kalaylı tepsi”

nağışlı tepsi (III, 1100) “işlemeli tepsi”

on sekiz tepsi (III, 1466) “on sekiz tepsi”

pervazkınaşı tepsiniñ (II, 855) “tepsinin çerçevesi/ kenarı”

tepsi içine (I, 166) “tepsi içine”

üç tepsi çini (III, 385, 1423) “üç çini tepsi”

7 tepsi cinovı (III, 1125) “yedi kalaylı tepsi”

18 ulu tepsi (III, 358) “on sekiz büyük tepsi”

2.28.4.6.3.3.10. Tulum

- **bağırsağ/ bağırsah/ bağırsığ/ bağırsıh:** içki tulumu (III, 204)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde ilk olarak EHKT'de tanıklanmıştır.

Bağırsığ, ya bardah, duynica kibik, çağır hoyarlar içine Arag. (III, 204, 221) “Bağırsak; içine şarap, rakı koydukları bardak ya da kova gibi.”

⁹⁵¹ CC I, 52b/13.

⁹⁵² EDPT, 445.

- **tulḥuḥ:** tulum, içki tulumu (III, 1505)

[**ET:** tulğuk/ tolkuk **Krh:** tulkuḡ **Har:- Çağ:-**]

ET'den itibaren⁹⁵³ metinlerde tanıklanmıştır.

Yardı teñizni da keçirdi alarnı, turguzdu suvlarnı, neçik tulhuhta. (I, 64, 408) “Denizi yardı ve onları (içinden) geçirdi, tulum içindeki su gibi suyun akışını durdurdu.”

çahır tulhuhu (II, 870) “şarap tulumu”

neçik tulhuh (I, 301) “şarap tulumu gibi”

- **tulum/ tolum:** tulum, şarap tulumu, deri tulum (III, 1505)

[ET:- Krh:- Har: tulum Çağ:tulum]

İlk olarak KE’de⁹⁵⁴ tespit edilen sözcüğün *tolum* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 870)

2.28.4.6.3.3.11. Mutfak Araç-Gereçleri

- **çağmağ/ çağmağ:** çakmak (III, 365)

[ET:- K^{rh}:- çağmağ Har:- çağmağ Çağ:- çağmağ]

İlk olarak DLT'de⁹⁵⁷ tanıklanmıştır. EHKT metinlerinde daha çok “ihbar, iftira, suçlama” anlamlarında kullanılmış olup “çakmak” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te ve KPN III'te tespit edilmiştir.

çağmağ [çağmağ / çağmat] taşı (II, 696) “çakmak taşı”

çağmağ taşı (III, 365, 753, 1396) “çakmak taşı”

- **isitüçi:** ısıtıcı alet (III, 623)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 848)

suv isitüçi sağıt (III, 623) “su ısıtıcı kap”

suv isitüçi (II, 848; III, 623, 1333) “su ısıtıcı kap”

- **hol tiyirmeni:** el değirmeni (III, 869)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Töre bile buyruğ etkendir da tıygandır, ki hol tiyirmenin tusnağ hoymagaylar: ne üstündegi taşın, ne tibindegi taşın. (I, 197; III, 1453) “El değirmeninin ne üstündeki taşın ne de altındaki taşın rehin bırakılamayacağı kanunla emredilmiş ve yasaklanmıştır.”

2.28.4.6.3.3.12. Mutfanın Bölmeleri

2.28.4.6.3.3.12.1. Ocak

- **ateşliğ:** ocak, mangal (III, 166)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 793)

- **oçağ:** ocak (III, 1033)

[ET: oçuğ K^{rh}: oçağ Har: oçağ Çağ: oçağ]

ET'den⁹⁵⁸ itibaren bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Ol kişi kerek ki oçağına ot hoıyğay kensi. (III, 1033) “O kişi ocağına ateş koymalı.”

⁹⁵⁷ DLT II, 17/8.

⁹⁵⁸ EUTSV, 239.

- **ot:** ateş, ocak (III, 1075)

[ET: ot **Krh:** ot **Har:** ot **Çağ:** ot]

ET'den itibaren⁹⁵⁹ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Ĥaysılardırlar tirisiz? Teprengenler– suv, da ot, da yel. (III, 1075) “Hangileri cansızdır? Hareketli olanlar: su, ateş ve rüzgar.”

kiçkineya azulaĥ ot (III, 1075) “küçük ateş”

kömürlerin otnuĥ (III, 725) “ateşin kömürlerini”

ot alnına (III, 1075) “ateş önünde”

ot bile küydürgen (III, 1075) “ateşle kavrulan”

ot közü (III, 1075) “ateşin gözü”

ottan kümbetler (III, 1075) “ateşten kümbetler”

ot ĥoymak (III, 1075) “ateş koymak, ateş yakmak”

ot materiası (III, 1075) “ateş malzemesi”

ot materiyası (III, 1075) “ateş malzemesi”

ot üsne (III, 1076) “ocağın üzerinde”

ot yeri (III, 1076) “ateş yeri, ocak”

- **otluĥ:** ocak, ateş yanan yer (III, 1077)

[ET:- **Krh:**- **Har:** otluĥ **Çağ:**-]

İlk olarak HKT'de⁹⁶⁰ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 793)

- **yandıracaĥ:** yakmak için malzeme (III, 1640)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **yandıruçı:** yakıcı, tutuşturucu şey (III, 1640)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Zera oldur neçik ot yandıruçı da neçik çiçek boyaçınıĥ, da ol tursar arıtma kümüşnü da altunnu, da arıtır oğulları Ĥeweanıĥ, da eritir alarnı, neçik altunnu da kümüşnü. (II,

⁹⁵⁹ BK, D22, D27; KT, D27, D37.

⁹⁶⁰ HKT, 84b/7.

138) “Çünkü o ateşin yandırıcısı, boyacının boyası gibidir; o gümüşü ve altını arıttığı gibi Levi'nin oğullarını arıtır, eritir.”

çırağ yandırıcı (II, 751) “çırağ yakıcı, tutuşturucu”

2.28.4.6.3.4. Örtüler

- **bohça/ boğça:** bohça (III, 306, 303)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

eki bohça nahışlı (III, 306, 999) “iki nakışlı bohça”

- **örtöv:** örtü (III, 1100)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren⁹⁶¹ bütün dönem metinlerinde *örtüg/ örtük* olarak tespit edilmiş, *örtöv* şekli sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Mgrdut’iun, k’risdânlik aytıyır ozdobası ya körküdür canıñ da kiyinişi kestânlikniñ, örtövüdür uyatniñ (II, 751; III, 969) “Vaftiz, Hristiyanlığa göre, ruhun güzelliği ya da süslemesidir, Hristiyanlığın elbisesidir, utancın örtüsüdür.”

baş örtövü inçke hızıl ipekten (II, 826; III, 230, 447, 1100, 1177,1622) ince kırmızı ipekten baş örtüsü

baş örtövü, inçke, rubok kibik, hızıl ipekten (II, 826) “peçe gibi ince kırmızı ipekten baş örtüsü”

baş örtövü, yağlıh kibik (II, 862; III, 230) “eşarp gibi baş örtüsü”

- **yapov/ yabov:** örtü (III, 1645)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁹⁶² tanıklanmıştır.

Ĥaysina ki yapov neme bila bolmas, neçik ki teñri, frişte, es, zera körünmestirlar barlıhı bila da tergelmas. (III, 1645) “Tanrı, melek, zihin gibi şeylerde örtü (dış görünür formu) olmaz; çünkü onların varlığı görünmez ve izlenemez.”

eki züf yapov (III, 588, 1332, 1645) “iki yünlü kumaştan örtü”

⁹⁶¹ EUTS, 153; EDPT, 205.

⁹⁶² CC, 596.

- **yapuh/ yapuğ:** örtü (III, 1646)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde “örtü” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 844)

2.28.4.6.3.5. Özbakım Eşyaları

- **hol sürtüçi:** havlu (III, 868, 1340, 1622)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 704)

- **küzgü/ güzgü:** ayna (III, 778, 557)

[ET: küzkü/ küzgü/ közüñü/ közüñgü **K^{rh}:** közñü/ küzüñü/ küzgü/ közgü **Har:** közgü/ küzgü **Çağ:** közgü]

ET’den itibaren⁹⁶³ metinlerde tespit edilmiştir.

Ĥatunlar klese her kün kiyiniyirler da baĥınıyırklar küzgüde. (III, 208) “Kadınlar istese her gün giyinirler ve aynaya bakarlar.”

küzgü bizim (II, 194) “bizim ayna”

küzgü güneşiniñ toĥruluĥnuñ (II, 581) “doğruluğun güneşinin aynası (Hz. Meryem)”

küzgü yarıĥlı (II, 275) “nurlu ayna”

küzgü zadasız (II, 243) “kusursuz ayna”

küzgümüz pravcive (II, 199; III, 778, 940, 1188) “gerçek aynamız”

küzgü altunlagan ulu (III, 778) “büyük altın yaldızlı ayna”

küzgüde körgüzgen (I, 195) “aynada görünen”

küzgülerden ĥatunlarınıñ (II, 598) “hatunların aynalarından”

neçik küzgü (I, 468) “ayna gibi”

neçik güzgü (II, 255) “ayna gibi”

- **tarah:** tarak (III, 1387)

[ET:- K^{rh}: targak **Har:** targak/ tarak **Çağ:** tarak/ tarağ]

İlk olarak DLT’de⁹⁶⁴ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 851)

⁹⁶³ IB, 57.

⁹⁶⁴ DLT I, 467/21.

- **yülgüç/ yölgüç:** ustura (III, 1746)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren⁹⁶⁵ tüm dönem metinlerinde metinlerde *yüligü/ yülüğü* şeklinde tespit edilmiştir. EHKT metinlerindeki şekil ilk olarak CC'de⁹⁶⁶ tespit edilmiştir.

Neçik yülgüç iti, itiledi hillelikni, sövdü yamanlıhını, ne ki yaşılıhını, töresizlikni, ne ki sözün toğruluhnu. (I, 52, 397) “Keskin ustura gibi hileleri keskinleştirdi; iyiliği değil kötülüğü, sözün doğruluğunu değil kanunsuzluğu sevdi.”

neçik yölgüç iti (III, 632, 1746) “keskin ustura gibi”

2.28.4.6.3.6. Temizlik Eşyaları

- **sibirtke/ sibirtki:** süpürge (III, 1267)

[ET:- K^{rh}: süpürgü Har: sipürtke Çağ: süpürgü]

İlk olarak DLT'de⁹⁶⁷ tespit edilmiş ancak EHKT metinlerindeki şekli ilk olarak CC'de⁹⁶⁸ tespit edilmiştir.

Sibirtki bile töviyirmen, sökiyirmen. (II, 793) Süpürgeyle dövüyorum, sövüyorum.

oşşaş (sibirtke >) sibirtkige (II, 328) “süpürgeye benzer”

2.28.4.6.3.7. Yatak Odası Eşyaları

- **beşik:** beşik (III, 263)

[ET: beşik K^{rh}: beşik/ beşik Har: beşik Çağ: beşik/ bişik]

ET'den itibaren⁹⁶⁹ metinlerde tanıklanmıştır.

Neçik ki keldiler calatlar ol oğlanı öldürmege, tek ansızım üzöldü bağları beşikni, da oğlan tiri teni bile uçup ağındı kökke da hoşuldı ol canlarga. (III, 263) Cellatlar o çocuğu öldürmek için geldi, aniden beşiğin bağları kesildi ve çocuk bedeniyle uçup cennete, o ruhlara yükseldi.

- **çibinlik:** cibinlik (III, 383)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak TZ'de “şibinlik” şeklinde tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

gezi çibinlik (III, 383, 540, 545) “hareli yanardöner kumaştan cibinlik”

⁹⁶⁵ EUTS, 414.

⁹⁶⁶ DM, 126; TZ, 291.

⁹⁶⁷ DLT I, 490/10.

⁹⁶⁸ CC I, 44b/21.

⁹⁶⁹ EUTSV, 95.

- **çarşov/ çarçov/ çargov:** (<Far. *çādar-şab*) çarşaf, kefen (III, 370, 369)

[ET:- Krh:- Har: Çağ:]

İlk olarak CC'de⁹⁷⁰ tanıklanmıştır.

çarşaf: *Mastlar bile da aruv çarşov bile çürgeldiñ.* (III, 370, 409) Merhemlerle ve kutsal keten bezlerle/sargılarla yandın/ acı çektin.

kefen: *Surp yihövnüñ potrebasına odkazovat etiyirmen floru igirmi, berilgey ölümünden sonra zaraz, hem bir ulu çarşov naşnı yapmañka... Bu çarşovdan yapkanda ölülerni bir sb almagaylar, tek aytkaylar: “Teñri canına yarlıgangay.”* (III, 370) “Kutsal kilisenin ihtiyaçları ve de büyük bir kefen yapılması için onlara ölümünden hemen sonra verilecek yirmi flori miras bırakıyorum... Bu kefeni yaptıklarında onlardan bir kuruş almasınlar, sadece “Tanrı ruhuna merhamet etsin.” desinler.”

aruv çarşov (III, 370) “kutsal çarşaf”

bir gezi çarşov glabdonlu (III, 545) “ipekli hareli yanardöner kumaştan yapılmış işlemeli çarşaf”

çarşov körklü (III, 529) “gösterişli çarşaf”

çarşov listvaları (III, 370) “çarşafın saçakları/ nakışları”

glabdonlu; eki çarşov ipek bile tikken (III, 370) ipekle dikilmiş, işlemeli iki çarşaf

yezd içarşov (III, 371) “yezdi çarşaf”

- **minder:** (< Ar. *minder*) minder, şilte (III, 973)

[ET:- Krh:- Har: minder Çağ:-]

İlk olarak HŞ'de⁹⁷¹ tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

bir minder, yüzü hızıl ipek bile tikken (III, 861, 973) “yüzü kırmızı ipekle dikilmiş bir minder”

2 minder cvelih yüzlükler bile (III, 362, 973, 1752) “iki iplikli kumaştan yüzölü iki minder”

- **orun/ urun/ orn/ urn:** yatak, döşek (III, 1069, 1064, 1065, 1557)

[ET: orun Krh: orun Har: orun Çağ: orun]

ET'den itibaren⁹⁷² metinlerde yer, mekân” anlamında kullanılmış, EHKT metinlerinde olduğu gibi diğer dönem metinlerinde de töşek ile birlikte kullanılıp “serilecek,

⁹⁷⁰ CC I, 52b/2.

⁹⁷¹ HŞ, 3250.

⁹⁷² EDPT, 233.

döşenecek yer” anlamını kazanmıştır. Taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tek başına da “yatak, döşek” anlamında kullanılmıştır.

Yuvdum barça keçeni ornumnu benim da yaşlarım bile benim töşeklerimni benim çilettim. (III, 1069) Bütün keçe yatağımı yıkadım ve döşeklerimi gözyaşlarımla ıslattım.

barça ornun anıñ (I, 48) “onun bütün yatakları”

oğlanlıñ orun töşek (III, 1037, 1069) “bebek yatağı, beşik”

orun töşek (III, 551, 928, 1026, 1069, 1101, 1103, 1496) “yatak, döşek”

töşek orun (III, 551, 928, 1026, 1069, 1101, 1103, 1496) “yatak, döşek “

3 hat cveleñ töşek orun (III, 362, 1496) “üç kat iki iplikli kumaştan çeyizlik yatak”

- **töşek/ töşeg:** döşek (III, 1496)

[ET: töşek **Krh:** töşek **Har:** töşek **Çağ:** töşek]

ET’den itibaren⁹⁷³ metinlerde tespit edilmiştir.

Töşek, hayda ki adam yatıp uspokoyica bolur fikirden. (III, 1496) “Döşek, insanın uzanarak düşüncelerden arındığı yerdir.”

Biy boluşuçidir añar töşekinde ağrınıñ. (III, 48, 313, 1496) “Tanrı, ağrının döşeğinde ona yardımcıdır.”

Ari-aruv töşekten yırañlatıp da keltirirmen boñnigliñke. (III, 129) “Kutsal (iffetli) yataktan uzaklaşıp zinaya geliyorum.”

ari-aruv töşek (III, 128, 129, 1496) “kutsal (iffetli) yatak”

ari da aruv töşek (III, 128) “kutsal ve temiz yatak”

forbotlu töşek (III, 529, 1496) “püsküllü döşek”

oğlanlıñ orun töşek (III, 1037, 1069) “bebek yatağı, beşik”

ölümlü töşek (III, 1097) “ölüm döşeği”

ölümlü töşekte (III, 1097) “ölüm döşeğinde”

örtü-töşek (III, 1101) “yatak örtüsü, yatak”

orun töşek (III, 551, 928, 1026, 1069, 1101, 1103, 1496) “yatak döşek”

töşek orun (III, 551, 928, 1026, 1069, 1101, 1103, 1496) “yatak döşek “

töşek üsne (III, 701) “döşek üstünde”

töşek yüzü hızıl ipek bile (III, 861, 1496) “kırmızı ipekli döşek yüzü”

töşekimde benim (I, 57) “benim döşeğimde”

töşekine yazıñlarımınñ (III, 350) “günahlarımın yatağına”

töşekinde ağrınıñ (I, 48; III, 313, 1496) “ağrının döşeğinde”

töşekinde kendiniñ (I, 44) “kendi döşeğinde”

⁹⁷³ EUTS, 250; EDPT, 563.

töşekinizde sizin (I, 31) “sizin döşeginizde”

ulu töşek (III, 1752) “büyük döşek”

2 töşek aḡ naḡış bile (III, 999) “beyaz nakışlı iki döşek”

3 ḡat cveleḡ töşek orun (III, 362, 1496) “üç kat iki iplikli kumaştan yatak”

- **yastıḡ:** yastık (III, 1666)

[ET:- Krh: yastıḡ Har: yastıḡ/ yastıḡ Çaḡ: yastıḡ]

İlk olarak DLT’de⁹⁷⁴ “yastık” anlamında tanıklanmıştır.

Yuhlatır edim anı ḡaraḡuşnuḡ da küḡürçinniḡ moḡundan yastıḡlar üstüne aḡar dire, ki boldu 7 yaşına. (I, 175) “Onu yedi yaşına gelene kadar kartal ve güvercin tüyünden yastıklar üzerinde uyuturdum.”

üç yastıḡ üçer yüzlük bile (III, 362, 761) “üçer kılıfıyla üç yastık”

*1 yastıḡ yüzü adamaşka*⁹⁷⁵ *sarı* (III, 32) “yüzü sarı kadifeden bir yastık”

3 yastıḡ yüzlü, ki altunlu (III, 790) “ḡadife altınlı, kadife kumaştan yüzü olan üç yastık”

4 yastıḡ ekşer yüzlük bile (III, 1036) “ikişer kılıflı dört yastık”

- **yataḡ:** yatak (III, 1671)

[ET:- Krh: yatıḡ Har:- Çaḡ: yataḡ]

İlk olarak DLT’de⁹⁷⁶ tanıklanmıştır.

Biy boluşuḡıdır aḡar yataḡında aḡrıḡlarınıḡ kendiniḡ. (III, 313, 1671, 1496) “Tanrı, aḡrıların (hasta) yataḡında ona yardımcıdır.”

yataḡında aḡrıḡlarınıḡ kendiniḡ (III, 313, 1496) “aḡrıların (hasta) yataḡında”

- **yüzlük:** yüz, kılıf, yastık yüzü, minder kılıfı

[ET:- Krh:- Har: yüzlük Çaḡ:-]

İlk olarak ME’de⁹⁷⁷ tespit edilmiştir.

Bir yüzlük yastıḡniḡ, bir yüzlük ulu töşekniḡ. (III, 1752) Bir kılıf yastıḡın, bir kılıf büyük döşegin.

2 minder cvelih yüzlükler bile (III, 362, 973, 1752) “iki iplikli kumaştan yüzlü iki minder”

üç yastıḡ üçer yüzlük bile (III, 362, 761) “üçer kılıfıyla üç yastık”

⁹⁷⁴ DLT III, 107/3.

⁹⁷⁵ Şam’dan ithal edilen kadife kumaş (III, 32)

⁹⁷⁶ DLT III, 76/4.

⁹⁷⁷ ME, 234/7.

4 yastıh ekşer yüzlük bile: biri aḥ ofnatlar bile; birsi cvelih (III, 1036) “biri beyaz biyeli, diğeri iki iplikli kumaştan yapılmış ikişer kılıflı dört yastık”

- **yuvurğan/ yovurğan/ yovurhan/ yurğan/ yorğan/ yuvuḡhan:** yorgan (III, 1742)

[ET:- **Krh:** yoḡurkân/ yuḡurkân **Har:** yorğan **Çağ:** yorğan]

İlk olarak DLT’de⁹⁷⁸ tanıklanmıştır.

Yuvurğanıñ seniñ bolurlar ħurtlar. (II, 181) “Kurtlar senin yorganın olurlar.”

atlas yovurğan, ortası altın ħuşaḡtan (III, 1742) “ortası altın (sırmalı) kuşaktan saten yorgan”

basma yuvurğan (III, 1742) “basma yorgan”

bir basma yeñi yuvurğan Türkten (III, 1742) “Türk işi yeni bir basma yorgan”

bir yeşil-altunlu kamḡa yurğan (III, 1742) “yeşil, altın sırmalı ipek kumaştan bir yorgan”

eki eski yuvurğan (III, 1742) “iki eski yorgan”

ħadıfe yuvurğan (III, 790) “kadife yorgan”

yuvurğan altun basma (III, 229) “altın sırmalı basma kumaştan yorgan”

yuvurğan karmazın dupladan (III, 445, 1742) “koyu kırmızı renkli çift yorgan”

yuvurğan ħadıfe kınarı yezdi bile (III, 703, 1742) “kenarı Yezdî kumaştan yapılmış kadife yorgan”

yuvurğan maḡpas (III, 304, 930, 1742) “puf yorgan, battaniye”

yuvurğan maḡpas, çövresi yezdi (III, 930) “çevresi Yezdî kumaşla çevrelenmiş puf yorgan”

yuvurğan tafta yeşil (III, 1365, 1742) “tafta⁹⁷⁹ yeşil yorgan” (III, 1365, 1742)

yuvurğan taftovıy (III, 1365) “tafta yorgan”

yuvurğan türk sereserinden, ortası, çövresi yeşil atlas florentin (III, 527, 1260) “ortası ve çevresi yeşil Florensa sateni Türk işi seraser⁹⁸⁰ yorgan”

yuvurğan yezdi dupla safi (III, 1216) “bir çift safi Yezdî yorgan”

yuvurğan yezdi ħuşaḡlı (III, 1742) “Yezdî kuşaklı yorgan”

yovurhan seraser atlas kınarlı türk işi koştovnu (III, 1742) “seraser saten kenarlı Türk işi değerli yorgan”

⁹⁷⁸ DLT II, 137/6.

⁹⁷⁹ Bir tür sert, ipekli kumaş; bu kumaştan yapılmış olan.

⁹⁸⁰ Altın veya gümüş ipliklerle dokunmuş pahalı kumaş türü.

2.28.4.6.3.8. Yaygılar

- **hali:** halı (III, 796)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}: k^{alı}/ ğalı Ç^ğ:-]

İlk olarak CC'de⁹⁸¹ tanıklanmıştır.

Roman yuhevüne 1 urar, da 1 kiçi hačkine, ya altun, ya altunlagan, hadir, da 1 hali, da 11 taler (III, 1203) “Roma kilisesine bir urar⁹⁸², altın ya da altın kaplama hazır bir küçük haç, bir halı ve on bir taler.”

bir acem hali hızıl (III, 35, 796) “bir kırmızı Acem halısı”

bir dostatmıy hızıl hali (III, 374, 438, 796) “lüks bir kırmızı halı”

divan halisi (III, 430, 796) “divan halısı”

igi haliler (III, 35, 796) “iyi halılar”

horasan halisi (III, 796) “Horasan halısı”

üç hali türkmeni (III, 796) “üç Türkmen halısı”

2 çatma hali igi Türkten (III, 373, 796) Türklerden iki iyi (durumda) ipekli halı

2 hali (III, 1125) “iki halı”

5 hali (III, 1628) “beş halı”

- **kilim:** (<Far. *gilīm*) kilim, örtü (III, 691)

[ET:- K^{rh}:- kilīm H^{ar}: kilīm/ kilim Ç^ğ: kilīm/ kilim]

İlk olarak CC'de⁹⁸³ tanıklanmıştır.

Kilim stolnuñ... kilim zıdelniñ... kilim tercelerniñ, hem zıdel üsne, hem stol üsne... (III, 692) “Masanın kilimi ... tezgahın kilimi ... pencerenin kilimi, hem iskemle hem masa üzerine...”

kilim inçke anguryanıñ (III, 692) “ince Angora kilimi”

toħuz kilim eski tutkan (III, 691) “kullanılmış dokuz eski kilim”

- **kilimovı:** (<Far. *gilīm*) kilim (III, 692)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Polavnikler kilimovı eski, yaman (III, 692, 1153) “Polovnik kilimi eski, kötü.”

- **hasır:** (< Ar. *haşır*) hasır, kamıştan örme yaygı

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ: haşır]

⁹⁸¹ CC I, 52b/6.

⁹⁸² Din adamlarının cübbesinin üstüne taktığı, üzerinde işlemler ve resimler bulunan atkı.

⁹⁸³ CC I, 52b/5.

İlk olarak CC'de⁹⁸⁴ tanıklanmıştır.

İnçtedir, hamış kibik, Türkte hasır eterler. (III, 769) “Kamış gibi incedir, Türk topraklarında onu hasır yaparlar.”

- **zili:** kilim, halı (III, 1781)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: zil]

İlk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

6 cinovı tepsi, 3 konica da 2 zili duvarniñ... (III, 446, 1781) “altı bronz- kalay alaşımı tepsi, üç kupa ve iki duvar halısı...”

duvar zili (III, 446, 1781) “duvar halısı”

2.28.4.6.3.9. Mobilyalar

- **olturğuç/ oturğuç:** koltuk, kürsü, taht (III, 1053)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de⁹⁸⁵ tespit edilmiştir.

Olturğuçına töresizlerniñ ol olturmadi. (III, 1053) “(Mahkemede) kanunsuzların kürsüsüne o oturmadı.(Onlar gibi haksızlık yapmadı.)”

9-unçı tabagada yüğündürirler canın oturğuçuna Teñriniñ (III, 1743) “Dokuzuncu aşamada, Tanrı'nın tahtının ruhuna boyun eğdiriyorlar/ secde ettiriyorlar.”

alnına oturğuçınıñ başhışınıñ anıñ (III, 25, 1053) “onun lütfunun tahtının önünde”

anıñ oturğuçu (III, 156) “onun tahtı/ koltuğu”

kimler ki artıhsılıñ eter korolnuñ oturğuçuna ħarşı (III, 140) “kraliyet tahtına karşı hakaret edenler”

korol'nuñ oturğuçı (III, 627, 716, 1053) “kraliyet tahtı”

kök oturğuçı (III, 1053) “cennetin tahtı”

ħanlıñ oturğuç(u) (III, 802) “hanlık tahtı”

murdar oturğuçuna (I, 247) “pis koltuğuna”

ol oturğuçınıñ isisinden (I, 170) “o tahtın sıcaklığından”

olturğuçı Teñriniñ (III, 1053) “Tanrı'nın tahtı”

olturğuçu üsne kendiniñ (I, 34) “kendisinin tahtında”

olturğuçu yarguçılarnıñ (III, 293, 875, 1053) “yargıçların kürsüsü”

olturğuçun kendiniñ (I, 33) “kendisinin tahtını”

olturğuçuna erçellerniñ (I, 30) “kötülerin koltuğuna”

⁹⁸⁴ CC I, 52b/8.

⁹⁸⁵ CC I, 25b/12.

olturğuçuna haybatnıñ (I, 62) “şanının tahtına”
olturğuçuna heçlikniñ (I, 40) “hiçliğin tahtına”
olturğuçuna arilikiniñ kendiniñ (I, 50) “onun kutsallığının tahtına”
temirden hızmış oturğuç (I, 170) “kızgın demirden taht”
Teñriniñ oturğuçun (III, 1423) “Tanrı’nın tahtını”
12 oturğuç (III, 872) “on iki taht”

- **sunduñ/ sınduñ:** (< Ar. *şundūk/ şandūk*) sandık (III, 1330)

[ET:- Krh: şandūk Har: şandūk Çağ: şandūk]

İlk olarak AH’de⁹⁸⁶ tanıklanmıştır.

Bu dastamentni töre hoydu ulu añ sunduñnuñ tarakine. (III, 1387) “Bu vasiyetnameyi mahkeme (görevlisi) büyük beyaz sandığın çekmecesine koydu.”

açhıçı ceñ sunduñhunıñ (I, 910) “dükân sandığının anahtarı”

boş sunduñ (III, 311) “boş sandık”

danckiy sunduñ kovarıy (III, 414) “dövme demirden Danimarka işi sandık”

eki sunduñ çert (III, 378) “iki sandık mal”

moskov sunduñu (III, 1330) “Moskova sandığı”

sunduñ hıara alaman (III, 66) “Alman işi siyah sandık”

1 bozuñ sınduñ (III, 1330) “bir bozuk sandık”

1 ulu sunduñ aşıñ (III, 159) “bir büyük sandık tahıl”

2 boş sunduñ (III, 1529) “iki boş sandık”

3 sunduñu anın (III, 1436) “onun üç sandığı”

2.28.4.7. Hayvan Barınma Yerleri

- **aran:** (< Moğ. *aran*) ahır (III, 124)

[ET:- Krh: aran Har: aran Çağ: aran]

İlk olarak DLT’de⁹⁸⁷ tespit edilmiştir.

Eksilgeyler hoylar kütövlerinden, da ögüzler tapmagaylar aranga. (I, 95, 369, 439)

“Koyunlar otlaklarından eksilecekler (ölecekler) ve öküzler ahırda bulunmayacaklar.”

- **haran:** ahır (III, 568)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

⁹⁸⁶ AH, 288.

⁹⁸⁷ DLT I, 76/17.

Kördüm ki haranı tutuşup edir. (III, 1516) “Onun ahırının yandığını gördüm.”

anıñ haranı (III, 706) “onun ahırı”

Avaknıñ da Nêzabitovskiyniñ haranları (III, 1657) “Avak ve Nezabitovski’nin ahırları”

haranı Haçkonuñ (III, 411, 557) “Kaçko’nun ahırı”

- **indir:** tahıl işleme odası, bir çeşit ambar (III, 616)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

İndirimizden yaramagan da kereksiz nemeni heç etip Teñrige sunmıyış. (I, 182)

“Ambarımızda değersiz ve gereksiz şeyleri yok edip Tanrı’ya (kurban olarak) sunmuyoruz.”

- **uya:** yuva (III, 1567)

[ET:uya K^{rh}: uya Har: uya Çağ: uya]

ET’den itibaren⁹⁸⁸ metinlerde tanıklanmıştır.

Ulıyır yapuñ, neçik aslan uyasına kensiniñ. (III, 1064) “Kendi yuvasındaki bir aslan gibi gizlice pusuya yatıyor.”

uyaları aslanlarınñ (III, 149, 302, 1064) “aslanların yuvaları”

uyası leglegniñ (III, 123, 302, 1567) “leyleğin yuvası”

- **hozuluñ:** kuzular için çit, yer (III, 890)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 697)

2.28.4.8. Konaklama Yeri

- **honahlıñ:** konaklama yeri (III, 873)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de⁹⁸⁹ “konaklama yeri, menzilgah” anlamında kullanılmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te açıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 790)

⁹⁸⁸ IB, 31

⁹⁸⁹ CC I, 39b/29.

- **turacaḥ/ turacaq/ turacag:** konaklama yeri, konak, dinlenme yeri (III, 1508)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

konak: *Kelgey ölüm üstüne alarnıñ da tirile egeç tüşkeyler tamuhka, zera yamanlıhtır turaçaqları alarnıñ.* (I, 53, 328, 397, 612) “Ölüm onların üzerine gelecek ve yeniden dirilene kadar cehennemde yok olacaklar çünkü onların konakları kötülüktür.”

konaklama yeri: *Barçasın her türlü ağırlıqlarından huthar da yetiştir her birin kendiniñ turaçaqlarına.* (I, 100) “Hepsini her türlü ağırlıklarından kurtar ve her birini kendi konaklama yerlerine ulaştır.”

ari turacag (III, 128) “kutsal mesken”

turaçaḥ yer (III, 396, 1363, 1508) “konaklama yeri, duracak yer”

turacaqları basılmagan ariliklerniñ (I, 288)” kusallığın (ayak) basılmamış konağı”

2.28.4.9. Köşk

- **köşk:** (<Far. *köşk*) köşk (III, 743)

[ET:- K^{rh}: köşk Har: köşk Çağ: köşk]

İlk olarak TİEM’de⁹⁹⁰ tanıklanmıştır.

Alıñız berneleriñizni da kiriñiz köşküne anıñ. (I, 632) “Hediyelerinizi alınız ve onun köşküne giriniz.

turgaylar köşküñe seniñ (I, 57) “senin köşkünde duranlar(a)”

köşküne arilikiniñ anıñ (I, 41, 599) “onun kutsallığının köşkünde”

köşküsüne arilikiniñ anıñ (III, 743) “onun kutsallığının köşkünde”

köşkü çöp-çövre balaslar bile (III, 210) “her tarafı tırabzanlı köşk”

köşküne Teñrimizniñ bizim (I, 72, 630) “bizim Tanrı’mızın köşküne”

2.28.4.10. Saray

- **saray:** (<Far. *sarāy*) saray (III, 1239)

[ET:- K^{rh}: sarāy/ saray Har: sarāy/ serāy/ saray Çağ: sarāy/ serāy/]

İlk olarak KB’de⁹⁹¹ tanıklanmıştır.

Men polocmen, T’eotos padşahnıñ saraylarından çıñkan. (III, 1154) “Ben İmparator Teodos’un saraylarından çıkmış bir hadımım.”

oğlanları bile sarayıñniñ (III, 1459) “sarayının çocuklarıyla”

sarayın Ari Canıñniñ (I, 781) “Kutsal Ruh’un sarayını”

⁹⁹⁰ TİEM, 73 67v/3.

⁹⁹¹ KB, 1418.

sarayında ari kendini (I, 34) “kendisinin kutsal sarayında”
sarayında ari seni (I, 40) “senin kutsal sarayında”
saraydan-çıhma (III, 232, 302, 1239) “saraydan çıkma”
saraylarından fil söveklerinden (I, 49) “fil dışından saraylarından”
sarayına ari (III, 128) “kutsal sarayına”
14 000 adam “*saraydan-çıhma* (III, 1239) “saraydan çıkma on dört bin adam”

2.28.4.11. Sığınak

- **işanç:** sığınak (III, 626)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Asıl anlamı olan “umut”un dışında mecazlaşarak “sığınak” anlamı kazanan sözcük taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biy yarıhım benim da tirlikim benim: men kimden horhıkaymen? Biy işançı tirlikimniñ benim: men kimden titresermen? (I, 40) “Benim ışığım ve hayatımın kaynağı Rab, ben kimden korkacağım? Benim hayatımın sığınağı, ben kimden (korkup) titreyeceğim?”
işançım benim (III, 626) “benim sığınağım”

2.29. Müzikle İlgili İsimler

- **muzık/ muzıka/ muzika/ mujeka/ mujika:** (<Fr. *musique*) müzik (III, 991)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içerisinde EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bal erinlerimizde, hulahlarımızda muzıka da yürekten ferâhlik. (II, 328)
 “Dudaklarımızda bal, kulaklarımızda müzik ve yürekten ferahlık.”

Haçan ki işitti muzıkanı da tanêc da sebebin ferâhlikniñ, klemedi içkeri kelme. (II, 173, 635) “Müziği ve dansı ve ferahlığın sebebini işittiği için içeri gelmek istemedi.”

mujeka ble (II, 270) “müzik ile”

muzıka sövgen (II, 869) “müzik seven”

muzıknıñ instrumentaları (II, 848) “müziğin enstrümanları”

oynalgan muzıka (III, 1084) “dans edilen müzik”

2.29.1. Ses

- **avaz:** (<Far. *āvāz*) avaz, ses (III, 170)

[ET:- Krh:- Har: āvāz Çağ: āvāz]

İlk olarak CC’de⁹⁹² tanıklanmıştır.

⁹⁹² CC II, 69a/21.

Haçan közetçi etip edi da avaz berdi, da ol avaz bermedi. (III, 749) “Bekçi ses verdiği (bağırdığı) zaman o ses vermedi.”

açıh avaz bile (III, 23) “yüksek sesle”

adam avazı (II, 665) “insan sesi”

ari avaz (III, 127) “kutsal ses”

aslan avazı (III, 149, 171) “aslan sesi (kükremesi)”

at araba avazı (III, 552, 1528) “at arabasının sesi”

atların ayaqlarının avazı (II, 707) “atların ayaklarının sesi”

avaz berme (II, 691) “ses verme, şarkı söyleme”

avaz bermeh (II, 692) “ses vermek, şarkı söylemek”

avaz berüçi (III, 171) “şarkıcı”

avaz bile sövünçlükñüñ (I, 50) sevincin sesiyle

avaz bile tatlıhññüñ (I, 66) “iyiliğin sesi ile”

avaz ulu (II, 129) “yüksek ses”

avazı avazlı yazovññüñ (III, 172) “tam notanın sesi”

avaz bergenlerge (II, 690) “ses verenlere (canlılara)”

avazı bile bırıññüñ (I, 50) “borozanın sesiyle”

avaz bile sağışlı (I, 278) “düşünceli sesle”

avaz ble ulu (II, 155) “yüksek sesle”

avaz yürekten bargan (II, 587) “yürekten gelen sesle”

avazı Eyemizññüñ (I, 41; III, 92, 446, 725) “Rabb’imizin sesi”

avazı Eyemizññüñ hıvathı (I, 41) “Rabb’imizin kuvvetli sesi”

avazı Teñriniñ (II, 682) “Tanrı’nın sesi”

avazın algışınıñ anıñ (I, 58) “onun duasının sesini”

avazın algışınıñ seniñ (I, 40) “senin duanın sesini”

avazın tolgunlarınñ anıñ (III, 156) “onun dalgalarının sesini”

avazına algışınıñ benim (I, 31, 40, 42) “benim duamın sesine”

avazına holtħamızınıñ bizim (I, 274) “bizim duamızın sesine”

avazına sövünçlükñüñ, tapunmaħınıñ (I, 48) “ibadetin ve sevincin sesine”

avazına yahşı tirlikñüñ (I, 48) “güzel yaşamın sesine”

avazına yalbarmahımızınıñ bizim (I, 278) “bizim yalvarışımızın sesine”

avazından duşmannıñ (I, 53) “düşmanın avazından”

avazından kökremehinden seniñ küpçekiññüñ (III, 774) “senin tekerleğinin gürültüsünden”

avazından suvlarnıñ köplühünden (I, 64) “suların çokluğunun sesinden”

avazların huçenêsi / huçanêsi (II, 691) “seslerin gürültüsü”
bazîh avaz (II, 665) “güçlü ses”
bir avaz bile (I, 923) “bir ağızdan”
burgular avazı (III, 298) “borozanların sesi”
çipçih avazı (III, 171, 394) “kuş sesi”
dörtünçi avaz (II, 650) “dördüncü ses⁹⁹³”
eşek avazı (III, 171, 506) “eşek sesi (anırması)”
gimen avaz (II, 652) “basit ses”
hrubîy avaz (II, 665) “kaba ses”
hanatların avazı (III, 801) “kanatlarının sesi”
horhulu avazı (III, 494) “korkunç sesini”
huvatlı avaz (II, 704) “kuvvetli ses”
neçik avaz voyennî birgûlarnîy (II, 630) “askerî boruların sesi gibi”
neçik avaz barlıhlar (II, 712) “sesli varlıklar gibi”
ol avazın cadunîy cardar (III, 59, 366, 451, 457, 1076) “usta cadının o sesini”
ol avazın çalıçınıy (III, 59, 366, 451) “müzisyenin o sesini”
Tanielnîy avazı (II, 617) “Daniel’in sesi”
tiygısız avaz bile (I, 279) “kesintisiz sesle”
ulu avaz bile (I, 940) “yüksek sesle”
yaman avaz (II, 667) “kötü söz”
yarım avazı (III, 172) yarım sesi (nota)
yığlamaş avazı (III, 172) “ağlama sesi”
zalosnê avazın kensiniy (II, 639) “onun ağlamaklı sesini”

2.29.2. Şarkı

- **sarnamaş:** şarkı (III, 1242)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

Sarnamaş avaz bile Eremia, da Ezegiel, da joğovurtnuş, haçan çıhma klediler yat ulustan (I, 57) “Eremya, Ezekeel ve halkının yabancı uluslardan gelmek istemeleri üzerine seslendirilen şarkı”

biyik yeşmeh sarnamaş ble anîy (I, 215) “onun büyük zafer şarkısı ile”

kerezmanlar üsne sarnamaş kibik (II, 704) “mezarlar üzerinde ağlamaklı şarkılar gibi”

sarnamaş ble yürekten (II, 335) “yürekten gelen şarkılarla”

⁹⁹³ Dört ana sesin sonuncusu: soprano, alto, tenor, bas (III, 171)

- **yır:** şarkı (III, 1718)

[ET: yır **Krh:** yır **Har:** ır **Çağ:** ır/ yır]

ET'den itibaren⁹⁹⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Çıh harşısına ozdobniy huşanmağ bile, yırla yırnı yeñi ölüden turganga. (III, 1718)

“Karşısına süslü elbiselerle çık, ölüden henüz dirilene şarkını söyle”

algış yırların (III, 1718) “dua şarkılarını (ilahileri)”

can yırı bile (III, 1718) “manevi şarkı ile”

masharalı yır (II, 779) “eğlenceli şarkı”

nahara urulganların yırı (II, 767) “nakkare çalınanların şarkısı”

yır kibik istoriya (II, 820) “şarkı gibi (uyumlu) tarih”

2.29.3. Müzik Aletleri

- **birgi/ burğu:** borazan, boru (III, 298, 339)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak CC'de⁹⁹⁵ tanıklanmıştır.

Birgi çalınız başlanganına ayların, küününe nişanlı yıldagi bizim. (I, 66) “Yıl içindeki belirli günlerde, ay başında boru çalınız.”

Birgi tarttırdı, ki dağın han tökmegeyler. (III, 1392) “Artık kan dökülmesin diye borazan çaldırdı.”

avazı bile birginin (I, 50) “borazanın sesiyle”

birgısı cuhutların (III, 298) “Yahudilerin borusu⁹⁹⁶”

birgısı Tejrini (III, 596) “Tanrı'nın borazanı”

burğular avazı (III, 298) “borazanların sesi”

eki birgi moşoncovıy (III, 298, 983) “pirinçten yapılmış iki borazan”

horhulu birgi (II, 162) “korkunç (sesli) borazan”

köktegi birgılar (III, 1392) “cennetteki borazanlar”

neçik avaz voyennı birgıların (II, 630) “askerî boruların sesi gibi”

- **davul:** (< Ar. *ṭabl*) davul (III, 417)

[ET:- **Krh:- Har:** ṭabl **Çağ:** davul]

İlk olarak KE'de⁹⁹⁷ tanıklanmıştır.

⁹⁹⁴ İKPÖ, 71/3.

⁹⁹⁵ CC I, 45a/21.

⁹⁹⁶ Musevilik'de Roşasına ve Yom Kipur bayramlarında çalınan koç veya keçi boynuzundan yapılmış bir boru. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sofar>

⁹⁹⁷ KE, 141v/14.

Da anda yasap ediler çardah kibik maystat, da harşısına 2 fil üsne muzika, davul-zurna çaly ediler. (I, 559) “Ve orada çardak gibi bir gölgelik inşa ettiler ve karşısına iki fil üzerinde müzisyenler, davul- zurna çalıyorlardı.”

- **düdük/duduk:** düdük (III, 447, 444)

[ET:- K_{rh}: tütek H_{ar}:- Çağ: düdük]

İlk olarak DLT’de⁹⁹⁸ tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 795)

- **hobuz:** kopuz, bir tür çalgı aleti (III, 864)

[ET: k**obuz**/ k**opuz** K_{rh}: k**ubuz** H_{ar}: k**obuz**/ k**opuz** Çağ: k**opuz**]

ET’den itibaren⁹⁹⁹ bütün dönem metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III’te geçmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **kös:** (<Far. *kōs*) kös¹⁰⁰⁰ (III, 743)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}:- Çağ: kös]

İlk olarak NN’de¹⁰⁰¹ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *nahara, tibi bağırılı, türkçe kös* açıklaması verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 876)

- **nağara/ nahara:** [< Ar. *nağāra(t)*] nakkare¹⁰⁰² (III, 997)

[ET:- K_{rh}:- H_{ar}: nağara Çağ: nağāra/ nağāre/ nağkäre]

İlk olarak CC’de¹⁰⁰³ tanıklanmıştır.

Eger kimese ulu kökten, ya olturğuçtan hanlıh, ya rıcer, ya alpovud, ya jolner kelgeyler vank’larnıñ salasına, da klegeyler turma, da işitkeyler, ki vank’ta dağın igi yer bar turma, da bargaylar vank’ka bırğılar bile, nağaralar bile, da çaluçılar bile... (I, 199, 1030) “Eğer kimse yüce bir soydan ya da kraliyet tahtından (ise) ya da şövalye ya da asker (ise), manastırın köyüne gelmek ve orada durmak isteyecekler, manastırda durmak için daha iyi yerler olduğunu işitecekler ve manastıra borozanlarla, nakkarelerle, çalgıcılarla gidecekler.”

⁹⁹⁸ DLT I, 386/20.

⁹⁹⁹ İKPÖ, 187; EUTSV, 192, 196.

¹⁰⁰⁰ Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve işaret vermek için kullanılan büyük davul.

¹⁰⁰¹ ÇTS, 660.

¹⁰⁰² Mehterhanede yer alan, birbirine bağlı iki yarım küre benzeri ve iki değnekle vurularak çalınan bir tür davul.

¹⁰⁰³ CC I, 45a/16.

naharalar ble (II, 540) “nakkareler ile”

nahara kibik oyun (II, 868) “nakkare gibi müzik aleti”

nahara urulganların yırı (II, 767) “nakkare çalanların yeri”

- **oyun:** oyun, dans (III, 1085)

[ET: oyun **Krh:** oyun **Har:** oyun **Çağ:** oyun]

ET’den itibaren¹⁰⁰⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Nahara kibik oyun, bar türkte. (II, 868) “Nakkare gibi müzik aleti Türklerde var.”

- **saz:** (<Far. *sāz*) saz, enstrüman (III, 1247)

[ET:- **Krh:- Har:** *sāz* **Çağ:** *sāz*]

İlk olarak CC’de¹⁰⁰⁵ tanıklanmıştır.

Bu şaragan tum zamanına sarnalıyır saz bile. (I, 219) “Bu ilahi komünyon sırasında enstrümanla söylenir.”

sazı ble (II, 349) “sazı ile”

- **zurna:** (< Far. *sūrṇāy*) zurna (III, 1793)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** *surnā/ surnāy*]

İlk olarak CC’de¹⁰⁰⁶ *suruna* şeklinde tanıklanmıştır.

Da anda yasap ediler çardaḡ kibik maystat, da ḡarşısına 2 fil üsne muzika, davul-zurna çalıy ediler. (I, 559) “Ve orada çardak gibi bir gölgelik inşa ettiler ve karşısına iki fil üzerinde müzisyenler, davul- zurna çalıyorlardı.”

2.30. Renk İsimleri

2.30.1. I. Derece (Ana) Renkler

2.30.1.1. Kırmızı

- **al:** al, kırmızı, kızıl (III, 64)

[ET: al **Krh:** al **Har:** al **Çağ:** al]

ET’den itibaren¹⁰⁰⁷ metinlerde tespit edilen sözcük EHKT metinlerinde *al yezdi ḡadife* (III, 64) “kırmızı yezdi kadife”, *ferece al tülkü tük bile podşitıy* (III, 523, 1524) “kızıl tilki kürkü ile dekore edilmiş kadın pelerini”, *plaşçik al atlas al kişler bile potşitıy* (III,

¹⁰⁰⁴ EUTS, 145; EDPT, 274.

¹⁰⁰⁵ CC I, 25b/4.

¹⁰⁰⁶ CC I, 45a/15.

¹⁰⁰⁷ EDPT, 120.

698) “kızıl samurla sarılı kızıl saten pelerin/manto” örneklerinde olduğu gibi sadece sıfat olarak tespit edilmiştir.

- **çiçek:** kırmızı (III, 383)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük metinlerde *çiçek boyov* (III, 897) “kırmızı boya” örneğinde olduğu gibi genellikle sıfat olarak kullanılmıştır.

Çiçektir bizimçe, kırmız türkçe. (III, 383) “Bizim dilimizde çiçek, Türkçe kırmızıdır.”

çiçek ble boyagan (III, 384) “kırmızı ile boyanan”

- **hızıl:** kızıl (III, 861)

[ET: kızıl **Krh:** kızıl **Har:** kızıl **Çağ:** kızıl]

ET’den itibaren¹⁰⁰⁸ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılan sözcük EHKT metinlerinde *çiçek hızıl* (III, 380, 861) “kırmızı boya” ya da *hızıl çiçek* (III, 852) “kırmızı boya” örneklerinde olduğu gibi sıfat olarak kullanılmıştır.

- **hızılıh:** kızılık (III, 862)

[ET:- **Krh:- Har:** kızılık **Çağ:** kızılık]

İlk olarak ME’de¹⁰⁰⁹ tespit edilmiş, EHKT metinlerinde “kızılık” anlamı sadece KPN III’te verilmiştir.

2.30.1.2. Mavi

- **kök:** gök rengi, mavi (III, 722)

[ET: kök **Krh:** kök **Har:** kök **Çağ:** kök]

ET’den itibaren¹⁰¹⁰ bütün dönem metinlerinde “mavi” anlamında tespit edilmiştir.

Haysı atlar tükleri bile mânovany: biri kök, da ekinçi hnidiy, üçünçi cisaviy. (III, 722, 1523) “Bu atlar tüyleri(nin rengi)ne göre adlandırılır: Biri gök rengi, ikincisi doru, üçüncüsü kestane doru”

- **köklüh:** mavilik (III, 722)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Sözcük “göklük” anlamında ME’de¹⁰¹¹ tanıklanmış; ancak “mavilik” anlamı taranan tarihî metinler içinde sadece KPN III’te verilmiştir.

¹⁰⁰⁸ T, 2G4.

¹⁰⁰⁹ ME, 162/6.

¹⁰¹⁰ OTG, 304.

2.30.1.3. Sarı

- **sarı:** sarı (III, 1240)

[ET: sarıg **Krh:** sarıg **Har:** sarıg/ sarı/ saru **Çağ:** sarıg/ sarık]

ET'den itibaren¹⁰¹² metinlerde tanıklanmıştır.

Barça ki nemelihtadır bardır, da bar ölçövü, ğararı, da sanı, da bar oraqı, budur isi ya sovuğ, hıru ya nem, da renk – ağ, ya hıra, ya hıızıl, ya sarı da özge – ħarışılğanlardan.

(I, 304) “Bir biçimde var olan her şeyin ölçüsü, kararı, sayısı ve kalitesi vardır; sıcak ya da soğuk, kuru ya da ıslaktır; rengi - beyaz ya da siyah ya da kırmızı ya da sarı ve diğeri- karışık olanlardır.”

- **sarılığ/ sarığlığ/ sarığlığ:** sarılık (III, 1241)

[ET:- **Krh:** sarığlık **Har:** sarığlık **Çağ:** sarığlığ/ sarığlık]

İlk olarak DLT'de¹⁰¹³ tanıklanmıştır. EHKT metinlerinde sözcüğün “solgunluk, sararma, sarılık, safra” anlamları birçok cümlede geçerken “sarılık” anlamı taranan tarihî metinler içinde sadece KPN III'te verilmiştir.

2.30.2. II. Derece (Ara) Renkler

2.30.2.1. Yeşil

- **yeşil:** yeşil (III, 1681)

[ET: yaşıl **Krh:** yaşıl **Har:** yaşıl **Çağ:** yaşıl]

ET'den itibaren¹⁰¹⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Surp Jovhanneste bardır şeğır Aħatezniğ – k'rûsobrasus bulay aytkan, ki köklükñüñ yeşilin, rengin kensiniğ ... oħşaştır k'orolaħarovga. (III, 56) “Aziz Yohannes'te Akates'in şehri vardır; burada krizopras denen cennet yeşili taş... k'orolaħarov¹⁰¹⁵a benzer.”

- **yeşillik/ yeşillik:** yeşillik (III, 1682)

[ET:- **Krh:- Har:** yeşillik **Çağ:-]**

İlk olarak ME'de¹⁰¹⁶ tespit edilmiştir.

¹⁰¹¹ ME, 162/5.

¹⁰¹² İKPÖ, 43/1.

¹⁰¹³ DLT I, 503/13.

¹⁰¹⁴ IB, 51.

¹⁰¹⁵ Akik gibi yarı değerli taş, krizopras.

¹⁰¹⁶ ME, 162/7.

Üçünçi dir taş smarag, ermeniçe aytıyırlar zmruhd, yeşil rengli... yeşillihi ble kendiniñ toldurıyır. (II, 558) “Üçüncü taş smaragdır¹⁰¹⁷, Ermenice zümrüt denir; yeşil renkli... yeşilliği ile kendini tamamlıyor.”

2.30.3. III. Derece Renkler

2.30.3.1. Mor

- **ipkin:** erguvan rengi, mor (III, 620)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁰¹⁸ tanıklanan sözcük EHKT metinlerinde *haybatlı ton ipkin* (I, 167; III, 620) “muhteşem bir mor kaftan”, *ipkin ton* (II, 211) “mor kaftan” örneklerinde olduğu gibi sıfat olarak kullanılmıştır.

2.30.3.2. Kahverengi

- **ker:** kahverengi (III, 678)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ĥabaĥnı yegen ĥurt, uzun, ya osenica, ya kiçi, ker, unnuĥ üsne, uşaĥ-uşaĥ... (II, 797)
“Kapıyı yiyen/ kemiren kurt; uzun, ya tırtıl ya da küçük, kahverengi, onun üzerinde, küçük küçük...”

2.30.4. Nötr Renkler

2.30.4.1. Beyaz

- **aĥ:** ak (III, 54)

[ET: aĥ K_{rh}: aĥ Har: aĥ Çağ: aĥ]

ET'den itibaren¹⁰¹⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bürk üstüme zoba bile, da aruv bolıyım; yuvĥın, da artıĥ ĥardan aĥ bolıyım. (I, 52)
“Üzerimi çördükotu ile sar, temiz olayım; yıka da artık kardan beyaz olayım.”

Ber ulu ot aĥar, çaĥ ki barı duĥları aĥ çıĥkay. (III, 54) “Onlara büyük bir yangın ver ki ruhları beyaz çıksın.”

aĥtan ĥara etme (III, 55) “beyazdan siyaha çevirme”

- **aĥ-kâfuri:** (< Ar. *kâfur*) kâfur beyazı, kar beyazı (III, 62)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

¹⁰¹⁷ Smarag: zümrüt

¹⁰¹⁸ CC I, 47a/3.

¹⁰¹⁹ EDPT, 76.

Sadece EHKT metinlerinde tanıklanan bu yapı *letnik aḥ-kâfuri ustaşari* (III, 62) “ustaşari kumaştan kafur beyazı kadın elbisesi” örneğinde olduğu gibi sıfat olarak kullanılmıştır.

- **aḥlîḥ/ aḥlîq:** beyazlık (III, 62)

[ET:- K_{rh}:- Har: aklık Çağ: aklık/ aklık]

İlk olarak ME’de¹⁰²⁰ tespit edilmiştir.

Da körünür rengler – evel yerniḥ, sonra pava ḥuyruḥu kibik; tença aḥ aḥlîḥka kelse, ḥoyma piyalanı kolbečka içine da kendin igi sılap barın üstünde. (III, 1188, 1194)
 “Önce yeryüzünün sonra tavus kuşunun kuyruğu gibi, görünür renkler; gökkuşağı beyazlığa ulaştığında camı koninin içine koy ve her şeyin üzerine iyice sıva.”
yüz aḥlîḥ bile (III, 62) “yüz aklıḡ ile”

- **ap-aḥ:** bembeyaz (III, 116)

[ET:- K_{rh}:- Har: appak Çağ: apak]

İlk olarak Har. eserlerinde¹⁰²¹ tespit edilmiştir. EHKT’de *ap-aḥ kügürçin kibik* (III, 768) “bembeyaz bir güvercin gibi” örneğinde olduğu gibi sıfat olarak tespit edilmiştir.

- **beyaz:** (< Ar. *bayāḍ*) beyaz, ak (III, 245)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: beyād]

İlk olarak GT’de¹⁰²² tanıklanmıştır.

Rast keldiler bir övde yaşç içinde çıbal plaştlar ble, beg beyaz... (II, 255) “Bir evde ahşap kutu içinde, büyük bir parça bal peteḡine rastladılar; pek beyaz(dı)...”

2.30.4.2. Gri

- **berelti:** duman grisi (III, 257)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük *moskov berelti aḥ pesoklar* (I, 875) “Moskova işi duman grisi-beyaz tilkiler (tilki kürkleri)” örneğinde olduğu gibi sadece sıfat olarak tespit edilmiştir.

- **kök:** gök rengi, gri (III, 722)

[ET: kök K_{rh}:- Har:- Çağ: kök]

¹⁰²⁰ ME, 162/4.

¹⁰²¹ HTS, 47.

¹⁰²² ÇTS, 129.

ET'den itibaren¹⁰²³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥaysınuḡ ki yüzü köktir, alardırlar, ki yüzüne urarlar da ḥan çıkarırlar. (III, 722) “Yüzü gri olanların yüzüne vururlar ve (yüzünden) kan çıkarırlar.”

2.30.4.3. Siyah

- **ḥara:** kara (III, 806)

[ET: **ḥara** **Krh:** **ḥara** **Har:** **ḥara** **Çağ:** **ḥara/ ḥarağ**]

ET'den itibaren¹⁰²⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Sekizinçi taş tır k'rûsobrasus, ḥaradır bu taş. (II, 562) “Sekizinci taş krisoprazdır, bu taş karadır.”

- **ḥaralıḡ:** karalık (III, 808)

[ET:- **Krh:-** **Har:** **ḥaralıḡ** **Çağ:** **ḥaralıḡ**]

İlk olarak ME'de¹⁰²⁵ tespit edilmiştir.

Evet Biy Teḡri boluşmadı kendilerine, ḥaysı ki yüz ḥaralıḡı bile keri ḥayttılar. (I, 536)
“Evet Rab Tanrı onlara yardım etmedi, bu yüzden yüz karalıḡı ile (utanç içinde) geri döndü.”

2.30.5. Karışık Renkler

- **alaca/ yalaca:** alaca, çok renkli (III, 66)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:** **alaca**]

İlk olarak CC'de¹⁰²⁶ tanıklanmıştır.

Metinlerde *1 alaca muḡayir* (III, 986) “bir alaca yünlü kumaş”, *alaca yaḡlıḡ* (III, 66) “alaca baş örtüsü”, *yaḡlıḡ kök alaca prostıy* (III, 1622) “mavi alaca sıradan baş örtüsü” örneklerinde olduğu gibi sadece sıfat olarak tespit edilmiştir.

- **alaca-bulaca/ yalaca-bulaca:** alaca-bulaca, renk renk (III, 66)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 752, 753)

¹⁰²³ BK, G12.

¹⁰²⁴ BK, D8.

¹⁰²⁵ ME, 163/4.

¹⁰²⁶ CC II, 57b/25.

- **aḡlı-ḡaralı:** aklı karalı (III, 62)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 846)

- **ḡaralı-aḡlı:** karalı aklı (III, 808)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 752)

- **sarı-ḡızılı:** sarı kırmızılı (III, 1241)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.30.6. İnsanların Ten Rengiyle ilgili İsimler

- **yaḡız:** esmer (III, 1622)

[ET: yaḡız Kṛh: yaḡız Har: yaḡız Çaḡ: yaḡız]

ET’de yağmur yağdıktan sonra topraḡın aldığı renge dayanarak oluşan sözcük, daha sonra insanın ten rengi ve atın derisinin rengi için kullanılmıştır¹⁰²⁷. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *ḡara-yaḡız* şeklinde verilmiştir. (II, 736, 754, 825)

- **sarı-yaḡız:** sarı kara (III, 1241)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.31. Sanatla İlgili İsimler

Sanatın alt dalları olan edebiyat, müzik, dans, mimarlık gibi bölümler ayrı birer dal olarak çalışmamızda verildiḡi için bu bölümde sanatla ilgili genel isimler çalışılmıştır.

¹⁰²⁷ EDPT, 909.

2.31.1. Biçim

- **biçiş:** biçim, şekli, desen (III, 266)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ansızın açtı ağzın acdaha da yuttu ari gojsnu, evet ol, harnında acdahaniñ bolup, haç biçişine kötürdü holların, ayttı bu algışnı. (I, 144) “Ansızın ejderha ağzını açtı ve kutsal bakireyi yuttu, evet öyle oldu, ejderhanın karnındayken ellerini haç şekline kaldırdı ve duayı okudu.”

at biçişi (II, 696) “at biçimi”

biçişine olbrımnıñ (II, 880) “devin şekline”

bir at köp biçiş üsne (II, 791) “birçok şekil üzerinde bir at”

dört yanlı biçiş (III, 266) “dört kenarlı biçim”

körksüz biçiş (II, 754) “gösterişsiz şekil”

yanan biçiş (II, 798) “uygun desen”

yarihlı biçiş (II, 684) “parlak desen”

yüzüne biçişniñ (II, 747; III, 1750) “şeklin yüzüne (yüzeyine)”

2.31.2. Güzellik

- **könenmeñ:** ihtişamı, güzellik (III, 725)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹⁰²⁸ “tatmin olmak, memnun olmak hoşlanmak” anlamıyla geçmiş, isim şekli ise sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Üstüne İsrailniñ ulu könenmeñi anıñ, hıvatı anıñ çañ bulutka diñre köknüñ. (I, 59) “Onun yüce ihtişamı İsrail’in üstüne (olsun), onun gücü kökyüzündeki bulutlara kadardır.”

könenmeñin Eyemizniñ (I, 138) “Rabb’imizin ihtişamı”

könenmeñine arileriñniñ seniñ (I, 639) “senin kutsal kişilerinin güzelliğine/ ihtişamına”

könenmeñiñniñ oñuñnuñ seniñ (I, 593) senin sağ elinin güzelliğini

ulu könenmeñi hutħarılmahñıñ (I, 609) “kurtuluşun yüce ihtişamı”

ulu könenmeñlerge (I, 596) “büyük güzelliklere”

- **körk:** güzellik, ihtişam (III, 736)

[ET: körk K^{rh}: körk Har: körk Çağ: körk/ görk]

¹⁰²⁸ CC II, 66/b7.

ET'den itibaren bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. EHKT'de genellikle dinî metinlerde Tanrı'yı tasvir ederken kullanılmıştır.

Tonlar bile körk keçövlüdür. (I, 177) “Kıyafetler ve güzellik geçicidir.”

hızınıñ ulu körkünden (I, 258) “kızının ulu güzelliğinden”

dinimizniñ körkü (I, 130) “dinimizin güzelliği”

adam oğlunuñ körki (III, 1458) “insanoğlunun güzelliği”

dinimizniñ körkü (III, 1751) “dinimizin güzelliği”

körkü tüzlerniñ (I, 51) “yeryüzünün ihtişamı”

körkün yabanlıqnıñ (I, 58) vahşi alanın güzelliğini

körküñ övüñnüñ seniñ (I, 59) “senin evinin ihtişamını”

körkünden Jagopnuñ (I, 50) “Yakub’un ihtişamından”

ulu körküñ seniñ (I, 33) “senin yüce güzelliğin”

- **körklük/ körklüh:** güzellik (III, 738)

[ET:- **Krh:** körklük **Har:** körklük **Çağ:** körgklüg/ görklük]

İlk olarak RKT'de¹⁰²⁹ tespit edilmiştir.

Kelip rast kendine hetman Lipianos da körüp anıñ özden körkün, tamaşalandı bek körklüküne anıñ. (I, 142) “Onunla tanışıp muhteşem güzelliğini gördükten sonra, komutan Lipianos olağanüstü güzelliğine hayran kaldı.”

- **körklülüh/körklülük:** güzellik (III, 738)

[ET:- **Krh:** körklüglük **Har:** körklüglük/ körklülük **Çağ:-]**

İlk olarak KB'de¹⁰³⁰ tespit edilmiştir.

Bermesler tenge sağlını, da ni huvat, da ne körklülüh, bermesler soğurga közlerni. (II, 123) “(Zenginlik) ne bedene sağlık, güç, güzellik verir ne de köre gözlerini verir.”

prıroconıy körklülühüne kendiniñ (II 130) “kendisinin doğal güzelliğine”

Ol zaman oparşıvit etti padşah hızı da tas etti körklülühün kendiniñ. (II, 161) “O zaman padişah kızı güzelliğini kaybetti ve kendi güzelliğini yok etti.”

Pojrut etsin ölüm körklülühüñnü anıñ. (II, 196) “Ölüm onun güzelliğini yok etsin.”

- **körklürek:** daha güzel (III, 739)

[ET:- **Krh:** körklügrek **Har:** körklügrek/ körklürek **Çağ:-]**

İlk olarak RKT'de¹⁰³¹ tespit edilmiştir.

¹⁰²⁹ RKT, 494.

¹⁰³⁰ KB, 285.

Kimeseni sövmes Teñri, tek alarnı, ki buyruñ sañlarlar, zera körklürektir ol ħumañtan da barça yulduzlarınñ tizövünden. (I, 573) “Tanrı sadece emirleri yerine getirenlerden başkasını sevmez çünkü onlar o kumañtan ve bütün yıldızların düzeninden daha güzeldirler.”

- **körüm:** cazibe (III, 740)

[ET: körim/ körüm **Krh:** körüm **Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren¹⁰³² metinlerde tespit edilmiştir.

Şükürlümen senden, Biyim, ki arzani ettiñ meni körümüne ari teniñniñ da ari ħanıñniñ seniñ. (I, 112) “Rabb’im sana müteşekkirim çünkü senin kutsal kanının ve mübarek bedeninin cazibesine beni hazırladın.”

- **yañşılıñ:** güzellik (III, 1627)

[ET:- **Krh:** yañşılık **Har:** yañşılık **Çağ:** yañşılık/ yañşılığ]

İlk olarak TIEM’de¹⁰³³ tanıklanmıştır.

Inandım körme yañşılıñın Eyemizniñ yerine tirilerniñ. (I, 40) “Yaşayanlının dünyasında Rabb’imizin gözle görülür güzelliğine inandım.”

üleştürüçisi barça yañşılıñlarnı (III, 1419) “bütün güzelliklerin paylaştırıcısı”

2.31.3. Çirkinlik

- **körksüzlüñ:** çirkinlik (III, 739)

[ET:- **Krh:** körksüzlük **Har:** körksüzlük **Çağ:-]**

İlk olarak KB’de¹⁰³⁴ tanıklanmıştır.

Saħınıyıñ, ħardaşlarım benim, ki anıñ yüzün körksüzlüñ ble yazıñlarımıznıñ bizim müññilletmegeybiz, ħaysı bizni Oğlu aşıra kensiniñ yazıñlarımızdan bizim satun aldı. (III, 739)

“Kardeşlerim, dikkat edelim, çünkü günahlarımızın çirkinliği ile onun yüzünü düşürmeyelim (üzmeyelim).”

Vınıñçit ettiñ yüzüñnü, neçik p’ariseci, ħaysı klemessen anı körme körksüzlüñüñden seniñ. (III, 739) “Yüzünü bir Farisi gibi mahvettin, bu yüzden kendi çirkinliğinden dolayı onu görmek istemiyorsun.”

¹⁰³¹ RKT, 494.

¹⁰³² EUTS, 117; EDPT, 745.

¹⁰³³ TIEM, 73 48r/5.

¹⁰³⁴ KB, 816.

2.32. Siyasetle İlgili İsimler

2.32.1. Güç

- **erk:** güç, kuvvet, otorite, nüfuz (III, 595)

[ET: erk **Krh:** erk/ erk **Har:** erk/ irk **Çağ:** erk irk]

ET'den¹⁰³⁵ itibaren metinlerde tanıklanmıştır.

Arilerin seniñ, haysıları ki yerindedirler seniñ, tamaşalı ettiñ barça erkimni benim alarda. (I, 35) “Senin yerinde olan azizlerin üzerinde benim bütün gücümü görkemli kıldın.”

barça erkimni benim (I, 35) “benim bütün gücümü”

şaytannıñ erkine (III, 50) “şeytanın gücüne”

erkine köre canlarınıñ kendilerinin (I, 67) “onların ruhlarının gücüne göre”

erkine köre anıñ bu dünyâda (I, 99) “onun bu dünyadaki gücüne göre”

- **huvat:** [*< Ar.kuwwa(t)*] kuvvet, güç (III, 905)

[ET:- **Krh:** kuvvet/ kuvvet **Har:** kuvvet **Çağ:** kuvvet/ kuvve]

İlk olarak AH'de¹⁰³⁶ tespit edilmiştir.

Körgüzdün joğovurtuñ seniñ huvatıñni seniñ, huthardıñ bilekiñ bile seniñ joğovurtuñnu seniñ, oğlanların Jagopnuñ da Jovsep'niñ. (I, 64) “Cemaatine gücünü gösterdin ve bileğinin gücüyle Yakup ve Yusufun oğullarını, cemaatini kurtardın.”

2.32.2. Hâkimiyet

- **biylik/ biyliñ:** hâkimiyet (III, 293, 294)

[ET: beglik **Krh:** beglik **Har:** beglik **Çağ:** beglik]

ET'den itibaren¹⁰³⁷ metinlerde tanıklanmıştır.

Padışahı meñilikniñ, men seni toğdum, da hanlardan bahşış yöpsündün, kün künden anı umsanır edim benim Jisuska, ki biylik etkey ediñ bütün dünyâgâ. (III, 294) “Sonsuzluğun Kral'ı, seni ben doğurdum krallardan hediye kabul ettin; benim İsa'ma her gün onu umut ederdim, çünkü bütün dünyaya hâkimiyet kılacaktın.”

- **buyruñçılıñ/ buyruñçiliñ:** hâkimiyet (III, 344)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

¹⁰³⁵ BK, D 14.

¹⁰³⁶ AH, 196.

¹⁰³⁷ BK, D7, D20.

Holgın menden, da beriyim saña dinsizlerni meşermege saña da buyruşçılış saña barça hırıǵlarına yerniñ. (I, 31) “Benden iste, dinsizlerin seni kabul etmesini ve yeryüzünün tüm sınırlarına hâkimiyet vereyim.”

- **eyelik/ eyelih:** hâkimiyet (III, 514)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

Yohsa ki yoh eyelik etkeyler maña, ol vahtta zağalsız bolıym da ari bolıym ulu yazıhtan ulu. (I, 38) Aksi takdirde onlar üzerimde hâkimiyet kuracaklar, o zaman masum olayım ve günahsız olayım büyük günahtan büyük.

Eyelik etkey ol teñizden çah teñizge, rikalardan çah hırıǵına dünyâniñ. (I, 61) “O denizden diğ er denize kadar, ırmaklardan dünyanın sonuna kadar hâkimiyet kuracak.”

2.32.2.1. Hükümdarlık

- **hanlıh:** hanlık, hükümdarlık, krallık (III, 802)

[ET:- Krh:- Har: hānlık Çağ: hānlık/ hānlıǵ/ hanlık/ hanlıǵ]

İlk olarak CC’de¹⁰³⁸ tanıklanmıştır.

Biy kökte hadirledi oltuǵuçun kendiniñ, hanlıhı anıñ barçasına eyelik eter. (I, 75) “Rab cennette kendisinin tahtını hazırladı, onun hükümdarlığı herkese hükmeder.”

açhıçın köknüñ hanlıhınıñ (I, 129) “cennetin hanlığının anahtarını”

açhıçlarıñ hanlıhından köknüñ (I, 450) cennetin hanlığının anahtarlarını”

ari da ölümsüz hanlıhına (I, 278) “kutsal ve ölümsüz hanlığında”

hanlıh oltuǵuç(u) (III, 802) “hanlık tahtı”

hanlıh tonlar (I, 159) “hükümdarlık kıyafetler”

hanlıh tonlar bile (III, 85) “hükümdarlık kıyafetlerle”

hanlıhı köknüñ (II, 123) “cennetin hanlığı”

hanlıhın Teñriniñ I, 462) “Tanrı’nın hanlığını”

hanlıhına K’risdosnuñ da Teñriniñ. (III, 941) “Tanrı’nın ve Mesih’in krallığında”

hanlıhıñ bile seniñ (I, 105) “senin hükümdarlığın ile”

hanlıhları yerniñ (I, 50) “yeryüzünün hükümdarlıkları”

köktegi hanlıhınıñ (I, 100) “cennetteki hanlığı”

köktegi hanlıhka (I, 109) “cennetteki hanlıkta”

yügünmeklik seniñ hanlıhına (I, 168) “senin hükümdarlığına secde etmek (boyun eğmek)”

¹⁰³⁸ CC II, 62a/31.

- **padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padişahlıh/ patşahlıh/ padşahlıq/ padşâhlıq:** (<Far. *pādišāh*) padişahlık, hükümdarlık, krallık, kraliyet (III, 1112)

[ET:- **Krh:- Har:** pādīšāhlık/ pādşāhlık/ pādşāhlıġ/ pādīšāhlık **Çaġ:** pādīšāhlık/ pādīşehlık/ pādşāhlık/ pādşāhlıġ]

İlk olarak HŞ'de¹⁰³⁹ tanıklanmıştır.

Uziaş, padşah cuhutlarnıñ, 50 yıl padşahlıh etti, evel beg igi, da soñra beg yaman. (II, 179) “Yahudilerin kralı Uziyaş; önceleri çok iyi, sonra çok kötü elli yıl padişahlık yaptı.”

ari padşahlıh seğanına (I, 110) “kutsal kraliyet sunağına”

barça padşahlıhını dünyânıñ (II, 166) “dünyanın bütün hükümdarlıklarını”

belbağın padşahlıhınıñ (II, 178) “hükümdarlığın kemerini”

haybatın padşahlıhınıñ seniñ (I, 93) “senin padişahlığının şanını”

köktegi meñilik padşahlıhına (I, 868) “cennetteki sonsuz hükümdarlığına”

padşahlıh başı (III, 230, 791, 1112) “devlet başkanı”

padşahlıh eşikiñe (I, 126) “padişahlık eşiğine”

padşahlıh üsne (II, 132) “padişahlık üzerinde”

padşahlıhına nemiçniñ (I, 209) “Polonya’nın krallığında”

padşahlıhınıñ hılları (II, 132) “padişahlığın kulları”

tayağı padşahlıhınıñ seniñ (I, 49) “senin hükümdarlığının asası”

ulu şöhetli padşahlıhınıñ seniñ (I, 93) “senin yüce şanlı hükümdarlığının”

ulu şöhetli patşahlıhınıñ seniñ (I, 437) “senin yüce şanlı hükümdarlığının”

2.32.2.1.1. Hükümdarlık Alametleri

- **tayağ:** asa (III, 1402)

[ET: tayağ **Krh:** tayağ **Har:** tayağ/ tayağ **Çaġ:** tayağ/ tayağ]

ET’den itibaren¹⁰⁴⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Olturğuçuñ seniñ, Teñriñ [=Teñrim], meñi meñilik, tayağı hıvatnıñ, tayağı padşahlıhınıñ seniñ. (I, 49) “Tanrı’m; senin tahtın, gücünün asası, padişahlığının asası sonsuza dek.”

tayağı padşahlıhınıñ seniñ (I, 49) “senin hükümdarlığının asası”

tayağı hıvatnıñ (III, 661) “gücün asası”

tayağıñ seniñ (I, 39; III, 1402) “senin asan”

¹⁰³⁹ HŞ, 1711.

¹⁰⁴⁰ EUTSV, 314.

- **sancaḡ:** sancak (III, 1235)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** sancak]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹⁰⁴¹ tanıklanmıştır.

Tomşa oğlu Stefan keldi Aska biyliḡke, ḡaysı ki türk padşahu bile birge edi. Da türk padşahu Dunadan yeberip ḡaytardı Olaḡ biyliḡine da sancaḡ ta berdi kendine. (I, 566)

“Türk sultanıyla birlik olan Tomşa oğlu Stefan As¹⁰⁴² beyliğine geldi. Türk Padişahu Tuna vasıtasıyla Moldovya beyliğine geri gönderdi ve ona sancak da verdi.”

Yeberdi sancaḡ yerine çöriüin. (I, 540) “Askeri sancak yerine gönderdi.”

sancaḡı alnuna vezirniḡ (III, 1235, 1782) “vezirin sancağı önünde”

sancaḡım menim (III, 1235) “benim sancağım”

2.32.2.1.2. Buyruk

- **buyruḡ/ boyruḡ/ buyuruḡ:** emir, buyruk (III, 342)

[ET: buyruk **Krh:** buyruk **Har:** buyruk/ buyruḡ **Çağ:** buyruk]

ET’den itibaren¹⁰⁴³ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Ḥaçan ki Movses kördü taneclernı, ki oyniy ediler cuhutlar altun bızov çövresine, saldı ol tahtalarını, ḡaysın keltiriy edi Sina taḡından, ḡaysı edi yazılḡan üsne on buyruḡu Teḡriniḡ. (I, 210) “Musa, Yahudilerin altın buzağının etrafında dans ettiğini görünce, Sina dağından getirdiği ve üzerinde Tanrı’nın on emrinin yazıldığı tahtaları gönderdi.”

Biy Teḡriniḡ buyruḡu (III, 1521) “Rabb’in buyruğu”

Biy Teḡriniḡ on buyruḡları (III, 343) “Rabb’in on buyruğu”

boyruḡu yarguçuluḡnuḡ (III, 1654) “yargının emri”

buyruḡu yarguçılıḡnuḡ (III, 1654) “yargının emri”

buyruḡu bile Bedros arak’elniḡ (I, 271) “Havari Petros’un buyruğu ile”

buyruḡu bile ḡanıçanıḡ (II, 287) “kraliçenin buyruğu ile”

buyruḡu bile kensiniḡ (III, 871) kendi buyruğu ile

buyruḡu Eyemizniḡ (I, 37; III, 343) “Rabb’imizin buyruğu”

buyruḡuna köre Eyemizniḡ (II, 391) “Rabb’imizin buyruğuna göre”

buyruḡu tibine anıḡ (II, 385) “onun buyruğu altında”

buyruḡundan ḡaramḡuluḡnuḡ (II, 316) “şeytan(lık)ın buyruğundan”

sözü bile buyruḡunuḡ seniḡ (I, 274) “senin buyruğunun sözü ile”

sözünüḡ buyruḡu bile (I, 982) “sözünün buyruğuyla”

¹⁰⁴¹ KTS, 226.

¹⁰⁴² Romanya’nın kuzeydoğu bölgesinde yer alan tarihteki Boğdan devletinin başkenti olmuş şehir <https://en.wikipedia.org/wiki/Iași>

¹⁰⁴³ BK, D4.

sözün-buyruğun bile (III, 1307)

Teyriniñ buyruğu (III, 273) “Tanrı’nın buyruğu”

Teyriniñ buyruğun (III, 71) “Tanrı’nın buyruğunu”

yeni buyruğ (II, 390) “yeni buyruk”

- **buyurtum:** başkası tarafından verilen emir (III, 345)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haçko nece degıştirmede ösiyet kağatın, ya yazacagın, ya buyurtumun. (III, 345, 440, 481, 608, 1009) “Kaçko vasiyet kağıdını, yazacağını, başkası tarafından verilen emri hiç degıştirmede.”

2.32.2.1.3. Makam- Huzur

- **bazlıh:** (< Lat. basilica) makam, huzur (III, 243)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹⁰⁴⁴ “barış, esenlik” anlamında tanıklanan sözcük “makam, huzur” anlamında ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Inanırmen Oğul Teyrige, kendi kökten Atanıñ bazlıhından Ari can bile keldi, ten aldı, ari gojs Mariamdan toğdu adam tarbiatı bile da anasınıñ hızlıhın tepretmedi neçik Teyri. (I, 522)

“Kutsal Oğul’a inanıyorum, kendisi gökten Kutsal Baba’nın huzurundan, Kutsal Ruh ile geldi, vücut buldu, Bakire Meryem’den insan tabiatıyla doğdu da annesinin kızlığını bozmadı.”

2.32.2.1.4. Hükümdar

- **buyruhçı/ buyrıhçı/ boyruhçı:** hükümdar (III, 343)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Harşı boldular hanları yerniñ da buyruhçılar yığıldılar birge Eyemiz üçün. (I, 30)

“Yeryüzünün hükümdarları karşı çıktılar ve yöneticiler Rabb’imize karşı durmak için toplandılar.”

Yohtur bu zaman buyruhçı, markare da yol körgüzüçi. (I, 213) “Bu zamanda hükümdar, peygamber ya da rehber yoktur.”

barça buyruhçılarınñ üsne (II, 423) “bütün hükümdarlar üstüne”

¹⁰⁴⁴ CC I, 35b/18.

başlarının buyruğlarının düşmanlarının aların (I, 54) “onların düşmanlarının hükümdarlarının başlarının”

buyruğları Movaplarnın (I, 37) “Moabların¹⁰⁴⁵ hükümdarları”

buyruğları Jutanın (I, 59) “Yahuda’nın yöneticileri”

buyruğları Zapuğovnnun (I, 59) “Zapugov’un yöneticileri”

buyruğlarının buyruğcısı (III, 344, 760) “hükümdarların hükümdarları”

buyruğcısı ölümünün da tirliknin (II, 519) “yaşamın ve ölümün hükümdarı”

buyruğcısı bu dünyânın (I, 242) “bu dünyanın hükümdarı”

- **hağan:** hükümdar, kral (III, 790)

[ET: kagan **Krh:** hağan **Har:** hağan **Çağ:** hağan/ hākān]

ET’den itibaren¹⁰⁴⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Tek işittiler hağanlar, da barıp 200 fli dağı berdiler eminge, da kirdiler içkeri Jarut iunga bizim bile. (I, 1064) “Hükümdarlar bunu işitince iki yüz fli daha verdiler ve Jarut iun’dan içeri bizimle girdiler.”

biy hağan milletinden (III, 246) “hükümdar soyundan bey”

Erion at lı hağan (I, 1063) “Eryon adlı kral”

hağan tili bile (I, 271) “kraliyet dili ile”

hağan tiline (III, 530) “kraliyet dilinde”

hanına hağanlarnın (III, 482) “hanların hanına (imparatora)”

- **han:** han, kral, hükümdar (III, 800)

[ET: hān **Krh:** han **Har:** hān/ han **Çağ:** hān/ hān/ han]

ET’den itibaren¹⁰⁴⁷ metinlerde tanıklanmıştır.

Kazimir han öldü da Olbrıht han olturdu. (III, 662) “Kazimir Han öldü ve Olbraht Han tahta geçti.”

barça haybatı hızının hannın içkertin, etekleri altunlu, tüzen bile etken da donatkan (I, 49, 325) “etekleri altınla elbise ile giydirilmiş ve donatılmış, içerdeki hanın kızının bütün şanı”

ari han (III, 127) “kutsal kral”

barça hanları yernin (I, 61) “yeryüzünün bütün kralları”

bu han haybatlı (III, 909) “bu şanlı hükümdar”

¹⁰⁴⁵ Ölü Deniz’in doğusunda, bugünkü Ürdün’ün batısında kurulan Moab krallığı, Asur ve Babillilere yenilince tarihten silinmiştir. <https://www.britannica.com/place/Moab-kingdom>

¹⁰⁴⁶ BK, D1, D2, D3...

¹⁰⁴⁷ EDPT, 630.

burungi han taclangan (III, 781) “taç giyen birinci hükümdar”
cuhut han (III, 583) “Yahudi kral”
dacarına hannıñ (I, 49) “hanın sarayına”
ermenı hanınıñ (III, 921) Ermeni kralının
Gosdandianos han diatik’i bile (III, 549) “Konstantin krallının iradesi ile”
haybatlı da ölümsüz han (III, 575) “şanlı ve ölümsüz kral”
han bile zaydit etken (III, 269) “hükümdar ile teşrif eden”
han eşikine (III, 506) “hükümdar kapısına”
hanı Antiok’nuñ (III, 924) “Antakya’nın hükümdarı”
hanı eminlikniñ (III, 800) “barışın hükümdarı”
han ermeniniñ (III, 800) “Ermeni Kralı”
han ulu üstne barça yerniñ (I, 50; III, 801) “tüm yeryüzünün büyük hanı”
hanı haybatniñ (III, 800) “övgünün hükümdarı”
hanı Sağemniñ (III, 963) “Şalem’in hükümdarı”
hanımızga bizim (I, 50) bizim hanımıza
hanları Arapistanniñ (I, 61) “Arabistan’ın hükümdarları”
hanları yerniñ (I, 30; III, 819) “yeryüzünün kralları”
hannıñ boyruñı bile (III, 800) “hükümdarın buyruğu ile”
hannıñ boyruğundan başqa (III, 800) “hükümdarın buyruğundan başka”
hannıñ curumu (III, 231) “hükümdarın suçu”
hannıñ komaraları (III, 800) “kraliyet gümrükleri”
hannıñ stoluna (III, 800) “kralın masasına/ iskemlesine”
hannıñ terbası (III, 800) “kraliyet muhiti”
hızları hanlarnıñ (I, 49) hanların kızları
k’risdân hanlarga (III, 800) “Hristiyan krallara”
Lewon hannıñ oğlunu (III, 921) “Levon hükümdarının oğlunu”
Maksimianos han (III, 939) “Kral Maħimian”
Olbrıhd han (III, 334) “Olbraht Kral”
Ovsia han (III, 1081) “Kral Hoşea¹⁰⁴⁸”
Pagca han (III, 752) “Kral Pakça”
Pağdasar han (III, 569) “Kral Valtasar¹⁰⁴⁹”
soñğugi han atı (III, 549) “sonuncu kralın adı”
şeheri hannıñ ulu (I, 50) “yüce hanın şehri”
Tıperios han (III, 812) “İmparator Tiberyus”

¹⁰⁴⁸ Elah’ın oğlu ve İsrail’in son kralı.

¹⁰⁴⁹ Babil’in son kralı.

üç handan soñra (III, 801) “üç hükümdardan sonra”
yürekine düşmanlarına hannıñ (I, 49) “hanın düşmanlarının yüreğine”
zadasız aruvlu han (III, 144) “suçsuz ve masum kral”

- **haniçe/ haniça:** kraliçe (III, 801, 802)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Soñra tutturdu kendin Hegine haniçe da zındanga saldırdı. Da yedi kün zındanda boldu.
 (I, 262) “Sonra Kraliçe Helena onu yakalattı ve zindana gönderdi.”

Est‘er haniçadan (II, 522) “Kraliçe Ester’den”

haligi haniçesin (I, 1076) “şimdiki kraliçesini”

Hağanlıhıñ haniçesi Hegine (III, 581, 791) “krallığın kraliçesi Helena”

Hağanlıhıñ haniçesi (II, 262) “krallığın kraliçesi”

haniça atlı Bonı (III, 313) “Bona adlı kraliçe”

Haniça barça surplarıñ (III, 801) “bütün azizlerin kraliçesi”

haniçe köktegi (I, 224) “cennetteki kraliçe”

haniça Sapa (II, 599) “Saba Kraliçesi”

haniça Sapaj (III, 1237) “Saba Kraliçesi”

haniçaga Tanakvil (III, 1175, 1390) “Kraliçe Tanakvil’e”

haniçanı köknüñ da yerniñ (II, 575) “göğün ve yerin kraliçesini”

Haniçası barça tañlaganlarıñ Teñriniñ (III, 801) Tanrı’nın bütün seçilmişlerinin kraliçesi

hızlar, haysılar ki haniçe hatına bolurlar (III, 859) “kraliçe katında bulunan kızlar”

Oleksander korol’nuñ haniçesi (I, 1076) “Kral Aleksandır’ın kraliçesi”

Saba haniça (II, 577) “Saba Kraliçesi”

Zıgmunt korol’nuñ haniçesi (I, 1075) “Kral Sigismund’un kraliçesi”

- **hondikâr:** (<Far. *χond-kār/ χodāvand-gār*) hünkâr (III, 873)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Nögerigi künnü hondikâr ayttı çağırtma kendi obozunda, ki: Vay ol kişiniñ haline, ki kim ki olofa yeyir da çıhıp barmasa bügüñgi künnü şturumga nemiç üsne da hazah üsne!» (I, 558) “Salı günü, hünkâr kendi karargahına seslendi: “her kim ulufe alıp da bugün Polonyalıların ve Kazakların üstüne saldırmazsa vay onun haline!”

• **padşah/ pacah/ padişah/ padşah/ patşah:** (<Far. *pādišāh*) padişah, hükümdar, kral (III, 1111)

[ET:- **Krh:** padişah **Har:** pādišāh/ pādšāh **Çağ:** pādišāh/ pādšāh/ pādişeh/ pādşeh/ pādşā]

İlk olarak KB'de¹⁰⁵⁰ tanıklanmıştır.

Soñra ansızım açtı holun da berdi bitikni padşahnıñ holuna. (I, 256) “Sonra birden elini açtı ve mektubu padişahın eline verdi.”

barça k'irştānlarga da pacahlarga (I, 149) “bütün Hristiyanlara ve padişahlara”

çiçeki padşahlarnıñ (III, 383, 528, 923) padişahların çiçeği/ kraliyet çiçeği

dinsiz Julianos padşah zamanına (I, 263) “dinsiz kral Julianos zamanında”

Gosdandinos padşahga (I, 262) “Kral Kostantinos’a”

Hörmeti padşahnıñ (III, 1111) “padişahın hürmeti

hardaş benim padşah (III, 811) “benim padişah kardeşim”

Hızılbaş padşahı Şabuh (I, 259) “Kızılbaş hükümdarı Saba”

eki k'risdān padşahlarnıñ zamanına (I, 258) “iki Hristiyan kral zamanında”

Kiçi T'eotos padşah (III, 545) “İmparator Küçük Teodosius”

K'risdān padşahlarga (I, 114) “Hristiyan krallara”

Manase padşah (I, 104) “Kral Manasia”

Manase patşah (I, 982) “Kral Manasia”

olturgan padşahnı (I, 220) “hükmeden padişahı”

ölümsüz padşah K'risdos (1576) “ölümsüz Kral Mesih”

padşah Vladislav yeñi (III, 1073) yeni kral Vladislav

padşah ari köktegi (I, 103, 981) “kutsal cennetteki Kral”

padşah bitiki (III, 1111) “kraliyet fermanı”

padşah bitik (III, 282) “kraliyet kararnamesi”

padşah oğlu (III, 56) “kralın oğlu”

Padşah padşahlarnıñ (III, 224) “padişahların padişahı”

padşah Soğomonı tac içinde (III, 702) “taç takmış Kral Süleyman'ı”

padşah yolu (III, 1112) “kraliyet yolu”

padşahı barça padşahlarnıñ (III, 1111) “bütün padişahların padişahı”

padşahı haybatnıñ (I, 118) “övgünün hükümdarı”

padşahı padşahlarnıñ (I, 113) “padişahların padişahı”

padşahı yılanlarnıñ (III, 1112) “yılanların padişahı”

şağavatı padşahnıñ (III, 147) “padişahın lütfü”

¹⁰⁵⁰ KB, 16.

padşah oğlu dinsiz türk bile barışlıh (III, 14) “padişahın oğlu dinsiz Türk ile barış”
padşahu yılanların (III, 383) “yılanların padişahı (Şahmeran)”
padşahlar çiçeği (III, 383) “padişahlar çiçeği”
padşahlar padşahu (III, 1112) “padişahlar padişahı”
padşahlarnıñ çiçeği (III, 1360) “padişahların çiçeği/ kraliyet çiçeği”
padşahlarnıñ şöhetlikni (I, 986) “padişahların şöhetini”
padşahlarnıñ alnına (I, 140) “kralların huzurunda”
padşahnıñ seğanına (I, 112) “padişahın sunağına”
pisarı padşah haznadarnıñ (III, 1112) “kraliyet hazine memuru”
T'eotos padşahnıñ saraylarından çıhkan (III, 1154) “Kral Teodos'un saraylarından çıkan”
türk padşahu (III, 1235) “Türk padişahı”
ulu dostu P'ilibosnuñ, Macedonski padşahnıñ (III, 933) “Makedonya Kralı Philip'in büyük dostu”
ulu padşah barça dünyâ üsne (II, 129) “bütün dünya üzerindeki yüce padişah”
yalgız toğgan padşah bile (I, 109, 988) “yalnız doğan kral ile”
Zamanına Gosdantinos padşahnıñ (I, 162) “Kral Kostantinos'un zamanında”
3-ünçi Zigmunt patşah zamanına (I, 884) “ III. Kral Sigismund zamanında”

- **padşahgına:** (<Far. *pādišāh*) şehzade, prens (III, 1112)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan diğer tarihî kaynaklarda tespit edilmeyen sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *padşahgınalar ya padşah cınsı/ padşahgına ya padşah cınsından* (II, 733) “şehzade ya da padişah soyundan” şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 733)

- **p'arawon/ p'arawovn:** (< Ar. *fir'awn*) firavun (III, 1120)

[ET:- Krh: fir'avn Har: fir'avn Çağ: fir'avn/ fir'avun]

İlk olarak TİEM'de¹⁰⁵¹ tanıklanmıştır.

Taınlama erlerni, da taınlama yarağlılarını, arabaların, da atların, da barça huvatın p'arawonnuñ boğdu teıizde (I, 37; III, 121, 1649) “Seçilmiş askerlerini, seçilmiş savaşçılarını, onların arabalarını, atlarını ve Firavun'un bütün kuvvetini denizde boğdu.”

¹⁰⁵¹ TİEM 73, 122r/6.

Yeberdi nişanların da peşelerin kendiniñ arañı senıñ Mısırdı, p‘arawovnga da barça hıvatına kendiniñ. (I, 90) “Mısırdı sizin aranıza, firavuna ve kendi kuvvetlerine kendi işaretlerini ve işlerini gönderdi.”

barça hıvatın p‘arawonnuñ (I, 37) “firavun’un bütün kuvvetini”

p‘arawonnuñ ulusu (III, 1550) “firavun’un ulusu”

2.32.3. İktidar

- **tohtalmañlıñ:** (< *Moğ. toğta-*) iktidar, anlaşma, güçlendirme (III, 1474)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bolgay tohtalmañlıñ barça yerde da üsne başlarınñ tağlarınñ. (I, 61) “Dağların başında ve tüm yeryüzünde iktidar olacak.”

Kökler aytarlar haybatın Teñriniñ, da etkenin hıluñıñ anıñ aytar tohtalmañlıñ. (I, 596) “Kökler Tanrı’nın şanını anlatırlar ve ona kulluk edenlere iktidar vaad eder.”

tohtalmañlıñ yazov bile (I, 479) “anlaşma metni ile”

- **tohtatmañlıñ:** iktidar (III, 1475)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Biy, Biy berdi maña hıvat da turgızdu ayahlarımnı tohtatmañlıhta. (I, 864) “Rab, Rab bana kuvvet verdi ve iktidar(ın)da beni ayaklarım üzerinde durdurdu.”

2.32.4. Yönetim

2.32.4.1. Yerel Yönetim

- **atalıñ:** anayurt, anavatan (III, 164)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB’de¹⁰⁵² geçen sözcük “anayurt, anavatan” anlamıyla sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Körüngeyler pospolitı adamlarga, neçik tirler menjı, da pracovlivı, da horhulu duşmanlarına atalıñnıñ. (III, 431) “Cesur ve gayretli olan sıradan insanlara ve anavatanın korkunç düşmanlarına görünecekler.”

¹⁰⁵² KB 1552.

- **ağalıh:** ağalık, beylik (III, 41)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT’de tanıklanmıştır.

Bir ağalıhñın da pospolitıynıñ ol tüzlerge işi bolmısar. (III, 100) “Herhangi bir ağalığın ya da halkın o düzlüklerde işi yoktur.”

- **biylik/ biyliḥ:** beylik, yönetim (III, 293, 294)

[ET: beglik K^{rh}: beglik H^{ar}: beglik Çağ: beglik]

ET’den itibaren¹⁰⁵³ metinlerde tanıklanmıştır.

Yene Teḡri 4 nemedan adam oḡluna ululuḡ da biylik berir. Anıñ ḡoluna biylik da buyruḡ. (I, 173) “Yine Tanrı dört şeyden insanoḡluna büyüklük ve beylik verir. Beylik de buyruk da onun elindedir.”

Ḥolarmen, ki biylikñ maḡa aytkaysen. (III, 293) “Beyliğini bana anlatmanı istiyorum.”
anıñ biylikı (I, 167) “onun beyliği”

biylikiniñ köplüḡünden (I, 661) “hükümdarlığının çokluḡundan”
özge biyliklerden (I, 158) “başka beyliklerden”

2.32.4.2.1. Yöneticiler

- **aḡa/ aha:** aḡa, amir, yönetici (III, 39)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Çağ: aḡa]

İlk olarak Uygur metinlerinde¹⁰⁵⁴ “aḡabey, büyük kardeş” anlamıyla tespit edilen sözcüğün “aḡa, amir, yönetici” anlamları ilk olarak GT’de¹⁰⁵⁵ tanıklanmıştır.

Biyler, aḡalar, yoḡarı Teḡrige, aḡaḡa biylikñizge kelipmen, ḡaysı ki ḡatınım, salıp meni, ketti bir kölmek içine da bir ḡaftan içine, bilmen, ne veḡten utru. (III, 294)

“Beyler, aḡalar; yukarıda Tanrı’ya, aşağıda beyliğinize gelmişim, çünkü hatunum beni gönderip bir gömlek ve bir kaftanla gitti, ne sebepten dolayı (gitti) bilmiyorum.”

barḡa aḡalarga (III, 40) “bütün aḡalara”

daḡın aḡa (III, 40, 290, 412) “üst düzey yönetici, kıdemli yönetici”

elekciyası pan voytnuñ da eki yeḡi aḡanıñ (III, 39) iki yeni aḡanın ve sayın şehir yöneticisinin seçimi

frıştelerniñ aḡası (II, 789; III, 230)” meleklerin aḡası”

ḡadımlar aḡası (II, 820) “haremaḡaları başı”

orospıların aḡası (II, 694) “genelev işletmecisi”

¹⁰⁵³ BK, D7, D20.

¹⁰⁵⁴ EUTS, 6.

¹⁰⁵⁵ ÇTS, 14.

uruğlarının ağası (III, 40, 125, 930) “sülalenin başı, büyüğü, söz sahibi”

yeniçeri ağası (III, 40) “yeniçeri ağası”

zaman ağası (II, 705) “dönemin başkanı”

zindan ağası (III, 40) “zindan ağası, gardiyanların başı”

- **ağalıh:** yönetici, lider (III, 41)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T’de tanıklanmıştır.

Ağalıhların veliyatnı, çerüv başlıhlarnı, uruş etkenlerni, joğovurtnu, kirmehimizni da çihkanımızni bizim eminlik bile saqlagay. (I, 116) “Vilayetin yöneticilerini, komutanları, savaşçıları, halkı, (şehre) girenlerimizi ve (şehirden) çıkanlarımızı güven içinde koruyacaktır.”

ağalıhların uruşların (I, 287) “savaşların liderlerini”

Harşı alarga, ki ten aruvluhuna ağalıh eterler. (I, 515) “İffetine hükmedenlere karşıdır.”

Biy Teñri bergey, ki hutlu yüzlü bolgaylar ağalıhka da pospolityga da. Amen. (I, 928)

“Tanrı, hem yöneticilere hem de vatandaşlara talihli olmayı nasip edecek. Amin.”

alay ağalıh (III, 1250) “bütün yönetim”

- **baş:** başkan, amir, baş, lider (III, 229)

[ET: baş Krh: baş Har: baş Çağ: baş]

ET’den itibaren¹⁰⁵⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Sen ferâh bol da süvünçlü, barça friştelerni başı, ki ölümsüz Teñriniñ huluhçısısen. (I, 169) “Sen ferah ve sevinçli ol bütün meleklerin başı çünkü ölümsüz Tanrı’nın hizmetçisisin.”

aşçıbaşı (III, 157) “aşçı başı”

atalarnı başı (III, 163, 230) “baş patrik”

barça ermenilik yihövlerini başı (I, 152) “bütün Ermeni kiliselerin başı”

barça yamanlıhını başı (III, 502) “bütün kötülüklerin başı”

baş adamlar (III, 30) “yöneticiler”

baş hapıcı (III, 230, 804) Sultan koruma komutanı, bekçilerin başı

başı surp yuhövnüñ anı ari (III, 211, 760) “onun kutsal kilisesinin başı”

bölek başı (III, 230, 325) “tümen komutanı”

çerüv başı (III, 232, 379) “komutan”

¹⁰⁵⁶ EDPT, 375.

çerüv başına inamnıñ (III, 207) “inancın kumandanına (İsa Mesih’e)”
çoban başı (III, 230, 397) “çoban başı (mec. baş rahip)”
cıns başı (III, 198, 230, 1313) “halkın yöneticisi”
elçibaşı (III, 482) “büyükelçi”
*elli başı*¹⁰⁵⁷ (II, 815) “büyükelçi”
frıştelerniñ başı (III, 40, 230, 531) “meleklerin başı”
gerven başı (III, 230, 663) “kervan başı”
gimen başı (III, 230, 493, 544) “halk lideri”
igitler başı (III, 230, 605) “gençlerin lideri”
imasdaserlerniñ başı (III, 230, 611, 1561) “bilgelerin başı”
k’ahana başı (III, 133, 230) “baş rahip”
miñbaş/ miñ baş/ miñler başı (III, 974) “binbaşı”
padşahlıñ başı (III, 230, 791, 1112) “devlet başkanı”
pastuñlar başı (III, 230, 1124 çobanların başı¹⁰⁵⁸
pisar başı (III, 230, 1140, 1560) “papalık sarayında baş memur, kâtiplerin başı”
straj başı (III, 230, 1322) “baş gardiyan, bekçilerin başı”
suvbaşı (III, 1335) “komutan”
tamğaçı başı (III, 230, 1376) “baş gümrükçü”
ustalarnıñ başı (II, 869) “ustaların başı”
yargu başı (I, 153) “mahkeme başkanı”
yasañçı başı (III, 230, 1662) “baş vergi tahsildarı”
yüzbaşı (III, 237, 1752) “yüzbaş”

- **başçı:** baş, komutan, lider (III, 232)

[ET: başçı **Krh:** başçı **Har:** başçı **Çağ:** başçı]

ET’den¹⁰⁵⁹ itibaren metinlerde tanıklanmıştır.

Bağlama hanların alarnıñ bağ bile, çerüv başçıların alarnıñ hol bığovları bile temirden (I, 103) “Onların hanlarını pranga ile ordu komutanlarını demir el zincirleri (kelepçeler) ile bağlama.”

çerüv başçıların alarnıñ (I, 97, 656) “onların ordu komutanlarını”

zpahi başçıların (I, 223, 287) “sipahi komutanlarını”

¹⁰⁵⁷ “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *elçibaşı/ ellibaşli/ ellibaşı* “büyükelçi” şeklinde verilmiştir. (II, 815)

¹⁰⁵⁸ Çobanların reisi, Hz. İsmail’in oğlu, Arap kabilelerinden birinin atası Nabış.

¹⁰⁵⁹ EDPT, 378.

- **başlandaş:** kurucu, lider (III, 237)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük; “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 853)

- **beg/ biy:** bey, yönetici (III, 247, 285)

[ET: **bèg Krh:** beg/ beg **Har:** beg/ bèg/ big/ bik **Çağ:** beg/ bèg/ big/ bik/ bey]

ET’den itibaren¹⁰⁶⁰ metinlerde tanıklanmıştır.

Olağ ulusuna yeni biy keldi Stımboldan, atı Kasper Gracıyandır. (III, 651) “Moldova ulusuna İstanbul’dan yeni bir yönetici geldi, adı Kasper Grasiyan’dır.”

924, junis 7. Kefenı aldılar türkler Mahmud beg zamanına. (III, 938) “924, 7 Haziran. Türkler Mahmud Bey zamanında Kefe’yi aldılar.

Andriy biyniñ hoyçısı (III, 98) “Andriy Bey’in çobanı”

Apusmak atlı biy (III, 120) “Apusmak adlı bey”

biyler eşiki (III, 506) “beyler kapısı”

biyleri Movapacilerniñ (III, 984) “Moabların yöneticileri”

biyniñ potrebasına (III, 1545) “beyin ihtiyacına”

burungi Frang biyleri (III, 530) “birinci Frenk beyleri”

eñ burungi biy (III, 537) “en üst düzeydeki bey”

Ermeni biyiniñ (III, 656) “Ermeni beyinin”

Erusağem biyiniñ ulağı (III, 1544) “Kudüs Bey’inin ulağı”

filler üsne biy (II, 877) “filler üstündeki lider (fil binicisi)”

Frangniñ biyleri (III, 530) “Frenk vilayetlerin beyleri”

Gosdantin biy (III, 549) “Kostantin Bey”

keşeş biyi (III, 678) “konsey, meclis lideri”

keşeşte olturgan biyler (III, 678) “mecliste, konseyde oturan yöneticiler”

kiçi biy (III, 690) “küçük bey”

Lipianos biy (III, 924) “Lipianos Bey”

Macar biyi Betlem Gabor (III, 130, 263) “Macar Beyi Betlem Gabor”

Mahmud beg (III, 1215) “Süleyman Bey”

Mısır Begi oğlu (III, 844) “Mısır Bey’inin oğlu”

Murad beg (III, 989) “Murat Bey”

Süleyman beg (I, 1073) “Süleyman Bey”

Sülیمان beg (I, 1077; III, 1336) “Süleyman Bey”

¹⁰⁶⁰ BK, D1.

Süleyman beg (III, 247) “Süleyman Bey”

şehar biyi (III, 1350) “şehir yöneticisi”

ulu biy (III, 147, 553, 1546) “büyük bey”

ulus biyi (III, 1549) “ulus lideri”

- **başlıh:** lider (III, 237)

[ET:- Krh: başlıg Har: başlıg/ başlık Çağ: başlıg/ başlık]

İlk olarak KB’de¹⁰⁶¹ “lider” anlamında tanıklanmıştır.

Da alardan teşkirip aldılar başlıhları barça k’risdânların. (I, 684) “Bütün Hristiyanların liderleri onlardan dağıtıp aldılar.”

başlıhları ari yığının (I, 119) “kutsal cemaatin liderleri”

zera türk asîra köplüh edi – igirmi 1000 adam bar edi. Da başlıhları Mustafa paşa, Bağdad paşası edi (I, 554)

- **paşa:** (<Far. *pādišāh*) paşa (III, 1124)

[ET:- Krh:- Har: paşa Çağ: paşa]

İlk olarak KYB’de¹⁰⁶² tanıklanmıştır.

Anda j ol oğraştā öldürdüler Silistra paşasın Useyim paşanı, tüfekten çagatına urup. (I, 551) “Orada o savaşta, tüfekle alnından vurup Silistre Paşa’sı Hüseyin Paşa’yı öldürdüler.”

Hayı ki türk padşahı da ulu horhuda edi paşaları bile. (I, 553) “Türk padişahı paşaları ile büyük korku içindeydiler.”

Ali paşa (I, 557) “Ali Paşa”

Bağdad paşası (I, 553) “Bağdat Paşa’sı”

Budin paşası Haraḥaş paşa (I, 556) “Budin Paşa’sı Karakaş Paşa”

dinsiz Bağdad paşası (I, 555) “dinsiz Bağdat Paşa’sı”

dinsiz da hutsuz Haraḥaş paşanı (I, 556) “dinsiz ve talihsiz Karakaş Paşa’yı”

dinsiz paşalar (I, 560) “dinsiz paşalar”

Hibreyim paşanı (I, 1078) “Hibreyim Paşa’yı”

Harahisar paşası (I, 557) “Karahisar Paşası”

İbrahim paşanın başın (I, 1076) “İbrahim Paşa’nın başını”

Macar oğlu paşa (I, 540) “Macaroğlu paşa”

Mustafa paşa (I, 553) “Mustafa Paşa”

¹⁰⁶¹ KB, 2301.

¹⁰⁶² KYB IV, 11.

Nasuh paşa (I, 1071) “Nasuh Paşa”

ol 4 paşanın 3000 ademisi (I, 559) “o dört paşanın üç bin adamı”

Paşanın öldürgeni için (I, 556) “paşayı öldüren hakkında”

paşa oğlu (I, 538) “paşa oğlu”

sıtaralı paşa (I, 556) “sıtaralı paşa”

Sarımsak paşa (I, 545) “Sarımsak Paşa”

Skender paşa (I, 546) “İskender Paşa”

Skender paşanın kyahyasın (I, 544) “İskender Paşa’nın kahyasını”

türk Macar paşanın oğlu (I, 538) “Türk Macar Paşa’sının oğlu”

1 paşanı (I, 553) “bir paşayı”

1 paşanın çatırına (I, 564) “bir paşanın çadırına”

2 paşa (I, 557) “iki Paşa”

4 paşa (I, 558) “dört paşa”

- **paşalıh:** (<Far. *pādiṣāh*) paşalık¹⁰⁶³

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bergey maña dağın ulu peşalıh da ol cihanda meñilik! (I, 174) “O cihanda ebedî olması için bana daha yüce bir paşalık verecek!”

- **vezir/ vezil:** (< Ar. *wazīr*) vezir (III, 1599)

[ET:- Krh: vezir Har: vezir Çağ: vezir]

İlk olarak KB’de¹⁰⁶⁴ tanıklanmıştır.

Da ol zaman Nasuh paşa ulu vezil edi Stimbolda. (I, 1071) “Ve o zaman Nasuh Paşa İstanbul’da veziriazam idi.”

Ol je künnü türk padşahı kendi ulu vezirin da yeniçeri ağasın menzul etti, aytıp ki: «Siz uğursuz kimselersiz.» (I, 558) “Aynı gün, Türk padişah kendi veziriazamını ve yeniçeri ağasını görevden aldı, ‘Siz uğursuz kimselersiniz.’ dedi.”

sancağı alnına vezirniñ (III, 1235) “vezirin sancağı önünde”

¹⁰⁶³ KPN III’te madde başı olarak verilmediğinden diğer madde başları gibi sayfa numarası verilmemiştir.

¹⁰⁶⁴ KB, 1036.

2.32.4.2.2. Yönetilenler

2.32.4.2.2.1. Halk

- **el:** halk, insanlar (III, 481)

[ET: il **Krh:** èl/ el **Har:** il/ èl **Çağ:** il/ èl]

ET'den itibaren¹⁰⁶⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

İşit, hız, da kör, da aşahlat hulahıynı seniñ, unut elıñni seniñ da övün atañnıñ seniñ, zera suhlandı han körkünge seniñ. (I, 49) “İşit, kız ve gör; kulağını eğ, halkını ve ata yurdunu unut çünkü han senin görküne saklandı.”

Haçan ki işitti ese han bu avaznı elniñ ağızından, asrı hayğuga tüşti. (I, 165) “Han halkın ağızından bu sesi işittiyse çok kaygılandı.”

Men de elge bermeli edim. (III, 481) “Ben de insanlara vermeliydim.”

başların elniñ (I, 49) “insanların başlarını”

bütün el (I, 168) “bütün halk”

el arasına (III, 481, 1537, 1626) “halk arasında”

elden uyalmas kişi bile (III, 101) “insanlardan utanmayan kişiyle”

eli alarnıñ (II, 660; III, 1040) “onların halkı”

elniñ övüne (III, 481) “insanların evine “

hara el (III, 481) “basit halk”

kermen eline (I, 165) “şehir halkına”

ol salanıñ bütün eli (I, 245) “o köyün bütün halkı”

sala eli (III, 481) “köy halkı”

2.32.4.2.2.2. Ulus

- **cıns/ cıns/ çins:** (< Ar. cıns) ırk, tür, ulus, millet, aynı soydan gelenler (III, 460, 459, 385)

[ET:- **Krh:- Har:** cıns **Çağ:** cıns]

İlk olarak CC'de¹⁰⁶⁶ tanıklanmıştır.

Bu cınstır, ki izder Biyni, izder körme yüzün Jagop Teñrisiniñ. (I, 39) “Bu millet Rabb'i ister, Yakup'un Tanrı'sının yüzünü görmek ister.”

Biyiktir barça cınslardan Biy, da köktedir haybatı anıñ. (III, 290) “Rab bütün ulusların üstündedir ve onun yüceliği cennettir.”

Barça cınslar kezdiler çövreme. (III, 405) “Bütün ırklar çevremde gezdiler.”

Barça cınslar huluh etkeyler añar. (I, 61) “Bütün milletler ona kulluk eder.”

¹⁰⁶⁵ BK, D3.

¹⁰⁶⁶ CC II, 74a/5.

atası cınslarının (III, 163) “ırkların atası (Hz. İbrahim)”
açıglatuçı cıns (I, 64) “keder veren millet”
adam cınsı (III, 30) “insan milleti”
adam cınsının (III, 267) “insan milletinin”
ata cınslarının (III, 163) “milletlerin atası”
atası cınslarının (III, 163) “milletlerin atası”
barça cınslar (I, 50) “bütün uluslar”
barça cınslarda (III, 426) “bütün milletlerde”
bir cıns (I, 54) “aynı millet(ten)”
bir cınsının (III, 220) “aynı milletin”
bizim cıns (III, 294) “bizim millet”
cıns arasına (I, 58) “milletler arasında”
cıns başı (evelgi ata) (III, 163, 198, 230) “milletin atası”
cıns biyi (III, 284) “ulus lideri”
cıns kereksiz (I, 45) “gereksiz millet”
cıns yaman (I, 65) “kötü millet”
cınsın Ep’remniñ (I, 65) “İbrahim’in ulusunu”
cınsın Israjelniñ (I, 65) “İsrail milletini”
cınsın Jutanıñ (I, 66) “Yahuda’nın milletini”
cınsına atalarının kendiniñ (I, 51) “kendi atalarının soyuna”
cınsları asorilerniñ da mısırlılarnıñ (III, 150) “Süryani ve Mısırlıların ulusu”
cınsının artmañı (III, 141) “milletin büyümesi”
cınsının payları (III, 460) “milletine düşen pay”
cınsın çah cınska (I, 36) “milletten millet”
çovrañı cınsının (III, 401) “türünün kaynağı”
essiz cıns (I, 45) “akılsız millet”
Frang cınsı (III, 117) “Frenk milleti”
Japet’agan cınsının (III, 168) “Japetagan milleti”
menim cınsımdan (III, 88) “benim ulusumdan”
özge cıns ermenilerden (III, 310) “başka Ermeni milletinden”
özge cınslar (I, 64) “başka milletler”
özge cınsın (III, 208) “başka milletten”
payı cınsının (III, 460) “(bu) millete düşen pay”
sağmos üstne cınsının (I, 66) ulusunun hakkında okunan mezmur
sövüklü cıns (III, 216) “sevilen millet”

- **millet/ millet:** [< Ar. *milla(t)*] millet, ulus, soy (III, 972)

[ET:- **Krh:** millet **Har:** millet **Çağ:** millet]

İlk olarak KB'de¹⁰⁶⁷ tanıklanmıştır.

Ol türlü barça tövelerin özge milletler aldılar da kütüçi hulların öldürdüler. (III, 1497)

“Aynı şekilde başka milletler bütün develerini aldılar ve onları güden kullarını öldürdüler.”

Surp Lusaworiçniñ algışı bile Ermeni milleti açığ yüzlü boldu da özge milletler hara yüzlü boldular. (III, 238) “Aziz Lusavoriç’in duası ile Ermeni milletinin yüzü ak oldu, diğer milletlerin yüzü kara oldu.”

açıtıçı millet (I, 834) “eziyet eden millet”

adam milletin (I, 133) “insan soyunu”

Alan milleti (III, 66) “Alan milleti”

Apraham milletinden (III, 468) “İbrahim soyundan”

barça millete (III, 651) “bütün millete”

barça milleti yerniñ (III, 78) “yeryüzünün bütün milleti”

barça milletten da uluslardan (I, 150) “bütün milletten ve uluslardan”

barça türlü millete (I, 166) “her türlü millete”

bir milletni (III, 817) “bir milleti”

biy hağan milletinden (III, 246) “hükümdar soyundan bey”

bizim milletimizden (I, 247) “bizim milletimizden”

biznim Ermeni milleti (III, 135) “bizim Ermeni milleti”

Ermeni milleti (III, 24) “Ermeni milleti”

essiz millet (III, 27) “akılsız millet”

Honin milleti (III, 591) “Honin milleti”

hörmetsiz millet (III, 27) “saygısız millet”

hrozniy sözlü Frang milleti (III, 598) “müthiş konuşan Frenk milleti”

Habaş milleti (III, 779) “Habeş milleti”

haysı milletten (I, 247) “hangi milletten”

hutharılmahına adam milletiniñ (I, 241) “insan soyunun kurtarılmasına”

imşah sözlü Helen milleti (III, 582, 612) “yumuşak konuşan Helen milleti”

K’ağteaci millette (III, 33, 475) “Keldani milletinde”

kendi milleti üsne (II, 765) “kendi milleti üstünde”

kiçi millet (III, 530) “küçük millet”

¹⁰⁶⁷ KB, 89.

kökleri milletlerni (III, 461) “milletlerin kökleri”
Marac milletke (III, 948) “Marok millete”
millet yaman (III, 22) “kötü halk”
milletin Israjelni (III, 746) “İsrail’in milletini”
milletke özge (I, 50) “başka millete”
ol millet (III, 44) “o millet”
ol milletke (III, 312) “o millete”
özge milletler (III, 53, 90) “başka milletler”
özge milletin töresine (I, 151) “başka milletin töresine”
özge milletin yargısına (I, 153) “başka milletin yargısına”
Parsi millete (III, 948) “Farsi millete”
tahimli sözlövuçi Ermeni milleti (III, 1309) “hoş konuşan Ermeni milleti”
tez sözlövuçi Hndi milleti (III, 587, 1309) “hızlı konuşan Hint milleti”
türlü türlü milletler (I, 158) “türlü türlü milletler”
yalgız adam milleti (I, 241) “yalnız insan soyu”
yat millet Ket (I, 54, 399) “yabancı millet Gat¹⁰⁶⁸”
12 milletke (I, 153; III, 872) “on iki millete”
72 milletin usluluğu (I, 173) “yetmiş iki milletin usluluğu”

- **tayfa/ dayfa:** [*< Ar. t̤āifa(t)*] ulus, halk, sülale (III, 1403, 417)

[ET:- Krh:- Har: t̤āyife Çağ: t̤āyife]

İlk olarak NF’de¹⁰⁶⁹ tanıklanmıştır.

Yerni öpkeyler añar barça cınsları dayfaların, zera Eyemizdendir hanlıh, da ol eyelik eter üstüne barça dinsizlerni. (I, 39, 314) “Bütün ulusların halkları secde edecekler çünkü hâkimiyet Rabb’imizdendir ve o bütün dinsizlerin üzerine hâkimiyet kurar.”

barça tayfa üsne Israjelni (II, 511) “İsrail’in halkının üstüne”

barça tayfaga (I, 264) “bütün halka”

barı tayfası (I, 564) “bütün halkı”

bizim ermeni tayfası (I, 546) “bizim Ermeni milleti”

bizim nemiç tayfası (I, 563) “bizim Leh milleti”

bizim tayfamızdan (I, 142) “bizim tayfamızdan”

bütün tayfamızga (I, 948) “bütün halkımıza”

cinsından eki tayfanı (I, 263) “iki sülalenin halkından”

¹⁰⁶⁸ Gath/ Gat, Goliath’ın doğduğu Filistin’in beş kraliyet şehrinden biri (III, 689)

¹⁰⁶⁹ NF, 40/10.

dayfaları cınsların (I, 73, 348) “milletlerin halkları”
ermenî dayfası (I, 157; III, 497) “Ermeni milleti”
harşı İsrâjel tayfasına (II, 613) “İsrail’in halkına karşı”
İsrâjel tayfası (III, 1403) “İsrail milleti”
İsrâjel tayfasına (II, 176) “İsrail milletine”
muhanat tayfa (III, 18) “namert millet”
nemiç tayfasına (I, 538) “Polonya milletine”
ol tayfa (I, 160) “o millet”
özge dayfa (III, 411, 872) “başka millet”
özge dayfanın törelerini (I, 150, 1002) “başka milletin törelerini”
tayfasına İsrâjelnin (I, 610) “İsrail’in halkına”
türk dayfası (II, 746; III, 1525) “Türk milleti”

• **ulus:** ulus (III, 1549)

[ET: ulus/ uluş Krh: uluş Har: ulus/ uluş Çağ: ulus/ uluş]

ET’den itibaren¹⁰⁷⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Teñriden beriliptir ululuğ alarga, ki ulusların abragaylar da sahlagaylar. (III, 17)
 “Uluslarını korumaları ve muhafaza etmeleri için onlara yücelik Tanrı tarafından verilmiştir.”

Mere, felan kişiler! Nek benim ulusumdan oğlanlar oğurluyursız? (III, 967) “Hey, felan kişiler! Neden benim ulusumdan çocuk çalıyorsunuz?”

Özge yol bile kettiler uluslarına. (I, 271) “Başka bir yolla ulularına gittiler.”

Ak’eajeci ulusu (III, 1549) “Achaëa¹⁰⁷¹ ulusu”

Asori ulusu (III, 1549) “Asur ulusu”

Asoresdan ulusu (III, 1549) “Asur ulusu”

Awsid ulusu (III, 1549) “Avsitidi ulusu”

barça turganlar K‘ananacı ulusta (III, 984) “Kenan ulusunun bütün sakinleri”

barça uluslardan (III, 773) “bütün uluslardan”

baş şehirinde Giligecwoc ulusunun (III, 943) “Kilikya ulusunun başkentinde”

bütün Šlônska ulusuna (III, 1357) “bütün Silezya¹⁰⁷² ulusuna”

düşmanının ulusu (III, 1549) “düşmanın ulusu”

düşmannın ulusu üstüne (I, 700) “düşmanın ulusu üstüne”

Ekibdos ulusu (III, 1549) “Mısır ulusu”

¹⁰⁷⁰ EDPT, 152.

¹⁰⁷¹ MÖ 146 yıllarında Yunanistan’da yaşayan halk için kullanılır. (III, 53)

¹⁰⁷² Almanya’nın doğusunda Prusya’da tarihsel bir bölge <https://tr.wikipedia.org/wiki/Silezya>

Erzingân [Ergingan] ulusuna (III, 491) “Erzincan ulusuna”
Et’ovba ulusnu (III, 511, 669) “Etiyopya ulusunu”
Eyemizniñ ulusu (III, 1550) “Rabbimiz’in ulusu”
Giligecwoc ulusu (III, 594) “Kilikya ulusu”
Huntustanniñ ulusun (III, 588) “Hindistan’in ulusunu”
Ilâh ulusu (III, 1550) “Leh ulusu”
Ilâh ulusuna (III, 608) “Leh ulusuna”
Kağaat ulusu (III, 944) “Gilead¹⁰⁷³ ulusu”
Kağajat ulusun (III, 648) “Gilead ulusunu”
Kağajat ulusunda (III, 662, 721) “Gilead ulusunda”
K’ağteacoc ulusundan (III, 649, 1387) “Keldani ulusundan”
K’ananaci ulusta (III, 1550) “Kenan Eyaletinde”
kendiniñ ulusuna Gabat’ovgia atı (III, 533) “Kapadokya adlı kendi ulusunda”
korolnuñ ulusu (III, 1550) “kralın ulusu”
Krakov ulusuna (III, 1357) “Krakov ulusuna”
hanlıh ulusu (III, 802) “hanlık ulusu, kraliyet ulusu”
hannı Amovrhaci ulusnuñ (III, 1254) “Amurru ulusunun hükümdarı”
Ligia ulusundan (III, 790, 922) “Likya ulusundan”
Litva ulusu (III, 1550) “Litvanya ulusu”
Macar ulusu (III, 935) “Macar ulusu”
Macar ulusuna (III, 1253) “Macar ulusuna”
Matiamniñ ulusu (III, 1550) “Midyanlıların¹⁰⁷⁴ ülkesi”
menim ulusumdan oğlanlar (III, 520) “benim ulusumdan çocuklar”
Mısır ulusu (III, 1550) “Mısır ulusu”
Nemiç ulusına (I, 11) “Polonya ulusuna”
Olah ulusuna (III, 651, 1051) “Moldova ulusuna”
Osid ulusuna (III, 643, 1072) “Avsitidi ulusu”
Palesdinskiy ulustan (III, 1115) “Filistin ulusu”
p’arawonnuñ ulusu (III, 1550) “firavun’un ulusu”
Pol’ska ulusu (III, 1550) “Polonya ulusu”
Šlónska ulusu (III, 1550) “Silezya ulusu”
Sûk’em ulusun (III, 1326) “Şeçem ulusunu”
şaytan ulusu (III, 555) “şeytan ulusu”

¹⁰⁷³ Ürdün nehrinin batı tarafında, Filistinde bir bölge.

¹⁰⁷⁴ Medyen halkı Tevrat’ta Midianlılar adıyla anılan kavimdir. Bugünkü Suriye’nin güneyi ile Ürdün ve Hicaz’ın kuzeyindeki topraklarda yaşamışlardır. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Medyen>

şaytanların ulusu (III, 1349) “şeytanların ulusu”

Tatar ulusu (III, 1398) “Tatar ulusu”

turganlar K‘ananacı ulusta (III, 493, 653) “Kenan ulusunda yaşayanlar”

turganların P‘ğşdaci ulusta (III, 878, 1136) “Filistin ulusunda yaşayanlar”

Türk ulusu (III, 1525) “Türk ulusu”

Ulağ ulusuna (III, 1051) “Moldova ulusuna”

ulus biyi (III, 1549) “ulus lideri”

ulusun Mısırın (III, 1550) “Mısır’ın ulusunu”

ulusuna Erusağemni (III, 1549) “Kudüs’ün ulusuna”

ulusuna K‘ananı (III, 1550) “Kenan’ın ulusuna”

ulusuna sövünçlükni (III, 1304) “seviçliğin ulusuna”

ulusundan Ekibdosni (III, 1549) “Mısır’ın ulusundan”

ulusundan Jortananni (III, 691) “Ürdün’ün ulusundan”

Volen ulusu (III, 1550) “Volen ulusu”

yarımkünni ulusu (III, 1550) “güneyin ulusu”

yat ulustan (I, 57) “yabancı milletten”

2.33. Sosyolojiyle İlgili İsimler

2.33.1. İnsan

- **adam:** (< *Ar. ādam*) insan, insanoğlu, kişi (III, 29)

[ET:- **Krh:** adam/ādem **Har:** ādem **Çağ:** ādem]

İlk olarak KB’de¹⁰⁷⁵ tanıklanmıştır.

Biyim Jisus K‘risdos, ħaysı Teñri da adamsen. (III, 30) “Rabbim İsa Mesih, sen Tanrı ve insansın.”

Men adammen, neçik sen. (III, 30) “Ben senin gibi bir insanım.”

adam adamdan sözlegen (III, 31) “kehanet gösteren, büyü yapan”

adam badgeri (III, 30) “insan heykeli”

adam başından (III, 30) “kişi başına”

adam boyu bile (III, 320) “insan bedeni ile”

adam cınsı (III, 30) “insanoğlu”

adam fehamsız (III, 31) “tasasız insan”

adam-hayvan (III, 576) “insan- hayvan”

adam hilleli (III, 32) “sahtekâr insan”

adam kibik (III, 31) “insan gibi”

¹⁰⁷⁵ KB, 58.

- adam hanı* (III, 31) “insan kanı”
- adam holu* (III, 662) “insan eli”
- adam oğlanları* (I, 44) “ademoğulları, insanoğulları”
- adam oğlu* (I, 33) “ademoğlu”
- adam oğlunun körki* (III, 668, 1458) “insanoğlunun güzelliği”
- adam oğlunun yürekine* (I, 160) “insanoğlunun yüreğine”
- adam oğurlavuçı* (III, 31, 1041) “insan kaçıran”
- adam öldürmeğ* (III, 31) “insan öldürme”
- adam söveklerin* (III, 651) “insan kemiklerini”
- adam sövükün* (III, 31) “insan sevgisini”
- adam tarbiyatın* (I, 155) “insan doğasını”
- adam tiliğe* (III, 32) “insan dilinde”
- adam yeyüçi* (III, 32) “insan yiyen”
- adamdan egri* (III, 18) “dürüst olmayan adamdan”
- adamdan yaman* (III, 18) “kötü insandan”
- adamdan yazıhlı* (III, 32) “günahkâr insandan”
- adamdan yazıhlıdan* (III, 31) “günahkâr insandan”
- adamların teni* (III, 31) “insan vücudu”
- adamların aldamağları bile* (III, 70) “insanların aldatmacalarıyla”
- adamnı öldürgen* (III, 31) “insanı öldüren”
- adamların k'ristânların* (III, 528) “Hristiyan kişileri”
- adamnı hanı bağası* (III, 31) “insan kan pahası (parası)”
- adamnı yürekin* (III, 520) “insanın kalbini”
- alay adam oğlunun canına* (I, 161) “bütün insanoğlunun ruhuna”
- alnına adam oğlanlarının* (I, 42) “ademoğullarının önünde”
- anıhkibik esli k'aç ademige* (III, 647) “onun gibi akıllı ve cesur kişiye”
- arasına adamların* (I, 65) “insanların arasında”
- barça adam* (III, 30) “bütün insanlar”
- barça adamlar* (I, 57) “bütün insanlar”
- barça adam tenli* (III, 32) “her ölümlü insan”
- baş adamlar* (III, 30) “yöneticiler, başkanlar”
- barça oğlanları adamların* (I, 49) “bütün insanoğulları”
- başlarına adamların öktemlerin* (III, 1046) “kibirli insanların başlarına”
- başlarına öktek adamların* (III, 31) “kibirli insanların başlarına”
- bu adamga* (III, 579) “bu insana”

burungi adam (III, 30, 286, 721) “birinci insan”
çektiri canlarını adamlarını (III, 504) “insan ruhunun özellikleri”
çıharıgi adam (III, 31) “dışdaki insan, (insan formu, dış görüntü)”
çıharıgi adamımız bizim (III, 1680) “bizim dışardaki insan görüntümüz (dış görünüşümüz)”
dediçi adamnı (III, 30) “kişinin mirasçıları”
ekinçi Adam- Biy (III, 30, 286, 721) “ikinci insan Mesih”
her adam (III, 577) “her insan”
her adam tenli (III, 32) “her ölümlü insan”
içkerigi adam (III, 31) “içimizdeki insan”
iftirasından adamlarını (III, 604) “insanların iftirasından”
igitleki adamnı (III, 606) “insanın gençliği”
işin adam oğlanlarını (I, 35) “ademoğullarının işini”
it başlı adam (III, 631) “it başlı insan”
hıtharmalı adamnı (III, 31) “insanoğlunun kurtuluşu”
meñerüçisi adamnı (III, 30) “kişinin mirasçıları”
miskin da yarlu adamnı (III, 31) “sefil ve fakir insanı”
nasipi adamnı (I, 46; III, 31) “insanın nasibi”
könü adam (I, 157) “dürüst insan”
köp adam (I, 153) “çoğu insan”
oğlanları adamlarını (I, 50) “insanoğulları”
oğlanlarına adamlarını (I, 55) ademoğullarına
oğlanlarını adamlarını tişleri (I, 55) “ademoğullarının dişleri”
tek yalgız adam oğlu (III, 31) “sadece insanoğlu”
Teñriden horhusuz adam bile (III, 101) “Tanrı’dan korkmayan insanla”
tügel adam (I, 154) “mükemmel insan, eksiksiz insan”
üstne adamnı (I, 56) “insan(lar)ın üstünde”
volnı/ volnı adam (III, 32) “özgür bir adam”
yasovuçısı tüşkünüñ adam canını (I, 957; III, 30) “insan ruhunun düşkünlüğünün kurtarıcısı”
yaman adamlar (III, 609) “kötü insanlar”
yarım adam yarım eşek (III, 32, 845, 963, 1048, 1288) “yarı insan yarı eşek (canavar), insan başlı eşek”
yarlı adam (III, 32) “fakir insan”
yürekin adamnı (III, 520) “insanın kalbini”
yüzü adamnı (III, 603) “insanın yüzü”

- **ademi/ adami:** (< Ar. *ādam*) insanoğlu, insan, asker (III, 33, 32)

[ET:- K^{rh}: ademi/ ādemî Har: ādemî Çağ: ādemî]

İlk olarak KB'de¹⁰⁷⁶ tanıklanmıştır.

Aldamasız yargu Teñriniñdir, ol, ki yapuñnu açıñnı köriyir, a dünyâ ademilerine yoluñur yañılmañlıñ. (III, 33) “Hilesiz yargı Tanrı'ya aittir, çünkü o gizli olanı bariz görür ve yanılmak dünya insanlarına özgüdür.”

4 paşanın bar edi 3000 ademisi. (III, 33) “Dört paşanın üç bin askeri vardı.”

ademiler tanıñlıñı (III, 33) “insan şahitliği, tanıklığı”

ademiniñ barça yañşılıñın (I, 150) “insanın bütün iyiliğini”

ademiniñ esi (III, 501) “insanoğlunun aklı”

ademiniñ tarbiyatı (I, 150) “insanın doğası”

ademiniñ 365 boğomu (III, 33) “insanoğlunun üç yüz atmış beş eklemi”

her k'risdân ademisine (I, 373) “her Hristiyan insana”

hörmetli adamiler (III, 594) “saygın insanlar”

dünyâ ademiler(i) (I, 151) “ölümlü insanlar”

ne türlü yazıñsız ademiler üstüne (I, 152) “çeşitli günahsız insanlar üstüne”

ölçövü ademiniñ 6 teprenişiniñ (I, 151) “insanoğlunun altı hareketinin ölçüsü”

- **ademilik/ ademlik/ ademiliğ:** (< Ar. *ādam*) insan doğası, insan, insanlık, erkeklik (III, 34)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: ādemîlik/ ādemîlik/ ādemîliğ]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Kim ki haytsa yazıñlarından igitlikte, añar bağışlarmen uçmañnı 100-üne 100 kez. Da kim ki orta ademiliğine haytsa, añar 80-ine 80 kez bağışlarmen uçmañnı. (I, 172) “Her kim gençken günahlarından dönse yüzüne yüz kez cenneti bağışlarım ve her kim insanlığının orta yaşlarında (günahlarından) dönse seksenine seksen kez cenneti bağışlarım.”

Men k'ristânmen, da ademilikte ündeliyirmen Mariane. (I, 247) “Ben Hristiyanım ve insanken Mariane diye çağrılırım.”

14 yaşına ademiliki teprenir. (III, 34) “On dört yaşında erkekliği uyanır.”

ademilik övrenmeñten (III, 34) “insanlık öğrenmekten”

ademilik tarbiyatı (I, 250) “insanlık tabiatı”

ademilik tarbiyatından (I, 150) “insanlık tabiatından”

ademilikimiz ble bizim (II, 326) “bizim insanlığımız ile”

¹⁰⁷⁶ KB, 6332.

ademilikimni heç etmek (III, 34) “insanlığımı yok etmek”
ademilikke köre (I, 241) “insanlığa göre”
alay ademilik (II, 243) “bütün insanlık”
bizim ademilikimiz üçün (I, 109) “bizim insanlığımız için”
çiharıgi ademilikimiz (I, 235) “dıştaki insanlığımız”
içkeriği ademilikimiz (I, 235) “içteki insanlığımız”
kensiniğ ademilikin (II, 336) “kendisinin insanlığını”
könü ademilikine köre (II, 237) “gerçek insanlığına göre”
tarbiyatı ademilikniğ (II, 275) “insanlığın tabiatı”
tarbiyatımızni bizim adamlığımızniğ (III, 503) “bizim insanlığımızın tabiatını”
tügel ademilikte (I, 255) “eksiksiz insanlıkta”
tügel ademiliki bile (I, 120) “eksiksiz insanlıkta”

• **kişi:** kişi, insan, birey, kul, adam (III, 698)

[ET: kişi **Krh:** kişi **Har:** kişi **Çağ:** kişi]

ET’den itibaren¹⁰⁷⁷ metinlerde tanıklanmıştır.

Hannıñ bir kişisi asrı tınçsızlıhtan oñalttıñ. (III, 1458) “Hükümdarın bir adamını büyük hastalıktan iyileştirdik.”

anıñkibik tuvar ħara ... yırahtın belgisiz kişiniğ (III, 95) kimin olduğu belli olmayan uzakta(ki) boynuzlu büyükbaş hayvan

alğan kişini (III, 1494) “alıcı kişiyi”

alğan kişini keri etmege töre bile ol mülklerden (III, 682) “mahkeme aracılığıyla o gayrimenkullerden alıcıyı men etmek

anıñki kişiler (III, 102) “bunun gibi kişiler”

antiçken kişi (III, 109) “yemin eden kişi, mahkeme jürisi”

ari kişi (III, 124) “mübarek kişi”

aylıñ ħatun kişiniğ (III, 187) “hatun kişinin aylığı (adet kanaması)”

aytılğan kişiler (III, 189) “(adı) söylenmiş kişiler”

baş kişiler (III, 230) “yönetici adamlar”

belgili kişiler (III, 104) “bilinen kişiler”

belgisiz kişi (III, 254) “bilinmeyen kişi”

bezirgân kişisi (III, 264) “tüccar adam”

bir kişi Bağovicadan (III, 205) “Bagovitsa¹⁰⁷⁸’dan bir kişi”

¹⁰⁷⁷ BK, D2.

¹⁰⁷⁸ Ukraynada bir yerleşim yeri

- bir kişi turgan komora* (III, 274) “bir insanın yalnız yaşadığı oda”
- bu kişiğe* (III, 80) “bu kişiye”
- cadularnıñ, yaman kiřilerniñ atı* (III, 451) “cadıların ve kötü insanların adı”
- drohonlu eki kişi* (III, 398, 443) “Drohonlu iki kişi”
- elden uyalmas kişi bile* (III, 101) “insanlardan utanmayan kişiyle”
- er kişi* (III, 492) “erkek adam”
- er kiřiniñ çlunoku* (II, 676) “erkek adamın cinsel organı”
- er kiřiniñ aħkanı çlunokundan* (II, 764) “erkek adamın cinsel organından akan, meni”
- er kiřiniñ tonu* (III, 492) “erkek adamın kıyafeti, erkek giyimi”
- er kiřiniñ tamuru* (III, 492, 1377, 1799) “erkek adamın soyu, dölü”
- er kiřiniñ 2-3 tanıhlılı* (I, 154) “iki-üç erkeğin tanıklığı”
- ermenı töresinden kişi* (III, 114) “Ermeni mahkemesinden biri”
- her k’risdân kişisi* (III, 189) “her Hristiyan birey”
- her kişi* (III, 1232, 1667) “her insan”
- ħalgan ubogi kişiler* (III, 397) “geride kalan sefil insanlar”
- ħara ħadife yalan börk ħatun kiřiniñ* (III, 327) “siyah kadifeden sade kadın başlığı”
- ħart kişi* (III, 31, 458, 823) “yaşlı insan”
- ħatun kişi* (III, 1557) “hatun kişi, kadın”
- ħatun kişi dinsizlerniñ teħrisi* (III, 303, 430) “dinsizlerin kadın tanrısı, tanrıça Diana/Artemis¹⁰⁷⁹”
- ħatun kişi grabaşd teħrisi* (III, 303, 430) “dinsizlerin kadın tanrısı, tanrıça Diana/Artemis”
- ħatun kiřiniñ tanıhlılı* (III, 828) “hatun kişinin tanıklığı”
- ħatun kiřiniñ tonu içine* (III, 492) “kadın elbisesi içinde”
- ħatun kişiğe* (III, 911) “hatun kişiye”
- ħatun kiřiniñ börkü* (III, 828) “kadın başlığı”
- ħatunsuz kişi* (III, 116) “hatunsuz (bekâr) adam”
- ħaysı kişi* (III, 108) “hangi kişi”
- kiřiniñ közün* (III, 53, 225) “insanın gözünü”
- kiřiniñ seziklikinden* (III, 1579) “kişinin hissiyatından”
- könüsüz kişiden* (III, 18, 30) “adaletsiz kişiden”
- oğlan kişilerni* (III, 309) “küçük yaştaki kişileri”
- ol kişi* (III, 105) “o kişi”
- ol kişiler* (III, 405) “o kişiler”

¹⁰⁷⁹ Artemis (Diana), Roma mitolojisinde ayın ve avcılığın bakire tanrıçası.

ol inangan kişide (III, 81) “o inanan kişide”

öldürgen kişi (III, 1514) “öldürülen kişi”

ölgen kişiniñ yuvuqları (III, 61) “ölen kişinin yakınları”

sımarlagan kişime (III, 100) “talimat verdiğim adamıma”

tek kişi (III, 194) “tek kişi”

Teñriniñ kişileri (III, 43) “Tanrı’nın kulları”

törege ündelgen kişi (III, 1494) “mahkemeye çağrılan kişi”

tul kişi (III, 247) “dul kişi”

tüşüngen kişiden (III, 149, 1530) “düşünen kişiden”

üsne olturgan kişini (III, 1579) “üstüne oturan kişiyi”

yağşı kişi (III, 1297) “iyi insan”

yaman kişi (III, 451) “kötü insan”

yaman kişilerniñ aldamağundan (III, 1459) “kötü kişilerin kandırmasından”

yügürgen kişini (III, 1298) “yürüyen kişiyi”

5 kişi biyniñ (III, 328) beş adamı

30 yaşar kişi (III, 1667) “otuz yaşlarında insan”

2.33.1.1. Cinsiyete Göre İnsan İsimleri

- **erkek-tişi:** erkek- dişi (III, 496)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ikileme şeklinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Belgili etiyrler tarbiyatın erkeñniñ-tişiniñ. (III, 496) “Erkeğin ve dişinin tabiatını belli ederler.”

2.33.1.1.1. Kadın- Kadınlık

- **bike/ biyke/ bikke/ biçe/ pıyk’a:** bayan; hanım, hanımefendi (III, 267, 293, 265, 1142)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: bike/ bikec]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanan sözcüğün *bikke/ biçe/ pıyk’a* biçimleri sadece KPN III’te tespit edilmiştir.

Mariam tili ble siriyski ündeliyir “bike”. (III, 267) “Suriyelilerin diliyle Meryem ‘bayan’ demektir.”

Başlamağım benim, bike benim, ksônjnam benim. (III, 1441) “Başlangıcım benim, hanımım, benim prensesim.”

bikelerniñ bikesi (II, 689) “hanımların hanımı”

bike dünyânı (III, 267) “dünyanın hanımefendisi (Hz. Meryem)”
biyke barça adamlarını (III, 267) tüm insanların hanımefendisi
biyke aruvsuz canlarını (III, 267) kirli ruhların hanımı
bike(si) köknü (III, 267) cennetin hanımı (Hz. Meryem)
bikedir köktegilerini, yerdegilerini, tibdegilerini (III, 267) göğün, yeryüzünün ve yeraltının hanımı
biyke friştelerini (III, 267) meleklerin hanımı
biyke adamlarını (III, 267) erkeklerin hanımı
biyke şaytanlarını (III, 267) şeytanların hanımı
biyke Anası Tevrini (III, 267) Tanrı’nın Anası Hanımefendi (Hz. Meryem)
bikelerni biki (III, 267) hanımların hanımı
bike dünyânı (III, 267, 447) dünyanın hanımı
gojs surp biyke (III, 267) “kutsal hanım (Hz. Meryem)”
sövüklü bike (I, 248) sevilen hanım

- **hırı:** yaşlı kadın (III, 813)

[ET:- Kırh:- Har:- Çağ:-]

ET’den itibaren “yaşlı kişi” anlamında tanıklanan sözcük bu anlamda ilk olarak EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Hartnı baduhasel etmegeysen, yoħsa övündür, neçik ataħnı; igitni – neçik ħardaşnı; ħarıların – neçik analarını; igit ħatınlarını – neçik ħızħardaşlarını. (III, 813) “Baban gibi yaşlı adamları azarlama, aksine, kardeşin gibi gençleri, anaların gibi yaşlı kadınları, kızkardeşlerin gibi genç kadınları övündür.”

- **ħatun/ħatın:** hatun, kadın (III, 828, 827)

[ET: ħatun Kırh: ħatun/ ħatun Har: ħatun/ ħatun/ ħātūn/ hatun, Çağ: ħatun/ ħātūn]

ET’den itibaren¹⁰⁸⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Berilgey bu 10 taler benim ħardaş ħatunuma. (III, 811) “Bu 10 taler benim kız kardeşime verilecek.”

aşıħ bolgay yaman ħatınğa (I, 178) “kötü kadına aşık olan”

aylıħı ħatun kişini (III, 187) “hatun kişinin aylığı (aylık kanaması)”

bornig ħatun (III, 828) “namussuz kadın”

bu ħatınğa (III, 358) “bu kadına”

caduluħundan ħatunlarını (III, 452) “kadınların cadılığından”

¹⁰⁸⁰ BK, D10.

- cehezi hatunlarnıñ* (III, 458) “kızların çeyizi”
- ekicanlı hatun* (III, 475) “iki canlı (hamile) kadın”
- erli hatun* (III, 828) “evli kadın”
- gurk ‘k’ahanası hatun kişi* (III, 828) “tapınak rahibesi”
- harsız hatunlar* (III, 828) “utanmaz kadınlar”
- igıt hatunlarga* (III, 605) “genç kadınlara”
- igıt hatınlarnı* (III, 862) “genç kadınları”
- hara hadife yalan börk hatun kişiniñ* (III, 327) “siyah kadifeden sade kadın başlığı”
- hardaş hatun* (III, 811) “kız kardeş”
- hatun haravaş* (III, 828) “kadın köle, hizmetçi”
- hatun kişi papucu* (III, 1525) “kadın papucu”
- hatun kişige* (III, 911) “hatun kişiye”
- hatun kişilerge* (III, 1568) “hatun kişilere”
- hatun kişini* (III, 1107) “hatun kişiyi”
- hatun kişiniñ börkü* (III, 828) “kadın başlığı”
- hatun kişiniñ mentliki* (III, 828) “kadın mantosu”
- hatun kişiniñ tanıhlılı* (III, 828) “hatun kişinin tanıklığı”
- hatun kişiniñ tonu içine* (III, 492) “kadın elbisesi içinde”
- hatun kiyinişi* (III, 702, 1104) “kadın giyimi”
- hatun kiyinişi baş üsne* (III, 385) “başa örtülen kadın giyimi”
- hatun sövüçi* (III, 829) “kadın seven (erkek)”
- hatunlarnı kiyiniş bile altundan, inciden* (III, 86, 737) “kıyafetleri altından, inciden yapılmış hanımları”
- hara hadife yalan börk hatun kişiniñ* (III, 327) “siyah kadifeden sade kadın başlığı”
- K’risdân hatun* (I, 716) “Hristiyan hatun”
- körklü yat hatunga* (III, 1642 güzel (bir) yabancı kadına
- nemiç hatun* (III, 828) “Polonyalı hatun”
- tul hatun kişi* (III, 1505) “dul hatun kişi”
- tul hatunlar* (III, 1250) “dul kadınlar”
- tul hatunnu* (III, 1027) “dul kadını”
- uçmaqlı canlı Erepsime Sarkis tamğaçı hatunu* (III, 493, 1241) “gümrükçü Sarkis’in karısı merhum Erepsima”
- yaman başlı hatunga* (III, 1636) “kötü kadına (eşe)”
- yaman hatun* (III, 1077) “kötü kadın”
- yaman hatun kişi* (III, 1636) “kötü kadın”

yazılı hatun (III, 829) “günahkâr kadın”
yüklü hatun (III, 829) “yükli (hamile) kadın”
2 ton hatunnuş (III, 930) “iki kadın kıyafeti”

- **hatunluş:** kadınlık, kadın (III, 828)

[ET:- **Krh:** hatunluk **Har:- Çağ:-]**

İlk olarak TİEM’de¹⁰⁸¹ tanıklanmıştır.

Eger ol hız atasına [=biyine] ya oğluna yaramagay hatunluşka, hullu etkey. (I, 189)
 “Eğer o kız efendisine ya da oğluna kadınlık yapamayacaksa kölelik edecektir.”

- **hız/ hız:** kız (III, 859)

[ET: kız **Krh:** hız **Har:** hız **Çağ:** hız]

ET’den itibaren¹⁰⁸² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *hız* şekli sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Barınız da keltiriniz bu hıznı maña. (I, 142) “Gidiniz ve bu kızı bana getiriniz.

Buyur berme, Biyim, igitlerge da hızlarga aruvluş, heceplik da horhu, ki seniñ ari horhuş tibine keçingeyler. (I, 280) “Rabb’im gençlere ve kızlara iffet, utanma ve korku ver ki senin kutsal korkunun altında yaşasınlar.

hız övü (III, 859) “kız evi, harem”

hız tüşken (III, 859) “düşmüş kız”

hızlar haysılar ki haniçe hatına bolurlar (III, 859) “kraliçe katında bulunan kızlar”

hızlar sarayı (III, 860, 1065) “kızlar sarayı”

hızın atası bile (I, 186) “kızın babası ile”

K’ristân hız (III, 859) “Hristiyan kız”

- **hızoğlan:** genç kız, bakire (III, 859, 863)

[ET:- **Krh:- Har:** kız oğlan **Çağ:** kız oğlan]

İlk olarak NF’de¹⁰⁸³ tanıklanmıştır.

Hali vay maña, ki bir hız oğlandan yeñildim. (I, 145) “Bana yazıklar olsun ki bir genç kıza yenildim.”

Alay küç kelmes edi maña: eger er kişiden yeñilgey edim, yoḥsa bir hız oğlandan. (I, 145) “Eğer bir erkeğe yenilseydim gücüme gitmezdi ama bir genç kıza yenildim.”

¹⁰⁸¹ TİEM, 73 30r/1.

¹⁰⁸² BK, K9.

¹⁰⁸³ NF, 319/11.

Ĥatın kişi da ĥız oĝlan her algışta 20 kez çökkeyler. (I, 164) “Yetişkin kadınlar ve genç kızlar her duada yirmi kez çökecekler.”

ĥızoĝlanlar tarbiyatı (III, 1666) “genç kızların tabiatı”

62 kapitula. *Kimese ki küç etkey ĥatun kişiye ya ĥız oĝlanga* (I, 196) “62. Madde Yetişkin kadınlara ve genç kızlara güç kullananlar hakkında”

- **tişi:** dişi (III, 1448)

[ET: tişi/ tışi **Krh:** tişi/tışi **Har:** tişi **Çaĝ:** tişi]

ET’den itibaren¹⁰⁸⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yoĥtur taĥlamaĥ ne cuvutka, da ne gırk’çıga, ne ĥulga, da ne azadga, ne erkekke, da ne tişiye, zera barçaĥız siz birsiz Jisus K’risdosta. (III, 1448) “Ne Yahudi ne putperest ne köle ne özgür ne erkek ne de dişi için seçilmişlik yoktur; çünkü hepiniz İsa Mesih’e göre aynısınız.”

tişini sövgen (III, 1448) “dişi seven”

tişileri alarnıĥ (III, 1449) “onların dişileri”

- **tişilik:** dişilik (III, 1449)

[ET:- **Krh:** tişilig **Har:** tişilik **Çaĝ:** tişilik]

İlk olarak TİEM’de¹⁰⁸⁵ tanıklanmıştır.

Ol türlü erkekleri de, salıp vlasnıy kereklerin tiřilikniĥ, palayladılar küsençlikleri bile kensileriniĥ biri birine. (III, 679, 1449) “Diřiliĝin doğal ihtiyacını bırakan o türlü erkekler, kendi şehvetleriyle birbirlerini (şehvetle) alevlendirdiler.”

2.33.1.1.2. Erkek

- **adam:** (< Ar. *ādam*) erkek (III, 29)

[ET:- **Krh:** adam/ādem **Har:** ādem **Çaĝ:** ādem]

İlk olarak KB’de¹⁰⁸⁶ tanıklanmıştır.

Körklü körüngey adamlarga kenciravı başi ble. (III, 677) “Kıvırcık saçlarıyla adamlara güzel görünür.”

adam oĝlu (III, 31) adamın oĝlu

oĝlu adamnıĥ (III, 31) “adamın oĝlu”

adam aznawur (III, 31) “dev adam”

adam ĥartaygan (III, 31) “yaşlı adam”

¹⁰⁸⁴ AY, 157/8.

¹⁰⁸⁵ TİEM, 73 61r/8.

¹⁰⁸⁶ KB, 58.

adam öldürmeḡ (I, 156) “adam öldürmek”
adam öldürmeḡliḡ (I, 159) “adam öldürmek”
adamnı beg aḡıllı (III, 503) “çok akıllı adamı”
adamnıḡ eli ile (III, 608) “adamin eliyle”
arasına adamlarnıḡ (III, 628) “erkeklerin arasında”
artı adamnıḡ (III, 30) “adamin arkası”
bir devletli adam (III, 543) “zengin bir adam”
eski zamandan adam (III, 502) “yaşlı adam”
er adam (III, 491) “erkek adam”
er kişiniḡ jılası (II, 660) “erkeḡin er bezi”
er kişiniḡ jılası tamurnuḡ (II, 660) “erkeḡin dölünün toplandıḡı yer, er bezi”
erlikine adamnıḡ aznawur (III, 30) “dev adamin kahramanlığına”
hubası adamnıḡ (III, 599) “adamin dudakları”
kayır adamnıḡ eli ile (III, 661) “başka adamin eliyle”
ḡart adam (III, 503) “yaşlı adam”
miskin adam (III, 32) “sefil adam”
şaytan içine kirgen deli adamnıḡ (III, 30, 694, 1349) “içine şeytan girmiş deli adamin”
tatlı adam (III, 31) “iyi adam”
tilçi adamga (III, 1441) “dil bilen adama”
toḡru adam (III, 614) “dürüst adam”
toḡru adam Israjelaci (III, 624) “İsrailli dürüst adam”
velet adam (III, 31) “dev adam”
velet adamga (III, 30) “dev adamda”
2 adamnıḡ tanıḡlılıḡı (I, 155) “iki adamin tanıklığı”
2 ya 3 adam (I, 154) “iki ya da üç adam”
72 adam (I, 153) “yetmiş iki adam”
1000 adamga (III, 569) “bin adama”
130 miḡ adam bile (III, 719) “130 bin adamlarla”
14 000 adam “saraydan-çıḡma” (III, 1239) ““saraydan çıkma” 14 bin adam”

- **er:** erkek (III, 491)

[**ET:** er **Krh:** er **Har:** èr/ er **Çaḡ:** èr/ er]

ET’den itibaren¹⁰⁸⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹⁰⁸⁷ KT, D31.

Sanlıdır er, haysı ki barmadı keleşine hırsızların, da yoluna yazıhlıların ol turmadı, da olturğuçuna erçellerniñ ol olturmadı (I, 30, 270) “Ne mutlu o adama ki hırsızların meclisine gitmedi, günahkârların yolunda durmadı, kötülerin koltuğuna oturmadı.”

er adam (III, 491) “erkek adam”

er çlunoku (III, 491) “erkek cinsel organı”

er hardaş (III, 492) “erkek kardeş”

er kibik (II, 709) “erkek gibi”

er kişi (II, 727) “erkek adam”

er kişiler (I, 265) “erkek adamlar”

er kişi kiyinişi (I, 253) “erkek adam kıyafeti”

er kişinin çlunoku (II, 676) “erkek adamın cinsel organı”

er kişinin ahkanı çlunokundan (II, 764) “erkek adamın cinsel organından akan, meni”

er kişinin tonu (III, 492) “erkek giyimi”

er kişinin tonu içine (I, 196) “erkek adam kıyafeti içinde”

er kişinin tamuru (III, 1377, 1799) “erkek adamın soyu, dölü”

er kişinin 2-3 tanıklılığı (I, 154) “iki-üç erkeğin tanıklığı”

er kiyingen ah ton içine (II, 489) “ak elbise giyinmiş erkek”

er oğlan (III, 492) “erkek çocuk”

hatunlu er (III, 492) “evli adam”

könüsüz erden (III, 18) “adaletsiz erkekten”

- **eren:** erkek, cesur adam (III, 492)

[ET: eren **Krh:** aren/ eren **Har:** erên/ eren **Çağ:** eren]

ET’den itibaren¹⁰⁸⁸ metinlerde tanıklanmıştır.

Erenlerge tiymestir hatun kişinin tonu içine yürüme. (I, 732) “Erkeklerin bir kadın giysisi içinde gezmesi uygun olmaz.”

- **erkek:** erkek (III, 496)

[ET: irkek/ erkek/erkek **Krh:** êrkek/ erkek **Har:** irkek/ erkek **Çağ:** erkek]

ET’den itibaren¹⁰⁸⁹ metinlerde tespit edilmiştir. Metinlerde yer alan *erkek tonuz* (III, 496) *erkek ečki* (III, 1223) *erkek atlar* (III, 13316) *yaban erkek ečki* (III, 1618) gibi sıfat tamlamalarına çalışmamızda yer verilmeyecektir.

¹⁰⁸⁸ EDPT, 232.

¹⁰⁸⁹ AY, 157/9.

Eger ki toğursam erkek ya tişi, başlış berirmen Biy Tejrige. (I, 263) “Eğer erkek ya da kız doğursam Rab Tanrı’ya hediyeler sunarım.”

Belgili etiyirler tarbiyatın erkeknî-тішіні. (III, 496) “Erkeğin ve dişinin tabiatını belli ederler.”

- **erlik:** erkeklik (III, 497)

[ET: erlik **Krh:** erlik **Har:** erlik **Çağ:** erlik]

ET’den itibaren¹⁰⁹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Dügül ki hıvatın atnıy kledi Biy, da ne erlikine adamnıy aznawur biyendi. (I, 94, 368, 653) “Rab onun adının gücünü istemedi ve dev adamın erkekliğini (cesaretini) onaylamadı.”

tarbiyatın erkeknîy (III, 141) “erkeğin tabiatını”

erlikine adamnıy aznawur (I, 94; III, 30) “dev adamın erkekliğine (mec. cesaretine)”

2.33.1.1.3. Dönme

- **hahutlangan:** dönme, kadına dönen (III, 793)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yazıhlandılar, da dügül anıy oğlanları hırançlar, toğganlar yolsuz da hılayına, ya hahutlangan. (I, 45) “Günah işlediler ve onun çocukları piç, ahlaksız ve sapık doğanlar ya da dönmeler değildir.”

- **hız-oğlan:** ne erkek ne kadın (III, 863)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamıyla sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *ne erkek da ne tişi, neçik hız-oğlan* açıklamasıyla verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 836)

- **sapkan:** sapkın, dönme (III, 241)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 718)

- **tişilengen:** kadın gibi olan (erkek), eşcinsel (III, 1449)

¹⁰⁹⁰ EDPT, 229.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Haçan ki bilmessiz, ki egirlik etüçiler hanlıhın Tejriniñ meşermeslerdir? Aldanmañız: ne bornig, ne grabarişt, ki rızgına tapunur, ne itlik etken, ne tişilengen, ne erkek bile hoşulgan, ne oğrular, ne akahlar, ne cimriler, ne pambas etüçiler, ne küç bile yırtuçılar hanlıhın Tejriniñ meşermesler. (I, 462) “Yoksa hata yapanların Tanrı’nın krallığını kazanamayacağını bilmez misiniz? Aldanmayın: ne namussuzlar ne putperestler ki mülke tapınır, ne zamparalık edenler, ne eşcinseller, ne erkek ile birleşenler ne hırsızlar ne açgözlüler ne cimriler ne iftira edenler ne güç kullanan eşkıyalar Tanrı’nın hanlığını kazanırlar.”

2.33.1.2. Yaş Dönemine Göre İnsanlar

- **yaş:** yaş (III, 1666)

[ET: yaş Krh: yaş Har: yaş Çağ: yaş]

ET’den itibaren¹⁰⁹¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Beş yaşından alıp, hasil etti kensi eyesiniñ ötmeki üsne. (III, 1103) “Beş yaşından (itibaren onu) alıp sahibinin ekmeği ile onu büyüttü.”

dörtünçi yaşında (III, 196) “dördüncü yaşında”

eksik 60 yaşından (III, 478) “altmış yaşından eksik”

oğlan 12 yaşında (II, 375) “on iki yaşında oğlan”

ol oğlannıñ öldürgen yaşı (I, 187) “öldürülen o oğlanın yaşı”

otuz üç yaşında (II, 388) “otuz üç yaşında”

7 yaşına (I, 175) “yedi yaşına”

14 yaşına (III, 34) “on dört yaşında”

2.33.1.2.1. Bebek

- **bebe:** bebek (III, 244)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde “bebek” anlamında sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 686)

- **emçektegi:** anne sütü alan bebek, hâlâ emen bebek (III, 485)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

¹⁰⁹¹ BK, D14.

Ağzından oğlanlarının, yaşlarının, emçektegilernin tohtattın algışını. (I, 804; III, 485, 605, 1496, 1521) “Çocukların, gençlerin, hâlâ emen bebeklerin ağzından (çıkan) duayı kabul ettin.”

- **oğlançıl:** bebek, küçük çocuk (III, 1037)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹⁰⁹² tespit edilmiştir.

Ekibdosnuñ padşahı öldüriy edi er oğlançılarnı, hızlarını haldırıy edi. (II, 620)

“Mısır’ın kiralı erkek bebekleri, kızları ortadan kaldırıyordu.”

Petğehemnuñ oğlançılarnı (I, 154, 689) “Bethlehem’in küçük oğulları”

- **oğlangına:** bebek, oğulcuk (III, 1037)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Asrı bek yığlıyır edi hızın kendiniñ da aytıyır edi: «Vay maña! Menim tatlı oğlangınam!

Vay maña! Menim közümnüñ yarıhı! (I, 253) “Kendi kızına çok fazla ağlıyordu ve ‘Vay bana! Benim tatlı oğulcuğum! Vay bana! Benim gözümün ışığı!’ diyordu.”

neçik oğlangına (II, 262) “bebek gibi”

- **töştegi:** anne sütü alan bebek, hâlâ emen bebek (III, 485, 605, 1496, 1521)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ağızlarından igit oğlanlarının, töştegilerniñ tohtagay algış. (I, 33; III, 1495)

“Çocukların, gençlerin, hâlâ emen bebeklerin ağızlarından dua kabul edecek.”

2.33.1.2.2. Çocuk- Çocukluk

- **bala:** çocuk (III, 209)

[ET:- Krh: bala Har: bala Çağ: bala]

İlk olarak DLT’de¹⁰⁹³ “kuş yavrusu” anlamında tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde sıkça “hayvan yavrusu” anlamında kullanılmış, “çocuk” anlamı ise sadece KPN III’te verilmiştir.

- **oğlan/ ohlan:** çocuk (III, 1036, 1042)

[ET: oğlan Krh: oğlan Har: oğlan Çağ: oğlan]

¹⁰⁹² KTS, 203.

¹⁰⁹³ DLT III, 91/26.

ET'den itibaren¹⁰⁹⁴ metinlerde tanıklanan sözcüğün *ohlan* şekli sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Neçe ki oğlan edim, neçik oğlan sözler edim, neçik oğlan sağışlar edim, neçik oğlan sağıdır edim; yohsa haçan boldum kişi, oğlanlıhınıkin keri saldım. (III, 1037) “Çocuk olduğum zaman çocuk gibi konuşurdum, çocuk gibi planlardım, çocuk gibi düşünürdüm; ne zaman ki yetişkin oldum, çocukluğu geride bıraktım.”

töş emgen oğlan (III, 1495) “döş emen çocuk”

- **oğlanlıh/ ohlanlıh:** çocukluk (çağı) (III, 1037, 1042)

[ET:- **Krh:** oğlanlık **Çağ:** oğlanlık]

İlk olarak KE'de¹⁰⁹⁵ tanıklanmıştır.

Sensen tözümlüküm benim, Biy, Biy umsam benim oğlanlıhımdan benim. (I, 60) “Rab, benim sabrım sensin, Rab benim çocukluğumdan (beri) umut bağladığımsın.”

Yarlı da emgeklimen men ohlanlıhımdan benim. (I, 211) “Çocukluğumdan (beri) fakir ve zahmet çekenim.”

yazıhın oğlanlıhımnıy benim (I, 39) “benim çocukluğumun günahını”

Peniamin oğlanlıhından tamaşalı (I, 59) “Bünyamin'in gösterişli çocukluğundan”

yazıhın oğlanlıhımnıy benim (I, 39) “çocukluğumun günahlarını”

- **uşah:** küçük çocuk (III, 1564)

[ET: uvşak/ uwşak/ ufşak **Krh:** uşak **Har:** uşak **Çağ:** uşak/ uşag]

ET'den itibaren¹⁰⁹⁶ *uvşak* “küçük” metinlerde tespit edilirken “küçük çocuk” anlamında ilk olarak Har. metinlerinde¹⁰⁹⁷ tespit edilmiştir. EHKT metinlerinde KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **oğul-hız/ oğul-haz:** çocuk, çoluk çocuk (III, 863)

[ET:- **Krh:** oğul hız **Har:** oğul hız **Çağ:** oğul hız]

İkileme biçiminde ilk olarak TIEM'de¹⁰⁹⁸ tespit edilmiştir.

A kimniy oğul-hızı yohtur, anıhki igilikler tüşer yuvuğlarına da hardaşlarına. (I, 186)

“Her kimin çocuğu yoksa onun mal varlığı akrabalarına ve kardeşlerine düşer.”

¹⁰⁹⁴ BK, K1.

¹⁰⁹⁵ KE, 183v/12.

¹⁰⁹⁶ EDPT, 16.

¹⁰⁹⁷ İML, 143; MN, 16/9.

¹⁰⁹⁸ TIEM, 73 227v/4, RKT, 31/30b3.

Oğul-hızımız bile yasır tüştüh türk holuna. (III, 705) “Çoluk çocuğumuzla Türklerin eline esir düştük.”

anıñkibik oğul-hız (I, 718) “bu gibi çocuklar”

kiçi oğul-hız (III, 356, 1105) “küçük çocuklar”

oğul-haz toğurmaganlar (III, 1316) “çocuk doğurmayanlar (kısır olanlar)”

oğul-hız k'risdânların (I, 198) Hristiyanlar'ın çocukları”

oğul-hızı bolgannıñ (I, 186) “çocukları olanın”

oğul-hızını keri etme (III, 1040) “çoluk çocuğunu uzaklaştırma”

2.33.1.2.3. Genç- Gençlik

- **ergen:** erkek için olgunluğa ulaşmak, ergen (III, 493)

[ET:- **Krh:** *erñgen* **Har:** ergen/ irken **Çağ:** ergin]

İlk olarak DLT'de¹⁰⁹⁹ tanıklanmıştır. EHKT metinlerinde *ergen igitler* (III, 605, 1250) “ergen gençler” şeklinde metinlerde tanıklanmış ancak isim şekli sadece KPN III'te verilmiştir.

- **genç/ kenc:** genç (III, 541, 676)

[ET: kenç **Krh:** kenç **Har:** kenç **Çağ:** kenç]

ET'den itibaren¹¹⁰⁰ metinlerde tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **igit:** genç, delikanlı (III, 605)

[ET: yigit **Krh:** yigit **Har:** yiğit/ yikit **Çağ:** yigit]

ET'den itibaren¹¹⁰¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

İgit edim men, da hartaydım. (I, 46) “Genç idim, yaşlandım.”

ari hırh igitler (III, 851) “kırk kutsal genç adam”

asrı yarar igitler (III, 1650) “çok yararlı yiğitler”

bu sövük ble yangan bir igit atlı Martinos (III, 949) “bu sevgiyle yanan Martin adındaki genç”

ergen igitler (III, 605, 1250) “ergen gençler”

igit oyunçañ övü (II, 779) “genç erkekler için oyun yeri”

igit vahtında (III, 606) “genç olduğu zamanlar”

igitler başı (III, 230, 605) “gençlerin lideri”

¹⁰⁹⁹ DLT I, 117/3.

¹¹⁰⁰ EUTS, 105.

¹¹⁰¹ EUTSV, 401.

igitler övü (III, 1104) “gençler için mekân”
igitler voyvodası (III, 606) “gençler voyvodası”
k’aç u hatır igit (III, 647) “cesur ve onurlu genç”
starostası igitlerniñ (III, 694) “gençlerin lideri”
üç igitniñ holthası (III, 606) “üç gencin duası”
voyvodası igitlerniñ (III, 1615) “gençlerin voyvodası”

- **igitlik/ igitliñ:** gençlik (III, 606)

[ET:- K^{rh}:- Har: yigitlik Çağ: yigitlik]

İlk olarak DLT’de¹¹⁰² tanıklanmıştır.

İgitliki adamniñ neçik yazındır. (III, 1676) “İnsanın gençliği yaz gibidir.”

Teñrim menim, övrettiñ meni igitlikimden menim, da hali de aytıyım toğruluñuñnu seniñ. (I, 61; III, 563, 606) “Tanrı’m, bana gençliğimden beri (bana) öğrettin ve şimdi senin doğruluğunu anlatayım.”

Haydadırlar alar, haysı aytıyırlar, ki igitlikten saşma kerek, ki hartlıhta saşmagay. (III, 824, 1244) “Yaşlılıkta şaşmamak için gençlikte şaşmak gerek diyenler nerededirler?”
igitlikimni menim (I, 48) “benim gençliğimi”

- **yaş:** genç, körpe (III, 1666)

[ET:- K^{rh}:- Har: yaş Çağ: yaş]

ET’den itibaren “taze” anlamında tanıklanan sözcük ilk olarak KE’de¹¹⁰³ “genç, körpe” anlamıyla tanıklanmıştır.

Ağzından oğlanların, yaşların, emçekteğilerin tohtattıñ algışnı. (III, 485, 605, 1496, 1521) “Çocukların, gençlerin, hâlâ emen bebeklerin duasını sakladın.”

2.33.1.2.4. Orta Yaş

Bu bölümdeki madde başları; *otuzyaşarlarını gojslar bile* (I, 54) “otuzlu yaşlarında insanlar bakirelerle (genç kızlarla)”, *otuzyaşlılar da gojslar* (I, 97) “otuzlu yaşlarında erkekler ve kızlar” gibi örneklerden de anlaşılacağı gibi sadece erkekler için kullanılmıştır.

- **otuzyaş:** otuzlu yaşlarında erkek (III, 1078)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

¹¹⁰² DLT III, 51/21.

¹¹⁰³ KE, 21r/7.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Otuzyaşarların alarnıñ yedi ot. (I, 65, 340) “Onların otuzlu yaşlarındaki erkekleri ateş yuttu.”

- **otuzyaşar:** otuzlu yaşlarında erkek (III, 1079)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yohsa otuzyaşarnıñ suhlanganından haçkın da bargın artından artarlıñnıñ, inamnıñ, sövükñiñ, eminlikniñ, aruvluñnıñ alar ble, ki sarnarlar atın Eyemizniñ aruv yürek ble. (III, 1079) “Ancak otuzlu yaşların şehvetinden kaçın ve Rabb’imizin adını saf yürekle seslendirenler gibi doğruluğun, inancın, sevginin, barışın, iffetin ardından git.”

Çıhartın oğlanların hırğın etkey alarnı hılıç, da içkertin övlerinden alarnıñ anda halabalılıqları horhunıñ, otuzyaşarlarnı gojslar bile birge da oğlanlar tohtalgan hartlar bile birge. (I, 54, 329, 398) “Dışardaki oğullarını kılıçla kırıp geçirecekler, içerdeki evlerinde bakirelerle (genç kızlarla) birlikte otuzlu yaşlarında erkekler, sabit yaşlılar ile birlikte çocuklar orada korkunun kalabalığı (olacaklar).”

Ne bile doğraytkay 30-yaşar yolların kensiniñ? (III, 1079) “Otuz yaşlarında bir adam kendi yolunu nasıl doğrultacak?”

- **otuzyaşlı:** otuzlu yaşlarında erkek (III, 1079)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Otuzyaşlılar da gojslar, hartlar da oğlanlar, algışlañız atın Eyemizniñ. (I, 97, 103, 215) “Otuzlu yaşlarında erkekler ve kızlar, yaşlılar ve çocuklar Rabb’imizin adını kutsayın.”

Ne bile tüzetkey otuzyaşlı yolların kendiniñ? (I, 83, 299, 357, 642) “Otuz yaşlarında bir adam kendi yolunu nasıl düzeltecek?”

2.33.1.2.5. Yaşlı- Yaşlılık

- **bikeçe:** yaşlı teyze (III, 267)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Volnıy ettiler bikeçeni ol anttan (III, 267, 1080, 1270) “Teyzeyi o yeminden serbest bıraktılar.”

bikeçe Simonova (III, 1270) “Simonova teyze”

- **biyağa:** yaşlı adam (III, 287)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hali kimden yeberildiñ sen, hardaş? Teñriden yeberildim men, biyağalarım, canım. (III, 287) “Şimdi kimden gönderildin sen kardeş? Büyüklerim, canım, ben Tanrıdan gönderildim.”

- **hart:** ihtiyar, yaşça büyük (III, 823)

[ET: kart K^{rh}:- Har: kart Çağ: kart]

ET’den itibaren¹¹⁰⁴ işlek olarak kullanılmıştır.

Haysı ermenige ki yoluħkay tınçsızlıħ, ündemeħ kerek k’ahanaların, da 2 ya 3 ketħoyanı ħartlardan tanıħlıħ üçün, da kendiniñ yuvuħların. (III, 1458) “Bir Ermeniye hastalık musallat olsa rahipleri ve yaşlılardan iki üç meclis üyesini ve kendisinin yakınlarını çağırmak gerektir.”

ħartlar alınına (I, 731, 1027) “yaşlıların huzuruna”

ħartlarıñdan seniñ (I, 45) “senin büyüklerinden”

saħalına ħartnıñ (III, 1571) “yaşlının sakalına”

toħtalğan ħartlar bile (I, 54) “yerleşik/sabit yaşlılar ile”

yarguçı ħartları bile (III, 1514) “yargıç büyükler ile”

- **ħartlıħ/ ħartaylıħ:** yaşlılık (III, 824)

[ET:- K^{rh}:- Har: ħartlıħ Çağ:-]

İlk olarak KE’de¹¹⁰⁵ tanıklanmıştır.

Salmagın meni, Biy, zamanında ħartlıħımnıñ, eksilgeninde ħuvatımnıñ benim ħoymagın meni. (I, 60, 404, 619) “Rab, yaşlılığımın zamanında beni bırakma, kuvvetim eksildiğinde beni bırakma.”

Alar, ħaysı aytıyırlar: “Kim ki igitlikte friştedir, ol ħartlıħında şaytan bolur”? (III, 824, 1244) “Her kim gençliğinde melektir, yaşlılığında şeytandır.’ derler onlar.”

ari ħartlıħ (III, 127) “kutsal yaşlılık”

ħartlıħına dire (I, 162) “yaşlılığına kadar

kendi ħartlıħı bile (I, 295) “kendi yaşlıları ile”

menim ħartlıħıma (I, 254) “benim yaşlılığıma”

seniñ ħartlıħıñ üstüne (III, 455, 824) “senin yaşlılığının üstüne”

¹¹⁰⁴ EUTSV, 170; EDPT, 647.

¹¹⁰⁵ KE, 98r/5.

2.33.1.3. Medeni Durum Bildiren İsimler

2.33.1.3.1. Bekâr

- **hatunsuz:** hatunsuz, bekâr (III, 829)

[ET:- Krh:- Har: hatunsuz Çağ: hatunsuz]

İlk olarak NF'de¹¹⁰⁶ tanıklanmıştır.

Yohsa klermen sizni, ki hayğusuz bolgaysiz. Zera kim ki hatunsuzdur, hayğurur Eyesin. (I, 463) “Çünkü kaygısız olmanızı istiyorum. Çünkü her kim bekârsa, Rabb’ini düşünür.”

hatunsuz kişi (III, 116) “hatunsuz (bekâr) adam”

2.33.1.3.2. Evli

- **erli:** evli (III, 497)

[ET: Krh:- Har: erlig Çağ:-]

İlk olarak NF'de¹¹⁰⁷ tanıklanmıştır. Metinlerde sıkça *erli hatın* (I, 450) “evli kadın”, *erli hatunlarga* (II, 324) “evli kadınlara” gibi sıfat tamlamaları sıkça kullanılmıştır.

Tag üsne övretiy edi erlilerni... Madt'eos 37: Her kim ki ayırılır hatınından kendiniñ, sebep bolur añar itlikke. (I, 260) “Dağ üstünde evlileri eğitiyordu... Madteos 37: Her kim hanımından ayrılırsa zamparalığa sebep olur.”

Zera gojs hayğurur Eyesin, ki bolgay surp canı bile da teni bile; da erli hayğurur dünyâlikni, ki ne türlü biyençli bolgay erine kensiniñ. (I, 463) “Zira bakire Rabb’ini düşünür çünkü hem ruhu hem bedeni le kutsal olacaktır; evli ise dünyalık işleri düşünür çünkü kendi kocasını nasıl memnun edeceğini düşünür.”

- **hatunlu:** hatunlu, evli (III, 829)

[ET:- Krh:- Har: hatunluğ Çağ: hatunluğ]

İlk olarak NF'de¹¹⁰⁸ tanıklanmıştır.

Yohsa hatunlularga sımarlarmen, dügül ki men. (I, 463) “Yoksa ben evlilere emanet ediyor değilim.”

Kim ki hatunsuzdur, hayğurur Eyesin, ki ne türlü biyençli bolgay Eyemizge; da kim ki hatunludur, hayğurur dünyâlikni, ki ne türlü biyençli bolgay hatununa kensiniñ. (III, 829) “Her kim bekârsa Rabb’imizi nasıl memnun edeceğini düşündüğünden Rabb’ini düşünür; her kim ki evlidir, hanımını nasıl memnun edeceğini düşündüğünden dünyalık işleri düşünür.”

¹¹⁰⁶ NF, 347/11.

¹¹⁰⁷ NF, 347/13.

¹¹⁰⁸ NF, 347/13.

- **övlü/ üvlü:** ev sahibi olan, aile, evli, evli (kadın) (III, 1106)

[ET:- K^{rh}: ewlū/ ewlig **Har**: evlig/ ewlū/ evlū/ övlū **Çağ**:-]

İlk olarak KB'de¹¹⁰⁹ tanıklanmıştır. Metinlerde *övlü/ üvlü* (III, 1106, 1581) “ev sahibi olan” anlamında da kullanılmıştır.

Boğos övlü edi da oraç. (III, 304) “Pavel evliydi ve çiftçiydi.”

2.33.1.3.3. Dul

- **ersiz:** kocasız (III, 498)

[ET:- K^{rh}:- **Har**:- **Çağ**:-]

Taranan tarihî metinler içinde “kocasız” anlamıyla ilk olarak EHKT'de tanıklanmıştır.

Eger ki ayırılsa, ersiz halgay, ya hom yene eri bile barışkay. (I, 463) “Eğer boşanırsa, kocasız kalacak ya da yine kocasıyla barışacak.”

- **tul:** dul (III, 1504)

[ET: tul/ tol **K^{rh}**: tul **Har**: tul/ dul **Çağ**: tul]

ET'den itibaren¹¹¹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Babaları alarnıñ tüştiler hılıçka, da tulları alarnıñ yoh edi kimse, ki yığlagay edi. (I, 65) “Papazları savaşta öldüler ve onların ardından ağlayacak (yas tutacak) dul kadınları yoktu.”

inangan tullar (I, 511) “inanan dullar”

köni tullarga (I, 511) “sadık dullara”

hayı tul, ki oğlanları da torunları bolgay (I, 511) “çocukları ve torunları olan dul”

yarguçısı tullarnıñ (I, 58, 617) “dulların yargıcı”

tullarnıñ küstünmeñin da yaşların (II, 207) “dulların üzüntüsünü ve yaşlarını”

barça tullarnı (II, 354) “bütün dulları”

tullarnıñ yarguçısı (II, 249) “dulların yargıcı”

tulları alarnıñ (I, 65) “onların dulları”

yardıma tullarnıñ (I, 955) “dulların yardımına”

- **tulluğ:** dulluk (III, 1505)

[ET:- K^{rh}:- **Har**:- **Çağ**:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT'de tespit edilmiştir.

¹¹⁰⁹ KB, 4487.

¹¹¹⁰ EDPT, 490.

Alışmamış için, da tulluh için, da alışmamış için. (I, 459) “Evlilik, dulluk ve bekârlık hakkında.”

2.33.2. Sosyal İlişkilere Göre İsimler

2.33.2.1. Adaşlık

- **atdaş:** adaş (III, 166)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

DLT’de *adaş* “arkadaş, dost, eş” diğer dönem metinlerinin tamamında *adaş* “adaş, yakın dost, arkadaş” anlamlarında tespit edilmiştir. Sözcüğün “adaş” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 723)

bir atlı ya atdaş (II, 791) “aynı adlı ya da adaş”

atdaşlar ya atları bir köplerniñ (II, 791) “adaşlar ya da çoğunun adıları bir”

- **atdaşlıh:** adeşlık, adaş (III, 166)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Nedir atdaşlıh? Bir atlıdır, ki köp nemelerge bir at ayılır. (II, 897) “Adaşlık nedir? Çoğu şeylere aynı adın söylendiği aynı adlı demektir.”

2.33.2.2. Akranlık

- **teñdeş:** denk (akran, yaşıt) (III, 1413)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de ¹¹¹¹ “aynı değerde, aynı seviyede, eşit, beraber” anlamında tanıklanmıştır.

Cuvutluhtan artıñ barça teñdeşlerimden, ki benim cınsımdan ediler, artıñ öç aluñı edim benim atalarımñıñ obıçayı için. (III, 1414) “Yahudilikten çok benim türümden olan akranlarımdan, benim atalarımın geleneği için artık öç alıcıydım.”

2.33.2.3. Antdaşlık

- **andaş/ antdaş:** birlikte yemin eden, antdaş (III, 96, 109)

[ET:- Krh:- Har: antdaş Çağ:-]

İlk olarak ME’de ¹¹¹² tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 704)

¹¹¹¹ CC II, 72b/17.

2.33.2.4. Arkadaşlık

- **barabardaş:** (<Far. *bar ā bar*) arkadaş, yoldaş (III, 217)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 710)

- **bardaş:** birlikte var olan (III, 221)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 780)

- **birboldaş:** birlikte var olan (III, 310)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te tespit edilmiştir. (II, 780)

- **birlendeş:** arkadaş, ortak (III, 278)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan ve “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te “hayat arkadaşı, eş” anlamı verilen sözcük için KPN III’te “arkadaş, ortak” anlamları verilmiştir.

- **beslendeş:** birlikte büyüyen, birlikte beslenen (III, 262)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 854)

- **boldaş:** birlikte olan, bir arada olan (III, 310)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te tespit edilmiştir. (II, 780)

bir boldaş (II, 780) “birlikte olan”

- **boluşdaş:** yardım sağlayan, destek veren (III, 158)

¹¹¹² ME, 119/3.

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 769)

- **dost/ dosd:** (<Far. *dost*) dost (III, 438)

[ET:- K^{rh}: dost Har: dost Çağ: dost/ dōst]

İlk olarak KB’de¹¹¹³ tanıklanmıştır.

Eger sen kleser, seni de dost etermen K’risdoska. (I, 265) “Eğer sen istesen seni Mesih’e dost ederim.”

Haysıdan yeberildiñ sen, dostum benim? (III, 836) “Sen nereden gönderildin dostum benim?”

dostum benim (III, 1302) “benim dostum”

dostuñ övine (I, 177; III, 35) “dostunun evine”

haybatnıñ dostları (I, 169) “yüceliğin dostları”

hazara-miñ dostlarıma benim (III, 577) “benim binlerce dostuma”

kendi dostlarına (III, 1207) “kendi dostlarına”

könü dost (III, 1219) “gerçek dost”

neçik dost da yoldaş (III, 1411) “dost ya da yoldaş gibi”

özge dostlar bile (III, 530) “başka dostlarla”

ulu dost (I, 268) “yüce dost”

ulu dostu P’ilibosnuñ, Macedonski padşahnıñ (III, 933) “Makedonya Kralı Philip’in büyük dostu”

yalbarganın dostunuñ (I, 138) “dostunun yalvaranını”

- **dostluğ/ dosluğ/ doslğ:** (<Far. *dost*) dost (III, 439, 438)

[ET:- K^{rh}: dostluğ/ dōstluğ Har: dostluğ/ dostlık Çağ: dostluğ/ dōstluğ/ dostluğ]

İlk olarak AH’de¹¹¹⁴ tanıklanmıştır.

Hali ese maña dostluğlar keliyir, ki benim üçün Bedros aytıptır, ki men oğurlagan bolgaymen. (III, 439) “Petros’un benim hakkımda hırsız olduğumu söylediğinden şimdi ise dostlar bana geliyor.”

Maña dosluğlar dohojat etiyir. (III, 434) “Dostlarım bana ziyarete geldi.”

¹¹¹³ KB, 4274.

¹¹¹⁴ AH, 381.

- **sınar/ sinar:** dost, arkadaş, yoldaş (III, 1279)

[ET:- Krh:- Har: sinar Çağ: sinar]

İlk olarak KE'de ¹¹¹⁵ tespit edilmiştir. Sözcüğün *sinar* şekli sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Hayı ki aridir holları bile da zağalsız yüreki bile... ant içmedi sınarına kendini hillelik bile. (I, 39) “Kendi yoldaşına hile ile ant içmeyen elleri ile kutsal, yüreği ile masumdur.”

Oğlum, eger sınarın hastalansa, aytma, ki: “Ne etiyim anar?” – yoğese bar ayağın bile hatına da kör közüñ bile; hastanı sorsañ, artıhtır altından-kümüştən. (III, 465) “Oğlum, eğer arkadaşın hastalansa, ‘Ben ona ne edeyim?’ deme, aksine ayağın ile onun yanına git ve kör gözünle bile hastayı sorsan (bu) altın ve gümüşten fazladır.”

kiyövünün sınarı (III, 1132) “damadın arkadaşı”

neçik hardaş da sinar (I, 44) “kardeş ve dost gibi”

övüne sınarınñ senin (III, 839) “arkadaşının evine”

sınarına kendini (I, 34) “kendisinin arkadaşına”

sınarlarıñnı senin (I, 49) “senin arkadaşlarını”

sınarların anın (I, 49) “onun arkadaşlarını”

slujebnıy sınarımızga bizim (III, 1287) “bizim hizmetkâr arkadaşımıza”

- **sınardaş/ sınıardaş:** arkadaş, yoldaş (III, 1279, 1277)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 782)

- **sözdeş:** muhatap, arkadaş (III, 1307)

[ET:- Krh:- Har: sözdeş Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak ME'de ¹¹¹⁶ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 761)

- **süretdeş:** [< Ar. *şūra(t)*] aynı görünüşe sahip (III, 1339)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 842)

¹¹¹⁵ KE, 14v/5.

¹¹¹⁶ ME, 89/2.

- **yalgızdaş:** yakın arkadaş, samimi arkadaş (III, 1633)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 729)

2.33.2.4.1. İş Arkadaşı

- **işdeş:** çalışma arkadaşı (III, 627)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 702)

- **hılındaş/ hılndaş:** iş arkadaşı, birlikte çalışan (III, 846, 864)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 702)

- **hılmdaş:** birlikte çalışan, yardımcı (III, 846)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 685, 702)

- **yügürdeş:** birlikte çalışan (III, 1744)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklananmış, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 731)
barabar yügürdeş (II, 683) “birlikte çalışan”

2.33.2.4.2. Oda Arkadaşı

turdaş: birlikte yaşayan (III, 1508)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiş, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 787)

2.33.2.5. Denklik

- **haybatdaş:** [< Ar. *hayba(t)*] eşit yüceliğe sahip (III, 574)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Adam bolup, haçlandıñ, K’risdos Teñrimiz bizim, ölüm bile ölümñü bastıñ, biriñ ari Errortut’iundan, haybatdaş Ata bile da Ari Can bile, tırgız da yarlığa bizge. (I, 986)

“Tanrı’mız bizim Mesih, ete kemiğe bürünüp bizim için çarmıha gerildin, ölüm ile ölümü alt ettin, kutsal üçlüden biri, Ata Tanrı ve Kutsal Ruh ile eşit yüceliğe sahip, diril ve bize merhamet et.”

- **hörmetdeş:** [< Ar. *hurma(t)*] eşit şerefe sahip (III, 593)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir. (II, 842) *sınar ya hörmetdeş* (II, 712) “eş ya da eşit şerefe sahip”

- **tendeş:** denk, akran (III, 1413)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de ¹¹¹⁷ “aynı değerde, aynı seviyede, eşit, beraber” anlamında tanıklanmıştır.

Ne türlü ki hali belgirtti arilerine kensiniñ, arakellerge da markarelerge Can bile, bolma gürk’çılarga birge meñerüçi, da tendeş, da ülüşlü sövünçlükke Jisus K’risdosta awedaran bile. (I, 485; III, 1413, 1577) “Nasıl ki şimdi kendisinin azizlerine, peygamberlerine, din adamlarına Kutsal Ruh ile, putperestlere mirasçı ve İsa Mesih’e Yeni Ahit ile sevinçle paydaş ve denk olmayı gösterdi.”

barça teñdeşlerimden (III, 1414) “bütün akranlarımdan”

- **teñleş:** türdeş, denk (III, 1415)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Evet sen, adam teñleşim benim, yol körgüzüçim benim da tanışım benim. (I, 53) “Evet sen, insan türdeşim benim, rehberim ve tanışım benim.”

¹¹¹⁷ CC II, 72b/17.

2.33.2.6. Dindaşlık

- **dindeş:** (< Ar. *dīn*) dindaş, din kardeşi (III, 428)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi metinlerinde¹¹¹⁸ tanıklanmıştır.

Adam sövüçi Biy, bergin maña kendi şağavatuñı, da bu körümlü yarış bile yeber körümsüz başlışın Ari canıñıñ seniñ, ki sövgeymen seni bar yürekimden da bar huvatımdan, alay oñ hardaşımnı benim da dindeşimni, neçik kendi boyumnu. (I, 100, 977) “Kullarını seven Rab bana kendi merhametini ver ve bu gözle görülür nurunla senin Kutsal Ruh’unun görünmeyen lütfunu gönder, çünkü ben kendi benliğim gibi kardeşimi ve din kardeşimi; seni, bütün gücümle ve bütün yüreğimle seviyorum.”

2.33.2.7. Fikirdaşlık

- **birfikirli:** hemfikir (III, 276)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *Nek birfikirli bolurmen.* (II, 729) *Bir fikirli bolurmen.* (II, 807) *Bir fikirli boldu.* (II, 807) *Bir fikirli bol.* (II, 807) *Bolmandır bir fikirli.* (II, 836) *Bir fikirli bolsar.* (II, 847) gibi birkaç kısa cümle verilmiştir.

- **birsığışlı:** hemfikir (III, 280)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera yoğtur kimesem bir sağışlı. (I, 489) “Benimle hemfikir kimsem yoktur.”

- **ekifikirli:** farklı düşünen (III, 475)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Haçan ki arak’ealler körserler dobrovolnıy hıyının haçnıñ, ekifikirli bolmasınlar. (II, 518) “Havariler haçın gönüllü zulmünü görseler, farklı düşünen olmazlar.”
ekifikirli bolma (II, 405) “farklı düşünme”

- **ekisağışlı:** farklı düşünen (III, 476)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

¹¹¹⁸ KTS, 62.

Alarnıñ ekisağışlı [2 sağışlı] bolğanların senıñ birsagışlı [1 sağışlı] ettiñ. (I, 549)
 “Onların farklı düşünenlerini seninle hemfikir ettin.”

- **sağışdaş:** fikirdaş, düşünce ortağı (III, 1220)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ündelirler atı anıñ: ulu sağışnıñ friştesi, tamaşalı sağışdaş, Teñri hıvatlı, buyruñçı, buyruñcısı eminlikniñ, Atası keleş meñilikniñ. (III, 1417) “Onun adı büyük düşüncelerin meleş, görkemli düşünce ortağı, Güçlü Tanrı, hükümdar, barışın efendisi, sonsuzluğun gelecek Ata’sı olarak anılır.”

2.33.2.8. Hemşehrilik

- **şeherdeş:** (<Far. *şahr*) hemşehri (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 880)

- **emşehri:** (<Far. *şahr*) hemşehri (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 880)

2.33.2.9. Irkdaşlık

- **cınsdaş/ cınstaş:** (< Ar. *cıns*) aynı ırktan (III, 461, 462)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 651, 741, 791, 812, 871)

- **cınsdaşlıq:** (< Ar. *cıns*) ortak köken (III, 462)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 688)

2.33.2.10. Komşuluk

- **honşu/ honçu:** komşu (III, 874, 873)

[ET: konşı/ konaşı **Krh:** konşı/ koşnı **Har:** konşı/ konşı **Çağ:** kongşı/ koşnı/ koşnı]

ET’den itibaren¹¹¹⁹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Töle honşularımızga bizim yedi keret hoynuna alarnıñ taba, haysı ki tabaladılar seni, Biy. (I, 66; III, 1361, 1568) “Rab, seni kınadıkları gibi onların gönlünde bizim komşularımızı yedi kere kına.”

Haptılar anı keçkenler yol bile, boldu ol ırısvay honşularına kensiniñ. (III, 668) “Onu yoldan geçenler yakaladılar, kendi komşularına rüsva oldu.”

her yahşı honşuga (III, 830) “her iyi komşuya”

honşu üsne (III, 82) “komşu üzerine”

honşusuna kensiniñ (III, 82) “kendisinin komşusuna”

honşularıma benim (I, 42; III, 50) “benim komşularıma”

honşularımızga bizim (I, 66) “bizim komşularımıza”

kensi honşusuna (III, 469) “kendi komşusuna

- **honşuluğ:** komşuluk, komşu (III, 874)

[ET:- **Krh:** koşnılık **Har:** koşnılık **Çağ:-]**

İlk olarak KB’de¹¹²⁰ tanıklanmıştır.

Eger ki övdegi kişiler ya honşuluğ aytkaylar, kimniñ anıñkibik atı bar, ki sahlamayay. (I, 191) “Eğer evdeki kişiler ya da komşular, kiminin onun gibi atı varsa saklamasınlar, diyorlar.

Soñra yeneçi izdetme başladılar eger huruda, eger teñiz üsne, honşuluğta, saraylarda, şeerlerde, pustalığta, da tapmadılar. (I, 253) “Sonra yine takibe başladılar; karada, deniz üstünde, komşulukta, saraylarda, şehirlerde, çölde ve bulamadılar.”

honşuluğ arasına (III, 874) “komşular arasında”

- **honşuşdaş/ honuşdaş:** komşu, birlikte yerleşen (III, 874, 1361)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

¹¹¹⁹ EUTSV, 195; EDPT, 640.

¹¹²⁰ KB, 4547.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 660)

- **övdegideş:** komşu, ev arkadaşı (III, 1105)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 732)

2.33.2.11. Misafirlik

- **kelgen:** ziyaretçi (III, 671)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde sözcüğün isimleşmiş şekli tespit edilmiştir.

Buyuruyurbiz... hocaga da miskinge, tullarga da öksüzlerge, kermenlige da honahka, da kelgenlerge, başhiş almamaḥ da orunç. (I, 185, 708) “Zenginden de fakirden de dullardan da öksüzlerden de şehirliden de konuktan da ziyaretçiden de hediye ve rüşvet olmamalarını buyururuz.”

- **kelgin:** yeni gelen, misafir (III, 671)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “yeni gelen, misafir” anlamı tespit edilmiştir.

Kelginmen men alniḥa seniḥ, ḥarib da keçken, neçik barça atalarım benim. (I, 47) “Bütün atalarım gibi, senin huzurunda misafirim, yabancı ve gezgin(im).”

- **honah/ honah:** konuk, misafir, ziyaretçi (III, 873)

[ET: konak/ konuk K^{rh}: konuk Har: konak/ konuk Çağ: konak]

ET’den itibaren¹¹²¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Yat boldum men ḥardaşlarımdan benim da honah oğlanlarına anamniḥ. (I, 59) “Kardeşlerime, anamın çocuklarına yabancı ve misafir oldum.”

Haybatlan, honaḥi eliḥniḥ seniḥ, ḥaysı üsne heç bahalıḥ yoh. (III, 206) “Övül, senin halkının misafirinden (İsa Mesih’ten) daha değerlisi yok.”

¹¹²¹ EUTS, 181; EDPT, 637.

anıñkibik ħonaĥ kişi (I, 207) “onun gibi misafir kişi”

ħonaĥ övine (I, 203) “konuk evine”

ħonaĥ övleri (III, 873) “konuk evleri”

ħonaĥ ħabul etüçi (III, 781, 873) “misafir kabul eden”

ħonaĥ övünüñ öv eyesiniñ ħatunu (III, 873, 1346) “konuk evinin ev sahibinin hanımı”

ħonaĥ töresi (III, 873) “konuk hukuku/ ziyaretçiler için mahkeme”

ħonaĥ yeri (III, 1030) “konuk yeri”

ħonaĥlar Litvadan (III, 873) “Litvanya’dan konuklar”

özge ħonaĥ (I, 207) “başka konuk”

114 Kapitula. *Ĥaysı ki ħonaĥlar ĥoygay ħumaşların hospodada* (I, 184) “Madde 114. Handa kumaşlarını bırakan konuklar hakkında.”

114 kapitula. *Ĥonaĥlar, ki ħonaĥ övlerde ħumaş ĥoygay* (I, 203) “Madde 114. Konuk evlerinde kumaş bırakan konuklar hakkında”

- **ħonaĥlıĥ:** konuk ya da ziyaretçi için tasarlanmış, misafirlik (III, 873)

[ET:- Krh: konukluk Har: konukluk Çağ:-]

İlk olarak KB’de¹¹²² tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 790)

2.33.2.12. Tanışıklık

- **tanış:** tanış, tanıdık (III, 1381)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: tanış]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yıraĥ ettiñ menden tanışlarımını benim, da ĥoydular meni cil kendilerine. (III, 1405)

“Tanıdıklarımı benden uzaklaştırdın ve beni kendilerine hedef yaptılar.”

Ne ki barça duşmanlarım benim, boldum men taba ĥonşularıma benim, asrı ah da ĥorĥu tanışlarım benim. (I, 42; III, 50) Benim bütün düşmanlarım gibi komşularıma rezil oldum, tanışlarıma aşırı korku saldım.

tanışım benim (I, 32, 53) “tanışım”

- **tanışdaş/ tanışdaş:** tanış (III, 820)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

¹¹²² KE, 59r/18.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 774)

- **tanişlıh:** tanışıklık, tanıdık (III, 1382)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük Ermenistan ve Rusya nüshalarında “Ermeni Metinlerde Katalog ve Anıt Metinleri” bölümünün “Sözlük Başlangıcı:” başlığı altında madde başı olarak verilmiştir. (I, 305, 867) Ayrıca “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 762)

2.33.2.13. Yoldaşlık

- **yoldaş:** yoldaş (III, 1726)

[ET: yoldaş K^{rh}:- Har: yoldaş Çağ: yoldaş]

ET’den itibaren¹¹²³ metinlerinde tespit edilmiştir.

Anıñ üçün kerektir, ki yoldaşımıznı sövgeybiz alay, neçik kendi kendimizni. (II, 127) “Bu yüzden kendi kendimizi sevdiğimiz gibi yoldaşımızı hep seveceğiz.”

Ggeobaslarga yoldaş bolduñ Yemawuska. (I, 128) Kleopaslara¹¹²⁴ Emmaus’ta¹¹²⁵ yoldaş oldu

bunuñki yoldaşnı (II, 153) “bunugibi yoldaşı”

frişdelerniñ yoldaşı bolma (II, 132) “meleklerin yoldaşı olmak”

neçik dost da yoldaş (III, 1411) “dost ya da yoldaş gibi”

sövme Teñrini da yoldaşın (II, 126) “Tanrı’yı ve yoldaşını sevmek”

Teñriniñ yoldaşından (II, 127) “Tanrı’nın yoldaşından”

yoldaşımız üsne (II, 127) “yoldaşımız üzerine”

yoldaşları anıñ (II, 129) “onun yoldaşları”

yoldaşları ble ol Papelonnuñ (II, 143) “Babil’in yoldaşları ile”

yoldaşları da huluñçıları friştelerniñ (II, 132) “meleklerin yoldaşları ya da hizmetkârları”

yoldaşlarına kensiniñ (II, 129) “kendisinin yoldaşlarına”

yoldaşlarıñ üçün (III, 1511) “yoldaşların için”

¹¹²³ EUTS, 408.

¹¹²⁴ Dirilen İsa’nın Emmaus yolunda belirttiği iki öğrenciden biri. (III, 543)

¹¹²⁵ Kudüs’te kuzey batıdaki yerleşim yeri (III, 488)

- **yoldaşlıh:** yoldaşlık (III, 1726)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haçan ki haramguluhtan yarıhka, tamuhtan uçmaħka Biyimiz ble kiriy ediler, ki yoldaşlıh frişteler ble etkeyler meşilik! (II, 229) “Nasıl ki karanlıktan aydınlığa, cehennemden cennete Rabb’imizle giriyordular, sonsuza kadar meleklerle yoldaşlık edecekler!”

alarnıñ hoşşuluħları da yoldaşlıhı (II, 597) “onların komşulukları ve yoldaşlıkları”

bizim yoldaşlıħımız (II, 230) “bizim yoldaşlığımız”

yoldaşlıh haçnıñ (II, 250) “(kutsal) haçın yoldaşlığı”

yoldaşlıhı kensiniñ harağçılar arasına (II, 216) “onun haydutlar arasında yoldaşlığı”

yoldaşlıhka frişteleriniñ ari atalardan (II, 216) “meleklerin kutsal atalardan (itibaren) yoldaşlığına”

2.33.3. Topluluk

- **yıgın:** yığın, topluluk (III, 1708)

[ET: yığın Krh: yığın Har: yığın Çağ: yığın]

ET’den itibaren¹¹²⁶ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Yıgını joğovurtnuñ çövrene bolgaylar seniñ. (I, 32) “Cemaatin topluluğu senin çevrende olacaklar.”

barça yıgınları joğovurtlarınıñ (I, 57) bütün cemaatlerin topluluğu”

yığın övü (III, 1105) “toplantı evi”

yığın sövüçiler (III, 1302, 1709) “sevenlerin yığını, topluluğu”

yığın yeri (III, 1709) “toplanma yeri”

yıgını joğovurtnuñ (I, 32; III, 405) “cemaatin topluluğu”

yığının Kuşacilerniñ (III, 124) “Kuşanların topluluğunu”

yığının yamanlarınıñ (I, 40) “kötülerin/ kötülüğün topluluğu”

yıgınları aħılsızlar da düğül aħıllı (I, 45; III, 60) “akıllı olmayanların ve akılsızların topluluğu”

yıgınları ħuvatlılarınıñ (III, 64) “güçlülerin topluluğu”

yıgınları yamanlarınıñ (I, 39; III, 502) “kötülerin/ kötülüğün topluluğu”

yıgınlarından yamanlarınıñ (I, 57) “kötülerin yığınlarından”

yıgınnı baħuçı (III, 750) “bekçi”

¹¹²⁶ AY 175/22.

2.33.3.1. Kalabalık

- **halaba:** [< Ar. *galaba(t)*] kalabalık, karışıklık (III, 794)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Çıhartın oğlanların hırğın etkey alarnı hılıç, da içkertin övlerinden alarnı anda halabalıhları horhunı, otuzyaşarlarını gojslar bile birge da oğlanlar tohtalgan hartlar bile birge. (I, 54) “Dışardaki oğullarını kılıçla kırıp geçirecekler, içerdeki evlerinde otuzlu yaşlarında insanlar bakirelerle (genç kızlarla), çocuklar kımıldayamaz yaşlılar ile birlikte orada korkunun kalabalığı (olacaklar).”

2.33.4. Yerli- Yabancı

2.33.4.1. Yerli

- **sekin:** (< Ar. *sākin*) oturan, bir yerde ikamet eden (III, 1254)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹¹²⁷ tanıklanmıştır.

Anıñ üçün orenk’ bilüçisi etersen yazıhlını, yolda yol körgüzürsen sekinlerge yarguda, övretirsen sekinlerge yoluñnu seniñ. (I, 40) “Bu yüzden günahkârı yargıç edersin, yolda sakinlere yol gösterirsin, yargıda sakinlere senin yolunu öğretirsin.”

barça sekinlerin yerniñ (I, 63) “yeryüzünün bütün sakinlerini”

sekinlerni hutıharılmañniñ (I, 97) “kurtuluşun sakinlerini”

- **turuçı:** sakin, ikamet eden (III, 1510)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Horıkay Eyemizden barça yer, da andan titregeyler barça turuçıları dünyâniñ. (I, 43) “Bütün yeryüzü Rabb’imizden korksun, dünyanın bütün sakinleri ondan titresinler.”

barça turuçıları bile (III, 88) “bütün sakinleri ile”

barça turuçıları K’anannıñ (I, 37; III, 493) “Kenan topraklarının bütün sakinleri”

barça turuçıları kendiniñ (III, 1708) “kendisinin bütün sakinleri”

dünyâ da barça turuçıları anıñ (I, 39) “dünya ve onun bütün sakinleri”

turuçı kökte (III, 1419) “cennette ikamet eden” (Tanrı’nın sıfatı)

yamanlıhı üçün turuçılarınıñ alarnıñ (III, 211) “onların sakinlerinin kötülüğü için”

yer da barça turuçıları anıñ (III, 1443) yeryüzü ve onun tüm sakinleri

¹¹²⁷ KTS, 224.

- **turgan:** ikamet eden, sakin, orada oturan (III, 1507)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Todulsunlar gurk’çılar da horhsunlar da turganlar. (III, 1466) “Putperestler çok korkarak şaşırırlar, ikamet edenler korksunlar.”

yamanlığı için anda turganlarının (III, 211) “orada ikamet edenlerin kötülüğü için”

turganlar K’ananaci ulusta (III, 493) “Kenan ulusunda ikamet edenler”

yarlıgovuçı, şağavathı da könü ari ulu turganına K’risdosnuş (III, 1660) “Mesih’in bağışlayıcı, merhametli ve gerçek, kutsal, büyük sakinlerine”

- **yerli:** yerli, yerel (III, 1703)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kimese törede yerli antka tüşkey, kerek añar berilgey 3 haftaga diyin yerlige utru antın tügellemege. (I, 207; III, 108) “Yerel halktan bir kimse yemin ederse, yerel halka karşı yeminini tutması için üç hafta verilmesi gerekir.”

2.33.4.2. Yabancı

- **yat:** yabancı, kafir (III, 1670)

[ET: yat K^{rh}: yat H^{ar}: yat/ yağ Çağ: yat/ yad]

ET’den itibaren¹¹²⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Oğlanları yatlarının yalğan sözlediler maña, oğlanları yatlarının oprandılar da ahsadılar izlerinden kendilerini. (I, 36) “Yabancıların çocukları bana yalan söylediler, yabancıların çocukları yıprandılar ve kendi izlerinde mecaisiz yürüdüler.”

Biy, da yattan sahlı huluşnu seniñ. (I, 38) “Rab, senin kulunu yabancılardan korusun.”

2.33.4.3. Sığınmacı

- **sıgıngan:** sığınan, ikamet eden (III, 1274)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da övündürdün hıvathı bile seniñ taboruña, arilikiñe seniñ, işittiler cınsar da öçeşlendiler, da horhu tuttu sıgınganlarını Arapisdannıñ. (I, 37) “Senin taburunu, senin kutsallığını kuvvetinle övündürdün, bunu diğer milletler duydular ve kinlendiler, Arabistan’ın sığınanlarını korku tuttu.”

¹¹²⁸ EDPT

Kimdir – neçik Biy Tejrimiz bizim, biyiklikte sıgıngan haysı ki yoğarı tınıyır, da aşah turganlarını körer kökte da yerde. (III, 154, 293, 1418) “Kimdir bizim Rab Tanrı’mız, yüksekte ikamet eder nasıl ki yukarıda durur ve aşağıda gökte ve yerde duranları görür.”
sıgınganlarını Arap’isdannıñ (III, 124) “Arabistan’ın sığınanlarını”
sıgınganlarını Arap’istannıñ (III, 878) “Arabistan’ın sığınanlarını”

2.33.5. Şehirli- Köylü

2.33.5.1. Şehirli

- **kermenli:** şehirli, şehir/kasaba sakini (III, 684)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da körüp, Nigomita kermenliler, ki hanı bile süt ahtı da terek yemişlendi, Tejrini haybatladılar, da köpler inandılar ol kün Eyemizge. (III, 800, 1690) “Ve Nigomita şehri halkı, onun kanından süt aktığını ve ağacın meyvelerle kaplandığını gördüğünde Tanrı’yı yüceltiler ve çoğu o gün Rabb’imize inandı.”

- **şehirli/ şeğerli:** (<Far. *şahr*) şehirli (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Buyur meni hutharmaga yaman ölümden da hoymaga meñilik tınçlıhka, neçik huthardıñ Ninowe şehirlilerni. (I, 125) “Ninova şehirlilerini kurtardığın gibi beni kötü ölümden kurtarmayı ve ebedî yaşamı vermeyi buyur.”

As şehirlisi (III, 146) şehirli”

barça şeğerliler (II, 369) “bütün şehirliler”

Bazaliyniñ şehirlisi (III, 242) şehirli”

bizim şehirliler ermeniler (III, 1350) bizim şehirli Ermeniler”

Hotinniñ şehirlisi (III, 138) “Hotin şehirli”

Ilôv şehirlileri (III, 93) Lviv şehirlileri”

Ilôv şehirlisi (III, 100, 109, 144) Lviv şehirli”

Ivanaşko altıncı Seçöv şehirlisi (III, 85) “Suceava şehirli kuyumcu Ivanashko”

Kamenec şehirlisi (III, 517) “Kamaniçe şehirli”

Krakov şehirlisi (III, 524) “Krakov şehirli”

Manug yenişehirli altıncı (III, 947, 1681) “Yenişehirli kuyumcu Manug”

neçik şeğerliler (II, 180) “şehirliler gibi”

Stımbol şehirlisi (III, 72, 123) “İstanbul şehirli”

şegerlileri surplarnu (II, 230) “azizlerin şehirlileri”

şehirlisi Ilóvnu (III, 84) “Lviv’in şehirlisi”

şehirlisin kensini (I, 503) “kendisinin şehirlisi”

Zinka şehirlisi (III, 98) “Zinka şehirlisi”

Zoloçov şehirlisi (III, 332) Zoloçov şehirlisi”

2.33.5.2. Köylü

- **salınçağ:** köylü (III, 1231)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamıyla tespit edilmiştir.

Bir salınçağdan bilmegen bir araba biçen satun aldım. (III, 268) “Bir köylüden bir araba saman satın aldım.”

2.33.6. Sosyal Sınıflar ve Statüler

2.33.6.1. Üst Düzey Sınıf Ve Statüler

2.33.6.1.1. Soyluluk

- **alpavudluğ/ alpavutluğ:** soyluluk, soylu (III, 84)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Esawdan çhıptır alpavutluğ, haysı ki “zemplâninler” ündelir. (III, 84) “‘Zemplâninler’ olarak adlandırılan soyluluk Esav’dan çıkmıştır.”

Tv 1063 [1614], nojemper 8. Yezuitalar komediya ettiler, haysı komediya arasına bir komediya dağın boldu, ki az biri birin alpavudluğ öldürmediler, evet keşiştiler. (I, 536)

Yıl 1063 [1614], 8 Kasım. Cizvitler¹¹²⁹ komedi tertip ettiler, komediya içinde başka bir komedi daha oldu, asiller birbirini kestiler ama öldürmediler.

- **biy-biyet/ biyet:** soylular sınıfı, soylular (III, 289)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

İlgeri hörmette bolgaylar hannu terbasına da barça biy-biyet arasına. (III, 1405)

“Hükümdarın çevresine, bütün soylular arasında ileri derecede hürmette bulunurlar.”

¹¹²⁹ Soylu bir Hristiyan olan İspanyol Ignacio de Loyola (1491-1556) tarafından 1534’te Paris’te kurulan İsa Tarikatı adıyla anılan Hristiyan tarikatı. (III, 1706)

2.33.6.1.1.1. Soylular

- **alpavud/ alpovud/ alpovut:** soylu, üst sınıf (III, 84)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ağ}:-]

İlk olarak CC'de¹¹³⁰ tanıklanmıştır.

Alay je 400 tiri nemiçni, alpavudnu yeberdi başhış. (I, 1069; III, 1445) “Ayrıca 400 canlı Polonyalı soyluyu hediye gönderdi.”

alpovut töresine (I, 193) “soyluların mahkemesinde”

alpovud töresi (III, 1494) “üst sınıf insanların kanunu”

boluşuçu alpavud eli (III, 84, 313) “yardımsever soylu halkı”

köp alpavud (I, 1073) “çok sayıda soylu”

ol çavuş bile 1 alpavud (I, 536) “o çavuşla birlikte bir asilzade”

- **beg/ biy:** bey, yönetici (III, 247, 285)

[ET: b^{eg} K^{rh}: beg/ beg H^{ar}: beg/ b^{eg}/ big/ bik Ç^{ağ}: beg/ b^{eg}/ big/ bik/ bey]

ET'den itibaren¹¹³¹ metinlerde tanıklanmıştır.

Bir adam, ki atı edi Bedinafent... biy hağan milletinden, yahşı adam da tolu es bile da sövük bile Tenrige. (III, 246) “Bey, hakan soyundan, iyi bir adam, akıl ve Tanrı sevgisi ile dolu, adı Bedinafent idi.”

Men andan hoca da biymen. (III, 95) “Ben ondan (daha) zengin ve soyluyum.”

2.33.6.1.2. Zengin Olanlar

- **bay:** zengin (III, 239)

[ET: bay K^{rh}: bay H^{ar}: bay Ç^{ağ}: bay]

ET'den itibaren¹¹³² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tügöl tiyişli, ki anda baynı ya toh kimselerini yöpsüngeysen. (I, 181) “Orada zengin ve tok kimseleri korumak söz konusu değildir.”

yığıştırma baylarnı (I, 182; III, 239) “zenginleri bir araya toplamak

- **barlı:** varlıklı, zengin (III, 223)

[ET:- K^{rh}: b^{ar}l^ıg H^{ar}: barlu Ç^{ağ}: barlu]

İlk olarak AH'de¹¹³³ tanıklanmıştır.

¹¹³⁰ CC II, 81b/7b.

¹¹³¹ BK, D1.

¹¹³² BK, D14.

¹¹³³ AH, 5.

Oğlum, kim ki k n d r, esi bile yarıhl  g ne stir; da kim ki      r y reki bile da   pe s  ver sahlama, ol adam tamu n    aram ulu una o  ar; da kim aruv, a ı  k        r, ol adam sada a ıdır; da kim ki akahdır, eger barlı ese de, essizdir. (I, 178) “O lum her him d r     r, aklı ile parlak bir g ne stir; her kim y re i ile   kelenir ve kin tutmayı sever, o adam cehennemın karanlı ına benzer; her kim temiz, a ık g n      r, o adam sada a ıdır; her kim de a        r, zengin olsa bile akılsızdır.”

Zera Biy Te ri kendi kendinde beg barlı da  odjadır. (II, 590) “Zira Rab Tanrı kendi kendinde pek varlıklı ve zengindir.”

- **d vletli:** [< Ar. *dawla(t)*] refah i inde olan, zengin (III, 441)

[ET:- Krh:- Har: devletli  a :-]

 lk olarak MN’de¹¹³⁴ tanıklanmı tır.

  iti iz bunu, bar a cinslar;  ulahl   oygan bolu uz, bar anı , ki turupsiz d ny da, to un ları yerni  da o lanları adamlarını , – birleme d vletliler da yarlılar. (I, 50) “Bunu dinleyiniz, b t n uluslar; d nyada ya ayan hepiniz, yery z n n do anları ve ademo ulları, zenginler ile birlikte fakirler, hepiniz kulak veriniz”

- ** oca:** (<Far. * oca*) zengin, varlıklı (III, 865)

[ET:- Krh:- Har:  oca  a :-]

 lk olarak CC’de¹¹³⁵ tanıklanmı tır.

Da ı da 4 neme     n bolur yarlıhl  da miskinlik. I, ki Te ri ademilerni yarımın miskin etiptir u yarımın  oca, ki  ocalar sada a bile u ma nı satun algaylar. (I, 174) “Dahası d rt  ey i in fakirlik ve fukaralık olur. Birincisi; Tanrı, zenginler sadaka ile cenneti satın alsınlar diye kullarının yarısını fukara etmi tir, yarısını zengin.”

Vay sizge,  ocalar, ki y ps nd     potihanı nı sizin! (III, 1665) “Kendi ne e kaynaklarınızı korudu unuz i in size yazıklar olsun hocalar!”

- ** ocalı ** (<Far. * oca*) zengin, zenginlik (III, 865)

[ET:- Krh:- Har:  ocalı   a :-]

 lk olarak NF’de¹¹³⁶ tanıklanmı tır.

Adam o lunun k rki, tı sız bolsa,  ireyin salır, da k   n tı sızlı  ye er, da  ocalı tan yarlı bolur. (III, 1458) “ nsano lunun g zelli i hasta olsa, cazibesini kaybeder ve hastalık g c n  yener ve zanginken fakir olur.”

¹¹³⁴ MN, 4/38.

¹¹³⁵ CC I, 45b/17.

¹¹³⁶ NF, 332/3.

Biyimiz ündedi hocalıhını puş, budur terna. (III, 1187) Rabb’imiz zenginliği bir diken olan deve dikenini olarak adlandırdı.”

hocalıhını saçmaga (III, 1214) “zenginliği saçmaya”

2.33.6.1.3. Güç ve İmtiyaz Sahibi Olmakla İlgili İsimler

- **ululuḥ/ ululuq/ ululıḥ:** büyüklük, ululuk; lider, liderlik; zenginlik (III, 1549)

[ET: uluḡluk **Krh:** uluḡluk/ uluḡlık **Har:** uluḡluk/ uluḡluḡ **Çaḡ:** uluḡluk]

ET’den itibaren¹¹³⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün “zenginlik” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Zera düḡüldür bizge uruş ten bile ya ḥan bile, yoḥsa buyruḥçıları bile, da ululuḥları bile... (III, 1514) “Bizim mücadelemiz beden ve kanla değil; yöneticileri, büyükleri ile...”

Bardır ululuḥ da kıçiliḥ ya eksiklik? Yoḥ, tek barabar da birdirler haybat bile da ululuḥ bile. (III, 1549) “Büyüklük ve küçüklük ya da eksiklik var mıdır? Yok, görkem ve büyüklükle beraber ve birdirler.”

Ululuḥ da faḥirlik bermegin maḥa, evet potrebama köre benim. (II, 125) “Bana zenginlik ve fakirlik verme, benim ihtiyaçlarıma göre (ver).”

evelgi ululuḥunda (I, 288) “önceki liderliğinde”

ulu ululuḥuna kendiniḡ (I, 62) “kendisinin yüce yüceliğinde”

ululuḥları joḡovurtnuḡ (I, 49) “cemaatin liderleri, büyükleri”

2.33.6.1.3.1. Güç ve İmtiyaz Sahibi Olanlar

- **erkli:** güçlü, nüfuzlu, yetkili (III, 486)

[ET: erklig **Krh:** erklig/ erkli **Har:** erklig/ erkli **Çaḡ:** irkli]

ET’den itibaren¹¹³⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

A ki aytyır submisiyam üçün, ol erkli edir maḥa aytma, alayoh pozvaniyga ant içme. (III, 14) “Sanığa yemin ettirmede olduğu gibi benim ibrazım hakkında konuşmaya o yetkilidir.”

Tenri adam tarbiyatın erkli yaratıptır da etiptir. (III, 72) Tanrı, insan tabiatını güçlü yaratmıştır ve kılmıştır.

bek erkliler (III, 248) “çok nüfuzlular”

erkli yürüen vaḥtta (III, 486) “nüfuzlu olduğu zaman”

¹¹³⁷ EUTSV, 360.

¹¹³⁸ IB, 55.

- **huvatlı:** (< *Ar.kuwwat*) kuvvetli, kudretli, güçlü; kuvvet (III, 908)

[ET:- **Krh:- Har:** kuvvetliğ/ kuvvetli **Çağ:-**]

İlk olarak NF'de¹¹³⁹ tespit edilen sözcük

Hoyuñuz yürekiñizni siziñ üsne huvatlılarıñıñ anıñ, üleşiñiz berklüklerin anıñ. (I, 50)

“Onun güçlerini paylaşınız, onun kuvvetinin üstüne yüreğinizi koyunuz.”

Ulama boyumnu benim klediler da yetiştirler üstüme benim huvatlılar. (I, 55) “Güçlüler benim bedenime tuzak kurmak istediler ve benim üstüme yetiştirler.”

Huthargay meni Biy düşmanlarımdan benim, huvatlılardan da körelmegenlerimden benim. (I, 36) “Rab beni düşmanlarımdan, kuvvetlilerden ve görünmeyen düşmanlarımdan kurtaracaktır.”

ahılı huvatlıñıñ (III, 909) “kuvvetli olanın bilgeliği, Yüce Bilgelik”

barçadan huvatlı (III, 909) “hepsinden kuvvetli”

Biyi huvatlılarıñıñ (I, 55, 772) “kuvvetlilerin Rabb’i”

neçik oñ holuna huvatlıñıñ (III, 1269) “güçlünün elinde ok gibi”

2.33.6.1.3.1.1. Sahip

- **eye/ ege/ iye/ ie:** sahip (III, 514, 469, 635, 601)

[ET: idi/ ige/ iye **Krh:** /idi / ide/ iye/ eye **Har:** idi/ idi/ eği/ eği/ ede/ ege/ eye **Çağ:** idi/ ige/ ege/ ike/ iye/ eye]

ET’den itibaren¹¹⁴⁰ metinlerde tanıklanan sözcüğün *eye* ve *ie* biçimi, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiştir. (II, 869)

Tusnañın, çıñarmasa, satkay; artsa, eyesine haytargay; artmasa ya yetişmese, halğanına algay. (III, 137) “Rehini vermese satsın; artsa sahibine iade etsin; artmasa ya da yetişmese de kalanını alsın.”

Ol da atar oñ bile da urar eyesin. (III, 162) “O da ok atar ve sahibini vurur.”

borç eyesi (III, 314) “borç sahibi”

evelgi eyesi (III, 198) “eski sahibi”

eyesı ya biyi tuvar haranıñ (III, 284) “büyük baş hayvanın sahibi ya da beyi”

mülk eyesi (III, 992) “mülk sahibi”

ol öv eyesine (III, 319) “o ev sahibine”

ol peçeranıñ eyesi (III, 346) o mağaranın sahibi

tuvar eyesine (III, 96) “davar sahibine”

¹¹³⁹ NF, 270.

¹¹⁴⁰ BK, K3.

- **tirlikli:** varlıklı (III, 1048)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Barlı-tirlikli adamga paııllıh etme ya akahlıh: kişiniñ köziñ neme toydurmas, tek toprağ. (I, 177) “Varlıklı insanları kıskanma ve açgözlülük yapma, çünkü insanın gözünü topraktan başka hiç bir şey doyurmaz.”

2.33.6.1.3.1.2. Sahibe

- **bike/ biyke/ bikke/ biçe/ pıyk’a:** sahibi (III, 267, 293, 265, 1142)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Anadolu ağızlarında da kullanılan sözcük taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün *bikke/ biçe/ pıyk’a* biçimleri sadece KPN III’te tespit edilmiştir.

Közleri ħaravaşnıñ ħoluna bikesiniñ kendiniñ. (III, 267) “Kölenin gözleri onun sahibesinin elinde.”

2.33.6.1.3.2. Tanınmış Olanlar

- **atağlı:** tanınmış, ünlü (III, 164)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de isimleşmiş biçimiyle tanıklanmıştır.

Berdi anı ustaga aıılga, da yırahlattı kermenden on dört frang mili, da yasattı anar öv, ki kimse atağlı kirip çıħmagay ħatına. (I, 247) “Onu ilim öğrenmeye bir ustaya verdi ve şehirden on dört Frenk mili uzağa gönderdi, tanınmaşların yanına girip çıkmadığı bir ev inşa ettirdi.”

2.33.6.2. Alt Düzey Sınıf Ve Statüler

2.33.6.2.1. Yoksulluk

- **barsızlıh:** yokluk (III, 227)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

barsızlıhın aytmağ (II, 692) “yokluğu dile getirmek”

barsızlıhından körgüzmeğ (II, 692) “yokluktan göstermek”

- **miskinlik:** (< Ar. *miskin*) yoksulluk, sefalet, perişanlık (III, 975)

[ET:- Krh:- Har: miskînlik Çağ: miskînlik]

İlk olarak KE'de¹¹⁴¹ tanıklanmıştır.

Nek haytarıyrsen yüzüñnü seniñ bizden, unutıyrsen miskinlikimizni da tarlıhımızni biznim? (I, 49) “Neden yüzünü bizden çeviriyorsun, bizim yoksulluğumuzu ve darlığımızı unutuyor musun?”

Sınagın oğlanlarıñnı açlıh bile, da susamağ bile, da miskinlik bile, da eski bazıñ tonlar bile. (III, 28) “Çocuklarını açlık, susuzluk, yoksulluk ve eski kaba giysilerle sına.”

Neçik sınarlar altınnı ot bile, igimidir yoğsa yaman, ademilerni Teğri sınar miskinlik bile. (III, 85) “Nasıl ki altını ateşle sınarlar, iyi mi kötü mü (bilinmez), Tanrı (da) insanları sefaletle sınar.”

Közlerim benim küçsüzlendiler. (III, 47) “Gözlerim yoksulluktan bitkin düştü.”

miskinliki üsne huluñnuñ seniñ (III, 177) “senin kulunun yoksulluğu üzerine”

çuğurdan miskinlikniñ (III, 538) “sefaletin çukurundan”

- **tarlıh:** darlık, yoksulluk, geçim sıkıntısı (III, 1390)

[ET:- Krh: tarlık Har: tarlık/ darlık Çağ: tarlık/ tarlığ]

İlk olarak KB'de¹¹⁴² tanıklanmıştır.

Ber bizge boluşluğ tarlıhta, ki yalgandır hutharmağ adamniñ. (I, 56) “İnsanoğlunun kurtuluşu yalan olduğu için sen bize darlıkta yardım et.”

Haytıp kim ayırgay bizni sövükünden K'risdosnuñ: hıyın, yoğsa tarlıh, yoğsa sürülmeh, yoğsa mı açlıh, ya yalağaçlıh, ya prihoda? (III, 28) “Peki kim bizi Mesih'in sevgisinden geri çevirip ayırır: eziyet, yoksa yoksulluk, yoksa sürülmek, yoksa açlık ya da çıplaklık ya da saldırı?”

közetüçisi alarnıñ zamanında tarlıhıñıñ (I, 46) “onların darlık zamanında(ki) gözeticisi”

kününe tarlıhıñıñ benim (I, 63) “benim darlığımın zamanında”

kününe tarlıhıñıñ (I, 38) “geçim sıkıntısı yaşanan günlerde”

tarlıhımız üçün bizim bolgan Asiyada (III, 45, 93) “bizim Asya'da olan geçim sıkıntılarımız yüzünden”

miskinlikimizni da tarlıhımızni biznim (I, 49) “bizim yoksulluğumuzu ve darlığımızı”

- **tüşkünlüğ/ түşkünük:** düşkünlük, yoksulluk (III, 1530)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

¹¹⁴¹ KE, 3v/9.

¹¹⁴² KB, 4540.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün *tüşkünlik* şekli sadece KPN III'te tespit edilmiştir.

Haybatlan, honaḥi elinñiñ seniñ, ḥaysı üsne heç bahalıy yoh, bütün dünyânıñ Teḥrisi da Biyi barça yaratkanınñ, yasovuçısı tüşkünüñün adam canınıñ. (I, 957; III, 206)
 “Övül, senin halkının misafirinden (İsa Mesih'ten) daha değerlisi yok, bütün yaratılanların Tanrı'sı ve Rabb'i, insan ruhunun düşkünlüğünün kurtarıcısı.”
tüşkünlüñün adam cınsınıñ (III, 1530) “insan ırkının düşkünlüğünü”

- **yarlılıḥ:** yoksulluk (III, 1660)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹¹⁴³ tanıklanmıştır.

Alıpmen kensin neçik ḥardaş, körüp atasınıñ tarlıḥın: yarlılıḥ keldi üsne. (III, 1090)
 “Babasının darlığını görüp onu kardeş gibi gördüm ki üzerine yoksulluk musallat oldu.”

- **yoḥsuzluḥ:** yoksulluk (III, 1723)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ: yoksuzluk]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak Çağ. metinlerinde¹¹⁴⁴ tanıklanmıştır.

Tut meni, neçik ḥaysı birin yalçılarında seniñ, ki bolmagay yoḥsuzluḥtan açın ölgeymen. (I, 799; III, 26, 1723) “Beni senin gündelikçinden biri gibi tut ki yoksulluktan aç ölmeyeyim.”

2.33.6.2.1.1. Yoksul

- **aṣaḥ/ aṣah/ aṣaḡ:** sefil, düşkün (III, 154)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Zabunlandım da aṣah boldum asrı. (III, 155) “Hastalandım ve çok sefil oldum.”

Aṣaḥ eter edim oruç bile canımnı menim. (III, 155) “Oruçla ruhumu sefil ederdim.

- **aṣaḥlangan:** muhtaç (III, 155)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Baḥtı ol alğısına aṣaḥlanganların da heç etmedi ḥolḥaların alarnıñ. (III, 74)
 “Muhtaçlara dualarına baktı ve onların isteklerini yok saymadı.”

¹¹⁴³ CC I, 22a/18.

¹¹⁴⁴ ÇTS, 1258.

Kimdir – neçik Biy Teñrimiz bizim, biyiklikte sıgıngan hayısı ki yoğarı tınıyır, da aşahlanganlarını köriyir kökte da yerde. (III, 154, 293) “Kimdir bizim Rab Tanrı’mız, yüksekte ikamet eder nasıl ki yukarıda durur, gökte ve yerdeki muhtaçları görür.”

- **barçasız:** yoksul (III, 220)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tanıdım, ki yargu etersen, Biy, yarlığa da könülük barçasızga. (I, 222) “Senin yargıladığını biliyorum; Rab yoksullara adaletle merhamet et.”

- **barlıhsız/ barahsız/ barıhsız:** varlıksız, malsız, mülksüz, yoksul (III, 225, 218, 222)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan *barlıhsız/ barahsız/ barıhsız* “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 664, 830)

- **barlısız:** varlıksız (III, 225)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tanıdım, ki yargu etersen, Biy, yarlığa da könülük barlısızga. (I, 116; III, 225) “Senin yargıladığını biliyorum; Rab yoksullara adaletle merhamet et.”

- **fağır:** (< Ar. *fağîr*) fakir (III, 517)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak AH’de¹¹⁴⁵ tanıklanmıştır.

Kim beriyir hurban yahşılıhtan fağırlerniñ, neçik ki öldürgey oğlunu atasınıñ alnına. (II, 123; III, 517) “Her kim fakirlerin mülkünden kurban verir, basının önünde oğlunu öldürmüş gibidir.”

Kim her zaman hılıçını çıkarıyır, ol horhuçandır; kim yançılıñı her zaman açıyır da hızıl altunlarını körgüziyir, ol fağırdır. (III, 123) “Kim her zaman kılıcını çıkarırsa o korkaktır; kim her zaman o cüzdanını açar ve altın paralarını gösterir, o fakirdir.”

fağırler üsne (II, 125) “fakirler üzerinde”

¹¹⁴⁵ AH, 187.

- **faḥirlik:** (< Ar. *faḥîr*) fakirlik (III, 517)

[ET:- **Krh:** faḥrlik **Har:** faḥîrlik **Çağ:** faḥîrlik]

İlk olarak AH'de¹¹⁴⁶ tanıklanmıştır.

Ḥaysı ki bizim üçün faḥirlendi, ki bizni kensi faḥirliki ble ululat kay. (II, 125) “Nasıl ki bizim için fakirleşti, kendi fakirliği ile bizi zenginleştirerek.”

tulko faḥirlik (II, 123) “sadece fakirlik”

faḥirlik da eksiklik türlü-türlü cnotaların (III, 517) “türlü türlü erdemin eksikliği ve yoksulluğu”

miloşci faḥirlikni da ḥonarhut 'iunnu (III, 972) “fakirliği ve alçakgönüllülüğü seven”

- **miskin:** (< Ar. *miskîn*) fakir, muhtaç (III, 975)

[ET:- **Krh:** miskîn **Har:** miskîn **Çağ:** miskîn]

İlk olarak CC'de¹¹⁴⁷ tanıklanmıştır.

Ḥılıç çıḥardılar yazıḥlılar da ḥordular yayların kendilerinin urmaga yarlını da miskinni, öldürme anı. (I, 45) “Günahkarlar yoksulu ve muhtacı vurmak ve öldürmek için kılıçlarını çıkardılar, yaylarını kurdular.”

Miskinni Teḥri söver. (III, 975) “Tanrı fakiri sever.”

algışın miskinlerni (I, 33) “fakirlerin duasını”

- **yarlı/ yarlu:** yoksul, muhtaç, zavallı (III, 1658)

[ET: yarlıḡ **Krh:** yarlıḡ **Har:** yarlıḡ/ yarlı **Çağ:** yarlıḡ/ yarlı]

ET'den itibaren¹¹⁴⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bu türlü faydalıdır sadaḡa yarlılarga da yuvuḥtır Teḥrige algışı alarnı. (I, 181) “Bu türlü sadaka yoksullara faydalıdır ve onların duası Tanrı'ya yakındır.”

Yegeyler yarlılar da toygaylar, algışlagaylar Biyni. (I, 39) “Yoksullar yerler ve doyarlar, Rabb'i överler.”

Ki ḥuṭḥardı yarlını ḥolundan ḥuvatlını. (I, 44) “Zalimin elinden zavallıyı kurtardı.”

yarlılarına joḡovurt nuḡ (I, 61) “cemaatin yoksullarına”

oḡlanların yarlılarını (I, 61) “yoksulların çocuklarını”

canların yarlılarıḡnı senin (I, 63) “senin fakirlerinin ruhunu”

- **yoḥsul:** yoksul (III, 1723)

[ET:- **Krh:** yoḥsul **Har:** yoḥsul **Çağ:** yoḥsul]

¹¹⁴⁶ AH, 187.

¹¹⁴⁷ CC II, 80a/2.

¹¹⁴⁸ İKPÖ, 48/2.

İlk olarak CC'de¹¹⁴⁹ ve Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹¹⁵⁰ tespit edilmiştir.

Şahat ki övünüz yohtur, hayda yeme ya içme? Eger ki yihövün Tejriniñ heçke berseñiz da uyatlı etersiz yohsullarnı, ne aytıyım sizge? (I, 466) “Şayet ki yiyeceğiniz ve içeceğiniz eviniz yoktur. Tanrı'nın kilisesini hor görüp yoksulları utandırırsanız, size ne söyleyebilirim?”

- **yohsuz:** yoksul (III, 1723)

[ET: yoksuz **Krh:** yoksuz **Har:** yoksuz/ yoksız **Çağ:** yoksuz]

ET'den itibaren¹¹⁵¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 837, 878)

2.33.6.2.2. Kölelik

- **boyundruḡ/ boyunduruḡ/ buyundruḡ:** esaret (III, 324, 344)

[ET: boyunduruk **Krh:** boyunduruḡ **Har:** boyunduruḡ **Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de bu anlamıyla tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 668)

- **erksizlik/ erksizliḡ:** esaret, kölelik (III, 497)

[ET:- **Krh:** erksizlik **Har:-** **Çağ:-]**

İlk olarak KB'de¹¹⁵² tespit edilmiştir.

A eger ki soñra anıñkibik ḡul sağış etkey da klegey erksizlikten etmege kensi kensiniñ erkin da biyi anıñki sağışın sezgey, biyi bolmastır anı erksiz etmege anıñ sağışına köre. (I, 189) “Eğer sonra onun gibi kul dua etse ve esaretten özgür olmayı istese ve beyi onun bu düşüncesini sezse, onun bu düşüncesine göre beyin onu köle etmesi doğru değildir.”

ketme erksizlikten (I, 189) “esaretten uzaklaşmak”

- **ḡaravaşlıḡ:** cariyelik (III, 810)

[ET:- **Krh:-** **Har:** ḡaravaşlıḡ **Çağ:-]**

İlk olarak HŞ'de¹¹⁵³ tanıklanmıştır.

¹¹⁴⁹ CC I, 49b/20.

¹¹⁵⁰ KTS, 326.

¹¹⁵¹ EDPT, 907.

¹¹⁵² KB, 1534.

A eger h l ese, satun alırm n kensin ma a  arava lı ka. (III, 13, 810, 829) ‘‘E er o bir k leyse, ben de onu cariyeli e alaca ım.’’

2.33.6.2.2.1. K le

- **  l:** k le, esir, hizmet i, hizmetli, yardımcı (III, 892)

[ET:   l **Krh:**   l **Har:**   l ** a :**   l]

ET’den itibaren¹¹⁵⁴ b t n d nem metinlerinde tespit edilmi tir.

Eger kimese ki erksiz   lun ya  ulu  cısın   ld rgey ne t rl  hal bile ya ne t rl  sa ıt bile, t re   ld rge n  annı  curumun izdeme  kerek eyesinden, eger ol erksiz   l k’risd n ese. (I, 190) ‘‘E er bir kimse  zg r olmayan kulunu ya da hizmet isini herhangi bir sebeple ya da herhangi bir alet ile   ld rse, o  zg r olmayan kul Hristiyan ise kanun   ld r len kanın (kulun) su un (bkar ılı ını) sahibinden istemesi gerekir.

Biy, salma meni k zden, zera  ulu  men seni  satun algan, evet yaman, da arzanisiz, da yazı lı, da ne t rl  de esem, bolsun yah  , bolsun yaman, yene de seni men her kez. (I, 292) ‘‘Rab, beni g zden  ıkarma, zira senin satın alınan kulunum; evet k t , sana layık de il, g nahkar, ne t rl  olsam da ister iyi olsun ister k t  olsun, yine de her zaman seninim.’’

   t ma a, Biy, zera tatlıdır yarlı ama ı n seni , k pl   ne k re  a avatı ı nı n seni  ba kın ma a,  aytarmagın y z  n  seni   ulu  dan seni , zera incinipmen men, tezinden    t ma a. (I, 60) ‘‘Ey Rabb’im,    t beni,   nk  senin ma  firetin ho tur, senin  efaatinin bollu una g re bana bak, y z n  kulundan geri  evirme,   nk  ben incinmi im, tez beni    t.’’

 ulları Tawit’ni  a ırın [ar -n] aytarlar  ula ına Tawit’ni . (III, 61) ‘‘Davut’un kulları Davut’un kula ına yumu ak bir sesle s ylerler.’’

al ı ına  ulları nı n seni  (I, 66) ‘‘senin kullarının duasına’’

canların  ullarının kendini  (I, 43) ‘‘kendisinin kullarının ruhlarını’’

erksiz   lun (I, 190) ‘‘ zg r olmayan k lenin’’

ermen  t resini   ulu (III, 893) ‘‘Ermeni mahkemesinin resmi hizmetlisi’’

etkenin  ulunun anı  (I, 37) ‘‘onun kulunun etti ini’’

  l biyiklengen (III, 893) ‘‘y ce Tanrı’nın hizmetk rı (Apetar)’’

 ullarında kendini  (I, 54) ‘‘kendisinin kullarına’’

 ulnu  o lu  vde to gan (III, 893) ‘‘do u tan k lenin o lu’’

 ulu K’risdosnu  Jisusnu  (III, 74) ‘‘ sa Mesih’in kulu’’

¹¹⁵³ H , 4552.

¹¹⁵⁴ BK, D7.

hulu voytnuñ Danilo (III, 893) “Voyt Danilo’nun kölesi”
huluñ bile seniñ (I, 44) “senin kulun ile”
hulun kendiniñ (I, 66) “kendisinin kulunu”
K’risdosnuñ hulu (III, 893) “Mesih’in kulu”
övüne toğgan hul (III, 893) “evde doğan (doğuştan) köle”
mêsta hulu (III, 1037) “idari bina(nın) hizmetçisi”
neçik hulu ağamniñ (I, 44) “ağamın kulu gibi”
töreniñ hulu (III, 893) “mahkemenin hizmetlisi”
üçün öçün hanlarınıñ hullarıñniñ (I, 66) “kullarının kanlarının öcü için”
yalga tutkan hul (III, 1628) “işe alınan hizmetçi”
yarguçu hulları (III, 893) hakim yardımcıları”
yazıhlı huluñ (I, 44) “günahkar kulun”

- **hulluñ:** kulluk (III, 896)

[ET: kulluk **Krh:** kulluk **Har:** kulluk **Çağ:** kulluk]

ET’den itibaren¹¹⁵⁵ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Keri et yükten arhaların alarnıñ da holların alarnıñ boş hulluñ etmeñten. (III, 307, 774)

“Onların sırtlarını yükten ve ellerini boşa kulluk etmekten kurtar.”

Hulluñ etiñiz Eyemizge ħorħu bile da sövünüñüz alnına anıñ titremeh bile. (I, 31)

“Rabb’imize korku ile kulluk ediniz ve onun huzurunda titreyerek seviniz.”

anıñkibik ħızniñ hulluñu (III, 289) “onun gibi bir kızın kulluğu”

2.33.6.2.2.1.1. Kadın köle

- **ħaravaş:** hizmetçi, cariye (III, 810)

[ET: kara baş **Krh:** kara-baş **Har:** karabaş/ ħaravaş **Çağ:** ħaravaş]

ET’den itibaren¹¹⁵⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Evet baħ men yazıhlı ħaravaşıñ üsne da yarlığa maħa. (III, 276) “Evet ben günahkar cariyenin üzerine bak da bana merhamet et.

erksiz ħaravaş (III, 496) “özgür olmayan cariye”

ħatun ħaravaş (III, 828) “kadın köle”

ħaravaşlarımıñı uyatlama (III, 1568) “hizmetçilerimi mahcup etmek”

közleri ħaravaşıñıñ (III, 267) “cariyenin gözleri”

satun alğan dinsiz hul ya ħaravaş (III, 1246) “satın alınan dinsiz kul ya da cariye”

¹¹⁵⁵ İKPÖ, 188; EDPT, 620.

¹¹⁵⁶ EDPT, 643.

üsne aşahlılı ħaravaşını ħendini (III, 157) “kendisinin kölesinin alçakgönüllüğü üzerine”

- **ħırħın/ ħırğın:** kadın köle, cariye (III, 851, 850)

[ET: kırkın **Krh:** kırkın **Har:** kırkın **Çağ:** kırkın]

ET’den itibaren¹¹⁵⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da ħaçan ki başıladı içme, Pağdasar buyurdu keltirme slujbasın kümüştan da altından, ħaysı ki çıħarıp edir Napok’otonosor, atası anıñ, dacarından Erusağemniñ, ki içkeyler andan ħan da biyleri anıñ, ħırħınları da ħatınları anıñ. (I, 1064) “İçme eylemi başladığı zaman Valtasar, onun atası olan Nebukadzar’ın¹¹⁵⁸ çıkardığı altın ve gümüş porselenini; hükümdarın, onun beylerinin, cariyelerinin ve hanımlarının ondan içmesi için getirilmesini buyurdu.

2.33.6.2.2.2. Azatlık

- **azad:** (<Far. *āzād*) azat, özgür (III, 190)

[ET:- **Krh:** azad/ *āzād* **Har:** *āzād* **Çağ:** *āzād*]

İlk olarak KB’de¹¹⁵⁹ tanıklanmıştır.

Biy Candır; ħayda Canı Eyemizniñdir, anda azad bolmaħlıħtır. (III, 191) “Rab Ruh’u Rabb’imizden olan Ruh’tur, onda özgür olmaktır.”

Bir kün azad bolup edi Bandelewon ustasından kensiniñ, ki övge bargay edi. (III, 191) “Bir gün, kendisinin Pantaleon ustasından eve gitmek için azat olmuştu.”

azad bolmaħ (I, 188) “azat olmak”

azad etüçi K’risdos (III, 191) “azat edici Mesih”

azad etüçim menim (I, 292) “benim azat edicim”

- **azadlıħ:** (<Far. *āzād*) özgürlük (III, 191)

[ET:- **Krh:- Har:** *āzād*lık **Çağ:** *āzād*lığı]

İlk olarak KE’de¹¹⁶⁰ tanıklanmıştır.

Zera siz azadlıħka ündelipsiz, ħardaşlar. (III, 191) “Kardeşler, siz özgürlüğe çağrılmışsınız.”

azadlıħımıznı bizim (III, 896) “bizim özgürlüğümüzü”

azadlıħınıñ siziñ (III, 191) “sizin özgürlüğünüzü”

¹¹⁵⁷ EDPT, 654.

¹¹⁵⁸ MÖ 605-562 yılları arasında hüküm süren Babil kralı (III, 1001)

¹¹⁵⁹ KB, 2307.

¹¹⁶⁰ KE, 110r/2.

2.33.7. Sosyal Yardımlaşmayla İlgili İsimler

2.33.7.1. Yardım

- **boluş:** yardım, destek (III, 311)

[ET:- Krh:- boluş Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT'de¹¹⁶¹ tespit edilmiştir.

Evet barçadan küçlü huvatıñ bile boluş maña, ki yengeymen buñar. (I, 144) “Evet herkesten güçlü kuvvetinle bana yardım et ki bunları yeneyim.”

Boluş bizge, Teñri, hutharuçımız bizim, haybatı üçün atıñnıñ senıñ. (I, 66) “Tanrı, kurtarıcımız bizim, senin adının övgüsü hürmetine bize yardım et.”

- **boluşma:** yardım (III, 311)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de isimleşmiş şekli tespit edilmiştir.

Al yarağıñnı da ħalħanıñnı senıñ da kel boluşmaga maña. (I, 43) “Silahını ve kalkanını al da bana yardıma gel.”

- **boluşmañ:** yardım, destek (III, 311)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹¹⁶² isimleşmiş şekli tespit edilmiştir.

Eski da Yeñi Töreniñ boluşmañı bile ol yarlılanganga anıñkibik şağavat etkendir. (I, 190; III, 1660) “Eski ve Yeni Ahit'in yardımı ile o yoksula bunun gibi (borç ödemede) merhamet edilmelidir.”

- **boluşluñ:** yardım (III, 312)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Yebergey saña Biy boluşluñ arilikinden kendiniñ, Siondan, da yöpsüngey seni. (I, 38) “Rab sana kendi kutsal mekanından yardım gönderecektir, seni koruyacaktır.”

Boluşluñları alarnıñ oprangaylar tamuhta, da haybatlarından kendilerine tüşkeyler. (I, 51) “Onların yardımları cehennemde boşa gider ve kendilerine olan övgülerinden (cehenneme) düşerler.”

ertegi boluşluñ üçün (I, 38) “sabahki yardım için”

boluşluñları alarnıñ (I, 51) “onların yardımları”

¹¹⁶¹ DLT I, 367/9.

¹¹⁶² CC I, 3a/27; CC II, 61b/13.

2.33.7.2. Yardımcı

- **yardımcı:** yardımcı (III, 1652)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Övü Aharonnuñ umsandı Biyge: boluşuçı, da y

ardımçıdır alarga. (III, 312, 1279) “Harun’un evi, Rabb’e tevekkül etti: onlara destekçi ve yardımcıdır.”

2.33.8. Toplumsal Adetlerle İlgili İsimler

- **adet/ adat/ ada:** [< Ar. ‘āda(t)] adet, gelenek (III, 34, 33, 29)

[ET:- K^{rh}: ‘adet/ ‘ādet/ ‘aded Har: ‘ādet Çağ: ‘ādet]

İlk olarak AH’de¹¹⁶³ tanıklanmıştır.

Adetke köre abradiñ oğlanı da ertesi yeberdiñ Yakubga Boğos oğluna, ki oğlanı k’ristân etkey. (III, 17) “Adetlerimize göre çocuğu koruduk ve ertesinde çocuğu Hristiyan yapması için Boğos oğluna Yakup’a gönderdik.”

adetimizge köre (III, 34) “âdetimize göre”

adetke köre (III, 34) “âdete göre”

cuhutlarınñ adetleri (III, 434) “Yahudilerin adetleri”

ne türlü adeti (III, 34) “bu çeşit adeti”

- **övrənçik/ övrançih:** alışkanlık, gelenek (III, 1106)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ademilerge u artıhsı hanlarga övrençiktir ant içmek. (III, 1522) “İnsanlarda dahası hükümdarlarda ant içmek gelenektir.”

Kimese biyendirmede anı sınırlarından harsızlıñ bile bahma hatın kişige, ya oyunga kirmege, ya artıhsı külmege, ne türlü övrençiktir oğlanlarga. (I, 1055) “Kimse onu dostlarının hanımlarına kötü gözle bakma, oyuna katılma ya da aşırı gülme gibi erkekelerin alışlageldiği davranışları yapmaya razı edemedi.”

egirlik övrençiki (III, 470) “adaletsiz geleneği”

töreniñ övrençikine köre (III, 1107) “mahkemenin geleneğine göre”

yaman övrençik (III, 1107, 1636) “kötü gelenek”

¹¹⁶³ AH, 249.

- **övrənçilik/ övrançilih:** alışkanlık, gelenek (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Söndür yamanlıhımnı esimden benim yaman da yolsuz övrənçilikim bile da tohtat seniñ horhuñnu mende. (I, 127; III, 1107) “Benim aklımdan kötü ve ahlaksız alışkanlıklarım ile kötülüğü gider ve senin korkunu içime işle.”

Haytar meni yaman övrənçiklerimden benim yahşı hılınmaḥka da berkirt canımda benim. (I, 129) “Beni kötü alışkanlıklarımdan güzel işlere geri döndür ve ruhumda sağlamlaştır.”

bir nemeniñ tarbiyatına köre ya övrənçilikine köre (III, 1012) “bir şeyin tabiatına ya da alışkanlığına göre”

- **övrənçikliḥ:** alışkanlık, gelenek, görenek (III, 1107)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 862)

2.33.8.1. Hediyeleşme

2.33.8.1.1. Hediye

- **armağan:** armağan (III, 134)

[ET:- Krh: armağan/ yarmağan Har: armağan Çağ: armağan]

İlk olarak DLT’de¹¹⁶⁴ tanıklanmıştır.

Armağan obicat etti... buzdu bazarımnı. (III, 134) “Armağanı alışkanlık haline getirdi... (ve böylece) ticaretimi yok etti.”

- **baḥşıḥ/ baḥşıḥ/ baḥşıḥ:** (<Far. *baḥşıḥ/baḥşāyīḥ*) hediye (III, 235)

[ET:- Krh: baḥşıḥ/ baḥşıḥ- lütuf ihsan Har: baḥşıḥ Çağ: baḥşıḥ]

İlk olarak AH’de¹¹⁶⁵ tanıklanmıştır.

Keldi Harbed da Sultan, kördü ḥoluma ol çımdırğannı, da aldılar, da berdiler yazuçığa baḥşıḥ. (III, 393) “Harbed ve Sultan geldi, elimde o maşayı gördü ve kâtime hediye olarak verdi.”

¹¹⁶⁴ DLT I, 140/5.

¹¹⁶⁵ AH, 57.

Yazıyır, ki anıñ başhışı benim yanıma bolgay. (III, 1638) “Onun hediyesinin benim yanımda olacağı yazıyor.”

köktegi başhıştan (III, 755) “cennetteki hediyeden”

- **berne:** armağan, hediye (III, 261)

[ET:- K^{rh}:- Har: bérne Çağ:-]

İlk olarak ME’de¹¹⁶⁶ tespit edilmiştir.

Kiriyim övünge seniñ berneler bile. (I, 58) “Senin evine hediyelerle gireyim.”

Hoıarlar bernelerin niyetleriniñ üstüne seğanınıñ anıñ. (I, 51; III, 261) “Onun masasının üstüne niyetlerinin hediyelerini koyarlar.”

Yoğese ertesına çobanlar keldiler başhışları bile da keçruhun 3 han keldiler berneleri bile. (I, 11) “Ertesi gün çobanlar hediyeleri ile geldiler ve gece üç han hediyeleri ile geldiler.”

Hanlar Arapistandan da Sapadan berne keltirgeyler añar. (III, 1078, 1237, 1391) “Arabistan ve Saba’dan hükümdarlar ona hediyeler getirecekler.”

bernelerin üçün seniñ (I, 51) “senin hediyelerin için”

- **muştuluğ:** muştuluk, sevinçli bir haber için verilen ödül (III, 991)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kİ’de¹¹⁶⁷ tanıklanmıştır.

atamnıñ benim muştuluğu (II, 649) “benim babamın muştuluğu”

2.33.9. Sosyal Olaylar

2.33.9.1. Nişan

- **keleşmiş:** nişanlı, nişanlanmış (III, 670)

[ET:- K^{rh}:- Har: keleşmiş Çağ:-]

İlk olarak ME’de¹¹⁶⁸ tespit edilmiştir.

Haçan ki nişanlı edir, barır edim keleşmiş hatına, da ol maña aytar edir çalma. (III, 670) “Nişanlı olduğu zaman, nişanlısının yanına gittim ve o benden (müzik aleti) çalmamı istedi.”

men neçik opêkunu benim keleşmişimniñ (III, 670) Ben nişanlı gelinin koruyucusuyum

Çıhıp ketti keleşmiş hatından. (I, 256) “Nişanlısının yanından çıkıp gitti.”

keleşmişiniñ atın (I, 256) “nişanlısının adını”

¹¹⁶⁶ ME, 82/2.

¹¹⁶⁷ KTS, 189.

¹¹⁶⁸ ME, 27/2.

- **nişan/nişan:** (<Far. nişān) nişan (III, 1023)

[ET:- **Krh:** nişan/ nişān **Har:** nişān **Çağ:** nişān]

İlk olarak CC'de¹¹⁶⁹ tanıklanmıştır.

Haçan ki nişan boldu. (III, 1023) “Nasıl ki nişan oldu.”

nişan yüzükü (III, 1023) “nişan yüzüğü”

nişan yüzükü kök yağut (III, 1753) “gök yakut (safir) nişan yüzüğü”

nişan yüzükü perelif taş bile (III, 1131) “yanardöner taşlı nişan yüzüğü”

yüzük nşannı (III, 1023) “nişanın yüzüğü”

2.33.9.2. Dügün

- **dühün:** düğün (III, 447)

[ET:- **Krh:** - **Har:** tügün **Çağ:** düğün]

İlk olarak Kİ'de¹¹⁷⁰ “dügün” anlamında tanıklanmıştır. KPN III'te verilmiştir.

- **kelinlik:** evlilik (III, 671)

[ET:- **Krh:** - **Har:** - **Çağ:** -]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHK'T'de tanıklanmıştır.

Holdum keltirmege maña kelinlikke usluluñnu. (III, 671) “Evliliğin getirmiş olduğu bilgeliği istedim.”

- **toy:** toy, düğün (III, 1487)

[ET: toy **Krh:** toy **Har:** doy/toy **Çağ:** toy/ toy]

ET'den itibaren¹¹⁷¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Keçmişler canlarınıñ ħurbanın ya tumun etmiyiñ oğlanlarımız toyu bile birge. (III, 667)

“Geçmişlerimizin ruhlarının (anma) kurbanını ya da kutsal toplanmaları çocuklarımızın düğünleriyle aynı zamanda yapmıyoruz.”

ħutlu toy (III, 1487) “kutlu düğün”

kiyinişin toynu (III, 522) “düğün kıyafetini”

toy yergesi (III, 1487) “toy düzeni”

¹¹⁶⁹ CC I, 25a/23.

¹¹⁷⁰ KTS, 66.

¹¹⁷¹ EDPT, 566.

2.33.9.3. Evlilik

- **alışmaḥ:** evlenmek, evlilik (III, 82)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Türk toplumlarında, bir erkekle bir kadının aile birliği kurmasını sağlayan ve törelerle bağlantılı olarak belli bir hukuki sistemle korunan evlilik; EHKT metinlerindeki verilere göre belirli törenlerle kurulmuş ve yasalarla korunmuştur.

Evet tözümlükleri yoḥ ese, alışınlar; zera yaḥşıraḥtır alışmaḥ. (III, 466, 862) “Eğer sabırları yoksa evlensinler; zira evlenmek en iyisidir.”

ekinçi alışmaḥ (III, 82) “ikinci evlilik”

orenkli alışmaḥ (III, 82) “yasal evlilik, hukuki evlilik”

ḥatın alışmaḥ (III, 82) “evlenmek”

- **alışmaḥlıḥ:** evlilik (III, 82)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Haybatlıdır alışmaḥlıḥ barça bile da aruv töşek; evet itlerni da borniglerni yargular Teḡri (III, 82, 630) “Kutsal döşekle kurulmuş tüm evlilikler mübarektir, şüphesiz zamparaları ve fahişeleri Tanrı yargılar.”

- **sınarlıḥ:** evlilik (III, 1279)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Özellikle mahkeme tutanaklarında evlilikle ilgili verilere sıkça rastlanmıştır, eşlerin hakları kanunlarla korunmuştur.

Alıyırmen kensine sınarlıḥka na imê Manuşaknı oḡenk‘ bile (III, 1062) “Ben hukuka uygun şekilde (resmi nikâhla) eş olarak Manuşak’ı adlı kızı alıyorum.”

Berdi hızḥardaşın oḡenk‘li sınarlıḥka. (III, 1062) “Kızkardeşini kanunlara uygun şekilde eş olarak verdi.”

2.33.9.4. Cenaze ile İlgili İsimler

- **kömer:** cenaze (III, 724)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Borçlu bolgay kömerin odpravıt etmeğe. (III, 724) “Cenazeyi göndermeye zorunlu olacak.”

- **yas:** yas (III, 1661)

[ET: yās **Krh:** yas **Har:** yas **Çağ:** yas]

ET’de¹¹⁷² “zarar, ziyan” anlamındaki sözcük “ölüm, helâk” anlamıyla ilk olarak DLT’de¹¹⁷³ tespit edilmiştir.

Haytardı yasımnı ferâhlikke, keterdi menden yasını, da maña kiydirdi ferâhlikni. (I, 813) “Yasımı ferahlığa çevirdi, benden yası giderdi ve bana ferahlığı giydirdi.”

ulu yaska (I, 253) “büyük yasa”

yas tutuçı (I, 44) “yas tutan”

yasnuı kelişi (III, 116) “yasın başlangıcı”

- **yashı:** yas, keder (III, 1666)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

İlk olarak KB’de *yashı* “zarar” anlamında tanıklanan sözcük taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Evet tügel dügül, zera oğlu padşahnıñ öldürgen boldu, da anıñ üçün ferâhlik ol Tawıt’ke yığlamaıka da yashıka hayttı. (II, 533) “Evet, tam değil, çünkü padişahın oğlu öldürüldü ve bu yüzden o huzur Davut’a ağlamaya ve yas tutmaya döndü.”

2.33.9.4.1. Yas Tutanlar

- **yığlayan:** ağlayan, yas tutan (III, 1711)

[ET:- **Krh:-** **Har:** yığlağan **Çağ:-**]

İlk olarak HKT’de¹¹⁷⁴ tanıklanmıştır.

Keçhuruda ıngaylar yığlayanlar, erterek bolgay ferâhlik. (I, 41) “Gece duran yas tutanlar sabah huzur bulacak.”

- **yashı:** yas tutan (III, 1666)

[ET:- **Krh:-** **Har:** yashı **Çağ:-**]

İlk olarak ME’de¹¹⁷⁵ tanıklanmıştır.

¹¹⁷² EDPT, 973.

¹¹⁷³ DLT III, 159/17.

¹¹⁷⁴ HKT, 297b/9.

¹¹⁷⁵ ME, 36/1.

Yene yazarmen munu, ki bolmagay ölünüñ ülüşün satkaysız, da satıp harc etkeysiz, da yaşlıları çıhargaysız, ya yılısuvga yuvmaga eltkeysiz. (I, 165) “Ölünün payını (malını) satmayın, satıp harç etmeyin, yas tutanlarını çıkarmayın ya da hamama yıkanmaya göndermeyin diye ben bunu yine yazıyorum.”

2.34. Sporla İlgili İsimler

- **küreş:** güreş (III, 774)

[ET:- K_{rh}:- Har: küreş Çağ: küreş]

İlk olarak Har. metinlerinde¹¹⁷⁶ isim şeklinde tespit edilmiştir.

Oğlum, ol adam, ki senden kücl`üdü, anıñ bile küreş tutma da añar utru bolma. (I, 176)

“Oğlum o adam senden güçlüdür, onunla güreş tutma ve ona karşı olma.”

bilekten küreşke tutuşkan (III, 270, 774, 1516) “bilekten güreşe tutuşan, bilek güreşçileri”

hol holdan tutuşma küreş (II, 809) “el ele tutuşulan güreş (bilek güreşi)”

- **yügürmeñliñ:** koşu, hızlı hareket (III, 1744)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: yüğümağlıñ]

İlk olarak YED’de¹¹⁷⁷ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 731)

- **yügürüş:** yürüyüş, koşu” (III, 1745)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: yüğüüş]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹¹⁷⁸ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 731)

2.35. Tarımla İlgili İsimler

2.35.1. Ekim-Dikimle İlgili İsimler

- **aşlama:** ağaç aşılama (III, 158)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

¹¹⁷⁶ ME 225/8.

¹¹⁷⁷ ÇTS, 1264.

¹¹⁷⁸ İM, 624; MG, 292; BV, 352.

Bolur Teğri ekinçi aşlamaga alarnı. (III, 158) “Tanrı onları yeniden aşılama yapa(bili)r.”

2.35.2. Tarım Alet ve Araçları

- **bıçkı:** bıçkı (III, 295)

[ET: bıçgu **Krh:** bıçgu/ bıçgü **Har:** bıčkü **Çağ:** bıçkı]

ET’den itibaren¹¹⁷⁹ metinlerde tanıklanmıştır.

Aytıyır Biy: bıçkılar da vanênkalar bolsunlar safı altundan. (II, 189; III, 296) “Rab ‘Bıçkılar ve tepsiler saf altından olsunlar.’ dedi.”

- **balta:** balta (III, 212)

[ET: balto/ balto **Krh:** baldu **Har:** balta/ balta **Çağ:** baltu]

ET’den itibaren¹¹⁸⁰ metinlerde tespit edilmiştir.

Neçik ormandagi baltalar bile sındırğaladılar eşikin anıy birge, baltalar bile da ulu çakuçları bile yemirdiler anı. (I, 63; III, 212, 364) “Ormandaki baltalar gibi baltalarla kapısını kırdılar, baltalarla ve büyük çekiçlerle onu parçaladılar.”

et baltası (III, 212) “et baltası”

menim 1 iği baltamı (III, 1517) “benim iyi bir baltamı”

otun çapkanda balta bile ((I, 1032; III, 368) “bir balta ile odun keserken “

tesla baltası (III, 212) “marangoz baltası”

- **bıçıcı:** kesici, bıçıcı (III, 266)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 724)

- **çalıcı:** orak (III, 366)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 791)

¹¹⁷⁹ EUTS, 40; EDPT, 294.

¹¹⁸⁰ EDPT, 333; EUTSV, 79.

- **çalğı:** tırpan (III, 366)

[ET:- **Krh:- Har:** çalgı **Çağ:-**]

İlk olarak Har. metinlerinde¹¹⁸¹ tespit edilmiştir. “Enstrüman” anlamındaki *çalğı* Çağ. ve Kıp. metinlerinde tespit edilmiştir.

Kördüh bir fasa çalgını çılanganda sanadıh; alay köp neçik 150 çalgı safı buzlu, küç bile hopardılar fasadan, zera fasaga buzlap edir. (III, 393, 1216) “Bir çuval tırpanı ısladığında saydık, tamamı buzlu hepsi yüz elli tırpan, kasada buzlandığı için kasadan güçlükle çıkardılar.”

bir fasa çalgımızı (III, 393) “bir çuval tırpanımızı”

- **kürek:** kürek (III, 774)

[ET:- **Krh:** kürgek **Har:** kürgek **Çağ:** kürek]

İlk olarak DLT’de¹¹⁸² tanıklanmıştır.

Keri et yükten arhasın anıñ da holun anıñ bol da kürek hullanmahtan. (III, 307, 774, 895) “Onların sırtlarını yükten ve ellerini kürek kullanmaktan kurtar.”

- **hazuçı:** kazma (III, 842)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹¹⁸³ “kazıcı, kazma işi yapan”

anlamında tanıklanmış, “kazma” anlamı ilk olarak KPN III’te tespit edilmiştir. (III, 842)

- **nacaḥ/ nacag:** (<Far. *nāçaḥ/nacaḥ*) kısa saplı balta (III, 996)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** nāçaḥ]

İlk olarak LM’de¹¹⁸⁴ tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiştir.

nacaḥ bile kesken znaklar (III, 996) “bir balta ile yapılan çentikler (çit üzerinde)”

- **orah:** orak (III, 1060)

[ET:- **Krh:** orğak **Har:** orğak **Çağ:** orak]

İlk olarak DLT’de¹¹⁸⁵ tanıklanmıştır.

¹¹⁸¹ AOY, 209.

¹¹⁸² DLT II, 289/25.

¹¹⁸³ KTS, 135

¹¹⁸⁴ ÇTS, 814.

¹¹⁸⁵ DLT II, 128/20.

Haydan ki toldurmadı ovuçun kendiniñ çaluçı da ne huçahın (kendiniñ, haysı ki) orağını ya бүrtükni yığıştırır edi. (III, 159, 366) “Orakçı kendi avucunu ve kucağını doldurmadığı için orağını ya da tahıl tanelerini yığardı.”

- **saban/ sabun:** saban (III, 1212)

[ET:- Krh: saban Har: saban Çağ: saban]

İlk olarak DLT’de¹¹⁸⁶ tanıklanan sözcüğün *sabun* biçimi sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 862)

Haysıları ki saban sürerler edi yaş bile, süvünçlük bile de çalgaylar. (III, 265, 366, 1212) “Onlar gözyaşları ile saban sürerlerdi, sevinçle biçerlerdi.”

Saban süriyirmen. (II, 862) “Saban sürüyorum.”

saban sürmeğ (III, 584, 1212, 1340) “saban sürmek”

saban temiri (II, 757; III, 918, 1212) “saban demiri”

- **saçovuçı/ saçovuçu/ saçuçı:** tohum saçıcı; tohum ekme aleti (III, 1214, 1215)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün “tohum saçıcı; tohum ekme aleti” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 853)

sačov saçuçı (II, 853) “tohum saçıcı”

- **tirmavuç/ tirmavuçı/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmavuç:** tırmık (III, 1460, 1461)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcüğün bütün biçimleri “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 698, 796, 808, 821)

2.35.3. Tarım Yapılan Yerler

2.35.3.1. Bağ

- **bağ:** (<Far. *bāğ*) bağ (III, 202)

[ET:- Krh: bağ/ bāğ Har: bāğ Çağ: bāğ]

İlk olarak DLT’de¹¹⁸⁷ tanıklanmıştır.

¹¹⁸⁶ DLT I, 402/19.

¹¹⁸⁷ DLT III, 152/27.

Bağından Sotomnuñ edi borla tereki alarnuñ, da bitişleri alarnuñ Komordan. (I, 54)
 “Onların asma fidesi Sodom’un bağından, bitki filizleri Gomora’dan.”

- **borlalıh:** bağ, üzüm bağı (III, 316)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hatunuñ seniñ – neçik borlalıh körklü buçhañına övüñnün seniñ. (III, 332) “Senin karın evinin köşesinde güzel üzüm bağı gibidir.”

Teñri huvatlıların, haytıp bahkın kökten da kör, da derman etkin borlalıhka bu. (I, 66)
 “Ey güçlülerin Tanrı’sı, dönüp cennetten aşağıya bak ve gör bu bağa derman bahşet.”

- **çağırlıh:** bağ (III, 363)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Neçik yazdagi çağırılıh, haysı ki toludurlar yaprahta. (III, 316, 363) “Yaz mevsimindeki bağ gibi yaprakla doludur.”

2.35.3.2. Bahçe

- **bahça/ bahçe/ bağça/ bağçe:** (<Far. *bāğça*) bahçe (III, 207, 208, 203)

[ET:- Krh:- Har: bāgiça/ bağça Çağ: bağçe/ bahça]

İlk olarak CC’de¹¹⁸⁸ tanıklanmıştır.

Atam bahça satun aldı da yeberdi meni çövsresin tutturma bahçanıñ. (III, 1514) “Babam bir bahçe satın aldı ve beni bahçenin etrafını çevirmem için gönderdi.”

bağçasından Sotomnuñ (III, 712, 722, 1297) “Sodom’un bahçesinden”

bahça çiçeki (III, 208, 383) “bahçe çiçeği”

bahça gülâfnıñ (III, 556) “gül bahçesi”

bahça yer (III, 208) “bahçe, bahçelik yer”

bahçadagi yarım yurtnu bizim övümüzde bolgan (III, 1738) “bizim eve eklenen bahçedeki toprak parçasının yarısı”

bahçası Teñriniñ (I, 175) “Tanrı’nın bahçesi”

bahçası yanına baron Donavaknıñ (III, 752) “Baron Donavaka’nın bahçesinin yanında”

barça bahça (III, 64, 208) “bütün bahçe”

çiçek bahçası (III, 383) “çiçek bahçesi”

çiçek bahçası (III, 208, 383) “çiçek bahçesi”

¹¹⁸⁸ CC I, 40a/6.

ol bahça eyesi (I, 175) “o bahçe sahibi”

yatnıy bahçasına (III, 697) “yabancınnın bahçesine”

- **yemişlik:** yemişlik, meyve bahçesi (III, 1689)

[ET: yemişlik **Krh:- Har:- Çağ:-]**

İlk olarak Uygur metinlerinde¹¹⁸⁹ tanıklanmıştır.

Ki hoydu yergeyni seniñ yemişlikte, bereketi bile aşlıhıñıñ toldurdu seni. (III, 159, 245, 1690) “Senin düzenini yemişliğe kurdu ve tahılın bereketi ile seni çoğalttı.”

yemişliklerim bile benim (I, 799; III, 1458) “benim meyve bahçelerimle”

- **çiçekli[k]:** çiçeklik, çiçek bahçesi, gül bahçesi (III, 384)

[ET: çeçeklik **Krh:** çiçeklik/ çeçeklik **Har:** çeçeklik **Çağ:-]**

ET’den itibaren¹¹⁹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *bağça ya çiçakli[k]* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 754)

2.35.3.3. Ekilebilir Alan

- **saban:** ekilebilir alan (III, 1212)

[ET: **Krh:** saban **Har:** saban **Çağ:** saban]

İlk olarak DLT’de¹¹⁹¹ “saban” anlamında tanıklanmıştır.

Anıñkibik övni ya sabannı bolurlar hartlar yalga berme da yalların yıggaylar angınça, ki oğlanlar eseygeyler yaşlarına. (III, 99) “Yaşlılar onun gibi evi ya da tarıma elverişli toprakları kiraya verebilir, çocukların aklı erene kadar kiralrı biriktirebilirler.”

saban tüzleri (III, 1212) “ekilmeye müsait düzlükleri”

saban tüzü (III, 1212) “ekilmeye müsait düzlüğü”

2.35.3.4. Ekili Alan

- **saçov:** ekili alan (III, 1214)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger kimeseniñ tuvarı kirgey saçovga hışnıñ ya evelbaharnıñ, ol, kimniñdir saçovlar, haysı ki tuvar kırıptır, kerekmestir ne 1 neme bile tövmege ya anı nañıs etme. (I, 200)

¹¹⁸⁹ EUTSV, 402.

¹¹⁹⁰ EUTSV, 112.

¹¹⁹¹ DLT I, 402/19.

“Eğer bir kimsenin davarı kışın ya da baharın ekili alanına girse, davarın girdiği o ekili alan kiminse onu bir şeyle dövmesine ya da sakat bırakmasına gerek yoktur.”

Eger anıñkibik saçov eyesi tuvarnı öldürse, tölemeñ kerek. (I, 200) “Bunun gibi tarla sahibi davarı öldürse onun bedelini ödemesi gerekir.”

2.35.3.5. Tarla

- **tarla:** tarla (III, 1390)

[ET: tarığlağ **Krh:** tarığlağ/ tarlağ **Har:** tarığlağ **Çağ:-**]

ET’den itibaren¹¹⁹² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tarlasın anıñ suvardıñ da köp ettiñ terekesin [= berekesin] anıñ. (III, 245, 1390, 1391)

“Onun tarlasını suladın ve onun bereketini çoğalttın.”

- **tarlov:** tarla (III, 1391)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

İlk olarak CC’de¹¹⁹³ tanıklanmıştır.

Sürdüler tarlovlar, da tiktiler borlalıñlar, da ettiler yemiş hasillerinden kendileriniñ. (I, 79) “Tarlaları sürdüler, üzüm bağlarını diktiler ve kendilerinin hasılatından yemiş elde ettiler.”

Ormanlarnı kesip, tarlovlar etkeyler, ol alarnıñ imen'aları bolgay, da kendilerinden soñra oğlanlarınıñ bolgay. (I, 160) “Ormanları kesip tarla edecekler; o, onların mülkleri olacak ve kendilerinden sonra çocuklarının olacak.”

hasili bile tarlovlarnıñ (I, 45) “tarlaların hasılatı ile”

tarlov içina (III, 1391) “tarla içinde”

tarlovlar, ħaysı ki rikalar bile suvarırlar (I, 160; III, 1334) “nehirlerle sulanan tarlalar”

tarlovları tüzñüñ (III, 1391) “ovanın tarlaları”

tarlovlarnıñ ülüñü (I, 160) “tarlaların payı”

2.35.4. Tohum

- **bürtük/ burturk’:** (tane) tohum (III, 351, 339)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün *burturk’* şekli sadece KPN III’te verilmiştir. (III, 339)

¹¹⁹² OTG, 309.

¹¹⁹³ CC II, 65B/26B.

Yazıh ol hadar halır, neçik hıcnıh urluħınıh bir bürükün salgaysen teñizge. (I, 236)
 “Günah, hardalın tohumunun bir tanesini denize saldığın kadar kalır.”

- **saçov:** ekim, dikim, tohum (III, 1214)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Neçik bir kimese saçkay yaħsı saçov da haytıp yığıştırgay aslam bile kendiniñ övüne, ol türlüdür sadağa. (I, 236) “Sadaka, bir kimsenin kaliteli tohum saçıp mahsulü kendi evine kârıyla depolaması gibidir.”

Kötürüp elterler edi saçovların kendilerinin. (I, 88, 363; III, 1303) “Kendi tohumlarını götürüp gönderirlerdi.”

saçov saçucu (II, 853) “tohum saçıcı”

- **urluħ:** tohum (III, 1556)

[ET:- Krh:- Har: urluħ Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹¹⁹⁴ tanıklanmıştır.

Alır urluħnı da yemiş berir, Awedarannıñ sözüne köre, ħaysı otuz, 60, ħaysı 100. (III, 1690) “Yeni Ahit’in sözüne göre tohum alır ve otuz, altmış, yüz kat meyve verir.”

ari urluħ (III, 128) “kutsal tohum”

her türlü urluħlardan (III, 1191) “her türlü tohumdan”

ħıcnıh urluħu (I, 236, 531) “hardalın tohumu”

ħıcnıh urluħınıh bir bürükün (I, 236) “hardalın tohumunun bir tanesini”

özge urluħ (III, 1629) “başka tohum”

2.35.5. Hasılat

- **hasil:** (< Ar. *ħāşil*) hasat (III, 570)

[ET:- Krh:- Har: ħāşil Çağ:-]

İlk olarak KE’de¹¹⁹⁵ tanıklanmıştır.

Tarlovun anıñ içirdiñ da köp ettiñ hasilin anıñ. Yağışına anıñ ferâh bolur bitişı anıñ, alğışlangay tacı yılınıñ tatlılıħına seniñ. (I, 57) “Onun tarlasını suya doyurdun ve hasılatı çoğalttın. Onun yağışıyla bitki örtüsü rahatlar.”

¹¹⁹⁴ CC I, 25b/21.

¹¹⁹⁵ KE, 189v/11.

2.36. Taşıtlarla İlgili İsimler

2.36.1. Kara Taşıtları

- **araba:** araba, at arabası (III, 121)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}: araba Ç^{ağ}: araba]

İlk olarak CC'de¹¹⁹⁶ tanıklanmıştır.

1 kimse özgeni klemiyin öldürgey, ya ne türlü iş bile ayılğan, ya atlar arabanı alıp haçkanda tıyma bolmasa da kişini öldürse... anıñkibik öldürmeñ kişini klemiyin ol öldürmeñlerdir. (I, 201; III, 1462) “Bir kimse başkasını istemeden öldürse; ya söylenen bir işle ya atlar arabayı alıp kaçtığına durdurulamazsa ve bir kişiyi öldürse... bu gibi öldürmeler kişiyi istemeden öldürmelerdir.”

Ölüsün arabada kendin keltirdiler kendin şherge. (I, 149) “Onun ölüsünü şehire arabada getirdiler.”

Lazar 2 araba yükliyr ħali, ipek. (I, 960) “Lazar iki araba halı ve ipek yüklüyor.”

anıñkibik araba (I, 196) “onun gibi araba”

araba ble kensiniñ (II, 200) “kendisinin arabası ile”

araba prıkrıtıy (III, 122) “arkası kapalı at arabası”

araba sürüçi (II, 768; III, 1316) “araba sürücüsü”

arabaları Teñriniñ (I, 59) “Tanrı’nın arabaları”

arabanıñ pulkoşoku, sındıñu (III, 122) “arabanın sepeti, sandığı”

at araba (III, 159, 1639) “at arabası”

at araba avazı (III, 552, 1528) “at arabası sesi”

bir araba biçen (III, 268) “bir araba saman”

eki araba yaşıl çölmek (III, 402, 1681) “iki araba yeşil çömlek”

eki araba atı (I, 882; III, 122) “iki arabaya koşulacak at”

kimniñ arabası (III, 1074) “kimin arabası”

os arabanıñ (III, 1070) “arabanın ekseni (aksı)”

otlu araba üsne (II, 229) “alevli arabanın üstünde”

temirli araba (III, 1411) “demirli araba”

ulu araba ble (II, 200) “büyük araba ile”

1 kovanıy araba (III, 1151) “dövme demirden araba

1 ulu araba kovanıy 6 atnıñ (III, 121) altı atın çekeceği dövme demirden büyük bir araba”

2 ulu araba poroñ (III, 122) “iki büyük araba barut”

¹¹⁹⁶ CC I, 51b/18.

- **çana:** kızak, atlı kızak (III, 367)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bütün şehirde yürütiy ediler ol maystatnı çanalar üsne 8 at bile. (III, 958) Bu yüksekliği sekiz atın çektiği kızak üzerinde bütün şehirde gezdirdiler.”

2.36.1.1. Kara Taşıtlarının Parçaları

- **küpçek/ küpçeg/ köpçeg/ kübçek:** tekerlek (III, 774, 731, 765)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “tekerlek” anlamıyla tanıklanmıştır.

Hzahlar haytıp obozlarına, da baltalar bile znovu barıp, toplarnıy küpçeklerin çaphaladılar da 2 topnu voloçit ettiler obozlarına. (III, 368) “Kazaklar kendi kamplarına geri dönüp baltalarla tekrar varıp topların tekerleklerini parçaladılar ve iki topu kamplarına sürüklediler.”

kökremeğinden seniñ küpçekiñniñ (I, 339, 408) “senin tekerleğinin gürültüsünden”
bir cüft küpçek (III, 774) “bir çift tekerlek”

2.36.2. Deniz Taşıtları

- **kemi:** gemi (III, 674)

[ET: kemi Krh: kemi/ kemi/ kimi Har: kemi/ kimi Çağ: kemi/ kemi]

ET’den itibaren¹¹⁹⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bu haplar yaman yatıptır, kemini battırır. (III, 1769) “Bu balyalar kötü yerleştirilmiş, gemiyi batırır.”

atların kemisi (III, 160, 674) “atların gemisi, atları taşıyan gemi”

bazıh linası keminiñ (III, 243, 923) “geminin sağlam halatı”

bazıh lina, ki kemide bolur (III, 1166) “gemide olan sağlam halat”

burnu keminiñ (III, 801, 1533) “geminin burnu”

burnuna keminiñ (III, 40) “geminin burnuna”

bütün kemi (III, 674, 1334) “bütün gemi”

hanatı keminiñ (III, 801, 841) “geminin yelkeni”

kemi burnunda (III, 801, 841) “gemi(nin) burnunda”

kemi ħorovu (III, 674, 1169) “gemi dümeni”

kemi paralanmaħı (III, 674, 1120) “gemi batması”

kemi tibi (III, 674, 1334) “gemi(nin) altı”

¹¹⁹⁷ EDPT, 721.

- kemi üsne* (III, 746) “gemi üzerinde”
- kemide bolganlar* (III, 674) “gemide olanlar”
- kemide bolgan lina horgaşın bile, ki ölçerler terenliğin* (II, 702; III, 674, 876) “derinliği ölçen gemide olan (ucu) kurşunlu halat”
- kemide bolgan ortasına pregrojonıy tahtalar bile komoralar* (III, 1426) “ortasında tahta kafes olan, gemide olan kamaralar”
- kemide oturup keten zeglovat etken* (III, 674, 688) “gemide oturup yelkeni yöneten”
- kemini sürgen* (III, 186, 674) “gemiye kullanan”
- keminiñ burnun aylandırgan* (III, 186, 674) “geminin burnunu çeviren”
- keminiñ köplühü* (III, 674) “gemilerin çokluğu, gemi kümesi”
- kemini tüzetüçiler* (III, 674, 1534) “gemiye düzeltenler, yön bulucular”
- keminiñ tibi* (III, 674) “geminin altı”
- keminiñ üstü, hayda kemiçi oturup közetir* (III, 674, 1580) “gemicinin oturup (etrafı) gözettiği geminin üstü”
- keminiñ üstü* (III, 739) “geminin üstü (güvertesi)”
- kiçi kemi* (III, 1235) “küçük gemi”
- közetüçi kemide oturup yogarı* (II, 708; III, 750) “gemide yukarıda oturan gözetici”
- ortası keminiñ* (III, 892, 1694) “geminin ortası”
- teşikli tahtalar keminiñ burnunda* (II, 851; III, 1430) “geminin burnundaki delikli tahtalar”
- tereki keminiñ* (III, 801, 841) “geminin direği”
- tireki keminiñ* (III, 801, 841) “geminin direği”
- üsne kemi* (III, 41) “gemi üzerinde”
- ulu kemi* (III, 41) “büyük gemi”

- **sandal:** (< Ar. *şandal* < EYun. *sándalon*) sandal (III, 1235)

[ET:- Krh:- Har: şandal Çağ: şandal]

İlk olarak HŞ’de¹¹⁹⁸ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *sandal*, *kiçi kemi* açıklaması verilmiştir. (II, 779)

hırığı sandalın (II, 755) “sandalın kenarı”

2.36.2.1. Deniz Taşıtlarının Bölümleri

- **burun:** geminin ön kısmı (III, 339)

[ET:- Krh: burun Har: burun Çağ: burun]

¹¹⁹⁸ HŞ, 2364.

ET'den itibaren bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük DLT'den itibaren¹¹⁹⁹ metinlerde “öne doğru çıkıntı yapan yer” anlamını kazanmıştır.

Eki bazı ağaçtır, ne üsne kemidir, burnuna keminiñ yabuşıpturlar. (II, 751) “İki sağlam ağaçtır, gemi üzerindedir, keminin burnuna yapışmışlardır.”

burnu keminiñ (II, 795; III, 340) “geminin burnu”

keminiñ burnu (II, 851) “geminin burnu”

teşikli tahtalar keminiñ burnunda (II, 851, 882; III, 1430) “geminin burnundaki delikli tahtalar”

2.36.2.1. Deniz Taşıtlarının Parçaları

- **dümen:** (< *It.* timone) dümen (III, 447)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Ĥacaˆn ki gorzkˆi çarçarankˆın kensiniñ otpravovat etip, biz yazıhlılarga plıvayoncı bu burlıvı teñizniñ bu dünyâniñ, neçik pravcivı reyiz, berdi (strert >) dümen yañılmagan.

(II, 418; III, 1424) “Nasıl ki onun acı işkencesini gönderip, biz günahkarlara bu dünyanın denizinin girdabında suyun üstünde kalabilmek için sadık bir gemi kaptanı gibi yanılmayan dümen verdi.”

- **hanat:** yelken (III, 801)

[ET: kanat/ kanat **Krh:** kanat **Har:** kanat **Çağ:** kanat]

ET'den itibaren¹²⁰⁰ metinlerde tespit edilen sözcük ilk olarak EHKT metinlerinde “yelken” anlamında kullanılmıştır.

Burnu keminiñ hanatı ya ne bile tüzetirler? (III, 1533) “Geminin burnu(nu) ya da yelkeni(ni) ne ile düzeltirler?”

hanatı keminiñ (III, 801, 841) “geminin yelkeni”

keminiñ hanatı (II, 795) “geminin yelkeni”

- **terek:** direk (III, 1423)

[ET: tiregük **Krh:** tirek/ tiregü/ tirgük **Har:** tirek/ tirgük **Çağ:** tirek]

ET'den itibaren¹²⁰¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

ulu ĥazıh, stolp yelkenniñ başında ya üstüne, ya tereki keminiñ, ya teşikli tahtalar kemi burnunda, ya hanatı keminiñ tereki / tireki keminiñ (III, 801, 841)

¹¹⁹⁹ DLT I, 398/22.

¹²⁰⁰ IB, 3; AY, 307/3.

¹²⁰¹ EUTS, 240.

- **yelken:** yelken (III, 1687)

[ET:- **Krh:**- **Har:** yelken **Çağ:** yilken]

İlk olarak NF'de¹²⁰² tanıklanmıştır.

ulu haziḥ, stolp yelkeniḥ başında ya hanatı keminiḥ (III, 801, 841) Büyük kazık

yelken ağacı (III, 41, 1687) “yelken direği”

yelkeniḥ başında ya üstüne (III, 1687)

2.37. Tıp ile İlgili İsimler

2.37.1. İnsan Vücudu

2.37.1.1. İnsan Vücudunun Bölümleri

- **boy:** beden, vücut (III, 320)

[ET:- **Krh:**- **Har:** boy **Çağ:** boy]

İlk olarak CC'de¹²⁰³ “beden, vücut” anlamında tanıklanmıştır.

Yarlığa maḥa, Biy, zera ḥastamen, oḥalt boyumnu menim, ki muṣḥullandılar söveklerim menim. (I, 32) “Ben hasta olduğum için, bana merhamet et, Rabb'im, vücudumu iyileştir çünkü kemiklerim ağrıyor.”

adam boyu bile (III, 320) “insan bedeni ile”

boylarına kendilerini (I, 54) “kendi bedenlerinde”

boylarında kendilerini (I, 58) “kendi bedenlerinde”

boyum için menim (I, 31) “benim vücudum için”

boyumnu menim (I, 32) “benim bedenimi”

boyumuz bizim (III, 276) “bizim boyumuz”

suḥlaṇçın boyunuḥ kendiniḥ (I, 33) “kendi bedeninin arzusunu”

- **ten:** (<Far. *tan*) beden, vücut, gövde (III, 1412)

[ET- **Krh:** ten/ ten **Har:** ten/ tin **Çağ:** ten]

İlk olarak KB'de¹²⁰⁴ tanıklanmıştır.

Nedir çektiri adamniḥ? Belgili körüniyir, ki dir ekiayahlı, avlaḥtırnaḥlı, togruyürügen, külüşken, ölümlü teni bile da ölümsüz teni [= canı] bile, zera öler, da teni buzulur, döner topraḥka. (III, 30) “İnsanoğlunun ayırt edici özelliği nedir? İki ayaklı, uzun tırnaklı, dik yürüyen, gülebilen olduğu açıkça gözlemlenir, ölümlü bedeni ve ölümsüz

¹²⁰² NF, 396/3.

¹²⁰³ CC II, 80a/3.

¹²⁰⁴ KB, 1861.

bedeni (ruhu) vardır, (bedeni ölümlüdür) zira ölür ve bedeni tahrip olur, toprağa dönüşür.”

adam oğlunun teni (III, 684) “insanoğlunun vücudu”

adamlarının teni (III, 31) “insan vücudu”

algış Biyimizniñ ari tenine da ari hanına harşı (III, 74) “Rabb’imizin kutsal vücudu ve kutsal kanı için yapılan dua”

ari tenine K’risdosnuñ (1575) “Mesih’in kutsal bedenine”

arov ten (III, 144) “kutsal beden”

barça tamarları teniniñ Biyimizniñ (III, 350) “Rabb’imizin vücudunun bütün damarları”

barça ten (III, 306) “tüm vücut”

barça teni başından ayağına dire (III, 178) “baştan ayağa bütün vücudu”

bir oğlanının teninden (III, 385) “bir bebeğin teninden”

Biyimizniñ ari teni (III, 74) “Rabb’imizin kutsal vücudu”

Biyimizniñ teni (III, 80) “Rabb’imizin vücudu”

bu tende (III, 489, 660) “bu bedende”

bütün ten bile (I, 289) “eksiksiz, mükemmel vücut ile”

duhovny ten (III, 1412) “manevi vücut”

ol je ten bile (III, 43) “o aynı bedenle”

ol ten bile (III, 1040) “o bedenle”

ölümlü teni bile da ölümsüz teni (III, 30) “ölümlü bedeni ve ölümsüz bedeni (ruhu)”

ten aruvluğuna (III, 42) “beden(in) iffetine”

ten keraki (III, 1412) “bedensel ihtiyaçlar, vücut ihtiyaçları”

ten yergesinden (III, 1699) “vücut sisteminden”

ten zabun bolgan (III, 1413) “hasta olan beden”

teni bile hasta (III, 1412) “hasta vücudu ile”

tenime benim (I, 46) “benim bedenimde”

tenime benim (I, 46) “benim bedenime”

tenimni benim (I, 40) “benim bedenimi”

tenimniñ tınçsızlığını (III, 1458) “bedenimin zayıflığını, hastalığını”

tiri teni bile (III, 263) “canlı bedeni ile”

uruş ten bile (III, 1514) “bedenle mücadele”

2.37.1.1.1. Baş- Boyun

2.37.1.1.1.1. Baş

- **baş:** baş, kafa (III, 229)

[ET: baş **Krh:**baş **Har:** baş **Çağ:** baş]

ET'den itibaren¹²⁰⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

On başıñ bolsa, biri tutulmay. (III, 229) “On başınız olsa, hiçbiri hayatta kalamaz.”

Başımın aşığa yeberiyirmen. (III, 229) “Başımı aşığa indiriyorum (utanıyorum).”

barça teni başından ayağına dire (III, 178) “baştan ayağa bütün vücudu”

baş sarı (III, 230) “baş tarafı”

başı açıl (III, 229) “başı açık”

başı buzul (III, 230) “başı bozuk, deli”

başım benim (I, 46) “benim başım”

başımın benim (I, 39) “benim başımı”

başın düşmanımızın bizim (I, 59) “bizim düşmanımızın başını”

başına anı (I, 32, 38) “onun başına”

başından Amannı (III, 89) “Umman’ın başında”

başların kendilerinin (I, 38) “kendilerinin başlarını”

eşek başı (III, 229) “eşek başı”

hızıl baş (III, 229) “kızılbaş”

martvı baş (III, 229) “ölü kafa”

saçı başımın benim (I, 47) “başımın saçı”

üstne başımızın bizim (I, 58) “bizim başımızın üstüne”

yalan baş (III, 230) “çıplak baş”

- **tebe/ teb:** baş (III, 1406)

[ET: töpü **Krh:** töpü/ tüpü **Har:** töpe/ tepe **Çağ:** tepe]

ET'den itibaren¹²⁰⁶ metinlerde geçen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *tebe, baş söveki* şeklinde verilmiştir.

Tebesine ırıyırmen ya ite beriyirmen yogartın, ki tebesi üsne tüşkey. (III, 1406) “Başına vuruyorum ya da yukarı itiyorum ki başı üstüne düşsün.”

tek kendiniñ tebesine (III, 693) sadece kendi kafasına

üstüne tebesiniñ anı (III, 48, 1406) “onun tepesinin üstüne”

2.37.1.1.1.1.1. Yüz

- **yüz:** yüz, çehre (III, 1750)

[ET: yüz **Krh:** yüz **Har:** yüz **Çağ:** yüz]

ET'den itibaren¹²⁰⁷ metinlerde tanıklanmıştır.

¹²⁰⁵ BK, K10.

¹²⁰⁶ BK, D10.

- Artardır Biy, artarlıhını söver, toğruluhnu körer yüzleri anıñ.* (III, 1750) “Rab gerçektir, gerçekliği sever, onun yüzü hakikati görür.”
- açı körgüz yüzüñnü* (III, 21) “asık suratını”
- açı yüzü bile* (III, 21) “asık suratla, kaşları çatık bir yüz ifadesiyle”
- alnına yüzüñnüñ seniñ* (III, 81) “senin yüzünün alnında”
- ağ yüz bile* (III, 55) “parlak bir yüzle”
- anasınıñ barça yüzüne* (III, 740) “anasının tüm yüzüne”
- anasınıñ yüzüne* (III, 740) “anasının yüzüne”
- anıñ yüzün* (III, 739) “onun yüzünü”
- arı yüz* (III, 128) “kutsal yüz”
- barıñızınıñ yüzü* (III, 302) “hepinizin yüzü”
- ferâhlik bile yüzüñnüñ seniñ* (III, 725) “senin yüzünün mutluluğuyla”
- ferâhlikine yüzüñnüñ seniñ* (I, 38) “senin yüzünün mutluluğuna”
- hıtharuçısı yüzümnüñ benim* (I, 48) “yüzümün kurtarıcısı”
- kimniñ yüzünüñ uyatı* (III, 570) “kiminin yüzünün utanması”
- K’risdosnuñ yüzüne* (III, 103) “Mesih’in yüzüne”
- könülükü yüzünüñ anıñ* (I, 33) “onun yüzünün gerçekliği”
- külenç yüz* (III, 769) “güler yüz”
- ol je yüzüne* (III, 1751) “yüzünün aynı tarafında?”
- soñ yüzüne dört haft bile kesken yara* (III, 1751) “yüzünün sol tarafında(ki) dört kesik yara”
- Tenriniñ yüzü* (III, 86) “Tanrı’nın yüzü”
- ulu yüz aybları bile* (I, 180) “büyük yüz kızartıcı suçlarla”
- yüz ahlılı bile* (III, 62) “yüzü ak bir şekilde, şerefli bir şekilde”
- yüz körkü* (III, 737, 1751) “yüz güzelliği”
- yüz körmeh* (III, 1750) “yüz görmek”
- yüz körüçi töreçi* (III, 1751) ?
- yüzleriñiz sizniñ* (I, 43) “sizin yüzleriniz”
- yüzünüñ alması* (III, 83, 1750) “yüzünün elmacık kemiği”
- yüzü adamniñ* (III, 603) “adamin yüzü”
- yüzü çatma* (III, 373) “yüz çatma”
- yüzü Smaraktosnuñ* (III, 628) “Smaraktos’un yüzü”
- yüzü üsne* (III, 402) “yüzü üzerine”
- yüzüne utru* (III, 86) “yüzüne karşı”

yüzünü senin (I, 40) “senin yüzünü”

yüzünün senin yarığını (I, 44) “senin yüzünün ışığını”

yüzünü kendisinin (III, 406) “kendisinin yüzünü”

- **süret:** [< Ar. *şūra(t)*] suret, yüz (III, 1337)

[ET:- **Krh:** şuret/ şüret/ şüret **Har:** şüret **Çağ:** şüret]

İlk olarak KB’de¹²⁰⁸ tanıklanmıştır.

4 işler, ki adam oğluna hörmət keltirir. Evelgi, süretiniñ turuşu da körkü. 2-inçi, boyunıñ küçü da huvatı. 3-ünçi, haznası. 4-ünçü, esi u ahılı. Bu 4 nemedən 3-sü keçövlüdür. (I, 173) “Dört iş insanoğluna hürmet kazandırır: İlki suretinin duruşu ve güzelliği, ikincisi bedeninin gücü ve kuvveti, üçüncüsü hazinesi, dördüncüsü idrakı ve aklı. Bu dört şeyden üçü geçicidir.”

süretlerin alarnıñ (I, 62) “onların suretlerini”

süreti barlıhınıñ anıñ (III, 1338) “onun varlığının sureti”

- **alın:** alın (III, 80)

[ET: alın **Krh:** alın **Har:** alın **Çağ:** alın]

ET’den itibaren¹²⁰⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bu Zadig suçlu düğöl bu kişige ne bir türlü, zera bu Telijicniñ oğlu meni urdu da holumnu yaraladı, andan soñra men de anı urup edim alnına. (III, 80) “Zadig hiçbir şekilde bu kişiye karşı suçlu değil, çünkü Telijic’in oğlu bana vurdu ve elimi yaraladı, sonra ben onun alnına vurdum.”

yazılı alnıma benim (I, 47) “günahkâr alnıma benim”

- **yañah/ yañğag/ yañğah:** yanak (III, 1641)

[ET: yañğak/ yınak/ yañak **Krh:** yañak **Har:** yañak **Çağ:** yañak]

ET’den itibaren¹²¹⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *yañğah* [*eañğah* / *eañşah*] şeklinde verilmiştir. (II, 772)

Bu Lazar meni tüvdü da maña bitöv yaraları berdi: bir yara yañğagıma, da köksine, da arhasına. (III, 283, 1641) “Bu Lazar beni dövdü ve yanağımda, göğüste, sırtta olmak üzere bende büyük yaralara sebep oldu.”

yañahların alarnıñ (I, 664) “onların yanaklarını”

¹²⁰⁸ KB, 1848.

¹²⁰⁹ EDPT, 147; EUTSV, 51.

¹²¹⁰ İKPÖ, 236; EDPT, 948.

2.37.1.1.1.1.1.1. Ağız

- **ağız/ ağz/ ahz:** ağız (III, 45, 50, 51)

[ET: ağız **Krh:** ağız **Har:** ağız **Çağ:** ağız]

ET'den itibaren¹²¹¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Horhıyirmen açmaga ağzımnı. (III, 19) “Ağzımı açmaya korkuyorum.”

Ağızları bardır, da sözleşmesler, közleri bardır, da körmesler. (I, 81, 90) “Ağızları vardır konuşmazlar, gözleri vardır, görmezler.”

ağız tepretüçi dinge (III, 46) “dine karşı konuşan (ateist)”

ağız u til yazıhı (III, 494) “ağız ve dil günahı, sözle işlenmiş günah”

ağızları bile kendilerinin (I, 51, 55) “kendi ağızlarıyla”

ağızların hercowacoğlarnı (III, 751) “kafirlerin ağızlarını”

ağızlarından igit oğlanlarını (III, 76) “küçük çocukların ağzından”

ağıznıñ tebesi (III, 46) “ağzın üstü, damak”

ağzı toğrunı (I, 46) “doğru konuşanın”

ağzına salma (III, 47) “ağzına dolama”

ağzından aslanın (I, 39) “aslanın ağzından”

ağzından oğlanların (III, 1495) “bebeklerin ağzından”

aytuşun ağzımnıñ menim (I, 44) “ağzımdan çıkan sözü”

barça sözlerin ağzımnıñ menim (I, 51) “ağzımdan (çıkan) bütün sözlerini”

barça ustat ağıznı (III, 47) “bütün hileli ağzını”

barçamız bir ağızdan (III, 47) “hep bir ağızdan”

canı bile ağzınnıñ anı (I, 43) “onun ağzının ruhuyla”

ögüznnıñ ağzı (III, 47) “öküzün ağzı”

sözleri ağzınnıñ anı (I, 44) “onun ağzının sözleri”

şükürlü ağız (III, 47) “şükürlü ağız”

ustnıñ ağız hırreri (III, 46) “ağızdan çıkan vaat”

yazıhları ağızlarınıñ alarnıñ (I, 56) “onların ağızlarıyla işledikleri günahları”

yeberilgen ya eşiksiz ağız (III, 47) “pervasız ve gevşek ağız”

yemişin ağzınnıñ (III, 47) “ağzının meyvesini”

2-si 1 ağızdan (III, 47) “ikisi bir ağızdan”

- **erin:** dudak, ağız (III, 494)

[ET: erin **Krh:** erin/ irin **Har:** irin **Çağ:** erin/ erin/ irin]

ET'den itibaren¹²¹² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹²¹¹ EDPT, 98.

Ahtırgay erinlerim benim algışını senin. (III, 494) “Dudaklarım senin duanı çokça söyler.”

erinleri üsne (III, 924) “dudakları üzerinde”

erinlerim benim (I, 57) “benim dudaklarım”

erinlerimni benim (I, 47) “benim dudaklarımı”

erinlerinde alarnı (I, 55) “onların dudaklarında”

erinleriñ senin (I, 43) “senin dudakların”

erinleriñden senin (I, 49) “senin dudaklarından”

ernine urgan yara (III, 494) “dudaklarına darbe vuran bir yara”

sözleri erinleriñ alarnı (I, 55) “onların dudaklarının sözleri”

sözü için erinleriñ senin (I, 35) “senin ağzının sözü için”

tibine erinleriñ alarnı (I, 286) “onların dudaklarının altında”

- **ovurt:** avurt (III, 1082)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:**]

Taranan tarihî metinler içinde EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Neçik kerezman, açtırt ovurtları alarnı, da tilleri bile kendileriñ hilleli boldular. (I, 32, 105) “Onların avurtları mezar gibi açıktır ve dilleriyle günahkâr oldular.”

ovurtlarım benim (I, 334) “benim avurtlarım”

- **tamağ:** damak, boğaz (III, 1373)

[ET: tamgak **Krh:** tamgak/ tamak **Har:** tamak **Çağ:** tamak/ tamağ]

ET’den itibaren¹²¹³ metinlerde tanıklanmıştır.

Tubet’di cesar aldı¹²¹⁴ Rımanı da tuttu papanı 14 kardinalları bile tamağlarından majisniñ 7 kününe. (I, 1075) “Sezar Roma’yı ele geçirip yıktı ve mayısın yedinci gününde papa ve on dört kardinalı boğazından tuttu (ele geçirdi).”

Tamağ yasırlıñı bile yazıhlımen. (III, 1374, 502) “Gırtlığa esir düşmekle (oburlukla) günahkârım.”

tamağ üsne (III, 1374) “damak üzerinde”

tamağı bile öğütlenmeğ (I, 193) “boğazı ile cezalandırılmak (idam edilmek)”

tamağım tibi (I, 775) “boğazımın altı”

tamağlarına dire (I, 171) “boğazlarına kadar”

tamağın içi (I, 761) “boğazının içi”

¹²¹² EDPT, 232.

¹²¹³ EDPT, 505.

¹²¹⁴ Tubet’di cesar aldı = Cesar aldı da üst túb etti

- **tañlay:** damak (III, 1385)

[ET: **Krh:** **Har:** Çağ: tañlay]

Taranan tarihî dönemler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Yapuşkay tilim tañlayıma, eger aňmasam seni. (III, 237) “Eğer seni anmasam dilim damağıma yapışacak.”

- **til:** dil (III, 1440)

[ET: tıl **Krh:** tıl/ til **Har:** til/ dil **Çağ:** til/ dil]

ET’den itibaren¹²¹⁵ metinlerde tanıklanmıştır.

Eger miň tilimiz ağızımızda bolsa edi, eň soň yahşılığını seniň aytalmas edi. (III, 1293)

“Eğer ağızımızda bin dilimiz olsaydı (bile) senin iyiliğini sonuna kadar ifade edemezdi.”

ağır til (III, 44, 255, 534) kekeme, zorlukla konuşan

tibine tiliniň anıy (I, 33; III, 48) “onun dilinin altında”

tili tibine anıy (III, 20) “onun dilinin altında”

tilim bile benim (I, 47) “benim dilimle”

tilim benim (III, 1385) “benim dilim”

tiliň seniň (I, 51) “senin dilin”

tilinde kendiniň (I, 52) “kendi dilinde”

- **tiş:** diş (III, 1448)

[ET: tış **Krh:** tış/ tiş **Har:** tiş/ diş **Çağ:** tiş]

ET’den itibaren¹²¹⁶ metinlerde tanıklanmıştır.

Oğlanlarınıň adamlarınıň tişleri kendileriniň yarağ da oňlardırlar, da tilleri alarnıy – neci k iti hılc. (I, 55) “İnsanoğullarının dişleri onların silah ve oklarıdır ve dilleri onların keskin kılıç gibidir.”

arasından tişleriniň (I, 59) “dişlerinin arasından

tişlerin alarnıy (I, 55) “onların dişlerini”

gırçıldatmaňı tişlerniň (III, 545) “dişlerini gıcırdatması”

hayvan tişi (III, 1448) “hayvan dişi”

kazan tişleri (III, 662, 1448) “canavar dişleri”

it tişi (III, 1448) “it dişi”

sırası tişlerniň (II, 844) “dişlerin sırası”

¹²¹⁵ T, 1K8.

¹²¹⁶ EDPT, 557.

tiş klişçası (III, 1448) “diş pensesi”

tişler bile harçıldamaḥ (III, 811, 1448) “dişlerini gıcırdatmak”

tişlerin yazıhlıların (III, 446) “günahkârların dişlerini”

tişlerin aslanların (I, 55) “aslanların dişlerini”

tişlerniḥ eti (III, 1448) “dişlerinin eti”

üsne anıḥ tişlerin kensiniḥ (III, 101) onun dişlerinin üzerinde

zgritanêsi ble tişlerniḥ (III, 333) “dişlerini gıcırdatmasıyla”

85 balıḥniḥ tişi tobol içine möhürlü (III, 211, 1448) “mühürlü torba içinde seksen beş balığın dişi”

2.37.1.1.1.1.2. Burun

- **burun:** burun (III, 339)

[ET: burun **Krh:** burun **Har:** burun **Çağ:** burun]

ET’den itibaren¹²¹⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ḥaysılardırlar beş cınsları Bıḡadonıḥ? İlk reng da biçiş dir, ḥaysı ki köz bile körüniyir. Ekinçi avazdır, ḥaysı ki ḥulaḥ bile işitilir. Üçünçi sasıdır, ḥaysı ki nozdralar bile, ajsink’n burun bile ḥoḥulanır. (III, 460, 510, 747) “Platon’un beş cinsi (nitelikleri) nedir? Birincisi, gözler tarafından görülen renk ve şekildir. İkincisi kulaklar tarafından işitilen sestir. Üçüncüsü burun deliklerinden, yani burun tarafından koklanan kokudur.”

Burnun-ağzın ḥara ḥanga yuvuptur. (III, 340) “Burnunu ağzını kara kana boyadı.”

burunnuḥ teşiki (II, 845) “burun deliği”

burunnuḥ teşikleri (II, 847) “burun delikleri”

2.37.1.1.1.1.3. Göz

- **köz:** göz (III, 746)

[ET: köz **Krh:** köz **Har:** köz **Çağ:** köz]

ET’den itibaren¹²¹⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yarıḥ ber, Biy, közlerime benim. (I, 34) “Rabb’im gözlerime ışık ver.”

açıḥ közüümüz (III, 23, 746) “açık gözümüz (ile)”

alnına közlerimizniḥ bizim (I, 44, 66) “gözlerimizin önünde”

alnına közlerimniḥ benim (I, 40) “benim gözlerimin önünde”

alnına közüniḥ anıḥ (I, 33) “onun gözünün önünde”

belgili közge (III, 747) “gözle görülür (açık, belirgin)”

¹²¹⁷ EDPT, 366.

¹²¹⁸ BK, K 11.

- hakimlik közge* (III, 748) “göz hekimliği”
- kirpigün köznüñ* (III, 324) “gözünün kirpiğini”
- kişiniñ közün* (III, 748) “kişinin gözünü”
- köz artından* (III, 747) “göz ardından (kimsenin bilgisi, gözetimi olmaksızın)”
- köz çövreşi* (III, 747) “göz çevresi”
- köz salma oyarı-buyarı* (III, 21) “oraya buraya göz süzme”
- köz salmağ* (I, 44) “göz süzmek”
- köz tibirtin* (III, 748) “göz altından (bakmak), kirpik altından (bakmak)”
- köz üstü* (III, 748) “gözün üstü, üst göz kapağı”
- köz yazıhı* (III, 748) “göz günahı, gözle işlenen günah”
- közden irin ahma* (III, 748) “gözden irin akması”
- közge harşı hıstıruçılarımniñ menim* (III, 748) “düşmanlarımın gözüne karşı”
- közleri anıñ* (III, 22) “onun gözleri”
- közleri bile kendileriniñ* (I, 44) “kendilerinin gözleri ile”
- közleri bile kensileriniñ* (III, 749) “kendilerinin gözleri ile”
- közlerimiz bizim* (I, 44) “bizim gözlerimiz”
- közlerin öktemleriniñ* (I, 36) “kibirlilerin gözlerini”
- közü Eyemizniñ* (I, 43) “Rabb’imizin gözü”
- közümniñ yarıhı* (III, 21) “gözümün ışığı”
- haramğulanma köz* (III, 748) “kör olma, gözün bulanıklaşması”
- harşısına közleriniñ incituçılarımniñ menim* (III, 748) “düşmanlarımın gözlerinin karşısına”
- yarıhı közlerimniñ menim* (I, 46) “gözlerimin ferisi”
- neçik böbeğin köznüñ* (I, 45) “gözünün bebeği gibi”
- yaşı közümniñ* (III, 21) “gözümün yaşı”
- yumulmagan köz* (III, 749) “kapanmayan göz”

• **böbek/ bobak:** göz bebeği (III, 324, 302)

[ET:- **Krh:- Har:** bebek **Çağ:**bébek/ bebek/ bibek/ böbek]

İlk olarak HŞ’de¹²¹⁹ tanıklanmıştır.

Sahla meni, neçik böbeğin köznüñ, kölgesine hanatlarıñniñ yapsarsen meni yüzünden hırsızlarıñniñ, kimler ki zabun ettiler meni. (I, 35) “Beni gözbebeğin gibi koru, kanatlarının gölgesinde beni hasta eden hırsızların bakışlarından koru.”

böbeğine közümniñ menim (III, 324, 747) “benim gözümün bebeğine”

neçik böbeğin köznüñ (I, 45) “gözün bebeği gibi”

¹²¹⁹ HŞ, 3416.

2.37.1.1.1.1.4. Kulak

- **hulah:** kulak (III, 893)

[ET: kulkak/ kulgak **Krh:** kulak **Har:** kulak **Çağ:** kulak]

ET'den itibaren¹²²⁰ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Teyri, işit algışıma benim, hulah hoygın sözüne ağzımın benim. (I, 53) “Tanrı benim duamı işit ve ağzımın sözhüne kulak ver.”

alah-hulah (III, 66) “kulak mulak”

ari hulahların (III, 128) “kutsal kulakların”

egri yanına hulahına (III, 471) “sol taraftaki kulağında”

işitmeği bile hulahlarımın benim (I, 36) “kulaklarımın işitmesiyle”

hulah hoyma (III, 128) “kulak verme, dikkatle dinleme”

hulah hoymah (I, 892) “kulak vermek”

hulah hoyuçı (III, 894) “dinleyen, itaatkar”

hulah yazıhı (III, 894) “kulakla işlenen günah”

hulahın kensini (III, 1736) “kendisinin kulağını”

hulahına Tawit’ni (III, 61) “Davut’un kulağına”

hulahnın artı (III, 136, 893) “kulağının ardı”

hulahnın uçu (III, 1538) “kulağının ucu/ kenarı”

tüz hulahı yanına (III, 268) sağ kulağı yanındaki

- **toz:** kulağın çevresi, kulak etrafındaki alan, kulak kepçesi (III, 1488)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** toz]

İlk olarak MK’de¹²²¹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *hulah* ile birlikte verilmiştir. (I, 834)

2.37.1.1.1.1.2. Beyin

- **miñ/ miñi:** beyin (III, 973)

[ET: mèyi **Krh:** meñe/meñi **Har:** mini/ meyin **Çağ:** miye/ meyin/ beyin]

ET’den itibaren¹²²² metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 834)

¹²²⁰ BK, G12, K11.

¹²²¹ ÇTS, 1155.

¹²²² EDPT, 772; EUTSV, 230.

2.37.1.1.1.2. Boyun

- **boyun:** boyun (III, 323)

[ET: boyun/ boyun **Krh:** boyun/ boyun **Har:** boyun **Çağ:** boyun]

ET'den itibaren¹²²³ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Na buyurdu Pağdasar han, ki kiydirdiler Tanielge hanlıh ton, da altın zıncıl saldılar boynuna, da 3-ünçi payı üsne hanlıhını boldu biy. (III, 1379) “Kral Pağdasar’ın buyurması üzerine, Danyel’e kraliyet elbisesi giydirdiler, boynuna altın zincir taktılar ve krallığın üçüncü payının yöneticisi oldu.”

çağ boynuma dire benim (III, 405, 922, 1437) “benim boynuma kadar”

holbağları inci, koralları ble üç: biri boyunnu, ekisi holnu (III, 715, 871) “ikisi kola biri boyuna üç tane; mercanları ile inci bilezikler”

boyunda tek kömülgen (II, 843) “boynuna dek gömülen”

boyunga dek kömülgen (II, 843) “boynuna dek gömülen”

çıpçılıhını boyunun (III, 323) “serçenin boynunu”

2.37.1.1.1.2.1. Boğaz

- **boğoz:** boğaz, yutak, gırtlak (III, 304)

[ET: boğuz/ boğoz **Krh:** boğuz/ boğoz/ boğaz **Har:** boğuz/ boğaz **Çağ:** boğaz/ boğuz]

ET'den itibaren¹²²⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Holları bar, da harmalamaslar, ayağları bar, da yürümesler, da yohtur sözlemeh boğozlarına alarnı. (III, 851) “Elleri var, tutamazlar; ayakları var, yürümezler, onların boğazlarında konuşmak yoktur.”

boğoz harcı (III, 305) “boğaz harcı (geçim parası)”

boğoz bermege (III, 304) “boğaz vermeye (öldürülmeye)”

boğoz harcına (III, 304) geçim için/ boğaz derdine?

- **boğurdağ:** boğaz, gırtlak (III, 306)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** boğurdağ]

İlk olarak TİEM’de¹²²⁵ *boğursak* şeklinde tanıklanmış ancak EHKT metinlerindeki şekli ilk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹²²⁶ tespit edilmiştir.

Emgendim men çağırmahtan, da yiyildi boğurdağım benim. (I, 59) “Ağlamaktan inlemekten tükendim ve boğazım güçten düştü.”

¹²²³ AY, 7-19.

¹²²⁴ T, 1G1.

¹²²⁵ TİEM, 73 429v/7.

¹²²⁶ KTS, 34.

Açıh kerezmandır boğurdağları alarnıñ. (III, 23, 306) “Onların gırtlakları açık mezar gibidir.”

2.37.1.1.1.2.2. Ense

- **eñse/ eyeñse/ yeñse:** ense (III, 490, 515, 1693)

[ET:- **Krh:- Har:** eñse **Çağ:** eñse]

İlk olarak CC'de¹²²⁷ tespit edilmiştir.

Tek Bedros hlıç bile plazom urar eñsesine. (III, 1144) “Sadece Petros kılıçla tek hamlede ensesine vurur.”

2.37.1.1.2. Gövde

- **gövde:** gövde; uzuv (III, 550)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** kövde/ gövde]

ET *kövtöñ* “ceset, beden” ilk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹²²⁸ *kewde* şeklinde tanıklanmıştır.

Yohsa köriyirmen özge orenk' gövdelerim üsne, kiyingen harşı orenk'ine esimniñ menim, da yesir etiptir meni orenk'i bile yazıñnıñ. (III, 701) “Aksi takdirde gövdemde aklımın yasalarına aykırı başka bir yasa görüyorum ve bu beni günah yasası ile esir ediyor.”

Eger ki ağrısı bir hayısı gövde, ağırılar barça gövdeler birgesine; da eger sövünse bir gövde, sövünürler barça gövdeler birgesine. (III, 575) “Eğer herhangi bir uzuv ağrısı bütün uzuvlar ağrır ve bir uzuv sevinse bütün uzuvlar sevinir.”

gövdelerimiz üsne (III, 257) *gövdelerimiz üzerinde*”

on eki gövdem bile (III, 1265, 1422) “on iki uzvumla”

2.37.1.1.2.1. Gövdenin Bölümleri

2.37.1.1.2.1.1. Bel

- **bel:** bel (III, 250)

[ET: bël **Krh:** bil/ bël/ bel **Har:** bil/ bël **Çağ:** bil/ bël/ bel]

ET'den itibaren¹²²⁹ metinlerde tanıklanmıştır.

Bağla hılıçnı beline, huvatlı. (III, 1790) “Kılıcımı beline kuvvetlice bağla.”

beliñe seniñ (I, 49) “senin beline”

belimiz bizim (III, 276) “bizim belimiz”

beli artına (III, 1045) “beli(nin) arkasına”

¹²²⁷ CC II, 57b/20.

¹²²⁸ KTS, 142.

¹²²⁹ EUTSV, 85.

2.37.1.1.2.1.2. Göbek

- **kindik/ gindik:** göbek (III, 692)

[ET:kindik **Krh:** Har: kindik **Çağ:** kindik]

ET'den itibaren¹²³⁰ metinlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

kindiki tibi (II, 851) “göbeğinin altı”

kindikim tibi (II, 851) “göbeğimin altı”

2.37.1.1.2.1.3. Göğüs

- **köküs/ köks:** göğüs (III, 723)

[ET: kögüz/ kögüs **Krh:** kögüz/ kögüs **Har:** kögüz/ kögüs **Çağ:** kögüs]

ET'den itibaren¹²³¹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Tek Hajg tarttı yaynı, 4 butaıhlı temir oınu da oıladı köksüne, yürekine utru, neden açıldı, bir terece kibik, köksü, da yemirildi, neçik bir tağ. (III, 342, 1045) “Sadece Hajg yaynı çekti, dört köşeli demir oku yüreğine doğru gösüne attı, göğsü bir pencere gibi açıldı ve bir dağ gibi yıkıldı.”

çaı köksüne (III, 166) “göğsüne kadar”

köksüne Biyimizniı (III, 1488) “Rabb’imizin göğsüne”

köksüne kiyinişiniı anıı (III, 488, 1225) “kıyafetinin göğüs kısmına”

köksü üsne tonunuı anıı (III, 1225) “onun kıyafetinin göğüs kısmının üzerinde”

ulu köksü (III, 723) büyük, geniş göğüs(lü)

köksü üsne (III, 1026) “göğsü üstüne”

köksünüı söveki (III, 1301) “göğüs kemiği, göğüs kafesi”

köksünde kensileriniı (III, 1398) “onların göğsünde”

Köksünden çııkan suvu K’risdosnuı (III, 1411) “Mesih'in göğsünden çıkan sıvıyı”

köksüne Biyimizniı (III, 1488) “Rabb’imizin göğsüne”

köküs üsne (III, 885) “göğüs üzerine”

- **töş:** döş, göğüs (III, 1495)

[ET: töş **Krh:** töş **Har:** töş **Çağ:** töş]

ET'den itibaren¹²³² metinlerde tanıklanmıştır.

¹²³⁰ EUTS, 110.

¹²³¹ EUTSV, 199.

¹²³² EDPT, 558.

Evet ki aşahlandım men, neçik oğlan urulmuş töşlerinden anasının kendini, da haytkanı anı andoň aňar. (III, 512, 1558) “Evet ben kendi annesinin göğsünden ayrılmış ve yeniden ona dönecek bir çocuk gibi muhtaç oldum.”

ari töşleriň (III, 128) “kutsal döşlerin”

seniň ari töşleriňni (I, 227) “senin kutsal döşlerini”

töş emgen oğlan (III, 1495) “döş emen çocuk”

töş üsne vrod, ki bolur hatun kişiniň (III, 1495) “hatun kişinin göğsünde olan ur”

urulmuş töşlerden (III, 1495) “döşten ayrılmış, sütten kesilmiş”

- **emçek/ yemçek:** meme (III, 485)

[ET:- **Krh:** emçek **Har:** emçek/emcek/ imcek **Çağ:** emçek/ emek/ imçek/ imceg]

İlk olarak CC’de¹²³³ tespit edilmiştir. Sözcüğün *yemçek* şekli KPN III’te verilmiştir.

Emçeklerin berirler dinsizlerge da dinsizler bile birliklenirler bir töşekte. (III, 280)

“Onlar göğüslerini dinsizlere verirler ve dinsizlerle bir yatakta birleşirler.”

neçik oğlan çöwürülgen emçekinden anasının kensiniň (III, 1558) “kendi annesinin göğsünden geri çevrilen bir çocuk gibi”

ari emçekleri (III, 127) “kutsal göğüsleri”

emçek uçu (III, 485) “göğüs ucu”

emçeklerinden anamnıň meniň (I, 38) “benim anamın göğüslerinden”

inek emçeki (III, 402, 615) “inek memesi”

teşme emçeklerin (III, 1460) “göğüs uçlarından deşilme”

- **hoýun:** koyun, vücudun boyundan karına kadarki ön kısmı, göğüs (III, 887)

[ET: koyun **Krh:** koy/ kon/ koyun **Har:** koy/ koyun **Çağ:** koyun]

ET’den itibaren¹²³⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Oğul Teýriniň, könü Teýri, ki endiň Atanıň hoýnundan, da aldıň ten ari Mariamdan bizim hutarılmaýımız üçün haçlandıň. (I, 522) “Tanrı’nın oğlu, gerçek Tanrı, Ata’nın koynundan indir ve kutsal Meryem’den vücut buldun, bizim kurtarılmanız için çarmıha gerildin.”

içine hoýnuňnuň seniň (I, 63) “senin koynunun içinde”

hoýnuma meniň (I, 44) “benim koynuma”

hoýnundan Ata Teýrinüň (I, 573) “Ata Tanrı’nın koynundan”

Kirkornuň hoýnun (III, 888, 1351) “Kirkor’un göğsüne”

¹²³³ CC I 48a/6.

¹²³⁴ EDPT, 631.

2.37.1.1.2.1.4. Karın

- **ħarın:** karın (III, 813)

[ET: **ħarın** **Krh:** **ħarın** **Har:** **ħarın** **Çağ:** **ħarın/ ħarun**]

ET'den itibaren¹²³⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da ħaysı ki ħarnıların yemeħ ble toldursalar, tez ħapunıyırlar sözlerge usçıplıvı. (II, 158) “Karınlarını yemekle doldursalar hemen zehirli sözlere yakalanıyorlar.”

aç ħarın (III, 19) “aç karın”

eski duşmannıñ ħarnına (I, 164) “eski düşmanın karnına”

içine ħarnımın menim (I, 47) “karnımın içine”

ħarın ağrıħı (III, 48) “karın ağrısı”

ħarındagi yer (III, 263, 1265, 1694) “karındaki yer”

ħarında bolgan barça neme (III, 1611) “karında olan her şey”

ħarından ilgeri (II, 241) “karından ileri (yön), dümdüz”

ħarından şaytan sözlegen (III, 1308) “karnındaki konuşan şeytan”

ħarnı üsne yürügenden (I, 232) “karnı üzerinde yürüyen (sürünen)”

ħarnında acdahanıñ (I, 144) “ejderhanın karnında”

ħarnında yaman acdahanıñ (I, 144) “kötü ejderhanın karnında”

ħarnında vêlorıbnıñ (II, 185) “balinanın karnında

ħarının tolmaħından artnıñ yel yebermeħi (III, 814) “karnın şişkinliği sebebiyle gaz çıkarmak”

ħarnının üstüne (III, 1460) “karnının üstünde”

teyin ħarın ton (III, 814, 1452, 1481) “sincap karnı (derisi/kürkü) giysi”

toldurmaħtan ħarnını (II, 158) “rarnını doldurmaktan”

toyumsuzluħnu ħarnımın menim (III, 1487) “benim karnımın doyumsuzluğu”

2.37.1.1.2.1.5. Omuz

- **eñ/ en/ yeñ:** omuz (III, 489)

[ET:- **Krh:** **yëñ** **Har:** **yıñ/ yëñ/ yeñ** **Çağ:** **yıñ/ yëñ/ yeñ**]

İlk olarak DLT'de¹²³⁶ *yëñ* “elbise kolu” anlamıyla tanıklanmıştır. Sözcük EHKT metinlerinde *Eñleri Eyemizniñ kimge dir açılğan?* (III, 489) “Rabbimizin kanatları kime açılmıştır?” örneğinde olduğu gibi mecaz anlam kazanarak “kanat” anlamında da kullanılmıştır.

¹²³⁵ IB, 6.

¹²³⁶ DLT II, 187/3.

Tapulgan oveçkanı yeñleri üsne hoydu da eltti övge. (III, 490) “Bulunan koyunu omuzları üzerine koydu ve eve götürdü.”

Eltiyirmen anı (üstüme >) yeñlerim [= eñlerim] üsne benim. (III, 490) “Onu benim omuzlarım üstünde götürürüm.”

Yaslı anañnıñ eñi üsne yattıñ da özge kimselerden yığlandıñ. (III, 1711) “Kederli annenin omzu üstüne yattın ve başka kimseler tarafından yasın tutuldu.”

eki bitöv yara soñ eñi üsne (III, 284) “sol omzu üzerinde iki büyük yara”

eñ üsne asılğan (III, 489) “omuz üzerine asılan (pelerin)”

eñ üsne asılğan, yemip‘oron, urar kibik (III, 490) “omuz üzerine asılı rahiplerin cübbesinin üstüne taktığı, üzerinde işlemeler ve resimler bulunan atkı gibi”

eñleri üstüne kendileriniñ (I, 137) “kendilerinin omuzları üstünde”

eñniñ üsne (III, 489) “omzunun üstünde”

haçı yeñleri [= eñleri] üsne kötürgen (III, 490) “omuzları üstünde taşıdığı haçı”

hıñır eñi üsne (III, 848) “sol omzu üzerinde”

kök yara hıñır eñi üsne (III, 489) “sol omzu üzerinde mor yara (morluk)”

Oğlunuñ yeñleri üsne (II, 468) “oğlunun (İsa’nın) omuzları üstünde”

soñ eñi üsne kesken yara (III, 489) “sol omzu üzerinde kesik yara(sı)”

soñ eñde tövgen kök yara (III, 489) “sol omuzda dövülmeden kaynaklı göğermiş yara”

tüz eñi üsne (III, 1139) “sağ omzu üstünde”

yeñleri üsne kendiniñ (II, 553) “kendisinin omuzları üstünde”

2 bitöv yara soñ eñi üsne (III, 1293) “sol omzu üzerinde iki büyük yara”

- **umuz:** omuz (III, 1552)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: omuz]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹²³⁷ tanıklanmıştır.

Umuzları arasına kensiniñ kötürgey seni, kölegesine hanatlarınıñ anıñ umsağaysen. (III, 1551) “Seni omuzları arasında götürecektir ve onun kanatlarının gölgesine sığınacaksın.”

- **yağır:** iki kürek kemiği arası, omuz (III, 1621)

[ET:- Krh:- Har: yağır Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak KE’de¹²³⁸ tanıklanmıştır.

¹²³⁷ KTS, 205.

¹²³⁸ KE, 189r/16.

Neçik haraḥuṣ, kerdî ḥanatların kensiniḡ, da yöpsündü haraḥuṣkînâların kensiniḡ, da, kötürüp, uçtırıy edî üsne yağırları arasına kensiniḡ. (I, 45; III, 1541) “Bir kartal gibi kanatlarını gerdi ve kendi küçük kartal yavrularını aldı ve kendi kürek kemikleri arasındaki boşluğun üzerinde uçuruyordu.”

yağır arası (III, 121, 1621) “iki kürek kemiği arası”

- **yağırın:** omuz, sırt (III, 1621)

[ET: yağırın **Krh:** yağırın **Har:** yağırın **Çağ:** yağırın]

ET’den itibaren¹²³⁹ metinlerde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 829)

2.37.1.1.2.1.6. Sırt

- **sırt:** sırt (III, 1280)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** sırt]

İlk olarak CC’de¹²⁴⁰ “sırt” anlamında tanıklanmıştır.

1 aḡ zajec sırtı (III, 982, 1280) “bir beyaz tavşan sırtı”

2.37.1.1.2.2. İç Organlar

- **iceg/ icegi:** iç organlar (III, 604)

[ET: içegü **Krh:** içegü **Har:** içegü **Çağ:-]**

ET’den itibaren¹²⁴¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *iceg* şekli KPN III’te verilmiştir.

İcegiler, flâgma bile zamulica bolgan. (III, 527, 604, 1765) “Mukus ile kaplanmış iç organlar.”

- **hovuḡ:** kese (III, 882)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren *koḡuk/kovuk* “içi boş (yer, şey), oyuk” anlamında metinlerde tespit edilen sözcüğün taranan tarihî metinler içinde sadece “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te “kese” anlamı verilmiştir. (II, 694)

¹²³⁹ EDPT, 905.

¹²⁴⁰ CC II, 60a/30.

¹²⁴¹ EUTSV, 145.

- **yamız:** kasık (III, 1638)

[ET: yamız **Krh:** yamız **Har:- Çağ:-]**

ET'den itibaren¹²⁴² metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *yamız*, *yamızım*, *yamızlarım* şeklinde açıklamasıyla birlikte verilmiştir. (II, 798)

Kördüler yarasın... tüz yanına yamızında tüfekten urgan. (III, 1638) “Kasığının sağ yanındaki tüfekte vurulan yarasını gördüler.”

2.37.1.1.2.2.1. Boşaltım Sistemi Organları

- **bövre/ bövrek/ büyrek:** böbrek (III, 327, 352)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** bögrek]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Zera ot palayladı yürekine kendini da bövreklerim benim özge rengli boldular. (I, 42)
“Zira kendisinin yüreğinde bir ateş alevlendi ve böbreklerim başka renkli oldular.”

2.37.1.1.2.2.2. Dolaşım Sistemi Organları

- **yürek:** kalp, yürek (III, 1746)

[ET: yürek **Krh:** yürek/ yürek **Har:** yürek **Çağ:** yürek]

ET'den itibaren¹²⁴³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Oğlum, ne ki işitsen han, biy eşikine, anı yürekiñe tut, kimsege açma. (III, 19) “Oğlum, hükümdar, bey kapısında ne işitsen onu yüreğinde tut, kimseye açma.”

Hıvatlansın yürekiñ seniñ, da töz Eyemizge. (I, 40) “Yüreğin güçlensin de Rabb'imize güven.

adamnuñ yürekin (III, 24) “insanın yüreğini”

fehamsız yürekinde kendiniñ (I, 34, 53) “kendisinin tasasız yüreğinde”

holthasın yürekiñniñ seniñ (I, 45; III, 1275) “senin yüreğinin isteğini”

küstünmeñinden yürekimniñ benim (I, 46) “benim yüreğimin üzüntüsünden”

sağışlarına köre yürekleriniñ kendileriniñ (I, 62) “kendilerinin yüreklerinin düşüncelerine göre”

tarlıhından yürekimniñ (I, 53) “yüreğimin darlığından”

yürekim bile benim (I, 33) “benim yüreğimle”

yürekim benim (I, 46, 53) “benim yüreğim”

yürekin adamnuñ (III, 520) “adamın yüreğini”

¹²⁴² EDPT, 940.

¹²⁴³ EDPT, 965.

yürekine kendini (I, 33) “onun yüreğinde”
yüreğinizde sizi (I, 31) “sizin yüreğinizde”
yüreklerine alarnı (I, 53) “onların yüreklerine”
yüreklerinde kendilerini (I, 44) “onların yüreklerinde”

- **harın:** yürek (III, 813)

[ET: karın **Krh:** karın **Har:** karın **Çağ:** karın/ karun]

ET’den itibaren¹²⁴⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Taranan tarihî metinler arasında EHKT metinlerinde daha çok “yürek” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yürek aruv tohtat mende, Teñri, da canı toğru yeñirt ħarnımda menim.(I, 215) “Tanrı, temiz bir yürek inşa et bende, gerçek ruhu benim yüreğimde yeşert.”

Yarlığa maña, Biy, ki ħısılpmen men, muşhullandı yüreklenmehten közümenim, canım menim da ħarnım menim. (I, 42) “Rab, bana merhamet et, bir köşeye sıkışmışım kederlenmekten gözlerim, canım, yüreğim müşküllendi.”

2.37.1.1.2.2.3. Gastrointestinal Sistem Organları

- **bağır:** bağır; gövde boşluğunda bulunan organların ortak adı (III, 203)

[ET: bağır **Krh:** bağır **Har:** bağır **Çağ:** bağır]

ET’den itibaren¹²⁴⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *bağırlar* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 821)

- **bağırsağ/ bağırsah/ bağırsıg/ bağırsıh:** bağırsak, iç organlar (III, 203)

[ET: bağırsuğ/ bağırsuğ **Krh:** bağırsuğ/ bağırsuğ **Har:** bağırsuğ **Çağ:** bağırsak]

ET’den itibaren¹²⁴⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Bolonkası yumurtha ħabuğunun tibine ya bolonka, ki bağırsıh üsne bolur yağ. (III, 203, 311) “Zarı yumurta kabuğunun altında ya da zar bağırsak üstündeki yağ tabakasında olur.”

2.37.1.1.2.2.3. Genital Sistem Organları

- **harın:** rahim, karın (genital anlamda) (III, 813)

[ET: karın **Krh:** karın **Har:** karın **Çağ:** karın/ karun]

ET’den itibaren¹²⁴⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹²⁴⁴ IB, 6; AY, 550/14.

¹²⁴⁵ EUTSV, 77.

¹²⁴⁶ EUTSV, 77.

Endi bizim üçün kökten da tenleşti ħarnında surp Gojs Mariamnıñ. (III, 1413) “Bizim için gökyüzünden indi ve Meryem Ana'nın rahminde beden buldu.”

anaların ħarnında (I, 145) “analarının rahminde”

anasınıñ ħarnında (I, 126) “anasının rahminde”

ħarnın Mariamnıñ (II, 307) “Meryem’in rahmini”

ħarnında anasınıñ kensiniñ (II, 264) “kendisinin anasının rahminde”

ħarnında ħatunnıñ eki djanlı (II, 136) “iki canlı hatunun karnında”

ħarnından anamnıñ menim (III, 1385) “benim annemin rahminden”

oğlanı ħarnına yürütken (II, 707; III, 829) “çocuğu rahminde taşıyan”

yemişi ħarnıñıñ seniñ Jisus K‘risdos (I, 141) “senin rahminin meyvesi İsa Mesih”

yemişinden ħarnıñıñ seniñ (I, 89) “senin rahminin meyvesinden”

yerişmegen oğlan anasınıñ ħarnında (II, 865) “annesini rahmine yerleş(e)memiş çocuk, düşük”

yüklü ħatun ħarnında (III, 829) “hamile kadın(ın) rahminde”

yüklü ħatun ħarnında oğlan (II, 707) “karnında çocuk olan yüklü kadın”

- **kiçi ħarın:** rahim (III, 814)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir.

Kiçi ħarın, ħayda oğlan bolur. (II; 680) “Rahim, ki orada çocuk olur.”

kiçi ħarın oğlanıñ ħarnına anasınıñ kendiniñ (II, 813) “çocuğun annesinin karnında (olan) rahim”

oğlan kiçi anıñ ħarnında (II, 272) “onun rahminde (olan) çocuk”

- **ħoyun:** rahim (III, 887)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcüğün KPN III’te “rahim” anlamı verilmiştir.

Yat boldular yazıhlılar analarından, aldandılar ħoynundan, sözlediler yalğan. (I, 55)
“Günahkârlar analarından uzak düştüler, analarının rahminden (itibaren) aldandılar, yalan söylediler.”

2.37.1.1.2.2.4. Hemotoloji Organları

- **ciger:** (<Far. *cigar/cīgar*) ciğer (III, 459)

[ET:- **Krh:- Har:** ciğer **Çağ:** ciger]

İlk olarak CC'de¹²⁴⁸ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *bağırsak* ile birlikte verilmiştir. (II, 748)

Eger ki atası sonra ol hılıh bile bermegey oğlanların ustaga, oldır, cigeri itidir zakonnuş, da ganonk' bile saşlanmaş kerek. (I, 198) “Babası sonra o kılıkla oğullarını ustaya vermez, hukukta hayatın ciğeri (en hayati organı) çok keskindir (katıdır) ve kanun bile korunması gerekir.

- **talah:** dalak (III, 1370)

[ET: tal/ talak **Krh:** talak **Har:** talak/ talak **Çağ:** talak]

ET'den itibaren¹²⁴⁹ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 689, 876)

talah ağrılı (II, 876) “dalak ağrısı”

2.37.1.1.2.2.5. Solunum Sistemi Organları

- **öpke:** akciğer (III, 1098)

[ET: öpke **Krh:- Har:** öpke **Çağ:-]**

ET'den itibaren¹²⁵⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcüğün KPN III'te “akciğer” anlamı verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.37.1.1.2.2.6. Ürogenital Sistem Organları

- **yumurtha/ yimurta:** er bezi, testis (III, 1737, 1718)

[ET: - **Krh:** yumurtğa **Har:- Çağ:-]**

Sözcük ET'den itibaren metinlerde “kanatlı hayvanların çoğalmasını sağlayan kabuklu bir besin maddesi” ya da “bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama ve döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre” anlamında tespit edilmiş olup “er bezi, testis” anlamında ilk olarak DLT'de¹²⁵¹ tespit edilmiştir.

Hayda 2 kişi biri biri bile uruşkay asrı yaman, da hatın kişi alarnıñ arasına tüşkey ayırmaga halabanı, da klegey anar boluşmaga... haysı ki huvatlıdır, tutkay

¹²⁴⁸ CC I, 48a/13.

¹²⁴⁹ EUTSV, 304; EDPT, 495.

¹²⁵⁰ EDPT, 9; EUTSV, 255.

¹²⁵¹ DLT III, 433/16.

yumurthalarından, töre buyuruyur anıkbik hatunnuñ holun kesme, anıñ için ki tiydi anıkbik yerine. Eger töre şağavat etse, ol çahta bolur anıkbik hatun holun satun alma. (I, 197, 734, 1029) “Eğer iki kişi birbirleriyle kötü bir şekilde kavga etse ve hatun kişi o kalabalığı ayırmak için aralarına girse, onlara yardım etmek istese...kuvvetli olanın yumurtalarından tutsa, yasa bu gibi kadının elinin kesilmesini buyurur. Eğer mahkeme merhamet ederse o zaman onun gibi hatun elini satın alabilir (diyetini ödeyebilir).”

sıtılğan yumurthaları (II, 798) “ezilen testisleri”

2.37.1.2. Sistemler

2.37.1.2.1. Boşaltım Sistemi

2.37.1.2.1.1. Boşaltım Sistemi Salgıları

- **siydik/ sızdik:** sidik (III, 1273)

[ET:- **Krh:** sidük/ sidük **Har:** sidük/ sidik/ sitik **Çağ:** sidük/ sidik]

İlk olarak DLT’de¹²⁵² tanıklanan sözcüğün her iki şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 805)

2.37.1.2.2. Dolaşım Sistemi

- **boğum/ boğun/ boğom/ buğum/ buğun:** boğum, ince damarların yumak gibi toplandığı yer (III, 305, 304, 333)

[ET:- **Krh:** boğım/ boğum/ boğun **Har:** boğun **Çağ:** boğun]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT’de¹²⁵³ tanıklanmıştır.

Ber, Biy, oyağlıh esime benim da sahtlıh barça boğunlarıma, açıl es bile da oyağ sağış bile tıngaymen. (III, 23) “Rab, aklıma uyanıklık, bütün boğumlarıma sağlık ver, (böylece) açık zihinle ve ayık fikirle dinleneyim.”

- **damar/ tamur/ tamar:** damar (III, 414, 1377, 1374)

[ET: tamar/ tamır **Krh:** tamar **Har:** tamar **Çağ:** tamar/ damar]

ET’den itibaren¹²⁵⁴ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Haçan ki hastalıh yeni bolsa, dağı eskilenmedi, bolur anı çıharma lada likarstvo tenden, damarlardan. (II, 157; III, 414, 503) “Hastalık yeni olsa, henüz çok geçmemişse, vücuttan veya damarlardan ilaç onu çıkarır.”

¹²⁵² DLT I, 389/7.

¹²⁵³ DLT I, 399/3.

¹²⁵⁴ AY, 614/11; EUTSV, 306; EDPT, 508.

Beg ulu ağrıhtan ol yaranıñ büküldüler barça tamarları teniniñ Biyimizniñ da yığıldılar bir yanga hadagan holunuñ anıñ. (II, 211) “Rabb’imizin vücudunun bütün damarları o yaranın büyük ağrısından büküldüler ve çivilenmiş elinin bir tarafına toplandılar.”

Han barça tamurlarından da yürekteñ çıhtı. (II, 258) “Kan bütün damarlarından ve yüreğinden çıktı.”

hırtanka çevresine damarlar (III, 414, 588) “gırtlak çevresindeki damarlar”

2.37.1.2.3. Duyu Sistemi

- **sezik:** his, hissiyat, duygu (III, 1264)

[ET: sezik **Krh:** sezik/ sèzik/ sèzik/ sizik **Har:** sezik/ sezig/ sèzig/ sizig **Çağ:** sizig]

ET’den itibaren¹²⁵⁵ metinlerde tanıklanmıştır.

Biyi tirlikniñ, yeber, Biy, Ari Canıñni köktegi da huvatlat tilimni benim, zera bilirmen, ki huvatlısen da hadir etüçisen, Biyim benim, da Ari Canı, Oğlu Teñriniñ, arıt da toğrulat sezikimni benim. (I, 123) “Hayatın Rabb’i, Rab, cennetteki Kutsal Ruh’u gönder ve benim dilimi güçlendir; çünkü ben biliyorum ki sen kuvvetlisin ve hazır edensin, Rabb’im benim, Kutsal Ruh’u, Tanrı’nın Oğlu hissiyatımı temizle ve doğru kıl.”

2.37.1.2.3.1. Duyu Sistemi Salgıları

- **ter:** ter (III, 1423)

[ET: ter **Krh:** ter **Har:** ter/ tir **Çağ:** ter/ tèt]

ET’den itibaren¹²⁵⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Kerek hastanı tınç yerde uzaqlama da anda melhemler ble sürtmege, haysı ki tiri kümüş ble napuşçonıy, da alay uzağ hoy tutulsun türlü-türlü sovuhtan, çağ ki hastalıh ol terge aylansa, ki teni anıñ barça yenilensin. (III, 963) “Hasta, sakın bir yerde yatırılmalı ve cıva (canlı gümüş) ile doymuş merhemlerle ovulmalı ve bu hastalık tere dönüşene (terle dışarı atılana) kadar o kadar uzun süre soğuktan korunsun ki bütün vücudu yenilensin.”

hanlı ter ble (III, 1423) “kanlı ter ile”

oğluñnuñ yüzünden cegatından aħkan bürtük-bürtük terleri üçün (III, 351, 1423) oğlunun yüzünden alınından akan tane tane teri için”

ter cagat’ından adamnıñ aħar (II, 817; 435) “adamin alınından akan ter”

¹²⁵⁵ EUTSV, 280.

¹²⁵⁶ T, 2D2.

- **yaş:** yaş, gözyaşı (III, 1666)

[ET: yaş **Krh:** yaş **Har:** yaş **Çağ:** yaş]

ET'den itibaren¹²⁵⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Işit, Biy, algışima benim, hulaḥ hoy holthama benim, yaşıma benim tıylmagın. (I, 47)

“Rabb'im, duamı işit, yalvarışıma kulak ver, gözyaşlarıma mani olma.”

Dinsiz yarguçı yapuḥ yaş tüşürdü. (III, 1666) “Dinsiz yargıç gizlice gözyaşı döktü.”

Yaş tökiyirmen, yığlıyirmen. (II, 684) “Gözyaşı döküyorum, ağlıyorum.”

ötmek yaşların (I, 66) “gözyaşlarının ekmeğini”

yaş bile tolu (II, 657) “gözyaşı ile dolu”

yaş tökme (II, 684) “gözyaşı dökmek”

2.37.1.2.4. Hematoloji Sistemi

- **et-ḥan:** et-kan (III, 510)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

İçiriyim oḥumnu benim ḥanından alarnıḥ, da ḥılıçım benim yegey et ḥanından yaralarnıḥ yasır bolgan. (I, 54) “Onların kanından benim okuma içireyim ve kılıcım, esir ve tutsakların yaralarının etinden yesin.”

- **ḥan:** kan (III, 799)

[ET: kan **Krh:** kan **Har:** kan **Çağ:** kan]

ET'den itibaren¹²⁵⁸ metinlerde tanıklanmıştır.

Ağzımdan-burnumdan ḥan yeberildi. (III, 800) “Ağzımdan burnumdan kan fişkırdı.”

adam ḥanı (III, 31) “insan kanı”

adamnıḥ ḥanı bağası (III, 31) “adamin kan pahası (parası)”

anıḥ ḥanına (III, 800) “onun kanına”

aruv ḥan (III, 144) “saf kan”

bu ḥan haybatlı (I, 39) bu mübarek kan

ḥan aḥkan (III, 799) “akan kan”

ḥan bahasın (I, 159) “kan bedelini”

ḥan bile boyalgan boyu (I, 227) “vücudu kanla boyanmış”

ḥan bile ḥarışılğan (II, 682) “kanla karıştırılan”

ḥan tökme (III, 410) “kan dökmek”

¹²⁵⁷ EDPT, 975.

¹²⁵⁸ T, 2D2.

han töküçiler (I, 55) “kan dökenler”

hanı oğlanlarının da hızlarının kendilerini (I, 78) “onların kızlarının ve oğullarının kanı”

hanın içine (III, 895) kanın içinde

hanından oğlanlarının alarının (I, 54) “onların oğullarının kanından”

hanı sılma (III, 800) kanamayı durdurmak için sıkma

hara han (III, 806) “kara kan”

yalovicalarının hanın (III, 800) “süt vermeyen ineklerin kanını”

yat han bile (I, 505) “yabancı kan ile”

üçün öçün hanlarının hullarının (I, 66) “kullarının kanlarının öcü için”

2.37.1.2.5. Kas ve Kemik Sistemleri

2.37.1.2.5.1. Kas Sistemi

- **ten:** kas, insan eti (III, 1412)

[ET: tan **Krh:** ten/ ten **Har:** ten/ tin **Çağ:** ten]

ET’den itibaren¹²⁵⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Barça ten biçendir, da barça haybatı adamının neçik çiçeği tüzünü. (III, 384) “İnsanın bütün teni çim gibidir, insanın tüm görkemi, ovanın çiçeği gibidir.”

ten-sövekler (III, 1414) “kas ve kemikler”

2.37.1.2.5.2. Kemik Sistemi

- **sövek/ süvek:** kemik (III, 1301)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET’den itibaren *sünük* şekli tanıklanan sözcüğün *sövek* şekli ilk olarak CC’de¹²⁶⁰ tanıklanmıştır.

Yohtur emnlik söveklerime benim yüzünden yazırlarımın menim. (I, 46) “Benim günahlarım yüzünden kemiklerime huzur yoktur.”

adam söveklerin (III, 651) “insan kemiklerini”

anın söveklerine (III, 384) “onun kemiklerine

balıh söveki (III, 211) “balık kemiği”

barça söveklerim benim (I, 38, 42) “benim bütün kemiklerim”

barça söveklerin alarının (III, 1059) “onların bütün kemiklerini”

fil söveklerinden (I, 49) “fil kemiklerinden (dişlerinden)”

¹²⁵⁹ EDPT, 510.

¹²⁶⁰ CC I, 48/25.

köksünün söveki (III, 1301) “göğüs kemiği, göğüs kafesi”
sıyırma başlarının terisin süretleri bile süvekinden (III, 1455) “başlarının derisini yüzleri ile birlikte kemiğinden sıyırmak”
sövek bıçağ (III, 265, 1301) “kemik bıçak”
sövekleri alarnı (III, 797) “onların kemikleri”
söveklerin biyençlilerni (I, 53) “iyi huyluların kemiklerini”
söveklerim benim (I, 52) “benim kemiklerim”
ten-sövekler (III, 1414) “kas ve kemikler”
ufalğanına söveklerimni benim (I, 48) “kemiklerimin parçalarına”
ulu sövekler (III, 1301) büyük kemikler

2.37.1.2.5.2.1. Yüzde Bulunan Kemikler

2.37.1.2.5.2.1.1. Yüzde Bulunan Yassı Kemikler

- **alma**: elmacık kemiği (III, 83)

[ET:- **Krh**:- **Har**:- **Çağ**:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 662)
yüznü alması (II, 662) “yüzünün elmacık kemiği”

2.37.1.2.5.2.2. Gövdede Bulunan Kemikler

2.37.1.2.5.2.2.1. Gövdede Bulunan Yassı Kemikler

- **ilig**: omirilik (III, 610)

[ET: yıllık **Krh**: yıllık/ ilik **Har**: yıllık **Çağ**: yıllık/ ilik/ ilig]

ET’den itibaren¹²⁶¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *mozok* “beyin” ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 833)

- **haburğa/ habırğa/ ğaburğa**: (< Moğ. *qabırğa*) kaburga (III, 782, 781, 558)

[ET:- **Krh**:- **Har**: kaburğa **Çağ**: kaburğa/ kapurğa]

İlk olarak CC’de¹²⁶² tanıklanmıştır.

K’risdosnuñ haburğasın açtı. (III, 782) “Mesih’in kaburgasını açtı.”

Hanı u suvu K’risdosnuñ habırğasından çıhtı. (I, 690) “Kanı ve suyu Mesih’in kaburgasından çıktı.”

¹²⁶¹ EUTSV, 401.

¹²⁶² CC I, 48b/9.

Biyim benim Jisus K'risdos, türlü türlü hıyınlar bile hıynadım, men seni haçladım, men seni haybatlı hollarıñnı hadadım, men seni gıburğañnı haçnıñ üsne teştım. (I, 284)
 Benim Rabb'im İsa Mesih, türlü türlü işkencelerle sana işkence ettim, seni çarmıha gerdim, senin mübarek ellerini çiviledim, senin kaburganı çarmıhın üstünde deştım.”
haburğañ arasına (III, 782, 788) “kaburgan arasına”
haburğasından kensiniñ ari (III, 127) “kendisinin kutsal kaburgasından”

2.37.1.2.5.3. Kollar ve Bacaklar

2.37.1.2.5.3.1. Kol

- **hol:** kol (III, 867)

[ET: kol **Krh:** kol **Har:** kol **Çağ:** kol]

ET'den itibaren¹²⁶³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Teştıler hollarımnı benim da ayağlarımnı benim da sanadılar barça söveklerimni benim. (I, 39) “Kollarımı ve ayaklarımı delik deşik ettiler ve bütün kemiklerimi saydılar.”

hol bağları (III, 867) “kol bağları, bilezikleri”

hol tarçası (III, 869) “kol kalkanı”

holbağları inci, koralları ble üç: biri boyunnıñ, ekisi holnuñ (III, 715, 871) “ikisi kola biri boyuna üç tane; mercanları ile inci bilezikler”

holları kendileriniñ (I, 40) “onların kolları”

hollarıñ seniñ (I, 37) “senin kollarını”

holnuñ seniñ (I, 38, 42, 46) “senin kolun”

holnuñ lokotu (III, 868) “kolun dirseği”

hıvatından hıluñnuñ [=holuñnuñ] seniñ (I, 47) “senin kolunun kuvvetinden”

lokotu holnuñ (III, 868) “kolun dirseği”

salınan hollarını (III, 350, 1454) “salınan kolları”

ştıh yarası hıñır holuna çığanañı üstüne (III, 848) “sol kolunun dirseğinin üstünde kesik yarası”

2.37.1.2.5.3.1.1. Kolun Bölümleri

- **bilek:** bilek (III, 270)

[ET: bilek **Krh:** bilek **Har:** bilek **Çağ:** bilek]

ET'den itibaren¹²⁶⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük EHKT metnlerinin neredeyse tamamında *kuvvetli* ile birlikte ya da “güç” anlamında kullanılmıştır.

¹²⁶³ EDPT, 654.

Tüşkey üstüne alarnıñ ah da ħorĥu, da ħuvatından bilekiñniñ seniñ taş ħaytkaylar. (I, 37) “Onların içine üzüntü ve korku düşececek ve senin bileğinin gücü karşısında taş dönecekler.”

ari bileki anıñ (III, 127) “onun kutsal bileği”

bilek ħuvatnıñ (III, 906) “bilek gücünün”

bileki ari kendiniñ (III, 127) “onun kutsal bileği (gücü)”

bileki yazıhlınıñ da yamannıñ (I, 34) “günahkârın ve kötünün bileği (gücü)”

bilekimiz bizim

bilekimni benim (III, 242) “benim bileğimi”

bilekiñ seniñ (I, 48, 61) “senin bileğinin”

bilekleri alarnıñ (I, 48) “onların bilekleri”

bileklerin ħırsızların (I, 46) “hırsızların bileklerini”

bilekleri yazıhlınıñ da yamannıñ (III, 636) “günahkârın ve kötünün bilekleri (gücü)”

bilekten küreşke tutuşkan (III, 270, 774, 1516) “bilekten güreşe tutuşan, bilek güreşçileri”

ħuvatından bilekiñniñ seniñ (III, 1396) “senin bileğinin kuvvetinden”

ululuĥuna köre bilekiñniñ seniñ (I, 66) “senin bileğinin (gücünün) büyüklüğüne göre”

- **çıġanaĥ/ çıĥanaĥ:** dirsek (III, 388, 389)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ: çıġnak]

İlk olarak CC’de¹²⁶⁵ tespit edilmiştir.

Kördüĥ bir yara başına, cagati üstne, ĥıñır yanına, yançkan ulu yara... da dördünçi kök yara ĥıñır eñi üsne, da yene beşinçi ştiĥ yarası ĥıñır ĥoluna çıġanaĥı üstüne. (III, 848) “Başında bir yara gördük; alnında, sol tarafında büyük bir ezik yara... dördüncüsü sol omzu üzerinde morluk ve beşincisi sol kolunun dirseğinin üstünde kesik yarası.”

ĥıñır ĥolu çıĥanaĥından yogarı (III, 388) “sol kolunun dirseğinden yukarıda”

ĥıñır ĥolunuñ çıġanaĥından aşığa ĥılıç bile sançkan (III, 388, 1295) “sol kolunun dirseğinden aşağısında kılıçla delinmiş”

soñ ĥolunuñ çıġanaĥı üsne ulu kesken yara (III, 1678) “sol kolunun dirseğinde büyük bir kesik yarası”

tüz ĥolunuñ çıġanaĥına (III, 388) “sağ kolunun dirseğinde”

¹²⁶⁴ EDPT, 338.

¹²⁶⁵ CC II, 58a/6c.

- **holtuḥ:** koltuk, koltuk altı (III, 872)

[ET: koltık **Krh:** koltık/ koltuk **Har:** koltuk **Çağ:** koltuk/ koltuḡ]

ET'den itibaren¹²⁶⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *holtuḥ*, *hol tibi* açıklaması verilmiştir. (II, 717)

Üsttegi belbağ, ki holtuḥu tibine baylanıy edi k'ahanaj. (II, 672) “Papazın koltuğunun altında bağladığı, üstteki kemer.

holtuḥ tibi (III, 872) “koltuk altı”

holtuḥu tibine (III, 251) “koltuğu altında”

2.37.1.2.5.3.1.1.1. El

- **el:** el (III, 481)

[ET: elig **Krh:** elig/ elig/ el/ el **Har:** elig/ ilig/ èl/ el **Çağ:** èlig/ èlik/ ilig/ èl/ el]

ET'den itibaren¹²⁶⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Uçmaḥ da tamuḥ adam oḡlunuḡ elinedir kirmege. (III, 481) “Cennete ve cehenneme girmek insanın elindedir.”

- **ḥar:** el (III, 806)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî kaynaklar içerisinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Aḥın suvlar ḥar sürsünler bir oḡurdan içindegiler bile. (III, 806) “Akarsular içindekilerle birlikte aynı anda (sevinçle) el çırpırlar.”

- **ḥol/ qol:** el (III, 867)

[ET: ḥol **Krh:** ḥol **Har:** ḥol **Çağ:** ḥol]

ET'den itibaren¹²⁶⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Töresiz Maksimianos uruş eter edi Nigomita kermende, da K'risdosnu sövgenler anıḡ ḥolundan nahadagel bolurlar edi (III, 939, 997, 1021, 1559) “Zalim Maḥimian, Nigomita şehrinde savaşırdı, Mesih'i sevenler onun elinden işkence gördü.”

Saldıḡ ḥoluḡnu seniḡ, da yuttu alarnı yer. (I, 37) “Sen elini salladın ve yer onları yuttu.” *adam ḥolu* (III, 662, 867) “insan eli”

algışlanmaḡından ḥolnuḡ (III, 78) “ellerini başın üzerine koyarak kutsamasından”

anıḡkibik ḥol uzatuçı saḡalına ḥartnuḡ (III, 1571) “yaşlı kişinin sakalına onun gibi el uzatan”

¹²⁶⁶ EDPT, 619.

¹²⁶⁷ KT, D32.

¹²⁶⁸ EDPT, 654.

- Biy Teşrinin holuna* (III, 562) “Rabb’in eline”
- dinsizlerin holuna* (III, 121, 390) “dinsizlerin eline”
- eline ermenilerin* (III, 481) “Ermenilerin elinde”
- eki hol hazanı* (III, 839) “iki el kazanı”
- eski düşmanın elinden* (III, 481) “eski düşmanın elinden”
- inamlı holga* (I, 191; III, 129) “emin/inançlı ellere”
- işine göre hollarının* (I, 40) “ellerinin işine göre, elleriyle yaptıklarına göre”
- kayır adamın eli ile* (III, 481) “başka adamın eliyle”
- kimlerinin ki holu tibine* (III, 258) “onların elinin altında”
- kötürgende hollarımın benim sarayında ari senin* (I, 40) “ellerimi senin kutsal sarayına doğru kaldırdığımda”
- haramguluğun holundan* (III, 77) “şeytanlığın elinden”
- hıyır hol* (III, 848) “sol el”
- hıyır holuna barmahları üstü bile yedi haft urgan* (III, 561) “sol elinin parmakları üstüne atılmış yedi dikiş”
- hol verme* (III, 867) “el verme (rıza gösterme, onay verme)”
- hol bermek* (III, 867) “el vermek (rıza göstermek, onay vermek)”
- hol bıgıovları bile temirden* (I, 103) “demir el zincirleri (kelepçeler) ile”
- hol bile kesilgen / tikilgen* (III, 867) kendi elleriyle ekilen bir ağaç veya bir bitki
- hol bile taş atmağ* (III, 868) el ile taş atmak
- hol bitik(i)* (III, 867) “el yazısı”
- hol budovanêsi* (III, 868) “el yapımı bina”
- hol işi* (III, 868) “el işi”
- hol işleri oğlanlarının adamlarının* (III, 85) “adamların ve çocukların el işleri”
- hol işlerini senin* (I, 64) “senin el işlerini”
- hol holdan tutuşma küreş* (III, 774, 1516) “bilek güreşi”
- hol sürtüçi* (III, 868) havlu
- hol tiyirmen* (III, 869) “el değirmeni”
- hol tiyirmenin* (III, 1453) “el değirmenini”
- hol üsne* (III, 867) “el üzerinde”
- hol üsne neme yazma ine bile ya özge neme bile* (III, 869) “iğne ya da başka bir şeyle el üzerine yazma (dövme)”
- hol üsne da ayağ üsne yürüme* (III, 869) “el ve ayak (dört ayak) üzerinde yürüme”
- holları yazıhlıların* (I, 44) “günahkârların elleri”
- hollarım üsne benim* (III, 103, 943, 1659) benim ellerimin üzerinde

- hollarına duşmanlarını* (I, 54) “düşmanlarının ellerine”
- holumnu benim* (I, 40) “benim elimi”
- holun kendini* (I, 55) “kendisinin elini”
- holuğa seni* (I, 42) “senin eline”
- holun tutuğudur anı* (III, 869) onun elini tutandır (ona yardım edendir)
- holuna hıstıruçılarını* (I, 40) “düşmanlarımın eline”
- holuna hıstıruçılarını benim* (I, 42) “benim düşmanlarımın eline”
- holundan hıstıruçılarının alarını* (I, 65) “onların düşmanlarının elinden”
- holundan frişteni* (I, 65) “meleğin elinden”
- holuna Movsesini da Aharonnu* (I, 64) “Harun’un ve Musa’nın eline”
- holundan duşmannı* (III, 1461) “düşmanın elinden”
- holundan duşmanlarımını benim* (I, 42) “benim düşmanlarımın elinden”
- holundan itlerini* (I, 39; III, 1632) “itlerin elinden”
- holundan hıvatlını* (I, 44) “güçlünün elinden”
- holundan töresizni da toğrusuznu* (I, 60) “kanunsuzun ve adaletsizin elinden”
- holundan töresizni da egirlik etüçini* (I, 60) “kanunsuzun ve sahtekârın elinden”
- holundan yazıhlını* (I, 60) “günahkârın elinden”
- hıvat hol bile* (III, 907) “elle uygulanan güç”
- benim hol yazovum bile* (III, 444) “benim el yazımla”
- neçik oğ holuna hıvatlını* (III, 1269) “savaşçının elindeki ot gibi”
- ovuçu holnu* (III, 868, 1082) “elinin avucu”
- soloğay hol* (III, 868) “sol el”
- soğ hol* (III, 868) “sol el”
- şagavatlı holu bile* (III, 115, 1666) “merhametli elin ile”
- talaş hol bile* (III, 868, 1372) “el ile dövüş, yumruklaşmak”
- Teyrinü holuna* (III, 856) “Tanrı’nın elinde”
- türk holuna* (III, 705) “Türklerin eline”
- tüz hol* (III, 869) sağ el
- uçu holnu kesken* (III, 869) elinin kesilmiş ucu (parmakları)
- uçu hollarını* (III, 869) ellerinin ucu
- üç hadağ ble hollarını da ayahların hadağlagan K’risdosnu* (III, 789) “elleri ve ayakları üç çivi ile çivilenen Mesih’in”
- yazıhsızlığı holunu kendini* (I, 66) “kendi elinin suçsuzluğu”

2.37.1.2.5.3.1.1.1.1. Elin Bölümleri

- **ovuç:** avuç (III, 1082)

[ET: adut **Krh:** ağut/ awut/ avut/ awuç **Har:** awuç/ avuç **Çağ:** avuç/ avuc]

ET'den itibaren¹²⁶⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Holların kensiniñ açtı faħirlerge da ovuğun kensiniñ çozdurdu yarlığa. (III, 401)

Ellerini yoksullara, avcunu muhtaçlara açtı.

solohay holuna ovuçundan aşğa kesken hanlı yara (III, 1082) “sol elinin avucun altındaki kanlı kesik yara”

ovuğun kendiniñ (III, 366, 892, 1082) onun avcunu

ovuçı barmaqları bile (III, 1082) “parmaklarıyla birlikte avucu”

ovuçu holnuñ (III, 868, 1082) “elinin avucu”

ovuç-ovuç (III, 1082) “avuç avuç”

tolu ovuç (III, 1479, 1740) “avuç dolusu”

tuz ovuç bile (III, 1517 “avuç ile tuz”

- **barmağ:** parmak (III, 225)

[ET:- **Krh:** barmağ **Har:** barmağ **Çağ:** barmağ/ barmağ/ barmağ]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC'de¹²⁷⁰ tanıklanmıştır.

Bıçağı sınılı edir; eger ki uçu bolsa edir, ötleştirir edir barmağımnu. (III, 1102) “Bıçağı kırılmıştı; eğer ucu olsaydı, parmağımdan delerdi.”

evelgi barmağ (III, 198, 226) “ilk parmak”

barmağ bile körgüzme (III, 735) “parmak ile gösterme”

barmağından kendiniñ (III, 1752) “onun parmağından”

barmağların kendileriniñ (III, 489) “onların parmaklarını”

barmağlarım benim (III, 74) “benim parmaklarım”

baş barmağ (III, 226, 230) “baş parmak”

baş barmağım (III, 226) “baş parmağım”

baş barmağın (III, 226) “baş parmağın”

baş barmağı üsne solohay holuna hanlı kesken yara (III, 1292) “sol kolundaki başparmağı üzerindeki kanlı kesik yara”

çağ barmağlarına (III, 1512) “parmaklarına kadar”

dörtünçi barmağ (III, 226, 441) “dördüncü parmak, yüzük parmağı”

eki barmağın (III, 108) “iki parmağı”

¹²⁶⁹ EDPT, 44.

¹²⁷⁰ CC II, 60a/26.

Eyemiz Teğri barmağı bile (III, 1141) “Rabb’imizin parmağı ile”
kendini yazıhsız barmağları bile (III, 1571) “kendisinin günahsız parmakları ile”
kiçi barmağ (III, 226, 393) “küçük parmak”
hınır holuna barmağları üstü bile yedi haft urgan (III, 561) “sol elinin parmakları üstüne atılmış yedi dikiş”
mizerni /mizerniy barmağ (III, 226, 393, 976) “küçük parmak”
orta barmağ (III, 226, 1067) “orta parmak”
orta ulu barmağ (III, 226, 1067) “büyük orta parmak”
ortadaki barmağ (III, 226) “ortadaki parmak”
ortadaki barmağı üstne sıyırğan yara (III, 1281, 1648) “ortadaki parmağı üzerinde sıyrılmış yara”
ovuçi barmağları bile (III, 1082) “parmaklarıyla birlikte avucu”
soñ holunuñ bir baş barmağın (III, 226, 1293) sol elinin bir baş parmağını
tüz holuna eki ortançı barmağına kesken yara (III, 226, 1068) “sağ elinin iki orta parmağındaki kesik yara”
tüz holunuñ 3 barmağı (III, 393) “sağ kolunun üç parmağı”
tüz holunuñ orta barmağınuñ üstüne (III, 226, 1293, 1531) “sağ elinin orta parmağının üzerinde”
tüz holunuñ orta ulu barmağın (III, 1572) “sağ elinin büyük orta parmağını”
yanındağı barmağ (III, 226, 1640)) “yanındaki parmak”

- **çılaçıl/ çılaçıl:** serçe parmak, küçük parmak (III, 393, 385)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcüğün *çılaçıl* biçimi sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Soñ holuna çılaçılı kesilip tüşüptür... tüz holunuñ 3 barmağı tutup çılaçılından keskendir. (III, 393) “Sol elindeki serçe parmak kesilip düşmüş... sağ elinin üç parmağı serçe parmaktan başlayarak kesilmiş.”

2.37.1.2.5.3.2. Bacak

- **ayağ/ ayağ:** bacak (III, 178)

[ET: ağak/ adak **Krh:** azak/ ağak/ ayak **Har:** ağak/ ayak/ ayağ **Çağ:** azak/ ağak/ ayak/ ayağ/ ayağ]

ET’den itibaren¹²⁷¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹²⁷¹ BK, D30; EDPT, 45.

solağay ayağının tiziniñ tibin it tişlegen, 3 yara hanlı, hem tizinden aşağı kögerip şişken (III, 155) “sol bacağının dizinin altındaki bir köpek tarafından ısırılan ve dizinden aşağı kısmı morarıp şişen üç kanlı yara”

bir hıñır ayağında udeci üstüne yırtkan ştiğ yara (III, 1542) “sol bacağının kalçası üzerinde sıyrık yara”

2.37.1.2.5.3.2.1. Bacağın Bölümleri

- **but:** but, kalça, uyluk (III, 341)

[ET: būd/ büt **Krh:** but **Har:** but/ bud **Çağ:** but]

ET’den itibaren¹²⁷² metinlerde tanıklanmıştır.

Bıçağ ble butumnu hadadı. (III, 788) “Bıçakla kalçamı deldi.”

- **köt:** kık (III, 743)

[ET: köt **Krh:** köt **Har:** köt **Çağ:** köt/ göt]

ET’den itibaren¹²⁷³ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **tiz:** diz (III, 1453)

[ET: tiz **Krh:** tiz **Har:** tiz/ diz **Çağ:** tiz/ diz]

ET’den itibaren¹²⁷⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Zera atına Jisus K’risdosnuñ barça tizler çökkeyler, köktegiler, da dünyâdagiler, da antuntk’takiler. (III, 110, 448) “Çünkü İsa Mesih’in adına gökyüzündekiler, yeryüzündekiler, yeraltındakiler diz çökecekler.”

bükülgen tizlerni (III, 350, 1454) “bükülen dizleri”

çağ tizlerge deg (III, 1454) “dizlerine kadar”

solağay ayağının tiziniñ tibin it tişlegen, 3 yara hanlı, hem tizinden aşağı kögerip şişken (III, 155) “sol bacağının dizinin altındaki bir köpek tarafından ısırılan ve dizinden aşağı kısmı morarıp şişen üç kanlı yara”

tizi üsne (III, 402) “diz üstü”

tizinden aşağı (III, 179, 1454) “dizinden aşağıda”

tizinden aşağı (III, 721, 1354) “dizinden aşağı”

tizler üsne (III, 401) “dizleri üzerine”

tizlerin yürekimniñ menim (III, 157, 1454) yüreğimin dizlerini

1 haftan uzunluğ tizge dire (III, 790) “uzunluğu dize kadar bir kaftan”

¹²⁷² EDPT, 297.

¹²⁷³ EUTSV, 203.

¹²⁷⁴ BK, D3.

2.37.1.2.5.3.2.1.1. Ayak

- **ayah/ ayağ:** ayak (III, 178)

[**ET:** adak/ adak **Krh:** azak/ adak/ ayak **Har:** adak/ ayak/ ayağ **Çağ:** azak/ adak/ ayak/ ayah/ ayağ]

ET'den itibaren¹²⁷⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hıstırıyım alarnı, da dağın bolmagaylar turma da tüşkeyler tibine ayahlarımnıñ menim.

(I, 36) “Onları kaçamayacak duruma getireyim, öyle ki ayakta duramasınlar, ayaklarımın dibine düşsünler.”

arak'ellerniñ ayahın (III, 1024) “havarilerinin ayağını”

atların ayahlarının avazı (III, 160) “atların ayaklarının sesi”

atnıñ art ayahı (III, 764) “atın arka ayağı”

ayahımnıñ menim (I, 35; III, 1738) “benim ayağımın”

ayahıñ üsne (III, 327, 1281) ayağının üzerinde

ayahınıñ yüzüne (III, 179, 1454) ayağının üstünde

ayahları öktemlerniñ (I, 44) “kibirlilerin ayakları”

ayahları tibine (III, 819) “ayakları dibine”

ayahlarıma menim (III, 94) “benim ayaklarıma”

ayahlarımnı menim (I, 39) “benim ayaklarıma”

ayahların alarnıñ (I, 33, 44) “onların ayaklarını”

ayahlarıña seniñ (I, 355) “senin ayaklarına”

barça teni başından ayahına dire (III, 178) “baştan ayağa bütün vücudu”

başçıña ayahlarıñ anıñ (I, 348) onun ayaklarının basamağına

çoçhanıñ ayahın (III, 446) “domuzun ayağını”

hol üsne da ayah üsne yürüme (III, 869) “el ve ayak (dört ayak) üzerinde yürüme”

huru ayahlar ble (III, 416) “kuru ayaklarla”

ol ögüzniñ arthargi ayahına (III, 141) “o öküzün arkadaki ayağına”

seskengenine ayahlarımnıñ menim (I, 46) “ayaklarımın titreyişine”

soñ ayahınıñ asrı ulu yara (III, 179, 1454) “sol ayağının çok büyük yara(sı)”

tibine ayahlarımıznıñ bizim (I, 50) “bizim ayaklarımızın dibinde”

tibine ayahlarıñ anıñ (I, 33, 36) “onun ayaklarının dibinde”

tibine ayahlarımnıñ menim (I, 36) “benim ayaklarımın dibinde”

yat ayahları bile kendileriniñ (I, 45) “elalemin ayaklarıyla”

üç hadağ ble hollarnı da ayahların hadağlagan K'risdosnuñ (III, 789) “elleri ve ayakları üç çivi ile çivilenen Mesih'in”

ülüşü ayahlarıñ alarnıñ (I, 34) “onların ayaklarının payı”

¹²⁷⁵ BK, D30; EDPT, 45.

2.37.1.2.5.3.2.1.1.1. Ayağın Bölümleri

- **ökçe:** ökçe, topuk (III, 1091)

[ET:- **Krh:** ökçe/ ökçe **Har:** Çağ:]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TİEM'de¹²⁷⁶ tanıklanmıştır.

Yat bolsunlar da yaşına yürüsünler anlar, ökçeme bahsınlar, neçik baharlar edi boyuma benim. (III, 178, 749, 825) “Uzak olsunlar da saklanarak dolaşsınlar, beni takip ettikleri gibi topuklarımı takip etsinler.”

- **taban:** taban, ayak tabanı (III, 1362)

[ET: taban **Krh:** taban **Har:** taban **Çağ:** taban]

ET'den itibaren¹²⁷⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da asrı küç yol edi yolları, da Barasgewiniñ ayağlarının tabanları çatladı iti taşlardan, da hanları tabanlarından, ahın suv kibik, keter edi. (I, 261) “Yolları aşırı zorlu yollardı, Barasgevi'nin ayaklarının tabanları keskin taşlardan çatladı, tabanlarının kanı akarsu gibi aktı.”

Da tabanlarından yoğarı ayağları şişti. (I, 261) “Tabanlarından yukarı ayakları şişti.”

ayağ tabanı (II, 774; III, 166, 178, 1362) “ayak tabanı”

ayağnıñ tabanı (II, 820; III, 178, 1362) “ayağının tabanı”

bir cüft taban (III, 968, 1362) “bir çift taban”

taban terisi (III, 1362) “taban derisi”

adam holu ya tabanı (III, 178, 662) “insan kolu ya da tabanı”

2.37.1.2.5.4. Eklem

- **boğum/ boğun/ boğom/ buğum/ buğun:** eklem, kemiklerin birleşim yeri, üye (III, 305, 304, 333) vücudun kısmı, üyesi, bağlantısı, eklemi; bölüm

[ET: boğun **Krh:** boğım/ boğum/ boğun **Har:** boğun **Çağ:** boğun]

ET'den¹²⁷⁸ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Yazıhlımen beş seziklikim bile, altı türlü teprenişim bile, on eki gövdem bile, üç yüz altmış beş boğumlarım¹²⁷⁹ bile, meğa Teyrige. (III, 1265, 1422) “Beş duyumla, altı çeşit hareketimle, on iki üyemle, üç yüz altmış beş eklemimle günahkârım, Tanrı'ya karşı günah işledim.”

¹²⁷⁶ TİEM 73 17r/2.

¹²⁷⁷ EDPT, 441.

¹²⁷⁸ EUTG, 561;

¹²⁷⁹ Hadislere göre insan vücudunda her bir gün sadaka vermesi gerektiğini hatırlatan 365 eklem (ve kemik) bulunmaktadır.

ademinin buğumu (III, 94) insanoğlunun eklemi
ademinin 365 boğumu (III, 33) “insanoğlunun üç yüz atmış beş eklemi”
ademinin 365 boğumu (III, 33) insanoğlunun üç yüz atmış beş eklemi
ademinin 365 buğumu (III, 33) insanoğlunun üç yüz atmış beş eklemi
barça boğunlar bile (III, 306) “bütün eklemlerle”
barça boğunlarım bile (III, 826) “tüm eklemlerimle”
barça ten buğunlar bile (III, 306) “eklemleriyle birlikte tüm vücut”
boğunları çeşilgen (III, 306) “çözölmüş (güçsüz) eklemler, felç olmuş”
çeşilgen boğunlar (III, 767) “çözölmüş (güçsüz) eklemler, felç olmuş”
çeşingen boğunlar (III, 381) “çözölmüş (güçsüz) eklemler, felç olmuş”
kiçi boğunlar (III, 306, 690) “küçük eklemler”
özge boğunlarından (III, 1626) “başka eklemlerinden”
özge boğomlarından (III, 1626) “başka eklemlerinden”
soñ holuna buğunu üsne (III, 306) “sol kolundaki eklemın üzerinde”
ulu boğunları bile teninin kensinin (III, 305) “onun vücudunun büyük eklemleriyle”
365 boğum (I, 204) “üç yüz atmış beş eklem”

2.37.1.2.5.5. Deri

- **teri:** deri, cilt (III, 1427)

[ET: teri **Krh:** teri/ teri **Har:** teri/ teri **Çağ:** teri/ teri]

ET’den itibaren¹²⁸⁰ bütün dönem metinlerinde tanıklanmıştır.

Keskenden soñra başların buyruñ etti sıyırma başlarının terisin süretleri bile süvekinden, da soñra tikip, da salam tıhtırıp asıp, huruttu. (III, 1455) “Başlarını kestikten sonra başlarının derisinin yüzüyle birlikte kemiğinden sıyırılmasını, sonra dikilip içine saman doldurulup asılıp kurutulmasını emretti.”

Holarmen senden, atam benim can sartın da hardaşım ten sartın (III, 163) “Senden isterim, benim babam can parçam ve kardeşim ten parçam.”

senin teriñe (III, 631, 1448) “senin derine”

saçın terisiniñ (III, 1213) “derisinin saçının”

- **ten:** deri (III, 1412)

[ET: tan **Krh:** ten/ ten **Har:** ten/ tin **Çağ:** ten]

ET’den itibaren¹²⁸¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹²⁸⁰ IB, 44.

¹²⁸¹ EDPT, 510.

Öçeşlendi dinsiz han da buyurdu teşme emçeklerin, da asмага, da temir tırmoviçlar bile tenin tırmalamağa. (III, 1460) “Dinsiz kral hiddetlendi, göğüs uçlarından deşilmesini ve asılmasını, demir tırmıklarla derisinin tırmalanmasını emretti.”

ten okrasası (III, 1412) “ten süslemesi”

halınlıhı tenniñ (III, 1412) “derinin kalınlığı”

tenim benim (I, 57) “benim benim”

2.37.1.2.5.6. Kıl

- **hıl:** kıl (III, 844)

[ET: kıl **Krh:** kıl **Har:** kıl **Çağ:** kıl]

ET’den itibaren¹²⁸² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *saç* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 798)

2.37.1.2.5.6.1. Yüzdeki Kıllar

- **kirpik/ kirpig:** kirpik (III, 697)

[ET: kirpik **Krh:** kirpik **Har:** kirpük **Çağ:** kirpik/ kirpük/ kirpiğ]

ET’den itibaren¹²⁸³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Közleri anıñ yarlılarga bañar, kirpikleri anıñ tergeyirler adam oğlanların. (I, 34)

“Onun gözleri fakirlere bakar, onun kirpikleri insanoğlunu yakalar.”

neçik kirpigın köznün (III, 834) “gözün kirpiği gibi”

- **haş:** kaş (III, 825)

[ET: kaş **Krh:** kaş **Har:** kaş **Çağ:** kaş]

ET’den itibaren¹²⁸⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 834)

haşı arası (II, 817) “kaş arası”

mruğat etmeğ haşlar bile (II, 814) “kaşları oynatmak”

köz çövrəsi: haşı kirpikler bile (II, 734) “göz çevresi: kirpiklerle kaşı”

- **sağal:** sakal (III, 1224)

[ET: sağal **Krh:** sağal **Har:** sağal **Çağ:** sağal]

ET’den itibaren¹²⁸⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

¹²⁸² EDPT, 614.

¹²⁸³ EUTSV, 190.

¹²⁸⁴ EUTSV, 170.

Neçik yağ, ki ener başka da sahalına Aharonnuñ, sahalından ener köksüne kiyinişiniñ anıñ (III, 488, 723, 1225) “Harun’un başına ve sakalına, sakalından göğsünde(ki) kıyafetlerine akan yağ gibi”

anıñkibik hol uzatuçı sahalına hartnuñ (III, 1571) “yaşlı kişinin sakalına onun gibi el uzatan”

aḥsaḥal (III, 1224) “ak sakal”

- **saç:** saç, saç teli (III, 1212)

[ET: saç **Krh:** saç **Har:** saç **Çağ:** saç]

ET’den itibaren¹²⁸⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Hızlarnıñ saçlarını klemedi aḥtan ḥara etme. (III, 55) “Kızların saçlarını aktan kara etmek istemedi.”

Añ, öpke saḥlamagan Biy, yüzüne urgan silânı da saçından tarḥalaganların delirgenlerniñ. (III, 422, 1268) “İçinde öfke barındırmayan Rab, yüzüne vurulan silleyi ve delirenlerin saçından çekiştirenlerini hatırla.”

Ḥatın eger uzun saçlı ese, hörmettir aḥar, zera saç kiyiniş yerine beriliptir aḥar. (III, 1213)

“Kadının uzun saçlı ise, onun için bir onurdur, saç ona giyim yerine verilmiştir.

Saçta saç tutuştı. (III, 1213) “Saç saça tutuştular.”

at saçı (III, 160) “at saçı, yele”

Gecniñ saçlarından (III, 1335) “Gec’in saçlarından”

inçe saç ḥastalıḥtan çıḥkan (III, 1213) “hastalıktan çıkan ince saç”

inçe saç (III, 1213) “ince saç”

krutıy saç (III, 1213) “kıvrıcık saç”

saç bağları (III, 1212) “saç bağları”

saçı başımnuñ menim (I, 47) “başımın saçı”

saçın ḥışḥa anıñ (I, 59) “onun kısa saçını”

saçın terisiniñ (I, 59) “derisinin saçını”

saçnı tutkan saçbağ (III, 355, 1214) “saçı tutan saç bağı”

yaman saç (III, 1213) “kötü saç”

¹²⁸⁵ EDPT, 808.

¹²⁸⁶ EDPT, 794.

2.37.1.2.5.6.2. Tüy

- **tük:** tüy, kıl (III, 1523)

[ET: tü **Krh:**tü/ **tük** **Har:** tü/ **tük** **Çağ:**tük]

ET'den itibaren¹²⁸⁷ metinlerde tanıklanmıştır. Çalışmada *tük* ile ilgili sözcükler giyim ve hayvanlarla ilgili bölümlerde verilmiştir.

- **tüklük:** yüzdeki ince sakal, kıllar (III, 1523)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanan sözcük KPN III'te "yüzdeki ince sakal, kıllar" anlamı verilmiş, ancak taranan metinlerdeki örneklerde "tükürük" anlamı tanıklanmıştır.

2.37.1.2.5.7. Tırnak

- **tırnağ:** tırnak (III, 1461)

[ET: tırnağ **Krh:** tırnağ **Har:** tırnağ/ tırnağ/ dırnağ **Çağ:** tırnağ/ tırnağ]

ET'den itibaren¹²⁸⁸ metinlerde tanıklanmıştır.

Biyençli bolıyım Teşrige, neçik bızov igit, ki bitiyir münüzü da tırnağı. (III, 1517)

"Boynuzları ve toynaklarını büyüten genç bir buzağı gibi Tanrı'ya hayran olayım."

at tırnağı (III, 160, 1461) "at tırnağı (toynağı)"

tırnağı canavarnı (III, 1461) "hayvanın tırnağı (toynağı, pençesi)"

tuvar tırnağı (III, 1516) "çift tırnaklı (toynaklı)"

2.37.1.2.6. Sindirim Sistemi

2.37.1.2.6.1. Sindirim Sistemi Salgıları

- **ağu:** safra (III, 49)

[ET:- **Krh:**- **Har:**- **Çağ:**-]

ET'den itibaren metinlerde "zehir" anlamında tanıklanan sözcüğün "safra" anlamı "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük"te *öt* ile birlikte verilmiş herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 749)

- **tükürük:** tükürük (III, 1523)

[ET:- **Krh:**- **Har:** tüwkürük **Çağ:** tüfkürük]

İlk olarak ME'de¹²⁸⁹ tanıklanmıştır.

¹²⁸⁷ IB, 3.

¹²⁸⁸ IB, 44.

-*Tükürük bile soğurlarga yarığ berüçi. Ne üçün, harsızlar, tükürüyorsiz yüzüne?* (I, 289)
 “Tükürük ile körlere ışık veren! Utanmazlar niçin yüzüne tükürüyorsunuz?”

- **tüklük:** tükürük (III, 1523)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Pambasoğ, haçan ki müşhül yüznü körse işitkeniñ, da ki klemes işitmege, yoğsa ki tıhtıyır hulağların kensiniñ...birden sust bolıyır, sarılıyır yüzü, erinleri turıyırlar, tüklük hırıyır. (III, 1523) “İftiracı, kendisini dinleyenin zor durumdaki yüzünü görüp işitmek istemiyor, bunun için kulaklarını tıkıyor... birden susuyor, yüzü sarıyor, dudaklarını sıkıyor, tükürüğü kuruyor.”

- **öt:** öd, safra (III, 1102)

[ET: öt K^{rh}: öt H^{ar}: öt Ç^ğ:-]

ET’den itibaren¹²⁹⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

*Berdiler yemekimde maña öt, da susamağında benim içirdiler maña sirke.*¹²⁹¹ (I, 60)

“Bana yiyecek olarak öd verdiler susadığımda bana sirke içirdiler.”

leğiliğından ötnüñ (I, 54) “ödün safrasından

- **fışhı:** dışkı (III, 527)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 656)

- **poğ:** bok (III, 1153)

[ET: boğ K^{rh}: boğ H^{ar}: boğ Ç^ğ:-]

ET’den itibaren¹²⁹² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

yığılmağı igrençilikniñ gam poğnuñ, gam tezekniñ (II, 659) “iğrençliğin ya da bokun ya da tezeğin yığılması”

tuvar poğu (II, 879) “davar boku”

¹²⁸⁹ ME, 181/1.

¹²⁹⁰ BK, D29.

¹²⁹¹ Mezmurlar 69:21 “Yiyeceğime öd kattılar, sirke içirdiler susadığımda.”

¹²⁹² EUTSV, 96.

- **sıçmaḥ:** dışkı (III, 1273)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde isim şekliyle tanıklanmıştır.
çıpçih sıçmaḥı (III, 394, 1273) “kuş dışkısı”

2.37.1.2.7. Sinir Sistemi

- **aḥıl/ aḥl:** (< Ar. *ʿaql*) akıl, zekâ (III, 57, 62)

[ET:- Kṛh: *ʿaql/ ʿaql* Har: *ʿaql/ ʿaql* Çağ: *ʿaql/ ʿaql*]

İlk olarak KB'de¹²⁹³ tanıklanmıştır.

Biy Teṇri vımovanı da aḥılını birden berdi. (III, 1392) “Rab Tanrı ona konuşma yetisini ve akli birlikte verdi.”

aḥıl övrenme (III, 57) “akıl öğrenme”

aḥılına anıḡ (III, 57) “onun aklına”

barça aḥılları alarnıḡ (III, 57) “onların bütün akılları”

barça aḥılınıḡ sebepi (III, 471) “bütün zekanın sebebi”

kendiniḡ aḥılı bile (III, 285) “kendisinin akıyla”

köktegi aḥıl ble (III, 1476) “gökteki akıl ile”

özge aḥıl (III, 57) “başka akıl”

yıḡınları aḥılsızlar (III, 60) “akılsızlar topluluğu

- **aḥıllı:** (< Ar. *ʿaql*) akıllı (III, 58)

[ET:- Kṛh:- Har: *aḥıllıḡ/ aḥıllıḡ/ aḥıllık* Çağ: *aḥıllıḡ/ aḥıllı*]

İlk olarak CC'de¹²⁹⁴ tespit edilmiştir.

Ḥaçan körsen, ki aḥıllılar ölerler, birleme fehamsızlar da essizler tas bolurlar. (I, 50)

“Akıllının öldüğünü görsen, onunla birlikte akılsızlar da yok olurlar.”

beg aḥıllı (III, 1685) “çok akıllı”

daḡın aḥıllılarga (III, 248) “daha akıllılara”

yıḡınları aḥılsızlar da düḡül aḥıllı (I, 45) “akıllı olmayanların ve akılsızların topluluğu”

- **boḡum/ boḡun/ boḡom/ buḡum/ buḡun:** boḡum, sinirlerin yumak gibi toplandığı yer (III, 305, 304, 333)

[ET:- Kṛh: boḡun Har: boḡun Çağ: boḡun]

İlk olarak DLT'de¹²⁹⁵ tanıklanmıştır.

¹²⁹³ KB, 34.

¹²⁹⁴ CC I, 49a/27.

Suvarı, Biy, rosan bile şnorhk'lu da isitip yarihlata canımni da boğunların esimni menim. (III, 1335) “Rab, lütfeden çiy tanen bile rahatlat, benim zihnimin boğumlarını ve ruhumu ısıtıp aydınlat.”

- **es:** akıl, zihin, hafıza (III, 500)

[ET: us **Krh:** us **Har:** us **Çağ:** us/ es]

ET'den itibaren¹²⁹⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Sözüme benim hulağ hoygın, Biy, da esiñe algın çağırışımni menim. (I, 31) “Rab, benim sözüme kulak ver ve benim çağırımı aklına al.”

Da oyat köknüñ kökremeği bile da yaş yaşnamağ bile buzlangan da huru esimni menim. (III, 346, 500) “Göğün gürlemesi ve yıldırım parlaması ile buzlanmış ve kuru kalmış zihnimi uyandır.”

Yeber, Biy, yarişını da yarihlata esimni da sağışımni menim. (III, 270) “Rab, ışığını gönder, aklımı ve fikrimi aydınlat.”

Aç hasta teni üsne, evet sağ esinde. (III, 19) “Bedeni aç, hasta ise de akli başında.”

alma eske (I, 38) “hafızaya alma”

esi bile kendiniñ (I, 44) “kendisinin aklıyla”

tolu es bile (III, 246) “akılla dolu”

- **esli:** akıllı, uslu (idrak yeteneğine sahip) (III, 504)

[ET:- **Krh:** usluğ **Har:** usluğ **Çağ:-]**

İlk olarak TİEM'de¹²⁹⁷ tanıklanmıştır.

Kim ki eslidir, ol Teğri süvüçüdir da yağış hılınır, da ol adam esi bile tirilir. (I, 173) “Her kim akıllıdır, o Tanrı sevendir ve iyi amel eder, o adam akli ile dirilir.”

Ağıllı etiyim seni da esli yolda, hayda ki barsarsen, da tohtatıyım üstüñe seniñ orumnu menim. (I, 42) “Seni yolda akıllı ve uslu edeyim ki vardığından seni sağ tarafımın üzerine yerleştireyim.”

- **eslilik:** muhakeme (gücü) (III, 504)

[ET:- **Krh:- Har:** usluğluk/ usluluk **Çağ:-]**

İlk olarak ME'de¹²⁹⁸ tanıklanmıştır.

¹²⁹⁵ DLT I, 399/3.

¹²⁹⁶ EUTS, 167.

¹²⁹⁷ TİEM, 73, 36v/4.

¹²⁹⁸ ME, 1/2.

Teñri bilmehlihten Biy, Teñri hadirler kensiniñ esiliki bile bilmehliñ dünyâsına kensiniñ. (III, 285) “Tanrı, her şeyi bilen Rab, Tanrı muhakemesi ile kendisinin bilgi dünyasına hazırlar.”

2.37.1.2.8. Solunum Sistemi

- **can:** (<Far. *cān*) nefes (III, 454)

[ET:- **Krh:** *cān* **Har:** *cān* **Çağ:** *cān*]

KB'den¹²⁹⁹ itibaren metinlerde “can, ruh, yaşam” anlamında tespit edilen sözcüğün “nefes” anlamı EHK T metinlerinde tanıklanmıştır.

Yarlıgamañı bile Eyemizniñ tolu boldu yer, da sözü bile Eyemizniñ kök tohtaldı, da canı bile ağzınıñ anıñ. (I, 42) “Rabb’imizin merhameti ile yeryüzü doldu, Rabb’imizin sözü ve onun ağzından çıkan nefesle ile gökyüzü sabit kılındı.”

canı bile ağzınıñ anıñ (I, 43) “

- **tınıñ:** nefes, soluk (III, 1458)

[ET:- **Krh:** *tınıñ* **Har:** *tınıñ* **Çağ:** *tınıñ*]

İlk olarak DLT’de¹³⁰⁰ tanıklanmıştır.

Hulañları bardır, da işitmesler, da yoñtur tınıñları ağızlarına alarnıñ. (I, 90, 364) “Kulakları vardır, işitmezlar ve onların ağızlarının nefesi yoktur.”

Zera angınça adam oğlunıñ soñ tınıñına diñre, aytar Teñri. (I, 236) “İnsanoğlunun son nefesine kadar anınca, Tanrı der.”

berip almañı tınıñnıñ (III, 83) nefes alıp vermesi

soñğı tınıñıma diñre (I, 285) “son nefesime kadar”

tınıñından canıñnıñ (I, 36, 311) “ruhunun nefesinden”

tınıñları toğrularnıñ (I, 214, 370) “salihlerin nefesi”

2.37.1.2.8.1. Solunum Sistemi Salgıları

- **balğam:** (< Ar. *balgam*) balgam (III, 211)

[ET:- **Krh:** *balğam* **Har:** *balğam* **Çağ:** *balğam*]

İlk olarak KB’de¹³⁰¹ tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *balğam, hoyu flâgma* “balgam, koyu mukus” açıklaması ile verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 800)

¹²⁹⁹ KB, 4211.

¹³⁰⁰ DLT II, 40/13.

¹³⁰¹ KB, 6014.

2.37.1.2.9. Üreme Sistemi

2.37.1.2.9.1. Kadın Üreme Sistemi

2.37.1.2.9.1.1. Doğum

- **toğmaḥ:** doğmak, doğum (III, 1468)

[ET: toğmak **Krh:** toğmak **Har:** tuğmak **Çağ:-**]

ET'den itibaren¹³⁰² metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Bu toğmaḥnıñ atası Teñridir da anası Teñriniñ surp yıḥövüdir, ki toğurur oğlanlarnı suv bile da Ari Can bile. (I, 161) “Bu doğumun babası Tanrı’dır ve annesi kutsal kilisedir, çünkü çocukları su ve Kutsal Ruh ile doğurur.”

seniñ ari toğmaḥnıñ bile aytovsuz (I, 225) “senin tarifsiz kutsal doğumunu”

- **toğuş:** doğum (III, 1472)

[ET:- **Krh:- Har:** toğuş **Çağ:** toğuş]

İlk olarak CC’de¹³⁰³ tanıklanmıştır.

Toğuşuñ seniñ, Teñriniñ toğuruçı, surp Gojs, ferâhlikni keltirdi barça dünyâga. (I, 481)

Tanrı’nın doğurucusu, kutsal bakire, senin doğuşun bütün dünyaya huzuru getirdi.

toğuşumdan benim beri çağ bu küñge dek (III, 257) “doğumumdan ta bu güne dek”

2.37.1.2.9.1.1.1. Doğum Sancısı

- **tolğanmaḥ:** doğum sancısı (III, 1477)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Çövreme boldular menim tolğanmaḥı ölümñüñ, da özenleri töresizlikniñ müşşülletti meni. (I, 594) “Ölümün (doğum)sancıları benim etrafımı sardılar ve günahkârlığın nehirleri beni zor durumda bıraktılar.”

- **tolğatmaḥ:** doğum sancısı (III, 1477)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ne sahat ki aytsalar, ki: “Eminlik da tüzenliktir”, – ol sahat kes-kenete yetişkey alarga taspolmaḥ, neçik tolğatmaḥı ḥatınnıñ, da ḥutulmagaylar. (I, 496) “Ne zaman “barış ve düzendir” deseler bir kadının doğum sancısı gibi, o saat yok oluş (ölüm) onlara hemen yetişecek ve kurtulamayacaklar.”

¹³⁰² EUTS, 243.

¹³⁰³ CC, 846.

2.37.1.2.9.1.1.2. Doğurmak

- **toğurmaḥ:** doğurmak (III, 1471)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Nigol der Krikor oğlunun sıyarı Hoska, Jovanes Kevor hızı, keçti bu dünyâdan, haysı ki priçinası oğlan toğurmaḥ edi, ki oğlannı toğurdu tiri, da kendi zaraz canın Tenṛige sımarladı. (I, 536) “Hovhannes Kevor'un kızı, Krikor'un oğlu Nigol'un karısı Goska, bu dünyadan göçtü, bunun sebebi çocuk doğurmaktı; çocuğu hayattayken doğurdu, ama hemen ruhunu Tanrı'ya teslim etti.”

2.37.1.2.9.1.1.3. Doğurgan

- **toğuruç:** doğurgan (III, 1472)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹³⁰⁴ “anne, doğuran, doğuracak olan” anlamında tespit edilen sözcük, taranan metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “doğurgan” anlamıyla tanıklanmıştır.

Harmanları alarnıñ toludurlar...hoynları alarnıñ köp toğuruçdırlar. (I, 93, 367, 437) “Onların harmanları doludur... onların koyunları çok doğurucudur.”

2.37.1.2.9.1.1.4. Düşük

- **aḥkan:** düşük (III, 62)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 865)

yerişmegen oğlan anasının ḥarnında ya aḥkan (II, 865) “annesini rahmine yerleş(e)memiş çocuk ya da düşük”

2.37.1.2.9.1.2. Hamile

- **ağrayaḥlı:** hamile (III, 44, 43)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Neçik inçhanganı ağrayaḥlınıñ, ki yetiştirt zemanesi toğurmaḥınıñ da ağrıḥından inçhangay. (III, 48) Doğurmasının zamanı gelmiş ve ağrısından inleyen hamile kadının doğum sancısı gibi.

¹³⁰⁴ CC II, 66a/22.

- **ekicanlı:** (<Far. *cān*) hamile (III, 475)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Metinlerde *ekicanlı hatun* (III, 475) “iki canlı kadın, hamile kadın” gibi sıfat tamlamaları sıkça kullanılmıştır.

Ekicanlımen kensinden. (III, 475) “Kendisinden hamileyim.”

- **ekiḥat:** hamile (III, 476)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **yüklü:** hamile (III, 1745)

[ET:- Krh: yüklüg Har: yüklüg/ yüklü Çağ: yüklüg]

İlk olarak TİEM’de¹³⁰⁵ tanıklanmıştır.

Ari gojs zadasız da Ari Candan yüklü edi 7 aylıḥ. (III, 187) “Kutsal bakire, Kutsal Ruh’tan yedi aylık hamileydi.”

neçik tolğanganı yüklünüḥ (III, 638) “hamile kadının doğum sancısı gibi”

yüklü bolma (III, 236) “amile olmak”

2.37.1.2.9.1.3. Kızlık

- **ḥızlıḥ:** kızlık (III, 862)

[ET:- Krh:- Har: kızlık Çağ: kızlık]

İlk olarak KE’de¹³⁰⁶ tanıklanmıştır.

Inanırmen Oğul Teḡrige, kendi kökten Atanıḥ bazlıḥından Ari can bile keldi, ten aldı, ari gojs Mariamdan toğdu adam tarbiatı bile da anasınıḥ ḥızlıḥın tepretmedi neçik Teḡri. (I, 522)

“Kutsal Oğul’a inanıyorum, kendisi gökten Kutsal Baba’nın huzurundan, Kutsal Ruh ile geldi, vücut buldu, Bakire Meryem’den insan tabiatıyla doğdu da annesinin kızlığını bozmadı.”

¹³⁰⁵ TİEM, 73 241r/8.

¹³⁰⁶ KE, 136v/12.

- **hızoğlan:** bakire (III, 859, 863)

[ET:- Krh:- Har: kız oğlan Çağ: kız oğlan]

İlk olarak NF'de¹³⁰⁷ tanıklanmıştır.

Eger kimese kimesenin hatunun yol üsne hapsa ya hızını, da anıñkibik hız hız oğlan bolgay, da

añar küç etkey, anıñkibik küç etüçi ölümlüdür. (I, 196) “Eğer bir kimse başka bir kimsenin hatununu ya da kızını yol üstünde kaçırır ve o kız bakire olsa ve ona güç kullansa, onun gibi güç kullanan ölümlüdür (onun cezası ölümdür).”

2.37.1.2.9.1.4. Menstruasyon

- **aylıh:** ay hâli (III, 187)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

KB'den itibaren metinlerde “aylık, otuz günlük süre” anlamında kullanılmış olup bu anlamda sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 671)

aylıhı hatun kişiniñ (II, 671) “hatun kişinin aylık adeti (adet kanaması)”

2.37.1.2.9.2. Erkek Üreme Sistemi

- **tamur:** döl (III, 1377)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

er kişiniñ tamuru (III, 492, 1377, 1799) “erkek adamın soyu, dölü”

jılası tamurnuñ (III, 1377) “soyun (dölün) toplandığı yer, er bezi”

er kişiniñ jılası tamurnuñ (II, 660) “erkeğin dölünün toplandığı yer, er bezi”

- **toğum:** (<Far. *tuḡm*) tohum, erkek döl hücresi (III, 1471)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: toğum]

İlk olarak CC'de¹³⁰⁸ tanıklanmıştır.

Ĥatun, ĥaçan ki alsa toğumnu da toğursa er oğlanı, arisiz bolsar 7 kün. (III, 1471)

“Kadın, tohumu (erkek döl hücresini) alsa ve bir erkek çocuğu doğursa, yedi gün boyunca kirli sayılacaktır.

Toğumdan başĥa toğurdu Ari Candan. (III, 1471) “Kutsal Ruh'tan tohum olmadan doğurdu.”

toğumdan toğganı (III, 1471) “tohumdan doğanı”

¹³⁰⁷ NF, 319/11.

¹³⁰⁸

2.37.1.2.9.2.1. Erkek Üreme Sistemi Salgıları

- **aḥkan:** meni (III, 62)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 764)

er kişiniñ aḥkanı çlunokundan (II, 764) “erkek adamın cinsel organından akan, meni”

2.37.1.2.9.3. Kısır- Kısırlık

- **ḥısır/ ḥsır:** kısır (III, 853, 891)

[ET:- Krh: kısır Har: kısır Çağ:-]

İlk olarak DLT’de¹³⁰⁹ “kısır kadın ve kısır hayvan; kısırak” anlamında tespit edilen sözcüğün *ḥsır* şekli sadece KPN III’te verilmiştir.

Turguzur ḥısırnı övde ferâh köñül, neçik ana oğlanlarından sövüngenni. (I, 521) “Ferah bir gönülle çocukları tarafından sevilen anne gibi kısırı evde tutar.”

- **toğmasız/ toḥmasız:** kısır (III, 1468, 1473)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Toğmasız toğdu yedini, da köp toğgan eksildi toğurmahtan. (I, 61) “Kısırlar yedi (çocuk) doğurdu, doğurganlar doğurmaz oldu.”

2.37.2. Patoloji (Hastalıklıbilim) ile İlgili İsimler

- **ḥasta/ asta:** (<Far. *ḥasta*) hasta (III, 825, 151)

[ET:- Krh:- Har: ḥasta/ hasta Çağ: ḥasta/ ḥaste]

İlk olarak KE’de¹³¹⁰ tanıklanmıştır.

Yarğu etkin maña, Biy, zera men zağalsızlıḥıma benim bardım, Biyge umsandım, ki bolmagaymen ḥasta. (I, 40) “Ey (Adil) Rabb’im bana adaletli davran, çünkü ben masumiyetime ulaştım, hasta olmamak için Rabb’ime güvendim.”

Ḥaysı ki yüzün körüp astanıñ, eger ki öler ese, yüzün çövürür. (III, 825) “Hastanın yüzünü görse, eğer ölürse, yüzünü çevirir.”

ağır ḥasta (III, 43, 825) “ağır hasta”

barça ḥastalarını (III, 384) bütün hastalarını

¹³⁰⁹ DLT,

¹³¹⁰ KE, 144r/20.

bek yaman hasta (III, 825) “çok kötü hasta”

hasta zamanında (III, 1763) “hasta zamanında”

hasta zamanımda (III, 825) “hasta zamanımda”

hastalıkları alarnıñ (III, 1435) “onların hastalıkları”

oñalmaşsız hastalığımı menim (III, 626, 1619) “çaresiz hastalığımı”

sağaytuçısı barça hastaların (III, 1393) “bütün hastaların iyileştiricisi”

teni bile hasta (III, 825) “vücuden hasta”

türlü-türlü hastalarını (III, 1376) “türlü türlü hastaları”

- **hastalangan:** (<Far. *χasta*) hasta, hastalanan (III, 825)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yohsa hastalangannı inamga yöpsünüñüz. (III, 476) “Ancak hasta kişiyi inanca (tereddütsüzce) kabul ediniz.”

- **hastalıh:** (<Far. *χasta*) hastalık (III, 825)

[ET:- Krh:- Har: hastalık Çağ: hastalık/ hastelik/ hastalığ]

İlk olarak HŞ’de¹³¹¹ tanıklanmıştır.

Oñalt, Biy, oñalmaşsız hastalığımı menim, hayı ki bügreyip yatıpmen töşekine yazırlarımnuñ menim. (III, 350, 626) “Rabb’im, çaresiz hastalığıma şifa ver, çünkü günahlarımın döşeginde hastalanıp yatmışım.”

ağır hastalığımdan (III, 43) “ağır hastalığımdan”

ince saç hastalıhtan çıhkan (III, 1213) “hastalıktan çıkan ince saç”

hastalıh trendniñ (II, 179) “cüzam hastalığı”

hastalıhına anıñ krovatına (III, 1671) “onun hasta yatağına”

hastalıhından anıñ (III, 48) “onun hastalığından”

hastalıkları alarnıñ (I, 35; III, 137) “onların hastalıkları”

hastalıhlarını cannıñ (III, 37) “ruhun hastalıklarını”

oñalmaşsız hastalığımı menim (III, 1619) “çaresiz hastalığımı”

miñ ölümder da hastalıhlar (III, 200) “binlerce ölüm ve hastalık”

neçik hastalıh (III, 247) “hastalık gibi”

yatahında ağrıhlarınıñ kendiniñ (III, 313, 1671, 1496) “ağrıların (hasta) yatağında”

yıgı hastalıhıñ üçün (III, 1707) “senin sık hastalanman yüzünden”

¹³¹¹ HŞ, 3205.

- **küçsüzlüḥ:** güçsüzlük, takatsizlik (III, 768)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak TIEM'de¹³¹² tanıklanmıştır.

Miskinlendi küçsüzlüḥten ḥuvatım benim da söveklerim benim muṣḥullandılar. (I, 42)

“Takatsizlikten gücüm kuvvetim zayıfladı, kemiklerim müşküllendi.”

- **sağsız:** sağlıksız, hasta (III, 1223)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Yaman sağsızlarga sağlıḥ berdiḥ. (III, 1223) “Umutsuz hastalara sağlık verdin.”

- **tınçsızlıḥ:** hastalık, halsizlik (III, 1457)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Eger ki hakim de tınçsızlansa, kerek ki aytkay özgege tınçsızlıḥın. (III, 1457) “Eğer doktor hastalansa, başka bir doktora hastalığını anlatmalıdır.”

Ol edi benim tınçsızlıḥımnıḥ tınçlıḥı. (III, 1458) “Benim hastalığım (çaresi) oydu.”

ademiniḥ barça tınçsızlıḥın (III, 1457) “insanın bütün hastalıklarını”

asrı tınçsızlıḥtan (III, 1458) büyük hastalıktan

canımnıḥ tınçsızlıḥın (III, 48, 1458)) “ruhumun hastalığını”

köpyazılıḥ tınçsızlıḥımnı (III, 48) “günahkâr hastalığımı”

tenimniḥ tınçsızlıḥını (III, 1458) “bedenimin zayıflığını”

- **tınsızlıḥ/ tınszlıḥ:** hastalık (III, 1459)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır. Sözcüğün *tınszlıḥ* şekli sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Ol meni arıttı yaman tınsızlıḥımdan. (III, 1459) “Beni kötü bir hastalıktan temizledi.”

Tenriniḥ buyruḥundan üstüme keldi tınsızlıḥ. (III, 1459) “Tanrı'nın isteğiyle üzerime hastalık geldi.”

ademiniḥ barça tınsızlıḥın (III, 1459) insanın bütün hastalığını

ağır tınçsızlıḥından (III, 44) ağır hastalıktan

barça tınsızlıḥtan (III, 1459) “bütün hastalıklardan”

özge tınçsızlıḥta (III, 63, 1457) “başka hastalıkta”

¹³¹² TIEM 73 298v/4.

tınsızlıḡım [= tınsızlıḡın] boyumnıḡ (III, 366) “vücudumun hastalığı”
yaman tınsızlıḡ (III, 460, 666, 1459) “kötü hastalık”

- **zehirlengen:** (<Far. zahr) zehirlenmiş (III, 1774)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Baḡıñız kerezmanların ḡardaḡlarıñızñıñ, ḡaysı alnıñızga dır sizin buzulgan, ezingen, zehirlengen, sasıgan, hasretlengen, açılkan, susagan, ḡasta, ḡartlıḡta da özge işte. (III, 516) “Kardeşlerinizin mezarlarına bakınız, bozulan, ezilen, zehirlenen, çürüyen, hasret çeken, acıkan, hasta ve yaşlı ve bunun gibi olanlar sizin önünüzdedir.”

2.37.2.1. Hastalık Belirtileri

- **ağrı/ ağrılı/ ağrılıḡ/ ağrılıḡ/ ahırılıḡ:** ağrı, acı, hastalık (III, 47)

[ET: ağrılıḡ K^{rh}: ağrılıḡ Har: ağrılıḡ/ akırık Çağ: ağrılıḡ/ akırık]

ET’den itibaren¹³¹³ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Eksildiler ağrılıḡlardan tirlikim benim. (I, 42) “Ağrılardan ömrümün günleri eksildi.”

Otuz sekis yıl emgekti [= emgendi] ağrılıḡından, heç teprenmes edi ol yerden. (III, 48)

“Otuz sekiz yıldır hastalıktan eziyet çekti, o yerden hiç kımıldamazdı.”

ağrılıḡı yürekimniñ benim (III, 48) “kalbimin ağrısı”

ağrılıḡımnı canımnıñ benim (III, 48) “ruhumun acısını”

ağrılıḡın boyumnıñ benim (III, 48) “vücudumun ağrısı”

ağrılıḡına canımnıñ benim (III, 369) “ruhumun acısına”

ağrılıḡlarım benim (I, 665) “benim ağrılarım”

ahırılıḡlarım benim (I, 605) “benim ağrılarım”

barça ağrılıḡların (I, 232) “bütün ağrılarını”

bu ağrılıḡnı (III, 48) “bu ağrıyı”

köp ağrılıḡ tibine (III, 48) “birçok ağrıya maruz kalmış”

ḡarcı ağrılıḡı üçün (III, 48) “hastalık masrafı, hastalığa bağlı gider”

ḡarın ağrılıḡı (III, 48) “karın ağrısı”

menim ağrılıḡımnıñ yeñilletken (III, 48) “ağrılarımı hafifleten”

sağaytuçısı ağrılıḡın Ewanıñ (III, 48) “Havva’nın ağrılarının iyileştiricisi”

sarı ağrılıḡ (III, 48) “safra, sarılık”

talaḡ ağrılıḡı (III, 49, 1370) “dalak ağrısı”

¹³¹³ AY, 410/13.

tenimniñ ağırlıñın (III, 48) “vücudumun ağrısını”

töşekinde ağırlıñıñ (I, 48; III, 313, 1496) “ağrının döşeğinde”

yatağında ağırlılarınıñ kendiniñ (III, 313, 1496, 1671) “ağrıların (hasta) yatağında”

yedi türlü ağırlıñıñ (III, 48) “yedi türlü ağrıyı”

- **ağırlangan:** ağrı (III, 49)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Bağ maña da işit maña, zera hayğurdum men ağırlanganıma menim da öçeşlendim. (III, 49, 832) “Bana bak ve beni dinle, çünkü ben ağrılarıma üzüldüm ve öfke duydum (isyan ettim).”

- **ahrıma:** ağrı, ağrıma (III, 47)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Soñra çöprek üsne kendin sılama da anıñ bile basıñ çürgeme – kece`r ahrıma bas. (I, 954) “Sonra kendi bez üzerine kendin sar ve onunla başını sar, (böylece) baş ağrısı geçer.”

- **ınçhamah:** sancı çekmek, acı ile inlemek, inilti (III, 638)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Anda ınçhamah, neçik toğurganda, yel de muhkâm uvatsar kerapnı Tarsiste. (I, 50)

“İnsanın doğurduğunda acı ile inlemesi gibi güçlü rüzgâr gemiyi Tarsis’te yok etse.”

ınçhamahı ölümñüñ (I, 82) “ölümün iniltisi”

ınçhamahları ölümñüñ (I, 106) “ölümün iniltileri”

- **isitme:** ateş (III, 623)

[ET:- Krh:- Har: ısıtma Çağ: ısıtma]

İlk olarak KE’de¹³¹⁴ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 848)

¹³¹⁴ KE, 130v/13.

- **emgenmeḥ**: acı, acı çekmek (III, 486)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Barça oğlanlarıñ seniñ, ḥaysı ki tınçsızlıḥ bile toğurdum da östürdüm, öldüler... suvralıyırmen öv övden tınçsızlıḥ emgenmeḥ bile. (III, 1336, 1458) “Senin bütün çocuklarını hastayken doğurdum ve besledim, öldüler... evden eve hastalık ve eziyetle savruldu.”

- **sançḥı**: sancı (III, 1235)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Bütün dönem metinlerinde *sançığ/ sançı* şeklinde tanıklanan sözcüğün *sançḥı* şekli sadece EHKT metinlerinde KPN III’te verilmiştir.

- **sarıḥḥ/ sarıḥḥ/ sarıḥḥḥ**: solgunluk, sararma (III, 1241)

[ET:- Kṛh: sarıḥḥ Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de¹³¹⁵ tanıklanmıştır.

Zviçênstvo bizim bu sarıḥḥta asılıyır, köklüḥü anıñ da sarıḥḥḥı ble anıñ ḥuḥḥarganbiz. (III, 722, 1241) “Bizim zaferimiz bu solgunluğa bağlıdır; onun (yüzünün) morluğu ve onun solgunluğu ile kurtulacağız.”

- **seskengen**: titreme, titreyiş (III, 1262)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ayttım, ki bolmagaylar ferâḥ duşmanlarım benim; seskengenine ayaḥlarımınñ benim üstüme benim ulu-ulu sözlediler. (I, 391) “Benim ayaklarımın titreyişine benim üstüme koca koca laflar ettikleri için düşmanlarım huzur bulmasınlar.”

- **talçıḥ**: yorgunluk (III, 1372)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Canım çıḥtı, ḥorḥtım, talçıḥ üstüme tüştü. (I, 166) “Canım çıktı, korktum, üzerime yorgunluk çöktü.”

- **titreme**: titreme (III, 1450)

¹³¹⁵ DLT I, 503/13.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: titreme]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *titreme ya sovuḥ, goronçka bolma* “titremek ya da soğuk, ateşli olma” şeklinde verilmiştir. (II, 852)

Titröv; başlar aṇar ḥolu ḥolay titreme, neçik fribradan. (III, 531) “Nöbet; ateşten elleri hafifçe titremeye başlar.”

- **titremeh:** titreme (III, 1450)

[ET:- Krh:- Har: titremek Çağ:-]

İlk olarak ME’de¹³¹⁶ tanıklanmıştır.

Ol, ḥaysı ki berdi canımnı benim tirlikke da bermedi titremeh ayaḥlarımızga bizim. (I, 58) “O benim ruhumu huzura teslim etti ve bizim ayaklarımıza titreme vermedi.”

Ol sahat câḥtlandılar yarguçıları Edomnuḥ da biyleri Movapacilerniḥ, aldı alarnı titremeh. (III, 984) “O zaman Edom’un yargıçları ve Moabların yöneticileri parladılar, onları bir titreme aldı.”

- **titröv:** titreme, nöbet (III, 1451)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Titröv; başlar aṇar ḥolu ḥolay titreme, neçik fribradan. (III, 531) “Nöbet; ateşten elleri hafifçe titremeye başlar.”

Tuttu alarnı titröv, eridiler barça turuçıları K’anannıḥ. (I, 37) Kenan topraklarının bütün sakinlerini bir titreme tuttu.”

- **yanmaḥlıḥ:** yanma, ateş (III, 1641)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. KPN III’te “yanma, ateş” anlamıyla verilen sözcük metinlerde “tutku” anlamıyla da tanıklanmıştır.

¹³¹⁶ ME 130/4.

2.37.2.2. Bulgular

- **açıġlanmaġ:** zehirlenmek (III, 21)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaġ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **aġlı-ġaralı/ ġaralı-aġlı:** kabuklu yara (III, 62, 808)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaġ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 854)

- **ġızılıġ:** kızarıklık (III, 862)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaġ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “kızarıklık” anlamı tanıklanmıştır.

Alma tinkuradan 3 lot, ezme. Buġar menstruum 1 lot toldurma da fiyola içine zahermetovanıy figovat etme ġuruginça ġızılıġka. (III, 862) “Üç lotluk tentür al, ez. Bunları çözücü madde içinde bir lot doldur, mühürlü şişe içine doldur, kuruyunca kırarıklığı düzeltir.”

- **kök:** morluk (çürük) (III, 722)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaġ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de “morluk (çürük)” anlamıyla tanıklanmıştır.

ġaysınıġ ki yüzü köktir, alardırlar, ki yüzüne urarlar da ġan çıġarırlar. (I, 172) “Yüzünde morluk varsa oraya vururlar ve (orada biriken) kanı çıkarırlar.”

- **köklüġ:** morluk (çürük) (III, 722)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çaġ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Zviçênstvo bizim bu sarılıġta asılıyır, köklüġü anıġ da sarılıġı ble anıġ ġuġharganbiz. (III, 722, 1241) “Bizim zaferimiz bu solgunluġa baġlıdır; onun (yüzünün) morluġu ve onun solgunluġu ile kurtulacaġız.”

- **kөгertmeḡ:** morartmak (III, 721)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Dağı da berirmen adamlarga Teṇrige ḡarşı küfür sözleme, oḡlanlar atalarına sökkeyler da anaların tövgeyler, da berirmen ölülerin umsasızlıḡ bile yıḡlama, urunmaḡ bile, yüzün yırtḡalap ḡanatmaḡ bile, saçlarını yulḡup, köksün urup kögertmeḡ bile. (I, 146)

“Ben insanlara Tanrı’ya karşı küfür söylemesini, çocukların babalarını sövmelerini, analarını dövmelelerini salık veriyorum, ölüleri için kendilerini vurarak, yüzünü yırtıp kanatarak, saçlarını yolup göğsüne vurarak morartarak umutsuzlukla ağlamalarını salık veririm.”

- **şıḡ:** şış (III, 1354)

[ET: sış Kṛh: sış Har: şış/ şış Çaḡ: şış]

ET’den itibaren¹³¹⁷ metinlerde tespit edilmiştir. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *şıḡlik* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 768)

- **şıḡik:** şış, yumru (III, 1354)

[ET: şışuk Kṛh:- Har:şıḡuk/ şışik Çaḡ: şışek]

ET’den itibaren¹³¹⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

Şışik, ḡaysı içine suv bolur, nadentıy, nemiççe ḡidrop. (II, 849; III, 843) “Şış, içinde su olur, şışmış, Lehçe ḡidrop (ödem) denir.”

- **şıḡiklik:** şışlik, şışkinlik (III, 1354)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 662)

- **yaḡır:** aşınma yarası (III, 1621)

[ET:- Kṛh: yaḡır Har:- Çaḡ: yaḡır]

İlk olarak DLT’de¹³¹⁹ “eḡerin sürtünmesi sonucu hayvan sırtında oluşan yara” anlamında tespit edilmiştir.

Aḡ atnıḡ arḡasın yaḡır etiptir. (III, 1621) “Ak atın sırtını aşınma yarası etmiş.”

¹³¹⁷ EDPT, 857.

¹³¹⁸ EDPT, 857.

¹³¹⁹ DLT I, 68/4; 370/4.

- **yara:** yara (III, 1648)

[ET:- Krh:- Har: yara Çağ: yara]

İlk olarak CC'de¹³²⁰ tanıklanmıştır.

Irinlediler da çiridiler yaralarım benim yüzünden seziksizlikimniñ benim. (I, 46)

“Benim ilgisizliğim yüzünden yaralarım irinlediler ve çürüdüler.”

Soñ holunıñ bir baş barmañın tüşürüptir da tüz holunıñ orta barmañın üstüne yara beriptir. (III, 226, 1293) “Sol elinin bir baş parmağını kaybetmiş ve sağ kolunun orta parmağının üstünde yara meydana gelmiş.”

baş barmañı üsne solohay holuna hanlı kesken yara (III, 1292) “sol kolundaki başparmağı üzerindeki kanlı kesik yara”

başına, miñi üstü bile hanlı yara (III, 973) “başında, beni üzerinde, kanlı bir yara”

beşinçi ştiñ yarası hıñır holuna çığanañı üstüne (III, 490, 848) “beşinci sıyrık (bıçak) yarası sol kolunun dirseği üstünde”

bir dağı tizinden aşığa kiçi yara (III, 179, 1454) “dizin altındaki bir küçük yara daha”

bir hıñır ayağında udecı üstüne yırtkan ştiñ yara (III, 1542) “sol bacağının kalçası üzerinde sıyrık yara”

bir yara (III, 283, 1641) “bir yara”

bir yara başına (III, 490, 848) “başında bir yara”

bitöv yaraları (III, 283, 1641) “yekpare (büyük) yaraları”

cagati üstne, hıñır yanına, yançkan ulu yara (III, 848) “alnında, sol tarafında büyük bir ezik yara”

çomañ yarası (III, 1648) “sopa yarası”

eki bitöv yara soñ eñi üsne (III, 284) “sol omzu üzerinde iki büyük yara”

ekinçi yara soñ holuna buğunu üsne (III, 306) “ikinci yara sol kolundaki eklemin üzerinde”

ernine urgan yara (III, 494) “dudağına vurulmadan kaynaklı yara”

et hanından yaraların yası bolgan (I, 54) “tutsakların yaralarının etinden”

kertmenıñ aşıra yarası (III, 684) “mızrak yarası ile”

kök yara hıñır eñi üsne (III, 490, , 489 848) “sol omzda bir çürük yara (morluk)”

hılıç yarası (III, 845, 1648) “kılıç yarası”

hırt yarada bolgan (III, 900) “yarada oluşan kurt”

ortadaki barmañı üstne sıyrgan yara (III, 1281, 1648) “ortadaki parmağı üzerinde sıyrılmış yara”

¹³²⁰ CC II, 63b/22.

solagay ayağının tiziniñ tibiñ it tişlegen, 3 yara hanlı, hem tizinden aşahı kögerip şişken (III, 155) “sol bacağının dizinin altındaki bir köpek tarafından ısırılan ve dizinden aşağı kısmı morarıp şişen üç kanlı yara”

solohay holuna ovuçundan aşağı kesken hanlı yara (III, 1082) “sol elinin avucun altındaki kanlı kesik yara”

soñ ayağının asrı ulu yara (III, 179, 1454) “sol ayağının çok büyük yara(sı)”

soñ eñi üsne kesken yara (III, 489) “sol omzu üzerinde kesik yara(sı)”

soñ eñde tövgen kök yara (III, 489) “sol omuzda dövülmeden kaynaklı göğermiş yara”

soñ holunun çığanağı üsne ulu kesken yara (III, 1678) “sol kolunun dirseğinde büyük bir kesik yarası”

soñ yüzüne dört haft bile kesken yara (III, 1751) “yüzünün sol tarafında(ki) dört kesik yara”

şişik yara solohay yüzüne (III, 1648) “yüzünün sol tarafında şişik yara”

taş yarası (III, 1648) “taş yarası”

tüz holuna eki ortançı barmağına kesken yara (III, 226, 1068) “sağ elinin iki orta parmağındaki kesik yara”

tüz hulağı yanına başı üstü bile kesken ulu yara söveki bile (III, 268) “sağ kulağının yanında başı üstünde kemiğe kadar kesilen büyük yara”

2 bitöv yara soñ eñi üsne (III, 1293) “sol omzu üzerinde iki büyük yara”

2-inçi yara ştiñniñ kesken ol je holuna lokotu üstne (III, 1359) noktadan ikinci yara, kesik, aynı kolda, dirsekte

2 kök yara (III, 721) “iki göğermiş yara”

3 yara ştiñ urgan hanlı (III, 1359) “üç kesik kanlı yara”

• **irin:** irin (III, 620)

[ET: yiriñ Krh: iriñ Har: iriñ Çağ: iriñ]

ET’den itibaren¹³²¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Biy, aşahlanıp ber yaralarım ot da igrenme yazıhlı da sasılğan irinlerimden. (III, 1243) “Rab,

yaralarım ilaç; günahkar ve kokuşmuş irinlerimden igrenme(yi) bahşet.”

irin bolma közde (III, 1291) “gözde irin olması”

hoturlarnıñ irinin (III, 882) “kaşıntılı yaralarının irinini”

közden irin ahma (III, 748) “gözden irin akması”

yara sasımıñ irin (III, 1648) “kokuş

¹³²¹ AY, 366/16.

- **zehirlenmeḥ:** (<Far. zahr) zehirlenmek (III, 1774)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Gümenim bar edi benim hışhaeslilikten da zehirlenmeḥinden teşvişli, tarlıḥından yürekimniḥ. (I, 53) “Zayıf iradeden, endişenin zehirlemesinden ve yüreğimin darlığından şüphem var.”

2.37.2.3. Hastalıklar

2.37.2.3.1. Duyu Sistemi Hastalıkları

- **ḥulaḥsız:** sağır (III, 895)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹³²² tanıklanmıştır.

Ḥulaḥsız boldum da heḥ açmadım aḡzımnı benim, zera sen ettiḥ. (I, 47) “Sağır oldum ve (bu konuda) hiç aḡzımı açmadım, çünkü (bunu) sen ettin.”

Ḥulaḥsızlarga işitmehliḥ berdiḥ, türlü-türlü ḥastaları saḡayttıḥ. (III, 1376) “Sağırlara duyma yetisi verdin, türlü türlü hastalıkları iyileştirdin.”

- **soḥur:** (< Moğ. soḥur) kör (III, 1291)

[ET:- Krh:- Har: soḥur Çağ: soḥur]

İlk olarak CC’de¹³²³ tanıklanmıştır.

Soḥur soḥurnu yürütse, eksi de çoḡurga tüşserler. (III, 398, 1750) “Kör körü yürütse ikisi de çukura düşer.”

bir soḥurnı (III, 559) “bir körü”

esi bile soḥur (III, 269, 421, 500) “zihni ile kör”

soḥur bolḡan közlerin T’obiyaşnıḥ (III, 1238) “Tobiyas’ın kör olan gözlerini”

soḥurlarnıḥ közlerin (III, 1376) “körlerin gözlerini”

- **soḥurluḥ:** körlük (III, 1291)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oḡlum, yaḥşşıraḥtır soḥur köz bile, ne ki soḥur es bile: soḥurluḥ bile terçe övrenir yürümeḥni yolunuḥ, yoḥese soḥur es bile salır könü yolnu da barır kendi erkine. (I, 177)

¹³²² CC I, 50a/13.

¹³²³ CC I, 50a/4.

“Oğlum kör gözlü olmak zihni kör olmaktan iyidir: (insan) körlükle de yolunu yürümeyi hızlıca öğrenir, ancak kör zihin seni doğru yoldan alıkoyar ve kendi bildiğine gider.”

sohurluqları üçün yüreklerinin alarnıñ (III, 95) “onların yüreklerinin körlükleri için”

sohurluğu kacerlerniñ (III, 647) “sapkınların körlüğü”

- **sözsüz:** dilsiz (III, 1310)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük metinlerde genellikle *sözsüz hayvanlarga* (III, 1687) “dilsiz hayvanlara” örneğinde olduğu gibi sıfat olarak kullanılmıştır.

Adam hörmette edi, da ne bilmedi; tenleşti hayvanlarga sözsüzlerge da oşadı alarga. (I, 51) “Adam saygındı ama bunu bilemedi, hayvanlara, dilsizlere denk oldu ve onlara benzedi.”

sözsüzlerge söz hoyma (III, 1310) “dilsizlere söz vermek”

- **tilsiz:** dilsiz (III, 1441)

[ET:- Krh: tilsiz Har: tilsiz/ dilsiz Çağ: tilsiz]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC’de¹³²⁴ tanıklanmıştır.

Yohsa men – neci`k hulaşsı, ki isi`tmes, neçik tilsiz, haysı ki heç açmas ağzın kendiniñ. (I, 46) (III, 19) Ama ben işitmeyen biri gibi sağır, hiç ağzını açmayan biri gibi dilsizim.”

Tilsizlerge til berdiñ, ayaşsızlarga yürümehliñ berdiñ. (III, 1376) “Dilsizlere dil verdin, kötürümlere yürüme yetisi verdin.”

2.37.2.3.2. Hematoloji Sistemi Hastalıkları

- **hansız:** kansız (III, 802)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: kansız]

İlk olarak NH’de¹³²⁵ tanıklanmıştır. KPN III’te verilmiş, metinlerde genellikle kurbanla ilgili cümlelerde sıfat olarak kullanılmıştır.

- **sarılıh/ sarığlıh/ sarıhlıh:** sarılık (III, 1241)

[ET:- Krh: sarığlığ Har: sarıglık Çağ: sarıglıg/ sarıglık]

¹³²⁴ CC I, 50a/14.

¹³²⁵ ÇTS, 576.

İlk olarak DLT'de¹³²⁶ “hastalık” anlamı tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 706)

2.37.2.3.3. Kas ve İskelet Sistemi Hastalıkları

- **aḥsaḥ/ aḥsağ/ aḡsaḥ:** aksak, topal (III, 63, 49)

[ET: aksak **Krh:** aksak/ aḥsaḥ **Har:** aksak/ aḥsaḥ **Çağ:** aksak/ aḥsaḥ/ aksaḥ]

ET'den itibaren¹³²⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Metinlerde *Aḥsaḥ Nigol* (III, 63), *Nigol Aḥsaḥ* (III, 1020) gibi sıfat tamlamaları sıkça yer almıştır.

Antamaluc ayttı, ki: “Soḥurmen, da aḥsaḥmen, da özge tınçsızlıhtamen. (III, 63, 1457)
“Sakat: ‘Körüm, topalım, başka hastalıklarım var.’ dedi.

Evet ḥaçan etseḡ ḥörmet Eyemiz üçün, ya ḥaysı arilerniḡ atına, ya canlarnıḡ ḥuṭḥarılmaḡına, ündegin yarlını, ḥacak‘nı, soḥurnu, aḥsaḥnı. III, 782) Rabb’imiz için kutsalların adına hürmet edeceksen yoksulu, sakatı, aksağı çağırın.”

- **aḥsaḥlıḡ:** aksaklık, sakatlık (III, 63)

[ET:- **Krh:- Har:** aksaklık **Çağ:-]**

İlk olarak KE’de¹³²⁸ tespit edilmiştir.

Eski aḥsaḥlıḡı bolmagay. (III, 63) “Eski aksaklığı kalmayacak.”

- **ayaḥsız:** ayaksız, kötürüm (III, 180)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** ayaksız/ ayaksız]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak GT’de¹³²⁹ tanıklanmıştır.

Soḥurlarnıḡ közlerin yarlıḡka keltirdiḡ, ḥulaḥsızlarga işitmehliḡ berdiḡ, türlü-türlü ḥastalarını saḡayttıḡ, tilsizlerge til berdiḡ, ayaḥsızlarga yürümehliḡ berdiḡ. (III, 1376)

“Körlerin gözlerine ışık verdin, sağırlara duyma yetisi verdin, türlü türlü hastalıkları iyileştirdin, dilsizlere dil verdin, kötürümlere yürüme yetisi verdin.”

- **ayblı:** (< *Ar.* ‘ayb) engelli, özürlü, kusurlu (III, 181)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:** ‘ayblı]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Eger tanısalar 7-inçi künge dire ne türlü eksiklik te bu aytilganlarnıḡ ol atta, na ol aluḡı anıḡkibik atnı ayblı bolur ḥaytarmaga satkanga. (I, 194) “Eğer yedinci güne kadar o

¹³²⁶ DLT I, 496/16.

¹³²⁷ EDPT, 95.

¹³²⁸ KE, 111r/17.

¹³²⁹ ÇTS, 75.

atla ilgili anlatılan her türlü eksikliği kabul ederlerse, o alıcının onun gibi sakat atı satıcıya geri vermesi kabul olur.”

- **eksiklik/ eksikliḥ:** kusur (III, 477)

[ET:- K^{rh}: eksüklüg **Har:** eksüklük **Çağ:** eksüklük]

İlk olarak CC’de¹³³⁰ “eksiklik, noksanlık” anlamı tespit edilmiştir.

Haysılarınḡki eksiklikı yoḡtur. (I, 180) “Kimilerinin kusuru yoktur.”

barça eksiklikimni benim (I, 282) “benim bütün kusurlarımı”

siziḡ eksikliḡinizge (II, 207) “sizin eksikliḡinize”

- **ḡolsuz:** kolsuz (III, 871)

[ET:- K^{rh}:- **Har:**- **Çağ:**-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *aḡsaḡ ya ḡolsuz* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 821)

- **total/ tobal:** total (III, 1483, 1466)

[ET:- K^{rh}:- **Har:**- **Çağ:** total]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır. KPN III’te her iki şekli de verilen sözcüğün metinlerde örneḡi tanıklanmamıştır.

2.37.2.3.4. Psikolojik/ Psikiyatrik Hastalıklar

- **tarlıḡ:** sıkıntı, darlanma (III, 1390)

[ET:- K^{rh}: tarlıḡ **Har:** tarlıḡ/ darlıḡ **Çağ:** tarlıḡ/ tarlıḡ]

İlk olarak KB’de¹³³¹ tanıklanmıştır.

ḡuḡhar meni aḡḡlı tarlıḡından tamuḡnuḡ. (III, 23) “Beni cehennemin acı veren sıkıntısından kurtar.”

ḡoldum Eyemizden, da işitti maḡa, barça tarlıḡımdan benim ḡuḡhardı meni. (I, 43)

“Rabb’imizden istedim ve beni işitti, beni bütün üzüntümden kurtardı.”

Tarlıḡları yürekimniḡ benim köp boldular asrı, da toḡharlıḡımdan benim ḡıḡar meni. (I, 40) “Yüreḡimin darlanması çok aşırı oldu, beni bu üzüntüden kurtar.”

aḡḡlı tarlıḡ (III, 21) “acı veren sıkıntı”

aḡḡlı tarlıḡından tamuḡnuḡ (III, 23) “cehennemin acı veren sıkıntısından”

¹³³⁰ CC II 59a/17.

¹³³¹ KB, 4540.

atasının tarlıhın (III, 1090) “babasının sıkıntısını”
barça tarlıhından benim (I, 43) “benim bütün sıkıntım”
barça tarlıhından (I, 43) “bütün sıkıntısından”
barça tarlıhından anı (I, 40) “onun bütün sıkıntısından”
barça tarlıhlarından alarnı (I, 43) “onların bütün sıkıntılarından”
benim tarlıhımda (I, 42) “benim sıkıntılı zamanımda”
tarlıhımda benim (III, 1390) “benim sıkıntılı zamanımda”
tarlıhımıznu biznim (I, 49) “bizim sıkıntılarımızı”
tarlıhından yürekimni (I, 53) “yüreğimin darlığından”

2.37.2.3.5. Sindirim Sistemi Hastalıkları

- **sarılh/ sarıglıh/ sarıhlıh**: safra (III, 1241)

[ET:- Krh: sarıglıg Har:- Çağ:sarıglıg/ sarıglık]

İlk olarak DLT’de¹³³² tanıklanan sözcüğün “safra” anlamı KPN III’te verilmiştir.

2.37.2.3.6. Sinir Sistemi Hastalıkları

- **ahılsız**: (< Ar. ‘aql) akılsız, deli (III, 59)

[ET:- Krh: akılsız Har: akılsız Çağ: akılsız]

İlk olarak AH’de¹³³³ tespit edilmiştir.

Eyemizge töler ediniz siz, yıgınları ahılsızlar da dügül ahıllı. (III, 60) “Akıllı olmayanların ve akılsızların topluluğu Rabb’imize borcunuzu öderdiniz.”

- **ahılsızlıh**: (< Ar. ‘aql) akılsızlık (III, 60)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Körgüzdün joğovurtuğa seniñ berlikni (ağırlıhı) da berdiñ içme bizge çağırnu ahılsızlıhıñı. (III, 260) “Halkına senin ağırlığını gösterdin ve akılsızlığın şarabını içmek için verdin.”

- **başibuzuğ/ başı buzuğ**: deli (III, 232, 231)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 699)

¹³³² DLT I, 496/16.

¹³³³ AH, 448.

- **deli/ teli:** deli (III, 421, 1410)

[ET: tëlve/ telü **Krh:** tilwe/ telwe/ telü **Har:** telwe/ tilwe/ tëlbe/ teli **Çağ:** tilbe/ tëlbe/ dilü]

ET'den itibaren¹³³⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Delilerniñ işidir plekotat etme. (I, 159) “Gevezelik etmek delilerin işidir.”

Yeneçi yer künlerde çaḥlı yegey, çaḥlı içkey, artıḥsı içmegey, eger toyda, eger k'risdânlikte teli-teli oynamagay, teli-teli teprenmegey. (III, 1410) “Yine yemek yenileceği zaman kararında yiyin, kararında için, fazla içmeyin, düğünde ya da vaftizde deli deli oynamayın, deli deli hakaret etmeyin.”

- **delilik/ deliliḥ/ telilik:** delilik (III, 422, 1410)

[ET:- **Krh:** telwelik **Har:- Çağ:** tilbelik]

İlk olarak TİEM'de¹³³⁵ tanıklanan sözcüğün *delilik* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 815)

Eger kimese teliliki bile kendiniñ yaman aytḥay ḥannıñ artından da keñeşine ḥanlıḥnıñ... anıḥkibik yaman aytmaḥı üçün bolgay yargu. (III, 1410) “Eğer bir kimse deliliği ile hükümdarın ve hükümdarlığın konsey üyelerin ardından kötü konuşursa... bunun gibi kötü konuşma yüzünden yargılanır.”

dağı ulu deliliḥ (II, 168) “daha büyük delilik”

- **essiz:** akılsız (III, 505)

[ET:- **Krh:- Har:** ussuz **Çağ:-]**

İlk olarak HŞ'de¹³³⁶ tanıklanmıştır.

Barça töresizlikimden benim ḥuḥhardıñ meni, taba essizlerge ettiñ meni. (I, 47) “Benim bütün kanunsuzluğumdan kurtardın beni, akılsızlara rezil ettin beni.”

- **essizlik:** akılsızlık (III, 505)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Tegri, sen tanıdıñ essizlikimni benim, da aşınanım benim senden yapılmadı. (I, 59)

“Tanrı'm, sen benim akılsızlığımı bildin ve günahlarım senden saklı değildir.”

¹³³⁴ EDPT, 491, 493.

¹³³⁵ TİEM, 73 418v/4.

¹³³⁶ HŞ, 4119.

- **mat/ met:** felç (III, 955, 960)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 827)
mat olma (III, 955, 1250) “felç olma”

- **saşhan:** aklı şaşmış, deli (III, 1244)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 755)

- **saşhın:** şaşkın, deli (III, 1244)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *deli* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 657, 756)

- **yamrucak:** felç (III, 1638)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Rahmetli Filip hardaşım yamrucaktan zabun olduktan sonra gördü, ki Teyriniñ emiri geldi geçme bu dünyadan. (III, 541, 1190, 1638) “Rahmetli kardeşim Filip felçten elden ayaktan düştükten sonra, bu dünyadan göçmesi için Tanrı’nın emri geldi.”

2.37.2.3.7. Deri ve Zührevi Hastalıklar

- **aşlı-şaralı/ şaralı-aşlı:** çil (III, 62, 808)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 846)

- **kelepenliş:** cüzam (III, 671)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

- **bürtük:** sivilce, kabartı (III, 351)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹³³⁷ tanıklanan sözcüğün her iki şekli "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük" te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 736)

- **hotur:** kaşıntılı yara (III, 882)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹³³⁸ tanıklanmıştır.

Tek tüştü tınçsız Jopnuñ üstüne, da hoturlandı barça teni başından ayağına dire, da tomğağ bile haşır edi hoturlarnuñ irinin, da olturur edi sasımıñ hnoylar üsne kermenden çıharı. (I, 1054) "Hastalık Yakup'u buldu, bütün vücudu başından ayağına kadar kaşıntılı yaralarla kaplandı, kaşıntılı yaralarının irinini tokmakla kaşırdı, şehrin dışında kokuşmuş gübrelerin üstünde yaşardı."

hoturlarnuñ irinin (III, 882) "kaşıntılı yaralarının irinini"

yaman da küçlü hoturlardan (I, 1054) "kötü ve ilerlemiş kaşıntılı yaralardan"

- **hotur:** cüzzamlı (III, 882)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de bu anlamıyla tanıklanmıştır.

Bu dünyâda yürüdü, ahsağlarga yürümeh berdi, soğurlarnı yarıhlattı, hoturlarnı oñalttı. (I, 166) "Bu dünyada yürüdü, aksaklara yürüme yetisi verdi, körlerin gözüne ışık verdi, cüzzamlıları iyileştirdi."

- **miñ:** (<Far. *ban*) ben (III, 973)

[ET:- Krh:- Har: meñ/ miñ Çağ: mèn]

İlk olarak KE'de¹³³⁹ tanıklanmıştır.

Başına, miñi üstü bile hanlı yara. (III, 973) "Başında, beni üzerinde, kanlı bir yara(dır)."

- **saçsız:** saçsız, kel, köse (III, 1215)

[ET:- Krh:- Har: saçsız Çağ:-]

İlk olarak İML'de¹³⁴⁰ tanıklanan sözcük "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük" te *arov ten, yalan-açıh ten* ile birlikte verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 749)

¹³³⁷ CC II, 57a/29.

¹³³⁸ CC I, 50a/6.

¹³³⁹ KE, 76r/4.

- **şışik:** iltihaplı sivilce, çıban (III, 1354)

[ET: şışük **Krh:- Har:** şışuk/ şışik **Çağ:** şışek]

ET'den itibaren¹³⁴¹ metinlerde tespit edilen sözcüğün “iltihaplı sivilce, çıban” anlamı “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 752)

2.37.2.3.8. Enfeksiyonel Hastalıklar

- **isitme:** sıtma, ateş (III, 623)

[ET:- **Krh:- Har:** ısıtma **Çağ:** ısıtma]

İlk olarak KE'de¹³⁴² tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 848)

2.37.2.3.8.1. Viral Enfeksiyonlar

- **çiçek:** çiçek hastalığı (III, 384)

[ET:- **Krh:** çekek **Har:- Çağ:** çiçek]

İlk olarak DLT'de¹³⁴³ tanıklanmıştır.

Ol Teñriden ħolthā etti, ki anıñ tenine da anıñ söveklerine şnorhk' bergey, ki barça ħastalarını saġaytkay, da kimde ki çiçek bolsa ya korosta, ki saġaygaylar. (III, 384) “O, kimde çiçek hastalığı ya da ağır cilt döküntüsü olsa iyileştiğinden Tanrı'dan onun bedenine ve kemiklerine lütfetmesini ve hastalıklarını iyileştirmesini istedi.”

- **ħuturġu:** kuduz (III, 905)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Eyem, meġa saña Jisus K'risdos, ħaysı ki yarlıġadıñ men yazıhlıġa da oñalttıñ teñrilik ħoluñ bile... da igrenmediñ ħuturġularımınan menim. (I, 268) Rabb'im İsa Mesih, tövbe sana, sen ki ben günahkara merhamet ettin ve Tanrısal elinle beni iyileştirdin... ve kuduzumdan iğrenmedin.

- **ħuturġuluħ:** kudurmuşluk (III, 905)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

¹³⁴⁰ İML, 84.

¹³⁴¹ EDPT, 857.

¹³⁴² KE, 130v/13.

¹³⁴³ DLT I, 388/14.

Sanlıdır er, haysı ki bahmadı ol heçlikke, da ne huturluḡka yalḡan. (I, 391) “Yokluḡa ve sahte kudurmuşluḡa bakmayan erkek şanlıdır.”

- **huturluḡ:** kuduz(luk) (III, 905)

[ET:- Krh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Bahmadı ol heçlikke, da ne huturluḡka yalḡan. (I, 47) “O yokluḡa ve sahte kuduzluḡa bakmadı.”

- **ölet:** veba, salgın hastalık (III, 1093)

[ET: ölüť Krh: ölüť Har:- Çaḡ: ölet]

ETden itibaren¹³⁴⁴ metinlerde tanıklanmıştır.

Haçan ki tüşse huruluḡ yer üsne, haçan ki şaranca aşlıḡ üsne, haçan ki hastalıḡ, ölet adamlar üsne, da adamlar upokoritsa bolsalar, da kelseler bu yerge, da holsalar bar yürekten. (II, 414) “Yeryüzüne kuraklık, ekinlerin üstüne çekirge, insanların üstüne hastalık, veba musallat olsa ve insanlar itaat etse, bu yere gelseler ve bütün yürekleri ile isteseler.”

ölet zamanında (III, 1093) “veba zamanında”

2.37.2.3.9. Nörolojik Hastalıklar

- **belteg/ pelteg:** peltek, kekeme (III, 255, 1129)

[ET:- Krh:- Har:- Çaḡ: beltek]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak AL’de¹³⁴⁵ tanıklanmıştır.

“Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 734)

2.38. Ticaretle İlgili İsimler

2.38.1. Alışveriş

- **alım-satım:** alım-satım (III, 80)

[ET:- Krh:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yoḡese faydalı alım-satım ulu Teḡrige ḡuluḡ etmeḡliḡtır. (III, 80, 1704) “Bununla birlikte, faydalı bir alım-satım, yüceTanrı’ya kulluk etmektir.”

¹³⁴⁴ EUTSV, 253.

¹³⁴⁵ ÇTS, 120.

- **alış-beriş:** alışveriş, ticaret (III, 82)

[ET:- **Krh:** alış beriş **Har:- Çağ:-]**

İlk olarak DLT'de¹³⁴⁶ “bir hakkı alma ve verme” anlamında tanıklanan sözcüğün ticari anlamı ilk olarak EHKT'de tanıklanmıştır.

Aslamlı alış-beriş kibik sağışlarlar Tevriğe huluḡ etmeḡni. Evet sen keri bol anıḡkibiklerden anda. (I, 512) “Tanrı’ya kulluk etmeyi kazançlı bir ticaret gibi düşünüyorlar. Evet sen orada onun gibilerden uzak ol.”

Menim bir spravam yoh edi pan Kirkor ble, ni alışım, ni berişim. (III, 82) “Efendi Kirkor ile benim bir işim yoktu; yok alışım, yok verişim.”

Köpten zamandır alış-beriş biri birimiz bile eter ediḡ. (III, 732, 1763) “Uzun zamandır birbirimizle alışveriş ederdik.”

bezirgânlerniḡ alış-beriş (III, 1132) “bezirgânlerin alış-verişi”

- **bazar:** (<Far. *bāzār*) ticaret, alışveriş, satın alma, pazarlık; pazar, çarşı (III, 242)

[ET:- **Krh:** *bāzār* **Har:** *bāzār/ bazar* **Çağ:** *bāzār*]

İlk olarak CC'de¹³⁴⁷ tanıklanmıştır.

Jovanes Bedros oḡlu, tutup benim holumdan da eltip meni küçlük bile bazar ettirdi. (III, 767) “Petros 'un oḡlu Hovhannes, benim elimden tutup, beni yönlendirip ve zorla pazarlık ettirdi.”

Kelgeyler edir munda Kamenেকে, ki bazar etkey edir. (III, 720) “Buraya Kamaniçe’ye geleceklerdi, böylece alışveriş edecekti.”

Tek bazar ettiriptir Żarskiyni Mikolay ble. (III, 242) “Zarski Mikolay ile sadece ticaret yaptırmıştır.”

Bazarda maḡa nêsluḡniḡ sözler bile sökkeledi heḡ yergeden. (III, 1299) “Çarşıda uygunsuz sözlerle bena sebepsizce hakaret etti.”

Menim bazarım bazardır. (III, 242) “Benim ticaretim ticarettir (güvenilirdir).”

Munda bazarda satun alıptır. (III, 1246) “Burada pazarda satın almıştır.”

Altembas, ipek, kamḡa, keten, seraser; bazar ettim. (III, 897) Altembas, ipek, ipekli kumaş, keten, seraser ticareti yaptım.

anıḡkibik bazar (III, 1515) “bunun gibi ticaret”

barḡa neme, ne ki satılır bazarda ya aḡḡanada (III, 1383) “pazarda ya da lokantada satılan her şey

barḡa türlü bazar (I, 199, 738) “başka türlü satış”

¹³⁴⁶ DLT I, 62/16.

¹³⁴⁷ CC I, 46a/3.

bazar rınkı (III, 242, 1200) “pazar yeri”

bazarnıñ bilinmeñlihi (I, 199) “satış işlerinin beyânı”

volnıy bazarda (III, 496) “serbest piyasada”

2.38.1.1. Alış

2.38.1.1.1. Alıcı

- **aluçı/ alıcı:** alıcı, müşteri; talip; çabuk kavrayan (III, 88, 80)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: algıcı/ algücü]

İlk olarak CC’de¹³⁴⁸ tanıklanmıştır.

Alıçı anıñkibik atnı ayblı ıaytarma bolur satkanga. (III, 88) “Alıcı bunun gibi kusurlu atı satıcıya iade edebilir.”

Satuçı anıñkibik ögüzñü töre ıatına borçlıdur anıñkibik ögüzñü berme ol aluçıga sabanga ya arabaga sınamaga. (III, 122) “Satıcı, bu gibi öküzü mahkemenin huzurunda o alıcıya sabanda ya da arabada denemesine izin vermelidir.”

könüsüz lihvı aluçı (III, 88, 413) “haksız faiz alıcı”

suv aluçılar (III, 88) “su alıcılar, suçular”

2.38.1.2. Satış

- **satıh:** satma, satış, satılık (III, 1245)

[ET: Krh: satıg Har: satıg Çağ: satıg]

ET’den itibaren¹³⁴⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Tolstıyde yarmarkta satıh etiyir edim, na Tatul keldi yanıma. (III, 1398) “Tolstoy’daki açık pazarda satış yapıyordum, işte Tatul yanıma geldi.”

Veçniy satıh bile satun alıpmen. (III, 1245) “Sonsuz satış haklarını satın aldım.”

Anıñki satıhñıñ vahtı 10 künge diredir. (III, 429) “Onun satışının süresi 10 güne kadardır.”

anıñkibik öv satıhı (III, 1245) bunun gibi ev satışı”

her künnüñ satıhıñıñ (III, 1245) “her günün satışının”

satıh etken (III, 264) “satış yapan, tüccar”

satıh etkenlernıñ (III, 1320) “satış yapanların, tüccarların”

satıhka köre (III, 140) “satışa göre”

stronı övünüñ satıhındıñ utru (III, 1245) “evin kirişinin satışından ötürü”

¹³⁴⁸ CC I, 46a/5.

¹³⁴⁹ İKPÖ, 13/7.

- **satılıh/ satlıh:** satış, satılık mal (III, 1246)

[ET: satıglıg **Krh:** satıglık **Har:** satlık **Çağ:** satıglık]

ET'den itibaren¹³⁵⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *satlıh* şekli KPN III'te verilmiştir.

Aldım Andriyden övüm üsne ges tayler behet, ki haçan satılıhım bolsa, ki özge kimesege satma erkim bolmagay. (III, 247) “Andriy'den evim için yarım tayler depozito aldım, böylece (evimin) satışı olsa başka kimseye satma yetkim olmaz.”

satılıh eyesi (III, 514) “satılanların sahibi”

2.38.1.2.1. Satıcı

Satıcı ile ilgili bilgiler “Ticaretle İlgili Meslekler” bölümünde verilmiştir.

2.38.1.3. Faiz

- **aslam:** faiz (III, 149)

[ET:- **Krh:- Har:** aslam **Çağ:-**]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹³⁵¹ tanıklanmıştır.

Alardır, ki itlik eterler, bornigler, adam öldürüçiler, heç nemege tutmaganlar, talaş, uruş etüçiler, oğrular, aħçasın aslamga berüçiler... ħargışlıdır alar barçası. (I, 171)

“Zamparalık edenler, namussuzlar, adam öldürenler, hiçbir iş tutmayanlar, kavga dövüş edenler, hırsızlar, parasını faize verenler... onların hepsi lanetlidir.”

Töre buyurıyır, ki aslam almagay. (III, 149) “Kanun, faiz alınmamasının buyurur.”

Tüşüngen kişiden aslam alma bolmastır. (III, 1530) “Düşkün kişiden faiz almak doğru değildir.”

2.38.1.4. Gelir

- **kelür/ kelir:** gelir (III, 671, 674)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *kelir* biçimi sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Sargawaklarınñ bar edi urendi opêkovatsa yalmujnalar ble da kelür ble yuħövnüñ, da faħirlerni da potrebnı alardan baħıy ediler. (III, 674) “Diyakozların bağışlarla ve kilisenin geliriyle ilgili hüküm verme yetkileri vardı ve fakirleri(n bakımını) ve onların gereksinimini onlardan karşılıyorlardı.”

¹³⁵⁰ EUTSV, 276.

¹³⁵¹ KTS, 13.

- **keliş:** gelir (III, 671)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren¹³⁵² tanıklanan sözcüğün “gelir, kâr” anlamı sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yeni avadanlıh yapkan yerler barça kelişten boş bolgay. (I, 160) “Yeni mutfak eşyası yapan yerler bütün kârdan yoksun olacak.”

kelişi yerlerniñ ya mülklerniñ (III, 671) “yerlerin ve mülklerin geliri”

kelişten boş bolma (III, 671) “gelirden muaf olmak”

töreçilerniñ kelişi (III, 1494) “hakimlerin gelirleri”

2.38.1.5. Gider

- **keter:** gider, harcama (III, 688)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük isim şekliyle sadece KPN III’te tespit edilmiştir.

2.38.1.6. Geçim

- **tirinecek:** geçim (III, 1446)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük, “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *tirinecek ya mal* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 673)

2.38.1.7. Kazanç

- **hazğanç/ hazhanç/ hazanç:** kazanç (III, 840)

[ET: kazğanç Krh: kazğanç Har: kazanç Çağ: kazğanç/ kazanc]

ET'den¹³⁵³ itibaren bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Tergegey ötünç berüçi barça nemesin anıñ, harağlagaylar yatlar hazğançın anıñ. (I, 80) “Borç veren onun her şeyini araştırır, yabancılar onun kazancını yağmalarlar.”

Berdi z`anigge yemişin alarnıñ da hazğançın alarnıñ sarınçhaga. (I, 65) “Yemişlerini zenk hastalığına, kazancını çekirgeye verdi.”

hazanç etmeğ (II, 858) “kazanç etmek”

boş hazğanç (III, 840) “boş kazanç”

hazğançımnı benim (I, 40) “benim kazancımı”

¹³⁵² EUTS, 104; EUTSV 177; EDPT, 720.

¹³⁵³ IB, 55; İKPÖ, 183; EUTS, 173; EDPT, 682.

2.38.1.8. Kâr

- **ası:** kâr (III, 148)

[ET: asıg **Krh:** asıg **Har:** asıg/ ası/ assu **Çağ:** asıg/ assıg/ asık/ assık]

ET'den itibaren¹³⁵⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Barı suma boldu pan T'oros oğlanlarında 6091 flörü 15 hroş asılardan başha. (III, 148)

“Efendi Toros’un oğullarında kârın haricinde toplam tutar 6091 florü 15 groş oldu.”

- **aslam:** kâr (III, 149)

[ET:- **Krh:- Har:** aslam **Çağ:-]**

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹³⁵⁵ tanıklanmıştır.

Alma ulu ölçöv bile, da berme kiçi ölçöv bile, da aytma, ki: “Aslam ettim.” (III, 149)

“Büyük ölçüyle alma, küçük ölçüyle verme ve ‘Kâr ettim.’ deme.”

Aslam etse, dövletidir, ziyan etse, dövletsizdir. (III, 149) “Kâr etse talihlidir, zarar etse talihli değildir.”

kensiniñ aslamına (III, 149) “kendisinin kârına”

- **çıgış/ çıhuş:** kâr, kazanç, gelir (III, 388, 392)

[ET:- **Krh:** çıkış **Har:** çıkış **Çağ:-]**

İlk olarak DLT’de¹³⁵⁶ tespit edilmiştir.

Ol ulu baha hoydu sahtânlarına – maña çıgış etmedi. (III, 388) “Derilerine yüksek bir fiyat koydu ve bana kâr bırakmadı.

Eger ki bir yılga ança kensilerine ol övde çıgış etmese... na biz borçlu bolgaybiz. (III, 388) “Eğer bir yıla (kadar) o evde bir gelir elde etmezse o zaman ona borçlu oluruz.”

2.38.1.9. Zarar

- **zarar:** (< Ar. *ḍarar*) zarar (III, 1768)

[ET:- **Krh:** zarar **Har:** zarar/ zārar **Çağ:** zarar]

İlk olarak RKT’de¹³⁵⁷ tanıklanmıştır.

Padşahlar zarar ya suç etkenlerge da möhürlep sahlarlar çah töleginçe suçuna köre.

(II, 704; III, 229, 356, 1491) “Padişahlar zarar verenlere ya da suç işleyenlere suçuna göre belge mühürleyip suçunun bedelini ödeyinceye kadar muhafaza ederler.”

¹³⁵⁴ EDPT, 244; EUTSV, 67.

¹³⁵⁵ KTS, 13.

¹³⁵⁶ DLT I, 368, 17.

¹³⁵⁷ RKT, 26/63a2.

Hışhası, ki ol ulu toplardan heç zarar bolmadı. (I, 560) “Kısacası, bu büyük toplardan hiç zarar olmadı.”

Da asrı köp zarar etti. (I, 542) “Ve çok fazla zarar etti.”

barça zararlarımızdan bizim (I, 141) “bizim bütün zararlarımızdan”

köp zarar (II, 206) “çok zarar”

ulu zararlarını (II, 158) “büyük zararları”

zarar etüçi (II, 864) “zarar eden”

zarar etmeḡ (III, 1768) “zarar etmek”

- **ziyan/ zian/ zyan:** (<Far. *ziyān*) ziyan, zarar (III, 1782, 1795)

[ET:- K_{rh}: *ziyān* Har: *ziyān/ ziyān* Çağ: *ziyān*]

İlk olarak CC’de¹³⁵⁸ tanıklanmıştır.

Aslam üçün alıptır, ziyan üçün düğül. (III, 149) “Kâr için almış, ziyan için değil.”

Eger ki ziyan etsen bıçaḡtan, na men saḡa ziyaniḡnı nahorodit etermen. (III, 1782)

“Bıçaktan zarar etsen, ben sana ziyanını telafi ederim.”

25 taylerin aldıldılar ol ziyan üçün. (III, 72) “O zarar için 25 taylerini aldıldılar.”

anıḡkibik ziyannı (III, 749) “bunun gibi zararı”

2.38.1.10. Takas

- **alıştırma:** takas etmek (III, 83)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹³⁵⁹ tanıklanmıştır.

Buyurganından töreniḡ, ne biri de bolmastır alıştırmaga rol’alarnıḡ arasın ḡonşusuna kensiniḡ, ḡaysı rol’alarnıḡ hranicasın berkitkendir. (I, 195, 730) “Yasanın buyruḡuna göre, hiç kimse komşusunun tarıma elverişli topraklarını takas edemez, çünkü toprak sınırları sabitlenmiştir.”

- **alıştırmaḡ:** takas etmek, deḡiş tokuş etmek (III, 83)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC’de¹³⁶⁰ tanıklanmıştır. KPN III’te *teşkirilmeh* ile birlikte verilmiştir.

¹³⁵⁸ CC I, 19a/”4.

¹³⁵⁹ CC I, 7a/15.

¹³⁶⁰ CC I, 7a/15.

- **değiş:** değiş tokuş (III, 420)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de isim olarak tespit edilmiş, KPN III’te verilmiştir.

- **teşkirilmeh:** değiş tokuş etmek (III, 1432)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Zera yoh edi alarga teşkirilmeh. (I, 328) “Zira onlarda değiş tokuş etmek yoktur.”

2.38.2. Para

- **aḥça/ aḡça/ aḥça:** akçe, para (III, 56)

[ET:- Krh:- Har: aḡça/ aḥça/ aḥşa Çağ: aḡça]

İlk olarak CC’de¹³⁶¹ tanıklanmıştır. Sözcüğün *aḥça* biçimi sadece KPN III’te tanıklanmıştır.

Bardır aḥpaşlar arasına, ki biliksizdir da aḥça küçü bile taḥlagandır. (I, 153; III, 56)

“Piskoposlar arasında bilgisiz ama para gücüyle tanınanlar vardır.”

Öldü etikçi. Yanımda aḥça ḥaldı hem etikler. (II, 199) “Etikçi öldü. Hem akçeler hem de etikler yanımda kaldı.”

Bu eski zamannıḥ aḥçasıdır. (III, 56) “Bu eski zamanın parasıdır.”

aḥça curumu (III, 56) “para suçu”

aḥça kesüçi (III, 56) “para kesen”

aḥçasın aslamga berüçiler (III, 56) “parasını faize yatıranlar”

ḥaḥuçı aḥça (III, 56) “para basıcı”

ḥul-ḥutannıḥ aḥçasın kesmege (I, 1029; III, 56) “hizmetçilerin parasını kesmeye”

ol murnuḥ aḡçasın (I, 148) “o duvarın parasını”

türk aḥçası (III, 56) “Türk parası”

2 çerek aḥçası (III, 56) “iki çeyrek akçesi”

- **aḥçalıḥ:** belli miktar para değerinde olan mal (III, 56)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Aldı 24 aḥçalıḥ raḥı. (III, 56) “Yirmi dört akçelik rakı aldı.

Ötmek 1 aḥçalıḥ 20 hroşka edi. (III, 56) “Bir akçelik ekmek yirmi groştı.”

¹³⁶¹ CC I, 40b/10.

- **altın/ altın/ altun:** altın para (III, 85, 86)

[ET: altun **Krh:** altun **Har:** altun **Çağ:** altun]

ET'den itibaren ¹³⁶² metinlerde işlek olarak kullanılmıştır. Sözcüğün “altın” biçimi sadece KPN III'te tanıklanmıştır.

Adamnıñ hanı bağası 365 altın bolgay. (III, 31) “Adamın kan bedeli üç yüz altmış beş altın olacak.”

Berdim alarga 1 türk atı, ki sahlagaylar men kelginçe Ahkermenden da harchlıh berdim 1 altın 3 küngençe. (III, 812) “Ben Akerman'dan gelene kadar bakmaları için onlara bir Türk atı ve üç gün için bir altın harçlık verdim.”

hızıl altunlarını (III, 123) “altın paralarını”

minleri altınnıñ da kümüşnüñ (I, 301; III, 85) “binlerce altın ve gümüşün”

1-er altın (III, 1251) “birer altın”

1 altın (III, 812) “bir altın”

10 altın (III, 85) “on altın”

365 altın (III, 85, 94) “üç yüz atmış beş altın”

- **hızıl:** altın (para) (III, 861)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

ET'den itibaren bütün dönem metinlerinde “kırmızı” anlamıyla tespit edilen sözcüğün “altın (para)” anlamı taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Er kişi kiyinişi kiydi, da aldı birgesine beş yüz hızıl frolü. (I, 253) “Erkek kıyafeti giydi ve yanına beş yüz altın para aldı.”

Ahkermende ediñ, da Holubnuñ eki çımdırğanı bar edi, haysı ki Holub ayttı: birin sattım bir hızıl flige. (III, 393) “Biz Akkerman'daydık ve Holub'un iki maşası vardı, Holub “Birini bir altın floriye sattım.” dedi.”

eksik hızıllar (III, 861) “gramajı düşük altınlar”

hızıl frolu / flı da / fli (III, 861) “altın para”

nahd sb 60 hızıl fli. (III, 996) “nakit altmış altın florin”

ol bergen bilezük da hızıllar (III, 861) “verilen o bilezik ve altınlar”

sekiz hızılını (III, 861) “sekiz altını”

7200 hızıl fli / flru (III, 861) “yedi bin iki yüz altın para”

¹³⁶² BK K3, K11; KT, G5, GB1.

- **hızılılıh:** altın para (III, 862)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ME'den itibaren renk anlamı metinlerde tespit edilmiş; ancak "altın para" anlamı sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

yegdane altımış hızılılıh (III, 86) "altmış altın para değerinde"

- **manğır:** (< Ar. *manḡūr*) mangır, akçenin dörtte biri değerinde para, çeyreklik (III, 945)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır. "Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük" te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 878)

- **pul:** (< Far. *pūl*) pul, akçeden küçük metal para (III, 1185)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: pul]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak GT'de¹³⁶³ tanıklanmıştır.

Haznası barça yahşılılıhın, bağışlagın maña 1 pul hadar seniñ ari urluñundan da köp yahşılılıhından. (II, 778) "Bütün güzelliklerin hazinesi, bana senin kutsal tohumundan ve senin aşırı iyiliğinden bir pul kadar bağışla."

pullar gümüşten (III, 1185)

2.38.2.1. Parasal İşler

2.38.2.1.1. Fiyat

- **baha:** (< Far. *bahā*) fiyat, paha, bedel (III, 205)

[ET:- Krh: bahā Har: bahā Çağ: bahā]

İlk olarak AH'de *bahalıg* "pahalı, değerli" tespit edilmiş ancak *baha* ilk olarak CC'de¹³⁶⁴ tanıklanmıştır.

Ne aytırsen bu bahaga? (III, 206) "Bu fiyat hakkında ne diyorsun?"

Eksik bahaga sattım alğan bahamdan. (III, 206) "Satın aldığım fiyattan daha düşük bir fiyatla sattım."

A eger ki erksiz öldürdü ese, holun keskeyler, da han bahasın töletkeyler. (I, 159; III, 1492) "Eğer isteyerek öldürdüyse, elini kessinler ve ona kan bedelini ödetsinler."

eksik iş bahası (I, 201) "eksik iş ücreti"

ges bahasına (I, 190) "yarı fiyatına"

¹³⁶³ ÇTS, 902.

¹³⁶⁴ CC I, 12a/25.

hakim bahası (III, 206, 562) “hekim ücreti”
han bahası için (I, 190) “kan bedeli için”
it bahası (II, 825; III, 631) “zina bedeli”
otnuş bahasın (I, 268) “otun fiyatını”
öldürgen atnıñ bahasın ya tuvarnıñ (I, 193) “öldürülen atın ya da davarın bedelini”
öldürgen tuvarınñ ges bahasın (I, 191) “öldürülen davarın yarı ücretini”
tölvü han bahasınñ (I, 204) “kan bedelinin ödemesi”
tügel baha (I, 191) “tam ücret”
ulu baha (III, 206) “yüksek fiyat”
yoğ bahasına (III, 206) yok pahasına

2.38.2.1.2. Hesap

- **hesep/ heseb/ hiseb/ hiseb:** (< Ar. *hisāb*) hesap (III, 584, 587, 588)

[ET:- K^{rh}: *hesāb/ hisāb/ hisab* H^{ar}: *hisāb/ hesāb* Ç^{ag}: *hisāb/ hesāb*]

İlk olarak AH'de¹³⁶⁵ tanıklanmıştır.

Hem bu 3 kapitula için talaş boldu – bah 577: 1 – bu heseblerge köre taparsen bunıñ için Baroniusta, hem do tego Boterusta 4-ünçi bitikte relâciyasında 157 hağitta yazılğandır Nesdorlar için. (I, 303) “Bu üç madde yüzünden kavga çıktı. Bakınız 577:1. Bu hesaplara göre Baronius’un yanı sıra, Botherus’ta dördüncü kitapta 157. sayfada yer alan mesaj Nestorianlar hakkında yazılmıştır.”

Da hesebi yoğ uyalmaşsızlıñıñ. (I, 287) “Ve utanmazın hesabı yoktur.”

bizim hesepimizge köre (III, 263) “bizim hesabımıza göre”

bu hesepte (III, 1372) “bu hesapta”

bu yer hesebi (III, 584, 1293) “bu yer(in) hesabı”

ermenî hisebine (I, 295) “Ermeni hesabında”

hesepin ölçövsüz (III, 1008) “ölçüsüz hesabın”

heseplerin eski düşmannıñ (III, 263) “eski düşmanın hesaplarını”

hudalıh hesebi (III, 892) “çöpçatanlar arasındaki hesaplaşma”

kesekleriniñ hesebin (III, 988) “parçaların hesabını”

nemiç hesepi (III, 1078) “Polonya hesabı”

ol heseb için (III, 1462) “o hesap için”

ortağlıh hesebi (III, 1068) “ortaklık hesabı”

rocaylarınñ hesepi (III, 584, 1095) “torunlarının sayısı”

sanlı hesebge (I, 181) “sayılı hesaba”

¹³⁶⁵ AH, 428.

vanknıñ hesepin (III, 567) “manastırın hesabını”

yamanlıñ hesepine (III, 1110, 1244) kötülük hesabına

- **sanav:** sayı (hesap) (III, 1235)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Açhıç yazov – be, tvagan bile, sanavın sıra bile taparsen ol yılını açhıç yazovun, da kethoyası üstüne çrhusdır, da hızıl bile yazgan doğlarınaçdır. (I, 865) “Açğıç yazov-takvimle, sayı sırası ile o yılın açılış yazısını bulursun, kova burcu üzerindedir, kırmızı ile yazılmış artık yıldır.”

- **sanov:** hesap, sayı (III, 1236)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ĥaldı borçlu Yakub Beneşke suma altmış flı naht nemiç sbgsı da sanovu, da tutundu tölemege bu kelir Yazlovca yarmarkına tvagannıñ 1043 naht sbg bile. (I, 8867) “Yakub Beneş’e, Polonya parası ve Polonya hesabı toplam altmış florin nakit borçlu kaldı, 1043’te [1594] Yazlovka fuarına nakit olarak ödemeye geleceğine söz verdi.”

suma eki yüz igirmi flü nemiç sbı da sanovu (III, 1236) “Polonya parası ve Polonya hesabı toplam iki yüz yirmi florin”

kamenec sanovu (III, 652) “Kamaniçe hesabı”

sanovda 12 kesek (I, 906) “hesapta on iki parça”

sanovda 8 kesek (I, 906) “hesapta sekiz parça”

2.38.2.1.3. Ücret

- **eşiklik:** kapıcı ücreti (III, 507)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yasağ bergende 1 eşiklik bergeyler yasağçılar. (III, 507, 1662) “Vergilerin ödenmesi sırasında vergi görevlileri kapıcı ücreti verecekler.”

2.38.2.1.4. Bahşiş

- **başhış:** (<Far. *bağış*) bahşiş (III, 235)

[ET:- K^{rh}: bahşış/ bahşış- lütuf ihsan Har: bahşış Çağ: bahşış]

İlk olarak AH'de¹³⁶⁶ tanıklanmıştır.

Ne hâdar sb. rozflarit etti, kimin başhışlarga, kimin kendi dostlarına armağanlarga, alayje özge nêpotrebniy işlerge. (III, 1207) “Kimini bahşışlere, kimini dostlarına armağanlarına ve bunun gibi gereksiz işlere ne kadar para harcadı.”

Da dinsiz Napokotonosor han, haçan aldı Erusağemni da elni olca etti, da bu kümüşnü eltti da berdi Bağdatka, da bağdatlılar berdiler bu kümüşnü tatar hanlarına, da tatar hanları bizge başhış keltirdiler. (I, 168) “Ve dinsiz hükümdar Nebukadzar Kudüs’ü aldığı anda halkını köle etti ve gümüşünü Bağdat’a gönderdi, Bağdatlılar bu gümüşü Tatar hükümdarlarına gönderdiler ve Tatar hükümdarları bunları bize bahşış olarak getirdiler.”

2.38.2.1.5. Maaş

- **olofa:** [< Ar. *‘ulūfa(t)*] ulufe, asker maaşı (III, 1053)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

A bu lâda kişiden bolur bolma: erklidir kim klese barıp yazılma, tek yarağı bolsun lâda-yakiy, evet olofa alıyırlar. Da eger haysı neme yararlıh körgüzse, na spahilih beriliyir kendine. (I, 558; III, 1239) “Her türlü insan olabilir: kim isterse gidip yazılmaya hakkı vardır, sadece silahı olsun yeter, böylece ulufe alırlar. Eğer herhangi bir yarar gösterirse işte kendilerine sipahilik verilir.”

2.38.2.1.6. Ödeme

- **tölöv:** (< Moğ. *tölü-*) ödeme (III, 1492)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yançhırlarım bar, klermen yançhıh bile tölöv etmege. (III, 1640) “Para keselerim var, para kesemle ödeme yapmak istiyorum.”

tölövü han bahasınıñ (I, 204) “kan bedelinin ödemesi”

- **tölemeh:** (< Moğ. *tölü-*) ödemek (III, 1492)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC’de¹³⁶⁷ tanıklanmıştır.

¹³⁶⁶ AH, 57.

¹³⁶⁷ CC I, 46a/9.

Anıñkibik ziyannı közetçi tölemeh kerek. (III, 749) “Bunun gibi ziyanı bekçinin ödemesi gerekir.”

Añar artıñ tölemeh kerek işine köre anıñ, a kim eksik işleptir, eksik iş bahası algay. (I, 201) “Onun işine göre ona fazla ödemek gerekir, her kim eksik iş yapsa o da eksik iş ücreti alır.”

Kensi uyalmahı üçün 2 kez tölemeh kerek ogurluñnu. (I, 198) “Kendi utanması için hırsızlığın bedelini iki kere ödemesi gerekir.”

- **tölemehliñ:** (< Moğ. *tölü-*) ödeme, tazminat (III, 1492)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te “ödeme, tazminat” anlamıyla verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 785)

2.38.2.1.6.1. Ödeyen

- **tölövüçi/ tölövüçü:** (< Moğ. *tölü-*) ödeyen, karşılığını veren (III, 1493)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kim ki yarlıga berse, Teñrige ötünç berir, da Teñri kendi tölövüçüdür bergenge. (I, 174) “Kim yoksula (para) verse, Tanrı’ya ödünç verir ve Tanrı’nın kendisi veren kişiye ödeyendir.”

Sirotalarınñ emgengeni üçün tölövüçüdür. (III, 486) “(O) yetimlerin çektiği eziyetler için karşılığını verendir.”

2.38.2.1.7. Tahsilat

- **yıgım:** tahsilat, toplama (III, 1708)

[ET:- K_{rh}: yıgım Har:- Çağ:-]

İlk olarak DLT’de¹³⁶⁸ tespit edilmiştir.

Kirkornu... kvitovat etiyirbiz, ħaysı ki dolojit etip ediñ ol yıgımğa yetişmegen. (III, 1708) Kirkor’u kabul ediyoruz, çünkü o tahsilata yetişmeyenleri rapor ediyorduk.

2.38.2.1.8. Kira

- **yal:** kira (III, 1628)

[ET: yal K_{rh}: yal Har: yal Çağ:-]

¹³⁶⁸ DLT III, 19/21.

ET'den itibaren ¹³⁶⁹ metinlerinde tespit edilmiştir.

Aldı ol je övnü yıl bile yalga Yakubdan. (III, 1628) “Yakub'tan o evi bir yıllığına kiraladı.”

Alıptır atın bir hafta bile yalga. (III, 1628) “Atını bir hafta boyunca kiraya verdi.”

“Bedros turar edir kiçi övünde yoğarı yal bile. (III, 1628) “Petros küçük evin üst katında kirada oturuyordu.”

öv yalı (III, 1628) “ev kirası”

yal sbı (III, 1628) “kira parası”

yalga turgan öv (III, 1628) “kiralık ev”

2.38.2.2. Parasal İşlemler

2.38.2.2.1. Borç

- **borç/ borc:** (<Sogd. *pwrç*) borç (III, 314)

[ET:- K^{rh}: borç Har: borç Çağ: borç]

İlk olarak CC'de ¹³⁷⁰ tanıklanmıştır.

Atasının maña borçu bar edi, da maña atlar arabalar bile, çert bile, tepsiler bile tölöv ettiler. (III, 165) “Babasının bana borcu vardı; bana atlar, arabalar ile, mal ile, tepsiler ile ödeme yaptılar.”

Men Bağdasar ble ol borçtan utru çekiştım. (III, 375) “Ben Bağdasarı ile o borç yüzünden tartıştım.”

Biz anar 54 sbg borçumuz yoğ. (III, 314) “Bizim ona 54 sbg borcumuz yok.”

bitilmegen borç (III, 314) “bitirilmeyen borç”

borc eyesi (III, 314) “borç sahibi”

borç alıçı (III, 314) “borç alıcı”

borç tep-teğ turgan (III, 314) “sahipsiz borç”

borçnu izlövüçi/ izdövüçi (III, 637, 1568) “borcu talep eden”

borçumuz ortağlığ (III, 1068) “ortak borcumuz”

Türkke bolgan borçnu (III, 393) “Türklere olan borcunu”

- **borçkına:** küçük borç (III, 314)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III'te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

¹³⁶⁹ EDPT, 916.

¹³⁷⁰ CC I, 10b/16.

- **ötünç:** ödünç, borç (III, 1103)

[ET: ödünç **Krh:** ödünç **Har:** ödünç **Çağ:** ödünç/ ödünç]

ET'den itibaren¹³⁷¹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Eger I kimese kimeseden neme alsa borçka ya ötünç algay mağat künge ança, ol, kim ki borçka alsa ya ötünçke, da yarlılansa, da yarlılanmağ için belgili küüne tölemese, na Eski da Yeni Töreniñ boluşmağı bile ol yarlılanganda [=yarlılanganga] anıñkibik şağavat etkendir. (I, 190) “Eğer bir kimse bir kimseden belirli bir gün için borç ya da ödünç alsa, o kişi borcu ya da ödünç aldığında fakirleşse ve belirli günde ödememese Eski ve Yeni Ahit'in merhameti ile o yoksula bunun gibi (borç ödemedi) merhamet edilmelidir.”

Ötünç alır yazılı da tölemestir, evet haysı toğrudur, yarlıgar da berir. (I, 46)

“Günahkar ödünç alır ve ödemez, ama merhamet edip vermesi doğrudur.”

ötünç üç ötmekniñ (III, 1459) “ödünç üç ekmeğin”

Teyri ötünçü (III, 1417) “kutsal borç”

39 kapitula. *Kim kimge sağıt ötünçke berse* (I, 192) “39.Madde. Biri birine ödünç eşya verse”

40 kapitula. *Anıñ için, kim kimden neme ötünçke alsa* (I, 192) “4. Madde. Birinin birinden ödünç alması hakkında”

2.38.2.2.1.1. Borçlu

- **borçlu:** (<Sogd. *pwrç*) borçlu (III, 314)

[ET:- **Krh:** borçluk **Har:** borçlu/ borçluğ **Çağ:** borçlı/ borçlğı]

İlk olarak TIEM'de¹³⁷² tespit edilmiştir.

Eger ki at kendi kişiniñ seziklikinden ürkey da üstünden olturgan kişini salsa da salgan kişi ölgey ya nahıs bolgay, anıñ için ne bir kimese ne bir söz kötürmes da ziyan borçlu bolmas, anıñ için ki atlar köp ürkek bolur da köp hılıhları bardır. (III, 1579) Eğer at üstünde oturan kişinin sezgilerinden dolayı ürke ve onu düşürse, düşen kişi ölse ya da sakat kalsa, bu durum söz götürmez ve herhangi bir zarara borçlu olmaz; çünkü atlar çok ürkek olur ve çok farklı karakterleri vardır.”

Zera hağanlarga da parparoslarga, ki türlü-türlü cinslardır, eslilerge da essizlerge borçlumen. (III, 1122) “Zira farklı farklı milletten olan Yunanlara ve barbarlara, akıllı ve akılsızlara borçluyum.”

borçlu bolmağlığ (III, 314) “borçlu olmak”

¹³⁷¹ T, 1G8.

¹³⁷² TIEM, 73 145r/3.

borçlu ki emin bolmagay (III, 314) “güvenilir olmayan borçlu”
kensi borçlularına töleme (I, 192) “kendi borçlularına ödemek”

2.38.2.2.2. Rehin

- **tusnaḥ/ tusnaḥt:** rehin (III, 1511)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC¹³⁷³ de “tutsak, esir, mahkum” anlamı, Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹³⁷⁴ “rehin” anlamı tanıklanmıştır. Sözcüğün *tusnaḥt* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiştir. (II, 849)

Kim ki ton-opraḥ tutsa tusnaḥta ya tuvar ḥaranı da [anıḡkibik ton-opraḥ ya tuvar ḥara] tusnaḥta buzulgay, da anıḡkibik ziyannı ol tusnaḥnı tutuḡı kerek kensi baş suması üsne saḡıslaḡay. (I, 192) “Her kim rehinde giyisi ya da büyükbaş hayvan tutsa ve bu gibi giyisi ya da büyükbaş hayvan emanette zarar görse, bu gibi ziyanı o rehin alan kişinin toplam ücreti üzerinden hesaplanır.”

Tusnaḥ ḥoydular 40 tayler da paşpaḡ da mazgab da uçları bile. (III, 1538) “Kırk tayler, başbaḡı ve uçları ile başlıḡı rehin koydular.”

Ḥoydu meşinler tusnaḥ. (III, 968) “Meşinleri rehin koydu.”

ḥaranı tusnaḥ ḥoygan üçün (I, 193) “hayvanını rehine koyanlar hakkında”

ol tusnaḥlarnı tutuḡı (I, 192) “o rehinleri alan”

tusnaḥ ḥoyganın (I, 192) “ipotek koyanın”

tusnaḥ ḥoyma (III, 235) “rehin bırakma”

tusnaḥ ḥoyuḡı (III, 886, 1511) “rehin koyan”

tusnaḥnı tutuḡı (III, 886, 1511) “rehin alan”

tusnaḥ veḡı bile (III, 1593) “kefalet yoluyla”

tusnaḥ izdenmegen (III, 637) “talep edilmemiş ipotek

41 Kapitula. Ki nemeni tusnaḥ ḥoygaylar. (I, 183) “41. Madde. Eşyasını rehin koyanlar hakkında.”

41 kapitula. Tusnaḥ ḥoygan işler üçün. (I, 192, 724) “41. Madde. Rehin koy(ul)an işler hakkında.”

73 Kapitula. Tul ḥatunlardan tusnaḥ almagay kimese. (I, 705) “73. Madde. Kimse dullardan rehin almayacak.”

¹³⁷³ CC I, 38a/11.

¹³⁷⁴ KTS, 285.

2.38.2.2.3. Emanet

- **emanet:** [< Ar. *amāna(t)*] emanet (III, 196)

[ET:- K_{rh}: emanet/ emānet/ emānet Har: emanet Çağ: emānet]

İlk olarak KB'de¹³⁷⁵ tanıklanmıştır.

Beripmen saña, Varteres, 2 at emanet Moskovda. (III, 196) “Varteres Moskova'da sana iki emanet at vermiş.”

Sdımbolda ariberisin satsın da ol sbgga emanet keltirgey. (III, 196) “İstanbul'da öteberisini satsın da o paraya emanetini alsın.”

2.38.2.2.4. Senet

- **bitik:** senet (III, 282)

[ET:- K_{rh}: - Har:- Çağ: bitik]

ET'den itibaren metinlerde tanıklanan sözcüğün “senet” anlamı ilk olarak Çağ. metinlerinde¹³⁷⁶ tanıklanmıştır.

Añar neme borçum yohtur, da ne bitik te benim düğüldür. (III, 411) “Ona hiç borcum yoktur ve bu senet de benim değildir.”

2.38.2.2.5. Kefalet- Teminat

- **yük:** teminat, kefalet (III, 1745)

[ET:- K_{rh}: - Har:- Çağ:-]

ET'den itibaren bütün dönem metinlerinde “yük, ağırlık” anlamında kullanılmış olup bu anlamda ilk olarak CC'de¹³⁷⁷ kullanılmıştır.

Ekisi biri birine yük berdiler pokoy üçün, ki emin keçingeyler. (III, 1745) “Huzur içinde geçinsinler diye barış için ikisi birbirine teminat verdi.”

yük tibine (III, 1745) “kefalet altında”

- **yükçilük/ yükçülüğ:** kefillik (III, 1745)

[ET:- K_{rh}: - Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük sadece KPN III'te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

¹³⁷⁵ KB, 1720.

¹³⁷⁶ ÇTS, 156.

¹³⁷⁷ CC II, 80b/19.

- **yüklük/ yüklüh:** kefalet (III, 1746)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

yüklük storonada bolmağ üçün (I, 1039) (Ek Madde 25.) “taraf olmak için kefalet hakkında”

yüklühü Avaknuğ Kirkor üçün (III, 1746) “Avak’ın Kirkor için kefaleti”

2.38.2.2.5.1. Kefil

- **kefil:** (< Ar. *kaḫl*) kefil (III, 668)

[ET:- Krh:- Har: kefil Çağ: kefil]

İlk olarak KE’de¹³⁷⁸ tanıklanmıştır.

Men, Vasil, kefil bu zapise. (III, 668) “Ben Vasil, bu senete kefilim.”

- **yük:** kefil (III, 1745)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Bu anlamda ilk olarak CC’de¹³⁷⁹ tanıklanmıştır.

Oğlum, haç ademi üçü’n yük bolmahtan: eger yük bolduğ ese, alay tut, ki tusnağıñı berdiğ añar; eger vahtına bermediğ ese, sahalıñı 1-1 yulğarlar. (I, 178) “Oğlum, birisine kefil olmaktan kaçın; eğer kefil olduysan şöyle düşün ki ona rehin verdin, eğer zamanında vermezsen sakalını bir bir yolarlar.”

İkimiz yükbiz Serhiy Polbovskiy üçün. (III, 1745) “İkimiz de Sergiy Polbovskiy için kefil olduk.”

Kirermisiz yük eriğ üçün, hayı ki pan Yendriyge da hardaşına pan Telafuska borçludur 73 macar fli? (III, 829) Efendi Yendriy ve kardeşi Efendi Telafus’a olan yetmiş üç Macar florin borcu için kocanıza kefil olur musunuz

a yük Kirkor Stepan oğlu boldu (III, 1745) *ve garantör, Stepan’ın oğlu Kirkor’du*

- **yükçi/ yükçü:** kefil (III, 1745)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak KB’de¹³⁸⁰ “yük taşıyan” anlamında kullanılmış olup EHKT’deki hukuki ve ticari anlamı ilk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış eserlerde¹³⁸¹. tespit edilmiştir

¹³⁷⁸ KE, 189r/14.

¹³⁷⁹ CC II, 80b/19.

¹³⁸⁰ KB, 561

¹³⁸¹ Kİ, 130.

Yükçiler prestat ettiler bu yoğargi yazovga. (III, 1179, 1722) “Kefiller yukarıdaki yazıyı kabul ettiler.”

2.38.2.2.6. Zam

- **istöv:** tazminat, zam, artış (III, 625)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te “tazminat, zam, artış” anlamlarıyla verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.38.3. Mal- Mülk

- **barlıh:** mal, mülk (III, 223)

[ET:- K^{rh}: barlık Har: barlık Çağ: barlık/ barlığ]

İlk olarak AH’de¹³⁸² tanıklanmıştır.

Zera eger ki küsençlikimiz alnımızda bar ese, barlıhka köre yöpsünövlüdür, da dügül ki yoğluha köre. (I, 475) “Zira eğer önünüzde arzularımız var ise mala mülke göre kabul görür, yokluğa göre değil.”

- **igilik/ igilih/ iglik/ iygilik:** mülk (III, 605)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde bu anlamda tanıklanmıştır.

Dağı da bolmagay, ki az nema üçün ant bolgay, zera eger dünyânın igilikin de berseler edi, tiymes edi ant içmege. (I, 692) “Önemsiz şeyler için yemin etmemelidir, çünkü dünyanın bütün mülkünü verseler bile, yemin etmeye değmez.”

- **mal:** (< Ar. *māl*) mal, mülk (III, 941)

[ET:- K^{rh}: māl Har: māl Çağ: māl]

İlk olarak KB’de¹³⁸³ tanıklanmıştır.

Oğlanlar da mal Tenriniñ bermehidir, evet ki hoca yarlılanır, da yarlı hocalanır, da aşahlangan biyiklenir, da biyiklengen aşahlanır. (III, 291, 1660) “Çocuk ve mülk Tanrı’nın vergisidir; çünkü zengin yoksullaşır, yoksul zenginleşir ve muhtaç yücelir ve yüce olan muhtaç duruma düşer.”

¹³⁸² AH, 5.

¹³⁸³ KB, 1051.

Bunu anlap biliñiz, ki barça bornig, ya murdar, ya akah, hayı ki malına tapunuçıdır, yohıtur dediçstvosu hanlıhına K'risdosnuñ da Teñriniñ. (III, 941) “Bunu şöyle anlayıp biliniz ki hiçbir zampara, murdar, malına tapan açgözlünün Tanrı'nın ve Mesih'in krallığında mirası yoktur.”

mal eki pay (III, 941) “iki pay mal”

menim malımnı (III, 941) “benim malımı”

- **barı-yohı:** varı yoğu, bütün mal varlığı (III, 223)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Anıñ üstine benim humaşımını, arabamını, atlarımını, barı-yohumnu alıp da visterge hoydular. (III, 223) “Bunun üstüne benim kumaşımı, arabamı, atlarımı, varımı yoğumu alıp vergi idaresine koydular.”

Haçan bahtım ese gvaltka Haçkonuñ azbarına, na Avaknuñ azbarı barı-yohı bile yanıyır edir, haranı da Haçkonuñ yanmas edir (III, 411, 557) Kargaşada Kaçko'nun çiftliğine baktığımda yanmıyordu sonra Avak'ın çiftliğine baktığımda ahır ve bütün varı yoğu ile (tamamen) yanıyordu.

barı-yohları (III, 223) “varları yokları, bütün malları”

barı-yohı ble buzulgan (III, 269) “yok olan bütün mal varlığı”

barın barı-yohı bile (III, 223) “sahip olduğu her şeyi ile”

- **tutov:** mülk, mülkiyet, taşınmaz mal, arazi (III, 1514)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Salalar da tutovları ermenilerniñ berilgendir barça bir türlü korunaga. (III, 1514) “Ermenilerin mülklerinin ve köylerin başka bir devlete verilmesi söz konusudur.”

Yarguçı hartları bile kermenniñ baħmaħ kerek, kimniñ hranicası içine artıñ öldürgen kişi yatıptır ya hayı kermenniñ tutovuna bolgay. (III, 1514) “Şehrin yargıç olan büyüklerinin, maktul kimin sınırları içinde yatıyor ya da hangi şehrin mülkiyetinde olacak bakması gerektir.”

kermenniñ tutovuna (III, 684, 1514) “şehrin arazisine”

tutovları ermenilerniñ (III, 1514) “Ermenilerin mülkleri”

tutovu Getarniñ (III, 175, 326, 543) “Getar'ın arazisi”

- **tirlik/ tirliḥ:** mal, mülk, ganimet (III, 1447)

[ET:- **Krh:** -**Har:** - **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinlerde “dirilik, canlılık, hayat, yaşantı, ömür” anlamında tanıklanan sözcük bu metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “mal, mülk, ganimet” anlamında tanıklanmıştır.

Kimsege kleseḡ tirlikiḡni bermege, bitiksiz, möhürsüz, taniḡsız berme. (III, 282, 985)

“Eğer birine mülkünden vermek istersen, yazısız, mühürsüz, tanıksız verme.”

Yaḡşıraḡtır, ki seniḡ tirlikiḡ oḡurlangay, ne ki üstüḡe oḡurluḡ tapulḡay. (III, 1448)

“Senin üzerinde hırsızlık (suçunun) tespit edilmesindense senin malının çalınması daha iyidir.”

Mülkünü çalmaktan yakalandan daha iyi çalman daha iyi.

Kimese tirlik tapungay çerüvçilikte. (III, 380) “Kimisi askerlikte ganimet bulacak.”

1 fasa tirlik ḡoyup edir. (III, 1448) “Bir kasa mal bırakmıştı.”

2.38.3.1. Taşınabilir Mal

- **tuvar/ tovar/ dvar/ duvar:** mal (III, 1516)

[ET: tabar/ tavar **Krh:** tavar **Har:** tavar **Çağ:** tavar/ tıfar]

ET’den itibaren¹³⁸⁴ bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Ol cuhutlarnı Ḥızıl teḡizden ḡuru ayaḡlar ble keçirdi barça alarnıḡ davarı bile da ḡayvanlar. (III, 416) “O, hayvanları ve malları ile birlikte bütün Yahudileri ayakları bile ıslanmadan Kızıldenizden geçirdi.”

Ol peçeraniḡ eyesi buzdurdu peçeraniḡ aḡzın, ki anda tuvarın bekleḡey edi. (III, 249)

“O mağaranın sahibi malını oraya kilitlemek için mağaranın deliğini yok etti.”

2.38.3.2. Taşınamaz Mal

- **kebit/ kubit/ kabit:** dükkân (III, 663, 690, 647)

[ET:- **Krh:** kebit/ kepit/ kubit **Har:-** **Çağ:-**]

İlk olarak DLT’de¹³⁸⁵ tespit edilmiştir. Sözcüğün *kabit* biçimi sadece KPN III’te tanıklanmış, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

Sb. çıḡarganda kebitine ḡapankı üsne unuttum bir kümüş belbaḡ. (III, 803) “Parayı çıkarırken dükkânda kepenk üzerinde gümüş bir kemer unuttum.”

açḡıçı kebitniḡ (III, 28) “dükkânın anahtarı”

açḡıçın kebitniḡ (III, 28) “dükkânın anahtarını”

¹³⁸⁴ EDPT, 442.

¹³⁸⁵ DLT I, 357/9.

Agonun kebitine (III, 222) “Ago’nun dükkânına”
ağaç kebit (III, 663) “ahşap dükkân”
ağaç kibit (III, 41) “ahşap dükkân”
kebit tibdegi bazı bile (III, 1437) “altındaki bir bodrumu olan dükkân”
kebitniş sklepi (III, 348) “mağazanın tavanı”
haysı kebitler eksi de biri biri yanına (III, 1639) “birbirine yakın olan iki dükkân”
taş kebitin (III, 663) “taş dükkânın”
taş kebit (III, 663, 891, 1396) “taş dükkân”
vank’ kebiti (III, 663, 1586) “manastır dükkânı”
yalgız tek kebitni, bazsız tibe bolgan (III, 244, 1436) “altına bir bodrum kat olmayan tek bir dükkân”
yuhöv kebiti (III, 663, 1714) “kilise dükkânı”
1 taş kebit uçmağlı canlı atamdan halgan (III, 958) “rahmetli babamdan kalan bir taş dükkân”

2.38.3.3. Hazine

• **hazna/ hasna:** [*< Ar. hazāna(t)*] hazine (III, 841, 824)

[ET:- Krh: hazine/ hazîne Har: hazîne Çağ: hāzîne]

İlk olarak KB’de¹³⁸⁶ tanıklanmıştır.

Haznasın atalıhınnıñ telef etip, açtan ölüp taspolyırmın. (III, 19, 1405) “Babamın hazinesini telef edip açlıktan ölüp yok oluyorum.”

Adam oğlunun haznası yahşı hılınanıdır. (III, 846) “İnsanoğlunun hazinesi iyi amelleridir.”

bir bitik ermeni yazov ihövnüñ haznadan çıhkan (III, 355) “kilisenin hazinesinden çıkan Ermeni yazısıyla yazılmış bir kitap/mektup”

hanlıh hazna (III, 802) “kraliyet hazinesi”

hazna övü (III, 1104) “hazine evi”

haznama benim (III, 985) “benim hazineme”

haznasında kensiniñ (III, 1011) “kendisinin hazinesine”

korol’nun haznasına (III, 693, 716, 1557) kralın hazinesine

özge haznalar arasında (III, 528, 1206) “başka hazineler arasında”

ustaların haznası (III, 663, 730) “ustaların hazinesi”

yetişelmegen hazna (III, 841) “erişilemeyen hazine”

¹³⁸⁶ KB, 1190.

2.38.3.4. Ortaklık

- **ortaḥlīḥ/ ortaḥlīḥ**: ortaklık, ortak (III, 1068)

[ET: ortaklık **Krh**: ortaklık/ ortaklık **Har**: ortaklık **Çağ**: ortaklık]

ET'den itibaren¹³⁸⁷ metinlerde tanıklanmıştır.

Mundan soṅra alay taptılar ketḥoyalar, ki Bedros ant iḥkey Provoddan soṅra ḥankün, ne türlü ki ol ortaḥlīḥtan ayırıltırlar. (III, 1068) “Bundan sonra meclis üyeleri Bedros’un çarşamba günü Yas Yortusu’ndan sonra o ortaklıktan ayırdıklarını belirledi.”

Birgemizge ortaḥlīḥ ḥoylar alıptır, da klemes ni yedirmege, ani közetmege, bir nemege klemes boluşmaga. (III, 411) “Bizimle ortak koyunlar almıştı ama onları beslemek, gözetmek istemiyor, hiçbir yardım istemiyor.”

Yahşı kişiler ortaḥlīḥka tüşüp da zhodit ettiler bizni. (III, 1068) İyi insanlar arabuluculuk yapıp bizi anlaşmaya yönlendirdiler.”

ortaḥlīḥ hesebi (III, 584) “ortaklık hesabı”

ortaḥlīḥ saḥtân üçün (III, 1068) “deri işinde ortaklık”

2.38.3.4.1. Ortak

- **ḥazḡandaş**: birlikte kazanan, iş arkadaşı, ortak (III, 840)

[ET:- **Krh**:- **Har**:- **Çağ**:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilen sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 861)

- **ortaḥ**: ortak (III, 1067)

[ET: ortak **Krh**: ortak/ ortak **Har**: ortak **Çağ**: ortak]

ET'den itibaren¹³⁸⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

Men, T'oros, araga ḥoydum 200 fli, her flisu 30-er hrş, aslam ortaḥka da ziyan da ortaḥka; beripmen bunu yılina ança; anıḡ üsnü araga ḥoyupmen 1 at men, da 1 at ol. (III, 149, 1067) “Ben Toros, ortaya iki yüz florin koydum, her florini otuzar kuruştan, kâra da ortak zarara da ortak; bir yıllığına vermişim, onun üstüne ortaya bir at ben koymuşum bir at da o.”

Berip edim 140 taler Jovaneske aslam ortaḥka, ki bargay çamiçke, a ne ki aslam etseḥ, ortaḥ bolgay: benim sbgm da anıḡ emgek. (III, 149, 1067) “Hovhannes’e kuru üzüm

¹³⁸⁷ EUTSV, 244.

¹³⁸⁸ EUTS, 143; EDPT, 205.

işinde kâra ortak olmak için yüz kırk taler vermiştim, ne kâr etsek ortak olacak: benim param onun emeği.”

fadaga ortağ (III, 1068) “kâra ortak”

2.38.3.4.2. Pay- Hisse

- **pay:** pay, hisse, bölüm (III, 1126)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Kensi mülklerin pay etkeyler. (III, 992) “Kendi mülklerini pay edecekler.”

Biy payım meşermemniş benim da ayağımniş benim, sensen, ki bunda haytarırsen yurtumnu benim maşa. (I, 35; III, 1738) “Rabbim, benim payıma düşen mirasım ve benim kadehimsin; burada benim toprağımı bana sen geri verirsin.”

Hanlıh ton kiygey da altın zıncıl boynuna da 3-ünçi payına hanlıhımniş biylik etkey. (III, 85) “Hükümdarlık kaftanı giyecek ve altın zincir boynunda (olacak) ve hükümdarlığımın üçüncü bölümünü yönetecek.”

ata payı (III, 1126) “baba payı”

bir pay (III, 1055) “bir pay”

cınsniş payları (III, 141, 460) “milletin payları”

dörtünçi pay (III, 441, 1126) “dördüncü pay”

dörtünçi pay üsne (III, 284) “dördüncü pay için

eki pay (III, 199, 1126) “iki pay, iki hisse”

her biriniş payı üsne (III, 274) “her birinin payına”

hağıtını 1 payı (III, 791) “kağıdın bir bölümü”

içine payların (I, 59; III, 396, 1126) “payların içine”

mal eki pay (III, 941) “iki hisse mal”

menim üsne altınçı pay (III, 85, 455) “bana düşen altıncı pay”

payı cınsniş (III, 460, 1126) “milletin payı”

payına Asvadurnu (III, 664) “Asvadur’un payına”

onunçı payı (III, 1055) “onuncu payı”

öv payı (III, 981) “ev hissesi”

Tenriniş payı (III, 235) “Tanrı’nın payı”

3-ünçi payın ol övde bolgan (III, 99) “o evde olan üçüncü payı”

2.38.3.4.2.1. Hissedar

- **paydaş:** paydaş, bir şeyi paylaşanlardan biri (III, 1127)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Oşta yuj keldi zamanım da künüm benim, haysı ki bu keçövlü dünyâni salıp kiriyirmen topraḥka... halike paydaş bolıyirmen ḥurtlarga. (I, 284) “İşte zaten benim günüm va zamanım geldi, bu fani dünyayı bırakıp toprağa giriyorum... şimdi kurtlara paydaş oluyorum (kurtlarla ortak bir kadere sahibim).”

- **paylı:** pay sahibi olan (III, 1127)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Da paylı etmege meḥilik tınçlıḥta, neçik ḥuthardıḡ Ninowe şehrilerin, haysı ki saḡa ḥayttılar, da ḥulaḡ ḥoy maḡa seniḡ ari töreḡniḡ alnına. (I, 787) “Ve sana dönen Ninova şehirlielerini kurtardığın gibi ebedi yaşamda pay sahibi olmayı (nasip et) ve senin kutsal yargının önünde sözlerime kulak ver.”

2.38.4. Vergi

- **berin:** vergi (III, 258)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te madde başı olarak verilmiştir.

- **çıḡış/ çıḡış:** vergi (III, 388, 392)

[ET:- Krh: çıkış Har: çıkış Çağ:-]

İlk olarak TİEM’de¹³⁸⁹ bu anlamda tanıklanmıştır.

Buyruḡçısı ol künnü yıḡkünnü ne bir çıḡışnı ḥanlıḡnıḡ almagay. (III, 14) “Yöneticisi pazar günü hiçbir devlet vergi almayacak.”

- **közet:** gözetim vergisi (III, 749)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

ET’de¹³⁹⁰ “karakol, bekçi, nöbet zamanı” anlamında tespit edilen sözcük taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde “gözetim vergisi” anlamında tespit edilmiştir.

Nakladları için, haysı ki övü üsne etip edim, neçik közet. (III, 749) “Gözetim vergisi gibi ödemeler için evi üstüne yapmışım.”

közet sbgsı (III, 749) “gözetim vergisi parası”

közet altışar sbg (III, 749) “6 peni gözetim vergisi”

- **salım:** vergi, haraç (III, 1231)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Menden salınga artıñ sbg kliy ediler alma. (III, 1231) “Benden vergi için daha fazla para almak istediler.”

Volnost sb, salım sb, budur seymniñ harc bolgan fli sekiz yüz beş fli bile 25 hroş... (III, 1231) “Sekiz yüz beş florin ile yirmi beş groş soyluluk kurultayında harcanan para güvenlik parası, vergi parası...”

salım sbı (III, 1231) “vergi parası”

şafarları salım sbınıñ (III, 1231) “vergi parasının amirleri”

- **yasah:** vergi (III, 1662)

[ET:- Krh:- Har: yasağ Çağ: yasağ]

Taranan tarihî metinler içinde bu anlamda ilk olarak Har. metinlerinde¹³⁹¹ tanıklanmıştır.

Ulustagi k'risdânlar, da peşekârlar, da bezirgânlar bergeyler yasağ. Yoğsa k'risdânlarğa baştan yasağ bermeye buyurmastır töre, tek dinsizlerden. (I, 160) “Ülkedeki Hristiyanlar zanaatkârlar, bezirgânlar vergi vereceklerdir. Ancak kanun Hristiyanlardan baş vergisi alınmasını emretmez, sadece dinsizlerden (alınır).”

Attan, hatırdan, eşekten yasağ bolmagay, zera alar bile her kez huluhtadırlar biyelerine. (I, 160) “Attan, katırdan, eşekten vergi alınmaz, çünkü onlar her zaman sahiplerine hizmet eder.”

Huluğ etkey, yasağ beriyir. (III, 1662) “Hizmet edecek, vergi veriyor.”

padşahlıñ yasağ (III, 1112) “kraliyet haracı”

sanı yasağınıñ (III, 495) “verginin hesabı”

yasağçı başı (III, 230) “baş vergi toplayıcısı”

¹³⁹⁰ EDPT, 758; EUTSV, 219.

¹³⁹¹ KYB I, 37.

- **yasahlıh:** yükümlülük, vergi (III, 1663)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 786)

2.38.4.1. Gümrük

- **tamğa:** gümrük vergisi, gümrük (III, 1376)

[ET: tamğa K^{rh}: tamğa Har: tamğa Çağ: tamğa]

ET’den itibaren¹³⁹² bütün dönem metinlerinde kullanılmıştır.

Da tamğaçılarga töre buyuruyur, ki bezirgânlardan algaylar tamğanı şağavat bile, ki alar ağırsınmagaylar. Da haysı ki kermende bezirgân kelse, bezirgânlığın başarıp, anda tamğasın tölemeğ kerek, a yolda tamğa berme töre buyurmastır. (I, 202) Kanun vergicilere bezirgânlardan vergileri zorlanmasınlar diye merhametle almasını buyurur. Eğer şehre bezirgân gelse ve başarılı olursa orada vergisini ödemesi gerekir ancak kanun yolda vergi ödemesini buyurmaz.”

bundagi tamğada bolgan yazuçılar (III, 337) “buradaki gümrükte olan kâtipler”

domna tamğasın (III, 435, 1376) “soylu kadınların vergisi”

Moşko cuhut Kamenec tamğasında bolgan (III, 1376) “Kamaniçe gümrüğünde olan Yahudi Moşko”

Nayim cuhut evel bolgan tamğada Kamenecte yazuçı (III, 1006) Naim”

tamğa almağ (I, 202) “vergi almak”

2.38.4.2. Vergiye Tabi Olanlar

- **yasahlı:** vergiye tabi, yükümlü (III, 1663)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Da aħça bile satun alğan mülkler, eger tarlovlar, eger borlalılıklar, eger bahçalar, eger tiyirmenler, eger övler, bu türlü 5-ten 1 yasağlı bolmagay. (I, 701, 1013) “Ve parayla satın alınan mülkler, tarlalar, bağlar, bahçeler, değirmenler veya evler olsun, beşte bir oranda vergiye tabi olmayacaktır.”

2.39. Yiyecek- İçecek ile İlgili İsimler

- **aş-suv:** yiyecek- içecek (III, 159)

¹³⁹² EDPT, 504.

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Hucta yatkanlarnıñ bahkaylar ton-oprağların, aşinsuvun. (III, 159) “Düşkünler evinde yatanların üstüne başına, yiyecek içeceklerine bakacaklar.”

- **yemeğ-içmeğ:** yemek- içmek (III, 1688)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yemeğ-içmeğ ble, karta-kostka oynamağ ble, dünyâ ble, ten ble, şaytan ble neçe sahat adam yuğlamas? (II, 395) “İnsan yemek içmekle, kart ve zarla oynamakla, dünya ile, beden ile, şeytan ile ne kadar süre (gaflet uykusu) uyumaz.”

toyma yemeğ-içmeğ bile (I, 294) “yemek içmekle doymak”

- **tuz-ötmek:** tuz ekmek, yemek (III, 1518)

[ET:- Krh: tuz ekmek Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece KB’de¹³⁹³ ve EHKT’de tanıklanmıştır.

Ol kişiler da calatlar benim tuz-ötmekimni unutmadılar. (I, 178) “O kişiler ve cellatlar benim tuz ekmeğimi unutmadılar.”

tuz-ötmekni ayama (III, 1518) “tuz ekmek (hakkını) inkar etmek”

2.39.1. Yiyecek

- **azıh/ asıh:** azık (III, 193, 148)

[ET: azuk Krh: azuk/ azık Har: azuk/ azık Çağ: azuk/ azuğ]

ET’den itibaren¹³⁹⁴ bütün dönemlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Ber maña asıhımnı benim. (III, 193) “Bana azığımı ver.”

azıhı yazıhıñıñ (I, 450) “günahın azığı”

azıh zebranı (II, 781) “toplanmış azık”

azıh zebranıy (II, 781) “toplanmış azık”

halgan barça azıh (I, 565) “kalan bütün azık”

kendiniñ asıhı üçün (I, 197; 1060) “kendi azığı için”

ol azıhın kendiniñ (I, 193) “kendisinin o azığını”

tutkan ol asıhını (III, 193) “o azığı tutan”

tutkan ol azıhını (I, 193) “o azığı tutan”

¹³⁹³ KB, 1191.

¹³⁹⁴ KT, D39.

- **yegenliḥ/ yemgenliḥ:** yemek (III, 1686)

[ET:- Kṛh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 796)

- **yemeḥ/ yemek:** yemek (III, 1687)

[ET: yimek Kṛh:- Har: yimek Çağ:-]

ET’den itibaren¹³⁹⁵ metinlerde tanıklanmıştır.

Balaları aslanların muḡrarlar, da ḥaparlar, da izderler Teḡriden yemekin kendilerinin. (I, 76) “Aslanın yavruları kükreler ve kaparlar ve Tanrı’dan kendilerinin yemeklerini isterler.”

Boldular maḡa yaşlarım benim yemek kündeḡ da keḡe, ol ki aytırlar edi maḡa kündeḡün, ki: «Ḥaydadır Teḡriḡ seniḡ?» (I, 48) “Gözyaşlarım gece ve gündüz bana yemek oldular ve gündüzün bana ‘Senin Tanrı’n nerededir?’ diye sordular.”

akah yemeḡten (I, 134) “açgözlü yemekten”

artıḡ yemeḡten (I, 173) “fazla yemekten”

artıḡsı yemeḡ (I, 134) “çok yemek”

balıḡ yemeḡ bile (I, 164) “balık yemekle”

bu artıḡ yemeḡ ble (II, 124) “bu artık yemekle”

bu yemeḡni köknüḡ (II, 426) “cennetin bu yemeḡi”

ol yemeḡni hrubı (II, 185) “o basit yemeḡi”

özge yemeḡni (II, 391) “başka yemeḡi”

tatlı yemeḡ bile (I, 266) “lezzetli yemek ile”

yemeḡi kruḡların da canavarların ekibdacilerinḡ (II, 181) “mısırlıların hayvanlarının ve kuzgunların yemeḡi”

yemeḡ ble aruvsuz (II, 284) “temiz olmayan yemekle”

yemeḡ nikḡemni (II, 185) “sıradan yemek”

yemeḡ tatlı da baḡalı (II, 185) “lezzetli ve pahalı yemek”

yemeḡ zamanında (I, 112) “yemek zamanında”

- **yemeḡliḥ:** yemeklik (III, 1688)

[ET:- Kṛh:- Har: yimeklik Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak HŞ’de¹³⁹⁶ tanıklanmıştır.

¹³⁹⁵ EUTSV, 402.

¹³⁹⁶ HŞ, 1639.

Dörtünçi tahimdir, haysı ki yemeḥliḥ bile, ajsink'n ağız bile hoşlanır, ajsink'n tahimlenir. (III, 881) “Dördüncü(sü) yemekliklerle olan tattır, yenildiğinde yenen, yani ağızla keyif alınır, yani tat alınır.”

Algışlarbiz [seni], haysın ki serovpe maşa bile beriyir edi ağızına markare^{1/2}niñ, evet hali hamarcag ḥol bile üleşiniyirsen topraḥtagilerge da barmaḥlar bile beriyirsen yemeḥliḥke. (I, 241) “Serafim peygamberin ağızına maşa ile veriyordu, evet şimdi özgür bir elle topraktakilere paylaşıyorsun ve yemeklik (olması için) parmaklarınla veriyorsun.”

- **ḥabartkan:** hamur kızartması (III, 779)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^{ag}:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

2.39.1.1. Temel Gıdalar

- **ötmek/ ötmeh:** ekmek, boğaz (III, 1102)

[ET: ötmek K^{rh}: ötmek/ ekmek H^{ar}: ötmek/ ekmek Ç^{ag}: ötmek]

ET'den itibaren¹³⁹⁷ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ötmek u mereloc nşanagdır ölüñüñ ilgeri kelmeki. (III, 609) “Ekmek ve sadaka (dağıtmak) ölünün ileri gelenlerden olduğunun göstergesidir.”

Tenri ayttı Adem atamızga, ki: “Seniñ emgekiñ bile yegeysen seniñ ötmekiñni.” (III, 33) “Tanrı Adem atamıza ‘Ekmeğini emeğinle yemelisin (kazanmalısın).’ dedi.

Ne ḥadar eger yeseñiz bu ötmekni da ayaḥñı içseñiz, ölümün Eyemizniñ aytıñız, nege dinçe kelginçe ol. (III, 179) “O gelene kadar ne zaman bu ekmeği yeseniz ve şarap içseniz Rabb'imizin ölümünü anlatınız.”

açı ötmek (III, 541) “mayalı ekmek”

açıtkan ötmek (III, 27) “mayalı ekmek”

açısız ötmek (III, 26, 27, 1059) “mayasız ekmek”

açıtmagan ötmek (III, 27) mayasız ekmek

bir kesek ötmek üçün (II, 271) “bir parça ekmek için”

ḥuru ötmek (II, 341) “kuru ekmek”

kensiniñ ötmek yevüçüsün (I, 760) “kendisinin bakmak zorunda olduğu kişileri”

kesek ötmek (II, 413) “parça ekmek”

neçik aşın ötmekniñ (I, 806) “ekmeğin aşını (yer) gibi”

¹³⁹⁷ EUTS, 154; EDPT, 60.

ötmek ici`nde (II, 137) “ekmek içinde”
ötmekimni benim (I, 48) “benim ekmeğimi”
ötmekin ağırlığını (I, 858) “ağrının ekmeğini”
ötmekin friştelerni (I, 835) “meleklerin ekmeğini”
ötmekni köknü (I, 835) “cennetin ekmeğini”
ötmekin yuğövnü (II, 150) “kilisenin ekmeğini”
ötmekten başka bir nema (II, 175) “ekmekten başka bir şey”
yarım ötmek (III, 19) “yarım ekmek”
yemeğ ötmekni (I, 34) “ekmeği yemek”
5 ötmek (II, 260) “beş ekmek”

2.39.1.2. Bitkisel Yiyecekler

2.39.1.2.1. Baharatlar

- **bahar:** (< Ar. *bahar*) baharat (III, 206)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiştir.

fruktlar hem bahar... bir hapçuğ içine rujny bahar (III, 206) “meyveler ve baharat... bir kese içinde farklı baharatlar”

- **burç/ burc:** karabiber (III, 338, 338)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: burc]

İlk olarak CC’de¹³⁹⁸ tanıklanmıştır.

Çah ki uprazicca bolgay zârnkalar da bolgay neçik bürüşken çiçek ya burç. (III, 364, 383) “Taneler buruşuk çiçek ya da karabiber gibi olana kadar kızaracak.”

bir hap burç (III, 338) “bir kap karabiber”

eki fund burç (III, 338, 532, 703) “iki fund¹³⁹⁹ karabiber”

neçik burç (III, 338) “karabiber gibi”

24 Ilôv kameni burç (III, 652) “yirmi dört Lviv kameni karabiber”

¹³⁹⁸ CC I, 40b/24.

¹³⁹⁹ fund/funt, eski dönemlerde Rusya, Belarus, Ukrayana topraklarında kullanılan ağırlık birimi. 1 funt: 409,5 gram; 1/40 pud (pud, eski dönemlerde Rusya, Belarus, Ukrayana topraklarında kullanılan ağırlık birimi); 32 lota (lota, eski dönemlerde Rusya, Belarus, Ukrayana topraklarında kullanılan ağırlık birimi); 96 zlotnika (zlotnika, eski dönemlerde Rusya, Belarus, Ukrayana topraklarında kullanılan ağırlık birimi)

- **hıyarşembe/ hıyarşember:** (< *Far. xiyār şanbar*) hıyarşembe¹⁴⁰⁰ (III, 856)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴⁰¹ tanıklanmıştır.

Mira, da temyan, da hıyarşember kiyinişinden seniñ, saraylarından fil söveklerinden, haydan ki ferâhlattılar seni hızları hanlarınñ hörmetke. (I, 49) “Tütsü bitkisi, kekik ve hıyarşembe giyiminden, fil dışından saraylardan hanların kızları sana hürmet ederek onu mutlu ederler.”

- **kımen/ kmen:** (< *Ar. kammūn/ kamnūn*) kimyon (III, 703, 707)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹⁴⁰² tanıklanmıştır. KPN III'te ve “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 835)

eki fund burç da eki funt kımen (III, 532) “iki funt karabiber, iki funt kimyon”

- **şembe:** (< *Far. şanbar*) hıyarşembe (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te madde başı olarak verilmiştir.

ot şembe (II, 768) “hıyarşembe otu”

- **zafran:** (< *Ar. zaʿfarān*) safran (III, 1758)

[ET:- Krh: zaʿferan Har: zaʿferān Çağ: zaʿferān]

İlk olarak KB'de¹⁴⁰³ tanıklanmıştır.

Aldıñ Türkte 70 taylerliñ zafran. (III, 1758) “Türklerden yetmiş taylerlik safran aldık.”

birer ulu oña zafran her uzolgıne içine (III, 1572) “Her çıkının içinde birer büyük okka safran”

hızıl zafran kibik toz (III, 1758) “kırmızı safran gibi toz”

¹⁴⁰⁰ Baklagillerden, siyah renkte olan meyvelerinin içinde çekirdeklerden başka hekimlikte kullanılan bir öz bulunan bitki, Hint hıyarı (*Cassia fistula*). TDK

¹⁴⁰¹ CC I, 41a/10.

¹⁴⁰² KTS, 138.

¹⁴⁰³ KB, 4960.

2.39.1.2.2. Kuruyemiş

- **çetlevük:** fındık; fındık, fıstık benzeri kuruyemişlerin genel adı (III, 382)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴⁰⁴ tanıklanmıştır.

1062 julis 18 ylhkūn keçegi alğış zamanında ulu hrad keldi yağmur bile birge çetlevükten ulu, bar edi özgesi hoz kibik. (I, 270) "1062, 18 Temmuz, Pazar günü, akşam duası zamanında, yağmurla birlikte fındıktan büyük, iri dolu yağdı, bazıları bir ceviz gibiydi."

çetlevük ağacı (III, 40, 382, 443) "fındık ağacı"

çetlevük kibik (III, 382, 1091) "fındık gibi"

çetlevük tereki (III, 382) "fındık ağacı"

türk çetlevük (III, 1525) "Türk fındığı"

2.39.1.2.3. Meyve ve Sebzeler

2.39.1.2.3.1. Meyve

- **alma:** elma (III, 83)

[ET:- K^{rh}: alma/ almla Har: alma Çağ: alma/ elma]

İlk olarak DLT'de¹⁴⁰⁵ tanıklanmıştır.

Tenrimen könü da, bolup adam, öldüm haç üsne, bolgay volnı ölümünden meñilik, haysı üsne fayda etip evelgi atamız aşıra, haysı işitip edi ögütüne yılanıñ, yedi almanı zakazanı. (II, 487) "Ben gerçek Tanrı'yım, insan oldum, haç üzerinde öldüm, sonsuza kadar ölümünden azad oldum, yılanın öğüdünü dinleyip yasak elmayı yiyen evvelki atamızın suçuna (affedilmesine) yardım ettim."

alma igi (I, 956) "iyi elma"

alma tereki (III, 83) "elma ağacı"

almaların hem armutların yandraların (III, 83, 1109) "elmaların ve armutların tohumlarını"

igi almalar (I, 956) "iyi elmalar"

uşağ alma (II, 800) "küçük elma"

vşçepônıy alma (III, 83) "fide üzerine aşılı elma"

- **armud/ armut:** armut (III, 135)

[ET:- K^{rh}: armut Har: armut/ armūd Çağ:-]

¹⁴⁰⁴ CC I, 53b/2.

¹⁴⁰⁵ DLT I, 130/11.

İlk olarak DLT'de¹⁴⁰⁶ tanıklanmıştır.

Igi almalar da armutlar bu türlü biter yandralardan. (I, 956) “Tohumlardan elde edilen iyi elmalar ve armutlar bu şekilde büyür.”

almaların hem armutlarının yandraların (III, 83, 1109) “elmaların ve armutların tohumlarını”

armud tereki (III, 135) “armut ağacı”

kümüş kubok armut macar işi (III, 135) “Macar işi gümüş armut kupa”

- **badem:** (<Far. *bādām*) badem (III, 200)

[ET:- Krh:- Har: bādēm/ bādām Çağ: bādām]

İlk olarak CC'de¹⁴⁰⁷ tanıklanmıştır.

Oğlum, oğşama badem terekine, ki barca[^] tereklerden çiçeklenir da yemişin barca tereklerden sonra berir, yoğese oğşa habaḥka, ki soḡguda çiçeklenir da yemişin burun berir. (I, 175) “Oğlum, badem ağacına benzeme, bütün ağaçlardan (önce) çiçeklenir, yemişini bütün ağaçlardan sonra verir; kabağa benze, sonunda çiçeklenir ama yemişini önce verir.

badem tereki (III, 200) “badem ağacı”

bademniḡ tereki (III, 200) “bademin ağacı, fidesi”

- **borla:** üzüm, asma (III, 315)

[ET: borluk Krh:- Har: borlaḡ/ borla Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴⁰⁸ tanıklanmıştır.

Borlanı kesiyirmen, spravovat etiyirmen. (III, 315) “Asmadaki üzümü kesiyorum, işi tamamlıyorum”

Borla ḡalḡan kesüçilerden çöpliyirmen. (III, 315) “Asmayı hasat eden işçilerden kalanı topluyorum.”

bişmegen açi borla (III, 315) “olgunlaşmamış ekşi üzüm”

borla baḡçaçısı (III, 315) “asma bahçıvanı”

borla gronosu (III, 315, 565, 1044) “asma salkımı”

borla kesüçi (III, 687) “üzüm toplayıcısı”

borla kökü (III, 722) “asma kökü”

borla salḡımı (III, 315) “üzüm salkımı”

borla tereki (I, 54) “asma fidesi”

¹⁴⁰⁶ DLT I, 95/24.

¹⁴⁰⁷ CC I, 53b/14.

¹⁴⁰⁸ CC I, 40a/8.

borla vaḥtı (III, 315, 981) “bağ bozumu, hasat zamanı”

borlanıḡ gudu (III, 315, 553) “üzümün çekirdeği/ tohumu”

borlası açilikniḡ (I, 54) “zehrın asması”

borlası alarnıḡ (I, 54) “onların asması”

ḡanın borlanıḡ (I, 45) “asmanın kanını (kan gibi üzüm suyunu?)”

ḡurutkan borla (III, 315, 367, 902) “kurutulmuş üzüm”

salḡım borla (III, 315, 553) “salkım üzüm”

dozralıḡ borla (III, 315, 440) “olgun üzüm”

15 borla yüzüm (III, 315) “on beş asma (bağ) üzüm”

- **çiye:** vişne (III, 386)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. Sonraki dönemlerde ŞSL’de¹⁴⁰⁹ *çih* “vişne” şekli tanıklanmıştır.

Bizge osoblıvı lezetni yetişken çiyeden etti. (II, 484) “Bize özel lezzeti yetişkin vişneden elde etti.”

Yuvarmen çağırda kiynişim benim da ḡan içinde çiyeniḡ plaşcımın benim. (II, 551)

“Benim giyisilerimi şarapta, pelerinimi vişnenin kanı kan içinde yıkarım.”

yetişken çiyе (III, 386) “yetişkin vişne”

- **erük:** erik; erik, kayısı, şeftali gibi benzer meyve türlerinin ortak adı (III, 499)

[ET: erük **Krh:** erük **Har:- Çağ:** erik]

ET’den itibaren¹⁴¹⁰ metinlerinde tespit edilmiştir.

Şeftelü tereki anıḡki şçipadan söveksiz şeftelüler tuhurur, erük tereki alay oḡ söveksiz erükler tohurur. (III, 1301) “Onun aşılı şeftali ağacından çekirdeksiz şeftali, aynı şekilde erik ağacından çekirdeksiz erikler çıkar.”

erük tereki (III, 499) “erik ağacı”

- **heyva:** ayva (III, 578)

[ET:- **Krh:** awya **Har:** ayva **Çağ:-]**

İlk olarak DLT’de¹⁴¹¹ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 853)

heyva tereki (II, 853) “ayva ağacı”

¹⁴⁰⁹ ÇTS, 249.

¹⁴¹⁰ EUTSV, 131; AY, 366/18.

¹⁴¹¹ DLT I, 114/8.

- **ħarbuz:** (<Far. *ħarbūz*) karpuz (III, 810)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC'de¹⁴¹² tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 804)

- **ħaysı:** (< Ar. *ħaysī*) kayısı (III, 836)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ: kayısı]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır. KPN III'te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **ħovun/ ħuvun:** kavun (III, 882, 910)

[ET:- K_{rh}: kağun Har: kağun/ kavun Çağ: kavun]

İlk olarak DLT'de¹⁴¹³ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 852)

- **ħurma:** (<Far. *ħurmā*) hurma (III, 899)

[ET:- K_{rh}: ħurmā Har: ħurmā/ ħurma/ ħurmā Çağ: ħurmā]

İlk olarak CC'de¹⁴¹⁴ tanıklanmıştır.

Kazbin, tatl, kökten ener, ya şerpet tatl, ya çibal, ya Kağajat ulusunda bolur, ya nede tatlı bar, ya ħurma, ya şeker, ki çibaldan da tüvüden tüzeler. (II, 849; III, 662, 721, 1532) “Helva, tatlı, cennetten iner, tatlı şerbet ya da bal, Gilead ulusunda olur, içinde ne tatlı, hurma ne de şeker var; baldan ve darıdan yapılır.”

ħurma tereki (III, 899) “hurma ağacı”

- **incir:** (<Far. *ancīr*) incir (III, 616)

[ET:- K_{rh}: incīr Har: incir Çağ: incīr]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak CC'de¹⁴¹⁵ tanıklanmıştır.

Urdu gargud bile borlahıhların alarnıñ da incir tereklerin alarnıñ ħıravu bile. (I, 65; III, 849) “Onların bağını dolu ile incir ağaçlarını kırağı ile vurdu.”

ħuru incir (III, 159, 901) “kuru incir”

incir tereki (III, 617) “incir ağacı”

yaban incir (III, 617) “yabani incir”

¹⁴¹² CC, 510.

¹⁴¹³ DLT I, 410/11.

¹⁴¹⁴ CC I, 53b/13.

¹⁴¹⁵ CC I, 53b/8.

yaban incir tereki (III, 617, 1618) “yabani incir ağacı”

yaman incir (III, 617) “yabani incir”

yaman incir tereki (III, 617, 1618) “yabani incir ağacı”

- **nar/ nur:** (<Far. *nār*/ anar) nar (III, 1027, 1002)

[ET:- **Krh:** *nār* **Har:** *nār* **Çağ:** *nār*]

İlk olarak CC'de¹⁴¹⁶ tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te madde başı olarak birkaç tamlama ile birlikte verilmiştir.

hırılmağı narların (II, 651) “narların toplanması”

hırılmağı nurların (II, 651) “narların toplanması”

narlar üzülgen (II, 850) “koparılan narlar”

nur tereki (II, 821; III, 1028) “nar ağacı”

nurlar üzülgen (II, 850) “koparılan narlar”

nurun hırsılğan tatlı suvu (II, 814; III, 1028, 1334) “ezilmiş narın tatlı suyu”

- **örük:** kayısı (III, 1101)

[ET:- **Krh:** *örük* **Har:** *örük* **Çağ:** *örük*]

İlk olarak AL'de¹⁴¹⁷ tanıklanmıştır.

Bar yağım 7 kamen ges, da örüküm bar, üskülüm bar. (III, 1101) “Yedi buçuk kamen yağım var, kayısı var, keten tohumum var.”

- **salhım:** salkım, üzüm (III, 1231)

[ET: salkım **Krh:** salkım **Har:** salkım **Çağ:** salkım]

ET'den itibaren¹⁴¹⁸ metinlerde tespit edilmiştir.

Borlası alarnı borlası açilikni da salhımı alarnı legilıhından ötnü. (I, 54) “Onların asması zehirin asmasıdır ve onların salkımları ödün safrasındandır.”

salhım borla (III, 1231) “salkım üzüm”

salhımı alarnı (III, 20, 1102, 1232) “onların salkımı”

- **yemiş:** meyve, yemiş (III, 1689)

[ET: yemiş/ yemiş **Krh:** yemiş/ yemiş/ yemiş **Har:** yemiş **Çağ:** yemiş]

ET'den itibaren¹⁴¹⁹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

¹⁴¹⁶ CC I, 53a/29.

¹⁴¹⁷ ÇTS, 878.

¹⁴¹⁸ EUTSV, 271.

¹⁴¹⁹ EUTSV, 402.

Zeytün tereki ol sahat toldu yemiş bile. (III, 1689) “Zeytin ağacı o saat meyve ile doldu.”

can yemişimiz (III, 775) “ruh yemişimiz”

Eğovi yemişleri (III, 473) “Yehova meyveleri”

ilk yemiş (III, 1689) “ilk meyve”

gudu neme yemişni (III, 553) “herhengi bir meyvenin çekirdeği”

halgan çöplevüçilerden yemiş (III, 315) “toplayıcılardan kalan meyve”

sahlovuçılarnıñ yemiş sahlamañ yeri (III, 1230) “bekçilerin meyve depolama yeri”

salaşın yemiş sahlavuçılarnıñ (III, 1230) “meyve bekçilerinin çardağı”

tirlik yemişi (III, 1718) “hayat meyvesi”

yemiş evelgi (III, 198, 1689) “ilk olgunlaşan meyve”

yemiş berüçi (III, 211, 1689) “meyve veren (ağaç)”

yemiş berüçiler (III, 1689) “meyve verenler (ağaçlar)”

yemiş her türlü (III, 1689) “her türlü meyve”

yemiş keltirüçi (III, 674, 1689) “meyve getiren, meyve nakliyesi yapan”

yemiş sahlavuçılarnıñ (III, 1689) “meyve (bahçesi) bekçilerinin”

yemiş toğuruçi (III, 248, 263) “yemiş veren, bereketli”

yemişi alarnıñ (I, 38) “onların yemişi”

yemişi bile tüzlerniñ (III, 571) “ovaların meyvesi ile”

yemişi toğrunıñ (I, 55) “doğrunun meyvesi”

yemişi totharlıhıñıñ (III, 1689) “çaresizliğin meyvesi”

yemişi yarıhıñıñ (III, 1656) “ışığın meyvesi”

yemişi ol terekniñ (III, 1377) “o ağacın meyvesi”

yemişin ağıznıñ (III, 47) “ağzının meyvesini”

yemişin alarnıñ (III, 1797) “onların meyvesi”

yemişin kendiniñ (I, 58) “kendi yemişini”

yemişinden işiniñ kendiniñ (III, 603) “kendi işinin meyvesinden”

jarnosu yemişniñ (III, 553) “meyvenin tohumu”

- **zeytün/ zeytün/zeytin/ziytün/ zıytun:** (< Ar. *zaytūn*) zeytin (III, 1775, 1779, 1779, 1783, 1784)

[ET:- Krh: zeytün Har: zeytün Çağ: zeytün]

İlk olarak CC'de¹⁴²⁰ tanıklanmıştır.

¹⁴²⁰ CC II, 71a/18-19.

Ermenilik memleketine yohtur zeytün terekleri havanıñ sovuqluğu için. (III, 498, 573, 1297) “Hava soğuk olduğu için Ermeni memleketlerinde zeytin ağaçları yoktur.”

Zera eger ki sen kiyik maticasından zeytinnin kesildiñ da maticasız bolup, yahşı zeytün üsne aşlandıñ, neçe dağı alar, ki kiyik düğüller, aşlangaylar kendileriniñ zeytünü üsne. (III, 1779) “Eğer sen yabani zeytinin budağından kesip budağı olmayan, yabani olmayan iyi bir zeytin aşılsan o zeytinin üstüne aşılanır.”

ağaçnı zeytinnin (III, 1676) “zeytinin ağacını”

kendileriniñ zeytünü üsne (III, 1779) “onların zeytini üzerinde”

kiyik maticasından zeytinnin (III, 1779) “zeytinin yabani ağaç gövdesinden”

kiyik zeytün (III, 158) “yabani zeytin”

neçik yeñi butağı zeytinnin (III, 1439) “zeytinin yeni çıkmış budağı gibi”

neci k zeytün tereki yemişli övünde Teğriniñ (I, 52) “Tanrı’nın evinde meyve dolu zeytin ağacı gibi”

semizlikinden zeytinnin (III, 1779) “zeytinin semizliğinden”

yahşı zeytün (III, 1779) “iyi (aşılı) zeytin”

yeñi tikme zeytün tereki (III, 1439) “yeni dikilmiş zeytin ağacı”

zeytin terek tolu yemişli (III, 1689) “üstü meyve dolu zeytin ağacı”

zeytün terekleri (III, 1779) “zeytin ağaçları”

2.39.1.2.3.2. Sebze

- **badınçan:** (< Ar. *bādincān*) patlıcan (III, 200)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 804)

- **habağ:** kabak (III, 779)

[ET: kabak/ kabağ K_{rh}: kabağ Har: kabağ Çağ: kabağ]

ET’den itibaren¹⁴²¹ tüm dönemlerde tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te *habağ tereki* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 706, 735)

- **hıyar/ hıyar:** (< Far. *ḫiyār*) hıyar (III, 856, 843)

[ET:- K_{rh}: hıyār Har: hıyār Çağ: hıyār]

¹⁴²¹ EUTSV, 159.

İlk olarak CC'de¹⁴²² tanıklanmıştır.

Lukaş hulum alnına sindirdi 1 pyalamni da soñra alıp hıyar bile tepsini urdu yerge. (III, 1423) “Lukaş hizmetçimin önünde bir bardağımı kırdı ve sonra (bir) salatalık alıp tepsiyi yere vurdu.”

- **pancar:** (< *Erm. pañçar*) pancar (III, 1117)

[ET:- **Krh:** **Har:** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Ĥaysı inanır, yeme barçanı, da kim ĥastadır, pancar yesin. (III, 825) “Her kim her şeyi yiyebildiğine inanıyorsa ve kim hastaysa pancar yesin.”

- **sarımsağ/ sarımuğ:** sarımsak (III, 1241, 1241)

[ET:- **Krh:** sarmusak **Har:** sarmusak / sarımsak **Çağ:-**]

İlk olarak DLT'de¹⁴²³ tanıklanmıştır. Sözcüğün *sarımuğ* şekli “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük”te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 756)

1 tavuğ 80 aḥça, 1 yumurṯa 8 aḥça, 1 soğan 5 aḥça, 1 sarımsağ 10 aḥça... (I, 565) “Bir tavuk seksen akçe, bir yumurta sekiz akçe, bir soğan beş akçe, bir sarımsak on akçe...”

Baş sarımsağ 1 hroş... (I, 564; III, 231) “Baş sarımsak 1 groş...”

- **soğan:** soğan (III, 1291)

[ET: soğan **Krh:** soğun/ soğan **Har:** soğan **Çağ:** soğan]

ET'den itibaren¹⁴²⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da ĥaysı yemeḡ nikçemni, neçik tir soğan, hıyar, sarımsağ da özge ĥvastlar, ĥaysı pragnut kliy ediler cuhutlar! (II, 185) Yahudiler soğan, hıyar, sarımsak ve başka kendiliğinden yetişenler gibi değersiz yemekleri arzu ediyorlardı.

1 soğan 5 aḥça, 1 sarımsağ 10 aḥça... (I, 565) “Bir soğan beş akçe, bir sarımsak on akçe...”

1 soğan 1 hroška edi. (I, 564) “Bir soğan bir groş idi.”

¹⁴²² CC I, 53b/15.

¹⁴²³ DLT I, 527/25.

¹⁴²⁴ EUTSV, 287.

2.39.1.2.4. Tahıllar

- **arış:** çavdar (III, 131)

[ET:- **Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Haḫrada 3 trabizon aşıḫ da bir bočka arış. (III, 792, 1500) “Girişte üç fiçı Trabzon buğdayı ve bir fiçı çavdar (var).”

arış unu (II, 698) “çavdar unu”

bir bočka arış (III, 302) “bir fiçı çavdar”

bir koş arış (III, 131, 718) “bir sepet çavdar”

*bir korec*¹⁴²⁵ *arış na pıtil* (III, 131) “büyük bez torba üzerine bir korec çavdar”

1 bečka kiçi arış (III, 245) “bir küçük fiçı çavdar”

4 tretinnik arış (III, 131) “dört tretinnik¹⁴²⁶ çavdar”

- **arpa:** arpa (III, 135)

[ET: arpa **Krh:** arpa **Har:** arpa/ arfa **Çağ:** arpa]

ET’den itibaren¹⁴²⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Aldı topraḫından dacarnıḫ ḫoran alnından aruv topraḫ, da anı da suv içine bulḡadı, da aldı arpa ötmekin Ovsep ‘niḫ ḫolundan, da berdi suvnı Ovsep ‘ke. (I, 1044) “Sarayın sunağının önünden kutsal toprak aldı ve onu su içine buladı, Yusuf’un elinden arpa ekmeğini aldı ve Yusuf’a suyu verdi.”

arpa salmaḫ (II, 708; III, 136, 1232) arpa atmak¹⁴²⁸

bir arpa ḫadar (II, 697; III, 739) bir arpa kadar

bir arpa ölçövü (II; 686; III, 273, 1094) bir arpa ölçüsü

bir arpa ötmeki ağaç tepsı bile (I, 1044) “tahta tepsı içinde bir arpa ekmeği”

20 arpa ölçövü (III, 324, 442, 738, 1094, 1139)

- **aşlı/ aşıḫ:** tahıl (III, 159)

[ET: aşlık **Krh:** aşlık **Har:** aşlık/ aşıḫ **Çağ:** aşlık/ aşıḫ]

ET’den itibaren¹⁴²⁹ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Sözcüğün *aşlı* şekli

KPN III’te verilmiştir.

¹⁴²⁵ Eski dönemlerde Ukrayna ve civarında kullanılan ağırlık birimi. 1 korec: 120 litre/ 98 kg.

¹⁴²⁶ Eski dönemlerde Polonya ve civarında özellikle tahıllar için kullanılan ağırlık birimi. (120- 204 litre)

¹⁴²⁷ EDPT, 198.

¹⁴²⁸ Büyücülük ile ilgili bir terim

¹⁴²⁹ EDPT, 261.

Kim hoydu çeklerni ya hranicalarıñni seniñ eminlikte, semizliki bile aşılhıñıñ toldurdu seni. (III, 159) “Kim senin sınırının içine barış koyduysa seni tahılın bolluğu ile doldurdu.”

aşılhı arasına (II, 375) “tahıl arasında”

aşılhı kibik (II, 674) “tahıl gibi”

aşılhı suvu (III, 159, 1333) “tahıl çorbası”

aşılhı yeñi çıhkan (II, 839; III, 617) “yeni mahsül tahıl”

bir tretinnik aşılhı (III, 898) “bir tretinnik tahıl”

danesi aşılhıñıñ (II, 528) “tahılın tanesi”

ölçövü aşılhıñıñ (II, 771) “tahılın ölçüsü”

semizliki bile aşılhıñıñ (II, 408) “tahılın dolgunluğu ile”

snoplarnı aşılhıñıñ (II, 386) “tahılın bağlarını”

haçan ki şaranca aşılhı üsne (II, 414) “tahıl üstündeki çekirge gibi”

I stuha aşılhı (III, 1324) “bir kutu tahıl”

- **burçaḥ:** bezelye (III, 338)

[ET: burçaḥ Krh: burçaḥ Har: burçaḥ Çağ: burçaḥ]

ET’den itibaren¹⁴³⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilen sözcük KPN III’te verilmiştir.

ges tretinnik burçaḥ da tövü (III, 338, 1501) “yarım tretinnik bezelye ve darı”

- **bürtük/ burturk:** tahıl (III, 351, 339)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanan sözcüğün *burturk* şekli sadece KPN III’te verilmiştir. (III, 339)

Sövüngeyler, kimler (ki) alıp keltirgeyler bürtüklerin kendileriniñ. (III, 366, 1061)

“Kendi tahıllarını alıp getirenler sevineceklerdir.”

yalañaç bürtük (III, 1629) “sade tahıl”

- **taḥıl:** (< Ar. *daḥl*) tahıl (III, 1369)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: taḥıl]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Eger kimese çoğur açsa yer içine, hayda ki taḥılı bar anıñ ya özge hoygan bolgay, da ol çoğurga yebergey kişini taḥılını çıharma, a ol kişi, ki çoğurga yebergendir. (I, 188)

¹⁴³⁰ EDPT, 357.

“Eğer birisi onun tahılını ya da başka bir şeyini koyduğu yer altına bir çukur açsa ve o çukura tahılı çıkarması için birisini gönderse, o kişi çukura gönderilendir.”

tahılını iyisi (I, 188, 714) tahılın iyisi

tahılına kendini (I, 197) “kendisinin tahılına”

11 Kapitula. Saḥlaganı tahılını yer içine (I, 182, 703) “11. Madde. Tahılın yer altında muhafaza edilmesi (hakkında)”

- **tüvü/ tövü:** darı (III, 1530, 1497)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴³¹ tanıklanmıştır.

Stupa, ki tüvü ya özge neme ezerler ya töverler / ki içine aşıllı töverler. (III, 441) “Dibek içinde darı ya da bunun gibi şeyler ezerler ya da döverler. “

ges tretinnik burçaḥ da tövü (III, 338, 1501) “yarım tretinnik bezelye ve darı”

2 bočka tüvü (III, 1531) “iki kasa darı”

2.39.1.3. Hayvansal Yiyecekler

- **bal:** bal (III, 209)

[ET:- Krh: bal Har: bal Çağ: bal]

İlk olarak DLT'de¹⁴³² tanıklanmıştır.

Eger yetmegen balnı tügelleme klemese, ol çaḥta anıḡkibik bazar tutulmaktır. (III, 1515)

Satıcı yetmeyen balı tamamlamak istemiyorsa, bunun gibi pazar tutulmaz.

aḡaç içine balı bile (III, 41) “aḡaç (kovan) içinde balı ile birlikte”

bişirgen aşıllı bile bal (III, 209) “bal ile haşlanmış tahıl”

- **çibal/ çibal/ çbal/ çiybal/ çıybal:** bal (III, 382, 386)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Emizdirdi alarga çiybal ḥayadan da yaḡ taşlı ḥayadan. (I, 45) “Onlara kayadan bal ve yaḡ emzirdi.”

bir kesek çibal (I, 37) “bir parça bal

bişirgen aşıllı çibal bile (III, 209) “bal ile haşlanmış tahıl”

1 oḡa çibal (I, 565) “bir okka bal”

1 plastır çibal (I, 569) “bir iri parça bal”

¹⁴³¹ CC II, 60a/29.

¹⁴³² DLT III, 156/6.

1 sapçaçih çibal (III, 1237) “bir küçük kova bal”

2 sapçaḥ çiybal (III, 768) “iki kova bal”

- **yumurta/ yumurṯa:** yumurta (III, 1736)

[**ET:** yumurṯa/ yumurdḳa **Krh:** yumurtḡa **Har:** yumurtḡa/ yumurtḳa **Çağ:** yumurtḡa/ yumurtḡu/ yumurtḳa/ yumurta]

ET’den itibaren¹⁴³³ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Ari Ulu oruçta nab'alni da yumurtka yiyirler şapatkün da yihkün. (I, 586) “Kutsal oruçta süt ürünleri, cumartesi ve pazar günü yumurta yiyorlar.”

1 yumurṯa 1 hroška edi. (I, 564) “Bir yumurta bir groş idi.”

çipçih yumurtası ḥadar (II, 899) kuş yumurtası

yumurṯa ḥabuḥunuṯ tibine (II, 733) yumurta kabuğunun altında

2.39.1.3.1. Et -Balık

- **et:** et (III, 507)

[**ET:** et **Krh:** et **Har:** et **Çağ:** et]

ET’den itibaren¹⁴³⁴ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Yemendir men etin ögüzleriṯniṯ seniṯ, da ne ḥanın ečkileriṯniṯ seniṯ içermen. (I, 51)

“Ben ne senin öküzlerinin etini yerim ne de keçilerinin kanını içerim.”

bir kesek toṯuz etin (II, 344) “bir parça domuz etini”

- **şıṣlik:** kebaplık (et) (III, 1355)

[**ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]**

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük KPN III’te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir.

- **balih:** balık (III, 211, 212)

[**ET:** balih **Krh:** balih **Har:** balih **Çağ:** balih]

ET’den itibaren¹⁴³⁵ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Eger saḥlamasa, [buzsa] aruv oruçnu balih yemeḥ bile, cimrilik bile ya borniglih bile, ol Juta bile ḥıynalmaḥ kerek tamuḥta. (I, 164) “Eğer kutsal orucunu balık yiyerek cimrilikle, zinayla bozsa, o Yahuda ile cehennemde eziyet çekmesi gerek.”

kesek balih şışlegen (I, 569) “şişe geçirilmiş (bir) parça balık”

¹⁴³³ EUTS, 938.

¹⁴³⁴ EDPT, 33.

¹⁴³⁵ EDPT, 335.

2.39.1.3.2. Süt Ürünleri

- **çığıt/ çğıt/ çıhut/ çığıç:** peynir (III, 388)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 840) Sözcüğün *çığıt/ çıhut/ çığıç* şekilleri sadece KPN III’te verilmiştir.

- **haymağ:** kaymak (III, 835)

[ET:- K^{rh}: kayak/ kaṇak Har:- Çağ: kaymak/ kaymağ]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT’de¹⁴³⁶ tanıklanmıştır.

Ki işittim men bu avaznı Teḡrilerimden, aldım men ḡardaşım oḡlun 1 yaşına, kiydirdim anı türlü-türlü kamḡalar içine, da saldım boyuna altın-inci, neçik ḡan oḡlunuḡ, içirdim da

yedirdim anı barça süt bile, da ḡaymaḡ bile, da çiybal bile. (I, 174) “Ben bu sesi tanrılarımın işittim, kardeşimim oḡlunu bir yaşındayken aldım, ona türlü türlü ipek kumaşlar giydirdim, boynuna altın inci taktım, onu hep sütle, kaymakla, balla yedirdim içirdim.”

- **sağırmağ:** süt ürünleri (III, 1219)

[ET:- K^{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Evet ol zamannıḡ araçnortları k’arozel etiyir ediler keri bolma anıḡkibik aşlardan oruç künlerinde, aytıp, ki balıḡ artıḡtır, ne ki nab'al, zera ki balıḡ tügel tiridir, da nab'al düḡüldür tiri, yoḡsa aşlarından tirilerniḡdir sağırmaḡ. (I, 586) Evet, o zamannın psikoposları oruç günlerinde bunun gibi yiyeceklerden geri durulmasını söyledi; balık süt ürünleri gibi yasaktır, çünkü balık tamamen canlıdır ve süt ürünleri canlı değildir, ama yiyeceklerden süt ürünleri canlılardan elde edilir.

Anıḡ üçün eger ki kleseniz aruvluḡ bile saḡlama erkine köre Teḡriniḡ, keri boluḡuz neçik sağırmaḡlardan, alayoh balıḡtan da. (I, 586) “Tanrı’nın iradesine göre (orucunuzu) kutsallıkla muhafaza etmek isterseniz balıktan olduğu gibi süt ürünlerinden uzak durunuz.”

- **sarı yağ/ saruyağ/ saryağ/ saryaḡ:** tereyağ (III, 1241)

[ET:- K^{rh}:- Har: sarıḡ yağ Çağ:-]

¹⁴³⁶ DLT I, 383/28.

İlk olarak KE'de¹⁴³⁷ tanıklanmıştır.

Nedir manisi hıtım keçesi, ki saruyağ yeyirbiz bolsun Bayramnıñ, alay Cnuntnuñ? (I, 272) “Yoksunluk gecesinin anlamı nedir, çünkü bayramdan (Paskalya'dan) ve dahi Noel'den, sonra tereyağı yeriz.”

Inekten 1 lidr saryah berilgey. (I, 160) “İnekten bir lidra tereyağ vrilecek.”

Çağır ferâhlatur, sarı yağ açıl eter, da ötmek tohtatur adamnıñ yürekin. (III, 24) “Şarap neşelendirir, tereyağ berrak yapar ve ekmek kişinin yüreğini güçlendirir.”

taje saryah (II, 769, 775) “taze tereyağ”

2.39.1.4. Mineraller

- **tuz:** tuz (III, 1517)

[ET: tuz **Krh:** tuz **Har:** tuz **Çağ:** tuz]

ET'den itibaren¹⁴³⁸ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Da sözüñüz siziñ her sahat tolu başhışı bile Eyemizniñ, neçik tuz bile tatılhatkan bolsun. (I, 493) “Ve sizin sözünüz her zaman Rabb'imizin lütfuyla dolu olsun, tuz gibi (yemeğe) tat katan olsun.”

Ari Canıñnıñ tuzu bile (I, 231) “Kutsal Ruh'un tuzu ile”

canlı tuz bile (I, 294) “kutsal tuz ile”

küyük tuz (III, 710) “yanmış tuz”

saçkan tuz (III, 1214) “tuz saçan”

tuz salma neme içine (III, 1229) “bir şeyin içine tuz koymak”

uçmañnıñ tuzu (III, 991) “cennetin tuzu”

4 sbliñ tuzumnı (III, 1517) “dört sbglik tuzumu”

2.39.1.5. Yağlar

- **yağ/ yah:** yağ (III, 1620, 1623)

[ET: yağ **Krh:** yağ **Har:** yağ **Çağ:** yağ]

ET'den itibaren¹⁴³⁹ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Bu yağ kibik sasıgaysen elge. (III, 480) “İnsanlara bu yağ gibi kokuyorsun.”

Sattım bahasına: yağıñnıñ kameni 54-er sbg da 14 teri 6 som gs. (III, 206) “Yağın kamenini ellidört sbg'den ve on dört deriyi altı buçuk somdan (yok pahasına) sattım.”

Yağıñı da terini yoñ bahasına sattı. (III, 206) “Yağı da deriyi de yok pahasına sattı.”

bağırsıñ üsne bolur yağ (III, 203, 311) “bağırsak üstünde bulunan yağ (tabakası)”

¹⁴³⁷ KE, 165r/4.

¹⁴³⁸ EDPT, 571.

¹⁴³⁹ EUTS, 279, EDPT, 895.

yağ bile birge bızovların, ögüzlerin da eçkilerni (I, 45) “keçilerin, öküzlerin, buzağların yağı ile birlikte”

yağ çirah (III, 395) “çerağ yağı”

yağı ineklerin (I, 45) “ineklerin yağı”

yahga döngen (III, 771) “yağa dönen”

4 oha zeytin yağı (III, 532) “dört okka zeytinyağı”

9 kesek yağ (III, 758) “dokuz parça yağ”

14 kesek yağnı (III, 686) “on dört parça yağ”

2.39.1.6. Yemek İsimleri

- **aş:** aş, yemek (III, 152)

[ET: aş **Krh:** aş **Har:** aş **Çağ:** aş]

ET’den itibaren¹⁴⁴⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ol türlü ayahını da aştan sonra aldı da ayttı. (III, 179) “Aynı şekilde yemekten sonra kadehi aldı ve konuştu.”

aş alnına (III, 152) “yemek önünde”

aş buzulgan (III, 152) “bozulan yemek”

aş ertegi (III, 152) “sabah yemeği, kahvaltı”

aş yemegen (III, 153) yemek yemeyen (oruç)

aşlarından tirilerni (III, 1219) “yaşayanların yemeklerinden”

aşların smakı (III, 153, 1368) “yemeklerin lezzeti”

aştan sonra (III, 153) “yemekten sonra”

barça aşlardan (III, 606) “bütün yemeklerden”

barça semiz aşlardan (III, 326) “bütün yağlı yemeklerden”

bişirgen aş (III, 152) “pişirilmiş yemek (çorba)”

bişken aş (III, 152) “pişmiş yemek (çorba)”

can aş (III, 90, 934) “cenaze yemeği”

canı için aş bermeh (III, 152) “cenaze için yemek vermek”

keçegi aş (III, 152) “akşam yemeği”

köp aşlardan çatlama (III, 152, 730) “çok yemekten çatlamak (mide fasadı geçirmek)”

ulu aş (III, 153) “bayram yemeği, tören yemeği”

yahşı aş bile (I, 231) “güzel yemek ile”

- **tutmaç:** tutmaç (III, 1513)

¹⁴⁴⁰ BK, D21.

[ET:- K_{rh}: tutmaç Har:- Çağ: tutmac]

İlk olarak DLT'de¹⁴⁴¹ tanıklanmıştır.

Ari ganonk' anıñki k'ahananıñ holthasın yöpsünmestir, parsiniñ tutmaçı artıhtır anarzıyan tumdan, ese. (I, 174) “Kilise kanunu onun gibi rahibin duasını kabul etmezi Farisilerin tutmacı kutsallığın değersizliğinden daha iyidir.”

- **uzolgına/ uzulgına:** çıkın, tike (III, 1572)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Eki uzolgıne, birer ulu oña zafran her uzolgıne içine (III, 1758) “Her çıkının içinde birer büyük okka safran olan iki çıkın (var).”

I uzulgına (III, 1572) “bir (yemek) çıkını”

- **yalamağ:** lapa (III, 1628)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır.

Yalamağ, ki itke berirler. (II, 678) “Lapayı ite verirler.”

2.39.1.7. Yemek Malzemeleri

- **açıtmağ:** maya (III, 27)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tanıklanmıştır.

Anıñ üçün ari tumnuñ da açıtmağ da suv yohtur, ölümsüzlükhedir oñşaş. (I, 569) “Bu nedenle, komünyonda maya ve su yoktur, ölümsüzlüğe benzer.”

- **açıtuç:** maya (III, 27)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT'de tanıklanmıştır. KPN III'te sözcüğün ilk anlamı olarak “maya” verilmiştir.

- **hamur:** (< Ar.*hamīr*) hamur

[ET:- K_{rh}:- Har: hamīr Çağ: hamīr]

İlk olarak CC'de¹⁴⁴² tanıklanmıştır. Metinlerde sadece *açı* sıfatıyla kullanılmış olması dikkat çekicidir.

¹⁴⁴¹ DLT II, 233/16.

Bilmes misiz, ki azgına açî hamur barça nemeni açtır? Arıtınız kerî eski açî hamurnu, ki bolgaysız yeñi yaratılğan, ne türlü ki siz açtırmagan, zera Bayramımız bizim soyuldu, K'risdos. (III, 27) “Azıcık ekşi hamurun her şeyi ekşittiğini bilmez misiniz? Sizin için yeniden yaratılacak sizi ekşitmeyecek eski ekşi hamuru temizleyin çünkü bizim bayramımız Mesih katledildi.”

açî hamur (II, 756) “ekşi hamur”

açî hamur bile (I, 570, 571) “ekşi hamur ile”

açî hamurdan (I, 572) “ekşi hamurdan”

açî hamurnu (I, 570, 571, 573) “ekşi hamuru”

açî hamuru bile yamanlıhñıñ da bizmilikñiñ (I, 462) “kötülüğün ve bencilliğin ekşi hamuru ile”

açî hamurundan p'arisecilerniñ (II, 344) “Farisilerin ekşi hamurundan”

eski açî hamur bile (I, 462) “eski ekşi hamur ile”

azgına açî hamur (I, 482) “azıcık ekşi hamur”

- **un:** un (III, 1552)

[ET:- **Krh:** un **Har:** un **Çağ:** un]

Taranan tarihî metinler içinde ilk olarak DLT'de¹⁴⁴³ tanıklanmıştır.

Habañnı yegen hurt, uzun, ya osenica, ya kiçi, ker, unnuñ üsne, uşah-uşah... (II, 797)

“Kapıyı yiyen/ kemiren kurt; uzun, ya tırtıl ya da küçük, kahverengi, unun üzerinde, küçük küçük...”

añ un (II, 818) “beyaz un”

arış unu (II, 698) “çavdar unu”

2.39.2. İçecek İsimleri

- **ıçki:** ıçki, içecek (III, 603)

[ET: içgü/ içkü **Krh:** içkü/ içgü **Har:** içkü **Çağ:** içkü/ içki]

ET'den itibaren¹⁴⁴⁴ bütün dönem metinlerinde işlek olarak kullanılmıştır.

Külnü, neçik ötmekni, yedim da içkimni benim yaş bile harıştırdım. (I, 74, 790) “Külü eklemek yerine yedim ve içeceğimi gözyaşı ile karıştırdım.”

ferâhlatuçı içkiñni (I, 128) “ferahlatıcı içkini”

sövüklü içkiñ bile (I, 128) “sevilen içecek ile”

Ari Canıñnıñ ferâh içkisi bile (I, 228) “Kutsal Ruh'un ferah içkisi ile”

¹⁴⁴² CC I, 44b/23.

¹⁴⁴³ DLT II, 15/13.

¹⁴⁴⁴ EUTS, 88; EDPT, 24.

- **içme:** içecek (III, 603)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT metinlerinde tespit edilmiştir.

Yardı hayanı yabanlıhta da berdi içme alarga. (I, 64; III, 1647) “Çölde kayayı ikiye yardı ve onlara içecek verdi.”

- **içmeḡ:** içecek (III, 603)

[ET:- Krh:- Har: içmek Çağ: içmek]

Uygur Türkçesi ile yazılmış metinlerde¹⁴⁴⁵ ve DLT’de “içmek” anlamında ancak NF’den itibaren metinlerde ve özellikle Kıpçak Türkçesi eserlerinde ekin kalıplaşmasıyla kalıcı isim oluşmuş, “içecek/ içilecek şey” anlamında kullanılmıştır.

Ḥolarmen, yarlıḡovuçı da yaḡşı etüçi Biy, ki saḡtılıhta da aruvluhta hadir bolgaymen da övretkeysen maḡa barma seniḡ yaḡşı yoluḡ bile, ki arzani bolgaymen ulu haybatıḡa, zera suḡlançım eger içmeḡimniḡ, eger yemeḡimniḡ erinçekletiptir esimni; tas et, Biy. (I, 127)

2.39.2.1. Su

- **suv/ sov/ su:** su (III, 1333, 1294, 1325)

[ET: sub Krh: suw/ suf Har: suw/ suv/ su Çağ: suw/ suv/ su]

ET’den itibaren¹⁴⁴⁶ metinlerde işlek olarak kullanılmıştır.

Kim ki kimeseni yargu bile antka keltirse, kerek sovnu 3 kez ḡoluna ol toldurgay. (I, 206) “Her kim bir kimseyi mahkeme emri ile yemin etmeye getirse üç kere suyu eline doldurmalıdır.”

açı suv (III, 1400) “acı su, içilmez su”

aḡın su (II, 865) “akan su”

limon suvu (III, 342, 778, 1334) “limon suyu”

nurnuḡ ḡısılgan tatlı suvu (II, 814; III, 1028, 1334) “ezilmiş narın tatlı suyu”

suv aluçılar (III, 88) “sucular”

suv taşıgan (III, 1334, 1397) “su taşıyıcı”

¹⁴⁴⁵ EUTS, 88.

¹⁴⁴⁶ BK, D10.

2.39.2.2. Süt

- **süt:** süt (III, 1341)

[ET: süt **Krh:** süt **Har:** süt **Çağ:** süt]

ET'den itibaren¹⁴⁴⁷ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir. Metinlerde Hz. İsa'nın Hz. Meryem'in sütüyle beslenmesi ile ilgili cümlelerde sıklıkla kullanılmıştır.

Gojsluk bile toğurdum, zadasız besledim, aruv süt bile men seni yedirdim. (I, 289)

“Bakire olarak doğurdum, lekesiz besledim, günahsız süt ile seni doyurdum.”

Kim bolgay, ki kütkey hoylarnı da sütünden anıñ yemegey? (I, 464) “Kim koyunları güdecek ve onun sütünden içmeyecek?”

bir tamçı sütüñññ gojsluññdan seniñ (I, 289) “senin bakireliğinin sütünün bir damlası”

hojy süti bile (I, 1062) “koyun sütü ile”

neçik süt (I, 84) “süt gibi”

seniñ ari sütüñ üçün (I, 120) “senin temiz sütün için”

seniñ ari sütüñüz üçün (I, 224) “sizin temiz sütünüz için”

süt bermegen (II, 880) “süt vermeyen (inek)”

süt çıħarma (II, 766) “süt çıkarmak, sağmak”

süt kesilgen (II, 760) “kesilen süt”

sütü hojynlarnıñ (I, 45, 320, 603) “koyunların sütü

sütün eçkilerniñ (I, 816) “keçilerin sütünü”

sütün surp gojs Mariamnıñ (I, 567) “kutsal bakire Meryem'in sütünü”

sütüñ bile emizdirmehin (I, 119, 997) “sütün ile emzirmen”

sütüñ bile hasil keltirgen (I, 785) “sütü ile meydana getiren (büyüten)”

sütüñ bile yedirmeh üçün (I, 227) “sütün ile beslemek için”

2.39.2.3. Fermente Edilmiş İçecekler

- **çağır/ çahır/ çahır:** şarap (III, 363)

[ET:- **Krh:** çağır **Har:** çağır **Çağ:** çağır]

İlk olarak DLT'de¹⁴⁴⁸ tanıklanmıştır.

Pan Haçkoga pan Ivaşko pisar ohluna çahır üçün ki pan M'alobrz'iski berdi. (I, 969)

“Efendi Ivaşko'nun memur oğlu Efendi Kaçko'ya, Bay Malobrijski şarap için (para) verdi.”

az çağır içme (III, 502) “az şarap içmek

¹⁴⁴⁷ EDPT, 798.

¹⁴⁴⁸ DLT II, 336/28.

çağır sövüçi (I, 510) “şarap seven”

çağır tolu (I, 63) “şarap dolu”

çağırın hurbanlarının (I, 54) “kurbanların şarabını”

çağırın hurbannın (III, 600) “kurbanın şarabını”

çağırın ahılsızlığının (III, 260) “akılsızlığın şarabını”

çağır tulhuğu (II, 870) “şarap tulumu”

- **rahi/ raḥi:** (< Ar. *ʿarāk*) rakı (III, 1191)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ: *ʿarāk*]

İlk olarak Çağ. metinlerinde¹⁴⁴⁹ tanıklanmıştır.

Raḥı, hıvatlı içki, ne bile esirme bolur adam, ḥaysı ki ḥurmadan, da aşıltan, da her türlü urluḥlardan eterler. (II, 874) “Rakı, kuvvetli içki(dir), insan onunla sarhoş olur, hurmadan, tahıldan her türlü tohumdan yapılır.”

Cuhut Noringe 25 fli raḥı üçün. (I, 209) “Yahudi Norin’e rakı için yirmi beş florin.

raḥı ya özge neme, ki esirtir adamnı (II, 874; III, 31) “insanı sarhoş eden rakı ya da başka bir şey”

- **sirke:** sirke (III, 1272)

[ET: sirke Krh: sirke Har: sirke Çağ: sirke]

ET’den itibaren¹⁴⁵⁰ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Dinsiz cuhutlardır, ki K’risdosnı ḥaçka keltirdiler, da öt da sirke içirdiler. (I, 171) “Dinsiz Yahudiler Mesih’i çarmıha gerdiler, öd ve sirke içirdiler.”

Azgına sirke bütün içkini sirkeletkey. (I, 174) “Azıcık sirke bütün içkini sirkeletir (ekşitir).”

barçanı ezip igi sirke bile olivaga qatıştırma (III, 1272) “hepsini ezip iyi sirke ile zeytin yağına karıştırmak”

içkeni üçün leğini [leagini] sirke bile (I, 119) “safrayı sirke ile içen hakkında”

2.39.2.4. İkramlık İçecekler

- **şerpet:** [< Ar. *şarba(t)*] şerbet (III, 1350)

[ET:- Krh:- Har: şerbet Çağ: şerbet]

İlk olarak KE’de¹⁴⁵¹ tanıklanmıştır.

¹⁴⁴⁹ ÇTS, 46.

¹⁴⁵⁰ EDPT, 850.

¹⁴⁵¹ KE, 5v/10.

Kazbin, tatlı, kökten ener, ya şerpet tatlı, ya çibal, ya Kağajat ulusunda bolur, ya nede tatlı bar, ya hurma, ya şeker, ki çibaldan da tıvüden tüzeler. (II, 849; III, 662, 721, 1532) “Helva, tatlı, cennetten iner, tatlı şerbet ya da bal, Gilead ulusunda olur, içinde ne tatlı, hurma ne de şeker var; baldan ve darıdan yapılır.”

2.39.3. Yeme- İçme Durumu

2.39.3.1. Açlık- Tokluk

2.39.3.1.1. Açlık

- **aç:** aç, açlık (III, 19)

[ET: aç **Krh:** aç **Har:** aç **Çağ:** aç]

ET’den itibaren¹⁴⁵² bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

Ki toydurdu canların açlarını da canların küsençlerini tolu etti yahşılıh bile. (I, 79)

“Açların ruhlarını doyurdu ve arzuların ruhlarını iyilikle doldurdu.”

Sıgındırdı kendinde açlarını, da yasadılar şehir turmağlarına kendilerini. (I, 423)

“Açları kendi şehrine sıgındırdı ve kendilerinin şehir yerleşimlerini imar ettiler.”

Bardır yarım ötmek, anı da saña beriyim, yoğese bermen, zera açtan ölermen. (III, 19)

“Yarım ekmek var, onu sana vereyim, ya da vermeyeyim çünkü açlıktan ölüyorum.

- **açılı:** açlık (III, 24)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de isim şekliyle tanıklanan sözcük “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *açılılar ya açılıklar* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 879)

- **açılıkan:** acıkan(lar) (III, 25)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Berir ötmek açılıkanlarga da çeşer bağlanganlarını Biy. (I, 94) “Rab acıkanlara ekmek verir ve onların bağlanmış olanlarını çözer.”

- **açılımağ:** acıkmak, açlık (III, 25)

[ET:- **Krh:-** **Har:-** **Çağ:-**]

¹⁴⁵² BK, D38.

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır. “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” te *açıhmaḥlar* şeklinde verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 880)

- **açıhmaḥlıḥ**: açlık, kıtlık (III, 25)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Sımarlamaḥ inam üçün da yeḡıl köḡül bile ḥuluḥ üçün, ḥaysından başḥa ki tez açıhmaḥlıḥ bar üsne. (I, 509) Hepsinden başka üzerinde hızlı bir şekilde (manevi) açlık var olduğundan inanç için ve hafiflemiş yürekle kulluk için teslim olmak (gerekir).

- **açın/ açḥın**: aç, açlık (III, 26, 28)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanan sözcüğün *açḥın* şekli “açlık” anlamıyla KPN III’te verilmiştir.

Zera anıḡ üçün kobêlada yemeḥni yürütiyirbiz, ki açın ḥalmagaybiz. (II, 507) “Zira aç kalmamak için sepette yemeği taşırız.”

- **açḥıngan**: aç (III, 28)

[ET:- K^{rh}:- H^{ar}:- Ç^ğ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Ündegin öksüzlerni, tulnu, soḥurnu, aḥsaḥnı, ḥuvatsıznı, ḥaribni, yasırnı, açḥınganların, da kimniḡ ki derdli yüreki bar. (I, 180) “Öksüzleri, tulları, körleri, sakatları, güçsüzleri, garipleri, esirleri, açları, dertli yüreği olan herkesi çağır.”

2.39.3.1.2. Yemekten Yoksunluk

- **açlıḥ**: açlık, kıtlık (III, 28)

[ET: açlıḥ K^{rh}: āçlıḥ/ açlıḥ H^{ar}: açlıḥ Ç^ğ: açlıḥ]

ET’den itibaren¹⁴⁵³ bütün dönemlerde tanıklanmıştır.

Da yedi kūn açlıḥ bile incıttı kensin. (I, 262) “Ve yedi gün kendisine açlıkla eziyet etti.”

Açlıḥ boldu da ulu sovuḥ. (III, 28) “Kıtlık ve büyük soğuk oldu.”

¹⁴⁵³ EUTSV, 41.

Oğlum, ħodza oğlu yılan yedi – ayttılar, ki hakimliktir aḡar; yarlınıḡ yedi ese – ayttılar, açlıḡtan yedi. (I, 176) “Oğlum zenginin çocuḡu yılan yedi, şifa bulmak için yedi derler, fakir yese açlıktan yedi derler.”

açlıḡ 5 haftaga deg (III, 29) “beş hafta süren kıtlık”

kününe açlıḡnıḡ (I, 46) “kıtlık günlerinde”

yedirme alarnı açlıḡta (I, 43) “kıtlık zamanında onları doyurmak”

- **azıḡsız/ azıḡsız:** azıksız, yemeksiz (III, 193)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çaḡ: azuḡsız/ azuḡsız]

İlk olarak GT’de¹⁴⁵⁴ tanıklanan sözcüğün her iki şekli de “Ermenice İncil için Kıpçakça Sözlük” verilmiş, herhangi bir cümle içinde tespit edilmemiştir. (II, 663)

- **yemişsiz:** yiyeceksiz (III, 1690)

[ET:- K_{rh}:- Har: yemişsiz Çaḡ:-]

İlk olarak KE’de¹⁴⁵⁵ tanıklanmıştır.

Boş da sefil çalışıyırmen da yemişsiz ħalıyırmen. (I, 232; III, 1690) “Boş ve sefil çalışıyorum ve yiyeceksiz kalıyorum.”

Övrensinler bizimkiler de daḡı yaḡşı işler üsne baḡuḡı bolma kerekli nemeḡe, ki bolmagaylar yemişsiz. (I, 516) “Bizimkiler daha iyi işler üzerinde gerekli şeylere bakıcı olmayı öğrensinler ve yemeksiz kalmasınlar.

2.39.3.1.3. Tokluk

- **toḡ:** tok (III, 1472)

[ET: toḡ K_{rh}: toḡ Har: toḡ Çaḡ: toḡ]

ET’den itibaren¹⁴⁵⁶ bütün dönem metinlerinde tespit edilmiştir.

K’risdos aytmadı, ki: «Toḡlarnı yediriniz», – yoḡsa ayttı açlarnı yedirme. (I, 181) “Mesih ‘Tokları yediriniz.’ demedi, aksine açları yedin (dedi).”

- **tolu:** tok, doymuş (III, 1478)

[ET:- K_{rh}:- Har:- Çaḡ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de bu anlamda tanıklanmıştır.

Toḡlar da tolular ötmek bile eksildiler, da açlar toldurdular yerni. (I, 61, 620) “Toklar ve doymuşlar ekmekleriyle yeryüzünden eksildiler, açlar yeryüzünü doldurdu.”

¹⁴⁵⁴ ÇTS, 85.

¹⁴⁵⁵ KE, 237r/1.

¹⁴⁵⁶ T, 1G1.

2.39.3.2. Susuzluk

- **susamaḥ:** susuzluk (III, 1332)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

İlk olarak CC'de¹⁴⁵⁷ tanıklanmıştır.

İçir, Biy, Ari Canıñnıñ ferâh içkisi bile, ḥaysı ki yıǵlap [iǵlap] ḥolıyırmen, ki susamaḥımnı keçirgeysen, içir da toydur isi sövüküñ bile. (I, 228) “Rab, susuzluğumu geçirmesi için ağlayıp istediğimden Kutsal Ruh’un ferahlatıcı içkisini içir, içir de sıcak sevginle doyur.”

Övret oǵluñnu açlıḥka da susamaḥka. (III, 28) “Oğluna açlığı ve susuzluğu öğret (Onu açlığa ve susuzluğa alıştır).”

susamaḥlarında kendileriniñ (I, 56) “kendilerinin susuzluklarında”

susamaḥımda benim (I, 60) “benim susuzluğumda”

- **susamaḥlıḥ:** susamak, susuzluk (III, 1332)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yetkinçe boldu añar pustalıḥta; susamaḥlıḥta, suvsuzluḥta ḥuluḥ etti añar. (I, 320) “Ona çölde eşlik etti, susamakta, susuzlukta ona kulluk etti.”

- **susamaḥsızlıḥ:** susamak, susuzluk (III, 1332)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Yetkinçe boldu añar pustalıḥta; susamaḥ, isi da susamaḥsızlıḥ da suvsuzluḥta ḥuluḥ etti añar. (III, 1332) “Ona çölde eşlik etti, susamak, sıcak, susamak ve susuzlukta ona kulluk etti.”

- **susagan:** susayan, susamış (III, 1332)

[ET:- Krh:- Har:- Çağ:-]

Taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Tek yalgız hörmetimni saǵıḥ ettiler salma menden da bardılar susaganlarına kendileriniñ. (I, 827; III, 593, 595) Sadece beni onurumdan mahrum edeceklerini düşündüler ve kendilerinin susayanlarına yürüdüler.”

Añ da unutma susaganıñnı da leǵı bile sirke içkeniñni. (I, 784) “Susamışı ve öt ile sirke içeni an ve unutma.”

aǵır susaganı (III, 44) “çok susayanı”

¹⁴⁵⁷ CC I, 26a/11.

- **susamış:** susamış (III, 1332)

[ET:- Krh:- suvsamış Har:- Çağ:-]

İlk olarak RKT'de¹⁴⁵⁸ tanıklanmıştır.

Hastalarını sorma da zındandagilerge barmıyırmen, gariblerini övüme tındırmıyırmen, yalanaçlarını kiydirmıyırmen, açlarını, susamışlarını yedirip içirmıyırmen, da barça Teñriniñ yollarından yırañlanıpmen. (I, 283) “Hastaları sormuyorum, zındandakilere gitmiyorum, garipleri evimde barındırmıyorum, çıplakları giydirmiyorum, açları, susamışları yedirip içirmiyorum, Tanrı’nın bütün yollarından uzaklaşmışım.”

- **suvsuzluğ:** susuzluk (III, 1336)

[ET:- Krh:- Har: suvsuzluk Çağ:]

İlk olarak ME'de¹⁴⁵⁹ tanıklanmıştır.

Helbet, arttırdılar yazıñ hılınmañnı, dağın da öçeştirdiler Biyikteğini suvsuzluğta. (III, 1336) “Elbette günah işlemeyi arttırdılar ve cennettekini susuzlukla kızdırdılar.”

Sınadılar Teñrini suvsuzluğta. (I, 352) “Tanrı’yı susuzlukla sinadılar.

¹⁴⁵⁸ RKT, 31/33a1.

¹⁴⁵⁹ ME, 29/8.

SONUÇ

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metnindeki isim söz varlığının eş anlamlılık, zıt anlamlılık, alt anlamlılık, üst anlamlılık, parça bütün ilişkisi gibi anlam ilişkilerine göre düzenlendiği bu çalışmanın asıl inceleme bölümü akrabalık, askerlik, astroloji, astronomi, avcılık, bitki, biyoloji, coğrafya, çevre ve şehircilik, din, edebiyat, eğitim, eğlence, farmakoloji, felsefe, filoloji, fizik, giyim kuşam, hayvan, hukuk, inşaat, jeoloji, kimya, kuyumculuk, matematik, meslek, meteoroloji, mimari, müzik, renk, sanat, siyaset, sosyoloji, spor, tarım, taşıt, tıp, ticaret, yiyecek- içecek olmak üzere toplam 39 ana başlıktan oluşmuştur.

39 başlık altında incelenen ve madde başı yapılan 3108 isim söz varlığının kavram alanları belirlenmiş, özgün yönleri ortaya konulmuştur. Türkçedeki sözcüklerin tarihî seyrine bakılırken henüz incelenmemiş ya da incelemelere dâhil edilmemiş olan isimler bu çalışmayla gün yüzüne çıkmıştır. Özellikle etimoloji kaynakları incelenirken bazı isimler 19-20. yüzyıl eserlerinde tanıklanırken bu çalışma sayesinde bu sözcükler 16-17. yüzyıla kadar geriye götürülebilecektir.

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi metnindeki söz varlığının oldukça zengin olması, gerek anlamsal gerek dil bilgisel gerekse fonetik olarak diğer tarihî dönemlerden belirgin farklılıklar göstermesi bu tezin yazılmasının ana sebebi olmuştur. Oldukça hacimli olan metinlerin tamamının çalışılması imkânsız olduğundan çalışma sadece isimle sınırlandırılmış ve taranan metinlerdeki isimler tespit edilmiş, varsa farklı yazılışları da gösterilmiş, metinlerdeki bağlamdan yola çıkarak anlamlandırılmış, ET'den itibaren tarihî dönemlerdeki yazılışları gösterilmiştir. Söz konusu isimlerin geçtiği örnek cümle Türkiye Türkçesine çevrilerek verilmiş, çalışmanın hacmini gereksiz yere genişletmemek için ismin geçtiği bütün cümleler değil, her anlam için bir cümle verilmiş ve diğer sözcüklerle kurduğu anlam ilişkisini ortaya koymak adına ismin kurduğu tamlamalar yine Türkiye Türkçesine çevirisi ile birlikte verilmiştir.

Çalışma konusu olan isimlerin bazı özellikleri dikkat çekicidir. Örneğin dinle ilgili isim söz varlığında İslami eserlerde olduğu gibi çoğunlukla ödünçleme isimler değil, Türkçe isimler tercih edilmiştir. 13. yüzyıldan itibaren tarihî metinlerde yoğunca kullanılan Arapça ve Farsça isimler yerine EHKT metinlerinde Türkçe karşılıkları tercih edilmiştir: *günah* yerine “aşingan, yañılğan, yazıh”, *vahiy* yerine “belgilik/ belgiliğ”, *fâni* yerine “toprahlı”, *ebedilik* yerine “keçövsüzlük”, *cehennem* yerine “tamuğ, çoğur/ çuğur/ çuhur/ çuhur/ çoğor, tıbsızlık/ tipsizlik”, *cennet* yerine “kök, köklük”, *amel* yerine “işlegen” *ibadet* yerine “yügünç, yügünmeğ” *dua* yerine “algış/ algış/ algış, holtğa/ hultğa” *niyaz* yerine “sarnamağ, yalınç”, *sadaka* yerine “bermeğliğ, bermehliğkine, berne”, *af* yerine “boşatlığ/ boşatlığ” *mağfiret*, *rahmet*, *şefaat* yerine “yarlıgamağ/ yarlıhamag, yarlıgamağlığ”, ilahi yerine “sarnamağ, yır”, vaftiz yerine “çayağanmağ” vb.

Askerlikle ilgili oldukça zengin bir söz varlığı tespit edilmiş olup bu isimlerin tamamı neredeyse sadece Türkçe isimlerle tamlamalar kurarken giyim kuşamla ilgili isimler özellikle Slav dilleri ile yüzde yetmiş gibi bir oranında tamlama kurduğu tespit edilmiştir. Bu gibi sonuçların ileride bu alanda çalışacak araştırmacılar için faydalı olması en büyük temennimizdir.

Özellikle hayvanlar bölümündeki terimlerin pek çoğu Türk dili tarihi içinde incelenen baytarlık ile ilgili eserlerde dahi tanıklanmamıştır: *ağulu(lar)* “zehirli hayvanlar”, *atayağlı* “tek tırnaklılar”, *avlahtırnağlı* “uzun tırnaklılar”, *butlu(lar)* “uzun bacaklılar”, *çataltırnağlı* “çift tırnaklılar”, *dörtayağlı(lar)/ törtayağlı(lar)* “dört ayaklı(lar)”, *egriburun* “kıvrık gagalılar”, *egritırnağlı* “kıvrık pençeliler”, *egriyürügen* “paytak yürüyenler”, *ekiayağlı(lar)* “iki ayaklı(lar)”, *hışhaayağlı* “kısa bacaklılar”, *inçketırnağlı* “ince (yürüyücü) tırnaklılar”, *ititırnağlı* “keskin pençeliler”, *keñtırnağlı* “geniş tırnaklılar”, *köpayahlı(lar)* “çok ayaklılar”, *münüzlü(ler)* “boynuzlu hayvanlar”, *sıhyümlü* “sık tüylüler”, *teriayağlı(lar)* “deri ayaklı(lar)”, *tırmavuçıayağlı* “tırmalayıcı ayaklılar”, *tırmavuçıtırnağlı/ tırmavuçı tırnağlı* “tırmık pençeliler”, *toğruburnu/ toğruburun* “düz gagalılar”, *toğrutırnağlı* “düz pençeliler”, *tomruğayağlı* “tek tırnaklılar”, *tuvartırnağlı/ tuvar tırnağlı* “çift toynaklılar”, *uzuntırnağlı* “uzun pençeliler”, *yırtlıhanat(lar)* “ayrıkanatlı(lar)”, *yırtuçı* “yırtıcı hayvan”, *yügürüm(ler)* “karada yürüyenler”, *yüzgen(ler)* “yüzenerler, suda yaşayanlar” vb.

Metinlerde yer alan *aytuçı/ aytıçı* “konuşmacı, hatip”, *çalıcı* “çalgıcı”, *çelig* “çelik”, *dede* “dede”, *doyumluḥ/ doyumluq* “ganimet, yağma yoluyla elde edilen mal-mülk”, *ḥaysı* “kayısı”, *ḥızgına* “küçük kız”, *ḥoca* “koca”, *kedi* “kedi”, *keret/ krat/ kret* “kere, defa”, *poşmanlıḥ/ poşomanlıḥ/ poşumanlıḥ* “tövbe, pişmanlık”, *saçbaḡ/ saçpaḡ/ saçbah* “saç bağı, saç tokası”, *spahiliḥ* “sipahilik”, *tabor/ tapor* “tabur, askerî birlik”, *talaş* “kavga, dövüş, çatışma, dalaş, tartışma”, *tamur* “köken, soy”, *tanış* “tanış, tanıdık”, *tayanacag* “dayanak, destek”, *tiftik/ tivtik* “tiftik”, *tire/ tire* “çevre, civar”, *topal/ tobal* “topal”, *torun/ turn* “torun”, *tövüḥ/ tüvüḥ* “dövüş, kavga, savaş”, *tüfek/ tüfenk/ tıfak/ tfek* “tüfek”, *yalı* “yalı, kıyı”, *tamla* “damla”, *yerişim* “başarı”, *zili* “kilim, halı”, *züryât/ zurḥat/ züret* “züriyet, soy, soy sop, nesil” gibi isimler taranan tarihî metinler içinde ilk olarak EHKT’de tanıklanmıştır.

Açḥıç “tüfek emniyeti”, *aḡaça* “amca”, *aḥın/ aḡın/ aḥn* “akarsu”, *anaşehar* “başkent”, *avlaḥlıḥ* “düzlük”, *baş* “doruk, zirve”, *avlu* “köy, oba”, *babu* “büyükbaba, dede”, *baltaçı* “baltacı”, *bike* “teyze”, *biyaḡa* amca, *biyiklik/ biyikliḥ/ böyüklik* “yükseklik (dağ, tepe)”, *bozdoğan/ bozdohan/ buzdugan/ bızdıgan/ pozdoğan* “bozdoğan”, *çerüvçülük/ çörüvçülüḥ* “savaşma; askerlik işi, askerî eğitim, askerî görev”, *çıḡ* “uçurum”, *dere* “dere, iki dağ arasındaki çukur”, *çöplük/ çöplüḥ* “çöplük”, *Egiz* “İkizler burcu”, *eye/ ege/ iye / ie* “koca, eş”, *ḥarançuḥ* “yabani yulaf”, *ḥarşılık* “karşılık, direniş, kavga”, *ḥaşlavuçı* “ısırgan (otu)”, *ḥılıç* “savaş”, *ḥobuz* “kabuk, kurumuş yaprak”, *ḥoç/ ḥoçḥar* “koçbaşı”, *ḥoranç* “piç”, *ḥuda* “dünür”, *ḥuru* “kara, kara parçası”, *ḥuyruḥlu yıldız* “kuyruklu yıldız” *iti* “kılıç”, *karı* “karı, hanım”, *keçmeḥliḥ* “geçit”, *kelinlik* “gelinlik”, *kenebir* “kenevir”, *kermenliḥ* “şehir”, *kertme* “mızrak”, *kiyövlük/ kiyövlüḥ/ kiyövlük* güveylik “damatlık, güvey olma”, *mam/ mama/ mamay/ mamu* “büyükanne, nine”, *mızraḥ* “mızrak”, *oḡraş/ oḡraş* “mücadele, savaş; savaşçı, asker”, *oḡraşçı* “savaşçı”, *oḡlavuçı* “okçu”, *oḡlu* “okçu”, *Oḡçı/ Yaylı/ Yay/ Yaylı-Oḡlu* “Yay burcu”, *öksüzülüḥ* “öksüzlük”, *sınar/ sınar* “eş, karı-koca, hayat arkadaşı”, *solah* “sultanın kişisel koruması”, *şeharliḥ* “şehir, kentsel yerleşim yeri”, *talḥın* “taşkın”, *tamur* “bitki kökü”, *taşḥınlıḥ/ taşḥıllıḥ* “suyun taşkınlığı, azgın su”, *tegeneklik/ tekeneklik* “dikenlik, çalılık”, *temir* “demir zırh”, *teḡizliḥ* “açık deniz, deniz çevresi”, *terenlik* “derin yer, derinlik”, *Terezü/ Terezü* “Terazi burcu”, *tıbsızlık/ tipsizlik* “derinlik, dipsizlik”, *toḡurmaḥlıḥ* “ebeveynlik”, *toḡuruçı* “ebeveyn, ana-baba”, *top* “top”, *topçı* “topçu”, *turmaḥ* “yerleşke, yerleşim yeri, ikamet”, *tutḥaḥ* “kapan, tuzak” *tüzen* “silah, teçhizat”, *uruḡ* “torun”, *uruşçı* “savaşçı”, *yaşlıḥ* “çimenlik, otluk”, *yaylı* “okçu”, *yayov*

“piyade”, *yayovlu* “piyade”, *yemirmeh* “harabe, yıkım”, *yeñmehli* “zafer”, *yeñövsüz* “yenilmez, yenilgisiz”, *yeñüçi* “kazanan, muzzafer”, *yerge* “komuta” ve daha çok sayıda isim taranan tarihî metinler içinde sadece EHKT’de tanıklanmıştır.

Özellikle Türkçenin zengin sözcük türetme olanakları bazı isimlerde kendini göstermiştir. ET *bar-* “gitmek”ten türeyen *barış* ismine diğer dönem metinlerinde sıkça tanıklanmayan ekler getirilmiş, söz varlığı zenginleştirilmiştir: *barışalmama* “uzlaşmazlık”, *barışlı* “barış, anlaşma, ateşkes”, *barışma* “barış, uzlaşma”, *barışma* “barışmak, uzlaşmak”, *barışma* “barış, uzlaşma”, *barışsızlı* “anlaşmazlık, bozuşma”, *barıştırma* “barıştırma”, *barıştırmalı* “uzlaşma, mutabakat”, *barıştıru* “barıştırmak, arabulucu”, *barıştıru* “barıştırmak, arabuluculuk, uzlaşma”.

Ortaklık ve beraberlik bildiren *+daş* eki ile türeyen isimler, diğer dönem eserleri ile kıyaslandığında hem oldukça zengin bir görünüm sergilemiş hem de sözcüklerin anlam alanlarını genişletmiştir: *andaş/ antdaş* “birlikte yemin eden, antdaş”, *atdaş* “adaş”, *avdaş* “avcılık- balıkçılık arkadaşı”, *barabardaş* “arkadaş, yoldaş”, *bardaş* “birlikte var olan”, *başlandaş* “kurucu, lider”, *beslendeş* “birlikte büyüyen, birlikte beslenen”, *birboldaş* “birlikte var olan”, *birlendeş* “arkadaş, ortak”, *birlendeş* “eş, hayat arkadaşı”, *boldaş* “birlikte olan, bir arada olan”, *boluşdaş* “yardım sağlayan, destek veren”, *cınsdaş/ cınsaş* “aynı ırktan”, *dındaş* “dındaş, din kardeşi”, *dındaş* “dındaş, din kardeşi”, *haybatdaş* “eşit yüceliğe sahip”, *hazgandaş* “birlikte kazanan, iş arkadaşı, ortak”, *hılındaş/ hılındaş* “iş arkadaşı, birlikte çalışan”, *honşuşdaş/ honuşdaş* “komşu, birlikte yerleşen”, *hormetdeş* “eşit şerefe sahip”, *işdeş* “çalışma arkadaşı”, *kelindeş* “elti”, *küreşdeş* “savaşçı”, *oğraşdaş/ oğraştas* “silah arkadaşı”, *oğuldaş* “ana-baba, ebeveyn”, *ötmekdeş* “meslektaş”, *övdegideş* “komşu, ev arkadaşı”, *övredeş* “sınıf arkadaşı”, *paydaş* “paydaş, bir şeyi paylaşanlardan biri”, *sagışdaş* “fikirdaş, düş ünçe ortağı”, *sınardaş/ sınıardaş* “arkadaş, yoldaş”, *sözdaş* “muhatap, konuşmacı”, *sözdeş* “muhatap, arkadaş”, *sözleşdeş* “konuşma ortağı, birlikte anlatan”, *süretdeş* “aynı görünüşe sahip”, *şeherdeş* “hemşehri”, *tanişdaş/ tanişdaş* “tanış”, *tendeş* “denk, akran”, *tendeş* “denk (akran, yaşıt)”, *tenleş* “türdeş, denk”, *turdaş* “birlikte yaşayan”, *ulukündeş/ kündeş* “pazar ayinine katılanlar, bayram gibi kutlamalara katılanlar”, *yalgızdaş* “yakın arkadaş, samimi arkadaş”, *yoldaş* “yoldaş”, *yügürdeş* “birlikte çalışan” vb.

İsimlere ve sıfatlara gelerek onlara küçültme ve sevgi anlamı katan +GInA/ +KInA ekleriyle türeyen isimler yine incelenen diğer tarihî metinlere göre oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur: *balıhkına* “küçük balık”, *bızovgına/ bızovgınâ* “küçük buzağı”, *börühatırgına* “katır iriliğinde kurdun yavrusu”, *çovrahkına* “küçük kaynak”, *düftergine* “küçük defter”, *hapçuhkına/ hapçuhkuna* “kese, cüzdan”, *haraşuškına* “kartal yavrusu”, *hayışkına* “küçük kemer”, *hayvangına* “küçük hayvan, hayvancağız”, *hızgına* “küçük kız”, *hoyungına* “kuzu”, *hurtkına/ hurtkınâ* “kurtçuk”, *huşkına* “kuş yavrusu, küçük kuş”, *kümüşkine* “küçük gümüş parçası”, *oğlangına* “bebek, oğulcuk”, *oğulgına* “çocuk, yavrucuk”, *övgine* “küçük ev”, *padşahgına* “şehzade, prens”, *sıçhangına* “findık faresi”, *sözgine* “kısa söz, kısa ve öz anlatım”, *suvgına* “küçük akarsu”, *şehergine* “küçük şehir, kasaba”, *taggına* “küçük dağ, tepe”, *taşgına* “küçük taş, çakıl”, *tongına* “giysi”, *uzolgına/ uzulgına* “çıkın”, *yelgine* “esinti” *yengine* “yen, giysi kolu” vb.

İsim fiil eklerinin kalıplaşmasıyla oluşan sözcüklerin çeşitliliği azımsanmayacak kadar dikkat çekicidir: *açıtmaḥ* “maya”, *ağırlanmaḥ/ ağırlanmaq* “ağırlık, yük”, *aḥma* “akış”, *ahrıma* “ağrı”, *algışlamaḥ* “dua, yalvarış”, *alışmaḥ* “evlilik”, *aşınmaḥ* “suç, kötü davranış, günah”, *aşlama* “ağaç aşılama, aşılı ağaç”, *aylandırmaḥ* “sapkınlık”, *aytuş/ aytış* “söyleyiş, söz”, *azarlamaḥ* “ceza”, *basma* “basma, renkli pamuklu kumaş”, *başmaḥ* “ayakkabı”, *bilmemeḥ* “cehalet, bilgisizlik”, *bitiş* “bitki, bitki örtüsü, bitki filizi”, *boluşma* “yardım”, *boluşmaḥ* yardım, destek”, *buzulmaḥ* “yozlaşmışlık, çürümüşlük”, *çaḥmaḥ/ çağmaḥ* “çakmak”, *çatma* “ipekli kumaş”, *çayaḥanmaḥ* “vaftiz; yıkanma, arınma”, *çertmeḥ* “çizim”, *çığış/çılış* “kâr, kazanç, gelir; vergi”, *çınılmaḥ* “öğretim, öğrenim, eğitim, egzersiz, becerilerin geliştirilmesi”, *çırmamaḥ* “yumak”, *çuvlamaḥ* “bilgilendirmek, açıklamak”, *değiş* “değiş tokuş”, *esirmeḥ* “sarhoşluk”, *holmaḥ* “dua”, *inçhamaḥ* “inilti”, *içme* “içecek”, *içmeḥ* “içecek”, *isitme* “ateş”, *keliş* “gelir”, *kertme* “mızrak”, *kesmek* “bıçak, ok ucu”, *kiyiniş* “giyim, giysi, kıyafet, elbise”, *kökremeḥ* “gök gürültüsü”, *könenmeḥ* “ihtişamı, güzellik”, *oḡaltma* “şifâ, çâre”, *övreneḥ* “eğitim, öğretim, tahsil, öğrenim”, *sağaytmaḥ* “tedavi”, *sağışlamaḥ* “düşünme, muhakeme”, *sarnamaḥ* “ilahî; şarkı”, *sırma/ sirma* “sırma, altın iplikle işlenmiş altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel, bu tellerle işlenmiş olan”, *sırtmaḥ/ sirtmeḥ/ siltmeḥ/ sitmeḥ* “uzak, kapan”, *soruş* “soru”, *sözleme* “sözle ifade etme, konuşma yeteneği”, *tapunmaḥ* “ibadet”, *tergemeḥ/ tergemek* “araştırma, soruşturma, denetleme”, *titreme* “titreme”, *titremeḥ* “depresyon”, *toğma* “öz (kardeş)”, *tohtatmaḥ*

“kararname”, *turmaḥ* “yerleşke, yerleşim yeri, ikamet”, *ulamaḥ* “tuzak”, *yağış* “çiğ”, *yağma* “yağış”, *yalamaḥ* “lapa”, *yalbarmaḥ* “yalvarış”, *yaltramaḥ* “yıldırım”, *yaşnamaḥ* “yıldırım”, *yemeḥ/ yemek* “yemek”, *yemirmeḥ* “harabe, yıkım”, *yeṇmeḥ* “zafer”, *yubanmaḥ* “eğlence, sevinç, zevk”, *yüzleme* “hayalet”.

Aynı şekilde sıfat fiil ekinin kalıplaşması ile birçok kalıcı isim türetilmiştir: *agrılanan* “ağrı”, *aḥkan* “düşük”, *aḥkan* “meni”, *artarlanan* “doğrulan, doğruluğu ortaya çıkan, haklı”, *artarlanan* “salih”, *aşaḥlanan* “muhtaç”, *aşingan* “suç”, *atlanan* “süvari, binici”, *aylanan* “girdap, büküm”, *bitişken* “bitki”, *bitken* “bitki”, *Biyiklengen* “yüceltilmiş Tanrı, yüce Tanrı, Hz. İsa”, *buyurgan* “karar, kararname, hüküm”, *ergen* “erkek için olgunluğa ulaşmak, ergen”, *ḥabartkan* “hamur kızartması”, *ḥaḥutlanan* “dönme”, *ḥurgan* “savaşçı”, *işlegen* “amel”, *keleşmiş* “nişanlı”, *kelgen* “ziyaretçi”, *övrenmegen* “eğitimsiz, cahil”, *sapkan* “sapkın, dönme”, *seskengen* “titreme, titreyiş”, *sürkülgen* “sürünen”, *Tejritoğurgan* “Meryem Ana”, *tikilgen* “fidan”, *tirinecek* “geçim”, *tişilengen* “kadın gibi olan (erkek), eşcinsel”, *turacaḥ/ turacaq/ turacag* “konaklama yeri, konak, dinlenme yeri”, *turgan* “ikamet eden, sakin, orada oturan”, *ulagan* “tuzak kuran, avcı”, *yalbargan* “yalvarış, dua”, *yañılğan* “günah”, *yañılğan* “suç, hata”, *yarımsürkülgen* “yarı sürünen”, *yazgan* “yazı, yazılı”.

Metinlerde sayısız belirtili isim tamlaması tanıklanırken çalışmanın temelini oluşturan madde başlarından sadece *yerniñ aslangınası* “bukalemun” belirtili isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş; *aşçıbaşı* “aşçı başı”, *atçıbini* “at sineği”, *ayaḥyolu* “tuvalet”, *deveḥuşu* “devekuşu”, *Eçkimünjüzi* “Oğlak burcu”, *elçıbaşı* “baş büyükelçi”, *ḥalḥanbalıḥı* “kalkan balığı”, *ḥılıçbalıḥı* “kılıç balığı”, *ḥolbağı* “sargı, bilezik”, *ḥol tiyirmeni* “el değirmeni”, *içibin/ içibini/ it çibini* “bir çeşit sinek”, *miñlerbaşı* “binbaşı”, *miñlerbaşı/ 1000-lerbaşı* “binbaşı”, *orosı övü* “genelev”, *övyesi* “ev sahibi”, *suv aslanı* “denizaslanı”, *suv ḥaraḥuşu* “deniz kartalı, balıkkartalı” *suv kanâsı* “su çaylağı”, *suvbaşı* “komutan”, *suvşığırı* “manda”, *Suvtökümi* “Kova burcu”, *tekirbalıḥı* “Mersin balığı”, *teñiz kazanı* “büyük karabatak”, *yılanbalıḥı* “yılan balığı”, *yüzbaşı* “yüzbaşı” belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşturulmuş birleşik isimlerdendir. Belirtisiz isim tamlamasında tamlamayı oluşturan ismin sonundaki iyelik ekinin eridiği madde başı isimler de mevcuttur: *ḥaynana/ ḥayın ana* “kaynana”, *ḥaynata/ ḥayın ata* “kaynata, kayınbaba”, *ḥolbitik* “el yazması, belge”, *ḥolbitik, ḥolyazov* “el yazması”, *ḥolyazov* “el yazması, kayıt, belge”, *karvasara/ karvasaray/ karavasara* “kervansaray”,

karvasaraçı “kervansaraycı”, *oñyılan* “okuyılan”, *orospıhana* “genelev”, *saçbağ* “saç bağı, toka”, *tarahhırt* “solucan”, *tozbağa* “kaplumbağa”, *yayınbalıh* “yayın balığı”.

Madde başlarından sıfat tamlaması kalıbıyla oluşturulan birleşik isimler: *añınsuv* “akarsu”, *añpaş/ añbaş/ ağbaş* “piskopos”, *añpaşlıh* “piskoposluk”, *anaşeher* “başkent”, *belbağ, belbah, belbah* “kemer, kayış”, *beşyolduz* “beş yıldız (takımyıldız)”, *birfikirli* “hemfikir”, *birmünüzlü* “gergedan”, *birsagışlı* “hemfikir”, *can oğul* “evlatlık”, *çibal/ çibal/ çbal/ çiybal/ çiybal* “bal”, *çortanbalıh* “turna balığı”, *ekifikirli* “farklı düşünen”, *ekisagışlı* “farklı düşünen”, *harabalıh* “sazan”, *harabaşlı* “karabaş, keşişrahıp”, *harabaşlı* “karabaş, monk, keşiş”, *harañuş/ harağuş* “kartal”, *harayılan* “karayılan”, *hız hardaş* “kız kardeş”, *hızhardaş* “kız kardeş”, *hızoğlan* “bakire”, *Hızoğlan* “Başak burcu”, *hızoğlan* “genç kız, bakire”, *hız-oğul* “kız evlat”, *köpyolduz* “takımyıldızı”, *köpyolduz/ köplük yolduz* “takımyıldızı”, *miñbaş/ miñ baş* “binbaşı”, *miñbaşlıh/ miñ başlıh* “binbaşılık görevi”, *otlu suv* “lav”, *otuzyaş* “otuzlu yaşlarında erkek”, *otuzyaşar* “otuzlu yaşlarında erkek”, *otuzyaşlı* “otuzlu yaşlarında erkek”, *sarı yağ/ saruyağ/ saryag/ saryah* “tereyağ”, *sekizduvar* “kiler, depo”, *sivrisinek* “sivrisinek”, *suvlu tüz* “bataklık”, *suvlu yer* “sulu yer, bataklık”, *ulu suv* “sel”, *ulukün* “bayram günü”, *yaşot* “taze ot”, *yeniçeri/ yeniçeri/ yeniçeri/ yeñiçeri/ yeñiçeri* “yeniçeri”, *yılısuv/ yılı suv/ yulusuv/ yilusov* “hamam”, *yılısuvçı* “hamamcı”, *yüzbaşçı* “yüzbaşı”, *yüzbaşlı/ yüzbaşlı/ yüz başlı/ yüzler başı* “yüzbaşı” vb.

Zıt anlamlı, eş anlamlı, yakın anlamlı ve aynı kavram alanına giren isimlerle yapılan ikilemeler çalışmada oldukça sık görülen madde başlarından: *aga-hardaş/ aha-hardaş* “abi kardeş”, *añlı-haralı* “aklı karalı”, *alım-satım* “alım-satım” (III, 80) *alış-beriş* “alışveriş, ticaret”, *altın-inci/ altun-inci* “altın inci”, *altın-kümüş/ altun-kümüş* “altın-gümüş”, *aş-suv* “aş-su”, *analı-oğullu* “analı oğullu”, *arı-beri* “öteberi”, *ata-ana* “ana-baba, ebeveyn”, *atalı-oğullu* “babalı oğullu”, *atlar-arabalar* “atlar arabalar”, *azbar-çeten* “çitle çevrilmiş çiftlik”, *barı-yoñu* “varı yoğu”, *biy-biyet/ biyet* “soylular sınıfı, soylular”, *börk-çepec* “takke”, *çanañ-ayañ* “kâse, yiyecek-içecek kabı”, *davul-zurna* “davul zurna”, *erkek-tişi* “erkek- dişi”, *erli-ñatunlu* “evli”, *et-ñan* “et-kan”, *haralı-añlı* “karalı akli”, *hul-ñutan* hizmetçiler, *köklü-haralı* “mavili siyahlı”, *kök-yer* “gök ve yer”, *oğul-ñız/ oğul-ñaz* “çocuk, çoluk çocuk”, *oğulsuz-ñızsız/ oğulsız-ñızsız* “çocuksuz”, *oñ-yay* “ok- yay”, *örtü-töşek* “örtü döşek”, *öv- otañ* “ev- yurt”, *öv-azbar* “ev ve çiftlik, eve bitişik toprak parçası”, *öv-el* “ev halkıyla birlikte ev, aile”, *sağıt-saba* “kap kakak”, *söz-*

buyruḡ “emir telakki edilen söz”, *söz-geleci* “söz-lakırdı”, *temir-baḡır/ temir-baḡır/ baḡır-temir* “demir ve bakırdan eşyalar, her türlü metal mutfak eşyası”, *ton-opraḡ* “üst baş”, *tuvar ḡara* “büyükbaş hayvan”, *tuz-ötmek* tuz ekmek, yemek, *uruḡ-kök/ uruh-kök* “akraba, soy, nesil, sülale, kabile”, *uruḡ-kök/ uruh-kök* “evlat”, *uṣaḡ-tüfeḡ/ uṣaḡ-tüveḡ* “ufak tefek eşyalar”, *yaraḡ- yasaḡ* “silah- teçhizat”, *Yaylı-Oḡlu* “Yay burcu”, *yay-oḡ* “yay- ok”, *yemeḡ-içmeḡ* “yemek- içmek”, *yer-kök* “yer ve gök”, *yer-yaraḡ* “eyer- silah” vb.

Türkçe isimlerin yanı sıra çoğunlukla yabancı dillerden ödünçlenen sözcüklerin metinlerde farklı yazılımlar sergilediği dikkat çekicidir: *acdaha/ açdaha/ acdaha/ acdaḡ / ajdaga/ acder* “ejderha”, *altembas/ altenbas/ altınbaṣ/ altunbas/ altımbas* “altın veya gümüş iplikli kalın desenli işlemeli ipek kumaş”, *ambar/ hambar/ rambar* “ambar, ahır, depo”, *ametist/ amethisdos/ amethistos/ amet’sovs* “ametist”, *arhiaḡbaṣ/ arhiaḡpaṣ/ arhiaḡpaṣ* “başpiskopos”, *baḡatır/ bahatır/ boḡatır* “kahraman, yiḡit”, *balaguz/ balahus/ balahuz/ baḡuz* “balmumu, mum”, *bike/ biyke/ bikke/ biçe/ pıyk’a* “bayan; hanım, hanımefendi”, *boḡum/ boḡun/ boḡom/ buḡum/ buḡun* “boḡum, ince damarların veya sinirlerin yumak gibi toplandığı yer, eklem, kemiklerin birleşim yeri, üye”, *bozdoḡan/ bozdohan/ buzdugan/ bızdıgan/ pozdoḡan* “bozdoḡan”, *butaḡ/ budaḡ / butaḡ/ butah/ budaḡ/ buḡat/ bular* “budak, dal, sürgün”, *cuvap/ cuwab/ cuap/ cuḡap/ cuḡab/ çuvap* “cevap”, *cuvapkâr/ cuapkâr* “davalı”, *çarşov/ çarçov/ çargov* “çarşaf, kefen”, *çerüv/ çörüv/ çeröv/ cerüv* “asker, ordu, savaş”, *çığıt/ çḡıt/ çıḡıt/ çigiç* “peynir”, *çibal/ çibal/ çbal/ çiybal/ çıybal* “bal”, *çoḡur/ çuḡur/ çuḡur/ çuhur/ çoḡor* “çukur; cehennem”, *difter/ diftar/ defter/ divter/ düfter/ difder/ düvter/ tivter* “defter”, *duvar/ divar/ divar/ dovar/ düvar/ düvâr/ düver/ tuvar/ tüvâr* “duvar”, *dügme/ tüvme/ tülme/ tüyme/ töyme* “dügme”, *espaḡ/ aspaḡ/ ispaḡ* “esvap, giysi”, *firtına/ firtuna/ furtuna* “firtına”, *filozof/ filozov/ filozovf/ filojof/ filojov* “filozof”, *ḡaraḡçı/ ḡaraḡçı/ ḡaraḡji* “haydut, eşkıya, harami”, *ḡaraḡu/ ḡaramḡu/ ḡaraḡu/ ḡaraḡı* “sis”, *hayvan/ hayman/ ḡayvan* “hayvan”, *ḡıcı/ ḡci/ ḡeci* “hardal tohumu, hardal otu”, *ḡıraḡu/ ḡıravu/ ḡırovu/ ḡıraḡu* “kıraḡı”, *ḡıynavuçı/ ḡıynavuçı/ ḡıynavçı/ ḡıynovçı* “düşman, işkenceci”, *hillelik/ hilleliḡ/ hillâlîḡ/ hillâlîk/ hillâlîḡ* “hile”, *ḡoyun/ ḡoyın/ ḡoyın* “koyun”, *ḡullukçı/ ḡulluḡçu/ ḡuluḡçı/ ḡulaḡçı* “hizmetçi, hizmetli”, *ḡumrı/ ḡumrı/ ḡumrı/ ḡumrı* “kumru”, *Jisus/ Jesu/ Esu/ Jesue/ Jisu/ Jesusi/ Jisusi/ Jusdos* “Hz. İsa”, *kergerden/ k’erk’erden/ gergerden* “gergedan”, *kiyik/ kiy/ k’i/ k’iy* “geyik, yabani hayvan; av hayvanı”, *kölge/ Kölke/ kölege/ kölege/ költke/ gölke/ gölge* “gölge”, *kügürçi/ kügürçin/ kügürçün/ gügürçi/*

gügürçin/ gükürçin “güvercin”, *küpçek/ küpçeg/ köpçeg/ kübçek* “tekerlek”, *mam/ mama/ mamay/ mamu* “büyükanne, nine”, *mermer/ marmur* “mermer”, *maymud/ meymun/ meymun* “maymun”, *mişlerbaşı/ 1000-lerbaşı* “binbaşı”, *muzık/ muzıka/ muzika/ mujeka/ mujika* “müzik”, *p‘arawon/ p‘arawovn* “firavun”, *padşah/ pacah/ padişah/ padşah/ patşah* “padişah, hükümdar, kral”, *padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padişahlıh/ patşahlıh/ padşahlıq/ padşâhlıq* “padişahlık, hükümdarlık, krallık, kraliyet”, *paşpağ/ paşpah/ paşbağ/ başbağ/ başbah/ başpağ* “(evli kadınların taktığı) başlık”, *poşmanlıh/ poşomanlıh/ poşumanlıh* “tövbe, pişmanlık”, *sırtmah/ sirtmeh/ siltmeh/ sitmeh* “tuzak, kapan”, *spağı/ spahi/ sbagi/ zpahi* “sipahi”, *şehir/ şeger/ şehir/ şahır* “şehir”, *şehercik/ şehercih/ şegercik/ şegercih* “kasaba”, *tavşan/ davşan/ tavişhan/ tuşhan* “tavşan”, *Teñri/ Teñrü/ Tanrı/ Tanır* “Tanrı”, *tirmavuç/ tirmavuçı/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmavuç* “tırmık”, *tiyirmen/ tiyermen/ tiyirmen/ tıyırman* “değirmen”, *tuvar/ tovar/ tvar/ dvar/ davar* “davar, küçükbaş hayvan”, *tüfek/ tüfenk/ tıfak/ tfek* “tüfek”, *yağut/ yahud/ yağud/ yağut* “yakut”, *yıhöv/ yigöv/ yihüv/ yogöv/ yuhöv/ yühöv/ yugöv/ ihöv/ yahov* “kilise”, *yuvurğan/ yovurğan/ yovurhan/ yurğan/ yorğan/ yuvuğan* “yorgan”, *zeytün/ zeytün/ zeytin/ ziytün/ ziytun* “zeytin” vb.

Çalışmanın kapsamı nedeniyle ayrıntılı olarak işlenmeyen ve araştırmacılar için ayrı birer çalışma konusu olan bu dil bilgisel açıklamaların Türk dili alanında çalışanlara katkıda bulunması en büyük temennimizdir.

Çalışmanın tamamına bakıldığında 39 ana başlık altında incelenen her bir kavram alanının hem Türk dili çalışmalarına hem de diğer disiplinler arası çalışmalara malzeme verecek düzeyde isim söz varlığına sahip olduğu belirlenmiştir. Sadece spor ve filoloji ile ilgili başlıklar bu anlamda zayıf kalmıştır. Özellikle tıp, hukuk, ticaret, hayvan, mimariyle ilgili isimlerin söz varlığının zenginliği dikkat çekicidir. Çalışmanın başında hedeflenen sayının çok daha üstünde isim söz varlığı tespit edilmiş ve çalışılmıştır.

Gün yüzüne çıkmış ancak her yönüyle ayrıntılı olarak çalışılmamış EHKT metinlerinin isim söz varlığını araştıran çalışmamız bu alanda yapılan ilk kapsamlı çalışma olup bu zengin söz varlığını hem anlam hem bağlam hem de görünüm itibarıyla Türk dili araştırmacılarının hizmetine sunmuştur.

ALFABETİK DİZİN

abrov: barınak, korunma yer	Mimari
abrovuçu/ abravuçu: muhafız, koruyuc	Meslek
acdaha/ açdaha/ acdaha/ acdağ / ajdaga/ acder: ejderha	Hayvan
acemi: cahil, okuma yazma bilmeyen	Eğitim
acemilik/ acamilik: tecrübesizlik, deneyimsizlik, cehalet	Eğitim
aç: aç, sıksa, açlık	Yiyecek - İçecek
açhıç: anahtar	Mimari
açhıç: tüfek emniyeti	Askerlik
açhıçlıh: anahtarlık	Mimari
açhıngan: aç	Yiyecek - İçecek
açığlanmağ: zehirlenme	Tıp
açh: açlık	Yiyecek - İçecek
açhkan: acıkan(lar), aç	Yiyecek - İçecek
açhlıh: açık hava	Meteoroloji
açhımağ: açlık hissi, açlık, acıkmak	Yiyecek - İçecek
açhımağlıh: açlık, kıtlık	Yiyecek - İçecek
açın/ açhın: aç, açlık	Yiyecek - İçecek
açıtmağ: maya	Kimya
açıtmağ: maya	Yiyecek - İçecek
açıtuç: maya	Yiyecek - İçecek
açılık: zehir	Farmakoloji
açlıh: açlık, kıtlık	Yiyecek - İçecek
ada: ada	Coğrafya
adam: erkek	Sosyoloji
adam: insan, insanoğlu, kişi	Sosyoloji
ademi/ adami: insanoğlu, insan, asker	Sosyoloji
ademilik/ ademlik/ ademiliğ: insan doğası, insan, insanlık, erkeklik	Sosyoloji
adet/ adat/ ada: adet, gelenek	Sosyoloji
afat: afet, doğa olaylarının sebep olduğu yıkım	Coğrafya
afion: afyon.....	Farmakoloji
ağa/ aha: ağa, amir, yönetici	Siyaset
ağa/ aha: ağabey.....	Akrabalık
ağa/ aha: amca	Akrabalık
ağaç/ ahaç/ ahaç: tahta, kereste, kalas, kazık, ağaçtan yapılan, ahşap	İnşaat
ağaç: amca	Akrabalık
ağalıh: ağalık, beylik	Siyaset
ağalıh: yönetici, lider.....	Siyaset

ağır: ağır, ağırlık	Fizik
ağırayahlı/ ağır ayaahlı: gebe, hamile, yüklü	Tıp
ağırlanmağ/ ağırlanmaq: ağırlık, yük	Fizik
ağırlıh: ağırlık, yük	Fizik
ağız/ ağz/ ahz: ağız	Tıp
ağızlıh/ ağızlıh/ ağızlıh: ağızlık	Hayvan
ağrı/ ağrıh/ ağrığ/ ağrıh/ ahırıh: ağrı, acı, hastalık	Tıp
ağırlangan: ağrı, ağrı çekmek	Tıp
ağı safra	Tıp
ağı: zehir	Farmakoloji
ağılu(lar): zehirli hayvanlar	Hayvan
ağıluh: zehirlilik	Farmakoloji
ağaç/ ahaç: ağaç	Bitki
ah: ak, beyaz	Renk
ahça/ ağça/ ahça: akçe, para	Ticaret
ahçalıh: belli miktar para değerinde olan mal	Ticaret
ahıl/ ahl: (< Ar. 'akl) akıl, zihin, zeka, us, bellek	Tıp
ahıllı: akıllı	Tıp
ahıllıh: bilgelik	Tıp
ahılsız: akılsız, aptal, deli	Tıp
ahılsızlıh: akılsızlık, aptallık	Tıp
ahın/ ağın/ ahın: akarsu, nehir	Coğrafya
ahın/ ağın/ ahın: sel	Coğrafya
ahınsuv/ ahın suv: akarsu	Coğrafya
ahiret: ahiret, öteki dünya	Din
ah-kâfuri: kâfur beyazı, kar beyazı	Renk
ahkan: düşük	Tıp
ahkan: meni	Tıp
ahlıh/ ahlıq: beyazlık	Renk
ahlı-haralı/ haralı-ahlı: çil	Tıp
ahlı-haralı/ haralı-ahlı: yara kabuğu, kabuklu	Tıp
ahlı-haralı: beyazlı- siyahlı	Renk
ahma: akış	Coğrafya
ahmaqlıh: akış	Coğrafya
ahpaş/ ahbaş/ ağbaş: piskopos	Meslek
ahpaşlıh: piskoposluk	Meslek
ahrıma: ağrı, ağrıma	Tıp
ahsah/ ahsağ/ ağsah: aksak	Tıp

aḥsahlıḥ: aksaklık, sakatlık	Tıp
al: al, kırmızı, kızıl	Renk
alaca/ yalaca: alaca, çok renkli	Renk
alaca-bulaca/ yalaca-bulaca: alaca-bulaca, renk renk	Renk
alaşa: alaca at	Hayvan
aldamaḥ: aldatma, kandırma	Hukuk
aldamaḥlıḥ: aldatma, dolandırıcılık, günaha sokma, baştan çıkarma	Hukuk
aldavuḥ: aldatan, kandıran, baştan çıkarıcı	Hukuk
alet: silah	Askerlik
alğış/ alğış/ alğış: dua, övgü	Din
alğışçı: duacı, dua eden	Din
alğışlama: dua etme	Din
alğışlamaḥ: dua, yalvarış, şükran	Din
alğışlanmaḥ: dua edilme, kutsanma	Din
alğışlı/ alhışlı: mübârek, kutsal	Din
alğışlavuḥ: kutsayıcı, kutsayan	Meslek
alım-satım: alım-satım	Ticaret
alın: alın	Tıp
alış-beriş: alışveriş, ticaret	Ticaret
alışmaḥ: evlenmek, evlilik	Sosyoloji
alışmaḥlıḥ: evlilik	Sosyoloji
alıştırma: takas etmek	Ticaret
alıştırmaḥ: takas etmek, değiş tokuş etmek	Ticaret
Allağ/ Allah: Allah	Din
alma: elma	Yiyecek - İçecek
alma: elmacık kemiği	Tıp
almas: elmas	Kuyumculuk
alpavud/ alpovud/ alpovut: soylu, üst sınıf	Sosyoloji
alpavudluḥ/ alpavutluḥ: soyluluk, soylu	Sosyoloji
altembas/ altenbas/ altınbaş/ altınbas/ altınbas: altın veya gümüş iplikli kalın desenli işlemeli ipek kumaş	Giyim Kuşam
altıkünç/ 6 künç: altı yüzlü cisim, altıgen	Matematik
altıkünçlü: altıgen	Matematik
altın/ altn/ altun: altın	Kuyumculuk
altın/ altn/ altun: altın para	Ticaret
altıncı/ altınçı/ altınçı/ altınçı: kuyumcu	Meslek
aluḥ/ alıcı: alıcı, müşteri; talip; çabuk kavrayan	Ticaret
ambar/ hambar/ rambar: ambar, ahır, depo	Mimari

ametist/ amethĩsdos/ amethĩstos/ amet'sovs:	ametist	Kuyumculuk
ana:	anne	Akrabalık
analıh:	analık	Akrabalık
analı-oğullu:	analı oğullu	Akrabalık
anasız:	anasız	Akrabalık
anaşer:	başkent	Çevre ve Şehircilik
andaş/ antdaş:	birlikte yemin eden, antdaş	Sosyoloji
antiçken/ andiçken/ andiçken:	jüri üyesi	Meslek
antiçkenlıh:	jüri üyeliği, ant içme görevi	Meslek
antimoniyum:	antimon	Kimya
ağgıç/ ağıgıç/ ağıgıç:	merdiven, basamak	Mimari
ap-ah:	bembeyaz	Renk
araba:	araba, at arabası	Taşıt
arabaç:	arabacı	Meslek
aran:	ahır	Mimari
arhap:	akrep	Hayvan
arhiaħbaş/ arhiaħpaş/ arhiaħpaş:	başpiskopos	Meslek
ârıberi/ arı-beri/ eriberi:	öteberi, küçük eşya	Mimari
arılıh/ arilik/ arilih:	kutsal mekân	Mimari
arılıh/ arilik/ arilih:	kutsallık, saflık, iffet	Din
arınmaħ:	arınma, günahdan temizlenme	Din
arınmaħlıh:	arınma, günahdan temizlenme	Din
arış:	çavdar	Yiyecek - İçecek
arıtmaħ:	arıtma, günahlardan arındırma	Din
arıtuç:	günahlardan kurtarıcı, papaz	Meslek
Ari Can:	Kutsal Ruh	Din
ari/ arı:	günahsız, masum	Din
ari/ arı:	kutsal mekân	Mimari
arisiz:	kirli (cünüp, lohusa)	Din
ark'ajig yılan:	kral yılan	Hayvan
armağan:	armağan	Sosyoloji
armud/ armut:	armut	Yiyecek - İçecek
arpa:	arpa	Yiyecek - İçecek
arşin/ arşın:	arşın	Matematik
artar:	doğru, dürüst	Felsefe
artar:	gerçek, hakikat	Felsefe
artar:	salih	Din
artarlangan:	doğrulan, doğruluğu ortaya çıkan, haklı	Hukuk

artarlangan: salih	Din
artarlıh/ artarlıq/ atarlıh: doğruluk, dürüstlük.....	Felsefe
artıhsı: artı, fazla	Matematik
artıhsılıh: hakaret.....	Hukuk
artıhsılıh: suç, kabahat	Hukuk
artmah: artmak	Matematik
artmahlıh: artmak, çoğalmak	Matematik
aruv/ arov/ aruf: günahsız, masum	Din
aruvluh: kutsallık, (ahlaki) temizlik, namus	Din
aruvsız/ aruvsız: günahkâr, ahlaklı olmayan, manen kirli	Din
aruvsızluh/ aruvsızluq/ arovsızluh: günahkârlık, ahlaksızlık	Din
aruvsızluh: günahkârlık, manevi kirlilik	Din
ası: kâr	Ticaret
asıl: asıl, esas	Felsefe
aslam: faiz	Ticaret
aslam: kâr	Ticaret
aslan: aslan	Hayvan
Aslan: Aslan burcu	Astroloji
aş: aş, yiyecek, yemek, gıda	Yiyecek - İçecek
aşah/ aşah/ aşag: sefil, düşkün	Sosyoloji
aşahlangan: muhtaç	Sosyoloji
aşçı: aşçı	Meslek
aşçıbaşı: aşçı başı	Meslek
aşhana: lokanta	Mimari
aşınan: günah	Din
aşınan: suç	Hukuk
aşınmah: suç, suç işlemek, kötü davranış, günah	Hukuk
aşınmahlıh: suç	Hukuk
aşlama: ağaç aşılama, aşılı ağaç	Tarım
aşlı/ aşlıh: tahıl	Yiyecek - İçecek
aş-suv: yiyecek- içecek	Yiyecek - İçecek
at: ad	Filoloji
at: at	Hayvan
ata: ata, ced	Akrabalık
Ata: Ata, Tanrı	Din
ata: baba	Akrabalık
ata: patrik, papaz	Meslek
ata-ana: ana-baba, ebeveyn	Akrabalık

atağı: tanınmış, ünlü	Sosyoloji
atalıh til: anadil	Filoloji
atalıh: anayurt, anavatan	Siyaset
atalıh: babalık	Akrabalık
atalı-oğullu: babalı-oğullu	Akrabalık
atasız: babasız	Akrabalık
atayağı: tek tırnaklılar	Hayvan
atçibini/ at çibini: at sineği	Hayvan
atdaş: adaş	Sosyoloji
atdaşlıh: adaşlık, adaş	Sosyoloji
ateşli: ocak, mangal	Mimari
atlangan: süvari, binici	Askerlik
atlas: atlas, saten kumaş	Giyim Kuşam
atlı: atlı savaşçı, süvari	Askerlik
av: av, tuzak	Avcılık
avadan/avandan: mutfak eşyası	Mimari
avadanlıh: mutfak eşyası, mutfak araç gereci	Mimari
avaz: avaz, ses	Müzik
avçı/ avuç/awçı/ oçı: avcı	Meslek
avdaş: avcılık- balıkçılık arkadaşı	Avcılık
avla: düzlük, geniş alan	Coğrafya
avlağı: düzlük	Coğrafya
avlağıtırnağı: uzun tırnaklılar	Hayvan
avlu: köy, oba	Çevre ve Şehircilik
avrad: karı, hanım, avrat	Akrabalık
ay: Dünya'nın uydusu olan gök cismi	Astronomi
ayah/ ayağı: ayak	Tıp
ayah/ ayağı: bacak	Tıp
ayah: kadeh	Mimari
ayah-hol: ayak- kol, kollar ve bacaklar	Tıp
ayahlı:	Tıp
ayahlıh: ayaklık (ayaklar için tasarlanmış şey)	Giyim Kuşam
ayahsız: ayaksız, kötürüm	Tıp
ayahyolu: tuvalet	Mimari
ayazlı: ayazlı hava, soğuk hava	Meteoroloji
ayb: ayıp, utanç (verici)	Felsefe
ayb: hakaret, onur kırma	Hukuk
ayb: suç	Hukuk

ayblagan: ayıplanan, suçlanan	Felsefe
ayblama: ayıplama, kınama, suçlama	Felsefe
ayblandırma: utandırma	Felsefe
ayblanmağ/ ayıblanmağ: ayıplanmak, utandırmak	Felsefe
aybli: engelli, özürlü, kusurlu	Tıp
aybli: utanç verici, rezil	Felsefe
aygır: aygır, erkek at	Hayvan
aylandırmahlıh: sapkınlık	Din
aylangan: girdap, büküm	Coğrafya
aylıh: ay hali, menstruasyon	Tıp
ayovuçi/ ayavuçi: koruyucu, gözetici	Meslek
aytuçi/ aytıçi: konuşmacı, hatip	Meslek
aytuş/ aytış: söyleyiş, söz, konuşma	Edebiyat
ayuv: ayı	Hayvan
azad: azat, özgür	Sosyoloji
azadlıh: özgürlük	Sosyoloji
azarlama: ceza, cezalandırma	Hukuk
azarlamah: ceza, cezalandırma, aşağılama	Hukuk
azarlanmağ: cezalandırılmak	Hukuk
azarlavuçi: hakaret eden, küfreden, kötü niyetli	Hukuk
azbar: çiftlik, çiftlik evi, çiftlik arazisi, avlu	Mimari
azdırmağ: azdırma, yoldan çıkarma	Din
azdırmaahlıh: baştan çıkarma	Din
azıh/ asıh: azık	Yiyecek - İçecek
azıhsız/ azıgsız: azıksız, yemeksiz	Yiyecek - İçecek
azmaahlıh: sapkınlık, azma	Din
azuçi: azıtan (yoldan çıkan)	Hukuk
baba: ata	Akrabalık
baba: baba	Akrabalık
babas: papaz, rahip	Meslek
babu: büyükbaba, dede	Akrabalık
badem: badem	Yiyecek - İçecek
badınçan: patlıcan	Yiyecek - İçecek
bağ: bağ	Tarım
bağ: bağ, kemer	Giyim Kuşam
bağa/ baha: kurbağa	Hayvan
bağatır/ bahatır/ boğatır: kahraman, yiğit	Askerlik
bağır/ bahır/ pağhır: bakır	Kimya

bağır: bağır; gövde boşluğunda bulunan organların ortak adı	Tıp
bağırsağ, bağırsah, bağırsığ, bağırsıh: iç, bağırsak, iç organlar	Tıp
bağırsağ/ bağırsah/ bağırsığ/ bağırsıh: içki tulumu	Mimari
bağlov: bağ	Giyim Kuşam
baha: fiyat, paha, bedel	Ticaret
bahar: baharat	Yiyecek-İçecek
bahça/ bahçe/ bağça/ bağçe: bahçe	Tarım
bahçaçı/ bağçaçı: bahçıvan	Meslek
bahçaçılıh: bahçecilik, bahçıvanlık	Meslek
bağılmağ: incelenmek, göz önüne almak	Eğitim
bağmağlıh: falcılık, büyücülük	Meslek
bağuç/ bağıçı: bakıcı	Meslek
bağuç/ bağıçı: bekçi	Meslek
bağuç/ bağıçı: nöbetçi, gözetici, gözetleyici, vasi, veli	Meslek
bağuçılıh: bakıcılık	Meslek
bal: bal	Yiyecek - İçecek
bala: çocuk	Sosyoloji
bala: yavru	Hayvan
balağuz/ balahus/ balahuz/ bağuz: balmumu, mum	İnşaat
balçih/ barçih: balçık, çamur	İnşaat
balçih/ barçih: bataklık	Coğrafya
balğam: balgam	Tıp
balih/ balı/ balıh: balık	Hayvan
balih/ balı/ balıh: balık	Yiyecek - İçecek
Balıh/ Balıg: Balık burcu	Astroloji
balıhçı: balıkçı	Meslek
balıhkına: küçük balık, balıkcık	Hayvan
balsam/ balasam: odunsu bitkilerden elde edilen reçinelerden yapılan ilaç	Farmakoloji
balta: balta	Tarım
baltacı: baltacı	Askerlik
balyemez: çapı büyük ve menzili uzun top	Askerlik
bapuççı: ayakkabıcı	Meslek
barabaralatgan: eşitlenen, denklenen, eşitlenen	Matematik
barabardaş: arkadaş, yoldaş	Sosyoloji
barabarlamah: eşitlemek, denkleştirmek	Matematik
barabarlangan: eşit, denk, eşitlenen	Matematik
barabarlatma: eşitleme birleştirme	Matematik
barabarlıh: eşitlik	Matematik

barabarsız: eşitsizlik	Matematik
baratır: lamba, ışık veren araç	Mimari
barçasız: yoksul	Sosyoloji
bardah/ bardağ/ bartah: bardak	Mimari
bardaş: birlikte var olan	Sosyoloji
barışalmama: uzlaşmazlık	Askerlik
barışlı: barış, anlaşma, ateşkes	Askerlik
barışma: barış, uzlaşma	Askerlik
barışma: barışmak, ateşkes, anlaşmak, uzlaşmak	Askerlik
barışma: barış, uzlaşma	Askerlik
barışsızlık: anlaşmazlık, bozuşma	Askerlik
barıştırma: barıştırma	Askerlik
barıştırmalı: uzlaşma, mutabakat	Askerlik
barıştıru/ barıştıru: barıştırmacı, arabulucu	Askerlik
barıştıru: arabuluculuk, uzlaşma	Askerlik
barı-yo: varı yoğu, bütün mal varlığı	Ticaret
barlı: varlıklı, zengin	Sosyoloji
barlı/ barlı/ varlı/ harlı: varlık	Felsefe
barlı: mal, mülk	Ticaret
barlısız/ barahsız/ barıhsız: varlıksız, malsız, mülksüz, yoksul.....	Sosyoloji
barlısız: varlıksız	Sosyoloji
barma: parmak	Tıp
bars/p'ars: pars	Hayvan
barsızlık: yokluk	Sosyoloji
başık/ başık/ başık: basamak, merdiven	Mimari
basma: basma, renkli pamuklu kumaş	Giyim Kuşam
basu: basımcı, desenci	Meslek
baş: baş, kafa	Tıp
baş: başkan, amir, baş, lider	Siyaset
baş: doruk, zirve	Coğrafya
başçı: baş, komutan, lider	Siyaset
başış/ bahış/ başış: lütuf	Din
başış/ bahış/ başış: sadaka, karşılıksız verilen	Din
başış/ bahış/ başış: hediye	Sosyoloji
başış: bahış	Ticaret
başbuzu/ başı buzı: deli	Tıp
başlandı: kurucu, lider	Siyaset
başlık: kitap/ yazı başlığı, şiir başlığı	Eğitim

başlıh: komutan	Meslek
başlıh: lider	Siyaset
başmağ: ayakkabı	Giyim Kuşam
bay: zengin	Sosyoloji
baytal: kısarak	Hayvan
baytalmaçı: damızlık kısarak	Hayvan
bazar: ticaret, alışveriş, satın alma, pazarlık; pazar, çarşı	Ticaret
bazlıh: makam, huzur	Siyaset
bazlıh: barış	Askerlik
bebe: bebek	Sosyoloji
beg/ biy: bey, yönetici	Siyaset
beg/ biy: bey, yönetici	Sosyoloji
bekçi/ begçi: bekçi	Meslek
beklevüç/ beklevüçi/ beklövüç: mandal, sürgü, kilit	Mimari
beklöv: sürgü, kilit	Mimari
bel: bel	Tıp
belbağ/ belbah/ belbah/ behbah: kemer	Giyim Kuşam
belgi: bilgi, haber, işaret	Felsefe
belgilik/ belgilih: gösterge, işaret	Felsefe
belgilik/ belgilih: vahiy	Din
belteg/ pelteg: peltek, kekeme	Tıp
berelti: duman grisi	Renk
berin: vergi	Ticaret
bermehlih: sadaka, vermek için adanmış şey	Din
bermehlihkine: sadaka, vermek için adanmış şey	Din
berne: armağan, hediye	Sosyoloji
berne: bağış, sadaka	Din
beslendeş: birlikte büyüyen, birlikte beslenen	Sosyoloji
beşik: beşik	Mimari
beyaz: beyaz, ak	Renk
bez: bez, sıradan kumaş	Giyim Kuşam
bezirgân: bezirgân, tüccar	Meslek
bezirgânlık/ bezirgenlih/ bezirgânlıh: bezirgânlık	Meslek
bıçhı: bıçkı maşalar (mumlar, lambalar, lambalar için)	Tarım
bırğı/ burğu: borazan, boru	Müzik
bırov: burgu (matkap ucu)	İnşaat
bızov: buzağı	Hayvan
bızovgına/ bızovgînâ: küçük buzağı	Hayvan

bızovlu: gebe inek	Hayvan
biçaḥ/ biçak: bıçak	Askerlik
biçaḥ/ biçak: bıçak	Mimari
biçaḥçı: bıçakçı	Meslek
biçen: ot, kuru ot	Bitki
biçenlik: otlak	Coğrafya
biçiş: biçim, şekli, desen	Sanat
biçüçi: kesici, biçici	Tarım
bike/ biyke/ bikke/ biçe/ pıyk'a: bayan; hanım, hanımefendi.....	Sosyoloji
bike/ biyke/ bikke/ biçe/ pıyk'a: sahıbe	Sosyoloji
bike: teyze	Akrabalık
bikeçe: yaşlı teyze	Sosyoloji
bilek: bilek	Tıp
bilezük/ bilezük/ blezük: bilezik	Kuyumculuk
bilik: bilgi, yetki	Felsefe
bilikli: bilgili	Meslek
bilikli: bilgili kişi	Eğitim
biliklik: bilgelik	Felsefe
biliklik: bilgi, veri	Felsefe
biliklik: yasa	Hukuk
biliksiz: bilgisiz, cahil	Eğitim
biliksizlik/ biliksizliḥ: bilgisizlik, cahillik, cehalet	Eğitim
bilingen: bilinen, mâlum	Felsefe
bilinmehliḥ: beyân, bildirim	Felsefe
bilmeh: bilgi, ilim, kavrama, öğrenme	Felsefe
bilmehliḥ/ bilmeklik: bilgi, farkındalık, bilinç, bilmek, bilgelik	Felsefe
bilmehsiz: bilgisiz, cahil	Eğitim
bilmemeḥ: cehalet, bilgisizlik	Eğitim
bilmemeḥliḥ: cahillik, bilgisizlik	Eğitim
bilmemiş: bilgisiz, cahil	Eğitim
bilüçi/ biliçi: bilgin, bilgili	Meslek
bilüçiliḥ/ biliçiliḥ: bilginlik, bilgelik	Felsefe
birboldaş: birlikte var olan	Sosyoloji
birfikirli: hemfikir (III, 276)	Sosyoloji
birlendeş: arkadaş, ortak	Sosyoloji
birlendeş: eş, hayat arkadaşı	Akrabalık
birmüñüz: tek boynuzlu at	Hayvan
birmüñüzlü: gergedan	Hayvan

birsaygılı: hemfikir	Sosyoloji
bit: bit	Hayvan
bitik/ bitig: belge, kayıt	Eğitim
bitik/ bitig: celp, karar, kararname	Hukuk
bitik/ bitig: kitap	Eğitim
bitik/ bitig: kutsal kitap	Din
bitik/ bitig: mektup	Edebiyat
bitik/ bitig: okuma yazma, yazma	Eğitim
bitik/ bitig: sahife, yazılı kağıt	Eğitim
bitik/ bitig: yazı, yazma	Edebiyat
bitik: senet	Ticaret
bitikçi: yazıcı, kâtip	Meslek
bitikçilik/ bitikçiliğ: kâtiplik	Meslek
bitiksiz: yazısız, kayıtsız, makbuzsuz	Edebiyat
bitiş: bitki, bitki örtüsü, bitki filizi	Bitki
bitişken: bitki	Bitki
bitken: bitki	Bitki
Biy Teğri: Rab Tanrı, Hz. İsa	Din
Biy: Rab, Hz. İsa	Din
biyağa: amca	Akrabalık
biyağa: yaşlı adam	Sosyoloji
biy-biyet/ biyet: soylular sınıfı, soylular	Sosyoloji
Biyiklengen: yüceltilmiş Tanrı, yüce Tanrı, Hz. İsa	Din
biyiklik/ biyikliğ/ böyüklik: yükseklik, dağ, tepe	Coğrafya
Biyiktegi: en yüksek tepedeki Tanrı, cennetteki Tanrı, Hz. İsa	Din
biylik/ biylih: beylik, yönetim	Siyaset
biylik/ biylih: hakimiyet	Siyaset
boğma: gerdanlık, kolye	Kuyumculuk
boğoz: boğaz, yutak, gırtlak	Tıp
boğum/ boğun/ boğom/ buğum/ buğun: ince damarların yumak gibitoplandığı yer	Tıp
boğum/ boğun/ boğom/ buğum/ buğun: sinirlerin yumak gibi toplandığı yer	Tıp
boğum/ boğun/ boğom/ buğum/ buğun: eklem, kemiklerin birleşim yeri, üye	Tıp
boğurdağ: boğaz, gırtlak	Tıp
bohça/ boğça: bohça	Mimari
boldaş: birlikte olan, bir arada olan	Sosyoloji
boluş: yardım, destek	Sosyoloji
boluşdaş: yardım sağlayan, destek veren	Sosyoloji
boluşluğ: yardım	Sosyoloji

boluşma: yardım	Sosyoloji
boluşmaḥ: yardım, destek	Sosyoloji
borç/ borc: borç	Ticaret
borç/ borc: suç, hata	Hukuk
borçkına: küçük borç	Ticaret
borçlu: borçlu	Ticaret
borçlu: suçlu	Hukuk
borla: üzüm asması	Yiyecek - İçecek
borlaçı: bağcı	Meslek
borlalıḥ: bağ, üzüm bağı	Tarım
boşatlıḥ/ boşatlıḥ: af, bağışlanma	Din
boşatmaḥlıḥ: af, bağışlama	Hukuk
boy: beden, vücut	Tıp
boya: boya	İnşaat
boyaçı: boyacı	Meslek
boyov: boya	İnşaat
boyun: boyun	Tıp
boyunçaḥ/ boyunçaḥ/ boncaḥ: gerdanlık, kolye	Kuyumculuk
boyundruḥ/ boyunduruḥ/ buyundruḥ: boyunduruk	Hayvan
boyundruḥ/ boyunduruḥ/ buyundruḥ: esaret	Sosyoloji
bozdoğan/ bozdohan/ buzdugan/ bızdıgan/ pozdoğan: bozdoğan.....	Askerlik
böbek/ bobak: göz bebeği	Tıp
böğövremeh: sarhoş olmak	Din
bölek/ bölük/ bülek: bölük	Askerlik
bölek: sürü	Hayvan
bölmeḥ: bölme, bölmek	Matematik
bölmehliḥ: bölme, bölmek	Matematik
börk: börk, başlık	Giyim Kuşam
börk-çepec: takke	Giyim Kuşam
börü: kurt	Hayvan
börü: kurt kürkü	Giyim Kuşam
börühatır: katır iriliğinde kurt	Hayvan
börühatırgına: kurt-katır yavrusu	Hayvan
bövreḥ/ büvrek/ büyrek: böbrek.....	Tıp
buğa/ buha: boğa, damızlık erkek sığır	Hayvan
Buğa/ Ögüz: Boğa burcu	Astroloji
bulah: bulak, kaynak	Coğrafya
bulut/ blut: bulut	Meteoroloji

bulut: (kadın) baş örtüsü	Giyim Kuşam
bulutluḡ: bulutluluk	Meteoroloji
burc/ burç/ murc: burç	Mimari
burç/ burc: karabiber; ökseotu	Yiyecek - İçecek
burçaḡ: bezelye	Yiyecek - İçecek
burun: burun	Tıp
burun: gaga	Hayvan
burun: geminin ön kısmı	Taşıt
but/pud: put	Din
but: but, kalça, uyluk	Tıp
butaḡ/ budaḡ / butaḡ/ butah/ budah/ buḡat/ bular: budak, dal, sürgün.....	Bitki
butlu(lar): uzun bacaklılar	Hayvan
buyruḡ/ boyruḡ/ buyuruḡ: emir, buyruk	Siyaset
buyruḡçı/ buyrıḡçı/ boyruḡçı: hükümdar	Siyaset
buyruḡçı/ buyrıḡçı/ boyruḡçı: yönetici	Meslek
buyruḡçılıḡ/ buyruḡçiliḡ: hakimiyet	Siyaset
buyruḡlu: yetkili	Meslek
buyrgan: karar, kararname, hüküm	Hukuk
buyrgan: yönetici	Meslek
buyurtum: başkası tarafından verilen emir	Siyaset
buyuruḡ: emir veren	Meslek
buz: buz	Yiyecek - İçecek
buz: soğuk hava, ayaz	Meteoroloji
buzluk: buzul	Meteoroloji
buzulmaḡ: bozulmak, bozulmuşluk, yozlaşmışlık, çürümüşlük	Din
buzulmaḡlıḡ/ muzulmaḡlıḡ: bozulmak, bozulmuşluk, yozlaşmışlık, çürümüşlük....	Din
bürçe/ barça: pire	Hayvan
bürtük/ burturk‘: taneli tohum, tahıl	Yiyecek - İçecek
bürtük: sivilce, kabartı	Tıp
cadu: cadı, büyücü	Meslek
caduluḡ: cadılık, büyücülük, sihirbazlık	Meslek
calat: cellat	Meslek
calathḡ: cellatlık	Meslek
can oḡul: evlatlık	Akrabalık
can: nefes	Tıp
can: ruh	Din
canavar: hayvan	Hayvan
canta: çanta	Giyim Kuşam

caza/ ceja: ceza	Hukuk
cins/ cins/ çins: ırk, tür, ulus, millet, aynı soydan gelenler.....	Siyaset
cinsdaş/ cinstaş: aynı ırktan	Sosyoloji
cinsdaşlıh: ortak köken	Sosyoloji
ciger: ciğer	Tıp
cuvap/ cuvab/ cuap/ cuğap/ cuğab/ çuvap: cevap	Eğitim
cuvapçı: davalı	Hukuk
cuvapkâr/ cuapkâr: davalı, sanık	Hukuk
çadır: çadır	Mimari
çağır/ çahır/ çahır: şarap	Yiyecek - İçecek
çağırılıh: bağ	Tarım
çağmah/ çağmah: çakmak	Mimari
çağmahlıh: iftira	Hukuk
çakuç: çekiç	İnşaat
çalğı: tırpan	Tarım
çalıcı: çalgıcı	Meslek
çalışmah: “çalışmak, uğraşmak, çabalamak”	Meslek
çaluç/çalıcı: ekin biçen, orakçı	Meslek
çaluç: orak	Tarım
çamur: bataklık	Coğrafya
çamur: çamur	İnşaat
çana: kızak, atlı kızak	Taşıt
çanağ: çanak, kase	Mimari
çanağ-ayağ: kâse, yiyecek-içecek kabı	Mimari
çağ: çan	Mimari
çağgına: küçük çan	Mimari
çağlıh: çan kulesi	Mimari
çaravurt: cırlak sığan	Hayvan
çare: çare, ilaç, tedavi	Farmakoloji
çare-derman: çare derman	Farmakoloji
çarılıh: çarık	Giyim Kuşam
çarışuçı: madenci	Meslek
çarşov/ çarçov/ çargov: çarşaf, kefen	Mimari
çaşhur: çakşır, şalvar	Giyim Kuşam
çaşut/ çasut/ çasud/ çasıit: casus	Meslek
çaşutluh: casusluk	Meslek
çataltırnağlı: çift tırnaklılar	Hayvan
çatma: ipekli kumaş	Giyim Kuşam

çavuş: çavuş, askerî lider	Meslek
çay: çay	Coğrafya
çayağanmağ: vaftiz, yıkanma, arınma	Din
çayahavuç: sulayıcı	Meslek
çayır: çayır, mera	Bitki
çekmen: bez, kumaş, çuha	Giyim Kuşam
çelig: çelik	Kimya
çertmeğ: yazmak; çizmek, çizim	Edebiyat
çertöv: işaret, çentik, kertik	Edebiyat
çerüvçülük/ çörüvçülüh: savaşma	Askerlik
çerüv/ çörüv/ çeröv/ cerüv: ordu	Askerlik
çerüv/ çörüv/ çeröv/ cerüv: asker	Askerlik
çerüv/ çörüv: savaş	Askerlik
çerüvçi: kumandan	Meslek
çerüvçilik/ çerüvçülük/ çörüvçülüh: askerlik işi, askerî eğitim, askerî görev	Askerlik
çerüvlük: savaş	Askerlik
çeten/ çeten: çit	Mimari
çetlevük: fındık; fındık, fıstık benzeri kuruyemişlerin genel adı	Yiyecek - İçecek
çığanah/ çıhanah: dirsek	Tıp
çığış/ çihış: kâr, kazanç, gelir	Ticaret
çığış/ çihış: vergi	Ticaret
çığıt/ çğıt/ çihıt/ çığıç: peynir	Yiyecek - İçecek
çılaçih/ çilaçih: serçe parmak, küçük parmak	Tıp
çılaçih: serçe parmak uzunluğu kadar uzunluk birimi	Matematik
çımdırğan/ çmdırğan: maşa	Mimari
çınıhmağ: eğitim, alıştırma, becerilerin geliştirilmesi	Eğitim
çınıhtıruç/ çınıhtıruç: eğitmen, eğitici, akıl hocası	Meslek
çıñ: uçurum	Coğrafya
çıpçih/ çipçih/ çipçih: serçe gibi küçük kuşların genel adı, küçük kuş	Hayvan
çırağçı: mum, kandil yakan	Meslek
çırmamağ: yumak	Giyim Kuşam
çırpı: çalı çırpı	Bitki
çizma/ cızma: çizme	Giyim Kuşam
çizmaç/ çzmaç: ayakkabı, çizme tamircisi	Meslek
çizmaçılığ: çizmecilik	Meslek
çibal/ çibal/ çbal/ çiybal/ cıybal: bal	Yiyecek - İçecek
çibin: sinek, tatarcık	Hayvan
çibinlik: cibinlik	Mimari

çiçek: boya	İnşaat
çiçek: çiçek	Bitki
çiçek: çiçek hastalığı	Tıp
çiçek: kırmızı	Renk
çiçekli[k]: çiçeklik, çiçek bahçesi, gül bahçesi	Tarım
çimen: çimen	Bitki
çipçe: civciv	Hayvan
çipçe: kuş yavrusu	Hayvan
çit: baş örtüsü, yazma	Giyim Kuşam
çit: pamuklu kumaş	Giyim Kuşam
çivit: çivit	İnşaat
çiye: vişne	Yiyecek - İçecek
çoban: çoban	Meslek
çoçha: domuz	Hayvan
çoğur/ çuğur/ çuhur/ çuhur/ çoğor: cehennem	Din
çoğur/ çuğur/ çuhur/ çuhur/ çoğor: çukur	Coğrafya
çortan/ çortanbalıh: turnabalığı	Hayvan
çovrah/ çohrah: kaynak, pınar	Coğrafya
çovrahkına: küçük kaynak	Coğrafya
çölmek: çömlek, testi	Mimari
çölmekçi: çömlekçi	Meslek
çömçe: kepçe	Mimari
çömüç: kepçe	Mimari
çöplük/ çöplüh: çöplük	Çevre ve Şehircilik
çör: diken	Bitki
çörehçi: çörekçi	Meslek
çövre /çevre/ çüvre: çevre	Çevre ve Şehircilik
çubuh: çubuk, ince dal	Bitki
çuvlamağ: bilgilendirmek, açıklamak	Eğitim
çüv: dübel, çivi, mih	İnşaat
çüv: küçük kazık	İnşaat
damar/ tamur/ tamar: damar	Tıp
dana: dana	Hayvan
davi/ devi: dava, hukuki anlaşmazlık, iddia	Hukuk
daviçi: davacı	Hukuk
davili: davalı	Hukuk
davul: davul	Müzik
dayı: dayı	Akrabalık

dede: dede	Akrabalık
değiş: değiş tokuş	Ticaret
delal/ dellal: arabulucu, komisyoncu	Meslek
delâlih: arabuluculuk, komisyonculuk	Meslek
deli/ teli: deli, dengesiz	Tıp
delilik/ delilih/ telilik: delilik	Tıp
dere: dere	Coğrafya
dere: dere, iki dağ arasındaki çukur	Coğrafya
derman/ terman: dermân	Farmakoloji
dermanlih: dermanlık	Farmakoloji
deve/ töve: deve	Hayvan
devehuşu: devekuşu	Hayvan
difter/ diftar/ defter/ divter/ düfter/ difder/ düvter/ tivter: defter.....	Eğitim
din: din, inanç	Din
dindeş: dindaş, din kardeşi	Sosyoloji
dinsiz: dinsiz, kâfir	Din
dinsizlik: dinsizlik, imansızlık	Din
dinsizlik: günah	Din
doktor/ toktor: doktor	Meslek
dolu/ tolu: dolu	Meteoroloji
dost/ dosd: dost	Sosyoloji
dostluh/ dosluh/ doslh: dost	Sosyoloji
doyumluh/ doyumluq: ganimet, yağma yoluyla elde edilen mal-mülk.....	Askerlik
dörtayahlı(lar)/ törtayahlı(lar): dört ayaklı(lar).....	Hayvan
dövletli: refah içinde olan, zengin.....	Sosyoloji
dufan: tufan	Coğrafya
duşman: düşman.....	Askerlik
duvar/ divar/ dıvar/ dovar/ düvar/ düvâr/ düver/ tuvar/ tüvâr: duvar.....	İnşaat
düçük/duduk: küçük.....	Müzik
düftergine: küçük defter.....	Eğitim
düğme/ tüvme/ tülme/ tüyme/ töyme/: düğme.....	Giyim Kuşam
dühün: düğün.....	Sosyoloji
dümen: dümen.....	Taşıt
dünyâ/ dünya: dünyâ.....	Coğrafya
eçki/ ekçi: keçi.....	Hayvan
Eçkimünüz/ Eçkimünüzi: Oğlak burcu	Astroloji
eçkimünüz: dağ keçisi (boynuzlu keçi)	Hayvan
egirlik/ egirlih/ yegirlik: adaletsizlik, kanunsuzluk.....	Hukuk

egirlik/ egirliḥ/ yegirlik: adaletsizlik, sahtekârlık.....	Hukuk
egirlik/ egirliḥ/ yegirlik: yalan.....	Hukuk
egiz: ikiz.....	Akrabalık
Egiz: İkizler burcu.....	Astroloji
eglençih: eğlence, sevinç.....	Eğlence
eglenmeḥ: eğlenmek.....	Eğlence
egri: yanlış.....	Felsefe
egriburun: kıvrık gagalılar.....	Hayvan
egritırnaḥlı: kıvrık pençeliler.....	Hayvan
egriyürügen: paytak yürüyenler	Hayvan
ekiayahlı(lar): iki ayaklı(lar)	Hayvan
ekicanlı: hamile, gebe	Tıp
ekifikirli: farklı düşünen	Sosyoloji
ekiḥat: gebe, hamile	Tıp
ekili: çift, ikili	Matematik
ekisağışlı: farklı düşünen	Sosyoloji
eksik/ eksig/ egsig: eksik.....	Matematik
eksiklik/ eksikliḥ: eksiklik	Matematik
eksiklik/ eksikliḥ: eksiklik	Tıp
el: el	Tıp
el: halk, insanlar	Siyaset
elçi: elçi	Meslek
elçi: melek	Din
elçi: peygamber	Din
elçibaşı: baş büyükelçi	Meslek
elçiliḥ: elçilik, büyükelçilik	Meslek
elek: elek, kalbur	Mimari
emanet: emanet	Ticaret
emçek/ yemçek: meme	Tıp
emçektegi: anne sütü alan bebek, hâlâ emen bebek	Sosyoloji
emel/ amal: amel	Din
emgenmeḥ: acı çekmek	Tıp
emşehri: hemşeri	Sosyoloji
eniş/ eniş/ yeñiş/ yeñiz: vadi, yamaç	Coğrafya
en/ en/ yeñ: omuz	Tıp
enşe/ eyenşe/ yeñşe: ense	Tıp
er: erkek, koca	Sosyoloji
er: koca	Akrabalık

eren: erkek, cesur adam	Sosyoloji
ergen: erkek için olgunluğa ulaşmak, ergen	Sosyoloji
erin: dudak, ağız	Tıp
erk: güç, kuvvet, otorite, nüfuz	Siyaset
erk: hak	Hukuk
erkek: erkek	Sosyoloji
erkek-tişi: erkek- dişi	Sosyoloji
erкли: güçlü, nüfuzlu, yetkili	Sosyoloji
erksizlik/ erksizliḡ: esaret, kölelik	Sosyoloji
erli: evli	Sosyoloji
erlik: erkeklik	Sosyoloji
ersiz: kocasız	Sosyoloji
erük: erik; erik, kayısı, şeftali gibi benzer meyve türlerinin ortak adı ...	Yiyecek - İçecek
es: akıl, zeka, akıl yürütme, anlayış, dikkat, akıl, bilinç, vicdan, hafıza.....	Tıp
es: tutturmalık, kol düğmesi	Giyim Kuşam
esiriklik: sarhoşluk	Din
esirmeḡ: sarhoşluk	Din
esirmeḡliḡ: sarhoşluk	Din
espap/aspap/ ispap: esvap, giysi.....	Giyim Kuşam
essiz: deli, akılsız	Tıp
eşsizlik: eşsizliḡ aptallık, çılgınlık, delilik	Tıp
eşek/ öşek/oşak‘: eşek	Hayvan
eşik: eşik, kapı önü, kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak, giriş, geçit, kapı çerçevesinin alt ve üst kısımları, bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı	Mimari
eşik: kapı	Mimari
eşikçi: kapı nöbetçisi, nöbetçi	Meslek
eşikçiliḡ: bekçilik	Meslek
eşiklik: kapıcı ücreti	Ticaret
esli: akıllı, uslu (idrak yeteneğine sahip)	Tıp
eslilik: muhakeme (gücü)	Tıp
et: et	Yiyecek - İçecek
etek: etek, giysi	Giyim Kuşam
et-ḡan: et-kan.....	Tıp
etik/ etig: etik, çizme	Giyim Kuşam
etikçi: etikçi, ayakkabıcı	Meslek
etikçilik: ayakkabıcılık	Meslek
eye/ ege/ iye/ ie: koca, eş	Akrabalık

eye/ ege/ iye/ ie: sahip	Sosyoloji
Eye: Rab, Hz. İsa	Din
eyelik/ eyelih: hakimiyet	Siyaset
fahir: fakir.....	Sosyoloji
fahirlik: fakirlik	Sosyoloji
fırtına/ fırtuna/ furtuna: fırtına	Meteoroloji
fışhı: dışkı, gübre	Tıp
fikir: fikir, düşünce, akıl yürütme, zihin	Felsefe
fil: fil.....	Hayvan
filozof/ filozov/ filozovf/ filojof/ filojov: filozof	Meslek
filozofiya/ pilosofiya: felsefe	Felsefe
fizikçi: fizikçi	Meslek
geleci/ galaci: . söz, sözcük, lakırdı	Edebiyat
genç/ kenc: genç	Sosyoloji
göl/ kül: göl	Coğrafya
gövde: gövde; uzuv	Tıp
ğu: koyun	Hayvan
gübe: cebe, zırh	Askerlik
gül: gül	Bitki
gülâf: gül	Bitki
güneş/ küneş: güneş	Astronomi
habah: kabak	Yiyecek - İçecek
habah: kapı, ana kapı, şehir kapısı	Mimari
habahçı: kapıcı, kapı nöbetçisi	Meslek
habartkan: hamur kızartması	Yiyecek - İçecek
habuh: ağaç kabuğu, kabuk	Bitki
haburğa/ habırğa/ ğaburğa: kaburga	Tıp
haç: çarmıh	Din
haç: haç	Din
haçhın: kaçak, firari	Hukuk
haçhınçı: kaçak, firari	Hukuk
hadah/ hadağ: çivi, mih	İnşaat
hadı: kadı	Meslek
haftan: kaftan	Giyim Kuşam
haftanlıh/ havtanlıh: kaftanlık (yünlü) kumaş	Giyim Kuşam
hağan: hükümdar, kral	Siyaset
hahra/ hağra: giriş	Mimari
hahra/ hağra: salon	Mimari

hahuç: para basıcı	Meslek
hahutlangan: dönme, kadına dönen	Sosyoloji
hakim/ jakim: hekim	Meslek
hakimçilik: hekimlik	Meslek
hakimlik: hekimlik, tedavi	Meslek
hala: kale	Mimari
halaba: kalabalık, karışıklık	Sosyoloji
halay: kalay, lehim	Kimya
halhan: kalkan	Askerlik
halhanbalığı/ halhan balığı: kalkanbalığı	Hayvan
hali: halı	Mimari
hamış: kamış	Bitki
hamışlıh: sazlık, kamışlık	Coğrafya
hamur: hamur	Yiyecek - İçecek
han: han, kral, hükümdar	Siyaset
han: kan	Tıp
Han: Kral, Hz. İsa	Din
hanat: kanat	Hayvan
hanat: yelken	Taşıt
haniçe/ haniça: kraliçe	Siyaset
hanlıh: hanlık, hükümdarlık, krallık	Siyaset
hansız: kansız	Tıp
hantar: kantar	Matematik
hap: çuval, torba, balya	Giyim Kuşam
hapank: kepenk	Mimari
hapçu/ hapçuç: kese, torba, para çantası	Giyim Kuşam
hapçuhkına/ hapçuhkuna: kese, cüzdan	Giyim Kuşam
hapħah: kapak	Mimari
hapı: kapı	Mimari
hapıcı: kapıcı, bekçi, nöbetçi	Meslek
haplan: kaplan	Hayvan
haptırğa/ haptırħa: torba	Giyim Kuşam
ħar: kar	Meteoroloji
ħar: el	Tıp
ħara: kara	Renk
ħarabaşlı: karabaş, keşişrahıp	Meslek
ħaraça: seyrek dokunmuş kaba yünlü kumaş	Giyim Kuşam
ħarahçı/ ħarağçi/ ħarağji: haydut, eşkıya, harami	Hukuk

ḥarahçılıḥ/ ḥarağçılıḥ: haydutluk, eşkıyalık	Hukuk
ḥarahuş/ ḥarağuş/ ḥuş ḥara: kartal	Hayvan
ḥarahuşkına: küçük kartal, kartal yavrusu	Hayvan
ḥaralı-aḥlı: akli karalı	Renk
ḥaralıḥ: karalık	Renk
ḥaramğuluḥ/ ḥarañguluḥ/ ḥarañguluḥ/ ḥaranḥuluḥ: şeytanlık	Din
harami: soyguncu, hırsız	Hukuk
haran: ahır	Mimari
ḥarañçuḥ: yabani yulaf	Bitki
ḥarañgu/ ḥaramgu/ ḥarañgu/ ḥarañgi: sis	Meteoroloji
ḥaravaş: hizmetçi, cariyeye	Sosyoloji
ḥaravaşlıḥ: cariyelik	Sosyoloji
ḥarayılan: karayılan	Hayvan
ḥarbuz: karpuz	Yiyecek - İçecek
ḥardaş/ kardaş: kardeş	Akrabalık
ḥardaşlıḥ: kardeşlik	Akrabalık
ḥarğa: karga	Hayvan
ḥarğış/ ḥarğş/ ḥarhiş: beddua	Din
ḥarı: dirsek	Matematik
ḥarı: kol, el, dirsek	Tıp
ḥarı: yaşlı kadın	Sosyoloji
ḥarın: karın	Tıp
ḥarın: rahim	Tıp
ḥarın: yürek	Tıp
ḥarınca: karınca	Hayvan
ḥariş: karış	Matematik
ḥarlığaç: kırlangıç	Hayvan
ḥarsız: kötü, cani	Hukuk
ḥarsızlıḥ: hainlik	Hukuk
ḥarşılık: karşılık, direniş, kavga	Askerlik
ḥart: ihtiyar, yaşça büyük	Sosyoloji
ḥartaymasız/ ḥartaymaḥsız: öldükten sonraki ebedi hayatta yaşlanmadan kalma... ..	Din
ḥarthlıḥ/ ḥartaylıḥ: yaşlılık	Sosyoloji
ḥaruv: ceza (karşılık)	Hukuk
ḥasap: kasap	Meslek
ḥasır: hasır, kamıştan örme yaygı	Mimari
hasil: hasat	Tarım
ḥasta/ asta: hasta	Tıp

hastalangan: hasta, hastalanan	Tıp
hastalanma: hastalanma	Tıp
hastalanmağ: hastalanmak	Tıp
hastalı: hasta, sağlıksız	Tıp
hastalıh: hastalık	Tıp
haş: kaş	Tıp
haşlavuç: ısırgan (otu)	Bitki
haşuğ: kaşık	Mimari
hatır: katır	Hayvan
hatun/ hatın: karı, eş	Akrabalık
hatun/hatın: hatun, kadın	Sosyoloji
hatunlu: hatunlu, evli	Sosyoloji
hatunluğ: eş, karılık, zevcelik	Akrabalık
hatunluğ: kadınlık, kadın	Sosyoloji
hatunsuz: hatunsuz, bekâr	Sosyoloji
hava/ hafa/ hajas: hava (III, 572) buğu, buhar; atmosfer, hava durumu...	Meteoroloji
haya: kaya	İnşaat
haybatdaş: eşit yüceliğe sahip	Sosyoloji
hayın/ hayn: kayın	Akrabalık
hayınlıh/ hayıllıh: hainlik	Hukuk
hayış: kayış, deri, kösele	Giyim Kuşam
hayışkına: küçük kemer	Giyim Kuşam
haymağ: kaymak	Yiyecek - İçecek
haynana/ hayın ana: kaynana	Akrabalık
haynata/ hayın ata: kaynata, kayınbaba	Akrabalık
hayısı: kayısı	Yiyecek - İçecek
hayvan/ hayman/ hayvan: hayvan	Hayvan
hayvangına: küçük hayvan, hayvancağız	Hayvan
haz: kaz	Hayvan
hazan: kazan	Mimari
hazganç/ hazhanç/ hazanç: kazanç	Ticaret
hazgandaş: birlikte kazanan, iş arkadaşı, ortak	Ticaret
hazna/ hasna: hazine	Ticaret
haznadar: hazinedar	Meslek
hazuç: kazma	Tarım
hazuğ/ hazıh: kazık	Askerlik
hazuğ/ hazık: sopa, kazık	İnşaat
heç: hiç, değersiz, boş	Felsefe

heçlik: hiçlik yararsızlık	Felsefe
hesep/ heseb/ hiseb/ hıseb: hesap	Ticaret
heyva: ayva	Yiyecek - İçecek
heyva: ayva	Yiyecek - İçecek
hıbilıq/ hıblık/ hıblıq: şeytan, iblis, kötü ruh	Din
hıcı/ hıci/ hıeci: hardal tohumu, hardal otu	Bitki
hıl: keçi gibi hayvanların tüyünden yapılmış veya dokunmuş olan, kıl ...	Giyim Kuşam
hılıç/ hılıç: kılıç	Askerlik
hılıç: kılıç (dokumacılıkta kullanılan bir araç), dokuma mekiği	Giyim Kuşam
hılıç: savaş	Askerlik
hılıçbalıhı: kılıç balığı	Hayvan
hılıçlı: kılıçlı (savaşçı)	Askerlik
hılımdaş: birlikte çalışan, yardımcı	Sosyoloji
hılındaş/ hılındaş: iş arkadaşı, birlikte çalışan	Sosyoloji
hımırsha/ hımırsıha: karınca	Hayvan
hın/ hın: kın, silah kılıfı	Askerlik
hıncal: hançer	Askerlik
hıgırlıh/ hıgırlıh: adaletsizlik, haksızlık	Hukuk
hıptı/ hıptı: makas	Giyim Kuşam
hırağu/ hıravu/ hırovu/ hırağu: kırağı	Meteoroloji
hırğan: savaşçı	Askerlik
hırğı/ hırhı/ hırığ/ hırıh/ ğırığ: kıyı, kenar, sahil	Coğrafya
hırhın/ hırgın: kadın köle, cariyeye	Sosyoloji
hırmavuç: yazı kazıma aleti, kazıyıcı; mala, tarak, rende	İnşaat
hırsız/ hırsız: hırsız	Hukuk
hırsızlıh: hırsızlık	Hukuk
hıshaayahlı: kısa bacaklılar	Hayvan
hıshaç/ hıshaç: yengeç	Hayvan
Hıshaç/ Hıshaç: Yengeç burcu	Astroloji
hısır/ hısır: kısır	Tıp
hısmetsizliħ: kısmetsizlik, talihsizlik	Din
hıstıruçı/ hıstıruçı: eziyet eden, düşman, işkenceci, zalim	Askerlik
hıyar/ hıyar: hıyar	Yiyecek - İçecek
hıyarşembe/ hıyarşember: hıyarşembe	Yiyecek - İçecek
hıynavuçı/ hıynavuçı/ hıynavçı/ hıynovçı: düşman, işkenceci	Askerlik
hız hardaş: kız kardeş	Akrabalık
hız/ hız: kız	Sosyoloji
hız/ hız: kız çocuk	Akrabalık

hızgına: küçük kız	Akrabalık
hızıl: altın (para)	Ticaret
hızıl: kızıl	Renk
hızılalacabalıh/ hızıl-alaca balıh: alabalık	Hayvan
hızılıh: altın para	Ticaret
hızılıh: kızarıklık	Tıp
hızılıh: kızılık	Renk
hızılıh: kızlık	Tıp
hızmetkâr/ hızmetkâr: hizmetçi, uşak	Meslek
Hızoğlan/ Hız: Başak burcu	Astroloji
hızoğlan: bakire	Tıp
hızoğlan: genç kız, bakire	Sosyoloji
hız-oğlan: ne erkek ne kadın	Sosyoloji
hızov: sıcak, ısı	Fizik
hilleli: hilekâr, sahtekâr	Hukuk
hillelik/ hillelih/ hillâlih/ hillâlik/ hillâlih: hile	Hukuk
hobuz: kabuk, kurumuş yaprak	Bitki
hobuz: kopuz, bir tür çalgı aleti	Müzik
hobuzçı: kopuz çalan	Meslek
hoca: zengin, varlıklı	Sosyoloji
hoca: koca	Akrabalık
hocalıh: zengin, zenginlik	Sosyoloji
hoç/ hoçhar: koçbaşı	Askerlik
hoç: koç, koyun	Hayvan
hoçhar: koç, koyun	Hayvan
hol sürtüci: havlu	Mimari
hol tiyirmeni: el değirmeni	Mimari
hol/ qol: el	Tıp
hol: kol	Tıp
hol-ayah: el- ayak, kol ve bacak	Tıp
holbağı: bilezik Bir bandaj şeklinde kadın takı; baş bandı, bilezik, kolye. Kuyumculuk	
holbitik: el yazması, belge	Edebiyat
holmağ: dua etme, dua	Din
holsuz: kolsuz, sakat	Tıp
holthâ/ hultâ: dua, yalvarış, niyet, arzu	Din
holthâ/hultâ: istek, dilekçe, talep	Hukuk
holthacı: yalvaran, dua eden, ricacı	Din
holtuh: koltuk, koltuk altı	Tıp

holyazov: el yazması, kayıt, belge	Edebiyat
honah/ honah: konuk, misafir, ziyaretçi	Sosyoloji
honahlıh: konaklama yeri	Mimari
honahlıh: konuk ya da ziyaretçi için tasarlanmış, misafirlik	Sosyoloji
hondikâr: hünkâr	Siyaset
honşu/ honçu: komşu	Sosyoloji
honşuluğ: komşuluk, komşu	Sosyoloji
honşuşdaş/ honuşdaş: komşu, birlikte yerleşen	Sosyoloji
horanç: piç	Akrabalık
horğaşın/ hurğaşın/ horhaşın: kurşun	Kimya
horoz/ horuz/ horsuğ: horoz	Hayvan
hotur: kaşintılı yara	Tıp
hotur: cüzzamlı	Tıp
hovuh: kese	Tıp
hovun/ huvun: kavun	Yiyecek - İçecek
Hoy/ Hoyın/ Hojn: Koç burcu	Astroloji
hoy: koyun, küçükbaş hayvan	Hayvan
hoyan: kır tavşanı	Hayvan
hoyçı/ hoçi: çoban	Meslek
hoyun/ hoyn/ hoyın: koyun	Hayvan
hoyun: koyun, vücudun boyundan karına kadarki ön kısmı, göğüs	Tıp
hoyun: rahim	Tıp
hoyunğına: kuzu	Hayvan
hozu/ huzu: kuzu	Hayvan
Hozu: Tanrı'nın Kuzusu, Hz. İsa	Din
hozuluğ: kuzular için çit, yer	Mimari
hörmetdeş: eşit şerefe sahip	Sosyoloji
huda: dünür	Akrabalık
hudalıh: dünürlük	Akrabalık
hul: köle, esir, hizmetçi, hizmetli, yardımcı	Sosyoloji
hulaç: kulaç	Matematik
hulağ: kulak	Tıp
hulağ: kulp	Mimari
hulahsız: sağır	Tıp
hul-hutan: hizmetçiler	Meslek
hulluh: kulluk	Sosyoloji
hullukçı/ hulluhçu/ huluhçı/ hulağçı: hizmetçi, hizmetli	Meslek
hum/ kum/yum: kum	İnşaat

humlaḥ: şerbetçiotu	Bitki
humrı/ ğumrı/ humrı/ humri: kumru	Hayvan
hunduz/ ħundız/ ħonduz: kunduz	Hayvan
hurbahā/ ğurbaġa: karakurbaġası	Hayvan
hurban: kurban, adak	Din
hurġah/ ħurġaġ: kurak	Meteoroloji
hurġah/ ħurġaġ: sıcak hava	Meteoroloji
hurġahlıḥ: kuraklık	Meteoroloji
hurma: hurma	Yiyecek - İçecek
hurt: kurt, solucan	Hayvan Hayvan
hurtkına/ ħurtkınâ: kurtçuk	Hayvan
huru: kara, kara parçası	Coğrafya
huruluḥ: kuraklık	Meteoroloji
huş: kuş	Hayvan
huşah: kuşak, kemer	Giyim Kuşam
huşçı: kuş avcısı	Meslek
huşkına: küçük kuş	Hayvan
Ḥutharuḥ/ Ḥutharuḥu: kurtarıcı (Hz. İsa)	Din
huturġu: kuduz	Tıp
huturġuluḥ: kuduz hastalığı, kudurgunluk kuduz	Tıp
huturluḥ: kuduz	Tıp
huvat: kuvvet, güç	Fizik
huvat: kuvvet, güç	Siyaset
huvatlı: kuvvetli, kudretli, güçlü; kuvvet	Sosyoloji
huvatlıḥ: güç, kuvvet	Fizik
huvatlılıḥ: güç, kuvvetli olma durumu	Fizik
huvatsızlıḥ: güçsüzlük, kuvvetsizlik	Fizik
huvuḥ: düşman	Askerlik
huyruh/ hoyruh/ huryuh: kuyruk	Hayvan
huyruḥlu yıldız: kuyruklu yıldız.....	Astronomi
huyu/ hoyu: kuyu	Coğrafya
ınḥamah: sancı çekmek, acı ile inlemek, inilti.....	Tıp
ırmah/ ırmah: ırmak	Coğrafya
ışığ: ışık, güneş ışığı, parıltı, parlaklık	Fizik
iceg/ icegi: iç organlar	Tıp
içetik: iç etik	Giyim Kuşam
içki: içecek, içki	Yiyecek - İçecek
içlik: içlik	Giyim Kuşam

içme: içecek	Yiyecek - İçecek
içmeḥ: içecek	Yiyecek - İçecek
iftira/ ifdira: iftira	Hukuk
igilik/ igilih/ iğlik/ iygilik: mülk	Ticaret
igit: genç, delikanlı	Sosyoloji
igitlik/ igitlih: gençlik	Sosyoloji
igne/ ine: iğne	Giyim Kuşam
ilig: omirilik, ilik	Tıp
inam/ inâm: inanç, iman	Din
inamlı/ inamli: inançlı	Din
inamlıḥ/ inâmlık: inanç, sadakat	Din
inamsız: inançsız, dinsiz	Din
inamsızlıḥ/ inâmsizlik/ inamsizliq: inançsızlık	Din
inangan: inanan, inançlı	Din
inci: inci	Kuyumculuk
incir: incir	Yiyecek - İçecek
inçketırnaḥlı: ince (yürüyücü) tırnaklılar	Hayvan
indik/ indik tavuḥu: hindi, hint tavuḡu	Hayvan
indir: ambar	Mimari
indir: tahıl işleme odası, bir çeşit ambar	Mimari
inek: inek	Hayvan
ip: ip	Giyim Kuşam
ipek/ ipeg: ipek	Giyim Kuşam
ipkin: erguvan rengi, mor	Renk
iplik: iplik	Giyim Kuşam
irin: irin	Tıp
irinli: irinli	Tıp
isi/ issi: sıcak hava	Meteoroloji
isi/ issi: sıcak, sıcaklık, ısı	Fizik
isilik/ isilih: sıcaklık	Fizik
isitme: ateş	Tıp
isitme: sıtma, ateş	Tıp
isitüçi: ısıtıcı alet	Mimari
iski/ işki: kundak bezi, kundak	Giyim Kuşam
istöv: tazminat, zam, artış	Ticaret
iş: iş, eylem	Meslek
işanç: sığınmak	Mimari
işçi: işçi	Meslek

işçilik: işçilik (konumu)	Meslek
işdeş: çalışma arkadaşı	Sosyoloji
işlegen: amel	Din
it: it	Hayvan
it: zampara, ahlaksız	Hukuk
itçibin/ itçibini/ it çibini: bir çeşit sinek	Hayvan
iti: kılıç	Askerlik
itilik: ceza, kılıçla ceza	Hukuk
ititırnağlı: keskin pençeliler	Hayvan
itlik/ itliḥ: zina	Hukuk
izdöv: şikâyet	Hukuk
izdövuçi/ izdevüçi/ izlövüçi: davacı, şikâyetçi	Hukuk
Jisus K'risdos: İsa Mesih	Din
Jisus/ Jesu/ Esu/ Jesue/ Jisu/ Jesusi/ Jisusi/ Jsdos: Hz. İsa	Din
k'arp yılanı: kobra yılanı	Hayvan
k'risdan: vaftiz	Akrabalık
K'risdos/ Krisdos/ K'ristos/ K'risto^{1/2}s/ Kristos/ K'risdosi: (İsa) Mesih	Din
kalpak: kalpak	Giyim Kuşam
karı: karı, hanım	Akrabalık
karvasara/ karvasaray/ karavasara: kervansaray	Mimari
karvasaraçı: kervansaraycı	Meslek
kebenek/ kopenâk: kebenek	Giyim Kuşam
kebit/ kibit/ kabit: dükkân	Ticaret
kebitçi: dükkân sahibi, esnaf, satıcı	Meslek
keçit: geçit	Coğrafya
keçken: geçmiş, ata	Akrabalık
keçmehliḥ: geçit	Coğrafya
keçmiş: geçmiş, merhum ata	Akrabalık
keçövlü/ kecövlü: gelip geçici, fâni	Din
keçövlük: geçicilik	Din
keçövsüzlük: ebedîlik, ölümsüzlük	Din
kedi: kedi	Hayvan
kefil: kefil, garantör	Ticaret
kefinlevüçi: ölüleri temizleyip kefenleyen	Meslek
keklik: keklik	Hayvan
kelepenliḥ: cüzam	Tıp
keleşmiş: nişanlı, nişanlanmış	Sosyoloji
kelgen: ziyaretçi	Sosyoloji

kelgin: yeni gelen, misafir	Sosyoloji
kelin/ kilin: gelin	Akrabalık
kelindeş: elti	Akrabalık
kelinlik: evlilik	Sosyoloji
kelinlik: gelinlik	Akrabalık
keliş: gelir	Ticaret
kelüçi: kilise üyesi	Din
kelür/ kelir: gelir	Ticaret
kemi: gemi	Taşıt
kemiçi: denizci, gemi sahibi	Meslek
kenebir: kenevir	Bitki
keleş: tavsiye, görüşme, istişare	Eğitim
keleşçi: danışman	Meslek
keşitirnağı: geniş tırnaklılar	Hayvan
kepenk: kepenk	Mimari
ker: kahverengi	Renk
keret/ krat/ kret: kere, defa	Matematik
kergerden/ k'ark'ardan/ gergerden: gergedan	Hayvan
kermen: kale şehir, şehir	Çevre ve Şehircilik
kermenli: şehirli, şehir/kasaba sakini	Sosyoloji
kermenliş: şehir	Çevre ve Şehircilik
kerpiç/ kerpic: kerpiç	İnşaat
kertme: mızrak	Askerlik
kerüçi: çarımha geren	Meslek
kesek: parça	Matematik
keskiç: keski, pense	İnşaat
kesmek: bıçak, ok ucu	Askerlik
keter: gider, harcama	Ticaret
keyege: yaban ördeği, yeşilbaşlı ördek	Hayvan
kez: kez, kere	Matematik
kımen/ kmen: kimyon	Yiyecek - İçecek
kınar/ knar: kenar, kıyı	Coğrafya
kiçi harın: rahim	Tıp
kilim: kilim, örtü	Mimari
kilimovı: kilim	Mimari
kindik/ gindik: göbek	Tıp
kindik/ gindik: kuşak, nesil	Akrabalık
kirpi: kirpi	Hayvan

kirpik/ kirpig: kirpik	Tıp
kiş: samur	Hayvan
kişi: kişi, insan, birey, kul, adam	Sosyoloji
kiydirüçi: giydirici	Meslek
kiyik/ kiy/ k'i/ k'iy: geyik, yabani hayvan; av hayvanı	Hayvan
kiyikçi: avcı	Meslek
kiyiniş: giyim, giysi, kıyafet, elbise	Giyim Kuşam
kiyöv: güvey, damat	Akrabalık
kiyövlük/ kiyövlüh/ kiyövlük: güveylik, damatlık, güvey olma	Akrabalık
komar: sivrisinek	Hayvan
köbelek: kelebek	Hayvan
köbük: köpük	Yiyecek - İçecek
köcen: gelincik	Hayvan
köçek: deve yavrusu	Hayvan
köçek: köçek	Meslek
kөгertmeһ: morartmak	Tıp
kök: bitki kökü	Bitki
kök: cennet	Din
kök: çürük, morluk	Tıp
kök: gök rengi, gri	Renk
kök: gök rengi, mavi	Renk
kök: gök, gökyüzü, yeryüzünün üzerindeki hava katmanı, güneş, uhrevi sema	Astronomi
kök: kök, soy	Akrabalık
köklüh: mavilik	Renk
köklüh: morluk, çürük	Tıp
köklük: cennet	Din
kökremeһ: gök gürültüsü	Meteoroloji
kökremeһliһ: gök gürültüsü	Meteoroloji
Kökтеgi: gökteki (cennetteki) Tanrı, Hz. İsa	Din
köküs/ köks: göğüs	Tıp
kölge/ kölke/ kölege/ kölege/ költke/ gölke/ gölge: gölge	Fizik
kölgelik: şemsiye, gölgelik, sundurma	Mimari
kölmek: gömlek	Giyim Kuşam
kölmeklik: gömleklik malzeme, kumaş	Giyim Kuşam
kömer: cenaze	Sosyoloji
kömür: kömür	Jeoloji
kön: gön	Giyim Kuşam

könenmeğ: ihtişamı, güzellik	Sanat
köni/ könü: gerçek, doğru	Felsefe
könü/ köni: salih	Din
könülik/ könülük: gerçeklik, gerçek	Felsefe
könülük: adalet	Hukuk
könülük: doğruluk	Felsefe
könüsüz: adaletsiz	Hukuk
könüsüzlük/ könüsüzlüh: adaletsizlik, haksızlık, kanunsuzluk	Hukuk
köpayahlı: çok ayaklılar	Hayvan
köprü: köprü	Mimari
köpyolduz/ köplük yıldız: takımyıldızı	Astroloji
körgüzüçi: gösteren, öğretmen	Meslek
körk/ kürk/ körük: kürk	Giyim Kuşam
körk: güzellik, ihtişam	Sanat
körklük/ körklüh: güzellik	Sanat
körklülük/ körklülük: güzellik	Sanat
körklürek: daha güzel	Sanat
körksüzlük: çirkinlik	Sanat
körpe: kuzu derisi	Giyim Kuşam
körüm: cazibe	Sanat
kös: köş	Müzik
köşk: köşk	Mimari
köt: arka, kış	Tıp
köz: değerli taş	Kuyumculuk
köz: göz	Tıp
közet: gözetici, gözcü, gözetim	Meslek
közet: gözetim vergisi	Ticaret
közetçi/ közetüçi: bekçi	Meslek
közetçi/ közetüçi: gözetici	Meslek
közetçi/ közetüçi: muhafız	Meslek
közlevüçi: gözcü	Meslek
küç: güç, şiddet, baskı	Fizik
küçsüzlük/ küçsüzlüh/ küçsüzlüh: güçsüzlük, takatsizlik, zayıflık	Tıp
küf/ küp: yere gömülen toprak küp, toprak testi	Mimari
küfür: küfür, sövüğü	Hukuk
küfürçi/ küfürçü/ küfürüçi: küfür eden, söven	Hukuk
kügürçi/ kügürçin/ kügürçün/ gügürçi/ gügürçin/ gükürçin: güvercin	Hayvan
kügürt/ kükürt/ gügürt: kükürt	Kimya

kül/ köl: kül	Coğrafya
kümüş/ kömüş: gümüş	Kuyumculuk
kümüşkine: küçük gümüş parçası	Kuyumculuk
kün: güneş	Astronomi
küpçek/ küpçeg/ köpçeg/ kübçek: tekerlek	Taşıt
kürek: kürek	Tarım
kürek: kürek kemiği	Tıp
küreş: güreş	Spor
küreş: savaş, mücadele	Askerlik
küreşçi: savaşçı	Askerlik
küreşdeş: savaşçı	Askerlik
kürkçi: kürkü	Meslek
kütiçi/ kütüçi/ kütövçi: çoban	Meslek
kütöv: sürü	Hayvan
kütövçi: çoban	Meslek
küye: güve	Hayvan
küzgü/ güzgü: ayna	Mimari
legleg/ legleg: leylek	Hayvan
macanag: bacanak	Akrabalık
maçı/ maşı: kedi	Hayvan
mahale/ mağale: mahalle, yerleşim bölgesi	Çevre ve Şehircilik
mal: mal, mülk	Ticaret
mam/ mama/ mamay/ mamu: büyükanne, nine	Akrabalık
mamuḥ: pamuk	Bitki
manḡır: mangır, akçenin dörtte biri değerinde para, çeyreklik	Ticaret
mani/ mane: kıssa, masal, hikaye	Edebiyat
maral: kızıl geyik	Hayvan
Mariam/ Mariyam/ Meriam: Meryem	Din
mat/met: felç, uyuşukluk	Tıp
maymud/ meymun/ meymun: maymun	Hayvan
mecit / meçit: mescit	Mimari
melhem/ mılhem: merhem	Farmakoloji
meñilik/ meñgilik: ebediyet, sonsuzluk	Din
merdiven/ merdiven: merdiven	Mimari
Mesia/ Mesiaş: Mesih	Din
mıḥ: mih	İnşaat
mızraḥ: mızrak	Askerlik
mil/ mila: mil	Matematik

millet/ millet: millet, ulus, soy	Siyaset
minare: minare	Mimari
minder: minder, şilte.....	Mimari
miğ/ miği: beyin	Tıp
miğ: ben	Tıp
miğbaş/ miğ baş/ miğler başı: binbaşı	Meslek
miğbaşlıh/ miğ başlıh: binbaşılık görevi	Meslek
miğlerbaş/ 1000-lerbaş: binbaşı	Meslek
miskin: fakir, muhtaç	Sosyoloji
miskinlik: yoksulluk, sefalet, perişanlık	Sosyoloji
murdar: günahkâr, ahlaksız	Din
murdarlıh: günah, günahkârlık.....	Din
muştuluğ: muştuluk, sevinçli bir haber için verilen ödül	Sosyoloji
muzık/ muzıka/ muzika/ mujeka/ mujika: müzik	Müzik
muzika: müzisyen	Meslek
müfti: müftü, Müslümanlarda üst düzey din adamı	Meslek
müñüz: boynuz	Hayvan
müñüzlü: boynuzlu hayvanlar	Hayvan
nacağ/ nacag: kısa saplı balta	Tarım
nağara/ nahara: nakkare	Müzik
nağaraçı: nakkareci, nakkare çalan	Meslek
nağış: nakkaş	Meslek
nağışçı: ressam, sanatçı	Meslek
nar/ nur: nar	Yiyecek - İçecek
nasip: nasip, kısmet	Din
nışan/nişan: nişan	Sosyoloji
nöger: hanım, eş	Akrabalık
oçağ: ocak	Mimari
oda: oda	Mimari
oğlan/ ohlan: çocuk	Sosyoloji
oğlan: yavru	Hayvan
oğlançlıh: bebek, küçük çocuk	Sosyoloji
oğlangına: bebek, oğulcuk	Sosyoloji
oğlanlıh/ ohlanlıh: çocukluk (çağı)	Sosyoloji
oğraş/ ohraş: mücadele, savaş, kavga	Askerlik
oğraş: savaşçı, asker	Askerlik
oğraşçı: savaşçı	Askerlik
oğraşdaş/ oğraştas: silah arkadaşı	Askerlik

oğru/ oğur/ oğrı/ oğuru: hırsız, soyguncu, yankesici, yağmacı	Hukuk
oğruluğ/ oğurluğ: çalmak, hırsızlık	Hukuk
oğul/ uğul: erkek evlat, oğul	Akrabalık
oğul/ uğul: evlat, çocuk, döl	Akrabalık
Oğul: Oğul, Hz. İsa	Din
oğuldaş: ana-baba, ebeveyn	Akrabalık
oğulgına: çocuk, yavrucuk	Akrabalık
oğul-hız/ oğul-haz: çocuk, çoluk çocuk	Sosyoloji
oğulsuz/ oğulsız: oğulsuz	Akrabalık
oğulsuz-hızsız/ oğulsız-hızsız: çocuksuz	Akrabalık
oğurlavuçı: adam kaçırın, hırsız	Hukuk
oh: ok	Askerlik
Ohçı/ Yaylı/ Yay/ Yaylı-Ohlu: Yay burcu	Astroloji
ohçı: okçu	Askerlik
ohlavuçı: okçu	Askerlik
ohlu: okçu	Askerlik
ohuçı: okur, okuyucu	Eğitim
ohyılan: okyılanı	Hayvan
olca/ olcan/ olcahan: ganimet	Askerlik
olofa: ulufe, asker maaşı	Ticaret
olturğuç/ olturğuş: koltuk, kürsü, taht	Mimari
oğalma: iyileşme	Farmakoloji
oğalmahlıh: şifa	Farmakoloji
oğalmaşsız: tedavi edilemez, şifasız	Farmakoloji
oğaltma: şifâ, çâre, iyileştirmek, düzeltmek	Farmakoloji
oğaltmahlıh: şifâ	Farmakoloji
oğaltuçı: şifacı, hekim	Meslek
oprah: çamaşır, elbise	Giyim Kuşam
or: hendek	Coğrafya
orah: orak	Tarım
oram: sokak, cadde	Çevre ve Şehircilik
ordu: ordu	Askerlik
orğan/ urgan: urgan, ip	İnşaat
orman: orman	Coğrafya
orospı: orospu	Meslek
orospı övü: genelev	Mimari
orospıhana: genelev	Mimari
ortah: ortak	Ticaret

ortahlıh/ ortahlıh: ortaklık, ortak	Ticaret
oruç/ uruç: oruç	Din
orun/ urun/ orn/ urn: yatak, döşek	Mimari
orunç: rüşvet	Hukuk
ot: ateş, ocak	Mimari
ot: ilaç	Farmakoloji
ot: ot	Bitki
ot: yangın, ateş	Coğrafya
ota: ilaç, iksir	Farmakoloji
otacı: şifacı, doktor, hekim	Meslek
otah/ otağ: çadır, göçebe çadırı, otağ	Mimari
otah/ otağ: oda	Mimari
otlu suv: lav	Coğrafya
otluh: ocak, ateş yanan yer	Mimari
otraç: ada	Coğrafya
otun: odun	İnşaat
otuzyaş: otuzlu yaşlarında erkek	Sosyoloji
otuzyaşar: otuzlu yaşlarında erkek	Sosyoloji
otuzyaşlı: otuzlu yaşlarında erkek	Sosyoloji
ovuç: avuç	Tıp
ovurt: avurt	Tıp
oymah: yüksük	Giyim Kuşam
oyun: oyun, dans	Eğlence
oyun: oyun, dans	Müzik
oyunçah: oyuncak	Eğlence
oyunç/ oyunçu: oyuncu, çalgıcı, müzisyen	Meslek
öbge: ata	Akrabalık
öçestürüçi: kin besleyen, öfke duyan, düşman	Askerlik
ögey: üvey, evlatlık	Akrabalık
ögöv: ege, törpü	İnşaat
ögütçi: uyarıcı, nasihat eden, akıl hocası	Meslek
ögütleme: cezalandırmak	Hukuk
ögütlemeh: cezalandırmak	Hukuk
ögütlenmeh: cezalandırılmak	Hukuk
ögüz: öküz	Hayvan
ögüt/övüt: ceza, kınama	Hukuk
ögüt/övüt: öğüt, uyarı, ders, ders verme, terbiye etme	Eğitim
ökçe: ökçe, topuk	Tıp

öksüz/ ögsüz: öksüz.....	Akrabalık
öksüzlüh: öksüzlük	Akrabalık
ölçmeħlih: ölçü	Matematik
ölçöv/ ölçü: ölçü, boyut	Matematik
ölçü: ölçü, boyut	Matematik
öldürmeħlih/ öldürmeklik: cinayet, öldürmek	Hukuk
öldürüçi/ öldürücü: öldürücü, katil, silahlı soyguncu.....	Hukuk
ölet: veba, salgın hastalık	Tıp
ölümlü: ölümlü, fâni	Din
ölümlüh: ölümlü, fâni	Din
ölümsüz/ ölümsiz/ ülümsüz: ölümsüz, ebedî	Din
ölümsüzlük/ ölümsüzlüh/ ölümsüzlih: ölümsüzlük, ebedîlik	Din
öpke: akciğer.....	Tıp
ör: küçük dağ, tepe	Coğrafya
ördek/ ördek: ördek	Hayvan
örge: ip, iplik	Giyim Kuşam
örmeşüh/ ormaşuh örümcek ağı.....	Hayvan
örtöv: örtü	Mimari
örük: kayısı	Yiyecek - İçecek
öt: öd, safra	Tıp
ötmek/ ötmeh: ekmek, boğaz	Yiyecek - İçecek
ötmekçi: ekmekçi, fırıncı	Meslek
ötmekdeş: meslektaş	Meslek
ötünç: ödünç, borç	Ticaret
öv/ ev / üv: ev	Mimari
övdegideş: komşu , ev arkadaşı	Sosyoloji
öv-el: ev halkıyla birlikte ev, aile	Akrabalık
övgine: küçük ev	Mimari
övlü/ üvlü: ev sahibi olan, aile, evli, evli (kadın)	Sosyoloji
övreñçik/ övrançih: alışkanlık, gelenek	Sosyoloji
övreñçikliħ: alışkanlık, gelenek, görenek	Sosyoloji
övreñçilik/ övrançiliħ: alışkanlık, gelenek	Sosyoloji
övrendeş: sınıf arkadaşı	Eğitim
övenmegen: eğitimsiz, cahil	Eğitim
övenmeh: eğitim, öğretim, tahsil, öğrenim, öğrenmek	Eğitim
övenmeklik/ övenmeħlih: öğrenim, tahsil	Eğitim
övenmemehlih: öğrenmemek	Eğitim
övretüçi: öğretmen, eğitici	Meslek

öz: öz	Kuyumculuk
öz: öz, kendinden olan	Felsefe
özen: nehir, dere	Coğrafya
p‘arawon/ p‘arawovn: firavun	Siyaset
padşah/ pacah/ padişah/ padşah/ patşah: padişah, hükümdar, kral	Siyaset
padşahgına: şehzade, prens	Siyaset
padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padşahlıh/ padişahlıh/ patşahlıh/ padşahlıq/ padşâhlıq: padişahlık, hükümdarlık, krallık, kraliyet	Siyaset
pancar: pancar	Yiyecek - İçecek
pancar: pancar ya da pazı gibi yeşil sebze	Yiyecek – İçecek
partal: eşya yığını, eski eşya	Mimari
paşa: paşa	Siyaset
paşahlı: paşalık	Siyaset
paşpağ/ paşpah/ paşbağ/ başbağ/ başbah/ başpağ: (evli kadınların taktığı) başlık	Giyim Kuşam
pay: pay, hisse, bölüm	Ticaret
paydaş: paydaş, bir şeyi paylaşanlardan biri	Ticaret
paylı: pay sahibi olan	Ticaret
pelikan: pelikan	Hayvan
pencere: pencere	Mimari
poh: dışkı	Tıp
poşmanlıh/ poşomanlıh/ poşumanlıh: tövbe, pişmanlık	Din
pul: pul, akçeden küçük metal para	Ticaret
rahi/ raği: rakı	Yiyecek - İçecek
saban/ sabun: saban	Tarım
saban: ekilebilir alan	Tarım
sabonçı: sabuncu	Meslek
saç: saç, saç teli	Tıp
saçbağ/ saçpağ/ saçbah: saç bağı	Mimari
saçbağ/ saçpağ/ saçbah: saç tokası, saç bantı (III, 1214)	Giyim Kuşam
sačov: ekim, dikim, tohum	Tarım
sačovuči/ sačovuçu/ saçuçı: tohum saçıcı; tohum ekme aleti	Tarım
saçsız: saçsız, kel, köse	Tıp
sadağa: sadaka	Din
sadağaçı sadaka veren	Din
sadağ/ sadağ: sadak, ok ve yay çantası	Askerlik
sağayma: şifa bulma	Farmakoloji
sağaymahlıh: tedavi, iyileşme	Farmakoloji

sağaymaşsız: şifasız, devasız	Farmakoloji
sağaytma: iyileştirme	Farmakoloji
sağaytmağ: tedavi	Farmakoloji
sağaytuç: iyileştirici, şifacı	Meslek
sağınç: düşünce, hayal	Felsefe
sağıрмаğ: süt ürünleri	Yiyecek - İçecek
sağış/ sağız: düşünce, fikir, muhakeme, düşünme, görüş, akıl yürütme	Felsefe
sağışçı: düşünür	Meslek
sağışdaş: fikirdaş, düşünce ortağı	Sosyoloji
sağışlamağ: düşünme, muhakeme	Felsefe
sağışlı: düşünceli, bilinçli	Felsefe
sağışsız: düşüncesiz, düşünceye sığmayan	Felsefe
sağıt/ sağıt/ sağıt: alet, teçhizat, çanak çömlek, kap kakak, ev eşyası	Mimari
sağısız: sağlıksız, hasta	Tıp
sağal: sakal	Tıp
sağlavuç/ sağlovuç/ sağlovuçu: koruyucu	Meslek
sağlavuç/ sağlovuç/ sağlovuçu: tedarikçi	Meslek
sağrı: sağrı, işlenmiş deri	Hayvan
salam keklik: fındık tavuğu	Hayvan
salaş/ şalas: çardak, gölgelik, kulübe	Mimari
salhım: salkım, üzüm	Yiyecek - İçecek
salhım: üzüm gibi birçoğu bir sap üzerinde bir arada bulunan meyve, üzüm	Yiyecek - İçecek
salım: vergi, haraç	Ticaret
salınçağ: köylü	Sosyoloji
salma/ salmia/ salmina: atkı	Giyim Kuşam
san: sayı, rakam, numara, ölçü, hesap	Matematik
sanav: sayı (hesap)	Ticaret
sancağ: sancak	Siyaset
sançlı: diken	Bitki
sançlı: sancı	Tıp
sandal: sandal	Taşıt
sanov: hesap, sayı	Ticaret
sansız: sayısız	Matematik
sansızlığ: sayısız, sonsuz	Matematik
sap: sap	Mimari
sapçacığ: küçük kova, küçük fiçı	Mimari
sapçağ: kova, fiçı	Mimari

sapkan: sapkın, dönme	Sosyoloji
saray: saray	Mimari
sarı yağ/ saruyağ/ saryağ/ saryağ: tereyağ	Yiyecek - İçecek
sarı: sarı	Renk
sarı-hızılı: sarı kırmızılı	Renk
sarıköbekbalı: sarı karınlı balık	Hayvan
sarılı/ sarıglı/ sarıhlı: sarılık	Renk
sarılı/ sarıglı/ sarıhlı: sarılık	Tıp
sarılı/ sarıglı/ sarıhlı: sarılık, safra	Tıp
sarılı/ sarıglı/ sarıhlı: solgunluk, sararma	Tıp
sarımsa/ sarımu: sarımsak	Yiyecek - İçecek
sarıyağ, saruyağ, saryağ, saryağ: kaymaklı yağ, tereyağ, sarıyağ	Yiyecek - İçecek
sarı-yağız: sarı kara	Renk
sarnama: ilahi	Din
sarnama: okumak	Eğitim
sarnama: şarkı	Müzik
sarnama: yalvarma, dua etme	Din
saryağ-çıgıç: yağ ve peynir	Yiyecek - İçecek
saşan: aklını oynatan, deli	Tıp
saşın: şaşkın aklını kaybeden, deli	Tıp
satı: satma, satış, satılık	Ticaret
satılı/ satılı: satış, satılık mal	Ticaret
satkan: satıcı	Meslek
satıcı/ satıcı: satıcı	Meslek
sayan: etek	Giyim Kuşam
saz: saz, enstrüman	Müzik
sazan: sazan	Hayvan
sebeç: suçlu	Hukuk
sekin: oturan, bir yerde ikamet eden	Sosyoloji
sekizduvar: kiler, depo	Mimari
serevunlu: serinlik	Meteoroloji
seskengen: titreme, titreyiş	Tıp
sezik: his, hissiyat, duygu	Tıp
sıçan/ sıçan/ sıçan: sıçan, fare	Hayvan
sıçangına: fındık faresi	Hayvan
sıçma: dışkı	Tıp
sığın/ ağın: bir tür geyik	Hayvan
sığıngan: sığınan, ikamet eden	Sosyoloji

sığır: sığır	Hayvan
sıhyümlü: sık tüylüler	Hayvan
sinagog/ sinagogi/ sinagoga: sinagog	Mimari
sinator: senatör	Meslek
sındıruç: kırıcı, taş ustası	Meslek
sınar/ sinar: çift	Matematik
sınar/ sinar: dost, arkadaş, yoldaş	Sosyoloji
sınar/ sinar: eş, karı-koca, hayat arkadaşı	Akrabalık
sınardaş/ sınıardaş: arkadaş, yoldaş	Sosyoloji
sınarlılı: evlilik	Sosyoloji
sırça: bilezik	Kuyumculuk
sırğa: küpe	Kuyumculuk
sırma/ sirma: sırma, altın iplikle işlenmiş altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel, bu tellerle işlenmiş olan	Giyim Kuşam
sırt: sırt	Tıp
sırtmağ/ sirtmeğ/ siltmeğ/ sitmeğ: tuzak, kapan	Avcılık
sibirtke/ sibirtki: süpürge, çalı süpürgesi	Mimari
sinek/ senek: sinek	Hayvan
şiğ(i)l: küçük kız kardeş	Akrabalık
sirke: sirke	Yiyecek - İçecek
sirke: sirke	Yiyecek - İçecek
sivrisinek: sivrisinek	Hayvan
siydik/ sızdik: sidik	Tıp
soğan: soğan	Yiyecek - İçecek
sohur: kör	Tıp
sohurlu: körlük	Tıp
solah: sultanın kişisel koruması	Askerlik
sorov: soru, sorgulama, soruşturma, araştırma	Eğitim
soruş: soru	Eğitim
sovuğ/ suvuğ: soğuk	Meteoroloji
sovuğluğ/ suvuğluğ: soğukluk	Meteoroloji
soy: soy, kuşak	Akrabalık
soyuç: soyguncu, haydut	Hukuk
sökmeg/ soğmağ: sövmek, küfür	Hukuk
sökünç: küfür, sövme	Hukuk
sövek/ süvek: kemik	Tıp
söz: sözcük, söyleyiş, ifade, konuşma, efsane, masal, vaaz, nasihat	Edebiyat
söz-buyruğ: emir telakki edilen söz, buyruk	Edebiyat

sözçi: hatip, konuşmacı, vaiz	Meslek
sözdaş: muhatap, konuşmacı	Edebiyat
sözdeş: muhatap, arkadaş	Sosyoloji
söz-geleci: söz-lakırdı, laf-söz	Edebiyat
sözgine: kısa söz, kısa ve öz anlatım	Edebiyat
sözleme: sözle ifade etme, konuşma yeteneği	Edebiyat
sözlemeh: konuşmak, telaffuz etmek	Edebiyat
sözlemehli: söyleyiş, konuşma	Edebiyat
sözleşdeş: konuşma ortağı, birlikte anlatan	Edebiyat
sözlevüci/ sözlövüci/ sözlüci: konuşmacı, hatip	Meslek
sözlü/ sözli: konuşma yeteneğine sahip, sözlü anlatım	Edebiyat
sözlülük: dil, edebiyat	Edebiyat
sözsüz: dilsiz	Tıp
spağı/ spahi/ sbağı/ zpahi: sipahi	Askerlik
spahilik: sipahilik	Askerlik
suç/ suc: suç, kabahat, hata, günah	Hukuk
suçlu: suçlu, fail, sanık	Hukuk
suçsuz: suçsuz, günahsız, masum	Hukuk
suçsuzluk/ suçsuzluq: suçsuzluk, masumiyet	Hukuk
sundu/ sındu: sandık	Mimari
susagan: susayan, susamış	Yiyecek - İçecek
susamah: susuzluk	Yiyecek - İçecek
susamahlık: susamak, susuzluk	Yiyecek - İçecek
susamahsızlık: susamak, susuzluk	Yiyecek - İçecek
susamış: susamış, susuz kalmış	Yiyecek - İçecek
suv aslanı: denizaslanı	Hayvan
suv haraıuşu: deniz kartalı, balıkkartalı	Hayvan
suv kanâsı: su çaylağı	Hayvan
suv/ sov/ su: su	Yiyecek - İçecek
suv/ sov/ su: su	Kimya
suv/ sov/ su: su, akarsu	Coğrafya
suvaruı: sulayıcı	Meslek
suvbaşı: komutan	Meslek
suvına: küçük akarsu	Coğrafya
suvlu tüz: bataklık	Coğrafya
suvlu yer: sulu yer, bataklık	Coğrafya
suvııırı: manda	Hayvan
suvıuzluk: susuzluk	Yiyecek - İçecek

Suvtökümi: Kova burcu	Astroloji
süngü/ söngü: süngü	Askerlik
süngülü: mızraklı, süngülü, silahlı asker; savaşçı	Askerlik
süret: suret, yüz	Tıp
süretdeş: aynı görünüşe sahip	Sosyoloji
sürkülgen: sürüngen	Hayvan
sürtüçi: günahları silen, rahip	Meslek
sürüçi: çoban	Meslek
sürüçi: def edici (düşman)	Askerl ..
sürüçi: sürücü	Meslek
sürük: sürü	Hayvan
süt: süt	Yiyecek - İçecek
şadı: maymun	Hayvan
şaryat: şeriat, İslam hukuku	Hukuk
şaytan/ şaydan: şeytan	Din
şaytanlıh: şeytanlık	Din
şehir/ şeğer/ şehir/ şahır: şehir	Çevre ve Şehircilik
şehreçik/ şehreçih/ şeğerçik/ şeğerçih: kasaba	Çevre ve Şehircilik
şeherdeş: hemşehri	Sosyoloji
şehergine: küçük şehir, kasaba	Çevre ve Şehircilik
şehirli/ şeğerli: şehirli	Sosyoloji
şehirliş: şehir, kentsel yerleşim yeri	Çevre ve Şehircilik
şekil/ çak'ıl: şekil	Matematik
şembe: hıyarşembe	Yiyecek - İçecek
şerpet: şerbet	Yiyecek - İçecek
şiş: şiş	Mimari
şiş: şiş	Tıp
şişe:	Mimari
şişik: iltihaplı yara, çıban	Tıp
şişik: şiş, yumru	Tıp
şişiklik: şişlik, şişkinlik	Tıp
şişlik: kebaplık (et)	Yiyecek - İçecek
şükür: şükür	Din
şükürlü: şükreden	Din
şükürlük: şükür, şükran	Din
taban: fit	Matematik
taban: taban, ayak tabanı	Tıp
tabor/ tapor: tabur, askerî birlik	Askerlik

tac: taç	Kuyumculuk
tağ/ tah: dağ	Coğrafya
tağgına: küçük dağ, tepe	Coğrafya
tahıl: tahıl	Yiyecek - İçecek
talah: dalak	Tıp
talan: savaş ganimeti, yağma	Askerlik
talaş: kavga, dövüş, çatışma, dalaş, tartışma	Askerlik
talçılı: yorgunluk, bitkinlik, baygınlık	Tıp
talçılılı: yorgun, bitkin, halsiz	Tıp
talğa: dalga	Coğrafya
talhın: taşkın	Coğrafya
tamah: damak, boğaz	Tıp
tamaşa söz: kurmaca söz, hikâye, efsane	Edebiyat
tamçı: damla	Coğrafya
tamğa: gümrük vergisi, gümrük	Ticaret
tamğaçı/ tamğacı/ tamhaçı: gümrükçü	Meslek
tamğaçalılı: gümrük memurluğu, vergi tahsildarlığı	Meslek
tamla: damla	Coğrafya
tamuğ: cehennem	Din
tamur: bitki kökü	Bitki
tamur: döl	Tıp
tamur: köken, soy	Akrabalık
tanıl: tanık, şahit	Hukuk
tanıhlılı/ tanıhlılı: ifade	Hukuk
tanıhlılı/ tanıhlılı: kanıt, delil	Hukuk
tanıhlılı/ tanıhlılı: tanıklık, şahitlik	Hukuk
tanıhlılısız: tanıksız, kanıtsız	Hukuk
tanış: tanış, tanıdık	Sosyoloji
tanışdaş/ tanışdaş: tanış	Sosyoloji
tanışlılı: tanışıklık, tanıdık	Sosyoloji
tağlay: damak	Tıp
tapuç: mucit	Meslek
tapunmağ: tapma, tapınma, ibadet	Din
tapunmağlılı: tapınma, hürmet etme	Din
tapunuçı: tapan, tapınan	Din
tarah: tarak	Mimari
tarahhırt: kurt (solucan)	Hayvan
taratur: soyguncu	Hukuk

tarla: tarla	Tarım
tarlıh: darlık, yoksulluk, geçim sıkıntısı	Sosyoloji
tarlıh: sıkıntı, darlanma	Tıp
tarlov: tarla	Tarım
tartov: tartı, ağırlık	Matematik
taş/ daş: cevher, değerli taş	Kuyumculuk
taş/ daş: taş, kaya	Jeoloji
taş/ daş: taş, kaya	İnşaat
taşçı: taş ustası, duvarcı	Meslek
taşgına: küçük taş, çakıl	İnşaat
taşhın: taşkın	Coğrafya
taşhınlıh/ taşhıllıh: suyun taşkınlığı, azgın su	Coğrafya
tatlı: iyi	Felsefe
tatlılıh: iyilik, yardımseverlik	Felsefe
tavşan/ davşan/ tavişhan/ tuşhan: tavşan, cirboğa	Hayvan
tavuh/ tavuğ/ tağağ: tavuk, horoz	Hayvan
tay: tay	Hayvan
tayah: asa	Siyaset
tayah: sopa, değnek, çubuk	Askerlik
tayah: sopa, değnek, çubuk, destek	İnşaat
tayanacag: dayanak, destek	İnşaat
tayfa/ dayfa: ulus, halk, sülale	Siyaset
tebe/teb: baş	Tıp
teg/ tek/ tek: tek	Matematik
tegenek: diken	Bitki
tegeneklik/ tekeneklik: dikenlik, çalılık	Coğrafya
tekirbalıh: mersin balığı	Hayvan
tekirmi: yuvarlak, daire	Matematik
tel: tel, iplik	Giyim Kuşam
telşiy/şiy: işlemeli takke	Giyim Kuşam
temir: demir	Kimya
temir: demir zırh	Askerlik
temir-bağır/ temir-bahır/ bağır-temir: demir ve bakırdan eşyalar, her türlü metal mutfak eşyası	Mimari
temirçi: demirci	Meslek
temirçilik/ temirçilih: demircilik	Meslek
ten: beden, vücut, gövde	Tıp
ten: deri	Tıp

ten: kas, insan eti	Tıp
tendeş: denk, akran	Sosyoloji
teñdeş: denk (akran, yaşıt)	Sosyoloji
teñiz kazanı: büyük karabatak	Hayvan
teñiz/ teniz: deniz	Coğrafya
teñizliñ: açık deniz, deniz çevresi	Coğrafya
teñleş: türdeş, denk	Sosyoloji
Teñri/ Teñrű/ Tañri/ Tanır: Tanrı	Din
teñrilik/ teñriliñ: ilahi, ilahiyat, tanrısai, tanrısallık, tanrı	Din
Teñritoğurgan: Meryem Ana	Din
tepsi: tepsi	Mimari
ter: ter	Tıp
terek: ağaç, fidan	Bitki
terek: direk	Taşıt
tereklik: ağaçlık, koruluk	Coğrafya
terenlik: derin yer, derinlik, oyuk	Coğrafya
Terezű/ Terezű: Terazi burcu	Astroloji
tergemeh/ tergemek: araştırma, soruşturma, denetleme	Eğitim
tergöv: araştırma, inceleme, soruşturma	Eğitim
tergövüçi/ tergevüçi: araştırıcı, denetleyici	Meslek
teri: deri	Giyim Kuşam
teri: deri, cilt	Tıp
teri: deri, post	Hayvan
teriyahlı(lar): deri ayaklı(lar)	Hayvan
terkeşçi: okluk yapan, sadakçı	Meslek
terlik: terlik	Giyim Kuşam
teşer: marangoz, oymacı	Meslek
teşerlik/ teşerliñ: marangozluk	Meslek
teşkirilmeh: değış tokuş etmek	Ticaret
teşüçi: delici (keski)	İnşaat
tezek: hayvan dışkısı, gübre	Tıp
tılmaç/ tılmaç/ tılmaç: tercüman, çevirmen	Meslek
tılmaçlıñ/ tılmaçlıñ/ tılmaçlıñ tercümanlık, çevirmenlik	Meslek
tınçsızlıñ: hastalık, halsizlik	Tıp
tınıñ: ruh, nefes, soluk	Tıp
tınsızlıñ/ tınsızlıñ: hastalık	Tıp
tırmavuçıayahlı: tırmalayıcı ayaklılar	Hayvan
tırmavuçıtırnañlı/ tırmavuçı tırnañlı: tırmık pençeliler	Hayvan

tırnağ: tırnak	Tıp
tırnak: tırnak, pençe, toynak	Hayvan
tib: kök	Bitki
tibsiz: dipsiz yer, uçurum.....	Coğrafya
tibsizlik/ tıpsızlık: cehennem	Din
tibsizlik/ tıpsızlık: derinlik, dipsizlik	Coğrafya
tibsizlik/ tıpsızlık: uçurum, derin yer	Coğrafya
tiftik/ tivtik: tiftik	Giyim Kuşam
tiken: diken	Bitki
tikenlik: diken	Bitki
tikilgen: fidan	Bitki
tikiş: dikiş	Giyim Kuşam
tiküçi: terzi	Meslek
til: dil	Tıp
til: dil, lisan	Filoloji
tilçi: dilci, konuşmacı	Meslek
tilençi/ dilençi: dilenci	Meslek
tilsiz: dilsiz	Tıp
tire/ tire: çevre, civar	Çevre ve Şehircilik
tirek: direk, sütun	Mimari
tirinecek: geçim	Ticaret
tirlik/ tirlîh: mal, mülk, ganimet	Ticaret
tirlik: varlık	Felsefe
tirlikli: varlıklı	Sosyoloji
tirmavuç/ tirmavuçı/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmoviç/ tirmovuç/ tirmavuç: tırmık	Tarım
tiş: diş	Tıp
tişi: dişi	Sosyoloji
tişilengen: kadın gibi olan (erkek), eşcinsel	Sosyoloji
tişilik: dişilik	Sosyoloji
titreme: titreme	Tıp
titremeh: deprem	Coğrafya
titremeh: titreme	Tıp
titremehli: deprem	Coğrafya
titröv: titreme	Tıp
tiyin/ teyin: sincap	Hayvan
tiyirmen/ tiyermen/ tiyirmen/ tıyırman: değirmen	Mimari
tiyirmençi/ tiyermençi/ tıyırmençi: değirmenci	Meslek

tiz: diz	Tıp
tizöv: düzen, sistem	Hukuk
tlençilik/ dilençilik: dilencilik	Meslek
toğa: toka, kemer ya da kayış tokası	Giyim Kuşam
toğmağ: doğmak	Tıp
toğmasız/ toğmasız: kısır	Tıp
toğru/ doğru: doğru, dürüst.....	Felsefe
toğru/ doğru: salih	Din
toğruburnu/ toğruburun: düz gagalılar	Hayvan
toğruluğ: doğruluk, dürüstlük	Felsefe
toğruluhsuz: haksızlık, adaletsizlik	Hukuk
toğrusuz: adaletsiz	Hukuk
toğrusuzluğ: haksızlık, adaletsizlik	Hukuk
toğrutırnağlı: düz pençeliler	Hayvan
toğum: tohum, erkek döl hücresi	Tıp
toğurmağ: doğurmak	Tıp
toğurmağlı: ebeveynlik	Akrabalık
toğuruç: doğuran, anne	Akrabalık
toğuruç: doğurgan	Tıp
toğuruç: ebe	Meslek
toğuruç: ebeveyn, ana-baba	Akrabalık
toğuş: doğum	Tıp
toğ: tok	Yiyecek - İçecek
toğlu: toy kuşu, toklu	Hayvan
toğtalmaglı: iktidar, anlaşma, güçlendirme	Siyaset
toğtatmağ: kararname	Hukuk
toğtatmağlı: hüküm, karar	Hukuk
toğtatmağlı: iktidar	Siyaset
toğtanmağ: doğum sancısı	Tıp
toğtatmağ: doğum sancısı	Tıp
toğun: dalga	Coğrafya
tolu: tok, doymuş	Yiyecek - İçecek
tolu: kadeh	Mimari
tomruğayağlı: tek tırnaklılar	Hayvan
ton: giysi, dış giyim, üst giyim, elbise, pelerin, cüppe, kaftan, ceket	Giyim Kuşam
tongına: giysi	Giyim Kuşam
tonluğ: giysilik kumaş, malzeme.....	Giyim Kuşam
ton-oprağ: elbise, çamaşır, giysi, üst baş	Giyim Kuşam

toņuz/ tuņuz: domuz	Hayvan
top: top	Askerlik
topal/ tobal: topal	Tıp
topçı: topçu	Askerlik
toprah/ toprah/ toprağ: toprak	İnşaat
toprahlı: fâni, ölümlü	Din
topuz/ topus: topuz	Askerlik
tor: küçük file	Giyim Kuşam
torba/ dobra: torba, çanta	Giyim Kuşam
torun/ turn: torun	Akrabalık
toruncuğ: torun çocuğu	Akrabalık
toy: toy, düğün	Sosyoloji
toz: kulağın çevresi, kulak etrafındaki alan, kulak kepçesi	Tıp
toz: toz	İnşaat
tozbağ: kaplumbağa	Hayvan
töğerek: daire, yuvarlak	Matematik
töğereklik/ töğerekliğ: yuvarlaklık	Matematik
tölemeh: ödemek	Ticaret
tölemehliğ: ödeme, tazminat	Ticaret
tölöv: ödeme	Ticaret
tölövüçi/ tölövüçü: ödeyen, karşılığını veren	Ticaret
töre: adalet	Hukuk
töre: dava	Hukuk
töre: hak	Hukuk
töre: hukuk	Hukuk
töre: kanun, yasa	Hukuk
töre: mahkeme	Hukuk
töre: yargı	Hukuk
töreçi: yargıç, hukukçu	Meslek
töresiz: kanunsuz, kanun tanımaz, kanunlara uymayan	Hukuk
töresizlik/ töresizliğ: ahlaksızlık, töresizlik	Felsefe
töresizlik/ töresizliğ: günah, günahkârlık	Din
töresizlik/ töresizliğ: kanunsuzluk, kanunen yanlış olan şey, haklardan yoksunluk	Hukuk
töş: döş, göğüs	Tıp
töşek/ töşeg: döşek	Mimari
töştegi: anne sütü alan bebek, hâlâ emen bebek	Sosyoloji
tövüş/ tüvüş: dövüş, kavga, savaş	Askerlik

tugan: barınak, baraka	Mimari
tuğubalıh/ tuğubalıh: çuka balığı (mersin balığı)	Hayvan
tul: dul	Sosyoloji
tulhu: tulum, içki tulumu	Mimari
tullu: dulluk	Sosyoloji
tulum/ tolum: tulum, şarap tulumu, deri tulum	Mimari
tuman/ duman: duman	Coğrafya
tuman/ duman: sis, pus	Meteoroloji
tunuşlu: boğucu sıcaklık	Meteoroloji
turaca/ turaca/ turacag: konaklama yeri, konak, dinlenme yeri	Mimari
turaç: turaç, Kafkas kekliği	Hayvan
turdaş: birlikte yaşayan	Sosyoloji
turgan: ikamet eden, sakin, orada oturan	Sosyoloji
turkus/ turkuz: turkuaz	Kuyumculuk
turma: yerleşke, yerleşim yeri, ikamet	Çevre ve Şehircilik
turna: turna	Hayvan
turuç: sakin, ikamet eden	Sosyoloji
tusnah/ tusnaht: rehin	Ticaret
tutah: kapan, tuzak	Avcılık
tutah: tutkal, yapışkan reçine	İnşaat
tutmaç: tutmaç	Yiyecek - İçecek
tutov: mülk, mülkiyet, taşınmaz mal, arazi	Ticaret
tuvar hara: boynuzlu büyükbaş hayvan, hayvan	Hayvan
tuvar/ tovar/ dvar/ duvar: mal	Ticaret
tuvar/ tovar/ tvar/ dvar/ davar: küçükbaş hayvan	Hayvan
tuvar tırnağı/ tuvar tırnağı: çift toynaklılar	Hayvan
tuyah/ tuyag: toynak, tırnak	Hayvan
tuz: tuz	Yiyecek - İçecek
tuz-ötmek: tuz ekmek, yemek	Yiyecek - İçecek
tüfek/ tüfenk/ tıfak/ tfek: tüfek	Askerlik
tük: kürk, yün	Giyim Kuşam
tük: tüy, kıl	Tıp
tük: tüy, yün	Hayvan
tükçi/ tükcü/ tügçi/ tuhçi: kürkçü	Meslek
tüklük: yüzdeki ince sakal, kıllar	Tıp
tükürük: tükürük	Tıp
tülcü/ tilki: tilki	Hayvan
tüşkünlük/ tüşkünü: düşkünlük, yoksulluk	Sosyoloji

tütün/ bütün: duman	Coğrafya
tüvü/ tövü: darı	Yiyecek - İçecek
tüz/ düz: düz yer, düzlük, ova	Coğrafya
tüz/ düz: yeryüzü	Coğrafya
tüzen: düzen, sistem	Hukuk
tüzen: kıyafet, elbise, donanım	Giyim Kuşam
tüzen: silah, techizat	Askerlik
tüzenlik: düzen, dirlik düzenlik	Hukuk
tüzgen: şair, yazar	Meslek
tüzgün: düzen, sistem	Hukuk
tüzme: düzen, sistem	Hukuk
tüzmeḥ: inşaat, yapı	İnşaat
tüzmeḥliḥ: yapı, inşaat, konut	İnşaat
tüzmelik: yapı, bina	İnşaat
tüzöv: yapı, bina	İnşaat
uçar: kuş	Hayvan
uçhun: kıvılcım	Coğrafya
uçhur: uçkur.....	Giyim Kuşam
uçmaḥ: cennet.....	Din
uç-toḡa: uç- toka, kopça.....	Giyim Kuşam
ulagan: tuzak kuran, avcı	Avcılık
ulah/ ulaq: ulak	Meslek
ulama: tuzak kurma, ağ kurma	Avcılık
ulamaḥ: tuzak	Avcılık
ulanmaḥ: tuzaḡa düşmek, tuzaḡa düşürmek.....	Avcılık
ulavuḥ/ ulovḥ: avcı.....	Meslek
ulu suv: sel	Coğrafya
ulukündeḥ/ kündeḥ: pazar ayinine katılanlar, bayram gibi kutlamalara katılanlar.....	Din
ululuḥ/ ululuq/ uluḥḥ: büyüklük, ululuk; lider, liderlik; zenginlik.....	Sosyoloji
ulus: ulus.....	Siyaset
umuz: omuz	Tıp
un: un	Yiyecek - İçecek
urluḥ: tohum	Tarım
urluḥ: tohum, tahıl	Yiyecek - İçecek
uruḡ/ uruh: akraba, soy, sülale.....	Akrabalık
uruḡ: torun.....	Akrabalık
uruḡ-kök/ uruh-kök: akraba, soy, nesil, sülale, kabile	Akrabalık
uruḡ-kök/ uruh-kök: evlat	Akrabalık

uruş: dövüş, savaş, kavga, mücadele.....	Askerlik
uruşçı: savaşçı.....	Askerlik
usta: usta.....	Meslek
ustalık/ ustalık: ustalık.....	Meslek
uşah: küçük çocuk.....	Sosyoloji
uşah-tüfeh/ uşah-tüveh: ufak tefek eşyalar.....	Mimari
ut: inek.....	Hayvan
uya: yuva.....	Mimari
uzah: kilit, sürgü.....	Mimari
uzalgına/ uzalgına: çıkın, yemek çıkını.....	Yiyecek - İçecek
uzunluh/ uzunluq: uzunluk, boy.....	Matematik
uzuntırnağı: uzun pençeleliler.....	Hayvan
üçlüh: üçleme, teslis.....	Din
ündevüçi/ ündövüçi: ulak, haberci.....	Meslek
üsgümrübalı: uskumru.....	Hayvan
üskülü/ üskülü: keten, keten bezi.....	Giyim Kuşam
vezir/ vezil: vezir.....	Siyaset
yabanlıh/ yabanlıq: çöl, bozkır, kırsal.....	Coğrafya
yağ/ yah: kandil yağı.....	Mimari
yağ/ yah: yağ.....	Yiyecek - İçecek
yağ/ yah: yağ, mesh yağı.....	Din
yağ/ yah: yağ, tereyağ.....	Yiyecek - İçecek
yağa/ yağa: yaka.....	Giyim Kuşam
yağa/ yağa: yaka, kıyı.....	Coğrafya
yağır: aşınma yarası.....	Tıp
yağır: iki kürek kemiği arası, omuz.....	Tıp
yağırın: omuz, sırt.....	Tıp
yağış: çığ.....	Meteoroloji
yağış: yağış.....	Meteoroloji
yağış: yağmur.....	Meteoroloji
yağlagan: mesh eden.....	Din
yağlamağ: mesh etmek.....	Din
yağlangan: mesh edilmiş, kutsanmış.....	Din
yağlıh: yağlık, şal, eşarp.....	Giyim Kuşam
yağma: yağış.....	Meteoroloji
yağmur/ yamğur: yağmur, çise.....	Meteoroloji
yağmurluh: yağmurluk.....	Giyim Kuşam
yağız: esmer.....	Renk

yağalıh: yakalık kumaş, malzeme.....	Giyim Kuşam
yağşı: iyi, iyilik.....	Felsefe
yağşılıh: güzellik.....	Sanat
yağşılıh: iyilik.....	Felsefe
yağut/ yahud/ yağud/ yağut: yakut	Kuyumculuk
yal: kira.....	Ticaret
yalamağ: lapa.....	Yiyecek - İçecek
yalbargan: yalvarış, dua	Din
yalbarmağ: yalvarma, yakarma, yalvarış.....	Din
yalçı/ yalçi: gündelik işçi, gündelikçi	Meslek
yalçı/ yalçi: ırgat, gündelikçi, hizmetçi	Meslek
yalğan: yalan, aldatma.....	Hukuk
yalğançı: yalancı	Hukuk
yalğançılıh: yalancılık.....	Hukuk
yalğanlıh: yalan.....	Hukuk
yalgızdaş: yakın arkadaş, samimi arkadaş.....	Sosyoloji
yalı: yalı, kıyı.....	Coğrafya
yalın/ yahın: alev.....	Coğrafya
yalınç: yalvarış, niyaz	Din
yaltramağ: yıldırım.....	Meteoroloji
yaltrım/ yıltrım: yıldırım.....	Meteoroloji
yaman bahmağlıh: kıskançlık.....	Din
yaman: kötü, kötülük, kötü niyetli.....	Felsefe
yamanlangan: kötülük yapan, günahkâr.....	Din
yamanlıh: kötülük.....	Felsefe
yamavuçı/ yamuvuçı: tamirci.....	Meslek
yamız: kasık.....	Tıp
yamrucak: tek taraflı felç, kısmi felç.....	Tıp
yançih/ yançuğ: para kesesi.....	Giyim Kuşam
yandıracağ: yakmak için malzeme.....	Mimari
yandırucu: yakıcı, tutuşturucu şey.....	Mimari
yanmağlıh: yanma, ateş.....	Tıp
yağah/ yağgağ/ yağgağ: yanak.....	Tıp
yağıldırmağ: yanıltma, aldatma.....	Din
yağılgan: günah.....	Din
yağılgan: suç, hata.....	Hukuk
yağılgan: suçlu.....	Hukuk
yağlış/ yanlış/ yağış: yanlış.....	Felsefe

yañlışlıh: yanlışlık.....	Felsefe
yañlıssız: yanlıssız, hatasız.....	Felsefe
yapov/ yabov: kapak.....	Mimari
yapov/ yabov: örtü.....	Mimari
yapov/ yabov: örtü, peçe.....	Giyim Kuşam
yaprah: yaprak.....	Bitki
yapu: parmaklık, çit	Mimari
yapuh/ yapıh/ yapuğ: örtü.....	Mimari
yapuh/ yapıh/ yapuğ: örtülü, kapalı, gizli, gizlemlı, sır.....	Felsefe
yapuhluh: gizlilik, gizem, sır.....	Felsefe
yapuv/ yapov: tavan, çatı.....	Mimari
yara: yara.....	Tıp
yarağ/ yarah: silah.....	Askerlik
yarağlı: silahlı, zırhlı, savaşçı, asker.....	Askerlik
yardımcı: yardımcı.....	Sosyoloji
yargu: adalet.....	Hukuk
yargu: mahkeme.....	Hukuk
yargu: yargı.....	Hukuk
yarguç/ yarguç: yargıç.....	Meslek
yarguçılıh/ yarguçuluh: yargılanma, yargı.....	Hukuk
yargulama: yargılama.....	Hukuk
yariğ: ıfık, parıltı, parlaklık.....	Fizik
yariğçılıh: eğitim, aydınlanma, aydınlatma.....	Eğitim
yarımsürkülgen: yarı sürüngen.....	Hayvan
yarlı/ yarlu: yoksul, muhtaç, zavallı.....	Sosyoloji
yarlığamah/ yarlıhamah: mağfiret, rahmet, şefaet, bağışlama.....	Din
yarlığamahlıh: merhamet, mağfiret.....	Din
yarlıh: ferman, emir, buyruk, bildirge.....	Eğitim
yarlılıh: yoksulluk.....	Sosyoloji
yas: yas.....	Sosyoloji
yaşah: vergi.....	Ticaret
yaşahçı: vergisi toplayan memur, haraç toplayıcı.....	Ticaret
yaşahlı: vergiye tabi, yükümlü.....	Ticaret
yaşahlıh: yükümlülük, vergi.....	Ticaret
yash: yas tutan.....	Sosyoloji
yashlı: yas, keder.....	Sosyoloji
yasman: küçük fıçı, kova, varil.....	Mimari
yastıh: yastık.....	Mimari

yaş: genç, körpe.....	Sosyoloji
yaş: yaş	Sosyoloji
yaş: yaş, gözyaşı.....	Tıp
yaş: yıldırım.....	Meteoroloji
yaşlıh: çimenlik, otluk alan.....	Coğrafya
yaşlıh: yeşillik.....	Bitki
yaşnamah: yıldırım.....	Meteoroloji
yaşot: taze ot, yeşil ot, çimen.....	Bitki
yat: yabancı, kafir.....	Sosyoloji
yatah: yatak.....	Mimari
yay: yay.....	Askerlik
yayınbalıh: yayınbalığı.....	Hayvan
yaylı: okçu.....	Askerlik
yayov: piyade.....	Askerlik
yayovlu: piyade.....	Askerlik
yazgan: yazı, yazılı	Edebiyat
yazıh: günah	Din
yazıhlı: günahkâr.....	Din
yazıhsız: günahsız.....	Din
yazıhsızlıh: günahsızlık.....	Din
yazov/ yazuv: belge.....	Eğitim
yazov: harf, sembol.....	Edebiyat
yazov: mektup.....	Edebiyat
yazov/ yazu/ yazuv: yazı.....	Edebiyat
yazov/ yazu: yazı yazma, okuma yazma.....	Eğitim
yazovlu: yazılı, kayıtlı, resmi.....	Edebiyat
yazovsuz: kayıtsız, yazısız	Edebiyat
yazuçı/ yazıcı: yazıcı, kâtip	Meslek
yazuçılıh: yazıcılık, kâtiplik.....	Meslek
yeberilgenlih: büyükelçilik, elçilik	Meslek
yeberüçilih: postacılık.....	Meslek
yeç/ yek: şeytan, kötü ruh.....	Din
yegenlih/yemgenlih: yemek.....	Yiyecek - İçecek
yel: yel, rüzgâr.....	Meteoroloji
yelgine: esinti.....	Meteoroloji
yelken: yelken	Taşıt
yemeh/ yemek: yemek.....	Yiyecek - İçecek
yemeh-içmeh: yemek- içmek	Yiyecek - İçecek

yemeħlih: yemeklik.....	Yiyecek - İçecek
yemirmeh: harabe, yıkım.....	evre ve Şehircilik
yemiş: meyve, yemiş.....	Yiyecek - İçecek
yemişlik: yemişlik, meyve bahçesi.....	Tarım
yemişsiz: yiyeceksiz.....	Yiyecek - İçecek
yemişsiz: yiyeceksiz, sefil	Yiyecek - İçecek
yeniçeri/ yeniçeri/ yeniçeri/ yeniçeri/ yeniçeri: yeniçeri	Askerlik
yeň: yen, giysi kolu.....	Giyim Kuşam
yeňge: aėabeyin karısı.....	Akrabalık
yeňgine: yen, giysi kolu.....	Giyim Kuşam
yeňmeh: zafer.....	Askerlik
yeňmehlih: zafer.....	Askerlik
yeňövsüz: yenilmez, yenilgisiz.....	Askerlik
yeňüi: kazanan, muzzaffer.....	Askerlik
yer: dünya, yeryüzü, toprak, konum, alan, arazi, memleket.....	Coğrafya
yeri: eyerci, koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse.....	Meslek
yerge: komuta.....	Askerlik
yerge: sistem, düzen.....	Hukuk
yerghelik: düzen, sistem.....	Hukuk
yerişim: başarı.....	Eğitim
yerli: yerli, yerel.....	Sosyoloji
yerniğ aslangınası: bukailemun.....	Hayvan
yeşil: bitki.....	Bitki
yeşil: yeşil.....	Renk
yeşil: yeşillik.....	Bitki
yeşillik/ yeőillih: yeşillik.....	Bitki
yeşillik/ yeőillih: yeşillik.....	Renk
yetkizmeklik/ yetkizmeklih: hukuki yükümlölük, kovuşturma.....	Hukuk
yez/ cez: pirinç.....	Kimya
yezne: ablanın kocası, enişte.....	Akrabalık
yığım: tahsilat, toplama.....	Ticaret
yığın: baraj, set.....	Mimari
yığın: cemaat	Din
yığın: sürü	Hayvan
yığın: yığın, topluluk.....	Sosyoloji
yığılgan: ağlayan, yas tutan.....	Sosyoloji
yığlih: sürü.....	Hayvan
yihöv/ yiğöv/ yihöv/ yogöv/ yuhöv/ yühöv/ yugöv/ ihöv/ yahov: kilise.....	Mimari

yıḡöv/ yıḡöv: tapınak.....	Mimari
yıḡövgine/ yıḡövgine/ yuḡövgine: şapel	Mimari
yılan: yılan.....	Hayvan
yılanbalıḡı: yılanbalıḡı.....	Hayvan
yılḡı: hayvan sürüsü.....	Hayvan
yılısuv/ yılı suv/ yulusuv/ yilusov: hamam, banyo.....	Mimari
yılısuv/ yulusuv: tapınak.....	Mimari
yılısuvçı: hamamcı.....	Meslek
yır: ilahi.....	Din
yır: şarkı	Müzik
yırahlıḡ uzunluk, mesafe, menzil.....	Matematik
yırlavuçı: şarkıcı.....	Meslek
yırtlıḡanat(lar): ayrıkanatlı(lar) (?).....	Hayvan
yırtuçı: eşkıya, soyguncu	Hukuk
yırtuçı: yırtıcı hayvan.....	Hayvan
yohsul: yoksul	Sosyoloji
yohsuz: yoksul	Sosyoloji
yohsuzluḡ: yoksulluk	Sosyoloji
yol: yol	Çevre ve Şehircilik
yol: yol, yöntem	Felsefe
yoldaş: yoldaş	Sosyoloji
yoldaşlıḡ: yoldaşlık	Sosyoloji
yolduz/ yılduz/ yulduz: yıldız	Astronomi
yolduzçı/ yolduzuçı: astrolog	Meslek
yolsuz: ahlaksız	Felsefe
yolsuzluḡ: ahlaksızlık	Felsefe
yonuçı/ yanıçı/ yesnuçı: yontucu	Meslek
yonuzbalıḡı: yunus balıḡı	Hayvan
yorḡançı/ yovurḡançı: yorgancı	Meslek
yubançık: eğlence	Eğlence
yubanlıḡ: sevinç, keyif, zevk	Eğlence
yubanmaḡ: eğlence, sevinç, zevk	Eğlence
yubanmaḡlıḡ: eğlence, keyif	Eğlence
yumurta/ yumurḡa: yumurta	Yiyecek - İçecek
yumurḡa/ yimurta: er bezi, testis	Tıp
yurt: eve bitişik toprak parçası, avlu	Mimari
yuvuḡ/ yovuḡ: yakın, akraba	Akrabalık
yuvuḡluḡ/ yovuḡluḡ: akrabalık	Akrabalık

yuvurğan/ yovurğan/ yovurhan/ yurğan/ yorğan/ yuvuğan:	yorgan	Mimari
yügen:	dizgin	Hayvan
yügünç:	tapma, önünde eğilme, ibadet	Din
yügünçi:	tapan, hürmet eden	Din
yügünmeḥ:	ibadet etmek	Din
yügünmeḥliḥ/ yügünmeklik:	ibadet (etme)	Din
yügürdeş:	birlikte çalışan	Sosyoloji
yügürmeḥliḥ:	koşu, hızlı hareket	Spor
yügürüm(ler):	karada yürüyenler	Hayvan
yügürüş:	yürüyüş, koşu	Spor
yük:	kefil	Ticaret
yük:	teminat, kefalet	Ticaret
yük:	yük, ağırlık	Matematik
yükçi/ yükçü:	kefil	Ticaret
yükçilik/ yükçülük:	kefillik	Ticaret
yüklü:	gebe	Tıp
yüklük/ yüklük:	kefalet	Ticaret
yülgüç/ yölğüç:	ustura	Mimari
yün/ yüm/ yum:	yün, tüy, kıl	Giyim Kuşam
yürek:	kalp, yürek	Tıp
yüz:	yüz, çehre	Tıp
yüzbaşı:	yüzbaşı	Meslek
yüzbaşı/ yüzbaşı/ yüz başlı/ yüzler başı:	yüzbaşı, yüz kişilik bölük komutanı	Meslek
yüzgen(ler):	yüzenler, suda yaşayanlar	Hayvan
yüzleme:	hayalet	Fizik
yüzlük:	yüz, kılıf, yastık yüzü, minder kılıfı	Mimari
yüzük:	yüzük	Kuyumculuk
zafran:	safran	Yiyecek - İçecek
zar:	zar	Eğlence
zarar:	zarar	Ticaret
zehirlengen:	zehirlenmiş	Tıp
zehirlenmeḥ:	zehirlenmek	Tıp
zeytün/ zeytün/zeytin/ziytün/ zıytun:	zeytin	Yiyecek - İçecek
zeytün/ zeytün/zeytin/ziytün/ zıytun:	zeytin	Yiyecek - İçecek
zından/ zndan:	zindan	Mimari
zili:	kilim, halı	Mimari
ziyan/ zian/ zyan:	ziyan, zarar	Ticaret
zurafaj:	zürafa	Hayvan

zurna: zurna **Müzik**
züryât/ zurḥat/ züret: zürriyet, soy, soy sop, nesil **Akrabalık**

KAYNAKLAR

- Ahincanov, Sercan M., *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2009.
- Aksan, Doğan, “Kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine”, *TDAY Belleten*, 1971, s. 253-262.
- , *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- , *Anlabilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınları, Ankara 1999.
- , *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- , *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2004.
- , *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, Multilingual, İstanbul 2004.
- Altınkaynak, Erdoğan ve Sevdâ Altınsoy, “Gregorian Kıpçak Metinlerinden Akıllı Hikar’ın Hikâyesi”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler* (Yayına Hazırlayanlar: Prof. Dr. M. Metin Hülagü, Yrd. Doç. Dr. Şakir Batmaz, Yrd. Doç. Dr. Gülbadi Alan, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirci), Cilt II, Kayseri 2007, s. 93-118.
- Arat, Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig III İndeks*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979.
- Argunşah, Mustafa ve Galip Güner, *Codex Cumanicus*, Kesit Yayınları, İstanbul 2015.
- Argunşah Mustafa ve Gülden Sağol Yüksekaya, *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları, İstanbul 2012.
- Arıkan, İbrahim, *Ermeni Harfleriyle Yazılmış Kıpçakça Zebur Metin-Dizin*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- , “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, c. 3, Sayı 4, Aralık 2006, s.130-141.
- Arslan, Mustafa Said, *Aleksandr Nikolayeviç Garkavets’in Hayatı, Eserleri ve Türkolojiye Katkıları*, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, Bişkek 2013 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Ata, Aysu, *Kısasü'l-Enbiya (Peygamber Kıssaları) II Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- , *Nehcü'l - Ferâdis (Dizin - Sözlük)*, c. 3, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- , *Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası) Giriş-Metin- Notlar- Dizin*, TDK Yayınları, Ankara 2004.
- Atalay, Besim, *Ettuhfet-üz- Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.
- , *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Aynakulova, Gülnisa, "Gregoryen Kıpçaklar ve Oniki Hayvanlı Türk Takvimi Üzerine", *Millî Folklor*, Yıl 19, Sayı 74, 2007, s. 21-28.
- , "Ermeni Kıpçakları Mı, Gregoryen Kıpçaklar Mı?", *Millî Folklor*, Yıl 21, Sayı 84, 2009, s. 114-126.
- Büyük Rusça- Türkçe Sözlük*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul 1996.
- Caferoğlu, Ahmet, *Abû Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- , *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1968.
- Chirli, Nadejda, *Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı Algış Bitigi*, SOTA Yayınları, Haarlem Netherlands 2005.
- , " Ermeni Kıpçakçasının Söz Varlığındaki Slavca Kelimeler Üzerine ", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 14/1, 2005, s. 137-151.
- Clauson, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Press, London 1972.
- Daşkeviç, Yaroslav R., "Armyano-Kıpçakskiy yazık: etapı istorii", *Voprosı Yazıkoznaniya*, No:1, 1983.
- Daşkeviç, Yaroslav R. ve Edward Tryjarski, "Armyano-Kıpçakskiy yazık bibliyografiya literatüre 1802-1978", *Rocznik Orientalistyczny*, T.XL, 1979, s.79-86.
- Doğan, İsmail ve Zerrin Usta, *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Altınpost Yayınları, Ankara 2014.
- Ercilasun, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

- Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation I-II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1991.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 1989.
- Gabain, Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Garkavets, Aleksandr, *Virmeno-Kıpçatski rukopisi v Ukraini, Virmenii, Rosii: Katalog*, Kiev 1993.
- , *Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie I, Katalog i Teksti Pamyatnikov Armyanskim Pismom*, Almaty 2002.
- , *Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie II, Pamyatniki Duhovnoy Kulturi Karaimov, Kumanov- Polovtsev i Armyano- Kıpçakov*, Almaty 2007.
- , *Kıpçakskoe Pis'mennoe Nasledie III, Kıpçakskiy Slovar po Armyanopismennum Pamyatnikam XVI-XVII Vekov*, Almaty 2010.
- Garkavets Aleksandr and Eduard Hurşudyan, *Armenian- Qypchaq Psalter Written by Deakon Lussig From Lviv 1575/ 1580*, Almaty 2001.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü- Etimolojik Sözlük Denemesi- I, II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Günay, Doğan, *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.
- Güner, Galip, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.
- , “Hikmetli Hikâr’ın Hikâyesi’nin Dil Özellikleri I: Yapım Ekleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Ankara Summer 2013, p. 1603-1611.
- Güvenç, Lütfiye, *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde Fiil*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Hamilton, J. Russel, *Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uyгурca El Yazması İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi, *Seyfi Sarâyî Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- , *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya, “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış Töre Bitigi ve Bu Eserdeki töre, yargı, bitik Terimleri Üzerine”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi/Journal of Turkology Research*, Sayı: 1, Güz, 2007, s. 77-96.

- , “Ermeni Harfli Kıpçakça Söz Varlığı Üzerine Notlar”, *International Journal of Central Asian Studies, Festschrift To Commemorate The 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin’s Birth*, Volume 13, Korea University of International Studies, Seoul 2009, s. 165-181.
- , “Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi”, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 10, Bahar 2012, s. 17-81.
- Kaya, Ceval, Uygurca Altun Yaruk Giriş, *Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, İstanbul 1988.
- Kocapınar, Pelin, *Kavram Sözlükleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Korkmaz, Hakan, *Töre Bitiki Grameri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- , *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Kutalmış, Mehmet, “On the Armeno-Kipchak”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 2, Mayıs 2003, s. 35-42.
- Lessing, D. Ferdinand, *Moğolca-Türkçe Sözlük I* (çev. Günay Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- , *Moğolca-Türkçe Sözlük II* (çev. Günay Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Özkan, Nevzat, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Metinler Üzerine”, *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Sempozyumu Bildirileri*, C.3, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2007, s. 401-416.
- Özönder, F. Sema Barutçu, *Alî Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Luğateyn İki Dilin Muhakemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Öztürk, Abdullah, *Ermeni Kıpçakçasıyla Yazılmış Kamanets Vakayinamesi (Çeviri-Metin-Gramer-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Özyetgin, A. Melek, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, C. I-II-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- Pritsak, Omeljan, “Kıpçakça”, *Tarihî Türk Şiveleri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 11-122.
- , “Ermeni Kıpçakçası”, *Tarihî Türk Şiveleri* (çev. Mehmet Akalın), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 123-132.
- Schütz, Edmond, “On the Transcription of Armeno-Kipchak”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1961, p. 139-161.
- , “An Armeno-Kipchak Print from Lvov (A.D. 1618)”, *Acta Orientalia Hungarica*, T. 13, , 1961, p. 123-130.
- , *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish Wars in 1620-21*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1968.
- , “Armeno-Kiptschakische Ehekontrakte Und Testamente”, *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae*, XXIV, 1971, p. 265-300.
- , “The stages of Armenian settlements in Crimea”, *Transcaucasica II*, 1978, p. 116-135.
- Şenyüz, Fatma, *Codex Cumanicus ve Ermeni Harfli Kıpçakçada Ekleme Yoluyla İsim Yapımı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tekin, Talât, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara 2000.
- Toparlı, Recep, *İrşādü’l- Mülûk ve’s-Selâtîn*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Toparlı, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık, *El-Kavânînu’l- Külliyye li-Zabtî’l- Lügati’t- Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- , *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Toparlı, Recep ve Mustafa Argunşah, *Mu’înü’l-Mürîd*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

- Tryjarski, Edward, *Dictionnaire arméno-kiptchak d'apres trois manuscrits des collections viennoises, fascicule 1, A-H*, Warszawa 1968.
- , *Dictionnaire arméno-kiptchak d'apres trois manuscrits des collections viennoises, fascicule 2, I-K*, Warszawa 1968.
- , *Dictionnaire arméno-kiptchak d'apres trois manuscrits des collections viennoises, fascicule 3, X-O*, Warszawa 1969.
- , *Dictionnaire arméno-kiptchak d'apres trois manuscrits des collections viennoises, fascicule 4, P-Z*, Warszawa 1972.
- , “Arabic and Persian Loan Words in Armeno - Kipchak ”, *Hasan Eren Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 301-326.
- , *Arméno-Kipchak Texts in the Alchemical Treatise by Andrzej Torosowicz (17th Century)*, Warsaw 2005.
- Ünlü, Suat, *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012.
- , *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012.
- , *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya 2013.
- Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Zeliha TUĞUZ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 24.12.1980, Osmaniye

Medeni Durumu: Evli

Tel: +90 324 361 00 01/ 14305

Fax: +90 324 361 03 43

email: zelihatuguz@gmail.com

Yazışma Adresi: Mersin Üniversitesi, Çiftlikköy Kampüsü, Yabancı Diller

Yüksekokulu Binası, Türk Dili Bölümü, 33343, Yenişehir MERSİN

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Erciyes Üniversitesi SBE, Türk Dili	2013-2019
Yüksek Lisans	Mersin Üniversitesi SBE, Türk Dili ve Edebiyatı	2010-2013
Lisans	Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı	1998-2003
Lisans	Yıldız Teknik Üniversitesi İngilizce	2002-2003
Öğretmenliği S.P.		

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2018-	Mersin Üniversitesi	Öğretim Görevlisi
2013- 2018	TUBİTAK	Proje Çalışanı
2009- 2013	Türk Dil Kurumu	Proje Çalışanı

YABANCI DİL

İngilizce

YAYINLAR

- “Evet, Hayır” Söylemi Üzerine, TUDOK, Eylül 2010, Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Türkiye Türkçesinde Emir Kipinin İşlevlerinin Bağlam yönünden Değerlendirilmesi, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Sempozyumu, 21-23 Nisan 2011, Mersin Üniversitesi, Mersin.

3. *“Evet, Hayır”ın Sözcük Türü Üzerine*, I. Uluslararası Türkçe Konuşan Öğrenciler Kongresi, 12-14 Mayıs 2011, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
4. *Türkiye Türkçesinde Birinci Kişi Emir Kipi Üzerine*, V. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu, 25-27 Nisan 2012, Manas Üniversitesi, Kırgızistan.
5. *Fuzuli’nin “Leyla ve Mecnun” Eserinin Söz Eylem Kuramınca Tahlili*, Uluslar arası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu, 10-12 Mayıs 2012, Ordu Üniversitesi, Ordu.
5. *Mardin’de Konuşulan Arapça Üzerine Toplumbilimsel Bir İnceleme*, I. Uluslar arası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu, 17-19 Mayıs 2013, Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.
6. *Sırpçadaki Türkçe Sözcüklerin Türkçe Öğretimine Katkısı*, Uluslararası Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumu: Slav Dillilere Türkçe Öğretimi, 10-14 Haziran 2015, Yunus Emre Enstitüsü, Varşova-Polonya.
7. *Türk Soylulara Türkiye Türkçesi Öğretiminde Yaşanılan Sorunlara Çözüm Önerileri*, Uluslararası Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumu: Türk Dillilere Türkçe Öğretimi, 8-10 Ekim 2015, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
8. *Uluslararası Eğitim ve Kültürel Diyaloglarla Varoluş” Kapsamında Türk Okullarındaki Suriyeli Çocukların Uyum Sorunlarına Çözüm Önerileri*, I. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu, 13-15 Eylül 2018, Mersin Üniversitesi, Mersin.